Ciceron.
Oper. Philos.
To. 7.

BIBLIOTECA NAZIONALE
VITTORIO EMANUELE
9
1 H G
28

M. TVLLII
CICERONIS
OPERA PHILOSOPHICA IN DVAS partes diuisa.

In sectiones Apparatui Latinæ locutionis respondentes distincta, & annotationibus, variisq; lectionibus ad marginem, opera ALEXANDRI SCOTI, SCOTI *I. V. D. illustrata.*

Accesserunt Dionysij Lambini, & Fuluij Vrsini emendationum rationes.

TOMVS SEPTIMVS.

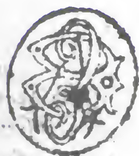

LVGDVNI,
Sumptibus Ioan. Pillehotte, ad insigne IESV.
CIↃ. DC. IX.
CVM PRIVILEGIO REGIS.

Tomus hîc primus habet,

Academicarum quæstionum lib. 2.
De Finibus bonorum & malorum lib. 5.
Tusculanarum quæstionum lib. 5.
De Natura Deorum lib. 3.
De Consolatione libellum, qui falsò Ciceroni tribuitur.

Tomus verò secundus,

De Diuinatione lib. 2.
De Fato lib. 1.
De Legibus lib. 3.
De Officiis lib. 3.
De Senectute dialogum vnum, qui Cato maior inscribitur.
De Amicitia dialogum vnum, qui Lælius inscribitur.
Q. Ciceronis de Petitione Cōsulatus ad M. Fratrem.
Operum Ciceronis, quæ perierunt, fragmenta.

V. C. P. BVLLIOVDO, I. C. in Lugdunensi Prouincia Regiorum ac publicorum iurium Procuratori,

εὖ πράττειν.

OFFICIA (inquit Seneca) etiam feræ sentiunt, nec vllum tam immansuetum est animal, quod non cura mitiget, & in amorem sui vertat. Leonum enim ora à magistris tractantur, Elephantorum feritatem vsque ad seruile obsequium demeretur cibus. Adeò etiam quæ extra intellectum, atque æstimationem beneficij sunt, assiduitas tamen pertinaces vincit. Quod me (vir multis virtutum ornamentis decorate) tuo astrictum ære, anxium & sollicitum teneret (tuis enim beneficiis obrutus expedire me ipse non possum) ni, qui causam cogitandi, morbique dolorem, idem salutarem quoque malo cōtulisset medicinam. Beneficia enim (inquit) non in rebus, sed in benefaciendi voluntate consistunt, inuenitque animus liberalitatis materiam etiam inter angustias

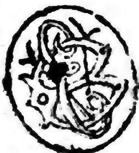

paupertatis. Æſchines enim pauper Socratis diſcipulus, cuius pater botulis & iſitiis faciẽdis victitarat, vicit Alcibiadis parem in diuitiis animum, omniumq́ue iuuenum opulentorum munificentiam. Ne igitur quod Græci,

Ὠκεῖαι χάριτες γλυκερώτεραι, ἢν δὲ βραδύνῃ
Πᾶσα χάρις κενεὴ, μηδὲ λέγοιτο χάρις.

iure in me torqueatur, non tuis beneficiis par, ſed quod oblatum maximè voluptati futurum ſit, quodq́ue frequenter occurſurum habenti, dum maiora tuo nomine molimur, gratæ voluntatis ſpecimen produco. Munus quidem vel ipſo Authoris nomine ſatis commendatum, commendatius tamen ſi quid in eo tractetur cogitemus. Nam cùm inter tot tantoſq́ue viros, qui in omni ſcientiarum diſciplinarumq́ue genere excelluerunt, quorum quidem ſcripta ad nos peruenerunt, nullus extiterit, cuius è re noſtra totiuſq́ue generis humani magis fuerit monumenta ingenij ſalua perdurafſe, quàm M. T. Ciceronis, præcipuè autem ea quæ veram Philoſophiam explicant, quę nos quàm optimos, & quantum humana patitur imbecillitas, beatiſſimæ illius naturæ, cuius ipſa munus eſt, ſimillimos efficit: tanto pluris æſtimare par eſt, quanto & vberiorem & maiorem fructum ab iis quàm ab vllis aliis percipere aut ſperare poſſumus.

Tibi

Tibi autem commendatissimum debet censeri, quod singulari & suaui Platonis doctrina valdè oblecteris: Cicero verò, vt affirmant DD. Hieronymus & Augustinus, Latinis hominibus est Latinè loquẽs Plato. Nec dubito quin si Cleombrotus Ambraciota, Platonis Phędonem cum Ciceronis Tusculanis commutasset, eadem se animi voluptate præcipitem egisset: Demosthenesque si Latinè de animæ immortalitate Ciceronem audiuisset, mortem exoptasset. Catoque Vticensis cruentis viscera manibus dirupturus à Cicerone mortis solatia petiisset. Platonem itaque nostrum Latinè dicentem, quem tu tantoperè admiraris, quem tanti facis, quem tam vehementer amas, quem tam cupidè amplecteris, maxima ex parte tuorum librorum beneficio, meo tamen studio, meaque opera (quoad eius consequi potui) emendatum, & ad Platonis loca, vnde hæc sunt decerpta dogmata, relatum tibi dono, dico, consecro, & quantum quantum est, qualecumque est abs te profectum ex animo tibi vt debeo reddo, nec quanti quæque sint (vt cum eodem facundo Seneca concludam) sed à quali dentur perspicias. Vale.

Lugduni, Kalend. Iulij, ∞. D. XXCIX.

Tuæ voluntati obsequentiss.

AL. SCOT.

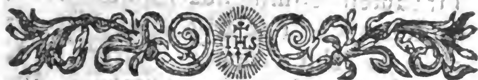

QVÆSTIONVM ACADEMICARVM SYNOPSIS.

* * *

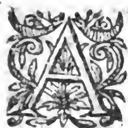

Cademici Philosophi fuerunt, qui in Academia versati & philosophati sunt, Academia verò, inquit Laertius, locus erat Athenis suburbanus & nemorosus ab Academo heroe sic appellatus. Qui igitur post Platonem, Academiam Platonis secuti, è loci vocabulo nomen traxerunt, quorum alij veteres Academici, alij noui dicebantur. Veteres à Platone vsque ad Arcesilam, in Philosophia tanquam in republica principes certas leges instituerunt, quibus eorum sectatores necessariè parerent. Noui, ab Arcesila vsque ad Ciceronis ætatem seruitutis leges aspernati, nouam scholam instituerunt, in qua liberum esset, de omnibus rebus, nulla adhibita cuiusquam authoritatis persuasione iudicare. Duplex tamen hisce nouis fuit disserendi ratio. Vna de rebus propositis in vtramque partem. Altera doctrina cuiusdam & artis via progrediebatur, illā libris de Finibus, de Natura deorum, de Diui-

natione, hanc libris Officiorum Cicero est secutus. Quem cum sui coaquales tanquam leuissimum transfugam insectarentur, Academia nouæ causam primum duobus libris cum Catulo & Lucullo egit, quibus aliqua ex parte retractatis idem argumentum alijs quatuor libris persecutus est, ac prioris editionis duos libros nō argumenti, sed personarum causa (non enim satis philologos animaduertit) commutandos putauit. Efficere tamen non potuit, quia iam hominum manibus tenebātur, vt omnino supprimerentur, cùm adhuc Lucullus integer habeatur, additis nouis procemijs in quibus Catulus & Lucullus laudantur. Quatuor autem secundæ editionis libros M. Varroni (vt ipse est testis Cicero libro 13. epistolarum ad Atticum) multis de causis nūcupatos esse voluit. De quibus fragmentum tantum primi ad nostram ætatem residuum est, in quo primum captata sermonis occasione, quæstio statim, an sit Latinè philosophandum, disputatur. Deinde cæteris Academiæ explicatio, eiúsque primùm à Peripateticis, deinde Stoicis facta, correctio traditur, reliqua omnia desiderantur.

***

SOCRATES, VNDE SO-
familiæ diuersæ sen-

Plato veterẽ Academiã cõstituit, vnde Platonici.

- Speusippus Platonis sororis filius, Academ. Heraclides Ponticus. — Crantor & Crates.
- Xenocrates Academiæ nomen obtinuit.
  - Polemon.
  - I. Arcesilas mediam Academiam, quam Cicero recentiorem, inuexit.
  - I. Lacydes.
  - I. Euander.
  - I. Egesinus.
  - I. Carneades author nouæ Academiæ.
  - I. Clitomachus.
  - I. Philo, quo Cicero doctore vsus est. — Antiochus.
- Aristoteles Peripateticorum nomen sortitus, eiusque familiæ princeps.
  - I. Theophrastus Aristotelis successor.
  - I. Strato Lampsacenus, Physicus.
- Xenophon.

CRATICI A QVIBVS tientes proseminatæ.

Antisthenes duritiem sermonis & constantiam in Socrate adamauit.

- 1. Diogenes Cynicus, hinc Cynici Philosophi.
- 1. Crathes.
- 1. Zeno Cittiæus, hinc Stoici.
  - Aristo Chius, vnde Aristonij Miltiades, & Diphilus.
- 1. Cleantehs.
- 1. Chrysippus.
- 1. Diogenes Babylonius.

Aristippus, vnde Cyrenaici.

- 1. Arete filia, Ptolemæus Aethiops, Antipater. Cyrenæus.
  - Aristippus μητροδίδακτος.
    - 1. Theodorus, ἄθεος, vnde Theodorei.
- 1. Epitimides Cyrenæus, Aretes auditor.
- 1. Peræbates.
- 1. Hegesias πεισιθάνατος, & Anniceris; à quo Platonem redemptum scribunt.

CICERO VARRONI S. D.

ETSI munus flagitare, quamuis quis ostenderit, ne populus quidem solet, nisi concitatus: tamen ego exspectatione promissi tui moueor, vt admoneam te, non vt flagitem. misi autem ad te quatuor admonitores nō nimis verecundos. nosti enim profectò [a] os adolescentioris Academiæ. Ex ea igitur media excitatos misi: qui, metuo, ne te fortè flagitent. ego autem mandaui, vt rogarent. Exspectabam omnino iamdiu, meque sustinebam, ne ad te priùs ipse quid scriberem, quàm aliquid accepissem, vt possem te remunerari quā simillimo munere. Sed cùm tu tardiùs faceres, id est, vt ego interpretor, diligentiùs, teneri nō potui, quin coniunctionē studiorum, amorisq; nostri, quo possem literarū genere declararem. Feci igitur sermonē inter nos habitum in Cumano, cū esset vnà Pōponius. tibi dedi [b] parteis Antiochianas, quas à te probari intellexisse mihi videbar: mihi sumsi Philonis. Puto fore, vt cū legeris, mirere id nos locutos esse inter nos, quod nunquā locuti sumus; sed nosti morē dialogorū. [c] posthæc autem, mi Varro, quam plurima, si videbitur, & de nobis, & inter nos; serò fortasse: sed superiorum temporum, fortuna reip. causam sustineat: hæc ipsi præstare debemus. atque vtinam quietis temporibus, atque aliquo, si non bono, at saltem certo statu ciuitatis, hæc inter nos studia exercere possemus, & quamquam tum quidem vel aliæ quæpiam rationes, honestas nobis & curas, & actiones darent. nunc autem quid est sine his cur viuere velimus: mihi verò cum his ipsis vix: his autem detractis, ne vix quidem. sed hæc coràm, & sæpius. Migrationem, & emptionem a [d] feliciter euenire volo, tuumque in ea re consilium probo. Cura vt valeas.

M. TVL.

a q.lib.vet. *os huius ad.*

b *L. parteis Antiochinas,*

c al. *posthac.*

d *L. tibi feliciter euenire volo,*

M. T. CICERONIS ACADEMICARVM QVÆSTIONVM

Liber primus.

AD M. TERENTIVM VARRONEM.

N[1] CVMANO * nuper cum mecum Atticus noster esset, nunciatum est nobis à M. Varrone, venisse cũ Roma pridie vesperi, & nisi de via fessus esset, continuò ad nos venturum fuisse.[a] quod cum audiuissemus, nullam morã interponendã putauimus, quin videremus hominẽ nobiscum[b] & studiis iisdẽ, & vetustate amicitię coniunctum. itaque confestim ad eum ire perreximus: paulúmque cum eius villa abessemus, ipsum ad nos venientem vidimus: atque illum complexi,[2] vt mos amicorũ est, satis eum lõgo
2 interuallo ad suam villam reduximus. || * HIC pauca primò, atque ea percunctãtibus nobis.[c], & si quid forte Roma noui: 3 Atticus, omitte ista, quæ nunc percunctari, nec audire sine molestia possumus, quæso, inquit: & quære potiùs, ecquid ipse noui. silent enim diutiùs Musæ Varronis, quàm solebant: nec tamen istũ cessare, sed celare quæ scribat, existimo. * MINIME verò, inquit ille, intemperantis enim[d] esse arbitror, scribere quod occultari velit, sed habeo opus magnum in manibus, 4 quod iam pridẽ ad hunc eum ipsum (me autem dicebat) quædã institui, quæ, sunt magna sanè, & limantur à me

* Occasiones dialogi aduenie ns Varronis in Cumanũ Ciceronis villam, profectio Ciceronis & Attici ad Varronem, mutuus amplexus, locus ad philosophandum aptus.

a L. *quod cũ audissemus*,

b L. *& studiis eisdem, & vet*, & ita

* ATTIC. V. C. ingressus sermonis ex vsitata percontatione.

duplicitet

* VARRO. respondet.

c L. *ecquid forte R.*

d v. c. *arbitror esse.*

* CICERO.
e L. *non te ea interm.* & ita v. c.
f L. *antecellat.* & ita q. v. c.
* Primum Varronis argumẽtũ. ex adi[illegible]is Latinè philosophãtiũ,
* VARRO. quod ex collatione Epicureorũ cũ
* CICERO. reliquis Philosophis variè illustratur.
g L. *Itaque non hæsitãs, resp.*
* Prima dissimilitudo in studiis Dialecticis quæ ab Epicuro contemnũtur, à reliquis valdè probantur.
* Secũda dissimilitudo ab Academicorũ cõsuetudine petita.
h. for. *verbis aliquando nouis cog.*

me politiùs ‖ * ET ego, ista quidem, inquam, 3
Varro, iam diu expectans, non audeo tamen flagitare. audiui enim è Libone nostro, cuius nosti studium (nihil enim eiusmodi celare possumus) e non ea te intermittere, sed accuratiùs tractare, nec de manibus vnquam deponere. Illud autem mihi ante hoc tempus nunquã in mentem venit à te requirere: sed nunc, posteaquam sum ingressus, res eas, quas tecum simul didici, mãdare monumẽtis, philosophiámque veterem, illam, à Socrate ortam, Latinis literis illustrare: * QVAERO, quid sit, cur, cũ multa scribas, genus hoc prætermittas, præsertim cùm & ipse in eo excellas, & id studiũ, totaque ea res longè ceteris & studiis & artibus f antecedat. ‖ * Tum ille, Rem à me sæpe deliberatam 4
& multum agitatam requiris. 5 g Itaque non multùm hæsitans, respondebo: sed ea dicam, quæ mihi sunt in promptu, quòd ista ipsa de re multum, vt dixi, & diu cogitaui. * NAM cũ Philosophiam viderem diligentissimè literis Græcis explicatam, existimaui, si qui de nostris eius studio tenerẽtur, si essent Græcis doctrinis eruditi, Græca potiùs, quam nostra lecturos: sin à Gręcorum artibus, & disciplinis abhorrerent, ne hæc quidem curaturos, quæ sine eruditione Græca intelligi 6 non possunt: itaque ea nolui scribere, quæ nec indocti intelligere possent, nec docti legere curarent. 7 ‖ Vides autem 5
eadẽ ipse. * didicisti enim nõ posse nos 8 Amafanij, aut Rabirij simileis esse, qui, nulla arte adhibita, de reb. ante oculos positis vulgari sermone disputant: nihil definiũt, nihil partiũtur, nihil apta interrogatione concludunt, nullam denique artem esse, nec dicendi, h nec disserendi putãt. nos autem præceptis dialecticorũ, 9 & oratorum, quoniam vtramque vim, vnam esse nostri putant, sic parentes, vt legibus. 10 h

quam

quamquá nouis, cogimur vti: quę docti (vt dixi) à Græcis petere [i] malunt, indocti ne à nobis quidé accipiunt: k vt frustra omnis suscipiatur labor.
6 ‖ Iam * verò physica, si Epicurum, id est, si Democritū probarem, possem scribere, ita planè, vt Amafanius. quid est enim magnū, [11] cum causas rerū efficientium sustuleris, de corpusculorum (ita enim appellat atomos) concursione fortuita loqui? nostra tu physica nosti, k quæ contineātur ex affectione, & ex materia ea, quā fingit & format [l] effectio [12] adhibenda enim geometria est: quoniam quibusnam quisquam enuntiare verbis, aut quem ad intelligendū poterit adducere, hæc ipsa de vita, & moribus, de expetendis, fugiendísque rebus: illi enim simpliciter pecudis & hominis idem bonum esse censent. apud nostros enim nō ignoras, quæ sit & quanta subtilitas.
7 ‖ Siue enim Zenonem sequare: magnum est efficere, vt quis intelligat, quid sit illud verum, & simplex bonum, quod non possit ab honestate seiungi. quod bonum quale sit, [m] negat omnino Epicurus sine voluptatibus sensum mouētibus [n] nec suspicari. [o] si verò Academiam veterem persequamur, quā nos, vt scis, probamus: quàm erit illa acutè explicanda nobis? quàm argutè, quàm obscurè etiam contra Stoicos disserendum? totum igitur illud Philosophiæ studium mihi quidem ipse sumo [13] [p]; & ad vitæ consuetudinem, & constantiam, quantam possum, & ad delectationem animi: nec vllum arbitror, vt * apud Platonem est, maius, aut melius à diis datum munus homini. sed meos amicos, in quibus est studium, in Græciam mitto, [14] id est, ad Græcos ire

i q. v. c. *mallent.*
k al. *vt omnis opera in scribēdis illis suscipiatur frustrà:*
* Tertia ratio à studiis Physicis.
k al. *quæ cōtinuantur.*
l L. *affectio adhibenda enim ea materia est hæc ipsa de vita, & moribus, de expetēdis, fugiendisq; rebꝰ. Illi simpliciter pecudis, & hominis idem bonum esse censent. apud nostros autem non ignoras, quæ sit, & quāta subtilitas. quàm quibusnam quisquam queat enunciare verbis? aut quē ad intelligendū poterit adducere? Siue enim Zenonē,* &c.
m L. *negat se omninò Epic.* n L. *vel suspicari.* o L. *siue Academiam vet.* p L. *& ad vitæ constantiam quantam poss.* * in Epinomede.

ire iubeo, q vt ea à fontibus potiùs hauriant,
quàm riuulos consectentur.|| quæ autem nemo 8
adhuc docuerat, nec erat vnde studiosi scire
possent: ea, quantum potui (nihil enim magnoperè
meorum miror) feci, vt essent nota nostris;
à Græcis enim peti non poterant, ac post L.
Aelij nostri occasum ne à Latinis quidem. Et
tamen in illis veteribus nostris, quæ Menippum
imitati, non interpretati, quadam hilaritate
conspersimus, multa r admista ex intima
Philosophia, multa dialecticè dicta: quæ quo
faciliùs minùs docti intelligerent, iucunditate
quadam ad legendum inuitati, in laudationibus,
in iis ipsis antiquitatum procemiis s Philosophiæ
scribere voluimus, si modò consecuti
sumus. || Tum ego, * SVNT, inquam, ista Varro. 9
nam nos in nostra vrbe peregrinanteis, errantei︠s︡que,
tanquam hospites, tui libri quasi domũ
t deduxerunt, * vt possemus aliquando, qui, &
vbi essemus, agnoscere. tu ætatem patriæ, tu descriptiones
temporum, tu sacrorum iura, tu sacerdotum,
tu domesticam, tu bellicam disciplinam;
tu sedem regionum & locorum, tu
omnium diuinarum, humanarúmque rerum
nomina, genera, officia, causas aperuisti: 15 plurimúmque
poëtis nostris, omninóque Latinis
& literis luminis attulisti, & verbis: atque ipse
varium, & elegans omni ferè numero, poëma
fecisti: Philosophiámque multis locis inchoasti
ad impellendum satis, 16 ad docendum parum.||
Causam autem probabilem tu quidem 10
affers: aut enim Græca legere malent, qui erũt
eruditi: aut ne hæc quidem, qui illa nesciunt.
17 x sed da mihi nunc; * satísne probas immò
verò & hæc, qui illa non poterunt, & qui Græca
poterunt, non * contemnent sua. quid enim
causæ est, cur poëtas Latinos Græcis literis eruditi
legant, Philosophos non legant, an quia
delectat

q fort. *vt ea è font.*

r al. *admixta.*

s L. *philosophice.*

* CICERO.

t fort. *reduxerunt.*

* Cicero more Socratico collaudata Varronis industria, ad refellendũ eius consilium descendit.

x L. *sed ea mihi nunc*

satisne pr.

* Repetito dilẽma eâ Varronis consilium per Antistrophen eleuat.

x V. C. *contẽpnent sua.* mendosè.

delectat Ennius, Pacuuius, y Accius, [18] qui non verba, sed vim Græcorum expresserunt poëtarum: quanto magis Philosophi delectabunt, si, vt illi AEschylum, Sophoclem, Euripidem: sic hi Platonem imitetur, Aristotelem, Theophrastum? Oratores quidem laudari video, si qui è nostris Hyperidem sint, aut Demosthenem imitati. ‖
11 * ego autem (dicam enim, vt res est) dum me ambitio, dum honores, dum causæ, dum reip. non solùm cura, sed quædam etiam procuratio multis officiis implicatum, & constrictum tenebat, hæc inclusa habebam, &, ne obsolescerent, renouabam cùm licebat, legendo. * nunc verò & fortunæ grauissimo z percussus vulnere, & administratione reip. liberatus, doloris medicinam à Philosophia peto, & otij oblectationem hanc, honestissimam iudico. aut enim huic ætati hoc maximè aptum est: aut iis rebus, si quas dignas laude gessimus, hoc in primis consentaneum: aut etiam ad nostros a ciueis erudiẽdos nihil vtilius, aut, si hæc ita non sunt, nihil aliud video, quod agere possimus. ‖
12 * Brutus quidem noster excellens omni genere laudis, sic Philosophiam Latinis literis persequitur, nihil vt iisdem de rebus, b à Græcis desideres: & eandem quidem sententiam sequitur, quam tu. nam Aristum Athenis audiuit aliquandiu: cuius tu fratrem Antiochum. quamobrem da quæso, te huic etiam generi literarum. ‖
13 * Tvm ille, Istuc quidem considerabo, nec verò sine te. Sed de te ipso quid est, inquit, quod audio? Quánam, inquam, de re? [19] Relictam à te veterem iam, inquit, tractari autẽ nouam. * Quid ergo inquam, Antiocho id magis licuerit, nostro familiari, remigrare in domum veterem è noua, quàm nobis in nouam è vetere? certè enim recentissima quæque sunt correcta, & emendata maximè, quamquam

Antio

y al. *Attius*, al. *Actius*,

* Transit ad suã personam: vt magis Varronem adhortetur.

* Tres in senili ætate philosophandi rationes vide de Natur. deo. & 2. de Diuinat.

z al. *percul sus vuln.*

a v. c. *ciuis*

* Bruti exẽplo impellit Varronẽ

b al. *Græca desideret.*

Varro Academiæ veteris, Cicero nouæ patrocinium suscipit. Atticus honorarius arbiter cõstituitur.

c L. *Quid ergo, inquã, Antiocho, id magis licuerit, nostro famil.*

* VARRO.

* CICERO.

Antiochi magister Philo, magnus vir, vt tu exi-
stimas ipse, [d] negarit, in libris (quod coram etiã
ex ipso audiebamus) duas Academias esse; er-
rorémque eorum, qui ita [e] putarunt, coarguit.
* Est, inquit, vt dicis: sed ignorare te non arbi-
tror, quæ contra Philonem Antiochus scripse-
rit. || * Immò verò & istam, & totã veterẽ Aca- 14
demiam, [20] [f] à qua absum tamdiu, renouari à
te, nisi molestum est, velim: [g] & simul assida-
mus, inquam, si videtur. * Sane istud quidem,
inquit: sum enim admodum infirmus: sed vi-
deamus, idémne Attico placeat fieri à me quod
te velle video. [h] * Mihi verò, inquit ille. quid est
enim, quod malim, quàm ex Antiocho iampri-
dem audita recordari? & simul videre, satísne ea
commodè dici possint Latinè? quæ cùm sunt di-
cta, [21] [i] in conspectu consedimus omnes. || Tum 15
Varro ita exorsus est.* Socrates mihi videtur, id
quod constat inter omneis, primus à rebus oc-
cultis, & ab ipsa natura inuolutis, in quib9 om-
nes ante eũ Philosophi occupati fuerunt, auo-
cauisse philosophiam, & ad vitam communem
adduxisse, vt de virtutibus, & vitiis, omninóque
de bonis rebus, & malis quæreret: cœlestia au-
tem vel procul esse à nostra cognitione cense-
ret, vel si maximè cognita essent, nihil tamen ad
bene viuendum [22] conferre. || Hic in omnibus 16
ferè sermonibus, qui ab iis, qui illum audierũt,
perscripti [k] variè, copiosè sunt, ita disputat,* vt
nihil affirmet, ipse refellat alios: nihil se scire
dicat, nisi id ipsum: eóque præstare ceteris, quòd
illi, quæ nesciant, scire se putent: ipse se nihil
scire: id vnum sciat: ob eamque rem se arbitrari
ab Apolline omnium [23] sapientissimum esse di-
ctum [l], quòd hæc esset vna omnis sapientia, non
arbitrari sese scire quod nesciat. quæ cùm dice-
ret constanter, & in sententia permaneret, om-
nis eius oratio tum in virtute laudanda, [m] & in

omni

d q. v. c. *negaret,*
e q. v. c. *putarent,*
* VARRO.
f al. *aqua*
* CICERO.
absumptam iamdiu,
* VARRO.
g al. *& simul assidamus, inquam*
* ATTICVS
h v. c. *mihi verò, ille. quid est enim*
* VARRO &c.
i so. *omnes conspectu cõsedimus.*
* Principiũ disputationis à Socrate Academicorum parente.
k sic v. c. *L. variè & copiosè sunt,*
* Vide Platonem in Gorgia & Theæteto.
l L. *quòd hæc esset vna hominis sap.*
m L. *tum in omn.*

omnibus hominibus ad virtutis studiũ cohortandis consumebatur, vt è Socraticorum libris,
17 maximéque Platonis intelligi potest.|| Platonis autem authoritate, qui varius & multiplex, & copiosus fuit, vna & consentiens duobus vocabulis Philosophiæ forma instituta est, Academicorum, & Peripateticorum: qui rebus congruentes, nominibus differebant. nam, cùm * Speusippum, sororis filium, Plato Philosophiæ quasi heredem reliquisset. duos autem *n* præstantissimos studio, atque doctrina Xenocratem Chalcedonium, & Aristotelem *o* Stagiritem: qui erant cum Aristotele, Peripatetici dicti sunt, quia disputabant inambulantes in Lycio: illi autem, qui Platonis instituto in Academia, quod est alterum gymnasium, cœtus erant, & sermones habere soliti, ex loci vocabulo nomen habuerunt. sed vtrique Platonis vbertate completi, certam quandam disciplinæ formulam composuerunt, & eam quidem plenam, ac refertam: illam autẽ Socraticam dubitationem de omnibus rebus, & nulla affirmatione adhibita, consuetudinem
18 differendi reliquerunt. || p Ita facta est differendi, quod minimè Socrates probabat, ars quædã Philosophiæ, & rerum ordo, & descriptio disciplinæ: quæ quidem erat primò duobus, vt dixi, nominibus vna. nihil enim inter Peripateticos & illam veterem Academiam differebat. abundantia quadam ingenij præstabat, q vt mihi videtur quidem, Aristoteles: sed idem fons erat vtrisque, & eadem rerum expetendarum, fugiẽdarúmque partitio. Sed quid ago? inquit: aut sumne sanus, qui hæc vos doceo? nam, *etsi non sus Mineruam*, vt aiunt: tamen ineptè, quisque Mineruam docet.* Tum Atticus, Tu verò, inquit, perge, Varro valdè enim amo nostra, atque nostros: méque ista delectant, cùm Latinè dicũtur, & isto modo * Quid me, inquam, putas, qui

* ex Potona sorore nepotem.
n v. c. *præstantissimo studio.*
o L. *Stagiriten*, al. *Stagiritã*:
p L. *ita facta est, quod minimè Socrates probabat, ars quadã, Philosophia,* &
q fort. *vt mihi quidẽ videtur. Arist.*
* ATTICVS.
* CICERO.

Philosophiam iam professus sim r populo no-
stro exhibiturum:|| * PERGAMVS igitur, inquit, 19
quoniam placet. * Fuit ergo iam accepta à Pla-
tone philosophandi ratio triplex: vna, de vita,
& moribus: altera, de natura, & rebus occultis:
tertia de disserendo, s & quid verum, & quid fal-
sum: quid rectum in oratione, prauúmve: quid
consentiens, quid repugnans, iudicando. Ac pri-
mam partem illam benè viuendi, à natura pe-
tebant, eíque parendum esse dicebant: neque
vlla alia in re nisi in natura, quærendum esse
illud summum bonum *, quò omnia referren-
tur: * constituebántque, extremum esse rerum
expetendarum, & finem bonorum, adeptum
esse omnia è natura & animo, & corpore, &
vita. Corporis autem alia ponebant esse in to-
to, alia in partibus. t valetudinem, vireis, pul-
chritudinem, in toto: in partibus autem, sensus
integros, & præstantiam aliquam partium sin-
gularum: vt in pedibus, celeritatem: vim, in
manibus: claritatem, in voce: in lingua etiam
explanatam vocum impressionem. || Animi 20
autem, quæ essent 24 ad comprehendendam u
ingenij virtutem idonea: eáque ab iis in natu-
ram, & mores diuidebantur. naturæ celeritatem
ad discendum, & memoriam dabant: quorum
vtrumque mentis esset proprium, & ingenij.
Morum autem putabant studia esse: & quasi
consuetudinem: quam partim exercitationis
assiduitate, partim ratione formabant. in qui-
bus erat Philosophia ipsa. in qua quod inchoa-
tum est, neque absolutũ, x progressio quædam
ad virtutem appellatur; quod autem absolutũ,
id est virtus, y quasi perfectio naturæ, omniũq;
rerum, quas in animis ponunt, vna res optima.
ergo hæc animorum.|| Vitæ auté (id enim erat 21
tertiũ) adiuncta esse dicebant, quæ ad virtutis
vsum valerẽt. Iã virtus, animi bonis & corporis

cerni

r fört. *me populo nostro exhib.*

* VARRO.

* Tripartita Philosophiæ diuisio propterea Platoni tribuitur, quòd dialogos scripserit, partim morales, partim naturales, partim dialecticos.

s for. *quid verum, aut quid fals.* al. *quid verum, quid fals.*

* vide Arist. 1. & 10. Eth. Cic. 1. & 5. de Fin. 1. de Nat. Deor.

* Sũmi boni partitio Academica. Vide Arist. 1. Eth. c. 8.

t v. c. *valitudinem,*

u v. c. *ingeniis*

x προκοπὴ

y L. *& quasi perfectio naturæ,* &c. & ita v. c.

cernitur in quibusdam, quæ non tã naturæ, quã
19 beatæ vitæ adiuncta sunt. Hominẽ esse censebãt,
quasi partem quandã ciuitatis, & vniuersi gene-
ris humani, cumque esse coniunctũ cum homi-
nibus humana quadã societate. Ac de summo
quidem, z ac naturali bono sic agunt. cetera au-
tem pertinere a ad id putant, [25] aut ad agen-
dum, aut ad tuẽdum, vt diuitias, vt opes, vt glo-
22 riam, vt gratiam. || b Ita tripartita ab iis induci-
tur ratio bonorum: atque hæc illa sunt tria ge-
nera, quæ putant plerique Peripateticos dicere:
id quidem nõ falsò. est enim hæc partitio illo-
rũ: illud imprudenter, si alios esse Academicos,
qui tum appellarentur, alios Peripateticos arbi-
trantur. Communis hæc ratio, & vtrisque hic
bonorũ finis videbatur, adipisci quæ essent pri-
ma in natura, quæque ipsa per sese expetenda,
aut omnia, aut maxima. ea sunt autem maxima
quæ in ipso animo, atque in ipsa virtute versan-
tur. Itaque omnis illa antiqua Philosophia sen-
sit in vna virtute esse * positam beatam vitam:
20 nec tamen beatissimam, nisi adiungerentur c &
corporis, & cetera, quæ suprà dicta sunt, ad vir-
23 tutis vsum idonea. || * Ex hac descriptione, agẽ-
di quoque aliquid in vita, & officij ipsius initiũ
reperiebatur: quod erat in conseruatione earum
rerum, quas natura præscriberet. hinc gigne-
batur fuga desidiæ, voluptatúmque d contem-
tio: ex quo laborum, dolorumque susceptio
e multorum, magnorumque, recti, honestique
causa, & earum rerum, quæ erant congruentes
cum descriptione naturæ. vnde & amicitia exsi-
stebat, & iustitia, atque æquitas. f hæc volupta-
tibus, & multis vitæ commodis anteponeban-
21 tur. Hæc quidem fuit apud eos morum institu-
tio, & eius artis, quam primam posui, forma at-
24 que descriptio. || * De natura autem (id enim se-
quebatur) ita dicebant, vt eam diuiderent in res

z L. *atque naturali bono*, &c. & ita v. c.

a L. *ad id putant aut augendum, aut tuendum, vt diuit.*

b L. *Ita tripertita ab iis*, &c.

* vide Arist. l. 1. Eth. c. 8.

c L. *etiam corporis, & cætera, q.*

* Officia vnde nascantur.

d v. c. *contẽptio*: & ita libri vulg. mendosè.

e q. v. c. *multorũ, magnorumq;*

f v. c. *hæcq; & voluptati, & multis*

* Transit ad explicationẽ naturæ.

duas: vt altera esset efficiens, altera autem quasi huic se præbens, g ea, quæ efficeretur aliquid. In eo, quod efficeret, vim esse censebant: in eo autem quod efficeretur, materiã quandam: in vtroque tamé vtrũque. neque enim materiam ipsam cohęrere potuisse, si nulla vi cõtineretur, neque vim sine aliqua materia. [6] nihil est enim, quod non alicubi esse cogatur. sed quod ex vtroque, id iã corpus, [27] h & qualitatẽ nominabant. dabitis enim profectò, vt in rebus inusitatis, quod Græci ipsi faciunt, à quibus hæc iãdiu tractãtur, vtamur verbis interdum inauditis.* Nos verò, inquit Atticus, quin etiam Græcis licebit vtare,
cùm voles, si te Latina fortè deficient. || i * Be- 25
ne sanè facis: sed enitar, vt Latinè loquar, nisi in huiuscemodi verbis, vt Philosophiam, k aut Rhetoricen, aut Physicen, aut Dialecticen appellem, quibus, vt aliis multis, consuetudo iam vtitur pro Latinis. qualitates igitur appellaui, l quas ποιότητας Græci vocant: quod ipsũ apud Græcos non est vulgi verbũ sed Philosophorũ. atque id in multis, [28] dialecticorũ quoq; verba nulla sunt publica: suis vtũtur. m & id quoque cõmune omniũ ferè artiũ: aut enim noua sunt rerum nouarum facienda nomina, aut ex aliis transferenda. quod si Græci faciunt, n qui in iis rebus tot iã sæcula versantur, quanto id magis nobis cõcedendũ est, qui hoc nũc primũ tracta-
re conamur? || * Tv verò, inquã, Varro, bene etiã 26
meriturus mihi videris de tuis ciuibus, si eos non modò copia rerum auxeris, o vt effecisti, sed etiam verborum. * Avdebimvs ergo, inquit, nouis verbis vti, te auctore, si necesse est. Earum igitur qualitatum sunt aliæ principes, aliæ p ex iis ortæ. principes sunt vniusmodi, & simplices. ex his autẽ ortæ, variæ sunt, & quasi multiformes. itaque aër quoque (vtimur enim pro Latino) ignis, & aqua, & terra prima sunt.

ex

g fort. *ex qua efficeretur aliq.* vel sic, *ea ex qua efficeretur aliq.*
h v. c. *& quasi qualitatem quandam nominabant.*
* Atticvs.
i fort. *Bene*
* Varro.
sanè mecum agis:
k L. & v. c. *aut rhetoricam, aut physicam, aut dialecticam*
* Cicero
app.
l v. c. *quas pœotetas Gr.*
m L. *& id quidẽ cõm.*
n L. *qui in his reb.* & ita v. c.
* Varro
o L. *vt fecisti.*
p al. *ex his*

ex iis autem ortæ animantium formæ, carúmque rerum, quæ gignuntur è terra. ergo illa initia, *q* vt è Græco vertam, *r* elementa dicuntur: è quibus aër, & ignis, mouendi vim habẽt, & efficiendi: reliquæ partes, accipiendi, & quasi patiendi: aquam dico, & terram. Quinctum genus è quo essent astra, mentésque singulares, eorum quatuor, quæ suprà dixi, dissimile * Aristoteles *s* quoddam esse rebatur. ‖ sed subie-
27 ctam * putant omnibus sine vlla specie, atque carentem omni illa qualitate (faciamus enim tractando vsitatius hoc verbum, & tritius) materiam quãdam, 29 ex qua omnia expressa, atque *t* effecta sint: quę tota omnia accipere possit, omnibúsque modis mutare, atque ex omni parte, 30 eoque etiam interire non in nihilum, sed in suas parteis, quæ infinitè secari, ac diuidi possint, 31 cùm sit nihil omnino in rerũ natura minimum, quod diuidi nequeat: quæ autẽ moueantur, omnia interuallis moueri: quæ inter-
28 uallo item indefinitè diuidi possint. ‖ & cùm ita moueatur illa vis, quam qualitatẽ esse diximus, & cùm sic vltrò, citróque versetur: & materiam ipsam totam penitus commutari putãt, & ita e[ffi]ci, quæ appellant qualia,* è quibus in omni natura cohærente, & continuata cũ omnibus suis partibus effectũ esse mundum: extra quẽ nulla pars materiæ sit, nullúmque corpus: parteis autem esse mundi, omnia, quæ insint in eo, quæ natura sentiente teneantur: in qua ratio perfecta insit, quæ sit eadem sempiterna. nihil enim valentius esse, à quo intereat. ‖ * quam vim animũ esse dicunt mundi, eandémque esse
29 mentẽ, sapientiamque perfectam: quem Deum appellant, omniúmque rerũ, quæ sunt ei subiectæ, *v* quasi prudentiã quandam, procurantem cælestia maximè: deinde in terris, ea, *x* quæ pertinent ad homines: quam interdum *y* necessita-

q q.v.c. &, *vt è Gr.*
r στοιχεῖα
* Vide 1. de Cœlo, & Phys. & 1. de gener.
s L. *quiddã esse reb.*
* Academicorum sẽtẽtia de materia prima vide Platonem in Timæo, Arist. 1. Physic. & 1. de Cœlo.
t L. *effICta sint.*
* Hæc ex Platonis Timæo sunt traducta.
* De mundi anima veterũ sẽtẽtiæ.
v sic v.c. al. *quasi prouidentiam*
x v. c. *quæ pertineant*
y ἀνάγκην

tem appellant; quia nihil aliter z possit, atque ab ea constitutum sit a inter quasi b fatalem, & immutabilem cõtinuationẽ ordinis sempiterni: 32 nonnumquã quidem eandem fortunã, quod efficiat c multa improuisa hęc, nec-opinata nobis, propter obscuritatem, ignorationémque causarum. || * Tertia deinde Philosophiæ pars, 30
quæ erat d in ratione, & in disserẽdo, sic tractabatur ab vtrisque: e quamquã oriretur â sensibus, tamen non esse iudicium veritatis in sensibus, mentẽ volebant rerum esse iudicem: solam censebant idoneã, cui crederetur, quia sola cerneret id, quod semper esset simplex, & vniusmodi, & tale, quale esset. hanc illi ideam appellabant, iam à Platone ita nominatam: nos rectè speciẽ possumus dicere. || Sensus autẽ f omneis, 31
hebetes & tardos esse arbitrabantur, nec percipere vllo modo res eas, quæ subiectæ sensibus viderẽtur, quæ essent aut ita paruæ, vt sub sensum cadere non possent: aut ita mobiles & cõcitatæ, vt nihil vmquam vnum esset cõstans, ne idem quidem, quia cõtinenter laberetur, & fluerent omnia. itaque hanc omnem partem rerum g opinabilem appellabant. || scientiam autem 32
nusquam esse censebant, 33 nisi in animi h motionibus, atque rationibus. qua de causa definitiones rerum probabant, & has ad omnia, de quibus disceptabatur, adhibebant. verborum etiã explicatio probabatur, 34 qua de causa quęque essent ita nominata: quam etymologiam appellabant. pòst argumentis, 35 & quasi rerum notis vtebantur ad probandum, & ad concludendum id, quod explanari volebant: in qua tradebatur omnis dialectica disciplina, id est, orationis ratione conclusæ. huic quasi i ex altera parte oratoria vis dicendi adhibebatur, explicatrix orationis perpetuæ ad persuadendum accommodatæ. || Hęc erat illis prima à Platone 33
tradita

z L. *esse possit.*
a L. *interdũ quasi fatal.*
b *εἱμαρμένην.*
c L. *multa improuisa. & nec-opinata nobis.*
* Persequitur tertiam Philosophiæ partẽ, quã statuit dialecticã, vbi multa de scientia & opinione traduntur, penè omnia ex Theæteto Platonis translata.
d fort. *in oratione.*
e fort. *quã- iudic. ver. quã iudiciũ oriretur a sensibus, tamen non esse iudiç. ver.*
f v.c. *omnis.*
g *δοξαστόν.*
h fort. *nati- onibus, atque.*
i *διεξοδικῶς.*

tradita: cuius quas acceperim disputationes, si vultis, exponam.* Nos verò volumus, inquam, vt pro Attico etiam respondeam.* Et rectè, inquit, respondes.* præclarè enim explicatur Peripateticorum, & Academiæ veteris auctoritas, * Aristoteles primus species, quas paulò antè dixi, labefactauit: quas mirificè Plato erat amplexatus: vt in his quiddam diuinum esse diceret. Theophrastus autem, vir & oratione suauis,36 & ita k moderatus, vt præ se probitatem quandam, & ingenuitatem ferat, vehementius etiam fregit quodammodo l veteris disciplinæ auctoritatem. spoliauit enim virtutem suo decore, imbecillamque reddidit, quòd negauit in ea sola positum esse, beatè viuere.

34 || * Nam Strato, eius auditor, quamquam fuit acri ingenio, tamen ab ea disciplina omnino semouendus est: qui cùm maximè necessariam partem Philosophiæ, quæ posita est in virtute, m & moribus, reliquisset, totumque se ad inuestigationem naturæ contulisset, in ea ipsa plurimùm dissedit à suis. Speusippus autem, & Xenocrates, qui primi Platonis rationem, auctoritatemque susceperant: n post hos Polemo, & Crates, vnaque Crantor, in Academia congregati,36 diligenter ea, quæ à superioribus acceperant, tuebantur.

35 || Iam Polemonem audiuerant assiduè Zeno, & Arcesilas. * sed Zeno cùm Arcesilam anteiret ætate, valdeque subtiliter dissereret, & peracutè moueretur: corrigere conatus est disciplinam. eam quoque, si videtur, correctionem explicabo, sicut solebat Antiochus. Mihi verò, inquam, videtur: quod vides idem significare Pomponium. Zeno igitur nullo modo is erat, qui, vt Theophrastus, neruos virtutis o inciderit: sed contrà, qui omnia,* quæ ad beatam vitam pertinerent, in vna virtute poneret: nec quidquam aliud nume-

* Transit à
* CICERO.
* VARRO.
veteri Platonis Philosophia ad contrarias disputationes: primùm Peripateticorũ, deinde Stoicorum.
* 1. Eth. c. 6. & 1. Metaphysic.
k v. c. *moratus.*
l v. c. *auctoritatem veteris disciplinæ.*
* Strato Lãpsacenus Theophrasto successit Olymp. 123. vt autor est Apollodor.
m v. c. *& in moribus.*
n v. c. *& post eos P.*
* Secundò oppugnata est vetus Academia à Zenone, & Stoicorum turba.
o v. c. *incideret:*
* Zenonis sententia de summo bono.

raret in bonis, idque appellaret honestum,
quod esset simplex quoddam, & solum & vnū
bonum. ‖ cetera autem etsi nec bona, nec ma- 36
la essent, tamen alia secundum naturam dice-
bat, alia naturæ esse contraria, iis ipsis alia in-
teriecta, & media numerabat. quæ autem se-
cundum naturam essent, ea sumenda, & qua-
dam æstimatione dignanda dicebat, contraque
contraria: neutra autē in mediis relinquebat:
in quibus ponebat nihil omnino esse momen-
ti, sed quæ essent sumenda, ex iis alia pluris
esse æstimāda, alia minoris: quæ pluris ea a prę-
posita appellabat b; reiecta autem, quæ mino-
ris. atque vt hæc non tam rebus, quàm vocabu-
lis commutauerat: sic inter rectè factum, atque
peccatum, officium, & contra officium, media
locabat quædam: rectè facta sola in bonis actio-
nibus ponens, prauè, id est, peccata, in malis. of-
ficia autem c & seruata, prætermissáque, 37 me-
dia putabat, vt dixi. ‖ * Cumque superiores non 37
omnem virtutem in ratione esse dicerent, sed
quasdam virtutes natura, aut more profectas:
hic omneis in ratione ponebat: cumque illi ea
genera virtutum, quæ suprà dixi, seiungi posse
arbitrarentur, nec virtutis vsum modò, vt supe-
riores, sed habitum per se esse præclarum, nec
tamen virtutem cuiquam adesse, quin ea sem-
per vteretur, * cumque perturbationem animi
illi ex homine non tollerent, naturaque & con-
dolescere, & concupiscere, & extimescere, & ef-
ferri lætitia dicerent, sed ea contraherent, 38 in
angustúque d deducerēt: hic omnibus his quasi
morbis voluit carere sapientē: cumque eas per-
turbationes antiqui naturaleis esse dicerent, &
rationis experteis, aliáque in parte animi cu-
piditatem, e alia rationē collocarēt: ne his quidē
assentiebatur. nā & perturbationes voluntarias
esse putabat, opinionésq; iudicio suscipi, & om-
nium

a προηγμένα.
b ἀποπροηγμένα.
c copulatio, &, videtur delenda.
* Secunda Zenonis emendatio ad diuisionē virtutū adhibetur. vide Arist. l.2.Eth.c.1. & l.6. c.1.
* Tertia Zenonis ab antiquis dissensio in perturbationū quæstione.
d fort. *adducerent*:
e fort. *in alia rat.*

nium perturbationũ arbitrabatur esse matrem, immoderatã quandam intemperãtiam. Hæc ferè
38 de moribus. ‖* De naturis autem sic sentiebat, primùm vt in 39 vt in quatuor initiis rerum illis quinctam hanc naturam, ex qua superiores sensus, & mentem effici rebantur, non adhiberet. statuebat enim ignem esse ipsam naturam, quæ quidque gigneret, & mentem, atque sensus.* discrepabat etiam ab iisdem, quòd nullo modo arbitrabatur quidquam effici posse ab ea, quæ expers esset corporis. cuius generis Xenocrates, & superiores etiam animum esse dixerunt: nec verò, aut quod efficeret aliquid, aut
39 quod efficeretur, posse esse non corpus.‖ * Plurima autem in illa tertia Philosophiæ parte mutauit. in qua primum de sensibus ipsis quædam dixit noua: quos iunctos esse censuit è quadam quasi impulsione oblata extrinsecus: quam ille ᵘ φαντασίαν, nos visum ˣ appellamus licet, & teneamus hoc verbum quidem. erit enim vtendum in reliquo sermone sæpius. sed ad hæc, quæ visa sunt, & quasi accepta sensibus, assensionem adiungit animorum: quam
40 esse vult in nobis positam, & voluntariam.‖ Visis non omnibus adiungebat fidem, sed iis solùm, quæ propriam quandam haberent declarationem earum rerum, quæ viderentur: id autem visum cùm ipsum cerneretur ʸ, comprehésibile. feretis hæc? * Nos verò, inquam, quónam enim modo ᶻ καταληπτὸν diceres?* SED, cùm acceptum iam, & approbatum esse, comprehensionem appellabat, similem iis rebus, quæ manu prenderentur: ex quo etiã 40 nomen hoc ᵃ duxerat. at cùm eo verbo antè nemo tali in re vsus esset, plurimisque idem nobis verbis (noua enim dicebat) vsus est. quod autem erat sensu ᵇ comprehensum, id ipsum sensum appellabat, &, si ita

* Duæ Zenonis in Physicis reprehensiones.

* Secunda reprehésio.

* Multa à Zenone, in altera Dialecticæ parte, quæ est in iudicio, innouata.

u v.c. *phantasiam*,

x L. *appellemus licet: & teneamus*, &c.

y v. c. *comprehẽdibile*.

z v.c. *catalepton*

a L. *duxe-*

* CICERO.

* VARRO.

rat, cùm eo verbo anteà nemo tali in re vsus esset: plur.

b v. c. *comprensum*.

erat c comprehensum, vt conuelli ratione non posset, scientiam: sin aliter, inscientiam nominabat: ex qua exsisteret etiam opinio, quæ esset imbecilla, & cum falso, incognitóque communis. || Sed inter scientiam, & inscientiam, com- 41
prehensionem illam, quam dixi, collocabat, eámque neque in rectis, neque in prauis numerabat, sed soli credendum esse dicebat. à quo sensibus etiam fidem tribuebat, quòd, vt suprà dixi, cõprehensio facta sensibus & vera esse illi, & fidelis videbatur: nõ quòd omnia, quæ essent in re, cõprehenderet: sed quia nihil, quod cadere in eam posset, relinqueret, quodque natura quasi normam scientiæ, & principium sui dedisset, d vnde postea notiones rerum in anima imprimerentur, è quibus non principia solum, 41 sed latiores quædam ad rationem inueniendã viæ reperiuntur.* errorem autem & temeritatem, & ignorantiam, & opinationem, & suspicionem, & vno nomine omnia, quæ essent aliena firmæ & constantis assensionis, à virtute, sapientiaque 42 remouebat. atque in iis ferè cõmutatio consistit omnis, dissensióque Zenonis à superioribus. 43. || a * QVAE cum dixisset: & breuiter sa- 42
nè, minimèque obscurè exposita est, inquam, à te Varro, & veteris Academiæ ratio & Stoicorum. b verum esse autem arbitror, vt Antiocho, nostro familiari placebat, correctionem veteris Academiæ potiùs, quàm aliquam nouam disciplinam putandam. * TVNC Varro, Tuæ sunt nunc partes, inquit, qui ab antiquorum ratione nunc desciscis, & ea, quæ ab Arcesila nouata sunt, probas, docere, quod, 44 & qua de causa c dissidium factum sit, vt videamus satisne ista sit iusta defectio. || Tum ego, Cum Zenone, inquã, 43
vt accepimus, * Arcesilas sibi omne certamen

insti

c v. e. *comprensum*,
d fort. *vnde postea notiones rerum animis imprimer.*
* Inscientiæ varia species.
a L. *Quæ cum dixisset. Breuiter sanè*, &c.
* Varro partes Antiochi, & quæ ab illo de vetere Academia dicta docuit. Cicero verò Philonis & nouæ Academiæ partes suscipit, cuius disputationis filũ statim post primam nouæ Academiæ
* CICERO.
* VARRO. informationem abrumpitur.
b fort. *verum autem esse arb.*
c L. *dissidium factum sit*.

* Arcesilam Pritanæum primum induxisse nouam Academiam tradit Laërtius.

instituit, non pertinacia, aut studio vincendi, vt mihi quidem videtur, sed earum rerum obscuritate, quæ ad confessionem ignorationis adduxerant Socratem, & veluti *amanteis Socratem, Democritum, Anaxagoram, Empedoclem, omneis pœnè veteres, qui nihil cognosci, nihil percipi, nihil sciri posse dixerunt: * angustos sensus, imbecillos animos, breuia curricula vitæ, &, vt Democritus, in profundo veritatem esse demersam: opinionibus, & institutis omnia teneri: [d] nihil veritati relinqui: deinceps omnia
44 tenebris circumfusa esse dixerunt. ¶ Itaque Arcesilas negabat esse quicquam, quod sciri posset ne illud quidem ipsum, quod Socrates sibi reliquisset. sic omnia latere [e] censebant in occulto: neque esse quidquam, quod cerni, aut intelligi possit: quibus de causis nihil oportere neque profiteri, neque affirmare quemquam, 45 [f] neque assertione approbare: 46 cohiberentque semper, & ab omni lapsu continere temeritatem quæ tum esset insignis, cùm aut falsa, aut incognita res approbaretur: neque hoc quicquam esset turpius, quàm cognitioni & perceptioni [g] assertionem, approbationémque præcurrere. Huic rationi quod erat consentaneum, faciebat, vt contra omnium sententias dies iam plerosque [h] deduceret: vt, cùm in eadem re paria contrariis in partibus momenta rationum inuenirentur, faciliùs ab vtraque parte [i] assertio sustineretur. ¶ Hanc Academiam nouam appellabãt:
45 quæ mihi vetus videtur: si quidem Platonem ex illa vetere numeramus, cuius in libris nihil affirmatur, & in vtramque partem multa disseruntur, de omnibus quæritur, nihil certi dicitur. sed tamen illa, quam exposui, vetus, hæc noua nominetur, vsque ad Carneadẽ perducta, qui quartus ab Arcesila fuit: in eadem Arcesilæ ratione permansit. Carneades autem nullius Philoso

* Muretus L. *Iam antè*

* Tria sciẽtiæ impedimenta.

d fort. *nihil veritati loci relinqui:*

e al. *cẽscbat*

f L. *neque assensione approbare:*

g L. *assensionem.*

h L. *diceret:* al. *dissereret:*

i L. *assensio.*

losophiæ partis ignarus, &c, vt cognoui ex iis, qui illum audierant, maximéque ex Epicureo Zenone, qui cùm ab eo plurimum dissentiret, vnum tamen præter ceteros mirabatur, incredibili quadam fuit facultate.

Multa ex hoc primo libro Academicarum quæst. ad Varronem, & secundus, tertius, quartus, desiderantur: nisi quis velit eum, qui inscribitur, Lucullus, qui deinceps sequitur, quartum numerare, quod facit Nonius.

M. T.

M. T. CICERONIS ACADEMICARVM QVAESTIONVM,

LIBER II.

seu potiùs, vt eum numerat Nonius, IIII.
qui inscribitur, LVCVLLVS.

SYNOPSIS.

Summa totius disputationis, duas in orationes est diuisa. Cùm enim Academici, nihil sciri aut percipi posse affirmarent, neque ideò quicquam, aut probandum, aut vlli rei assentiendum esse. In priore contra nouam Academiam primùm disputat, esse aliquã perceptionem & cognitionem rerum, & aliquam συγκατάθεσιν *siue approbationem. Deinde nouorum Academicorum rationes contrarias refellit. Esse autem* κατάληψιν, *probat notionibus sensus & animi, quòd sensus innumerabiles res percipiat, & animo comprehensa Philosophia moralis, Physica & Dialectica, magno sit argumento aliquid percipi posse, approbationem & assensionem iisdem repetitis argumentis confirmat. Cùm verò Academicorum sententia hoc syllogismo potissimùm concluderetur,*

Visa inter quæ nihil interest, percipi non possunt,
Omne visum eiusmodi est:
Nullum igitur potest percipi visum.

Minor

Minórque eiusdem syllogismi propositio, visis ebriorum, somniantium, furiosorum, & similitudinis geminorum & sigillorum probaretur. Contrà hæc omnia primùm generaliter disputat Lucullus, quòd Academici definiant visa, quod partiantur, quod syllogismo concludant, quod quædam sit in rebus perspicuitas, eos ideò aliquid percipere. Mox speciatim singulis eorum argumentis respondet. Altera pars in Ciceronis pro noua Academia subtili disputatione consumitur. Et primùm multis vetustis authoribus, Democrito, Empedocle, Anaxagora, Socrate, Platone, nouorum Academicorum ἀκαταληψία defenditur, deinde variis exemplis & sensus & animi probatur, quod multis in rebus fallantur oculi, vt nauigiorum motu: quod geminorum & signorum similitudines nos perturbent, quod ebrij, furiosi & somniantes decipiantur, quod à Stoicis sophismata Dialectica inexplicabilia tradantur, quod denique Lucullus multa falsa pro veris dixerit. Tum demum in omnibus Philosophiæ partibus, ex controuersis Philosophorum opinionibus nihil certi vel comprehensi esse demonstrat.

Loquun-

Loquuntur CATVLVS, LVCVLLVS, CICERO, HORTENSIVS.

1 MAGNVM* ingenium, L. Luculli, magnumque optimarum artium studium, tum omnis liberalis, & digna homine nobili ab eo percepta doctrina, quibus temporibus florere in foro maximè potuit, caruit omnino rebus vrbanis. Vt enim admodum adolescens cum fratre pari pietate, & industria prædito, paternas inimicitias magna cum gloria est persecutus: in Asiam, quæstor profectus, ibi permultos annos admirabili quadam laude prouinciæ præfuit: deinde absens factus ædilis, continuò prætor (licebat enim celeriùs legis præmio) post in Africam: inde ad consulatum: quem ita gessit, vt diligentiam admirarentur, omnes ingenium cognoscerẽt. Pòst ad Mithridaticum bellum missus à senatu, non modò opinionem vicit omnium, quæ de virtute eius erat: sed etiam
2 gloriam superiorum.‖ Idque eò fuit mirabilius, quòd ab eo laus imperatoria non admodum exspectabatur, qui adolescẽtiam in forensi opera, quæsturæ diuturnum tempus, Muræna bellũ in Ponto gerente, in Asiæ pace consumserat. Sed incredibilis quædam ingenij magnitudo nõ desiderauit indocilem vsus disciplinam. Itaque cùm totum iter & nauigationem consumsisset, partim in [a] percontando à peritis, [b] partim rebus gestis legendis: in Asiam factus imperator venit, cùm esset Roma profectus rei militaris rudis. Habuit enim diuinam quandam memoriam rerum, verborum maiorem Hortensius. Sed, quo plus in negotijs gerendis res, quàm verba prosunt, hoc erat memoria illa præstantior: quàm fuisse in Themistocle, quem facilè, Græciæ principem ponimus, singularem ferunt

* Exordium hoc operi perfecto additũ esse scribit Cicero 13. ad Atticum, prima eius pars laudes Luculli, secũda huius libri defensionem habet.

a. al. *percunctando*.
b L. *partim in reb. gestis legend.* & ita. v. c.

Qui

Qui quidem etiam pollicenti cuidam se artem
ei memoriæ, quæ tum primùm proferebatur,
traditurū, respondisse dicitur, obliuisci se malle
c v.c. *quod habebat in memoria quæc.* discere: credo c, quòd hærebant d in memoria
quæcūque audierat, aut viderat. Tali ingenio
prædirus Lucullus adiunxerat etiā illam, quam
d for. *in memoria.* Themistocles spreuerat, disciplinam. Itaque,
vt litteris consignamus, quæ monumētis mandare
volumus: sic ille in animo res insculptas
habebat. || Tantus ergo imperator in omni ge- 5
nere belli fuit, præliis, oppugnationibus, naualibus
pugnis, totiúsque belli instrumentis, &
apparatu, vt illa Rex post Alexandrū maximus
hunc à se maiorem ducem cognitum, quàm,
quemquam eorum, quos legisset, fateretur. In
eodem tanta prudentia fuit, in constituendis,
temperandísque ciuitatibus, tanta æquitas, vt
hodie stet Asia Luculli institutis seruandis, &
quasi vestigiis persequendis. Sed, etsi magna cū
e L. *afuit ab ocul.* & *ita v.c.* vtilitate reip. tamen diutius, quàm vellem, tanta
vis virtutis, atque ingenij, peregrinata ʒ e abfuit
ab oculis & fori, & curiæ. Quin etiam, cū
victor à Mithridatico bello reuertisset, inimicorū
calumnia triēnio tardiùs, quàm debuerat,
triumphauit. nos enim consules introduximus
pænè in vrbem currum clarissimi viri. Cuius
mihi consilium, & authoritas quid tum in maximis
rebus profuisset, dicerem, nisi de me ipso
dicendū esset: quod hoc tēpore nō est necesse.
itaque priuabo illū potiùs debito testimonio,
quàm id cū mea laude cōmunicem. || Sed, quæ 4
populari gloria decorari in Lucullo debuerūt,
ea ferè sūt & Græcis literis, & Latinis celebrata.
Nos autē illa exteriora, cū multis: hæc interiora,
cū paucis ex ipso sæpe cognouimus. maiore
enim studio Lucullus cū omni literarū generi,
f al. c. *sed & quæstor.* tum Philosophiæ deditus fuit, quàm, qui illum
ignorabant, arbitrabantur. nec verò ineunte
ætate

ætate solùm, *f* sed & pro quæstore aliquot *f* al. *sed & quæstor*
annos & in ipso bello: in quo ita magna rei
militaris esse occupatio solet, vt non multum
imperatori sub ipsis pellibus otij relinquatur.
Cùm autem è Philosophis, ingenio, scientiaque
putaretur Antiochus, Philonis auditor, excellere, eum secum & quæstor habuit, & post aliquot annos, imperator. cumque esse ea memoria, quam antè dixi, ea sæpe audiendo facilè cognouit, quæ vel semel audita meminisse potuisset. Delectabatur autem mirificè lectione
5 librorum, de quibus audiebat. ‖ * Ac vereor interdum, ne talium personarum, cùm amplificare velim, minuam etiam gloriam. Sunt enim multi, qui omnino *g* Græcas non ament literas: plures, qui Philosophiam: reliqui, qui etiamsi hæc non improbent, tamen earum rerum disputationem principibus ciuitatis non ita decoram *h* putent. Ego autem, cùm Græcas literas M. Catonem in senectute didicisse acceperim, P. autem Africani, historiæ loquantur, in legatione illa nobili, quam antè censuram obiit, Panætium vnum omnino comitem fuisse: nec literarum Græcarum, nec Philosophiæ iam
6 vllum auctorem requiro. ‖ Restat, vt iis respondeam, qui sermonibus eiusmodi nolint personas tam graueis illigari. Quasi verò clarorum virorum aut tacitos congressus esse oporteat, aut ludicros sermones, aut rerum colloquia leuiorum. Etenim, si quodam in libro verè est à nobis Philosophia laudata, profectò eius tractatio optimo atque amplissimo quoque dignissima est; nec quidquam aliud *i* videndum est nobis, quos populus R. hoc in gradu collocauit, nisi ne quid priuatis studiis de opera publica detrahamus. Quòd si, cùm fungi munere *k* debeamus, non modò operam nostram nunquam à populari cœtu remouemus, sed ne

* Secunda Procemij pars.

g q.v.c. *non amant Græcas literas:* al. *Græcas non amant literas.*

h al. *putant.*

i L. *est videndum nobis, q.*

k fort. *debemus,*

literam quidem vllam facimus, nisi forensem? quis reprehendet nostrum otium, qui in eo non modò nosmetipsos hebescere, & languere nolumus; sed etiam, vt plurimis prosimus, enitimur. Gloriam verò non modò non minui, sed etiam augeri arbitramur eorum, quorum ad populareis, illustreisque laudes, has etiam minus notas, minusque peruulgatas adiungimus. || Sunt etiam, qui negent, in iis, qui in 7
nostris libris disputent, fuisse earum rerum, de quibus disputatur, scientiam. Qui mihi videntur non solùm viuis, sed etiam mortuis inuidere. Restat vnum genus reprehensorum, quibus Academiæ ratio non probatur. Quod grauiùs ferremus, si quisquam vllam disciplinam Philosophiæ probaret, præter eam, quam ipse sequeretur. Nos autem, quoniam *l* contra omneis dicere, qui scire sibi videntur, solemus, non possumus, quin alij à nobis dissentiant, recusare. Quamquam nostra quidem causa facilior est, qui verum inuenire sine vlla contentione volumus; idque summa cura, studioque conquirimus. Etsi enim omnis cognitio *m* multis est obstructa difficultatibus, *n* eaque est & in ipsis rebus obscuritas, & in iudiciis nostris infirmitas, vt non sine causa, *o* & doctissimi, & antiquissimi inuenire se posse, quod cuperent, diffisi sint: tamen nec illi defecerunt, neque nos studium exquirendi defatigati relinquemus, neque nostræ disputationes quidquam aliud agunt, nisi vt *p* in vtramque partem dicendo, & audiendo, eliciant, & tanquam exprimant aliquid, quod aut verum sit, aut ad id quàm proximè accedat. || Neque inter nos, & 8
eos, qui se scire arbitrantur, quidquam interest, nisi quòd illi non dubitant, quin ea vera sint, quæ defendunt: nos probabilia multa habemus, quæ sequi facilè, affirmare vix possumus. Hoc

l al. *contra omneis dicere qua videntur, solemus*, &c. non pl.

m abest à q. v. c. vox *multis*

n. L. *eaque inest. & in ips.*

o v. c. *antiquiss. imi, & doctissimi*

p in vtramque partem dicendo, eliciant, & ita v. c.

Hoc autem liberiores, & solutiores sumus, quòd integra nobis est iudicandi potestas: neque, vt omnia, quæ præscripta, & quasi imperata sint, defendamus, necessitate vlla cogimur. Nam ceteri primùm antè tenentur adstricti, quàm, quid esset optimum, iudicare *q* potuerunt: deinde infirmissimo tempore ætatis aut obsequuti amico *r* cuidam, aut vna alicuius, quem primum audierunt, oratione capti, de rebus incognitis iudicant, &, ad quamcumque sunt disciplinam quasi tempestate delati, ad
9 eam, tanquam ad saxum, adhærescunt. ‖ Nam, quòd dicunt omnia se credere, ei, quem iudicent fuisse sapientem: probarem, si id ipsum rudes & indocti iudicare potuissent. Statuere enim, *r* quid sit sapiens, vel maximè videtur
11 esse sapientis. § *s* Sed vt potuerunt omnibus rebus auditis, cognitis etiam reliquorum sententiis, iudicauerunt: aut re semel audita ad vnius se auctoritatem contulerunt. Sed nescio quo modo plerique errare malunt, eamque sententiam, quam adamauerunt, pugnacissimè defendere, quàm sine pertinacia, quid constantissimè dicatur, exquirere. Quibus de rebus & aliàs sæpe *t* nobis multa quæsita & disputata sunt, & quondam in Hortensij villa, quæ est ad Baulos, cũ eò Catulus, & Lucullus, nósque ipsi postridie venissemus, quàm apud Catulũ fuissemus. Quò quidẽ etiã maturiùs venimus, quòd erat constitutũ, 6 si ventus esset, Lucullo in Neapolitanũ, mihi in Pompeianum nauigare. Cùm igitur pauca in Xysto locuti essemus, tum
10 eodẽ in spatio consedimus. ‖ * Hic Catulus, Etsi heri, inquit, id, quod quærebatur, pænè explicatũ est, vt tota ferè quæstio tractata videatur, tamen exspecto ea, quæ te pollicitus est, Luculle, ab Antiocho audita, dicturũ. * EQVIDEM, inquit Hortẽsius, feci plus, quàm vellẽ. totã enim rem

q al. *potuerunt.*
r L. *cuipiam.*
r L. *quis sit sapiẽs.* & ita v. c.
s L. *Sed, vt potuerint, potuerunt omnibus rebus auditu, cogritu etiã reliquorum sententiis. iudicauerunt autem re semel audita, atque ad vnius se auct. cont.*
t al. *a nobis.*
* CATVLVS.
* HORTENSVS.

Lucullo integram seruari oportuit, & tamen fortasse seruata est: à me enim, quæ in promptu erant, dicta sunt: à Lucullo autem reconditiora desidero. * Tvm ille, Non sanè, inquit, Hortẽsi, conturbat me exspectatio tua: etsi nihil est iis, qui placere volunt, tam aduersarium: sed quia non laboro, quàm valde ea, quæ dico, probaturus sim, eò minùs conturbor. Dicam enim nec mea, nec ea, in quibus, ? u si non fuerint, non vinci me malim, quàm vincere. Sed mehercule, vt quidẽ se nunc causa habet, etsi hesterno sermone labefactata est, mihi tamen videtur esse verissima. Agam igitur sicut Antiochus agebat. nota enim mihi res est. nam & vacuo animo illum audiebam, & magno studio, eadem de re etiã sæpius: vt etiam maiorẽ exspectationẽ mei faciam, quã modo fecit Hortensius. ‖* Cvm ita ia esset exorsus, ad audiendũ animos ereximus. * At ille x, Cum Alexandriæ pro quæstore, inquit, essem, fuit Antiochus mecum, & erat iam antea Alexãdriæ familiaris Antiochi Heraclitus Tyrius: qui & Clitomachum multos annos, & Philonem audierat, homo sane in ista Philosophia, quæ nunc propè dimissa reuocatur, probatus, & nobilis: cum quo Antiochum sæpe disputantem audiebã: sed vtrumque leuiter. Et quidem isti libri duo Philonis, de quibus heri dictũ à Catulo est, tum erant allati Alexandriã, túmque primum in Antiochi manus venerãt: & homo natura lenissimus (nihil enim poterat fieri illo mitius) stomachari tamẽ cœpit. Mirabar, neque enim vmquam antea viderã. At ille Heracliti memoriã implorans y, quærere ex eo, viderentúrne illa Philonis, aut ea num vel è Philone, vel ex vllo Academico audiuisset aliquãdo? negabat: Philonis tamẽ scriptũ agnoscebat: z, nec id quidem dubitari poterat. nam aderant mei familiares, & docti homines, P. & C. Sellij, & Te

*Lvcvllvs. veterẽ Academiam defendit.

u L. *si non fuerint vera, non v.*

* Cicero.
* Lvcvllvs.

x al. *Cũ Alexandriæ quæstor, inq.* al. *Cum Alexãdriam pro quæstore, inquit, ess.* &c. mendosè.

y al. *quærebat*

z al. *neque enim id quidem dubit.*

& *a* Tetrilius *b* Rogus: q se illa audisse Romę de Philone, & ab eo ipso illos duos libros dicerét

12 descripsisse. ‖ Tum & illa dixit Antiochus, quæ heri Catulus commemorauit à patre suo dicta Philoni, & alia plura *c*: nec se tenuit [8] quin cō-tra suum doctorem librum etiam ederet, qui, Sosus inscribitur. Tum igitur & cū Heraclitum studiosè audiré contra Antiochū disserétem, & item Antiochū cōtra Academicos, dedi Antiocho operam diligentiùs, vt causam ex eo totam cognoscerem. Itaque complureis dies, adhibito Heraclito, doctísque compluribus, & in his Antiochi fratre Aristo, & præterea Aristone, & Dione, quib. ille secundum fratrem plurimum tribuebat: multū temporis in ista vna disputatione consumpsimus. Sed ea pars, quæ contra Philonem erat, prætermittenda est. minùs enim acer est aduersarius is, qui ista, quæ sunt heri defensa, negat Academicos omnino dicere. etsi enim mentitur, tamen est aduersarius *d* lenior.

13 Ad Arcesilā, Carneadémque veniamus. ‖ Quæ cū dixisset, sic rursus exorsus est: Primum mihi videmini (me autem nomine appellabat) cum veteres physicos nominatis, facere idem, quod seditiosi ciues solent, cùm aliquos ex antiquis claros viros proferunt, quos dicāt fuisse populareis, eorum vt ipsi similes esse videātur [9] *e* Repetūt iam P. Valerium, qui exactis regibus, primo anno consul fuit: cōmemorant *f* reliquos, qui leges populareis de prouocationibus tulerint, cum cōsules essent: tum ad hos notiores, C. Flaminium, qui legem Agrariā aliquot annis ante secundum Punicum bellum tribunus pl. tulerit, inuito senatu, & postea bis consul factus sit *g*: L. Cassium, Q. Pompeium, atque illi quidem etiam P. Africanum referre in eundem numerū solent. Duos vero sapientissimos *h*, & clarissimos fratres, P. Crassum, *i* & P. Scæuolam,

a L. *Tertulius Rogus.*
b al. *Trogus:*
c L. *nec se tenuit, quin contra suum doct. li. etiam edidit, qui c.*
d L. *lenior*
e L. *Repetunt iam a P. Valerio*, & ita tres v. c.
f al. *aliquos*
g al. *Sp. Cassium.*
h L. *& clarissimos viros. P. Cr.*
i L. *P. Scæuulam.*

aiunt T. Graccho auctores legũ fuiſſe, alterum quidem, vt videmus, palàm: alterum *k*, vt ſuſpicamur, obſcuriùs. Addunt etiã C. Marium, & de hoc quidẽ nihil mentiuntur. Horũ nominibus tot virorum, atque tantorũ expoſitis, eorum ſe inſtitutũ ſequi dicunt. ‖ *l* Similiter vos cũ per- 14
turbare, vt illi rẽp. ſic vos Philoſophiã bene iam conſtitutã velitis, Empedoclẽ, Anaxagorã, Democritũ, Parmenidem, Xenophanem, Platonem etiam, & Socratem profertis. Sed neque Saturninus (vt noſtrũ inimicum potiſſimũ nominẽ) ſimile quidquã habuit veterũ illorũ, neque Arceſilæ *m* calumnia cõferenda eſt cũ Democriti verecundia. Et tamẽ iſti Phyſici rarò admodum cũ hærent aliquo loco, exclamant quaſi mẽte *n* incitati: Empedocles quidẽ, vt interdum mihi furere videatur: abſtruſa eſſe omnia, nihil nos ſentire, nihil cernere: nihil omnino, quale ſit, poſſe reperire. Maiorem autẽ partẽ mihi quidẽ omnes iſti videntur nimis etiã quædã affirmare, plúſque profiteri ſe ſcire, quã ſciant. ‖ Quòd 15
ſi illi tũ in nouis rebus, quaſi modò naſcentes hæſitauerunt, nihilnẽ tot ſæculis ſummis ingeniis, maximis ſtudiis explicatum putamus? nónne, cùm iam Philoſophorũ diſciplinæ grauiſſimæ conſtitiſſent *o*, tum exortus eſt, vt in optima rep. T. Gracchus, qui otiũ perturbaret, ſic Arceſilas, qui conſtitutam Philoſophiam euerteret, & in eorum auctoritate deliteſceret, qui negaſſent quidquã ſciri, aut percipi poſſe? quorũ è numero tollendus eſt Plato, & Socrates: alter, quia reliquit perfectiſſimam diſciplinam, Peripateticos, & Academicos, nominibus differenteis, re congruenteis, à quibus Stoici ipſi verbis magis, quàm ſententiis diſſenſerũt. Socrates autem *p* de ſe ipſe detrahẽs in diſputatione, plus tribuebat iis, quos volebat refellere. Ita cùm aliud diceret, atque ſentiret, libenter

k v. c. *vt ſuſpicantur.*
l for. *Similiter cũ perturbare, vt illi remp.*
m v. c. *calumnia.*
n v. c. *concitati.*
o tres v. c. *ut exortus eſt in optima rep. T. Grac.* & ita L.
p *inextricabilis.*

vti solitus est ea dissimulatione, quam Græci εἰρωνείαν vocant, quam ait etiam in Africano fuisse Fannius: idque propterea vitiosum in illo non putandum, quod idem fuerit in So-
16 crate. ‖ Sed fuerint illa vetera, si vultis, inco-
14 gnita. Nihílne est ergo actum, quòd inuestigata sunt, posteaquam Arcesilas Zenoni, vt putatur, obtrectans, nihil noui reperienti, sed emendanti superiores, immutatione verborum, dum huius definitiones labefactare vult, conatus est clarissimis rebus tenebras obducere? Cuius primò non admodū probata ratio, quamquam floruit tum acumine ingenij, tum admirabili quodam lepòre dicendi, proximè à Lacyde solo retenta est: pòst autem q confiécta à Carneade, qui est quartus ab Arcesila. audiuit enim Egesimum, qui Euandrum audierat, Lacydis discipulum, cum Arcesilæ Lacydes fuisset. Sed ipse Carneades diu tenuit. nam nonaginta vixit annos: & qui illum audierant, admodum
15 floruerunt: è quibus industriæ plurimū in Clitomacho fuit r: declarat multitudo librorum: t. °. ingenij non minus in hoc, quàm in Carneade eloquentiæ, in Melanthio Rhodio suauitatis. Bene autem nosse Carneadem Stratoniceus
17 Methrodorus putabatur. ‖ Iam Clitomacho Philo vester operam multos annos dedit. Philone autem viuo patrocinium Academiæ non defuit. * Sed quod nos facere nunc s ingredimur, vt contra Academicos disseramus: id * quidem è philosophis, & ij quidem non mediocres, faciendum omnino non putabant t: nec verò esse vllam rationem disputare cum iis, qui nihil probarent: Antipatrúmque Stoicum, qui multus in eo fuisset, reprehendebant: nec definiri aiebant necesse esse, quid esset cognitio, aut perceptio, aut, si verbum è verbo volumus, comprehensio, quam κατάληψιν illi vocant:

q L. cōfecta

r L. (declarat multitudo librorum)

* Deliberat Lucullus an sit contra nouam Academiā disputandum.

s L. aggredimur, & ita v.c.

* quidam.

t L. nec enim verū esse disputare cum iis, qui nihil pr.

éósque qui persuadere vellét, esse aliquid, quod comprehendi & percipi posset, inscienter facere dicebant, propterea quòd nihil esset clarius u ἐναργεία, vt Græci : perspicuitatem, aut euidentiam nos, si placet, nominemus : fabricemúrque, si opus erit, verba, ne hic sibi (me appellabat iocans) hoc licere soli putet. Sed tamen orationem nullam putabant illustriorem ipsa euidentia reperiri posse, nec ea, quæ tam clara essent, definienda censebant. Alij autem negabant se pro hac euidentia quidquam priores fuisse dicturos : sed ad ea, quæ contrà dicerentur, dici oportere putabant, ne qui fallerentur. Plerique tamen & definitiones ipsarum etiam euidentium rerum non improbant : & rem idoneam, de qua quæratur & homines dignos quibuscum disseratur, putant. || 18 Philo autem x, dum noua quædam commouet, quòd ea sustinere vix poterat, quæ contra Academicorum pertinaciam dicebantur, & apertè mentitur, vt est reprehensus à patre Catulo, &, vt docuit Antiochus y, in id ipsum se induit, quod timebat. Cùm enim ita negaret quidquam esse, quod comprehendi posset (id enim volumus esse [12] z ἀκατάληπτον) si illud esset, sicut Zeno definiret, tale visum (iam enim hoc pro a φαντασία verbũ satis hesterno sermone triuimus) visum igitur impressum, [13] b effictúmque ex eo, vnde esset, quale esse non posset, vt ex eo vnde non esset : id nos à Zenone definitum rectissimè dicimus. qui enim potest quidquam comprehendi, vt planè confidas. id perceptum, cognitúmque esse, quod est tale, quale, vel falsum esse possit ? hoc cùm infirmat, tollítque Philo, iudicium tollit incogniti, & cogniti. ex quo efficitur, nihil posse comprehendi. ita imprudẽs, eò, quò minimè vult, reuoluitur. * Quare omnis oratio contra Academiam suscipitur à no-

u v. c. *enargia.*

x al. *dũ noua quadã cõm.*

y al. *in id. ipsum incidit, q.*

z fort. *κατάληπτον.)*

a v. c. *phantasia*

b L. *effictúmque ex eo, quod esset, nõ esse nõ posset, ex eo, quod nõ esset: id n.*

* θέσις totius contentionis cõtra nouos Academicos.

bis,

bis, vt retineamus eam definitionem quã Philo voluit euertere. Quam nisi obtinemus, per-
19 cipi nihil posse concedimus.‖ Ordiamur igitur à sensibus, quorum ita clara iudicia, & certa sunt, vt, si optio naturæ nostræ detur, & ab ea Deus aliquis requirat, contentáne sit suis integris, incorruptísque sensibus, an postulet melius aliquid: non videam, quid quærat amplius. Neque verò hoc loco exspectãdum est, dum de remo inflexo, aut de collo columbæ respondeam. non enim is sum, qui, quidquid videatur, tale dicã esse, quale videatur. Epicurus hoc viderit, & multa alia. meo autem iudicio ita est maxima in sensibus veritas, si & sani sunt, & valentes *c*, & omnia remouentur, quæ obstant, & impediunt. itaque & lumen mutari sæpe volumus, & situs earum rerum, quas intuemur, & interualla aut contrahimus, aut diducimus: multáque facimus vsque eò, dum adspectus ipse fidem faciat sui iudicij. quod idem fit in vocibus, in odore, in sapore: vt nemo sit nostrũ,
14 qui non in sensibus sui cuiusque generis iu-
20 dicium requirat acrius.‖ adhibita verò exercitatione, & arte, vt oculi pictura teneantur, & aures cantibus, quis est *d*, quin cernat quanta vis sit in sensibus? quàm multa vident pictores in vmbris, & in eminentia, quæ nos non videmus? quã multa, quę nos fugiunt in cãtu, exaudiunt in eo genere exercitati: qui primo inflatu tibicinis Antiopam esse aiunt, aut Adromachã, cùm id nos ne suspicemur quidem. nihil necesse est de gustatu, & odoratu loqui. in quib. intelligentia, etsi vitiosa, est quædam tamen. quid de tactu, & eo quidẽ, quem Philosophi interiorem vocant, aut doloris, aut voluptatis? in quo Cyrenaici solo putãt veri esse iudicium, quia sentia-
21 tur.‖ Potéstne igitur quisquã dicere, inter eum, qui doleat, & inter eum, qui in voluptate sit,

c L. *& si omnia rem.*

d L. *qui non cernat,*

nihil interesse? aut, ita qui sentiat, non apertissimè insaniat? atqui qualia sunt hęc, quæ sensibus percipi dicimus: talia sequũtur ea, quæ nõ sensibus ipsis percipi dicũtur, sed quodã modo sensibus: vt hæc: illud est albũ, hoc dulce, canorũ illud, hoc bene olés, hoc asperũ. animo iam hæc tenemus comprehensa, nõ sensibus *e*. ille deinceps equus est, ille canis. cetera series deinde sequitur, maiora nectẽs. vt hæc, quæ quasi expletam rerũ cõprehensionẽ amplectuntur. si homo est, animal est mortale, rationis particeps. quo è genere nobis negotia rerum imprimũtur: sine quibus neque intelligi quidquã, neq; quęri, aut disputari potest. quod si essent falsę notitiæ (*f* 22

ἐννοίας enim notitias appellare tu videbare) si igitur essent hæ falsæ, aut eiusmodi visis impressæ, qualia visa à falsis discerni non possent: quo tandem his modo vteremur? quomodo autẽ quid cuique rei consentaneum esset, quid repugnaret, videremus? memoriç quidem certè, quæ non modò Philosophiam, sed omnis vitæ vsum, omneísque arteis vna maximè continet, nihil omnino loci relinquitur. quę potest enim esse memoria falsorum? aut quid quisquã meminit, quod nõ animo comprehendit, & tenet? ars verò quæ potest esse, nisi quæ non ex vna, aut ex duabus, sed *g* ex multis animi perceptionibus constat? quã si subtraxeris, qui distingues artificẽ ab inscio? non enim fortuitò hunc artificem dicemus esse, illum negabimus: sed cum alterũ percepta, & cõprehẽsa tenere *h* videmus, alterum non item. cúmque artium aliud eiusmodi genus sit, vt tantummodò animo rem cernat: aliud, vt moliatur aliquid & faciat: quomodo aut Geometres cernere ea potest, quæ aut nulla sunt, aut internosci à falsis non possunt: aut is, qui fidibus vtitur, explere numeros, & cõficere versus? quod idẽ in similibus quo

e for. *deinceps: ille equus est, ille canis.*

f al. *ἐννοίας*, & ita v.c.

g *ἐκ πολλῶν θεορημάτων.*

h L. *videbimus.*

quoq; artib⁹ cōtinget: quantum omne opus est in faciēdo, atq; agēdo. quid enim est, q̄ arte effici possit, nisi is, q̄ artem tractabit, multa perceperit?

23 ‖ Maximè verò virtutū cognitio cōfirmat, percipi & cōprehēdi multa posse, in quib⁹ solis inesse etiā sciētiam dicim⁹: quam nos nō comprehēsionem modò rerū, sed etiā stabilem, atq; immutabilem esse cēsem⁹: itēq; sapiētiam, artem viuendi, quæ ipsa ex sese habeat constantiam. ea autem constantia si nihil habeat percepti, & cogniti, quæro, vnde nata sit, aut quomodo: quæro etiam, ille vir bonus, qui statuit omnem cruciatū perferre, intolerabili dolore lacerari poti⁹, i q̄ aut officiū prodat, aut fidem, cur has sibi tam graueis leges imposuerit; cùm, quāobrem ita oporteret, nihil haberet cōprehēsi, percepti, cogniti, cōstituti? Nullo igitur modo fieri potest, vt quisquā tanti æstimet æquitatem, & fidem, vt eius cōseruandæ causa nullum supplicium recuset, nisi iis rebus assēsus sit, quæ falsæ esse non possunt.

i v. c. quam vt officium pr. & ita

24 ‖ Ipsa verò sapiētia, si se ignorabit, sapientia sit, nécne, k quomodo primùm obtinebit nomen sapientiæ? deinde quomodo suscipere aliquam rem, aut agere fidēter audebit, cùm certi nihil erit, q̄ sequatur? cùm verò dubitabit, quid sit extremū, & vltimum bonorum, ignorans, quò omnia referantur, quî poterit esse sapiētia? Atq; etiam illud perspicuum est, constitui necesse esse initium, q̄ sapientia, cùm quid agere incipiat, sequatur: idq; initium, esse naturæ accommodatum. nam aliter appetitio (eam enim esse volumus l ὁρμὴν) qua ad agendum impellimur, & id appetimus, quod est

k fort. primum quomodo obt.

l v. c. hormen)

25 visum, moueri non potest. ‖ Illud autem, quod mouet, priùs oportet videri, eique credi: quod fieri non potest, si id, quod visum erit, discerni non poterit à falso. Quo modo autem moueri animus ad appetendum potest, si id, q̄ videtur, non

m οἰκεῖον non percipitur, *m* accõmodatúmne naturæ sit, an alienum? Itemque, si quid officij sui sit, non occurrit animo, nihil vmquam omnino aget, ad nullam rem vmquam impelletur, numquam mouebitur. quòd si aliquid aliquando acturus est, necesse est id ei verum, quod occurrit, videri.

|| Quid, quòd, si ista vera sunt, ratio omnis tollitur, quasi quædã lux lumenque vitæ? taménne in ista prauitate perstabitis? nam quærendi initium ratio attulit: quæ perfecit virtutem, cùm esset ipsa ratio confirmata quærendo. quæstio autem, est appetitio cognitionis: quæstionisque finis, inuẽtio. At nemo inuenit falsa: nec ea, quæ incerta permanent, inuẽta esse possunt: sed, cùm ea, quæ quasi inuoluta fuerũt, aperta sunt, tum inuenta dicuntur. sic & initium quærendi, *n* & exitus percipiendi & comprehendendi tenet. itaque argumenti conclusio, quæ est Græcè *o* ἀπόδειξις, ita definitur. Ratio, quæ ex rebus perceptis ad id, quod non percipiebatur, adducit. 26

n L. *& exitum*

o v. c. *apodixis,*

|| Quòd si omnia visa eiusmodi essent, qualia isti dicunt, vt ea vel falsa esse possent, neque ea posset vlla notio discernere: quo modo quempiam aut conclusisse aliquid, aut inuenisse diceremus? aut quæ esset conclusi argumenti fides? Ipsa autem Philosophia, quæ rationibus progredi debet, quem habebit exitum: sapientiæ verò quid futurum est? quæ neque de se ipsa dubitare debet, neque de suis decretis, quæ Philosophi vocant *p* δόγματα: quorum nullum sine scelere prodi poterit. cùm enim decretum proditur, lex veri, rectique proditur. quo è vitio & amicitiarum proditiones, & rerum publicarum nasci solent. Non potest igitur dubitari, quin decretum nullum falsum possit esse, *q* sapientiq; satis sit, non esse falsum, sed etiam stabile, fixum, ratum esse debeat: quod mouere nulla ratio queat. talia autem neque esse, neque 27

p v. c. *dogmata:*

q L. *sapientiq; satu non sit.*

videri

videri possunt eorum ratione, qui illa visa, è quibus omnia decreta sunt nata, negant quid-
28 quam à falsis interesse. Ex hoc illud est natum, quod postulabat Hortensius, vt id ipsum saltem perceptum à sapiente diceretis, nihil posse percipi. Sed Antipatro hoc idem postulanti, cùm diceret, ei, qui affirmaret nihil posse percipi, consentaneum esse, vnum tamé illud dicere percipi posse, vt alia non possent, Carneades acutiùs resistebat. nam tantum abesse dicebat, vt id ei consentaneum esset, vt maximè etiam repugnaret. qui enim negaret quidquam esse, quod perciperetur, eum nihil excipere. ita necesse esse, ne id ipsum quidem, quod exceptum non esset, com-
29 prehédi, & percipi vllo modo posse. Antiochus ad istum locum pressiùs videbatur accedere. quoniàm enim id haberent Academici decretum (sentitis enim iam hoc me δόγμα dicere) nihil posse percipi. non debere eos in suo decreto, sicut in ceteris rebus, fluctuare, præsertim cùm in eo summa consisteret. hanc enim esse regulã totius Philosophiæ, cõstitutionem veri, falsi, cogniti, incogniti: quam rationem quoniã susciperent, docereque vellent, quæ à quouis accipi oporteret, & quæ repudiari, certè hoc ipsum, ex quo omne veri, falsiq; iudicium esset, percipere eos debuisse. etenim duo esse hæc maxima in Philosophia, iudicium veri, & finem bonorum: neque sapientem posse esse, qui r aut cognoscẽdi esse initium ignoret, aut extremum expetendi, vt, aut vnde proficiscatur, aut quò perueniendũ sit, nesciat. hæc autẽ habere dubia, neque his ita confidere, vt moueri non possint, abhorrere à sapiẽtia plurimũ. Hoc igitur modo potiùs erat ab his postulãdũ, vt hoc vnũ saltem, percipi nihil posse, perceptum esse dicerent. Sed de incõstantia totius illorum sententiæ, si vlla sentẽtia cuiusquam esse potest nihil approbãtis.

r fort. *aut cognoscendi initium ign.*

sit, vt opinor, dictum satis.|| Sequitur disputatio 30
copiosa illa quidem, sed paulò abstrusior. habet
enim aliquantū à physicis: vt verear, ne maiorē
largiar ei, q contradicturus est, libertatem, & li-
cētiam. nam quid cum facturum putem de ab-
ditis reb⁹, & obscuris, [6] qui lucem eripere co-
netur? * Sed disputari poterat subtiliter, quanto
quasi artificio natura fabricata esset primùm
animal omne: deinde hominem maximè: quæ
vis esset in sēsibus: [17] quemadmodum s prima
visa nos pellerent, deinde appetitio ab his pulsa
sequeretur: tum vt sensus ad res percipiendas
intenderemus. * mens enim ipsa, quæ sensuum
fons est, atq; etiā ipsa sensus est, naturalem vim
habet, quam intēdit ad ea, quib⁹ mouetur, itaq;
alia visa sic arripit, vt his statim vtatur, [18] aliqua
sic recondit: t * è quib⁹ memoria oritur. cetera
autem similitudinibus cōstituit: ex quibus effi-
ciuntur notitiæ rerū: quas Græci tum v ἐννοίας,
tum x προλήψεις vocant. eò cùm accessit ratio,
argumentiq; conclusio, rerumq; innumerabi-
liū multitudo, tum & perceptio eorū omnium
apparet, & eadem ratio profecta his gradibus,
a d sapiētiam peruenit.|| Ad * rerum igitur sciē- 31
tiam, vitæq; cōstantiam aptissima cùm sit mens
hominis, amplectitur maximè cognitionem: [19]
& y κατάληψιν, quam, vt dixi, verbū è verbo ex-
primentes, comprehensionem z dicemus, cùm
ipsam a per se amat, (nihil est enim ei veritatis
luce dulcius) tum etiam propter vsum. quocirca
etiā sensibus vtitur: & arteis efficit, quasi sensus
alteros: & vsque eò Philosophiam ipsam cor-
roborat, vt virtutem efficiat, ex qua re vna vita
omnis apta sit. * Ergo hi, qui negant quidquam
posse comprehendi, hæc ipsa eripiūt vel instru-
menta, vel ornamēta vitæ: vel potiùs etiā totam
vitam euertūt funditùs, ipsumq; animal orbant
animo: vt difficile sit de temeritate eorū, b per-
inde

* Duo sunt fontes vnde omnis manat cognitio sensus & mens.
s fort. *primò visa eos pell.*
* Animus est in homine vnus.
t fort. *sic recondit, vt ea, cùm op⁹ sit, depromat: è quibus mem.*
v v. c. *ennœas.*
x v. c. *prolepsis.*
* Finis creationis humanæ mentis.
y v. c. *& istam catalepsim*, & ita L.
z *dicimus*,
a fort. *propter se amat.*
* Conclusio à repugnantibus.
b L. *proinde vt*

32 inde vt causa postulat, dicere. || * Nec verò satis constituere possum, quod sit eorum consilium, aut quid velint. interdum enim cùm adhibem^9 ad eos orationem huiusmodi: * Si ea, quę disputentur, vera non sint, tum omnia fore incerta: respōdent, * Quid ergo istud ad nos? num nostra culpa est? naturam accusa, quæ in profundo veritatem, vt ait * Democrit^9, penitùs abstruserit. * Alij autem elegantiùs, qui etiam queruntur, quòd eos insimulemus omnia incerta dicere: quantumq; intersit inter incertum, & id quod percipi non possit, docere conantur: eaq; distinguere. Cum his igitur agamus, qui hæc distinguunt: illos, qui omnia sic incerta dicunt, 20 vt, stellarum numerus, c par, an impar, nesciatur, quasi desperatos aliquos relinquamus. * volunt enim, & hoc quidem vel maximè animaduertebam, vos moueri, probabile aliquid esse, & quasi verisimile, eaque vti regula & in agenda vita, & in quærendo, ac disserendo. 21 || d Quæ

33 ista regula est veri & falsi, si notionem veri & falsi, propterea quòd ea non possūt internosci, nullam habemus? nam, si habemus, interesse oportet, vt inter rectum, & prauum, sic inter verum, & falsum, si nihil interest, nulla regula est: nec potest is, cui est visio veri, falsiq; cōmunis, vllum habere iudicium, aut vllam omnino veritatis notam. nam, cùm dicunt, hoc se vnum tollere, vt quidquam possit ita videri, vt non eodem modo e falsum etiam possit ita videri, cetera autem cōcedere: faciunt pueriliter. quo enim omnia iudicantur, sublato, reliqua se negant tollere, vt si quis, quem oculis priuauerit, dicat, ea, quæ cerni f possent, nō se ei ademisse.

34 Vt enim illa oculis modò cognoscuntur, sic reliqua visis: sed propria veri, non communi veri, & falsi nota. 22 g Quamobrem, siue tu proba-

* *Speciatim nunc Academicorum rationes refellit.*

* al. *disputent, vera sint*

* Prima Academicorū defensio ab inuentione.

* Idem i. Academic.

* Secunda defensio à distinctione similium.

c L. *par, an impar sit, nescitur, quasi desperatos aliq.* al. *par in impar, quasi desperatos.*

* Thesis Academicorū aliquid esse probabile.

d v. c. & L. *Quæ est ista regula si notionem veri, & f.*

e L. *falsum etiam possit videri.*

f al. *possunt.*

g L. *Quamobrem, siue tu probabilem visionem, & quæ non impediatur, siue improbabilem, & quæ impediatur, vt Carneades vol.*

bilem visionem, siue improbabilem, & quæ non impediatur, vt Carneades volebat, siue aliud quid proferes, quod sequare: ad visum illud, de quo agimus, tibi erit reuertendũ. ‖ In eo autem, 34 si erit communitas cum falso, nullum erit iudicium, *h* quia proprium in cõmuni signo notari non potest: sin autem cõmune nihil erit: habeo, quod volo. id enim quæro, q; ita mihi videatur verum, vt non possit idem falsum videri. simili in errore versantur,[23] cùm conuicti, ac iudicio veritatis coacti, perspicua à perceptis volunt distinguere, & conantur ostendere, esse aliquid perspicui, *i* verum illud quidem impressum in animo, atque in mente, neq; id tamen percipi, ac comprehendi posse, quo enim modo perspicuè dixeris album esse aliquid, cùm possit accidere, vt id, quod nigrum sit, album esse videatur? aut quo modo ista aut perspicua dicemus, aut impressa *k* subtiliter, cùm sit incertũ, *l* verè, inaniterne moueatur? Ita neque color, neque corpus, neque veritas, neque argumentũ, neque sensus, neque perspicuum vllum relinquitur. ‖ Ex hoc illud his vsu venire solet, vt, quidquid 35 dixerint, à quibusdam interrogentur. Ergo istuc quidem percipis? Sed qui ita interrogant, ab his irridentur: non enim vrgent: vt coarguant, neminem vlla de re posse contendere, neque asseuerare sine aliqua eius rei, quam sibi quisque placere dicit,* certa, & propria nota. Quod est igitur istuc vestrum probabile? nam si quod cuique occurrit, & primo quasi adspectu probabile videtur, id confirmatur: quid eo leuius? sin ex circumspectione aliqua, & accurata consideratione, quod visum sit, id se dicent sequi: tamen exitum non habebunt. ‖ primum, quia 36 his visis, inter quæ nihil interest, æqualiter omnibus abrogatur fides: deinde, cùm dicant posse accidere sapienti, vt, cùm omnia fecerit, dili

h L. *quia propriũ communi signo notari non p.*

i L. *verè illud quidem impressũ in animo, atque in mẽte, neq;* al. *verè illud quidem impressum animo, atq; mẽti, neq;* &c.

k ἀκριβῶς.

l L. *verè, inaniterue mẽs moueatur?*

* Sine nota rei propria nemo potest quicquam affirmare.

e circumſpexerit, exſiſtat ali- veriſimile videatur, & abſit lon- giſſime à vero: quo modo, *m.* ſi magna parte quidem, vt ſolent dicere, ad verum ipſum, aut quàm proximè accedant, confidere ſibi pote- runt? vt enim confidant, notum his eſſe debe- bit inſigne veri. *n* quo obſcuro, & oppreſſo, quod tandem verum ſibi videbuntur attingere? Quid autem tam obſcurum dici poteſt, quàm cùm ita loquuntur? Eſt hoc quidem rei illius ſignum, aut argumentum, & ea re id ſequor: ſed fieri poteſt, vt id, quod ſignificatur, aut falſum ſit, aut nihil ſit omnino. Sed de per- ceptione hactenus. ſi quis enim ea, quæ dicta ſunt, labefactare volet, facilè, etiam abſen- tibus nobis, veritas ſe ipſa defendet. || * His

38 ſatis cognitis, quæ iam explicata ſunt, nunc de aſſenſione, *o* atque approbatione, quam Græci συγκατάθεσιν vocant, pauca dicemus: non quòd non latus locus ſit: ſed paulò antè iacta ſunt fundamenta. *p* nam cùm vim, quæ eſſet in ſenſibus, explicabamus, ſimul illud ape- riebatur, comprehendi multa, & percipi ſen- ſibus: quod fieri ſine aſſenſione non poteſt. * deinde cùm inter inanimum, & animal hoc maximè interſit, quòd inanimum nihil agit, animal agit aliquid (nihil enim agens ne cogi- tari quidem poteſt, quale ſit) aut ei ſenſus adi- mendus eſt, aut ea, quæ in noſtra ſita poteſtate, 24 * reddenda aſſenſio. || * At verò animus

39 quodammodo eripitur his, quos neque ſentire, neque aſſentiri volunt. etenim neceſſe eſt, vt lancem in libra, ponderibus impoſitis, deprimi: ſic animum perſpicuis cedere. nam, quomodo non poteſt animal vllum non appetere id, quod accommodatum ad naturam appareat: (Græci id οἰκεῖον appellant) ſic non poteſt obiectam rem perſpicuam non approbare.* quamquam,

m L. *ſi magnã partem* q. & ita v. c.

n L. *quò obſcurato, & oppr.* & ita q. v. c.

* Tranſit Lucullus ad ſecundam theſim ſuæ cõfirmationis, aliquid eſſe in Philoſophia probandum: primus locus eſt ab efficiẽte cauſa.

o al. *de approbatione.*

p al. *nam cùm, quæ vis eſſet in ſẽſib.*

* Secundus locus à diſtinctione.

* al. *prodenda.* al. *credenda.*

* Tertius locus à repugnantibus, q duabus ſimilitudinibus illuſtratur, à lance, & naturali appetitu ſumptis.

* Correctio.

D

si illa, de quibus disputatum est,
attinet de assensione omnino lo-
quid percipit, assentitur statim. sed hæc etiam
sequuntur, nec memoriam sine assensione posse
constare, neque notitias rerũ, nec arteis: idque,
quod maximum est, vt sit aliquid in nostra po-
testate, in eo, qui rei nulli assentietur, non erit.
* Vbi igitur virtus, q si nihil situm est in ipsis 39
nobis? Maximè autem absurdũ vitia in ipsorum
esse potestate, neque peccare quemquam, nisi
assensione: hoc idem in virtute non esse: cuius
omnis constantia, & firmitas ex his rebus con-
stat, quibus assensa est, & quas approbauit, 24
omninoque ante videri aliquid, quàm agamus,
necesse est: eique quod visum sit r assentiatur.
Quare qui aut visum, aut assensum tollit, is
omnem actionem tollit è vita. * Nunc ea vi- 40
deamus, quæ contrà ab his disputari solent. Sed
prius potestis totius eorum rationis quasi fun-
damenta cognoscere.* Componunt igitur pri-
mùm artem quãdam s de his, quę visa dicimus:
eorúmque & vim, & genera definiunt: in his,
quale sit id, quod percipi, & comprehẽdi possit:
totidẽ verbis, quot Stoici. deinde illa exponunt
duo, quæ quasi t cõtineant omnem hanc quæ-
stionem. Quæ ita videantur, vt etiã alia multa
eodem modo videri possint, neque in his quid-
quam intersit, nõ posse eorum alia percipi, alia
non percipi: nihil interesse autem, non modò si
ex omni parte eiusdem modi sint, sed etiam si
discerni non possint. quibus positis, vnius argu-
menti conclusione tota ab his causa compre-
henditur, cõposita v autem ea conclusio sic est:
Eorum, quæ videntur, alia vera sunt, alia falsa,
& quod falsum est, id percipi non potest: quod
autem verum visum est, id omne tale est, vt
eiusdem modi falsum etiã possit videri. Et, quæ
visa sunt eiusmodi, vt in iis nihil intersit, non
potest

* Quartus locus de memoria, notitiis, artibus, & virtutibus.

* Quintus à paribus.

q L. si nihil situm est in nobis ipsis?

r L. assẽtiri.

* Tota academicorum sententia refutanda.

* Vide Laërtium in vita Zenonis.

s L. de iis,

t al. cõtinent

v q.v.c. non habent, autem.

potest accidere, vt eorũ aliqua percipi possint,
alia non possint. Nullũ igitur est visũ, q̃ percipi
41 possit. ‖ Quæ autem sumunt, vt cõcludant id q̃
volunt: ex his duo sibi putant cõcedi. neq; enim
quisquam repugnat. ea sunt hæc: Quæ visa falsa
sint, percipi ea non posse: & alterum, Inter quæ
visa nihil intersit, ex his non posse alia talia
esse, vt percipi possint, alia vt nõ possint. reliqua
verò, multa, & varia oratione defendunt: quæ
sunt item duo: vnum, Eorum, quæ videantur,
aliud verum esse, aliud falsum: alterum, Omne
visum, q̃ sit à vero, tale esse, quale etiam à falso
42 possit esse. ‖ Hæc duo proposita non prætervo-
lant, sed ita dilatant, vt non mediocrem curam
adhibeant, & diligẽtiam. diuidunt enim in par-
teis, & eas quidem magnas: primùm in sensus:
deinde in ea, quę ducũtur à sensibus, & ab omni
cõsuetudine: quam obscurari volũt, tum perue-
niunt ad eam partem, vt ne ratione quidem, &
coniectura vlla res percipi possit. Hæc autẽ vni-
uersa concidunt etiam minutiùs. Vt enim de
sẽsibus hesterno sermone vidistis, item faciunt
de reliquis: in singulisq; rebus, quas in minima
x dispartiunt, volunt efficere, his omnibus, quæ x al. dispertiunt.
visa sint, veris, adiuncta esse falsa, quæ à veris
nihil differant: ea cùm talia sint, nihil posse
43 comprehendi. ‖ Hanc ego subtilitatem, Philo-
sophia quidem dignissimam iudico, sed ab eo-
rum causa, qui ita disserunt, remotissimam. defi-
nitiones enim & partitiones, y & horum lumi- y L. & harũ luminib.
nibus vtens oratio, tum similitudines, dissimili-
tudinésque, & earum tenuis & acuta distinctio,
fidentium est hominum: illa, vera, & firma, &
certa esse, quæ tueantur: nõn eorum, qui cla-
ment, nihilo magis vera illa esse, quàm falsa.
quid enim agant, si, cùm aliquid definierint, ro-
get eos quisquam, num illa definitio possit in
aliam rem trãsferri quamlibet? si posse dixerint:

neamus in perspicuis firmiùs, & constantiùs,
maiore quadam opus est vel arte, vel diligen-
tia,ne ab iis,quæ clara sint ipsa per sese, quasi
præstigiis quibusdam, & captionibus depella-
mur.nam,qui voluit subuenire erroribus Epi-
curus,iis, qui videntur conturbare veri cogni-
tionem, dixitque sapientis esse, opinionem à
perspicuitate seiungere: *d* nihil fecit. ipsius e- *d* q.v. *e. ni-*
nim opinionis errorem nullo modo sustulit. *hil perfecit.*
46 || Quãobrẽ cũ durę causæ perspicuis,& euidẽti- L. & alij v.
bus rebus aduersentur:auxilia totidẽ sunt cõtrà c. *nihil egit.*
cõparãda.aduersatur enim primũ,quod parum
defigũt animos,& intẽdũt in ea,quæ perspicua
sunt,vt, quãta luce ea circũfusa sunt, *e* possint *e* L. *non pos-*
annoscere: alterũ est, q fallacibus,& captiosis *sint,agn.*
interrogationibus circunscripti, atque decepti
quidã,cũ eas dissoluere nõ possunt, desciscũt à
veritate.oportet igitur & ea,quę pro perspicui-
tate respõderi possunt,in prõptu habere,de qui-
bus iam diximus: & esse armatos,vt occurrere
possimus interrogationibus eorũ,captionesq;
47 discutere. quod deinceps facere constitui.|| Ex
ponam igitur generatim argumenta eorũ,quo-
niam ipsi etiam illa solent nõ confusè loqui.
Primùm conantur ostendere,multa posse vide-
ri esse,quæ omnino nulla * sunt,cũ animi ina-
niter moueantur eodem modo rebus iis, quæ * Vrs. *sint.*
nullæ sint,vt iis,quæ sint.Nam cum dicatis,in-
quiunt,visa quędam mitti à deo,velut ea, *f* quę *f* L. *quæ in*
in somniis videatur, quæque oraculis, auspi- *somnis vid.*
ciis,extis *g* declarantur: (hæc enim aiunt pro- & ita o.v.c.
bari à Stoicis, quos contra disputant)quærunt, *g* L. *decla-*
quónam modo, falsa visa quæ sint, ea deus ef- *rentur:*
ficere possit probabilia:quæ autẽ planè proxi-
mè ad verũ accedãt,efficere non possit?aut,si ea *h* L. *cur non*
quoq; possit,cur illa nõ possit,quæ perdifficili- *inter quæ*
ter,internoscãtur tamẽ?& si hæc, *h* cur nõ inter *nihil inter*
48 quæ nihil sit omnino?|| Deinde,cùm mens mo- *sit omnino?*

ueatur ipsa per sese,vt & ea declarant,quæ cõgitatione depingimus, & ea quæ vel furiosis, vel dormiẽtibus vidẽtur:nonne,inquiũt,verisimile sit,sic etiã mentẽ moueri,vt non modò internoscat,visa vera illa sint,anne falsa, 27 * sed vt in his nihil intersit omnino? vt, siqui tremerẽt,& exalbescerent vel ipsi per se motu mẽtis aliquo, vel obiecta terribili re extrinsecus, 28 k nihil interesset, quid distingueretur tremor ille, & pallor, neque, vt quidquam interesset inter intestinum, & oblatum. Postremò si nulla visa m sint probabilia quæ falsa sint, alia ratio est. sin autem sunt:cur non etiam quæ non facilè internoscantur? 29 cur * non vt planè nihil intersit? præsertim cùm dicatis, sapientẽ in furore sustinere se ab omni assensu, quia nulla in visis distinctio appareat.||

49 Ad has omneis visiones inaneis Antiochus quidẽ & permulta dicebat,& erat, de hac vna re vnius diei disputatio.mihi autem non idem faciendũ puto:sed ipsa capita dicenda: & primùm quidem hoc reprehẽdendũ, quòd captiosissimo genere interrogationis vtuntur: quod genus minimè in Philosophia probari solet, cùm aliquid minutatim,& gradatim additur,aut demitur. Soritas hos vocãt,qui aceruũ efficiunt vno addito grano. Vitiosum sanè, & captiosum genus. sic enim adscenditis: Si tale visum obiectum est à deo dormienti, vt probabile sit,cur non etiam vt valde verisimile?cur deinde non,vt difficiliter à vero internoscatur? o deinde,vt ne internoscatur quidem; postremò vt nihil inter hoc & illud intersit? Huc si perueneris,me tibi primum quidque cõcedente:meum vitium fuerit: sin ipse tua sponte processeris; tuum.||

50 Quid enim tibi dederit, aut omnia deum posse:aut ita facturum esse, si possit: quo modo autem sumis,vt,si quid cui simile esse possit,loquatur, vt etiam

i v. c. *vera illa visa sint, anne falsa:* & ita L.
* al. *sed vt inter hæc nihil.*
k L. *nihil vt esset, qui distingueretur, tr.*
l al. *neque quidquã interesset inter intest,*&c. al. *nihil esset qui* al. *nihil esset quo.*
m L. *sunt p.*
* al. *cur non inter quæ planè* al. *cur non eiusmodi vt planè nihil intersit?*
n for. *quia.*
o for. *cur non, vt ne intern.*

vt etiam internosci difficiliter possit? deinde, vt ne vix internosci quidem? postremò, vt idē sit? p vt si lupi canibus similes: eosdē dices ad extremum. Et quidem honestis similia sunt quædam non honesta, & bonis non bona, & artificiosis minimè artificiosa. quid dubitamus igitur affirmare, nihil inter hæc interesse? Ne repugnantia quidē videmus? nihil est enim, quod de suo genere in aliud genus transferri possit. at si efficeretur, vt inter visa differentium generum nihil intercessit: reperirentur quæ & in suo genere essent, & in alieno. quod fieri qui
51 potest? Omnium deinde inanium visorum vna depulsio est, siue illa cogitatione informatur, quod fieri solere concedimus: siue in quiete, siue per vinum, siue per insaniam. nam ab omnibus eiusmodi visis perspicuitatem, quam mordicus tenere debemus, abesse dicemus. quis enim, cùm sibi fingit aliquid, & cogitatione depingit, non, [29] simul ac se ipse q commouit, atque ad se reuocauit, sentit quid intersit inter perspicua, & inania? Eadem ratio est somniorum. num censes Ennium, cùm in hortis cum Ser. Galba, vicino suo ambulasset, dixisse, visus sum mihi cum Galba ambulare? At, cùm somniauit, ita narrauit:

Visus Homerus adesse poeta.

Idemque in Epicharmo,

[30] *Nā videbar somniare me & ego esse mortuū.*

Itaque, r simul experrecti sumus, visa illa contemnimus; neque ita habemus, vt ea, quæ in
52 foro gessimus. At enim dum videntur, eadem est s in somniis species eorum, quæ vigilantes videmus. Plurimum interest. sed id omittamus: illud enim dicimus, non eandem esse vim, neque integritatem dormiētium, & vigilantium, nec mente, nec sensu. Ne vinolenti quidē quæ faciunt, eadem approbatione faciunt? qua so-

p I. *vt si lupi canibus sint similes: eosd.*

q for. *commonuit, atque ad sese reu.*

r al. *simul vt exsp.*

s I. *in somnis species horum, & eorum, quæ*

brij: dubitant, hæsitant, reuocant se interdum, iisque, quæ videntur, imbecillius assentiuntur: t eumque edormiuerunt, illa visa quàm leuia fuerint, intelligunt. quod idem contingit insanis, vt & incipientes furere, sentiant, & dicant, v aliquid: quod non sit, id videri sibi: &, cũ relaxentur, sentiant. atq; illa dicant Alcmeonis:

t L. cumque edormierũt, & ita v. c.

v L. aliquid, quid, quod non sit videri sibi:

Sed mihi neutiquam cor consentit cum oculorum adspectu.

53 At enim ipse sapiens sustinet se in furore, ne approbet falsa pro veris. Et aliàs quidem sæpe, si aut in sensibus ipsius est aliqua forte grauitas, aut tarditas, x aut obscuriora sunt quæ videntur; aut à perspiciendo temporis breuitate excluditur, quamquam totum hoc, sapientem aliquando sustinere assentionem contra vos est. si enim inter visa nihil interesset, aut sẽper sustineret, aut numquam. Sed ex hoc genere toto perspici potest leuitas orationis eorum, qui omnia cupiunt confundere. Quærimus grauitatis, constantiæ, firmitatis, sapientiæ iudicium: vtimur exemplis somniantium, furiosorum, ebriosorum. * illud attendamus, in hoc omni genere quàm inconstanter loquamur? non enim proferremus vino, aut somno oppressos, aut mente captos, tam absurdè, vt tum diceremus interesse inter vigilantium visa, & sobriorum, & sanorum, & eorum qui essent aliter affecti, tum nihil interesse. 54 Ne hoc quidem cernunt, omnia se reddere incerta, quod nolunt. ea dico incerta, quæ ἄδηλα Græci. Si enim res se ita habeât, vt nihil intersit, vtrũ ita cui videatur, vt insano, y an sano: cui possit exploratum esse de sua sanitate? quod velle efficere, non mediocris insania est. Similitudines verò aut geminorum, aut signorum annulis impressorum, pueriliter consectantur. quis enim nostrûm similitudines negat esse, cùm eæ plurimis

x for. aut si obscur.

* al. vt illud attendimus.

y L. an vt sano:

plurimis in rebus appareant? sed, si satis est ad tollendam cognitionem, similia esse multa multorum: cur eo non estis contenti, præsertim concedentibus nobis? & cur potiùs id cõtenditis, quod rerum natura non patitur, vt nõ z. suo quicque genere sit tale quale est?[31] nec sit in duobus aut pluribus nulla re differẽs a vlla communitas? b vt sibi sint & oua ouorum, &
55 apes apum simillimæ. ‖ Quid pugnas igitur? aut quid tibi vis in geminis? conceditur enim, simileis esse: quo contentus esse potueras. tu autẽ vis eosdem esse planè, non simileis. quod fieri nullo modo potest. Deinde confugis ad Physicos eos, qui maximè in Academia irridentur: à quibus ne tu quidem iam te abstinebis: & ais Democritum dicere, innumerabileis esse mundos, & quidem sic quosdam inter sese non solum simileis, sed vndique perfectè, & absolutè ita pares, vt inter eos nihil prorsus intersit, c & eos quidem innumerabileis: itemque homines. deinde postulas, vt, si mundus ita sit par alteri mundo, vt inter eos ne minimũ quidem intersit, concedatur tibi, vt in hoc quoque nostro mundo aliquid alicui sic par sit, vt nihil differat, nihil intersit. cur enim, inquies, cùm ex illis indiuiduis, vnde omnia Democritus gigni affirmat, in reliquis mundis, & in his quidem innumerabilibus, innumerabiles Qu. Lutatij Catuli nõ modò possint esse, sed etiam sint, in hoc tãto mundo Catulus alter nõ possit
56 effici? ‖ Primùm quidem me ad Democritum vocas, cui non assentior: potiusque refellam, propter id, quod dilucidè docetur à politioribus Physicis, singularum rerum singulas proprietates esse. fac enim antiquos illos Seruilios, qui gemini fuerunt, d tam simileis, quàm dicuntur: num censes etiam eosdem fuisse? non cognoscebantur foris, at domi. non ab alienis?

z. L. *suo quidque in genere.*
a L. *nulla cõmunitas?* & ita v. c.
b L. *Attinet sint & oua ouorum, & ap.*
c al. hoc totum, *& eos quidem innumerabileis*, videtur delendum.
d L. *tam simileis fuisse, quàm d.*

at à suis. An non videmus, hoc vsu venire, vt, quos nunquam putassemus à nobis internosci posse, eos, consuetudine adhibita, tam facilè internosceremus, vti ne minimum quidem similes esse viderentur? ‖ Hîc, pugnes licet, non 57
repugnabo; quin etiã concedam, illum ipsum sapientem, de quo omnis hic sermo est, cùm ei res similes occurrãt, quas non habeat denotatas, retéturũ assensũ, nec vnquã vlli viso assensurũ, nisi quod tale fuerit, quale falsum esse non possit. Sed ad ceteras res habet quandam artem, qua vera à falsis possit distinguere; & ad similitudines istas vsus adhibendũ est. e vt mater geminos internoscit consuetudine oculorum: sic tu internosces, si assueueris. Vidéne vt in prouerbio sit ouorum inter se similitudo? tamen hoc accepimus, Deli fuisse complureis, saluis rebus illis, qui gallinas alere permultas quæstus causa solerent. hi cùm ouum inspexerant, quæ id gallina peperisset, dicere solebant. 32 ‖ neque id est contra nos. nam nobis satis 58
est, f oua illa internoscere. 33 nihil enim magis assentiri potest hoc illud esse, quàm si inter illa omnino nihil interesset. habeo enim regulam, vt talia visa vera, iudicem, qualia falsa esse non possunt, ab hac mihi non licet transuersum, vt aiunt, digitum discedere, ne confundam omnia. veri enim, & falsi non modò cognitio, sed & natura tolletur, si nihil erit, quod intersit: vt etiam illud absurdum sit, quod interdum soletis dicere, cùm visa g in animos imprimantur, non vos id dicere inter ipsas impressiones nihil interesse, sed inter species, & quasdam formas eorum. Quasi verò non specie visa iudicentur: quæ fidem nullam habebũt, sublata veri & falsi nota. ‖ Illud verò perab- 59
surdum, quòd dicitis probabilia vos sequi, si re nulla impediamini. Primùm qui potestis nõ impediri

e for. *& vt mater.*

f L. *oua illa internoscere licere.*
*At enim nihilominus assentiri potes, hoc illud, &*c.
*interesset non ita est, Habeo, &*c.

g L. *in animis imprimantur,*

impediri, cùm à veris falsa non distent? deinde quod iudicium est veri, cùm sit commune falsi? Ex his illa necessariò nata est ἐποχὴ, 34 * id est assentionis retentio: in qua melius sibi cõsistit Arcesilas, si vera sunt quæ de Carneade nõnulli existimant. si enim percipi nihil potest, quod vtrique visum est, tollendus assensus est. quid enim est tam futile, quàm quidquam approbare non cognitum? Carneadem autem etiã heri audiebamus, *h* solitum esse delabi interdum, vt diceret, opinaturum, id est, peccaturum esse sapientem. Mihi porrò non tam certum est, esse aliquid, quod comprehendi possit, de quo iam etiam nimiùm diu disputo, quã sapientem nihil opinari, id est, numquam assentiri rei vel

* tot. hoc *id est assentionis retentio:* videtur esse glossema.

h fort. *huc solitum esse elabi.*

60 falsæ, vel incognitæ. || Restat illud, quòd dicũt, veri inueniẽdi causa contra omnia dici oportere, & pro omnibus. Volo igitur videre, quid inuenerint. Non solemus, inquit, ostendere. Quæ sunt tandem ista mysteria? aut cur celatis, quasi turpe aliquid, sententiam vestrã? Vt, qui audient, inquit, ratione potiùs, quàm auctoritate ducantur. Quid si vtrumque? nũ peius est? vnũ tamen illud non celant, nihil esse, quod percipi possit, an in eo auctoritas nihil obest? mihi quidẽ videtur vel plurimũ. quis enim ista tã apertè, perspicuéq; & peruersa, & falsa secutus esset, nisi tãta in Arcesila, multò etiã maior in Carneade & copia rerũ, & dicẽdi vis fuisset? Hæc Antonius ferè & Alexandriæ tũ, & multis annis pòst, multò etiã asseuerãtiùs in Syria, cũ

61 esset mecũ paulò antè quã esset mortuus. || Sed iam etiam confirmata causa, te, hominẽ amicissimum (me autem appellabat) & aliquot annis minorem natu, non dubitabo monere. Tu ne, cùm tantis laudibus Philosophiam extuleris, Hortensiumque nostrum dissentientem commoueris, eam Philosophiam sequere, quæ con-

fundit

fundit vera cum falsis, spoliat nos iudicio, priuat approbatione, omnibus orbat sensibus? i Et * Cimmeriis quidé, quibus adspectum solis siue deus aliquis, siue natura ademerat, siue eius loci, quem incolebant, situs, ignes tamen aderát, quo tum illis vti lumine licebat. isti auté, quos tu probas, tantis offusis tenebris, ne scintillam quidem vllam nobis ad adspiciendum reliquerunt. quos si sequamur, iis vinculis simus adstricti, vt nos commouere nequeamus. || subla- 62
ta enim assensione, omnem & motum animorum, & actionem rerum sustulerunt. quòd non modò rectè fieri, sed omnino fieri non potest. prouide etiam, ne vni tibi istam sententiam minimè liceat defendere. an tu, cùm res occultissimas aperueris, in lucemque protuleris, 35 iuratusque dixeris, k ea te comperisse. quod mihi quoque licebat: qui ex te l illa cognouerá: negabis esse rem vllam, quæ cognosci, cóprehendi, percipi possit? vide, quæso, etiam atque etiá, ne illarum quoque rerum pulcherrimarum à te ipso minuatur auctoritas. || * QVAE cú dixisset 63
ille, finem fecit. Hortensius autem vehementer admirans, quod quidém perpetuò Lucullo loquente fecerat, vt etiam manus sæpe tolleret. nec mirum. nam numquam arbitror contra Academiam dictum esse subtiliùs. me quoque, iocansne, an ita sentiens (non enim satis intelligebam) cœpit hortari, vt sententia desisterem.

* TVM mihi Catulus, Si te, inquit, Luculli oratio flexit, quæ est habita memoriter, accuratè, copiosè: taceo, neque te, quo minùs, si tibi ita videatur, sententiam mutes, deterrendum puto. illud verò non censuerim, vt eius auctoritate moueare. tantùm enim te non monuit, inquit, arridens, vt caueres, ne quis improbus tribunus plebus quorum vides quanta copia semper futura sit, arriperet te, & in contione quæreret,

qui

i al. At Cin.
* Vide F. 3. Argonau. Ouid. 11. Metam. Lactan. Iust. ca 3. Strab. l. 1. Festum in Cimmerios. Pap. 3. Syluarum.
k L. eas te c.
l L. illas.
* CICERO.
* CATVLVS.

qui tibi constares, cùm idem negares quidquam certi posse reperiri, [36] idem te comperisse dixisses. Hoc, quæso, ne te terreat. de causa autem ipsa malim *m* quidem te ab hoc *m al. equidē*
dissentire: sin cesseris, non magnopere mirabor. memini enim Antiochum ipsum, cùm annos multos talia sensisset, simulac visum sit,
64 sententia destitisse. ‖ * Haec cùm dixisset Catulus: me omnes intueri. Tū ego nō minùs commotus, quàm soleo in causis maioribus, huiusmodi quādam orationem sum exorsus. Me, Catule, oratio Luculli de ipsa re ita mouit, vt docti hominis, & copiosi, & parati, & nihil prætereuntis eorum, quæ pro illa causa dici possent, non tamen vt ei respondere me posse diffiderem. auctoritas autem tanta planè me mouebat, nisi tu opposuisses non minorem tuam, aggrediar igitur, si pauca antè quasi de fama *CICERO.
65 mea dixero. ‖ * Ego enim si aut ostentatione aliqua adductus, aut studio certandi, ad hanc potissimùm Philosophiam me applicaui, non modò stultitiam meam, sed etiam mores & naturam condemnandam puto. nam, si minimis in rebus pertinacia reprehenditur, calumnia etiam coërcetur: ego de omni statu, consilioque totius vitæ aut certare cum aliis pugnaciter, aut frustrari cùm alios, tum etiam me ipsum velim? Itaque, nisi ineptum putarem, cùm in tali disputatione id facerem, quod cùm de rep. disceptatur, fieri interdum solet: iurarem per Iouem, deosque penateis, me & ardere studio veri reperiendi, & ea sentire, quæ dicerem. quî enim possum non cupere verum inuenire, cum gaudeam, si simile veri quid *Prolepsis ad purgandam suspicionem ambitionis
66 inuenerim? ‖ sed, vt hoc pulcherrimum esse iudicem, vera videre: sic, pro veris probare falsa, turpissimum est, nec tamen ego is sum,

qui

qui nihil vmquam falsi approbem, qui nunquam assentiar, qui nihil opiner: sed quærimus de sapiente, ego verò ipse *n* & magnus quidem sum opinator (non enim sum sapiens) & meas cogitationes sic dirigo, non ad illam paruulam *o* Cynosuram,

n al. *& magnus quidã sum.*

o Κυνὸς οὐρὰν,

Qua fidunt duce nocturna Phœnices in alto, (tenét, vt ait Aratus, eóq; directiùs gubernãt, quod eã

Quæ cursu interiore, breui conuertitur orbe:

sed ad Elicen, & clarissimos septemtriones, id est, rationes has, latiore specie, non ad tenue elimatas. eò fit, vt errem, & vager latiùs. sed non de me, vt dixi, sed de sapiente quæritur. visa enim ista cùm acriter mentem, sensúmve pepulerũt, accipio, hisque interdum assentior, nec percipio tamen. nihil enim arbitror posse percipi. non sum sapiens. itaque visis cedo, neque possum resistere. sapientis autem hãc censet Arcesilas vim esse maximam Zenoni assentiens, cauere ne capiatur: ne fallatur, videre. nihil est enim ab ea cogitatione, quam habemus de grauitate sapientis, errore, leuitate, temeritate disiunctius. ‖ quid igitur loquar de 67 firmitate sapientis? quem quidem nihil opinari tu quoque, Luculle, concedis. quod quoniam à te probatur (vt præposterè tecum agam, mox referã me ad ordinem) hæc primùm conclusio, quam habeat vim, considera. Si vlli rei sapiens assentietur vmquam, aliquando etiam opinabitur. numquã autem opinabitur. nulli igitur rei assentietur. hanc conclusionem Arcesilas probat: confirmat enim primũ, & secundũ *p* Carneades, nonnumquam secundũ: & illud dabat, assentiri aliquando, ita sequebatur etiam opinari: quod tu non vis, & rectè, vt mihi videris. Sed illud primùm, sapientem, si assensurus esset, etiam opinaturum, falsum esse & Stoici dicunt, & eorum adstipulator Antiochus. posse enim eam

p L. *nõnumquam & secundum illud dabat.*

eum falsa à veris q,& quæ non possint percipi, ab iis, quæ possint distinguere.

68 ‖ Nobis autem primùm, etiam si quid percipi possit, tamen ipsa consuetudo assentiẽdi, periculosa esse videtur, & lubrica. quamobrem cùm tam vitiosum esse constet, [38] r assentiri quidquam aut falsum, aut incognitum: sustinenda est potiùs omnis assensio, ne præcipitet, si temerè processerit. ita enim finitima sunt falsa veris, [39] eáque quæ percipi possunt (si modò ea sunt quædam: iam enim videbimus) [40] t vt tamen in præcipitem locum non debeat se sapiens committere. Sin autem, omninò nihil esse, quod percipi possit, à me sumpsero, & quid tu mihi das, accepero, sapientem nihil opinari: effectum illud erit, sapientem assensus omneis cohibiturum: vt tibi videndum sit, idne malis, an aliquid opinaturum esse sapientem. neutrum, inquies, illorum. nitamur igitur, nihil posse percipi: etenim

69 de ea omnis est controuersia. ‖ Sed priùs pauca cum Antiocho: qui hæc ipsa, quæ à me defenduntur, & didicit apud Philonem tam diu, vt constaret diutiùs didicisse neminem, & scripsit de his rebus acutissimè, & idem hæc non acriùs accusauit in senectute, quã antea defensitauerat. Quamuis igitur fuerit acutus, vt fuit: tamen inconstantia leuatur auctoritas [41] u quis, inquam, enim iste dies illuxerit, quæro, qui illi ostenderit eam, quam multos annos esse negauisset, veri & falsi notam. excogitauit aliquid: eadẽ dicit, quæ Stoici: pœnituit eum illa sensisse. cur non se transtulit ad alios, & maximè ad Stoicos? eorũ enim erat propria ista defensio. quid? eum Mnesarchi pœnitebat? quid Dardani? qui erant Athenis tũ principes Stoicorum. nũquam à Philone discessit, nisi postea-

70 quàm ipse cœpit, qui se audiret, habere. ‖ Vnde autem subitò vetus Academia reuocata est? no-

minis

q al. *& quæ non possunt percipi,*

r al. *assentiri cuiquã, aut falsõ, aut inc.*

s. L. *eáque quæ percipi nõ possunt, iis quæ possunt, (si modò,* &c.

t L. *vt in tã præcipitem,* &c.

u L. *quis enim vnquã iste dies illi*

nominis dignitatem videtur, cùm à re ipsa desciscerret, retinere voluisse, quod erant [43]. qui illum gloriæ causa x facerent sperare, etiam fore, vt ij, qui se sequerentur, Antiochij vocarentur. Mihi autem magis videtur nõ potuisse sustinere cõcursum omnium Philosophorum, etenim de cæteris sunt inter illos nonnulla communia: hæc Academicorum est vna sententia, quam reliquorum Philosophorũ nemo probet. itaque cessit. vt enim ij y, qui sub nube solem non ferunt: item ille, cùm æstuaret, veterum, vt Menianorum, sic Academicorũ vmbram secutus est. ‖ quoque solebat vti argumentorum, cùm ei placebat, nihil posse percipi, [44] z cùm quæreret Dionysius ille Heracleotes, vtrùm comprehendisset certa illa nota, qua assentiri dicitis oportere, illúdne, quod multos annos tenuisset, Zenoníque magistro credidisset, honestum quod esset, id bonum solum esse: an quod postea defensitauisset, honesti inane nomen esse, voluptatem esse summum bonum: qui ex illius commutata sententia docere vellet, nihil ita signari in animis nostris à vero posse, quod non eodem modo possit à falso a, is curauit quod argumentũ ex Dionysio ipse sũpsisset, b ex eo ceteri sumerẽt. ‖ * Sed cùm hæc alio loco plura, nunc ad ea, quæ à te, Luculle, dicta sunt: & primùm quod initio dixisti, videamus, quale sit similiter à nobis de antiquis Philosophis commemorari, atque seditiosi solerent claros viros, sed tamen populareis aliquos nominare. illi cùm res c bonas tractent, similes bonorum videri volunt, nos autem dicimus, ea nobis videri, quæ vosmetipsi nobilissimis Philosophis placuisse conceditis. Anaxagoras niuem nigram dixit esse. ferres me, si ego idem dicerem? tu, ne si dubitaré quidé. at quis est hic? num sophistes? sic enim

x L. *facere diceret: sperare etiã, f.*

y L. *qui nisi subnube*, &c.

71

z L. *cùm quæreret, Dionysius ille Heracleotes vtrũ* &c.

a L. *is curauit, vt, quod.*

b L. *id ex eo.*

* Transitio à digressione ad refutationẽ orationis habitæ à Lucullo.

72

c L. *non bonas tr.*

enim appellantur ij, qui ostentationis, aut quæ-
stus causa philosophantur: maxima fuit & gra-
73 uitatis, & ingenij gloria. || Quid loquar de De-
mocrito? quem cũ eo conferre possumus non
modò ingenij magnitudine, sed etiam animi?
qui ita sit ausus ordiri, Hæc loquor de vniuer-
sis. nihil excipit, de quo non profiteatur. quid
enim esse potest extra vniuersa? quis hunc
Philosophum non anteponit Cleanthi, Chry-
sippo, reliquísque inferioris ætatis? qui mihi
cum illo collati, * quinctæ classis videntur.
atque is non hoc dicit, quòd nos, qui veri esse
aliquid non negamus, percipi posse negamus:
ille verum esse planè negat: [45] d esse sensus
quidem nec obscuros dicit, nec tenebricosos:
sic enim appellat eos is, qui hunc maximè est
admiratus, Chius Metrodorus initio libri, qui
est de natura. Nego, inquit, scire nos, sciamús-
ne aliquid, an nihil sciamus: nè idipsum qui-
dem nescire, aut scire, scire nos: nec omnino,
74 sitne aliquid, an nihil sit. || Furere tibi Empedo-
cles videtur: at mihi dignissimum rebus iis, de
quib. loquitur, sonum fundere. num ergo is ex-
cæcat nos, aut orbat sensibus, si parũ magnam
vim censet in iis esse ad ea, quæ sub eos subie-
cta sunt, iudicanda? Parmenides, Xenophanes,
minùs bonis quamquã versibus, sed tamen illis
versibus increpant eorum arrogantiam, quasi
irati, qui cùm sciri nihil possit, audeant se scire
dicere. Et ab his aiebas remouendum Socra-
tem & Platonem. cur? an de vllis certiùs pos-
sum dicere? vixisse cum his equidẽ videor: ita
multi sermones perscripti sunt, è quibus du-
bitari non possit, quin Socrati nihil sit visum
sciri posse. excepit vnum tantùm, scire se, nihil
se scire: nihil amplius. Quid dicam de Platone?
qui certè tam multis libris hæc persecutus non
esset, nisi probauisset. ironiam enim alterius,

* Ser. Tullus populũ Ro. in quinque classes ex cẽsu distribuit, vt prima classis esset ditissimorũ ciuiũ, sicut quinta infimorum. hinc homines quintæ classis .i. infimæ conditionis.

d L. *esse sensus quidẽ dicit obscuros, sed & tenebricosos.*

perpetuam præsertim, nulla fuit ratio persequi.
|| Videórne tibi, non vt Saturninus, nominare 75
modò illustreis homines, [46] *e* sed etiam imitari nunquam, nisi clarum, nisi nobilem? *f* Atque habebam molestos vobis, sed minutos *g*, Stilboné, Diodorum, Alexinum: quorum sunt cõtorta, & aculeata quædã sophismata. sic enim appellantur fallaces conclusiunculæ. Sed quid eos colligam, cùm habeam Crysippum, qui fulcire putatur porticũ Stoicorum? quàm multa ille contra sensus, quàm multa contra omnia, quæ in consuetudine probãtur dissoluit? Idem mihi quidem non videtur: sed dissoluerit sanè. certè iam multa non collegisset, quæ nos fallerét probabilitate magna, nisi videret his resisti non facilè posse. || *h* Quid *i* Cyrenæi? [47] videntur, 77
minimè contempti philosophi, qui negant esse quidquam, quod percipi possit extrinsecus: ea se sola percipere, quæ tactu intimo sentiant, vt dolorem, & voluptatem: neque se, quo quid colore, aut quo sono sit, scire, sed tantùm sentire, affici se quodammodo. Satis multa de auctoribus. quamquam ex me quæsieras, nónne putarem post illos veteres, tot sęculis, inueniri verum potuisse, tot ingeniis, tantísque studiis quærentibus. Quid inuentum sit, paulò pòst videro, te ipso quoque iudice. Arcesilam verò non obtrectandi causa cum Zenone pugnauisse, sed verum inuenire voluisse, sic intelligitur. || *k* Nemo, inquam, superiorum nõ mo- 78
dò expresserat, sed ne dixerat quidem, posse hominem nihil opinari: nec solùm posse, sed ita necesse esse sapienti. visa est Arcesilæ cùm vera sententia, tum honesta, & digna sapiente. quæsiuit de Zenone fortasse, quid futurum esset, si nec percipere quidquã posset sapiens, nec opinari sapientis esset. Ille credo *l*. Nihil opinatur, quoniã esset quod percipi posset *m*. Quid ergo esset

e L. *sed imitari nõ quẽquã, nisi clarum, nisi n.*
f al. *Atqui*
g L. *Stilponem,*
h al. *Quid? Cyrenei vidẽtúrne tibi contenti philosophi?* al. *Quid Cyrenei? vidẽtur mihi quidem nõ contempti philosophi: qui n.*
i al. *Cyrenaici?*

k L. *Nemo vnquã superiorum non modò.*
l L. *Nihil opinaturum, q.*
m L. *Quid ergo id esset?* & ita v.c.

esset id? [48] Visum, credo. Quale igitur visum? tum illum ita definiuisse, ex eo,* quod esset, sicut esset, impressum, & signatum *n*, & effectum. Post requisitum, etiámne, si eiusmodi esset visum verum, quale falsum. Hîc Zenonem vidisse acutè, nullum esse visum, quod percipi posset, si id tale esset ab eo, quod est, vt eiusmodi ab eo, quód non est, posset esse. Rectè consensit Arcesilas ad definitionem additum. neque enim falsum percipi posse, neque verum, si esset tale, quale vel falsum. Incubuit autem in eas disputationes, vt doceret, nullum tale esse visum à vero, vt non eiusdemmodi etiam à falso possit

78 esse. || Hæc autem est vna cõtentio, quæ adhuc permanserit. nam illud, nulli rei assensurũ esse sapientem, nihil ad hanc controuersiam pertinebat. [49] licebat enim nihil percipere, [50] & tamen opinari: quod à Carneade dicitur probatum. Equidem Clitomacho plus quàm Philoni, aut Metrodoro, credés, hoc magis ab eo disputatum, quàm probatũ puto. Sed id omittamus. illud certè, opinatione, & perceptione sublata, sequitur o omnium assensionum retentio: vt, si ostendero nihil posse percipi, tu concedas nunquã assensurũ esse. || * Quid ergo est, quod percipi possit, si ne sensus quidẽ vera nuntiãt?

79 quos tu, Luculle, cõmuni loco defendis. || quid ne id facere posses, idcirco heri, non necessario loco contra sensus tã multa dixeram: tu autem te negas infracto remo, neque columbæ collo cõmoueri. primùm cur? nam & in remo sentio non esse id, quod videatur: & in columba pluteis videri colores, nec esse plus vno. deinde nihilne præterea diximus? [51] maneant illa omnia q. lacerat ista causa: veraceis suos sensus esse dicit. Igitur semper auctoré habes, & eum, qui magno suo periculo causam agat, eò enim ré dimittit Epicurus, si vnus sensus semel in vita

* Vide Laërtium in vita Zenonis.

n L. *& effictum.*

o ἐποχῆ.

* Incipit disputare aduersus Lucullum de principe quæstione.

p L. *quod ne tu facere posses, idcirco,*

q al. *Lacerat iste causam, qui verac.*

mentitus sit. nulli vnquã esse credendum.‖ Hoc 80
est verum esse, confidere suis testibus, & impor-
tunè insistere. Itaq; Timagoras Epicureus ne-
gat sibi vnquã, cùm oculum torsisset, duas ex
lucerna r flammulas esse visas. opinionis enim
esse mendaciũ, non oculorum. quasi quæratur
quid sit, nõ quid videatur. Sed hic quidẽ maio-
rum similis. Tu verò, qui visa sensib. alia vera
dicas esse, alia falsa: qui ea distinguis? desine,
quęso, cõmunibus locis: domi nobis ista nascũ-
tur. Si quis Deus te interroget, sanis modò, &
integris sensibus s, num amplius quid desidera?
quid respondeas? Vtinã quidem roget. audiat,
quàm nobiscũ male agatur. vt enim vera videa-
mus; quàm longè videbimus? ego Catuli Cu-
manũ ex hoc loco regionẽ video: Pompeianum
non cerno: neq; quidquã interiectum est, quod
obstet: sed intendi longiùs acies non potest.
O præclarum prospectũ! Puteolos videmus: at
familiarem nostrũ Auianũ fortasse in porticu
Neptuni ambulantem, non videmus.‖ At ille t 81
nescio qui, qui in scholis nominari solet, mille
& octingenta stadia quod abesset, videbat: quę-
dam volucres longiùs. Responderem igitur au-
dacter isti vestro Deo, me planè his oculis non
esse cõtẽtum. 52 u Dicit me acriùs videre, quàm
vllos pisceis fortasse: qui neque videntur à no-
bis, & nunc quidem sub oculis sunt: neque ipsi
nos suspicere possunt. Ergo vt illis aqua, sic
nobis aër crassus offunditur. At amplius non
desideramus x. Quid talpam? num desiderare
lumen putas? neque tam quererer cum Deo,
quòd parum lõgè, quàm quòd falsum viderem.
vidésne nauem illam? stare nobis videtur: at iis,
qui in naui sunt, moueri hæc villa. quære ra-
tionem, cur ita videatur: quàm vt maximè in-
ueneris, quod haud scio, an non possis: non te
verum testem habere, sed eum non sine causa
falsum

r v.c. *flammulas.*
s al. *num amplius quid desideres? quid r.*
t al. *nescio quis.*
v fort. *Dicet me acutius videre.*
x l. *Quid? talpã nõ des.*

82 falsum testimonium dicere ostenderis. || Quid
ego de naui? vidi enim à te remum contemni.
maiora fortasse quæris. quid potest esse * sole
maius? quem mathematici amplius duodeui-
ginti partibus confirmant maiorem esse, quàm
terram. quantulus nobis videtur? mihi quidem
quasi pedalis. Epicurus autem posse putat etiam
minorem esse eum, quàm videatur, sed non
multo. ne maiorem quidem multo putat esse,
vel tantum esse, quantus videatur: vt oculi aut
nihil, aut non multum mentiantur. [53] Vbi igi-
tur illud est, SEMEL? Sed ab hoc credulo, qui
nunquam sensus mentiri putat, discedamus: [54]
qui [y] ne nunc quidem, cùm ille sol, qui tanta
incitatione fertur, vt celeritas eius quanta sit
ne cogitari quidem possit, tamen nobis stare vi-
deatur. || * Sed, vt minuam controuersiam: vi-
83 dete, quæso, quàm in paruulis [z] sitis. Quatuor
sunt capita, quæ concludunt, nihil esse, quod [a]
nosci, percipi, comprehendi possit. de quo hæc
tota quæstio est: è quibus primum est, esse
aliquod visum falsum: secundum, non posse
id percipi: tertium inter quæ visa nihil inter
sit, fieri non posse, vt eorum alia percipi pos-
sint, alia non possint: quartum, nullum esse
visum verum à sensu profectum, cui non ap-
positum sit [b] visum aliud, quod ab eo nihil
intersit, quódque percipi non possit. Horum
quatuor capitum secundum, & tertium, om-
nes concedunt. primum Epicurus non dat.
vos, quibuscum res est, id quoq; cõceditis. om-
84 nis pugna de quarto est. || Qui igitur P. Serui-
lium Geminum videbat, si Quinctum se vide-
re putabat, incidebat in eiusmodi visum, quod
percipi non posset: quia nulla nota verum à
falso distinguebatur: qua distinctione sublata,
quam haberet M. * Cotta, qui bis cum Gemino
cõsul fuit [c], agnoscendo eiusmodi notam, quæ

* Solẽ quãtũ esse putarint veteres.

y al. *ne nunc quidẽ putat, cum*

* Quatuor hypotheses Academicorum à Lucullo prius positæ.

z L. *sita sit.*

a fort. *cognosci.*

b L. *visum aliud falsũ, quod*

* Anno vrbis 501. & 505.

c L. *ad vescẽdum* & ita v.c. al. *agnoscendi.*

falsa esse non possit? Negas tantam similitudinem in rerum natura esse. Pugnas omninò, sed cum aduersario facili. ne sit sanè. videri certè potest. fallet igitur sensum: & si vna fefellerit similitudo, dubia omnia reddiderit. sublato enim iudicio illo, quo oportet agnosci: etiam si ipse erit, qué videris, qui tibi videbitur, tamen non ea nota iudicabis,[55] *d* qua dicis oportere, vt non possit esse eiusdemmodi falsa. Quando igitur potest tibi P. Geminus, Quinctus videri: quid habes explorati, cur non possit tibi Cotta videri, qui non sit, quoniā aliquid videtur esse, quod non est? ‖ Omnia dicis sui generis esse, 85 nihil esse idem, quod sit aliud *e*. Stoicū est quidem, nec admodum credibile, nullū esse pilum omnibus rebus talé, qualis sit pilus alius, nullum granum: hæc refelli possunt: sed pugnare nolo. ad id enim, quod agitur, nihil interest, omnibúsne partibus visa res nihil differat, an internosci non possit, etiam si differat. sed, si hominum similitudo tanta esse non potest, ne signorum quidem? dic mihi, Lysippus eodem aëre, eadem temperatione,[56] eodē cælo, aqua, ceteris omnib. centū Alexandros eiusdemmodi facere non possit? qua igitur notione discerneres? Quid si in *f* eiusmodi cera centū sigilla hoc annulo impressero? ecquę poterit in agnoscendo esse distinctio? an tibi erit quærendus annularius aliquis, quoniā gallinarium inuenisti 86 Deliacum illum, qui oua cognosceret? ‖ Sed adhibes artem aduocatā etiam sensibus. pictor videt, quæ nos non videmus: &, simul inflauit tibicen, à perito carmé agnoscitur *g*. Quid hoc? nónne videtur contra te valere, si sine magnis artificiis, ad quę pauci accedunt, nostri quidem generis, admodum nec videre, nec audire possumus? Iam illa præclara, quanto artificio esset sensus nostros, mentémque, & totam constructionem

d L. *quā dicis esse oportere,*

e L. *Stoicum est id quidē,*

f L. *eiusdemmodi.*

g L. *Quid? hoc nonne videtur, &c.*

ctionem hominis fabricata natura. Cur non extimescã opinandi temeritatem? Etiámne hoc affirmare potes, Luculle, esse aliquam vim, cum prudentia & consilio scilicet, quæ finxerit, vel, vt tuo verbo vtar, quæ fabricata sit hominem? qualis ista fabrica est? vbi adhibita est? quãdo? cur? quo modo? tractátur ista ingeniosè: disputantur etiam eleganter. denique videátur sanè, ne affirmentur modò. sed de physicis mox, & quidem ob eam causam, ne tu, qui idem me facturum paulò antè dixeris, videare mentitus.

87 ‖ sed, vt * ad ea, quæ clariora sunt, veniam: res iam vniuersas profundam: de quibus volumina impleta sunt non à nostris solùm, sed etiam à Chrysippo. de quo queri solent Stoici: dum studiosè omnia conquisierit contra sensus, & perspicuitatem, contráque omnem cõsuetudinem, contráque rationem, ipsum sibi respondentem *h*, inferiorem fuisse: itaque ab eo armatum esse Carneadem. Ea sunt eiusmodi, quæ à te diligentissimè tractata sunt. dormientium, & vinolentorum, & furiosorum visa imbecilliora esse dicebas, quàm vigilantium, siccorum, sanorum: quo modo? quia cùm experrectus esset Ennius, non diceret se vidisse Homerum, sed visum esse: Alcmæo autem,

Sed mihi neutiquam [i] *cor consentit.*

Similia de vinolentis. Quasi quisquã neget, & qui experrectus sit *k*, eum somniare: &, cuius furor consederit, putare nõ fuisse ea vera, quæ

88 essent sibi visa in furore. ‖ Sed non id agitur *l*: tum, cùm videantur, quo modo videntur, id quæritur. nisi verò Ennium non putamus ita totum illud audiuisse, *O pietas animi*, si modò id somniauit: vt si vigilans audiret. experrectus enim potuit illa visa putare, vt erant, & somnia. dormienti verò, æquè, ac vigilanti *m* probantur: quid Iliona somno illo?

* Transit ad exẽpla somniantium.

h L. *seipso inferiorem f.*

i al. *cũ oculis consentit.*

k L. *cũ somniasse:*

l L. *tum, cùm vidẽtur, quo modo videãtur, id quæri.*

m L. *probabantur.*

Mater te appello:

nónne illa credit filium locutum, vt verè experrecta etiam crederet? vnde enim illa?

n L.*itera dũ eadẽ & iſta mihi.*

Age, adſta: mane: audi [n] *: itera eadem & iſta mihi.* num videtur minorem habere viſis, quàm vigilanteis, fidem? ‖ Quid loquar de inſanis? qualis 89
tandem fuit affinis tuus, Catule, * Tuditanus? quiſquam ſaniſſimus tum certa putabat quæ videt, quàm is putabat, quæ videbantur? quid ille, qui,

* vide Valeriũ li.7.c.8.

Video, video te viuum, Vlyſſes, dum licet:

nónne etiã bis exclamauit ſe videre, cùm omnino non videret? quid apud Euripidem [o] Hercules, cùm vt Euryſthei filios, ita ſuos configebat ſagittis? cùm vxorem interimebat? cum conabatur etiam patrem [p]? non perinde mouebatur falſis, vt veris moueretur [q]? Quid ipſe Alcmęo tuus, qui negat cor ſibi cum oculis conſentire? nónne ibidem incitato furore?

o ἡρακλῆς μαινόμενος.

p al. *no proinde*

q L. *Quid? ipſe Alcmæo tuus, qui negat cor ſibi cũ oculis cõſentire, nonne ibidẽ, incitato furore, Vnde, &c.*

Vnde hæc flamma oritur? & illa deinceps,
Incende, incende: adſunt, adſunt: me, me expetunt.
Quid cùm virginis fidem implorat?
Fer mi auxilium: peſtem abige à me:
Flammiferam hanc vim, quæ me excruciat.
Cærulea incinctæ igni [r] *incedunt:*
Circumſtant cum ardentibus tædis.

r L. *incedũt:*

Num dubitas, quin ſibi hæc videre videatur? itémque cetera:

Intendit crinitus Apollo
Arcum auratum [s] *Luna innixus.*
Diana facem iacit à læua.

s L. *genu innixus.*

‖ Quî magis hæc crederet, ſi eſſent, quàm credebat, quia videbantur? apparet enim iam cor 90
cum oculis conſentire. omnia autem hæc proferuntur, vt illud efficiatur, quo certius nihil poteſt eſſe: inter viſa vera, & falſa, ad animi aſſenſum, nihil intereſſe. Vos autẽ nihil agitis, cùm falſa illa vel furioſorum, vel ſomniãtium,

recorda

recordatione ipsorum refellitis. non enim id quæritur, qualis recordatio fieri soleat eorum, qui experrecti sunt, aut eorũ, qui furere [t] destiterint: sed qualis visio fuerit aut furiẽtium, aut

91 somniantium tum, cùm cõmouebantur. ‖ Sed abeo à sensibus *. Quid est, quod ratione percipi possit? dialecticã inuentam esse dicitis, veri, & falsi quasi disceptatricem; & iudicẽ. cuius veri & falsi? & in qua re? in geometriáne, quid sit verum, vel falsum, dialecticus iudicabit, an in literis, aut in musicis? At ea nõ nouit [u]. In Philosophia igitur: sol quantus sit, quid ad illum? quod sit summum bonum, quid habet, vt queat iudicare? quid igitur iudicabit? quę coniunctio, quæ disiunctio vera sit, quid ambiguè dictũ sit, quid sequatur quãque rem, quid repugnet? Si hæc, & horũ similia iudicant, de se ipsa iudicat. plus autẽ pollicebatur. nam hæc quidẽ iudicare ad ceteras res quæ sunt in Philosophia multæ,

92 atq; magnæ, nõ est satis. ‖ Sed quoniã in ea arte tantum ponitis: videte, ne contra vos tota nata sit, quæ primo progressu festiuè tradit elementa loquendi & ambiguorũ intelligentiam, cõcludendíq; rationẽ: tũ paucis additis, venit ad soritas, lubricũ sanè, & periculosum locũ: quod tu modò dicebas esse vitiosum interrogãdi genus. [x] Quid ergo? istius vitij nũ nostra culpa est? rerũ natura nullã nobis dedit cognitionẽ finium, vt vlla in re statuere possumus, quatenus. nec hoc in aceruo tritici solũ, vnde nomen est, sed vlla omninò in re minutatim interroganti: diues, pauper: clarus, obscurus sit: multa, pauca: magna, parua: longa, breuia: lata, angusta: quãtò aut addito, aut dẽto, certum respõdeamus, non

93 habemus. ‖ At vitiosi sunt soritæ. Frangite igitur eos, si potestis, ne molesti sint. erunt enim, nisi caueatis. cautum est, inquit. placet enim Chrysippo, cùm gradatim interrogetur, verbi

t L. *destiterunt.*

* Transit à sensibus ad refutationẽ artium: primùm definitionẽ dialecticæ refellit.

v L. *In Philosophia igitur?*

x al. *Quid? ergo istius vitij nũ nostra culpa est?*

causa tria, pauca sint, ánne multa: aliquanto priùs, quàm ad multa perueniat, quiescere, id est, ꝙ ab iis dicitur, ἡσυχάζειν. Per me vel stertas licet, inquit Carneades, non modò quiescas. sed quid proficit? sequitur enim qui te ex somno excitet, & eodẽ modo interroget [y]. Quod in numero cõticuisti: si ad eum numerũ vnum addidero, multáne erunt? progrediere rursus, quoad videbitur. Quid plura? hoc enim [z] fateris, neq; vltimũ te paucorum, neq; primũ multorum respõdere posse. cuius generis error ita manat, vt non videam. quò nõ possit accedere. ‖ Nihil me lædit, inquit. ego enim,[57] vt agitator callidus, priùs quàm ad finem veniã, equos sustinebo: eóq; magis, si locus is, quò ferentur equi, præceps erit. sic me, inquit, ante sustinebo, nec diutiùs captiosè interroganti respondebo. 94
Si habes, quod liqueat, neq; respondes: superbè. si non habes, ne tu quidem perspicis, si, quia obscura: concedo. sed negas te vsq; ad obscura progredi. illustribus igitur rebus insistis, si id tantũmodò, vt taceas: nihil assequeris. quid enim ad illum, qui te captare vult, vtrùm tacẽtem irretiat, te, an loquentẽ? sin autem vsque ad nouem, verbi gratia, sine dubitatione respõdes pauca esse, in decimo insistis: etiam à certis, & illustrioribus cohibes assensum: hoc idem me in obscuris facere non sinis. nihil igitur te cõtra soritas ars ista adiuuat: [58] [a] quæ nec augendi, nec minuendi, quid aut primum sit, aut postremum, docet. ‖ Quid, quod eadem illa ars, 95
quasi Penelopę telam retexens, tollit ad extremũ superiora verùm ea vestra, an nostra culpa est? nẽpè fundamentum dialecticæ est, quidquid enuntietur (id autem appellatur ἀξίωμα: ꝙ est quasi effatum) aut verum esse, aut falsum. quid igitur? hęc vera, an falsa sunt? Si te mẽtiri dicis, idque verum dicis: mentiri, idq; verũ dicis. Hæc scilicet

y L. *Quo in numero conticuisti:*
z fort. *fateberu,*
a L. *quæ nec augenti, nec minuenti, quid aut pr.* al. *quæ nec augentẽ, nec minuentem, quid, &c.*

scilicet [b] inexplicabilia esse dicetis. quod est odiosius, quàm illa, quæ nos [c] incomprehensa, & non percepta dicimus. Sed hæc omitto. illud quæro, si ista explicari non possunt, nec eorum vllum iudiciũ inuenitur, vt respondere possitis, veráne, an falsa sint: vbi est illa definitio, effatum est id, quod aut verum, aut falsum sit? Rebus sumtis, adiungam ex his sequendas esse alias, alias improbandas, quæ sint in genere contrario. Quo modo igitur hoc conclusum esse iudicas? Si dicis nunc lucere, & verum dicis: lucet. dicis autem lucere, & verum dicis. lucet igitur. probatis certè genus, & rectissimè conclusum dicitis. itaque in docendo, eum primum concludendi modum traditis. aut, quidquid igitur eodem modo concluditur, probabitis: aut ars

96 ista nulla est. ‖ Vide ergo, hanc conclusionem probaturúsne sis. Si dicis te mentiri, verumque dicis: mentiris. dicis autem te mentiri, verumq; dicis. mentiris igitur. Quî potest hanc non probare, cùm probaueris eiusdem generis superiorem? Hæc Chrysippea sunt, ne ab ipso quidem dissoluta. quid enim faceret huic conclusioni? si lucet, lucet. lucet autem. lucet igitur. [d] Crederet scilicet. ipsa enim ratio connexi, cùm concesseris superius, cogit inferius concedere. Quid ergo hæc ab illa conclusione differt? Si mentiris, mentiris. mentiris autem. mentiris igitur. Hoc negas te posse nec approbare, nec improbare. Quî igitur magis illud? Si ars, si ratio, si via, si vis denique conclusionis valet: eadem est in vtroque. ‖ Sed hoc extremum eorum est.

97 postulant, vt excipiantur hæc inexplicabilia. Tribunum aliquem censeo adeant. à me istam exceptionem numquàm impetrabunt. etenim cùm ab Epicuro, qui totam dialecticam & contemnit, & irridet, non impetrent, vt verum esse concedat, quod ita effabimur, aut viuet cras

Her

b ἄπορα
c ἀκατάληπτα
d L. *Cederet scilicet.*

Hermachus, aut non viuet: cùm dialectici sic statuant omne, quod ita disiunctum sit, quasi, aut etiam, aut non, non modò verum esse, sed etiam necessarium:[59] vide [e] quàm sit cautus is, quem isti tardum putant. Si enim, inquit, alterutrum concessero: necessarium esse necesse erit, cras Hermachum aut viuere, aut non viuere. nulla autem est in natura rerũ talis necessitas. Cum hoc igitur dialectici pugnent, id est, Antiochus, & Stoici. totam enim euertit dialecticam. nam si è contrariis disiunctio (contraria autem ea dico, cùm alterum ait, alterum negat) si talis disiunctio, falsa potest esse, nulla vera est. mecum verò quid habent litium, qui ipsorum disciplinam sequor? ‖ Cùm aliquid huius- 98
modi inciderat, sic ludere Carneades solebat. Si rectè [f] conclusit: teneo. sin vitiosè: minam Diogenes reddat. ab eo enim Stoico dialecticam didicerat. hæc autem merces erat dialecticorum. sequar igitur eas vias, quas didici ab Antiocho: nec reperio, quomodo iudicem, Si lucet, lucet, verum esse, ob eam causam, quod ita didici, omne, quod ipsum ex se connexum sit, verum esse: non iudicem, Si mentiris, mentiris: eodem modo esse connexum. Aut igitur hoc, & illud: aut nisi hoc, ne illud quidem iudicabo: * Sed, vt omneis istos aculeos, [g] & totum tortuosum genus disputandi relinquamus, ostendamusque qui simus: iam, explicata tota Carneadis sententia, Antiochi ista corruent vniuersa. Nec verò quidquam ita dicam, vt quisquam id fingi suspicetur: à Clitomacho sumam, qui vsque ad senectutem cum Carneade fuit, homo & acutus, vt Pœnus, & valdè studiosus, ac diligens. & quatuor eius libri sunt de sustinendis assensionibus. hæc autem, quæ iam dicam, sunt sumta de primo. ‖ Duo placet esse 99
Carneadi visorum genera: in vno hanc diuisionem,

e fort. *quàm sit catus*

f L. *conclusi:*

* Refutatur Antiochi, seu Luculli sententia in Carneadẽ.

g fort. *& hoc totum*

sionem. Alia visa esse, quæ percipi possint: alia, quæ non possint: in altero autem, Alia visa esse probabilia, alia non probabilia. itaque, quæ contra sensus, contraque perspicuitatem dicantur, ea pertinere ad superiorem diuisionem: contra posteriorem nihil dici oportere. quare ita placere, tale visum nullum esse, vt perceptio consequeretur: vt autem probatio, multa. etenim contra naturam esset, si probabile nihil esset. [h] Sequitur omnis vitæ ea, quam tu, Luculle, commemorabas, euersio. itaque & sensibus probanda multa sunt: teneatur modò illud non inesse in his quidquam tale, quale non etiam falsum nihil ab eo differens esse possit. sic, quidquid acciderit specie probabile, si nihil se offeret, quod sit probabilitati illi contrarium, vtetur eo sapiens: ac si omnis ratio vitæ gubernabitur. etenim is quoque, qui à vobis sapiens inducitur, multa sequitur probabilia, non comprehensa, neque percepta, neque assensa, sed similia veri: quæ
100 nisi probet, omnis vita tollatur. ‖ Quid enim? conscendens nauem sapiens, num comprehensum animo habet, atque perceptum, se ex sententia nauigaturum? qui potest? sed si iam ex hoc loco proficiscatur Puteolos stadia triginta, probo nauigio, bono gubernatore, hac tranquillitate: [i] probabile videatur, se illuc venturum esse saluum. Huiusmodi igitur visis consilia capiet & agendi, & non agendi: faciliorque erit, vt albam niuem esse probet, quàm erat Anaxagoras: qui id non modò ita esse negabat, sed sibi, quia sciret aquam nigram esse, vnde illa concreta esset, albam ipsam esse, ne videri quidem. & quæcumque res eum sic attinget, vt sit visum illud probabile, neque vlla re impeditum: mouebitur. non enim est è saxo sculptus, aut è robore dolatus. habet corpus:

h fort. *Sequeretur enim omnis vitæ*

i L. *probabile ei videatur, se*

corpus:habet animum: mouetur mente: mouetur sensibus: vt ei multa vera videantur.[k] neque tamen habere insignem illam, & propriam percipiendi notam: eoque sapientem non assentiri, quia possit eiusdemmodi exsistere falsum aliquod, eiusmodi hoc verum.‖ neque nos contra sensus aliter dicimus, ac Stoici, qui multa falsa esse dicunt, longeque aliter se habere, ac sensibus videantur. Hoc autem si ita sit, vt vnum modò sensibus falsum videatur: præstò est, qui neget, rem vllam percipi posse sensibus. ita, nobis tacentibus, ex vno Epicuri capite, altero vestro perceptio, & comprehensio tollitur. Quod est caput Epicuri? Si vllum sẽsibus visum, falsum est: nihil percipi potest, quod vestrum? Sunt falsa sensus visa. Quid sequitur? vt taceam, conclusio ipsa loquitur, nihil posse percipi. Non concedo, inquit, Epicuro. Certa igitur cum illo, qui à te totus diuersus est: noli mecum, qui hoc quidem certè falsi esse aliquid in sensibus, tibi assentior.‖ * Quamquam nihil mihi tam mirum videtur, quàm ista dici ab Antiocho quidem maximè, cui erant, quæ paulò antè dixi, notissima. licet enim hæc quiuis arbitratu suo reprehendat, quòd negemus rem vllam percipi posse. certè leuior reprehensio est, quod tamen dicimus esse quædam probabilia. non videtur hoc satis esse vobis. ne sit. illa certè debemus effugere, quæ à te vel maximè agitata sunt. nihil igitur cernis? nihil audis? nihil tibi est perspicuum? Explicaui paulò antè, Clitomacho auctore, quo modo ista Carneades diceret. accipe quemadmodum ea dicantur à Clitomacho, in eo libro, quem ad C. Lucilium scripsit poëtam, cùm scripsisset iisdem de rebus ad L. Censorinum, eum, qui consul [l] cum M. Manilio fuit. scripsit igitur his ferè verbis. sunt enim mihi nota; propterea quòd earum ipsarum rerum, de quibus

k L. *neque tamen habet ins.* & ita q. v. c.

101

102

* Digressio contra Antiochum.

l L. *cum M. Manlio*

quibus agimus, prima institutio, & quasi disci-
103 plina illo libro continetur. ‖ sed scriptum est
ita: Academicis placere, esse rerum [60] eiusmodi
dissimilitudines, vt aliæ probabiles videantur,
aliæ contrà: id autem non esse satis, cur alia
percipi posse dicas, alia non posse. propterea
quòd multa falsa probabilia sint: nihil autem
falsi, perceptum, & cognitum possit esse. Itaque
ait vehementer errare eos, qui dicant, ab Aca-
demia sensus eripi, à quibus numquam dictum
sit, aut colorem, aut saporem, aut sonū nullum
esse: illud sit disputatum, non inesse in his pro-
priam, quæ nusquam alibi esset, veri & certi
104 notam. ‖ [m] Quæ cùm exposuisset, adiungit, du-
pliciter dici assensus sustinere sapientem: vno
modo, hoc cùm intelligatur, omnino eum rei
nulli assentiri: altero, cùm se à respondendo, vt
aut approbet quid, aut improbet, sustineat, vt
neque neget aliquid, neque aiat. Id cùm ita sit:
alterum placere, vt numquam assentiatur: alte-
rum tenere, vt sequens probabilitatem, vbi-
cumq; hæc aut occurrat, aut deficiat, aut etiam,
aut non, [n] respōdere possit: nec vt placeat eum,
qui de omnibus rebus cōtineat se ab assentien-
do, moueri tamen, & agere aliquid, [o] reliquit
eiusmodi visa, quibus ad actionem excitemur:
item ea, quæ interrogati in vtramque partem
respondere possumus, sequentes tantummodò
quod ita visum sit, dum sine assensu: neq; tamen
omnia eiusmodi visa approbari, sed ea, quæ
nulla re impedirentur. ‖ Hæc si vobis non pro-
105 bamus, sint falsa sanè: inuidiosa certè non sunt.
non enim lucem eripimus: sed ea, quæ vos per-
cipi, comprehendique, eadem nos, si modò pro-
babilia sint, videri dicimus. Sic igitur inducto &
constituto probabili, & eo quidem expedito,
soluto, libero, nulla re implicato, vides pro-
fectò, Luculle, iacere iam illud tuum perspicui-
tatis

m fort. *Quæ cùm exposuit, adiungit*, &c. al. *Quæ cùm exposuisset, adiunxit*,

n L. *respondere possit. nam, cùm placeat eum, qui de omnibus rebus contineat, se ab assentiendo moueri, tamen, &*

o al. *reliquisse eiusmodi visa*, q.

tatis patrocinium. iisdem enim hic sapiens, de quo loquor, oculis, quibus iste vester cœlum, terram, mare intuebitur: iisdem sensibus reliqua, quæ sub quemque sensum cadunt, sentiet nunc. malè illud quidem. Fauonio nascente, purpureum videtur. idem huic nostro videbitur, nec tamen assentietur,[61] quia nobismetipsis modò cæruleum videbatur, [p] manè flauum, quodque nunc, quia à sole collucet, albescit, & vibrat, dissimileq; est [q] proximo ei continenti: vt, etiam si possis rationem reddere, cur id eueniat, tamen non possis id verum esse, quod videbatur oculis defendere. || Vnde memoria, si 106
nihil percipimus? (sic enim quærebas) quòd meminisse visa nisi comprehensa non possumus. [r] Quid Polyænus, qui magnus Mathematicus fuisse dicitur? is posteaquàm Epicuro assentiens, totam Geometriam esse falsam credidit, num illa etiam, quæ sciebat, oblitus est? * Atqui, falsum quod est, id percipi non potest, vt nobismetipsis placet. Si igitur memoria, perceptarum, comprehensarumque rerum est: omnia, quæ quisque meminit, habet ea comprehensa, atque percepta. falsi autem comprehendi nihil potest: & omnia meminit Scyron Epicuri dogmata: vera igitur illa sunt nunc omnia. Hoc per me licèt. sed tibi aut concedendum ita esse, quod minimè vis: aut memoriam mihi remittas oportet, & facilè esse ei locum, etiamsi comprehensio, perceptioque nulla sit. || Quid fiet arti- 107
bus? quibus? iisne, quæ ipsæ fatentur coniectura se plus vti, quàm scientia: an iis, quæ tantùm id, quod videtur, sequũtur, nec habent istam artem vestram, qua vera & falsa diiudicent? * Sed illa sunt lumina duo, quæ maximè causam istam continent. primùm enim negatis fieri posse, vt quisquam nulli rei assentiatur. Ad id quidem perspicuum est: cùm Panætius princeps propè, meo

p L. manè rauum, nunc quia à sole coll.

q L. proximo, & continenti: vt etiã

r al. *Quid? Polianus, qui magnus Mathematicus fuisse dicitur, is,* &c.

* Exposita Carneadis sententia redit ad Lucullum.

* Duo Luculli ex causa capita refellũtur.

meo quidē iudicio, Stoicorū, ea de re dubitare se dicat, quam omnes, præter eum, Stoici certissimam putant, vera esse haruspicum auspicia, oracula, somnia, vaticinationes, seq; ab assensu sustineat. [s] quod is potest facere, vt de iis rebus, quas illi, à quibus ipse didicit, certas habuerint: cùr id sapiēs de reliquis rebus facere non possit, an est aliquid, q; positum [t] vel improbare, vel approbare possit, dubitari non possit? an tu in soritis poteris hoc, cùm voles: ille in reliquis rebus non poterit eodē modo insistere, præsertim cùm possit sine assensione ipsam verisimili-
108 tudinem non impeditam sequi? || Alterum est, q; negatis actionem vllius rei posse in eo esse, qui nullam rem assensu suo cōprobet. primùm enim videri oportet, in quo sit etiam assensu. dicūt enim Stoici, sensus ipsos assēsus esse: quos quoniā appetitio consequatur, actionem sequi. tolli autem omnia, si visa tollantur. Hac de re in vtramque partem & dicta sunt, & scripta multa. [u] vide superiora; sed breui res potest tota cōfici. ego enim, etsi maximam actionē puto repugnare visis, obsistere opinionibus, assensus lubricos sustinere, credoque Clitomacho ita scribenti, 62 [x] Herculis quendam laborem exanclatum à Carneade, quòd, vt feram, & immanem beluam, sic ex animis nostris assensionem, id est, opinationem, & temeritatem extraxisset: tamen, vt ea pars defensionis relinquatur, quid impediet actionem eius, qui probabilia sequi-
109 tur, nulla re impediente? || Hoc, inquit, ipsum impediet, quod statuet, ne id quidem, quod probet, posse percipi. Iam istuc te quoque impediet in nauigando, [z] in conserendo, in vxore ducenda, in liberis procreandis, plurimisque in rebus, in quibus nihil sequere, præter probabile. Et tamen illud vsitatum, & sæpe repudiatum refers, non vt Antipater, sed vt ais, pressiùs.

s L. *quod is potest facere de iis rebus, quas illi*

t L. *vel improbari, vel approbari p.*

u hoc totum, *vide superiora*: delendum.

x L. *Herculi quendā lab.*

z al. *in serendo.*

nam Antipatrum reprehensum, quòd diceret, consentaneum esse ei, qui affirmaret, nihil posse comprehēdi, id ipsum saltem dicere posse comprehēdi: quod ipsi Antiocho pingue videbatur, & sibi contrariũ. non enim potest cõuenienter dici, nihil cõprehendi posse, si id ipsum comprehēdi posse dicatur. illo modò potius putat [a] vrgendum fuisse Carneadem: cùm sapiẽtis nullum decretum esse possit, nisi comprehensum, perceptum, cognitum. vt hoc ipsum decretũ, quod sapiẽtis esset, nihil posse percipi, fateretur esse perceptum. proinde quasi sapiens nullum aliud decretum habeat, [b] & sine decretis vitam agere possit. ‖ Sed vt illa habet probabilia, non per- 110
cepta, sic hoc ipsum, nihil posse percipi. nam si in hoc haberet cognitionis notam, eadem vteretur in ceteris: quam quoniam non habet, vtitur probabilibus. Itaque non metuit, ne confundere omnia videatur, & incerta reddere. non enim, quemadmodum, si quęsitum ex eo sit, stellarum numerus par, an impar sit: item, si de officio, multisq; aliis de rebus, in quibus versatur, exercitatusque sit, nescire se dicat. in incertis enim nihil est probabile: in quibus autem est, in his non deerit sapienti, neq; [c] quid faciat, neq;
[d] quid respõdeat. ‖ Ne illam quidem prætermi- 111
sisti, Luculle, reprehensionem Antiochi. nec mirum: in primis enim est nobilis: qua solebat dicere Antiochus, Philonem maximè perturbatũ. Cùm enim sumeretur vnum, esse quædam falsa visa: alterum, nihil ea differre à veris: non attendere, superius illud ea re à se esse concessum, quòd videretur esse quędam in visis differentia: eam tolli altero, quo neget visa à falsis vera differre: nihil tam repugnare. Id ita esset, si nos vera omnino tolleremus, non facimus. nam tam vera, quàm falsa cernimus. sed probandi species est: percipiẽdi signum nullum habemus.

‖ * Ac

a V. C. vrgendum

b L. nec sine decretis vitã agere poss. al. aut sine decretis vitã agere non poss.

c L. quod faciat,

d L. quod respond.

¶ * Ac mihi videor nimis etiam nunc agere ieiunè, cùm sit enim campus, in quo possit exultare oratio: cur eam in tantas angustias, & in Stoicorum dumeta compellimus? si enim mihi cum Peripatetico res esset, qui id percipi posse diceret, quod impressum esset [c] è vero: neque adhiberet illam magnam accessionem, quo modo imprimi non posset à falso: cum simplici homine simpliciter agerem, nec magnoperè contenderem. atque etiam, si, cùm ego nihil dicerem posse comprehendi, diceret ille sapientem interdum opinari: non repugnarem, præsertim ne Carneade quidem huic loco valdè repugnante. nunc quid facere possum? ¶ Quæro enim, quid sit, quod comprehendi
113 possit. respondet mihi non Aristoteles, aut Theophrastus, ne Xenocrates quidem, aut Polemo,[63] [f] sed nihil minor: quod est tale verum, quale falsum esse non possit. Nihil eiusmodi inuenio. [64] [g] Itaque in cognitione nimirum assentiar, id est, opinabor. hoc mihi & Peripatetici, & vetus Academia concedit: vos negatis, Antiochus in primis: qui me valdè mouet: vel quòd amaui hominem, sicut ille me: vel quòd ita iudico, politissimum, & acutissimũ omnium nostræ memoriæ Philosophorum, à quo primùm quæro, quo tandem modo sit eius Academiæ, cuius se esse profiteatur? Vt omittam alia: hæc duo, de quibus agitur, quis vnquam dixit aut veteris Academiæ, aut Peripateticorum? vel id solũ percipi posse, quod esset verum tale, quale falsum esse non posset: vel sapienti nihil opinari? certè nemo horum neutrum ante Zenonem magnoperè defensum est. ego tamen vtrumq; verum puto: nec dico temporis causa:
114 sed ita planè probo. ¶ Illud ferre non possum. Tu, cùm me incognito assentiri vetes, idq; turpissimum esse dicas, & plenissimum temeritatis:

* Excusat se Cicero quòd sit Stoicorum obscuritatē sequutus.

c L. *à vero:*

f L. *sed nihilo minor, esse tale verum, quale f.* al. *sed nihil minor esset tale:* Turneb. *sed non minores, tale verum*

g L. *Itaque incognito nimirum assentiar,* al. *incognitione*

tantum tibi arroges, vt exponas disciplinam sapientiæ, naturam rerum omnium euoluas, mores fingas, fineis bonorum, malorumq; constituas, officia describas, quam vitam ingrediar, definias: idemque etiam disputandi, & intelligendi iudicium dicas te, & artificium traditurum: perficies, vt ego ista innumerabilia complectens, nusquam labar? nihil opiner? quæ tandem ea est disciplina, ad quam me deducas, si ab hac abstraxeris? vereor, ne subarroganter facias, si dixeris tuam. [h] Atque, ita dicas, necesse est. Neque verò tu solus, sed me ad suam quisque rapiet. ‖ Age, restitero Peripateticis, qui sibi cum oratoribus cognationem esse, qui claros viros à se instructos [i] dicunt remp. sæpe rexisse: sustinuero Epicureos, tot meos familiareis, tam bonos, tam inter se amanteis viros: Diodoto quid faciam Stoico, quem à puero audiui? qui mecum viuit tot annos? qui habitat apud me? quem & admiror, & diligo? qui ista Antiochia contemnit? Nostra, inquies, sola vera sunt. Certè sola, si vera. plura enim vera discrepantia esse non possunt. Vtrùm igitur nos [k] impudentes, qui labi nolumus: an illi arrogantes, qui sibi persuaserint scire se solos omnia. Non me quidem, inquit, sed sapientem dico scire. Optimè: nempe ista scire, quæ sunt in tua disciplina. Hoc primùm quale est, à non sapiente explicari sapientiam? sed discedamus à nobismetipsis: de sapiente loquamur: de quo, vt sæpe iam dixi, omnis hæc quæstio est. ‖ In treis igitur parteis & à plerisque, & nobismetipsis distributa sapientia est. primùm ergo, si placet, quæ de natura rerum sunt quæsita videamus: [65] velut illud [l] ante: estne quisquam tanto inflatus errore, vt sibi se illa scire persuaserit? non quæro rationes eas, quæ ex coniectura pendent: quæ disputationibus huc, & illuc trahuntur, nullam adhibent persuadendi necessitatem. [m] Geometræ proui-

h L. *Atqui ita dicas, necesse est.* & ita o. v.c.

i al. *dicant*

k sic v. c. al. *imprudentes*,

l L. *à te.*

m for. *Geometræ hoc videant*,

115

116

deant, qui se profitentur non persuadere, sed cogere: & quia omnia [n] vobis; quæ describũt, probãt. nõ quæro ex his illa initia Mathematicorum: quibus non concessis, digitum progredi non possunt. Punctum esse, quod magnitudinem nullam habeat. [o] Extremitatem, & quasi libramentum, in quo nulla omnino crassitudo sit. [p] Lineamentum sine vlla latitudine carentem. Hæc cùm vera esse concessero: [66] [p] si adiiciam iusiurandum, sapientémne priùs, quàm Archimedes eos inspectante rationes omneis descripserit eas, quibus efficitur, multis partibus solem maiorem esse, quàm terram, iuraturum putas? si fecerit: solem ipsum quem
117 deum censet esse, contempserit. ‖ Quod si Geometricis rationibus non est crediturus, quæ vim afferunt in docendo, vos ipsi, vt dicitis: næ ille longè aberit, vt argumentis credat Philosophorum: aut, si est crediturus quorum potissimùm? omnia Physicorum licet explicare, sed longum est. quæro tamen, quem sequatur. Finge aliquem nunc fieri sapientem, nondum esse: [67] [q] qua potissimùm sententia meliùs eliget disciplinam? etsi quamcũque eliget, insipiens eliget. Sed sit ingenio diuino, quẽ vnum è Physicis potissimùm probabit? nec plus vno poterit. non persequor quæstiones infinitas: tantùm de principiis rerum, è quibus omnia constant, videamus quem probet. est enim
118 inter magnos homines summa dissensio. ‖ Princeps * Thales, vnus è septem, [68] cui sex reliquos [r] consensisse primos ferunt: ex aqua dixit constare omnia. At hoc Anaximandro, populari, & sodali suo, non persuasit. is enim infinitatem naturæ dixit esse, è qua omnia gignerentur. pòst eius auditor Anaximenes,

n L. *nobis.*
o L. *Extremitatẽ, quasi libramẽtũ,*
p L. *Lineã autem, lõgitudinẽ latitudinẽ carẽtem.* al. *lineã autẽ sine vlla latitudine currentem. Euclid. sic* γραμμὴ μῆκος ἀπλατές. Manur. *lineam sine latitudine currẽtẽ.*
p *si adigam iusiurãdũ.*
q *L. quam potissimùm sententiam, aut quã disciplinam melius eliget? etsi quãcumq; elig. quã potissimum sapiẽtum sententiam melius eliget?*

* Variæ Veterum de principiis rerum naturalium sententiæ.
r L. *concessisse primas f.*

infinitum aëra : sed ea, quæ ex eo orirentur, definita : gigni autem terram, aquam, ignem, tum ex his omnia : Anaxagoras *s* materiam infinitam: sed eas *t* particulas simileis inter se, & minutas : eas primùm confusas, postea in ordinem adductas à mente diuina : Xenophanes paulò etiam antiquior, vnum esse omnia, neque id esse mutabile, & id esse deum, neque natum vmquam, & sempiternum, & conglobata figura : Parmenides, ignem, qui moueat terram, quæ ab eo formetur : Leucippus, plenum, & inane: Democritus huic in hoc similis, vberior in ceteris : Empedocles, hæc peruulgata, & nota quatuor: Heraclitus, ignem : Melissus, hoc, quod esset infinitum, & immutabile, & fuisse semper, & fore. Plato ex materia in se omnia recipiente mundum esse factum censet à deo sempiternum. Pythagorei, ex numeris, & Mathematicorum initiis proficisci volunt omnia. & his eliget vester sapiens vnū aliquem, credo, quem sequatur: ceteri tot viri, & tanti, repudiati ab eo, condemnatíque discedent. || Quamcumque verò sententiam pro- 119
bauerit, eam sic animo comprehensam habebit, vt ea quæ sensibus : nec magis approbabit nunc lucere, quàm quoniam *v* Stoicus, hunc mundum esse sapientem, habere mentem, quæ & se, & ipsum fabricata sit, & omnia moderetur, moueat, regat. *x* Erit persuasum etiam, solem, lunam, stellas omneis, terram, mare, deos esse, quod quædam animalis intelligētia [69] per omnia ea *y* permeet, & transeat: fore tamen aliquando, vt omnis hic mundus ardore deflagret. Sint ista vera vides enim iam me fateri aliquid esse veri) comprehendi ea tamen, & percipi nego, cùm enim tuus iste Stoicus sapiens syllabatim ista dixerit, veniet flumen orationis aureum fundens Aristoteles, qui illū desipere

s L. *materiā infinitam, id est, particul.*

t sed ex ea particulas ὁμοιομέρειαν.

v L. *Stoicus est, h.*

x L. *Erit ei p.*

y al. *permanet,*

desipere dicat; neque enim ortum esse vmquã
mundum,[70] quod nulla fuerit, z. nouo cõsilio
inito, tam præclari operis inceptio, & ita eum
esse vndique aptum, vt nulla vis tantos queat
motus, mutationemque moliri, nulla senectus
diuturnitate temporum exsistere, vt hic orna-
120 tus vmquam dilapsus occidat. || Tibi hoc repu-
diare, illud autem superius, sicut caput, & famã
tuam, defendere necesse erit: mihi ne vt dubi-
tem quidem, a relinquatur? vt omittam leuita-
tem temere assentientium, quanti libertas ista
æstimanda est, non mihi necesse esse, quod tibi
est? Cur deus, omnia b nostri causa cùm faceret
(sic enim vultis) tantam vim * natricum, vipe-
rarumque fecerit? cur mortifera c tã multa per-
niciosa terra, marique disperserit: negatis hæc
tam politè, tamque subtiliter effici potuisse sine
diuina aliqua solertia, cuius quidem vos maie-
statem deducitis vsque ad apiũ, formicarumq;
perfectionem: vt etiam inter deos [71] Myrmeci-
des * aliquis, minutorum opusculorũ fabrica-
121 tor fuisse videatur. || Negas sine deo posse quid
quã. Ecce tibi è transuerso Lampsacenus Stra-
to, qui det isti deo immunitatem magni quidẽ
muneris. Sed cùm sacerdotes deorum vacatio-
nem habeant, quantò est æquius habere ipsos
deos? negat opera deorum se vti ad fabricandũ
mundum. quæcũque sint docet, omnis esse ef-
fecta natura; nec, vt ille, qui asperis, & læuibus,
& hamatis, vncinatisque corporibus concreta
hæc esse dicat, interiecto inani. somnia censet
hæc esse Democriti, non docentis, sed optantis.
ipse autem singulas mundi parteis persequens,
quidquid aut sit, aut fiat, naturalibus fieri, aut
factũ esse docet ponderibus, & motibus. Sic ille
& deum d opere magno liberat: & me timore.
Quis enim potest, cùm existimet à deo se cura-
ri, nõ & dies, & noctes diuinũ numẽ horrere? &

z. L. *nouo cõsilio inito, tã præcl.*

a L. *relinquetur?*

b al. *nostra*

* natrices angues suat natantes apud Nonium. c. 1. i natrices.

c L. *tã multa, tã multa pernic.*

* Vide Varronem l. 6. de lingua Latina. & Plin. l. 7. c. 2. & 36. c. 5.

d L. *opera magna.*

si quid aduersi acciderit: quod cui non accidit? extimescere, ne id iure euenerit? || Nec Stratoni tamen assentior: neque verò tibi, modò hoc, modò illud probabilius videtur. Latent ista omnia, Luculle, crassis occultata, & circumfusa tenebris, vt nulla acies humani ingenij tāta sit, quæ penetrare in cælum, terram intrare possit. 122
quæ penetrare in cælum, terram intrare possit.
corpora nostra nō nouimus: qui sint situs partium, quam vim quæque pars habeat, ignoramus: itaque medici ipsi, quorum intererat ea nosse, aperuerunt, vt ea viderent.[72] e nec eo tamen aiunt empiricis notiora esse illa: quia possit fieri, vt patefacta, & detecta mutentur. Sed ecquid nos eodem modo rerum naturas persecare, aperire, deuidere possumus, vt videamus, terrāne penitus defixa sit, & quasi radicibus suis hæreat, an media pēdeat? || Habitari ait Xenophanes in luna, eámque esse terram multarum vrbium, & montium. portenta videtur: sed tamen neque ille, qui dixit, iurare posset ita se rem habere, neque ego. Nonne etiā dicitis, esse è regione nobis,[73] è contraria parte terræ, * qui aduersis vestigiis stent contra nostra vestigia, quos * Antipodas vocatis? cur mihi magis f succenseris, qui ista non aspernor, quàm eis, qui, cùm audiunt, desipere vos arbitrantur? g Nicetas Syracusius, vt ait Theophrastus, cælum, solem, lunam, stellas, supera denique omnia, stare censet: neque, præter terram, rem vllam in mūdo moueri: quæ cùm circū axem se summa celeritate conuertat, & torqueat, eadē effici omnia, quæ, si stante terra cælum moueretur. atque hoc etiam Platonem in Timæo dicere quidam arbitrantur, sed paulò obscurius. Quid tu Epicure? loquere. putas solē esse tātulum?[74] h Ego ne vobis quidem tantum sed & vos ab illo irridemini: & ipsi illum vicissim eluditis. Liber 123

e I. Nec eo tamē aiunt empirici notiora, &c. & ita v. c. vide Celsū in procemio

* Diogenes in Pythag. εἶναι δὲ Ἀντιπό-δας, καὶ τὰ ἡμῖν κάτω ἐκείνοις ἄνω.

f L. suscensetis, & ita v. c.

g L. Hicetas Syrac. ex Diogen. Laërt.

h L. Egóne? ne his quidē tantum.

igitur

igitur à tali irrisione Socrates, liber Aristò
124 Chius, qui nihil istorum sciri putat posse. || Sed redeo ad animum, & corpus. Satísne tandem ea nota sunt nobis, quæ neruorum natura sit, quæ venarum? tenemúsne, quid animus sit? vbi sit denique, sitne,[i] aut, vt Dicæarcho visum est, ne sit quidem vllus? si est: treísne parteis habeat, vt Platoni placuit, rationis, iræ, cupiditatis: an simplex, vnúsque sit? si simplex, vtrum sit ignis, an anima, an sanguis?[75] an,[k] vt Xenocrates, mens nullo corpore? quod intelligi, quale sit, vix potest. &, quidquid est, mortale sit, an æternum? nam[l] vtraque in parte multa dicuntur. Horum aliquid vestro sapienti certum videtur: nostro, ne quid maximè quidē probabile sit, occurrit: ita sunt in plerisq; con-
125 trariarū rationū paria momenta. || Sin agis verecūdiùs, & me accusas, non quibus rationibus non assentiar, sed quòd nullis: vincam animū: cuiq; assentiar, deligam. quē potissimū? quem? Democritum? semper enim, vt scitis, studiosus nobilitatis fui. Vrgebor iam omniū vestrū conuicio. Tūne aut inane quidquā putes esse, cùm ita completa, & cōferta sint omnia,[76] [m] vt & quod mouebitur corporū cedat, & quà quidq; cesserit, aliud illicò subsequatur? aut atomos vllas, è quibus quidquid efficiatur, illarum sit dissimillimū? aut sine aliqua mente rem vllam effici posse præclarā? &, cùm in vno mundo ornatus hic tam sit mirabilis, innumerabileis supra, infrà, dextrà, sinistrà, antè, post, alios dissimileis, alios eiusdemmodi mundos esse? &, vt nos nūc sumus ad Baulos, Puteolósq;[n] videamus: sic innumerabileis paribus in locis esse eisdem nominibus, honoribus, rebus gestis, ingeniis, formis, ætatibus, eisdem de rebus disputanteis? &, si nunc, aut si etiam dormientes aliquid animo videre videamur, imagines ex-

i L. *an, vt D.*

k L. *vt Xenocrati,*

l fort. *vtrāque in parte*

m L. *vt, & quacumque moueatur corpus, ea aliud cedat, & quà quidque cesserit, ea aliud illicò subseque.* al. *& quacūque quidque moueatur corporū,* al. *& qua quidquam moueatur corporum,* al, *quodque moueatur*

n L. *videmus, sic & innum.*

trinsecus in annos nostros per corpus irrumpere? ‖ *o* Tu verò ne ista asciueris, néue fueris 126
commentitiis rebus assensus. nihil sentire, est melius, quàm tam praua sentire. Non ergo id agitur, vt aliquid assensu meo comprobem. quæ tu vide, ne impudenter etiā postules, non solùm arrogāter: præsertim cùm ista tua mihi ne probabilia quidem videantur. nec enim diuinationem, quā probatis, vllā esse arbitror: fatúmque illud etiam, quo omnia contineri dicitis, contemno. ne exædificatū quidē hunc mundū diuino cōsilio existimo, atq; haud scio, an ita sit. Sed cur rapior in inuidiam? licétne per vos nescire, quod nescio? an Stoicis ipsis inter se disceptare, mihi cū iis non licebit? Zenoni, & reliquis ferè Stoicis æther videtur summus Deus, mente præditus, qua omnia regātur. Cleanthes, qui quasi maiorū est gentium Stoicus, Zenonis auditor, Solē dominari, & rerum potiri putat. Itaque cogimur dissensione sapientū, dominū nostrū ignorare; quippe qui nesciamus, Soli, an AEtheri seruiamus. *p* Solis autē magnitudo (ipse enim hic radiatus me intueri videtur) admonet, vt crebrò faciam mentionem sui. Vos verò huius magnitudinem [77] *q* quasi decempeda, hinc enim me quasi malis architectis mensuræ vestræ nego hoc: permensi refertis. ergo credere dubium est, vter nostrum sit, leuiter vt dicam, verecundior? ‖ neque tamen istas quæstiones 127
physicorum, exterminandas puto. est enim animorum, ingeniorúmque naturale quoddā quasi pabulū, cōsideratio, cōtemplatioque naturæ: [78] erigimur: *r* elatiores fieri videmur: humana despicimus: cogitantésque supera, atq; cœlestia, hæc nostra, vt exigua, & minima, contemnimus. indagatio ipsa rerum tum maximarum, tum etiam occultissimarum, habet oblectationem. si verò aliquid occurret, quod verisimi-

le videa

o V. C. *Tu verò ista ne asciueris,*

p al. Solis autem magnitudo quam obscura est? ipse enim hic radiatus me intueri videtur, & admonet, vt cr.

q L. *quasi decempeda permensi, refertis. Huic me mensura vestra, & vobis, quasi malis architectis, nego ego credere. Dubium est vter nostrū,* &c.

r al. *altiores f.*

le videatur: humanissima completur animus voluptate. Quæret igitur hæc & vester sapiens, & hic noster: sed vester, vt assentiatur, credat, affirmet. noster, vt vereatur temerè opinari, præclaréque agi secum putet, si in eiusmodi re-
128 bus, verisimile quod sit, inuenerit. || * Veniamus nunc ad bonorum, malorúmque notionem. sed paululum antè dicendum est. non mihi videntur considerare, cùm physica ista valde affirmant, earum etiam rerum auctoritatem si quæ illustriores videantur, amittere. non enim magis assentiuntur, neque approbant lucere nunc, quàm, cùm cornix cecinerit, tum aliquid eam aut iubere, aut vetare: nec magis affirmabunt, signum illud, si erunt mensi, sex pedum esse, quàm solem, quem metiri non possunt, plus quàm duodeuiginti partibus maiorem esse, quàm terram. Ex quo illa conclusio nascitur: Si, sol quantus sit, percipi non potest, qui ceteras res eodem modo, quo magnitudinem solis, approbat, is eas res non percipit. magnitudo autem solis percipi non potest. qui igitur id approbat, quasi percipiat, nullam rem percipit. Responderint, posse percipi, quatenus sol sit. non repugnabo, dummodò eodem pacto cetera percipi, comprehendique dicant. nec enim possunt dicere, aliud alio magis, minúsve comprehendi: quoniam omnium rerum vna est definitio comprehen-
129 dendi. || v Sed, quod cœperam, quid habemus in rebus bonis, & malis explorati? nempe fines constituendi sunt, ad quos & bonorum & malorum summa referatur. Qua de re est igitur inter summos viros maior dissensio? x omitto illa, quæ relicta iam videntur, & Herillum, qui in cognitione & scientia summum bonum ponit. qui cùm Zenonis auditor esset, vides quantũ ab eo dissenserit, & quàm non multũ à Platone

s L. *& minuta.*

* Proponit dicere de ea sapiẽtiæ parte quæ est de virtute & moribus, regrediẽs tamẽ ad Physicã priùs irridet natura em diuinationẽ probatam à Stoicis.

t L. *se, cùm physica.*

v L. *Sed quod cœperam. Quid hab.*

x L. *Et omitto illa,*

Platone Megarici: quorum fuit nobilis disciplina. cuius, vt scriptum video, princeps Xenophanes, quẽm modò nominaui: deinde eum secuti, Parmẽnides, & Zenó. itaq; ab his y Eretriaci Philosophi nominabantur. pòst Euclides, Socratis discipulus, Megareus: à quo iidem illi Megarici dicti: qui id bonum solum esse dicebant, quod esset vnum, & simile, & idem, & semper. hi quoq; multa à Platone. A Menedemo autẽ, quod is z Eretrias fuit, Eretriaci appellati; quorũ omne bonum in mente positum, & mentis acie, qua verum cerneretur. Illis similĩa, sed, opinor, explicata vberiùs, & ornatiùs. || Hos si contemnimus, a & iam abiectos putamus, illos certè minùs despicere debemus, Aristonem, qui, cùm Zenonis fuisset auditor, b re probauit illa, quæ ille verbis: nihil esse bonũ, nisi virtutem; neq; malum, nisi quod virtuti esset contrarium: in mediis ea momẽta, quæ Zeno voluit, nulla esse censuit. Huic summum bonum est in his rebus neutram in partem moueri: quæ ἀδιαφορία ab ipso dicitur. Pyrrho autem, ea ne sentire quidem sapientem: 79 c quæ ἀπαθὴ nominantur. Has igitur tot sententias omittamus: hæc nunc videamus, quæ diu, multúmque defensa sunt. || Alij voluntatem, finem esse voluerunt: quorum princeps Aristippus, qui Socratem audierat, vnde Cyrenaici; pòst Epicurus, cuius est disciplina nunc notior: neq; tamẽ cum Cyrenaicis de ipsa voluptate consentiens. voluptatẽ autem, & honestatẽ fineis esse Callipho censuit. vacare omnij molestia, Hjeronymus; hoc idem cum honestate, Diodorus. ambo hi Peripatetici. Honestè autẽ viuere, fruentem rebus iis, quas primas homini natura conciliet, & vetus Academia censuit, vt indicant scripta Polemonis, quẽ Antiochus probat maximè, & Aristoteles: eiusq;

130 [beside "Hos si contemnimus"]; 131 [beside "Alij"]

y L. *Eleatici phil.* vide Simplicium in Categorias Aristo.

z L. *Eretricus* al. *Eretrius f.*

a L. *& iam auectos putamus illos,* &c.

a L. *re probauit illa.*

c L. *quæ ἀπάθεια*

eiusque amici nunc proximè vidétur accedere. Introducebat etiam Carneades, [d] non quò probaret, sed vt opponeret Stoicis, summum bonum esse, frui iis rebus, quas primas natura conciliauisset. Honestum autem, quod ducatur à conciliatione naturæ, Zeno statuit finem esse bonorum: qui inuentor, & princeps Stoi-
132 corum fuit. ‖ Iam illud perspicuum est, omnibus finibus iis bonorum quos exposui, malorum fineis esse contrarius. Ad vos nunc refero quem sequar: modò ne quis illud tam ineruditum, absurdúmque respondeat: Quemlibet, modò aliquem. Nihil potest dici inconsideratiùs. Cupio sequi Stoicos. licétne? omitto, per ipsum Aristotelem, meo iudicio in Philosophia propè singularem: per ipsum Antiochum, qui appellabatur Academicus: erat quidem, si perpauca mutauisset, germanissimus Stoicus. erit igitur res iam in discrimine. nam aut Stoicus [e] constituatur sapiens, aut veteris Academiæ. vtrumque non potest, est enim inter eos non de terminis, sed de tota possessione contentio. nam omnis ratio vitæ definitione summi boni continetur: de qua qui diffident, de omni ratione vitæ diffident. non potest igitur vterque sapiens esse, quoniam tantoperè dissentiunt, sed alter. si Polemoneus, peccat Stoicus, rei falsæ assentiens. vos quidem nihil dicitis à sapiente tam alienum esse: sin vera sunt Zenonis, eadem in veteres Academicos, Peripateticósque dicenda. Hic igitur neutri assentiens, [80] [f] si nun-
133 quam, vter est prudentior? ‖ Quid, cùm ipse Antiochus dissentit quibusdam in rebus ab iis, quos amat, Stoicis? nónne indicat [81] [g] nō posse illa probanda esse sapienti? Placet Stoicis, omnia peccata esse paria. at hoc Antiocho vehementissimè displicet. liceat tandē mihi consi-

derare

[d] al. *non quod prob.*

[e] al. *constituetur*

[f] L. *si nunquam, vter sit sapiens, apparebit, nonne vtroque est prudentior?*

[g] L. *non esse illa probanda sapientis?* al. *non posse illa probata esse sapienti?* al. *non posse illa probabilia esse sapienti?*

derare, vtram sententiã sequar. Præcide, inquit: statue aliquando quidlibet. quid? quæ dicuntur quidẽ, & acuta mihi videntur in vtramque partem,[h] & paria. nónne caueam, ne scelus faciã? scelus enim dicebas esse, Luculle, dogma prodere. contineo igitur me ne incognito assentiar: quod mihi tecum est dogma commune.

h L. & paria: sed nónne caueam,

‖ Ecce multò maior etiam dissensio, Zeno in 134 vna virtute positam beatam vitam putat. Quid Antiochus? Etiam, inquit, beatam, sed non beatissimam. Deus ille, qui nihil censuit deesse virtuti, homuncio hic, qui multa putat præter virtutem homini partim cara esse, partim etiã necessaria. Sed ille vereór ne virtuti plus tribuat, quàm natura patiatur, præsertim Theophrasto[i] multa disertè, copioséque dicente. & hic metuo ne vix sibi constet: qui cùm dicat esse quædã & corporis, & fortunæ mala: tamẽ eum qui in his omnibus sit, beatum fore censet, si sapiens sit. Distrahor:[k] tum hoc mihi probabilius, tum illud videtur: & tamen, nisi alterutrum sit, virtutem iacere planè puto.

i L. multa contrà disertè, cop.

k L. cùm hoc m.

‖ Verùm in his discrepant.[l] Quid illud? in qui- 135 bus consentiunt, num pro veris probare possumus? Sapientis animum numquam neque cupiditate moueri, neque lætitia efferri. Age, hæc probabilia sanè sint: num etiam illa? nunquam timere, nunquam dolere. sapiénsne non timeat?[m] nec si patria deleatur, non doleat? Satis durum: sed Zenoni necessarium: cui, præter honestum, nihil est in bonis: tibi verò, Antioche, minimè: cui præter honestatem, multa bona: præter turpitudinem multa mala videntur: quæ & venientia metuat sapiens necesse est, & venisse doleat. Sed quæro, quando ista fuerint ab Academia vetere decreta, vt animum sapientis commoueri, & conturbari negarent? mediocritates illi probant, & in omni

l L. Quid? illa, in quibus consentiunt, num, &c.

m L. nec, si patria deleatur, doleat?

omni permotione naturalé volebát esse quendam modum. legimus omnes Crantoris, veteris Academici, de luctu. est enim non magnus, verùm aureolus, &, vt Tuberoni Panætius præcipit, ad verbum ediscendus libellus. Atque illi quidem etiam vtiliter à natura dicebát permotiones istas animis nostris datas: metum, cauendi causa: misericordiam, ægritudinémque, clementiæ, ipsam iracundiam, * fortitudinis quasi cotem esse dicebant: rectè, secúsne, aliàs viderimus. atrocitas ista quidem tua quo modo in veterem Academiam irruperit, nescio. * Idem 4. Tuscul.

136 ‖ Illa verò ferre non possum, non quòd mihi displiceant: sunt enim Socratica pleraque mirabilia Stoicorum, quæ παράδοξα nominantur: sed vbi Xenocrates, vbi * Aristoteles ista tetigit? hos enim quasi eosdem esse vultis. illi vnquam dicerent, sapienteis solos reges? solos diuites? solos formosos? omnia, quæ vbique essent, sapientis esse? neminem consulem, prætorem, imperatorem, nescio an ne quinqueuirum quidem quemquam nisi sapientem? postremò, solum ciuem, solum liberum? insipienteis omneis, peregrinos, exsules, seruos, furiosos? denique scripta Lycurgi, Solonis, [n] duodecim tabulas nostras, non esse leges? [o] ne vrbis denique, aut ciuitates, nisi quæ essent sapientium? ‖ Hæc tibi, Luculle, si es assensus Antiocho, familiari tuo, tam sunt defendenda, quàm mœnia: mihi autem, bono modo: tantum, quantum videbitur. Legi apud Clitomachum, cùm Carneades, & Stoicus Diogenes ad senatum in Capitolio starent, A. Albinum qui tũ, P. Scipione, & M. Marcello cõsulibus prætor esset, eum, qui cum auo tuo, Luculle, consul fuit, sanè doctũ hominem, vt indicat ipsius historia, scripta Græce, iocantem dixisse Carneadi: ego tibi, Carneades, prætor esse non videor, quia sapiens non sum: nec

* al. *Socrates*, malè. vide Victor. lib. 11. cap. 24.

n L. XII. *tab.*

o L. *nec vrbeis denique*.

137

hæc

hæc vrbs,nec in ea ciuitas. Tum ille,huic Stoico non videris. Aristoteles, aut Xenocrates, quos Antiochus sequi volebat, non dubitasset quin & prætor ille esset,& Roma, vrbs, & eam ciuitas incoleret. Sed ille, noster est planè, vt suprà dixi P. Stoicus perpauca balbutiens. [28] || 138
q Vos autem mihi veremini, ne labar ad opinionem,& aliquid asciscam,& comprobem incognitum: quod minimè vultis. quid consilij datis? testatur sæpè Chrysippus, treis solas esse sententias, quæ defendi possint, de finibus bonorum: circumcidit, & amputat multitudinem. aut enim honestatem esse finem, aut voluptatem, aut vtrumque. nam qui dicant summum bonum id esse, si vacemus omni molestia, eos inuidiosum nomen voluptatis fugere, sed in vicinitate versari: quod facere eos etiam, qui illud idem cum honestate coniungerent: nec multò secus eos, qui ad honestatem prima naturæ commoda adiungerent. Ita treis reliquit sententias, quas putet probabiliter posse defendi. sit sanè ita. || quamquam à Polemonis, & 139
Peripateticorum,& Antiochi finibus non facilè diuellor: neque quidquam habeo adhuc probabilius. verumtamen video, quàm suauiter voluptas sensibus nostris blandiatur. r Laboro, vt assentiar Epicuro, aut Aristippo, reuocat virtus, vel potiùs s reprehendit manu: pecudum illos motus esse dicit: hominem iungit Deo. possum esse medius: vt, quoniam Aristippus, quasi animum nullum habeamus, corpus solum tuetur: Zeno, quasi corporis simus expertes, animum solum complectitur. [85] t vt Caliphontem sequar: cuius quidem sententiam Carneades ita studiosè defensitabat, vt eam probare etiam videretur. quamquam Clitomachus affirmabat, nunquam se intelligere potuisse, quid Carneadi probaretur. u Sed, si ipsum

p fort. *Stoica perpauca,*
q fort. *Vos autẽ sic mihi vereri videmini, ne labar ad opin.*
r L. *Labor, vt assentiar Epicuro,* &c.
s al. *prehendit manu:*
t L. *vt Caliphonẽ seq.*
u fort. *Sed, si ipsius finẽ velim s.*

si ipsum finem velim sequi, nónne ipsa seueritas, & grauis, & recta ratio mihi obuersetur?
140 || Tu, cum honestas in voluptate contemnéda consistat, honestatem cum voluptate, tanquam hominem cum belua, copulabis? Vnum igitur par, quod depugnet, reliquũ est, voluptas cum honestate. de quo Chrysippo fuit, quantum ego sentio, non magna contentio. alterum si sequare, multa ruunt, & maximè communitas cũ hominum genere, caritas, amicitia, iustitia, reliquæ virtutes: quarum esse nulla potest, nisi erit gratuita. nam quæ voluptate, quasi mercede aliqua, ad officium impellitur, ea non est virtus, sed fallax imitatio, simulatióque virtutis.[x] Audi contra illos, qui nomen honestatis à se ne intelligi quidem dicant, nisi fortè quod gloriosum sit in vulgus, id honestum velimus dicere: fontem omnium bonorum in corpore esse: hanc normam, hanc regulã, hanc præscriptionem esse naturæ: à qua qui aberrauisset, eũ nunquam, quid in vita sequatur, habiturum.

x L. *Audi contra illos qui.*

141 || nihil igitur me putabis, hæc, & alia innumerabilia cùm audiã, moueri? tam moueor, quàm tu, Luculle: neque me minùs hominem, quàm te putaueris. Tantum interest, quòd tu, cum es commotus, acquiescis, assentiris, approbas: verùm illud, certum, comprehensum, perceptum, ratum, firmum, fixum fuisse vis: déque eo nulla ratione neque pelli, neque moueri potes: ego nihil eiusmodi esse arbitror, cui si assensus sim, non assentiar sæpe.[y] falsè, quoniam vera à falsis nullo discrimine separantur, præsertim cùm iudicia ista dialecticæ, nulla sint.

142 || * Venio enim iam ad tertiam partem Philosophiæ. aliud iudicium Protagoræ est, [z] qui putet id cuique verum esse, quod cuique videatur: aliud Cyrenaicorum, qui præter permotiones intimas, nihil putant esse iudi-

y L. *falso.*
* Assensionem sustinendam esse in dialectica tertia philosophiæ parte.
z L. *qui putat id cuique.*

cij : aliud Epicuri,qui omne iudicium in sen-
sibus , & in rerum notitiis , & in voluptate
constituit. Plato autem omne iudicium veri-
tatis , veritatémque ipsam , abductam ab opi-
nionibus , & à sensibus cogitationis ipsius,
& mentis esse voluit. ‖ Nunquid horum 143
probat noster Antiochus ? ille verò ne maio-
rũ quidem suorum. vbi enim aut Xenocratem
sequitur,cuius libri sunt de ratione loquendi
multi , & multum probati ? aut ipsum Aristo-
telem,quo profectò nihil est acutius,nihil po-
litius? à Chrysippo pedem numquam.Quid er-
go Academici appellamur?an abutimur gloria
nominis ? aut cur cogimur eos sequi qui inter
se diffident ? In hoc ipso , quod in elementis
dialectici docent , quo modo iudicare opor-
teat, verum, falsúmne sit, si qui ita connexum
est, vt hoc:Si dies est, lucet . quanta contentio
est ? aliter Diodoro,aliter Philoni , Chrysippo
aliter placet.Quid ? cum * Cleanthe , doctore
suo , quàm multis rebus Chrysippus dissidet?
quid ? duo vel principes dialecticorum, Anti-
pater,[a] & Archidemus,opiniosissimi homines,
nónne multis in rebus dissentiunt ? ‖Quid me 144
igitur, Luculle, in inuidiam,& tanquã in con-
tentioné vocas? & quidem, vt seditiosi tribuni
solent,occludi tabernas iubes ? quò enim spe-
ctat illud cùm artificia tolli quereris à nobis
nisi vt opifices concitentur ? qui si vndiq; om-
nes conuenerint , facilè contra vos incitabun-
tur. expromã primùm illa inuidiosa, quòd eos
omneis,qui in cõtentione stabunt,exsules,ser-
uos insanos esse dicatis:deinde ad illa veniam,
quæ iam non ad multitudinem,sed ad vosmet-
ipsos , qui adestis, pertinent. negat enim vos
Zeno, negat Antiochus scire quidquam. quo
modo ? inquies , nos enim defendimus, etiam
insipientem multa comprehendere. ‖ At scire 145
nega

* vide Diogenem in Chrysippo.
a al. & *Archidamus,*

negatis quemquam rem vllam, nisi sapientem. & hoc quidem Zeno gestu conficiebat. nam, cùm [b] extensis digitis aduersam manum ostenderat, visum, inquiebat, huiusmodi est. deinde, cùm paulùm digitos constrinxerat, assensus huiusmodi. tum cùm planè compresserat, pugnúmque fecerat: comprehensionem illam esse dicebat, qua ex similitudine etiam nomẽ ei rei, quod antè non fuerat, κατάληψιν imposuit. cùm autem læuam manum [c] admouerat, & illum pugnum [d] arctè, vehementérque compresserat, scientiam talem esse dicebat: cuius compotem, nisi sapientem, esse neminem. Sed, qui sapiens sit, aut fuerit, ne ipsi quidem solent

146 dicere. || Ita tu nunc, Catule, lucere nescis, neque tu, Hortensi, in tua villa nos esse [e]. Num nimis hæc inuidiosè dicuntur? hæc tamen minùs eleganter: illa subtiliùs. Sed, quo modo tu, si nihil comprehendi posset, artificia concidere dicebas, neque mihi dabas, id quod probabile esset, satis magnã vim habere ad arteis: sic ego nunc tibi refero, artem sine scientia esse non posse. An pateretur hoc [f] Zeusis, aut Phidias, aut Polycletus, nihil se scire, cùm in his esset tanta solertia? quòd si eos docuisset aliquis, quam vim habere diceretur scientia, desinerent irasci: ne nobis quidem [g] succenserẽt, cùm didicissent id tollere nos, quod nusquam esset: quod autem satis esset ipsis, relinquere. ||

147 quam rationem, maiorum etiam comprobat diligentia: qui primùm iurare EX SVI ANIMI SENTENTIA quemque voluerunt: deinde ita teneri, SI SCIENS FALLERET, quòd inscientia multa versaretur in vita: tum, qui testimoniũ diceret, VT ARBITRARI se diceret etiam quod ipse vidisset: quæque iurati iudices cognouissent vt ea non esse facta, sed vt VIDERI pronunciarent. Verùm, quoniam non solùm nauta

b al. *extẽtũ*.

c fort. *pugno admouerat*,

d v. c. *arte*,

e L. *Non minus hæc inuidiosè dicuntur: neque tamen minus elegãter illa subtil.* & ita v. c.

f al. *Zeuxis*

g v. c. *suscenserunt*.

significat, sed etiã Fauonius ipse insusurrat, nauigandi nobis, Luculle, tempus esse, & quoniam satis multa dixi, est mihi perorandum. posthac tamen, cùm hæc quæremus, potiùs de de dissensionibus tantis summorum virorum disseramus. de obscuritate naturæ, deque errore tot Philosophòrum, qui de bonis, contrariisque rebus tantopere discrepát, vt cùm plus vno verum esse non possit, iacere necesse sit tot, & tam nobileis disciplinas, quàm de oculorum, sensuumque reliquorum mendaciis, & de sorite, aut pseudomeno. quas plagas ipsi contra se Stoici texuerunt. ‖ * Tum Lucullus: 141 non molestè, inquit, fero nos hæc contulisse. sæpius enim cõgredientes nos, & maximè in Tusculanis nostris, si qua videbuntur, requiremus. Optimè, inquam, sed quid Catulus sentit? quid Hortensius? * Tum Catulus, egóne, inquit? ad patris reuoluor sententiam: quam quidem ille Carneadeam esse dicebat, vt percipi nihil putem posse, assensurum autem non percepto, id est, opinaturum sapientem existimem: sed ita, vt intelligat se opinari, sciatque nihil esse, quod comprehendi, & percipi [h] possit: [84] per ἐποχὴν illam omnium rerum comprobans, illi alteri sententiæ, nihil esse, quod percipi possit, vehementer assentior. * Habeo, inquam, sententiam tuam, neque eam admodũ aspernor. Sed tibi quid tandẽ videtur, Hortẽsi?* Tum ille ridens. [i] * Tollendũ. Teneo te, inquam: nam ista Academiæ est propria sententia. Ita sermone confecto, Catulus remansit: nos ad nauiculas nostras descendimus.

* LVCVLLVS.
* CATVLVS.
h L. posit. epochen enim ill.
* CICERO.
* HORTENSIVS.
* CICERO.
i L. Tollendum. Ten.

M. TVLLII

M. TVLLII CICERONIS DE FINIBVS BONORVM & malorum ad Brutum,

LIBER PRIMVS.

In prima huius libri parte Cicero sententiã Epicuri de summo bono, seu de voluptate, à L. Torquato, cùm C. Triarius interesset, defensam acriter oppugnat: in altera verò Torquatus totam Epicuream philosophandi rationem abundè explicat.

Partes agunt L. TORQVATVS, C. TRIARIVS, M. CICERO.

1 NON eram nescius, Brute, cùm quæ summis ingeniis, exquisitáque doctrina Philosophi Græco sermone tractauissent, ea Latinis literis mãdaremus, fore, vt hic noster labor in varias reprehensiones incurreret. nam quibusdam, & iis quidem nõ admodum indoctis, totum hoc displicet philosophari [a]. quidam autem id nõ totum reprehendunt, si remissiùs agatur: sed tantum studium, tamque multam operam ponendam in eo non arbitrãtur. Erunt etiam, & hi quidem eruditi Græcis literis, contemnentes Latinas, qui se dicant in Græcis legendis operam malle consumere. Postremò aliquos futuros suspicor, qui me ad alias literas vocent: genus hoc scribendi, etsi sit elegans, 2 personæ tamen, & dignitatis esse negét. || Contra quos omneis dicendum breuiter existimo. quamquam Philosophiæ quidem vituperatoribus satis responsum est eo libro, quo à nobis Philosophia defensa [b], & collaudata est, cùm esset accusata, & vituperata ab Hortensio. Qui liber cùm & tibi probatus videretur, &

a v.c. *quidã autem nõ id totum repr.*

b al. *& laudata est.*

iis, quos ego posse iudicare arbitrarer, plura
suscepi, veritus ne mouere hominum studia vi-
derer, retinere non posse. Qui autem [c], si hoc
maximè placeat, moderatiùs tamen id volunt
fieri, difficilem quandam temperantiam postu-
lant in eo, [1] [d] quod semel admissum, coërceri,
reprimíque non potest: vt propemodum iu-
stioribus vtamur illis, qui omnino auocent à
Philosophia, quàm iis, qui rebus infinitis mo-
dum constituant: in réque eo meliore, quo
maior sit, mediocritatem desiderét. ‖ Siue enim 3
ad sapientiam perueniri potest [e]: non paranda
solùm nobis ea, sed fruenda etiam sapiẽtia est.
siue hoc difficile est: tamẽ nec modus est vllus
inuestigandi veri, nisi inueneris, & quærẽdi de-
fatigatio turpis est, cùm id, quod quæritur, sit
pulcherrimũ. etenim si delectamur, cùm scribi-
mus: quis est tam inuidus, qui ab eo nos abdu-
cat? sin laboramus: quis est, qui alienæ modum
statuat industriæ? Nã, vt Terentianus Chremes
non inhumanus, qui nouum vicinum nõ vult

" *Fodere, aut arare, [1] aut aliquid ferre denique,*

non enim illum ab industria, sed ab illiberali
labore deterret: sic isti curiosi, quos offendit
noster minimè nobis iniucundus labor. ‖ His 4
igitur est difficiliùs satisfacere, qui se [f] Latina
scripta dicunt [g] contemnere. in quib. hoc pri-
mum est [h], in quo [i] admirer: cur in grauissimis
rebus non delectet eos patrius sermo, cùm iidẽ
fabellas Latinas, ad verbum de Græcis expres-
sas, non inuiti legant. Quis enim tam inimicus
pænè nomini Romano est. qui Ennij Medeam,
aut Antiopam Pacuuij spernat [k], aut reiiciat?
qui se iisdem Euripidis fabulis delectari dicat,
Latinas literas oderit? Synephebos ego, inquit,
potiùs Cæcilij, aut Andriam Terentij, quàm 5
vtramque Menandri legam? ‖ A quibus tam
dissentio, vt, cùm Sophocles vel optimè scripse-

rit

c L. *si maximè hoc plac.* & ita v.c.
d al. *quod semel iam missum,*
e fort. *nõ paranda solùm nobis ea, sed fruenda etiã est. siue,* &c. vel sic: *non paranda solùm nobis, sed fruenda etiã sapientia est.*
f al. *Latinè scripta*
g v.c. *cõtemnere,* mendosè.
h fort. *quod admirer*
i v.c. *ammirer:* al. *mirer.*
k v.c. *aut reiiciat?*

tit Electram, tamen malè conuersam [l] Attilij mihi legendam putem [m]. de quo Licinius, ferreum scriptorem [n]: verum opinor: scriptorem tamen, vt legendus sit. rudem enim esse omnino in nostris poëtis, aut inertissimæ segnitiæ est, aut fastidij delicatissimi. mihi quidem nulli satis eruditi videntur, quibus nostra ignota sunt [o]: [5] At,

" *Vtinam ne in nemore,---*

nihilominùs legimus, quàm hoc idẽ Græcum.

6 || quæ autem de benè, beatéque viuendo à Platone disputata sunt, hæc explicari non placebit Latinè? Quòd si nos nõ interpretum fungimur munere, sed tuemur ea, quæ dicta sunt ab iis, quos probamus, eísque nostrum iudicium, & nostrum scribendi ordinem adiungimus: quid habent, cur Græca anteponent iis, quę & splendidè [p] dicta sint, neque sint cõuersa de Græcis? [q] Nam si dicerent, ab illis has res esse tractatas: ne ipso quidem Græcos est cur tam multos legant, quàm legendi sunt. quid enim est à Chrysippo prætermissum in Stoicis? legimus tamen Diogenem, Antipatrum, Mnesarchum, Panætium, multos alios, in primísque familiarem nostrum Possidonium. Quid Theophrastus? mediocritérne delectat, cum tractat locos ab Aristotele antè tractatos? quid Epicurei? num desistunt de iisdem, de quibus & ab Epicuro scriptum est, & ab antiquis, ad arbitrium suum

7 scribere? || Quòd si Græci leguntur à Græcis iisdem de reb. alia ratione compositis: quid est, cur nostri à nostris non legantur? Quamquam si planè sic verterẽ Platonem, aut Aristotelem, vt verterunt nostri poëtæ fabulas: malè, credo, mererer de meis ciuibus, si ad eorũ cognitionẽ diuina illa ingenia transferrem. sed id neque feci adhuc, nec mihi tamen, ne faciã, interdictũ puto. locos quidem quosdã, si videbitur, trans-

l L. *Atilij*
m L. *de quo Lucilius.*
n L. *verum, opinor, scriptorẽ tamẽ,*
o L. *An, Vtinã ne in nemore, nihilo minùs legimus, quàm hoc idẽ Græcũ: quæ autẽ de,* &c.
p al. *dicta sunt, neque sunt.*
q L. *Nam si dicent,*
r L. *Posidonium.*

feram,& maximè ab iis,quos modò nominaui; cũ inciderit,vt id aptè fieri possit,vt ab Homero Ennius,Afranius à Menandro solet.nec verò,vt noster Lucilius, recusabo, quo minùs omnes mea legant. Vtinã ille Persius: Scipio verò, & Rutilius multò etiã magis:quorũ ille iudicium reformidans, Tarentinis ait se & Consentinis, & Siculis scribere.Facetè is quidem,sicut aliàs: sed nec tã docti tunc erant, ad quorũ iudicium elaboraret,& sunt illius scripta leuiora, vt vrbanitas summa appareat, doctrina mediocris.
‖ Ego autem quẽ timeam lectorem, cùm ad te, 8
ne Græcis quidem cedentẽ in Philosophia audeam scribere? Quamquam à te ipso id quidẽ facio,prouocatus grauissimo mihi libro, quem ad me de virtute misisti. Sed ex eo credo quibusdã vsuuenire,vt abhorreant à Latinis, quòd inciderint in inculta quædam, & horrida, de malis Græcis Latinè scripta deterius, quib. ego assentior, dummodò à se [s] de iisdem rebus ne Græcos quidẽ legendos putent, res verò bonas verbis electis,grauiter, + ornatéque [t] dictatas, quis non legat? nisi qui se planè Græcum dici velit:vt à [u] Scæuola est prætor salutatus Athenis Albutius. ‖ quem quidem locum cũ multa 9
venustate, & omni sale idem Lucilius: apud quem præclarè à [x] Scæuola,

" *Græcum te, [y] Albuti,quã Romanũ atq; Sabinũ,*
" *Municipem Ponti [z], Titi, Anni,centurionum,*
" *Præclarorũ hominũ,ac primorum,signiferúmque,*
" *Maluisti dici. Græcè ergo prætor Athenis,*
" *Id quod maluisti,te cùm ad me accedi' saluto:*
" Χαῖρε,*inquã,Tite:lictores,turma omni' * cohórsq;*
" [a] Χαῖρε,*hinc hostis Muti,Albutius,hinc inimicus.*

sed iure [b] Nutius. ‖ Ego autẽ satis mirari non 10
queo,vnde hoc sit tam insolens domesticarum rerum fastidium, non est omnino hic docendi locus: sed ita sentio, & sæpe disserui,Latinam

s L. *de eisdẽ rebus*
t L. *dict[illegible],*
u L. *à Scæuula,*
x L. *Scæuula,*
y L. *Albuci,*
z L. *Tritàni,*
* al. *chorúsque*
a L. Χαῖρε *Tite, hinc Muci iam Albucius, hinc inim.* al. Χαῖρε Τε
b al. *Mucius.*

linguã nõ modò nõ inopem, vt vulgò putarẽt,
sed locupletiorem etiam esse, quàm Græcam.
Quando enim c,vel nobis dicã, aut oratoribus
bonis,aut poëtis,postea quidẽ quàm fuit quem
imitarentur, vllus orationis, vel copiosæ, vel
elegantis ornatus defuit? ego verò cùm foren-
sibus operis,laboribus,periculis,non deseruisse
mihi videor præsidium, in quo à pop. R.* lo-
catus d sum e:debeo profectò,quantumcunque
possim,in eo quoque f laborare, vt sint opera,
studio, labore meo doctiores ciues mei, nec
cum istis tantopere pugnare, qui Græca legere
malint: modò legant illa ipsa, nec simulent:
& iis seruire, qui vel vtrisque literis vti ve-
lint, vel, si suas habent, illas non magnopere
11 desiderent. || Qui autem alia malunt scribi à
nobis, æqui esse debent, quòd & scripta multa
sunt, sic vt plura, nemini è nostris, & scriben-
tur fortasse plura, si vita suppetet: & tamen
qui diligenter hæc, quæ de Philosophia literis
mandamus, legere assueuerit, iudicabit nulla
ad legendum his esse potiora. Quid est enim
in vita tantopere quærendum, quàm cũ omnia
in Philosophia,tum id,quod his libris * quæri-
tur g,quid sit finis, quid extremum, quid vlti-
mum, quò sint omnia benè viuendi, rectéque
faciendi,consilia referenda? quid sequatur na-
tura, vt summum ex rebus expetendis? quid
fugiat, vt extremum malorum? qua de re cùm
sit inter doctissimos magna dissensio,quis alie-
num putet eius esse dignitatis,quam mihi quis-
que tribuit, quid in omni munere vitæ opti-
12 mum,& verissimum sit, exquirere? || An partus
ancillæ sítne in fructu habendus, dissereretur
inter principes ciuitatis h, P.Scæuolam,M.Ma-
nilium? ab hísque M.Brutus dissentiet,quòd &
acutum genus est, & ad vsus ciuium non inu-
tile: nósque ea scripta,reliquáque eiusdem ge-

c L. *ne nobis dicam.*
* al. *laudatus*
d al. *sim:*
e for. *tũ debeo prof.*
f L. *elaborare.*
* Subiectum & finis horũ librorum.
g al. *quæ sit finis, quod extr. quod vlt.*
h L. *P. Scæuolam, M. Manilium: ab hisque*

neris & legimus libenter, & legemus: hæc,
quæ vitam continent omnem, negligentur?
nam, vt sint illa vendibiliora, hæc vberiora
certè sunt. quamquam id quidem licebit iis
existimare, qui legerint. Nos autem hanc om-
nem quæstionem de finibus bonorum & ma-
lorum, ferè à nobis explicatam esse [i] iis literis
arbitramur, in quibus, quantum potuimus, non
modò quid nobis probaretur, sed etiam quid
à singulis Philosophiæ disciplinis diceretur, 13
persecuti sumus. ‖ Vt autem à facillimis or-
diamur, prima veniat in medium Epicuri ra-
tio, quæ plerisque notissima est: quam à nobis
sic intelliges expositam, vt ab iis, qui eam disci-
plinam probant, non soleat accuratiùs expli-
cari. verum enim inuenire volumus, non tan-
quam aduersarium aliquem conuincere. Ac-
curatè autem quondam à L. Torquato, homi-
ne omni doctrina erudito, defensa est Epicuri
sententia de voluptate: à meque ei respõsum,
cùm C. Triarius, in primis grauis, & doctus
adolescens, ei disputationi interesset. ‖ nam 14
cùm ad me in Cumanum salutandi causa vter-
que venisset, pauca primò inter nos de lite-
ris, quarum summum erat in vtroque studium:
deinde Torquatus, * Quoniam nacti te, inquit,
sumus aliquando otiosum, certè audiam, quid
sit, quòd Epicurum nostrum non tu quidem
oderis, vt ferè faciunt, qui ab eo dissentiunt,
sed certè non probes, eum, quem ego arbi-
trot vnum vidisse verum, maximísque errori-
bus hominum animos liberauisse, & omnia
tradidisse, quæ pertinerent ad benè, beatéque
viuendum: sed existimo, te, sicut nostrum
Triarium [k], minùs eo delectari, quòd ista Pla-
tonis, Aristotelis, Theophrasti orationis orna-
menta neglexerit. nam illuc quidem adduci
vix possum, vt ea, quę senserit ille, tibi non vera
videan-

i fort. *in libris.* ita Vrs.

* TORQVATVS.

k v.c. *minus ab eo delectari.*

15 videantur. || Vide quantum, inquam, fallare, Torquate: oratio me istius Philosophi non offendit. nam & complectitur verbis, quid vult: & dicit planè, quod intelligam: & tamen à Philosopho, si afferat eloquentiam, non aspernere: si non habeat, non admodum flagitem. re mihi non æquè [l] satisfacit, & quidem locis pluribus. sed quot homines, tot sententiæ. falli igitur possumus. Quamobrem tandem, inquit, non satisfacit? te enim iudicem æquum puto: modò,
16 quæ dicat ille, bene noris. || Hîc, nisi mihi Phædrum, * inquam, [m] mentitum, aut Zenonem putas: quorum vtrumque audiui, cùm mihi nihil sanè præter sedulitatem probarent: omnes mihi Epicuri sententiæ satis notæ sunt. atque eos, quos nominaui, cum Attico nostro frequenter audiui, cùm miraretur ille quidem vtrumque, Phædrum autem etiam amaret: [n] quotidieque inter nos ea, quæ audiebamus, conferebamus: neque erat vmquam controuersia, quid ego intelligerem, sed quid probarem. Quid igitur est, inquit? audire non cu-
17 pio, quid non probes. || * Principio, inquam, in Physicis, quibus maximè gloriatur, [6] primùm totus est alienus. Democrito adiicit, perpauca mutans, sed ita, vt ea, quæ corrigere vult, mihi quidem deprauare videatur. Ille atomos, quas appellat, id est, corpora indiuidua, propter soliditatem censet in infinito inani, [o] in quo nec summum, nec infimum, nec medium, nec vltimum, nec extremum sit, ita ferri, vt concursionibus inter se cohærescant: ex quo efficiantur ea, quæ sint, quæque cernantur, omnia: eumque motum atomorum nullo à principio, sed ex æterno tempore intelligi conuenire.
18 || Epicurus autem, in quibus sequitur Democritum, non ferè labitur, quamquam vtriusque cùm multa non probo, tum illud in primis, quòd

l v.c. *satisfacit,* non pl.

* Vide 13. Fam. epist. 1. & 5. Phil.

m v. c. *meritum*, non pl.

n v. c. *cotidieq;*

* Epicuri in Physicis ignorantia.

o v.c. *in quo nec sũmum.*

quod cùm in rerum natura duo quærenda sint, vnum, quæ materia sit, ex qua quæq; res [p] efficiantur: alterum, quæ vis sit, quæ quidque efficiat: de materia disseruerunt: vim, & causam efficiendi reliquerunt. sed hoc commune vitium: illæ Epicuri propriæ ruinæ. censet enim, eadem illa indiuidua, & solida corpora ferri suo deorsum pondere ad lineam: hunc naturalem esse omnium corporum motum. ‖ deinde ibidem 19
homo acutus, cùm illud occurreret, si omnia deorsum è regione ferrentur, &, vt dixi, ad lineam, numquam fore, vt atomus altera alteram posset attingere: [q] itaq; attulit rem commentitiam: declinare dixit atomum [r] perpaulùm: quo nihil posset fieri minùs. ita effici [s] complexiones, & copulationes, [7] & adhæsiones atomorum inter se: ex quo efficeretur mundus, omnésque partes mundi, quæque in eo essent. quæ cùm res tota ficta sit pueriliter, tum ne efficit quidem quod vult. nam & ipsa declinatio, ad libidinem fingitur (ait enim declinare atomum sine causa, [8] quo nihil turpius Physico, [t] quàm fieri sine causa quidquam dicere) & illum motum naturalem omnium ponderum, vt ipse constituit, è regione inferiorem locum petentium, sine causa eripuit atomis: nec tamen id, cuius causa hæc finxerat, assequutus est.
‖ [u] nam si omnes atomi declinabunt, nullæ vmquam cohærescent: siue aliæ declinabunt, aliæ suo nutu rectè ferentur: primùm erit hoc quasi prouincias atomis dare, [x] quæ rectè, quæ obliquè ferantur: deinde eadem illa atomorum, in quo etiam Democritus hæret, turbulenta concursio hunc mundi ornatum efficere non poterit. ne illud quidem Physici est, credere aliquid esse minimum. quod profectò numquam putauisset, si à Polyæno, familiari suo, Geometriam discere maluisset, quàm illam, 20

p *L. efficiatur:* & ita o. v. c.

q fort. *ita attulit rẽ c.*

r ἐλάχιστον

s περιπλοκάς,

t hoc totũ, *(quàm fieri sine causa quidquã dicere)* videtur delendum.

u fort. *nam siue omnes atomi.*

x al. *quæ recta, quæ obliqua f.*

etiam

21 etiã ipsum dedocere. ‖ Sol Democrito magnus videtur, quippe homini erudito, in Geometriaque perfecto. huic bipedalis fortasse. tantum enim esse censet, quantus videtur, vel paulò aut maiorem, aut minorem. Ita quæ mutat, ea corrumpit: [9] quæ sequitur, sunt tota Democriti. atomi, inane, imagines, quæ idola nominant; quorum incursione non solùm videamus, sed etiam cogitemus: infinitio ipsa, * quam ἀπειρίαν vocant, tota ab illo est: tum innumerabiles mundi, qui & oriantur, & intereant y quotidie, quæ & si mihi nullo modo probantur: tamen Democritum laudatum à ceteris, ab hoc qui eum vnũm sequutus est,

* Vide 15. Fam. ep. 16. & 2. ad Att. ep. 3.

y v. c. *cotidie*,

22 nollem vituperatum.‖ Iam in * altera Philosophiæ parte, quæ est quærendi, ac disserendi, quæ [z] λογικὴ dicitur, iste vester, planè, vt mihi quidem videtur, inermis ac nudus est. tollit definitiones: nihil de diuidendo, ac partiendo docet: non, quo modo efficiatur, concludaturque ratio, tradit: non, quã via captiosa soluantur, ambigua distinguantur, ostendit. iudicia rerum in sensibus ponit: quibus si semel aliquid falsi pro vero probatum sit, sublatum esse omne iudicium veri, & falsi putat. * [10] In tertia verò parte, quæ est de vita, & moribus, in constitutione finis, nil generosum sapit, [a] atque

* Eiusdem in Logica doctrina reprobatur.

z v.c. *logicè*

* De tertia parte Philosophiæ.

a for. *neque magnificu*.

23 magnificum. ‖ Confirmat illud vel maximè, quod ipsa natura, vt ait ille, asciscat, & reprobet, id est, voluptatem, & dolorem ad hæc, & quæ fugiamus, & quæ sequamur, refert omnia. quod quamquam Aristippi est, à Cyrenaicisque meliùs liberiusque defenditur: tamen eiusmodi esse iudico, vt nihil homine videatur indignius. ad maiora enim quædam nos natura genuit, & conformauit, vt mihi quidem videtur. ac fieri potest, vt errem: [b] sed ita prorsus existimo, neque eum Torquatum, qui hoc

b v.c. *sed ita prorsus existimo: neque enim Torquatum, qui hoc primus cog.* &c.

primus

primus cognomen inuenerit, aut torquem illum hosti detraxisse, vt aliquam ex eo perciperet [c] corporis voluptatem, aut cum Latinis tertio consulatu conflixisse apud Veserim propter voluptatem. Quòd verò securi filium percusserit, priuauisse se etiam videtur multis voluptatibus, cùm ipsi naturæ, patrioque amori prætulerit ius maiestatis, atque imperij.|| Quid? 24
L. Torquatus, is, qui consul cum Cn. Octauio fuit, cùm illam seueritatem in eo filio adhibuit, quem in adoptionem D. Silano emancipauerat, vt eum, Macedonum legatis accusantibus, quòd pecunias prætorem in prouincia cepisse arguerent, causam apud se dicere iuberet, reque ex vtraque parte audita pronunciaret, [11] eum non talem VIDERI fuisse in imperio, quales eius maiores fuissent: & in conspectum suum venire vetuit: numquid videtur tibi de voluptatibus suis cogitauisse? Sed vt omittam pericula, labores, dolorem etiam, quem optimus quisque pro patria, & pro suis suscipit, vt non modò nullam captet, sed etiam prætereat omneis voluptates, dolores denique quosvis suscipere malit, quàm deserere vllam officij partem: ad ea, quæ hoc non minùs declarant, sed videntur leuiora, veniamus. || Quid 25
tibi, Torquate, huic Triario literæ, quid historiæ, cognitioque rerum, quid poëtarum euolutio, quid tanta tot versuum memoria voluptatis affert? Nec mihi illud dixeris: Hæc enim ipsa mihi sunt voluptati. & erant illa [d] Torquatis. Numquam hoc ita defendit Epicurus: [12] neque verò tu, aut quisquam eorum, qui aut saperet aliquid, aut ista didicisset. Et, quod quæritur sæpe, cur tam multi sunt Epicurei: sunt aliæ quoque causæ, sed multitudinem hoc maximè allicit, quod ita putat dici ab illo, recta, & honesta quæ sint, ea facere ipsa per se

[c] v. c. corpore

[d] v. c. Torquati. al. torquenti.

lætitiam, id est, voluptatem. Homines optimi
non intelligunt totam rationem euerti, si ita se
res habeat. nam si concederetur, etiam si ad cor-
pus nihil referatur, ista sua sponte, & per se esse
iucunda: per se esset & virtus, & cognitio re-
rum, quod minimè ille vult, expetenda. ‖ Hæc
igitur Epicuri non probo, inquam. de ce-
tero, vellem equidem aut ipse doctrinis fuisset
instructior (est enim, quod ita tibi videri necesse
est, non satis politus iis artibus, quas qui
tenent, eruditi appellantur) aut ne deterruisset
alios à studiis. quamquam te quidem video mi-
nimè esse deterritum. Quæ cùm dixissem, magis
vt illum prouocarem, quàm vt ipse loqueretur:
tum Triarius leniter arridens. * Tv quidem,
inquit, totum Epicurum pænè è Philosopho-
rum choro sustulisti. quid ei reliquisti, [e] nisi te
[23] quoque, vt id modò loqueretur, intelligere,
quid diceret? aliena dicit in Physicis, nec ea ipsa,
quæ tibi probarentur. sed [f] si quæ in his corri-
gere voluit, deteriora fecit. disserendi artem
nullam habuit. voluptatem cùm summum bo-
num diceret, primùm in eo ipso parum vidit:
deinde hoc quoque alienum. nam antè Aristip-
pus, & ille meliùs. [g] etenim, quasi detractis de
homine sensibus, [24] addidisti ad extremũ, etiam
27 indoctum fuisse. ‖ * Fieri, inquam, ô Triari,
nullo pacto potest, vt non dicas, quid non pro-
bes eius, à quo dissentias. quid enim me prohi-
beret Epicureum esse, si probarem quæ ille di-
ceret? cùm præsertim illa perdiscere, ludus esset.
Quamobrem dissentientium inter se reprehensio-
nes non sunt vituperandæ, maledicta, contume-
liæ, [h] tum iracũdiæ, contentiones, concertatio-
nesque in disputando pertinaces, indignæ mihi
28 Philosophia videri solent. ‖ * Tvnc Torquatus,
Prorsus, inquit, [i] assentior. neq; enim disputari
sine reprehensione, nec cum iracũdia, aut perti-

nacia

* TRIARIVS.

e L. *nisi te, quoque id modo loquer retur*, &c.

f fort. *si qua in his*

g L. hoc totũ, *etenim, quasi detr. de hom. sẽsib.*

* CICERO.

h fort. *tum iracundæ contentiones*, &c.

i fort. *tibi*

* TORQVATVS. *assentior.*

nacia rectè disputari potest. Sed ad hæc, nisi
* CICERO. molestū est, habeo quæ velim. * At me, inquam,
nisi te audire vellem, censes hæc dicturū fuisse?
Vtrùm igitur percurri omnem Epicuri discipli-
nam placet, an de vna voluptate quæri, de qua
* TORQVATVS. omne certamen est? Tuo verò id quidem arbi-
tratu. * Sic faciam igitur, inquit: vnam rem ex-
plicabo, eamque maximam. de Physicis aliàs, &
quidem tibi & declinationem istam atomorum,
& magnitudinem Solis probabo, & Democriti
errata, ab Epicuro reprehensa, & correcta per-
multa. nunc dicam de voluptate, nihil scilicet
noui, ea tamen, quæ te ipsum probaturum esse
* CICERO. confidam. * Certè, inquam, pertinax non ero:
tibique, si mihi probabis ea, quæ dices, libenter
* TORQVATVS. assentiar.‖ * Probabo, inquit: modò ista sis æqui- 29
tate, quam ostendis. sed vti oratione perpetua
* CICERO. malo, quàm interrogare, aut interrogari. * Vt
* TORQVATVS. placet, inquam. Tunc dicere exorsus est. * Pri-
mvm igitur, inquit, agam sic, vt ipsi auctori hu-
ius disciplinæ placet: constituam, quid, & quale
k al. non quòd sit id, de quo quærimus, k nō quòd ignorare vos
arbitrer: sed vt ratione, & via procedat oratio.
* Thesis. * Quærimus igitur, quid sit extremum, quid vl-
timum bonorum. quod omnium Philosophorum
* Vide Aristotelem 1. Ethicor. sententia tale debet esse, vt * ad id omnia referri
oporteat: ipsum autē nusquam hoc Epicurus in
voluptate ponit: quod summum bonum esse vult,
summumq; malum, dolorem, idq; instituit do-
cere sic.‖ Omne animal simulatq; natum sit, vo- 30
luptatem appetere, eaq; gaudere, vt summo bo-
no: dolorem aspernari, vt summum malum, &
quantum possit, à se repellere: idq; facere non-
dum deprauatum, ipsa natura incorruptè, atque
integrè iudicante. itaq; negat opus esse ratione,
neq; disputatione, quamobrem voluptas expe-
tenda, fugiendus dolor sit. sentiri hoc putat, vt
calere ignem, niuem esse albam, dulce mel:
quorum

quorum nihil [l] oporteret exquisitis rationibus
cōfirmare: tantùm satis esse admonere. interesse
enim inter argumētum, conclusionemq; ratio-
nis: & inter mediocrem animaduersionem, atq;
admonitionem: altera, occulta quędam, & quasi
inuoluta aperiri: altera, promta, & aperta indi-
cari. etenim quoniam detractis de homine sen-
sibus, reliqui nihil est: necesse est, quid aut se-
cundùm naturam, aut contra sit, à natura ipsa
iudicari: voluptatem etiam & per se experen-
dam esse, & dolorem ipsum per se esse fugien-
dum. etenim quid percipit, & quid iudicat, quò
aut petat, aut fugiat aliquid, præter volupta-
31 tem, & dolorem? || Sunt autem quidam è nostris,
qui hæc subtiliùs velint tradere, & negent satis
esse, quid bonum sit, aut quid malum, sensu
iudicari: sed animo etiam, ac ratione [15] intel-
ligi posse, & voluptatem ipsam per se esse ex-
petendam, & dolorem ipsum per se esse fu-
giendum. itaque aiunt hanc quasi naturalem,
atque insitam in animis nostris inesse notio-
nem, vt alterum esse appetendum, alterum
aspernandum, sentiamus. Alij autem, quibus ego
assentior, cùm à Philosophis cōpluribus [m] per-
multa dicuntur, cur nec voluptas in bonis sit
numeranda, nec in malis dolor, non existimant
oportere nimiùm nos causæ confidere, sed &
argumentandum, & accuratè disserendum, &
rationibus conquisitis, de voluptate, & dolore
32 disputandum putant. || Sed vt perspiciatis, vnde
omnis iste error natus sit, voluptatem accu-
santium, dolorémque laudantium, totam rem
aperiam: eáque ipsa, quæ ab illo inuentore
veritatis, & quasi architecto beatæ vitæ dicta
sunt, explicabo. nemo enim ipsam voluptatem,
[n] quia voluptas sit, [o] aspernetur, aut oderit, aut
fugiat, sed quia consequuntur magni dolores
eos, qui ratione voluptatem sequi nesciunt.

l al. *oportere*

m al. *permulta dicantur.*

n al. *quavol.*

o L. *aspernatur, aut odit, aut fugit: sed q.*

neque porrò quisquam est, qui dolorem ipsum, p quia dolor sit, amet, consectetur, adipisci velit: sed quia nonnumquam eiusmodi incidunt tempora, vt labore, & dolore magnam aliquam quęrat voluptatem. vt enim ad minima veniam, quis nostrum exercitationem vllam corporis suscipit laboriosam, nisi vt aliquid ex ea commodi consequatur? quis autem vel eum iure reprehenderit, qui in ea voluptate velit esse, q qua nihil molestiæ consequatur, vel illum, qui dolorem eum fugiat, quo voluptas nulla pariatur? || At verò eos & accusamus, & iusto odio dignissimos ducimus, qui blanditiis pręsentium voluptatum deliniti, atque corrupti, quos dolores, quas molestias excepturi sint, occæcati cupiditate non prouident, similiq; sunt in culpa qui officia deserunt mollitia animi, id est, laborum, & dolorum fuga, & harum quidem rerum facilis est, & expedita distinctio. nam libero tempore, cùm soluta nobis est eligendi optio, cúmque nihil impedit, quominùs id, q; maximè placeat, facere possimus, omnis voluptas assumenda est, omnis dolor r depellendus. temporibus autem quibusdam, [16] aut officiis debitis, aut rerum necessitatibus sæpe eueniet, vt & voluptates repudiandæ sint, & molestiæ non recusandæ. Itaque harum rerum hic tenetur à sapiente s delectus, t aut vt u reiiciendis voluptatibus maiores alias cõsequatur, aut perferendis doloribus asperiores repellat. || Hanc ego cùm 34
teneam sententiam, quid est, cur verear, ne ad eam possim accommodare Torquatos nostros? quos tu paulò antè tum memoriter, tum etiam erga nos amicè, x & beneuolè collegisti, nec me tamen laudandis maioribus meis corrupisti, nec segniorem ad resp ndendum reddidisti. quorum facta quemadm : lum, quęso, interpretaris? Siccíne eos censes aut in armatum hostem

impetum

p al. *quia dol.*

q L. *quam nihil molestiæ cons.* & ita v. c.

r al. *repellendus.*

s al. *dilectus,*

t for. *vt aut*

u v. c. *reiiciẽdis volupt.*

x v. c. *& beniuolè*

impetũ fecisse, aut in liberos, aut in sanguinem suum tam crudeleis fuisse, nihil vt [y] de vtilitatibus, nihil vt de commodis suis cogitarent? At id ne feræ quidem faciunt, [17] [z] vt ita ruant, atq; turbentur, vt; earũ motus, & impetus quo pertineant, [a] non intelligamus.
35 ‖ Tu tam egregios viros censes tantas res gessisse sine causa? quæ fuerit causa, mox videro: intereà hoc tenebo: si ob aliquam causam ista, quæ sine dubio præclara sunt, fecerint, virtutem his per seipsam causam non fuisse, torquem detraxit hosti: & quidem se texit, ne interiret. At magnum periculum adiit. In oculis quidem exercitus. Quid ex eo consequutus est? Laudem, [b] & caritatem, quę sunt vitæ sine metu degendæ præsidia firmissima. Filium morte multauit: si sine causa, nollem me ab eo ortum, tam importuno, tamque crudeli. sin vt dolore suo sanciret militaris imperij disciplinam, exercitumq; in grauissimo bello animaduersionis metu contineret: saluti prospexit ciuium, qua intelligebat contineri suam.
36 ‖ Atque hæc ratio latè patet. in quo enim maximè consueuit iactare vestra se oratio, tua præsertim, qui studiosè antiqua persequeris, claris & fortibus viris cõmemorandis, eorumq; factis non emolumento aliquo, sed ipsius honestatis decore, laudandis, id totum euertitur [c] eo delectu rerum, quem modò dixi, constituto, vt aut voluptates omittantur, maiorum voluptatum adipiscendarum causa, aut dolores suscipiantur, maiorum dolorum effugiẽdorum gratia. sed de clarorum hominũ factis illustribus & gloriosis, satis hoc loco dictũ sit. erit enim iam de omniũ virtutũ cursu ad voluptatẽ proprius disserendi locus.
37 ‖ nunc autem explicabo, voluptas ipsa, quæ, qualisque sit, vt tollatur error omnis imperitorũ: intelligaturq; ea, quæ voluptaria, delicata, mollis habeatur disciplina, quàm grauis,

y for. *de voluptatibus,*
z v.c. *vt ita ruant, itaq; turbent, vt, ear.* & ita L.
a al. *non intelligatur.*
b al. *& claritatem.*
c al. *eo dilectu.*

quàm continens, quàm seuera sit: non enim hanc solam sequimur, quæ suauitate aliqua naturam ipsam mouet, & cum iucunditate quadam percipitur sensibus, sed maximam illam voluptatem habemus, quæ percipitur, omni dolore detracto. nam quoniam cùm priuamur dolore, ipsa liberatione, & vacuitate omnis molestiæ gaudemus: omne autem id, quo gaudemus, voluptas est, vt omne id, quo offendimur, dolor: doloris omnis priuatio rectè nominata est voluptas. Vt enim cùm cibo, & potione fames, sitisque depulsa est, ipsa detractio molestiæ consecutionem affert voluptatis: sic in omni re doloris amotio successionem efficit voluptatis.

|| itaque non placuit Epicuro, medium esse 38
quiddam inter dolorem, & voluptatem. illud enim ipsum, quod quibusdam medium [d] videtur, cùm omni dolore [e] caret, omni non modò voluptatem esse, verùm etiam summam voluptatem. quisquis enim sentit, quemadmodum sit affectus, eum necesse est aut in voluptate esse, aut in dolore. [f] omni autem priuatione doloris putat Epicurus terminari summam voluptatem: vt posteà variari voluptas, distinguiq; possit: augeri, amplificarique non possit. || At 39
etiam Athenis, vt à patre audiebam, facetè, & vrbanè Stoicos irridente, statua est in Ceramico, Chrysippi sedentis, porrecta manu: quæ manus [g] significet illum in hac esse rogatiuncula delectatum. Numquídnam manus tua sic affecta, quemadmodum affecta nunc est, desiderat? Nihil sanè. At, si voluptas esset bonum, desideraret. Ita credo. Non est igitur voluptas bonum. Hoc ne statuam quidem dicturam pater aiebat, si loqui posset. conclusum est enim contra Cyrenaicos satis acutè: nihil ad Epicurum. nam si ea [h] sola voluptas esset, quæ quasi titillaret sensus, vt ita dicam, & ad eos cum suauitate

d L. *videtur omni dolore carere, non modò vol.*

e q.v. c. *careret,*

f L. *omnis autem pr.*

g L. *significet illum hac esse rog.*

h al. *solùm*

uitate

uitate afflueret, [i] & illaberetur: nec manus
esse contenta posset vlla vacuitate doloris sine
iucundo motu voluptatis. sin autem summa
voluptas est, vt Epicuro placet, nihil dolere:
primùm tibi rectè, Chrysippe, concessum est, ni-
hil desiderare manum, cùm ita esset affecta:
secundum non rectè, si voluptas esset bonum,
fuisse desideraturam. iccirco enim nō desidere-
raret, quia, quod dolore caret, id in voluptate
40 est. ‖ Extremum autem esse bonorum volupta-
tem, ex hoc facilè perspici potest. constituamus
aliquem magnis, multis, perpetuis fruentem
& animo, & corpore voluptatibus, nullo do-
lore nec impediente, nec impendente: quem
tandem hoc statu aut præstabiliorem, aut ma-
gis expetendum possamus dicere? inesse enim
necesse est in eo qui ita sit affectus, & firmita-
tem animi, nec mortem, nec dolorem timen-
tis, quòd mors sensu careat: dolor in lōginqui-
tate, leuis: in grauitate, breuis soleat esse: vt
eius magnitudinem celeritas, diuturnitatem al-
41 leuatio consoletur. ‖ Ad ea cùm accedit, vt
neque diuinum numen horreat, [k] nec præte-
ritas voluptates effluere patiatur, earumque
assidua recordatione, lætetur: quid est, quòd
huic possit, [18] quod melius sit, [l] accidere? Sta-
tue contra aliquem confectum tantis animi,
corporisque doloribus, quanti in hominem
maximi cadere possunt, nulla spe proposita,
fore leuiùs aliquando, nulla præterita, nec
præsenti, nec exspectata voluptate: quid eo
miserius dici, aut fingi potest? Quòd si vita do-
loribus referta, maximè fugienda est: summum
profectò malum est, viuere cum dolore. cui
sententiæ consentaneum est, vltimum esse bo-
norum cum voluptate viuere. nec enim habet
[m] nostra mens quidquam, vbi consistat, tan-
quam in extremo: omnésque & metus, & ægri-

i al. *& allaberetur:*

k al. *neque præteritas.*

l L. *accedere?*

m L. *nostra mens aliud quidquam,*

n I. *quæ aut sua sede naturam sollicitare possit &c.*

o L. *& fugiendi.*

tudines ad dolorem referuntur: nec præterea est res vlla,[19] n quæ sua natura aut sollicitare possit, aut frangere. || Præterea & appetendi. 42
o & refugiendi, & omnino rerum gerendarũ initia proficiscuntur aut à voluptate, aut à dolore. quod cùm ita sit, perspicuum est, omneis rectas res, atque laudabileis eò referri, vt cum voluptate viuatur. quoniam autem id est vel summum bonum, vel vltimum, vel extremum, quod Græci τέλος nominant, quod ipsum nullam ad aliam rem, ad id autem res referuntur omnes: fatendum est, summum esse bonum iucundè viuere. Id qui in vna virtute ponunt, & splendore nominis capti, quid natura postulet, non intelligunt: errore maximo, si Epicurum audire voluerint, liberantur. ista enim vestræ eximiæ, pulchræque virtutes, nisi voluptatem efficerent, qui eas aut laudabileis, aut expetendas arbitraretur? Vt enim medicorum scientiam non ipsius artis, sed bonæ p valetudinis causa probamus: & gubernatoris ars, quia benè nauigandi rationem habet, vtilitate, non arte laudatur: sic sapientia, quæ ars viuẽdi putanda est, non expeteretur, si nihil efficeret: nunc expetitur, quod est tanquam artifex conquirendæ, & comparandæ voluptatis.

p V. C. *valitudinis*

43 || Quam autem dicam voluptatem, iam videtis, ne inuidia verbi labefactetur oratio mea. nam cùm ignoratione rerum bonarum, & malarum maximè hominum vita vexetur, ob eúmque errorem & voluptatibus maximis sæpè priuentur, [20] q & prauissimis animi doloribus torqueantur: sapientia est adhibenda, quæ & terroribus, cupiditatibusque detractis, [21] & omnium falsarum opinionum temeritate r direpta, certissimam se nobis ducem præbeat ad voluptatem. sapientia enim est vna, quæ mœstitiam pellat ex animis, quæ nos exhorrescere

q Fort. *& grauissimi, &c.*

r L. *derepta,*

scere metu non sinat: qua præceptrice, in tranquillitate viui potest, omnium cupiditatum
44 ardore restincto. || cupiditates enim sunt insatiabiles: quæ non modò singulos homines, sed vniuersas familias euertunt: totam etiam labefactãt sæpe remp. Ex cupiditatibus [22] odia, [s] dissidia, discordiæ, seditiones, bella nascuntur. s v. c. & L. *discidia,* nec hæ sese foris solùm iactant, nec tantùm in alios cæco impetu incurrunt: sed intus etiam in animis inclusæ inter se dissident, atq; discordant. ex quo vitam amarissimam necesse est effici: [t] vt sapiens solùm, amputata, circumcisaque inanitate omni, & errore, naturæ finibus contentus, sine ægritudine possit, & si- t fort. *vt sapiens solus, amp.*
45 ne metu viuere. || Quæ est enim aut vtilior, aut ad bene viuendum aptior partitio, quàm illa, qua est vsus Epicurus? qui vnum genus posuit earum cupiditatum, quæ essent & naturales, & necessariæ: alterum, quæ naturales essent, nec tamen necessariæ: tertium, quæ nec naturales, nec necessariæ: quarum ea ratio est, vt necessariæ nec opera multa, nec impensa expleantur. ne naturales quidem multa desiderant, propterea quòd ipsa natura diuitias, quibus contenta est, & parabileis, & terminatas habet. inanium autem cupiditatum nec
46 modus vllus, nec finis inueniri potest. || [*] Quòd si vitam omnem videmus perturbari errore, [u] & inscitia: sapientiamque esse solam, quæ nos à libidinum impetu, & formidinum terrore vindicet, & ipsius fortunæ modicè ferre doceat iniurias, [x] & omneis doceat vias, quæ ad quietem, & tranquillitatem ferant: quid est, cur dubitemus dicere, & sapiẽtiã propter voluptatem expetendam, & insipiẽtiã propter molestias esse
47 fugiendam? || Eadémq; ratione ne temperãtiam quidem propter se expetẽdam esse dicamus, sed quia pacẽ animis afferat, & eos quasi cõcordia,

* Omnẽ virtutẽ ad voluptatem Epicuri referendam.

u L. *& inscientia: &* ita v. c.

x fort. *& omneis indicet.*

quadā placet, ac leniat. Temperantia est enim, quæ in rebus aut expetendis, aut fugiendis, rationem, vt sequamur, monet. nec enim satis est iudicare, quid faciendū, non faciendúmve sit: sed stare etiā oportet in eo, quod sit iudicatū. y plerique autē, quòd tenere, atque seruare id, quod statuerunt, non possunt, victi & debilitati, obiecta specie voluptatis, tradūt se libidinibus constringēdos, nec, z quid prouenturū sit, prouidēt, ob eamq; causam propter voluptatē & paruam, & non necessariā, & quæ vel aliter pararetur, & qua etiā carere possent sine dolore, tum in morbos graueis, tum in damna, tum in dedecora incurrunt: sæpe etiam legum, iudiciorumque pœnis obligantur. || Qui autē ita 48 frui volunt voluptatibus, vt nulli propter eas dolores cōsequantur: & qui suū iudiciū a retinent, ne voluptate victi faciant id, quod sentiūt non esse faciendū: hi voluptatē maximam adipiscūtur, prætermittenda voluptate. Iidem etiā dolorē sæpe perpetiuntur, ne, si id non faciant, incidant in maiorem. Ex quo intelligitur, nec intemperantiā propter se fugiendam esse: temperantiámq; expetendam, non quia voluptates fugiat, sed quia maiores consequatur. || Eadem 49 fortitudinis ratio reperietur. nam neq; laborū perfunctio, neq; perpessio dolorum, per se ipsa allicit: nec patiētia, nec assiduitas, nec vigiliæ, nec ea ipsa, quæ laudatur, industria, ne fortitudo quidem: sed ista sequimur, vt sine cura, metúque viuamus: animumque, & corpus, quātum efficere possimus, molestia liberemus. Vt enim mortis metu omnis quietæ vitæ status perturbatur, & vt, succumbere doloribus, eósque humili animo, imbecilloque ferre, miserum est: ob eamque debilitatem animi, multi parentes, multi amicos, nonnulli patriam, plerique autem seipsos penitus b perdiderunt:

y ἀκρατεῖς

z fort. *quid euenturum sit.*

a al. *tenent*

b al. *prodiderunt:*

sunt: sic robustus animus, & excelsus, omni est liber cura, & angore, cùm & mortem [c] contemnit, qua qui affecti sunt, in eadem causa sunt, qua antequàm nati: & ad dolores ita paratus est, vt meminerit, maximos morte finiri, paruos multa habere interualla quietis, mediocrium nos esse [d] dominos: vt, si tolerabiles sint, feramus: sin minùs, æquo animo è vita, cùm ea non placeat, tanquam è theatro, exeamus. Quibus rebus intelligitur, nec timiditatem, ignauiámque vituperari, nec fortitudinem, patientiamque laudari suo nomine: sed illas [e] reiici, quia dolorem pariant: has

50 optari, quia voluptatem. || Iustitia restat, vt de omni virtute sit dictum. sed similia ferè dici possunt. vt enim sapientiã, temperantiam, fortitudinem, copulatas esse docui cum voluptate, vt ab ea nullo modo nec diuelli, nec distrahi possint: sic de iustitia iudicandũ est: quæ non modò [f] nunquam nocet cuiquam, 23 sed contrà [g] semper alit aliquid tum vi sua, atque natura, quod tranquillet animos: tum spe, nihil earum defuturum, quas [h] natura deprauata [i] desiderat. [k] quemadmodum temeritas, & libido, & ignauia semper animum excruciant, & semper sollicitant, turbulentæque sunt: [l] sic cuius in mente consedit, hoc ipso, quòd adest, turbulenta [m] non potest fieri: & si verò molitia quippiam est, quamuis occultè fecerit, nunquam tamen confidet id fore semper occultum. Plerunque improborum facta primò suspicio insequitur: deinde sermo, atque fama: tum accusator, [n] tum iudex: multi etiam, vt te consule, ipsi se indicauerunt.

51 || Quòd si qui satis opibus hominũ sibi contrà conscientiam septi esse, & muniti videntur, [o] deorum tamen horrent, easque ipsas sollicitudines, quibus eorum animi noctes, atq; dies

exedun

c V. C. *contempnit*, &c. mendosè.
d κυρίους.
e V. C. *reici*.
f Q. V. C. *nũquã nocet quidquã, sed*
g al. *semper agit aliq.*
h fort. *natura non deprauata des.*
i V. C. *desideret.* & ita L.
k L. *Et, quẽadmodum temer.*
l L. *sic si cuius in mente in iustitia consedit, hoc ipso*, &c. al. *sic iniustitia si cuius in mente consedit turbulenta non potest non esse:*
m L. *non potest non fieri*
n L. *tum index:*
o L. *deorum tamen numẽ horrent.*

exeduntur, à diis immortalibus ſupplicij cauſa importari putant. Quæ autẽ tanta ex improbis factis ad minuendas vitæ moleſtias acceſ-
p L. tum ex conſciẽtia f. ſio fieri poteſt, quanta ad augendas p tum conſcientia factorum tum pœna legum, odioque
q L. & tamẽ ciuium? q Tamen in quibuſdam neq; pecuniæ modus eſt, neque honoris, neque imperij, nec libidinũ, nec epularum, nec reliquarũ cupiditatum: quas nulla præda vnquam improbè parta
r q. v. c. atque inflammat: minuit, ſed auget potiùs, r atque inflammat: vt coërcendi magis, quàm dedocendi eſſe videantur. ‖ Inuitat igitur vera ratio benè ſanos ad 52
iuſtitiam, æquitatem, fidem: neque homini infanti, atque impotenti iniuſtè facta conducunt: qui nec facilè efficere poſſit, quod conetur, nec obtinere, ſi effecerit: & opes vel fortunæ, vel ingenij, liberalitati magis conueniunt, qua qui vtuntur, beneuolentiam ſibi conciliant, &, quod aptiſſimum eſt ad quietè viuendum, caritatem, præſertim cùm omnino nulla ſit cauſa peccandi. ‖ quæ enim cupidi 53
tates à natura proficiſcuntur, facilè explentur ſine vlla iniuria: quæ autem inanes ſunt, his parendũ non eſt. nihil enim deſiderabile cõcupiſcũt, pluſq; in ipſa iniuria detrimẽti eſt, quàm in iis rebus emolumenti, quæ iniuria pariuntur. Itaque ne iuſtitiam quidem rectè quis dixerit per ſe ipſam optabilem, ſed quia iucunditatis vel plurimum afferat. nam diligi & carum eſſe, iucundum eſt, propterea quia tutiorem vitam, & voluptatem efficit pleniorem. itaque non ob ea ſolùm incommoda, quæ eueniunt improbis, fugiendam improbitatem putamus, ſed multò etiam magis, quòd cuius in animo verſatur, nunquam ſinit eum reſpirare, nunquam acquieſcere. ‖ Quòd ſi ne ipſarũ quidem 54
virtutũ laus, in qua maximè ceterorũ Philoſophorũ exſultat oratio, reperire poteſt exitum,

nisi

[s] nisi dirigatur ad voluptatem: voluptas autem s L. *nisi di-*
est sola, quæ nos vocet ad se, & alliciat suapte *rigatur ad*
natura: nō potest esse dubium, quin id sit sum- *vol.*
mum, atque extremū bonorū omnium: beateq;
viuere, nihil aliud sit, nisi cū voluptate viuere.
Huic certæ, stabilique sententiæ quæ sint con-
55 iūcta, explicabo breui. || * Nullus in ipsis error * al. *Nullis*
est finibus bonorum & malorum, id est, in vo- *in ipsis.*
luptate, [s] aut in dolore: sed in his rebus pec- s L. *& in do-*
cant, cùm, è quibus hæc efficiantur, ignorant. *lore:*
animi autem voluptates, & dolores nasci fa-
temur è corporis voluptatibus, & doloribus.
Itaq; concedo, quod modò dicebas, [24] * cadere * al. *cedere*
causa, si qui è nostris aliter existimāt: quos qui- *causæ,* al.
dē video esse multos, sed imperitos. Quāquam *cedere cau-*
autem & lætitiā nobis voluptas animi, & mo- *sa,* al. *cedere*
lestiam dolor afferat: eorū tamen vtrumque & *causam.*
ortum esse è corpore, & ad corpus referri: nec
ob eam causam non multò maiores esse & vo-
luptates, & dolores animi, quàm corporis. nam
corpore nihil, nisi præsens, & quæ adest, sen-
tire possumus: animo autē & præterita, & fu-
tura. vt enim æquè doleamus animo, cùm cor-
pore dolemus: fieri tamen permagna accessio
potest, si aliquod æternū, & infinitum impen-
dere malū nobis opinemur. quod idem licèt
transferre in voluptatem, vt ea maior sit, si ni-
56 hil tale metuamus. || Iam illud quidem per-
spicuū est, maximam animi aut voluptatē, aut
molestiā, plus aut ad beatā, aut ad miserā vitā
afferre momenti, quàm eorū vtrumuis, si æquè
diu sit in corpore. nō placet autē, detracta vo-
luptate, ægritudinē statim consequi, nisi in vo-
luptatis locū dolor fortè successerit: at contrà,
gaudere nosmet omittendis doloribus, etiam
si voluptas ea, quæ sensum moueat, nulla suc-
cesserit. [t] eo intelligi potest, quāta voluptas nō t v.c. *Eóque*
57 dolore sit. || Sed vt iis bonis erigimur, quæ ex- *intelligi pot.*
specta

ſpectamus: ſic lætamur iis, quæ recordamur: ſtulti autẽ malorũ memoria torquẽtur: ſapienteis bona præterita grata recordatione renouata delectant; eſt autem ſitum in nobis, vt & aduerſa quaſi perpetua obliuione obruamus, & ſecunda iucũdè ac ſuauiter meminerimus. Sed cùm ea, quæ præterierunt, acri animo, & attento, intuemur, tunc fit, vt ægritudo ſequatur, ſi illa mala ſint: lætitia, ſi bona. O præclarã beatè viuendi, & apertã, & ſimplicem, & directã viam. cùm enim certè nihil homini poſſit melius eſſe, quàm vacare omni dolore, & moleſtia, perfruiq; maximis & animi, & corporis voluptatibus: videtiſne, quàm nihil prætermittamus; quod vitam adiuuet, quò faciliùs id quod propoſitũ eſt, ſummum bonum conſequamur? ‖ clamat Epicurus, is, quem vos ni- 58
mis voluptatibus eſſe deditũ dicitis, * nõ poſſe iucundè viui, niſi ſapienter, honeſtè, iuſtéque viuatur: nec ſapienter, honeſtè, iuſtè, niſi iucundè. neque enim ciuitas in ſeditione, beata eſſe poteſt, nec in diſcordia dominorũ domus: quo minùs animus à ſeipſo diſſidens ipſe, ſecúmque diſcordans, guſtare partem vllam liquidæ voluptatis, & liberæ poteſt. atqui pugnantibus & contrariis ſtudiis, cõſiliiſque ſemper vtens, nihil quieti videre, nihil trãquilli poteſt. ‖ Quod 59
ſi corporis grauioribus morbis vitæ iucunditas impeditur: quãtò magis animi morbis impediri neceſſe eſt? animi autem morbi ſunt cupiditates immenſæ, & inanes, diuitiarũ gloriæ, dominationis, libidinoſarum etiam voluptatũ. accedunt ægritudines, moleſtiæ, mœrores, qui animos exedunt conficiúntque curis, hominũ non intelligentiũ, nihil dolendum eſſe animo, quod ſit à dolore corporis præſenti, futuróve ſeiunctũ: Nec verò quiſquam ſtultus non horũ morborũ aliquo laborat, nemo igitur eſt non miſer.

* οὐκ ἔστιν ἡδέως ἄνου, τοῦ καλῶς καὶ δικαίως ζῆν. vide 15. Fami. ep. 19.

60 miser.|| Accedit etiam mors, quæ quasi saxum
Tantalo ſemper impendet: tum [u] ſuperſtitio, u δεισιδαι-
qua qui eſt imbutus, quietus eſſe numquam μονία,
poteſt. Præterea bona præterita non meminerunt,
præſentibus non fruuntur, futura modò
exſpectant: quæ quia certa eſſe non poſſunt,
conficiuntur & angore, & metu: maximéque
cruciantur, cùm ſerò ſentiunt, fruſtra ſe aut
pecuniæ ſtuduiſſe, aut imperiis, aut opibus,
aut gloriæ. nullas enim conſequuntur voluptates,
quarũ potiendi ſpe inflammati multos
61 labores, magnoſque ſuſceperãt.|| [x] Ecce autem x ſic o.v.c.
alij minuti, & anguſti, aut omnia ſemper deſperantes,
aut maleuoli, inuidi, difficiles, lucifugi,
maledici, [25] [y] monſtroſi: alij autem etiam y L. moroſi:
amatoriis leuitatibus dediti, alij petulantes,
[26] alij audaces, [z] proterui, iidem intemperantes, y fort. alij
& ignaui, numquam in ſententia permanentes. proterui,
quas ob cauſas in eorum vita nulla eſt a v. c. id eſt,
intercapedo moleſtiæ. Igitur neque ſtultorum intemperan-
quiſquam beatus, neque ſapientũ non beatus, tes,
multoq; hoc meliùs nos, veriuſque quã Stoici.
Illi enim negant bonum quidquã eſſe, niſi neſcio
quam illam [b] vmbram, quod appellant b σκιάν,
honeſtum, non tam ſolido, quàm ſplẽdido nomine:
virtutem autẽ nixã hoc honeſto, nullam
requirere voluptatem, atque ad beatè viuẽdum
62 ſe ipſa eſſe contentã. || Sed poſſunt hæc quadã
ratione dici, non modò non repugnantibus,
verùm etiam approbantibus nobis. ſic enim
ab Epicuro ſapiens, beatus ſemper inducitur.
finitas habet cupiditates, negligit mortem:
de diis immortalibus [c] ſine vllo metu vera c ἀδεῶς
ſentit: non dubitat, ſi ita meliùs ſit, de
vita migrare. his rebus inſtructus ſemper in
voluptate eſt. neque enim tempus eſt vllum,
quo non plus habeat voluptatum, quàm dolorum.
nam & præterita gratè meminit, &
præſenti

præsentibus ita ponitur, vt animaduertat, quanta sint ea, quamque iucunda: neque pendet ex futuris, sed exspectat illa, fruitur præsentibus: ab iisque vitiis, quæ pauló antè collegi, abest plurimùm: &, cùm stultorum vitam cum sua comparat, magna afficitur voluptate. dolores autem, si qui incurrunt, numquam vim tantam habent, vt non plus habeat sapiens, quod gaudeat, quàm quod angatur. || Optimè verò Epicurus, quòd exiguā [d] dicit fortunam interuenire sapienti: maximasque ab eo, & grauissimas res consilio ipsius, & ratione [e] administrari: nec maiorem voluptatem ex infinito tempore ætatis percipi posse, quàm ex hoc percipiatur, quod videamus esse finitum. * In dialectica autem vestra nullam vim existimauit esse nec ad meliùs viuendum, 27 [f] nec ad commodiùs disserendum. In physicis quidem, cùm plurimùm possint, ea scientia & verborum vis, & natura orationis, & consequentium, repugnantiúmve ratio potest percipi. omnium autem rerum natura cognita, leuamur superstitione, liberamur mortis metu, nō conturbamur ignoratione rerū, è qua ipsa horribiles exsistūt sæpe formidines. deniq; etiā morati meliùs erimus, cū didicerimus, quæ natura desideret. tum verò, si stabilem sciētiā rerū tenebimus, seruata illa, quæ [g] delapsa de cælo est ad cognitionem omniū, regula, ad quam omnia iudicia rerum [h] dirigātur. nunquam vllius oratione victi sententia desistemus. || Nisi autem rerum natura perspecta erit, nullo modo poterimus sensuum iudicia defendere. quicquid porrò animo cernimus, id omne oritur à sensibus, qui si omnes [i] veri erunt, vt Epicuri ratio docet: tum denique poterit aliquid cognosci, & percipi, quod qui tollunt, & nihil posse percipi dicunt, ij, remotis

63 (beside "angatur. || Optimè verò Epicurus")
64 (beside "desistemus. || Nisi autem")

d al. *ducit* e v.c. *amministrari:*
* Epicuri Philosophia defenditur.
f L. *nec ad commodiùs differendum.* *Ea scientia & verborū vis, & natura orationis, & consequētium, repugnantiúmque ratio potest perspici.* *In physicis quod plurimùm prosunt, quàm plurimam operā posuit* *Omniū enim rerum natura cognita, leuamur,* &c.
g διοπετὴς vide Laërt. in Epicuro. Plut. cōtra Colotē Epicureum.
h al. *dirigentur.*
i al. *erunt veri.*

notis sensibus : ne id ipsum quidem expedire possunt , quod disserunt. Præterea, sublata cognitione,& scientia, tollitur omnis ratio & vitæ degendæ,& rerum gerendarum. Sic è physicis & fortitudo sumitur contra mortis timorem,& constantia contra metum religionis,& sedatio animi,omnium rerum occultarũ ignoratione sublata, [28] & * moderatio , natura cupiditatum, generibúsue earum explicatis, &, vt modò docui,cognitionis regula, & iudicio ab eadem illa constituto , veri à falso distinctio traditur . ‖ Restat locus hic disputationi vel

65 maximè necessarius , de amicitia, quam, si voluptas summum sit bonum , affirmatis nullam omnino fore : de qua Epicurus quidẽ ita dicit: OMNIVM RERVM, *quas ad beatè viuẽdum sapientia comparauerit , nihil esse maius amicitia , nihil vberius,nihil iucundius.* neque verò hoc oratione solùm, sed multò magis vita & factis, & moribus comprobauit : quod quàm magnum sit, fictæ veterum fabulæ declarant : in quibus tam multis, tamque variis,ab vltima antiquitate repetitis [k] , tria vix amicorum paria reperiuntur, vt ad Orestem peruenias , profectus à Theseo. At verò Epicurus vna in domo , & ea quidem angusta, quàm magnos, quantáq; amoris conspiratione consentienteis tenuit amicorũ greges,quod fit etiam nunc ab Epicureis. ‖ Sed ad

66 rem redeamus. de omnibus dici nõ necesse est. Trib. igitur modis video esse à nostris de amicitia disputatum. Alij , cum eas voluptates, quæ ad amicos pertinerent , negarent esse per se ipsas tam expetendas , quàm nostras expeteremus : quo loco videtur quibusdam stabilitas amicitiæ vacillare : tuentur tamen eum locum seque facilè [l] , vt mihi videtur , expediunt. vt enim virtutes , de quibus antè dictum est , sic amicitiam negant à voluptate posse discedere.

* al. *moderatio cupiditatum naturæ generibúsque earum*

k for. *vix tria*

l L. *vt mihi videntur.*

nam

nam cùm [m] solitudo, & vita sine amicis, insidiarum & metus plena sit, ratio ipsa monet amicitias comparare: quibus [n] partis, confirmatur animus, & à spe pariendarum voluptatum seiungi non potest. || Atque vt odia, inui- 67
diæ, despicationes, aduersantur voluptatibus: sic amicitiæ, non modò fautrices fidelissimæ, sed etiam [o] effectrices sunt voluptatum, tam amicis, quàm sibi. quibus non solùm præsentibus fruuntur, sed etiam spe eriguntur consequentis, ac posteri temporis. Quòd quia nullo modò sine amicitia firmam, & perpetuam iucunditatem vitæ tenere possumus, [p] neque ipsam amicitiam tueri nisi æquè amicos, & nosmetipsos diligamus: idcircò & hoc ipsum efficitur in amicitia, & amicitia cum voluptate connectitur. nam & [p] lætamur amicorum lætitia æquè, ac nostra, & pariter dolemus angoribus.
|| Quocircà eodem modo sapiens erit affectus 68
erga amicum, quo in se ipsum: quósque labores propter suam voluptatem susceperit, eosdem suscipiet propter amici voluptatem: quæque de virtutibus dicta sunt, quemadmodum hæ semper voluptatibus inhærent. eadem de amicitia dicenda sunt. præclarè enim Epicurus his pænè verbis:[29] Eadem, inquit, [q] scientia confirmauit animum, ne quod aut sempiternum, aut diuturnum timeret malum: quæ perspexit, in hoc ipso vitæ spatio, amicitiæ præsidium esse firmissimum. || Sunt autem quidam Epicurei ti- 69
midiores paulò contra vestra conuicia, sed tamen satis acuti, qui verentur, ne, si amicitiam propter nostram voluptatem expetendam putemus, tota amicitia quasi claudicare videatur. Itaque primos congressus, [30] copulationésque [r] consuetudinum, instituendarum amicitiarum fieri propter voluptatem: cùm autem vsus progrediens familiaritatem effecerit, tum amorem

effio

m ἀφιλία,
n al. *paratis,*
o ποιητικαὶ τῶν ἡδονῶν,
p L. *neque verò ipsam amic.*
p συγχαίρομέν τε τοῖς φίλοις χαίρουσι, καὶ συναλγοῦμεν ἀλγοῦσι.
q al. *scientia*
r fort. *consuetudinum instituendarum, fieri propter voluptates:* al. *consuetudinem,*

florescere tantùm, vt, etiamsi nulla sit vtilitas ex amicitia, tamen ipsi amici propter se ipsos amentur. etenim si loca, si fana, si vrbeis, si gymnasia, si campũ, si canes, si equos, [31] * si ludicra, exercendi, aut venandi consuetudine adamare solemus; quanto id in hominum consuetudi-
70 ne faciliùs fieri poterit, & iustiùs? ‖ Sunt autem qui dicunt fœdus quoddam esse sapientum [s], vt ne minùs amicos quidem, quã seipsos diligant, quid & fieri posse intelligimus, & sæpè id videmus, & perspicuum est nihil ad iucundè viuendum reperiri posse, quid coniunctione tali sit aptius. Quibus ex omnibus iudicari potest non modò, non impediri rationem amicitiæ, si summum bonum in voluptate ponatur, sed sine hoc institutionem amicitiæ omnino nõ posse
71 reperiri. ‖ Quapropter si ea, quæ dixi, sole ipso illustriora, & clariora sunt: si omnia dixi hausta è fonte naturæ: si tota oratio nostra omnem sibi fidem sensibus confirmat, id est, incorruptis, atque integris testibus [t]: si infantes, pueri, si mutæ etiam bestiæ pœnè loquuntur, magistra, ac duce natura, nihil esse prosperum, nisi voluptatem [u], nihil asperum, nisi dolorem: de quibus neque deprauatè iudicant, neque corruptè: nónne ei maximam gratiam habere debemus, qui exaudita quasi voce naturæ, sic eam firmè, grauitérque comprehenderit, vt omneis benè sanos in viam pacatæ, tranquillæ, quietæ, beatæ vitæ deduceret? qui quòd tibi parum videtur eruditus ea causa est, quòd nullam eruditionem esse duxit, nisi quæ beatæ
72 vitæ disciplinam iuuaret. ‖ An ille tempus aut in poëtis euoluendis, vt ego, & Triarius, te hortatore [x], fecimus, consumeret? in quibus nulla solida [y] vtilitas, omnísque puerilis delectatio: aut se, vt Plato, in musicis, geometria,

* al. *ludicras exercẽdi, aut venandi consuetudines adamare solemus:*

s L. *vt ne minus amicos, quàm seipsos dil.*

t L. *si infantes pueri,* al. *si infantes, si pueri:*

u al. *nihil im prosperum,*

x V. C. *facimus,*

y L. *vtilitas est omn.*

numeris, astris côtereret? quæ & à falsis initiis profecta, vera esse non possunt: &, si essent vera, nihil afferrent, quo iucundiùs, id est, quo meliùs viueremus. eas ergo arteis persequeretur, viuendi artem tantam, támque operosam, [a] & perinde fructuosam relinqueret? Non ergo Epicurus ineruditus, sed ij indocti, qui, quæ pueros non didicisse turpe est, ea putent vsque ad senectutem esse discenda. Quæ cùm dixisset, explicaui, inquit, sententiam meam, & eo quidem consilio, tuum iudicium vt cognoscerem. quæ mihi facultas, vt id meo arbitratu facerem ante hoc tempus numquam est data.

a al. & proinde

* Godefr. particulã nõ putat expũgendam.

M. TVLLII CICERONIS DE FINIBVS BONORVM & malorum ad Brutum,

LIBER SECVNDVS.

Cicero Epicuri sententiam de summo bono, seu voluptate, à Torquato libro primo probatam, multis argumentis oppugnat.

HIC cùm vterque me intueretur, seséque ad audiendum significarent paratos: primùm, inquam, deprecor, ne me, tanquam Philosophũ, putetis scholam vobis aliquam explicaturum: quod ne in ipsis quidem Philosophis magnopere vnquam probaui. quando enim * Socrates, qui parens Philosophiæ iure dici potest, quidquam tale fecit? eorum erat iste mos, qui tum sophistæ nominabantur: quorum è numero primus est ausus Leontinus Gorgias in conuentu poscere quæstionem, id est, iubere dicere, qua de rê quis vellet audire. Audax negotium [a]: dicerem impudens, nisi hoc institutum postea translatum ad Philosophos nostros esset. || Sed & illum, quem nominaui, & 2
ceteros

* Idem 1. & 3. de Orat. Platon. in Gorgia.

a al. dicerem & impudẽs.

ceteros sophistas, vt è Platone intelligi potest, lusos videmus à Socrate. is enim [b] percontando, atque interrogando elicere solebat eorum opiniones, quibuscum disserebat, vt ad ea, quæ ij respondissent, si quid videretur, diceret. qui mos cùm à posterioribus non esset retentus,
2 Arcesilas eum reuocauit, instituítque, vt ij, qui se audire vellent, non de se quærerent, sed ipsi dicerent, quid sentirent. quod cùm dixissent, ille contrà: sed qui audiebant, quoad poterant, defendebant sententiam suam. Apud ceteros autem Philosophos, qui quæsiuit aliquid, tacet. quod quidem iam fit etiam in Academia. Vbi enim is, qui audire vult, ita dixit, Voluptas mihi videtur esse summum bonum: perpetua oratione contrà disputatur: vt facilè intelligi possit, eos, qui aliquid sibi videri dicant, non ipsos in ea sententia esse, sed audire velle contraria.
3 ‖ Nos commodiùs agimus: non enim solùm Torquatus dixit, quid sentiret, sed etiam cur: ego autem arbitror. quamquam admodum delectatus sum eius oratione perpetua, tamen commodiùs, cùm in rebus singulis insistas, & intelligas, quid quisque concedat, quid abnuat, ex rebus concessis concludi quid velis, & ad exitum perueniri. cùm enim fertur, quasi torrens, oratio, quamuis multa cuiusquemodi rapiat: nihil tamen teneas, nihil apprehendas; nusquam orationem rapidam coërceas. omnis autem in quærendo, quæ via quadam & ratione habetur, oratio, præscribere primùm debet, [1] vt quibusquam in formulis, ea res agatur [c], vt, inter quos disseritur, conueniat, quid sit id, de quo disseratur.
4 ‖ Hoc positum in Phædro à Platone probauit Epicurus: sensitque, in omni disputatione id fieri oportere. sed quod proximum fuit, non vidit. negat enim definiri rem placere: sine quo fieri

b v.c. percunctando.

c L. qua de re agatur.

d ἀμφισβητοῦσι, interdum non potest, vt inter eos, qui [d] ambigunt, conueniat, quid sit id, de quo agatur: velut in hoc ipso, de quo nunc disputamus. quærimus enim finem bonorum: possumúsne scire, hoc, quale sit, nisi contulerimus inter nos, cùm finem bonorum dixerimus, quid finis, quid etiam sit ipsum bonum? ‖ Atqui 5
hæc patefactio quasi rerum opertarum, cum quid quidque sit, aperitur, definitio est: qua tu etiam imprudens vtebare nonnumquam. nam hunc ipsum siue finem, siue extremum, siue vltimum definiebas, id esse quò omnia quæ rectè fierent, referrentur, neque id ipsum vsquam referretur. Præclarè hoc quidem. Bonum ipsum etiam quid esset, fortasse, si opus

e τὸ φύσει ὀρεκτόν: fuisset, definisses: aut, [e] quod esset natura appetendum: aut, quod prodesset: aut, quod iuuaret: aut, quod liberet. Modò idem, nisi molestum est, quoniam tibi non omnino displicet definire, & id facis cùm vis: velim definires, quid sit voluptas: de quo omnis hæc

* TORQV. quæstio est. ‖ * QVASI quis, inquit, sit, qui, 6
quid sit voluptas, nesciat: qui, quo magis id intelligat, definitionem aliquam desideret.

* CICERO. * ME ipsum esse dicerem, inquam, nisi mihi viderer habere bene cognitam voluptatem, & satis firmè conceptam animo, atque comprehensam. nunc autem dico, ipsum Epicu-

f διστάζειν διχονοεῖν, rum nescire, [2] & in eo [f] nutare: eúmque, qui crebrò dicat, diligenter oportere exprimi, quæ

g V. C. subiciatur. vis subiecta sit vocibus, non intelligere interdum, quid sonet hæc vox voluptatis, id est, quæ res huic voci [g] subiiciatur.

* TORQVATVS. * TVNC ille ridens, hoc verò, inquit, optimum, vt is qui finem rerum expetendarum, voluptatem esse

h al. Atqui, in q. dicat, id extremum, id vltimum bonorum,

* CICERO. id ipsum, quid sit, quale sit, nesciat. ‖ [h] ATQVI, 7
inquam, aut Epicurus, quid sit voluptas, aut

omnes

omneis mortaleis, qui vbique sunt, nesciunt* Quonam, inquit, modo?* Qvia voluptatem hanc esse sentiunt omnes, quam sensus[i] accipiens, mouetur, & iucunditate quadā perfunditur.[i] * Qvid ergo, inquit, istā voluptatē Epicurus ignorat?* Non semper, inquā. nam interdum nimis etiam nouit. quippe qui testificetur, ne intelligere quidem se posse vbi sit, aut quid sit vllum bonum, præter illud, quod cibo, aut potione, & aurium delectatione, & [k] obscæna voluptate capiatur. An hæc ab eo non dicuntur? Qvasi me pudeat, inquit, istorum, aut non possim, quemadmodum ea dicantur, ostendere.* Ego verò non dubito, inquam, quin facilè possis: nec est, quòd te pudeat sapienti assentiri, qui se vnus, quod sciā, sapientem profiteri sit ausus. nam Metrodorum [l] non putant ipsum professum: sed cùm appellaretur ab Epicuro, repudiare tantum beneficium noluisse. Septem autem illi, non suo,[m] sed populorum omnium suffragio nominati sunt.

8 || Verùm hoc loco sumo, verbis his eandem certè vim voluptatis Epicurum nosse, quam ceteros.[3] omnes enim iucundum motum, quo sensus hilarentur, Græcè [n] ἡδονὴν. Latinè voluptatem vocant.* Qvid est igitur, inquit, quod requiras?* Dicam, inquam, & quidem discendi causâ magis, quàm[o] quò te, aut Epicurum reprehensum velim.* Ego quoque, inquit, didicerim libentiùs, quid attuleris, [p] quàm te reprehenderim,* Tene’sne igitur, inquam, Hieronymus Rhodius quod dicat esse summum bonum, quò putet omnia referri oportere?* Teneo, inquit, finem illi videri, nihil dolere. Quid? idē iste de voluptate quid sentit? Negat esse eam, inquit, propter seipsam expetendam.

9 || Aliud igitur esse censet gaudere, aliud non dolere. Et quidem, inquit, vehe-

* Torqv.
* Cicero.
i L. Quid ergo? inquit.
* Torqv.
* Cicero.
istā volupt. al. Quid? ergo, inquit, istam, &c.
k al. obscena
* Torqv.
* Cicero.
l al. nō puto
m v. c. sed populorū suffragio omniū.
n v. c. hedonem.
* Torqv.
* Cicero.
o al. quàm quòd te
* Torqv.
* Cicero.
p L. quàm te prehēderim.
* Torqv.

menter errat. nam, vt paulò antè docui, augendæ voluptatis finis est, doloris omnis q amotio. r * TVM non dolere, inquam, istud quam vim habeat, postea videro: aliam verò vim voluptatis esse, aliam nihil dolendi, nisi valde pertinax fueris, concedas necesse est. * ATQVI reperies, inquit, in hoc quidem pertinacem. dici enim nihil potest verius. * ESTNE quæso, inquam, sitienti in bibendo voluptas? * QVIS istud, inquit, posset negare? * EADEMNE, inquã, qua restincta siti? * IMMO alio genere. nam restincta sitis, stabilitatem voluptatis habet, inquit: illa autem voluptas ipsius restinctionis, in motu est. * CVR igitur, inquam, res tam dissimileis eodem nomine appellas? * QVID paulò antè, inquit, dixerim, nõne meministi, cùm omnis dolor detractus esset, s variari, non augere voluptatem? * MEMINI verò, inquam, sed tu istud dixisti bene Latinè parum planè, t varietas enim Latinum verbum est, idque propriè quidem in disparibus coloribus dicitur: sed transfertur in multa disparia, varium poëma, varia oratio, varij mores, varia fortuna: voluptas varia etiam dici solet, cùm percipitur ex multis dissimilibus rebus, dissimiliter efficientibus voluptates. Eam si varietatem diceres, intelligerem, vt etiam non dicente te intelligo. ista varietas quæ sit, non satis perspicio, quòd ais, cùm dolore careamus, tum in summa voluptate nos esse: cũ autem vescamur iis rebus, quæ dulcẽ motum afferant sensibus, tum esse in motu voluptatem quæ faciat varietatem voluptatum: sed nõ augeri illam dolendi voluptatem: quã cur voluptatem appelles, nescio. * AN potest, inquit, ille, quidquã esse suauius, quàm nihil dolere? * IMMO sit sane nihil melius, inquam: nondum enim id quæro. num propterea idem voluptas est,

10

q ἀποβολή.
* CICER.
r L. *Tum non dolere, inquã, istud*
* TORQV.
* CICER.
* TORQV.
* CICER.
* TORQV.
* CICER.
* TORQV.
* CICER.
s ποικίλλεσθαι,
t ποικιλότης.
* TORQV.
* CICER.

est,quod vt ita dicã,[u] indolẽtia? * Plane idem, Torqu.
inquit,& maxima quidẽ, quã fieri nulla maior
potest. * Qvid dubitas igitur, inquam,summo
bono à te ita constituto, vt id totum in non
dolendo sit,id tenere vnum, id tueri, id defen-
dere? quid enim necesse est,tanquam meretri-
cem in matronarum cœtum, sic voluptatẽ in
virtutum cõcilium adducere? [x] Sed [y] fortè di-
citis,inuidiosum nomen est, & infamię subie-
ctum. || Itaq; hoc frequenter dici solet à vobis,
non intelligere nos, quã dicat Epicurus volu-
ptatem. Quod quidem mihi siquando dictum
est:est autem dictum non parum sæpe:etsi satis
[z] clemens sum in disputando,tamen interdum
soleò subirasci, egóne non intelligo, quid sit
[a] ἡδονὴ Græcè,Latinè voluptas? vtram tãdem
linguam nescio? deinde,qui fit,vt ego ne sciã,
sciant omnes quicumq; Epicurei esse voluerũt?
quod vestri quidem vel optimè disputant,nihil
opus esse eum,qui Philosophus futurus sit,sci-
re literas. Itaque, vt maiores nostri ab aratro
[b] abduxerunt Cincinnatum illum, vt dictator
esset:sic vos [c] de Pelasgis omnibus colligitis
bonos illos quidem viros,sed certè non pere-
ruditos.Ergo illi intelligunt, quid Epicurus di-
13 cat,ego non intelligo? || Vt scias me intellige-
re,primũ idem esse voluptatẽ dico, quod ille
[d] ἡδονὴν,& quidem sæpe quærimus verbũ La-
tinũ par Græco,& quod idem valeat: hic nihil
fuit q quæreremus. nullum inuenire potest,
quod magis idẽ declaret Latinè, quod Græcè,
quã declarat voluptas.huic verò omnes,qui v-
bique sunt,qui Latinè sciunt, duas res [e] subii-
ciunt,lætitiã in animo,commotionem suauem
iucunditatis in corpore. nam & ille apud Tra-
beam,voluptatem animi nimiam,lætitiam di-
cit eandem, quam ille Cæcilianus, qui omni-
bus lætitiis lætum esse se narrat. sed hoc in-

[u] v. c. *sin.*
* Cicer. *doloria?*
[x] L. *Sed inuidiosum nomen est.* &c.
[y] duo v. c. non habent. *forte dicitis.*
[z] πρᾶος.
[z] v.c. *hedone*
[b] v. c. *adduxerunt. Cinc.*
[c] al. *de plagis omnibus coll.* al. *de pagis omnibus coll.*
[d] v.c. *hedonen,*
[e] v. c. *subsciunt,*

tereſt, quòd voluptas dicitur etiam in animo vitioſa res, vt Stoici putant: qui eam ſic definiunt: * *Sublationem animi ſine ratione, opinantis ſe magnô bono frui*: non dicitur lætitia, nec gaudiū in corpore. in eo autem voluptas, omniū Latinè loquentium more, ponitur, cùm percipitur ea, quæ ſenſum aliquem moueat, iucunditas. || hanc quoque iucunditatē, ſi vis, transfer 14
in animū: iuuare enim in vtroq; dicitur, ex cóque iucundū: modò intelligas, inter illum, qui dicat,

„ *Tanta lætitia auctus ſum, vt mihi non conſtem:*

& eum, qui,

„ *Nunc demum mihi animus ardet:*

quorum alter lætitia geſtiat, alter dolore crucietur: eſſe illum medium,

„ [6] *Quamquam hæc inter nos* [f] *nuper notitia admodum eſt.*

qui nec lætetur, nec angatur: itémq; inter eum qui potiatur expetitis corporis voluptatibus, & eum, qui crucietur ſummis doloribus, eſſe eum, [7] qui vtroque careat, ſatíſne igitur videor vim verborum tenere: an ſum etiā nunc [g] vel Græcè loqui, vel Latinè docendus? || & tamē vide, ne, 15
ſi ego non intelligā, quid Epicurus loquatur, cùm Græcè, vt videor, luculenter ſciā, ſit aliqua culpa eius, qui ita loquatur, vt non intelligatur. quod duobus modis ſine reprehēſione fit: ſi aut de induſtria facias, vt Heraclitus, [8] cognomēto qui σκοτεινὸς perhibetur, quia de natura nimis obſcurè memorauit: aut cùm rerum obſcuritas, non verborum, facit, vt non intelligatur oratio: qualis eſt in Timęo Platonis. Epicurus autē, vt opinor, nec non vult, ſi poſſit, planè & apertè loqui: nec de re obſcura, vt phyſici, aut artificioſa, vt mathematici, ſed de illuſtri, & facili, etiam in vulgus peruulgata, loquitur. quamquam non negatis nos intelligere, quid

ſit

* Stoicorū definitio voluptatis.

f L. *nupera notitia.*

g al. *vel Græcè, vel Latinè docendus?*

sit voluptas, sed quid ille dicat: è quo efficitur, non vt nos intelligamus, quæ vis sit istius verbi, sed vt ille suo more loquatur, nostrum
16 negligat. * si enim [h] idem dicat, quod Hieronymus, qui censet summum bonum esse, sine vlla molestia viuere: cur mauult dicere voluptatem, quàm vacuitatem doloris, vt ille facit, qui quid dicat, intelligitur?[9] Sin autē voluptatem [i] putat: dicat adiungendam ad illam, quæ in motu sit: (sic enim appellat hanc dulcem, in motu, illam nihil dolentis in stabilitate)[10] quid tendit: cùm efficere non possit, vt cuiquam, qui ipse notus sibi sit, hoc est, qui suā naturā, sensūmque perspexerit, vacuitas doloris, & voluptas idem esse videatur? hoc est vim afferre, Torquate, sensibus, extorquere ex animis [k] cognitiones verborum, quibus imbuti sumus. Quis enim est, qui non videat, hæc esse in natura rerum tria? vnū, cum in voluptate sumus: alterū, cùm in dolore: [l] tertiū hoc quidē, in quo nunc sumus. credo quidē [m] vos nec in dolore, nec in voluptate esse, cùm in voluptate sit, qui
17 epuletur: in dolore, qui torqueatur. Tu autem inter hæc, tantam multitudinē hominum interiectam non vides, nec lętantiū, nec dolentium?
[n] * Non prorsus, inquit: omnésq;, qui sine dolore sint, in voluptate, & ea quidem summa, esse dico. * Ergo in eadem voluptate eum, qui alter misceat mulsum, ipse non sitiens, & eum, qui illud sitiens bibat? * Tum ille, finem, inquit, interrogandi, si videtur: quod quidem ego à principio ita me malè dixeram, hoc ipsum prouidens, dialecticas captiones. * Rhetoricè igitur, inquā, nos mauis, quàm dialecticè disputare? * Quasi verò, inquit, perpetua oratio, rhethorū solùm, non etiā Philosophorum sit. * Zenonis est, inquam, hoc Stoici, omnem vim loquendi, vt iā ante Aristoteles, in duas tributam

* Hieronymi opinio quid sit voluptas.
h al. *idem dicit,*
i L. *putet adiungēdam illam, qua in motu sit: (sic enim appel.*
al. *indicat ad iungendā illā, qua*, &c.
k al. *notiones*
l L. *tertium hoc, in quo nunc sumus.*
credo equidē nos nec in dolore, &c.
m v.c. *nos*
n L. *Nō prorsus, inquit, omnes qui sine dolore sint*, &c.
al. *Non inquit, prorsus omnes, qui sine dolore sint*, &c.
* TORQV.
* CICERO.
* TORQV.
* CICERO.
* TORQV.
* CICERO.

esse parteis dicere: rhetoricam, palmæ: dialecticam, pugno similé esse dicebat, quòd latiùs loquerentur rhetores, dialectici autem compressiùs. Obsequar igitur voluntati tuæ: dicámque, si potero, rhetoricè, sed hac rhetorica Philosophorum, non nostra illa forensi: quá necesse est cum populariter loquamur, esse interdum paulò hebetiorem. ¶ Sed dum dialecticam, Torqua- 18
te, contemnit Epicurus, quæ vna continet omnē & perspiciendi, quid in quaque re sit, scientiam, & iudicandi, quale quidque sit [o], ac ratione, & via disputãdi: ruit in dicendo, vt mihi quidem videtur [p], nec ea, quæ docet, vult vlla arte distingui: vt hæc ipsa, quæ modò loquebamur. Summum à vobis bonum voluptas dicitur. aperiendū est igitur, quid sit voluptas. aliter enim explicari, quod quæritur, non potest, quàm si explicauisset, non tam hæsitaret. aut enim eam voluptatem tueretur, quam * Aristippus, id est, qua sensus dulciter, ac iucūdè mouetur: quam etiam pecudes, si loqui possent, appellarent voluptatem: aut, si magis placeret suo more loqui, quàm vt

" *Omnes Damai* [q], *aut Mycenenses, Attica pubes,*

reliquíque Græci, qui hoc Anapæsto citantur: hoc non dolere solùm voluptatis nomine appellaret, illud Aristippeum contemneret: aut, si vtrumque probaret [r], aut probat, cōiungeret doloris vacuitatem cum voluptate, & duobus vltimis vteretur. ¶ multi enim, & magni Philo- 19
sophi hæc vltima bonorum iuncta fecerunt, vt * Aristoteles, qui virtutis vsum cum vitæ perfectæ prosperitate coniunxit. * Callipho adiunxit ad honestatem, voluptatem. * Diodorus ad eandem honestatem addidit vacuitatem doloris. idem fecisset Epicurus, si sententiam hanc, quæ nunc Hieronymi est, coniunxisset cum Aristippi vetere sententia. illi enim

o L. *& ratione, ac via d.*
p L. *nec ea, quæ docere vult, arte distinguit: vt*
* Aristippi opinio de voluptate.
q L. *atque My.* vide Turneb. 2. ad. cap. 17.
r L. *vt prob.*
* Arist. 1. Eth.
s τὴν τῆς ἀρετῆς ἐνέργειαν
* Calliphonis opinio.
* Diodori.

enim inter se dissentiunt: propterea singulis finibus vtuntur: &, cùm vterque Græcè egregiè loquatur: [t] nec Aristippus, qui voluptatem summum bonum dicit, in voluptate ponit non dolere: neque Hieronymus, qui summum bonum statuit non dolere, voluptatis nominé vnquam vtitur, pro illa indolentia: quippe qui ne in expetendis quidem rebus numeret vo-
10 luptatem. || Duæ sunt enim res quoque, ne tu verba solùm putes. vnum est, sine dolore esse: alterum, cum voluptate. vos ex his tam dissimilibus rebus non modò nomen vnum: nam id faciliùs paterer: sed etiam rem vnam ex duabus facere conamini, quod fieri nullo modo potest. Hic, qui vtramque probat, ambobus debuit vti,
11 [u] sicut facit, remque tamen diuidit verbis. cùm enim ipsam eam voluptatem, quam eodem nomine omnes appellamus, laudat locis plurimis, audet dicere, ne suspicari quidem se vllum bonum seiunctum ab illo Aristippeo genere voluptatis: atque ibi hoc dicit, vbi omnis eius est oratio de summo bono. In alio verò libro, vbi breuiter comprehensis grauissimis sententiis, quasi oracula edidisse sapientiæ dicitur, scribit his verbis: quæ nota tibi profectò, Torquate, sunt. quis enim vestrûm non edidiscit Epicuri κυρίας δόξας, [u] id est, maximè ratas? quia grauissimæ sint ad beatè viuendum breuiter enunciatæ sententiæ. animaduerte igi-
21 tur, rectène hanc sententiam interpreter. || Si ea, quæ sunt luxuriosis [x] efficientia voluptatum, liberarent eos deorum, & mortis, & doloris metu, docerentque, qui essent fines cupiditatum: nihil haberem, quod reprehenderem, cùm vndique complerentur voluptatibus, nec haberent vlla ex parte aliquid aut dolens, aut ægrum, id est, aut malum. * Hoc loco se tenere Triarius non potuit. [y] Obsecro, inquit,

Tor

[t] al. *neque Aristipp.*

[u] L. *sicut facit, neque tamen diuidit* al. *sicut facit re neque diuidit verbis.*

[u] L. hoc totum, *id est, maximè ratas*, suspicatur esse alienum.

[x] ποιητικά

[y] v. c. *Obsecro te, inquit, T.* & ita L.

* TRIARIVS.

Torquate, hæc dicit Epicurus? quod mihi quidem visus est, cùm sciret, velle tamen confidentem audire Torquatum. * At ille non pertimuit, saneque fidenter, istis quidem ipsis verbis, inquit: sed quid sentiat, non videtis. * Si alia sentit, inquam, alia loquitur: numquam intelligam, quid sentiat: sed planè dicit, quod intelligam: idque si ita dicit, non esse reprehendendos luxuriosos, si sapientes sint, dicit absurdè: [z] similiter, & si dicat, non reprehendendos [a] parricidas, si nec cupidi sint, nec deos metuant, nec mortem, nec dolorem: & tamen, quid attinet luxuriosis vllam exceptionem dare, aut fingere aliquos, qui, cùm luxuriosè viuerent, à summo Philosopho [b] non reprehenderentur, eo nomine duntaxat, cetera cauerent. ‖ Sed 22 tamen, nónne reprehenderes, Epicure, luxuriosos ob eam ipsam causam, quòd ita viuerent, vt persequerentur cuiusquemodi voluptates: cùm esset præsertim, vt ais tu, summa voluptas nihil dolere? Atqui reperiemus asotos primùm ita non religiosos, vt edant de * patella: deinde ita mortem non timenteis, vt illud in ore habeant ex Hymnide,

„ *Mihi sex menses satis sunt vitæ: septimum Orco spondeo.*

Iam doloris medicamenta illa Epicurea, tanquam de * narthecio promant: si grauis, breuis: si longus, leuis. vnum nescio, quo modo possit, si luxuriosus sit, finitas cupiditates habere. ‖ Quid ergo attinet dicere, nihil habe- 23 rem, quod reprehenderem, si finitas cupiditates haberent? hoc est dicere, non reprehenderem asotos, si non essent asoti. isto modo, ne improbos quidem, si essent boni viri. Hic homo seuerus luxuriam per se ipsam reprehendendam non putat. & hercule, Torquate, vt verum loquamur, si voluptas summum bonum

* TORQVATVS.
* CICERO.
z fort. *similiter, vt si dicat,*
a L. *parricidas,*
b L. *non reprehenderentur eo nomine dũtaxat, dummodò cetera cauerent?*
* Patella parua vasa sacrificiis apta.
* Vide Plinium lib. 13 cap. 22.

bonum est, rectissimè non putat. nolim enim mihi fingere asotos, vt soletis, [c] qui in mensam vomant, & qui de conuiuiis auferantur, crudique postridie se rursus ingurgitent: qui solem, vt aiunt, nec occidentem vnquam viderint, nec orientem: qui, consumtis patrimoniis egeant. nemo nostrûm istius generis asotos iucundè putat viuere, mundos, eleganteis, optimis cocis, pistoribus, piscatu, aucupio, venatione, his omnibus exquisitis, vitanteis cruditatem, [12] quibus vinum [d] diffusum è pleno sit œnophoro, vt ait Lucilius? [e] cui nihil demsit ius, & sarculos abstulerit: adhibenteis ludos, & quæ sequuntur, illa, quibus detractis, clamat Epicurus se nescire, quid sit bonum: adsint etiam formosi pueri, qui ministrent: [f] resplendeat his vestis, [13] argentum, oesilitium, locus ipse, ædificium. Hos ego asotos benè quidem viuere, at beatè nunquam dixerim. ex quo efficitur, non vt voluptas ne sit voluptas, sed vt voluptas non sit summum bo-
24 num. ‖ nec ille, qui Diogenem Stoicum adolescens, pòst autem Panætium audierat, Lælius, eò dictus est sapiens, quòd non intelligeret, quid suauissimum esset: (nec enim sequitur, vt, cui cor sapiat, ei non sapiat palatus) sed quia parui id duceret.

„ *O lapathe, vt iactere necesse est, cognitu' cui sis.*
„ *In quo Læliu' clamores sophos ille solebat*
„ *Edere, compellans* [14] [g] *gumas ex. ordine nostros*
„ *Læliu' præclarè, & rectè sophos, illeq́ verè:*
„ [h] *O Publi, ô gurges, Galloni: es homo miser, inquit:*
„ *Cenasti in vita, nunquam benè, cùm omnia in ista*
25 *Cõsumis squilla, atque acipensere* [i] *cùm decumano.*

Is hæc loquitur, qui in voluptate nihil ponens, negat eum benè cenare, qui omnia ponat in voluptate: & tamen non negat libenter

vnquam

c fort. *quî mensam convomant,*

d v. c. *desusum è pleno* & ita L. Vide Turnebum lib. 1. aduersar. cap 2.

e L. *cui nihil demserit nix nec sacculus abstulerit:*

f L. *respondeat his vestu, argentũ, æs Corinthiũ, aut Deliacum, locus*

g L. *gumias ex ord. nostr.*

h L. *O Publi, gurges, Gallonites h.*

i L. *cùm in decumano.*

vnquam cenasse Gallonium:(mentiretur enim) sed benè. Ita grauiter, & seuerè voluptatem secernit à bono. ex quo illud efficitur, qui benè cenent, omneis libenter cenare: qui libenter, non continuò benè. ‖ semper Lælius 25
bene. Quid bene?dicet Lucilius,cocto,condito: sed cedo caput cenæ, sermone bono. quid ex eo?si quæri,libenter. veniebat enim ad cenam, vt animo quieto satiaret desideria naturæ.rectè ergo is negat vnquam bene cenasse Gallonium, [k] rectè miserum: cùm præsertim in eo omne studium consumeret. quem libenter cenasse nemo negat. Cur igitur non bene?quia quod benè, id rectè, frugaliter, honestè: ille porrò malè, prauè, nequiter, turpiter cenabat. [l] Non igitur nec lapathi suauitatem acipenseri Gallonij Lælius anteponebat, sed suauitatem ipsam negligebat, quod non faceret, si in voluptate summum bonum poneret. Semouenda est igitur voluptas, non solùm vt recta sequamini, sed etiam vt loqui deceat
frugaliter. ‖ [m] Possumúsne igitur in vita summum bonum dicere, cùm id ne in cena quidem posse videamur? Quo modo autem Philosophus loquitur tria genera cupiditatum: naturaleis, & necessarias: naturaleis, non necessarias:nec naturaleis,nec necessarias?[15] *primùm diuisit inelegànter. duo enim genera quæ erant, fecit tria. hoc est non diuidere, sed frangere rem. qui si diceret, cupiditatum esse duo genera,naturaleis,& inaneis: naturalium quoque item duo, necessarias, & non necessarias: confecta res esset. vitiosum est enim in diuidendo partem in genere numerare. ‖ Sed hoc 26
sanè concedamus. contemnit enim differendi elegantiam: confusè loquitur. gerendus est mos, modò rectè sentiat. & quidem illud ipsum non nimiùm probo: & tamen patior. 27

k fort. *rectè dicit miserum:*

l L. *Non igitur lapathũ, nec lapathi suauitatem*

m al. *Possumúsne igitur voluptatem in vita summum bonum dicere,*

* Oppugnatur diuisio voluptatis ab Epicuro allata.

Philo

Philosophum loqui de cupiditatibus finiendis. * An potest cupiditas finiri? tollenda est, atque extrahenda radicitùs. quis est enim, in quo sit cupiditas, quin rectè cupidus dici possit? Ergo & auarus erit, sed finitè: & adulter, verùm habebit modum: & luxuriosus eodem modo. Qualis ista Philosophia est, quæ non interitum afferat prauitatis, sed sit contenta mediocritate vitiorum? quamquam in hac diuisione rem ipsam prorsus probo: elegantiam desidero. Appellet hæc desideria naturæ: cupiditatis nomen seruet aliò, vt, cùm de auaritia, cùm de intemperantia, cùm de maximis vitiis loquetur, [n] eam tanquam capitis accu-
28 set. || Sed hæc quidem liberiùs ab eo dicuntur, & sæpiùs. quod equidem non reprehendo. est enim tanti Philosophi, tamque nobilis, audacter sua decreta defendere. sed tamen ex eo, quòd eam voluptatem, quam omnes gentes hoc nomine appellant, videtur amplexari sæpe vehementiùs, in magnis interdum versatur angustiis, vt, hominum conscientia remota, nihil tam turpe sit, quod voluptatis causâ non videatur esse facturus. deinde, vbi erubuit (vis enim est permagna naturæ) confugit illuc, vt neget accidere quidquam posse ad voluptatem nihil dolentis. At iste non dolendi status non vocatur voluptas. Non laboro, inquit,
29 de nomine. || Quid, quòd res alia tota est? Reperiam multos, vel innumerabileis potiùs, non tam curiosos, nec tam molestos, quàm vos estis: quibus, quidquid velim, facilè persuadeam. Quid ergo dubitamus, quin, si non dolere, voluptas sit summa, non esse in voluptate, dolor sit maximus? cur id non ita fit? Quia dolori non voluptas contraria est, sed doloris priuatio. Hoc verò non videre, [o] maximo argumento voluptatem vllam: qua

* Non esse finitas cupiditates.

n V.C. *ea tanquam capitis accusset.* & ita L.

o L. *maximo est argumento, voluptatē illā esse nullā, qua sublata,* &c.

qua sublata, neget se intelligere omnino, quid sit bonum. eam autem ita persequitur, quæ palato percipiatur, quæ auribus: cetera addit, quæ si appelles, honos præfandus sit. hoc igitur, quod solum bonum seuerus, & grauis Philosophus nouit, idem non videt ne expetendum quidem esse, quòd eam voluptatem hoc eodem auctore non desideremus, cùm dolore careamus. quamquam hæc sunt contraria. ‖ Hic si definire, vel diuidere didicisset, si lo- 30
quendi vim, si denique consuetudinem verborum teneret, nunquam in tantas salebras incidisset. nunc vides, quid faciat. quam nemo vnquam voluptatem appellat, & hanc in motu voluptatem; quæ duo sunt, vnum facit. sic enim has suaueis, & quasi dulceis voluptates appellat, interdum ita extenuat, p vt M. Curium putes loqui: interdum ita laudat, vt, quid præterea sit bonum, neget se posse ne suspicari quidem. quæ iam oratio non à Philosopho aliquo, sed à censore opprimenda est. non est enim vitium solùm in oratione, sed etiam in moribus. luxuriam non reprehendit, modò sit vacua infinita cupiditate, & timore. ‖ * Hoc 31
loco discipulos q quærere videtur, vt qui asoti esse velint, Philosophi antè fiant. A primo, vt opinor, animantium ortu petitur origo summi boni. Simul atque natum animal est, gaudet voluptate, & eam appetit, vt bonum: aspernatur dolorem, vt malum. de malis autem, & bonis, ab iis animalibus, quæ nondum deprauata sint, ait optimè iudicari. Hæc & tu ita posuisti, & verba vestra sunt. Quàm multa vitiosa? summum enim bonum, & malum vagiens puer vtra voluptate diiudicabit, stante, an mouente? quoniam, si diis placet, ab Epicuro loqui discimus. si stante, hoc natura videlicet vult, saluam esse se, quod concedimus:

p L. *ut M'. Curium*

* Summi boni origo.

q fort. *quærere videtur, qui cùm asoti esse velint, Philosophi*

a mouente, quod tamen dicitis, nulla turpis voluptas erit, quæ prætermittenda sit. & simul non proficiscitur animal illud modò natum, à summa voluptate: quæ est à te po-
32 sita in non dolendo. || nec tamen argumentum hoc Epicurus à paruis petiuit, aut etiam à bestiis: quæ putat esse specula naturæ: vt diceret, ab his, duce natura, hanc voluptatem expeti nihil dolendi. neque enim hæc moueré potest appetitum animi: r nec illum habet ictum, quo pellat animum status hic non dolendi. itaque in hoc eodem peccat Hieronymus. 17 s At ille pellit, qui permulcet sensum voluptate. Itaque Epicurus semper hoc vtitur, vt probet, voluptatem natura expeti, quòd ea voluptas, quæ in motu sit, & paruos ad se alliciat, & bestias, non illa stabilis, in qua tantum
33 inest nihil dolere. || t Quid igitur conuenit, ab alia voluptate dicere naturam proficisci, in alia summum bonum ponere? Bestiarum verò nullum iudicium puto. quamuis enim deprauatæ non sint, prauæ tamen esse possunt. Vt bacillum aliud est inflexum, & incuruatum de industria, aliud ita natum: sic ferarum natura, non est illa quidem deprauata mala disciplina, sed natura sua. nec verò, vt voluptatem expetat, natura mouet infantem: sed tantùm vt seipse diligat, vt integrum se, saluumque velit: omne enim animal, simul vt ortum est, & seipsum, & omneis parteis suas diligit: duasque res, quæ maximæ sunt, in primis amplectitur, animum, & corpus: deinde vtriusq; partes. nam sunt & in animo præcipua quædam, & in corpore: quæ cùm leuiter agnouit, tunc discernere incipit, vt ea, quæ prima data sunt natura, appe-
34 tat, asperneturq; contraria. || in his primis naturalibus voluptas insit, nécne, magna quæstio est. nihil verò putare esse, præter voluptatem,

r L. *nec vllũ habet ictum,*

s L. *At illa pellit, quæ permulcet sensum, voluptas.*

t L. *Qui igitur cõuenit.*

non membra, non sensus, non ingenij motum, non integritatem corporis, non [u] valetudinem, [18] summæ mihi videtur inscitiæ. Atque ab isto capite fluere necesse est omnem rationem bonorum, & malorum. Polemoni, etiam antè Aristoni, ea prima visa sunt, quæ paulò antè dixi.

u v. c. *valitudinem*,

x fort. *Hinc ergo nata est*, &c.

* Academicorum de summo bono opinio.

[19] [x] Ergo nata est * sententia veterum Academicorum, & Peripateticorum, vt finem bonorum dicerent, secundùm naturam viuere, id est, virtute adhibita, frui primis à natura datis. Calipho ad virtutem nihil adiunxit, nisi voluptatem: Diodorus, nisi vacuitatem doloris. His omnibus, quos dixi, consequentes sunt fines bonorum. Aristippo simplex voluptas: * Stoicis, consentire naturæ: quod esse volunt è virtute, id est, honestè viuere: quod ita interpretantur, viuere cum intelligentia earum rerum, quæ natura euenirent, eligente ea, quæ essent secundùm naturam, reiicientéque contraria.

* Stoicorũ sententia.

|| Ita tres sunt fines expertes honestatis, vnus Aristippi, vel Epicuri: alter Hieronymi: Carneadis tertius: tres, in quibus honestas cum aliqua accessione, Polemonis, Calliphonis, Diodori. 35

y fort. *vnus simplex*, &c.

z fort. *positus*, &c.

a fort. *totus*, &c.

b fort. *cùm in prima commendatione natum, voluptatem esse dixisset*

[20] [y] vna simplex, cuius Zeno auctor, [z] posita in decore [a] tota, id est, in honestate. nam Pyrrho, Aristo, Herillus, iam diu abiecti. reliqui sibi constiterunt, vt extrema cum initiis conuenirent, vt Aristippo, voluptas: Hieronymo, doloris vacuitas: Carneadi, frui principiis naturalibus, esset extremum. Epicurus autem [b] cùm in prima commendatione voluptatem dixisset: si eam, quam Aristippus, idem tenere debuit vltimum bonorum, quod ille: sin eam, quam Hieronymus, fecisset idem, vt voluptatem illam Aristippi in prima commendatione poneret.

|| nam, quod ait, sensibus ipsis iudicari, voluptatem, bonum esse: dolorem, malum: plus tribuit sensibus, quàm nobis leges permittunt 36

c priua

[c] priuatarum litium iudices sumus. nihil enim possumus iudicare, nisi quod est nostri iudicij. In quo frustrà iudices solent, cùm sententiam pronunciant, addere, SI QVID MEI IVDICII EST. si enim non fuit eorum iudicij, nihilo magis, hoc non addito, [d] illud est iudicatum, [20] quod iudicat sensus: dulce, amarum: lene, asperum: propè, longè: stare, mouere: quadratum, rotundum.

37 || Quam igitur pronunciabit sententiam ratio? Adhibita primùm diuinarum, humanarúmque rerum scientia, quæ potest appellari ritè sapientia: deinde adiunctis virtutibus, quas ratio rerum omnium [e] dominas, tu voluptatum satellites, & ministras esse voluisti: [f] quarum adeò omnium sententia pronunciabit primùm de voluptate, nihil esse ei loci, non modò vt sola ponatur in summi boni sede, [g] quam quærimus, sed ne illo quidem modo, vt ad honestatem applicetur. de vacuitate doloris ea-
38 dem sententia est. || * [h] reiicitur etiam Carneades: nec illa de summo bono ratio aut voluptatis, non dolendíve particeps, aut honestatis expers, probabitur. ita relinquet duas, de quibus etiam atque etiam consideret. aut enim statuet, nihil esse bonum, nisi honestum: nihil malum, nisi turpe: cetera aut omnino nihil habere momenti, aut tantum, vt nec expetenda, nec fugienda, sed eligenda modò, [i] aut reiicienda sint: aut anteponet eam, quam cùm honestate ornatissimam, tum etiam ipsis initiis naturæ, & totius perfectione vitæ locupletatam videbit. quod eo liquidiùs faciet, si perspexerit, rerum inter eas, verbórumne sit controuersia.
39 || Huius ego nunc auctoritatem sequens, idem faciam. quantum enim potero, minuam contentiones: omnésque simplices sententias eorum, in quibus nulla est virtutis

c L. *Priuatarũ litium cùm iudices sumus, nihil possumus, &c.* al. *Priuatarum enim litium cùm iudices sumus, nihil poss.* al. *quam nobis leges permittunt, priuatarum litium cùm iudices sumus, nihil enim possumus*

d L. *illud est iudicatum. Quid iudicat sensus?*

e κυρίας

f L. *harum adeò omniũ*

g fort. *quod quærimus,*

* Reiicit Carneadis sententiam.

h v.c. *reiicitur:*

i v.c. *aut reiiciẽda sint:*

adiunctio, omnino à Philosophia semouendæ putabo: * primùm Aristippi, Cyrenaicorumque omnium: quos non est veritum, in ea voluptate, quæ maxima dulcedine sensum moueret, summum bonum ponere, contemnenteis istam vacuitatem doloris. hi non viderunt, vt ad cursum, equum: ad arandum, bouem: ad indagandum, canem: sic hominem ad duas res, vt ait Aristoteles, intelligendum & agendum esse natum, quasi mortalem Deum: cōtraque, vt k tardam aliquam, & languidam pecudem, ad pastum, & ad procreandi voluptatem hoc diuinum animal ortum esse voluerunt. quo nihil mihi videtur esse absurdius. || atque hæc contra 40
Aristippum, qui eam voluptatem non modò summam, sed solam etiam dicit: quam omnes vnam appellamus voluptatem. aliter autem vobis placet. sed ille, vt dixi, vitiosè. nec enim figura corporis, nec ratio excellens ingenij humani significat, ad hanc vnam rem natum hominem, vt frueretur voluptatibus. || * Nec verò 41
audiendus Hieronymus: cui summum bonum est idem, quod vos interdum, vel potiùs nimiùm sæpe dicitis, nihil dolere. non enim, si malum dolor est, carere eo malo satis est ad benè viuendum. hoc dixerit potiùs Ennius,

„ *Nimium boni est, cui nihil est mali.*

Nos beatam vitam non depulsione mali, sed adeptione boni iudicemus: nec eam cessando, siue gaudendo, vt Aristippus: siue non dolendo, vt hic: sed agendo aliquid, considerandóve quæramus. || * Quæ possunt eadem contra 42
Carneadeum illud summum bonum dici: quod is non tam, vt probaret, protulit: quàm vt Stoicis, quibuscum bellum gerebat, opponeret. Id autem eiusmodi est, vt additum ad virtutem, auctoritatem videatur habiturum, & expleturum cumulatè vitam beatam: de quo omnis

hæc

* Cōtra Aristippum.

k νωθρὸν

* Cōtra Hieronymum.

* Contra Carneadē.

hæc quæstio est. nam qui ad virtutem adiungunt vel voluptatem, quam vnam virtus minimi facit: vel vacuitatem doloris, quæ etiam si malo caret, tamen non est summum bonum: accessione vtuntur non ita probabili: nec tamen, cur id tam parcè, támque restrictè faciant, intelligo. quasi enim emendũ eis sit, quod addant ad virtutẽ, primùm vilissimas res addunt: deinde singulas potiùs, quàm omnia,[22] [l] quæ prima natura approbauisset, ea cum volupta- [l] L. *quæ prima, natura approbasset, quæ cum Aristoni, &c.*
43 te coniungerent. ‖ quæ cùm Aristoni, & Pyrrhoni omnino visa sunt pro nihilo, vt inter optimè valere, & grauissimè ægrotare, nihil prorsus dicerent interesse: rectè iampridem contra eos desitum est disputari. dum enim in vna virtute sic omnia esse voluerunt, vt eã rerum selectione expoliarent, nec ei quidquam, aut vnde oriretur, darent, aut vbi niteretur: virtutem ipsam, quam amplexabantur, sustulerunt. Herillus autem ad scientiam omnia reuocans, vnum quoddam bonum vidit: sed nec optimum, nec quo vita gubernari possit. Itaque hic ipse iam pridem est reiectus. [m] post enim Chrysippum non sanè est disputatum. Restatis igitur vos. nam cũ Academicis incerta luctatio est: qui nihil affirmant, & quasi desperata cognitione [n] certi, id sequi volunt, quodcumq; [m] al. *post Chrysippum enim non s.* [n] al. *veri,*
44 verisimile videatur. ‖ Cum Epicuro autem hoc est plus negotij, quod ex duplici genere voluptatis cõiunctus est: quódque & ipse, & amici eius, & multi postea, defensores eius sententiæ fuerunt: & nescio quo modo, is, qui auctoritatem minimam habet, maximam vim, populus cum illis facit. quos nisi arguimus, omnis virtus, omne decus, omnis vera laus deserenda est. Ita ceterorum sententiis semotis, relinquitur non mihi cum Torquato, sed virtuti cum voluptate certatio, quam quidem cer-

tationem homo & acutus, & diligens Chryſippus, non contemnit: totúmque diſcrimen ſummi boni in eadem comparatione poſitum putat. ego autem exiſtimo, ſi honeſtum aliquid oſtendero, quod ſit ipſum [o] vi ſua, propterque ſe expetendum, iacere veſtra omnia. itaque eo, quale ſit, breuiter vt tempus poſtulat, conſtituto, accedam ad omnia tua, Torquate: vbi ſi me memoria fortè defecerit, tuum eſt vt ſuggeras. ‖ * Honeſtum igitur id intelligimus, 45 quod tale eſt, vt, detracta omni vtilitate, ſine vllis præmiis, fructibúſque, per ſe ipſum poſſit iure laudari. quod quale ſit, non tam definitione, qua ſum vſus, intelligi poteſt (quamquam aliquantum poteſt) quàm communi omnium iudicio, & optimi cuiuſque ſtudiis, atque factis: qui permulta ob eam vnam cauſam faciunt, quia decet, quia rectum, quia honeſtum eſt, etſi nullum conſecuturum emolumentum vident. homines enim, etſi multis aliis, tamen hoc vno à beſtiis plurimum differunt, quòd rationem habeant à natura, mentémque datam & acrem, & vigentem, celerriméque multa ſimul agitantem, &, vt ita dicam, ſagacem: quæ & cauſas rerum, & conſecutiones videat, & ſimilitudines transferat; & diſiuncta coniungat, & cum præſentibus futura copulet, omnémque complectatur vitæ conſequentis ſtatum. eademque ratio facit hominem hominum appetentem, cúmque his natura, & ſermone, & vſu congruentem, vt profectus à caritate domeſticorum, ac ſuorum, currat longiùs, & ſe implicet primùm ciuium, deinde omnium mortalium [p] ſocietate: atque, vt ad [q] Architam ſcripſit Plato, non ſibi ſe ſoli natũ meminerit, [r] ſed patriæ, ſed ſuis, vt perexigua pars ipſi relinquatur. ‖ Et quoniam eadem natura 46 cupidita

o al. *ſua vi*,

* Honeſtum quid.

p L. *ſocietati:*

q L. *Archytam*

r L. *ſed patriæ, & ſuis.*

cupiditatem ingenuit homini veri inuenien-
di, quod facillimè apparet, cùm vacui cu-
ris, etiam quid in cælo fiat, scire [s] auemus:
his initiis inducti omnia vera diligimus, id
est, fidelia, simplicia, constantia: tum vana, fal-
sa, [t] fallentia odimus, vt fraudem, periurium,
malitiam, iniuriam. eadem ratio habet in se
quiddam amplum, atque magnificum, ad im-
perandum magis, quàm ad parendum ac-
commodatum: omnia humana non tolerabi-
lia solùm, sed etiam leuia ducens: altum quid-
dam, excelsum, nihil timens, nemini cedens,
47 semper inuictum. || Atque his tribus generi-
bus honestorum notatis, quartum sequitur,
[u] & in eadem pulcritudine, & aptum ex illis
tribus: in quo inest ordo, & moderatio. cu-
ius similitudine perfecta in formarum spe-
cie, [x] à dignitate transitum est ad honesta-
tem dictorum, atque factorum. nam ex his
tribus laudibus, quas antè dixi, & temeri-
tatem reformidat, & non audet cuiquam aut
dicto proteruo, aut facto nocere: veretur-
que quidquam aut facere, aut * loqui, quod
48 parum virile videatur. || Habes vndique ex-
pletam, & perfectam, Torquate, formam ho-
nestatis: quæ tota his quatuor virtutibus, quæ
à te quoque commemoratæ sunt, continetur,
hanc se tuus Epicurus omnino ignorare di-
cit, quam, aut qualem esse velint qui honesta-
te summum bonum metiantur. si enim ad ho-
nestatem omnia referantur, nec in ea volu-
ptatem dicant inesse; ait eos inani voce sona-
re (his enim ipsis verbis vtitur) neque intelli-
gere, neque videre, sub hac voce honestatis
quæ sit [y] subiicienda sententia. vt enim con-
suetudo loquitur, id solum dicitur honestum,
quod est populari fama gloriosum. quod, in-
quit, quamquam voluptatibus quibusdam est

s v. c. *habemus*: mendosè.
t fort. *fallacia*
u L. *& eadem pulcritudine,*
x L. *ac dignitate ad hanc transitum est,* &c.
* *eloqui*.
y v. c. *subiicienda*.

sæpe iucundius, tamen expetitur propter voluptatem. || Vidéne quàm sit magna dissensio? 49
Philosophus nobilis, à quo non solùm Græcia, & Italia, sed etiam omnis barbaria commota est, honestum quid sit, si id non est in voluptate, negat se intelligere: nisi fortè illud, quod multitudinis rumore laudatur. Ego autem hoc etiam turpe esse sæpe iudico: &, siquando turpe non sit, tamen non esse non turpe, cùm id à multitudine laudetur. quod si sit ipsum [a] perfectum, atque laudabile, non ob eam causam tamen illud dici honestum esse, quia laudetur à multis, sed quia tale sit, vt, vel si ignorarét id homines, vel si obmutuissent, [a] pulchritudine sua tamen esset, speciéque laudabile. Itaque idē natura victus, cui obsisti non potest, dicit alio loco id, quod à te etiam paulò ante dictum est, non posse iucundè viui, nisi etiam honestè.

a al. rectū.

a al. sua tamen pulchritudine esset,

|| Quid nunc, HONESTE, dicit? idémne quod 50
iucundè? ergo ita, non posse honestè viui, nisi honestè viuatur. [b] an nisi populari fama? sine ea igitur iucundè negat posse viuere? quid turpius, quàm sapientis vitam ex insipientium sermone pendere? quid ergo hoc loco intelligit honestum? certè nihil, nisi quod possit ipsum propter se iure laudari. nam si propter voluptatem: quæ est ista laus, quæ possit è macello peti? Non is vir est, vt, cum honestatem eo loco habeat, vt sine ea iucundè neget posse viui, illud honestum, quod populare sit, sentiat, & sine eo iucundè neget viui posse: aut quidquam aliud honestum intelligat, [c] nisi quod sit rectum ipsum, quod per se, sua vi, sua natura, sua sit sponte laudabile.

b L. an sine popul.

c fort. nisi quod sit rectum, quod ipsum per se sua vi,

|| Itaque, Torquate, cùm diceres, clamare Epi- 51
curum, non posse iucundè viui, nisi honestè, & sapienter, & iustè viueretur, tu ipse mihi gloriari videbare, tanta vis inerat in verbis, pro-

pter

pter earum rerum, quæ significabantur his ver-
bis, dignitatem, [d] vt altior fieres, vt interdum
insisteres, vt nos intuens, quasi testificarere,
laudari honestatem, & iustitiam aliquando ab
Epicuro. Quàm te decebat iis verbis vti, qui-
bus si Philosophi non vterentur, Philosophia
omnino non egeremus? istorũ enim verborum
amore, quæ perrarò appellantur ab Epicuro,
sapientiæ, fortitudinis, iustitiæ, temperantiæ,
præstantissimis ingeniis homines se ad Philo-
52 sophiæ studium contulerunt. || Oculorum, in-
quit Plato, est in nobis sensus acerrimus: qui-
bus sapientiam non cernimus. quàm illa ar-
denteis amores excitaret sui, si videretur. cur
tandem? an quòd illa callida est, vt optimè pos-
sit architectari voluptates? cur iustitia lauda-
tur? aut vnde est hoc contritum vetustate pro-
uerbium, [e] *Quicum in tenebris?* Hoc dictum in
vna re, latissimè patet: vt in omnibus factis, re,
53 non teste moueamur. || Sunt enim leuia, &
perinfirma, quæ dicebantur à te, cùm animi
conscientia improbos excruciari, tum etiam
pœnæ timore: qua aut afficiuntur, aut semper
sunt in metu ne afficiantur aliquando. Non
oportet timidum, aut imbecillo animo fingi,
[f] non bonum illum virum, qui, quidquid fe-
cerit, ipse se cruciet, omniaque formidet: sed
omnia callidè referentem ad vtilitatem, acu-
tum, versutum, veteratorem, facilè vt exco-
gitet, quo modo occultè sine teste, sine vllo
54 conscio fallat. || An tu me de L. Tubulo putas
dicere? cui, cùm prætor quæstionem inter si-
carios exercuisset, ita apertè cepit pecunias
ob rem iudicandam, vt anno proximo [g] P. Scæ-
uola, tribunus pleb. ferret [h] ad plebem, [i] vel-
léntne de ea re quæri. quo plebiscito, decreta
à senatu est consuli quæstio [k] Cn. Scipioni,
profectus in exsilium Tubulus statim, nec re-

d al. *vt elatior*
e fort. *Dignus, quicũ in tenebris?* al. *Dignus, qui cum in tenebris mices?*
f fort. *non bonum virum, qui,*
g L. *P. Scæuula,*
h L. *ad populum,*
i fort. *vellétne*
k L. *Cn. Cæpioni.*

spondere ausus, erat enim res aperta. [24] Non igitur de improbo,[l] sed callido improbo quærimus: qualis Qu. Pompeius in fœdere Numantino infitiando fuit. nec verò omnia [m] timentem: [n] primùm qui animi conscientiam non curet: quam scilicet comprimere nihil est negotij: is enim, qui occultus, & tectus dicitur, tantum abest, vt se indicet, perficiet etiam vt dolore alterius improbè facto videatur. quid est enim aliud, esse versutum? ‖ memini me adesse P. Sextilio Rufo, cùm is ad amicos rem ita deferret, se esse heredem Qu. [o] Fabio Gallo: cuius in testamento scriptum esse, [p] se esse ab eo rogatum, vt omnis hereditas ad filiam perueniret. id Sextilius factum negabat. poterat autem impunè. quis enim redargueret? nemo nostrûm negabat: eratque verisimilius, hunc mentiri, cuius interesset, quàm illum, qui id se rogasse scripsisset, quòd debuisset rogare. addebat etiam, se in legem Voconiam iuratum contra eam facere non audere, nisi aliter amicis videretur. Aderamus nos quidem adolescentes, sed & multi amplissimi viri: quorum nemo censuit plus [q] filiæ dandum, quàm posset ad eam lege Voconia peruenire. Tenuit permagnam Sextilius hereditatem. vnde, si secutus esset eorum sententiam, qui honesta & recta emolumentis omnibus, & commodis anteponerent, ne nummum quidem vnum attigisset. Num igitur postea censes anxio animo, aut sollicito fuisse? nihil minùs, contraque illa hereditate diues, ob eámque rem lætus. magni enim æstimabat pecuniam non modò non contra leges, sed etiam legibus partam, quæ quidem vel cum periculo est quærenda vobis. est enim effectrix multarum & magnarum voluptatum. ‖ Vt igitur illis, qui recta & honesta quæ sunt, ea statuunt per se

l al. *sed callidè improbo quær.*
m fort. *timente:*
n L. *sed primùm qu.*
o L. *Fadio*
p al. *se ab eo rogatum,*
q al. *Fadiæ*

55
56

per se expetenda, adeunda sunt quæuis pericula, decoris, honestatisque causa: sic vestris, qui omnia voluptate metiuntur, pericula adeunda sunt, vt adipiscantur magnas voluptates. si magna res, magna hereditas agetur, cum pecunia voluptates pariantur plurimæ, idem erit Epicuro vestro faciendum, si suum finem bonorum sequi volet, quod Scipioni, magna gloria proposita, [r] si Annibalem in Africã retraxisset. Itaq; quantum adiit periculum? ad honestatem enim ille omnem conatum suum referebat, non ad voluptatem. sic vester sapiens magno aliquo emolumento cõmotus [s] animi

57 causa, si opus fuerit, dimicabit. || Occultum facinus esse [t] potuerit: gaudebit. deprehensus, omnem pœnam contemnet. erit enim instructus ad mortem contemnendam, [u] ad exsilium, ad ipsum etiam dolorem. quem quidem vos, cùm improbis pœnam proponitis, impatibilem facitis: cùm sapientem semper boni plus habere vultis tolerabilem. Sed finge non solùm callidum eum, qui aliquid improbè faciat, verùm etiam præpotentem: vt M. Crassus fuit, qui tamen solebat vti suo bono: vt hodie est noster Pompeius, cui rectè facienti gratia est habenda: esse enim [x] quamuis vellet iustus, iniquus poterat impunè: quã multa verò iniustè fieri pos-

58 sunt, quæ nemo possit reprehendere? || Si te amicus tuus moriens rogauerit, vt hereditaté reddas suæ filiæ, nec vsquam id scripserit, vt scripsit [y] Fabius, nec cuiquam dixerit: quid facias? Tu quidem reddes: ipse Epicurus fortasse redderet: vt Sext. [z] Peduceus, Sex. F. is, qui hunc nostrum reliquit, effigiem & humanitatis, & probitatis suæ filium, tum doctus, tum omniũ vir optimus, & iustissimus, cùm sciret nemo, eum rogatum à [a] C. Plotio, equite Rom. splendido, Nursino, vltrò ad mulie-

rem

r L. *si Hannibalem.*

s V. c. *cum causa*, &c. L. *cum casu*, &c.

t al. *poterit:*

u L. *ad exsulium.*

x L. *quamuis velit iustus, iniquus pot. imp.*

y L. *Fadius.*

z L. *Peducaus,*

a al. *C. Plautio,*

rem venit, eique nihil opinanti viri mandatum exposuit, hereditatemque reddidit. || Sed 55
ego ex te quæro, quoniam idem tu certè fecisses: nónne intelligis, eo maiorem vim esse naturæ, quòd ipsi vos, qui omnia ad vestrum commodum, &, vt ipsi dicitis, ad voluptatem referatis: tamen ea faciatis, è quibus appareat, non voluptatem vos, sed officium sequi? plúsque rectam naturam, quàm rationem prauam valere? Si scieris, inquit Carneades, aspidem occultè latere vspiam, [b] & velle imprudentem super eam assidere, cuius mors tibi [c] emolumentum factura sit: improbè feceris, nisi monueris, ne assideat: [25] [d] sed impunè tamen id te constat fecisse. quis enim coarguere possit? Sed nimis multa. perspicuum est enim, nisi æquitas, fides, iustitia proficiscantur à natura, & si omnia hæc ad vtilitatem referantur, virum bonum non posse reperiri. Sed de his rebus satis multa in nostris de rep. libris sunt
dicta à Lælio. || Transfer idem ad modestiam, 60
vel temperantiam, quæ est moderatio cupiditatum, rationi obediens. satísne ergo pudori consulat, si quis sine teste libidini pareat? an est aliquid per se ipsum flagitiosum, etiam si nulla comitetur infamia? Quid fortes viri? voluptatúmne calculis subductus, prælium ineunt, sanguinem pro patria profundunt: an quodam animi ardore, atque impetu concitati? vtrum tandem censes, Torquate, imperiosum illum, si nostra audiret, tuámne de se orationem libentiùs auditurum fuisse, an meam, cùm ego dicerem, nihil eum fecisse sua causa, omniaque reip. tu contrà nihil, nisi sua? si verò id etiam explanare velles apertiùs, diceres, nihil eum fecisse, nisi voluptatis causa? quo modo eum tandem la-
turum fuisse existimes? || Esto: fecerit, si ita 61
vis,

b fort. *& velle imprudentem aliquem super*, &c.

c L. *emolumento futura sit:*

d Lamb. *sed impunè tamen, fecisse enim quis coarguere possit?*

vis, Torquatus propter ſuas vtilitates. malo enim dicere, quàm voluptates, in tanto præſertim viro. Num etiam eius collega, P. Decius, princeps in ea familia conſulatus, cùm ſe deuoueret, & equo admiſſo in mediam aciem Latinorum [e] irruebat, aliquid de voluptatibus ſuis cogitabat? nam vbi eam caperet, aut quando, cùm ſciret confeſtim eſſe moriendum, eámq; mortem ardentiore ſtudio peteret, quàm Epicurus voluptatem petendam putat? quod quidem eius factum niſi eſſet iure laudatum, non eſſet imitatus quarto conſulatu ſuo filius: neque porrò ex eo natus, cum Pyrrho bellum gerens, conſul cecidiſſet in pręlio, ſéque è continenti genere tertiam victimam reip. præbuiſſet.

62 || contineo me ab exemplis Græcis: hoc modicum eſt Leonidas, Epaminondas: tres aliqui, aut quatuor: ego, ſi noſtros colligere cæpero, perficiam illud quidem. vt ſe virtuti tradat conſtringendam voluptas. ſed dies me deficiet: &, vt A. Varius, qui eſt habitus iudex durior, dicere confeſſori ſolebat, cùm, datis teſtibus, alij tamen citarentur, Aut hoc teſtium ſatis eſt, aut neſcio quid ſatis ſit: ſic à me ſatis teſtium [f] eſt dictũ, quid enim? te ipſum digniſſimũ maioribus tuis voluptáſne induxit, vt adoleſcentulus eriperes P. Syllæ conſulatũ? quem cùm ad patrẽ tuum retuliſſes, fortiſſimũ virũ, qualis ille vel conſul, vel ciuis cùm ſemper, tũ poſt cõſulatũ fuit? quo quidẽ auctore nos ipſi ea geſſimus, vt omnibus potiùs, [g] quàm ipſis nobis conſuluerimus.

63 || At quàm pulchrè dicere videbare, cùm ex altera parte ponebas cumulatũ aliquẽ plurimis, & maximis voluptatibus, nullo nec præſenti, nec futuro dolore: ex altera autẽ, cruciatibus maximis toto corpore, nulla nec adiũcta, nec ſperata voluptate, & quęrebas, quis aut hoc miſerior, aut

ſuperio

e L. *irrueret*,

f L. *eſt datum*.

g fort. *quã ipſi nobis conſ.*

superiore illo beatior foret? deinde concludebas, summum malum esse dolorem, summū bonum voluptatem? L. Thorius Balbus fuit, Lanuinus: [h] quem meminisse tu non potes. is ita viuebat, vt nulla tam exquisita posset inueniri voluptas, qua non abundaret. erat & cupidus voluptatum, & cuiusuis generis eius intelligens, & copiosus: ita non superstitiosus, vt illa plurima in sua patria sacrificia, & fana contemneret: ita non timidus ad mortem, vt in acie sit ob rēp. interfectus. || Cupiditates non Epicuri diuisione finiebat, sed sua satietate. habebat tamen rationem [i] valetudinis: vtebatur iis exercitationibus, vt ad cenam & esuriens, & sitiens veniret: eo cibo, qui & suauissimus esset, idem facillimus ad concoquendum: vino & ad voluptatem, & ne noceret. cetera illa adhibebat, quibus demtis negat se Epicurus intelligere, quid sit bonum. aberat omnis dolor: qui si adesset, nec molliter ferret, & tamen Medicis plus, quàm Philosophis vteretur. color egregius, integra [k] valetudo, summa gratia, vita denique conferta voluptatum omnium varietate. 64

|| [l] Hunc verò beatum [m] oratio quidem vestra sic cogitat. Ego, huic quem anteponam, nō audeo dicere: dicet pro me ipsa virtus: nec dubitabit isti vestro beato M. Regulum anteponere. quem quidem, cùm sua volūtate, nulla vi coactus, præter fidem, quam dederat hosti, ex patria Carthaginem reuertisset, tum ipsum, cùm vigiliis, & fame cruciaretur, clamat virtus beatiorem fuisse, quàm potantem in rosa Thorium. [n] Bella magna gesserat is: bis consul fuerat: triumpharat: nec tamen sua illa superiora, tam magna, nec tam præclara ducebat, quàm illum vltimum casum, quem propter fidem, constantiamque susceperat: qui nobis miserabilis videtur audientibus, illi perpetienti erat * voluptarius. 65

h al. *quem tu meminisse non potes.*

i v. c. *valitudinis:*

k v.c. *valitudo,*

l al. *Hunc verò beatum oratio quidē vestra sit cogitat. Ego huic quem anteponam? non audeo dicere? dicet, &c.*

m al. *ratio*

n al. *Bella is magna gesserat: bis c.*

* *voluntarius.*

prarius. non enim hilaritate, nec lasciuia, nec risu, aut ioco, comite leuitatis, sed sæpe etiam
66 tristes, firmitate, & constantia sunt beati. || Stuprata per vim Lucretia à regis filio, [26] testata ciueis, se ipsam interemit. Hic dolor populi R. duce & auctore Bruto, causa ciuitati libertatis fuit: ob eiusque mulieris memoriam primo anno & vir, & pater eius, consul est factus, ° Tenuis L. Virginius, vnusque de multis, sexagesimo anno post libertatem receptam, Virginiam filiam, sua manu occidit, potiùs, quàm ea App. Claudij libidini, qui tum erat summo in impe-
67 rio, dederetur. || Aut hæc tibi, Torquate, sunt vituperanda, aut patrocinium voluptatis repudiandum. Quod autem patrocinium, aut quæ ista causa est voluptatis, quæ nec testeis vllos è claris viris, nec laudatores poterit adhibere? vt enim nos ex annalium monumentis testeis excitamus eos, quorum omnis vita consumta est in laboribus gloriosis, qui voluptatis nomen audire non possent: sic in vestris disputationibus historia muta est: numquam audiui in Epicuri schola Lycurgum, Solonem, Miltiadem, Themistoclem, Epaminondam nominari: qui in ore sunt ceterorum omnium Philosophorum. nunc verò, quoniam hæc nos etiam tractare cœpimus, suppeditabit nobis Atticus de thesauris suis, q quos, & quantos viros ha-
68 bere r testium sat est. || Nónne melius est de his aliquid, quàm tantis voluminibus [27] s de Themistocle loqui? Sint ista Græcorum. quamquam ab his Philosophiam, & omneis ingenuas disciplinas habemus. sed tamen est aliquid, quod nobis non liceat, liceat illis. Pugnant Stoici cum Peripateticis. alteri negant quidquam esse bonum, nisi quod honestum sit, alteri, plurimum se, & longe, longeque plurimum tribuere honestati, sed tamen & in corpore

o fort. *Tenuis homo*, L. *Virgin.* p κατ' ἐξοχήν τῶν πολλῶν,

q al. *quot*, r al. *testeis* s l. *de Themista loqui?* al. *Themista*

pore & extrà, esse quædam bona. Et tertamen honestum, & disputatio splendida. omnis est enim de virtutis dignitate contentio. At cum tuis cùm disseras, multa sunt audienda etiam t de obscænis voluptatibus, de quibus ab Epicuro sæpissime dicitur.|| Non potes ergo ista tueri, Torquate, mihi crede, si te ipse, & tuas cogitationes, & studia perspexeris. pudebit te, inquam: illius tabulæ, quam Cleãthes, sanè commodè verbis pingere solebat. Iubebat eos, qui audiebant, secum ipsos cogitare pictam in * tabula Voluptatem, pulcherrimo vestitu, & ornatu regali, in solio sedentem: præstò esse virtutes, vt ancillulas, quæ nihil aliud agerent, nullum suum officiũ ducerent, nisi vt voluptati ministrarent, & eam tantùm ad aurem u admonerent (si modò id pictura intelligi posset) vt caueret, ne quid perficeret imprudens, quod offenderet animos hominum: aut quidquam, è quo oriretur aliquis dolor. || Nos quidem virtutes, sic natæ sumus, vt tibi seruiremus: aliud negotij nihil habemus. At negat Epicurus (hoc enim vestrum lumen est) quemquam qui honestè non viuat, iucundè posse viuere. quasi ego id curem, quid ille aiat, aut neget. illud quæro, quid ei, qui in voluptate summum bonum x putat, consentaneum sit dicere. Quid affers, cur y Thorius z, Postumius, cur Chius, cur omnium magister, Orata, non iucundissimè vixerit? Ipse negat, vt antè dixi, luxuriosorum vitam reprehendendam, nisi planè fatui sint, id est, nisi aut cupiant, aut metuant. quarum ambarum rerum cùm medicinam pollicetur, luxuriæ licentiam pollicetur. his enim rebus detractis, negat se reperire in asotorum vita quod reprehendat. || Non igitur potestis voluptate omnia dirigentes, aut tueri, aut retinere virtutem. nam nec vir bonus, ac iustus haberi debet,

69 (beside "ro sæpissime dicitur.|| Non potes ergo ista tueri")

70 (beside "è quo oriretur aliquis dolor. || Nos quidem")

71 (beside "reprehendat. || Non igitur potestis voluptate")

t al. *de obscænis vol.*

* Tabula voluptatis.

u v.c. *ammonerent,*

x fort. *ponit,* y al. *Torius,* z L. *cur Postumius, cur Chius, cur omn.* al. *cur Chius Postumius, cur omn.*

bet,

bet, qui ne malum habeat, abstinet se ab iniuria. nosti credo illud:

„ *Nemo pius est, qui pietatem cauet.*

Caue quidquam putes esse verius. nec enim, dum metuit, iustus est: & certè, si metuere destiterit, non erit, [a] non metuit autem, [28] siue celare poterit, [b] siue opibus maius quidquam fecerit: certéque malet obtinere, existimari bonus vir, vt non sit, quàm esse, vt non putetur. Ita, quod certissimum est, pro vera, certáque iustitia simulationem nobis iustitiæ traditis, præcipitisque quodammodo, vt nostram stabilem conscientiam contemnamus, aliorum
72 errantem opinionem aucupemur. || Quæ dici eadem de ceteris virtutibus possunt: quarum omnium fundamenta vos in voluptate, tanquam in aqua ponitis. Quid enim, fortémne possumus dicere eundem illum Torquatum? delector enim, quamquam te non possum, vt ais, corrumpere: delector, inquam, & familia vestra, & nomine. [29] & hercule [c] modò vir optimus, nostrique amantissimus, A. Torquatus, versatur ante oculos: cuius quantum studium, & quàm insigne fuerit erga me temporibus illis, quæ nota sunt omnibus, scire necesse est vtrumque vestrum. quæ mihi ipsi, qui volo & esse, & haberi gratus, grata non essent, nisi eum perspicerem mea causa mihi amicum fuisse, non sua: nisi hoc dicis, sua, quòd interest omnium rectè facere. si id dicis, vicimus. id enim volumus, id contendimus, vt officij fru-
73 ctus, sit ipsum officium. || Hoc ille tuus non vult, omnibusque ex rebus voluptatem, quasi mercedem, exigit. sed ad illum redeo. Si voluptatis causa cum Gallo [d] apud Anienem depugnauit prouocatus, & ex eius spoliis sibi & torquem, & cognomen induit, [e] nullam aliam ob causam, nisi quòd ei talia facta, digna

a L. *non metuet autem,*

b L. *siue opibus magnis quidquid fecerit, obtinere: certéque malet existimari bon.* &c.

c L. *mihi vir.*

d al. *apud Anienum.*

e L. *vllam al.*

pore & extrà, esse quædam bona. Et certamen
honestum, & disputatio splendida. omnis est
enim de virtutis dignitate contentio. At cum
t al. *de obscœnis vol.*
tuis cùm disseras, multa sunt audienda etiam t
de obscænis voluptatibus, de quibus ab Epicu-
ro sæpissime dicitur.|| Non potes ergo ista tue- 69
ri, Torquate, mihi crede, si te ipse, & tuas cogi-
tationes, & studia perspexeris. pudebit te, in-
quam: illius tabulæ, quam Cleãthes, sanè com-
modè verbis pingere solebat. Iubebat eos, qui
* Tabula voluptatis.
audiebant, secum ipsos cogitare pictam in *
tabula Voluptatem, pulcherrimo vestitu, &
ornatu regali, in solio sedentem: præstò esse
virtutes, vt ancillulas, quæ nihil aliud agerent,
nullum suum officiũ ducerent, nisi vt voluptati
u v.c. *ammonerent.*
ministrarent, & eam tantùm ad aurem u admo-
nerent (si modò id pictura intelligi posset) vt
caueret, ne quid perficeret imprudens, quod
offenderet animos hominum: aut quidquam,
è quo oriretur aliquis dolor. || Nos quidem 70
virtutes, sic natæ sumus, vt tibi seruiremus:
aliud negotij nihil habemus. At negat Epicurus
(hoc enim vestrum lumen est) quemquam qui
honestè non viuat, iucundè posse viuere. quasi
ego id curem, quid ille aiat, aut neget. illud
quæro, quid ei, qui in voluptate summum bo-
x fort. *ponit.*
y al. *Torius.*
z L. *cur Postumius, cur Chius, cur omn.* al. *cur Chius Postumius, cur omn.*
num x putat, consentaneum sit dicere. Quid
affers, cur y Thorius z, Postumius, cur Chius,
cur omnium magister, Orata, non iucundissimè
vixerit? Ipse negat, vt antè dixi, luxuriosorum
vitam reprehendendam, nisi planè fatui sint, id
est, nisi aut cupiant, aut metuant. quarum am-
barum rerum cùm medicinam pollicetur, lu-
xuriæ licentiam pollicetur. his enim rebus de-
tractis, negat se reperire in asotorum vita quod
reprehendat. || Non igitur potestis voluptate 71
omnia dirigentes, aut tueri, aut retinere virtu-
tem. nam nec vir bonus, ac iustus haberi de-
bet,

bet, qui ne malum habeat, abstinet se ab iniuria. nosti credo illud:

„ *Nemo pius est, qui pietatem canet.*

Caue quidquam putes esse verius. nec enim, dum metuit, iustus est: & certè, si metuere destiterit, non erit, [a] non metuit autem, [28] siue celare poterit, [b] siue opibus maius quidquam fecerit: certéque malet obtinere, existimari bonus vir, vt non sit, quàm esse, vt non putetur. Ita; quod certissimum est, pro vera, certáque iustitia simulationem nobis iustitiæ traditis, præcipitisque quodammodo, vt nostram stabilem conscientiam contemnamus, aliorum

72 errantem opinionem aucupemur. ‖ Quæ dici eadem de ceteris virtutibus possunt: quarum omnium fundamenta vos in voluptate, tanquam in aqua ponitis. Qvid enim, fortémne possumus dicere eundem illum Torquatum? delector enim, quamquam te non possum, vt ais, corrumpere: delector, inquam, & familia vestra, & nomine. [29] & hercule [c] modò vir optimus, nostrique amantissimus, A. Torquatus, versatur ante oculos: cuius quantum studium, & quàm insigne fuerit erga me temporibus illis, quæ nota sunt omnibus, scire necesse est vtrumque vestrum. quæ mihi ipsi, qui volo & esse, & haberi gratus, grata non essent, nisi eum perspicerem mea causa mihi amicum fuisse, non sua: nisi hoc dicis, sua, quòd interest omnium rectè facere. si id dicis, vicimus. id enim volumus, id contendimus, vt officij fru-

73 ctus, sit ipsum officium. ‖ Hoc ille tuus non vult, omnibusque ex rebus voluptatem, quasi mercedem, exigit. sed ad illum redeo. Si voluptatis causa cum Gallo [d] apud Anienem depugnauit prouocatus, & ex eius spoliis sibi & torquem, & cognomen induit, [e] nullam aliam ob causam, nisi quòd ei talia facta, digna

a L. *non metuet autem,*
b L. *siue opibus magnis quidquid fecerit, obtinere: certéque malet existimari bon.* &c.
c L. *mihi vir.*
d al. *apud Anienum.*
e L. *vllam al.*

viro videbantur: fortem non puto. Iam si modestia, si pudicitia, si vno verbo, temperantia, pœnæ, aut infamiæ metu coërcebuntur, non sanctitate sua se tuebuntur: quod adulterium, quod stuprum, quæ libido non se proripiet, f ac proiiciet, aut occultatione proposita, aut impunitate, g aut licentia ‖ h Quid illud, Torquate, quale tandem videtur? te isto nomine, 74
ingenio, gloria, quæ facis, quæ cogitas, quæ contendis, quò referas, cuius rei causa perficere quæ conaris, velis, i quod optimum denique in vita iudices, non audere in conuentu dicere? Quid enim mereri velis iam, cùm magistratum inieris, & in concionem adscenderis. (est enim tibi edicendum, quæ sis obseruaturus in iure k dicendo: & fortasse etiam, si tibi erit visum, aliquid de maioribus tuis, & de te ipso dices, more maiorum) quid merearis igitur, vt te dicas in eo magistratu omnia voluptatis causa facturum esse? téque nihil fecisse in vita, nisi voluptatis causa? An me, inquis, tam amentem putas, vt apud imperitos isto modo loquar? At tu eadem ista dic in iudicio, aut, si coronam times, dic in senatu. numquam facies. Cur, nisi quòd turpis est oratio? méne ergo, & Triarium, dignos existimas, apud quos turpiter loquare? ‖ Verùm, esto. verbum 75
ipsum voluptatis non habet dignitatem: nec nos fortasse intelligimus. hoc enim identidem dicitis, non intelligere nos, voluptatem quam dicatis. l Rem vides difficilem, & obscuram, indiuidua m & intermundia, quæ nec sunt vlla, nec possunt esse, intelligimus: voluptas, quæ passeribus omnibus nota est, à nobis intelligi non potest? quid, si efficio, vt fateare, me non modò, quid sit voluptas, scire (est enim iucundus motus in sensu) sed etiam, quid eam tu velim esse? tum enim eam ipsam vis, quam

f v. c. & *proiciet.*
g L. *ac licet.*
h al. *Quid? illud, Torquate, quale tãdem videtur?*
i L. *quid opt.*
k al. *dicundo.*
l L. *Rem videlicet difficilem & obsc.*
m *μετακόσμια.*

quam modò ego dixi: & nomen imponis, in motu vt sit, & faciat aliquam varietatem: tum aliam quandam summam voluptatem, cui addi nihil possit: ° eam tu adesse, cùm dolor omnis
76 absit, eámque stabilem appellas. || sit sanè ista voluptas. dic in quouis conuentu, te omnia facere, ne doleas. si ne hoc quidem satis amplè, satis honestè dici putas, dic te omnia & in isto magistratu, & in omni vita, vtilitatis tuæ causa facturum, nihil nisi quod expediat, nihil deniq; nisi tua causa: quem clamorem contionis, aut quam spem consulatus eius, qui tibi paratissimus est, futuram putes? eamne rationem sequare: qua tecum ipse, & cum tuis vtare, profiteri autem, & in medium proferre non audeas? At verò illa, quæ Peripatetici, quæ Stoici dicunt, semper tibi in ore sunt, in iudiciis, in senatu, ᵖ officium, æquitatem, dignitatem, fidem, recta, honesta, digna imperio, digna pop. Rom. [30] omnia pericula pro republica mori,
77 pro patria. || Hæc cùm loqueris [31] ᵠ nos Barones stupemus: tu videlicet tecum ipse rides. nam inter ista tam magnifica verba, tamq; præclara, non habet vllum voluptas locum, non modò illa, quam in motu esse dicitis, quam omnes vrbani, rustici, omnes, inquã, qui Latinè loquuntur, voluptatem vocant: sed ne hæc quidem stabilis, quã, præter vos, nemo appellat voluptatẽ. Vide, ne nòn debeas verbis nostris vti, sententiis tuis. Quòd si vultum tibi, si incessum fingeres, quo grauior viderere, non esses tui similis: verba tu fingas, & ea dicas, quæ non sentias, aut etiam, ʳ vt vestitum, sic sententiam habeas aliam domesticam, aliam forẽsem, vt in fronte ostentatio sit, intus veritas occultetur? Vide, quæso, rectúmne sit. mihi quidem eæ veræ videntur opiniones, quæ honestæ, quæ laudabiles, quæ gloriosæ, quæ in senatu, quę apud

ⁿ for. *& ei nomen imp.*

° L. *eam tu adesse.*

ᵖ for. *officium, æquitas, dignitas, fides, honesta.*

ᵠ L. *nos varones stup.*

ʳ L. *vt vestem.*

populum, quę in omni cœtu, concilioque pro-
ferendæ sint, ne id non pudeat sentire, quod
pudeat dicere. || Amicitiæ verò locus vbi esse 78
potest, aut quis amicus esse cuiquã, quem non
ipsum amet propter ipsum? quid autem est
amare, ex quo nomen amicitiæ ductum est, nisi
velle bonis aliquem affici quam maximis, e-
tiam si ad se ex iis nihil redeat? Et quidem
prodest, inquis, mihi eo esse animo. Immò
videri fortasse. esse enim, nisi eris, non potes.
quî autem esse poteris, nisi te amor ipse cepe-
rit? s q. non sub dubia vtilitatis ratione effici
solet, sed ipsum à se oritur, & sua sponte na-
scitur. At enim sequor vtilitatem. Manebit er-
go amicitia tam diu, quã diu sequetur vtilitas:
&, si vtilitas amicitiã constituet, t tollet eandé.
|| Sed quid ages tandem si vtilitas ab amicitia 79
(vt fit sæpe) defecerit? relinquésne? quæ ista
amicitia est? retinebis? quî conuenit? [32] quid
enim de amicitia statueris, u vtilitatis causa ex-
petenda vides. Ne in odium veniam, si ami-
cum destitero tueri. Primùm cur ista res digna
odio est? [33] x num quid est turpe, nisi quod est?
si, nequo incommodo afficiare, non relinques
amicum: tamen, ne sine fructu alligatus sis, vt
moriatur, optabis. quòd si nõ modò vtilitatem
tibi nullam afferet, sed iacturæ rei familiaris
erunt facundiæ, labores suscipiendi, adeundum
vitæ periculum: ne tum quidem te respicies, &
cogitabis sibi quemque natũ esse, & suis y vo-
luptatibus? vadem te ad mortem tyranno da-
bis pro amico, vt Pythagoreus ille fecit Siculo
tyrãno? aut Pylades cùm sis, dices te esse Ore-
stem, vt moriare pro amico? aut, si esses Ore-
stes, Pyladem refelleres, te indicares? &, si id
non probares, quo minùs ambo vnà necaremi-
ni, non deprecarere? || Faceres tu quidem, 80
Torquate, hæc omnia. nihil enim arbitror ma-
gna lau

Amicitiam cum voluptate non posse consistere.

s L. *quod non subducta vtil.*

t L. *tollet eadem.* & ita v. c.

v hoc totum, *vtilit. caus. expet.* delet.

x L. *numquid est, nisi quod turpe est?*

y al. *vtilitatibus.*

gna laude dignum, quod te prætermissurũ credam aut mortis, aut doloris metu. non quæritur autem, quid naturæ tuæ consentaneum sit, sed quid disciplinæ: ratio ista, quam defendis: præcepta, quæ didicisti, quæ probas, funditus euertunt amicitiam: quamuis eam Epicurus, vt facit, in cælum efferat laudibus. At coluit ipse amicitias. Quasi quis illum neget & bonum virum, & comem, & humanum fuisse. de ingenio eius in his disputationibus, non de moribus quæritur. sit ista in Græcorum leuitate peruersitas, qui maledictis insectantur eos, à quibus de veritate dissentiunt. Sed quamuis comis in amicitiis tuendis fuerit, tamen, si hæc vera sunt (nihil enim affirmo) non satis acutus fuit.
81 || At multis se probauit: & quidem iure fortasse: sed tamen non grauissimũ est testimonium multitudinis. in omni enim arte, vel studio, vel quauis scientia, vel in ipsa virtute, [a] optimum quidque rarissimum est. Ac mihi quidem, quòd & ipse bonus vir fuit, & multi Epicurei fuerunt, & hodie sunt & in amicitiis fideles, & in omni vita constantes, & graues, nec voluptate, sed officio consilia moderantes, hoc videtur maior vis honestatis, & minor voluptatis. ita enim viuunt quidam, vt eorum vita probetur, refellatur oratio. atque vt ceteri existimantur dicere meliùs, quàm facere: sic hi mihi videntur facere meliùs, quàm dicere.
82 || Sed hæc nihil sanè ad rem. illa videamus, quæ à te de amicitia dicta sunt. è quibus vnum mihi videbar ab ipso Epicuro dictum agnoscere: amicitiam à voluptate non posse diuelli, ob eamque rem, colendam esse, quòd sine ea tutò, & sine metu viui non posset, [b] nec iucundè quidem posset. [c] Satis est ad hoc responsum. attulisti aliud humanius horum recentiorum, numquam dictum ab ipso illo,

a τὸ τίμιον, σπάνιον: καὶ τὸ σπάνιον, τίμιον.

b L. ne iucũde quidem p.

c fort. voluptatis causa.

c fort. *voluptatis causa*
d fort. *vtilitatis.*

quod sciã : [14] primò [c] vtilitatis causa amicum
experiri : cùm autem vsus accessisset, tum ipsum
amari propter se, etiam omissa spe [d] volupta-
tis. hoc etsi multis modis reprehendi potest,
tamen accipio quod dat. mihi enim satis est,
ipsis non satis. nam aliquando posse rectè fieri
dicunt, nulla exspectata, nec quæsita [e] volupta-
te. || Posuisti autem, dicere alios, fœdus quod- 83
dam inter se facere sapienteis, vt, quemadmo-
dum sint [f] in se ipsos animati, eodem modo
sint erga amicos : id & fieri posse, & sæpe esse
factum, & ad voluptates percipiendas maximè
pertinere. Hoc fœdus facere si potuerunt, fa-
ciant etiam illud, vt æquitatem, modestiam,
virtutes omneis per se ipsas gratis diligant. At
verò si fructibus & emolumentis, & vtilitatibus
amicitias colemus, si nulla caritas erit, quæ fa-
ciat amicitiam ipsam sua sponte, vi sua, ex se,
& propter se expetendam : dubium est, quin
fundos, & insulas amicis anteponamus? || Li- 84
cet hîc rursus ea commemores, quæ optimis
verbis ab Epicuro de laudibus amicitiæ dicta
sunt : non quæro, quid dicat, sed quid conue-
nienter rationi possit, & sententiæ suæ dicere.
Vtilitatis causa amicitia est quæsita. num igi-
tur vtiliorem tibi hunc Triarium putas esse
posse, [15] [g] quàm si tua sint Puteolis gramina?
collige omnia, quæ soletis : præsidium amico-
rum. Satis est tibi in te, satis in legibus, satis &
in mediocribus amicitiis præsidij : iam con-
temni non poteris. odium autem & inuidiam
facilè vitabis : ad eas enim res ab Epicuro præ-
cepta dantur. & tamen non tantis vectigali-
bus [h] ad liberalitatem vtens, etiam sine hac Py-
ladea amicitia, multorum te [i] beneuolentia
præclarè & tuebere, & munies. || At quicum 85
ioca, seria, vt dicitur, quicum arcana, quicum
occulta omnia? Tecum optimè : deinde etiam
cum

e fort. *vtilitate.*
f al. *in se ipsi*
g l. *quàm tua sint Puteolis granaria?*
h al. *ad libertatẽ, &c.* non pl.
i L. *beneuol.*

cum mediocri amico. Sed fac ista esse [k] non importuna: quid ad vtilitatem tantæ pecuniæ? Vides igitur, si amicitiam sua caritate metiare, nihil esse præstantius: sin emolumento, summas familiaritates, prædiorum pretiosorum mercede superari. me ipsum igitur ames oportet, non mea, si veri amici futuri sumus. Sed in rebus apertissimis nimium longi sumus, perfecto enim, & concluso, nec virtutibus, nec amicitiis vsquam locum esse, si ad voluptatem omnia referantur. nihil præterea magnoperè dicendum. attamen, ne cui loco non videatur esse

86 responsum, pauca etiam nunc dicam ad reliquam orationem tuam. || Quoniam igitur omnis summa Philosophiæ, ad beatè viuendum refertur, idque vnum expetentes homines se ad hoc studium contulerunt: * beatè autem viuere alij in alio, vos in voluptate ponitis, item contrà, omnem [l] infelicitatem in dolore: id primùm videamus, beatè viuere vestrum quale sit. Atque hoc dabitis, vt opinor, si modò sit aliquid esse beatum, id oportere totum poni in potestate sapientis. nam, si amitti vita beata potest, beata esse non potest. quis enim confidit semper sibi illud stabile & firmum permansurum, quod fragile, & caducum sit? qui autem diffidet, perpetuitati bonorum suorum, timeat necesse est, ne aliquandò, amicis illis, sit miser. beatus autem esse, in maximarum rerum timore nemo po-

87 test. nemo igitur esse beatus potest. || neque enim in aliqua parte, sed in perpetuitate temporis vita beata dici solet: neque appellatur omnino vita beata, nisi [m] confecta, atque absoluta: nec potest quisquam aliàs beatus esse, aliàs miser. qui enim existimabit posse se miserum esse, beatus non erit. nam cùm semel est suscepta beata vita, tam permanet, quàm ipsa

k fort *non inoportuna.*

* Quid vita beata.

l v. c. *miseriam.*

m τέλειος βίος.

illa effectrix beatæ vitæ, sapientia: neque exspectat vltimum tempus ætatis, quod Crœso scribit Herodotus præceptum à Solone. etenim, quemadmodum tute dicebas, negat Epicurus diuturnitatem [n] quidem temporis ad beatè viuendum aliquid afferre, nec minorem voluptatem percipi in breuitate temporis, quàm, si illa sit sempiterna. || Hæc dicuntur inconstantissimè. 88 cùm enim summum bonum in voluptate ponat, negat infinito tempore ætatis voluptatem fieri maiorem, quàm finito, atque modico. Qui bonum omne in virtute ponit, is potest dicere perfici beatam vitam perfectione virtutis. negat enim summo bono afferre incrementum diem. qui autem voluptate vitam effici beatam putabit, quî sibi is conueniet, si negabit voluptatem crescere longinquitate? igitur ne dolorem quidem. An dolor longissimus quisque [o] miserrimus: voluptatem non optabiliorem diuturnitas facit? Quid est igitur, cur ita semper Deum appellet Epicurus, beatum & æternum? dempta enim æternitate nihilo beatior Iupiter, quàm Epicurus. vterque enim summo bono fruitur, id est, voluptate. at enim hic etiã dolore. nam eum nihili facit. ait enim se, si vratur, quàm hoc suaue, dicturum. || Qua igitur re 89 à Deo vincitur, si æternitate non vincitur? in qua quid est boni præter summã voluptatem, & eam sempiternam? quid ergo attinet gloriosè loqui, nisi constanter loquare? in voluptate corporis: addam, si vis, animi, dum ea ipsa, vt vultis, [p] sit quod & in corpore: situm est viuere beatè. Quid? istam voluptatem perpetuam quis potest præstare sapienti? nam quibus rebus efficiuntur voluptates, hæ non sunt in potestate sapientis. non enim in ipsa sapientia positum est beatum esse, sed in iis rebus, quas sapientia comparat ad voluptatem. totũ autem

id exter

n L. delet particulam *quidem*.

o L. *est miserrimus:*

p L. *sit quoque in corpore*. al. *sit & in corpore*,

id externum: &,quod externum,id in casu est. ita fit beatæ vitæ q domina fortuna. quam q κυρία
90 Epicurus ait exiguā interuenire sapienti. ‖ Age, inquies: ista parua sunt. sapientem locupletat ipsa natura: cuius diuitias Epicurus ipse parabileis esse docuit. Hæc bene dicuntur: nec ego repugno: sed inter se ipsa pugnant.negat enim r tenuissimo victu, id est, contemtissimis escis, r *fort. è tenuissimo*
& potionibus minorem voluptatem percipi, quàm rebus exquisitissimis ad epulādum. Huic ego,si negaret quidquam interesse ad beatè viuendum,quali vteretur victu,concederem,laudarem etiam:verum enim diceret: s idque Socratem, s al.*id quod Socr.*
qui voluptatem nullo loco numerat, audio dicentem, cibi condimentum esse famem: potionis, sitim. sed, qui ad voluptatem omnia referens, viuit vt Gallonius, loquitur vt Frugi ille Piso, non audio. nec enim eum,
91 quod sentiat, dicere existimo. ‖ Naturaleis diuitias dixit t parabileis esse, quòd paruo esset t ὀυ πει- ςοῦς
natura contenta. Certè, nisi voluptatem tanti æstimaretis. Non minor, inquit, voluptas percipitur u tam ex vilissimis rebus, quàm ex v L. delet particulam *tam*
pretiosissimis. Hoc est non modò cor non habere, sed ne palatum quidem. qui enim voluptatem ipsam contemnunt, iis licet dicere, se accipenserem mænæ non anteponere. cui verò in voluptate summum bonum est, huic omnia sensu, non ratione sunt iudicanda: eaque dicenda optima,quæ sint suauissima.[56] ‖ * Vitā beatā non esse in dolore.
92 * x Verùm isto modo consequatur summas voluptates non modò paruo, sed fermè nihilo, si potest:sit voluptas non minor in y nasturtio illo, x L.*Verùm, esto:cōsequatur summas volupt.*
quo vesci Persas esse solitos scribit Xenophon, quàm in Syracusanis mensis, quæ à Platone grauiter vituperantur: sit,inquam, tam facilis, y καρδάμῳ
quàm vultis, voluptatis z comparatio,quid de z παρεχο κε-
dolore dicemus? cuius tanta tormenta sunt,vt γὴ : κινῆσαι

illa effectrix beatæ vitæ, sapientia: neque exspectat vltimum tempus ætatis, quod Crœso scribit Herodotus præceptum à Solone. etenim, quemadmodum tute dicebas, negat Epicurus diuturnitatem [n] quidem temporis ad beatè viuendum aliquid afferre, nec minorem voluptatem percipi in breuitate temporis, quàm, si illa sit sempiterna. ‖ Hæc dicuntur inconstantissimè. 88
cùm enim summum bonum in voluptate ponat, negat infinito tempore ætatis voluptatem fieri maiorem, quàm finito, atque modico. Qui bonum omne in virtute ponit, is potest dicere perfici beatam vitam perfectione virtutis. negat enim summo bono afferre incrementum diem. qui autem voluptate vitam effici beatam putabit, quî sibi is conueniet, si negabit voluptatem crescere longinquitate? igitur ne dolorem quidem. An dolor longissimus quisque [o] miserrimus: voluptatem non optabiliorem diuturnitas facit? Quid est igitur, cur ita semper Deum appellet Epicurus, beatum & æternum? dempta enim æternitate nihilo beatior Iupiter, quàm Epicurus. vterque enim summo bono fruitur, id est, voluptate. at enim hic etiã dolore. nam eum nihili facit. ait enim se, si vratur, quàm hoc suaue, dicturum. ‖ Qua igitur re 89
à Deo vincitur, si æternitate non vincitur? in qua quid est boni præter summã voluptatem, & eam sempiternam? quid ergo attinet gloriosè loqui, nisi constanter loquare? in voluptate corporis: addam, si vis, animi, dum ea ipsa, vt vultis, [p] sit quod & in corpore: situm est viuere beatè. Quid? istam voluptatem perpetuam quis potest præstare sapienti? nam quibus rebus efficiuntur voluptates, hæ non sunt in potestate sapientis. non enim in ipsa sapientia positum est beatum esse, sed in iis rebus, quas sapientia comparat ad voluptatem. totũ autem

n L. delet particulam *quidem*.

o L. *est miserrimus:*

p L. *sit quoque in corpore*. al. *sit & in corpore*,

id externum : &, quod externum, id in casu est. ita fit beatæ vitæ q domina fortuna. quam q κυρία
90 Epicurus ait exiguã interuenire sapienti. ‖ Age, inquies : ista parua sunt. sapientem locupletat ipsa natura : cuius diuitias Epicurus ipse parabileis esse docuit. Hæc bene dicuntur : nec ego repugno : sed inter se ipsa pugnant. negat enim r tenuissimo victu, id est, contemtissimis escis, & potionibus minorem voluptatem percipi, quàm rebus exquisitissimis ad epulãdum. Huic ego, si negaret quidquam interesse ad beatè viuendum, quali vteretur victu, concederem, laudarem etiam : verum enim diceret : s idque Socratem, qui voluptatem nullo loco numerat, audio dicentem, cibi condimentum esse famem : potionis, sitim. sed, qui ad voluptatem omnia referens, viuit vt Gallonius, loquitur vt Frugi ille Piso, non audio. nec enim eum,
91 quod sentiat, dicere existimo. ‖ Naturaleis diuitias dixit t parabileis esse, quòd paruo esset natura contenta. Certè, nisi voluptatem tanti æstimaretis. Non minor, inquit, voluptas percipitur u tam ex vilissimis rebus, quàm ex pretiosissimis. Hoc est non modò cor non habere, sed ne palatum quidem. qui enim voluptatem ipsam contemnunt, iis licet dicere, se accipenserem mænæ non anteponere. cui verò in voluptate summum bonum est, huic omnia sensu, non ratione sunt iudicanda : eaque dicenda optima, quæ sint suauissima.[36] ‖ * x Ve-
92 rùm isto modo consequatur summas voluptates non modò paruo, sed fermè nihilo, si potest : sit voluptas non minor in y nasturtio illo, quo vesci Persas esse solitos scribit Xenophon, quàm in Syracusanis mensis, quæ à Platone grauiter vituperantur : sit, inquam, tam facilis, quàm vultis, voluptatis z comparatio, quid de dolore dicemus? cuius tanta tormenta sunt, vt

r fort. è tenuissimo

s al. id quod Socr.

t εὐ πορί-στους

v L. delet particulam tam

* Vitã beatã non esse in dolore.

x L. Verùm, esto : cõsequatur summas volupt.

y καρδάμῳ

z παρεχο κα-γὴ : κἄπειτα

in his beata vita, si modò dolor summum ma-
lum est, esse non possit. ipse enim Metrodorus,
pœnè alter Epicurus [a], beatum esse describit,
his ferè verbis: cùm corpus benè constitutum
sit, & sit exploratum, ita futurum. An id explo-
ratum cuiquam potest esse, quo modo sese ha-
biturum sit corpus non dico ad annum, sed ad
vesperam? dolor igitur, id est, summum ma-
lum, metuetur semper, etiam si non aderit. iam
enim adesse poterit. quî potest igitur [b] habi-
tare in beata vita summi mali metus? Tradi-
tur, inquit, ab Epicuro ratio negligendi doloris.
¶ Iam ipsum absurdum, maximum malum ne- 93
gligi. sed quæ tandem ista ratio est? Maximus
dolor, inquit, breuis est. primùm, quid tu dicis
breue?[37] deinde dolorem [c], tam maximum?
quid enim? summus dolor plureis dies mane-
re non potest? vide ne etiam menses. nisi fortè
eum dicis, qui simulatq; arripuit, interficit. quis
istum dolorem timet? illum mallem leuares,
quo optimum atque humanissimum virum, Cn.
Octauium, M. filium, familiarem meum, confici
vidi: nec verò semel, nec ad breue tempus,
sed & sæpe planè, & diu. quos, dij immortales,
ille, cùm omneis artus ardere viderentur, cru-
ciatus perferebat? nec tamen miser esse, quia
summum id malum non erat: tantummodò
[d] laboriosus videbatur. at miser, si in vitiosa, &
flagitiosa vita efflueret voluptatibus. ¶ Quòd 94
autem magnum dolorem breuem, longin-
quum leuem esse dicitis: id non intelligo, quale
sit. video enim & magnos, & eosdem longin-
quos dolores. Quædam alia tolleratio est ve-
rior: qua vti vos non potestis, qui honestatem
ipsam per se non amatis: fortitudinis quædam
præcepta sunt, ac pœnè leges, quæ effœminari
virum vetant in dolere. quamobrem turpe pu-
tandum est, non dico dolere (nam id quidem
est

a fort. *beatũ describit*

b ἐνοικεῖν τῷ μακαρίῳ βίῳ

c L. *quàm maximum?*

d ταλαίπωρος

est interdum necesse) sed saxum illud Lemnium clamore Philoctetæo funestare:

„ *Quod eiulatu, questu, gemitu, fremitibus*
„ *Resonando multum, flebiles voces refert.*

Huic Epicurus comparet se, si potest:

„ *Cui viperino morsu vena viscerum*
„ *Veneno imbuta tetros cruciatus cient.*

95 ‖ Sit Epicurus Philoctetа: si grauis dolor, breuis. At iam decimum annum in spelunca iacet. Si longus, leuis. dat enim interualla, & relaxat. Primùm non sæpe: deinde quæ est ista relaxatio, cùm & præteriti doloris memoria, recens est: & futuri, atque impendentis torquet timor? Moriatur, inquit. Fortaßè id optimum. sed vbi illud, Plus semper voluptatis? si enim ita est: vide, ne facinus facias, cùm mori suadeas. Potiùs ergo illa dicantur, turpe esse viro debilitari, dolore frangi, succumbere. nam ista vestra, Si grauis, breuis: si longus, leuis, [e] dictata sunt virtutis, magnitudinis animi, patientiæ, forti-

96 tudinis fomentis dolor mitigari solet. ‖ Audi, ne longè abeam, moriens quid dicat Epicurus: & intellige facta eius cum dictis discrepare. *Epicurus Hermacho S.* Cùm ageremus, inquit, vitæ beatum, & eundem supremum diem, scribebamus hæc. tanti autem morbi aderant vesicæ, & viscerum, vt nihil ad eorum magnitudinem posset accedere. Ecce miserum hominem, si dolor, summum malum est. dici aliter non potest. sed audiamus ipsum: Compensabatur tamen, inquit, cum his omnibus animi lætitia, [f] quam capiebam memoria rationum, inuentorumque nostrorum. sed tu, vt dignum est, tua erga me, & erga Philosophiam voluntate, ab adolescentia suscepta, fac vt Methrodori tueare liberos.

97 ‖ Non ego iam Epaminondæ, non Leonidæ mortem huius morti antepono: quorum alter cùm vicisset Lacedæmonios apud Mantineam,

simul

[e] for. *dictata sunt virtutis, magnitudinis animi, patientiæ, fortitudinis* &c.

[f] L. *quam capiebam ex memoria rationum.*

ſimulque ipſe graui vulnere exanimari videret ſe,[38] vt primùm deſpexit, quęſiuit, ſaluúſne eſſet clypeus, cùm ſaluum eſſe flentes ſui reſpondiſſent: rogauit, eſſéntne fuſi hoſtes: cumque id quoque, vt cupiebat, audiuiſſet, euelli iuſſit eam, qua erat transfixus, haſtam. ita multo ſanguine profuſo, in lætitia, & in victoria eſt mortuus. Leonidas autem, Rex Lacedæmoniorum, ſe in Thermopylis, trecétoſq; eos, quos eduxerat Sparta, cùm eſſet propoſita aut fuga turpis, aut glorioſa mors, oppoſuit hoſtibus: Præclaræ mortes ſunt imperatoriæ. Philoſophi autem in ſuis lectulis plerumque moriuntur. g Refert tamen, quòd ſibi videtur eſſe morienti magna laus. Compenſabatur, inquit, cum ſummis doloribus lætitia. || Audio equidem Philoſophi 98
vocem, Epicure. ſed, quid tibi dicendum ſit, oblitus es. primùm enim, ſi vera ſunt ea, quorum recordatione te gaudere dicis, hoc eſt, ſi vera ſunt tua ſcripta, & inuenta, gaudere non potes. nihil enim iam habes, quod ad corpus referas. eſt autem à te ſemper dictum, nec gaudere quemquam, niſi propter corpus: nec dolere. Præteritis, inquit, gaudeo. Quibúſnam præteritis? ſi ad corpus pertinentibus, h rationes tuas te video compenſare cum iſtis doloribus, non memoriam corpore perceptarum voluptatum. ſi autem ad animum, falſum eſt, quòd negas animi vllum eſſe gaudium, quod non referatur ad corpus. || Cur deinde Metrodori liberos 99
commendas? quid ex iſto tuo egregio officio, & tanta fide (ſic enim exiſtimo) ad corpus refers? Huc, & illuc, Torquate, vos verſetis licet: nihil in hac præclara epiſtola ſcriptum ab Epicuro congruens, & conueniens decretis eius reperietis. ita redarguitur ipſe à ſeſe,[39] veneuntque ſcripta eius probitate ipſius, ac moribus. nam iſta commendatio puerorum: memoria, & caritas

g B. *Refert tamẽ, in quo ſita videatur eſſe morientr magna laus.*

h al. *voluptates tuas*

ritas amicitiæ, summorum officiorum in extremo spiritu conseruatio, indicat innatam esse homini probitatem gratuitam, [4] i non mutuatam voluptatibus, nec præmiorũ mercedibus euocatam. quod enim testimonium maius quærimus, quæ honesta & recta sint, ipsa esse optabilia per sese, cùm videamus tanta esse officia

i L. *non imitatam voluptatibus*,

100 morientis? ‖ Sed, vt epistolam laudandam arbitror eam, quam modò totidem ferè verbis interpretatus sum (quamquam ea cum sententia eius Philosophi nullo modo congruebat:) * sic eiusdem testamentum non solùm à Philosophi grauitate, sed etiam ab ipsius sententia iudico discrepare. scripsit enim, & multis sæpe verbis, & breuiter, apteque, in eo libro, quem modò nominaui, mortem nihil ad nos pertinere. k quod enim dissolutum sit, id esse sine sensu: quod autem sine sensu sit, id nihil omnino ad nos pertinere. hoc ipsum elegantiùs poni, meliusque potuit. nam quod ita positum est, Quod dissolutum sit, id esse sine sensu, id eiusmodi est, vt non satis planè dicat, quid sit dissolutum. sed

* Cõtra Epicuri testamentum, quo diem natalẽ coli iussit.

k τὸ διαλυθὲν ἀναισθητεῖ.

101 tamẽ intelligo, quid velit. ‖ quæro autẽ, quid sit, q, cùm dissolutione, id est, morte, sensus omnis exstinguatur: & cùm reliqui nihil sit omnino, quod pertineat ad nos: tam accuratè, tamq; diligenter caueat, & sanciat, vt Amynomachus & Timocrates, heredes sui, de Hermachi sententia dent, quod satis sit ad diem agendum natalem suum quotannis, mense Gamelione: itemque omnibus mensibus, vicesimo die lunæ, dent ad eorum epulas, qui vnà secum philosophati sint,

102 vt & sui, & Metrodori memoria colatur. ‖ Hæc ego non possum dicere non esse hominis & belli, & humani: sapientis verò nullo modo, physici præsertim, quem se ille esse vult, putare vllum esse cuiusquam diem natalem. Quid? verũne potest esse dies sæpiùs, qui semel fuit?

certè

certè non potest. an eiusdemmodi? ne id quidem, nisi cùm multa annorum intercesserint millia, & omnium siderũ eodem, vnde profecta sint, fiat ad vnum tempus reuersio. nullus est igitur cuiusquã dies natalis. At habetur. Et ego scilicet id nesciebam. sed, vt sit, etiámne post mortem coletur: idq; testamento cauebit is, qui vobis quasi oraculũ ediderit, [l] nihil post mortem ad nos pertinere? Hæc non erant eius, qui innumerabileis mundos, infinitasque regiones, quarum nulla esset ora, nulla extremitas, mente peragrauisset. nunquid tale Democritus? vt alios omittam, hunc appello, quem ille vnum sequutus est. ‖ Quòd si dies notandus fuit, eúmne potiùs, quo natus, an eum, quo sapiens factus est? 103
Non potuit, inquies, fieri sapiẽs, nisi natus esset. Isto modo ne si auia quidẽ eius nata non esset. [m] Res tota, Torquate, nõ doctorum hominum, velle post mortem epulis celebrari memoriam sui nominis. Quos quidẽ dies quemadmodum agatis, & in quantam hominum * facetorũ vrbanitatem incurratis, nón dico. nihil opus est litibus. tantùm dico, magis fuisse vestrum, agere Epicuri diem natalem, quàm illum testamento cauere, vt ageretur. ‖ Sed, vt ad propositum re- 104
uertamur (de dolore enim cùm diceremus, ad istam epistolam delati sumus) nunc totum illud cõcludi sic licet. Qui in summo malo est, [n] iste cùm in eo est, non est beatus. sapiẽs autem semper beatus est, & est aliquando in dolore. non est igitur summum malũ dolor. Iam illud quale tandem est? Bona præterita non effluere sapienti, mala meminisse non oportere. Primùm in nostráne potestate est, quid meminerimus? * Themistocles quidem, cùm ei Simonides, [o] aut quis alius artem memoriæ polliceretur, obliuionis, inquit, mallem. nam memini etiam quæ nolo, obliuisci non possum quæ volo.

l L. *nihil mortem ad nos pertinere?*

m al. *Res est nota, Torquate, non doctorum*

* al. *facetosam*

n L. *is tum, cùm in eo est,*

* Idem 4. Academic.

o al. *aut aliquis alius*

‖ Magno

105 ‖ Magno hic ingenio. ſed res ſe tamen ſic habet, vt nimis imperioſi Philoſophi ſit, vetare meminiſſe. vide, ne Manliana ſint iſta veſtra, aut maiora etiam, ſi imperes quod facere non poſſim. Quid, ſi etiam iucunda memoria eſt præteritorum malorum? vt prouerbia nonnulla veriora ſint, quàm veſtra dogmata. vulgò enim dicitur, *Iucundi acti labores:* nec malè Euripides: concludam, ſi potero, Latinè: Græcum enim hunc verſum noſtis omnes:

„ p *Suauis eſt laborum præteritorum memoria.*

106 ‖ Sed ad bona præterita redeamus. quæ ſi à vobis talia dicerentur, qualibus C. Marius vti poterat, vt expulſus, egens, in palude demerſus, q Trophæorum recordatione leuaret dolorem ſuum: audirem, & planè probarem. nec enim abſolui beata vita ſapientis, nec ad exitum perduci poterit, ſi prima quæque benè ab eo conſulta, atque facta, ipſius obliuione r obruerentur. Sed vobis voluptatum perceptarum recordatio s beatam vitam facit, & quidem corpore perceptarum. nam ſi quæ ſunt aliæ, falſum eſt, omneis animi voluptates eſſe è corporis societate. t Corporis autem voluptas etiamſi præterita delectat, non intelligo, cur Ariſtoteles Sardanapali epigramma tantoperè derideat, in quo ille Rex Aſſyriæ glorietur, ſe omneis ſecum libidinum voluptates abſtuliſſe. quod enim ne viuus quidem, inquit, diutiùs ſentire poterat, quàm dum fruebatur: quo modo id potuit mortuo permanere? fluit igitur voluptas corporis, & prima quæque auolat, u vt aiebat, ſæpiuſque relinquit cauſas pœnitendi, quàm recordandi: itaque beatior Africanus cum patria illo modo loquens,

„ *Deſine Roma tuos hoſtes:* ———

reliqua præclarè,

„ *Namq; tibi monumenta mei peperere labores.*

p Ἡδὺ σωθέντα μεμνῆσθαι πόνων.
q L. *tropæorum recordatione*
r L. *obruentur.*
s al. *vitam beatã facit.*
t L. *Corporis autem voluptas ſi præterita delectat*, al. *Corporis autem voluptas ſi etiã præterita delectat,*
v Hæc habui, quæ edi, &c. Tuſculan. quæſt. lib. 5. L. delet hoc totum, *vt aiebat.*

Labo

Laboribus hic præteritis gaudet: tu iubes voluptatibus. hic se ad ea reuocat, è quibus nihil vmquam retulerit ad corpus: tu totus hæres in corpore. ‖ Illud autem ipsum quî obtineri 107
potest, quod dicitis, omneis animi & voluptates & dolores ad corporis voluptates & dolores pertinere? * x Nihilne te delectat vmquam? video, quicum loquar. te igitur, Torquate, ipsum per se nihil delectat? omitto dignitatem, honestatem, speciem ipsam virtutum, de quibus antè dictum est: hæc leuiora ponam: poëma, aut orationem cùm aut scribis, aut legis, cùm omnium factorum, cùm regionum conquiris historiam: signum, tabula, locus amœnus, ludi, venatio, villa Luculli (nam si tuam dicerem, latebram haberes: ad corpus diceres pertinere) sed ea, quæ dixi, ad corpúsne refers? an est aliquid, quod te suâ sponte delectet? Aut pertinacissimus fueris si in eo perstiteris, ad corpus ea, quæ dixi y referre: aut deserueris totam Epicuri voluptatem, si negaueris. ‖ Quod verò à te dispu- 108
tatum est, maiores esse voluptates, & dolores animi, quàm corporis, quia trium temporum particeps animus sit, corpore autem præsentia solùm sentiantur: quî probari potest, vt is, qui propter me aliquid gaudeat, plus, quàm ego ipse, gaudeat? Animi voluptas oritur propter voluptatem corporis, & maior est animi voluptas, quàm corporis. ita fit, vt gratulator lætior sit, quàm is, cui gratuletur. Sed, dum efficere vultis beatum sapientem, cùm maximas animo voluptates percipiat, omnibusque partibus maiores, quàm corpore: quid occurrat, non videtis. animi enim quoque dolores percipiet omnibus partibus maiores, quàm corporis. ita miser sit aliquando necesse est is, quem vos beatum semper vultis esse. nec verò id, dum omnia ad voluptatem, doloremque refertis,

x L. *Nihilne te sua sponte delectat vmquam?* & ita q. v. c.

y L. *referri:*

effi-

109 efficietis vmquam. || Quare aliud aliquid, Tor-
quate, hominis summum bonum reperiendum
est. voluptatem bestiis concedamus: quibus vos
de summo bono testibus vti soletis. Quid, si
etiam bestiæ multa faciunt duce sua quæque
natura partim indulgenter [z] vel cum labore, vt
in gignendo, in educando perfacilè appareat,
aliud quiddam iis propositum, non volupta-
tem? turtures & cursu, & peregrinatione lætan-
tur: congregatione aliæ cœtum quodammodo
ciuitatis imitantur. videmus [41] in quodam
[a] volucrum genere nonnulla indicia pietatis,
cognitionem, memoriam, in multis etiam disci-
plinam. Ergo in bestiis erunt secreta à voluptate
humanarum quædam simulacra virtutum: in
ipsis hominibus virtus, nisi voluptatis causa,
nulla erit? & homini, qui ceteris animantibus
plurimùm præstat, præcipui à natura nihil
110 datum esse dicemus? || Nos verò, siquidem in
voluptate sunt omnia, longè, multumque supe-
ramur à bestiis: quibus ipsa terra fundit ex sese
pastus varios, variéque abundanteis nihil labo-
rantibus: nobis autem aut vix, aut ne vix qui-
dem, suppetunt multo labore quærentibus. nec
tamen vllo modo summum pecudis bonum, &
hominis idem mihi videri potest. quid enim
tanto opus est instrumento in optimis artibus
comparandis? quid tanto concursu honestissi-
morum studiorum, tanto virtutum comitatu, si
ea nullam ad aliam rem, nisi ad voluptatem
111 conquiruntur? || vt, si Xerxes, cùm tantis classi-
bus, tantisq; equestribus, & pedestribus copiis,
Hellesponto iuncto, [43] [b] *Athóve perfosso, maria
ambulauisset, terramq; nauigasset,* [c] si cum tanto
impetu in Græciam venisset, causam eius quis
ex eo quæreret, tantarum copiarum, tantique
belli, mel se afferre ex Hymetto voluisse di-
ceret. certè sine causa videretur tanta conatus:

z L. *vel cum labore in gignendo, in educando, vt perfacilè appareat,*

a L. *volucrium*

b L. *Athóne perfosso,*

sic nos sapientem, plurimis & grauissimis ar-
tibus, atque virtutibus, instructum, & ornatum,
non, vt illum, maria pedibus peragrantem, clas-
sibus monteis, sed omne cœlum, totamq; cum
vniuerso mari terram mente complexum, vo-
luptatem petere si dicemus; mellis causa di-
cemus tanta molitum. || ad altiora quædam, & 113
magnificentiora, mihi crede, Torquate, nati su-
mus: nec id ex animi solùm partibus, in quibus
inest memoria rerum innumerabilium, [d] vitæ
quidem infinita inest coniectura consequen-
tium, non multùm à diuinatione differens, inest
moderator cupiditatis pudor, inest ad huma-
nam societatem iustitiæ fida custodia: inest in
perpetiendis laboribus, adeundisque periculis
firma, & stabilis doloris, mortisque contemtio.
ergo hæc in animis: tu autem etiam membra
ipsa sensusque considera: qui tibi, vt reliquæ
corporis partes, non comites solùm virtutum,
sed ministri etiam videbuntur. || quid, si in ipso 114
corpore multa voluptati præponenda sunt, vt
vires, [e] valetudo, velocitas, pulchritudo? quid
tandem in animis censes? in quibus doctissimi
illi veteres inesse quiddam cœleste & diuinum
putauerunt. quòd si esset in voluptate summum
bonum (vt dicitis) optabile esset, in voluptate
maxima, nullo interuallo interiecto, dies,
nocteisque versari, cùm omnes sensus [f] dulce-
dine omni quasi perfusi mouerentur. quis est
autem dignus nomine hominis, qui vnum diem
totum velit esse in isto genere voluptatis? || Cy- 115
renaici quidem non recusant. vestri hæc vere-
cundiùs: illi fortasse constantiùs. sed lustremus
animo, non has maximas arteis, quibus qui ca-
rebant, [g] inertes à maioribus nominabantur.
sed quæro, num existimes non dico Homerum,
Archilochum, Pindarum, sed Phidiam, Polycle-
tum, Zeuxin, ad voluptates arteis suas direxisse?

Ergo

d. L. *& ea quidem infinita*

e. L. *valitudo,*

f. al. *dulcitudine*

g ἄτεχνοι

Ergo opifex plus sibi proponet ad formarum,
quàm ciuis excellens ad factorum pulchritu-
dinem? quæ autem est alia causa erroris tanti,
tam longè, lateque diffusi, nisi quòd is, qui vo-
luptatem summum bonum esse decernit, non
cum ea parte animi, in qua inest ratio, atque
consilium, sed cum cupiditate, id est, cum animi
116 leuissima parte deliberat? || quæro enim de te si
sunt dij, vt vos etiam putatis, qui possunt esse
beati, cùm voluptates corpore percipere non
possint? aut si sine eo genere voluptatis beati
sunt, cur similem animi vsum in sapiente esse
h nolitis? Lege laudationes, Torquate, non eo- h L. *nolitis.*
rum, qui sunt ab Homero laudati, non Cyri,
non Agesilai, non Aristidis, non Themistoclis,
non Philippi, non Alexandri lege nostrorum
hominum, lege vestræ familiæ: neminem vi-
debis ita laudatum, vt artifex callidus compa-
randarum voluptatum diceretur. non i elogia i al. *ellogia*
monumentorum id significant. velut hoc ad *monumen-*
portam? k Vno ore cui plurimæ consentiunt *torum*
117 gentes, populi primarium fuisse virum. || Id ne al. *eclogia*
consensisse de Calatino plurimas genteis arbi- *monumen-*
tramur, primarium populi fuisse, quòd præstan- *torum*
tissimus fuisset in conficiendis voluptatibus? k L. *vno ore*
Ergo in iis adolescentibus bonam spem esse *quem pluri-*
dicemus, & magnam indolem, quos suis com- *mæ consen-*
modis inseruituros, & quidquid ipsis expediat, *tiunt* &c.
facturos arbitramur? nónne videmus, quan-
ta perturbatio rerum omnium consequatur?
quanta confusio? tollitur beneficium; tollitur
gratia: quæ sunt vincula concordiæ. nec enim,
si tuam ob causam cuiquam commodes, bene-
ficium illud habendum est, sed fœneratio: nec
gratia deberi videtur ei, qui suam ob causam
commodauerit. Maximas verò virtutes iacere
omneis necesse est, voluptate dominante. Sunt
etiam turpitudines plurimæ, quæ, nisi honestas

natura plurimum valeat, cur non cadant in sa-
pientem non est facilè defendere. ‖ Ac, ne plura 118
complectar (sunt enim innumerabilia) benè
laudata virtus [l] voluptatis aditus intercludat
necesse est. quod iam à me exspectare noli. tute
introspice in mentem tuam ipse: eamque omni
cogitatione pertractans [m] percontare ipse te,
44 perpetuísne malis voluptatibus [n] perfluens,
in ea, quam sæpe vsurpabas, tranquillitate
degere omnem ætatem sine dolore, assumto
etiam illo, quod vos quidem adiungere soletis,
sed fieri non potest, sine doloris metu: an, cùm
de omnibus gentibus optimè merere, cùm
opem indigentibus salutemque ferres, vel Her-
culis perpeti ærumnas. sic enim maiores nostri
labores non fugiendos, tristissimo tamen verbo
ærumnas etiam in deo nominauerunt. ‖ Exi- 119
gerem ex te, cogeremque, vt responderes,
nisi vererer, ne Herculem ipsum ea, quæ pro sa-
lute gentium summo labore gessisset, volupta-
tis causa gessisse diceres. Quæ cùm dixissem,
* HABEO, inquit Torquatus, ad quos ista
referam: & quamquam aliquid ipse poteram,
tamen inuenire malo paratiores familiareis
nostros. * CREDO Syronem dicis, [o] & Po-
lydemum, cùm optimos viros, tum doctissimos
homines. * RECTE, inquit, intelligis. * AGE
sanè, inquam. sed erat æquius, Triarium ali-
quid de nostra dissensione iudicare. * IMMÒ,
inquit arridens, iniquum, hac quidem de re.
tu enim ista lenius: hic Stoicorum more nos
vexat. * TVM Triarius, Posthac quidem,
inquit, audaciùs. nam hæc ipsa mihi erunt in
promtu, quæ modò audiui, nec antè aggrediar,
quàm te ab istis, quos dicis, instructum videro.
Quæ cùm essent dicta, finem fecimus & ambu-
landi, & disputandi.

M. TVL.

l forr. *voluptati*

m al. *percunctare*

n L. *perfruens*.

* TORQVATVS.

* CICERO.

o L. & *Phi-lodemum*, & ita q.v.c.

* TORQVATVS.

* CICERO.

* TORQVATVS.

* TRIARIVS.

M. TVLII CICERONIS
DE FINIBVS BONORVM & malorum ad Brutum,

LIBER TERTIVS.

Virtutem esse summum bonum, Turpe verò summũ malũ ex Stoicorũ secta defendit Cato, plurimásq; & subtiles Stoicorum disputationes explicat.

CICERO. CATO.

1 VOluptatem equidem, Brute, si ipsa pro se locatur, nec tam pertinaceis habeat patronos, concessuram arbitror, conuictam superiore libro, dignitati. etenim sit impudens, si virtuti diutius repugnet, aut si honestis iucunda anteponat, aut pluris esse contendat [1] [a] dulcedinem corporis titillantem ex ea re natam lætitiã, quàm grauitatem animi atque constantiã. quare illam quidem dimittamus, & suis se finibus tenere iubeamus, ne blanditiis eius, illecebrísque impediatur disputandi seueritas. *quærẽdũ est enim, vbi sit illud summũ bonũ, quod reperire volumus, quoniam & voluptas ab eo remota est, & eadẽ ferè contra eos dici possunt, qui vacuitatẽ doloris finẽ bonorũ esse voluerunt. ‖ Nec verò ita vllũ probetur summũ bo-
2 nũ, vt virtute careat: qua nihil potest esse præstãtius. Itaque quamquã in eo sermone, qui cũ Torquato est habitus, nõ remissi fuimus: tamen hæc acrior est cũ Stoicis parata contentio. quæ enim de voluptate dicuntur, ea nec acutissimè, nec abscõditè disserũtur. neq; enim qui defendunt eã, versuti in disserẽdo sunt, nec, qui cõtrà dicunt, [2] causam difficilẽ [b] repellũt. Ipse etiam dicit Epicurus, ne argumẽtãdũ quidẽ esse de voluptate, quòd sit positũ eius iudiciũ in sensibus,

a L. *dulcedinem corporis titillantem, ex eáve natam læt.*

* Propositio.

b forte. *refellunt.*

vt commoneri nos satis sit: nihil attineat doceri. quare illa nobis simplex fuit in vtráque parte disputatio. nec enim in Torquati sermone quidquam implicatũ, aut tortuosum fuit: [c] nostráque, vt mihi videtur, dilucida oratio ‖ Stoicorũ autem nõ ignoras quàm sit subtile, vel spinosum potiùs, * differẽdi genus: ídque cum Græcis, tũ magis nobis. quibus etiam verba pariẽda sunt, imponẽdaque noua nouis rebus nomina. quod quidem nemo mediocriter doctus mirabitur, cogitãs, in omni arte, cuius vsus vulgaris, communísque non sit, multã nouitatẽ nominũ esse, cũ cõstituãtur earũ rerũ vocabula, quæ in quaque arte versentur. ‖ Itaq; & Dialectici, & Physici verbis vtũtur iis, quæ ipsi Græciæ nota nõ sunt. geometræ verò, musici, grammatici, etiam more quodã loquuntur suo. itẽ ipsæ rhetorum artes, quæ sunt totæ forenses, atque populares: verbis tamẽ in dicẽdo quasi priuatis vtũtur, ac suis. Atque, vt omittam has arteis eleganteis, & ingenuas, ne opifices quidem tueri sua artificia possent, nisi vocabulis vterentur nobis incognitis, vsitatis sibi. Quin etiam agricultura, quæ abhorret ab omni politiore elegantia, tamen eas res, in quibus versatur, nominibus notauit nouis, quo magis hoc Philosopho faciendum est. ars est enim Philosophiæ vitæ: de qua disserens arripere verba de foro non potest. ‖ Quanquam ex omnibus Philosophis Stoici ; plurima [d] nominauerunt. * Zeno quoque eorũ princeps non tã rerũ inuẽtor fuit, quã nouorũ verborum. Quòd si in ea lingua, quam pleriq; vberiorẽ putãt, cõcessum à Græcia est, vt doctissimi homines [4] de rebus [e] non peruulgatis, inusitatis verbis vterentur: quãto id vel nobis magis est cõcedẽdũ, qui ea nũc primùm audemus attingere? Et si, quod sæpe diximus, & quidã cum aliqua querela non Græcorũ modò, sed etiam

3 (margin, at "Stoicorũ autem") · 4 (margin, at "Itaq; & Dialectici") · 5 (margin, at "Quanquam")

c fort. totáque,
* disputãdi
d nomarunt.
* Vide Lae. lib 6. in fine & lib. 7.
e al. non peruagatis.

eorũ qui se Græcos magis, quã nostros haberi
volunt, nos non modò non vinci à Græcis ver-
borũ copia, sed esse in ea etiã superiores: elabo-
randum est, vt hoc non in nostris solùm arti-
bus, sed etiam in illorum ipsorum consequa-
mur. quamquam ea verba, quibus ex instituto
veterum vtimur pro Latinis, vt ipsa Philoso-
phia, vt rhetorica, dialectica, grãmatica, geome-
tria, musica, quanquam Latinè ea dici poterant,
tamen [f] quoniã vsu percepta sunt, nostra du-
camus. Atque hæc quidẽ de rerum nominibus.
6 || De ipsis rebus autem sæpenumero, Brute, ve-
reor ne reprehendar, cùm hæc ad te scribam,
[5] qui [g] tum in Philosophia, tum in optimo ge-
nere Philosophiæ tantùm processeris. quod si
facerem quasi te erudiens, iure reprehenderer.
sed ab eo plurimũ absum: neq; vt ea cognoscas
quæ tibi notissima sunt ad te mitto, sed, quia
facillimè in nomine tuo acquiesco, & quia te
habeo æquissimũ eorum studiorum, quæ mihi
cõmunia tecũ sunt, [h] æstimatorem & iudicẽ. At-
tendes igitur, vt soles, diligenter, eamque con-
trouersiam diiudicabis, quæ mihi fuit cũ auun-
7 culo tuo, diuino, ac singulari viro. || Nam, in
Tusculano cùm essem, vellémque è bibliothe-
ca pueri Luculli quibusdam libris vti: veni in
eius villam, vt eos ipse (vt solebam) inde pro-
merem: quò cùm venissem, M. Catonem, quem
ibi esse nescieram, vidi in bibliotheca sedẽtem,
multis circumfusum Stoicorum libris. erat e-
nim, vt scis, in eo inexhausta auiditas legendi,
nec satiari poterat: quippe qui ne reprehen-
sionem quidem vulgi inanem reformidans, in
ipsa curia soleret legere sæpe, dum senatus co-
geretur, nihil operæ reip. detrahẽs, quo magis
tum in summo otio, maximáque copia [6] quasi
helluo librorũ, si hoc verbo [i] in tã clara re vten-
8 dum est, videbatur. [7] || Quod cùm accidisset,

f sic v. c. fort. *quoniã vsu recepta sunt*, &c. al. *quoniam vsu capta sunt*, &c.

g L. *cum in omni Phil.*

h L. *existimatorem*,

i fort. *in tã praeclara re*

vt alter alterum nec opinatò videremus, surrexit statim. deinde prima illa, quæ in congressu solemus: *CATO.* * QVID tu, inquit, huc? à villa enim, credo: & si ibi te esse scissem, ad te ipse venissem. *CICER.* * HERI, inquam, ludis commissis, ex vrbe profectus veni ad vesperam. [k] causa enim fuit huc veniendi, vt quosdam hinc libros promerem: & quidem, Cato, totam hanc copiam iam Lucullo nostro notam esse oportebit: nam his libris eum malo, quàm reliquo ornatu villæ delectari. est enim mihi magnæ curæ: [l] quamquam quidem hoc propriũ tuum munus est, vt ita erudiatur, vt & patri, & Scipioni nostro, & tibi tam propinquo respondeat. Labòro autem non sine causa. nam & aui eius memoria moueor (nec enim ignoras, quanti fecerim Scipionem: qui, vt opinio mea fert, in principibus iam esset, si viueret) & Lucullus mihi versatur ante oculos, [m] vir tum omnibus excellens, tum mecum & amicitia, & omni voluntate, sententiaque coniunctus.

k L. *causa autem fuit*

l L. *quãquã hoc quidem propr.*

m fort. *vir cùm rebus omnibus excellens*

9 ‖ *CATO.* * PRAECLARE, inquit, facis, cum & eorum memoriã tenes, quorũ vterque tibi testamento liberos suos commendauit, & puerum diligis. Quòd autem meum munus dicis, non equidem recuso: sed te adiungo socium. addo etiam illud, multa iam mihi dare signa puerum & pudoris, & ingenij. sed ætatẽ vides. *CICER.* * VIDEO equidem, inquam: sed infici tamen iam debet iis artibus, quas si, dum est tener, combiberit, ad maiora veniet paratior. [n] Sic equidem, diligentiùs, sæpiúsque ista loquemur inter nos, agemúsque communiter. *CATO.* * SED resideamus, inquit, si placet. itaque fecimus ‖

n L. *Sic est: & quidẽ diligentius, sæp.* al. *Hic equidem resideamus*

10 Tum ille: Tu autem, cùm ipse tantum librorum habeas, quos hîc tandem requiris? *CICER.* * Commentarios quosdam, inquam, [o] Aristotelicos, quos hîc sciebam esse, veni vt offerrem, quos legerem,

o L. *Aristotelios,*

rem, dum essem otiosus: quod quidem nobis (vt scis) non sæpe contingit. * QVAM vellem, inquit, p vt te Stoicos q inclinasses. erat enim, si cuiusquam, certè tuum, nihil præter virtutem in bonis ducere. * VIDE, ne magis, inquã, tuum fuerit, r cum in re idem tibi, quod mihi, videretur, non noua te rebus nomina imponere. ratio enim nostra consentit, oratio pugnat. * MINIME verò, inquit ille, cõsẽtit. quidquid enim præter id, quod honestum sit, expetendum esse dixeris, in bonisque numeraueris: & honestum ipsum, quasi virtutis lumen, extin-
11 xeris, & virtutem penitus euerteris. ‖ Dicuntur * ista, Cato, magnificè, inquam: sed vidésne verborum gloriam tibi cum Pyrrone, & Aristone, qui omnia exæquent, esse communem? de quibus, cupio scire, quid sentias. * ERGONE quæris, inquit, scire, quid sentiam? quos bonos viros, forteis, iusstos, moderatos aut audiuimus in republica fuisse, aut ipsi vidimus: qui sine vlla doctrina naturam ipsam secuti, multa laudabilia fecerunt. eos meliùs à natura institutos fuisse, quàm institui potuissent à Philosophia, si vllam aliam probauissent, præter eam, quæ nihil aliud in bonis habet, nisi honestum: nihil, nisi turpe, in malis: 9 s ceteræ Philosophorum disciplinæ, omnino alia magis, alia minùs, sed tamen omnes, quæ rem vllam virtutis expertem aut in bonis, aut in malis numerent, eas non modò nihil adiuuare arbitror, neque afferre, quo meliores simus, sed ipsam deprauare naturam. nam si hoc non obtineatur, 10 * *id solum bonum esse, quod honestum sit*: nullo modò probari possit, beatam vitam virtute effici. quòd si ita sit: cur opera Philosophiæ sit danda, nescio. si enim sapiens aliquis miser esse possit, næ ego istam gloriosam, memorabilémque virtutem t non magno

* CATO.
p particulã vt non habent tres libri vet. nec agnoscit L.
* CICER.
q V.C. *inclinauisses?*
* CATO.
r L. *cùm te idem tibi,*
* vide Diogenem in Pyrrhone.
* CICER.
* CATO.
s L. *ceteras Philosophorũ disciplinas, omnino aliã magis, aliam minùs, sed tamen omneis, quæ rem vllam virtutis expertẽ in bonis, aut vitiis, in malis numerẽt, eas nõ modo, &c.*
* al. *fit: id solũ malum, quod turpe nullo modo.*
t L. *non magni æstim.*

* *omnes sapientes semper beatos esse.*

æstimandam putem. || * QVAE adhuc, Cato, à te dicta sunt, eadem, inquam, dicere posses, si sequerere Pyrrhonem, aut Aristonem. nec enim ignoras, his istud honestum, non summum modò, sed etiam (vt tu vis) solum bonum videri. quod si ita est, sequitur id ipsum, quod te velle video, * omneis semper beatos esse sapienteis. hósne igitur laudas, & hanc eorum sententiam sequi nos censes oportere? 12

* CATO.

* MINIME verò istorum quidem, inquit. cùm enim virtutis hoc proprium sit, earum rerum, quæ secundum naturam sint habere [u] delectum: qui omnia sic exæquauerunt, vt in vtramque partem ita paria redderent, vti nulla selectione vterentur [x], eius virtutem ipsam sustulerunt.

u al. *dilectum:*

x vox *eius,* delenda.

|| Istud quidem, inquam, optimè dicis: sed quæro, [y] númne tibi faciendum idem sit, nihil dicenti bonum, quod non rectum, honestúmque sit, reliquarum rerum discrimen omne tollenti? Si quidẽ, inquit, tollerẽ: sed relinquo. 13

y L. *nónne tibi faciendum* &c.

* CICERO

* QVONAM modo, inquam, si vna virtus, vnum istud, quod honestum appellas, rectum, laudabile, decorum (erit enim notius quale sit pluribus notatum vocabulis idem declarantibus) id ergo, inquam, si solum est bonum, quid habebis præterea, quod sequare? aut, si nihil malum, nisi quod turpe, inhonestum, indecorum, prauum, flagitiosum, fœdum, vt hoc quoque pluribus nominibus insigne faciamus: quid præterea dices esse fugiendũ? ||

* CATO.

* NON ignoranti, inquit, tibi, quid sim dicturus, sed aliquid, vt ego suspicor, ex mea breui responsione arripere cupienti, non respondebo ad singula: explicabo potiùs, quoniam otiosi sumus, nisi alienum putas, totam Zenonis, Stoicorúmque sententiam.

* CICER.

* MINIME id quidem, inquã, alienum: multúmque ad ea, quæ quærimus, explicatio tua ista profecerit.

* CATO.

* EXPERIAMVR igitur, 14

tur, inquit, etsi habet hæc Stoicorum ratio difficilius quiddam, & obscurius. nam cùm in Græco sermone [z] hæc ipsa quondam [11] rerum nomina nouarum non videbantur, quæ nunc consuetudo diuturna triuit: quid censes in Latino fore? * FACILLIMVM id quidem est, inquam, si enim Zenoni licuit, cùm rem aliquam inuenisset inusitatam, inauditum quoque ei rei nomen imponere, cur non liceat
15 Catoni? ‖ nec tamen exprimi verbum è verbo necesse erit, * vt interpretes indeserti solent, cum sit verbum, quod idem declaret, [a] magis, minúsve vsitatum. equidem soleó etiam, quod vno Græci, si aliter non possum, idem pluribus verbis exponere. & tamen puto concedi nobis oportere, vt Græco verbo vtamur, siquando minùs occurret Latinum, ne hoc ephippis, & acratophoris potiùs, quàm proegmenis, & apoproegmenis, concedatur. quamquam hæc quidem [b] proposita rectè, & reiecta dicere licebit. * BENE facis, inquit, quòd me adiuuas: & istis quidem, quæ modò dixisti, vtar potiùs Latinis. in ceteris subuenies, si me hærentem videbis. * SEDVLÒ, inquam, faciam. SED FORTVNA FORTEIS. quare conare, quæso. quid
16 enim hoc possumus agere diuinius. ‖ * PLACET his, inquit, quorum ratio mihi probatur, simulatque natum sit animal (hinc enim est ordiendum) ipsum sibi conciliari, & commendari ad se conseruandum, & ad suum statum, & ad ea, quæ conseruantia sunt eius status, diligenda: alienari autem ab interitu, iísque rebus, quæ interitum videantur afferre. id ita esse sic probant, quòd antè quàm voluptas, aut dolor attigerit, salutaria appetant parui asperenturque contraria. quod non fieret, nisi statum suum diligerent, interitum timerent. fieri autem non posset, vt appeterent aliquid, nisi sensum

z L. *hæc ipsa quondam rerum nomina*

* CICER.

nouarum nouo videbantur, quæ

* Sic Horatius de arte Poetica, vers. 132.

a for. *magis vsitatum.*

b al. *præposita*

* CATO.

* CICER.

* CATO.

ſenſum haberent ſui, eoque ſe, & ſua diligerent.
ex quo intelligi debet, principium ductum eſ-
ſe à ſe diligendi. ‖ In principiis autem natu- 17
ralibus * diligendi ſui plerique Stoici non pu-
tant voluptatem eſſe ponendam, quibus ego
vehementer aſſentior: ne, ſi voluptatem na-
tura poſuiſſe in iis rebus videatur, quæ primæ
appetuntur, multa turpia ſequantur, ſatis eſſe
autem argumenti videtur, quamobrem illa,
quæ natura prima ſunt aſcita, natura diliga-
mus, quòd eſt nemo, quin, cùm vtrumuis li-
ceat, aptas malit, & integras omneis parteis
corporis, quàm eodem vſu imminutas, & de-
tortas habere. cognitiones autem (vel, ſi hæc
verba minùs placent, aut minùs intelliguntur,
c καταλήψεις appellemus licet) eas igitur ipſas
propter ſe aſciſcendas arbitramur, quòd ha-
beant quiddam in ſe quaſi complexum, & cō-
tinens veritatem, id autem in paruis intelligi
poteſt: quos delectari videamus, etiam ſi eorum
nihil interſit, ſi quid ratione per ſe ipſi inue-
nerunt. ‖ arteis etiam ipſas propter ſe aſſu- 18
mendas putamus, tum quia ſit in his aliquid
dignum aſſumtione, tum quòd conſtent ex
cognitionibus, & contineant quiddam in ſe
ratione conſtitutum, & via. à falſa autem aſ-
ſenſione magis nos d alienatos eſſe, quàm à
ceteris rebus, quæ ſunt contra naturam, arbi-
trantur. Iam membrorum, id eſt, partium cor-
poris alia videntur propter eorum vſum à
natura eſſe donata, vt manus, crura pedes, &
ea, quæ ſunt intus in corpore, quorum vtilitas
quanta ſit, à medicis etiam diſputatur: alia au-
tem nullam ob vtilitatem, quaſi ad quendam
ornatum, vt cauda pauoni, plumæ verſicolo-
res columbis, viris mammæ, atque barba. ‖ Hæc 19
dicuntur fortaſſe ieiuniùs. ſunt enim quaſi
prima elementa naturæ: quibus vbertas ora-
tionis

* al. *diligendo*.

c v. c. *catalepses*

d for. *alienos eſſe*.

tionis adhiberi vix poteft, nec equidem eam cogito conſectari: verumtamen cùm de rebus grandioribus dicas, ipſæ res verba rapiunt. ita fit cùm grauior, tum etiam ſplendidior oratio. * EST vt dicis, inquam. ſed tamen omne, quod de re bona dilucidè dicitur, mihi præclarè dici videtur. iſtiuſmodi autem res dicere ornatè velle puerile eſt: planè autem, & perſpicuè expedire poſſe, docti, & intelligentis viri. * PROGREDIAMVR igitur, quoniam, inquit, ab his principiis naturæ diſceſſimus: quibus congruere debent, quæ ſequuntur. ſequitur autem prima diuiſio hæc. ‖ e Aeſtimabile eſſe dicitur: ſic enim, vt opinor, appellamus id, quòd aut ipſum ſecundum naturam ſit aut tale quid efficiat, vt ſectione dignum propterea ſit, quòd aliquod pondus habeat dignum æſtimatione: quam ille ἀξίαν vocat: contráque inæſtimabile, quod ſit ſuperiori contrarium. initiis igitur ita conſtitutis, vt ea, quæ ſecundum naturam ſunt, ipſa propter ſe ſumenda ſint, cõtrariaque item f reiicienda: primum eſt officium (id enim appello καθῆκον) vt ſe conſeruet in naturæ ſtatu: deinceps vt ea teneat, quæ ſecundum naturam ſint, pellatque contraria: quæ, inuẽta ſelectione, & item reiectione, ſequuntur: g deinceps cum officio ſelectio. deinde ea perpetua, tum ad extremum conſtans, conſentaneaque naturæ: in qua primùm ineſſe incipit, & intelligi, quid ſit, quòd verè bonum poſſit dici. ‖ prima eſt enim conciliatio hominis ad ea, quæ ſunt ſecundum naturam. ſimul autem cepit intelligentiam, vel notionem potiùs, quam appellant ἔννοιαν illi, viditq; rerum agendarum ordinem, &, vt ita dicam, concordiam: multò eam pluris æſtimauit, quàm omnia illa, quæ primùm dilexerat: [12] h atqui ita cognitione, & ratione collegit, vt ſtatueret, i in

* CICER.

* CATO.

e L. *Aeſtimabile eſſe dicitur: ſic enim, vt opinor, appellamus ἀξιωτὸν id, quod aut ipſum, &c.*

f V.C. *reiiciẽda:*

g L. *deinceps officiorum ſelectio:*

h L. *atq; ita cogitatione, & ratione collegit.*

k al. *in ea c.* i in eo collocatum summum illud hominis per se laudandum, & expetẽdum bonum, quod cùm positum sit in eo, quod ὁμολογίαν Stoici, nos appellemus conuenientiam, si placet: cum igitur in eo sit id bonum, k quò referenda sunt omnia honestè facta, ipsumque honestũ, quod in bonis ducitur, quamquam pòst oritur, tamẽ id solum vi sua, & dignitate expetendum est: eorum autem, quæ sunt l prima naturæ, propter se nihil expetendum. || Cùm verò illa, quæ officia esse dixi, proficiscantur ab initiis naturæ: ad ea hæc referri necesse est: vt rectè dici possit, omnia officia eò referri, vt adipiscamur principia naturæ: nec tamen vt hoc sit bonorum vltimum, propterea quòd non inest in primis naturæ conciliationibus honesta actio. consequens enim est, & pòst oritur, vt dixi. est tamen ea secundum naturam, multóque nos ad se expetendam magis hortatur, quàm superiora omnia. sed ex hoc primùm error tollendus est, [13] m nequis sit, qui existimet, vt duo sint vltima bonorum. [14] Vt enim, sicui sit propositum, n collimare hastam aliquò, o aut sagittam, sicut nos vltimum in bonis diximus: sic illi facere omnia, quæ possit, p vt collimet: huic in eius similitudine omnia sint facienda, q vt collimet, & tamen vt omnia faciat, quo propositum assequatur: sed hoc, quasi vltimũ, quale nos summũ in vita bonũ dicimus: illud autẽ, vt feriat, quasi seligendum, non expetendum. || Cùm autem omnia officia à principiis naturæ proficiscantur, ab iisdem necesse est profi-

22

23

k L. *quòd referenda sunt omnia honestè facta: ipsum honestum,* &c.

l al. *prima natura,*

m v. c. *nequis sequi existimet, ut duo sint vltima b.* al. *nequis existimet, poni vltima bonorum.*

n al. *collineare.*

o L. *aut sagittam, huic omnia sint facienda, vt collineet, ita tamen vt omnia faciat, quo feriat: sic cùm homini vltimum in bonis esse dicimus adipisci principia naturæ, hoc dicimus, huic in eadem similitudine, omnia esse facienda, vt propositum assequatur, ita tamen, vt rectum officium, seu honesta actio subsequatur: sed hoc quasi vltimum, quale nos summum in vita bonum dicimus. illud autem quasi seligendum, non exp.* &c. p al. *vt collineet:* q al. *vt collineet,*

proficisci ipsam sapientiam. Sed quemadmodum sæpe fit, vt is, qui commendatus sit alicui, pluris eum faciat, cui commendatus sit, quàm illum, à quo sit: [r] minimè mirum est primò nos sapientiæ commendari ab initiis naturæ, pòst autem ipsam sapientiam nobis cariorem fieri, quàm illa sint, à quibus ad hanc venerimus. atque vt membra nobis ita data sunt, vt ad quandam rationem viuendi data esse [s] appareant: sic appetitio animi, quæ ὁρμὴ Græcè vocatur, non ad quoduis genus vitæ, sed ad quandam formam viuendi videtur data: itemque & ratio, & perfecta ratio. ‖ Vt enim histrioni actio, saltatori motus, non quiuis, sed certus quidam est datus, sic vita agenda est certo genere quodam, non quolibet: quod genus conueniens, cōsentaneumq; dicimus. nec enim gubernationi, aut medicinæ similem sapientiam esse arbitramur, sed actioni illi potiùs, quam modò dixi, & saltationi vt in ipsa arte insit: non foris petatur extremum, id est, artis effectio. & tamen est etiam alia cum his ipsis artibus sapientiæ dissimilitudo, propterea quòd in illis, quæ rectè acta sunt, non continentur tamen omnes partes, ex quibus constant. * quæ autem nos aut recta, aut rectè facta dicamus, si placet, illi autem appellant κατορθώματα, omneis numeros virtutis continent. sola enim sapientia in se [t] tota conuersa est: quod idem in ceteris artibus non fit. ‖ Insciitè autem medicinæ, & gubernationis vltimum cum vltimo sapientiæ comparatur. sapientia enim & animi magnitudinem complectitur, & iustitiam, & vt omnia, quæ homini accidant, infra se esse iudicet: quod idem in ceteris artibus non contingit. tenere autem virtutes eas ipsas, quarum modò mentionem feci, nemo poterit, nisi statuerit, nihil esse, quod intersit, aut differat aliud ab

r L. *si: minimè*

s L. *appareat:*

* Vide 1. Officiorũ, §. 8.

t fort. *versa est:*

ab alio, præter honesta, & turpia. Videamus nunc, quàm sint præclarè illa iis, quæ iam posui, consequentia. ‖ cùm enim hoc sit extremum 26 (sentis enim credo me iã diu, quod τέλος Græcus dicat, id dicere tum extremum, tũ vltimum, tum summum: licebit etiã finem pro extremo, aut vltimo dicere (*cum ergo hoc sit extremum, cõgruenter natura, conuenientérque viuere*, necessariò sequitur, omneis sapienteis semper feliciter, absolutè, fortunatè viuere, nulla re impediri, nulla prohiberi, nulla egere. Quod autem continet non magis eam disciplinam, de qua loquor, quàm vitam, fortunasq; nostras, id est, vt quòd honestum sit, id solum bonum iudicemus. Potest id quidem fusè, & copiosè, & omnibus [u] electissimis verbis, grauissimisq; sententiis Rhetoricè & augeri & ornari: sed consectaria me Stoicorum, breuia, & acuta delectant. ‖ Concluduntur igitur eorum argumenta sic, 27 Quod est bonum, omne laudabile est. quod autem laudabile est, omne honestum est. bonum igitur quod est, honestum est. Satísne hoc conclusum videtur? Certè, quod enim efficiebatur ex his duobus, [x] quæ erant sumta in eo, vides esse conclusum. duorum autem, è quibus effecta conclusio est, cõtra superius dici solet. Non omne bonum esse laudabile. [y] nã quod honestum sit. laudabile esse conceditur. Illud autem perabsurdum, Bonum esse aliquid, quod nõ expetendum sit: aut expetendũ, quòd non placẽs: aut, si id, non etiam diligendum: ergo & probãdum. ita etiam laudabile. id autẽ honestum. ita fit, vt quòd bonũ sit, id etiã honestũ sit. ‖ Deinde 28 quæro, quis aut de misera vita possit gloriari, aut non de beata? de sola igitur beata. ex quo efficitur, gloriatione, vt ita dicam, dignam esse beatã vitã: [z] quòd nõ possit quidẽ nisi honestæ vitæ iure cõtingere. ita fit, vt honesta vita, beata vita

u al. *lectissimus*

x L. *quæ erãt sumta, in eo vides esse concl.*

y L. *nã quod laudabile sit, honestum esse conceditur. Illud autẽ p.*

z fort. *quod ne possit quidẽ nisi hon.*

vita

vita sit, & quoniam is, [a] cui contingit, vt iure laudetur, habet insigne quiddam ad decus, & ad gloriam, vt ob ea, quæ tanta sint, beatus dici iure possit: idem de vita talis viri rectissimè dicitur. ita, si beata vita honestate cernitur: quod honestum est [b], id bonum solum habendum est.

29 ‖ Quod verò negari nullo modo possit, quem vnquam stabili, & firmo, & magno animo, quem fortem virum dicimus effici posse, nisi constitutum sit, non esse malum dolorem? Vt enim qui mortem in malis ponit, non potest eam non timere: sic nemo vlla in re potest id, quod malum esse decernit, nō curare, idque contemnere. quo posito, & omnium assensu approbato, illud assumitur, eum, qui magno sit animo, atque forti, omnia, quę cadere in hominem possint, despicere, & pro nihilo putare. quæ cùm ita sint, effectum est, nihil esse malum, quod turpe non sit. Atque iste vir altus, & excellens, magno animo, verè fortis, infra se omnia humana ducens, is inquam, quem efficere volumus, quem quærimus, certè & confidere sibi debet, & suæ vitæ, & actæ, & consequenti: & benè de se iudicare, statuens nihil mali posse incidere sapienti. Ex quo intelligitur [c] idem, illud solum bonum esse, quod honestum sit, [d] ídque esse beatè viuere, honestè, id est, cum virtute viuere.

30 ‖ Nec verò ignoro varias Philosophorum fuisse sententias, eorum dico, qui summum bonū, quod vltimum appello, in animo ponerent. quas quamquam vitiosè quidam secuti sunt, tamen * non modò his tribus, qui virtutem à summo bono segregauerunt, cùm aut voluptatem, aut vacuitatem doloris, aut prima naturæ in summis bonis ponerent, * sed etiam alteris tribus, [16] qui mancam fore putauerunt, sine aliqua accessione, virtutem, [17] ob eamque rem

a al. *cui cōtigit,*

b al. *id solū bonum hab.*

c L. *idem illud, solum.*

d al. *idémque esse beatè viuere, & honestè,* &c.

* de quibus superiori libro dictum est

* al. *sed iam alteris.* Ita apud c. 2. in Mancum. 558.

trium earum rerum, quas suprà dixi [e], singulas
singulis addiderunt: his tamen omnibus eos
antepono [f], cuiusmodi sunt, qui summū bonum
in animo, atque in virtute posuerunt. ‖ Sed 31
sunt tamen perabsurdi & ij, qui, cum scientia
viuere, vltimum bonorum, & qui nullā rerum
differentiam esse dixerunt, atque ita sapientem
beatum fore, nihil aliud alij momento vllo
anteponentem: vt quidam Academici consti-
tuisse dicuntur, extremum bonorum, & sum-
mum munus esse sapientis, obsistere visis, as-
sensúsque suos firmè sustinere. His singulis
copiosè responderi solet, sed quæ perspicua
sunt, longa esse non debent. Quid autem aper-
tius, quàm, si selectio nulla sit ab iis rebus, quæ
contra naturam sint, earum rerum, quæ sint se-
cundum naturam [g], tollatur omnis ea, quæ
quæratur, laudetúrque prudentia? Circumscri-
ptis igitur iis sententiis, quas posui, & iis, quæ
similes earum sunt, relinquitur, vt summum
bonum sit, Viuere, scientiam adhibētem earum
rerum, quæ natura eueniant, seligentem, quæ
secundum naturam [h], &, si quæ etiam contra
naturam sunt, reiiciendum, id est, conuenien-
ter, congruentérque naturæ viuere. ‖ Sed in ce- 32
teris artibus [i], cùm dicitur artificiosè, posterum
quodam modo, & consequens putandum est:
quod illi ἐπιγεννηματικὸν appellant [k]. quod
autem in quo sapienter dicimus, id apprimè
rectè dicitur. quidquid enim à sapiente profi-
ciscitur, id continuò debet expletum esse om-
nibus suis partibus. in eo enim positum est id,
quod dicimus esse expetendum. nam vt pecca-
tum est, patriam prodere, parenteis violare,
fana depeculari, quæ sunt in effectu: sic time-
re, sic mœrere, sic in libidine esse, peccatum est,
etiam sine effectu. verùm vt hæc non in poste-
ris, & in consequentibus, sed in primis conti-
nuò

e v.c. *singulis singulas addiderunt:* L. *singuli singulas addid.* al. *singulas singuli.*

f L. *cuiusmodi sunt,* &c. al. *cuicuimodi, sint,*

g L. *fore vt tollatur omnis ea,*

h L. *& quæ etiam contra*

i L. *quod dicitur*

k L. *quod autē in aliquo sapienter dicimus, id,* &c.

nuò peccata ſunt: ſic ea, quæ proficiſcuntur à virtute, ſuſceptione prima, non perfectione,
33 recta ſunt iudicanda. ‖ Bonum autem, quod in hoc ſermone toties vſurpatum eſt, id etiam definitione explicetur. ſed eorum definitiones paulum oppidò inter ſe differunt, & tamen eodem ſpectant. Ego aſſentior Diogeni, qui bonũ definierit, id, quod eſſet natura abſolutum [l], id autẽ ſequens, illud quod prodeſſet (ὠφέλημα enim ſic appellemus) motum, aut ſtatum eſſe dixit, è natura abſoluta. Cumque rerum notiones in animis fiant, ſi aut vſu aliquid cognitum ſit, aut coniunctione, aut ſimilitudine, aut collatione rationis: hoc quarto, quod extremum poſui [m], bonorum notitia facta eſt. cùm enim ab iis rebus, quæ ſunt ſecundum naturã, adſcendit animus collatione rationis, tum ad
34 notioné boni peruenit. ‖ Hoc autem ipſum bonum, non acceſſione, neque creſcendo, aut cum ceteris comparãdo, ſed propria vi ſua & ſentimus, & appellamus bonum. Vt enim mel, etſi dulciſſimum eſt, ſuo tamen proprio genere ſaporis, non comparatione cum aliis, dulce eſſe ſentitur: ſic bonũ hoc, de quo agimus, eſt illud quidem plurimi æſtimandum, ſed ea æſtimatio genere valet, non magnitudine. nam cùm æſtimatio, quæ ἀξία dicitur, neque in bonis numerata ſit, neque rurſus in malis: quantumcumque eò addideris, in ſuo genere manebit. alia eſt igitur propria æſtimatio virtutis, quæ genere, non creſcendo, valet. ‖ Nec verò perturba-
35 tiones animorum, quæ vitã inſipientium miſeram, acerbámq; reddunt: quas Græci πάθη appellant (poteram ego verbum ipſum interpretans, morbos appellare: ſed non conueniret ad omnia: quis enim miſericordiam, aut ipſam iracundiam, morbum ſolet dicere? at illi dicunt πάθος. ſit igitur perturbatio, quæ nomi-

l L. *Id autem ſequẽs illud, quod prod. Id autẽ ſequens illud etiã* al. *ſequens autẽ illud etiam id quod prodeſſet*

m L. *boni notitia*

n L. *nec hæ igitur perturbationes,* &c.

ne ipso vitiosa declarari videtur) [n] nec hæ perturbationes vi aliqua naturali mouentur: omnésque hæ sunt genere quatuor, partibus plures, ægritudo, formido, libido, quamque Stoici communi nomine corporis, & animi, ἡδονὴν appellant, ego malo lætitiam appellare, quasi gestientis animi elationem voluptariam [o]. perturbationes autem nulla naturæ vi commouentur: omniáque ea, sunt opiniones, ac iudicia leuitatis. itaque his sapiens semper vacabit. ‖ Omne autem, quod honestum sit, id esse 36
propter se expetendum, commune nobis est cum multorum aliorum Philosophorum sententiis. præter enim treis disciplinas, quæ virtutem à summo bono excludunt, ceteris omnibus Philosophis hæc est tuenda sententia, [19] [p] maximè tamen his Stoicis, qui nihil aliud in bonorum numero, n'um honestū esse voluerunt. Sed hæc quidem est perfacilis, & perexpedita defensio. quis est enim, aut quis vnquam fuit, aut auaritia tam ardenti, aut tam effrenatis cupiditatibus, vt eandem illam rem, quam adipisci scelere quouis velit, non multis partibus malit ad sese, etiam omni impunitate proposita, sine facinore, quàm illo modo peruenire? ‖ Quam verò vtilitatem, aut quem 37
fructum petéres, scire cupimus, illa, quæ occulta nobis sunt [q], quò moueantur, quibúsque de caulis ea versentur in cælo? quis autem tam agrestibus institutis viuit, aut quis cōtra studia naturæ tam vehementer [r] obdurauit, vt à rebus cognitu dignis abhorreat, eásque sine voluptate, aut vtilitate aliqua non requirat, & pro nihilo putet? aut quis est, qui maiorum, aut Africanorum, aut eius, quem tu in ore semper habes, proaui mei, ceterorúmque virorum fortium, atque omni virtute præstantium, facta, dicta, consilia cognoscens, nulla animo afficiatur

o fort. *perturbationes, inquā, nulla natura vi commm.*

p fort. *maxime tamen Stoicis: qui nihil aliud,* &c. fort. *maximè tamen his, qui nihil aliud,* &c.

q L. *qui moueantur,*

r L. *obduruit,*

38 tur voluptate? || quis autem honesta in familia institutus [s], & educatus ingenuè, non ipsa turpitudine, etiam si eum læsura non sit, offenditur? quis animo æquo videt eum, quem impurè, ac flagitiosè putet viuere? quis non odit sordidos, vanos, leueis, futileis? Quid autem dici [t] poterat, si turpitudinem non ipsam per se fugiendam esse [u] statuerimus, quo minùs homines tenebras, & solitudinem nacti, nullo dedecore se abstineant, nisi eos per se fœditate sua turpitudo ipsa deterreat? Innumerabilia dici possunt in hanc sententiam: sed non necesse est. nihil est enim, de quo minùs dubitari possit, quàm & honesta, expetenda per se, & eodem modo turpia, per se esse fugienda.

39 || Constituto autem illo, de quo antè diximus, quod honestum sit, id esse solum bonum: intelligi necesse est, pluris id, quod honestũ sit, æstimandum esse, quàm illa media, quę ex eo comparentur. stultitiam autem, & temeritatem, & iniustitiam, & intemperantiã cùm dicimus esse fugienda propter eas res, quæ ex ipsis eueniant, non ita dicimus, vt cum illo, quod positum est, solũ id esse malum, quod turpe sit, hęc pugnare videatur oratio: propterea quòd ea non ad corporis incommodum referuntur, sed ad turpeis actiones, quæ oriuntur è vitiis. quas enim Græci κακίας appellant, vitia malo, quàm malitias nominare. ||

40 * [x] Haec tu, inquam, Cato, verbis illustribus, & id, quod vis declarantibus. Itaque mihi videris Latinè docere Philosophiam, & ei quasi ciuitatem dare: quæ quidem adhuc peregrinati Romæ videbatur, nec offerre sese nostris [y] sermonibus: [20]. & ista maximè propter limatam quandam & rerũ, & verborum tenuitatem. Scio enim esse quosdã, [a] qui quauis lingua philosophari possint, nullis tamẽ partitionibus [21] nullis definitionibus [b] vtũtur ipsi, qui

s al. *reductus ing.*

t al. *poterit,*

u al. *statueremus,*

* Cicer.

x L. *Ne tu, inquam,* & ita v.c.

y fort. *sermonib. audebat:*

z v.c. *& istam maximè pro-*

dicũt, ea se modò probare, quibus natura tacita assentiatur. Itaque in rebus minimè obscuris non multus est apud eos differendi labor. Quare attendo te studiosè, &, quæcumque rebus iis, de quibus hic sermo est, nomina imponis, memoriæ mando. mihi enim erit iisdem istis fortasse iam vtendum. Virtutibus igitur rectissimè mihi videris, & ad consuetudinem nostræ orationis, vitia posuisse contraria. quod enim vituperabile est per seipsum, id eo ipso vitium nominatum puto, vel etiam à vitio dictum vituperari. sin κακίαν, malitiam dixisses, ad aliud nos vnum certum vitium consuetudo Latina traduceret. hoc omni virtuti vitium contrario nomine opponitur. ‖ Tum ille: 41

* CATO.

* HIS igitur ita positis, inquit, sequitur magna contentio: quæ pertracta est à Peripateticis mollius. est enim eorum consuetudo dicendi non satis acuta, propter ignorationem dialecticæ. * Carneades tuus egregia quadam exercitatione in dialecticis, summáque eloquentia, rem in summum discrimen adduxit: propterea quòd pugnare non destitit, in omni hac quæstione, quæ de bonis, & malis appelletur, non esse rerum Stoicis cum Peripateticis controuersiam, sed nominum. mihi autem nihil tam perspicuum videtur, quàm has sententias eorum Philosophorum re inter se magis quàm verbis dissidere: maiorem multò habere Stoicos, & Peripateticos rerum omnino discrepantiam, quàm verborum, quippe cùm Peripatetici omnia, quæ ipsi bona appellant, pertinere dicant ad beatè viuendum: nostri verò quod æstimatione omnino aliqua dignũ sit, complecti beatam vitam putent. ‖ An verò 42 certius quidquam potest esse, [22]. c quàm illa ratio eorũ, qui dolorem in malis ponunt, non posse sapientem beatum esse, cùm eculeo torquea-

* Stoicorũ cum Peripateticis discrepantia.

c L. *quàm illorum ratione, qui dolorem in m.*

queatur? 23 Eorum autem, qui dolorem in malis non habent, ratio certè cogit, vti in omnibus tormentis conseruetur beata vita sapienti. etenim si dolores eosdem [d] tolerabilius patiantur, qui excipiunt eos patria, quàm qui leuiore de causa: opinio facit, non natura, vim doloris aut maiorem, aut minorem. ‖ Ne illud quidem est consentaneum vt, si cùm tria genera bonorum sint, quæ sentẽtia est Peripateticorum, eo beatior quisq; sit, quo sit corporis, aut externis bonis plenior. [e] vt hoc idem approbandum sit nobis, vt qui plura habeat, quæ in corpore magni æstimantur, sit beatior. illi enim corporis commodis compleri vitã beatam putant: nostri nihil minùs. nam cùm ita placeat, ne eorum quidem bonorum, quæ nos [f] bona naturæ appellemus, frequentia beatiorem vitam fieri, aut magis expetendam, aut pluris æstimandam: certè minùs ad beatam vitam pertinet multitudo corporis commodorum. ‖ etenim si & sapere, expetẽdum sit, & valere: coniunctum vtrumque magis expetendum sit, quàm sapere solùm: neq; tamen, si vtrumq; sit æstimatione dignum, pluris sit coniunctum, quàm sapere ipsum separatum. nam qui [g] valetudinem æstimatione aliqua dignam [h] videamus, neque tamen eam in bonis ponimus, iidem censemus nullam esse tantam æstimationem, vt ea virtuti anteponatur. quod idem Peripatetici non tenent: quibus dicendum est, quæ & honesta actio sit, & sine dolore, eam magis esse expetendam, quàm si esset eadem actio cum dolore. nobis aliter videtur: rectè, secúsne, postea, sed potéstne rerum maior esse dissensio? ‖ Vt enim obscuratur, & offunditur luce solis lumen lucernæ, & vt interit magnitudine maris Aegæi, stilla * muriæ: & vt in diuitiis Crœsi, * teruncij accessio: & gradus vnus

d fort. *toleranutius patiuntur.*

e al. *& hoc idem appr.*

f al. *prima natura app.*

v. c. *bona verè app.*

g v. c. *valitudinem.*

h fort. *vidêmus.*

* aquæ salsæ piscibus & salsamẽtis aptæ.

* Teruncij id est, triũ vnciarũ ex Varrone.

inea via, quæ est hinc in Indiam: sic, cùm sit is bonorum finis, quem Stoici dicunt, omnis ista rerum in corpore sitarum æstimatio, splendore virtutis, & magnitudine obscuretur, & obruatur, atque intereat necesse est. Et quemadmodũ opportunitas (sic enim appellemus [i] εὐκαιρίαν) non fit maior productione temporis (habent enim suum modum quæcumque opportuna dicuntur) sic recta effectio ([k] κατόρθωσιν enim ita appello, quoniam rectum factum [l] κατόρθωμα) recta igitur effectio, item conuenientia, denique ipsum bonum, quod in eo positum est, vt naturæ consentiat, crescendi accessionem nullam habet. ‖ Vt enim opportunitas 46
illa, sic hæc, de quibus dixi, non fiunt temporis productione maiora: ob eámque causam Stoicis non videtur optabilior, nec magis expetenda beata vita, si sit longa, quàm si breuis: vtuntúrque simili. Vt si cothurni laus illa esset, ad pedem aptè conuenire, neque multi cothurni paucis anteponerentur, nec maiores minoribus: sic quorum omne bonum conuenientia, atque opportunitate [m] finitur, nec plura paucioribus, nec longinquiora breuioribus anteponentur. ‖ Nec verò satis 47
acutè dicunt: Si bona valetudo pluris æstimanda sit longa, quàm breuis, sapientiæ quoque vsus longissimus quisque sit plurimi, non intelligunt, valetudinis æstimationem spatio iudicari: virtutis, opportunitate: vt videantur qui illud dicant, iidem hoc esse dicturi, bonam mortem, & bonum partum, meliorem longum esse, quàm breuè, non vident alia, breuitate pluris æstimari: alia, diuturnitate. ‖ Ita- 48
que consentaneũ est his, quæ dicta sunt, ratione illorum, qui illum bonorũ finem, quod appellamus extremum, quod vltimum, crescere putant posse, iisdem placere, esse alium alio etiam sapien-

[i] v. c. *eucærian.*
[k] v.c. *catorthôsin)*
[l] v.c. *catorthôma)*
[m] ὁρίζεται,
[n] v.c. *valitudo*

apientiorem:itemq; alium magis alio vel peccare,vel rectè facere. quod nobis non licet dicere: qui crescere bonorum finem non putamus. vt enim qui demersi sunt in aqua, nihilo nagis respirare possunt, si longè non absunt à ummo,vt iam,iamque possint emergere,quàm i etiam tum essent in profundo: nec catulus lle,qui iam appropinquat, vt videat, plus cernit, quàm is, qui modò est natus: item qui rocessit aliquantū ad virtutis aditum, nihilominùs in miseria est, quàm ille, qui nihil processit. Hæc mirabilia videri intelligo. sed cùm ertè superiori firma,ac vera sint, his autem ea onsentanea, & consequentia: ne de eorum quidem veritate est dubitandum. || sed quamquam negent, nec virtutes, nec vitia crescere: attamen vtrumque eorum fundi quodammolo, & quasi dilatari putant. Diuitias autem Diogenes censet non eam modò vim habere, t quasi duces sint ad voluptatem o,& ad valeudinem bonam, sed etiam vt ea contineant: on idem facere eas in virtute,neque in ceteris rtibus,ad quas esse dux pecunia potest,contiere autem non potest. itaque si voluptas, aut bona p valetudo sit in bonis, diuitias quoque in bonis esse ponendas: at,si sapientia boum sit, non sequi, vt etiam diuitias bonum sse dicamus: nec ab vlla re, quæ non sit in onis,id,quod sit in bonis, contineri potest,ob àmque causam, 24 q quia cogitationes, comrehensionésque rerum, è quibus efficiuntur rtes r, ad appetitiones mouent: cùm diuitiæ on sint in bonis, nulla ars diuitiis contineri otest.|| quòd si de artib. concedamus, virtutis amen nō sit eadem ratio, propterea quòd hæc lurimæ commentationis,& exercitationis inigeat: quod idem in artibus non sit: & quòd irtus stabilitatem, firmitatem, cōstantiam to-

o v.c. *& ad valetudinem bon.*

p v.c. *valitudo*

q L. *quia cognitiones, compr.*

r L. delet præpositionem *ad*.

tius vitæ complectatur, nec eadem hæc in arti-
bus esse videamus. Deinceps explicatur diffe-
rentia rerum: quam si non vllam esse diceremus,
confunderetur omnis vita, vt ab Aristo-
ne: nec vllum sapientiæ munus, aut opus in-
ueniretur, cùm inter res eas, quæ ad vitam de-
gendam pertinerent, nihil omnino interesset,
neq; vllum [s] delectum adhiberi oporteret. ita-
que, cùm esset satis constitutum, id solum esse
bonum, quod esset honestum: & id malum so-
lùm, quod turpe: tum inter hæc, & illa, quæ
nihil valerent ad beatè, misereréve viuendum,
aliquid tamen, quo differrent, esse voluerunt,
vt essent eorum alia æstimabilia, alia contrà [t],
alia neutrum. ¶ quæque autem æstimanda es- 51
sent, eorū in aliis satis esse causæ, quamobrem
quibusdam anteponerentur, vt in valetudine,
vt in integritate sensuum, vt in doloris [u] va-
cuitate: vt gloriæ, diuitiarum, similium rerum:
alia autem non esse eiusmodi: Itémq; eorum,
quæ nulla æstimatione digna essent, partim
satis habere causæ, quamobrem reiicerentur, vt
dolorem morbum, sensuum amissionem, pau-
pertatem, ignominiam, similia horum: partim
non. Itemque hinc esse illud exortum, quod
Zeno προηγμένον, contráque quod ἀποπροηγ-
μένον nominauit, cùm vteretur in lingua copio-
sa, factis tamē nominibus, ac nouis: quod nobis
in hac inopi lingua non conceditur. quam-
quam tu hanc copiosiorem etiam dicere soles.
sed non alienum est, quo faciliùs vis verbi in-
telligatur, rationem huius verbi faciendi Ze-
nonis exponere. ¶ Vt enim, inquit, nemo dicit 52
in regia regem ipsum quasi productum esse ad
dignitatem (id enim est προηγμένον) sed eos, qui
in aliquo honore sint, quorum ordo proximè
accedit, vt secundus sit ad regium principatum:
sic in vita nō ea, quæ primario loco sunt, sed ea,
quæ

s al. *dilectū*

t Lamb. *alia neutrū : quæ autem æstimāda essent, &c.*

v L. *vacuitate, in gloria, diuitiis, simili. rebus : alia autem*, &c.

x fort. *vt hic secundus, ille tertius sit ad regium princip.*

quæ secundum locum obtinent, προηγμένα, id est, producta nominentur. quæ vel ita appellemus (id erit verbum è verbo) [x] vel promata, & remota, vel, vt dudum diximus, præposita, vel præcipua, & illa reiecta. *re enim intellecta, in ver-*
53 *borum vsu faciles esse debemus.* ‖ quoniam autem omne, quod est bonum, primum locum tenere dicimus: necesse est, nec bonum esse, nec malum hoc, quod præpositum, vel præcipuum nominamus, itaque id definimus, quod sit indifferens, cum æstimatione mediocri. quod enim illi ἀδιάφορον dicunt, id mihi ita occurrit, vt indifferens dicerem. neque enim illud fieri poterat vllo modo, vt nihil relinqueretur in mediis, quod aut secundùm naturam esset, aut contrà: nec, cùm id relinqueretur, [y] nihil in his poni, quod satis æstimabile esset: [z] nec hæc
54 posita, non aliqua essent præposita. ‖ Rectè igitur hæc facta distinctio est. atque etiam ab iis, quo faciliùs res perspici possit, hoc simile ponitur. Vt enim, inquiunt, si hoc fingamus esse quasi finem, & vltimum, ita iacere talum, vt rectus assistat: qui ita talus erit iactus, vt cadat rectus, præpositum quiddam habebit ad finem: qui aliter, contrà: neque tamen illa præpositio tali, ad eum, quem dixi, finem pertinebit: sic ea, quæ sunt præposita, referuntur illa quidem ad finem: sed ad eius vim, naturamque nihil per-
55 tinent. ‖ Sequitur illa diuisio, vt bonorum alia sint ad illud vltimum pertinentia (sic enim appello, quæ τελικὰ dicuntur: iam hoc ipsum instituamus, vt placuit, pluribus verbis dicere, quod vno non poterimus: vt res intelligatur) alia autem efficientia, quæ Græci [a] ποιητικά, alia vtrumque. de pertinentibus, nihil est bonum, præter actiones honestas. de efficientibus, nihil præter amicum. Sed & pertinentem, & efficientem sapientiam volunt esse. nam quia sapientia

[x] L. *vel promota, vt illa remota, vel, vt dudum.*

[y] fort. *vt nihil in his poneretur, quod satis*

[z] L. *nec, hoc posito, vt non aliqua essent*

[a] v. c. *pætica,*

sapientia est conueniens actio, [b] eo illo pertinenti genere, quod dixi. [c] quòd autem honestas actiones affert & efficit, id efficiens dici potest.
|| Hæc, quæ proposita dicimus, partim sunt per 56
se ipsa præposita, partim quòd aliquid efficiunt, [d] partim vtrumque. per se, vt quidam habitus oris, & vultus, vt status, vt motus: in quibus sunt & præponenda quædam, & reiicienda: alia ob eam rem præposita dicuntur, quòd ex se aliquid efficiant, vt pecunia: alia autem ob vtramque rem, vt integri sensus, vt bona vale-
tudo. || de bona autem fama (quam enim 57
appellant εὐδοξίαν, aptius est hoc loco bonam famam appellare, quàm gloriam) Chrysippus quidem & Diogenes, detracta vtilitate, ne digitum quidem, eius causa, porrigendum esse dicebant: quibus ego vehementer assentior. qui autem post eos fuerunt, cùm Carneadem sustinere non possent, hanc, quam dixi, bonam famam, ipsam propter se præpositam, & sumendam esse dixerunt, esseque hominis ingenui, & liberaliter educati velle benè audire à parentibus, à propinquis, à bonis etiam viris, idque propter rem ipsam, non propter vsum: dicuntque, vt liberis consultum velimus, etiam si postumi futuri sint, propter ipsos: sic futuræ post mortem famæ tamen esse propter rem, etiam detracto vsu, consulendum. || Sed, cùm, 58
quod honestum sit, id solum bonum esse dicamus: consentaneum tamen est fungi officio, cùm id officium nec in bonis ponamus, nec in malis. est enim aliquid in his rebus probabile, & quidem ita, [25] vt eius ratio [e] reddi possit. Est autem officium, quod ita factum est, vt eius probabilis ratio reddi possit. ex quo intelligitur, officium medium quoddam esse, quòd neque in bonis ponatur, neque in contrariis. quoniamque in iis rebus, quæ neque in virtutibus

b L. *est ex illo pertinēti genere, quod dixi.*

c L. *quòd autem honestas actiones affert, & efficit, ideo efficiens dici potest.*

d L. *partim ob vtrūque.*

e L. *reddi possit. ergo vt etiam probabilis facti ratio reddi possit. Est autē officium,* & ita V. C.

tibus

tibus sunt, neque in vitiis, est tamen quiddam, quod vsui possit esse: tollendum id non est. Est autem eius generis actio quoque quædam, & quidem talis, vt ratio postulet agere aliquid, & facere, eorum: quod autem ratione [f] actum sit, id officium appellamus. Est igitur officium eius generis, quod nec in bonis ponatur, nec in contrariis.

59 [g] Atque perspicuum etiam illud est, in istis rebus mediis aliquid agere sapientem. iudicat igitur, cùm agit, officium illud esse, quod quoniam nūquam fallitur in iudicando, erit in mediis rebus officium, quod efficitur etiam hac conclusione rationis. Quoniam enim videmus esse quiddam, quod rectè factum appellemus, id autem est perfectum officiū: [h] erit autem etiam inchoatum: vt, si iustè depositū reddere, in rectè factis sit, in officiis ponatur, depositum reddere: illo enim addito, iustè, [i] facit rectè factum, per se autem hoc ipsum, reddere, in officio ponitur: quoniamque non dubium est, quin in iis, quæ media dicimus, sit aliud sumendum, aliud reiiciendum: quidquid ita fit, aut dicitur, communi officio cōtinetur, ex quo intelligitur, quoniam seipsos omnes natura diligūt, tam insipientem, quàm sapientem, sumturum quæ secundùm naturam sint, reiecturumque contraria. Ita est quoddam commune officium sapientis, & insipientis. ex quo efficitur, versari in iis, quæ media dicamus.

60 [k] Sed cùm ab his omnia proficiscantur officia, non sine causa dicitur, ad ea referri omneis nostrás cogitationes: in his & excessum è vita, & in vita mansionem. in quo enim plura sunt, quæ secundùm naturam sunt, huius officium est in vita manere: in quo autem aut sunt plura contraria, aut fore videntur, huius officium est è vita excedere. ex quo apparet & sapientis esse aliquando officium, excedere è vita, cùm beatus sit: & stulti, manere

in

f fort. *actū, seu factū sit, id officium*

g fort. *Ac perspicuum etiam illud.*

h L. *erit etiā inchoatum:*

i L. *sit rectè factum:*

k al. *Sed cùm ab his mediis omnia proficiscantur*

in vita, cùm sit miser. nam bonum illud, & malum, quod sæpe iam dictum est, posteà consequitur. prima autem illa naturæ, siue secunda, siue contraria, sub iudicium sapientis, [l] & delectum cadunt: estque illa subiecta quasi materia sapientiæ. itaque & manendi in vita, & migrandi ratio, omnibus iis rebus, quas suprà dixi, metienda. [26] ‖ [m] nam neque iis, qui virtute 61 retinentur in vita, neque iis, qui sine virtute sunt, mors est oppetenda: [n] vt sæpe officium est sapientis, desciscere à vita, cùm sit beatissimus, si id opportunè facere possit, quod est conuenienter naturæ viuere. sic enim censent, opportuuitatis esse beatè viuere. itaque à sapientia præcipitur, se ipsam, si iusserit, sapiens vt relinquat. Quamobrem cùm vitiorum ista vis non sit, vt causam afferant mortis voluntariæ: perspicuum est, etiam stultorum, qui iidem miseri sint, officium esse manere in vita, si sint in maiore parte earum rerum, quas secundùm naturam esse dicimus. Et quoniam excedens è vita, & manens, æquè miser est: nec diuturnitas magis ei vitam fugiendam facit: non sine causa dicitur, iis, qui pluribus naturalibus frui possint, esse in vita manendum. ‖ Pertinere autem 62 ad rem arbitramur, intelligi natura fieri, vt liberi à parentibus amentur. à quo initio profectam communem humani generis societatem persequimur. quod primum [o] intelligi debet figura, membrisque corporum: quæ ipsa declarant procreandi à natura habitam esse rationem. Neq; verò hæc inter se congruere [p] possent, vt natura & procreari vellet, & diligi procreatos non curaret. Atque etiam in bestiis vis naturæ inspici potest: quarum in fœtu, & educatione laborem cùm cernimus, naturæ ipsius vocem videmur audire. Quare vt perspicuum est, natura nos à dolore abhorrere: sic apparet, à natura

l v. c. *& dilectum cadunt v*

m L. *nam neque iis, qui virtute fruũtur, manendũ in vita: neque iis, qui sine virtute &c.*

n L. *& sæpe officium est sapientis*, al. *vt sæpe officium sit sapientis*,

o L. *intelligi debet ex figura, mẽbrisq;*

p v. c. *possint*, al. *possunt*.

à natura ipsa impelli, vt eos, quos genuerimus,
63 amemus. || Ex hoc nascitur, vt etiam communis hominum inter homines naturalis sit commendatio, vt oporteat hominem ab homine ob id ipsum, quòd homo sit, non alienum videri. vt enim in membris alia sunt tanquam sibi nata, vt oculi, vt aures: alia etiam ceterorum membrorum vsum adiuuant, vt crura, vt manus: sic immanes quædam bestiæ sibi solùm natæ sunt: at illa, q quæ in concha patula pinna dicitur: ísque, qui enat è concha, qui, quòd eam custodiat, pinnoteres vocatur, in eámque cùm se recepit, includitur, vt videatur monuisse, vt caueret: itémque formicæ, apes, ciconiæ, aliorum etiam causa quędam faciunt. multò magis hæc coniunctio est hominis. itaq; natura sumus apti ad cœtus, concilia, ciuitates.
64 || Mundum autem censent regi numine deorum, eúmque esse quasi communem vrbem, & ciuitatem hominum, & deorum: & vnumquemque nostrûm, eius mundi esse partem. ex quo illud natura consequitur, vt communem vtilitatem nostræ anteponamus. vt enim leges omnium salutem, singulorum saluti anteponunt: sic vir bonus, & sapiens, & legibus parens, & ciuilis officij non ignarus, vtilitati omnium plus, quàm vnius alicuius, aut suæ consulit. nec magis vituperandus est proditor patriæ, quàm cõmunis vtilitatis, aut salutis desertor, propter suam vtilitatem, aut salutem. ex quo fit, vt laudandus sit is, qui mortem oppetat pro repub. qui doceat, cariorem esse patriam nobis, quàm nosmetipsos. quoniamq; illa vox inhumana, & scelerata ducitur, eorum, qui negant se recusare, quo minùs, ipsis mortuis, terrarum omnium deflagratio consequatur: r quod vulgari quodam versu Græco pronunciari solet: certè verum est, etiam iis, qui aliquando futuri sint, esse

q fort. *quæ in concha patula pinna*

r Ἐμοῦ θανόντος γαῖα μιχθήτω πυρί.

propter

propter ipsos consulendum. ‖ Ex hac animorum affectione testamenta, commendationesq; morientium natæ sunt. quodque *nemo in solitudine vitam agere velit, ne cum infinita quidem voluptatum abundantia,* facilè intelligitur, nos ad coniunctionem, congregationemq; hominum, & ad naturalem communitatem esse natos. impellimur autem natura, vt prodesse velimus quamplurimis, in primisque docendo, rationibusque prudentiæ tradendis. Itaque non facile est inuenire, qui, quod sciat ipse, non tradat alteri. Ita non solùm ad discendum propensi sumus, verùm etiam ad docendum. ‖ Atque vt 66 tauris natura datum est, vt pro vitulis contra leones summa vi, impetuque contendant: sic ij, qui valent opibus, atque id facere possunt, vt de Hercule, & Libero accepimus, ad seruandum genus hominum natura incitantur. Atque etiam, Iouem cùm optimum & maximum dicimus, cumque eundem salutarem hospitalem, [s] statorem: hoc intelligi volumus, salutem hominum in eius esse tutela. Minimè autem conuenit, cùm ipsi inter nos abiecti, neglectique sumus, postulare, vt diis immortalibus [t] cari simus, & ab his diligamur. quemadmodum igitur membris vtimur priùs, quàm didicimus, cuius ea vtilitatis causa habeamus: sic inter nos natura ad ciuilem communitatem coniuncti, & consociati sumus. quod ni ita se haberet, nec iustitiæ vllus esset, nec bonitati locus. ‖ Et quo modo hominum inter homines iuris 67 esse vincula putant, sic homini nihil iuris esse cum bestiis. præclarè enim Chrysippus, cetera nata esse hominum causa, & deorum: [27] eos autem communitatis, & societatis suæ, vt bestiis homines vti ad vtilitatem suam possint sine iniuria. quoniamque ea natura esset hominis, [u] vt cum genere humano quasi ciuile

s. al. *sospitatorem:*

t fort. *carissimus.*

u L. *vt ei cum genere humano.*

iua

ius intercederet: qui id conseruaret, eum iustum:[28] [x] qui vi ageret, iniustum fore. sed, quemadmodum theatrum cùm commune sit, rectè tamen dici potest, eius esse eum locum, quem quisque occuparit: sic in vrbe, mundóve communi non aduersatur ius, quo minùs suum
68 quidque cuiusque sit: || cùm autem ad tuendos, conseruandosque homines hominem natum esse videamus: consentaneum est huic naturæ, vt sapiens velit gerere, & administrare remp. atque, vt è natura viuat, vxorem adiungere, [y] & velle ex ea liberos procreare. Ne amores quidem [z] sanctos, à sapiente alienos esse arbitrantur. Cynicorum autem rationem, atque vitam alij cadere in sapientem dicunt, si quis eiusmodi fortè casus inciderit, vt id
69 faciendum sit: alij nullo modo. || Vt verò conseruetur omnis homini erga hominem societas, coniunctio, caritas, & emolumenta, & detrimenta, quæ [a] ὠφελήματα, & βλάμματα appellant, communia esse voluerunt: quorum altera prosunt, nocent altera. nec solùm ea communia, verùm etiam paria esse dixerunt. incommoda autem, & commoda ([b] εὐχρηστήματα, & δυσχρηστήματα appello) communia esse voluerunt, paria noluerunt. illa enim, quæ prosunt, aut quæ nocent, aut bona sunt, aut mala: quæ sint paria necesse est. commoda autem, aut incommoda in eo genere sunt, quæ præposita, & reiecta dicimus. ea possunt paria non esse:[29] [c] sed emolumenta communia esse dicuntur. rectè autem facta, & peccata
70 non habentur communia. || Amicitiam autem adhibendam esse censent, quia sit [d] ex eo genere, quæ prosunt. quamquam autem in amicitia alij dicant, æquè caram esse sapienti rationem amici, ac suam: alij autem sibi cuique cariorem suam, tamen hi quoque posteriores

x L. *qui migraret, iniustum fore.*

y L. *& ex ea liberos procreare.*

z al. *castos.*

a v. c. *ophelemata, & blammata.*

b v.c. *ita euchrestémata. & dyschrestémata appello*

c L. *sed communia esse dicuntur.*

d L. *ex eorũ genere, quæ*

fatentur, alienum esse à iustitia, ad quam nati esse videamur, detrahere quid de aliquo, quod sibi assumat. minimè verò probatur huic disciplinæ, de qua loquor, aut amicitiam, aut iustitiam propter vtilitates asciſci, aut probari. eædem enim [c] voluptates poterunt eas labefactare, atque peruertere. etenim nec iustitia, nec amicitia esse omnino poterunt, nisi ipsa per se expetantur. ‖ ius autem, quod ita dici, appella- 71
rique possit, [f] id esse naturam: alienumque esse à sapiente non modò iniuriam [g] cui facere, verùm etiam nocere. nec verò rectum est cum amicis aut benè meritis consociare, aut coniungere iniuriam: grauissiméque, & verissimè defenditur, numquam æquitatem ab vtilitate posse seiungi. &, quidquid æquum, iustúmque esset, id etiam honestum: vicissimque, quidquid esset honestum, id iustum etiam, atque æquum fore. ‖ Ad eásq; virtutes, de quibus disputatum 72
est, dialecticam etiam adiungunt, & physicam: eásque ambas virtutum nomine appellant: alteram, quòd habeat rationem, ne cui falsò assentiamur, néve vmquam captiosa probabilitate fallamur, eáque, quæ de bonis, & malis diceremus, vt tenere, tuerique possimus. nam sine hac arte quemuis arbitramur à vero abduci, fallíque posse. rectè igitur, si omnibus in rebus temeritas, ignoratióque vitiosa est, ab his ea, quæ tollit hæc, virtus nominata est. ‖ Physicæ 73
quoque non sine causa tributus idem est honos: propterea quòd qui conuenienter naturæ victurus sit, [h] ei & proficiscendum est ab omni mundo, & ab eius procuratione. nec verò potest quisquam de bonis, & malis verè iudicare, nisi omni cognita ratione naturæ, & vitæ etiam deorum, & vtrùm conueniat, nécne, natura hominis cum vniuersa: quæque sunt vetera præcepta sapientium, qui iubent [i] *tempori parere,*

c L. vtilitates

f L. id esse natura: alienumq;

g forte cuiquam facere,

h L. ei proficiscendũ est

i καιρῷ πειθαρχεῖν θεῷ ὑπείκειν, γνῶθι σεαυτὸν, μηδὲν ἄγαν.

parere, & sequi deum, & se noscere, & nihil nimis. Hæc sine Physicis quam vim habeant (& habent maximam) videre nemo potest. Atque etiam ad iustitiam colendam, ad tuendas amicitias, & reliquas caritates quid natura valeat, hæc vna cognitio potest tradere. [31] Nec verò pietas [k] aduersus deos, nec quanta his gratia debeatur, sine explicatione naturæ intelligi potest.

k L. *aduersũ*

74 ❡ Sed iam sentio me esse longiùs prouectum, quàm proposita ratio postularet. verùm admirabilis compositio disciplinæ, incredibilísque rerum traxit ordo. quæ, per deos immortaleis, nónne miraris? quid enim aut in natura, qua nihil est aptius, nihil [l] descriptius, aut in operibus manu factis tam compositum, támque compactum, & coagmentatum inueniri potest? quid posterius priori non conuenit? quid sequitur, quod non respondeat superiori? quid non sic aliud ex alio nectitur, vt non, si vllam literam moueris, labent omnia? nec tamen quidquam est, quod moueri possit. quàm grauis verò, quàm magnifica, quàm constans conficitur persona sapientis? qui, cùm ratio docuerit, quod honestum esset, id esse solum bonum, semper sit, necesse est, beatus, veréque omnia ista nomina possideat, quæ irrideri ab imperitis solent.

l al. *discriptius.*

75 ❡ rectiùs enim appellabitur Rex, quàm Tarquinius, qui nec se, nec suos regere potuit: rectiùs magister populi (is enim est dictator) quàm Sylla, qui trium pestiferorum vitiorum, luxuriæ, auaritiæ, crudelitatis magister fuit: rectiùs diues, quàm Crassus, qui nisi eguisset, numquam Euphratem nullâ belli causa transire voluisset. rectè eius omnia dicentur, qui scit vti solus omnibus. rectè etiam pulcher appellabitur: animi enim lineamenta sunt pulchriora, quàm corporis: rectè solus liber, nec dominationi cuiusquam parens,

neque obediens cupiditati. || rectè inuictus, 76 cuius etiam si corpus constringatur, animo tamen vincula iniici nulla possint: neque exspectet vllum tempus ætatis, vt tum denique iudicetur, beatúsne fuerit, cùm extremum vitæ diem morte confecerit,[m] quod ille vnus è septem sapientibus non sapienter Crœsum monuit. nam si beatus vmquam fuisset, beatam vitam vsque ad illum à Cyro exstructum rogum protulisset. quod si ita est, vt neque quisquam, nisi bonus vir, & omnes boni beati sint: quid Philosophia magis colendum, aut quid est virtute diuinius?

m fort. *quod ille vnus è septem non sapiēter Cr.*

M. TVLLII
CICERONIS DE FINIBVS BONORVM ET MALORVM,
ad Brutum,
LIBER IIII.

Zenoni Stoicorum principi nullam fuisse causam cur à Peripateticis dissentiret verbis in summi boni sententia: Stoicos virtutes & vitia perperam exæquare, & in aliis multis labi.

CICERO. CATO.

QVAE * cùm dixisset, finem ille. ego autem [n] næ tu, inquam, Cato, ista exposuisti tam multa memoriter, tam obscura dilucidè. itaque, aut omittamus contrà omnino velle aliquid, aut spatium sumamus ad cogitandum: [o] tum enim diligenter, etsi minùs verè (nam nondum id quidem audeo dicere) sed tamen [p] accuratè non modò fundatam, verùm etiam exstructam disciplinam [1] non est facile perdiscere. * TVM ille, ain' tandem, inquit, cùm ego te hac noua lege videam eodem die accusatori respōdere, & tribus

* CICERO. n V.C. *ne tu,*

o L. *tā enim diligenter,*

p L. *tam accuratè non*

* CATO.

tribus horis perorare, in hac me causa tempus dilatatum putas? quæ tamen à te agetur [2] non melior, quàm illæ sunt, quas interdum obtines. Quare istam quoque aggredere, tractatam præsertim & ab aliis, & à te ipso sæpe, vt tibi
2 deesse non possit oratio. ‖* TVM ego, Non me- * CICER.
hercule soleo temerè contra Stoicos: non quo illis admodum assentiar: sed pudore impedior: ita multa dicunt, quæ vix intelligam.
* OBSCVRA, inquit, quædam esse confiteor: * CATO.
nec tamen ab illis ita dicuntur de industria: sed
inest in rebus ipsis obscuritas. * CVR igitur * CICER.
easdem res, inquam Peripateticis dicentibus, verbum nullum est, quod non intelligatur?
* EASDE'MNE res, inquit? an parum disserui, * CATO.
non verbis Stoicos à Peripateticis, sed vniuer- q L. *Immò*
sa re, & tota sententia dissentire? * ATQVI, in- * CICER.
quam, Cato, si istud obtinueris, traducas me *isti quidem,*
ad te totū licebit. * PVTABAM equidem satis, * CATO.
inquit, me dixisse. quare ad ea primum, si vide- *inquam, loco*
tur. sin aliud quid voles, postea. q * IMMÒ isto * CICER.
quidem, inquam, loco, nisi iniquum postulo, *nisi iniq. post.*
responde arbitratu meo. * VT placet, inquit. * CATO.
[3] etsi r illud erat aptius, æquum cuique conce- *respondebo*
3 dere. ‖* EXISTIMO, inquam, Cato, veteres il- * CICER.
los Platonis auditores, Speusippum, Aristote- *arb.*
lem, Xenocratem: deinde eorum, Polemonem, r L. *illud erat*
Theophrastum, satis & copiosè, & elegan- *aquius, suū*
ter habuisse constitutam disciplinam, vt non *cuique conc.*
esset causa Zenoni, cùm Polemonem audisset, al. *illud erat*
cur & ab eo ipso, & à superioribus dissideret, *aquius aquū*
quorum fuit hæc institutio. in qua animaduer- *cuique*
tas velim, quid putes mutandum, nec expectes, dum ad omnia dicam, quæ à te dicta sunt. vniuersa enim illorum ratione cum tota
4 vestra confligendum puto. ‖ qui cùm viderent, nos ita esse natos, vt & communiter ad eas virtutes apti essemus, quæ notæ, illustrésque

ſunt, iuſtitiam dico, temperantiam, ceteráſque generis eiuſdem: quæ omnes ſimiles artium reliquarum, [4] materia tantùm ad meliorem partem, & tractatione differunt: eáſque ipſas virtutes viderent nos [s] magnificentiùs appetere, & ardentiùs. habere etiam inſitam quandam, vel potiùs innatam cupiditatem ſcientiæ, natóſque eſſe ad congregationem hominum, & ad ſocietatem, communitatémque generis humani, eáque in maximis ingeniis maximè elucere: totam Philoſophiam treis in parteis diuiſerunt. quam partitionem à Zenone retentam eſſe videmus.

5 ‖ quarum cùm vna ſit, qua mores [t] conformari putantur: differo eam partem, quæ quaſi ſtirps eſt huius quæſtionis: qui ſit enim finis bonorum mox: hoc loco tantum dico, à veteribus Peripateticis, Academicíſque, qui re conſentientes, vocabulis differebant, eum locum, quem ciuilem rectè appellaturi videmur, Græcè πολιτικὸν, grauiter, & copioſè eſſe tractatum. quàm multa illi de republica ſcripſerunt? quàm multa de legibus? quàm multa non ſolùm præcepta in artibus, ſed etiam exempla in orationibus bene dicendi reliquerunt? primùm enim ipſa illa, quæ ſubtiliter diſſerenda erant, politè, aptéque dixerunt, cùm definientes, tum partientes: vt veſtri etiam ſed vos ſqualidiùs: illorum, vides, quàm niteat oratio.

6 ‖ deinde ea, quæ requirebant orationem ornatam, & grauem, quàm magnificè ſunt dicta ab illis? quàm ſplendidè? de iuſtitia, de fortitudine, de amicitia, de ætate degenda, de Philoſophia, de capeſſenda republica, de temperantia, [u] de fortitudine * [5] hominum, * * de ſpinis vellentium, vt Stoici, nec oſſa nudantium, ſed eorum, qui grandia ornatè vellent, enucleatè minora dicere. Itaque quæ ſunt eorum conſolationes? quæ cohortatio

s al. *cupidius* al. *cupientius*

t v. c. *confirmari put.* non pl.

u L. *de magnitudine animi, de ſocietate generis humani: quod erat hominum non ſpinas vellentium, vt St.* * al. *quod erat hominũ ſpinas vellẽtiũ*, al. *more hominum nõ ſpinas vellentium*,

rationes? quæ etiam monita, & consilia, scripta ad summos viros? erat enim apud eos, vt est rerum ipsarum natura, sic dicendi exercitatio, duplex. nam quidquid quæritur, id habet aut generis ipsius sine personis, temporibúsque, aut iis adiunctis, facti, aut iuris, aut nominis controuersiam. ergo in vtroque exercebantur: eáque disciplina effecit tantam illorum vtroque in genere dicendi copiam. || Totum genus hoc & Zeno, & ab eo qui sunt, aut non potuerunt, aut noluerunt, certè reliquerunt. Quamquam scripsit artem Rhetoricam Cleanthes, Chrysippus etiam, sed sic, vt, si quis obmutescere concupierit, nihil aliud legere debeat. itaque vides, quo modo loquantur. noua verba fingunt: deserunt vsitata. At quanta conantur? mundum hunc omnem, oppidum esse nostrum. incendit igitur eos, qui audiunt: vides, quantam rem [x] agas: vt, Circeis qui habitet totum hunc mundum, suum municipium esse existimet. [y] Quid ille incendat? restinguet citiùs, si ardentem acceperit. Ista ipsa, quæ tu breuiter, regem, dictatorem, diuitem solum esse sapientem, à te quidem aptè, ac rotundè: [z] quippe: habes enim à rhetoribus. illorum verò ista ipsa quàm exilia de virtutis vi? quam tantam volunt esse, vt beatum per se efficere possit. pungunt, quasi aculeis, interrogatiunculis angustis. quibus etiam qui assentiuntur, nihil commutantur animo, & iidem abeunt, qui venerant. res enim fortasse veræ, certè graues, non ita tractantur,
8 vt debent, sed aliquanto minutiùs. || Sequitur disserendi ratio, cognitióque naturæ. nam de summo bono mox, vt dixi, videbimus, & ad id explicandum disputationem omnem conferemus. In iis igitur partibus duabus nihil erat, quod Zeno commutare gestiret. res enim præclarè se habent, & quidem in vtraque par-

x al. *agat:*

y al. *Quid? ille incẽdat?*

z fort. *quippim? habes e.*

te. quid enim ab antiquis ex eo genere, quod ad
disserendum valet, prætermissum est? qui & de-
finierunt plurima: & definiendi arteis reliquerunt:
quodque est definitioni adiunctum, vt res
in parteis diuidatur, id & fit ab illis, & quemadmodum
fieri oporteat, traditur, item de contrariis:
à quibus ad genera, formásque generum
deuenerunt. Iam argumenti ratione conclusi,
caput esse faciunt ea, quæ perspicua dicunt:
deinde ordinem sequuntur: tum, quid
verum sit in singulis: extrema conclusio est.
‖ Quanta autem ab illis varietas argumento- 9
rum, ratione concludentium, [a] eorúmque cum
captiosis interrogationibus dissimilitudo? quid,
quòd pluribus locis quasi denuntiant, vt neque
sensuum fidem sine ratione, nec rationes sine
sensibus exquiramus, [b] atque vt eorum alterum
ab altero separemus? Quid ea, quæ dialectici
nunc tradunt, & docent, nónne ab illis instituta
sunt, & inuenta? de quibus etsi à Chrysippo
maximè est elaboratum, tamen à Zenone
minùs multò, quam ab antiquis, ab hoc autem
quædam. [6] non meliùs, quàm veteres: quædam
omnino relicta. ‖ cumque duæ sint artes, qui- 10
bus perfectè ratio, & oratio compleatur, vna
inueniendi, altera disserendi: hanc posteriorem
& Stoici, & Peripatetici, priorem autem illi
egregiè tradiderunt: hi omnino ne attigerunt
quidem. nam è quibus locis, quasi thesauris, argumenta
depromerentur, vestri ne suspicati
quidem sunt, superiores autem [c] artificio, &
via tradiderunt. quæ quidem res efficit, ne necesse
sit, iisdem de rebus semper *quasi dictata decantare*,
neque à commentariolis suis discedere.
nam qui sciet, vbi quidque positum sit, quáque
eò veniat, is, etiam si quid obrutum erit, poterit
eruere, sempérque esse in disputando suus.
Quòd etsi ingeniis magnis præditi quidam di-
cendi

a al. *eorumque à captiosis*

b L. *atque vt eorum alterum ab altero ne separemus?*

c fort. *artificiũ, & viã tradiderunt.*

cendi copiam sine ratione consequuntur :. *ars tamen, est dux certior, quàm natura.* aliud est enim poëtarum more verba fundere, aliud ea, quæ
11 dicas, ratione, & arte distinguere. || Similia dici possunt de explicatione naturæ : qua hi vtuntur, & vestri: neque verò ob duas modò causas, quod Epicuro videtur, vt pellatur mortis & religionis metus: [d] sed etiam modestiam quandã cognitio rerum cœlestium affert iis, qui videant, quanta sit etiam apud deos moderatio, quantus ordo ? & magnitudinem animi, deorũ opera, & facta cernẽtibus: iustitiam etiam, cùm cognitum habeas, quod sit summi rectoris, & domini numen, quod consilium, quæ voluntas, cuius ad naturam apta ratio, vera illa, & sum-
12 ma lex à Philosophis dicitur. || Inest in eadem explicatione naturæ, insatiabilis quædam è cognoscendis rebus voluptas: in qua vna, confectis rebus necessariis, vacui negotiis, honestè, ac liberaliter possumus viuere. Ergo in hac ratione tota de maximis ferè rebus Stoici illos secuti sunt, vt & deos esse, & quatuor ex rebus omnia constare dicerent. Cùm autem quæreretur res admodum difficilis, num quinta quædam natura videretur esse, ex qua ratio, & intelligentia oriretur, in quo etiam de animis, cuius generis essent, quæreretur, Zeno id dixit esse ignem: nonnulla deinde aliter, sed ea pauca. de maxima autem re, eodem modo diuina mente, atque natura mundum vniuersum, atque eius maximas [e] partes administrari : materiam verò rerum, & copiã [f] apud eos, exilem : apud illos
13 vberrimam reperiemus. || quàm multa ab his conquisita, & collecta sunt de omnium animãtium genere, ortu, membris, ætatibus ? quam multa de rebus iis, quæ gignũtur è terra? quam multæ, quámque de rebus variis & causæ, cur quidque fiat, & demonstrationes, quemad-

[d] fort. *sed quòd & modestiam q.*

[e] al. *parteis*

al. *parcus*

[f] L. *apud hos, exil.*

modum quæque fiant?qua ex omni copia plurima, & certissima argumenta sumuntur ad cuiusque rei naturam explicandam. ergo adhuc, quantum equidem intelligo, causa non videtur fuisse mutandi nominis. non enim, si omnia non sequebatur, iccirco non erat ortus illinc. Equidem etiam Epicurum in Physicis quidem Democritum puto: pauca mutat, vel plura sane.at cùm g è plurimis eadem dicit, tum certè de maximis. quod item cùm vestri faciant, non satis magnam tribuunt inuentoribus gratiam. Sed hæc hactenus. ‖ * Nunc vi- 14
deamus,quæso, de summo bono, quod continet Philosophiam, ecquid tandem attulerit, quamobrem ab inuentoribus, tanquam à parétibus,dissentiret. Hoc igitur loco,quanquam à te, Cato, diligenter est explicatus finis hic bonorum, qui continet Philosophiam,& qui à Stoicis, & quemadmodum diceretur: tamen ego quoque exponam, vt perspiciamus, si potuerimus, quídnam à Zenone noui sit allatum. Cùm enim superiores, è quibus planissimè Polemo, SECVNDVM NATVRAM VIVERE, summum bonum esse dixissent, his verbis significari Stoici tria dicunt:vnum eiusmodi,viuere adhibentem scientiam earum rerum, quæ natura euenirent.hunc ipsum Zenonis aiunt finem esse,declarantem illud, quod à te dictum est, CONVENIENTER NATVRAE VIVERE.
‖ alterum significare h idem,vt diceretur, offi- 15
cia omnia media,aut pleraque seruantem, viuere.hoc sic expositū dissimile est superiori. illud enim rectum, quod κατόρθωμα dicebat, contingit sapienti soli:hoc autem inchoati cuiusdam officij est,non perfecti: quod cadere in nonnullos insipienteis potest. tertium autem, omnibus, aut maximis rebus iis, QVAE SECVNDVM NATVRAM SINT,fruentem viuere.

g L. *de plurimis*

* Nullam fuisse Zenoni rationē cur à veteribus in sūmi boni explicatione discederet

h L. *idem,vt si diceretur.*

rere. Hoc non est positum in nostra actione. complectur enim & ex eo genere vitæ, quod virtute fruitur, & ex iis rebus, quæ secundum naturam sunt, neque sunt in nostra potestate. Sed hoc summum bonum, quod certa significatione intelligitur, eaque vita, quæ ex summo bono degitur, quia coniuncta ei virtus est, in sapientem solum cadit: isque finis bonorum, vt ab ipsis Stoicis scriptum videmus, à Xeno-
crate, atque ab Aristotele constitutus est. ‖ itaque ad his cõstitutio illa prima [i] natura, à qua tu quoque ordiebare, his propè verbis exponitur. *Omnis natura vult esse conseruatrix sui, vt & salua sit, & in genere conseruetur suo.* ad hanc rem aiunt arteis quoque [k] exquisitas, quæ naturam adiuuarent: in quibus ea [l] numeretur in primis, quæ est viuendi ars, vt tueatur quod à natura datum sit: quod desit, acquirat. iidémque diuiserunt naturam hominis in animum, & corpus. cúmque eorum [m] vnumquodque per se expetendum esse dixissent, virtutes quoque vtriusque eorum per se expetendas esse dicebant, [n] cùm animum quadam infinita laude anteponerent corpori, virtutes quoque ani-
27 mi bonis corporis anteponebant. ‖ sed cùm sapientiam totius hominis custodem, & procuratricem esse vellent, quæ esset naturæ comes, & adiutrix: hoc sapientiæ munus esse dicebant, vt eum tueretur, qui constaret ex animo & corpore: in vtroque iuuaret eum, atque contineret atque ita re primò simpliciter collocata, reliqua subtiliùs persequentes, corporis bona facilem quandam rationem habere censebant. de animi bonis accuratiùs exquirebant: in primísque reperiebant, in his inesse iustitiæ semina: primíque ex omnibus Philosophis à natura tributum esse docuerunt, vt ij, qui procreati essent, à procreatoribus amarentur,

i L. *naturæ,*

k L. *requisitas,*

l L. *numeratur*

m L. *vtrumque*

n L. *&, cum animum,* &c.

tur,& id, quod temporũ ordine antiquius eſt, vt cõiugia virorũ,& vxorum,natura coniuncta eſſe dicerent : qua ex ſtirpe orirentur amicitiæ cognationum.atque ab his initiis profecti,omnium virtutum & originem , & progreſſionem perſecuti ſunt.ex quo magnitudo quoque animi exſiſtebat,qua facilè poſſet repugnari , obſiſtíque fortunæ,quòd maximæ res eſſent in poteſtate ſapientis.varietates autem , iniuriáſque fortunæ facilè veterum Philoſophorum præceptis inſtituta vita ſuperabat. ‖

18 Principiis autem à natura datis, amplitudines quædam bonorum excitabantur , partim profectæ à contemplatione rerum occultiorum,quòd erat inſitus menti cognitionis amor, [o] ex quo etiam rationis,explicandi, diſſeredíque cupiditas cõſequebatur:quódque hoc ſolum animal natum pudoris,ac verecũdiæ particeps,appeténſq; eſt, coniunctionum hominum,ac ſocietatum, animaduerténſque in omnibus rebus,quas ageret, aut diceret,nequid ab eo fieret, niſi honeſtè, & & decorè:his initiis, vt antè dixi , tanquam ſeminibus,à natura datis, temperãtia , modeſtia, iuſtitia , & omnis honeſtas perfectè abſoluta eſt. ‖

19 Habes,inquam, Cato,formam eorum,de quibus loquor, Philoſophorum. qua expoſita, ſcire cupio,quæ cauſa ſit, cur Zeno ab hac antiqua inſtitutione deſciuerit : quídnam horum ab eo non ſit probatũ,quódne omnem naturã cõſeruatricem ſui dixerit ? an quód omne animal ipſum ſibi commendatum, [p] vt ſe & ſaluum in ſuo genere , incoluméque vellet ? an, cùm omnium artium finis is eſſet , [q] quid natura maximè quæreret , idem ſtatui debere de totius arte vitæ? an quód , cùm animo conſtaremus, & corpore , & hæc ipſa , & eorum virtutes per ſe eſſe ſumendas ? an verò diſplicuit ea,quæ tributa eſt animi virtutibus tanta præſtantia?

o L. *ex quo etiam rationis explicanda, diſſer.*

p L. *vt ſe ſaluum in ſuo g.*

q al. *quem natura* &c. al. *quod natura* &c.

ſtantia? an quæ de prudentia, de cognitione
rerum, de coniunctione generis humani: quæ-
que ab eiſdem de temperantia, de modeſtia,
de magnitudine animi, de omni honeſtate di-
cuntur? fatebuntur Stoici, hæc omnia dicta
eſſe præclarè. neque enim eam cauſam Zeno-
20 ni deſciſcendi fuiſſe. ‖ alia quædam dicent:
credo, magna antiquorum eſſe peccata, quæ
ille veri inueſtigandi cupidus, nullo modo
ferre potuerit. quid enim peruerſius, quid in-
tolerabilius, quid ſtultius, quàm bonam [r] va- r v. c. *valitudinem.*
letudinem, quàm dolorum omnium vacuita-
tem, quàm integritatem oculorũ, reliquorúm-
que ſenſuum, ponere in bonis potiùs, quàm di-
cere, nihil omnino inter eas res, iiſque con-
trarias, intereſſe? ea enim omnia, quæ illi bo-
na dicerent, præpoſita eſſe, non bona: itémque
illa, quæ in corpore excellerent, ſtultè antiquos
dixiſſe per ſe eſſe expetenda: & ſumenda po-
tiùs, quàm expetenda. eadémque de omni vita,
quæ in vna virtute conſiſteret: illam vitam,
quæ etiam ceteris rebus, quæ eſſent ſecundum
naturam, abundaret, magis expetendam non
eſſe, ſed magis ſumendam: cúmque ipſa vir-
tus [s] efficiat ita beatam vitam, vt beatior eſſe s al. *ita efficiat beat.*
non poſſit, tamen quædam deeſſe ſapientibus,
tum, cùm ſunt beatiſſimi: itaque eos id agere,
vt à ſe dolores, morbos, debilitates repellant.
O magnam vim ingenij, cauſamque iuſtã, cur
21 noua exſiſteret diſciplina! ‖ Perge porrò. ſe-
quentur enim, quæ tu ſcientiſſimè complexus
es, omnem inſipientiam, & iniuſtitiam, alia vi-
tia ſimilia eſſe, omniaque peccata eſſe paria,
eóſque, qui natura, doctrinaque longè ad vir-
tutem proceſſiſſent, niſi eam plenè conſecuti
eſſent, ſummè eſſe miſeros, neque inter eo-
rum vitam, & improbiſſimorum, quidquam
omnino intereſſe: vt Plato, tantus ille vir, ſi
ſapiens

sapiens non fuerit, nihilo meliùs, quàm quiuis improbissimus, nec beatiùs vixerit. Hæc videlicet est correctio Philosophiæ veteris, & emendatio, quæ omnino aditum habere nullum potest in vrbem, in forum, in curiam. quis enim ferre posset ita loquêtem eum, qui se auctorem vitæ, grauiter, & sapienter agendæ, profiteretur, nomina rerum commutantem: cúmque idem sentiret, quod omnes, quibus rebus eãdem vim tribueret,[t] alia nomina imponentẽ, verba modò mutantem, de opinionibus nihil detrahentem? Patronúsne causæ, in epilogo pro reo dicẽs, negaret esse malum [u] exsilium, publicationem bonorum? hæc reiicienda esse, non fugienda? nec misericordem iudicem esse oportere? in contione autem si loqueretur, [x] si Annibal ad portas venisset, murúmque iaculo traiecisset, negaret esse in malis capi, venire, interfici, patriam amittere? [y] an, senatus cùm triumphum Africano decerneret, quid de eius virtute, aut felicitate posset dicere, si neque virtus in vllo, nisi in sapiente, [z] nec felicitas verè dici potest? quæ est igitur ista Philosophia, quæ communi more in foro loquitur, in libello suo? præsertim cùm, quod illi verbis suis significent, [a] in eo nihil moueetur, de ipsis rebus nihil mutetur, eædem res maneant, [b] alio modo. Quid enim interest, diuitias, opes, valetudinem, bona dicas, ánne præposita, cùm ille, qui ista bona dicit, nihilo plus his tribuat, quàm tu, qui eadem illa præposita nominas? Itaque homo in primis ingenuus, & grauis, dignus illa familiaritate Scipionis, & Lælij Panætius, cùm ad Qu. Tuberonem de dolore patiẽdo scriberet: quod esse caput debebat, si probari posset, nunquam posuit, nõ esse malum dolorem: sed quid esset: & quale, quantúmque in eo inesset alieni, deinde quæ ratio esset perferendi: cuius quidem, quo

22 (margin, beside "tem? Patronúsne causæ")
23 (margin, beside "eædem res maneant")

t L. iis rebus alia nomina imp.
u al. exsulium.
x L. si Hannibal ad p.
y I. In senatu, cùm triumphum Africano decerneret, quid de eius virt.
z fort. nec felicitas esse, verè dici potest.
a L. in eo nihil mouetur, de ips.
b L. alio modo dicantur. Quid enim, &c.

quoniam Stoicus fuit, sententia condemnata mihi videtur esse immanitate ista verborum. Sed, vt propiùs ad ea, Cato, accedam, quæ à te dicta sunt, pressiùs agamus, eáque, quæ modò dixisti, cùm iis conferamus, quæ tuis antepono. Quæ sunt igitur communia vobis cũ antiquis, his sic vtamur, quasi concessis: quæ in controuersiam veniunt, de iis, si placet, disseramus. * Mihi verò, inquit, placet agi subtiliùs, &, vt ipse dixisti, pressiùs. quæ enim adhuc protulisti, popularia sunt: ego autem à te elegantiora desidero. * A méne tu, inquam? sed tamen enitar, &, si minùs mihi multa occurrent, non fugiam ista popularia. Sed primùm [c] positum sit, nosmetipsos commẽdatos esse nobis, primámque ex natura hanc habere appetitionem, vt conseruemus nosmetipsos. hoc conuenit: sequitur illud, vt animaduertamus, qui simus ipsi, vt nos, qualeis oportet esse, seruemus. sumus igitur homines: ex animo constamus & corpore [d]: quæ sunt cuiusdammodi: nósque oportet, vt prima appetitio naturalis postulat, hæc diligere, constituereque ex his finem illum summi boni, atque vltimi. quem, si prima vera sint, ita cõstitui necesse est, Earum rerum, quae sunt secundum naturam, quamplurima, & quammaxima adipisci. Hunc igitur finem illi tenuerunt: quódque ego pluribus verbis, illi breuiùs, Secundum naturam vivere. hoc his bonorum videtur extremum.

26 Age nunc isti doceãt, vel tu potiùs (quis enim ista melius?) quónam modo ab iisdem principiis profecti, efficiatis, vt honestè viuere, (id est enim vel ex virtute, vel naturæ congruenter viuere) summum bonum sit, & quónam modo, aut quo loco corp⁹ subitò deserueritis, omniáque ea, quæ cùm secundũ naturam sint, absint à nostra potestate: ipsum denique officium. quæro.

* Cato.

* Cicer.

c κείσθω.

d L. quæ sint cuiusdãmodi necesse est: nósque oport.

quæro igitur, quo modo hæ tantæ commendationes à natura profectæ, subitò à sapientia relictæ sint. ‖ Quòd si non hominis summum 27
bonum quæreremus, [e] sed cuiusdam animantis: is autem esset nihil, nisi animus: (licet enim fingere aliquid eiusmodi, quo verum faciliùs reperiamus) tamen illi animo non esset hic vester finis. desideraret enim [f] valetudinem, vacuitatem doloris: appeteret etiam conseruationem sui, earumque rerum custodiam: finemque sibi constitueret, SECVNDVM NATVRAM VIVERE: quod est, vt dixi, habere ea, quæ secundùm naturam sunt, vel omnia, vel plurima, & maxima. cuiuscumq; enim modi animal constitueris: necesse est, etiam si id sine corpore sit, vt fingimus, tamen esse in animo quædam similia eorum, quæ sint in corpore: vt nullo modo, nisi vt exposui, constitui possit finis bonorum. ‖ Chry- 28
sippus autem exponens differentias animantium, ait alias earum corpore excellere, alias autem animo, nonnullas valere vtraque re: deinde disputat, quod cuiusque generis animantis statui deceat extremum. cùm autem hominem in eo genere posuisset, vt ei tribueret animi excellentiam: summum bonum id constituit, non excellere animo, [g] sed vti nihil esse, præter animum, videretur. Vno autem modo in virtute sola summum bonum rectè poneretur, si quod esset animal, quod totum ex mente constaret: id ipsum tamen sic, vt ea mens nihil haberet in se quod esset secundùm naturam: vt [h] valetudo est. sed id ne cogitari quidem potest, quale sit, vt non repugnet ipsum sibi. ‖ sin dicit obscurari quædam, nec 29
apparere, quia valdè parua sint: nos quoque concedimus, quod dicit Epicurus de voluptate, quæ minimæ sint voluptates, eas obscurari

e al. *sed animantis:*

f v. c. *valitudinem,*

g v. c. *sed vt nihil*

h v. c. *valitudo est.*

rari sæpe, & obrui, sed non sunt in eo genere tantæ cõmoditates corporis, tamque productæ temporibus, tamque multæ. Itaque, in quibus, propter earum exiguitatem, obscuratio consequitur: sæpe accidit, vt nihil interesse nostra fateamur, sint illa, necne sint, [i] *ut in sole*, quod à te dicebatur, *lucernam adhibere nihil interest; aut teruntium addere Crœsi pecuniæ.* ‖ Quibus autem in rebus obscuratio tanta non sit, fieri tamen potest, vt ipsum, quod interest, non sit magnum. vt ei, qui iucũdè vixerit annos decẽ, [k] si æquè vita iucunda menstrua addatur, [8] quia momentũ aliquod habeat ad iucundam accessionem, bonum sit: sin autem id non concedatur, nõ continuò vita beata tollitur. Bona autem corporis, huic sunt, quod posteriùs posui, similiora. habent enim accessionẽ dignã, in [l] qua laboretur: vt mihi in hoc Stoici iocari videãtur interdũ, cùm ita dicãt, si ad illã vitã, quæ cũ virtute degatur, ampulla, aut strigilis accedat, sumpturum sapientẽ eam vitam potiùs, quò hæc adiecta sint, nec beatiorem tamen ob eam

31 causam fore. ‖ Hoc simile tandẽ est [9] non risu potiùs, quàm oratione [m] eiiciendum? ampulla enim sit, nécne sit, quis non iure optimo irrideatur, si labores? at verò grauitate membrorum, & cruciatu dolorũ si quis quem leuet, magnam ineat gratiã: nec, si ille sapiens ad tortoris eculeũ à tyranno ire cogatur, similem habeat vultum, ac si ampullam perdidisset: sed, vt magnum, & difficile certamen iniens, cùm sibi cũ capitali aduersario, dolore, depugnandum videret, excitaret omneis rationes fortitudinis, ac patientiæ: quarum præsidio iniret illud difficile, vt dixi, magnúmq; prælium. deinde non quærimus, quid obscuretur, aut intereat, quia sit admodum paruum: sed quid tale sit [10] [n] vt expleat summum. vna voluptas è multis obscu-

[i] al. *insolem.*

[k] L. *si æquè iucunda vita menstrua addatur: quia momẽtum aliquod habeat ad iucundum accessio, bonum sit:*

[l] L. *in qua elaboretur:*

[m] v. c. *eiiciendum?*

[n] L. *vt expleat summam.*

tatur in illa vita voluptaria: sed tamē ea, quamuis parua sit, pars est eius vitæ, quæ posita est in voluptate. nūmus in Crœsi diuitiis obscuratur: pars est tamen diuitiarum. quare obscurentur etiam hæc, quæ secundum naturam esse dicimus, in vita beata: sint modò partes beatæ vitæ. ‖ Atqui, si, vt cōuenire debet inter nos, est 32
quædam appetitio naturalis ea, quæ secundum naturam sunt,[11] o appetens: eorum omnium est aliqua summa facienda. quo constituto, tum licebit otiosè ista quærere, de magnitudine rerum, de excellentia, quanta in quoque sit ad beatè viuendum, de istis ipsis obscurationibus, quę propter exiguitatem vix, aut ne vix quidem apparcant.[12] Quid p, de quo multa dissensio est? nemo enim est, qui aliter dixerit, quin omnium naturarum simile esset id, ad quod omnia referuntur: quod est vltimum rerum appetendarum. omnis enim est natura diligens sui. quæ est enim, quæ se vnquam deserat, aut partem aliquam sui, aut eius partis habitum, aut vim, aut vllius earum rerum, quæ secundum naturam sint, aut motum, aut statum? quæ autem natura suæ primę institutionis oblita est? nulla profectò, quin suam vim retineat à primo ad extremum. ‖ quo modo igitur euenit, vt homi- 33
nis natura sola esset, quæ hominem relinqueret, quæ obliuisceretur corporis, quæ summum bonum non in toto homine, sed in parte hominis poneret? quo modo autem, quod ipsi etiam fatentur, constátque inter omneis, conseruabitur,[13] vt simile sit q omnium naturale illud vltimum, de quo quæritur? tum enim esset simile, si in ceteris quoque naturis id cuique esset vltimum, quod in quaque excelleret. tale enim visum esset vltimum Stoicorum.
‖ Quid dubitas igitur mutare principia naturæ? 34
quid enim dicis, omne animal, simul atque sit ortum,

o L. *appetentu:*

p L. *de quo nulla dissensio est?*

q L. *omnium naturarum illud vlt.*

ortum, applicatũ esse ad se diligendum: esseque in se conseruando occupatum? quin potiùs ita dicis, omne animal applicatum esse ad id, quod in eo sit optimum, & in eius vnius occupatum esse custodia: reliquásque naturas nihil aliud agere, nisi vt id conseruent, quod in quaque r optimum sit? quo modo auté optimum, si bonum præterea nullum est? si auté reliqua appetenda sunt, cur, quod est vltimum rerum appetendarum, id non aut ex omnium earum, aut ex plurimarum, & maximarũ appetitione concluditur? vt Phidias potest à principio instituere signum, idque perficere: potest ab alio inchoatum accipere, & absoluere. huic est sapientia similis. non enim ipsa genuit hominem, sed accepit à natura inchoatum. hanc igitur intuens, debet institutum illud, quasi signum, absoluere.

r fort. *sit optimum?*

35 || Qualem igitur natura hominem inchoauit? s ecquod est munus, quod opus sapientiæ? quid est, quod ab ea absolui, & perfici debeat? si nihil in eo quidem perficiendum est, præter modum ingenij quendam, id est, rationem: necesse est, huic vltimum esse, ex virtute vitam fingere. rationis enim perfectio, est virtus. si nihil, nisi corpus: summa erunt illa t, valetudo, vacuitas doloris, pulchritudo, & cetera. nunc de hominis summo bono quæritur. Quid ergo dubitamus in tota eius natura quærere quid sit effectum?

s v.c. *& quod est munus.* quod op. &c. & ita L.

t v.c. *valitudo.*

36 || Cùm enim constet inter omneis, omne officium, munúsque sapientiæ, in hominis cultu esse occupatum: alij (ne me existimes contra Stoicos solùm dicere) eas sententias afferunt, vt summum bonum in eo genere ponant, quod sit extra nostram potestatem, tanquam de animali aliquo loquantur: alij contrà, quasi nullum corpus sit hominis, ita, præter animum, nihil curant: cùm præsertim ipse quoque animus non inane nescio quid sit

(neque enim id possum intelligere) sed in quodam genere corporis: vt ne is quidem virtute vna contentus sit, sed appetat vacuitatem doloris. quamobrem vtrique [u] idem faciunt, vt si læuam partem negligerent [x], dexteram tuerentur: aut ipsius animi, vt fecit Herillus, cognitionem amplexarentur, actionem relinquerent. eorum enim omnium, multa prætermittentium, dum eligant aliquid, quod sequantur, quasi curta [y] sententia. at verè illa perfecta, atque plena, eorum, qui cùm de hominis summo bono quærerent, nullam in eo neq; animi, neque corporis partem vacuam tutela reliquerunt. ‖ Vos autem, Cato, quia virtus, vt omnes fatemur, altissimum locum in homine, & maximè excellentem tenet, & quòd eos, qui sapientes sunt, absolutos, & perfectos putamus: [14] aciem animorum nostrorum virtutis splendore [z] perstringitis. in omni enim animante est summum aliquid, atque optimum, vt in equis, in canibus: quibus tamen & dolore vacare opus est, & valere. sic igitur in homine perfectio ista, in eo potissimùm, quod est optimum, id est, in virtute laudatur. Itaque mihi non satis videmini considerare, quid inter sit naturæ quæq; progressio. non enim hoc, quod facit in frugibus, vt, cùm ad spicam perduxerit ab herba, relinquat, & pro nihilo habeat herbam, idem facit in homine cùm eum ad rationis habitum perduxerit. semper enim ita assumit aliquid, vt ea, quæ prima dederit, ne deserat. ‖ itaque sensibus rationem adiunxit: [15] &, ratione effecta [a], sensus non reliquit: vt si cultura vitium, cuius hoc munus est, vt efficiat, vt vitis cum partibus suis omnibus quam optimè se habeat. sed sic intelligamus, licet enim, vt vos quoque soletis, fingere aliquid docendi causa. si igitur illa cultura vitium in vite insit, ipsa

37

38

u al. *item faciunt,*
x v.c. *dextrã tuerentur:* & ita L.
y L. *sentẽtia est. at v.*
z L. *præstinguitis.*
a L. *sensus nõ reliquit: quod sic intelligamus. Licet enim, vt vos quoq; soletis, fingere aliquid docendi causa. Vt si cultura vitiũ, cuius hoc munus est, vt vitis cũ partibus suis omnibus, quàm optimè se habeat: si igitur illa cultura vitis in vite insit, ipsa,* &c.

ipsa

ipsa cetera, credo, velit, quę ad colendam vitem
attinebunt, sicut antea: se autem omnibus
vitis partibus præferat, statuátque nihil esse
melius in vite, quàm se: similiter sensus, cùm
accessit ad naturam, tuetur illam quidem, sed
etiam tuetur se: cùm autem assumpta ratio est,
tanto in dominatu locatur, vt omnia illa pri-
39 ma naturæ, huius tutelæ subiiciantur. || itaque
non discedit ab eorum curatione, quibus præ-
posita vitam omnem debet gubernare, vt mira-
ri satis eorum inconstantiam non possimus.
naturalem enim appetitionem, quam vocant
ὁρμὴν, itémque officium, ipsam etiam virtutem,
tuentem esse volunt earũ rerum, quæ secũdum
naturam sunt. cùm autem ad summum bonum
volunt peruenire, transiliunt omnia, & duo no-
bis opera pro vno relinquunt: vt alia sumamus,
alia appetamus potiùs, quàm vno fine omnia
40 concludant.[16] || b At enim dicitis virtútem non
posse constitui, si ea, quæ extra virtutem sunt,
ad beatè viuendum pertineant. quod totum
contrà est. introduci enim virtus nullo modo
potest, nisi omnia quæ leget, quæque reiiciet,
vnam referantur ad summam. nam si omnino
nos negligimus, in Aristonea vitia, & peccata
incidemus, obliuiscemúrque, quæ virtuti ipsi
principia dederimus. sin ea non negligimus,
neque tamen ad finem summi boni referimus,
non multum ab Herili leuitate aberrabimus.
duarum enim vitarum nobis erunt instituta
capienda. facit enim ille duo seiuncta vltima
bonorum: quæ, vt essent vera, coniungi de-
buerunt, nunc ita separantur, vt disiuncta sint,
41 quo nihil potest esse peruersius. || itaque con-
trà est, ac dicitis. nam constitui virtus nullo
modo potest, nisi ea, quæ sunt prima naturæ,
vt ad summam pertinentia, tenebit. quæsita
enim virtus est, non quę relinqueret naturam,

b L. *At enim natura dicitis virtutem nõ posse cõst.* al. *At enim verã dicitis virtutẽ non posse,* &c. al. *at enim nam dicitis*

sed quæ tueretur. At illa, vt vobis placet, partem quandam tuetur, reliquam deserit. Atque ipsa instituto hominis si loqueretur, hæc diceret: Primos suos quasi cœptus appetendi fuisse, vt se conseruaret in ea natura in qua ortus esset. Nondum autem explanatum satis erat [c], quod maximè natura vellet. explanetur igitur. quid ergo aliud intelligetur [d], nisi vt æquè pars naturæ negligatur? in qua si nihil est præter rationem, sit in vna virtute finis bonorum. sin est etiam corpus, ista explanatio naturæ nempè hoc effecerit, vt ea, quæ ante explicationem tenebamus, relinquamus. Ergo, id est conuenienter naturæ viuere, à natura discedere. § [e] Vt quidam Philosophi, cùm à sensibus profecti, maiora quædam, ac diuiniora vidissent, sensus reliquerunt: sic isti, cùm ex appetitione rerum, virtutis pulchritudinem adspexissent, omnia, propter quæ virtutem ipsam viderant, abiecerunt, obliti, naturam omnem appetendarum rerum ita latè patere, [17] vt à principiis permanaret ad fineis: neque intelligunt se rerum illarum pulchrarum, atque admirabilium fundamenta subducere. itaque mihi videntur omnes quidem illi errasse, qui finem bonorum esse dixerunt, honestè viuere: sed alius alio magis. § Pyrrho scilicet maximè, qui virtute constituta nihil omninò, quod appetendum sit, relinquat: deinde Aristo, qui nihil relinquere non est ausus: introduxit autem, quibus commotus sapiens appeteret aliquid, quod cuique in mentem incideret [f], & quodcumque tanquam occurreret. his hoc melior, quàm Pyrrho, quòd vel aliquod genus appetendi dedit: deterior, quàm ceteri, quòd penitus à natura recessit. Stoici autem, quòd finem bonorum in vna virtute ponunt, similes sunt illorum: quòd autem principiũ officij quærunt, meliùs, quàm

c L. *quid maximè*

d L. *nisi vt ne qua pars nat.*

e L. *Atque vt quidam Philos.*

42

43

f al. *& quodcumque tandem occurreret.*

quàm Pyrrho : quòd ea non occurrentia fin-
gunt, vincunt Aristonem : quòd autem ea, quæ
ad naturam accommodata, & per se assumenda
esse dicunt, non adiungunt ad finem bonorum,
desciscunt à natura, & quodammodo sunt non
dissimiles Aristonis. Ille enim occurrentia
nescio quæ comminiscebatur : hi autem po-
nunt illi quidem prima naturæ, sed ea seiun-
gunt à finibus, & à summa bonorũ [g]: quæ cùm
proponunt, vt sit aliqua rerum selectio : natu-
ram videntur sequi. cùm autẽ negant, ea quid-
quam ad beatam vitam pertinere : rursus na-
44 turam reliquunt. ‖ Atque adhuc ea dixi, cur
causa Zenoni non fuisset, quamobrem à supe-
riorum auctoritate discederet, nunc reliqua
videamus : nisi aut ad hæc, Cato, dicere aliquid
vis, aut nos iam longiores sumus. * NEVTRVM
verò, inquit ille. nam & à te perfici istam dispu-
tationem volo, nec tua mihi oratio longa vi-
deri potest. * OPTIME, inquã. quid enim mihi
potest esse optatius, quàm cũ Catone omnium
45 virtutum auctore de virtutibus disputare? ‖ sed
primùm illud vide, grauissimam illam vestram
sententiam, quæ familiam ducit, HONESTVM
QVOD SIT, *id esse solum bonum* : honestéque
viuere, bonorum finem, communem fore vobis
cum omnibus, qui in vna virtute constituunt
finem bonorum : quodque dicitis, informari
non posse virtutem, si quidpiam, nisi quod ho-
nestum sit [h], numeretur, idem dicetur ab illis,
quos modò nominaui. mihi autem æquius vi-
debatur, Zenonem cum Polemone disceptan-
tem, à quo, quæ essent principia naturæ, acce-
perat, à communibus initiis progredientem,
videre vbi primùm insisteret, & vnde causa
controuersiæ nasceretur, non, stantem cum iis,
qui ne dicerent quidem sua summa bona es-
se à natura profecta, vti iisdem argumentis,

g al. *quæ illi præponunt,*

* CATO.

* CICER.

h fort. *numeretur in bonis, idem dic.*

quibus illi vterentur, iisdémque sententiis.
|| Minimè verò illud probo, quòd, cùm docui- 46
stis, vt vobis videmini solum bonum esse,
quod honestum sit, tum rursum dicitis, initia
proponi necesse esse apta, & accommodata
naturæ, [i] quorum ex electione virtus possit
exsistere, non enim in selectione virtus po-
nenda erat, vt idipsum, quod erat bonorum
vltimum, aliud aliquid acquireret. nam om-
nia quæ sumenda, quæque legenda, aut o-
ptanda sunt, inesse debent in summa bono-
rum, vt is, qui eam adeptus sit, nihil præter-
ea desideret. Vidésne, vt quibus summa est in
voluptate, perspicuum sit, quid iis faciẽdum sit,
aut non faciendũ? vt nemo dubitet, eorũ omnia
officia quò spectare, quid sequi, [k] quid fugere
debeant. Si hoc vltimum bonorum, quod nunc
à me defenditur, apparet statim, quæ sint offi-
cia, quæ actiones. vobis autẽ quibus nihil est
aliud propositum, nisi rectum, atque honestũ,
vnde officij, vnde agendi principium nascatur,
non reperietis. || Hoc igitur quæritis omnes, 47
& ij, qui, quodcumque in mentem veniat, aut
quodcumque occurrat, se sequi dicent: [l] &
vos ad naturam reuertimini. quibus natura iu-
re responderit, non esse verum aliunde finem
beatè viuendi à se principia rei gerendæ peti:
esse enim vnam rationem, quæ & principia
rerum agendarum, & vltima bonorum con-
tinerentur: atque, vt Aristonis esset explo-
sa sententia, dicentis, nihil differre aliud ab
alio, nec esse res vllas, præter virtutes, &
vitia, inter quas quidquam omnino inter-
esset, sic errare Zenonem, qui nulla in re, ni-
si in virtute, aut vitio, propensionem ne mi-
nimi quidem momenti ad summum bonum
adipiscendum [m] diceret: &, cùm ad beatam
vitam nullum momentum ea res haberet: ad
appe

[i] al. *quorum ex selectione virt.*

[k] L. *quid fugere debeant?*

[l] L. *& vos, qui ad naturã reuer.*

[m] L. *esse diceret:*

appetitionem [n] autem rerum esse in his momenta diceret: quasi verò hæc appetitio non
48 ad summi boni adeptionem pertineret. ‖ Quid autem minùs consentaneum est, quàm, quod aiunt, cognito summo bono, reuerti se ad naturam, vt ab ea petant agendi principium, id est, officij? non enim actionis, aut officij ratio impellit ad ea, quæ secundum naturam sunt, appetenda: sed ab his & appetitio, & actio commouetur. Nunc venio ad illa tua breuia, quæ consectaria esse dicebas: & primum illud, quo nihil potest esse breuius: Bonum omne, laudabile: laudabile autem omne honestum: igitur omne bonum, honestum. *O plumbeum pugionem!* Quis enim tibi illud primum concesserit? quo quidem concesso, nihil opus est secundo. si enim omne bonum, laudabile
49 est, [o] omne laudabile honestum est. ‖ Quis tibi ergo istud dabit, præter Pyrrhonem, Aristonē, eorúmve simileis? quos tu non probas. Aristoteles verò, Xenocrates, tota illa familia, nō dabit: quippe qui valetudinē, vireis, diuitias, gloriam, multa alia, bona esse dicant, laudabilia non dicant. & hi quidem ita non sola virtute finem bonorum contineri putant, vt rebus tamen omnibus virtutem anteponant. quid censes eos esse facturos, qui omnino virtutem à bonorum fine segregauerunt. Epicurum, Hieronymum, illos etiam, si qui Carneadeum finē tueri volunt? Iam aut Callipho, aut Diodorus quo modo poterunt tibi istud concedere, qui ad honestatem aliud adiungant, quod ex eodem genere nō sit? Placet igitur tibi Cato, cùm res summiseris, non concessas, ex illis efficere
50 quod velis? ‖ Iam ille sorites, quo nihil putatis esse vitiosius. Quod bonum sit, id esse optabile: quod optabile, esse expetendum: quod expetendum, laudabile; deinde reliqui gradus: sed

n L. delet particulam *autem*.

o L. *omne bonum honestum est.* al. *omne honestum est.*

ego in hoc resisto. eodem enim modo tibi nemo dabit, quod expetendum sit, id esse laudabile. [18] Illud verò minimè consectarium, p sed in primis hebes, illorum scilicet nominum gloriatione dignam esse beatam vitam, q quæ nõ possit sine honestate contingere, vt iure quisquam glorietur. ‖ Dabit hoc 51 Zenoni r Polemon: etiam magister eius, & tota illa gens, & reliqui, qui virtutem omnibus rebus multo anteponentes, adiungunt ei tamen aliquid summo in bono finiendo. Si enim virtus digna est gloriatione, vt est, tantúmq; præstat ceteris rebus, vt dici vix possit: & beatus esse poterit virtute vna præditus, carens ceteris, nec tamen illud tibi concedet, præter virtutem, nihil in bonis esse ducendũ: illi autem, quibus summum bonum sine virtute est, non dabunt fortasse, vitã beatã habere, in quo iure possit gloriari. etsi illi quidem etiã voluptates faciunt interdum gloriosas. ‖ Vides igitur, te 52 aut ea sumere, quæ non concedantur, aut ea quæ etiã concessa, te nihil adiuuent. Equidẽ in omnibus istis conclusionibus hoc putarẽ Philosophia, nobísque dignum, & maximè, cùm summum bonum quçreremus, vitam nostram, consilia, voluntates, non verba corrigi. quis enim potest istis, quæ te, vt ais, delectant, breuibus, & acutis, auditis, de sententia decedere? s Nam cùm ea spectant, & auent audire, cur dolor, malũ nõ sit: dicunt illi, asperum esse dolorem, molestũ, odiosum, contra naturam, difficilẽ toleratu: sed, quia nulla sit in dolore nec fraus, nec improbitas, nec malitia, nec culpa, nec turpitudo, non esse illud malum. Hçc qui audierit, vt ridere non curet, discedet tamẽ nihilo firmior, ad dolorem ferendum quàm venerat. ‖ tu autem negas fortem esse quemquã 53 posse qui dolorẽ malũ putet. Cur fortior sit, si illud

p L. *sed in primis hebes illorum gloriatione dignã*, &c.
q L. *quia non possit.*
r L. *Polemo.*
s al. *Nam cum exspectant, & auent aud.*

illud, quod tute concedis, asperum, & vix ferendum putabit? ex rebus enim timiditas, non ex vocabulis nascitur. Et ais, si vna litera commota sit, fore, tota vt labet disciplina. Vtrùm igitur tibi literam videor, an totas paginas commouere? vt enim sit apud illos, id quod est à te laudatum, ordo rerum conseruatus, & omnia inter se apta, & connexa. (sic enim aiebas) tamen persequi non debemus, si à falsis principiis profecta [t] congruent ipsa sibi, & à

54 proposito non aberrant. ‖ In prima igitur constitutione Zeno tuus à natura recessit: cumque summum bonum posuisset in ingenij præstantia, quam virtutem vocamus, nec quidquam aliud bonum esse dixisset, nisi quod esset honestum: nec virtutem posse constare, si in ceteris rebus esset quidquam, quod aliud alio melius esset, aut peius: his propositis, tenuit prorsus consequentia. rectè dicis. negare enim non possum. sed ita falsa sunt ea, quæ consequuntur, vt illa, è quibus hæc nata sunt, vera

55 esse non possint. ‖ docent enim nos (vt scis) dialectici, si ea, quæ rem aliquam consequantur, falsa sint, falsam illam ipsam esse, quam sequantur. Ita fit illa conclusio non solùm vera, sed ita perspicua, vt dialectici ne rationem quidem reddi putent oportere: Si illud: hoc. non autem hoc. igitur ne illud quidem. sic, consequentibus vestris sublatis, prima tolluntur. quæ sequuntur igitur: [x] omneis, qui non sunt sapientes, æquè miseros esse [y] sapienteis omneis summè beatos esse: rectè facta omnia æqualia: omnia peccata paria. [z] quæ cùm magnificè primò dici videntur, considerata minùs probantur. [19] sensus enim cuiusque, & natura rerum, atque ipsa veritas clamat [a] quodam modo, non posse adduci, vt inter eas res, quas Zeno exæquaret, nihil interesset.

t L. *congruūt*

x v.c. *omnis,*

y v.c. *sapientis omnis*

z fort. *quæ magnifice primò dici videntur, cōsiderata* &c.

a fort. *non posse se adduci, ut* &c.

‖ Posteà

‖ Posteà tuus ille Pœnulus (scis enim Citiæos, 56
clientes tuos, è Phœnicia profectos) homo igi-
tur acutus causam non obtinens, repugnante
natura, verba versare cœpit: & primùm rebus iis,
b v. c. *ducimus,* — quas nos bonas [b] dicimus, concessit, vt habe-
rentur aptæ, habiles, & ad naturam accommo-
datæ: faterique cœpit, sapienti: hoc est, summè
beato, commodius tamen esse, si ea quoque ha-
c L. *naturæ ipsi accõmodata,* &c. — beat, quæ bona non audet appellare, [c] natura
ipsa accommodata esse concedit: negatque,
Platonem, si sapiens non sit, eadem esse in causa,
qua tyrannum Dionysium huic mori optimum
esse, propter desperationem sapientiæ: illi,
propter spem, viuere: peccata autem partim esse
tolerabilia, partim nullo modo, propterea
quòd alia peccata plureis, alia pauciores quasi
numeros officij præterirent. iam insipienteis
alios ita esse, vt nullo modo ad sapientiam
d L. *si processissent,* — possent peruenire: alios, qui possent, [d] si id
gessissent, sapientiam consequi. ‖ Hic loqueba- 57
tur aliter, atque omnes: sentiebat idem, quod
ceteri. nec verò minoris æstimanda ducebat ea,
quæ ipse bona negaret esse, quàm illi, qui ea
bona esse dicebant. Quid igitur voluit sibi, qui
illa mutauerit? Saltem aliquid de pondere de-
traxisset, & paulò minoris æstimauisset ea, quàm
Peripatetici. vt sentire quoq; aliud, non solùm
dicere videretur. Quid? de ipsa beata vita, ad
quam omnia referuntur, quæ dicitis? negatis
eam esse, quæ expleta sit omnibus iis rebus,
quas natura desideret: totamq; eam in vna vir-
tute ponitis: cumque omnis controuersia aut
de re soleat, aut de nomine esse: vtraque earum
nascitur. si aut res ignoratur, aut erratur in no-
mine. quorum si neutrum est, opera danda est,
vt verbis vtamur quàm vsitatissimis, & quàm
maximè aptis, id est, rem declarantibus. ‖ Num 58
igitur dubium est, quin, si in re ipsa nihil pec-

catur

catur à superioribus, [20] verbis illi [e] commodiùs vtantur? Videamus igitur sententias eorum: tum ad verba redeamus. Dicunt appetitionem animi moueri, cùm aliquid ei secundùm naturam esse videatur: omniaque, quæ secundùm naturam sunt æstimatione aliqua digna: eáque pro eo, quantum in quoque sit ponderis, esse æstimanda: quæque secundùm naturam sint, partim nihil habere in sese eius appetitionis, de qua sæpe iam diximus, quæ nec honesta, nec laudabilia dicantur: [f] partim quæ voluptatem habeant in omni animante, sed in homine rationem etiam, [g] ex eis quæ sint apta, ea honesta, ea pulchra, ea laudabilia: illa autem superiora, naturalia nominantur: quæ coniuncta cum honestis, vitam beatam perficiunt, & absoluunt.

59 ‖ Omnium autem eorum commodorum, quibus non illi plus tribuunt, qui illa bona esse dicunt, quàm Zeno, qui negat, longè præstantissimum esse, quod honestum esset, atque laudabile: sed, si duo honesta proposita sint, alterum [h] cum valetudine, alterum cum morbo, non esse dubium, ad vtrum eorum natura nos ipsa deductura sit. sed tamen tantam vim honestatis esse, tantúmq; eam rebus omnibus præstare, & excellere, vt nullis nec suppliciis, nec præmiis [i] dimoueri possit ex eo, quod rectum esse decreuerit: omniáque, quæ dura, difficilia, aduersa videantur, ea virtutibus iis, quibus à natura essemus ornati, [21] [k] obteri posse, non faciles illas quidem, nec cõtemnendas (quid enim esset in virtute tantum?) sed vt hoc iudicaremus, non esse in his partem maximam positam aut beatè, aut secùs viuendi.

60 ‖ Ad summum, ea, quæ Zeno æstimanda, & sumenda, & apta naturæ esse dixit, eadem illi bona appellant: vitam autem beatam illi eam, quæ constaret ex iis rebus, quas dixi, aut plurimis.

e fort. *commodioribus vtantur?*

f L. *partim habere, quæ voluptatem*

g L. *ex his quæ sint apta,* &c.

h v. c. *cum valitudine*

i L. *demoueri posset ex eo,* &c. & ita v. c.

k L. *obteri posse: valitudinem autem, pulchritudinem, celeritatem, vires corporis, diuitias, & ceteras res huius generis, non faciles illas quidem,* &c.

rimis, aut grauissimis. Zeno autem, quod suam, quod propriam speciem habeat, cur appetendum sit, id solum bonum appellat: beatam autem vitam eam solam, quæ cum virtute degatur. Si de re disceptari oportet: nulla mihi tecum, Cato, potest esse dissensio. nihil est enim, de quo aliter tu sentias, atque ego: modò commutatis verbis ipsas res conferamus. nec hoc ille non vidit: sed verborum magnificentia est, & gloria delectatus, qui si ea, quæ dicit, ita sentiret, vt verba significant: quid inter eum, vel Pyrrhonem, vel Aristonem interesset? sin autem eos non probabat: quid attinuit: cum iis, [22] [l] quibuscum re conueniebat, verbis discrepare? ‖ Quid, si reuiuiscant Platonici illi, & 61
deinceps qui eorum auditores fuerunt, & tecum ita loquantur? Nos cùm te, M. Cato, studiosissimum Philosophiæ, iustissimum virum, optimum iudicem, religiosissimum testem audiremus. [23] [m] admirati sumus, quid esset, cur nobis Stoicos anteferres, qui de rebus bonis, & malis sentirent ea, quæ ab hoc Polemone Zeno cognouerat: nominibus vterentur iis, quæ prima specie, admirationem: re explicata, risum mouerent. Tu autem, si tibi illa probabantur, cur non propriis verbis illa tenebas? sin te auctoritas commouebat: nobísne omnibus, & Platoni ipsi, nescio quem illum anteponebas? præsertim cùm in repub. princeps esse velles, ad eamque tuendam cum summa tua dignitate maximè à nobis ornari, atque instrui posses? nobis enim ista quęsita à nobis descripta, notata præcepta sunt: omnium rerum publicarum rectiones, genera, status, mutationes, leges etiam, & instituta, ac mores ciuitatum [n] præscripsimus. eloquentiæ verò, quæ & principibus maximè ornamento est, & qua te audiuimus valère plurimùm, quantum tibi ex monu

l al. *quibuscum re cõcinebat, verbis discrepare?*

m fort. *demirati sumus,*

n al. *perscripsimus.*

monumentis nostris addidisses? Ea cùm dixissent, quid tandem talibus viris responderes?

62 ‖ * ROGAREM te, inquit, vt diceres pro me * CATO.
tu idem, qui illis orationem dictauisses, vel potiùs paululum loci mihi, vt his responderem, dares: nisi & te audire nunc mallem, & istis tamen alio tempore responsurus essem, tunc scilicet, cùm tibi. * ATQVI, si verum respon- * CICERO.
dere velles, Cato, hæc erant dicenda. Non eos tibi non probatos, tantis ingeniis homines, tantaque auctoritate, sed te animaduertisse, quas res illi propter antiquitatem parum vidissent, eas à Stoicis esse perspectas, eisdemque de rebus hos tum acutiùs disseruisse, tum sensisse grauiùs & fortiùs, quippe qui primùm ° valetu- o al. *valitudinem bonam.*
dinem bonam, expetendam neget esse, eligendam dicant: non quia sit bonum valere, sed quia sit p non nihilo æstimandum: neque p L. *non nihili æstimandum:*
tamen pluris quàm illis videatur, qui illud non dubitant bonum dicere. Hoc verò te ferre non potuisse, quòd antiqui illi, quasi barbati, vt nos de nostris solemus dicere, crediderint, eius, qui honestè viueret, si idem etiam benè valeret, benè audiret, copiosus esset, optabiliorem fore vitam, melioremque, & magis expetendam, quàm illius, qui æquè vir bonus multis modis esset, vt Ennij Alcmæo,

,, *Circumuentus morbo, exsilio, atque inopia.*

63 ‖ Illi igitur antiqui non tam acutè optabiliorem illam vitam putant, præstantiorem, beatiorem. Stoici autem tantummodò præponendam in seligendo, q non quo beatior hæc vita q al. *non quòd*
sit, sed quòd ad naturam accommodatior: & qui sapientes non sunt, omneis æquè miseros esse. Stoici hæc videlicet viderunt; illos autem id fugerat superiores: qui arbitrabantur, homines sceleribus, r & parricidiis inquinatos, nihilo r L. *& parricidiis*
miseriores esse, quàm eos, qui cùm castè, &

integrè

integrè viuerent, nondum perfectam illam sapientiam essent consecuti. ¶ atque hoc loco si- 64
militudines eas, quibus illi vti solent, dissimillimas proferebas. Quis enim ignorat, si plures ex alto emergere velint, propiùs fore eos quidem ad respirandum, qui ad summã iam aquam appropinquãt. sed nihilo magis respirare posse, quàm eos, qui sunt in profundo? nihil ergo adiuuat procedere, & progredi in virtute, quo minùs miserrimus sit, antequam ad eam peruenerit, quoniam in aqua nihil adiuuat procedere: & quoniam Catuli, qui iam [s] despecturi sunt, caeci aequè, & ij, qui modò nati: Platonem quoque necesse est, quoniam nondum videbat, aequè caecum animo [u], ac Phalarim fuisse. ‖ Ista similia non sunt, Cato: in quibus 65
quamuis multum processeris, tamen illud in eadem causa est, à quo abesse velis, donec euaseris. nec enim ille respirat antè quàm emersit, & Catuli aequè caeci [24] priusquam [x] despexerunt, ac si ita futuri semper essent, illa sunt similia: hebes acies est cuipiam oculorum: corpore alius languescit: hi curatione adhibita leuantur in dies: alter [y] valet plus quotidie: alter videt. hi similes sunt omnibus, qui virtuti student: leuantur vitiis, leuantur erroribus. nisi fortè censes T. Gracchum patrem non beatiorem fuisse, quàm filium, cùm alter stabilire remp. studuerit, alter euertere. nec tamẽ ille erat sapiens: quis enim hoc? aut quando? aut vbi? aut vnde? sed quia studebat laudi, & dignitati, multum in virtute processerat.
‖ conferam autem [z] auum tuum, Drusum, cum 66
C. Graccho eius ferè aequali, quae hic reip. vulnera imponebat, eadem ille sanabat. Sed nihil est, quod tam miseros faciat, quàm impietas, & scelus. Vt iam omnes insipientes sint miseri, quod profectò sunt: non est tamen aequè miser,

s fort. *dispecturi*
t al. *caeci aeque, vt ij, qui*
u q.v.c. *ac Falarim*
x fort. *dispexerunt,*
y fort. *valet melius quot.*
z L. *auunculum t.*

miser, qui patriæ consulit, & is, qui illam ex-
stinctam cupit. leuatio igitur vitiorum magna
sit iis, qui habent ad virtutem progressionis
aliquantulum. || vestri autem progressionem
ad virtutem fieri aiunt, leuationem vitiorum
fieri negant. [a] At quo vtuntur homines acuti
argumento ad probandum, operæpretium est
considerare. Quarum, inquiunt, artium summa
crescere potest, [25] earum etiam [b] contraria-
rum summa poterit augeri. ad virtutis autem
summam accedere nihil potest, ne vitia quidem:
igitur crescere poterunt, quæ sunt virtutum
contraria. Vtrùm igitur tandem perspicuisne
dubia aperiuntur: an dubiis perspicua tollun-
tur? Atqui hoc perspicuum est, [c] vitia alia in
aliis esse maiora: illud dubium, ad id, quod
summum bonum dicitis, ecquænam fieri possit
accessio. vos autem cùm perspicuis dubia de-
beatis illustrare, dubiis perspicua conamini
tollere. || itaque eadem ratione, qua sum paulò
antè vsus, hærebitis. si enim propterea vitia
alia aliis maiora non sunt, quia ne ad finem
quidem bonorum eum, quem vos facitis, quid-
quam potest accedere: quoniam perspicuum
est, vitia non esse [d] omnium paria, finis bono-
rum vobis mutandus est. Teneamus enim illud
necesse est, cùm consequens aliquod falsum
sit, illud, cuius id consequens sit, non posse esse
verum. Quæ est igitur causa istarum angustia-
rum? gloriosa ostentatio in constituendo sum-
mo bono. cùm enim, quod honestum sit, id
solum bonum esse confirmatur, tollitur cura
valetudinis, [f] diligentia rei familiaris: admi-
nistratio reip. ordo gerendorum negotiorum,
officia vitæ, ipsum denique illud honestum, in
quo vno vultis esse omnia, deserendum est,
quæ diligentissimè contra Aristonem dicun-
tur à Chrysippo, ex ea difficultate [26] illæ

a al. *At, quo vtantur homines acuti argumento ad probandum, operæpretium est considerare.*

b L. *contrariorum*

c fort. *vitia alia aliis esse maiora:*

d for. *omnia*

e v. c. *valetudinis,*

f ἐπιμέλεια

g fallaciloquentiæ (vt ait h Accius) malitiæ natæ
sunt. ‖ i Quid enim? sapientia, vbi pedem po- 69
neret, non habebat sublatis officiis omnibus:
officia autem tollebantur k delectu omni, l &
discrimine remoto, quæ esse poterant rebus
omnibus sic exæquatis, vt inter eas nihil inter-
esset? ex his angustiis ista euaserunt deteriora,
quàm Aristonis. illa tamen simplicia: vestra ver-
suta. Roges enim Aristonem, bonáne ei videan-
tur hæc, vacuitas doloris, diuitiæ, valetudo?
neget. quid, quæ contraria sunt his, maláne? ni-
hilo magis. Zenonem roges. respondeat totidem
verbis. admirantes quæramus ab vtroque, quo-
nam modo vitam agere possimus, si nihil inter-
esse nostra putemus, m valeamus, ægríne simus:
vacemus, aut cruciemur dolore: frigus, famem
propulsare possimus, nécne possimus: viues,
inquit Aristo, magnificè, atque præclarè: quod
erit cumque visum ages, numquam angere,
numquam cupiès, numquam timebis. ‖ Quid 70
Zeno? portenta hæc esse dicit, nec ea ratione
vllo modo posse viui, sed differre inter ho-
nestum, & turpe, n nimium quantum nescio
quid, immensum, inter ceteras res nihil omnino
interesse. Idem adhuc audi reliqua, & risum
contine, si potes. Media illa, inquit, inter quæ
nihil interest, tamen eiusmodi sunt, vt eorum
alia eligenda sint, alia reiicienda, alia omnino
negligenda, hoc est, vt eorum alia velis, alia
nolis, alia non cures. At modò dixeras, nihil in
his rebus esse, quod interesset. Et nunc idem
dico, inquies, sed ad virtutes, & ad vitia nihil
interesse. o Quis istud, quasi nesciebat? ‖ Verum 71
audiamus. Ista, inquit, quæ dixisti, valere, locu-
pletem esse, non dolere, bona non dico, sed,
dicam Græcè προηγμένα. Latinè autem pro-
ducta: sed præposita, aut præcipua malo. sic tole-
rabilius, & mollius. Illa autem, egestatem, mor-
bum,

g L. *fallaciloqua* (*vt ait Accius*)
h al. *Stati⁹*)
I. *Attius*)
i L. *Quod enim sapiẽtia vbi pedem poneret, non habebat* &c.
k al. *dilectu*
l L. *& discrimine remoto* (*quæ enim esse poterant: rebus omnibus sic exæquatis, vt inter eas nihil interesset?*) *ex his*
m fort. *valeamúsne, an ægri simus:*
n ὑπερέχοντι ὄντι,
o L. *Quid istud, quæso, nesciebat?*

bum, dolorem, non appello mala, sed, si libet, reiectanea. Itaque illa non dico me expetere, p sed legere, nec optare, sed sumere: contraria autem non fugere, sed quasi secernere. Quid ait Aristoteles, reliquique Platonis alumni? Se omnia, quæ secũdùm naturam sint, bona appellare: quæ autem contrà, mala. p al. *sed eligere,*

72 ‖ Vidésne igitur, Zenonem tuum cum Aristone verbis cõsentire, re dissidere: [27] cum Aristotele, & illis re q consentire, verbis discrepare? cur igitur, cùm de re conueniat, non malimus vsitatè loqui? Aut doceat paratiorem me ad contemnendam pecuniam fore, si illam in rebus præpositis, quàm si in bonis duxero: fortioremque in patiendo dolore, si eum asperum, & difficilem perpessu, & contra naturam esse, quàm si malum dixero. q L. *concinere,*

73 ‖ Facetè M. Piso, familiaris noster, r & alia multa, & hoc loco Stoicos irridebat. Quid enim aiebat? bonum negas esse diuitias, præpositum esse dicis. quid adiuuas? auaritiámne minuis? quòd si verbum sequimur. primùm lõgius verbum, præpositum, quàm bonũ. Nihil ad rem. Ne sit sanè. at certè grauius. nam bonũ, ex quo appellatum sit, nescio præpositum: ex eo credo, quòd præponatur aliis. id mihi magnum videtur. itaq; dicebat plus tribui diuitiis à Zenone, qui eas in præpositis poneret, quàm ab Aristotele, qui bonum esse diuitias fateretur: sed nec magnum bonum, & præ rectis, honestisque contemnendum, ac despiciendum, nec magnoperè expetendum: omninoque de omnibus istis, verbis à Zenone mutatis ita disputabat, & quæ bona negarentur esse ab eo, & quæ mala, illa lætioribus nominibus ab eo appellari, quàm à nobis, hæc tristioribus. Piso igitur hoc modo, vir optimus, tuique, vt scis, amantissimus: ‖ nos paucis ad hæc additis finem faciamus aliquando. longum est enim ad omnia respondere, quæ à te dicta sunt. nam ex r al. *vt alia multa.*

eisdem verborum præstigiis & regna ˢ nata vobis sunt, & imperia, & diuitiæ, & tantæ quidem, vt omnia, quæ vbiq; sint, sapienteis esse dicatis. solum preterea formosum, solum liberũ, solum ciuem: ᵗ stultorum omnia cõtraria, quos etiam insanos esse vultis. Hęc παράδοξα illi, nos admirabilia dicamus. Quid autẽ habent admirationis, cùm propè accesseris? cõferam tecum, quam cuique verbo rem subiicias: nulla erit controuersia. omnia peccata paria dicitis. [28] non ego tecum iam ᵘ ita loquar, vt iisdem de rebus cùm L. ˣ Murenam, te accusante, defenderem. apud imperitos tum illa dicta sunt: aliqui etiam coronæ datum. nunc agendum est subtiliùs. ‖ peccata paria quonam modo? quia nec honesto 75
quidquam honestius, nec turpi turpius. Perge porrò. nam de isto magna dissensio est. illa argumenta propria videamus, cur omnia peccata sint paria. Vt, inquit, in fidibus plurimis, ʸ si nulla earum ita contenta numeris sit, vt concentum seruare possit, omnes æquè incontentæ sint: sic peccata, quia discrepant, æquè discrepant: paria sunt igitur. Hîc ambiguo ludimur. æquè enim contingit omnibus fidibus, vt incontentæ sint: illud non continuò, vt æquè incontentæ. collatio igitur ista te ᶻ nihil iuuat. nec enim omneis auaritias, si æquè auaritias esse dixerimus, sequitur etiam, vt æquas esse dicamus. ‖ Ecce aliud simile dissimile. Vt enim, 76
inquit, gubernator æquè peccat, si palearum nauem euertit, & si auri: item æquè peccat, qui parentem, & qui seruum iniuria verberat. ᵃ Hæc non videre, cuius generis onus nauis vehat, ad gubernatoris artem nihil pertinere? Itaque aurum, ᵇ paleámve portet, ad benè, aut ad malè gubernandum, nihil interesse. at quid inter parentem, & seruulum intersit, intelligi & potest, & debet. ergo in gubernando

nihil,

s fort. *vobis nata sunt,*

t al. *stultis*

u al. *ita iocabor,*

x al. *Muranam,*

y fort. *si nulla earum ita contẽta sint, vt concẽtum*

z L. *nihil adiuuat.*

a fort. *Hic nemo non videt, cuius generis onus nauis vehat, ad gubernatoris artem nihil pertinere. Itaque*

b L. *paleámne portet,*

nihil, in officio plurimum intereſt, quo in genere peccetur. [c] & ſi in ipſa gubernatione negligentia eſt nauis euerſa, maius eſt peccatum in auro, quàm in palea. omnibus enim artibus volumus attributam eſſe eam, quæ communis appellatur prudentia: quam omnes qui cuique artificio præſunt, debent habere. Ita
77 ne hoc modo paria quidem peccata ſunt ‖ Vrgent tamen, & nihil remittunt. Quoniam, inquiunt, omne peccatum, imbecillitatis, & inconſtantiæ eſt: hæc autem vitia, in omnibus ſtultis æquè magna ſunt: neceſſe eſt paria eſſe peccata. Quaſi verò aut concedatur, in omnibus ſtultis æquè magna eſſe vitia, & eadem imbecillitate, & inconſtantia L. Tubullū fuiſſe, qua illum, cuius is condemnatus eſt rogatione, [e] P. Scæuolam: & quaſi nihil inter res quoque ipſas, in quibus peccatur, interſit, vt, quo hæ maiores, minoréſve ſint, eo quæ peccentur in his rebus, aut maiora ſint, aut mino-
78 ra. ‖ Itaque (iam enim concludatur oratio) [30] hoc vno [f] vitio maximè mihi premi videntur tui Stoici, quòd ſe poſſe putant duas contrarias ſententias obtinere. quid enim eſt tam repugnans, quàm eundem dicere, quod honeſtum ſit, ſolum id bonum eſſe, qui dicat, appetitionem rerum ad viuendum accommodatarum, à natura profectam? Ita cùm ea volunt retinere, quæ ſuperiori ſententiæ conueniunt, in Ariſtonem incidunt: cùm id fugiunt, [31] re eadem defendunt, quæ Peripatetici, verba tenent mordicus. quæ rurſus dum filij [32] euelli ex ore nolunt, horridiores euadunt, aſperiores, duriores & oratione, & mo-
76 ribus. ‖ quam illorum triſtitiam, atque aſperitatem fugiens Panætius, nec acerbitatem ſententiarum, nec diſſerendi ſpinas probauit: fuitque in altero genere mitior, in altero il-

c fort. *Etſi in ipſa gubernatione, ſi negligentia eſt nauis,* &c.

d fort. *Ita ne hoc modo quidem paria pecc.*

e al. P. *Scæuolam.*

f al. *huius Lycoratione.*

eisdem verborum præstigiis & regna [s] nata vo-
bis sunt, & imperia, & diuitiæ, & tantæ quidem,
vt omnia, quæ vbiq; sint, sapienteis esse dicatis.
solum prętereà formosum, solum liberũ, solum
ciuem: [t] stultorum omnia cõtraria, quos etiam
insanos esse vultis. Hęc παράδοξα illi, nos admi-
rabilia dicamus. Quid autẽ habent admiratio-
nis, cùm propè accesseris? cõferam tecum, quam
cuique verbo rem subiicias: nulla erit contro-
uersia. omnia peccata paria dicitis. [28] non ego
tecum iam [u] ita loquar, vt iisdem de rebus cùm
L. [x] Murenam, te accusante, defenderem. apud
imperitos tum illa dicta sunt: aliqui etiam co-
ronæ datum. nunc agendum est subtiliùs. || pec- 75
cata paria quonam modo? quia nec honesto
quidquam honestius, nec turpi turpius. Perge
porrò. nam de isto magna dissensio est. illa ar-
gumenta propria videamus, cur omnia peccata
sint paria. Vt, inquit, in fidibus plurimis, [y] si
nulla earum ita contenta numeris sit, vt con-
centum seruare possit, omnes æquè incontentæ
sint: sic peccata, quia discrepant, æquè discre-
pant: paria sunt igitur. Hîc ambiguo ludimur.
æquè enim contingit omnibus fidibus, vt in-
contentæ sint: illud non continuò, vt æquè
incontentæ. collatio igitur ista te [z] nihil iuuat.
nec enim omneis auaritias, si æquè auaritias
esse dixerimus, sequitur etiam, vt æquas esse di-
camus. || Ecce aliud simile dissimile. Vt enim, 76
inquit, gubernator æquè peccat, si palearum
nauem euertit, & si auri: item æquè peccat,
qui parentem, & qui seruum iniuria verberat.
[a] Hæc non videre, cuius generis onus nauis
vehat, ad gubernatoris artem nihil pertinere?
Itaque aurum, [b] paleámve portet, ad benè,
aut ad malè gubernandum, nihil interesse. at
quid inter parentem, & seruulum intersit, intel-
ligi & potest, & debet. ergo in gubernando
nihil,

s fort. *vobis nata sunt,*

t al. *stultis*

u al. *ita iocabor,*

x al. *Muranam,*

y fort. *si nulla earum ita contēta sint, vt concētum*

z L. *nihil adiuuat.*

a fort. *Hic nemo non videt, cuius generis onus nauis vehat, ad gubernatoris artem nihil pertinere. Itaque*

b L. *paleámne portet,*

nihil, in officio plurimum intereſt, quo in genere peccetur.[c] & ſi in ipſa gubernatione negligentia eſt nauis euerſa, maius eſt peccatum in auro, quàm in palea. omnibus enim artibus volumus attributam eſſe eam, quæ communis appellatur prudentia: quam omnes qui cuique artificio præſunt, debent habere. Ita
77 ne hoc modo paria quidem peccata ſunt ‖ Vrgent tamen, & nihil remittunt. Quoniam, inquiunt, omne peccatum, imbecillitatis, & inconſtantiæ eſt: hæc autem vitia, in omnibus ſtultis æquè magna ſunt: neceſſe eſt paria eſſe peccata. Quaſi verò aut concedatur, in omnibus ſtultis æquè magna eſſe vitia, & eadem imbecillitate, & inconſtantia L. Tubullũ fuiſſe, qua illum, cuius is condemnatus eſt rogatione,[e] P. Scæuolam: & quaſi nihil inter res quoque ipſas, in quibus peccatur, interſit, vt, quo hæ maiores, minoréſve ſint, eo quæ peccentur in his rebus, aut maiora ſint, aut mino-
78 ra. ‖ Itaque (iam enim concludatur oratio) [30] hoc vno [f] vitio maximè mihi premi videntur tui Stoici, quòd ſe poſſe putant duas contrarias ſententias obtinere. quid enim eſt tam repugnans, quàm eundem dicere, quod honeſtum ſit, ſolum id bonum eſſe, qui dicat, appetitionem rerum ad viuendum accommodatarum, à natura profectam? Ita cùm ea volunt retinere, quæ ſuperiori ſententiæ conueniunt, in Ariſtonem incidunt: cùm id fugiunt,[31] re eadem defendunt, quæ Peripatetici, verba tenent mordicus. quæ rurſus dum filij[32] euelli ex ore nolunt, horridiores euadunt, aſperiores, duriores & oratione, & mo-
76 ribus. ‖ quam illorum triſtitiam, atque aſperitatem fugiens Panætius, nec acerbitatem ſententiarum; nec diſſerendi ſpinas probauit: fuitque in altero genere mitior, in altero il-

c fort. *Etſi in ipſa gubernatione, ſi negligentia eſt nauis,* &c.

d fort. *Ita ne hoc modo quidem paria pecc.*

e al. P. *Scæuolam:*

al. *huius Lycoratione.*

lustrior: semperq; habuit in ore Platonem, Aristotelem, Xenocratem, Theophrastum, Dicæarchum, vt ipsis scripta declarant. quos quidem tibi studiosè, & diligenter tractandos, magnopere censeo. ‖ Sed quoniam aduesperascit, & 80
mihi ad villam reuertendum est: nunc quidem hactenus: verùm hoc idé sæpe faciamus. *N o s verò, inquit ille. nã quid possumus facere melius? & hanc quidem primam exigam à te operam, vt audias me, quæ à te dicta sunt, refellentem. sed memento, te, quæ nos sentiamus, omnia probare, nisi quòd verbis aliter vtamur: mihi autem vestrorum nihil probari * S C R V P V L V M, inquam, abeunti. sed videbimus. Quę cùm essent dicta, discessimus.

* CATO.

* CICER.

M. TVLII CICERONIS

DE FINIBVS BONORVM & malorum ad Brutum,

LIBER QVINTVS.

Veterum Academicorum, Peripateticorúmque de summo bono sententiæ fusè explicantur.

M. PISO. QV. CICER. POMP. ATTICVS. CICER. L. CICERO.

1 C[a]VM audiuissem Antiochum, Brute, vt solebat, cum M. Pisone disputantem in eo gymnasio, quod Ptolemæium vocatur, vnáque nobiscum Q. Frater, & T. Pomponius, & L. Cicero, frater noster, cognatione, patruelis: amore, germanus: constituimus inter nos, vt ambulationem [b] postmeridianam conficeremus in Academia, maximè quòd is locus ab omni turba id temporis vacuus esset. Itaque ad tempus ad Pisonem omnes. inde vario sermone sex illa à Dipylo stadia confecimus. cùm autem venissemus [c] in Academiam, non sine causa nobilita

a L. *Cùm audissem Antiochũ, Brute, vt solebã, cùm M. Pisone, in eo gymnasio.* &c. & ita v. c.
b al. *pomeridianã conf.*
c L. *in Academiæ non sine causa nob.*

bilitata spatia, solitudo erat ea, quam volueramus.
2 ‖ *Tum Piso. Naturáne nobis hoc, inquit, datum dicam, an errore quodam, vt, * cùm ea loca videamus, in quibus memoria dignos viros acceperimus [d] multos esse versatos, magis moueamur, quàm siquãdó eorum ipsorum aut facta audiamus, aut scriptũ [e] aliquid legamus? velut ego nunc moueor. venit enim mihi Platonis in mentem: quem accepimus primum hic disputare solitum: cuius etiam illi hortuli propinqui non memoriam solùm mihi afferunt, sed ipsum videntur in cõspectu meo hîc ponere, hîc Speusippus, hîc Xenocrates, hîc eius auditor Polemo: cuius ipsa illa sessio fuit, quam videmus. equidem etiã curiam nostram, Hostiliam dico, non hanc nouã, quæ mihi minor esse videtur, posteaquàm est maior: solebã intuens, Scipionem, Catonem, Lælium, nostrum verò in primis auum cogitare. tanta vis [f] admonitionis inest in locis: vt non sine causa ex his memoriæ ducta sit disciplina.
3 ‖ * Tum Quinctus, est planè Piso, vt dicis, inquit. nam me ipsum huc modò venienté conuertebat ad sese Coloneus ille locus, cuius incola Sophocles ob oculos versabatur. qué scis quàm admirer, quámque eo delecter. me quidem ad altiorem memoriam Oedipodis huc venientis, & illo mollissimo carmine, quænam essent ipsa hæc loca, requirentis, [2] species quædam [g] commouit, inanis scilicet, sed commouit tamen. *Tum Pomponius. At ego, quem vos, vt deditum Epicuro, insectari soletis, sum multùm equidem cum Phædro, quem vnicè diligo, vt scitis, in Epicuri hortis, quos modò præteribamus: sed veteris prouerbij admonitu, virorum memini: nec tamen Epicuri licet obliuisci, si cupiam: cuius imaginem non modò in tabulis nostri familiares, sed etiam in poculis, [h] & in annu-

* PISO.
* *quando*
d L. *multum*
e L. *aliquod*
f v.c. *ammonitionis*
* Q. CIC.
g fort. *commonuit, inanis scilicet, sed, commonuit.*
* P. ATTIC.
h v. c. *& in anulis h.*

* M. CICER. lis habent. ‖ * Hic ego, Pomponius quidem, inquam, noster iocari videtur, & fortasse suo iure. ita enim Athenis se collocauit, vt sit pœnè vnus ex Atticis. ³ vt id etiam ⁱ cognomine videatur habiturus. Ego autem tibi, Piso, assentior: vsu hoc euenire, vt actiùs aliquando, & attentiùs de claris viris, locorum admonitu, cogitemus. scis enim me quodam tempore Metapontum venisse tecum, nec ad hospitem antè ᵏ diuertisse, quàm Pythagoræ ipsum illum locum, vbi vitam ediderat, sedémque viderim. hoc autem tempore, etsi multa in omni parte Athenarum sunt in ipsis locis indicia summorum virorum: tamen ego illa moneor * exedra. modò enim fuit Carneades: quem videre videor. est enim nota imago: à sedéque ipsa tanta ingenij magnitudine orbata desiderari illam vocem puto. ‖ * Tum Piso, Quoniam 45 igitur aliquid omnes, quid Lucius noster, inquit? an eum locum libenter inuisit, vbi Demosthenes, & Aeschines inter se decertare soliti sunt? *suo* enim *quisque studio maximè ducitur*. * Et ille, cùm erubuisset. Noli inquit, ex me quærere, qui in Phalericum etiam descenderim: quo in loco ad fluctum aiunt declamare solitum Demosthenem, vt fremitum assuescerer voce vincere. modò etiam paululum ad dextrâ de via declinaui, vt ad Periclis sepulchrum accederem. quamquam id quidem infinitum est in hac vrbe. quacumque enim ingredimur, ˡ in aliquam historiam vestigium ponimus. ‖ * Tum 46 Piso, Atqui Cicero, inquit, ista studia, si ad imitandos summos viros spectant, ingeniosorum sunt. sin tantummodò ad indicia veteris memoriæ cognoscendæ, curiosorum. te autẽ hortamur omnes, currentem quidem, vt spero, vt eos, quos nouisse vis, etiam imitari velis. * Hic ego, Et si facit hic quidem, inquam, Piso (vt vides)

i L. *cognomen.*
k V. C. & L. *diuertisse.*
* Vide Nonium cap 2. in Exedra. 299.
* Piso.
* L. Cic.
l sic o. v. c.
* M. Piso.
* M. Cic.

des)ea, quæ præcipis: [m] tamen mihi grata est hortatio tua. * TVM ille amicissimè, vt solebat, Nos verò, inquit, omnes omnia ad huius adolescentiã conferamus, in primisque vt aliquid suorum studiorum Philosophiæ quoque impertiat, vel vt te imitetur, quem amat: vel vt illud ipsum, quod studet, facere possit ornatius. Sed verùm hortandus es nobis, Luci, inquit, an etiam tua sponte propensus es? mihi quidem Antiochum, quem audis, satis bellè videris attendere. * TVM ille timidè, vel potiùs verecundè, Facio, inquit, equidem. sed audistine modò de Carneade? rapior illuc. reuocat autem Antiochus: nec est præterea, quem audiamus.

m al. *mihi tamen gr.*

* PISO.

* L. CICER.

7 ‖ * TVM Piso. Et si hoc, inquit, fortasse non poterit sic abire, cùm hic adsit, (me autem dicebat) tamen audebo te ab hac Academia noua ad veterem illam vocare: in qua, vt dicere Antiochũ audiebas, non ij soli numerãtur, qui Academici vocantur, Speusippus, Xenocrates, Polemo, Crantor, ceterique, sed etiã Peripatetici veteres, quorum princeps Aristoteles, quẽ, excepto Platone, haud scio an rectè dixerim principẽ Philosophorũ. Ad eos igitur conuerte te, quæso. ex eorum enim scriptis, & institutis cùm omnis doctrina liberalis, omnis historia, omnis sermo elegans sumi potest, tum varietas est tanta artium, vt nemo sine eo instrumento [n] ad vllam rem illustriorem satis ornatus possit accedere, ab his oratores, ab his imperatores, ac rerum publicarum principes extiterunt. vt ad minora veniam, mathematici, poëtæ, musici, medici denique ex hac, tanquam ex omnium artium officina, profecti sunt.

* PISO.

n al. *ad rem vllam illustriorem*

8 ‖ * AD quæ ego, Scis me, inquam, istud idem sentire Piso: sed à te oportunè mentio facta est. studet enim meus audire Cicero, quænam sit istius veteris, quam commemo-

* M. CICER.

ras, Academiæ de finibus bonorum, Peripateticorúmque ſententia. cenſemus autem te facillimè id explanare poſſe, quod * & Staſeam Neapolitanum multos annos habueris apud te, & complureis iam menſes Athenis hæc ipſa te ex Antiocho videmus exquirere.* Et ille ridens, Agè, agè, inquit: ſatis enim ſcitè me noſtri ſermonis principium eſſe voluiſti: exponamus adoleſcenti, ſi qua fortè poſſumus. dat enim id nobis ſolitudo quod ſi quis Deus diceret, nunquam putarem, me in Academia, tanquam Philoſophum, diſputaturum. ⁴ o ſed ne, dum huic obſequor, vobis moleſtus ſim. * Mihi, inquam, qui te id ipſum rogaui? Tum Quinctus, & Pomponius cùm idem ſe velle dixiſſent, Piſo exorſus eſt. cuius oratio, attende, quæſo, Brute, ſatíſne videatur Antiochi complexa eſſe ſententiam: quam tibi, qui fratrem eius Ariſtum frequenter audieris, maximè probatam exiſtimo. Sic eſt igitur locutus. ‖* Qvantvs 9
ornatus in Peripateticorum diſciplina ſit, ſatis eſt à me, vt breuiſſimè potui, paulò antè dictum. Sed eſt forma eius diſciplinæ, ſicut ferè ceterarum, * triplex. vna pars eſt, p natura: diſſerendi altera: viuendi, tertia. natura ſic ab iis inueſtigata eſt, vt nulla pars cœlo, mari, terra, (vt poëticè loquar) prætermiſſa ſit. Quinetiam, cùm de rerum initiis, omníque mundo locuti eſſent, vt multa non modò probabili argumentatione, ſed etiam neceſſaria mathematicorum ratione concluderent: maximam materiam ex rebus per ſe inueſtigatis ad rerum occultarum cognitionem attulerunt. ‖ perſecutus eſt Ari- 10
ſtoteles animantium omnium ortus, victus, figuras. Theophraſtus autem ſtirpium naturas, omniúmque ferè rerum, quæ è terra gignerentur, cauſas, atque rationes. qua ex cognitione facilior facta eſt inueſtigatio rerum occultiſſimarum:

* vide infrà, & 2. de Orat re.
* Piso.
o fort. *ſed verendum, ne dum huic obſ.*
* M. Cic.
* Piso.
* Triplex Philoſophia à Peripateticis conſtituta.
p L. naturæ:

marum: differendíque ab iisdem non dialecticè
solùm, sed etiam oratoriè præcepta sunt tradi-
ta: ab Aristoteléque principe de singulis rebus
in vtramque partem dicendi exercitatio est in-
stituta, vt non contra omnia semper, sicut Ar-
cesilas, diceret: & tamen, vt in omnibus rebus,
quidquid ex vtraque parte dici posset, expro-
11 meret. || Cùm autem tertia pars benè viuendi
præcepta quæreret, ea quoque est ab iisdem
nõ solùm ad priuatæ vitæ rationem, sed etiam
ad rerump. rectionem relata. omnium ferè ci-
uitatum non Græciæ solùm, sed etiam Barba-
riæ, ab Aristotele, mores, instituta, discipli-
nas: à Theophrasto q leges etiam cognoui- q al. *etiam*
mus. cúmque vterque eorum docuisset, qua- *leges.*
lem in republ. principem esse conueniret, plu-
ribus præterea cum scripsisset, r qui esset opti- r al. *quis*
mus reipubl. status: hoc amplius Theophra-
stus, quæ essent in rep. * inclinationes rerum, * Politicæ
& momenta temporum, in quibus esset mo- quæstiones.
derandum, vtcumque res postularet. Vitæ au-
tem degendæ ratio maximè quidem illis pla-
cuit quieta, in contemplatione, & cognitione
posita rerum: quæ quia deorum erat vitæ si-
millima, sapiente visa est dignissima, atque his
de rebus & splendida est eorum, & illustris
12 oratio. || De summo autem bono, quia duo
genera librorum sunt, vnum populariter scri-
ptum, quod ἐξωτερικὸν appellabant: alterum
limatius, quod in commentariis reliquerunt:
non semper idem dicere videntur: s nec in s al. *nec in*
summa tamen ipsa aut varietas est vlla, apud *sententia ta-*
hos quidem, quos nominaui: aut inter ipsos *men,*&c. nõ
dissensio. sed cùm beata vita quæratur, ídque pl.
sit vnum, quod Philosophia spectare, & sequi
debeat: sítne ea tota sita in potestate sapien-
tis, an possit aut labefactari, aut eripi rebus
aduersis, in eo nonnunquam variari inter
eos,

t L. *beatam vitam præstare sap.*

* idē Laërtius in vita Eudoxi.

v L. *patris similis*

x L. *Huius Lyco, oratione locuples, rebus ipsis, &c.* al. *huius Lyeratione*

eos, & dubitari videtur. quod maximè efficit Theophrasti de beata vita liber: in quo multum admodum fortunæ datur. quod si ita se habeat, non possit t beatam præstare vitam sapientia. hæc mihi videtur delicatior, vt ita dicam, molliórque ratio, quàm virtutis vis, grauitásque postulat. quare teneamus Aristotelem, & eius * filium Nicomachum: cuius accuratè scripti, de moribus libri, dicũtur illi quidem esse Aristotelis: sed non video, cur non potuerit v patri similis esse filius. Theophrastum tamen adhibeamus ad pleraque, dummodò plus in virtute teneamus, quàm ille tenuit, firmitatis, & roboris. ‖ simus igitur contenti his. 13
namque horum posteri, meliores illi quidem, mea sententia, quàm reliquarum Philosophi disciplinarum: sed ita degenerant, vt ipsi ex se nati esse videantur. primùm Theophrasti Strato, physicum se voluit. in quo & si est magnus, tamen noua pleraque, & perpauca de moribus. 5 x Huius Lysias & oratione locuples, rebus ipsis ieiunior: concinnus deinde & elegans huius Aristo: sed ea, quæ desideratur à magno Philosopho, grauitas in eo non fuit. scripta sanè & multa, & polita: sed nescio quo pacto auctoritatem oratio non habet. ‖ prætereo mul- 14
tos, in his, doctum hominem, & suauem Hieronymum: quem iam cur Peripateticum appellem, nescio. summum enim bonum exposuit, vacuitatem doloris. qui autem de summo bono dissentit, de tota Philosophiæ ratione dissentit. Critolaus imitari antiquos voluit: & quidem est grauitate proximus, & redundat oratio. attamen is quidem in patriis institutis manet. Diodorus, eius auditor, adiungit ad honestatem, vacuitatem doloris. Hic quoque suus est: de summoque bono dissentiens, dici verè Peripateticus non potest. Antiquorum autem senten-

sententiam Antiochus noster mihi videtur per-
sequi diligentissimè : quam eandem Aristote-
15 lis fuisse, & Polemonis docet. ‖ * Facit igitur
Lucius noster prudenter, qui audire de summo
bono potissimùm velit. hoc enim constituto in
Philosophia, constituta sunt omnia. nam cete-
ris in rebus siue prætermissum, siue ignoratum
est quippiam, non plus incommodi est, quàm
quanti quæque earum rerum est, in quibus ne-
glectum est aliquid. summum autem bonum si
ignoretur, viuendi rationem ignorari necesse
est. ex quo tantus error consequitur, vt, quem
in portum se recipiant, scire non possint. co-
gnitis autem rerum finibus, cùm intelligitur,
quid sit & bonorum extremum, & malorum,
inuenta vitæ via est, conformatioque omnium
16 officiorum. ‖ Est igitur, [a] quò quidque refera-
tur: ex quo, id [b] quod omnes expetunt, beatè
viuendi ratio inueniri, & cōparari potest. quod
quoniam in quo sit, magna dissensio est, Car-
neadea nobis adhibenda diuisio est, qua noster
Antiochus libenter vti solet. Ille igitur vidit,
non modò quot fuissent adhuc Philosophorū
de summo bono, sed quot omnino esse possent
sententiæ. Negabat igitur vllam esse artem, quæ
ipsa à se proficisceretur. etenim semper illud
extrà est, quod arte comprehenditur: nihil opus
est exemplis hoc facere longius. est enim per-
spicuum, nullam artem in se versari, sed esse
aliud artem ipsam, aliud quod propositum sit
arti. [c] Quoniam vt medicina [d] valetudinis, na-
uigationis gubernatio, sic viuendi ars est pru-
dentia: necesse est eam quoque ab alia re esse
17 constitutam, & profectam. ‖ [e] Constitit autem
fere inter omneis, id, in quo prudentia versare-
tur, & quod assequi vellet, aptum, & accommo-
datum naturæ esse oportere, & tale, vt ipsum
per se inuitaret, & alliceret appetitum animi:
quem

* Summi boni quæstio necessaria.

a τέλος
b τ' ἀγαθὸν
c fort. *Quoniam igitur vt medicina val.*
Idem Aristoteles 1. Ethicorum.
d v. c. *valitudinis.*
e al. *Constat autem*

quem ὁρμὴν Græci vocant. Quid autem sit,
quod ita moueat, itáq; à natura in primo ortu
appetatur, non constat, déque eo est inter Phi-
losophos, cùm summum bonum exquiritur,
omnis dissensio. totius enim quæstionis eius,
quæ habetur de finibus bonorum & malorum,
cùm quæritur in his quid sit extremum, & vl-
timum, fons reperiédus est, in quo sint prima
inuitamenta naturæ. quo inuéto, omnis ab eo,
quasi capite, de sũmo bono, & malo disputatio
ducitur. Voluptatis alij primum appetitum pu-
tant, & primam depulsionem doloris: alij cen-
sent primum ascitum, doloris vacuitatem, &

f al. *Alij ab iis, quæ prima sec.*

primum declinatum dolorem. ‖ f Ab iis alij, 18
quæ prima secundum naturam nominãt, pro-
ficiscuntur: in quibus numerant incolumita-
tem, conseruationémque omnium partium,

g v. c. *valitudinem,*

g valetudinem, sensus integros, doloris va-
cuitatem, vireis, pulchritudinem, ceteráque
generis eiusdem: quorum similia sunt prima
in animis, quasi virtutum igniculi, & semina.
Ex his tribus cùm vnum aliquod sit, quo pri-
mùm natura moueatur, vel ad appetendum,
vel ad repellendum, nec quidquam omnino,
præter hæc tria, possit esse: necesse est omni-
no officium aut fugiendi, aut sequendi, ad eo-

h al. *aliquod*

rum aliquid referri: vt illa prudentia, quam
artem vitæ esse diximus, in earum trium rerum
aliqua versetur, à qua totius vitæ ducat exor-
dium. ‖ ex eo autem, quod statuerit esse, quo 19
primùm natu amoueatur existet etiam recti
ratio, atque honesti, quæ cum vno aliquo ex

i L. *v: id honestũ sit, facere omn.*

tribus illis cõgruere possit, vt aut id i honestũ
sit facere omnia aut voluptatis causa, etiam
si eam non consequare: aut non dolendi, etiam
si id assequi nequeas: aut eorum, quæ secun-
dum naturam sunt, adipiscendi. Ita fit, vt,
quanta differentia est in principiis naturali-
bus

bus tanta sit in finibus bonorum, malorumque dissimilitudo. Alij rursus [k] iisdem à principiis, omne officium referunt aut ad voluptatem, aut ad non dolendum, aut ad prima illa secundum naturam obtinenda.

20 ‖ Expositis iam igitur * sex de summo bono sententiis, trium proximarum hi principes: voluptatis Aristippus: non dolendi, Hieronymus: fruendi rebus iis, quas primas secundum naturam esse diximus, Carneades, non ille quidem auctor, sed defensor, disserendi causa fuit. Superiores tres erant, quæ esse possent: quarũ est vna sola defensa, eàque vehementer. nam voluptatis causa facere omnia, cùm, etiam si nihil [l] consequamur, tamen ipsum illud cõsilium ita faciendi, per se expetendum, & honestum, & solum bonum sit, nemo dicit. ne vitationem quidem doloris ipsam per se quisquam in rebus expetendis putauit, [m] ne si etiam euitare posset. At verò facere omnia, vt adipiscamur quæ secundum naturam sint, etiam si ea non assequemur, id esse & honestũ, & solum per se expetendum, & solũ bonũ Stoici dicunt.

21 ‖ Sex igitur hæ sunt simplices de summo bonorum, malorumque sententiæ: duæ sine patrono, quatuor defensæ. iunctæ autem, & duplices expositiones summi boni, tres omnino fuerunt: nec verò plures, si penitus rerum naturam videas, esse potuerunt. nam aut voluptas adiungi potest ad honestatem, vt Calliphoni, [n] Dinomachoque placuit: aut doloris vacuitas, vt Diodoro: vt prima naturæ, vt antiquis: quos eosdem Academicos & Peripateticos nominamus. Sed quoniam non possunt omnia simul dici, hæc in præsentia nota esse debebunt, voluptatem semouendam esse: quando ad maiora quædam, vt iam apparebit, nati sumus, de vacuitate doloris eadem ferè dici solent, quæ de

k al. *iisdem a principiis profecti, omne offici. &c.*

* al. *tribus*

l al. *cõsequatur:* &c. non pl.

m L. *etiam si eum vitare posset.* al. *nec si etiam eum vitare posset.* al. *nisi etiã*

n al. *Clitomachóq;* pl.

de voluptate. quoniam igitur & de voluptate cum Torquato, & de honestate, in qua vna omne bonum poneretur, cum Catone est disputatum: primùm, quæ contra voluptatem dicta sunt, eadem ferè [o] cadunt contra vacuitatem doloris. || nec verò alia sunt quærenda contra Carneadeam illam sententiam. quocumque enim modo summum bonum sic exponitur, vt id vacet honestate: nec officia, nec virtutes in ea ratione, nec amicitiæ constare possunt. Coniunctio autem cum honestate vel voluptatis, vel non dolendi, id ipsum honestum, quod amplecti vult, efficit turpe. ad eas enim res referre quæ agas: quarum vna, si quis malo careat, in summo cum bono [p] dicat esse: altera versetur in leuissima parte naturæ, obscurantis est omnem splendorem honestatis, ne dicam inquinantis. Restant Stoici, qui cùm à Peripateticis, & Academicis omnia transtulissent, nominibus aliis easdem res sequuti sunt. Hos contra singulos dici est melius. sed nunc, quod agimus. de illis, cùm volemus. || Democriti autem securitas, quæ est animi tanquam tranquillitas, quam appellant εὐθυμίαν, eò separanda fuit ab hac disputatione, quia ista animi tranquillitas, ea ipsa est beata vita. quærimus autem, non quæ sit, sed vnde sit. Iam explosæ, eiectæque sententiæ Pyrrhonis, Aristonis, Herilli, quòd in hunc orbem, quem circumscripsimus, incidere non possunt, adhibendæ omnino non fuerunt. nam cùm omnis hæc quæstio de finibus, & quasi de extremis bonorum, & malorum, ab eo proficiscatur, quod diximus naturæ esse [q] aptum, & accommodatum, [r] quodque ipsum per se primum appetatur: hoc totum & ij tollunt, qui in rebus iis, [s] in quibus nihil, quod non aut honestum, aut turpe sit, negant esse vllam causam, cur aliud alij anteponatur, nec

o L. *quadrant contra* &c. al. *valent contra* &c.

p sic o.v. c. al. *ducat esse:*

q οἰκεῖον, r πρῶτον ὀρεκτόν,

s L. *nihil aut honestum, aut turpe sit, negant*

Margin: 22 (beside "doloris. || nec verò alia sunt quærenda contra"); 23 (beside "mus. de illis, cùm volemus. || Democriti autem")

nec inter eas res quidquam omnino putant interesse: & Herillus, si ita sensit, nihil esse bonum], præter scientiam, omnem consilij capiendi causam, inuentionemque officij sustulit. Sic, exclusis sententiis reliquorum, cùm præterea nulla esse possit, hæc antiquorum valeat necesse est. Ergo instituto veterum, quo etiam Stoici vtuntur, hinc capiamus

24 exordium. ‖ Omne animal seipsum diligit,[t] & simul ac ortum est, id agit, vt se conseruet, quòd hic ei primus ad omnem vitam tuēdam appetitus natura datur, se vt conseruet, atque ita sit affectum, vt optimè secundum naturam affectum esse possit. Hanc initio constitutioné confusam habet, & incertam, vt tantummodò se tueatur, qualecumque sit. sed nec quid sit, nec quid possit, nec quid ipsius natura sit, intelligit. Cum autem processit paulum,[7] & quatenus quidquid se attingat, ad séque pertineat, perspicere cœpit, tum sensim incipit progredi, séque agnoscere, & intelligere quam ob causam [v] habet eum, quem diximus, animi appetitum: cœptátque & ea, quæ naturæ apta sentit appetere, & propulsare contraria. ergo omni animali illud, quod appetit, positum est in eo, quod naturæ est accommodatum. Ita finis bonorum exsistit, SECVNDVM NATVRAM VIVERE, sic affectum, vt optimè affici possit,

25 ad natúrámque accommodatissimè. ‖ Quoniā autem sua cuiusque animantis natura est, necesse est quoque finem omnium hunc esse, vt natura expleatur: nihil enim prohibet, quædam esse & inter se animalibus reliquis, & cum bestiis homini communia: quoniam omnium est natura communis. sed extrema illa, & summa, quæ quærimus, inter animalium genera, distincta, & dispertita sunt, & sua cuique propria, & ad id apta, quod cuiusque natura desi-

t L. ac simul vt ortum est, &c. & ita v.c.

v fort. habeat.

derat. || quare cum dicimus, omnibus animalibus extremum esse, secundum naturam viuere: non ita accipiendum est, quasi dicamus, vnum esse omnium extremum: sed vt omnium artium rectè dici potest commune esse, vt in aliqua scientia versetur, scientiam autem suam cuiusque artis esse: sic [x] commune animalium omnium secundum naturam viuere, sed naturas esse diuersas, vt aliud equo sit natura, aliud boui, aliud homini, & tamen in omnibus summa communis, & quidem non solùm in animalibus, sed etiam in rebus omnibus iis, quas natura alit, auget, & tuetur: in quibus videmus, ea, quæ gignuntur è terra, multa quodammodo efficere ipsa sibi per se, quæ ad viuendum, crescendúmque valeant [y], & suo genere perueniant ad extremum: vt iam liceat vna comprehensione omnia complecti: nõ dubitémque dicere, omnem naturam [z] esse conseruatricem sui, idque habere propositum quasi finem, & extremũ se vt custodiat [a] quàm in proximo sui generis statu: vt necesse sit, omnium rerum, quæ natura vigeant similem esse finem, non eundem. ex quo intelligi debet, homini id esse in bonis vltimum *, SECVNDVM NATVRAM viuere: quod ita interpretemur, viuere ex hominis natura vndique perfecta [b], & nihil requirente. || Hæc igitur nobis explicanda sunt: sed si enodatiùs, vos ignoscetis. huius enim ætati, & huic, nunc hoc primum fortasse audienti, seruire debemus. * ITA prorsus, inquam, etsi ea quidem, quæ adhuc dixisti, quamuis ad ætatem rectè isto modo dicerentur. * EXPOSITA igitur, inquit, terminatione rerum expetendarum, cur ista se res ita habeat, vt dixi, deinceps demonstrandum est. quamobrem ordiamur ab eo, quod primum posui. [8] quod idem [c] reipsa primum est, vt intelligamus,

26 (beside "derat. || quare cum dicimus")
27 (beside "fecta, & nihil requirente. || Hæc igitur")

x fort. *commune esse animalium omn.*

y fort. *& suo quaque in genere p.* al. *& sui generis p.*

z v.c. *seruatricẽ esse sui,*

a fort. *in quam opt.*

* Peripateticorum de summo bono sentẽtia.

b αὐτάρκους.

* M. CICER.

* PISO.

c L. *reapse pr.*

mus, omne animal seipsum diligere. quod quã-quam dubitationem non habet (est enim infixum in ipsa natura [d] comprehenditur suis cuiusque sensibus, sic, vt, contrà si quis dicere velit, non audiatur) tamen nequid prætermittamus, rationes quoque, cur hoc ita sit, afferendas puto.
28 das puto. ‖ etsi quî potest intelligi aut cogitari, esse aliquod animal quod se oderit? res enim, concurrent contrariæ. nam cùm appetitus ille animi aliquid ad se trahere cœperit consultò quod sibi obsit, quia sit sibi inimicus: cùm id sua causa faciet: [e] & oderit se, & simul diliget: quod fieri non potest [f], necesse est quidem, si quis sibi ipsi, inimicus est, eum, quę bona sunt, mala putare: bona contrà, quæ mala: & quæ appetenda fugere: & quæ fugiẽda, appetere: quę sine dubio vitæ sunt euersio. neque enim, si nonnulli reperiuntur, qui aut laqueos, aut alia exitia quærant, aut, vt ille apud Terentium, qui decreuit tantisper se minùs iniuriæ suo gnato facere (vt ait ipse) dum fiat miser, inimicus ipse sibi putandus est. ‖ sed alij dolo-
29 re mouentur, alij cupiditate: iracundia etiam multi efferuntur: & cum in mala sciẽtes ruunt; tamen se optimè sibi cõsulere arbitrantur: itaque dicunt, nec dubitant,

„ *Mihi sic vsus est: tibi vt opus est facto, face:*

velut, qui ipsi sibi bellum indixissent, cruciari dies, nocteis torqueri vellent: nec verò sese ipsi accusarent ob eam causam, quòd sese malè rebus suis consuluisse dicerent. eorum enim hæc est querela, qui sibi cari sunt, seséque diligunt. Quare, quotiescumque dicetur malè de se quis mereri, sibíque esse inimicus, atque hostis, vitam denique fugere: intelligatur aliquã subesse eiusmodi causam, vt ex eo ipso possit
30 intelligi, sibi quemque esse carum. ‖ Nec verò id satis est, neminem esse [g] qui ipse se oderit:

d al. *cõprehenditur, ut:*

e fort. *& oderit se simul & diliget.*

f al. *necesse est enim.*

g al. *qui se ipse oderit:*

sed illud quoque intelligendum est, neminem esse, qui, quo modo se habeat, nihil sua censeat interesse. tolletur enim appetitus animi, si, vt in iis rebus, inter quas nihil interest, neutram in partem [h] propensiores simus, item in nobismetipsis, quemadmodū affecti simus, nihil nostra arbitrabimur interesse. Atque etiā illud, si quis dicere velit, perabsurdum sit: ita diligi à sese quemquā, vt ea vis diligendi ad aliam rem quampiam referatur, non ad eum ipsum, qui sese diligat. hoc cùm in amicitiis, cùm in officiis, cùm in virtutibus dicitur, quomodocumq; dicitur, intelligi tamen quid dicatur potest [i], in nobis autē ipsis ne intelligi quidem, vt propter aliam quampiā rem, verbi gratia, propter voluptatem, nos amemus. propter nos enim illam, non propter eā nosmetipsos diligimus. ‖ quam- 31.
quam quid est [k], quod magis perspicuū sit, non modò carum sibi quemque, verùm etiam vehementer carum esse? quis enim, aut quotus quisque, cui, mors cùm appropinquet,

" *Non refugiat timido sanguen, atque exalbescat metu?*

Etsi hoc quidem est in vitio, dissolutionem naturæ tam valde perhorrescere. quod item est reprehendendum in dolore. sed quia ferè sic afficiuntur omnes, satis argumenti est, ab interitu naturam abhorrere: ídque quo magis quidam ita faciunt, vt iure etiam reprehendatur, hoc magis intelligendū est, hæc ipsa nimia in quibusdam futura non fuisse, nisi quædam essent [l] modica natura. nec verò dico eorum metum mortis, qui quia priuari se vitæ bonis arbitrentur, aut quia quasdam post mortem formidines extimescant, aut si metuant, ne cum dolore moriantur, idcirco mortem [m] fugiant: in paruis enim sæpe, qui nihil eorum cogitant, si quando his ludentes minamur præcipitaturos.

h L. *propensiores sumus*

i L. *in nobismet autem ipsis intelligi qui potest, vt propter alia quampiam rē, verbi gr. propter volupt. nos amemus?*

k *al. quod magis perspicuum sit, quàm non modò*, &c.

l *μέτρια*.

m fort. *fugiunt:*

ros aliunde, extimescunt. quin etiam feræ, inquit Pacuuius,

„ *Quibus abest ad præcauendum intelligendi astutia,*

32 sibi iniecto terrore mortis horrescunt. ‖ Quis autem de ipso sapiente aliter existimat? quinetiam cùm decreuerit esse moriendum, tamen discessu à suis, atque ipsa relinquenda luce moueatur. Maximè autem in hoc quidem genere vis est perspicua naturæ, cùm & mendicitatem multi perpetiantur, vt viuant: & angantur appropinquatione mortis confecti homines senectute: & ea perferant, quæ Philoctetam videmus in fabulis: qui cùm cruciaretur non ferendis doloribus, propagabat tamen vitam aucupio sagittarum.

9 *Configebat tardus celeres, stans* ⁿ *volanteis*, vt
33 apud Attium est °, *pennarúmque contextu corpori tegumenta faciebat.*

‖ De hominum genere, aut omnino de animalium loquor, cùm arborum, & stirpium eadem pœnè natura sit: siue, vt doctissimis viris visum est, maior aliqua causa, atque diuinior hanc vim ingenuit ᵖ, siue hoc ita sit fortuitò. ᑫ videamus ea, quæ terra gignit, corticibus, & radicibus valida seruari: quod contingit animalibus sensuum distributione, & quadam compactione membrorum. qua quidem de re quamquam assentior iis, qui hæc omnia regi natura putant: quæ si natura negligat, ipsa esse non possint ʳ: tamen cōcedo, vt, qui de hoc dissentiunt existiment quod velint, ac vel hoc intelligant, si quando naturam hominis dicam, hominem dicere me. nihil enim hoc differt. nam priùs poterit à se quisque discedere, quàm appetitum earum rerum, quæ sibi conducant, amittere. Iure igitur grauissimi Philosophi initium summi boni à natura petiuerunt, & illum

n L. *volatileis.*

o al. *pinnarúmque*

p L. *siue hoc ita sit fortuitò.*

q fort. *vt videamus ea, q.*

r fort. *ita tamē concedo, vt, qui de hoc dissentiūt, vel existimēt quod velint, vel hoc intell.*

appetitum rerum ad naturam accommodatarum, ingeneratum putauerunt omnibus, qui continentur ea commendatione naturæ, qua se ipsi diligunt. ‖ Deinceps videndum est, quoniam satis apertum est, sibi quemque natura esse carum quæ sit hominis natura, id est enim de quo quærimus. Atqui perspicuum est,* hominé è corpore, animóq; constare, cùm primæ sint animi partes, secundæ corporis. deinde id quoque videmus, s & ita figuratum corpus, vt excellat aliis, animúmque ita constitutū, vt & sensibus instructus sit, & habeat præstantiam mentis, cui tota hominis natura pareat, in qua sit mirabilis quædam vis rationis, & cognitionis, & scientiæ, virtutúmque omniū. nam quæ corporis sunt, ea nec auctoritaté cū animi partibus cōparādam & cognitioné habét faciliore. itaq; ab his ordiamur. ‖ Corporis igitur nostri partes, totáque figura & forma, & statura, quā apta ad naturā sit, apparet: neq; est dubiū, quin frons, oculi, aures, & reliquæ partes quales propriæ t sunt hominis, intelligatur. sed certè opus est ea valere, & vigere, naturaleis motus, vsúsque habere, vt nec absit quid eorum: nec ægrum debilitatúmve sit. id enim natura desiderat. est enim actio quædam corporis, quæ motus, & status naturæ congruenteis tenet: in quibus si peccetur distortione, & deprauatione quadam, aut motu, statuve deformi, vt si aut manibus ingrediatur quis, aut antè, sed retrò, fugere planè se ipse, & hominem ex homine exuens naturam odisse videatur. Quamobrem etiam sessiones quædam, & flexi, fractíque motus, quales proteruorum hominum, aut u mollium esse solent, contra naturam sunt: vt, etiamsi animi vitio id eueniat, tamen in corpore immutari hominis natura videatur. Itaque è contratio moderati, æqua

(Line 4 ends with margin number 34; line 21 ends with margin number 35.)

* Aristo. πολιτικῶν, τὸ δὲ ζῶον συνέστηκε ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος, ὧν τὸ μὲν ἄρχον ἐστὶ φύσει, τὸ δὲ ἀρχόμενον.

s Idelet copulationem &

t fort. sint,

u μαλακῶν

æquabilésque habitus, effectiones, vsúsque cor-
36 poris, apta esse ad naturam videntur. ‖ Iam ve-
rò animus non esse solùm sed etiam cuiusdam-
modi debet esse, vt & omneis parteis suas ha-
beat incolumeis, & de virtutibus nulla desit.
x Atqui in sensibus est sua cuiusque virtus, vt *al. Atque.*
ne quid impediat, quominùs suo sensus quisq;
munere fungatur in iis rebus, celeriter, expe-
ditéque percipiendis, quæ subiectæ sunt sensi-
bus. Animi autem, & eius animi partis, quæ
princeps est, quæque mens nominatur, plures
sunt virtutes, sed duo prima genera: vnum ea-
rum, quæ ingenerantur suapte natura, appel-
lanturq; non voluntariæ: alterum earum, quæ
in voluntate positæ, magis proprio nomine
appellari solent, quarum est excellens in ani-
morum laude præstantia. prioris generis est
docilitas memoriæ: quæ ferè omnia appellan-
tur vno ingenij nomine: eásque virtutes qui
habent, ingeniosi vocantur. alterum autem ge-
nus est magnarum, variarumq; virtutum: quas
appellamus voluntarias, [10] vt prudentiam, tẽ-
perantiam, fortitudinem, iustitiam, & reliquas
eiusdem generis. Et summatim quidem hæc e-
rant de corpore, animoq; dicenda, quibus qua-
si informatum est, quòd hominis natura po-
37 stulet. ‖ ex quo perspicuũ est, quoniam ipsi è
nobis diligamur, omniaq; & in animo, & in cor
pore perfecta velimus esse, ea nobis ipsa cara
esse propter se & in iis esse ad benè viuen-
dũ y momenta maxima. nã cui propsita sit con- *y ῥοπὰν*
seruatio sui, necesse est huic partes quoque sui *μεγάλας.*
caras esse, carioresque, quo perfectiores sint, &
magis in suo genere laudabiles. ea enim vita
expetitur, quæ sit animi, corporisque expleta
virtutibus: in eoq; summum bonũ poni neces-
se est: quandoquidẽ id tale esse debet, vt rerum
expetendarum sit extremum. quo cognito,

eos, & dubitari videtur. quod maximè efficit Theophrasti de beata vita liber: in quo multum admodum fortunæ datur. quod si ita se habeat, non possit [t] beatam præstare vitam sapientia. hæc mihi videtur delicatior, vt ita dicam, molliórque ratio, quàm virtutis vis, grauitásque postulat. quare teneamus Aristotelem, & eius * filium Nicomachum: cuius accuratè scripti, de moribus libri, dicũtur illi quidem esse Aristotelis: sed non video, cur non potuerit [u] patri similis esse filius. Theophrastum tamen adhibeamus ad pleraque, dummodò plus in virtute teneamus, quàm ille tenuit, firmitatis, & roboris. ‖ simus igitur contenti his. 13
namque horum posteri, meliores illi quidem, mea sententia, quàm reliquarum Philosophi disciplinarum: sed ita degenerant, vt ipsi ex se nati esse videantur. primùm Theophrasti Strato, physicum se voluit. in quo & si est magnus, tamen noua pleraque, & perpauca de moribus. 5 [x] Huius Lysias & oratione locuples, rebus ipsis ieiunior: concinnus deinde & elegans huius Aristo: sed ea, quæ desideratur à magno Philosopho, grauitas in eo non fuit. scripta sanè & multa, & polita: sed nescio quo pacto auctoritatem oratio non habet. ‖ prætereo mul- 14
tos, in his, doctum hominem, & suauem Hieronymum: quem iam cur Peripateticum appellem, nescio. summum enim bonum exposuit, vacuitatem doloris. qui autem de summo bono dissentit, de tota Philosophiæ ratione dissentit. Critolaus imitari antiquos voluit: & quidem est grauitate proximus, & redundat oratio. attamen is quidem in patriis institutis manet. Diodorus, eius auditor, adiungit ad honestatem, vacuitatem doloris. Hic quoque suus est: de summoque bono dissentiens, dici verè Peripateticus non potest. Antiquorum autem senten-

t L. *beatam vitam præstare sap.*

* idẽ Laërtius in vita Eudoxi.

v L. *patris similis*

x L. *Huius Lyco, oratione locuples, rebus ipsis,* &c. al. *huius Lyoratione*

sententiam Antiochus noster mihi videtur per-
sequi diligentissimè : quam eandem Aristote-
15 lis fuisse, & Polemonis docet. ‖ * Facit igitur
Lucius noster prudenter, qui audire de summo
bono potissimùm velit. hoc enim constituto in
Philosophia, constituta sunt omnia. nam cete-
ris in rebus siue prætermissum, siue ignoratum
est quippiam, non plus incommodi est, quàm
quanti quæque earum rerum est, in quibus ne-
glectum est aliquid. summum autem bonum si
ignoretur, viuendi rationem ignorari necesse
est. ex quo tantus error consequitur, vt, quem
in portum se recipiant, scire non possint. co-
gnitis autem rerum finibus, cùm intelligitur,
quid sit & bonorum extremum, & malorum,
inuenta vitæ via est, conformatioque omnium
16 officiorum. ‖ Est igitur, [a] quò quidque refera-
tur: ex quo, id [b] quod omnes expetunt, beatè
viuendi ratio inueniri, & cōparari potest. quod
quoniam in quo sit, magna dissensio est, Car-
neadea nobis adhibenda diuisio est, qua noster
Antiochus libenter vti solet. Ille igitur vidit,
non modò quot fuissent adhuc Philosophorū
de summo bono, sed quot omnino esse possent
sententiæ. Negabat igitur vllam esse artem, quæ
ipsa à se proficisceretur. etenim semper illud
extrà est, quod arte comprehenditur: nihil opus
est exemplis hoc facere longius. est enim per-
spicuum, nullam artem in se versari, sed esse
aliud artem ipsam, aliud quod propositum sit
arti. [c] Quoniam vt medicina [d] valetudinis, na-
uigationis gubernatio, sic viuendi ars est pru-
dentia: necesse est eam quoque ab alia re esse
17 constitutam, & profectam. ‖ [e] Constitit autem
ferè inter omneis, id, in quo prudentia versare-
tur, & quod assequi vellet, aptum, & accommo-
datum naturæ esse oportere, & tale, vt ipsum
per se inuitaret, & alliceret appetitum animi:

* Summi boni quæstio necessaria.

a τέλος
b τ' ἀγαθόν

c fort. *Quoniam igitur vt medicina val.*

Idem Aristoteles 1. Ethicorum.

d v. c. *valitudinis.*

e al. *Constat autem*

quem ὁρμὴν Græci vocant. Quid autem sit, quod ita moueat, itáq; à natura in primo ortu appetatur, non constat, déque eo est inter Philosophos, cúm summum bonum exquiritur, omnis dissensio. totius enim quæstionis eius, quæ habetur de finibus bonorum & malorum, cùm quæritur in his quid sit extremum, & vltimum, fons reperiẽdus est, in quo sint prima inuitamenta naturæ. quo inuẽto, omnis ab eo, quasi capite, de sũmo bono, & malo disputatio ducitur. Voluptatis alij primum appetitum putant, & primam depulsionem doloris: alij censent primum ascitum, doloris vacuitatem, &

f al. *Alij ab iis, quæ prima sec.*

primum declinatum dolorem. ‖ f Ab iis alij, 18
quæ prima secundum naturam nominãt, proficiscuntur: in quibus numerant incolumitatem, conseruationémque omnium partium,

g v. c. *valitudinem,*

g valetudinem, sensus integros, doloris vacuitatem, vireis, pulchritudinem, ceteráque generis eiusdem: quorum similia sunt prima in animis, quasi virtutum igniculi, & semina. Ex his tribus cùm vnum aliquod sit, quo primùm natura moueatur, vel ad appetendum, vel ad repellendum, nec quidquam omnino, præter hæc tria, possit esse: necesse est omnino officium aut fugiendi, aut sequendi, ad eorum aliquid referri: vt illa prudentia, quam

h al. *aliquod*

artem vitæ esse diximus, in earum trium rerum aliqua versetur, à qua totius vitæ ducat exordium. ‖ ex eo autem, quod statuerit esse, quo 19
primùm natu amoueatur exsistet etiam recti ratio, atque honesti, quæ cum vno aliquo ex

i L. *v: id honestũ sit, facere omn.*

tribus illis cõgruere possit, vt aut id i honestũ sit facere omnia aut voluptatis causa, etiam si eam non consequare: aut non dolendi, etiam si id assequi nequeas: aut eorum, quæ secundum naturam sunt, adipiscendi. Ita fit, vt, quanta differentia est in principiis naturali-

bus

bus tanta ſit in finibus bonorum, malorumque diſſimilitudo. Alij rurſus [k] iiſdem à principiis, omne officium referunt aut ad voluptatem, aut ad non dolendum, aut ad prima illa ſecundum naturam obtinenda. ‖ 20 Expoſitis iam igitur * ſex de ſummo bono ſententiis, trium proximarum hi principes: voluptatis Ariſtippus: non dolendi, Hieronymus: fruendi rebus iis, quas primas ſecundum naturam eſſe diximus, Carneades, non ille quidem auctor, ſed defenſor, diſſerendi cauſa fuit. Superiores tres erant, quæ eſſe poſſent: quarũ eſt vna ſola defenſa, eáque vehementer. nam voluptatis cauſa facere omnia, cùm, etiam ſi nihil [l] conſequamur, tamen ipſum illud cõſilium ita faciendi, per ſe expetendum, & honeſtum, & ſolum bonum ſit, nemo dicit. ne vitationem quidem doloris ipſam per ſe quiſquam in rebus expetendis putauit, [m] ne ſi etiam euitare poſſet. At verò facere omnia, vt adipiſcamur quæ ſecundum naturam ſint, etiam ſi ea non aſſequemur, id eſſe & honeſtũ, & ſolum per ſe expetendum, & ſolũ bonũ Stoici dicunt. ‖ 21 Sex igitur hæ ſunt ſimplices de ſummo bonorum, malorumque ſententiæ: duæ ſine patrono, quatuor defenſæ. iunctæ autem, & duplices expoſitiones ſummi boni, tres omnino fuerunt: nec verò plures, ſi penitus rerum naturam videas, eſſe potuerunt. nam aut voluptas adiungi poteſt ad honeſtatem, vt Calliphoni, [n] Dinomachoque placuit: aut doloris vacuitas, vt Diodoro: vt prima naturæ, vt antiquis: quos eoſdem Academicos & Peripateticos nominamus. Sed quoniam non poſſunt omnia ſimul dici, hæc in præſentia nota eſſe debebunt, voluptatem ſemouendam eſſe: quando ad maiora quædam, vt iam apparebit, nati ſumus, de vacuitate doloris eadem ferè dici ſolent, quæ de

k al. *iiſdem à principiis profecti, omne offici. &c.*

* al. *tribus.*

l al. *cõſequatur:* &c. non pl.

m L. *etiam ſi eum vitare poſſet.* al. *nec ſi etiam eum vitare poſſet.* al. *niſi etiã.*

n al. *Clitomachóq; pl.*

de voluptate. quoniam igitur & de voluptate
cum Torquato, & de honestate, in qua vna
omne bonum poneretur, cum Catone est dispu-
tatum: primùm, quæ contra voluptatem dicta
sunt, eadem ferè ° cadunt contra vacuitatem
doloris. ‖ nec verò alia sunt quærenda contra 22
Carneadeam illam sententiam. quocumque
enim modo summum bonum sic exponitur, vt
id vacet honestate: nec officia, nec virtutes in
ea ratione, nec amicitiæ constare possunt. Con-
iunctio autem cum honestate vel voluptatis,
vel non dolendi, id ipsum honestum, quod am-
plecti vult, efficit turpe. ad eas enim res referre
quæ agas: quarum vna, si quis malo careat, in
summo cum bono ᵖ dicat esse: altera verse-
tur in leuissima parte naturæ, obscurantis est
omnem splendorem honestatis, ne dicam in-
quinantis. Restant Stoici, qui cùm à Peripate-
ticis, & Academicis omnia transtulissent, nomi-
nibus aliis easdem rès sequuti sunt. Hos contra
singulos dici est melius. sed nunc, quod agi-
mus. de illis, cùm volemus. ‖ Democriti autem 23
securitas, quæ est animi tanquam tranquillitas,
quam appellant ἀθυμίαν, eò separanda fuit ab
hac disputatione, quia ista animi tranquillitas,
ea ipsa est beata vita. quærimus autem, non
quæ sit, sed vnde sit. Iam explosæ, eiectæque
sententiæ Pyrrhonis, Aristonis, Herilli, quòd in
hunc orbem, quem circumscripsimus, incidere
non possunt, adhibendæ omnino non fuerunt.
nam cùm omnis hæc quæstio de finibus, &
quasi de extremis bonorum, & malorum, ab
eo proficiscatur, quod diximus naturæ esse
ᵠ aptum, & accommodatum, ʳ quodque
ipsum per se primum appetatur: hoc totum &
ij tollunt, qui in rebus iis, ˢ in quibus nihil,
quod non aut honestum, aut turpe sit, negant
esse vllam causam, cur aliud alij anteponatur,
nec

o L. *quadrant contra* &c. al. *valent contra* &c.

p sic o.v.c. al. *ducat esse:*

q οἰκεῖον, r πρῶτον ὀρεκτόν, s L. *nihil aut honestum, aut turpe sit, negant*

nec inter eas res quidquam omnino putant interesse: & Herillus, si ita sensit, nihil esse bonum, præter scientiam, omnem consilij capiendi causam, inuentionemque officij sustulit. Sic, exclusis sententiis reliquorum, cùm præterea nulla esse possit, hæc antiquorum valeat necesse est. Ergo instituto veterum, quo etiam Stoici vtuntur, hinc capiamus

24 exordium. || Omne animal seipsum diligit,[t] & simul ac ortum est, id agit, vt se conseruet, quòd hic ei primus ad omnem vitam tuēdam appetitus natura datur, se vt conseruet, atque ita sit affectum, vt optimè secundum naturam affectum esse possit. Hanc initio constitutioně confusam habet, & incertam, vt tantummodò se tueatur, qualecumque sit. sed nec quid sit, nec quid possit, nec quid ipsius natura sit, intelligit. Cum autem processit paulum,[7] & quatenus quidquid se attingat, ad séque pertineat, perspicere cœpit, tum sensim incipit progredi, seque agnoscere, & intelligere quam ob causam [u] habeat eum, quem diximus, animi appetitum: cœptátque & ea, quæ naturæ apta sentit appetere, & propulsare contraria. ergo omni animali illud, quod appetit, positum est in eo, quod naturæ est accommodatum. Ita finis bonorum exsistit, SECVNDVM NATVRAM VIVERE, sic affectum, vt optimè affici possit, ad naturámque accommodatissimè.

25 || Quoniã autem sua cuiusque animantis natura est, necesse est quoque finem omnium hunc esse, vt natura expleatur: nihil enim prohibet, quædam esse & inter se animalibus reliquis, & cum bestiis homini communia: quoniam omnium est natura communis. sed extrema illa, & summa, quæ quærimus, inter animalium genera, distincta, & dispertita sunt, & sua cuique propria, & ad id apta, quod cuiusque natura desi-

t *L. ac simul vt ortum est;* &c. & ita V. C.

v *fort. habeat.*

derat. ‖ quare cum dicimus, omnibus anima- 26
libus extremum esse, secundum naturam viue-
re: non ita accipiendum est, quasi dicamus,
vnum esse omnium extremum: sed vt om-
nium artium rectè dici potest commune esse,
vt in aliqua scientia versetur, scientiam autem
suam cuiusque artis esse: sic [x] commune ani-
malium omnium secundum naturam viuere,
sed naturas esse diuersas, vt aliud equo sit na-
tura, aliud boui, aliud homini, & tamen in
omnibus summa communis, & quidem non
solùm in animalibus, sed etiam in rebus om-
nibus iis, quas natura alit, auget, & tuetur:
in quibus videmus, ea, quæ gignuntur è terra,
multa quodammodo efficere ipsa sibi per se,
quæ ad viuendum, crescendúmque valeant [y],
& suo genere perueniant ad extremum: vt iam
liceat vna comprehensione omnia complecti:
nó dubitémque dicere, omnem naturam [z] esse
conseruatricem sui, idque habere propositum
quasi finem, & extremũ se vt custodiat [a] quàm
in proximo sui generis statu: vt necesse sit, om-
nium rerum, quæ natura vigeant similem esse
finem, non eundem. ex quo intelligi debet,
homini id esse in bonis vltimum *, SECVN-
DVM NATVRAM viuere: quod ita interprete-
mur, viuere ex hominis natura vndique per-
fecta [b], & nihil requirente. ‖ Hæc igitur nobis 27
explicanda sunt: sed si enodatiùs, vos ignosce-
tis. huius enim ætati, & huic, nunc hoc primum
fortasse audienti, seruire debemus. * ITA prorsus,
inquam, etsi ea quidem, quæ adhuc dixisti,
quamuis ad ætatem rectè isto modo diceren-
tur: * EXPOSITA igitur, inquit, terminatione
rerum expetendarum, cur ista se res ita habeat,
vt dixi, deinceps demonstrandum est. quam-
obrem ordiamur ab eo, quod primum posui.
[8] quod idem [c] reipsa primum est, vt intelliga-
mus,

x fort. *commune esse animalium omn.*

y fort. *& suo quaque in genere p.* al. *& sui generu p.*

z v.c. *seruatricẽ esse sui.*

a fort. *in quam opt.*

* Peripateticorum de summo bono sentẽtia.

b *αὐτάρκους.*

* M. CICER.

* PISO.

c L. *reapse pr.*

mus, omne animal seipsum diligere. quod quãquam dubitationem non habet (est enim infixum in ipsa natura [d] comprehenditur suis cuiusque sensibus, sic, vt, contrà si quis dicere velit, non audiatur) tamen nequid prætermittamus, rationes quoque, cur hoc ita sit, afferen-
28 das puto. ‖ etsi quî potest intelligi aut cogitari, esse aliquod animal quod se oderit? res enim, concurrent contrariæ. nam cùm appetitus ille animi aliquid ad se trahere cœperit consultò quod sibi obsit, quia sit sibi inimicus: cùm id sua causa faciet: [e] & oderit se, & simul diliget: quod fieri non potest [f], necesse est quidem, si quis sibi ipsi, inimicus est, eum, quę bona sunt, mala putare: bona contrà, quæ mala: & quæ appetenda fugere: & quæ fugiẽda, appetere: quę sine dubio vitæ sunt euersio. neque enim, si nonnulli reperiuntur, qui aut laqueos, aut alia exitia quærant, aut, vt ille apud Terentium, qui decreuit tantisper se minùs iniuriæ suo gnato facere (vt ait ipse) dum fiat miser, inimicus ipse sibi putandus est. ‖ sed alij dolo-
29 re mouentur, alij cupiditate: iracundia etiam multi efferuntur: & cum in mala sciẽtes ruunt; tamen se optimè sibi cõsulere arbitrantur: itaque dicunt, nec dubitant,

„ *Mihi sic vsus est: tibi vt opus est facto, face:*

velut qui ipsi sibi bellum indixissent, cruciari dies, nocteis torqueri vellent: nec verò sese ipsi accusarent ob eam causam, quòd sese malè rebus suis consuluisse dicerent. eorum enim hæc est querela, qui sibi cari sunt, seseque diligunt. Quare, quotiescumque dicetur malè de se quis mereri, sibíque esse inimicus, atque hostis, vitam denique fugere: intelligatur aliquã subesse eiusmodi causam, vt ex eo ipso possit
30 intelligi, sibi quemque esse carum. ‖ Nec verò id satis est, neminem esse [g] qui ipse se oderit:

d al. *cõprehenditurque.*

e fort. *& oderit se simul & diliget.*

f al. *necesse est enim.*

g al. *qui se ipse oderit:*

ſed illud quoque intelligendum eſt, neminem
eſſe, qui, quo modo ſe habeat, nihil ſua cen-
ſeat intereſſe. tolletur enim appetitus animi, ſi,
vt in iis rebus, inter quas nihil intereſt, neu-
tram in partem [h] propenſiores ſimus, item in
nobiſmetipſis, quemadmodũ affecti ſimus, nihil
noſtra arbitrabimur intereſſe. Atque etiã illud,
ſi quis dicere velit, perabſurdum ſit: ita diligi à
ſeſe quemquã, vt ea vis diligendi ad aliam rem
quampiam referatur, non ad eum ipſum, qui
ſeſe diligat. hoc cùm in amicitiis, cùm in offi-
ciis, cùm in virtutibus dicitur, quomodocumq;
dicitur, intelligi tamen quid dicatur poteſt [i]. in
nobis autẽ ipſis ne intelligi quidem, vt propter
aliam quampiã rem, verbi gratia, propter volu-
ptatem, nos amemus. propter nos enim illam,
non propter eã noſmetipſos diligimus. || quam- 31
quam quid eſt [k], quod magis perſpicuũ ſit, non
modò carum ſibi quemque, verùm etiam vehe-
menter carum eſſe? quis enim, aut quotus quiſ-
que, cui, mors cùm appropinquet,

" *Non refugiat timido ſanguen, atque exalbeſcat metu?*

Etſi hoc quidem eſt in vitio, diſſolutionem na-
turæ tam valde perhorreſcere. quod item eſt
reprehendendum in dolore. ſed quia ferè ſic
afficiuntur omnes, ſatis argumenti eſt, ab in-
teritu naturam abhorrere: ídque quo magis
quidam ita faciunt, vt iure etiam reprehenda-
tur, hoc magis intelligendũ eſt, hæc ipſa nimia
in quibuſdam futura non fuiſſe, niſi quædam
eſſent [l] modica natura. nec verò dico eorum
metum mortis, qui quia priuari ſe vitæ bonis
arbitrentur, aut quia quaſdam poſt mortem
formidines extimeſcant, aut ſi metuant, ne cum
dolore moriantur, idcirco mortem [m] fugiant:
in paruis enim ſæpe, qui nihil eorum cogitant,
ſi quando his ludentes minamur præcipitatu-
ros,

h L. *propenſiores ſumus*

i L. *in nobiſmet autem ipſis intelligi qui poteſt, vt propter aliã quampiam rẽ, verbi gr. propter volupt. nos amemus?*

k *al. quod magis perſpicuum ſit, quàm non modò, &c.*

l μέτρια.

m fort. *fugiunt:*

ros aliunde, extimescunt. quin etiam feræ, inquit Pacuuius,

„ *Quibus abest ad præcauendum intelligendi astutia,*

32 sibi iniecto terrore mortis horrescunt. ‖ Quis autem de ipso sapiente aliter existimat? quinetiam cùm decreuerit esse moriendum, tamen discessu à suis, atque ipsa relinquenda luce moueatur. Maximè autem in hoc quidem genere vis est perspicua naturæ, cùm & mendicitatem multi perpetiantur, vt viuant: & angantur appropinquatione mortis confecti homines senectute: & ea perferant, quæ Philoctetam videmus in fabulis: qui cùm cruciaretur non ferendis doloribus, propagabat tamen vitam aucupio sagittarum.

9 Configebat tardus celeres, stans [n] *volanteis*, vt
33 apud Attium est [o], *pennarúmque contextu corpori tegumenta faciebat.*

‖ De hominum genere, aut omnino de animalium loquor, cùm arborum, & stirpium eadem pœnè natura sit: siue, vt doctissimis viris visum est, maior aliqua causa, atque diuinior hanc vim ingenuit [p], siue hoc ita sit fortuitò. [q] videamus ea, quæ terra gignit, corticibus, & radicibus valida seruari: quod contingit animalibus sensuum distributione, & quadam compactione membrorum. qua quidem de re quamquam assentior iis, qui hæc omnia regi natura putant: quæ si natura negligat, ipsa esse non possint [r]: tamen cõcedo, vt, qui de hoc dissentiunt existiment quod velint, ac vel hoc intelligant, si quando naturam hominis dicam, hominem dicere me. nihil enim hoc differt. nam priùs poterit à se quisque discedere, quàm appetitum earum rerum, quæ sibi conducant, amittere. Iure igitur grauissimi Philosophi initium summi boni à natura petiuerunt, & illum

n L. *volatileis.*

o al. *pinnarúmque*

p L. *siue hoc ita sit fortuitò.*

q fort. vi[d]e*mus ea, q.*

r fort. *ita tamẽ concedo, vt, qui de hoc dissentiũt, vel existimẽt quod velint, vel hoc intell.*

appetitum rerum ad naturam accommodatarum, ingeneratum putauerunt omnibus, qui continentur ea commendatione naturæ; qua se ipsi diligunt. ‖ Deinceps videndum est, quoniam satis apertum est, sibi quemque natura esse carum quæ sit hominis natura, id est enim de quo quærimus. Atqui perspicuum est,*hominé è corpore,animóq; constare, cùm primæ sint animi partes, secundæ corporis. deinde id quoque videmus, ˢ & ita figuratum corpus, vt excellat aliis,animúmque ita constitutũ, vt & sensibus instructus sit,& habeat præstantiam mentis,cui tota hominis natura pareat, in qua sit mirabilis quædam vis rationis, & cognitionis,& scientiæ, virtutúmque omniũ. nam quæ corporis sunt,ea nec auctoritaté cũ animi partibus cõparãdam & cognitioné habét faciliore. itaq; ab his ordiamur. ‖ Corporis igitur nostri 34 35 partes,totáque figura & forma, & statura, quã apta ad naturã sit,apparet:neq; est dubiũ, quin frons, oculi, aures, & reliquæ partes quales propriæ ᵗ sunt hominis, intelligatur. sed certè opus est ea valere, & vigere, naturaleis motus, vsúsque habere, vt nec absit quid eorum: nec ægrum debilitatúmve sit. id enim natura desiderat. est enim actio quædam corporis, quæ motus, & status naturæ congruenteis tenet: in quibus si peccetur distortione, & deprauatione quadam, aut motu, statuve deformi, vt si aut manibus ingrediatur quis, aut antè,sed retrò, fugere planè se ipse, & hominem ex homine exuens naturam odisse videatur. Quamobrem etiam sessiones quædam, & flexi,fractíque motus, quales proteruorum hominum, aut ᵘ mollium esse solent, contra naturam sunt: vt, etiamsi animi vitio id eueniat,tamen in corpore immutari hominis natura videatur. Itaque è contrario moderati, æqua

* Aristo. πολιτικῶ, τὸ δὲ ζῷον συνέστηκε ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος, ὧν τὸ μὲν ἄρχον ἐστὶ φύσει, τὸ δὲ ἀρχόμενον.

s L. delet copulationem &

t fort, sint,

u μαλακῶν

æquabiléſque habitus,effectiones,vſúſque cor-
poris,apta eſſe ad naturam videntur.‖ Iam ve-
36 rò animus non eſſe ſolùm ſed etiam cuiuſdam-
modi debet eſſe , vt & omneis parteis ſuas ha-
beat incolumeis , & de virtutibus nulla deſit.
x Atqui in ſenſibus eſt ſua cuiuſque virtus , vt al. *Atque.*
ne quid impediat, quominùs ſuo ſenſus quiſq;
munere fungatur in iis rebus , celeriter , expe-
ditéque percipiendis, quæ ſubiectæ ſunt ſenſi-
bus. Animi autem , & eius animi partis , quæ
princeps eſt, quæque mens nominatur , plures
ſunt virtutes,ſed duo prima genera : vnum ea-
rum,quæ ingenerantur ſuapte natura , appel-
lanturq; non voluntariæ:alterum earum , quæ
in voluntate poſitæ , magis proprio nomine
appellari ſolent , quarum eſt excellens in ani-
morum laude præſtantia. prioris generis eſt
docilitas memoriæ:quæ ferè omnia appellan-
tur vno ingenij nomine , eáſque virtutes qui
habent,ingenioſi vocantur. alterum autem ge-
nus eſt magnarum, variarumq; virtutum:quas
appellamus voluntarias , [10] vt prudentiam,té-
perantiam,fortitudinem , iuſtitiam, & reliquas
eiuſdem generis. Et ſummatim quidem hæc e-
rant de corpore,animoq; dicenda.quibus qua-
ſi informatum eſt , quòd hominis natura po-
ſtulet.‖ ex quo perſpicuũ eſt , quoniam ipſi è
37 nobis diligamur,omniaq; & in animo,& in cor
pore perfecta velimus eſſe , ea nobis ipſa cara
eſſe propter ſe & in iis eſſe ad benè viuen-
dũ y momenta maxima.nã cui propſita ſit con- y ῥοπάν
ſeruatio ſui, neceſſe eſt huic partes quoque ſui μεγάλας.
caras eſſe,carioréſque,quo perfectiores ſint, &
magis in ſuo genere laudabiles. ea enim vita
expetitur , quæ ſit animi , corporiſque expleta
virtutibus:in eoq; ſummum bonũ poni neceſ-
ſe eſt:quandoquidẽ id tale eſſe debet, vt rerum
expetendarum ſit extremum. quo cognito,

ras, Academiæ de finibus bonorum, Peripateticorúmque sententia. censemus autem te facillimè id explanare posse, quod * & Staseam Neapolitanum multos annos habueris apud te, & compluresis iam menses Athenis hæc ipsa te ex Antiocho videmus exquirere.* ET ille ridens, Agè, agè, inquit: satis enim scitè me nostri sermonis principium esse voluisti: exponamus adolescenti, si qua fortè possumus. dat enim id nobis solitudo quod si quis Deus diceret, nunquam putarem, me in Academia, tanquam Philosophum, disputaturum. ⁴ o sed ne, dum huic obsequor, vobis molestus sim. * MIHI, inquam, qui te id ipsum rogaui? Tum Quinctus, & Pomponius cùm idem se velle dixissent, Piso exorsus est. cuius oratio, attende, quæso, Brute, satísne videatur Antiochi complexa esse sententiam: quam tibi, qui fratrem eius Aristum frequenter audieris, maximè probatam existimo. Sic est igitur locutus.

9 ‖* QVANTVS ornatus in Peripateticorum disciplina sit, satis est à me, vt breuissimè potui, paulò antè dictum. Sed est forma eius disciplinæ, sicut ferè ceterarum, * triplex. vna pars est, P natura: disserendi altera: viuendi, tertia. natura sic ab iis inuestigata est, vt nulla pars cœlo, mari, terra, (vt poëticè loquar) prætermissa sit. Quinetiam, cùm de rerum initiis, omníque mundo locuti essent, vt multa non modò probabili argumentatione, sed etiam necessaria mathematicorum ratione concluderent: maximam materiam ex rebus per se inuestigatis ad rerum occultarum cognitionem attulerunt.

10 ‖ persecutus est Aristoteles animantium omnium ortus, victus, figuras. Theophrastus autem stirpium naturas, omniúmque ferè rerum, quæ è terra gignerentur, causas, atque rationes. qua ex cognitione facilior facta est inuestigatio rerum occultissimarum:

* vide infrà, & 2. de Orat. re.

* PISO.

o fort. *sed verendum, nedum huic obs.*

* M. CIC.

* PISO.

* Triplex Philosophia à Peripateticis constituta.

P L. naturæ:

narum: diſſerendíque ab iiſdem non dialecticè ſolùm, ſed etiam oratoriè præcepta ſunt tradita: ab Ariſtoteléque principe de ſingulis rebus in vtramque partem dicendi exercitatio eſt inſtituta, vt non contra omnia ſemper, ſicut Arceſilas, diceret: & tamen, vt in omnibus rebus, quidquid ex vtraque parte dici poſſet, expro-
11 meret. ‖ Cùm autem tertia pars benè viuendi præcepta quæreret, ea quoque eſt ab iiſdem nō ſolùm ad priuatæ vitæ rationem, ſed etiam ad rerump. rectionem relata. omnium ferè ciuitatum non Græciæ ſolùm, ſed etiam Barbariæ, ab Ariſtotele, mores, inſtituta, diſciplinas: à Theophraſto [q] leges etiam cognouimus. cúmque vterque eorum docuiſſet, qualem in republ. principem eſſe conueniret, pluribus præterea cum ſcripſiſſet, [r] qui eſſet optimus reipubl. ſtatus: hoc amplius Theophraſtus, quæ eſſent in rep. * inclinationes rerum, & momenta temporum, in quibus eſſet moderandum, vtcumque res poſtularet. Vitæ autem degendæ ratio maximè quidem illis placuit quieta, in contemplatione, & cognitione poſita rerum: quæ quia deorum erat vitæ ſimillima, ſapiente viſa eſt digniſſima, atque his de rebus & ſplendida eſt eorum, & illuſtris
12 oratio. ‖ De ſummo autem bono, quia duo genera librorum ſunt, vnum populariter ſcriptum, quod ἐξωτερικὸν appellabant: alterum limatius, quod in commentariis reliquerunt: non ſemper idem dicere videntur: [s] nec in ſumma tamen ipſa aut varietas eſt vlla, apud hos quidem, quos nominaui: aut inter ipſos diſſenſio. ſed cùm beata vita quæratur, idque ſit vnum, quod Philoſophia ſpectare, & ſequi debeat: ſítne ea tota ſita in poteſtate ſapientis, an poſſit aut labefactari, aut eripi rebus aduerſis, in eo nonnunquam variari inter

eos,

q al. *etiam leges*.

r al. *quis*

* Politicæ quæſtiones.

s al. *nec in ſententia tamen*,&c. nō pl.

cos, & dubitari videtur. quod maximè efficit Theophrasti de beata vita liber: in quo multum admodum fortunæ datur. quod si ita se habeat, non possit [t] beatam præstare vitam sapientia. hæc mihi videtur delicatior, vt ita dicam, molliórque ratio, quàm virtutis vis, grauitásque postulat. quare teneamus Aristotelem, & eius * filium Nicomachum: cuius accuratè scripti, de moribus libri, dicũtur illi quidem esse Aristotelis: sed non video, cur non potuerit [u] patri similis esse filius. Theophrastum tamen adhibeamus ad pleraque, dummodò plus in virtute teneamus, quàm ille tenuit, firmitatis, & roboris. ‖ simus igitur contenti his. 13
namque horum posteri, meliores illi quidem, mea sententia, quàm reliquarum Philosophi disciplinarum: sed ita degenerant, vt ipsi ex se nati esse videantur. primùm Theophrasti Strato, physicum se voluit. in quo & si est magnus, tamen noua pleraque, & perpauca de moribus.
5 [x] Huius Lysias & oratione locuples, rebus ipsis ieiunior: concinnus deinde & elegans huius Aristo: sed ea, quæ desideratur à magno Philosopho, grauitas in eo non fuit. scripta sanè & multa, & polita: sed nescio quo pacto auctoritatem oratio non habet. ‖ prætereo mul- 14
tos, in his, doctum hominem, & suauem Hieronymum: quem iam cur Peripateticum appellem, nescio. summum enim bonum exposuit, vacuitatem doloris. qui autem de summo bono dissentit, de tota Philosophiæ ratione dissentit. Critolaus imitari antiquos voluit: & quidem est grauitate proximus, & redundat oratio. attamen is quidem in patriis institutis manet. Diodorus, eius auditor, adiungit ad honestatem, vacuitatem doloris. Hic quoque suus est: de summoque bono dissentiens, dici verè Peripateticus non potest. Antiquorum autem senten-

t L. *beatam vitam præstare sap.*

* idẽ Laërtius in vita Eudoxi.

v L. *patris similis*

x L. *Huius Lyco, oratione locuples, rebus ipsis, &c.* al. *huius Lyoratione*

ſententiam Antiochus noſter mihi videtur perſequi diligentiſſimè: quam eandem Ariſtotelis fuiſſe, & Polemonis docet. ‖ 15 * Facit igitur Lucius noſter prudenter, qui audire de ſummo bono potiſſimùm velit. hoc enim conſtituto in Philoſophia, conſtituta ſunt omnia. nam ceteris in rebus ſiue prætermiſſum, ſiue ignoratum eſt quippiam, non plus incommodi eſt, quàm quanti quæque earum rerum eſt, in quibus neglectum eſt aliquid. ſummum autem bonum ſi ignoretur, viuendi rationem ignorari neceſſe eſt. ex quo tantus error conſequitur, vt, quem in portum ſe recipiant, ſcire non poſſint. cognitis autem rerum finibus, cùm intelligitur, quid ſit & bonorum extremum, & malorum, inuenta vitæ via eſt, conformatioque omnium officiorum. ‖ 16 Eſt igitur, [a] quò quidque referatur: ex quo, id [b] quod omnes expetunt, beatè viuendi ratio inueniri, & cōparari poteſt. quod quoniam in quo ſit, magna diſſenſio eſt, Carneadea nobis adhibenda diuiſio eſt, qua noſter Antiochus libenter vti ſolet. Ille igitur vidit, non modò quot fuiſſent adhuc Philoſophorũ de ſummo bono, ſed quot omnino eſſe poſſent ſententiæ. Negabat igitur vllam eſſe artem, quæ ipſa à ſe proficiſceretur. etenim ſemper illud extrà eſt, quod arte comprehenditur: nihil opus eſt exemplis hoc facere longius. eſt enim perſpicuum, nullam artem in ſe verſari, ſed eſſe aliud artem ipſam, aliud quod propoſitum ſit arti. [c] Quoniam vt medicina [d] valetudinis, nauigationis gubernatiò, ſic viuendi ars eſt prudentia: neceſſe eſt eam quoque ab alia re eſſe conſtitutam, & profectam. ‖ 17 [e] Conſtitit autem ferè inter omneis, id, in quo prudentia verſaretur, & quod aſſequi vellet, aptum, & accommodatum naturæ eſſe oportere, & tale, vt ipſum per ſe inuitaret, & alliceret appetitum animi: quem

* Summi boni quæſtio neceſſaria.

a τέλος

b τ' ἀγαθόν

c fort. *Quoniam igitur vt medicina val.*

Idem Ariſtoteles 1. Ethicorum.

d v. c. *valitudinis.*

e al. *Conſtat autem*

quem ὁρμὴν Græci vocant. Quid autem sit, quod ita moueat, itáq; à natura in primo ortu appetatur, non constat, déque eo est inter Philosophos, cùm summum bonum exquiritur, omnis dissensio. totius enim quæstionis eius, quæ habetur de finibus bonorum & malorum, cùm quæritur in his quid sit extremum, & vltimum, fons reperiédus est, in quo sint prima inuitamenta naturæ. quo inuẽto, omnis ab eo, quasi capite, de sũmo bono, & malo disputatio ducitur. Voluptatis alij primum appetitum putant, & primam depulsionem doloris: alij censent primum ascitum, doloris vacuitatem, & primum declinatum dolorem. ‖ [f] Ab iis alij, 18 quæ prima secundum naturam nominãt, proficiscuntur: in quibus numerant incolumitatem, conseruationémque omnium partium, [g] valetudinem, sensus integros, doloris vacuitatem, vireis, pulchritudinem, ceteráque generis eiusdem: quorum similia sunt prima in animis, quasi virtutum igniculi, & semina. Ex his tribus cùm vnum aliquod sit, quo primùm natura moueatur, vel ad appetendum, vel ad repellendum, nec quidquam omnino, præter hæc tria, possit esse: necesse est omnino officium aut fugiendi, aut sequendi, ad eorum aliquid referri: vt illa prudentia, quam artem vitæ esse diximus, in earum trium rerum aliqua versetur, à qua totius vitæ ducat exordium. ‖ ex eo autem, quod statuerit esse, quo 19 primùm natu amoueatur exsistet etiam recti ratio, atque honesti. quæ cum vno aliquo ex tribus illis cõgruere possit, vt aut id [i] honestũ sit facere omnia aut voluptatis causa, etiam si eam non consequare: aut non dolendi, etiam si id assequi nequeas: aut eorum, quæ secundum naturam sunt, adipiscendi. Ita fit, vt, quanta differentia est in principiis naturalibus

[f] al. *Alij ab iis, quæ prima sec.*

[g] v. c. *valitudinem,*

[h] al. *aliquod*

[i] L. v: *id honestũ sit, facere omn.*

bus tanta sit in finibus bonorum, malorumque dissimilitudo. Alij rursus [k] iisdem à principiis, omne officium referunt aut ad voluptatem, aut ad non dolendum, aut ad prima illa secundum naturam obtinenda. ‖

20 Expositis iam igitur * sex de summo bono sententiis, trium proximarum hi principes: voluptatis Aristippus: non dolendi, Hieronymus: fruendi rebus iis, quas primas secundum naturam esse diximus, Carneades, non ille quidem auctor, sed defensor, disserendi causa fuit. Superiores tres erant, quæ esse possent: quarũ est vna sola defensa, eáque vehementer. nam voluptatis causa facere omnia, cùm, etiam si nihil [l] consequamur, tamen ipsum illud cõsilium ita faciendi, per se expetendum, & honestum, & solum bonum sit, nemo dicit. ne vitationem quidem doloris ipsam per se quisquam in rebus expetendis putauit, [m] ne si etiam euitare posset. At verò facere omnia, vt adipiscamur quæ secundum naturam sint, etiam si ea non assequemur, id esse & honestũ, & solum per se expetendum, & solũ bonũ Stoici dicunt. ‖

21 Sex igitur hæ sunt simplices de summo bonorum, malorumque sententiæ: duæ sine patrono, quatuor defensæ. iunctæ autem, & duplices expositiones summi boni, tres omnino fuerunt: nec verò plures, si penitus rerum naturam videas, esse potuerunt. nam aut voluptas adiungi potest ad honestatem, vt Calliphoni, [n] Dinomachoque placuit: aut doloris vacuitas, vt Diodoro: vt prima naturæ, vt antiquis: quos eosdem Academicos. & Peripateticos nominamus. Sed quoniam non possunt omnia simul dici, hæc in præsentia nota esse debebunt, voluptatem semouendam esse: quando ad maiora quædam, vt iam apparebit, nati sumus, de vacuitate doloris eadem ferè dici solent, quæ

de

k al. *iisdem à principiis profecti, omne offici. &c.*

* al. *tribus*

l al. *cõsequatur*: &c. non pl.

m L. *etiam si eum vitare posset.* al. *nec si etiam eum vitare posset.* al. *nisi etiã*

n al. *Clitomachóq;* pl.

nec inter eas res quidquam omnino putant interesse: & Herillus, si ita sensit, nihil esse bonum, præter scientiam, omnem consilij capiendi causam, inuentionemque officij sustulit. Sic, exclusis sententiis reliquorum, cùm præterea nulla esse possit, hæc antiquorum valeat necesse est. Ergo instituto veterum, quo etiam Stoici vtuntur, hinc capiamus

24 exordium. ‖ Omne animal seipsum diligit,[t] & simul ac ortum est, id agit, vt se conseruet, quòd hic ei primus ad omnem vitam tuëdam appetitus natura datur, se vt conseruet, atque ita sit affectum, vt optimè secundum naturam affectum esse possit. Hanc initio constitutioné confusam habet, & incertam, vt tantummodò se tueatur, qualecumque sit. sed nec quid sit, nec quid possit, nec quid ipsius natura sit, intelligit. Cum autem processit paulum,[7] & quatenus quidquid se attingat, ad séque pertineat, perspicere cœpit, tum sensim incipit progredi, séque agnoscere, & intelligere quam ob causam [u] habet eum, quem diximus, animi appetitum: cœptátque & ea, quæ naturæ apta sentit appetere, & propulsare contraria. ergo omni animali illud, quod appetit, positum est in eo, quod naturæ est accommodatum. Ita finis bonorum exsistit, SECVNDVM NATVRAM VIVERE, sic affectum, vt optimè affici possit,

25 ad naturámque accommodatissimè. ‖ Quoniã autem sua cuiusque animantis natura est, necesse est quoque finem omnium hunc esse, vt natura expleatur: nihil enim prohibet, quædam esse & inter se animalibus reliquis, & cum bestiis homini communia: quoniam omnium est natura communis. sed extrema illa, & summa, quæ quærimus, inter animalium genera, distincta, & dispertita sunt, & sua cuique propria, & ad id apta, quod cuiusque natura desi-

t L. ac simul vt ortum est; &c. & ita v.c.

v fort. habeat.

derat. ‖ quare cum dicimus, omnibus anima- 26
libus extremum esse, secundum naturam viuere: non ita accipiendum est, quasi dicamus, vnum esse omnium extremum: sed vt omnium artium rectè dici potest commune esse, vt in aliqua scientia versetur, scientiam autem suam cuiusque artis esse: sic [x] commune animalium omnium secundum naturam viuere, sed naturas esse diuersas, vt aliud equo sit natura, aliud boui, aliud homini, & tamen in omnibus summa communis, & quidem non solùm in animalibus, sed etiam in rebus omnibus iis, quas natura alit, auget, & tuetur: in quibus videmus, ea, quæ gignuntur è terra, multa quodammodo efficere ipsa sibi per se, quæ ad viuendum, crescendúmque valeant [y], & suo genere perueniant ad extremum: vt iam liceat vna comprehensione omnia complecti: nó dubitémque dicere, omnem naturam [z] esse conseruatricem sui, idque habere propositum quasi finem, & extremũ se vt custodiat [a] quàm in proximo sui generis statu: vt necesse sit, omnium rerum, quæ natura vigeant similem esse finem, non eundem. ex quo intelligi debet, homini id esse in bonis vltimum *, SECVNDVM NATVRAM viuere: quod ita interpretemur, viuere ex hominis natura vndique perfecta [b], & nihil requirente. ‖ Hæc igitur nobis 27
explicanda sunt: sed si enodatiùs, vos ignoscetis. huius enim ætati, & huic, nunc hoc primum fortasse audienti, seruire debemus. * ITA prorsus, inquam, etsi ea quidem, quæ adhuc dixisti, quamuis ad ætatem rectè isto modo dicerentur: * EXPOSITA igitur, inquit, terminatione rerum expetendarum, cur ista se res ita habeat, vt dixi, deinceps demonstrandum est. quamobrem ordiamur ab eo, quod primum posui. 8 quod idem [c] reipsa primum est, vt intelligamus,

x fort. *commune esse animalium omn.*

y fort. *& suo quaque in genere p.* al. *& sui generis p.*

z v.c. *seruatricẽ esse sui,*

a fort. *in quam opt.*

* Peripateticorum de summo bono sẽtẽtia.

b αὐτάρκης.

* M. CICER.

* PISO.

c L. *reapse pr.*

mus, omne animal seipsum diligere. quod quã-
quam dubitationem non habet (est enim infi-
xum in ipsa natura [d] comprehenditur suis cu-
iusque sensibus, sic, vt, contrà si quis dicere ve-
lit, non audiatur) tamen nequid prætermitta-
mus, rationes quoque, cur hoc ita sit, afferen-
28 das puto. ‖ etsi quî potest intelligi aut cogitá-
ri, esse aliquod animal quod se oderit? res e-
nim, concurrent contrariæ. nam cùm appetitus
ille animi aliquid ad se trahere cœperit con-
sultò quod sibi obsit, quia sit sibi inimicus:
cùm id sua causa faciet: [e] & oderit se, & simul
diliget: quod fieri non potest [f], necesse est qui-
dem, si quis sibi ipsi, inimicus est, eum, quę bo-
na sunt, mala putare: bona contrà, quæ mala:
& quæ appetenda, fugere: & quæ fugiéda, appe-
tere: quę sine dubio vitæ sunt euersio. neque
enim, si nonnulli reperiuntur, qui aut laqueos,
aut alia exitia quærant, aut, vt ille apud Teren-
tium, qui decreuit tantisper se minùs iniuriæ
suo gnato facere (vt ait ipse) dum fiat miser,
inimicus ipse sibi putandus est. ‖ sed alij dolo-
29 re mouentur, alij cupiditate: iracundia etiam
multi efferuntur: & cum in mala sciétes ruunt;
tamen se optimè sibi cõsulere arbitrantur: ita-
que dicunt, nec dubitant,

„ *Mihi sic vsus est: tibi vt opus est facto, face:*

velut qui ipsi sibi bellum indixissent, cruciari
dies, nocteis torqueri vellent: nec verò sese
ipsi accusarent ob eam causam, quòd sese ma-
lè rebus suis consuluisse dicerent. eorum enim
hæc est querela, qui sibi cari sunt, seseque di-
ligunt. Quare, quotiescumque dicetur malè de
se quis mereri, sibique esse inimicus, atque ho-
stis, vitam denique fugere: intelligatur aliquã
subesse eiusmodi causam, vt ex eo ipso possit
30 intelligi, sibi quemque esse carum. ‖ Nec verò
id satis est, neminem esse [g] qui ipse se oderit:

d al. *cõprehenditur, ut.*

e fort. *& oderit se simul & diliget.*

f al. *necesse est enim.*

g al. *qui se ipse oderit.*

sed illud quoque intelligendum est, neminem esse, qui, quo modo se habeat, nihil sua censeat interesse. tolletur enim appetitus animi, si, vt in iis rebus, inter quas nihil interest, neutram in partem [h] propensiores simus, item in nobismetipsis, quemadmodũ affecti simus, nihil nostra arbitrabimur interesse. Atque etiã illud, si quis dicere velit, perabsurdum sit: ita diligi à sese quemquã, vt ea vis diligendi ad aliam rem quampiam referatur, non ad eum ipsum, qui sese diligat. hoc cùm in amicitiis, cùm in officiis, cùm in virtutibus dicitur, quomodocumq; dicitur, intelligi tamen quid dicatur potest [i]. in nobis autẽ ipsis ne intelligi quidem, vt propter aliam quampiã rem, verbi gratia, propter voluptatem, nos amemus. propter nos enim illam,
non propter eã nosmetipsos diligimus. ‖ quamquam quid est [k], quod magis perspicuũ sit, non modò carum sibi quemque, verùm etiam vehementer carum esse? quis enim, aut quotus quisque, cui, mors cùm appropinquet, 31

" *Non refugiat timido sanguen, atque exalbescat metu?*

Etsi hoc quidem est in vitio, dissolutionem naturæ tam valde perhorrescere. quod item est reprehendendum in dolore. sed quia ferè sic afficiuntur omnes, satis argumenti est, ab interitu naturam abhorrere: idque quo magis quidam ita faciunt, vt iure etiam reprehendatur, hoc magis intelligendũ est, hæc ipsa nimia in quibusdam futura non fuisse, nisi quædam essent [l] modica natura. nec verò dico eorum metum mortis, qui quia priuari se vitæ bonis arbitrentur, aut quia quasdam post mortem formidines extimescant, aut si metuant, ne cum dolore moriantur, idcirco mortem [m] fugiant: in paruis enim sæpe, qui nihil eorum cogitant, si quando his ludentes minamur præcipitaturos.

h L. *propensiores sumus*

i L. *in nobismet autem ipsis intelligi qui potest, vt propter aliã quampiam rẽ, verbi gr. propter volupt. nos amemus?*

k *al.* *quod magis perspicuum sit, quàm non modò,* &c.

l μέτρια.

m fort. *fugiunt:*

ros aliunde, extimescunt. quin etiam feræ, inquit Pacuuius,

„ *Quibus abest ad præcauendum intelligendi astutia,*

32 sibi iniecto terrore mortis horrescunt. || Quis autem de ipso sapiente aliter existimat? quin etiam cùm decreuerit esse moriendum, tamen discessu à suis, atque ipsa relinquenda luce moueatur. Maximè autem in hoc quidem genere vis est perspicua naturæ, cùm & mendicitatem multi perpetiantur, vt viuant: & angantur appropinquatione mortis confecti homines senectute: & ea perferant, quæ Philoctetam videmus in fabulis: qui cùm cruciaretur non ferendis doloribus, propagabat tamen vitam aucupio sagittarum.

Configebat tardus celeres, stans [n] *volanteis*, vt
33 apud Attium est [o], *pennarúmque contextu corpori tegumenta faciebat.*
|| De hominum genere, aut omnino de animalium loquor, cùm arborum, & stirpium eadem pœnè natura sit: siue, vt doctissimis viris visum est, maior aliqua causa, atque diuinior hanc vim ingenuit [p], siue hoc ita sit fortuitò. [q] videamus ea, quæ terra gignit, corticibus, & radicibus valida seruari: quod contingit animalibus sensuum distributione, & quadam compactione membrorum. qua quidem de re quamquam assentior iis, qui hæc omnia regi natura putant: quæ si natura negligat, ipsa esse non possint [r]: tamen cõcedo, vt, qui de hoc dissentiunt existiment quod velint, ac vel hoc intelligant, si quando naturam hominis dicam, hominem dicere me. nihil enim hoc differt. nam priùs poterit à se quisque discedere, quàm appetitum earum rerum, quæ sibi conducant, amittere. Iure igitur grauissimi Philosophi initium summi boni à natura petiuerunt, & illum

n L. *volatileis.*
o al. *pinnarúmque*
p L. *siue hoc ita sit fortuitò.*
q fort. *videmus ea, q.*
r fort. *ita tamẽ concedo, vt, qui de hoc dissentiũt, vel existimẽt quod velint, vel hoc intell.*

æquabilésque habitus, effectiones, vsúsque corporis, apta esse ad naturam videntur. 36 ‖ Iam verò animus non esse solùm sed etiam cuiusdammodi debet esse, vt & omneis parteis suas habeat incolumeis, & de virtutibus nulla desit. x Atqui in sensibus est sua cuiusque virtus, vt ne quid impediat, quominùs suo sensus quisq; munere fungatur in iis rebus; celeriter, expeditéque percipiendis, quæ subiectæ sunt sensibus. Animi autem, & eius animi partis, quæ princeps est, quæque mens nominatur, plures sunt virtutes, sed duo prima genera: vnum earum, quæ ingenerantur suapte natura, appellanturq; non voluntariæ: alterum earum, quæ in voluntate positæ, magis proprio nomine appellari solent, quarum est excellens in animorum laude præstantia. prioris generis est docilitas memoriæ: quæ ferè omnia appellantur vno ingenij nomine: eásque virtutes qui habent, ingeniosi vocantur. alterum autem genus est magnarum, variarumq; virtutum: quas appellamus voluntarias, 10 vt prudentiam, têperantiam, fortitudinem, iustitiam, & reliquas eiusdem generis. Et summatim quidem hæc erant de corpore, animoq; dicenda. quibus quasi informatum est, quòd hominis natura postulet. 37 ‖ ex quo perspicuũ est, quoniam ipsi è nobis diligamur, omniaq; & in animo, & in corpore perfecta velimus esse, ea nobis ipsa cara esse propter se & in iis esse ad benè viuendũ y momenta maxima. nã cui propsita sit conseruatio sui, necesse est huic partes quoque sui caras esse, carioresque, quo perfectiores sint, & magis in suo genere laudabiles. ea enim vita expetitur, quæ sit animi, corporisque expleta virtutibus: in eoq; summum bonũ poni necesse est: quandoquidẽ id tale esse debet, vt rerum expetendarum sit extremum. quo cognito,

al. *Atque.*

y ῥοπὰν μεγάλας.

dubitari non potest, quin, cùm ipsi homines sibi sint per se, & sua sponte cari, partes quoque & corporis, & animi, & earum rerum, quæ sunt in vtriusque motu, & statu, sua caritate colantur, & per se ipsæ appetantur. ‖ Quibus expositis, 38
facilis est coniectura, ea maximè esse expetenda ex nostris, quæ plurimum habent dignitatis: vt optimæ cuiusque partis, quæ per se expetatur, virtus sit expetenda maximè. Ita fiet, vt animi virtus, corporis virtuti anteponatur, animique virtutes non voluntarias vincant virtutes voluntariæ: quæ quidem propriè virtutes appellantur, multúmque excellunt, propterea quòd ex ratione gignuntur: qua nihil est in homine diuinius: etenim omniū rerum, quas & creat natura, & tuetur, quæ aut sine animo sint, aut non multò secus, earum summum bonum in corpore est: vt non inscitè illud dictum videatur in sue [z], animum illi pecudi [11] datum pro sale, ne putresceret. Sunt autem bestiæ quędam, in quib. inest aliquid simile virtutis, vt in leonibus, vt in canibus. vt in equis: in quibus non corporū solùm, vt in suibus, sed etiam animorum aliqua ex parte motus quosdam videmus. in homine autem summa omnis animi est, & in animo, rationis ex qua virtus est: quæ rationis absolutio definitur, quā etiam, atq; etiam explicandam putant. ‖ Earum etiam 39
rerum, quas terra gignit, educatio quædam, & perfectio est, non dissimilis animantium. itaque & viuere vitam, & mori dicimus: arborémque & nouellam, & vetulam, & vigere, & senescere. ex quo non est alienum, vt animantibus, [12] sic illis [a] & apta quædam ad naturam, aptare, & aliena amputare, earúmque augendarum, & alendarum quandam cultricem esse, quæ sit scientia, atque ars agricolarum, quæ circumcidat, amputet, erigat, extollat, adminiculetur,

vt, quò

z L. animam illi p. datam pro sale ne putisceret. vide Varr. 2. de re rustica Plin. lib. 8. c. 2. Nonium c. 2. in Putidū 706.

a L. & apta quædam ad naturam putare, & aliena: earúmq; augēdarum, &c.

vt, quò natura ferat, eò possit ire. vt ipsæ vites, si loqui possint, ita se tractandas, tuendásque esse fateantur, & nunc quidem, quod eam tuetur, vt de vite potissimum loquar, est id extrinsecus, in ipsa enim parũ magna vis est, vt quàm optimè se habere possit, si nulla cultura adhibeatur.

40 ‖ At verò si ad vitem sensus accesserit, vt appetitum quẽdam habeat, & per se ipsa moueatur, quid facturam putas? an ea, quæ per vinitorem antea consequebatur[b], etiam per se ipsam curabit? sed vidésne accessuram ei curam, vt sensus quoque suos, eorúmq; omnium appetitum, &, siqua sunt ei membra adiuncta, tueatur? sic ad illa, quæ semper habuit, iũget ea, quæ postea accesserint: nec eundem finem habebit, quem cultor eius habebat: sed volet secundum eam naturam, quæ postea ei adiuncta sit, viuere. ita similis erit finis boni, atque antea fuerat, nec idem tamen. non enim iam stirpis bonũ quæret, sed animalis. quòd si non sensus modò ei sit datus, verùm etiam animus hominis: non necesse est, & illa pristina manere, vt tuenda, & inter hæc multò esse cariora, quæ accesserint? animíque optimum quamque partem carissimam? in eaque expletione naturę summi boni finem consistere, cùm longè, multúmque præstet mens, atque ratio? [13] Sic & extremum[c] omnium appetendorum, atque ductum à prima cõmunitate naturæ, multis gradibus adscendit, vt ad summum perueniret: quod cumulatur ex integritate corporis: & ex mentis ratione

41 perfecta. ‖ Cùm igitur ea sit, quam exposui, forma naturæ: si, vt initiò dixi, simul atque ortus esset, se quisque cognosceret, iudicaréque posset, quæ vis & totius esset naturæ, & partium singularũ, continuò videret, quid esset hoc, quod quęrimus, omnium rerũ quas expetimus, summum, & vltimum: nec vlla in re peccare

b particula, *etiam* nõ est in v. c.

c L. *omnium appetendorũ, ductũ à prima cõmẽdatione nat.*

posset, nunc verò à primo quidem mirabiliter occulta natura est, nec perspici, nec cognosci potest. progredientibus autem ætatibus, sensim, tardéve potiùs quasi nosmetipsos cognoscimus. itaque illa prima commendatio, quæ à natura nostri facta est, nobis obscura, & incerta est: primúsque appetitus ille aimi tantum agit, vt salui, atque integri esse possimus. cùm autem despicere cæperimus, & sentire, quid simus, & quid ab animantibus ceteris differamus, tum ea sequi incipimus, ad quæ 42
nati sumus, ‖ quam similitudinem videmus in bestiis, quæ primò, in quo loco natæ sunt, ex eo se non commouent: deinde suo quæque appetitu mouetur. serpere anguiculos, nare anaticulas, euolare merulas, cornib. vti videmus boues, [14] [d] vespas aculeis: suam denique cuique naturam esse ad viuendum ducem. quæ similitudo in genere etiam humano apparet. parui enim primo ortu sic iacent, tanquam omnino sine animo sint. cùm autem paulũ firmitatis accesserit, & animo vtuntur, & sensibus, conituntúrque vt sese erigant: & manibus vtuntur, & eos agnoscunt, à quibus educantur: deinde æqualibus delectantur, libentérque se cum his congregant, dantque se ad ludendum: [15] * fabellarúmque auditione ducũtur: déque eo, quòd ipsis superat, aliis gratificari volunt: animaduertúntque ea, quę domi fiũt, curiosiùs. incipiuntq; commentari aliquid, & discere: & eorũ, quos vident, nolunt non ignorare nomina: [e] quibúsque rebus cũ æqualibus decertant, si vincunt, [f] efferunt se lætitia: victi debilitantur, animósq; demittunt. ‖ quorũ sine 43
causa fieri nihil putandum est. est enim natura sic generata vis hominis, vt ad omnem virtutem percipiendam facta videatur: ob eamque causam parui virtutum simulacris, quarum in se

d L. *napas aculeis*: vi- Non. c. 2. in Nepam 592.

* Non. c. 2. in fabellæ 346. & c. 3. in auditus 37-135.

e L. *quibúsque de rebus.*

f for. *efferũtur lætitia:*

se habent semina, sine doctrina mouentur. sunt enim prima elementa naturæ: quibus auctis, virtutis quasi carmen efficitur. nam cùm ita nati, factique simus, vt & agendi aliquid, & diligendi aliquos, & liberalitatis, & referédæ gratiæ principia in nobis contineremus, atq; ad scientiam, prudentiam, fortitudinemque aptos animos haberemus, à contrariisque rebus alienos: non sine causa eas, quas dixi, in pueris virtutum quasi scintillulas videmus, è quibus accendi Philosophi ratio debet, vt eam, quasi Deum, ducem subsequens, ad naturæ perueniat extremum. nam, vt sæpe iam dixi, in infirma ætate, imbecillaque mente vis naturæ per caliginem cernitur. cùm autem progrediens confirmatur animus, agnoscit ille quidem naturæ vim, sed ita, vt progredi possit longiùs, per se sit tamen

44 inchoata. ‖ intrandum est igitur in rerum naturam, & penitùs, quid ea postulet, peruidendum. aliter enim g NOSMETIPSOS NOSSE NON POSSVMVS. quod præceptum quia maius erat, quàm vt ab homine videretur, idcircò assignatum est Deo. iubet igitur nos Pythius Apollo noscere nosmetipsos. cognitio autem hæc est vna, vt vim nostri corporis, animique norimus, sequamurque eam vitam, [16] quæ rebus ipsis perfruatur. Quoniam autem is animi appetitus à principio fuit, vt ea, quæ dixi, quàm perfectissima à natura haberemus: confitendum est, cùm id adepti simus, quod appetitum sit, in eo quasi vltimo consistere naturam, atque id esse summum bonum, quod certè vniuersum sua sponte ipsum expeti, & propter se, necesse est, quoniam antè demonstratum est, etiam singulas eius parteis esse per se expetendas. ‖ In enumerandis

45 autem corporis commodis, si quis prætermissam à nobis voluptatem putabit, in aliud tempus quæstio differatur. vtrùm enim sit voluptas in

g γνῶθι σεαυτόν.

in iis rebus, quas primas SECVNDVM NATVRAM ESSE DIXIMVS, nécne sit, ad id, quod agimus, nihil interest: si enim (vt mihi quidem videtur) non explet [h] bona naturæ voluptas, iure prætermissa est. sin est in eis, quod quidam volunt, nihil impedit nostram hanc comprehensionem summi boni. quæ enim constituta sunt prima naturæ, ad ea si voluptas accesserit, vnum aliquod accesserit commodum corporis, neque eam constitutionem summi boni, quæ est proposita, mutauerit. ‖ Et adhuc quidem ita nobis progressa ratio est, vt ea duceretur omnis à prima commendatione naturæ. nunc autem aliud iam argumentandi sequamur genus, vt non solùm, quia nos diligamus, sed quia cuiusque partis naturæ & in corpore, & in animo sua quæque vis sit: idcircò in his rebus [i] summa nostra sponte moueamur. Atque vt à corpore ordiar, vidésne, vt, si qua in membris praua, aut debilitata, aut imminuta sint, occultent homines? vt etiam contendant, & elaborent, si efficere possint, vt aut non appareat corporis vitium, aut quàm minimum appareat? multósque etiam dolores curationis causa perferant? vt, si ipse vsus membrorum non modò non maior, verùm etiam minor futurus sit, eorum tamen species ad naturam reuertatur? etenim cùm omnes natura totos se expetendos putent, nec id ob aliam rem, sed propter ipsos: necesse est eius etiam parteis propter se expeti, quod vniuersum propter se expetatur. ‖ Quid? in motu, & statu corporis nihil inest, [k] quod animaduertendum esse ipsa natura iudicet? quemadmodum quis ambulet, sedeat, qui ductus oris, qui vultus in quoque sit: nihílne est in his rebus, quod dignum libero, aut indignum esse ducamus? nónne odio dignos multos putamus, qui quodam motu, aut statu videntur

46

47

[h] sic o. v. c. al. *natura bona voluptas*,

[i] vox, *summa*, videtur inanis.

[k] al. *quod non animaduertendum*

videntur naturæ legem & modum contemsisse? Et, quoniam hæc [l] ducuntur de corpore, quid est, cur non rectè pulcritudo etiam ipsa propter se expetenda ducatur? nam si prauitatem, imminutionemque corporis, propter se fugiendam putamus: cur non etiam, ac fortasse magis, propter se formæ dignitatem sequamur? & si turpitudinem [m] fugiamus in statu, & motu corporis: quid est, cur pulcritudinem non sequamur: atque etiam [n] valetudinem, vireis, vacuitatem doloris non propter vtilitatem solùm, sed etiam ipsas propter se expetamus? Quoniam enim natura suis omnibus expleri partibus vult, hunc statum corporis per se ipsum expetit, qui est maximè è natura: quæ tota perturbatur, si aut ægrum corpus est, aut dolet, aut caret viribus. ‖ Videamus animi

48 partes: quarum est adspectus illustrior. quæ quo sunt excelsiores, eo dant clariora indicia naturæ. Tantus igitur est innatus in omnibus cognitionis amor, & scientiæ, vt nemo dubitare possit, quin ad eas res hominum natura nullo emolumento inuitata rapiatur. Videmúsne, vt pueri verberibus quidem à contemplandis rebus, perquirendisque deterreantur? vt pulsi requirant, & aliquid scire se gaudeant? vt aliis narrare gestiant? vt pompa, ludis, atque eiusmodi spectaculis teneantur, ob eamque rem vel famem, & sitim perferant? [o] Quid verò, qui ingenuis studiis, atque artibus delectantur, nónne videmus eos nec [p] valetudinis, nec rei familiaris habere rationem? omniaque perpeti, ipsa cognitione, & scientia captos? & cum maximis curis, & laboribus compensare eam, quam ex discendo capiant, voluptatem? ‖ Mihi quidem Ho-

49 merus huiusmodi quiddam vidisse videtur in iis, quæ de Sirenum cantibus finxerit. neque

enim.

[l] fort. *dicuntur*
[m] fort. *fugimus*
[n] v.c. *valitudinem,*
[o] L. *Quid verò? qui ingenuis studiis, atque artibus delectantur, nónne videmus &c.*
[p] v.c. *valitudinis,*

enim vocum suauitate videntur, aut nouitate quadam, & varietate cantandi reuocare eos solitæ, qui præteruehebantur, sed quia multa se scire profitebantur, vt homines ad earum saxa discendi cupiditate adhærescerent. ita enim inuitant Vlyssem: nam verti, vt quædam Homeri, sic istum ipsum locum)

,, q *O decus Argolicum, quin puppim flectis Vlysses,*
,, *Auribus vt nostros possis* r *agnoscere cantus?*
,, *Nam nemo hac vmquam est transuectus cærula cursu,*
,, *Quin prius adstiterit vocum dulcedine captus,*
,, *Post variis auido satiatus pectore musis,*
,, *Doctior ad patrias lapsus peruenerit oras.*
,, *Nos graue certamen belli, clademq;* s *tenemus,*
,, *Græcia quam Troia diuino numine vexit,*
,, *Omniaq; è latis* t *rerum vestigia terris.*

Vidit Homerus, probari fabulam non posse, si cantiunculis tantus vir irretitus teneretur. scientiam pollicentur: quam non erat mirum sapientiæ cupido patria cariorem. atque omnia quidem scire, cuiuscumque modi sunt, cupere curiosorum: duci verò maiorum rerum contemplatione ad cupiditatem scientiæ, summorum virorum est putandum. ‖ quem enim 50
ardorem studij censetis fuisse in Archimede, qui, dum in puluere quædam describit attentiùs, ne patriam quidem captam esse senserit? quantum Aristoxeni ingenium consumtum videmus in musicis? quo studio Aristophanem putamus ætatem in literis u duxisse? quid de Pythagora? quid de Platone, aut Democrito loquar, à quibus, propter discendi cupiditatem, vidêmus vltimas terras esse peragratas? quæ qui non vident, nihil vmquam magna cognitione dignum amauerunt. Atq; hoc loco, qui propter animi voluptates coli dicunt ea studia, quæ dixi, non intelligunt, idcircò esse ea propter se expe

q Δεῦ ῥάγ' ἰὼν, πολύαιν' ὀδυσσεῦ, μέγα κῦδος ἀχαιῶν, &c. ἰλιάδ. μ.

r al. *cognoscere*

s al. *canemus*,

t al. *regum*

u fort. *traduxisse?*

expetẽda, quòd, nulla vtilitate obiecta, delectentur animi, atque ipsa scientia, [17] etiam si [x] in x L. *incom-*
51 commoda datura sit, gaudeant. ‖ Sed quid atti- *modatura*
net de rebus tam apertis plura requirere? ipsi *fit:*
enim quæramus à nobis stellarum motus, contemplationesque rerum cœlestium, eorumque omnium, quæ natura obscuritate occultantur, cognitiones, quemadmodum nos moueant: & quid historia delectet, quam solemus persequi vsque ad extremum: prætermissa repetimus, inchoata persequimur. Nec verò sum inscius, esse vtilitatem in historia, non modò voluptatem.
52 ‖ Quid, cùm fictas fabulas, è quibus vtilitas nulla duci potest, cum voluptate legimus? quid, cùm volumus nomina eorum, qui quid gesserint, nota nobis esse, parenteis, patriam, multa prætereà minimè necessaria? quid, quòd homines infima fortuna, nulla spe rerum gerendarum, opifices denique, [y] delectentur y L. *delectan-*
historia? maximeque eos videre possumus res *tur*
gestas audire, & legere velle, qui à spe gerendi absunt, confecti senectute. Quocircà intelligi necesse est, in ipsis rebus, quæ discuntur, & cognoscuntur, inuitamenta inesse, quibus ad discendum, cognoscendumq; moueamur.
53 ‖ Ac veteres quidem Philosophi, [z] in beatorum in- z *ἐν μακά-*
sulis, fingunt qualis natura sit vita sapientium, *ρων νήσοις,*
quos cura omni liberatos, nullum necessarium vitæ cultum, aut paratum requirenteis, nihil aliud esse acturos putant, nisi vt omne tempus in quærendo, ac discendo in naturæ cognitione consumant. nos autem non solùm beatæ vitæ a fort. *multi*
istam oblectationem videmus, sed etiam leua- *cùm in custo-*
mentum miseriarum. itaque multi cùm in po- *dia, multi*
testate essent hostium, aut tyrannorum, [a] multi *cùm in exsi-*
in custodia, multi in exsilio, dolorem suum *lio.*
54 doctrinæ studiis leuauerunt. ‖ Princeps huius b al. *cùm è*
ciuitatis Phalereus Demetrius [b] cùm patria *patria*
pulsus

pulsus esset iniuria, ad Ptolemæum se Regem
* Alexandriam contulit, qui cùm in hac ipsa
Philosophia, ad quam te hortamur, excelleret,
Theophrastiq; esset auditor, multa præclara in
illo calamitoso otio scripsit, non ad vsum ali-
quem suum, quo erat orbatus: sed animi cultus
ille, erat ei quasi quidam humanitatis cibus.
Equidem è Cn. Aufidio, prætorio, erudito ho-
mine, oculis capto, sæpe audiebam, cùm se lucis
magis, quàm vtilitatis desiderio moueri diceret,
somnum denique nobis, nisi requietem corpo-
ribus, & medicinam quandam laboris afferret,
contra naturam putaremus datum. aufert enim
sensus, actionemq; tollit omnem. itaque, si aut
requietem natura non quæreret, aut eam posset
alia quadam ratione consequi, [18] [c] facilè pate-
remur, qui etiam nunc agendi aliquid, discen-
diq; causa propè contra naturam vigilias susci-
pere soleamus. ‖ Sunt autẽ [d] clariora, vel planè 55
perspicua, nec dubitanda indicia naturæ, maxi-
mè scilicet in homine, [e] sed in omni animali,
vt appetat animus aliquid agere semper, neque
vlla conditione quietem sempiternam possit
pati. facile est hæc cernere in primis puerorum
ætatulis. quamquam enim vereor, ne nimius
in hoc genere videar: tamen omnes veteres
Philosophi, maximè nostri, ad incunabula acce-
dunt, quòd in pueritia facillimè se arbitrentur
naturæ [f] voluptatem posse cognoscere. vi-
demus igitur, vt conquiescere ne infantes qui-
dem possint: [19] cùm verò paulùm [g] processe-
rint, lusionibus vel laboriosis delectantur, vt
ne verberibus quidem deterreri possint: eáque
cupiditas agendi aliquid adolescit vnà cum
ætatibus. Itaque, ne si iucundissimis quidem
nos somniis vsuros putemus, [20] Endymionis
somnum nobis [h] nolimus dari: idque si accidat,
mortis instar putemus. ‖ Quin etiam inerti- 56
tissimos

*vide Laërtium in vita Demetrij.

c L. *facilè nos eo carere pateremur:* al. *facilè nos eo carerem?*

d fort. *luce clariora,*

e fort. *sed & in omni animali,*

f L. *voluntatem posse*

g fort. *ætate processerint,*

h L. *velimus dari:*

tissimos homines, nescio qua singulari nequitia præditos, videmus tamen & animo, & corpore moueri semper, &, cùm re nulla impediantur necessaria, aut alueolum poscere, aut quærere quempiam ludum, aut sermonem aliquem requirere: cúmque non habeant ingenuas ex doctrina oblectationes, circulos aliquos, & semicirculos consectari, ne bestiæ quidem, quas delectationis causa cõcludimus, cùm copiosiùs alantur, quàm si essent liberæ, facilè patiuntur sese contineri: motúsq; solutos, & vagos, à na-

57 tura sibi tributos, requirunt. || Itaque, vt quisq; optimè natus, institutúsq; est, esse omnino nolit in vita, si gerendis negotiis orbatus, [21] possit paratissimis vesci voluptatibus. nam aut priuatim aliquid gerere malunt: aut, qui altiore animo sunt, capessunt remp. honoribus, imperiísq; adipiscendis, aut totos se ad studia doctrinæ conferunt. qua in vita, [i] tantum abest, vt voluptates consectentur: etiam curas, sollicitudines, vigilias perferunt: optimáque parte hominis, quæ in nobis diuina ducenda est, ingenij & mentis acie [k] fruuntur, nec voluptates requirentes, nec fugientes laborem. nec verò intermittunt aut admirationem earum rerum, quæ sunt ab antiquis repertæ, aut inuestigationem nouarum: quo studio, cùm satiari non possunt, omnium ceterarum rerum obliti, nihil abiectum, nihil humile cogitant: tantáq; est vis talibus in studiis, vt eos etiam, qui sibi alios proposuerunt fineis bonorum, quos vtilitate, aut voluptate dirigunt, tamen in rebus quærendis, explicandísque naturis ætates conterere videa-

58 mus. || Ergo hoc quidem apparet, nos ad agendum esse natos, actionum autem genera plura, vt obscurentur etiam minora maioribus. maximæ autem sunt, primùm, vt mihi quidem videtur, & iis quorum nunc in ratione versamur,

i al. *tantum abest, vt voluptates consectentur, vt etiam curas, sollicitudines, vigilias perferant:*

k al. *fruantur,*

consideratio, cognitioque rerum cœlestium, & earum, quas à natura occultatas, & latenteis, indagare ratio potest: deinde reip. administratio, aut administrandi, sciendique prudens, temperata, fortis, & iusta ratio, reliquæque virtutes, & actiones virtutibus congruentes: quæ vno verbo complexi omnia, [l] honesta dicimus: ad quorum etiam cognitionem, & vsum iam corroborati, natura ipsa præeunte deducimur. omnium enim rerũ principia parua sunt, [m] sed suis progressionibus vsu augentur: nec sine causa: in primo enim ortu inest * temeritas, & mollities quædam, vt nec res videre optimas, nec agere possint. virtutis enim, beatæque vitæ, quæ duo maximè expetenda sunt, seriùs lumen apparet: multo etiã seriùs, vt planè, qualia sint, intelligantur. præclarè enim Plato, BEATVM, CVI ETIAM IN SENECTVTE CONTIGERIT, vt sapientiam, verasque opiniones assequi possit. ‖ Quare, quoniam de primis naturæ commodis satis 59
dictum est, nunc de maioribus, cõsequentibusq; videamus. Natura igitur corpus quidem hominis sic & genuit, & formauit, vt alia in primo ortu perficeret, alia progrediẽte ætate fingeret, neque sanè multum adiumentis externis, & aduẽtitiis vteretur, animum autem reliquis rebus ita perfecit, vt corpus. sensibus enim ornauit ad res percipiendas idoneis, vt nihil, aut non multum adiumento vllo ad suam conformationem indigeret. quod autem in homine præstantissimum, atque optimum est, id deseruit. etsi dedit talem mentem, quæ omnem virtutem iam accipere posset, ingenuitq; sine doctrina [n] notitias paruas rerum maximarum, & quasi instituit docere, & induxit in ea, quæ inerant, tanquam elementa virtutis. sed virtutem ipsam inchoauit: nihil amplius. ‖ itaque nostrum est (quod 60
nostrũ dico, artis est) ad ea principia, quæ accepimus,

[l] καλά

[m] al. *sed suis progressionibus, & vsu augentur:*

* *temeritas,*

[n] ἐννοίας

pimus; consequentia exquirere, quoad sit id, quod volumus, effectum: quod quidem pluris sit haud paulò, magisq; ipsum propter se expetendum, quàm aut sensus, aut corporis ea, quæ diximus: quibus tantum pręstat mẽtis excellens perfectio, vt vix cogitari possit, quid intersit. itaque omnis honos, omnis admiratio, omne studiũ, ad virtutem, & ad eas actiones, quæ virtuti sunt consentaneæ, refertur: eaque omnia, quæ aut ita in animis sunt, aut ita gerũtur, vno nomine o honesta dicuntur. quorum omnium quæque sint notitiæ, quæq; significentur rerum vocabulis, quæque cuiusque vis, & natura sit, mox videbimus. || hoc autem loco tantùm explicemus, p hæc, honesta quæ dico, præterquàm quòd nosmetipsos diligamus, prætereà q suapte natura per se esse expetenda, indicant pueri: in quibus, r vt in speculis, natura cernitur. quanta studia decertantium sunt? quanta ipsa certamina? vt illi efferuntur lętitia, cùm vicerint? vt pudet victos? vt se accusari nolunt? quàm cupiũt laudari? quos illi labores non perferunt, vt ęqualium principes sint? quæ memoria est in his benè merentium? quæ referendæ gratiæ cupiditas? atque ea in optima quaque indole maximè apparent. in qua hæc honesta, quæ intelligimus, à natura tanquam adumbrantur, sed hæc in pueris expressa. || in iis verò ætatibus, quæ iam confirmatæ sunt, quis est tam dissimilis s homini, qui non moueatur & offensione turpitudinis, & comprobatione honestatis? quis est, qui non oderit libidinosam, proteruam adolescentiam? quis contrà in illa ætate pudorem, constantiam, etiamsi sua nihil intersit, non tamen diligat? quis Pullum Numitorem, Fregellanum, proditorem, quamquam reip. nostræ profuit, non odit? quis vrbis conseruatorem Codrum, quis Erichthæi filias non

61 (margin, beside "mox videbimus. || hoc autem loco tantùm ex-")

62 (margin, beside "brantur, sed hæc in pueris expressa. || in iis verò")

o καλά

p al. *hac honesta, qua dico,*

q for. *suapte natura, & per se*

r ὥσπερ ἐν τοῖς κατόπτροις,

s L. *hominis*

maximè laudat? cui Tibuli nomen odio non est? quis Aristidem mortuum non diligit? an obliuiscamur, quantoperè in audiendo, legendoque moueamur, cùm piè, cùm amicè, cùm magno animo aliquid factum cognoscimus?
‖ quid loquar de nobis, qui ad laudem, & ad 63
decus nati, suscepti, instituti sumus? qui clamores vulgi, atque imperitorum excitantur in theatris, cùm illa dicuntur?

„ *Ego sum Orestes.*

contraque ab altero,

„ *Immo enimuerò ego sum, inquam, Orestes.*

Cùm autem etiam exitus ab vtroq; datur conturbato, erranti que regi: ambos ergo vnà viuere precamur. quoties hoc agitur, quandóve, nisi admirationibus maximis? Nemo est igitur, qui non hanc affectionem animi probet, atque laudet: qua non modò vtilitas nulla quæritur, sed contra vtilitatem etiam conseruatur fides.
‖ Talibus exemplis non fictæ solùm fabulæ, 64
verùm etiam historiæ refertæ sunt, & quidem maximè nostræ. nos enim ad sacra Idæa concipienda optimum virum delegimus: nos tutores misimus Regibus: nostri Imperatores pro salute patriæ sua capita [t] vouerunt: nostri Consules Regem inimicissimum, mœnibus iam appropinquantem, monuerunt, à veneno vt caueret: nostra in rep. &, quæ per vim oblatum stuprum voluntaria morte lueret, inuenta est: & qui interficeret filiam, ne stupraretur. quæ quidem omnia, & innumerabilia prætereà, quis est, qui non intelligat, & eos, qui fecerunt, dignitatis splendore ductos, immemores fuisse vtilitatum suarum, [u] nósque, cùm ea [x] laudemus, nulla alia re, nisi honestate duci? Quibus rebus breuiter expositis (nec enim sum copiam, quam potui, quia dubitatio in re nulla erat, persequutus) sed his rebus concluditur profectò

t al. *deuouerunt*:

u fort. *& nos*,

x L. *laudamus*,

fecto, & virtutes omneis, & honestum illud,
quod ex his virtutibus exoritur, & in his hæ-
65 ret, esse per se expetendum. ‖ In omni autem
honesto, de quo loquimur, nihil est tã illustre,
nec quod latiùs pateat, quàm coniunctio inter
homines hominum, & quasi quædam societas,
& communicatio vtilitatum, & ipsa caritas ge-
neris humani: quæ nata à primo satu, quo à
procreatoribus nati diliguntur, & tota domus
coniugio, & stirpe cõiungitur, serpit sensim fo-
ras cognationibus primùm, tum affinitatibus,
deinde amicitiis:[y] post vicinitatibus cum ciui-
bus, & iis, qui publicè socij, atque amici sunt:
deinde totius complexu gentis humanæ. quæ
animi affectio suum cuique tribuẽs, atque hanc,
quam dico, societatem coniunctionis humanæ
munificè, & æque tuens, iustitia dicitur: cui ad-
iunctæ sunt pietas, bonitas, liberalitas, beni-
gnitas, comitas, quæque sunt generis eiusdem.
66 ‖ atq; hæc ita iustitiæ propria sunt, vt sunt vir-
tutum reliquarũ communia. nam cùm sic ho-
minis natura generata sit, vt habeat quiddam
innatum quasi ciuile, atq; populare, quod Græ-
ci πολιτικὸν vocant: quidquid aget quæq; vir-
tus, id à communitate, & ea, quam exposui, ca-
ritate, atque societate humana non abhorre-
bit: vicissímque iustitia, vt ipsa se fundet vsu
in ceteras virtutes, sic illas expetet. seruari
enim iustitia, nisi à forti viro, nisi à sapiente
non potest. Qualis est igitur omnis hæc, quam
dico, conspiratio,[z] consensúsque virtutũ, tale
est illud ipsum honestum: quandoquidem ho-
nestũ, aut ipsa virtus est, aut res gesta virtute.
quibus in rebus vita consentiens, virtutibúsque
respondens, recta, & honesta, & constans, &
67 naturæ congruens existimari potest. ‖ atque
hæc cõiunctio, confusióque virtutum, tamen à
Philosophis ratione quadam distinguitur. nam

y l. *pòst vicinitatibus, tum ciuibus,*

y al. *consensióque.*

cùm ita copulatæ, connexæque sunt, vt omnes omnium participes sint, nec alia ab alia possit separari: [a] tamen proprium suum cuiusque munus est, vt fortitudo in laboribus, periculisque cernatur: temperantia in prætermittendis voluptatibus: prudentia [a] in delectu bonorum, & malorum: iustitia in suo cuique tribuẽdo. quando igitur inest in omni virtute cura quædam quasi foras spectans, aliósq; appetens, atque complectens, exsistit illud, vt amici, vt fratres, vt propinqui, vt affines, vt ciues, vt omnes denique, quando vnam societatem hominum esse volumus, propter se expetẽdi sint, atque eorum nihil est eius generis vt sit in fine, atque extremo bonorum. ‖ ita fit, vt duo genera propter se expetendorũ reperiantur: vnum, quod est [b] in iis, in quibus completur illud extremum: quæ sunt aut animi, aut corporis. hæc autem, quæ sunt extrinsecus, id est, quæ neque in animo sunt, neque in corpore, vt amici, vt parentes, vt liberi, vt propinqui, vt ipsa patria, sunt illa quidem sua sponte cara, sed eodem in genere, quo illa non sunt. nec verò quisquam summum bonum assequi vnquam posset, si omnia illa, quæ sunt extrà, quamquã expetenda, summo bono continerentur. ‖ Quo modo igitur, inquies, verum esse poterit, omnia referri ad summum bonum, si amicitię, si propinquitates, si reliqua externa summo bono [c] non continerentur? Hac videlicet ratione: quòd ea, quæ externa sunt, iis tuemur officiis, quæ oriuntur à suo cuiusque genere virtutis. nam & amici cultus, & parentis, & qui officio fungimur, in eo ipso prodest, quod, ita fungi officio, in rectè factis est quæ sunt [d] orta virtutibus. quæ quidem sapientes sequuntur, vtentes tanquam duce natura. non perfecti autem homines, & tamen ingeniis excellentibus præditi,

68 69

[a] sic e. v. c. al. *tũ propr.*
[a] fort. *in dilectu.*
[b] fort. *in iis, quib. compl.*
[c] L. *non continentur?* al. *non continebuntur?*
[d] L. *orta à virtutibus.*

diti, [22] excitantur [e] spe gloriæ: quæ habet for-
mam honestatis, & similitudiné. quod si ipsam
honestatem vndique perfectam, & absolutam,
rem vnam præclarissimam omnium, maxime-
que laudandam, penitus viderent: quónam
gaudio complerentur, cùm tantopere eius a-
70 dumbrata opinione lætentur? ‖ quem enim
deditum voluptatibus, cupiditatum incendiis
inflammatum, in iis potiendis, quæ acerrimè
cõcupiuisset, tanta lætitia perfundi arbitramur,
quanta aut superiorem Africanum [f] Annibale
victo, aut posteriorem Karthagine euersa? [23]
quem Tiberina [g] dissensio, festo illo die, tanto
gaudio affecit, quanto L. Paulum, cùm regem
Persen captum adduceret, eodem flumine inue-
71 ctum? ‖ Agè nunc, Luci noster, exstrue animo
altitudinem, excellentiámque virtutum: iam nõ
dubitabis, quin earum compotes homines, ma-
gno animo, erectóque viuentes, semper sint
beati: qui omneis motus fortunæ, mutationes-
que rerum, & temporum, leueis, [h] & imbecil-
leis fore intelligant, si in virtutis certamen ve-
nerint. illa enim, quæ sunt à nobis bona corpo-
ris numerata, complent ea quidem beatissimam
vitam, sed ita, vt sine illis possit beata vita exsi-
stere. ita enim paruæ, & exiguæ sunt istæ acces-
siones bonorum, vt, quemadmodum stellæ in
radio solis, sic istæ in virtutum splendore ne
72 cernantur quidem. ‖ [i] Atque hæc, vt verè dici-
tur, parua esse ad beatè viuendum momẽta ista
corporis commodorum, sic nimis violentum
est, nulla esse dicere. qui enim sic disputãt, obli-
ti mihi videntur, [k] quæ ipsi egerint principia
naturæ. tribuendum igitur est his aliquid, dum-
modò, quantum tribuendum sit, intelligas. Est
tamen Philosophi, non tam gloriosa, quàm ve-
ra quærentis, nec pro nihilo putare ea, quæ se-
cundùm naturam illi ipsi gloriosi esse fateban-

e L. *sæpe gloria:*

f L. *Hannibale victo,*

g L. *decursio*, & ita o.v.c.

h L. *& imbecillos fore intell.* & ita o.v.c.

i fort. *Atque hoc, vt verè dicitur, parua esse.* &c.

k L. *quæ ipsi fecerint*

tur,& videre tantam virtutis,tantamque, vt ita dicam,auctoritatem honestatis, vt reliqua non illa quidé nulla,sed ita parua sint,vt nulla esse videantur. [l] Hæc est non omnia spernentis, præter virtutem, & virtutem ipsam suis laudibus amplificantis oratio.denique hæc est vndique cōpleta,& perfecta explicatio summi boni. hinc ceteri particulas arripere conati, suam quisque videri voluit afferre sententiam. ‖ Sæ- 73
pe ab Aristotele,& Theophrasto mirabiliter est laudata per se ipsa rerum scientia. hoc vno captus Herillus,scientiam, summum bonum esse defendit, nec rem vllam aliam per se expetendam. Multa sunt dicta ab antiquis [m] de cōtemnendis,ac despiciendis rebus humanis.hoc vnú Aristo tenuit: præter vitia, atque virtutes, negauit rem esse vllam aut fugiendam, aut expetendam. Positum est à nostris in iis rebus,quæ secundum naturam essent, non dolere. hoc Hieronymus summum bonum esse dixit. At verò Callipho, & post eum Diodorus, cùm alter voluptatem adamauisset, alter vacuitatem doloris, neuter honestate carere potuit, quæ est à nostris laudata maximè. ‖ Quinetiam ipsi 74
voluptarij [n] diuerticula quærant, & virtutes habeant in ore totos dies, voluptatemque primò duntaxat expeti dicant: deinde consuetudinem, quasi alteram naturam, effici, qua impulsi multa faciunt, nullam quærentes voluptatem.Stoici restant hi quidem [o] non vnam aliquam,aut alteram à nobis, sed totam ad se nostram Philosophiam transtulerunt. atque, vt reliqui fures, earum rerum, quas * ceperunt, signa commutant: sic illi, vt sententiis nostris pro suis vterentur,nomina tanquam rerum notas,mutauerũt.Ita relinquitur sola hæc disciplina digna studiosis ingenuarũ artium,digna eruditis, digna claris viris,digna principibus,

l L. *Hæc est nec omnia spern.* & ita o. v. c.

m o.v.c. *de contennendis*, non pl.

n sic o. v.c. & vulg. fort. *deuerticula quærunt,& virtut.habent in ore t. d. vol. qua pr. duntaxat experi dicunt*: &c.

o fort. *non vnam aliquã, aut alteram sententiam à nobis*,&c.

* Muretus leg. *clepserint. Var.* lec.lib. 9. cap.19.

75 bus, digna regibus. ‖ Quæ cũ dixiſſet, paulumque inſtitiſſet: Quid eſt, inquit? ſatiſne vobis videor pro meo iure [25] in veſtris auribus commentatus?* Et ego, Tu verò, inquam, Piſo, vt ſæpe aliàs, ſic hodie ita iſta noſſe viſus es, vt, ſi tui copia nobis ſemper fieret, nõ multùm Græcis ſupplicandum putarem. quod quidem eo probaui magis quia memini, Staſeam Neapolitanum, doctorem illum tuum, nobilem ſanè Peripateticum, aliquanto iſta ſecus dicere ſolitum, aſſentientem iis, qui multum in fortuna ſecunda, aut aduerſa, multùm in bonis, aut malis corporis ponerent. * Eſt vt dicis, inquit: ſed hæc ab Antiocho, noſtro familiari, dicuntur multò meliùs, & fortiùs, quàm à Staſea dicebantur. quamquam ego non quæro, quid tibi à me probatum ſit, ſed huic Ciceroni noſtro,

* M. CIC.

* PISO.

76 quem diſcipulum cupio à te abducere. ‖* TVM Lucius, Mihi verò iſta valde probata ſunt: quod item fratri puto. Tũ mihi Piſo, P * QVID ergo, inquit? dáſne adoleſcenti veniam? an eum diſcere ea mauis, quæ cùm præclarè didicerit, nihil ſciat? * EGO verò, inquam, permitto. ſed nõnne meminiſti, mihi licere probare iſta, quæ ſunt à te dicta? quis enim poteſt ea, quæ probabilia videantur ei, non probare? * An verò, inquit, quiſquam poteſt probare, quod perceptum, quod comprehenſum, quod cognitum non habet? * NON eſt iſta, inquam, Piſo, magna diſſenſio. nihil eſt enim aliud, quamobrem nihil percipi mihi poſſe videatur, niſi quòd percipiendi vis ita definitur à Stoicis, vt negent quidquam poſſe percipi, niſi tale verùm, quale falſum eſſe non poſſit. itaque hæc cum illis eſt diſſenſio, cum Peripateticis nulla ſanè. ſed hæc omittamus. habent enim & bene longam, & ſatis litigioſam diſputationem. ‖ Illud mihi

* L. CICER.

* PISO.

p L. *Quid ergo? inquit.*

* M. CICER.

* PISO.

* M. CICER.

77 à te nimiùm feſtinanter dictum videtur, ſapien-

teis omneis esse semper beatos. nescio quo
modo præteruolauit oratio. quod nisi ita ef-
ficitur: quæ Theophrastus de fortuna, de do-
lore, de cruciatu corporis dixit, cum quibus
coniungi beatam vitam nullo modo posse pu-
tauit, vereor ne vera sint. nam illud vehe-
menter repugnat, eundem & beatum esse,
& multis malis oppressum. hæc quo modo
* Piso. conueniant, non sanè intelligo.* Vtrùm igitur
tibi non placet, inquit, virtutis tātam vim esse,
vt ad beatè viuendum se ipsa contenta sit? an,
si id probas, ita fieri posse negas, vt ij, qui vir-
tutis compotes sint, etiam malis quibusdam
* M. Cicer. affecti, beati sint? * Ego verò volo in virtute
vim esse quàm maximam: sed, quanta sit, aliàs:
nunc tantum, possítne esse tanta, si quid-
* Piso. quam extra virtutē habeatur in bonis. ‖ * At- 78
qui, inquit, si Stoicis concedis, vt virtus sola,
si adsit, vitam efficiat beatam: concedis etiam
Peripateticis. quæ enim mala illi non audent
q V. C. & appellare, aspera autem, & incommoda, q &
reicienda, reiicienda, & aliena naturæ, esse concedunt,
ea nos mala dicimus, sed exigua, & porrò mi-
nima. Quare si potest esse beatus is, qui est in
r V. C. reiciē- asperis, r reiiciendisque rebus, potest is quo-
disque reb. que esse, qui est in paruis malis. * Et ego, Piso,
* M. Cic. inquā, si est quisquā, qui acutè in caussis videre
s L. qua de soleat, [26] s quæ res agatur, is es profectò tu.
re agatur, quare attende, quæso. nam adhuc, meo fortasse
* Piso. vitio, quid ego quæram, non perspicis. * Istic
t fort. quod sum, inquit, exspectóque, quid ad id, quod quæ-
M. * Cic. ram, respondeas. ‖ * Respondebo, me non 79
solet ebulli quærere, inquam, hoc tempore, quid virtus
re nonnum- possit efficere, sed quid constanter dicatur,
* Piso. quid ipsum à se dissentiat. * Qvo igitur, inquit,
* M. Cicer. modo? * Qvia cùm à Zenone, inquā, hoc ma-
quam, gnificè, tanquam ex oraculo editur, Virtus ad
beatè viuendum se ipsa contenta est. Quare,
inquit?

inquit? Respondet : Quia, nisi quod honestum est, nullum est aliud bonum. Non quæro iam, verúmne sit: illud dico, ea, quæ dicat, præclarè

80 inter se cohærere. ‖ Dixerit hoc quidem Epicurus, semper beatum esse sapientem : [t] quod [u] quidem solet ebullire nonnumquam. quem quidem, cùm summis doloribus conficiatur, ait dicturũ, Quàm suaue est: quàm nihil curo! non pugnem cũ homine, cur tantum habeat in natura boni. illud vrgeã, non intelligere eũ, quid sibi dicendum sit, cùm dolorem summũ malũ esse dixerit. Eadem nunc mea aduersum te oratio est. dicis eadem omnia & bona, & mala, quę quidem dicunt, qui numquam Philosophũ, pictum, vt dicitur, viderunt, [x] valetudinem, vireis, staturam, formam, integritatem [y] vnguiculorum omnium : deformitatem, morbum,

81 debilitatem, mala. [27] ‖ Iam illa externa parce tu quidem: [z] sed hæc, cùm corporis bona sint, eorum conficientia certè in bonis numerabis amicos, liberos, propinquos, diuitias, honores, opes. [28] [a] contrà hæc attende me nihil dicere: si ista mala sunt, in quæ potest incidere sapiens, sapientem esse, non esse ad beatè viuendum, satis. * IMMÒ verò, inquit, ad beatissimè viuendum, parum est: ad beatè verò, satis. * ANIMADVERTI, inquam, te isto modo paulò antè ponere: & scio ab Antiocho nostro dici sic solere. sed quid minùs probandũ, quàm esse aliquem beatum, nec satis beatum? quod autem satis est, eò quidquid accesserit, nimium est. & nemo nimiùm beatus est: & nemo bea-

82 to beatior. ‖ * Ergo, inquit, tibi Q. Metellus, qui treis filios consules vidit, è quibus vnum etiam & censorem, & triumphantem, quartum autem prætorem, eosque saluos reliquit, & treis filias nuptas, cùm ipse consul, censor etiam, augúrq; fuisset, & triumphasset; [b] vt sapiens fuerit, non-

ne bea

t fort. *quod solet ebullire nonnumquam.*

v fortasse delẽda particula *quidem*

x v.c. *valitudinem,*

y L. *vnguiculorum omnium bona deformit.*

z fort. *sed cum hæc corporu, bona sint: eorum prof.conf.*al. *sed hæc corporu, cum bona sint, corũ prof.*

* PISO.

* M. CICER.

a fort. *Contra hæc, attende, videatne nihil dicere.*

* PISO.

b fort. *modo vt sapiens fuerit,*

ne beatior, quàm vt item sapiens fuerit, qui in potestate hostium vigiliis, & inedia necatus est, Regulus?* Quid me istud rogas, inquã: Stoicos roga.* Quid igitur, inquit, eos responsuros putas? Nihilo beatiorem esse Metellum, quàm Regulum. Inde igitur, inquit, audiendum est.

* CICER.
* PISO.

‖ * TAMEN à proposito, inquam, aberrauimus. 83
non enim, inquam, quæro, quid verũ, sed quid cuique dicendum sit. Vtinam quidem dicerent alium alio beatiorem: iam ruinas videres. in virtute enim sola, & in ipso honesto cùm sit bonum positum, cumque nec virtus, vt placet illis, nec honestũ crescat, idque bonum solum sit, quo qui potiatur, necesse est beatus sit, cùm id augeri non possit, in quo vno positum est beatum esse: quî potest esse quisquam alius alio beatior? vidésne, vt hæc concinant? Et Hercule (fatendum est enim, quod sentio) mirabilis est apud illos contextus rerum. respondent extrema primis, media vtrisque, omnia omnibus: quid sequatur, quid repugnet, [c] vident: in geometria prima si dederis, danda sunt omnia. concede nihil esse bonum, nisi quod honestum sit: concedendum est, in virtute sola positam esse beatam vitam. Vide rursus retrò. dato hoc: dandum erit illud.
quod vestri non item.‖Tria genera bonorum. 84
[d] procliuiùs currit oratio: venit ad extremum: hæret in salebra. cupit enim dicere nihil posse ad beatam vitam deesse sapienti. Honesta oratio: Socratica, Platonis etiam. * Audeo dicere, inquit. Non potest, nisi [e] retexueris illa: paupertas, si malum est, mendicus beatus esse nemo potest, quamuis sit sapiens. At Zeno eum non beatum modò, sed etiam diuitem dicere ausus est. Dolere, malum: [29] [f] in cruce qui angitur, beatus esse non potest. Bonum, liberi: misera orbitas. bonum, patria: miserum, exsilium. bonum,

* CICERO.

c L. *vident: &, vt in geometria, prima si ded.*

d L. *in pro cliui currit oratio:*

* PISO. & ita v. c.

e forr. *retexuerit*

f L. *in crucem qui agitur,*

bonum, valetudo : miserum, morbus. bonum, integritas corporis : misera debilitas. bonum, incolumis acies : misera cæcitas. quæ si potest singula consolando leuare, vniuersa quo modo sustinebit? sit enim idem cæcus, debilis, morbo grauissimo affectus, exsul, orbus, egens, torqueatur eculeo: quem hunc appellas Zeno? Beatum, inquit. Etiam beatissimum? [g] Quippe, inquiet, cùm tam docuerim, gradus istā rē non habere, quàm virtutem in qua sit etiam ipsum
85 beatum. ‖ Tibi hoc incredibile, quia beatissimum [h] quid tuum? credibile? si enim ad populum me vocas: eum, qui ita sit affectus, beatum numquam probabis. si ad prudenteis : alterum fortasse dubitabunt, sítne tantum in virtute, vt ea præditi, vel in Phalaridis tauro beati sint: alterum non dubitabunt, quin & Stoici conuenientia sibi dicant & vos repugnātia. Theophrasti igitur, inquit, tibi liber ille placet de beata vita? Tamen aberramus à proposito: &, ne longiùs: * prorsus, inquam, Piso, si ista mala
86 sunt, placet. ‖ * Nonne igitur tibi videntur, inquit, mala? * [i] Id quæres, inquam: in quo, vtrū respondebo, verses te huc, atque illuc necesse est. * Quo tandem modo, inquit? * Quia si mala sunt, is, qui erit in his, beatus non erit. si mala non sunt, iacet omnis ratio Peripateticorum. Et ille ridens, * Video, inquit, quid agas. ne discipulum abducā, times. Tu verò, inquam, ducas licet, si sequatur. erit enim mecum, si tecum erit. Audi igitur, inquit, Luci.[30] [k] tecum enim, vt ait Theophrastus, mihi instituenda oratio est. Omnis auctoritas Philosophiæ consistit in beata vita comparanda: beatè enim
87 viuendi cupiditate incensi omnes sumus. ‖ Hoc mihi cum tuo fratre conuenit. quare hoc videndum est, possítne nobis hoc ratio Philosophorum

g al. *Quippini, inquiet, cum tā doc. gr. ist. rem nō hab. quàm virtutem, in qua sit etiā ipsum beatum?*

h al. *quid? tuum, credibile?*

* CICERO.
* PISO.
* CICER.

i Lam. *Id quaru, inquam:*

* PISO.
* CICERO.
* PISO.

k fort. *tecū enim mihi insti. oratio est. Omnis auctoritas Philosophiæ, vt ait Theophrastus, cōsistit in beata vita comparanda, &c.*

ſophorum dare. pollicetur certè. niſi enim id
faceret, cur Plato AEgyptum peragrauit, vt à
ſacerdotibus barbaris numeros, & cæleſtia
acciperet? cur poſt Tarentum ad Architã? cur ad
ceteros Pythagoreos, Echecratem, Timæum,
Actionem, Locros, vt cùm Socratem expreſ-
ſiſſet, adiungeret Pythagoreorum diſciplinam.
eáque, quæ Socrates repudiabat, addiſceret?
cur ipſe Pythagoras & AEgyptum luſtrauit, &
Perſarũ magos addiit? cur tantas regiones bar-
barorum pedibus obiit? tot maria tranſmiſit?
cur hæc eadem Democritus? [31] qui verè, [l] fal-
ſóne, [m] quæreremus, dicitur oculis ſe priuaſ-
ſe: certè vt quàm minimè animus à cogitatio-
nibus abduceretur: patrimonium neglexit: a-
gros deſeruit incultos, quid quærens aliud, niſi
beatam vitam, quam ſi etiam in rerum cogni-
tione ponebat, tamen ex illa inueſtigatione
naturæ conſequi volebat vt eſſet bono animo.
id enim ille ſummum bonum, εὐθυμίαν, & ſæ-
pe [n] ἀχαχίαν appellat, id eſt, animũ terrore li-
berum. Sed hæc [o] etſi præclarè, nondum ta- 88
men & perpolita. pauca enim, neque ea ipſa
enucleatè ab hoc de virtute quidem dicta. poſt
enim hæc in hac vrbe primùm à Socrate quæri
cœpta: deinde in hũc locum delata ſunt [p], nec
dubitant, quin in virtute omnis, vt benè ſic etiã
beatè viuendi ſpes poneretur. quæ cùm Zeno
didiciſſet à noſtris: [32] vt in actionibus [q] per-
ſcribi ſolet, de re eadẽ [r] fecit alio modo. Hoc
tu nunc in illo probas. Scilicet vocabulis rerũ
mutatis, inconſtantiæ crimen ille effugit, nos
effugere non poſſumus? Ille Metelli vitam ne-
gat beatiorem, quàm Reguli: præponendam
tamen: nec magis expetendam, ſed magis ſu-
mendam: &, ſi optio eſſet, eligendam Metelli,
[s] reiiciendam Reguli. Ego, quam ille præpo-
nendam, & magis eligendam, beatiorem hanc
appello:

l fort. *falſóve*,

m verbum *quæreremus* delendum putat Lam.

n *ἀταραξίαν app.*

o L. *&* *ſi præclara, nec dum tamen perpolita. pauca, &c.*

p L. *nec dubitauit, quin*

q v. c. *præſcribi ſolet*, & ita L.

r fort. *dixit*

s v. c. *reiiciẽdam R.*

appello: nec vllo minimo momento plus ei vitæ tribuo, quàm Stoici. Quid interest, nisi quòd ego res notas notis verbis appello: illi nomina noua quærunt, quibus idem dicant?
89 ‖ Ita quemadmodum in senatu semper est aliquis, qui interpretem postulet: sic isti vobis cum interprete audiendi sunt. bonum appello, quidquid secundùm naturam est: quod contra, malum: nec ego solus: sed tu etiam, Chrysippe, [33] t in foro, domi in schola definis. Quid ergo? aliter homines, aliter Philosophos loqui u putes oportere? [34] x Quanti quidque sit, aliter doctos, & indoctos? sed cùm constiterit inter doctos, quanti res quæq; sit: si homines essent, vsitatè loquerentur. dum res maneant, verba
90 fingant arbitratu suo. ‖ Sed venio ad inconstantiæ crimen, ne sæpiùs dicas, me aberrare: quam tu ponis in verbis: ego positam in re putabam. si satis erit hoc perceptum, in quo adiutores Stoicos optimos habemus, tantam vim esse virtutis, vt omnia, si ex altera parte ponantur, ne appareant quidem: cùm omnia, quæ illi commoda certè dicunt esse, & sumenda, & eligenda, & præposita, quæ ita definiunt, vt satis magno æstimanda sint: hæc igitur cùm ego tot nominibus à Stoicis appellata partim nouis, & commentitiis, vt ista producta, & reducta, partim idem significantibus: quid enim interest, expetas, an eligas? mihi quidem etiam lautius videtur, quod eligitur, & ad quod y delectus adhibetur. sed, cùm ego ista bona omnia dixero, [35] tantum refert z quàm magna dicam: quàm expetenda, quàm valdè. sin autem nec expetenda ego magis, quàm tu eligenda, nec illa pluris æstimanda ego, qui bona, quàm tu, qui producta appellas: omnia ista necesse est obscurari, nec apparere, & in virtutes, tanquam
91 in solis radios, incurrere. ‖ At enim, qua

t L. *in foro, domi: in schola desinis.* & ita o. v.c.

u L. *putas*

x v.c. *Quanti quidque sit, aliter docti, aliter indocti. sed cùm constiterit*

y fort. *dilectus*

z L. & v. c. *quàm magna dicam: cùm expetenda, quàm valdè.*

in vita est aliquid mali, ea esse beata non potest. Ne seges quidem igitur spicis vberibus, 91
& crebris, si auenam vspiam videris. nec mercatura quæstuosa, si in maximis lucris parum aliquid damni contraxerit.[36] An hoc [a] vsquequaque aliter in vita, & non ex maxima parte de tota iudicabis? an dubium est, quin virtus ita maximam partem obtineat in rebus humanis, vt reliquas obruat? audebo igitur, quæ secundum naturam sunt, bona appellare,[b] nec fraudare suo veteri nomine, quàm aliquid potiùs nouum exquirere. virtutis autem amplitudinem quasi in altera libræ lance ponere.
|| Terram, mihi crede, ea lanx, & maria deprimet. semper enim ex eo, quod maximas parteis continet, latissimeque funditur, tota res appellatur. dicimus aliquem hilarè viuere. igitur, si semel tristior effectus est, hilara vita amissa est? [c] At hoc in eo M. Crasso, quē semel ait in vita risisse Lucius, [d] non contingit, vt ea re minùs ἀγέλαστος, vt ait idem, vocaretur. Polycratum Samiū felicem appellant. nihil acciderat ei, quod nollet, nisi quòd annulum, quo delectabatur, in mare abiecerat. Ergo infelix vna molestia: felix rursus, cùm is ipse annulus in præcordiis piscis inuentus est. Ille verò, si insipiens: (quod certè, quoniam tyrannus:) numquam beatus. si sapiens: ne tū quidem miser, cùm ab Oronte prætore [e] Darei in crucem actus est. At multis malis affectus. Quis negat? sed ea mala virtutis magnitudine obruebantur. || An ne hoc quidem Peripateticis 93
concedis, vt dicant, omniū virorum bonorū, id est, sapientum, omnibusque virtutibus ornatorum, vitam omnibus partibus plus habere semper boni, quā mali? quis hoc dicit?[37] [f] Stoicis licet minimè. sed isti ipsi, qui voluptate, & dolore omnia metiuntur, nónne clamant, sapienti

(92 in the margin beside "Terram, mihi crede")

a L. *vsquequaque; aliter in vita? & non*, &c.

b L. *nec fraudare suo veteri nomine potiùs, quàm aliquod nouum exquirere: virtutis* &c.

c q. v. c. *An hoc* non pl.

d L. *non cōtigit*, &c. & ita o. v. c.

e al. *Darij*

f al. *Stoici scilicet. Minime. sed isti* &c. fo. *Stoici soli? Minime. sed*

pienti plus semper adesse, quod velit, quàm quod nolit? Cùm tantum igitur in virtute ponant ij, qui se fatentur virtutis causa, nisi ea voluptatem acciret, ne manum quidem versuros fuisse: quid facere nos oporter, qui quamuis minimam animi præstãtiam omnib. bonis corporis anteire dicamus, vt ea ne in conspectu quidẽ relinquantur? quis enim est, qui hæc cadere in sapiẽtem dicere audeat, vt, si fieri possit, virtutẽ in perpetuum [g] abiiciat, vt dolore omni liberetur? quis nostrûm dixerit, quos nõ pudet ea, quæ Stoici aspera dicũt, mala dicere, melius esse turpiter aliquid facere cũ voluptate, quàm g v.c. abiciat,

94 honestè cum dolore? ‖ nobis Heracleotes ille Dionysius flagitiosè desciuisse videtur à Stoicis, propter oculorum dolorem. [32] [h] quis verò hoc didicisset à Zenone, non dolere, cùm doleret? illud audierat, nec tamen didicerat, malum illud non esse, quia turpe non esset, & esset ferendum viro. Hic si Peripateticus fuisset, permansisset, credo, in sententia, quoniã dolorem dicunt malum esse. de asperitate autem eius fortiter ferenda præcipiunt eadem, quæ Stoici: & quidem Arcesilas tuus, etsi fuit in differendo pertinacior, tamen noster fuit. erat enim Polemonis. is cum arderet podagræ doloribus [i], visitassetque hominem Carneades, Epicuri perfamiliaris, & tristis exiret: mane, quæso, inquit, Carneade noster: nihil illinc huc peruenit, ostendit pedes, & pectus. attamen hic

h L. *quasi verò hoc d. à Zen. nõ doleret, cùm doleret.*

i fort. *visisséque hom.*

95 mallet non dolere. ‖ Hæc igitur est nostra ratio quæ tibi videtur inconstans: cùm propter virtutis cælestem quandam & diuinam, tantámque præstantiam, vt, vbi virtus sit, résque magnæ, sumendæ [k], laudabilésq; virtute gestæ, ibi esse miseria, & ærumna non possit, tamen labor possit, & molestia: non dubitem dicere, omneis sapienteis semper beatos esse, sed tamen

k fort. *laudabiles, atq; è virtute g.*

fieri posse, vt sit alius alio beatior. Atqui iste locus est, Piso, tibi etiam, atq; etiam confirmandus, inquam, quem si tenueris, nō modò meum Ciceronem, sed etiam me ipsum abducas licebit. || Tum Quinctus, Mihi quidem, inquit, satis 96
hoc confirmatum videtur. lætor quidē philosophiam, cuius antea supellectilem pluris æstimabam: quā possessiones reliquorum: ita mihi diues videbatur, vt ab ea petere possem quidquid in studiis nostris concupissem. hanc igitur lętor etiā acutiorē repertā, quā ceteras: q̧ quidā ei deesse dicebāt. Non quā nostrā quidē, inquit Pomponius, iocans. sed mehercule pergrata mihi oratio tua. quæ enim dici Latinè posse nō arbitrabar, ea dicta sunt à te, nec minùs planè, quā dicuntur à Græcis [1] verbis aptis. Sed tēpus est, si videtur: & recta quidē ad me. Quod cùm ille dixisset, & satis disputatum videretur [m], in oppidum ad Pomponium perreximus omnes.

1 L. *nec verbis minus* ml fort. *omnes in oppidū ad Pomponium perreximus.*

M. T. CICERONIS TVSCVLANARVM Quæstionum, ad M. Brutum, LIBER PRIMVS.

a q. v. c. DISPVTATIONVM,

DE CONTEMNENDA MORTE.

A nomine villæ, quæ priùs fuit Syllæ Dictatoris, hasce disputationes quinque libris & totidem diebus absolutas Tusculanas quæstiones inscripsit Cicero, in quibus Stoicorum dogmata austeriora quæq; maximè probentur. In hoc primo libro disputaturus, de mortis contemptu, Brutum significatione sui de illo clari iudicij sibi conciliat, populúmque Romanum, cuius virtutes & ingenia Græcis anteponit.

A. id est, ATTICVS, vel AVDITOR.
M. id est, MARCVS.

CVM

CVM defensionũ laboribus, senatoriísq; muneribus, aut omnino, aut magna ex parte essem aliquando liberatus, retuli me, Brute, te hortante maximè, ac ea studia, quæ retenta animo, remissa temporibus, lõgo interuallo intermissa reuocaui: &, cũ omnium artium, quæ ad rectã viuendi viam pertinerent [b], ratio, & disciplina, studio sapiẽtiæ, quæ Philosophia dicitur, cõtineretur: hoc mihi Latinis literis illustrandum putaui: non quia Philosophia Græcis & literis, & doctoribus percipi non posset: sed meũ iudicium [c] semper fuit, omnia nostros aut inuenisse per se sapientiùs, quàm Græcos: aut accepta ab illis, fecisse meliora, quę quidem di-
2 gna statuissent, in quibus elaborarent. ‖ nam mores, & instituta vitæ, résque domesticas, ac familiareis nos profectò & meliùs tuemur, & lautiùs. rem verò publicã nostri maiores certè melioribus [d] temperauerunt & institutis, & legibus. Quid loquar de re militari? in qua cum virtute nostri multùm valuerunt, tum plus etiã disciplina. Iam illa, quæ natura, non literis assecuti sunt, neq; cum Græcis, neq; vlla cum gẽte sunt conferenda. Quæ enim tanta grauitas, quæ tanta constantia, magnitudo animi, probitas, fides, quæ tam excellẽs in omni genere virtus in vllis fuit, vt sit cum maioribus nostris compa-
3 randa? ‖ doctrina Græcia nos, & omni literarũ genere superabat. in quo erat facile vincere nõ repugnanteis. nam cùm apud Græcos antiquissimũ è doctis sit genus poëtarum, siquidẽ Homerus fuit, & Hesiodus antè Romã conditam, Archilochus regnãte Romulo: seriùs poëticam nos accepimus: annis enim ferè [e] CCCCCX. post Romã conditam Liuius fabulam dedit C. Claudio, Cæci filio, M. Tuditano, consulibus, anno ante natũ Ennium: qui fuit maior natu, quàm Plautus, & Næuius. Serò igitur à nostris

b μέθοδος

c al. *semper hoc fuit.*

d al. *temperarunt*

e al. *ccccxiiii.*

poëtæ vel cogniti, vel recepti. Quanquam eſt
in Originibus, ſolitos eſſe in epulis canere con-
uiuas ad tibicinem de clarorum hominũ virtu-
tibus. honorem tamen huic generi non fuiſſe,
declarat oratio Catonis, in qua obiecit, vt [f]
probrũ [g], Marco Nobiliori, quòd is in prouin-
ciam poëtas duxiſſet. duxerat autem conſul ille
in Aetoliam, vt ſcimus, Ennium. Quo minus
ergo honoris erat poëtis, eo minora ſtudia fue-
runt. nec tamen, ſiqui magnis ingeniis in eo
genere exſtiterunt, non ſatis Græcorum gloriæ
reſponderunt. ‖ An cenſemus, ſi Fabio, nobi- 4
liſſimo homini, laudi datum eſſet, q. pingeret [i],
non multos etiã apud nos futuros [h], Polycle-
tos, & Parrhaſios fuiſſe? Honos alit arteis, om-
néſque incenduntur ad ſtudia gloria: iacentq́;
ea ſemper, quæ apud quoſque improbantur.
Summam eruditioné Græci ſitam cenſebant in
neruorum, vocúmque cantibus. igitur & Epa-
minondas, princeps, meo iudicio, Græciæ, fidib.
præclarè ceciniſſe dicitur: Themiſtoclésque [i]
aliquot antè annis, cùm in epulis recuſaſſet ly-
ram, habitus eſt indoctior. Ergo in Græcia mu-
ſici floruerunt, diſcebántque id omnes, nec, qui
neſciebat, ſatis excultus doctrina putabatur.
In ſummo apud illos honore Geometria fuit.
itaque nihil Mathematicis illuſtrius. At nos,
metiendi, ratiocinandíque vtilitati, huius artis
terminauimus modum. ‖ At contrà oratorem 5
celeriter complexi ſumus. nec enim primò eru-
ditum, aptum tamen ad dicendum: pòſt autem
eruditum. nam, Galbam, Africanum, Lælium,
doctos fuiſſe [k], memoriæ traditum eſt: ſtudio-
ſum autem eum [l], qui hos ætate anteibat, Ca-
tonem: pòſt verò Lepidum, Carbonem, Grac-
chos: deinde ita magnos noſtram ad ætatem,
vt non multùm, aut nihil omnino Græcis [m] ce-
deretur. Philoſophia iacuit vſque ad hanc æta-
tem.

f ὄνειδος,
g al. M. *Nobiliori*,
h L. *Polygnotos, & P*
i al. *aliquot ante annos*,
k à q. v. c. abeſt vox *memoria*, nec agnoſcit L.
l q. v. c. *qui his ætate anteibat*. alij, vt vulg.
m L. *cederemus*.

tem, nec vllum habuit lumen literarum Latinarum: quæ illustranda, & excitanda nobis est, vt, si occupati profuimus aliquid ciuibus
6 nostris, prosimus etiam, si possumus, otiosi. ‖ In quo eo magis nobis est elaborandum, quod multi iam esse Latini libri dicuntur scripti inconsideratè ab optimis illis quidem viris, sed non satis eruditis. fieri autem potest, vt rectè quis sentiat, & id, quod sentit, politè eloqui nõ possit. sed mandare quemquam literis cogitationes suas, qui eas nec disponere, nec illustrare possit, nec delectatione aliqua allicere lectorem, hominis est intemperanter abutentis & otio, & literis. Itaque suos libros ipsi legunt cum suis, nec quisquam attingit, præter eos, qui eandem licentiam scribendi sibi permitti volunt. Quare si aliquid oratoriæ laudi nostra attulimus industria, multò studiosiùs Philosophiæ fonteis aperiemus, è quibus etiam illa manabant. ‖ Sed, vt Aristoteles, vir summo ingenio [n], scientiæ copia, cùm motus esset Isocratis Rhetoris gloria, dicere etiam cœpit, adolescenteis docere, & prudentiã cum eloquentia iungere: sic nobis placet nec pristinum dicendi studium deponere, & in hac maiore, & vberiore arte versari. hanc enim perfectam Philosophiam semper iudicaui, quæ de maximis quæstionibus copiosè posset, ornatéque dicere. in quam exercitationem [o] ita nos studiosè operam dedimus, vt iam etiam scholas Græcorum more habere auderemus: vt nuper tuum post discessum in Tusculano, cùm essent complures mecum familiares [p], tentaui, quid in eo genere possem. vt enim antea declamitabam causas, quod nemo me diutiùs fecit: sic hæc mihi nunc senilis est declamatio. Ponere iubebam de quo quis audire vellet: & id aut
7 sedens, aut ambulãs disputabam. ‖ itaq; dierum

n fort. *scientia, copia,*

o *ita nos studiose dedimus, vt iã*

p v.c. *temptaui*, nõ pi.

quinque scholas, vt Græci appellant, in totidem libros contuli. fiebat autem ita, vt, cùm is, qui audire vellet, dixisset, quid sibi videretur, tum ego contrà dicerem. hæc est enim, vt scis, vetus & Socratica ratio contra alterius opinionem disserendi. nam ita facilimè, [q] quod verisimillimum esset, inueniri posse Socrates arbitrabatur. sed quo commodiùs disputationes explicentur. sic eas exponam, quasi agatur res, nō quasi narretur. ergo ita nascetur exordium. ‖ A. 9
[3] Malum mihi videtur esse mors. M. Iis ne, qui mortui sunt: an iis, quibus moriendum est? A. Vtrisque. M. Est igitur miserum, quoniā malū. A. Certè. M. Ergo & ij, quibus euenit iam, vt morerentur, & ij, quibus euenturum est, miseri. A. Mihi ita videtur. M. Nemo ergo non miser. A. Prorsus nemo. M. Et quidem, si tibi constare vis, omnes [r] quicumque nati sunt, erúntve, non solùm miseri, sed etiam semper miseri. nam si solos eos diceres miseros, quibus moriendum esset: neminem tu quidem eorum, qui viuerent, exciperes: moriendum est enim omnibus: esset tamen miseriæ finis in morte. quoniam autem etiam mortui, miseri sunt, in miseriam nascimus sempiternam. necesse est enim miseros esse eos, qui centum millibus annorum ante occiderunt, vel potiùs omnes quicumque nati. A. Ita prorsus existimo. ‖ M. Dic, 10
quæso, num te illa terrent, triceps apud inferos Cerberus, Cocyti fremitus, [s] transuectio Acherontis, [4] mento summam aquam attingens siti enectus Tātalus? [5] nū illud, quod Sisiphus versat

„ *Saxum sudans nitendo, neque proficit hilum?*

fortasse etiam inexorabiles iudices, Minos, & Rhadamantus, apud quos nec te M. Crassus defendet, nec M. Antonius, nec, quoniam apud Græcos iudices res agetur, poteris adhibere Demosthenem: tibi ipsi pro te erit maxima

coro

q al. *quid veri simillimū esset,* &c: al. *quid verū, verive simill.*

r *L. qui vnquam nati sunt,* & ita q. v. e.

s al. *transectio Acherontis.*

corona causa dicenda. Hæc fortasse metuis, & idcirco mortem censes esse sempiternum malum. A. Adeóne me delirare censes, vt ita esse credam? M. An tu hæc non credis? A. Minimè verò. M. Malè hercule narras. A. Cur? quæso. M. quia disertus esse possem, si contra ista dicere.

11 ‖ A Quis enim nō in eiusmodi causa? aut quid negotij est,[t] hæc poëtarum, & pictorum portenta conuincere? M. Atqui pleni sunt libri Philosophorum contra ista ipsa differentium. A. Ineptè sanè. quis est enim tam excors, quem ista moueant? M. Si ergo apud inferos miseri non sunt, ne sunt quidem apud inferos vlli. A. Ita prorsus existimo. M. Vbi ergo sunt ij, quos miseros dicis? aut quem locum incolunt? si enim sunt, nusquam esse non possunt. A. ego verò nusquam esse illos puto. M. Igitur ne esse quidem. A. Prorsus isto modo: & tamen mise-

12 ros ob id ipsum quidem, quia nulli sunt. ‖ M. Iam mallem Cerberum metueres, quàm ista tam inconsideratè diceres. A. Quî tandem? M. Quem esse negas, eundem esse dicis, vbi est acumen tuum? cùm enim miserum esse dicis, tum eum, qui non sit, dicis esse. A. non sum ita hebes, vt ista dicam. M. Quid dicis igitur? A. miserum esse verbi causa, M. Crassum, qui illas fortunas morte dimiserit: miserum Cn. Pompeium, qui tanta gloria sit orbatus:[u] omneis denique miseros, qui hac luce careant. M. Reuolueris eodē. sint enim oportet, si miseri sūt. tu autem modò negabas eos esse, qui mortuj essent. si igitur non sunt, nihil possunt esse. ita ne miseri quidē sunt. A. non dico fortasse etiā, quod sentio. nā istud ipsum, nō esse cùm fueris

13 miserrimū puto. ‖ M. quid miserius, quàm omnino numquam fuisse? ita, qui nondū nati sūt, quia non sunt, miseri iā sunt: & nos ipsi, si post mortem miseri futuri sumus, miseri fuimus,

t L. vt *ista credam?* & ita V.C.

u V.C. *omnis*.

antequam nati. ego autem non commemini, antequam sum natus, [x] me miserum. tu si meliore memoria es, velim scire, ecquid de te recordere. A. Ita iocaris, quasi ego dicam, eos esse miseros, qui nati non sunt, & non eos [y] miseros, qui mortui sunt. M. esse ergo eos dicis. A. immò, quia non sunt, cū fuerint, eos miseros esse. M. Pugnantia te loqui non vides? quid enim tam pugnat, quàm nō modò miserum, sed omnino quidquam esse, qui non sit? an tu egressus porta Capena, cùm Calatini, Scipionū, Seruiliorum, Metellorum sepulchra vides, miseros putas illos? A. Quoniam me verbo premis, posthac nō ita dicā, miseros esse, sed tantū, miseros, ob id ipsum, quia nō sunt. ‖ M. Non dicis igitur 14
miser est M. Crassus, sed tātum, miser M. Crassus. A. Ita planè. M. Quasi non necesse sit, quidquid isto modo pronunties, id aut esse, aut non esse. an tu Dialecticis ne imbutus quidem es? in primis enim hoc traditur: omne pronuntiatum (sic enim mihi in præsentia occurrit, vt [z] appellarē ἀξίωμα: vtar post alio, si inuenero melius) id ergo est pronūtiatum, quod aut verum, aut falsum esse dicitur. cùm igitur dicis, miser M. Crassus: aut hoc dicis, miser est Crassus, vt possit iudicari, verum id, falsúmne sit: aut nihil dicis omnino. A. Age, iam concedo non esse miseros, qui mortui sunt, quoniam extorsisti, vt faterer, qui omnino non essent, eos ne miseros quidem esse posse. quid? qui viuimus, cum moriendum sit, nónne miseri sumus? quæ enim potest in vita esse iucunditas, cùm dies, & nocteis cogitandum sit, iam, iamque esse moriendum? ‖ M. Ecquid ergo intelligis, quantum mali 15
ex humana conditione deieceris? A. quónam modo? M. quia, si mori etiam mortuis miserum esset, infinitum quoddā, & sempiternū malum haberemus in vita. nunc video calcem: [b] ad quem

x fort. *me essem fecit.*

y fort. delenda hæc vox, *miseros.*

z al. *appellem.*

a q. v. c. *id ergo, quod est pronuntiatum, aut verum est, aut falsum,*

b v. c. *ad quam cum* & ita L.

quem cum sit decursum, nihil sit præterea extimescendum. sed tu mihi videris Epicharmi, acuti, nec insulsi hominis, vt Siculi, sententiam sequi. A. Quam? non enim noui. M. Dicam, si potero, Latinè. scis enim me Græcè loqui in Latino sermone non plus solere, quã in Græco Latinè. A. & rectè quidem: sed quæ tandem est Epicharmi ista sententia? M.

„ [c] *Emori nolo: sed me esse mortuũ* [d] *nihil æstimo.* A. Iam agnosco Græcũ. sed quoniam coëgisti, vt concederem, qui mortui essent, eos miseros non esse, perfice si potes, vt ne moriendum

16 quidem esse, miserum putem. M. Iam istuc quidem nihil negotij est: sed etiam maiora molior. A. Quo modo hoc nihil negotij est? aut quæ tãdẽ sunt ista maiora? M. Quoniã, si post mortem nihil est mali, ne mors quidem est malum: cui proximum tempus est post mortẽ, in quo mali nihil esse concedis: ita ne moriendum quidem esse, malum est. id est enim, perueniendum esse ad id, quod non esse malum confitemur. A. Vberiùs ista, quæso. hæc enim spinosiora, priùs vt confitear, me cogunt, quàm vt assentiar. sed quæ sunt ea, quæ dicis te maiora moliri? M. Vt doceam, si possim, non modò malum non esse, sed bonum etiam esse mortem. A. Non postulo id quidem, aueo tamen audire. vt enim non efficias quos vis, tamẽ, mors vt malũ non sit, efficies. sed nihil te interpellabo. [e] conti-

17 nentem orationẽ audire malo. M. Quid? si te rogauero aliquid, nónne respondebis? A. Superbi id quidẽ esset. sed, nisi quid necesse erit, malo ne roges. M. Geram tibi morem, & ea, quæ vis, vt potero, explicabo, nec tamen quasi Pythius Apollo, certa vt sint, & fixa, quæ dixero: sed vt homunculus [f] vnus è multis, probabilia coniectura sequens. vltra enim quo progrediar, quàm vt verisimilia [g] videam, non ha-

[c] Ἀποθανεῖν ἢ τεθνάναι οὔ μοι διαφέρει.
[d] al. *nihil æstimo.*
[e] συνεχοῦ
[f] ὡς τῶν πολλῶν,
[g] al. *dicam,*

beo. certa dicent ij, qui & percipi ea posse dicunt,& se sapienteis esse profitentur. A. Tu, vt videtur, nos ad audiendum parati sumus. ‖ M. 18
Mors igitur ipsa,quæ videtur notissima res esse, quid sit, primùm est videndum. sunt enim, qui discessum animi à corpore putét esse mortem. sunt, qui nullum censeant fieri discessum, sed vnà animum, & corpus occidere, animúmque cum corpore extingui. qui discedere animum censent, alij statim dissipari, alij diu permanere,alij semper. Quid sit porrò ipse animus, aut vbi, aut vnde, magna dissensio est. [7] aliis cor ipsum, animus videtur: ex quo excordes, vecordes, concordésque dicuntur: & Nasica ille prudens,bis consul, Corculum, &

h al. *Ailius*

" *Egregiè cordatus homo catus* [h] *Aelius Sextus.*

‖ Empedocles animum esse censet [8], cordi suffusum sanguiné.aliis pars quædam cerebri,visa est animi principatum tenere. aliis nec cor ipsum placet, nec cerebri quandã partem, esse animum: sed alij in corde,alij in cerebro dixerunt animi esse sedem,& locum.[i] animum autem alij animam [k],vt ferè nostri declarant,nominari.nam & agere animã, & efflare dicimus, & animosos, & bene animatos, & ex animi sententia:ipse autẽ animus ab anima dictus est. Zenoni Stoico animus, ignis videtur. Sed hæc quidem, quæ dixi [l], cor, cerebrum, animam, ignem,vulgò:reliqua ferè singuli,vt multi antè veteres. ‖ proximè autẽ Aristogenus, musicus, idémq; Philosophus [m],intentionem ipsius corporis quandam, velut in cantu,& fidibus, quæ harmonia dicitur. sic ex corporis totius natura,& figura,varios motus cieri, tanquã in cantu sonos. Hic ab artificio suo non recessit, & tamen dixit aliquid, quod ipsum quale esset, erat multò antè & dictum, & explanatũ à Platone. Xenocrates animi figuram, & quasi corpus,

i al. *animum autẽ animã nostri declarant nominari.*

k q. v. c. *vt ferè ipsum declarat nomẽ,*

l al. *cor sanguinem, cerebrum,*

m q. v. c. *ipsius corporu intentionẽ quãdam,*

19
20

pus, negauit esse, verùm numerum dixit esse, cuius vis, vt iam anteà Pythagoræ visum erat, in natura maxima esset. eius doctor Plato triplicem finxit [n] animam: cuius principatum, id est, rationem, in capite, sicut in arce, posuit: & duas parteis separare voluit, iram, & cupiditatem: quas locis disclusit: iram in pectore, cupi-
21 ditatem subter præcordia locauit. ‖ Dicæarchus autem in eo sermone, quem Corinthi habitum tribus libris exponit, doctorum hominũ disputantium, primo libro multos loquenteis facit: duobus Pherecratem quendam Phthiotam senem, quem ait à Deucalione ortum, disserẽtem inducit, nihil esse omnino animum, & hoc esse nomen totum inane, frustraque animalia, & animanteis appellari: neque in homine inesse animum, [o] vel animam, nec in bestia: vimque omnem eam, qua vel agamus quid, vel sentiamus, in omnibus corporibus viuis æquabiliter esse fusam, nec separabilem à corpore esse, quippe quæ nulla sit, nec sit quidquam, nisi corpus vnum, & simplex, ita figuratum, vt tem-
22 peratione naturæ vigeat, & sentiat. ‖ Aristoteles longè omnibus (Platonem semper excipio) præstans & ingenio, & diligentia, cùm quatuor illa genera principiorum esset complexus, è quibus omnia orirentur, quinctam quandam naturam censet esse, è qua sit mens. cogitare enim, & prouidere, & discere, & docere, & inuenire aliquid, & tam multa alia, meminisse, amare, odisse, cupere, timere, angi, lætari: hæc, & similia eorum, in horum quatuor generum nullo inesse putat. quinctum genus adhibet, [p] vacans nomine: & sic ipsum animum, [q] ἐντελέχειαν appellat nouo nomine, [9] quasi quandam cõtinuatam motionẽ, & perennem. Nisi quæ me fortè fugiũt, hæ sunt ferè omnium de animo sententiæ. Democritũ enim magnum

n q.v.c. *animi naturam et cuius principatum*.
o hoc totũ, *vel animam*, abest à q. v. c.
p ἀνώνυμον,
q al. ἐνδελέχειαν

quidem

quidem illum virum, sed leuibus, & rotundis corpusculis efficiẽtem animum concursu quodam fortuito, omittamus. nihil est enim apud istos, quod non atomorum turba conficiat.
|| Harum sentẽtiarum quæ vera sit, Deus aliquis 23
viderit: quæ verisimillima, magna quæstio est. r vtrùm igitur inter has sententias diiudicare malumus, an ad propositum redire? A. Cuperem equidem vtrumque, si posset: sed est difficile non confundere. quare si, vt ista non disseramus, liberari mortis metu possumus, id agamus. sin id non potest, nisi hac quęstione animorum explicata, nunc, si videtur, hoc: illud, aliàs. M. Quod malle te intelligo, id puto esse commodius. efficiet enim ratio, vt quæcumque vera sit earum sententiarum, quas exposui, mors aut malum non sit, aut sit bonum potiùs. || nam si 24
cor, aut sanguis, aut cerebrum est animus, certè, quoniam est corpus, interibit cum reliquo corpore. s si anima est, fortasse dissipabitur: si ignis, extinguetur: si est Aristoxeni harmonia, dissoluetur. Quid de Dicæarcho dicam, qui nihil omnino animum t dicat esse? His sententiis omnibus nihil post mortẽ pertinere ad quemquam potest. pariter enim cum vita sẽsus amittitur. non sentientis autem, nihil est, vllam in partem quod intersit. reliquorum sententiæ spem afferunt, si te fortè hoc delectat, posse animos, cùm è corporibus excesserint, in cœlum, quasi in domicilium suum, peruenire. A. Me verò delectat: idq́; primùm ita esse: deinde, etiam si non sit, mihi tamen persuaderi velim.
|| M. Quid tibi ergo opera nostra opus est? num 25
eloquẽtia Platonem superare possumus? euolue diligenter eius eum librum, qui est de animo: amplius quod desideres, nihil erit. A. Feci mehercule, & quidem sæpiùs: sed nescio quo modo, dum lego, assentior: cùm posui librum,

r Fort. *vtrū igitur has sẽtentias diiudicare malumus,*

s al. *si aër,* mendosè.

t fort. *dicit esse?*

&

& mecum ipse de immortalitate animorum cœpi cogitare, assensio omnis illa [u] elabitur. M. Quid hoc? dásne aut manere animos post mortem, aut morte ipsa interire? A. Do verò. M. Quid, si maneant? A. Beatos esse concedo. M. Si intereant? A. Non esse miseros, quoniam ne sint quidem. [x] iam istuc, coacti à te, paulò antè concessimus. M. quo modo igitur, aut cur mortem malum tibi videri dicis, quæ aut beatos nos efficiet, animis manentibus, aut non mise-
26 ros, sensu carenteis? ‖ A. Expone igitur, nisi molestum est, primùm animos, si potes, remanere post mortem: tum, si minùs id obtinebis (est enim arduum) docebis carere omni malo mortem. ego enim istuc ipsum vereor, ne malum sit, non dico carere sensu, sed carendum esse. M. Auctoribus quidem ad istam sententiam, quam vis obtineri, vti optimi possumus: quod in omnibus causis & debet, & solet valere plurimum: & primùm quidem omni antiquitate: quæ quo propiùs aberat ab ortu, & diuina progenie, hoc meliùs ea fortasse, quæ erant vera,
27 cernebat. ‖ itaque vnum illud erat insitum priscis illis, quos Cascos appellat Ennius, esse in morte sensum, [y] neque excessu vitæ sic deleri hominem, vt funditùs interiret: idque cùm multis aliis rebus, tum è pontificio iure, & cæremoniis sepulcrorum intelligi licet: quas maximis ingeniis præditi nec tanta cura coluissent, nec violatas tam inexpiabili religione sanxissent, nisi hæsisset in eorum mentibus, mortem non interitum esse omnia tollentem, atque delentem, sed quandam quasi migrationem, commutationemque vitæ, quæ in claris viris, & fœminis dux in cœlum soleret esse: [10] in ceteris humi [z] retineretur, & permaneret
28 tamen. ‖ ex hoc, & nostrorum opinione:
Romulus in cœlo [a] cum diis agit æuum;

u q.v.c. *illabitur.* al. *inlabitur.* vnde fort. leg. *dilabitur.*
x fort. *nam istuc coacti à te,* &c. fort. *iam enim istuc,* &c.
y fort. *neque excessu è vita*
z L. *retineret, & permanerent tamen.*
a L. *cum diis genitalibus æuum degit, vt fama assentiens.*

vt famæ assentiens dixit Ennius : & apud Græcos, indeq; perlapsus ad nos, & vsque ad Oceanum Hercules, tantus, & tam præsens habetur Deus. hinc Liber, Semele natus, eademq; famæ celebritate Tyndaridæ fratres: [11] qui non modò [b] adiutores in præliis victoriæ populi R. sed etiam nuncij fuisse perhibentur. Quid? Ino, Cadmi filia, nónne Leucothea nominata à Græcis, Matuta habetur à nostris? quid? totum propè cœlum, ne plureis persequar, nónne humano genere completum est? || Si verò scrutari 29
vetera, & ex his ea, quæ scriptores Græciæ prodiderunt, eruere coner: ipsi illi, maiorum gentium dij qui habentur, hinc à nobis profecti in cœlum reperientur. Quære, quorum demonstrantur sepulcra in Græcia: reminiscere, quoniam es initiatus, quæ tradantur mysteriis: tum denique, quàm hoc latè pateat, intelliges. Sed qui nondum ea, quæ multis pòst annis tractari cœpissent, physica didicissent, tantum sibi persuaserant, quantum natura admonente cognouerant: rationes, & causas rerum non tenebant: visis quibusdam sæpe mouebantur, hisque maximè nocturnis, vt viderentur ij, qui vita excesserant, viuere. || [c] Vt 30
porrò firmissimum hoc afferri videtur, cur deos esse credamus, quòd nulla gens tam fera, nemo omnium tam sit immanis, cuius mentem non imbuerit deorum opinio, multi de diis praua sentiunt. id enim vitioso more effici solet. omnes tamen esse vim, & naturam diuinam arbitrantur. nec verò id collocutio hominum, aut consensus efficit: non institutis opinio est confirmata, non legibus. Omni autem in re consensio omnium gentium, lex naturæ putanda est. quis est igitur, qui suorum mortem primùm non eò lugeat, quòd eos orbatos vitæ commodis arbitretur? Tolle hanc opinionem: luctum

[b] V.C. *adiutores in præliis, populi R. sed etiam victoria nuncij fuisse perhibentur.*

[c] L. *At porrò firmissimum*

luctum sustuleris. nemo enim mœret suo incommodo. dolent fortasse, & anguntur: sed illa lugubris [d] lamentatio, fletusque mœrens, ex eo est, quòd eum, quem diliximus, vitæ commodis priuatum arbitramur, idque sentire. Atque hæc ita sentimus natura duce, nulla ratione, nul-

d al. *eiulatio*.

31 laque doctrina. ‖ Maximum verò argumentum est, naturam ipsam de immortalitate animorum tacitam iudicare, quòd omnibus curæ sunt, [e] & maximè quidem, quæ post mortem futura sint. Serit arbores, quæ alteri seculo prosint, vt ait Statius in Synephebis, quid spectans, nisi etiam postera secula ad se pertinere? Ergo arbores seret diligens agricola, quarum adspiciet bacam ipse nunquam: vir magnus leges, instituta, [12] remp. [f] conseret. Quid procreatio liberorum, quid propagatio nominis, quid adoptiones filiorum, quid testamentorum diligentia, quid ipsa sepulcrorum monumenta, quid [g] elogia significant, nisi nos

e L. *& maxima quidem*.

f L. *non seret?*

g al. *ellogia* al. *eclogia*

32 futura etiam cogitare? ‖ Quid illud? num dubitas, quin specimen naturæ capi deceat ex optima quaque natura? quæ est igitur melior in hominum genere natura, quàm eorum, qui se natos ad homines iuuandos, tutandos, conseruandos arbitramur? abiit ad deos Hercules. nunquam abiisset, nisi, cùm inter homines esset, eam sibi viam muniuisset. Vetera iam ista, & religione omnium consecrata. Quid in hac rep. tot, tantosque viros ob remp. interfectos, cogitasse arbitramur? iisdémne vt finibus nomen suum, quibus vita, terminaretur? Nemo vnquam sine magna spe immortalitatis se pro patria

33 offerret ad mortem. ‖ licuit esse otioso Themistocli, licuit Epaminondæ, licuit, ne & vetera, & externa quæram, mihi: sed nescio quo modo inhæret in mentibus quasi seculorum quoddam augurium futurorum: idque in

maximis

maximis ingeniis, altissimísque animis & exsistit maximè, & apparet facillimè. quo quidem demto, quis tam esset amens, qui semper in laboribus, & periculis viueret? loquor de principibus. ‖ quid poëtæ? nónne post mortem nobi- 34
litari volunt? vnde ergo illud?

„ *Adspicite ô ciues senis Ennij imagini formam.*
„ *Hic vestrûm panxit maxima facta patrum.*

Mercedem gloriæ flagitat ab iis, quorum patres affecerat gloria. idemque,

„ *Nemo me lacrymis decoret, nec funera fletu*
„ *Faxit: cur? volito viuus per ora virûm.*

Sed quid Poëtas? opifices etiam post mortem [h] nobilitari volunt. quid enim Phidias sui similem speciem inclusit in clypeo Mineruæ, cùm inscribere non liceret? [i] Quid nostri Philosophi? nónne in his ipsis libris, quos scribunt de contemnenda gloria, sua nomina inscribunt?

h al. *nominitari*
i al. *Quid? nostri Philosophi nónne* &c.

‖ Quòd si omnium consensus, naturæ vox est: 35
omnesque, qui vbique sunt, consentiunt esse aliquid, quod ad eos pertineat, qui è vita cesserunt: nobis quoque idem existimandum est. &, si, quorum aut ingenio, aut virtute animus excellit, eos arbitramur, quia natura optima sint, cernere naturæ vim maximè: verisimile est, cùm optimus quisque maximè posteritati seruiat, esse aliquid, cuius is post mortem sensum sit habiturus. ‖ Sed vt deos esse natura opinamur, 36
qualesq; sint, ratione cognoscimus: sic permanere animos arbitramur consensu nationum omnium: qua in sede maneant, qualesque sint, ratione discendum est. cuius ignoratio finxit inferos, easq; formidines, quas tu contemnere non sine causa videbare. in terram enim cadentibus corporibus, hisque humo tectis, ex quo dictum est humari, sub terra censebant reliquam vitam agi mortuorum. quam eorum opinionem magni errores consequuti sunt: quos auxerunt.

auxerunt Poëtæ. frequens enim conſeſſus theatri, in quo ſunt mulierculæ, & pueri, mouetur audiens tam grande carmen:

,, *Adſum, atque aduenio* [k] *Acheronte, vix, via alta atque ardua,* [k] L. *Acherunte*,
,, *Per ſpeluncas ſaxis ſtructas aſperis, pendentibus,*
,, *Maximis: vbi rigida conſtat craſſa caligo inferûm.*

37 ‖ tantumque valuit error, qui mihi quidem iam ſublatus videtur, vt corpora cremata cùm ſcirent, tamen ea fieri apud inferos fingerent, quæ ſine corporibus nec fieri poſſent, nec intelligi. animos enim per ſe ipſos viuenteis non poterant mente complecti: formam aliquam, figuramque quærebant. inde Homeri tota νεκυία: inde ea, quæ meus amicus Appius νεκρομαντεῖα faciebat: inde in vicinia noſtra Auerni lacus,

,, *Vnde animæ excitantur obſcura vmbra, aperto oſtio*
,, [13] *Alti* [l] *Acherontis* [m] *ſalſo ſanguine, imagines mortuorum.* [l] L. *Acheruntis*,

has tamen imagines loqui volunt: quod fieri nec ſine lingua, nec ſine palato, nec ſine faucium, laterum pulmonum vi, & figura poteſt. nihil enim animo videre poterant: ad oculos omnia referebant. magni autem eſt ingenij, reuocare mentem à ſenſibus, & cogitationem [m] fort. *falſo ſanguine*.

38 à conſuetudine abducere. ‖ itaque credo equidem [14] etiam alios [n] tot ſeculis diſputaſſe de animis: ſed, quod literis exſtet, Pherecydes Syrus [o] primùm dixit, animos hominum eſſe ſempiternos: antiquus ſanè. fuit enim meo regnante gentili. Hanc opinionem diſcipulus eius Pythagoras maximè confirmauit: qui cùm Superbo regnante in Italiam veniſſet, tenuit magnam illam Græciam [p] cùm honore, & diſciplina, tum etiam auctoritate: multaque ſecula poſteà ſic viguit Pythagoreorum nomen,

[n] L. *tot ſeculis: ſed, quod*
[o] L. *primus*
[p] al. *cum honore diſciplina, tum*

vt nulli alij docti viderentur. Sed redeo ad antiquos. rationem illi sententiæ suæ non ferè reddebāt, nisi quid erat numeris, aut descriptionibus explicandum. ‖ Platonem ferunt, vt Py- 39
thagoreos cognosceret, in Italiam venisse, & in ea cùm alios multos, tum Architam, Timæúmq; cognouisse, & didicisse Pythagorea omnia: primúmque de animorum æternitate non solùm sensisse idem, quod Pythagoras, sed rationem etiam attulisse. quam, nisi quid dicis, prætermittamus, & hanc totam spem immortalitatis relinquamus. A. An tu, cùm me in summam exspectationem adduxeris, deseris? errare mehercule malo cum Platone, quem tu quanti facias, scio, & quem ex tuo ore admiror, quàm cum istis vera sentire. ‖ M. Macte virtute. ego enim 40
ipse cum eodem ipso non inuitus errauerim. Num igitur dubitamus, an, sicut pleraque, sic & hoc? quamquam hoc quidem minimè. persuadent enim mathematici, terram [q] in medio mūdi sitam, ad vniuersi cœli complexum quasi puncti instar obtinere, quod κέντρον illi vocant: eam porrò naturam esse quatuor omnia gignétium corporum, vt quasi partita habeant inter se, & diuisa mométa: terrena, & humida suopte nutu, & suo pondere ad pareis angulos in terram, & in mare ferantur: reliquæ duæ partes, vna ignea, altera animalis, vt illæ superiores [r] in medium locum mundi grauitate ferantur, & pondere, sic hæ sursum rectis lineis in cœlestem locum subuolent, [15] siue ipsa natura superiora [s] appetente, siue quòd à grauioribus leuiora natura repellantur. quæ cùm constent, perspicuum debet esse, animos, cùm è corpore excesserint, siue illi sint animales, id est, spirabiles, siue ignei, [16] [t] sublime ferri. ‖ si verò aut 41
numerus quidam sit animus, quod subtiliter magis, quàm dilucidè dicitur, aut quincta illa non

q V. C. *in medio mŭdo sitam,* &c. & ita L. & al. *in medio mundi loco sitam,*

r V. C. *in medium locum grauitate ferantur,* & ita L.

s L. *appetentes,*

t al. *in sublime ferri.*

non nominata magis, quàm non intellecta natura: multò etiam integriora, ac puriora sunt, vt à terra longissimè se efferant. horum igitur aliquid animus est, ne tam vegeta mens aut in corde, cerebróve, aut in [u] Empedocleo sanguine demersa iaceat. Dicæarchum verò cum Aristoxeno æquali, & condiscipulo suo, doctos sanè homines omittamus: quorum alter ne condoluisse quidem vmquam videtur, qui animum se habere non sentiat: alter ita delectatur suis cantibus, vt eos etiam ad hæc transferre conetur. Harmoniam autem ex interuallis sonorum nosse possumus, quorum varia compositio etiam harmonias efficit plureis: membrorũ verò situs, & figura corporis, vacans animo, quam possit harmoniam efficere, non video: sed hic quidem, quamuis eruditus sit, sicut est, hæc magistro concedat Aristoteli: canere ipse doceat. benè enim illo prouerbio Græcorum præcipitur,

„ [x] *Quam quisque norit artem, in hac se exerceat.*

42 ‖ illam verò funditùs eiiciamus indiuiduorum corporum leuium, & rotundorũ concursionem fortuitam, quam tamen Democritus concalefactam, & spirabilem, id est, animalem esse voluit. is auté animus, qui [y] si est horum quatuor generum, ex quibus omnia constare dicuntur, ex inflammata anima constat, vt potissimùm videri video Panætio, superiora capessat necesse est. nihil enim habent hæc duo genera proni, & supera semper petũt: ita, siue dissipantur procul à terris, id euenit: siue permanent, & conseruant habitum suum, hoc etiam magis necesse est ferantur ad cœlum, & ab his perrumpatur, & diuidatur crassus hic, & concretus aër, qui est terræ proximus. calidior est enim, vel potiùs ardétior animus, quàm est hic aër, quem modò dixi crassum, atque concretum. quod ex eo sciri

u al. *Empedoclio*

x Ἔρδοι τις ἣν ἕκαστος εἰδείη τέχνην.

y L. *si est horum quatuor generum ex aliquo, ex quibus*

z fort. *ex terreno principiorum*

a fort. *Accedit, cur eo facilius*

potest, quia corpora nostra [z] terreno principiorum genere confecta, ardore animi concalescũt. ‖ [a] accedit, vt eo faciliùs animus euadat 43
ex hoc aëre, quem sæpe iam appello crassum, cùmque perrumpat, quòd nihil est animo velocius, nulla est celeritas, quæ possit cum animi celeritate contendere. qui si permanet incorruptus, suique similis: necesse est ita feratur, vt penetret, & diuidat omne cœlum hoc, in quo nubes, imbres, ventique coguntur: quod & humidum, & caliginosum est, propter exhalationes terræ. quam regionem cùm superauit animus, naturamq; sui similem cõtigit, & agnouit: iunctus ex anima tenui, & ex ardore solis temperato, ignibus insistit, & finem altiùs se efferendi facit: cùm enim sui similem & leuitatem, & calorem adeptus est, tanquam paribus examinatus ponderibus, nullam in partem mouetur, eaque ei demùm naturalis est sedes; cùm ad sui simile penetrauit, in quo nulla re egens aletur, & sustentabitur iisdem rebus, quibus
astra sustentantur, & aluntur. ‖ cumq; corporis 44
facibus inflammari soleamus ad omneis ferè cupiditates, eoq; magis incendi, quòd iis æmulemur, qui ea habeant, quæ nos habere cupiamus: profectò beati erimus, [b] cùm, corporibus relictis, & cupiditatum, & æmulationum erimus expertes: quodque nunc facimus, cùm laxari curis sumus, vt spectare aliquid velimus, & visere, id multò tum faciemus liberiùs: totosque nos in contemplandis rebus, perspiciendisque ponemus, propterea quòd & natura [c] inest mentibus nostris insatiabilis quædam cupiditas veri * videndi: & oræ ipsæ locorum illorum, quò peruenerimus, quo faciliorem nobis cognitionem rerum cœlestium, eo maiorem cognoscendi cupiditatem dabunt.
‖ hæc enim pulchritudo etiam in terris [17] [d] pa- 45
triam

b fort. *tum, cùm, corporibus*

c L. *inest in mentibus* & ita v. c.

* *visendi:*

d L. *patriam illam,*

triam illam,& auitā(vt ait Theophraſtus) Phi-
ſolophiam, cognitionis cupiditate incenſam,
excitauit. præcipue verò fruentur ea, qui tum
etiam, cùm has terras incolentes, circumfuſi
erant caligine; tamen acie mentis diſpicere cu-
piebant. etenim ſi nunc aliquid aſſequi ſe pu-
tant, qui oſtium Pōti viderunt, & eas anguſtias,
per quas penetrauit ea, [c] quæ eſt nominata

„ [f] *Argo, quia Argiui in ea, delecti viri,*
„ *Vecti, petebant pellem inauratam arietis:*

aut ij, qui Oceani freta illa viderunt,

„ *Europam, Libyamque rapax vbi diuidit vnda:*

quod tandem ſpectaculum fore putamus, cùm
totam terram contueri licebit, eiuſque cùm ſi-
tum, formam, circumſcriptionem, tum & habi-
tabileis regiones, & rurſum omni cultu propter
46 vim frigoris, aut caloris, vacanteis? ‖ nos enim
ne nunc quidem oculis cernimus ea, quæ vide-
mus.[18] neque enim eſt vllus ſenſus in corpore,
ſed, vt non ſolùm Phyſici docent, verùm etiam
medici, qui iſta aperta, & patefacta viderunt, viæ
quaſi quædam ſunt ad oculos, ad aureis, ad na-
reis à ſede animi perforatæ: itaque ſæpe aut
cogitatione, aut aliqua vi morbi impediti, aper-
tis atque integris & oculis, & auribus, nec vi-
demus, nec audimus: vt facilè intelligi poſſit,
[g] animum & videre, & audire, non eas parteis,
quæ quaſi feneſtræ ſunt animi: quibus tamen
ſentire nihil queat mens, niſi id agat, & adſit.
Quid, quòd eadem mente res diſſimillimas cō-
prehendimus, vt colorem, ſaporem, calorem,
odorem, ſonum? quæ numquam quinque nun-
tiis animus cognoſceret, niſi ad eum omnia re-
ferrentur, [h] vt idem omnium iudex ſolus eſſet.
47 ‖ Atque ea profectò tum multò puriora, & di-
lucidiora cernentur. cùm quò natura fert, li-
ber animus peruenerit. nam nunc quidē, quam-
quam foramina illa, quæ patent ad animum à

c L. *qua eſt nominata Argo, quia Argiui in ea, delecti viri V.*

f al. *Argo, qua vecti Argiui, dilecti viri, Petebant illam pellem inauratam arietis:*

g νοῦς ὁρᾷ, νοῦς ἀκούει,

h al. *& is omnium iudex ſolus eſſet.*

corpore, callidissimo artificio natura fabricata est, tamen terrenis, concretísque corporibus sunt intersepta quodammodo. cùm autem nihil erit præter animum: nulla res obiecta impediet, quo minus percipiat, quale quidque sit. Quamuis copiosè hæc diceremus, si res postularet, [i] quàm multa, quàm varia spectacula
animus in locis cælestibus esset habiturus. ‖ 48
quæ quidem cogitans, soleo sæpe mirari nonnullorum insolentiam Philosophorum, qui naturæ cognitionem admirantur, eiusque inuentori, & principi gratias exsultantes agũt, eũmque venerantur, vt deum. liberatos enim se per eum dicunt grauissimis dominis, terrore sempiterno, & diurno, ac nocturno metu. quo terrore? quo metu? quæ est anus tam delira, quæ timeat ista, quæ vos videlicet, si physica non didicissetis, timeretis?

i al. *quàm multa, quam varia, quanta spectacula*, &c.

„ [k] *Acherontia templa, alta Orci, pallida*
„ *Leti, obnubila, obsita tenebris loca.*

k I. *Acherusiat.* al. *Acheruntia templa.*

Non putet Philosophum in eo gloriari, quod hæc non timeat, & quòd falsa esse cognouerit? ex quo intelligi potest, quam acuti natura sint,
qui hæc sine doctrina credituri fuerint. ‖ Præ- 49
clarum autem nescio quid adepti sunt, qui didicerunt, se, cùm tempus mortis venisset, totos esse perituros. quod vt ita sit (nihil enim pugno) quid habet ista res aut lætabile, aut gloriosum? nec tamen mihi sane quidquam occurrit, cur non Pythagoræ sit, & Platonis vera sententia. vt enim rationem Plato nullam afferret (vide quid homini tribuam) ipsa auctoritate me frangeret. tot autem rationes attulit, vt velle ceteris, sibi certè persuasisse vi-
deatur. ‖ Sed plurimi contrà nituntur, animós- 50
que quasi capite damnatos, morte multant, neque aliud est quidquam, cur incredibilis his animorum videatur æternitas, nisi quòd nequeunt

queunt, qualis animus sit vacans corpore, in-
telligere, & cogitatione comprehendere. Quasi
vero intelligant, qualis sit in ipso corpore, quæ
conformatio, quæ magnitudo, qui locus: [l] vt, *l L. aut, si iã possent*
si iam possent in homine vno cerni omnia, quę
nunc tecta sunt, casurúsne in conspectum vi-
deatur animus: an tanta sit eius tenuitas, vt
fugiat aciem. Hæc reputent isti, qui negant,
animum sine corpore se intelligere posse. vi-
51 debunt, quem in ipso corpore intelligant. || mi-
hi quidem naturam animi intuenti, multo dif-
ficilior occurrit cogitatio, multóque obscu-
rior, qualis animus in corpore sit, tanquam
[m] alienæ domui, quàm qualis, cùm exierit, & m sic v. c.
in liberum cælum, quasi in domum suam ve- *L. domi,*
nerit. si enim, quod nũquam vidimus id quale
sit intelligere non possumus, certè, & deum
ipsum, & diuinum animum, corpore liberatũ,
[n] cogitatione complecti non possumus. Di- n v.c. *cognitione*
cæarchus quidem, & Aristoxenus, quia diffici-
lis erat animi quid, aut qualis esset intelligen-
52 tia, nullum omnino animum esse dixerũt. || est
illud quidẽ vel maximum, animo ipso animum
videre: & nimirum hanc habet vim præceptum
Apollinis, quo monet, vt se quisque noscat, nõ
enim, credo, id præcipit vt membra nostra, aut
staturam, figurámve noscamus: neque nos cor-
pora sumus: neque ego tibi dicens hoc corpori
tuo dico. cùm igitur, [o] nosce te, dicit, hoc dicit, o γνῶθι σεαυτόν,
nosce animum tuum, nam corpus quidem, qua-
si vas est, aut aliquod animi receptaculum. ab
animo tuo quidquid agitur, id agitur à te. hunc
igitur nosse, nisi diuinum esset, non esset hoc p hoc totũ,
acrioris cuiusdam animi præceptum, sic, [19] vt *hoc est, se*
tributum deo sit. [p] hoc est, se ipsum posse co- *ipsum posse*
53 gnoscere. || Sed si, qualis sit animus, ipse ani- *cognosce.* de-
mus nesciat: dic, quæso, ne esse quidem let L. vt a-
se sciet? ne moueri quidem se? ex quo illa lienum.

q ratio nata est Platonis, quæ à Socrate est in Phædro explicata, à me autem posita est in vi.lib.de Rep. *Quod semper mouetur, id* r *æternum est. quod autem motum affert alicui, quódque ipsum agitatur aliunde, quando finem habet motus, viuendi quoque finem habeat necesse est. solum igitur quod*
53 *seipsum mouet, quia numquam* s *deseritur à se, nũquam ne moueri quidem desinit, quinetiam ceteris, quæ mouentur, hic fons, hoc principium est mouendi. principij autẽ nulla est origo. nam ex principio oriũtur omnia: ipsum autem nulla ex re alia nasci potest. nec enim esset in principium, quod gigneretur aliunde.* ‖ *quòd si numquam oritur, ne occidit quidẽ* 54
vmquam. nam principium exstinctum nec ipsum ab alio renascetur, nec à se aliud t *creabit, siquidem necesse est à principio oriri omnia, ita fit, vt motus principium* u *ex eo sit, quod ipsum à se mouetur. id autẽ nec nasci potest, nec mori: vel concidat omne cælum,* x *omnísque natura consistat necesse est, nec vim vllam* y *nanciscatur, qua primo impulsu moueatur.* z *Cùm* z *pateat igitur, æternũ id esse, quod seipsum moueat, quis est, qui hanc naturam animis esse tributam neget? inanimũ est enim omne, quod pulsu agitatur externo. quod autẽ* a *est animatum, id motũ cietur interiore, & suo. nam hæc est propria natura animi atque vis. quæ si est vna ex omnibus, quæ seipsam semper moueat: neque nata certè est, & æterna est.* ‖ Li- 55
cet concúrrant plebeij omnes philosophi (sic enim ij, qui à Platone, & Socrate, & ab illa familia dissident, appellandi videntur) non modò nihil vmquam tam eleganter explicabunt, sed ne hoc quidem ipsum quàm subtiliter conclusum sit, intelligent. Sentit igitur animus se moueri: quod cùm sentit, illud vnà sentit, se vi sua, non aliena moueri: nec accidere posse, vt ipse vmquam à se deseratur. ex quo efficitur æternitas: nisi quid habes ad hæc. A. Ego verò facilè sum passus, ne in mentem quidem

q q.v.c. *ratiocinatio est Pl.*
r ἀθάνατον
s fort. *desinitur*
t fort. *recreabit,*
v fort. *id fit,*
x fort. *omnisque terra, & consistant*
y fort. *nanciscantur, qua primò impulsa moueantur.*
z L. *pateat igit.*
a q.v.c. *animal.*

dem mihi aliquid contrà venire : ita isti faueo
56 sententiæ. ‖ * M. Quid illa tandem? num leuiora censes? quæ declarant inesse in animis hominum diuina quædam: quæ si cernerem quẽadmodum nasci possent, etiam, quemadmodũ interirent, viderem. [21] nam sanguinem, bilem, pituitam, ossa, neruos, venas, omnem denique membrorum, & totius corporis figuram videor posse dicere. vnde concreta, & quo modo [b] facta sint. [22] per animum ipsum, si nihil esset in eo, nisi id vt per eum viueremus, tam natura putarem hominis vitam sustentari, quã vitis, quàm arboris. hæc enim etiam dicimus viuere. item si nihil haberet animus hominis, nisi vt appeteret, aut refugeret, id quoque es-
57 set ei commune cum bestiis. ‖ habet primùm memoriam, & eam infinitam, rerum innumerabilem. quam quidem Plato [c] recordationem esse vult superioris vitæ. nam in illo libro, qui inscribitur Menon, pusionem quendam Socrates interrogat quædam geometrica de dimensione quadrati. ad ea sic ille [d] respondit, vt puer: & tamen ita faciles interrogationes sunt, vt gradatim respondens eò perueniat, [e] quasi geometrica didicisset. ex quo effici vult Socrates, vt discere nihil aliud sit, quàm recordari. quem locum multò etiam accuratiùs explicat in eo sermone, quem habuit eo ipso die, quo excessit è vita: docet enim, quemuis, qui omnium rerum rudis esse videatur, bene interroganti respondentem, declarare, se non tum illa discere, sed reminiscendo recognoscere : nec verò fieri vllo modo posse, vt à pueris tot rerum, atque tantarum insitas, & quasi consignatas in animis notiones, quas ἐννοίας vocant, haberemus, nisi animus, antequam corpus intrasset,
58 in rerum cognitione viguisset. ‖ cumque nihil

b fort. *facta sint. Animo ipso, fin.*

c ἀνάμνησιν

d fort. *respondet,*

e fort. *qui si geometr.*

f L. *antequã in corpus intrasset, rerũ cognit.*

esset, vt omnibus locis à Platone dissseritur,
(nihil enim ille putat esse, quod oriatur & in-
tereat, idque solum esse, quod semper tale sit,
qualem ideam appellat ille, nos speciem) non
potuit animus hæc in corpore inclusus [g] agno-
scere, cognita attulit. ex quo tam multarum
rerum cognitionis admiratio tollitur: neque ea
planè videt animus, cùm tam repentè in tam
insolitum, tamque perturbatum domicilium
immigrauit, sed cùm se collegit, atque recrea-
uit, tũ agnoscit ea reminiscendo. ita nihil aliud
est discere, nisi recordari. ‖ ego autem maiore 59
etiam quodã modo memoriam admiror. quid
est enim illud, quo meminimus? aut quam ha-
bet vim? [h] aut vnde naturam? non quæro, quã-
ta memoria Simonides fuisse dicatur, quanta
[i] Theodectes, quãta is, qui à Pyrrho legatus ad
senatũ est missus, Cyneas, quanta nuper [k] Car-
neades, quanta, qui modò fuit, Sceptius Metro-
dorus, quanta noster Hortensius: de com-
muni hominum memoria loquor, & eorum
maximè, qui in aliquo maiore studio, & arte
versantur: quorum quanta mens sit, difficile est
existimare: ita multa meminerunt. ‖ Quorsum 60
igitur hæc spectat oratio? quæ sit illa vis, & vn-
de sit, intelligendum puto. non est certè nec
cordis, nec sanguinis, nec cerebri, nec atomo-
rum. anima sit animus, [l] ignisue, nescio: nec
me pudet, vt istos, fateri nescire quod ne-
sciam. illud, si vlla alia de re obscura affirmare
possem, siue anima, siue ignis sit animus, eum
iurarem esse diuinum. [m] Quid enim obsecro
te, [23] terráne tibi, aut hoc nebuloso, & cali-
ginoso cœlo aut sata, aut concreta videtur
tanta vis memoriæ? si, quid sit hoc, non vi-
des: at, quale sit, vides. si ne id quidem: at,
quantum sit, profectò vides. ‖ quid igitur?
vtrùm [n] capacitatem aliquam in animo pu- 61
tamus

g fort. *cognoscere.*

h fort. *aut vnde natã?*

i L. *quanta Themistocles, quanta is. q.*

k L. *Carmadas,* & ita v. c.

l L. *ignisne,*

m L. *Quid enim! obsecro te, t.*

n fort. *capacitatem aliquam animũ put.*

tamus esse, quò, tanquam in aliquod vas, ea quæ meminimus, infundantur? absurdum id quidem. qui enim fundus, aut quæ talis animi figura intelligi potest? aut quæ tanta omnino capacitas? an imprimi quasi ceram, animũ putamus, & memoriam esse signatarum rerum in mente vestigia? quæ possunt verborum, quæ rerum ipsarum esse vestigia? quæ porrò tam immensa magnitudo, quæ illa tam multa possit effingere? [o] Quid illa vis, quæ tandem est, quæ inuestigat occulta, quæ inuentio, atque excogitatio dicitur? ex hácne tibi terrena, mortalique

62 natura & caduca concreta ea videtur? ‖ [p] aut qui primus, quod summæ sapientiæ Pythagoræ visum est, omnibus rebus imposuit nomina? [q] aut qui dissipatos homines congregauit, & ad societatem vitæ conuocauit? [r] aut qui sonos vocis, qui infiniti videbantur, paucis literarum notis terminauit? [s] aut qui errantium stellarum cursus, progressiones, [t] institutiones notauit? omnes magni: etiam superiores, qui fruges, qui vestitum, qui tecta, qui cultum vitæ, qui præsidia contra feras, inuenerunt: à quibus mãsuefacti, & exculti, à necessariis artificiis ad ele-

63 gantiora defluximus. ‖ nam & auribus [u] oblectatio magna ex parte est inuenta & temperata varietate, & natura sonorum: & astra suspeximus, [x] tum ea, quæ sunt infixa certis locis: tum illa non re, sed vocabulo errãtia. quorum conuersiones, omneisq; motus [y] qui animus vidit, is docuit, similem animum suum eius esse, qui ea fabricatus in cœlo esset. nam cùm Archimedes lunæ, solis, quinque errantium motus in sphæram illigauit, effecit idem, quod ille, qui in Timæo mundum ædificauit Platonis deus, vt tarditate, & celeritate dissimillimos motus vna regeret conuersio. Quod si in hoc mundo fieri sine deo non potest, ne in sphæra quidem eos-

dem

o L. *Quid? illa vis, quæ tandem est,* q. al. *Quid illa vis? quæ tandem est? quæ,* &c.
p L. *aut quis primus,* &c. & ita v. c.
q L. *aut quis*
r L. *aut quis*
s L. *aut quis*
t L. *institutiones not.*
u q. v. c. *oblectatio magnã partem est inuenta, & temp.*
x al. *cum ea,*
y fort. *qui animo vidit,*

dem motus Archimedes, sine diuino ingenio potuisset imitari. ‖ Mihi verò ne hæc quidem 64
notiora, & illustriora carere vi diuina videtur, vt ego aut poëtam graue, plenumque carmen sine cælesti aliquo mentis instinctu putem fundere, aut eloquentiam sine quadam vi maiore fluere, abundantem sonantibus verbis, vberibusque sententiis. Philosophia verò omnium mater artium, quid est aliud, nisi, vt Plato ait, donum, vt ego, inuentum deorum? hæc nos primùm ad illorum cultum, deinde ad ius hominum, quod situm est in generis humani societate, tum ad modestiam, magnitudinemque animi erudiuit: eademque ab animo, tanquam ab oculis, caliginem [z] dispulit, vt omnia supera, infera, prima, vltima, media videremus. prorsus hæc diuina mihi videtur vis, quæ tot res efficiat, & tantas. ‖ quid est enim memo- 65
ria rerum, & verborum? quid porrò inuentio? profectò id quo nec in deo quidquam maius intelligi potest. non enim ambrosia deos, aut nectare, aut [a] iuuentute, pocula ministrante, lætari arbitror: nec Homerum audio, qui Ganymedem à diis raptum ait propter formam, vt Ioui pocula ministraret. non iusta causa cur Laomedonti tanta fieret iniuria. fingebat hæc Homerus, & humana ad deos transferebat. diuina mallem ad nos. quæ autem diuina? vigere, sapere, inuenire, meminisse. [b] Ergo animus, qui, vt ego dico, diuinus, vt Euripides audet dicere, deus est. & quidem si deus, aut anima, aut ignis est, idem est animus hominis. nam vt illa natura cælestis & terra vacat, & humore: sic vtriusque harum rerum humanus animus est expers. sin autem est quinta quædam natura ab Aristotele [c] inducta: primùm hæc & deorum est, & animorum. ‖ Hanc nos sententiam secuti, his 66
ipsis verbis in consolatione hæc expressimus:

Animorum

z sic plerique v. c. q. a. *depulit*, & ita L. al. *expulit*.

a L. *Iuuentate*,

b L. *Ergo animus, vt ego dico, diuinus est: vt Euripides audet dicere, deus*, &c.

c L. *inducta primum: hæc* &c.

Animorum nulla in terris origo inueniri potest: nihil enim est in animis mixtum, atque concretum, aut quod ex terra natum, atque fictum esse videatur: nihil ne aut humidum quidem, aut flabile, aut igneum. his enim in naturis nihil inest, quod vim memoriæ, mentis, cogitationis habeat, quod & præterita teneat, & futura prouideat, & complecti possit præsentia, quæ sola diuina sunt, nec inuenietur vmquam, vnde ad hominem venire possint, nisi à deo. singularis est igitur quædam natura, atque vis animi, seiuncta ab his vsitatis, notisq; naturis. Ita quidquid est illud, quod sentit, quod sapit, quod vult, quod viget, cæleste, & diuinum est, ob eamq; rem æternum sit necesse est. Nec verò deus ipse, qui intelligitur à nobis, alio modo intelligi potest, nisi mens soluta quædam, & libera, segregata ab omni concretione mortali, omnia sentiens, & mouens, ipsaq;
67 *prædita motu sempiterno.*---|| Hoc è genere, atque eadem è natura est humana mens? Vbi igitur, aut qualis est ista mens? Vbi tua, aut qualis? potésne dicere? an, si omnia ad intelligendum non habeo, quæ habere vellem, ne iis quidem, quæ habeo, mihi per te vti licebit? non valet tantum animus, vt sese ipse videat. at, vt oculus, sic animus sese non videns, alia cernit. non videt autem, quod minimum est, formam suam. fortasse: quamquam id quoque: sed relinquamus: vim certè, sagacitatem, memoriam, motum, celeritatem videt. hæc magna, hæc diuina, hæc sempiterna sunt. qua facie quidem sit, aut vbi habitet, ne quærendum quidem est.
68 || vt, cùm videmus speciem primùm, candoremque cœli. deinde conuersionis celeritatem tantam, quantam cogitare non possumus: tum vicissitudines dierum, atque noctium, commutationesque temporum [d] quadripartitas, ad maturitatem frugum, & ad temperationem corporum aptas, eorumque omnium moderatorem,

d al. *quadripertitas*.

ratorem & ducem solem, lunamque accretione, [e] & diminutione luminis, quasi fastorum notantem, & significantem dies, tum in eodem orbe in XII. parteis distributo, quinque stellas ferri, eosdem cursus constantissimè seruanteis, disparibus inter se motibus, nocturnamque cœli formam vndique sideribus ornatam: tum globum terræ eminentem è mari, fixum in medio mundi vniuersi loco, duabus oris distantibus habitabilem, & cultum: quarum altera, quam nos incolimus, sub axe posita ad stellas septem, vnde

„ *Horrifer Aquilonis stridor gelidas molitur niueis:*

altera Australis, ignota nobis, quā vocant Græci *ἀντίχθονα*. ‖ ceteras parteis incultas, quod 69
aut frigore rigeant, aut vrantur calore: hic autem, vbi habitamus, non intermittit suo tépore.

„ *Cælum nitescere, arbores frondescere,*
„ *Vites lætifica pampinis pubescere,*
„ *Rami [f] baccarum vbertate [g] incuruescere,*
„ *Segetes largiri fruges, florere omnia,*
„ *Fontes scatere, herbis prata conuestirier:*

tum multitudinem pecudum partim ad vescendum, partim ad cultus agrorum, partim ad vehendum, partim ad corpora vestienda: hominemque ipsum quasi contemplatorem cæli ac deorum, ipsorumque cultorum: atque hominis vtilitati agros omneis & maria parentia. ‖ Hęc igitur, & alia innumerabilia cùm cer- 70
nimus, possumúsne dubitare, quin his præsit aliquis vel effector, si hæc nata sunt, vt Platoni videtur: vel si semper fuerint, vt Aristoteli placet, moderator tanti operis, & muneris? sic mentem hominis, quamuis eam non videas, vt deum non vides: tamen vt deum agnoscis ex operibus eius, sic ex memoria rerum, & inuentione, & celeritate motus, omnique pulchritudine virtutis [h] vim diuinā mentis agnoscito.

[e] L. *& deminutione*

[f] L. *bacarum*

[g] L. *incuruiscere*, & ita Nonius.

[h] L. *vim diuinæ mentis agnoscito.*

scito. In quo igitur loco est? credo equidem in capite: &, cur credam [i], afferre possum: sed de i hoc aliàs: nunc [k] vbi sit animus, certè quidem in te est. Quæ est ei natura? Propria puto, & sua. sed fac igneam, fac spirabilem: nihil ad id, de quo agimus. Illud modò videto, vt deum noris, etsi eius ignores, & locum, & faciem, sic animum tibi tuum notum esse oportere, etiam
71 si eius ignores & locum, & formam. ‖ in animi autem cognitione dubitare non possumus, nisi planè in Physicis plumbei sumus, quin nihil sit animis admixtũ, nihil concretum, nihil copulatum, nihil coagmentatum, nihil duplex. quod cùm ita sit, certè nec secerni, nec diuidi, nec discerpi, nec distrahi potest: nec interire igitur. est enim interitus quasi discessus, & secretio, ac 241 [l] direptus earum partium, quæ ante interitum [m] iunctione aliqua tenebantur. his, & talibus adductus Socrates, nec patronum quæsiuit ad iudicium capitis, nec iudicibus supplex fuit: adhibuítque liberam cõtumaciam, à magnitudine animi ductam, non à superbia, & supremo vitæ die de hoc ipso multa disseruit, & paucis antè diebus, cũ facilè posset educi è custodia, noluit [n]: & cùm pœnè in manu iam mortiferum illud teneret poculum, locutus ita est, vt non ad mortem trudi, verùm in cœlũ videre-
72 tur adscendere. ‖ ita enim censebat, itaque disseruit, duas esse vias, dupliceísque cursus animorum è corpore excedentium. nam qui se humanis vitiis contaminassent, & se totos libidinibus [o] dedissent, quibus cæcati velut domesticis vitiis, atque flagitiis se [p] inquinassent, vel in republica violanda fraudes inexpiabileis concepissent; iis demum quoddam iter esse, seclusum à concilio deorum. qui autem se integros, castósque [q] seruauissent, quibúsque fuisset minima cum corporibus contagio, séseque ab his semper

i al. *multa afferre possum*: al. *rationem afferre poss.*

k L. *vbi vbi sit*

l L. *dirèptus earum p.*

m fort. *vinctione aliqua*

n v.c. *& pæne in manu iam mortiferum illud tenẽs poculum,*

o sic tres v.c. al. *dedidissent,*

p v.c. *inquinauissent,*

q v.c. *seruassent,*

ſemper ſeuocaſſent, eſſéntque in corporibus humanis vitam imitati deorum: his ad illos, à quibus eſſent profecti, reditum facilem patere.

73 ‖ itaque commemorat, [r] vt cygni, qui non ſine cauſa Apollini dicati ſunt, ſed quòd ab eo diuinationem habere videantur, qua prouidentes quid in morte boni ſit, cum cantu & voluptate moriantur: ſic omnibus & bonis,& doctis eſſe faciendum. nec verò de hoc quiſquam dubitare poſſet, niſi idem nobis accideret, diligenter de animo cogitantibus, quod iis ſæpe vſu venit, [25] [s] qui acriter oculis deficientem ſolem intuerentur, vt adſpectum omnino amitterent: ſic mentis acies [t] ipſam intuens, nonnumquam hebeſcit: ob eámque cauſam contemplandi diligentiam amittimus. Itaque dubitans, circumſpectans, hæſitans, [26] multa aduerſa reuertens, [u] tanquam ratis in mari immenſo,noſtra vehitur oratio.‖ Sed hæc 74 & vetera, & à Græcis. Cato autem ſic abiit è vita, vt cauſam moriendi nactum ſe eſſe gauderet.Vetat enim dominans ille in nobis Deus, iniuſſu hinc nos ſuo demigrare. cùm verò cauſam iuſtam Deus ipſe dederit, vt tunc Socrati, nunc Catoni, ſæpe multis: næ ille, medius fidius, vir ſapiens, lætus ex his tenebris in lucem illam exceſſerit:nec tamen illa [x] vincula carceris ruperit. leges enim vetant. ſed tanquam à magiſtratu, aut ab aliqua poteſtate legitima, ſic à Deo euocatus, atque * emiſſus, exierit. tota enim Philoſophorum vita, vt ait idem, [y] commentatio mortis eſt. ‖ nam quid 75 aliud agimus,cùm à voluptate,id eſt,à corpore, cùm à re familiari, quæ eſt miniſtra, & famula corporis,cùm à rep.cùm à negotio omni ſeuocamus animum?quid,inquam,tum agimus,niſi animum ad ſeipſum [z] aduocamus, ſecum eſſe cogimus, maximéque à corpore abducimus?

ſecer

r L. *vt cygnus, qui*

s L. *qui acribus oculis deficientem*

t v.c. *ſe ipſa intuens,*

u L. *tãquam in rate, in mari immenſo,nõſtra vehitur ratio.*

x v.c. *vincla*

* *amiſſus,*

y μελέτη θανάτου *ex Phedone Platonis.*

z v. c. *auocamus,*

secernere autē à corpore animū, [27] [a] nec quid- a al. *nil quid*
quam aliud est, quàm emori discere. quare hoc *quam aliud*
commentemur, mihi crede, disiungamúsq; nos *est*, al. *ne*
à corporibus, id est, consuescamus mori. hoc *quidquam*
&, dum erimus in terris [b], erit illi cælesti vitæ *aliud est*.
simile: &, cùm illuc ex his [c] vinculis emissi fe- b q.v.c. *illi*
remur, minus tardabitur cursus animorū. nam *erit cal.*
qui in compedibus corporis semper fuerunt, c v.c. *vinclis*
etiam cùm soluti sunt, tardiùs ingrediuntur,
vt ij, qui ferro vincti multos annos fuerunt.
quò cum venerimus, tum denique viuemus.
nam hæc quidem vita mors est: quam lamen-
76 tari possem, si liberet. ‖ A. Satis tu quidem in
consolatione es lamentatus: quam cùm lego,
nihil malo, quàm has res relinquere: his verò
modò auditis multò magis. M. Veniet tempus,
& quidem celeriter, [28] [d] & siue retardabis, siue d L. *& siue*
properabis. volat enim ætas. tantū autem abest *retractabis*,
ab eo, vt malum mors sit, quod tibi dudum vi-
debatur, vt verear, ne homini nihil sit non ma-
lum aliud certè, sed nihil bonum aliud potiùs:
si quidem vel dij ipsi, vel cum diis futuri su-
mus. A. Quid refert? adsunt enim, qui hæc non
probent. M. Ego autem [e] numquam ita te in e L. *nūquam*
hoc sermone dimittam vlla vti ratione, vt *te ita ex hoc*
77 mors tibi videri malum possit. ‖ A. Quî potest, *sermone di-*
cùm ista cognouerim? M. Quî possit, rogas? ca- *mittam. vlla*
teruæ veniunt contrà dicentium, non solùm *vti ratione*
Epicureorum, quos equidem non despicio, *mors tibi v.*
sed nescio quo modo doctissimus quisque [f] f à q. v. c.
contemnit: acerrimè autem, deliciæ meæ Di- verbū *con-*
cæarchus contra hanc immortalitatem disse- *temnit, ser-*
ruit. is enim treis libros scripsit, qui Lesbiaci *mo* abest.
vocantur, quòd Mitylenis habetur, in quibus
vult efficere, animos esse mortaleis. Stoici
autem vsuram nobis largiuntur, tanquam cor-
nicibus: diu mansuros aiunt animos, semper,
negant. num vis igitur audire, cur, etiam si ita

semper seuocassent, essentque in corporibus humanis vitam imitati deorum: his ad illos, à quibus essent profecti, reditum facilem patere.

r L. *vt cycnus, qui*

|| itaque commemorat, [r] vt cygni, qui non 73
sine causa Apollini dicati sunt, sed quòd ab eo diuinationem habere videantur, qua prouidentes quid in morte boni sit, cum cantu & voluptate moriantur: sic omnibus & bonis,& doctis esse faciendum. nec verò de hoc quisquam dubitare posset, nisi idem nobis accideret, diligenter de animo cogitantibus, quod iis sæpe vsu venit, [25] [s] qui acriter oculis deficientem solem intuerentur, vt adspectum omnino amitterent: sic mentis acies [t] ipsam intuens, nonnumquam hebescit: ob eámque causam contemplandi diligentiam amittimus. Itaque dubitans, circumspectans, hæsitans, [26] multa aduersa reuertens, [u] tanquam ratis in mari immenso, nostra vehitur oratio.

s L. *qui acribus oculis deficientem*

t v.c. *se ipsa intuens,*

u L. *tãquam in rate, in mari immenso, nostra vehitur ratio.*

|| Sed hæc 74
& vetera, & à Græcis. Cato autem sic abiit è vita, vt causam moriendi nactum se esse gauderet. Vetat enim dominans ille in nobis Deus, iniussu hinc nos suo demigrare. cùm verò causam iustam Deus ipse dederit, vt tunc Socrati, nunc Catoni, sæpe multis: næ ille, medius fidius, vir sapiens, lætus ex his tenebris in lucem illam excesserit: nec tamen illa [x] vincula carceris ruperit. leges enim vetant. sed tanquam à magistratu, aut ab aliqua potestate legitima, sic à Deo euocatus, atque * emissus, exierit. tota enim Philosophorum vita, vt ait idem, [y] commentatio mortis est.

x v.c. *vincla*

* *amissus,*

|| nam quid 75
aliud agimus, cùm à voluptate, id est, à corpore, cùm à re familiari, quæ est ministra, & famula corporis, cùm à rep. cùm à negotio omni seuocamus animum? quid, inquam, tum agimus, nisi animum ad seipsum [z] aduocamus, secum esse cogimus, maximéque à corpore abducimus?

y *μελέτη θανάτου ex Phedone Platonis.*

z v. c. *auocamus,*

secer

secernere autē à corpore animū, [27] [a] nec quidquam aliud est, quàm emori discere. quare hoc commentemur, mihi crede, disiungamúsq; nos à corporibus, id est, consuescamus mori. hoc &, dum erimus in terris [b], erit illi cælesti vitæ simile: &, cùm illuc ex his [c] vinculis emissi feremur, minus tardabitur cursus animorū. nam qui in compedibus corporis semper fuerunt, etiam cùm soluti sunt, tardiùs ingrediuntur, vt ij, qui ferro vincti multos annos fuerunt. quò cum venerimus, tum denique viuemus. nam hæc quidem vita mors est: quam lamen-
76 tari possem, si liberet. ‖ A. Satis tu quidem in consolatione es lamentatus: quam cùm lego, nihil malo, quàm has res relinquere: his verò modò auditis multò magis. M. Veniet tempus, & quidem celeriter, [28] [d] & siue retardabis, siue properabis. volat enim ætas. tantū autem abest ab eo, vt malum mors sit, quod tibi dudum videbatur, vt verear, ne homini nihil sit non malum aliud certè, sed nihil bonum aliud potiùs: si quidem vel dij ipsi, vel cum diis futuri sumus. A. Quid refert? adsunt enim, qui hæc non probent. M. Ego autem [e] numquam ita te in hoc sermone dimittam vlla vti ratione, vt
77 mors tibi videri malum possit. ‖ A. Quî potest, cùm ista cognouerim? M. Quî possit, rogas? cateruæ veniunt contrà dicentium, non solùm Epicureorum, quos equidem non despicio, sed nescio quo modo doctissimus quisque [f] contemnit: acerrimè autem, deliciæ meæ Dicæarchus contra hanc immortalitatem disseruit. is enim treis libros scripsit, qui Lesbiaci vocantur, quòd Mitylenis habetur, in quibus vult efficere, animos esse mortaleis. Stoici autem vsuram nobis largiuntur, tanquam cornicibus: diu mansuros aiunt animos, semper, negant. num vis igitur audire, cur, etiam si ita

a al. *nil quid quam aliud est*, al. *ne quidquam aliud est.*
b q. v. c. *illi erit cal.*
c v. c. *vinclis*
d L. *& siue retractabis,*
e L. *nūquam te ita ex hoc sermone dimittam. vlla vti ratione mors tibi v.*
f à q. v. c. verbū *contemnit, sermo* abest.

ſit, mors tamen non ſit in malis? A. vt videtur: ſed me nemo de immortalitate depellet. || M. Laudo id quidem: etſi nihil nimis oportet 78 confidere. mouemur enim ſæpe aliquo acutè concluſo g: labamus, mutamúſque ſententiam clarioribus etiam in rebus, in his eſt enim aliqua obſcuritas. id igitur ſi acciderit, ſimus armati. A. Sanè quidem: ſed, ne accidat, prouidebo. M. num quid igitur eſt cauſæ, quin amicos noſtros Stoicos dimittamus, eos dico, qui aiunt animos manere, è corpore cùm excellerint, ſed non ſemper? A. Iſtos verò: qui, quod tota in hac cauſa difficillimum eſt, ſuſcipiant, poſſe animum manere corpore vacantem: illud autem, quod non modò facile ad credendum eſt, ſed eo conceſſo, quod volunt, conſequens, id certè non dant, vt, cùm diu permanſerit, ne intereat. || M. Bene reprehendis: & ſe 79 iſto modo res habet. Credamus igitur Panætio, à Platone ſuo diſſentienti. quem enim omnibus locis diuinum, quem ſapientiſſimum, quem ſanctiſſimum, quem Homerum Philoſophorum appellat, huius hanc vnam ſententiam de immortalitate animorum non probat. vult enim, quod nemo negat, quidquid natum ſit, interire: naſci autem animo, quod declarat eorum ſimilitudo, quin procreantur: quæ etiam in ingeniis, non ſolùm in corporibus appareat. alteram autem affert rationem: nihil eſſe, quod doleat, quin id ęgrum eſſe quoque poſſit: quod autem in morbum cadat, id etiam interiturum: dolore autem animos: ergo etiam interire. || Hæc refelli poſſunt. ſunt enim ignorãtis, cum 80 de æternitate animorum dicatur, de mente dici, quæ omni turbido motu ſemper vacet, non de partibus iis, in quibus ægritudines, iræ, libidinéſque verſentur: quas is, contra quem hæc h dicantur, ſemotas à mente, & diſ-

cluſas

g al. *labamus, mutamúſque ſententiam clarioribus etiã in reb. ineſt aliqua obſcuritas.*

h al. *dicuntur.*

clusas putat. [29] Nam similitudo magis apparet in bestiis: quarum animi sunt rationes expertes. hominum [i] autem similitudo in corporum figura magis exstat: & ipsi animi magni refert quali in corpore locati sint. multa enim è corpore existunt, quæ acuant mentem. multa, quæ obtundant. Aristoteles quidem ait, omneis ingeniosos melãcholicos esse: vt ego me tardiorem esse non molestè feram. enumerat multos: idq; quasi constet, rationem, cur ita fiat, affert. Quòd si tanta vis est ad habitum mentis in iis, quæ gignuntur in corpore. [k] ea sunt autem, quæcumque sunt, quæ similitudinem faciunt: [30] nihil necessitatis affert [l], cur nascatur animi
81 similitudo. ‖ omitto similitudines. vellẽ adesse posset Panætius. vixit cum Africano. quærerem ex eo, cuius suorum similis fuisset Africani fratris nepos [m], facie vel patris: vita, omniũ perditorum ita similis, vt esset facilè [n] deterrimus. cuius etiam similis P. Crassi, & sapientis, & eloquentis hominis nepos, multorúmq; aliorum virorum clarorum, quos nihil attinet nominare, nepotes, & filij. Sed quid agimus? oblitíne sumus, hoc nunc nobis esse propositum. cùm satis de æternitate dixissemus, ne si interirent quidem animi, quidquam mali esse in morte? A. Ego verò memineram: sed te de æternitate dicentem [o] aberrare proposito faci-
82 lè patiebar. ‖ M. Video te alta spectare, & velle in cælum migrare. spero fore, vt contingat id nobis, sed fac, vt isti volunt, animos non remanere post mortem. video nos, si ita sit, priuari spe beatioris vitæ. mali verò quid affert ista sententia? fac animum sic interire, vt corpus: nũ igitur aliquis dolor, aut omnino post mortem sensus in corpore est? nemo id quidem dicit: etsi Democritum insimulat Epicurus: Democriti negant. ne in animo quidem igitur

i fort. *item*
k al. *ea autẽ sunt*;
l L. *cur nascantur animi, similitũdo.*
m fort. *facie patris:*
n L. *teterrimus.*
o L. *aberrare à proposito*

sensus remanet. ipse enim nusquam est [p]. vbi igitur malum est, quoniam nihil tertium [q] an, quoniam ipse animi discessus à corpore, non fit sine dolore? vt credam ita esse, quàm est id exiguum? & falsum esse arbitror: & fit plerumque sine sensu: nonnunquam etiã cum voluptate: totúmque hoc leue est, qualecumque est. fit enim ad punctum temporis. ‖ illud angit, vel 83
potiùs excruciat, discessus ab omnibus iis, quæ sunt bona in vita. Vide, ne à malis dici veriùs possit. quid ego nunc lugeam vitã hominum? verè & iure possum. sed quid necesse est, cùm id agam, ne post mortem miseros nos putemus fore, vitam etiam efficere deplorando miseriorem? fecimus hoc in eo libro, in quo nosmetipsos, quantum potuimus, consolati sumus. à malis igitur mors abducit, non à bonis, verum si quærimus. Hoc quidem à Cyrenaico Hegesia sic copiosè disputatur, vt is à rege Ptolemæo prohibitus esse dicatur illa in scholis dicere, quòd multi, his auditis, mortem sibiipsi [r] conscisceret. ‖ Callimachi quidem epigramma in 84
Ambraciotã Cleombrotum est: quem ait, cùm nihil ei accidisset aduersi, è muro se in mare abiecisse, lecto Platonis libro. eius autem, quem dixi, Hegesiæ liber est, Ἀποκαρτερῶν, quòd [s] à vita quidam per inediam discedens, reuocatur ab amicis: quibus respondens, vitæ humanæ enumerat incommoda: possem id facere, & si minùs, quàm ille, qui omnino viuere expedire nemini putat. [t] omitto alios [u]. etiámne nobis expedit, qui & domesticis, & forensibus solatiis, ornamentísque priuati, certè, si antè occidissemus, mors nos à malis, nõ à bonis abstraxisset? ‖ Sit igitur aliquis, qui nihil mali habeat, nul- 85
lum à fortuna vulnus acceperit. Metellus ille honoratus quatuor filiis: at quinquaginta Priamus [x]: è quibus decem, & septem iusta vxore

p L. *vbi igitur malũ est? quoniã nihil tertiũ est. an,* & ita v.c.

q fort. *an ipse animi discess. &c.*

r L. *conciscerent.* & ita o.v.c.

s L. *è vita*

t v.c. *mitto alios.*

u L. *etiãmne nobis expedit? qui & dom. & for. solat. ornamẽtisq; pr. certè, si antè occ. mors n. à mal. non à b. abstraxisset.*

x L. *è quibus decem & septem iusta vxore nati:* al. *è quibus septendecim iusta vx. n.*

vxore natis: in vtroque eandem habuit fortuna potestatem: sed vsa in altero est. Metellum enim multi filij, filiæ, nepotes, neptes in rogum imposuerunt: Priamum autem, tanta progenie orbatum, cùm in aram confugisset, hostilis manus interemit. Hic si viuis filiis, incolumi regno occidisset:

,, y *Adstante ope barbarica,*
,, *Tectis cælatis, laqueatis.*

y fort. *Stāte ope barb.*

vtrùm tandem à bonis, an à malis discessisset? tum profectò videretur à bonis. At certè ei meliùs euenisset, nec tam flebiliter illa canerétur,

,, *Hac omnia vidi inflammari,*
,, *Priamo vi vitam euitari,*
,, *Iouis aram sanguine turpari.*

31 z Quasi verò ista, vel quidquam nō potuerit ei meliùs accidere. quòd si antè occidisset, tamen euentum omnino amisisset? hoc autem
86 tempore sensum malorum amisit. ‖ Pompeio nostro familiari, cùm grauiter ægrotaret Neapoli, meliùs est factum. coronati Neapolitani fuerunt: nimirum etiam Puteolani vulgè ex oppidis 32 a publicè gratulabantur. Ineptum sanè negotium, & Græculum: sed tamen fortunatum. Vtrùm igitur, si tum esset extinctus, à bonis rebus, an à malis discessisset? Certè à miseris. non enim cum socero bellum gessisset, non imparatus arma sumpsisset: non domum reliquisset; non ex Italia fugisset: non, exercitu amisso, nudus in seruorū ferrum, & manus incidisset: non liberi defleti: nō fortunæ omnes à victoribus b possiderentur: qui, si mortem tum obisset, in amplissimis fortunis excidisset, is propagatione vitæ quot, quantas, quàm incredibileis hausit calamitates? Hæc morte effugiūtur, etiam si non euenerint, tamen quia possunt euenire. sed homines ea sibi accidere posse non cogitant, Metelli sperat sibi quisque fortunam:

z L. *Quasi verò ista vi quidquam tum pot.*

a L. *publicè ei gratulabantur.*

b al. *possessa essent.*

proinde quasi [c] aut plures fortunati sint, quàm infelices, aut certi quidquam sit in rebus humanis, aut sperare sit prudentius, quàm timere.
‖ Sed hoc ipsum concedatur, bonis rebus homines morte priuari: ergo etiam carere mortuos vitæ commodis, idq; esse miserũ. certè ita dicant necesse est. An potest is, qui non est, re vlla carere? [d] triste enim est nomen ipsum carendi, quia [e] subiicitur hæc vis: habuit, non habet: desiderat, requirit, indiget, opinor, hæc incommoda sunt carentis. caret oculis, odiosa cæcitas. liberis, orbitas valet hoc in viuis: mortuorum autem [e] nõ vitæ modò commodis, sed ne vita quidem ipsa quisquam caret. de mortuis loquor, qui nulli sunt. nos, qui sumus [f], num aut si cornibus caremus [g], aut pennis, [33] [h] sit qui id dixerit? certe nemo. quid ita? quia, cùm id non habeas, quod tibi nec vsu, nec natura aptum sit, non careas, etiam si sentias te non habere. ‖ Hoc premendum etiam atque etiam est argumẽtum, confirmato illo, de quo, si mortales animi sunt, dubitare non possumus, quin tantus interitus in morte sit, vt ne minima quidem suspicio sensus relinquatur. hoc igitur probè stabilito, & fixo, illud excutiendum est, vt sciatur, quid sit carere, ne relinquatur aliquid erroris in verbo. CARERE igitur hoc significat, egere eo, quod habere velis. inest enim velle in carendo, [34] nisi cùm sic, tanquam [i] in febri, dicitur, alia quadam notione verbi. dicitur enim alio modo etiam carere, cùm aliquid non habeas, & non habere te sentias, etiam si id facilè patiare [k]. carere enim malo, id non dicitur, non enim esset dolendum. dicitur illud, bono carere, quod est malum, sed ne viuus quidem bono caret [l] si eo non indiget: sed in viuo intelligi tamen potest, regno carere: dici hoc in te satis subtiliter non potest: posset in

87 88

c al. *aut plures sint felices, quàm infel.*
d v. c. *triste est enim nomen*
e v. c. *subicitur*
e v. c. *non modò vitæ comm.*
f al. *num & si cornib.*
g v. c. *aut pinnis,*
h L. *sit qui dixerit?* & ita v. c.
i v. c. *in febre,*
k fort. *carere malo autem, nõ dicitur,*
l v. c. *si non eo indiget.*

ſet in Tarquinio, cùm regno eſſet expulſus. at in mortuo ne intelligi quidẽ poteſt. carere enim, ſentientis eſt: nec ſenſus in mortuo eſt:
89 ne carere quidem igitur in mortuo eſt.‖ quamquam quid opus eſt in hoc philoſophari, cùm rem non magnopere [m] egere Philoſophia videamus? Quoties non modò ductores noſtri, ſed vniuerſi etiam exercitus ad non dubiam mortem concurrerunt? quæ quidẽ ſi timeretur, non L. Brutus arcens eum reditu tyrannum, quem ipſe expulerat, in prælio concidiſſet: non cum Latinis decertans pater Decius, cùm Etruſcis filius, etiam cum Pyrrho nepos, ſe hoſtium telis obieciſſent: non vno bello pro patria cadenteis [n] Scipiones Hiſpania vidiſſet [o], Paulum Aemilium Cannæ, Venuſia Marcellum, Latini Albinum, Lucani Gracchum. num quis horum miſer hodie? ne tum quidem poſt ſpiritum extremum [p]: nec enim poteſt eſſe miſer quiſquã
90 ſenſu perempto. ‖ [q] At id ipſum odioſum eſt, ſine ſenſu eſſe. Odioſum, ſi id eſſet carere. cùm verò perſpicuum ſit, nihil poſſe in eo eſſe, qui ipſe non ſit: quid poteſt eſſe in eo odioſum, [r] qui careat: nec ſentiat? quamquam hoc quidem nimis ſæpe [s]. ſed eò, quòd in hoc ineſt omnis animi contractio, ex metu mortis. qui enim ſatis viderit, id quod eſt luce clarius, animo, & corpore conſumpto, totóque animante deleto, & facto interitu vniuerſo, illud animal, quod fuerit, factũ eſſe nihil, is planè perſpiciet, inter Hippocentaurum, qui nunquam fuerit, & regem Agamemnonem, nihil intereſſe: nec pluris nunc facere M. Camillũ hoc ciuile bellum, quàm illo viuo ego fecerim Romam captam. Cur igitur & Camillus doleret, ſi hæc poſt trecentos, & quinquaginta ferè annos, euentura putaret, & ego doleam, ſi ad decem [t] millia annorũ gentẽ aliquam [u] vrbem noſtrã potituram

m v.c. *Philoſophia egere videamus*? & ita L.

n fort. *duos Scipiones*

o al. *Paulũ, & Geminũ Cannæ,*

p v. c. *nec enim miſer poteſt quiſquã eſſe, ſenſu p.* & ita L.

q q.v.c. *At ipſum odioſ.*

r o.v.c. *qui nec careat, nec ſ.* & ita L.

s fort. *ſed id eò, quòd*

t v.c. *milia*

u al. *vrbe noſtra pot.*

putem? quia tanta caritas patriæ est, vt eam non sensu nostro, sed salute ipsius metiamur. ‖ Itaque non deterret sapientem mors, quæ 91 propter incertos casus quotidie imminet, propter breuitatem vitæ nunquam lōgè potest abesse, quo minùs in omne tempus reip. suísque consulat, & posteritatem ipsam, cuius sensum habiturus non sit, ad se putet pertinere. Quare licet etiam mortalem esse animum iudicantem, æterna moliri, nō gloriæ cupiditate, quam sensurus non sit, sed virtutis, quam necessariò gloria, etiam si tu id non agas, consequatur. natura verò sic se habet, vt, quo modo initium nobis rerum omnium ortus noster afferat, sic exitum mors, quæ vt nihil pertinuit ad nos ante ortum, sic nihil post mortem pertinebit. in quo quid potest esse mali, cùm mors nec ad viuos pertineat, nec ad mortuos? alteri nulli sunt, alteros non attingit. ‖ quàm qui leuiorem 92 faciunt, somni simillimam volunt esse. quasi verò quisquam ita nonaginta annos velit viuere, vt cùm sexaginta confecerit, reliquos dormiat [x], ne sues quidem id velint [y], non modò ipse. Endymion verò, si fabulas audire volumus [z], nescio quando in Latmo obdormiuit [a], qui est mons Cariæ. nondum, opinor, [a] experrectus. num igitur eum curare censes, cùm Luna laboret, à qua cōsopitus putatur, vt eum dormientem oscularetur? quid curet autem, qui ne sentit quidem? habes somnum imaginem mortis, eamque quotidie induis. Et dubitas, quin sensus in morte nullus sit, cùm in eius simulacro videas esse nullum sensum? ‖ Pellantur ergo istæ ineptiæ pœnè aniles, ante 93 tempus mori, miserum esse. quod tandem tempus? naturæ'ne? At ea quidem dedit vsuram vitæ, tanquam pecuniæ, nulla præstituta die. Quid est igitur, quòd querare, si repetit

cùm

x L. *ne sues quidã id velint. Endymion verò,* &c.

y hoc totũ, *non modò ipse*, nō cōparet in v. c. nec agnoscit L.

z al. *qui nescio q.*

a al. *qui est mons Cariæ, nondum*; &c.

a v. c. *est experrectus.* & ita L.

cùm vult? ea enim conditione acceperas. Idem, si puer paruus occidit, [37] æquo animo ferendum putant: si verò in cunis, ne querendum quidem. Atqui ab hoc acerbius exigit natura, quod dederat. Nondum gustauerat, inquiunt, vitæ suauitatem: hic autem iam sperabat magna: quibus frui cœperat. At id quidem ipsum in ceteris reb. melius putatur, aliquam partem, quàm nullam, attingere. cur in vita secus [b]? Quamquam non malè ait Callimachus, multò sæpius lacrymasse Priamũ, quàm Troilum. ||
94 eorum autem, qui exacta ætate moriuntur, fortuna laudatur. cur? [38] nam reor [c], non illis, si vita longior daretur, posset esse iucundior. nihil est enim profectò homini prudentia dulcius, quàm, vt cetera auferat, affert certè senectus. Quæ verò ætas longa est? aut quid omnino homini longum? nónne modò pueros, modò adolescenteis, in cursu, à tergo insequẽs, nec opinanteis assecuta est senectus? sed quia vltrà nihil habemus, hoc longum dicimus. omnia ista, perinde vt cuique data sunt [d], pro rata parte aut longa, aut breuia dicuntur. Apud Hypanim fluuium, qui ab Europæ parte in Pontum influit, Aristoteles ait bestiolas quasdam nasci, quæ vnũ diem viuant. ex his igitur, hora octaua quæ mortua est, prouecta ætate mortua est: quæ verò occidente sole, decrepita: eo magis, si eam solstitiali die confer nostram longissimam ætatem cum æternitate, in eadẽ propemodum breuitate, qua illæ bestiolæ, reperiemur. ||
95 Contemnamus igitur omneis ineptias: quod enim leuius huic leuitati nomen imponam? totámque vim bene viuendi in animi robore, ac magnitudine, & in omnium rerum humanarum contentione, ac despicientia, & in omni virtute ponamus. nam nunc quidem cogitationibus mollissimis effœminamur, vt,

b for. *Quã quã non male Callimachus, multò sæp.*

c L. *nõ vllis, si vita long.* fort. *nullis, si*

d L. *pro rata parte ita aut longa,* &c. & ita v.c.

X 5

si antè mors adueniet, quàm Chaldæorum promissa consecuti sumus, spoliati magnis quibusdam bonis, illusi, destitutíque videamur. ‖ Quòd si exspectando, & desiderando pendemus animis, cruciamur, angimur [e]: proh dij immortales, [39] [f] quàm optabiliter iter illud ineundum est, quo confecto, nulla reliqua cura, nulla sollicitudo futura sit? quàm me delectat Theramenes, quámque elato animo est! etsi enim flemus, cùm legimus, tamen non miserabiliter vir clarus emoritur. qui cùm coniectus in carcerem triginta iussu tyrannorum, [40] venenum vt sitiens [g] obbibisset, reliquum sic è populo eiecit, vt id resonaret. quo sonitu reddito, ridens [h], *Propino*, inquit, *hoc pulchro Critiæ*, qui in eum fuerat teterrimus. Græci enim in conuiuiis solent nominare, cui poculum tradituri sint. Lusit vir egregius extremo spiritu, cùm iam præcordiis conceptam mortem contineret: veréque ei, qui venenum præbuerat, mortem est eam auguratus, quæ breui consecuta est. Quis hanc animi maximi æquitatem in ipsa morte laudaret, si mortem, malum iudicaret? ‖ Vadit in eundem carcerem, atque in eundem paucis pòst annis scyphum Socrates, eodem scelere iudicum, quo tyrannorum, Theramenes. quæ est igitur eius oratio, qua facit eum Plato vsum apud iudices, iam morte multatum? *Magna me, inquit, spes tenet, iudices, bene mihi euenire, quòd mittar ad mortem. necesse est enim, sit alterum de duobus, vt aut sensus omnino mors omnes auferat* [i], *aut in alium quendam locum ex his locis morte migretur. quamobrem, siue sensus exstinguitur, mórsque ei somno similis est, qui nonnunquam, etiam sine visis somniorum, placatissimam quietem affert: dij boni* [k], *quid lucri est emori? aut quàm multi dies reperiri possunt, qui tali nocti anteponantur, cui similis*

96

97

e v.c. *prò, di imm.*

f L. *quàm illud iter iucundum esse debet, quo conf.* & ita v.c.

g L. *obduxisset*: & ita o. v.c.

h προπίνω τοῦτο τῷ καλῷ Κριτίᾳ. Xenoph. ἑλληνικῶν β. Κριτίᾳ τοῦτ᾽ ἔστω, τῷ καλῷ.

i ἢ κατὰ τὰ λεγόμενα, μεταβολή τις τυγχάνει οὖσα τῆς ψυχῆς τοῦ τόπου τοῦ ἐνθένδε εἰς ἄλλον τόπον.

k θαυμάσιον κέρδος ἂν εἴη ὁ θάνατος?

ſimilis futura eſt perpetuitas omnis conſequentis temporis? quis me beatior? ‖ [l] *ſin vera ſunt quæ dicuntur, migrationem eſſe mortem, in eas oras, quas, qui è vita exceſſerunt, incolunt: id multò iam beatius eſt, te, cùm ab iis, qui ſe iudicum numero haberi volunt, euaſeris, ad eos venire, qui verè iudices appellentur, Minoem, Rhadamantum, Æacum, Triptolemum: conuenireq́ eos, qui iuſtè, & cum fide vixerint. hæc peregrinatio mediocris vobis videri poteſt? vt verò colloqui cum Orpheo, Muſæo, Homero, Heſiodo liceat,* [m] *quanti tandem* [n] *æſtimatis? equidem ſæpe mori, ſi fieri poſſet, vellem, vt ea, quæ dico, mihi liceret inuenire. quanta delectatione autem afficerer, cùm Palamedem, cùm Aiacem, cùm alios, iudicio iniquorum circumuentos, conuenirem! tentarem etiam ſummi Regis, qui maximas copias duxit ad Troiam, & Vlyſſis: Siſyphiq́ prudentiam: nec ob eam rem, cùm hæc exquirerem, ſicut*
48 *hic faciebam, capite damnarer.* ‖ *ne vos quidem, iudices, iÿ, qui me abſoluiſtis, mortem timueritis. nec enim cuiquam bono mali quidquam euenire poteſt, nec viuo, nec mortuo,* [o] *nec vnquam eius res à diis immortalibus* [p] *negligentur. nec mihi ipſi hoc accidit* [q] *fortuitò. nec verò iis, à quibus accuſatus ſum, aut à quibus condemnatus, habeo quod ſuccenſeam, niſi quòd mihi nocere ſe crediderunt.* 41 [r] & hoc quidem hoc modo. nihil autem melius [s] æſtimo. *Sed tempus eſt*, inquit, *iam hinc abire me, vt moriar, vos, vt vitam agatis. vtrùm autem ſit melius, dÿ immortales ſciunt: hominem quidem ſcire arbitror neminem.* ‖ Næ ego haud paulò hunc animum malim, quàm eorum omnium fortunas, qui de hoc iudicauerunt. etſi, quod præter deos negat ſcire quemquam, id ſcit ipſe, vtrùm melius ſit. nam dixit antè. ſed ſuum illud, nihil vt affirmet, tenet ad extremum. nos autem teneamus, vt nihil
49 cenſeamus eſſe malum, quod ſit à natura datum omnibus: intelligamuſque, ſi mors malum ſit, eſſe ſempiternum malum. nam vitæ miſeræ, mors

l εἰδ' ἂν οἷον ἀποδημῆσαι ἐστιν ὁ θάνατος, ἐνθένδε εἰς ἄλλον τόπον, καὶ ἀληθῆ ἐστι τὰ λεγόμενα, &c.

m ὅπη πόσου ἂν τις δέξαιτ' ἂν ὑμῶν:

n fort. *æſtimetis?*

o οὐδ' ἀμελεῖται ὑπὸ θεῶν τὰ τούτου πράγματα.

p fort. *negliguntur.*

q ἀπὸ τοῦ αὐτομάτου

r L. *Et hæc quidem hoc modo.*

s L. *extremo.*

mors finis esse videtur, 42 t mors si est misera,
finis esse nullus potest. Sed quid ego Socratem,
aut Theramenem, præstanteis viros virtutis, &
sapientiæ gloria, u commemoro, cùm Lacedæ-
monius quidam, cuius ne nomen quidem pro-
ditum est, mortem tantoperè contemserit, vt,
cùm ad eam duceretur, damnatus ab Ephoris, &
esset vultu hilari, atque læto, dixissetque ei qui-
dam inimicus, Contemnísne leges Lycurgi? re-
sponderit, Ego verò illi maximam gratiam ha-
beo, qui me ea pœna multauerit, quam sine mu-
tuatione, & sine versura possem dissoluere. O
virum Sparta dignum: vt mihi quidem, qui tam
magno animo fuerit, innocens damnatus esse
videatur. ‖ Taleis innumerabileis nostra ciuitas 101
tulit. Sed quid duces & principes nominem,
cùm legiones scribat Cato sæpe x alacreis in
eum locum profectas, vnde redituras se non
arbitrarentur? Pari animo Lacedæmonij in
Thermopylis occiderunt, in quos Simonides:

„ y *Dic hospes Spartæ, nos te hic vidisse iacenteis,*
„ *Dum sanctis patriæ legibus obsequimur,*

Quid ille dux Leonidas dicit: y Pergite animo
forti, Lacedæmonii: hodie apud inferos fortasse
cenabimus. fuit hæc gens fortis, dum Lycurgi
leges vigebant. è quibus vnus, cùm z Perses
hostis in colloquio dixisset glorians, Solem præ
iaculorum multitudine, & sagittarum non vi-
debitis. In vmbra igitur, inquit, pugnabimus.
‖ Viros commemoro. qualis tandem Lacæna? 102
quæ cùm filium in prælium misisset, & inter-
fectum audisset, Idcircò, inquit, genueram, vt
esset qui pro patria a mortem non dubitaret
occumbere. Esto: fortes, & duri Spartiatæ:
magnam habet vim reip. disciplina. quid? Cyre-
næum Theodorum, Philosophum non igno-
bilem, nónne miramur? cui cùm Lysimachus
Rex crucem minaretur, Istis, quæso, inquit, ista
horti

t L. *mortu, si est misera,*
u L. *commemoro?*
x v. c. *alacris.*
y Ω ξεῖν, ἄγγειλον Λακεδαιμονίοις, ὅτι τῇδε Κείμεθα, τοῖς κείνων πειθόμενοι νομίμοις,
y fort. *Prandete animo* ἀριστοποιεῖσθε, &c.
z ὁ Τραχίνιος ξεῖνος, &c. *Her. lib. 5.*
a v. c. *morte non dubitaret occumbere.* L. *morti non dubitaret occumbere.*

horribilia minitare purpuratis tuis: [b]Theodori quidem nihil interest, [43] humíne, an sublime putrescat. cuius hoc dicto admoneor, vt aliquid etiam de humatione, & sepultura dicendum existimem, rem non difficilem, iis præsertim cognitis, quæ de nihil sentiendo paulò antè

103 dicta sunt. ‖ de qua Socrates quidem quid senserit, apparet in eo libro, in quo moritur: de quo iam tam multa diximus. cùm enim de immortalitate animorum disputauisset, & iam moriendi tempus vrgeret, rogatus à Critone quemadmodum sepeliri vellet, Multam verò, inquit, operam, amici, frustrà consumsi. Critoni enim nostro non persuasi, me hinc auolaturum, neq; quidquam mei relicturum. verumtamen, Crito, si me assequi [c] potueris, aut sicubi nactus eris, vt tibi videbitur, sepelito. sed, mihi crede, nemo vestrûm, cùm hinc excessero, consequetur. Præclarè id quidem, qui & amico permiserit, & se ostenderit de hoc toto genere nihil * laborare.

104 ‖ Durior Diogenes, [d] & id quidem sentiens, sed, vt Cynicus, asperiùs, [e] proiici se iussit inhumatum. tum amici, volucribúsne, & feris? Minimè verò, inquit: sed bacillum [f] prope me, quo abigam, ponitote. Quî poteris? illi. non enim senties. Quid igitur mihi ferarum laniatus oberit, nihil sentienti? Præclarè Anaxagoras, qui cùm Lampsaci moreretur, quærentibus amicis, vellétne Clazomenas in patriam, & si quid accidisset, afferri: nihil necesse est, inquit. vndique enim ad inferos tantumdem viæ est. Totaque de ratione humationis vnum tenendum est: ad corpus illam pertinere, siue occiderit animus, siue vigeat. in corpore autem perspicuum est, vel extincto animo, vel elapso, nullum residere

105 sensum. ‖ Sed plena errorum sunt omnia. trahit Hectorem, ad currum religatum, Achilles: lacerari eum, & sentire, credo, putat. ergo [h] hic vlciscitur.

b Θεοδώρῳ οὐδὲν μέλει, ὅπερον ὑπὲρ γῆς, ἢ ὑπὸ γῆς σήπεται.

c al. *poteris,*

* *elaborare.*

d fort. *& idē quidem sentiens,*

e v.c. *proiici*

f q.v.c. *propter me,* & ita L.

g L. *si quid ei accidisset, auferri :*

h fort. *hic eum vlciscitur.*

vlciſcitur, vt quidem ſibi videtur. At illa ſicut acerbiſſimam rem mœret,

„ *Vidi videre quod me paſſa ægerrimè,*
„ [i] *Curru Hectorem quadriiugo raptarier.*

quem Hectorem? aut quamdiu ille erit Hector? melius Accius, & aliquando ſapiens Achilles. Immò enimuerò corpus Priamo reddidi, Hectorem abſtuli. Non igitur Hectora traxiſti, ſed corpus, quod fuerat Hectoris. [44] ‖ Ecce alius 106
exoritur è terra, qui matrem dormire non ſinat:

„ *Mater, te appello, quæ curam ſomno ſuſpenſo leuas,*
„ *Neque te mei miſeret: ſurge, & ſepeli natum.*

Hæc cùm preſſis, & flebilibus modis, queis totis theatris mœſtitiam inferant, conciuntur: difficile eſt, non eos, qui inhumati ſunt, miſeros iudicare:

„ ---- *priuſquàm feræ, volucreſq;*

metuit, ne laceratis membris minùs benè vtatur: ne combuſtis, non extimeſcit.

„ *Heu relliquias ſemiaſſi Regis, denudatis oſſibus.*
„ *Per terram ſanie delibutam fœdè diuexarier.*

Non intelligo, quid metuat, cùm tam bonos [k] ſeptenarios fundat ad tibiam. ‖ Tenendum 107
eſt igitur, nihil curandum eſſe poſt mortem, [45] cùm multi inimicos etiam mortuos [l] puniantur. Exſecratur luculentis ſanè verſibus apud Ennium Thyeſtes, primùm vt naufragio pereat Atreus, durum hoc ſanè: talis enim interitus non eſt ſine graui ſenſu. illa inania,

„ [46] *Ipſe ſummis ſaxis fixus aſperis,*
„ *Euiſceratus, latere pendens, ſaxa ſpargens tabo,*
„ *Sanie, & ſanguine atro.*

Non ipſa ſaxa magis ſenſu omni vacabunt, quàm ille, latere pendens, cui ſe hic cruciatum [m] cenſet optare. quàm eſſent dura, ſi ſentiret? nulla ſine ſenſu ſunt. Illud verò perquàm inane.

„ [47] *Neque ſepulcrum* [n] *quò recipiat, habeat, portum corporis:*

„ *Vbi,*

[i] v. c. *Hectorem curru quadriiugo raptarier.*

[k] fort. *octonarios*

[l] v. c. *pœniuntur.*

[m] οἴεται ὀν-χεᾶς.

[n] fort. *quò recipiatur*, &c. fort. *quod recipiat:* &c.

„ *Vbi, remissa humana vita, corpus requiescat à malis.*

Vides, o quanto hæc in errore versentur. portum esse corporis & requiescere in sepulcro putat mortuum. magna culpa Pelopis, qui non erudierit filium, nec docuerit, quatenus esset
108 quidque curandum. ‖ Sed quid singulorum opiniones animaduertam, nationum varios errores perspicere cùm liceat? condiunt Aegyptij mortuos, & eos domi seruant: Persæ etiam cera circumlitos p condiunt, vt quammaximè permaneant diuturna corpora. Magorum mos est non humare corpora suorum, nisi à feris sint anteà laniata. in Hyrcania plebs publicos alit canes: optimates, domesticos. nobile autem genus canum illud scimus esse. sed pro sua quisq; facultate parat, à quibus lanietur: eamq; optimam illi esse censent sepulturam. permulta alia colligit Chrysippus, vt est in omni historia curiosus. sed ita tetra sunt quædam, vt ea fugiat, & reformidet oratio. Totus igitur hic locus est contemnendus in nobis, non negligendus in nostris: ita tamen, vt mortuorum corpora nihil
109 sentire sentiamus. ‖ quantum autem consuetudini, famæq; dandum sit, id curent viui, sed ita, vt intelligant, nihil ad mortuos pertinere, sed profectò mors tum æquissimo animo oppetitur, cùm suis se laudibus vita occidens consolari potest. nemo parum diu vixit, qui virtutis perfectæ perfecto functus est munere. multa mihi ipsi ad mortem tempestiua fuerunt: quæ vtinam potuissem obire. nihil enim iam acquirebatur: q cumulata erant officia vitæ: cum fortuna bella restabant. quare, re, si ipsa ratio minùs perficiet, vt mortem negligere possimus: at vita acta perficiat, vt satis, superque vixisse videamur. quamquam enim sensus r abierit, tamen summis, & propriis bonis & laudis, &

o L. *quanto in errore versetur.* sic v. c. fort. *quanto hic in errore versetur.*

p o. v. c. *condunt, vt quammaximè* & ita L.

q v. c. *cumulata erat officia vita cum fortuna bella restabant.* al. *cumulata erant officia vitæ fortuna bella restabant.*

r fort. *aberit, tamen suis, & proprius* & ita L.

gloriæ,

gloriæ, quamuis non sentiant, mortui non carent. etsi enim nihil in se habeat gloria, cur expetatur: tamen virtutem tanquam vmbra sequitur. verùm multitudinis iudicium de bonis, si quando est, magis laudandum est, quàm illi ob eam rem beati. || Non possum autem dicere quoquo modo hoc accipiatur, Lycurgum, Solonem, legum, & publicæ disciplinæ carere gloria: Themistoclem, Epaminondam, bellicæ virtutis. antè enim Salaminam ipsam Neptunus obruet, quàm Salaminij s trophæi memoriam: priusq; Bœotia Leuctra tollentur, quàm pugnæ Leuctricæ gloria. multò etiam tardiùs fama deseret Curium, Fabricium, Calatinum, duos Sciopiones, duos Africanos, Maximum, Marcellum, Paulum, Catonem, Læliū, innumerabileis alios. quorum similitudinem aliquam qui arripuerit, non eam fama populari, sed vera bonorum laude metiens, fidenti animo, si ita res feret, gradietur ad mortem, in qua aut summum bonum, aut nullum malum esse cognouimus: secundis verò suis rebus volet etiam mori. non enim tam t cumulus bonorum, iucundus esse potest, quàm molesta decessio. || hanc senten- III
tiam significare videtur Laconis illa vox, qui, cùm Rhodius Diagoras, Olympionices nobilis, vno die duos suos filios victores Olympiæ vidisset, accessit ad senem, & gratulatus, *Morere Diagora*, inquit: *non enim in cœlum adscensurus es.* Magna hæc, & nimiùm fortasse Græci putant, vel tum potiùs putabant, isq; qui hoc Diagoræ dixit, permagnum existimans, treis Olympionicas vna ex domo prodire, cunctari illum diutiùs in vita, fortunæ obiectum, inutile putabat ipsi. ego autem tibi quidem quod satis esset, paucis verbis, vt mihi videbar, responderam. concesseras enim, nullo in malo mortuos esse: sed ob eam causam contendi, vt plura dicerem, quòd in

s V.C. *tropai memoriam:* & ita L.

t προσθήκη

in desiderio, & luctu hæc est consolatio maxima. nostrum enim, & nostra causa susceptum dolorem, modicè ferre debemus, ne & nosmetipsos amare videamur. illa suspicio intolerabili dolore cruciat, si opinamur eos, quibus orbati sumus, esse cum aliquo sensu in iis malis, quibus vulgò opinantur. hanc excutere opinionem mihimet radicitùs volui, eoque sui fortasse longior. || A. Tu longior? non mihi quidem. prior enim pars orationis tuæ faciebat, vt mori cuperem: posterior, vt modò non nollem, modò nō laborarem. [48] omni autem [u] ratione illud certè perfectum est, vt mortem non ducerem in malis. M. num igitur etiam rhetorum epilogum desideramus? an iam hanc artem planè relinquimus? A. Tu verò istam ne reliqueris, quam semper ornasti: & quidem iure. illa enim te, si verè loqui volumus, ornauerat. sed quínam est iste epilogus? aueo enim au-

113 dire, quidquid est. || M. Deorum immortalium iudicia solent in scholis proferre de morte, nec verò ea fingere ipsi, sed Herodoto auctore, aliisque pluribus. Primùm Argiæ sacerdotis, Cleobis & Biton filij, prædicantur. nota fabula est: [49] cùm enim illam ad solemne, & statum sacrificium curru vehi ius esset. satis longè ab oppido ad fanum, morarenturq; iumenta: tunc iuuenes ij, quos modò nominaui, veste posita, corpora oleo perunxerunt: ad iugum accesserunt. ita sacerdos aduecta in fanum, cùm currus esset ductus à filiis, precata à dea dicitur, vt illis [x] præmium daret pro pietate, quod maximum homini dari posset à deo: pòst epulatos cum matre adolescenteis, somno se dedisse: manè

114 inuentos esse mortuos. || Simili precatione Trophonius, & Agamedes, vsi dicuntur: qui, cùm Apollini Delphis templum exædificassent: venerantes deum, petierunt mercedem non

u L. oratione illud certè perfectum & ita o. v. c.

x al. pretium

paruam quidem operis, & laboris sui, nil certi, sed quod esset optimum homini, quibus Apollo se id daturum ostendit, post eius diei diem tertium: qui vt illuxit, mortui sunt reperti. Iudicauisse deum dicunt, & eum quidem deum, cui reliqui dij concessissent, vt præter ceteros diuinaret, mortem, esse optimum homini. Fertur etiam de Sileno fabella quædam: qui cùm à Mida captus esset, hoc ei muneris pro sua missione dedisse scribitur: docuisse Regem, NON NASCI HOMINI LONGE optimum esse: proximum autem, quamprimùm mori. ‖ qua 115 est vsus sententia in Cresphonte Euripides.

„ y *Nam nos decebat* z *cætus celebrantes domum*
„ *Lugere, vbi esset aliquis in lucem editus,*
„ *Humanæ vitæ varia reputantes mala:*
„ *At, qui labores morte finisset graueis,*
„ *Omneis amicos laude, & lætitia exequi.*

simile quiddam est in consolatione Crantoris: ait enim Terinæum quendam Elisium, cùm grauiter filij mortem mœreret, venisse in Psychomantium, quærentem quæ fuisset tantæ calamitatis causa: huic in tabellis treis huiusmodi versiculos datos:

„ a *Ignaris homines in vita mentibus errant:*
„ *Euthynous* b *potitur fatorum munere læto.*
„ *Sic fuit vtilius finiri ipsiq́, tibiq́.*

His & talibus auctoribus vsi, c confirmant causam, rebus à diis immortalibus iudicatam. ‖ d Alcidamus quidam, rhetor antiquus, in pri- 116 mis nobilis, scripsit etiam laudationem mortis, quæ constat ex enumeratione malorum humanorum, cui rationes eæ, quæ exquisitiùs à Philosophis colliguntur, defuerunt, vbertas orationis non defuit. claræ verò mortes pro patria oppetitæ, non solùm gloriosæ rhetoribus, sed etiam beatæ videri solent. repetunt ab Erichtheo: cuius etiam filiæ cupidè mortem expetiuerunt

y Ἐχρῆν γὰρ ἡμᾶς σύλλογον ποιουμένους τὸν φύντα θρηνεῖν, εἰς ὅσ' ἔρχεται κακά. Τὸν δ' αὖ θανόντα, καὶ πόνων πεπαυμένον, Χαίροντας, εὐφημοῦντας, ἐκπέμπειν δόμων.
z fort. cœtu
a Ἦ μέγα νήπιε Ἠλύσι' ἠλίθιοι φρένες ἀνδρῶν. Εὐθύνοος κεῖται μοιριδίῳ θανάτῳ. Οὐκ ἦν γὰρ ζώειν καλὸν αὐτῷ, οὔτε γονεῦσι.
b L. *potitur fatorum numine, leto.* al. *potitur fatorum munere, leto.*
c L. *confirmāt causam à diis imm.*
d L. *Alcidamus quidā.*

tiuerunt pro vita ciuium: Codrum, qui se in medios immisit hosteis, famulari veste, ne posset agnosci, si esset ornatu regio: quòd oraculum erat datum, si Rex interfectus esset, victriceis Athenas fore. [e] Menecheus verò non prætermittitur: qui oraculo edito largitus est patriæ suum sanguinem. Iphigenia, Aulide duci se immolandam iubet, vt hostium sanguis eliciatur suo. Veniunt inde ad propiora. * Harmodius in ore, & Aristogiton, Lacedæmonius Leonidas, Thebanus Epaminondas vigent. nostros non norunt: quos enumerare [f] magnum est: ita sunt multi: quibus videmus optabileis fuisse morteis

117 cum gloria. ‖ quæ cùm ita sint, magna tamen eloquentia est vtendum, atque ita velut superiore è loco concionandum, vt homines mortem vel optare incipiant, vel certè timere desistant. nam si supremus ille dies non exstinctionem, sed cõmutationem affert loci, quid optabilius? sin autem perimit, ac delet omnino, quid melius, quàm in mediis vitæ laboribus obdormiscere, & ita conniuentem somno consopiri sempiterno? quòd si fiat melior Ennij, quàm Solonis oratio. hic enim noster,

,, *Nemo me lacrymis decoret* (inquit) *nec funera fletu*
,, *Faxit.*

At verò sapiens ille;

,, [g] *Mors mea ne careat lacrymis: linquamus amicis*
,, *Mærorem, vt celebrent funera cum gemitu.*

118 ‖ Nos verò, si quid tale acciderit, vt à deo denunciatum videatur, vt exeamus è vita, læti, & agentes gratias pareamus, emittiq; nos è custodia, & leuari vinculis arbitremur, vt aut in æternam, & planè in nostram domum remigremus, aut omni sensu, molestiaq; careamus: sin autem nihil denunciabitur, eo tamen simus animo, vt horribilem eum diem aliis, nobis faustum putemus, nihilque in malis ducamus, quod sit

e L. *Menœceus*

* Vide Her. lib. 15. Thucyd. lib. 1. Arist. 1. Pol. Gell. 9. c. 2.

f q. v. c. *longum est*

g Μηδέ μοι ἄκλαυστος θάνατος μόλοι, ἀλλὰ φίλοισι Καλλείποι μι θανῶν ἄλγεα, καὶ στοναχάς.

vel à diis immortalibus, vel à naturâ parente omnium constitutum. non enim temere, nec fortuitò sati, & creati sumus, sed profectò fuit quædam vis, quæ generi consuleret humano: nec id gigneret, aut aleret, [51] quod cùm exanclauisset omneis labores, tum incideret in mortis malum sempiternum: portum potiùs paratum nobis, & perfugium putemus. || quò vtinam velis passis peruehi liceat. sin restantibus ventis [h] reiiciemur, tamen eodem pauló tardiùs referamur necesse est. quod autem omnibus necesse est, idne miserum esse vni potest? Habes epilogum, ne quid prætermissum, aut relictum putes. A. Ego verò, & quidem fecit etiam iste me epilogus firmiorem. M. Optimè, inquam, sed nunc quidem [i] valetudini tribuamus aliquid. cras autem, & quot dies erimus in Tusculano, agamus hæc, & ea potissimùm, quæ leuationem habeant ægritudinum, formidinum, cupiditatum: qui omni è Philosophia est fructus vberrimus.

h v. c. *reiiciemur*,

i v. c. *valitudini*

M. T. CICERONIS
TVSCVLANARVM QVAESTIONVM AD M. BRVTVM, LIBER secundus, de tolerando dolore.

Dolor cur, & quomodo tolerandus. Dolorem non esse summum malum, cùm dedecus eo maius sit, omnia quæ nocitura videntur, cum prudentia, & sine iniuria prudenter cauenda, idq; esse diuinum, ac potissimum esse munus.

NEOPTOLEMVS [a] quidem apud Ennium philosophari sibi ait necesse esse, sed paucis: nam

a fort. *apud* Enniũ *philosophari quidem sibi ait necesse esse*, &c.

nam omnino haud placere. ego autem, Brute,
necesse quidem mihi esse arbitror philosopha-
ri : nam quid possum, præsertim nihil agens,
agere meliùs ? sed non paucis, vt ille. difficile
enim est, in Philosophia pauca esse ei nota, cui
nō sint aut pleraque, aut omnia. nam nec pau-
ca, nisi è multis, eligi possunt, nec, qui pauca
percipit, non idem reliqua eodem studio perse-
quetur. ‖ sed in vita tamen occupata, atque, vt
Neoptolemi tum erat, militari, pauca ipsa mul-
tum sæpe prosunt, & ferunt fructus, si non tan-
tos, quāti ex vniuersa Philosophia percipi pos-
sunt : tamen eos, quibus aliqua ex parte inter-
dum aut cupiditate, aut ægritudine, aut metu
liberemur : velut ex ea disputatione, quæ mihi
nuper habita est in Tusculano, magna videba-
tur mortis affecta contentio: quæ non minimū
valet ad animum metu liberādum. nam qui id,
quod vitari non potest, metuit, is viuere animo
quieto nullo modo potest. sed qui non modò
quia necesse est mori, verùm etiam quia nihil
habet mors, quod sit horrendum, mortem non
timet, magnum is sibi præsidium ad beatam vi-
3 tam comparat. ‖ quamquā non sumus ignari,
multos studiosè contrà esse dicturos, quod vi-
tare nullo modo potuimus : nisi nihil omnino
scriberemus. etenim si orationes, quas nos mul
titudinis iudicio probari volebamus (popularis
est enim illa facultas,[1] [a] & effectus eloquentiæ a L. & effe-
est audientium approbatio) sed si reperiebantur ctrix eloq.
nonnulli, qui nihil laudarent, nisi quod se imi-
tari posse confiderent, quemque sperandi, sibi,
eundem & bene dicendi finem proponerent, &
cùm obruerentur copia sententiarum, atque
verborum, ieiunitatem, & famem se malle,
quàm vbertatem, & copiam dicerent. vnde erat
exortū genus Atticorum, iis ipsis, qui id sequi
se profitebantur, ignotum: qui iam conticuere,

pænè ab ipſo foro irriſi. || quid futurum puta- 4
mus,cùm,adiutore populo, quo vtebamur an-
teà,nunc minimè nos vti poſſe [b] videamus?eſt
enim Philoſophia paucis contenta iudicibus,
multitudinem conſultò ipſa fugiens,eique ipſi
& ſuſpecta, & inuiſa: vt vel,ſi quis vniuerſam
velit vituperare, ſecundo id populo facere
poſſit:vel,ſi eam,quam nos maximè ſequimur,
conetur inuadere,[c] magna habere poſſit auxi-
lia [d] reliquorum Philoſophorum diſciplinis.
nos autem vniuerſæ Philoſophiæ vituperato-
ribus reſpondimus in Hortenſio. Pro Acade-
mia autem quæ dicenda erant, ſatis accuratè
in Academicis quatuor libris explicata arbi-
tramur: ſed tamen tantum abeſt,vt ſcribi con-
tra nos nolimus,vt id etiam maximè optemus:
in ipſa enim Græcia Philoſophia tantò in ho-
nore numquam fuiſſet,niſi doctiſſimorum con-
tentionibus,diſſentionibuſque viguiſſet. || quã- 5
obrem hortor omneis, qui facere id poſſunt,
vt huius quoque generis laudem iam languẽti
Græciæ eripiant, & perferant in hanc vrbem,
ſicut reliquas omneis, quæ quidem erant ex-
petendæ, ſtudio atque induſtria ſua maiores
noſtri tranſtulerunt. Atque oratorum quidem
laus ita ducta ab humili,venit ad ſummum, vt
iam, quod natura fert in omnibus ferè rebus,
ſeneſcat,breuique tempore ad nihilum ventura
videatur. [e] Philoſophia naſcatur Latinis quidẽ
literis ex his temporibus, eamque nos adiuue-
mus:noſque ipſos redargui,refelliq; patiamur.
quod ij ferunt animo iniquo,qui certis quibuſ-
dam,deſtinatiſq; ſententiis quaſi additi,& con-
ſecrati ſunt,eaq; neceſſitate conſtricti,vt,etiam
quæ non probare ſoleant, ea cogantur cõſtan-
tiæ cauſa defendere. nos, qui ſequimur proba-
bilia,nec vltra id,quã, quod veriſſimile occur-
rerit,progredi poſſumus,[f] & refellere ſine per-
tinacia,

b v.c. *videamur?* fort. *videant?*

c q.v.c. *magna poſſit habere*

d L. *à reliquorum*,&c.

e fort. *Philoſophia igitur naſcatur Latinis*,&c.

tinacia, & refelli sine iracundia parati sumus.
6 ‖ Quòd si hæc studia traducta erunt ad nostros, ne bibliothecis quidem Græcis egebimus, in quibus multitudo infinita librorum propter eorum est multitudinem, qui scripserũt: eadem enim dicũtur à multis: ex quo libris omnia refferserunt. quod accidet etiam nostris, si ad hæc studia plures confluxerint. sed eos, si possumus, excitemus, qui liberaliter eruditi, adhibita etiã differendi elegantia, ratione & via philoso-
7 phãtur. ‖ est enim quoddam genus eorum, qui se Philosophos appellari volunt, quorũ dicuntur esse Latini sanè multi libri: quos non contemno equidem, quippe quos numquam legerim: sed quia profitentur ipsi illi, qui eos scribunt, se neque distinctè, neque distributè, neque eleganter, neque ornatè scribere: lectionem sine vlla delectatione negligo: quid enim dicant, & quid sentiant ij, qui sunt ab ea disciplina, [f] nemo mediocriter quidẽ doctus ignorat. quamobrem, quoniam, quemadmodum dicant, ipsi non laborant: cur legendi sint, nisi ipsi
8 inter se, qui idem sentiunt, nõ intelligo. ‖ nam vt Platonem, reliquósque Socraticos, & deinceps eos, qui ab his profecti sunt, legunt omnes etiam qui illa aut non approbant, aut non studiosissimè consectan tur: Epicurum autem, & Metrodorum [2] non ferè præter suos quisquam in manus sumit: sic hos Latinos ij soli legunt, qui illa rectè dici putant. nobis autem videtur, quidquid literis mandetur, id commendari omnium eruditorum [g] lectione [h] decere: nec, si ipsi minùs cõsequi possumus, iccirco minùs
9 id ita faciendum esse sentimus. ‖ Itaque mihi semper Peripateticorum, Academiæq; consuetudo, de omnibus rebus in contrarias parteis differendi, non ob eam causam solùm placuit, quòd aliter non posset, quid in vnaquaque re

f q.v.c. *mediocriter quidem doct. ign.* fort. *nemo ne mediocriter quidem doct.*

g o.v.c. *lectioni* & ita L.

h fort. *debere.* & ita o v.c.

verisimile esset ea maxima dicendi exercitatio:
qua princeps vsus est Aristoteles: deinde eũ qui
secuti sunt nostra autẽ memoria Philo, quẽ nos
frequẽter audiuimus, instituit alio tẽpore Rhe-
torum præcepta tradere, alio Philosophorum:
ad quã nos consuetudinẽ à familiaribus nostris
adducti in Tusculano, quod datũ est temporis
nobis, in eo consumsimus. itaque cũ ante meri-
i λέξει diem ⁱ dictioni operam dedissemus, sicut pridie
feceramus: post meridiem in Academiã descen-
dimus. in qua disputationem habitã non quasi
narrantes exponimus, sed eisdem ferè verbis, vt
actum, disputatumq; est. ‖ Est igitur ambulãti- 10
bus ad hunc modũ sermo ille nobis institutus,
a al. ductus & à tali quodã* inductus exordio. ADICI NON
POTEST, quàm sim hesterna disputatione tua
delectatus, vel potiùs adiutus. etsi enim mihi
conscius sum, numquã me nimis cupidũ fuisse
vitæ, tamen obiiciebatur interdũ animo metus
quidã, & dolor, cogitanti, fore aliquãdo finem
huius lucis, & amissionẽ omniũ vitæ cõmodo-
rũ. hoc genere molestiæ sic, mihi crede, sum li-
beratus, vt nihil minùs curãdũ putẽ. ‖ M. Mini- 11
mè mirũ id quidẽ, nam efficit hoc Philosophia:
medetur animis: inaneis sollicitudines detra-
hit: cupiditatibus liberat: pellit timores, sed hæc
eius vis non idẽ potest apud omneis: tum valet
multũ, cũ est idoneã cõplexa naturã. FORTEIS
enim nõ modò fortuna adiuuat, vt est in vetere
prouerbio, sed multò magis ratio, quæ quibus-
dã quasi præceptis confirmat vim fortitudinis.
te natura excelsum quẽdã videlicet, & altum,
& humana despicientem genuit. itaq; facilè in
animo forti cõtra mortẽ habita insedit oratio.
sed hæc eadẽ num censes apud eos ipsos vale-
re, nisi admodum paucos, à quibus inuenta dis-
putata, conscripta sunt? quotus enim quisque
Philosophorum inuenitur, qui sit ita moratus,
ita ani

ita animo, ac vita cõstitutus, vt ratio postulat? qui disciplinam suam, non ostentationẽ scien-
12 tiæ, sed legẽ vitæ putet? ‖ qui obtemperet ipse sibi, & decretis suis pareat? videre licet alios tã-ta leuitate, & iactatione, iis vt fuerit non didicisse melius: alios pecuniæ cupidos, gloriæ nõnullos, multos libidinum seruos:[3] vt cum eorum vita mirabiliter pugnet oratio. quòd quidem mihi videtur esse turpissimum. Vt enim, si grammaticum se professus quispiam, barbarè loquatur, aut si absurdè canat is, qui se haberi velit musicum, hoc turpior sit, quòd in eo ipso peccet, cuius profitetur [l] scientiam: sic Philosophus in ratione vitę peccans, hoc turpior est, quòd in officio, cuius magister esse vult, labitur, artemque vitæ professus, delinquit in vita. A. Nónne verendum igitur, si est ita, vt dicis, ne Philosophiam falsa gloria exornes? quod est enim maius argumentum, nihil eam prodesse, quàm quosdam perfectos Philosophos turpi-
13 ter viuere? ‖ M. Nullũ verò id quidem argumentum est. nam vt agri non omnes frugiferi sunt, qui coluntur,[m] falsumque illud, ac improbè,

„ 4 [n] *Etsi in segetem sunt deteriorem datæ*
„ *Fruges, tamen ipsæ suapte natura enitent:*

sic animi non omnes culti fructum ferunt. atque, vt in eodem simili verser, vt ager, quamuis fertilis, sine cultura fructuosus esse non potest: 5 [o] sic sine doctrina animus. [6] ita est vtraq; res [p] vna sine altera debilis. cultura autem animi, Philosophia est: [q] quæ extrahit vitia radicitùs, & præparat animos ad satus accipiendos, eaq; mandat is, &, vt ita dicam, serit, quę adulta fructus vberrimos ferant. Agamus igitur, vt cœpimus. dic, sic vis, de quo disputari velis. ‖ A.
14 Dolorem existimo maximum malorum omnium. M. Etiámne maius, quàm dedecus? A. Non audeo id dicere quidẽ, & me pudet tam citò de

l q.v.c. *sententiam*: non plac.

m L. *falsóque illud atque impr.*

n L. *Etsi segetem sunt in deteriorẽ datæ Fr.*

o L. *sic nec sine doctr.*

p *vna*, abest ab o.v.c.

q v. c. *hae extr.* & ita L.

sententia esse deiectum. M. Magis esset pudendum si in sententia permaneres. quid enim minus est [r] dignum, quàm tibi quidquam peius videri dedecore, flagitio, turpitudine? quæ vt effugias, quis est non modò nō recusandus, sed vltrò appetēdus, subeundus, excipiēdus dolor? A. Ita prorsus existimo, quare ne sit sanè summum malum dolor: malū est certè. M. Vidésne igitur quantum breuiter admonitus, de doloris terrore deieceris? A. Video planè: sed plus desidero. ‖ M. Experiar equidē: sed magna res est, animóque mihi opus est non repugnante. 15

A. Habebis id quidem, vt enim heri feci, sic nunc rationem, quò ea me cumque ducet, sequar. M. Primùm igitur de imbecillitate multorum, & de variis disciplinis Philosophorū loquar. quorum princeps & auctoritate, & antiquitate Socraticus Aristippus non dubitauit summum malum dolorem dicere. [t] dehinc ad hanc eneruatam, muliebrémque sententiam satis docilem se Epicurus præbuit: [u] hunc post Rhodius Hieronymus, dolore vacare, summū bonum dixit: tantum in dolore duxit mali. cæteri, præter Zenonem, Aristonem, Pyrrhonem, idem ferè, quod modò tu: malum illud quidē, sed alia peiora. ‖ ergo id; quod natura ipsa, & 16 quædam generosa virtus statim respuit, ne dolorem summum malum diceres, oppositóque dedecore, sententia depellere, in eo magistra vitæ tot sæcula [x] permanet Philosophia. quod huic officium, quæ laus, quod decus erit tanti, quod adipisci cū dolore corporis velit, qui dolorem summū malum sibi esse persuaserit? quā porrò quis ignominiā, quam turpitudinē non pertulerit, vt effugiat dolorem, si id summum malum esse decreuerit? quis autem non miser nō modò tunc, cùm premetur summis doloribus, si in his est summum malum, sed etiam cùm

r L. *te dignum*,
s O. v. c. *sed non vltro appet.* & ita L.
t q. v. c. *deinde ad hanc eneruatam*,
v si v. c. al. *post hunc*
x al. *permanet Philosophia*, non plac.

cùm ſciet id ſibi poſſe euenire? & quis eſt, cui
non poſſit? ita fit, vt omnino nemo poſſit eſſe
27 beatus. ‖ Metrodorus quidé eum perfectè pu-
tat beatum, y cui corpus bene conſtitutum ſit,
& exploratum ita ſemper fore. quis auté eſt iſte
cui id exploratum poſſit eſſe? Epicurus verò ea
dicit, vt mihi quidem riſus captare videatur. af-
firmat enim quodam loco, ſi vratur ſapiens, ſi
crucietur: exſpectas fortaſſe dũ dicat, patietur,
perferet, non ſuccũbet: Magna mehercule laus,
& eo ipſo, per quem iuraui, Hercule digna: ſed
Epicuro homini aſpero, & duro nõ eſt hoc ſa-
tis: In z Phalaridis tauro ſi erit, dicet. Quàm
ſuaue eſt hoc! quàm hoc non curo! Suaue etiã;
an parum eſt, ſi non amarum; at id quidem illi
ipſi, qui dolorem malum eſſe negant, non ſolẽt
dicere, cuiquam ſuaue eſſe cruciari: aſperum,
difficile, odioſum, contra naturam dicunt, nec
tamen malum. hic, qui ſolum hoc malum di-
cit, & malorum omnium extremum, ſapientem
28 cenſet id ſuaue dicturum. ‖ ego à te nõ poſtu-
lo, vt dolorem eiſdem verbis afficias, quibus
Epicurus voluptatem, homo, vt ſcis, volupta-
rius. ille dixerit ſanè idem in Phalaridis tauro,
quod ſi eſſet in lectulo. [7] ego tantam vim non
tribuo a ſapientiæ contra dolorem. [8] b ſi fortè
in perferendo, officio ſatis eſt: vt lætetur etiam,
nõ poſtulo. triſtis enim res eſt ſine dubio, aſpe-
ra, amara, inimica naturæ, ad patiendum, to-
29 lerandúmque difficilis. ‖ Adſpice Philoctetam:
cui concedendum eſt gementi. Ipſum enim
Herculem viderat in Oeta magnitudine dolo-
rum eiulantem. nihil igitur hunc virum ſagit-
tæ, quas ab Hercule acceperat, tum conſola-
bantur: cùm è viperino morſu venæ viſcerum,
veneno imbutæ tetros cruciatus cierent, itaq;
exclamat auxilium expetens, mori cupiens,

" *Heu quis ſalſis fluctibu' mandet*

" *Me*

y τέλος ἀγαθῶν, τὸ σαρκὸς εὐσταθὲς κατάστημα, καὶ τὸ περὶ τούτου πιστὸν ἔλπισμα.

z q.v.c. *Falaridu*

a L. *ſapienti*

b L. *eſſe fortem in perf.* & ita v. c. al. *Sic fortu in perferẽdo.*

„ *Me ex sublimi vertice saxi?*
„ *Iamiam absumor: conficit animam*
„ *Vis vulneris, vlceris aestus.*

Difficile dictu videtur, eum non in malo esse, & magno quidem, qui ita clamare cogatur.
¶ Sed videamus Herculem ipsum, qui tum dolore frangebatur, cùm immortalitatem ipsa morte quaerebat. quas hic voces apud Sophoclem in Trachiniis edit? cui cum Deianira sanguine centauri tinctam tunicam induisset, inhaesissetque ea visceribus, ait ille, 20

„ [c] *O multa dictu grauia, perpessu aspera,*
„ 9 *Quae corpore* [d] *exanclato, atque animo pertuli.*
„ *Nec mihi Iunonis terror implacabilis,*
„ *Nec tantum inuexit tristis Eurystheus mali,*
„ *Quantum vna vecors Oenei partu edita,*
„ *Haec me irretiuit veste furiali inscium,*
„ *Quae lateri inhaerens morsu lacerat viscera,*
„ *Vrgénsque grauiter pulmonum haurit spiritus:*
„ 10 *Iam* [e] *decolorem sanguinem omnem exorbuit:*
„ *Sic corpus clade horribili absumtum extabuit.*
„ *Ipse illigatus peste interimor textili.*
„ *Hos non hostilis dextra, non* [f] *terra edita*
„ *Moles gigantum, non biformato impetu*
„ *Centaurus ictus corpori* [g] *infixit meo,*
„ *Non graia vis, non barbara vlla immanitas,*
„ *Non saeua terris gens relegata vltimis,*
„ *Quas peragrans, vndique omnem hinc feritatem expuli:*
„ *Sed faeminea vir, faeminea interimor manu.*
„ *O nate, verè hoc nomen vsurpa patri.*
„ *Nec me occidentem matris superet caritas.*
„ *Huc arripe ad me manibus abstractam piis.*
„ *Iam cernam, méne, an illam potiorem putes.*
„ ¶ *Perge, aude nate, illacryma patris pestibus:*
„ *Miserere, gentes nostras flebunt miserias.* 21
„ [h] *Heu virginalem me ore ploratum edere,*
„ *Quem vidit nemo vlli ingemiscentem malo?*

„ *Sic*

c Ω πολλὰ δὴ καὶ θερμὰ, καὶ λόγῳ κακὰ, &c.
d L. *exantlaui*, al. *exẽtlata*, al. *exãclata*,
e χλωρὸν αἷμα
f γηγενὴς,
g L. *inflixit*
h L. *Heu, virginali more ploratum edere*, Soph. ὅστις ὥστε παρθένος βέβρυχα κλαίων

,, *Sic fœminata virtus afflicta occidit.*
,, *Accede natè, aſſiſte, miſerandum adſpice*
,, *Euiſceratum corpus lacerati patris.*
,, *Videte cuncti, túque cæleſtûm ſator,*
,, *Iace obſecro, in me vim coruſcam fulminis.*
,, *Nunc, nunc* [i] *dolorem anxiferi torquent vertices:*
,, *Nunc ſerpit ardor, ô antè victrices manus,* i L. *dolorum*
,, ‖ *O pectora, ô terga, ô lacertorum tori,*
2 ,, *Veſtróne preſſu quondam Nemæus leo*
,, *Frendens efflauit grauiter extremum halitum?*
,, *Hæc dextra Lernam* [k] *tatram mactata excetra,*
,, *Placauit: hæc bicorporem afflixit manum.* k L. *tatra*
,, *Erimanthiam hæc vaſtificam abiecit beluam:*
,, *Hæc à Tartarea tenebrica abſtractum plaga*
,, *Tricipitem eduxit Hydra generatum canem:*
,, *Hæc interemit tortu multiplicabili*
,, *Draconem, auriferam obtutu obſeruantem arborem.*
,, *Multa alia victrix noſtra luſtrauit manus,*
,, *Nec quiſquam è noſtrû ſpolia cepit laudibus.*

Poſſumúſne nos contemnere dolorem, cùm ipſum Herculem [11] tam intoleràter dolore videamus? 23 ‖ Veniat Aeſchylus non Poëta tantùm, ſed etiam Pythagoreus. ſic enim accepimus. quo modo fert apud eû Prometheus dolorê, quê excipit ob furtû Lemnium, [12] [l] vnde ignis lucet mortalibus, clàm diuiſus? eum Prometheus doctus clepſiſſe dolo, pœnaſque Ioui fato expendiſſe ſupremo. Has igitur pœnas pendens, affixus ad Caucaſum hæc dicit,

l L. *vnde ignem mortalibus Diuiſſe cluet doctus Prometheus: clepſiſſe dolo, pœnáſque Ioui fato expendiſſe ſupremo.*

,, [m] *Titanum* [13] [n] *ſoboles, ſocia noſtri ſanguinis.*
,, *Generata cœlo, adſpicite religatum aſperis*
,, *Vinctûmque ſaxu, nauem vt horriſono freto*
,, *Noctem pauentes timidi adnectunt nauitæ.*
,, *Saturnius me ſic infixit Iupiter,*
,, *Iouiſque numen Mulcibri* [o] *aſciuit manus.*
,, *Hos ille cuneos fabrica crudeli inſerens,*
,, *Perrupit artus: qua miſer ſolertia*

m Hæc AEſchyli tragœdia non exſtat.
n L. *ſuboles.*
o fort. *arcinit*

,, ‖ *Trauſ*

„ ‖ *Transuerberatus, castrum hoc furiarũ incolo.* 24
„ *Iam tertio me quoque funesto die,*
„ *Tristi aduolatu, aduncis lacerans unguibus*
„ *Iouis satelles pastu dilaniat fero.*
„ *Tum iecore opimo farta, & satiata affatim*
p L. auolans, „ *Clangorẽ fundit vastum, & sublime* p *aduolãs,*
„ *Pinnata cauda nostrum adulat sanguinem.*
„ *Cùm verò adesum inflatu renouatum est iecur,*
„ *Tum rursus tetros auida se ad pastus refert,*
„ *Sic hunc custodem mæsti cruciatus alo:*
„ *Qui me peremni viuum fœdat miseria.*
„ ‖ *Námque, vt videtis, vinclis constrictus Iouis,* 25
„ *Arcere nequeo diram volucrem à pectore.*
„ *Sic me ipse viduus pestes excipio anxias,*
„ *Amore mortis terminum inquirens mali.*
„ *Sed longè à leto numine aspellor Iouis.*
„ *Atque vetusta sæclis glomerata horridis,*
„ *Luctifica clades nostro infixa est corpori:*
q ἐξ οὗ χρό- „ q *Ex quo liquata solis ardore excidunt*
νου, vel, ἐξ „ *Guttæ, quæ saxa assiduè instillant Caucasi.*
οὗ σώματος

Vix igitur posse videmur ita affectum non miserum dicere: & si hunc miserum, certè dolorem, malum. ‖ A. Tu quidem adhuc meã causam agis. sed hoc mox videro. interea vnde isti versus? non enim agnosco. M. Dicam hercule. etenim rectè requiris. vidésne abundare me otio? A. Quid tum? M. Fuisti sæpe, credo, cùm Athenis esses, in scholis Philosophorum. A. 14. Verò, ac libenter quidem M. Animaduertebas igitur, etsi tum nemo erat admodum copiosus, verumtamen versus ab his admisceri orationi. A. Ac multos quidem à Dionysio Stoico. M. Probè dicis. sed is quasi dictata, 15. r nullo delectu, nulla elegantia. s Philo & proprium numerum, t & electa poëmata, & loco adiungebat. Itaque postquam adamaui hanc quasi senilem declamationem, studiosè equidem vtor nostris Poëtis. sed, sicubi illi defecer-

26 (margin, beside "rem, malum. ‖ A. Tu quidem adhuc meã cau-")

r L. nullo dilectu,
s L. Philo noster, & propr. & ita v.c.
t o. v.c. & lecta poëmata, & ita L.

defecerunt, verti ipse multa de Græcis, neque ornamento in hoc genere disputationis
27 careret Latina oratio. ‖ Sed vidésne, Poëtæ quid mali afferant? lamentanteis inducunt fortissimos viros: molliunt animos nostros: ita sunt deinde dulces, vt non legantur modò, sed etiam ediscantur. sic ad malam domesticam disciplinam, vitámque vmbratilem, & delicatam cùm accesserunt etiam Poëtæ, neruos omneis virtutis elidunt. rectè igitur à Platone educuntur ex ea ciuitate, quam finxit ille, cùm mores optimos, & optimum reip. statum exquireret. At verò nos, docti scilicet à Græcia. hæc & à pueritia legimus, [u] & didicimus: hanc eruditionem liberalem, & doctri- V I. & discimus:
28 nam putamus. ‖ Sed quid Poëtis irascimur? virtutis magistri Philosophi inuenti sunt, qui summum malum dolorem docerent. at tu adolescens, cùm id tibi paulò antè dixisses videri, rogatus à me, etiamne maius, quàm dedecus, verba de sententia destitisti. roga hoc idem Epicurum: maius dicet esse malum, mediocrem dolorem, quàm maximum dedecus. in ipso enim dedecore mali nihil esse, nisi sequantur dolores. quis igitur Epicurum sequitur dolor, cùm hoc ipsum dicit, summum malum esse dolorem, quo dedecus maius à Philosopho nullum exspecto? quare satis mihi dedisti, cùm respõdisti, maius tibi videri malum, dedecus, quàm dolorem. hoc ipsum enim si tenebis, intelliges, quàm sit obsistendum dolori. nec tam quærendum est, dolor, malúmne sit, quàm firmandus animus ad dolorem feren-
29 dum. ‖ Cõcludunt ratiunculis Stoici, cur non sit malum: quasi de verbo, non de re laboretur. Quid me decipis Zeno? nam cùm id, quod mihi horribile videtur, tu omnino malum esse negas, capior, & scire cupio, quo modo id,

quod

quod ego miserrimum existimem, ne malum
quidē sit [x]. Nihil est, inquit, malum, nisi quod
turpe, & vitiosum est. Ad ineptias redis. illud
enim, quod me angebat, non eximis. scio dolo-
rem non esse nequitiam. desine id me docere:
hoc doce, doleam, nécne doleam, nihil interes-
se. [16] Nunquam quidquam, inquit, ad beatè
quidem viuendum, quod est in vna virtute po-
situm: sed tamen est reiiciendum. Cur? Asperum
est, contra naturam, difficile perpessu, triste, du-
rum. ‖ Hæc copia verborum est, quod omnes 30
vno verbo malū appellamus, id tot modis pos-
se dicere. definis tu mihi, non tollis tu dolorē,
cùm dicis asperum, contra naturam, vix quod
ferri, tolerarique possit: nec mentiris: sed re
succumbere non oportebat, verbis gloriantem,
[17] dum nihil bonum, nisi quod honestum: nihil
malum, nisi quod turpe. [18] [y] Optare hoc qui-
dem est, non docere. illud & melius, & verius:
omnia, quę natura aspernatur, in malis esse: quę
asciscit, in bonis. hoc posito, & verborū con-
certatione sublata, tantum tamē excellet illud,
quod rectè amplexantur isti, quod honestum,
quod rectū, quod decorum appellamus, quod
idem interdum virtutis nomen amplectimur, vt
omnia præterea, quæ bona corporis, & fortunæ
putantur, perexigua, & minuta videantur [z]: nec
malum quidē vllum, nec, si vnum in locū colla-
ta omnia sint, cum turpitudinis malo [a] compa-
randa. ‖ Quare, si, vt initiò cōcessisti, turpitudo 31
peius est, quàm dolor: nihil est planè dolor.
nam dum tibi turpe, nec dignū viro videbitur,
gemere, eiulare, lamentari, frangi, debilitari, do-
lere, [19] [b] tum dignitas, tum decus aderit [c]: tūq;
in ea intueberis, te continebis: cedet profectò
virtuti dolor, & animi inductione languescet.
aut enim nulla virtus est [d], aut contemnendus
est omnis dolor. prudentiámne vis esse, sine qua
ne in

x sic o.v.c.

y fort. *Captare hoc quidem est.*

z L. *ne malū quidē vllum,* &c. & ita o.v.c.

a L. *comparandum.*

b o.v.c. *tum honestas, tum dignitas, tum decus,* &c. & ita L.

c L. *dúmque in ea intueberis, & te continebis:*

d L. *aut contemnendus omnis dolor.* & ita o.v.c.

ne intelligi quidẽ vlla virtus poteſt? quid ergo? ea patietúrne te quidquam facere [20] nihil proficientẽ [e], & laborantem? an temperantia ſinet te immoderatè facere quidquã? an coli iuſtitia poterit ab homine propter vim doloris enunciante commiſſa, prodente conſcios, multa of-
32 ficia [f] relinquẽte? ‖ [g] Quid fortitudini, comitibúſque eius, magnitudini animi, grauitati, patientiæ, rerum humanarũ deſpiciẽtiæ, quo modo reſpondebis? afflictúſne, & iacens, & lamentabili voce deplorãs [h], audies, O virũ fortem! Te verò ita affectum ne virum quidem dixerit quiſquam [i]. amittenda igitur fortitudo eſt, aut ſepeliendus dolor. Ecquid ſcis igitur, ſi quid de Corinthiis tuis amiſeris, poſſe habere te reliquam ſupellectilem ſaluam: virtutem autem ſi vnam amiſeris: & ſi amitti non poteſt virtus: ſed ſi vnam confeſſus fueris te non habere, nul-
33 lam te eſſe habiturum? ‖ num igitur fortem virum, num magno animo, num patiẽtem, num grauem, num humana contemnentem potes dicere, [21] [k] aut Philoctetam illum, (quàm te enim malo dicere: ſed ille certè non fortis) qui iacet [l] in lectulo humido,

„ *Qui eiulatu, queſtu, gemitu, fremitibus,*
„ [m] *Reſonando, multum flebiles voces refert?*

non ego dolorẽ, dolorem eſſe nego. cur enim fortitudo deſideraretur? ſed eum opprimi dico patiẽtia, ſi modò eſt aliqua patiẽtia: ſi nulla eſt, [22] [n] quid exornam⁹ Philoſophiã? aut quid eius nomine glorioſi ſumus? Pungit dolor. Vel fodiat ſanè. ſi nudus es, da iugulum. ſin tectus Vulcaniis armis, id eſt, fortitudine, reſiſte. hæc enim te, niſi ita facies, cuſtos dignitatis, relinquet, &
34 deſeret. ‖ [23] Cretum quidẽ leges, quas ſiue Iupiter, ſiue Minos ſanxit, de Iouis quidem ſententia, vt Poëtæ ferunt: itémq; Lycurgi, laboribus erudiunt iuuentutem, venando, currendo, eſu-

e fort. *& fruſtrà laborantem?*
f al. *negligente?*
g L. *Quid? fortitudini,* &c.
h al. *audieris,*
i fort. *Aut amittenda igitur,* &c.
k L. *aut Promethea, aut Philoctetam illum? Illos enim, quàm te malo dicere,* &c.
l o. v. c. *in lecto humido,* & ita L.
m L. *Reſonando multum fleb.*
n al. *quid exornamur Philoſophia?*

riendo, sitiendo, algendo, æstuãdo. Spartæ verò
pueri ad aram sic verberibus accipiuntur [o], vt
multus è visceribus sanguis exeat, nonnun-
quam etiam, vt, cùm ibi essem, audiebam, ad ne-
cem: quorum non modò nemo exclamauit
vnquam, sed ne ingemuit quidem. Quid ergo?
hoc pueri possunt, viri nõ poterunt [p]? & quod
mos valet, ratio non valebit? || Interest aliquid 35
inter [q] laborem, & [r] dolorem. sunt finitima
omnino, sed tamen differunt aliquid. labor, est
functio quædã vel animi, vel corporis grauio-
ris operis, & muneris: dolor autem, motus
asper in corpore [s], à sensibus alienus. [24] Hæc
duo Græci illi, quorum copiosior est lingua,
quàm nostra, vno nomine appellant. itaque [t]
industrios homines, illi studiosos, vel potiùs
amanteis doloris appellant: nos commodiùs
laboriosos. aliud est enim [u] laborare: aliud [x]
dolere. ô verborum inops interdum, quibus
abundare te semper putas, Græcia. aliud, inquã,
est dolere, aliud laborare, cùm varices secaban-
tur C. Mario, dolebat: cùm æstu magno duce-
bat agmen: laborabat. est inter hæc quædam
tamen similitudo. consuetudo enim laborum,
perpessione dolorũ efficiet faciliorem. || itaque 36
illi, qui Græciæ formam rerum publicarũ dede-
runt, corpora iuuenum firmari labore volue-
runt. quod Spartiatę etiam in fœminas transtu-
lerunt: quæ ceteris in vrbibus mollissimo cul-
tu, parietum vmbris occuluntur, illi autem vo-
luerunt nihil horum simile esse apud Lacænas
virgines: quibus magis palæstra, Eurotas, sol,
puluis, labor [y], militia in studio est, quàm ferti-
litas barbara. ergo his laboriosis exercitationi-
bus & dolor intercurrit nonnunquam. impel-
luntur [z] feriuntur [a], abiiciuntur, cadunt: & ipse
labor quasi callum quoddam obducit dolori.
[25] [b] Militiam verò nostram dico, non Spartia-
tarum,

o V. C. *vt multis è visceribus sanguis ex.*
p V.C. *& mos valet: ratio non valebit?* & ita L.
q *πόνον,*
r *λύπην, ἄλγος.*
s L. *alienus à sensibus.* & ita V.C.
t *φιλοπόνους,*
u *πονεῖν*
x *λυπεῖσθαι, ἀλγεῖν.*
y L. *militia studio est.*
z al. *ferũtur,*
a V. C. *abiciuntur,*
b L. *Militiã verò nostrã, dico, nõ Spartiatarũ: quorum procedit agmẽ admodũ, ad tibiã: nec adhibetur vlla sine anapæstu pedib. hortatio, quã laboriosa est! Nostri exercitus, &c.*

tatum, quorum procedit ad modum, ad tibiam, nec adhibetur vlla sine anapæstis pedibus hor-
37 tatio. || Nostris exercitus primùm vnde nomen habeant, vides: deinde qui labor, quantus agminis: ferre plus dimidiati mensis cibaria: ferre, si quid ad vsum velint: ferre vallum. nam scutum, gladium, galeam, in onere nostri milites nō plus numerant, quàm humeros, lacertos, manus. arma enim, membra militis esse dicunt. quæ quidem ita geruntur aptè,[26] vt, si vsus foret, abiectis oneribus, expeditis armis, vt membris pugnare possint. Quid exercitatio legionum?[27] [c] quid ille cursus, clamor, quanti laboris est? ex hoc ille animus in præliis paratus
38 ad vulnera. || adhuc pari animo inexercitatum militem: mulier videbitur. cur? tantum interest inter nouum, & veterem exercitum, quantum experti sumus. ætas tironum plerumq; melior: sed ferre laborem, contemnere vulnus, consuetudo docet. quin etiam videmus ex acie efferri sæpe saucios, & quidem rudem illum, & inexercitatū, quamuis leui ictu, ploratus turpissimos edere. at verò ille exercitatus, & vetus, ob eamque rem fortior, medicum modò requirens à quo obligetur.

[c] v.c. *quid? ille cursus. cōcursus, clamor,* &c. & ita L.

,, [d] *O Patrocles,* (inquit) *ad vos aduenient auxilium, & vestras manus peto,*
,, *Priusquam oppeto malam pestem, mandatam hostili manu:*
,, *Neque sanguis vllo potis est pacto profluens consistere,*
,, *Si quà sapientia magis vestra deuitari mors potest.*
,, *Namque* [e] *Aesclapij liberorum saucij opplent porticus:*
,, *Non potest accedi.*

[d] L. *O Patrocle, inquit.*

[e] L. *Aesculapi*

Certè Eurypylus hic quidē est. hominem exer-
40 citatum [f] vbi tantū luctus continuatur? || vide

[f] L. *quis tot verba tanto in luctu continuat? vide?* 9.

quàm non flebiliter respondeat: rationé etiam afferat, cur æquo animo sibi ferendum sit.

„ *---qui alteri exitium parat,*
„ *Eum scire oportet sibi paratam pestem, vt participet parem.*

Abducet [g] Patrocles, credo, vt collocet in cubili, vt vulnus obliget, si quidem homo esset. sed nihil vidi minùs. quærit enim, quid actū sit.

„ *Eloquere: res Argiuûm prælio vt se sustinet.*

Non potest effari tantum dictis, quantū factis suppetit laboris. [28] Quiesce igitur, & vulnus [h] alliga [i]. Etiam si Eurypylus posset, non posset Aesopus,

„ *---vbi fortuna Hectoris*
„ *Nostram acrem aciem inclinatam:*

& cetera explicat in dolore. sic est enim [k] intemperans militaris in forti viro gloria. ergo hæc veteranus miles facere poterit: doctus vir, sapiénsque non poterit? ‖ Ille verò meliùs, ac non paulò quidem. sed de consuetudine adhuc exercitationis loquor: nondum de ratione & sapientia. Aniculæ sæpe inediam biduum, ac triduum ferunt. subduc cibum vnū diem athletæ [l]: Iouem Olympium, eum ipsum, cui se exercebit, implorabit: ferre non posse clamabit. Consuetudinis magna vis est. pernoctant venatores in niue: in montibus vri se patiuntur. inde pugiles [m] cestibus contusi, ne ingemiscunt quidem. ‖ sed quid hos [n], quib. Olympiorum victoria, consulatus ille antiquus videtur? gladiatores, aut perditi homines, aut barbari, quas plagas perferunt? quo modo illi, qui bene instituti sunt accipere plagam malūt, quàm turpiter vitare? quàm sæpe apparet nihil eos malle, quàm vel domino satisfacere, vel populo? mittunt etiam vulneribus confecti ad dominos, qui quærant, quid velint. [29] [o] satisfactum iis sit, se velle decumbere. quis mediocris gladiator ingemuit? quis vultum muta-

40 (beside "sapiénsque non poterit? ‖ Ille verò meliùs")

41 (beside "misc unt quidem. ‖ sed quid hos")

g L. *Patroclus.*
h v.c. *obliga.* & ita L.
i al. *Etiam si Eurypylus non posset, posset Aesopus.* nō plac.
k ἀκρατὴς
l sic aliquot v.c. al. *Ioue.* *Ioue Olymp.*
m al. *cæstibus*
n al *quib. Olympiorum victoria nihil antiquius videtur.*
o L. *si satis factū ius non sit, &c.* fort. *ni satisfactū sit, &c.*

uit vnquã? quis non modò steit, verùm etiam decubuit turpiter? quis cùm decubuisset, ferrum recipere iussus, collum contraxit? tantum exercitatio, meditatio, consuetudo valet. ergo hoc poterit

„ *Samnis, spurcus homo, vita illa dignu', locóque:*

vir natus ad gloriam, vllam partem animi tam mollem habebit, quam non meditatione, & ratione corroboret? crudele gladiatorum spectaculum, & inhumanum nonnullis videri solet: & haud scio an ita sit, P vt nunc fit. cùm verò sontes ferro depugnabant, auribus fortasse multæ, oculis quidem nulla poterat esse fortior contra dolorẽ, & mortẽ disciplina. || De exercitatione, & cõsuetudine, & cõmentatione dixi. agesis, nunc de ratione videamus: nisi quid vis ad hæc. A. Egóne vt te interpellem? ne hoc quidem vellem: ita me ad credẽdum tua ducit oratio. M. Sítne igitur malũ dolor, nécne, Stoici viderint, qui contortulis quibusdam, ac minutis conclusiunculis, nec ad sensus permanentibus, effici volunt, non esse malum, dolorẽ. ego illud, quidquid sit, tantum esse, quantum videatur, non puto: falsáque eius visione, & specie moueri homines dico vehementiùs, dolorémque q eius omnem esse tolerabilem. vnde igitur ordiar? an eadem breuiter attingam, quæ modò dixi, quo faciliùs oratio progredi possit lõgiùs? || Inter omneis igitur hoc constat, nec doctos homines solùm, sed etiam indoctos, virorum esse fortium, & magnanimorum, & r patientium, & humana vincentium, toleranter dolorem pati. nec verò quisquam fuit, qui eum, qui ita pateretur, non laudandum putaret. quod ergo & postulatur à fortibus, & laudatur, cùm fit, id aut extimescere veniens, aut non ferre præsens, nónne turpe est? Atqui vide, ne, cùm omnes rectæ animi affectiones, virtutes appel-

42

43

p *forr. vt nunc quidem fit.*

q L. *eu omnẽ esse tol.*

r *καρτερικῶν.*

lentur, non sit hoc proprium nomen omnium: sed ab ea vna, quæ ceteris [s] excellat, omnes nominatæ sint. appellata est enim à viro virtus: viri autem propria maximè est fortitudo: [t] cuius munera duo maxima sunt, mortis, dolorisque contemptio. vtendum est igitur his, si virtutis compotes, vel potiùs si viri volumus esse, quoniam à viris virtus nomē est mutuata.

s q.v.c. *excellebat*, fort. *excelleat*,
t o.v.c. *cuius munera duo sunt maxima*, & ita L.

|| Quæres fortasse, quo modo: & rectè. talem 44
enim medicinam Philosophia profitetur. venit Epicurus, [30] homo minimè malus, vel potiùs vir optimus: tantum monet, quantū intelligit: Neglige, inquit, dolorem. Quis hoc dicit? Idem, qui dolorē summum malum. vix satis constanter. audiamus. Si summus dolor est, inquit, breuem esse necesse est. [31] Iterandum eadē ista mihi. non enim intelligo, quid summum dicas esse, quid breue. Summum, quo nihil sit superius: breue, quo nihil breuius. Contemno magnitudinem doloris, à qua me breuitas temporis vindicabit antè penè, quàm venerit. sed si est tantus dolor, quantus Philoctetæ, bene planè magnus mihi quidem videtur: sed tamen non summus: nihil enim dolet, nisi pes. possunt oculi: potest caput, latera, pulmones: possunt omnia. Longè igitur abest à summo dolore. Ergo, inquit, dolor diuturnus habet lætitiæ
plus, quàm molestiæ. || [u] Nunc ego non pos- 45
sum, tantum hominem, nihil sapere dicere, sed nos ab eo derideri puto. ego summum dolorem (summum autem dico, etiam si decem atomis est maior alius) non continuò dico esse breuē: multósque possum bonos viros nominare, qui complureis annos doloribus podagrę crucientur maximis. [32] sed homo [x] cautus nunquam terminat nec magnitudinis, nec diuturnitatis modum, vt sciam, quid summum dicat in dolore, quid breue in tempore [y]. Omittamus igitur hunc,

u L. *Hunc ego non possum*,
x al. *catus*, & ita Non.
y o.v.c. *Omittamus hunc igitur*. &c. & ita L.

hunc nihil prorsus dicentem: cogamúsque confiteri, non esse ab eo doloris remedia quærenda, qui dolorem, malorum omnium maximum dixerit. quamuis idem forticulum se in torminibus, & in stranguria sua præbeat. aliunde igitur est quærēda medicina, & maximè quidem, si, quid maximè consentaneum sit, quærimus, ab iis, quibus, quod honestū sit, summum bonum, quod turpe, summum videtur malum.

46 ‖ his tu præsentibus gemere, & te iactare non audebis profectò. loquetur enim eorum voce virtus ipsa tecum, Túne, cùm pueros Lacedæmone, adolescētes Olympiæ, barbaros in arena videris excipienteis grauissimas plagas, & ferenteis silentio, si te forte dolor aliquis peruellerit, exclamabis, vt mulier: non constanter & sedatè feres? Ferre non potest: natura non patitur. Audio pueri ferunt, gloria ducti: ferunt pudore alij, multi metu: & tamē veremur, vt hoc, quod à tam multis, & quod tot locis perferatur, natura non patiatur? Illa verò non modò patitur, verùm etiam postulat. nihil enim habet præstantius, nihil, quod magis expetat, quàm honestatem, quàm laudem, quàm dignitatem, quàm decus. Hísce ego pluribus nominibus vnam rem declarari volo [a]; sed vtor, vt quammaximè significem, pluribus. volo autem dicere, illud homini longè optimum esse, quod ipsum sit optandum per se, à virtute profectum, vel in ipsa virtute situm, sua sponte laudabile: [33] quod quidem citiùs dixerim solum,

47 [b] quàm summum bonum. ‖ Atque, vt hæc de honesto, sic de turpi contraria. nihil tam tetrū, nihil tam aspernandū, nihil homine indignius. quod si tibi persuasum est: principiò enim dixisti, plus in dedecore mali tibi videri, quàm in dolore: reliquum est, vt tute tibi imperes. quanquā hoc nescio quo modo dicatur, quasi

a v.c. *sed vtar,*

b v.c.o. *quā nō summum bonum.*

duo ſimus, vt alter imperet, alter pareat: non inſcitè tamẽ dicitur. eſt enim animus in parteis [c] diſtributus duas: quarum altera, rationis eſt particeps, altera expers. cum igitur præcipitur, vt vobiſmetipſis imperemus, hoc præcipitur, vt ratio coërceat temeritatẽ. eſt in animis omnium ferè natura molle quiddam, demiſſum, humile, eneruatũ quodãmodo, & languidum. [d] ſi nihil eſſet aliud: nihil eſſet homine deformius. ſed præſtò eſt domina omnium, & regina ratio, quæ [e] cõnixa per ſe, & progreſſa longiùs, fit perfecta virtus. hæc vt imperet illi parti animi, quæ obedire debet, id videndum eſt viro.

c q.v.c. *tributus*

d v. c. & L. *ſi nil eſſet aliud*

e al. *conniſa*

|| quónã modo? inquies velut ſeruo dominus, 48
velut imperator militi, velut parens filio, ſi turpiſſimè ſe illa pars animi geret, quam dixi eſſe mollem,[34] ſi ſe lamentis muliebriter, lacrymíſque dedet, vinciatur, & conſtringatur amicorum, propinquorúmque cuſtodiis. ſæpe enim videmus, fractos pudore, qui ratione nulla vincerentur. ergo hos quidem, vt famulos, vinclis, ac cuſtodia arceamus. qui autẽ erunt firmiores, nec tamen robuſtiſſimi, hos [f] admonitu ſimili oportebit, vt bonos milites, reuocatos dignitatem tueri. nõ nimis in Niptris ille ſapiẽtiſſimus Græciæ ſaucius lamentatur, vel modicè potiùs:

f v. c. *ammonitu*

„ *Pedetentim* (inquit) *ite, & ſedato niſu, ne ſucceſſu arripiat maior dolor.*

|| Pacuuius hoc meliùs, quàm Sophocles. apud 49
illum enim perquàm flebiliter Vlyſſes lamentatur in vulnere. tamen huic leuiter gementi, illi ipſi, qui ferũt ſaucium perſonæ grauitatem intuentes, non dubitarunt dicere:

„ *Tu quoque Vlyſſes, quamquam grauiter cernimus ictum,*

„ *Nimis es penè animo molli, qui conſuetus in armis æuum agere.*

Intelligit poëta prudens, ferũdi doloris conſuetudinem,

50 tudinem, eſſe nõ contemnendã magiſtram. ‖ Atque ille non immoderatè magno in dolore,

„ *Retinete, tenete, opprimite,*
„ *Vlcus nudate, heu miſerum me, excrucior,*

Incipit labi: deinde illicò deſinit,

„ *Operite, abſcedite, iamiam dimittite.*
„ *Nam* g *attrectatu, & quaſſu ſæuum amplificatis dolorem.*

g al. *attactu*, non plac.

51 ‖ Vidéſne, vt obmutuerit nõ ſedatus corporis, ſed caſtigatus animi dolor? itaque in extremis Niptris alios quoque obiurgat, idque moriens,

„ *Conqueri fortunam aduerſam, non lamentari decet.*
„ *Id viri eſt officium: fletus muliebri ingenio additus.*

Huius animi pars illa mollior rationi ſic paruit, vt ſeuero imperatori miles prudens. ‖ In quo viro erit perfecta ſapientia (quẽ adhuc nos quidem h videmus neminem: ſed Philoſophorum ſententiis, qualis futurus ſit, ſi modò aliquando fuerit, exponitur:) is igitur, ſiue ea ratio, quæ erit in eo perfecta, atq; abſoluta, ſic illi parti imperabit inferiori, vt iuſtus parens probis filiis: nutu, quod volet, conficiet, nullo labore, nulla moleſtia: eriget ipſe ſe, ſuſcitabit, inſtruet, armabit, vt, tanquam hoſti, ſic obſiſtat dolori. quæ ſunt iſta arma? contentio, confirmatio, ſermóque intimus, cùm ipſe ſecum, Caue turpe quidquam, languidum, non

h L. *vidimus*

52 virile. ‖ obuerſentur ſpecies honeſtæ i animo: Zeno proponatur Eleates, qui perpeſſus eſt omnia potiùs, quàm conſcios delendæ tyrannidis indicaret. de Anaxarcho Democritio cogitetur k, qui cùm in manus Cyprij Nicocreontis regis incidiſſet, nullum genus ſupplicij l deprecatus eſt, neque recuſauit. Calanus Indus, indoctus, ac barbarus, in radicibus Caucaſi natus, ſua voluntate viuus combuſtus eſt. nos, ſi

i q.v.c. *verò* mendosè

k al. *qui cum Cypri in manus Nicocreõtis reg.*

l παρητήσατο

duo ſimus, vt alter imperet, alter pareat: non inſcitè tamẽ dicitur. eſt enim animus in parteis
c q.v.c.*tributus* [c] diſtributus duas: quarum altera, rationis eſt particeps, altera expers. cum igitur præcipitur, vt vobiſmetipſis imperemus, hoc præcipitur, vt ratio coërceat temeritatẽ. eſt in animis omnium ferè natura molle quiddam, demiſſum, humile, eneruatũ quodãmodo, & languidum.
d v. c. & L. *ſi nil eſſet aliud* [d] ſi nihil eſſet aliud: nihil eſſet homine deformius. ſed præſtò eſt domina omnium, & regina ratio, quæ [e] cõnixa per ſe, & progreſſa longiùs,
e al.*conniſa* fit perfecta virtus. hæc vt imperet illi parti animi, quæ obedire debet, id videndum eſt viro. ‖ quónã modo? inquies velut ſeruo dominus, 48
velut imperator militi, velut parens filio, ſi turpiſſimè ſe illa pars animi geret, quam dixi eſſe mollem,[34] ſi ſe lamentis muliebriter, lacrymíſque dedet, vinciatur, & conſtringatur amicorum, propinquorúmque cuſtodiis. ſæpe enim videmus, fractos pudore, qui ratione nulla vincerentur. ergo hos quidem, vt famulos, vinclis, ac cuſtodia arceamus. qui autẽ erunt firmiores,
f v.c.*ammonitu* nec tamen robuſtiſſimi, hos [f] admonitu ſimili oportebit, vt bonos milites, reuocatos dignitatem tueri. nõ nimis in Niptris ille ſapiẽtiſſimus Græciæ ſaucius lamentatur, vel modicè potiùs:

„ *Pedetentim* (inquit) *ite, & ſedato niſu, ne ſuccuſſu arripiat maior dolor.*

‖ Pacuuius hoc meliùs, quàm Sophocles. apud 49
illum enim perquàm flebiliter Vlyſſes lamentatur in vulnere. tamen huic leuiter gementi, illi ipſi, qui ferũt ſaucium perſonæ grauitatem intuentes, non dubitarunt dicere:

„ *Tu quoque Vlyſſes, quamquam grauiter cernimus ictum,*
„ *Nimis es penè animo molli, qui conſuetus in armis æuum agere.*

Intelligit poëta prudens, ferũdi doloris conſuetudinem,

50 tudinem, eſſe nō contemnendā magiſtram. ‖ Atque ille non immoderatè magno in dolore,

„ *Retinete, tenete, opprimite,*

„ *Vlcus nudate, heu miſerum me, excrucior,*

Incipit labi: deinde illicò deſinit,

„ *Operite, abſcedite, iamiam dimittite.*

„ *Nam* [g] *attrectatu, & quaſſu ſæuum amplificatis dolorem.* g al. *attactu*, non plac.

51 ‖ Vidéſne, vt obmutuerit nō ſedatus corporis, ſed caſtigatus animi dolor? itaque in extremis Niptris alios quoque obiurgat, idque moriens,

„ *Conqueri fortunam aduerſam, non lamentari decet.*

„ *Id viri eſt officium: fletus muliebri ingenio additus.*

Huius animi pars illa mollior rationi ſic paruit, vt ſeuero imperatori miles prudens. ‖ In quo viro erit perfecta ſapientia (quē adhuc nos quidem [h] videmus neminem: ſed Philoſophorum ſententiis, qualis futurus ſit, ſi modò aliquando fuerit, exponitur:) is igitur, ſiue ea ratio, quæ erit in eo perfecta, atq; abſoluta, ſic illi parti imperabit inferiori, vt iuſtus parens probis filiis: nutu, quod volet, conficiet, nullo labore, nulla moleſtia: eriget ipſe ſe, ſuſcitabit, inſtruet, armabit, vt, tanquam hoſti, ſic obſiſtat dolori. quæ ſunt iſta arma? contentio, confirmatio, ſermóque intimus, cùm ipſe ſecum, Caue turpe quidquam, languidum, non

h L. *vidimus*

52 virile. ‖ obuerſentur ſpecies honeſtæ [i] animo: Zeno proponatur Eleates, qui perpeſſus eſt omnia potiùs, quàm conſcios delendæ tyrannidis indicaret. de Anaxarcho Democritio cogitetur [k], qui cùm in manus Cyprij Nicocreontis regis incidiſſet, nullum genus ſupplicij [l] deprecatus eſt, neque recuſauit. Calanus Indus, indoctus, ac barbarus, in radicibus Caucaſi natus, ſua voluntate viuus combuſtus eſt. nos, ſi

i q.v.c. *verò* mendosè

k al. *qui cum Cypri in manus Nicocreōtis reg.*

l παρῃτήσατο,

pes condoluit, si dens, sed fac totum dolere
corpus, ferre non possumus. opinio est enim
quædam effœminata, ac leuis, nec in dolore

m al. *quã in voluptate:*

magis [m], quàm eadem in voluptate: qua cùm
liquescimus, fluimúsque mollitia, apis aculeum
sine clamore ferre non possumus. ‖ At verò C. 53
Marius, rusticanus vir, sed planè vir, cùm se-
caretur, vt suprà dixi, principiò vetuit se alli-
gari: nec quisquam ante Marium solutus di-
citur, esse sectus. cur ergo postea alij? valuit
auctoritas. vidésne igitur opinionis esse, non
naturæ malum: & tamen fuisse acrem morsum
doloris, idem Marius ostendit. crus enim alte-
rum non præbuit. ita & tulit dolorem vt vir,
&, vt homo maiorem ferre sine causa necessa-
ria noluit. totum igitur in eo est, vt tibi impe-
res. ostendi autem, quod esset imperandi ge-
nus, atque hæc cogitatio, quid patientia, quid

n q.v.c. *dignissimũ sit,*

fortitudine, quid magnitudine animi [n] dignũ
sit, non solùm animum comprimit, sed ipsum
etiam dolorem nescio quo pacto mitiorem fa-
cit. ‖ vt enim fit in prælio, vt ignauus miles, ac 54

o ῥίψας τὴν ἀσπίδα,

timidus, simul ac viderit hostem [o], abiecto scu-
to fugiat, quantum possit, ob eamque causam
pereat nonnumquam, etiam integro corpore,
cùm ei, qui steterit, nihil tale euenerit: sic, qui

p v. c. *abiciunt se,*

doloris speciem ferre non possunt [p], abiciunt
se, atque ita afflicti, & examinati iacent: qui
autem restiterunt, discedunt sæpissime superio-

q L. *& sunt enim quædã animi simil. cum corpore*

res [q]: sunt enim quædam animi similitudines
cum corpore: vt onera contentis corporibus
faciliùs feruntur, remissis opprimunt: simili-
mè animus intentione sua depellit pressum
omnem ponderum: remissione autem sic vr-
getur, vt se nequeat extollere. ‖ Et, si verum 55
quærimus, in omnibus officiis persequendis
animi est adhibenda contentio, ea est sola of-
ficij tanquam custodia. sed hoc quidem in do-
lore

lore [35] maximè est prouidendum, ne quid ab-
iectè, ne quid timidè, ne quid ignauè, ne quid
seruiliter, muliebritérve faciamus: in primísque
refutetur, ac [r] reiiciatur Philoctetæus ille cla-
mor. ingemiscere nonnumquam viro conces-
sum est, idque raró: eiulatus ne mulieri quidem.
& hic nimirum est fletus, [s] quem duodecim ta-
56 bulæ in funeribus adhiberi vetuerunt. ‖ nec
verò vmquam ne ingemiscit quidem vir fortis,
ac sapiens, nisi fortè vt se intendat ad firmita-
tem, vt in stadio cursores exclamant quam-
maximè possunt. faciunt idem, cùm exercentur
athletæ. pugiles verò, etiam cùm feriunt aduer-
sarium, in iactandis [t] cestibus ingemiscunt: non
quòd doleant, animóve succumbant, sed quia
in profundenda voce omne corpus intenditur,
venitque plaga vehementior. quid? qui volunt
exclamare maius, num satis habent latera, fau-
ces, linguam intendere, [36] è quibus [u] elici vo-
cem, & fundi videmus? toto corpore, [37] atque
omnibus [x] vngulis, vt dicitur, contentioni vo-
57 cis asseruiunt. ‖ genu mehercule M. Antonium
vidi, cùm contentè [y] ipse pro se lege Varia di-
ceret terram tangere. vt enim [z] balistæ lapi-
dum, & reliqua tormenta telorum, eo grauiores
emissiones habent, quo sunt contenta, atque
adducta vehementiùs: sic vox, sic cursus, sic
plaga, hoc grauior, quo est missa contentiùs.
cuius contentionis cùm tanta vis sit, si gemitus
in dolore ad confirmandum animum valebit,
vtemur. sin erit ille gemitus [a] lamentabilis, si
imbecillus, si abiectus, si flebilis: ei qui se dede-
rit, vix eum virum dixerim. qui quidem gemitus
si leuationis aliquid afferret, tamen videremus
quid esset fortis, & animosi viri. cùm verò nihil
imminuat doloris, cur frustrà turpes esse volu-
mus? quid est enim fletu muliebri viro turpius?
58 ‖ atque hoc præceptum, quod de dolore datur,

patet

r v. c. *reiciatur*

s *lessum*

t al. *castibus*

u l. *ciiei* Græci, *φιέναι φωνὴν*.

x fort. *vnguiculis*,

y o.v.c. *pro se ipse lege Varia* & ita L.

z L. *ballistæ*

a q.v.c. *elamentabilis*, non pl.

patet latiùs. omnibus enim rebus, non solùm dolori, simili contentione animi resistendum est. ira exardescit: libido concitatur: in eandem arcem confugiendum est: eadem sunt arma sumenda. sed quoniam de dolore loquimur, illa omittamus. ad ferendum igitur dolorem placidè & sedatè, plurimum proficit toto pectore, vt dicitur, cogitare, quàm id honestum sit. sumus enim natura, vt antè dixi (dicendum est enim sæpiùs) studiosissimi, appetentissimiq; honestatis: cuius si quasi lumen aliquod adspexerimus, nihil est, quod, vt eo potiamur, non parati simus & ferre, & perpeti. ex hoc cursu, atque impetu animorum ad veram laudem, atque honestatem, illa pericula adeuntur in præliis. non sentiunt viri fortes in acie vulnera, vel sentiunt, sed mori malunt, quàm tantillum modò de
dignitatis gradu [b] dimoueri. ‖ fulgenteis gla- 59
dios hostium videbant Decij, cùm in aciem eorum irruebant. his leuabat omnem vulnerum metum nobilitas mortis, & gloria. num tum ingemuisse Epaminondam putas, cùm vnà cum sanguine vitam effluere sentiret? imperantem enim patriam Lacedæmoniis relinquebat, quam acceperat seruientem. hæc sunt solatia, hæc fomenta summorum dolorum. Dices, quid in pace? quid domi? quid in lectulo? ad Philosophos me reuocas, qui in aciem non sæpe pro-
deunt. ‖ è quibus homo sanè leuis Heracleotes 60
Dionysius, cùm à Zenone fortis esse didicisset,
38 à dolore [c] deductus est. nam cùm ex renibus laboraret, ipso in eiulatu clamitabat, falsa esse illa, quæ anteà de dolore ipse sensisset. quem cùm Cleanthes condiscipulus rogaret, quænam ratio eum de sententia deduxisset, respondit, Quia, cùm tantum operæ Philosophiæ dedissem, dolorem tamen ferre non possem: satis esset argumenti, malum esse dolorem. plurimos

autem

[b] L. *demoueri.* & ita v.c.

[c] fort. *deuictus est.* & ita L.

autem annos in Philosophia consumsi, nec ferre possum: malum est igitur dolor. Tum Cleanthem, cùm pede terram percussisset, versum ex Epigonis ferunt dixisse,

„ * *Audisne hæc Amphiaraë, sub terram abdite?*

Zenonem significabat: à quo illum degenerare dolebat. 61 || At non noster [d] Possidonius: quem & sæpe ipse vidi, & id dicam, quod solebat narrare Pompeius: se, cùm Rhodum venisset decedens ex Syria, audire voluisse [e] Possidonium: sed cùm audiuisset eum grauiter esse ægrum, quòd vehementer eius artus laborarent: voluisse tamen nobilissimum Philosophum [f] visere: quem vt vidisset, & salutauisset, honorificisque verbis prosequutus esset, molesteque se dixisset ferre, quòd eum non posset audire: at ille, Tu verò, inquit, potes: nec committam, vt dolor corporis efficiat, vt frustrà tantus vir ad me venerit. Itaque narrabat, eum grauiter, & copiosè de hoc ipso, nihil esse bonum, nisi quod honestum esset, cubantem disputasse: cumque quasi faces ei doloris admouerentur, sæpe dixisse, Nihil agis dolor: quamuis sis molestus, 62 numquam te esse confitebor malum. || Omninoque omnes clari, & nobilitati labores [g] contemnendo fiunt etiam tolerabiles. Videmúsne, apud quos eorum ludorum, qui Gymnici nominantur, magnus honos sit, nullum ab iis, qui in id certamen descendant, deuitari dolorem? apud quos autem venandi, & equitandi laus [h] viget, qui hanc [i] petessunt, nullum fugiunt dolorem. Quid de nostris ambitionibus, quid de cupiditate honorum loquar? quæ flamma est, per quam non cucurrerint ij, qui hæc olim punctis singulis colligebant? itaque semper Africanus Socraticum Xenophontem in manibus habebat, cuius in primis laudabat illud, quod diceret, eosdem labores non esse æquè grauis

* Vide Plutarchum in Paralellis. Laërtium in Bione.

d L. *Posidonius:*

e L. *Posidonium:*

f al. *videre:*

g o.v.c. *contemtu*

h L. *vigeat*

i L. *petissunt, nullum eos fugere dolorem?*

graueis Imperatori, & militi, quòd ipse honos
laborem leuiorem faceret [k] Imperatorum. ‖ sed 63
tamen hoc euenit, vt in vulgus insipientium
opinio valeat honestatis, cùm ipsam videre non
possint. itaque fama, & multitudinis iudicio
mouentur, vt id honestum putent, quod à ple-
risque laudetur. Te autem, si in oculis sis mul-
titudinis, tamen eius iudicio stare nolim, nec,
quod illa putet, [l] idem te putare pulcherri-
mum. tuo tibi iudicio est vtendum. tibi si rectè
probanti placebis, tum non modò tute viceris,
quod paulò antè præcipiebam, sed omneis, &
omnia. ‖ Hoc igitur [m] tibi propone: amplitu- 64
dinem, & quasi quãdam exaggerationem quàm
altissimam ãnimi? quæ maximè eminet [n] con-
temnendis, & despiciendis doloribus: vnam esse
omnium rem pulcherrimam, eoque pulchrio-
rem, si vacet populo, [o] neq; plausum captans, se
tantùm ipsa delectet. quinetiam mihi quidem
laudabiliora videntur omnia, quæ sine vendi-
tatione, [p] & sine populo teste fiunt: non quò
fugiendus sit (omnia enim benefacta in luce se
collocari volunt) sed tamen nullum theatrum
virtuti conscientia maius est. ‖ Atque in primis 65
meditemur illud, vt hæc patientia dolorum,
quam sæpe iam animi intentione dixi esse fir-
mandam, in omni genere se ęquabilem prębeat.
sæpe enim multi, qui aut propter victoriæ cu-
piditatem, aut propter gloriæ, aut etiam, vt ius
suum, & libertatem [q] tenerent, vulnera excepe-
runt fortiter, & tulerunt, iidem omissa conten-
tione dolorem morbi ferre non possunt. neque
enim illum, quem facilè tulerant, ratione, aut
sapientia tulerant, sed studio potiùs, & gloria.
itaque barbari quidam, & immanes, ferro de-
certare acerrimè possunt: ęgrotare viriliter non
queunt. Græci autem homines non satis ani-
mosi, prudentes, vt est captus hominum, satis
hostem

k q.v.c. *imperatorium.*

l v. c. *idem putare pulcherrimum.* & ita L.

m v. c. *propone tibi: amplitudinem,*

n al. *in contemnendis,* non plac.

o q.v.c. *neque plausum captet, sed se tantùm* &c.

p al. *& sine populo rectè fiunt:*

q al. *tuerentur,*

hostem adspicere [39] [r] non possunt, sed iidem morbos toleranter, atque humanè ferunt. At Cimbri, & Celtiberi in prælio exsultant, lamentantur in morbo: nihil enim potest esse æquabile, quod non à certa ratione proficiscatur.
66 ‖ sed cùm videas, eos, qui aut studio, aut opinione ducantur, in eo persequendo, atque adipiscendo, dolore non frangi: debes existimare aut non esse malum, dolorem, aut etiamsi, quidquid asperum, [s] alienumque à natura sit, id appellari placeat malum, tantulum tamen esse, vt à virtute ita obruatur, vt nusquam appareat. quæ meditare, quæso, dies, & nocteis. latiùs enim manabit hæc ratio, & aliquanto maiorem locum, quàm de vno dolore, occupabit. nam si omnia fugiendæ turpitudinis, adipiscendæque honestatis causa faciemus, non modò stimulos doloris, sed etiam fulmina fortunæ contemnamus licebit, præsertim cùm paratum sit illud ex
67 hesterna disputatione perfugium. ‖ vt enim si cui nauiganti, quem prædones insequantur, deus quis dixerit, Eiice te de naui: præstò est qui excipiat: vel delphinus, vt Arionem Metymnæum, vel equi Pelopis illi Neptunij, qui per vndas currus suspensos rapuisse dicuntur, excipient te, &, quò velis, perferent: omnem omittat timorem: sic vrgentibus asperis & odiosis doloribus, [40] [t] si tanti non sint, vt ferendi sint, quò sit confugiendum, vides. Hæc ferè hoc tempore putaui esse dicenda. sed tu fortasse in sententia permanes. A. Minimè verò: meque biduo duarum rerum, quas maximè timebam, spero liberatum metu. M. Cras ergo ad clepsydram. sic enim [u] duximus. [x] sed tibi hoc video non posse deberi. A. Ita prorsus. & illud quidem ante meridiem, hoc eodem tempore. M. Sic faciemus, tuisque optimis studiis obsequemur.

r V. C. *non possunt, eidem morbos* &c. & ita L.

s q. v. c. *alienumq; natura sit,*

t L. *si tanti sint, vt ferendi non sint.*

u a. *diximus.*

x L. *& tibi hoc video* &c.

M. T. CI

M. T. CICERONIS TVSCVLANARVM QVAESTIONVM ad M. Brutum,

LIBER III.

De ægritudine lenienda.

Ægritudinem animi in ſapientem cadere negat, ſed eius effectus vtiliter homini à natura datos, recta ratione dirigendos, ac leniendos.

QVIDNAM eſſe, Brute, cauſæ putem, cur, 1
cùm conſtemus ex animo, & corpore, corporis curandi, tuendique cauſa, [a] quæſita ſit ars eius, atque vtilitas, deorum immortalium inuentioni conſecrata: animi autem medicina, nec tam deſiderata ſit, antequàm inuenta, nec tam culta, poſteaquàm cognita eſt, nec tam multis grata, & probata, pluribus etiam ſuſpecta & inuiſa? an quòd corporis grauitatem, & dolorem animo iudicamus, animi morbum corpore non ſentimus? ita fit, vt animus de ſe ipſe tum iudicet, cùm idipſum [b] quod iudicat, ægrotet. || quòd ſi talem nos natura genuiſſet, vt 2
eam ipſam intueri, & perſpicere, eademque optima duce curſum vitæ conficere poſſemus, [1] haud erat ſanè, [c] quòd quiſquam rationem, ac doctrinam requireret. nunc paruulos nobis dedit igniculos, quos celeriter malis moribus, opinionibuſq; [2] [d] deprauatis ſic reſtinguimus, vt nuſquam naturæ lumen appareat. ſunt enim ingeniis noſtris ſemina innata virtutum: quæ ſi adoleſcere liceret, ipſa nos ad beatam vitam natura perduceret. nunc autem, ſimul atq; editi in lucem, & ſuſcepti ſumus, in omni continuò prauitate, & in ſumma opinionum peruerſitate verſamur: vt pœnè cum lacte nutricis errorem ſuxiſſe

a ſort. *quæſita ſit ars, eiuſq; vtilitas*.

b o.v.c. *quo iudicatur, ægrotet*. & ita L.

c q.v.c. *quod quiſquam ratione, ac doctrina requireret*.

d L. *deprauati, ſic reſtinguimus*, al. *deprauatos ſic reſtinguimus*.

suxisse videamur: [3] cum verò parentibus redditi, [e] id est, magistris traditi sumus, tum ita variis imbuimur erroribus, vt vanitati veritas, &
3 opinioni confirmatæ natura ipsa cedat. || accedunt etiam Poëtæ, qui cùm magnam speciem doctrinæ sapientiæque præ se tulerunt, audiuntur, leguntur, ediscuntur, & inhærescunt penitùs in mentibus. cùm verò accedit eodem, quasi maximus quidam magister, populus, atque omnis vndiq; ad vitia consentiens multitudo, tum planè inficimur opinionum prauitate, [f] à naturaq; ipsa desciscimus: vt nobis [g] optimam naturam inuidisse videantur, qui nihil melius homini, nihil magis expetendum, nihil præstantius honoribus, imperiis, populari gloria iudicauerunt. ad quam fertur optimus quisque, veramque illam honestatem expetens, [h] quam vnam natura maximè inquirit, in summa inanitate versatur, consectaturque [i] nullam eminentem effigiem virtutis, sed adumbratam imaginem gloriæ. est enim gloria solida quædam res, & expressa, non adumbrata. ea est consentiens laus bonorum, incorrupta vox benè iudicantium de excellente virtute. [4] ea virtuti resonat, tanquam imago gloriæ. quæ quia rectè factorum plerumque comes est, non est à bonis
4 viris repudianda. || Illa autem, quæ se eius imitatricem esse vult, temeraria, atque inconsiderata, & plerumque peccatorum, vitiorumq; laudatrix, fama popularis, simulatione honestatis formam eius, pulchritudinemque corrumpit. qua cæcitate homines, cùm quædam præclara etiam cuperent, eaque nescirent nec vbi, nec
5 qualia essent, funditùs alij euerterunt suas ciuitates, alij ipsi occiderunt. atque hi quidem optima petentes, non tam voluntate, quàm cursus errore falluntur. Quid, qui pecuniæ cupiditate, qui voluptatum libidine feruntur: quorumque

e L. *demxra magistru tradi sumus*, & ita o.v.c.

f o.v.c. *à naturaq; desciscimus*: & ita L.

g q.v.c. *optime naturam* non plac.

h q.v.c. *quã vna natura maxime*

i L. *non illam eminentem* Græcis opponitur, ἐσκιαγραφημένη

k fort. *tanquam imago voci. quæ* fort. *tanquã imago. quæ* Hor. lib. 1. q. vid. Turneb. 2. Aduers. c. 6. huic fauet Ode 20. Carm. alij expungunt vocem, *gloriæ*. sic Varro 3. de re rustica, c. 16

ita perturbantur animi, vt non multùm absint ab insania, [l] quod insipientibus contingit omnibus, his nulláne est adhibenda curatio? vtrùm quòd minùs noceant animi ægrotationes, quàm corporis? an quòd corpora curari possint, animorum nulla medicina sit? ‖ At & 5
morbi perniciosiores, pluresque sunt animi, quàm corporis. his enim ipsi odiosi sunt, quòd ad animum [m] pertinent, eumque sollicitant: animusque æger, vt ait Ennius, semper errat, neque pati, neque perpeti potest: cupere numquam desinit quibus duobus morbis (vt omittam alios) ægritudine, & cupiditate, quî tandem possunt in corpore esse grauiores? quî verò probari potest, vt sibi mederi animus non possit, cùm ipse medicinam corporis animus inuenerit, cumque ad corporum sanationem multum ipsa corpora, & natura [n] valeat, nec omnes, qui se curari passi sunt, continuò etiam conualescant. animi autem, qui se sanari voluerint, præceptisque sapientium paruerint, sine vlla dubitatione sanentur? ‖ Est profectò animi 6
medicina, Philosophia: cuius auxilium non, vt in corporis morbis, petendum est foris: omnibusque opibus, [o] viribusque, vt nosmetipsi nobis mederi possimus, [p] elaborandum est, quamquam de vniuersa Philosophia, [q] quantoperè & expetenda, & colenda esset, satis, vt arbitror, dictum est in Hortensio. de maximis autem rebus nihil ferè intermisimus posteà nec disputare, nec scribere. his autem libris exposita sunt ea, quæ à nobis cum familiaribus nostris in Tusculano erant disputata. Sed quoniam duobus superioribus, de morte, & de dolore dictum est, tertius dies disputationis hoc tertium volumen efficiet. ‖ Vt enim in Acade- 7
miam nostram descendimus, inclinato iam in [r] postmeridianum tempus die, poposci eorum aliquem,

l lib. vulg. *quod insipientibus contingit, his nullane*

m v.c. *pertineant, cumq; sollicitent:* & ita L.

n q.v.c. *valeant,* & ita L.

o *viribusq;,* abest à q. v.c.

p o.v.c. *elaborandum, quamquam* & ita L.

q L. *quanto opere & expetenda,* & ita o.v.c.

r al. *pomeridianum*

aliquem, qui aderant, causam differendi. Tum res acta sic est. A. Videtur mihi cadere in sapientem ægritudo. M. Num reliquæ quoque perturbationes animi, formidines, libidines, [s] iracundiæ? hæc enim ferè sunt eiusmodi, quæ Græci πάθη appellant: ego poteram morbos, & id verbum esset è verbo: sed in consuetudinem nostram non caderet. nam misereri, inuidere, gestire, lætari, hæc omnia morbos Græci appellant, motus animi rationi non obtemperanteis: nos autem hos eosdem motus concitati animi, rectè, vt opinor, perturbationes dixerimus: morbos autem non satis vsitatè: nisi quid aliud tibi videtur. A. Mihi verò isto modo. ‖ M. hæccíne igitur cadere in sapientem putas? A. Prorsus existimo. M. Næ ista gloriosa sapientia [t] non magno æstimanda est, siquidem non multum differt ab insania. A. Quid? tibi omnísne animi commotio videtur insania? M. Non mihi quidem soli: sed, id quod admirari sæpe soleo, maioribus quoque nostris hoc ita visum intelligo multis seculis ante Socratem: à quo hæc omnis, quæ est de vita, & moribus, Philosophia manauit. A. Quónam tandem modo? M. Quia nomen insaniæ significat mentis ęgrotationem, & morbum, id est, insanitatem, [u] & ægritudinem animi, quam appellarunt insaniam. Omnes autem perturbationes animi, morbos Philosophi appellant: negantque, stultum quemquam his morbis vacare: qui autem in morbo sunt, sani non sunt: & omnium insipientium animi in morbo sunt: omnes insipientes igitur insaniunt. sanitatem enim animorum, positam in tranquillitate quadam, constantiaq; censebant. his rebus mentem vacuam, [5] appellarunt * insaniam, propterea quòd in perturbato animo, sicut in corpore, sanitas esse non possit. ‖ Nec minùs illud acutè, quòd animi affectionem,

s fort. *cupiditates?*

t L. *nō magni*

u L. q. v. e. *& ægrotum, animum,* non pl.

Turneb. 1. Aduers. c. 6. *ægrotum animum, quem appellarunt insanum.*

* Turneb. insanam,

lumine mentis carentem, nominauerunt amen-
tiam, eandemque dementiam. ex quo intelli-
gendum est, eos, qui hæc rebus nomina * po-
suerunt, sensisse hoc idem, quod à Socrate ac-
ceptum diligenter Stoici retinuerunt, omneis
insipienteis esse non sanos. qui enim animus est
in aliquo morbo (morbos autem, hos x pertur-
batos motus, vt modò dixi, Philosophi appel-
lant) non magis est sanus, quàm id corpus, quod
in morbo est. ita fit, vt sapientia, sanitas sit ani-
mi: insipientia autem, quasi insanitas quædam,
quæ est insania, eadémque dementia. multóque
meliùs hæc notata sunt verbis Latinis, quàm
Græcis: quod aliis quoque multis locis repe-
rietur. sed id aliàs: nunc, quod instat. || Totum 10
igitur id, quod quęrimus, quid, & quale sit, ver-
bis vis ipsa declarat. 6 y eos enim sanos intel-
ligi necesse est, quorum mens, motu, quasi mor-
bo perturbata nullo sit. qui contrà affecti sunt,
hos insanos appellari necesse est. itaque nihil
melius, quàm quod est in consuetudine sermo-
nis Latini, cùm z *exisse ex potestate dicimus eos*,
qui effrænati feruntur aut libidine, aut iracun-
dia. quamquam ipsa iracũdia, libidinis est pars.
sic enim definitur iracundia, vlciscendi libido.
Qui igitur exisse ex potestate dicuntur, idcircò
dicuntur, quia non sunt in potestate mentis: cui
regnum totius animi à natura tributum est.
|| Græci autẽ μανίαν vnde appellent, non facilè 11
dixerim. eam tamẽ ipsam distinguimus nos me-
liùs, quàm illi. hanc enim insaniam, quæ iuncta
stultitiæ patet latiùs, à furore disiũgimus. Græci
volunt illi quidẽ, sed parum valent verbo: quem
nos furorem, μελαγχολίαν illi vocant: quasi verò
atra bili solùm mens, ac non sæpe vel iracundia
grauiore, vel timore, vel dolore moueatur. quo
genere Athamantem, Alcmæonem, Aiacem,
Orestem furere dicimus. qui ita sit affectus,
eum

* al. *imposuerunt*,

x πάθη,

y q.v.c. *eos enim sanos quoniam intelligi necesse est*, &c.

z ἐξίστασθαι ἑαυτῶν ἀκρατεῖν αὐτῶν,
vide Cic. 2. de inuentione.

eum dominum esse rerum suarum vetãt duodecim tabulæ. itaque non est scriptum, SI INSANVS, sed, SI FVRIOSVS ESSE* INCIPIT. *[6] stultitiam enim censuerunt, * id est, inconstantiam sanitate vacantem, posse tamen tueri mediocritatem officiorum & vitæ communem cultum, atque vsitatum. furorem autem esse rati sunt, mentis ad omnia cæcitatem. quod cum maius esse videatur, quàm insania, tamen eiusmodi est, vt furor in sapientem cadere possit, nõ possit insania. sed hæc alia quæ-
12 stio est, nos ad propositum reuertamur. || Cadere, opinor, in sapientem ægritudinem tibi dixisti videri. A. [b] Ego verò ita existimo. M. Humanũ id quidem, quòd ita existimas. non enim silice nati sumus. sed est naturale in animis tenerum quiddam, atque molle, quod ægritudine, quasi tempestate, quatiatur. Nec absurdè Crãtor ille, qui in nostra Academia vel in primis fuit nobilis: *Minimè*, inquit, *assentior iis, qui istam nescio quam indolentiam magnopere laudant: quæ nec potest vlla esse, nec debet. Ne ægrotus sim*, inquit, *sed si fuerim, sensus adsit, siue secetur quid, siue auellatur à corpore.* [d] *nam istuc nihil dolere, non sine magna mercede contigit, immanitatis in animo, stu-*
13 *poris in corpore.* || Sed videamus, ne hæc oratio sit hominum assentantium nostræ imbecillitati, & indulgentium mollitudini: nos autem audeamus non solùm ramos amputare miseriarum, sed omnes radicum fibras euellere. tamen aliquid relinquetur fortasse, ita sunt stirpes altæ stultitiæ, sed relinquetur id solum, [e] quod est necessarium. illud quidem sic habeto, nisi sanatus animus sit, quod sine Philosophia fieri non potest, finem miseriarum nullum fore: quamobrem, quoniam cœpimus, tradamus nos ei curandos. sanabimur, si volemus. & progrediar quidem longiùs; non enim de ægritudine

* al. *existit*
* Non. in furor. c. 5. 26. *insaniã*
* hæc duo à quibusdã absunt.
a sic o. v. c. fort. *Cadere igitur in sap.*
b q. v. c. *Et verò it exist.* ita L.
c al. *sed est natura in animis* &c.
d τὸ γὰρ ἀνώδυνον τοῦτο οὐκ ἄνευ μεγάλων ἐγγίνεται μισθῶν τῷ ἀνθρώπῳ. τεθηριῶσθαι γὰρ εἰκὸς ἐκεῖ σῶμα τοιοῦτον, ἐνταῦθα δὲ ψυχήν.
e q. v. c. *quod erit necessarium.* al. *quod necessarium erit.*

solùm, quamquam id quidem primùm, seu de omni animi, vt ego posui, perturbatione, [f] morbo, vt Græci volunt, explicabo. Et primò si placet, Stoicorum more agamus, qui breuiter adstringere solent argumenta: deinde nostro instituto vagabimur. ‖ Qui fortis est, idem 14
est fidens: quoniã CONFIDENS mala consuetudine loquendi in vitio ponitur, ductum verbum à confidendo, quòd laudis est. qui autem est fidens, is profectò nõ extimescit, discrepat enim à timendo, confidere, atque in quem cadit ægritudo, in eundem timor. quarum enim rerum præsentia sumus in ægritudine, easdem impendenteis, & venienteis timemus. ita fit, vt fortitudini ęgritudo repugnet. verisimile est igitur, in quem [g] cadit ægritudo, in eundẽ cadere timorem, & infractionẽ quandam animi, & demissionẽ. [h] in quemque ea cadunt, in eundem cadit vt seruiat, vt victum [i] se quandoque esse fateatur. quæ qui recipit, recipiat idem necesse est timiditatem, & ignauiam. non cadũt autem hæc in virũ fortem. igitur ne ęgritudo quidem. at nemo sapiens, nisi fortis. non cadet ergo in sapientem ægritudo. ‖ præterea necesse est, qui 15
fortis sit, eundem esse magni animi: qui magni animi, inuictũ: qui inuictus, eum humanas res despicere, atque infra se positas arbitrari. despicere autem nemo potest eas res, propter quas ęgritudine affici potest. ex quo efficitur, fortem virum ægritudine numquam affici. omnes autem sapientes, fortes. non cadit igitur in sapientem ægritudo. & quemadmodũ * oculus conturbatus, non est probè affectus [k] ad suũ munus fungendũ: & reliquæ partes, [l] totúmve corpus, à statu cũ est motũ, deest officio suo, & muneri: sic cõturbatus animus, nõ est aptus ad exsequendũ munus suum. munus autem animi est, ratione bene vti: & sapiẽtis animus, ita semper affectus

f al. *vt Græci volũt, morbo, explicabo.*

g v.c. *cadat*

h v.c. *quæ in quem cadũt, in eundem,* & ita L.

i L. *aliquando esse se fateatur.* al. *si quando*

* vide Turneb. 2. Aduers. c. 6.

k πρὸς τὸ ἐν ἐργεῖν:

l fort. *totúmq; corp.*

affectus est, vt ratione optimè vtatur. nūquam est igitur perturbatus. at ægritudo, perturbatio
6 est animi. sēper igitur ea sapiēs vacabit. ‖[m] Verisimile etiam illud est, qui sit temperans, quem Græci σώφρονα appellāt, eamque virtutem σωφροσύνην vocant, quam soleo equidem tum temperantiam, tum moderationem appellare, nōnumquam etiam modestiam: sed haud scio, an rectè ea virtus frugalitas appellari possit. quod angustiùs apud Græcos valet: qui frugi homines, χρησίμους appellant, id est, tātummodò vtileis. at illud, est latius. est enim omnis abstinentia, omnis innocentia, quæ apud Græcos vsitatum nomen nullum habet, sed habere potest ἀβλάβειαν. nam est innocentia affectio talis animi, quæ noceat nemini. reliquas etiam virtutes frugalitas cōtinet. quæ nisi tanta esset, & si iis angustiis, quibus plerique putant, teneretur, numquā esset L. Pisonis cognomen tan-
17 topere laudatū. ‖ Sed quia nec qui, propter metum, præsidium reliquit, quod est ignauiæ: nec qui, propter auaritiam, clam depositum non reddit, quod est iniustitiæ: nec qui, propter temeritatem, malè rem gessit, quod est stultitiæ, frugi appellari solet, eò treis virtutes, fortitudinem, iustitiam, prudentiam, frugalitas [n] complexa est. etsi hoc quidem commune est virtutum: omnes enim inter se [8] nexæ, [o] & coniugatæ sunt. reliqua igitur, & quarta virtus, vt sit ipsa frugalitas, necesse est. eius enim videtur esse proprium, motus animi appetentis regere, & sedare, sempérque aduersantem libidini, moderatam in omni re seruare constantiam. cui con-
18 trarium vitium nequitia dicitur. ‖ Frugalitas, vt opinor, à fruge: qua nihil melius è terra oritur. nequitia ab eo, (etsi hoc erit fortasse durius:[9] sed tētemus, & lusisse putemur, si nil sit) ab eo,[10] quod [p] nequidquā est in tali homine:

m q. v. c. *Veri etiam simile ill.*
n sic o.v.c. vulg. quidam *amplexa est.*
o L. *& iugata sunt.* Nonius in iugatum, c.1.230.
p fort. *nec quidquā est* & ita L.
q ἰλιάδ. ἰῶτα, Ἀλλά μοι οἰδάνεται κραδίη χόλῳ, ὁππότ' ἐκείνου Μνήσομαι, ὅς μ' ἀσύφηλον ἐν ἀργείοισιν ἔρεξεν, Ἀτρείδης, ὡσεί τιν' ἀτίμητον μετανάστην

ex quo idem, nihili dicitur. qui sit frugi igitur, vel, si mauis, moderatus, & temperans, eum necesse est esse constantem: qui autem constãs, quietum: qui quietus, perturbatione omni vacuum: ergo etiam ægritudine. & sunt illa sapientis: aberit igitur à sapiente ægritudo. itaque non inscitè Heracleotes Dionysius ad ea disputat, quæ apud Homerum Achilles queritur, hoc, vt opinor, modo,

q Ἰλιάδ. ἰῶτα, Ἀλλὰ μοι οἰδάνεται κραδίη χόλῳ, ὁππότ' ἐκείνου Μνήσομαι, ὅς μ' ἀσύφηλον ἐν Ἀργείοισιν ἔρεξεν, Ἀτρείδης, ὡσεί τιν' ἀτίμητον μετανάστην

„ q *Córque meum penitus turgescit tristibus iris,*
„ *Cum decore, atque omni me orbatum laude recordor.*

‖ Num manus affecta rectè est, cùm in tumore est? r aut num aliquod quoppiam membrum tumidum, ac turgidum, non vitiosè se habet? sic igitur inflatus, & tumens animus, in vitio est. sapientis autem animus semper vacat vitio, numquam turgescit, nunquam tumet. at iratus animus, eiusmodi est: nunquam igitur sapiens irascitur. nam si irascitur, etiam concupiscit. proprium est enim irati, cupere, à quo læsus videatur, ei quammaximum dolorem inurere. qui autem id concupierit, eum necesse est, si id consecutus sit, magnopere lætari. ex quo fit, vt alieno malo gaudeat. quod quoniam nõ cadit in sapientem, ne vt irascatur quidem cadit. si autem caderet in sapientem ægritudo, caderet etiam iracundia. qua quoniam vacat, ægritudine etiam vacabit ‖ etenim si sapiens in ægritudinem incidere posset, posset etiam in misericordiam, posset in inuidentiam: (non dixi in inuidiam, quæ tum est, cùm inuidetur: ab inuidendo autem inuidentia rectè dici potest, vt effugiamus ambiguum nomen inuidiæ: quod verbum ductum est à nimis intuendo fortunam alterius, vt est in Menalippo,

19

20

„ * *Florem quisnam liberum inuidit meum?*

malè Latinè videtur. sed præclarè s Actius. vt enim

r L. *aut num quod membrum*, &c. al. *nũ quoppiam memb.*

* Vide clarius apud Nonium c. 5. in inuidi.

s al. *Accius* L. *Attius.*

enim videre, ſic inuidere florem rectiùs, quàm
flori dicitur. nos conſuetudine prohibemur:
21 Poëta ius ſuum tenuit, & dixit audaciùs.‖ Ca-
dit igitur in eundem, & miſereri, & inuidere.
nam qui dolet rebus alicuius aduerſis, idem
alicuius etiam ſecundis dolet: vt Theophraſtus
interitum deplorans Calliſthenis, ſodalis ſui,
rebus Alexandri proſperis angitur: itaque di-
cit Calliſthenem incidiſſe in hominem ſum-
ma potentia, ſummaque fortuna, ſed ignarum,
quemadmodum rebus ſecundis vti conueni-
ret. Atqui quemadmodum miſericordia, ægri-
tudo eſt ex alterius rebus aduerſis: ſic inui-
dentia, ægritudo eſt ex alterius rebus ſecun-
dis. in quem igitur cadit miſereri, in eundem
etiam inuidere. non cadit autem inuidere in
ſapiétem: ergo ne miſereri quidem. quòd ſi hoc
ægrè ferre ſapiens ſoleret, miſereri etiam ſole-
22 ret. abeſt ergo à ſapiente ægritudo.‖ Hæc ſic di-
cuntur à Stoicis, concluduntúrque contortiùs.
ſed latiùs aliquanto dicenda ſunt, & diffuſiùs:
ſentétiis tamen vtendũ eſt eorum potiſſimùm,
qui maximè forti, &, vt ita dicam, virili vtuntur
ratione, atque ſententia. nam Peripatetici, fami-
liares noſtri, quibus nihil eſt vberius, nihil eru-
ditius, nihil grauius, t mediocritatem, vel per- t al. *medio-*
turbationum, vel morborum animi, mihi non *critates*
ſanè probãt. omne enim malum, etiam medio-
cre, magnum eſt. nos autem id agimus, vt id in
ſapiente nullum ſit omnino. nam vt corpus,
etiam ſi mediocriter ægrum eſt, ſanum non eſt:
u ſic, ſi in animo eſt iſta mediocritas, caret ſa- u O. v. c. *ſic*
nitate. itaque præclarè noſtri, vt alia multa, mo- *in animo iſta*
leſtiam, ſollicitudinem, angorem, propter ſimi- *mediòcritas*
litudinem corporum ægrorum, ægritudinẽ no- *caret ſanita-*
minauerunt. hoc propemodum verbo Græci *te.* & ita L.
omnẽ animi perturbationem appellant.‖ vocãt
23 enim πάθος, id eſt, morbũ, quicumq; eſt motus

in animo turbidus. nos meliùs. ægris enim cor-
poribus simillima est animi ægritudo. at non
similis ægrotationis est libido, non immodera-
ta lætitia, quæ est voluptas animi elata, & ge-
stiens. ipse etiam metus, non est morbi admo-
dum similis, quamquam ægritudini est finiti-
mus, sed propriè, vt ægrotatio in corpore, sic
ægritudo in animo, nomen habet non seiun-
ctum à dolore. doloris igitur huius origo no-
bis explicanda est, id est, causa efficiens ægritu-
dinem in animo, tanquam ægrotationem in
corpore. nam, vt medici, causa morbi inuenta,
curationem esse inuentam putant: sic nos, cau-
sa ægritudinis reperta, medendi facultatem re-
periemus. ‖ Est igitur causa omnis in opinio- 24
ne, nec verò ægritudinis solùm, sed etiam reli-
quarum omnium perturbationum: quæ sunt
genere quatuor, partibus plures. nam cùm om-
nis perturbatio sit animi motus vel rationis
expers, vel rationem aspernans, vel rationi non
obediens, isque motus aut boni, aut mali opi-
nione [x] citetur: bifariam quatuor perturbatio-
nes æqualiter distributę sunt. nam duæ sunt ex
opinione boni: quarũ altera, voluptas gestiens,
id est, præter modum elata lætitia, opinione
præsentis magni alicuius boni: altera, vel cupi-
ditas rectè, vel libido dici potest: quę est immo-
derata appetitio [y] opinati magni boni, rationi
non obtemperans. ergo hæc duo genera, vo-
luptas gestiens, & libido, bonorum opinione
turbantur: vt duo reliqua, metus & ægritudo,
malorũ. nam & metus, opinio magni mali im-
pendentis: & ægritudo, est opinio magni mali
præsentis: & quidem recens opinio talis ma-
li, [a] vt in eo rectum videatur esse angi: id au-
tem est, vt is, qui doleat, oportere opinetur se
dolere. ‖ his autem perturbationibus, [b] quas 25
in vita hominum stultitia [c] quasi quasdam im-
mittit

x al. *concitetur:*

y fort. *opinati futuri magni boni,*

a fort. *vt eo rectum vid.*

b L. *quas in vitam*

c o v. c. *quasi quasdam furias immittit, atque inc.*

uittit furias, atque incitat, omnibus viribus, atque opibus repugnandũ est, si volumus hoc, quod datum est vitæ, tranquillè, placidéque traducere. [d] sed ceteras aliàs. nunc ægritudiné, si possumus, depellamus. id enim sit propositum: quandoquidem eam tu videri tibi in sapientem cadere dixisti. quod ego nullo modo existimo. terra enim res est, misera, detestabilis, omni contentione velis, vt ita dicam, remísque fugienda.

d q. v. c. *sed cetera aliàs:*

26 ‖ qualis enim tibi ille videtur Tantalo prognatus, Pelope natus, qui quondam à socero Oenomao rege Hippodamiam raptis [e] nactus nuptiis? Iouis iste quidem pronepos. támne ergo abiectus, támque fractus?

e L. *nactu' st*

„ *Nolite*(inquit)*hospites, adire* [f] *ad me ilico istis,*
„ *Ne contagio mea bonis, vmbráue obsit:*
„ * *Tanta vis sceleris in corpore haeret.*

f L. *ad me illico istic,*

* al. *Vis tanta*

Tu te, Thyesta, damnabis, orbabísque luce propter vim sceleris alieni? quid? illum filium solis nónne patris ipsius luce indignum putas?

„ *Refugere oculi: corpus macie extabuit:*
„ *Lacrymæ peredere humore exsanguis genas:*
„ *Situs nidoris barba pædore horrida,*
„ *Atque intonsa infuscat pectus illuuie scabrum.*

Hæc mala, ô stultissime [g] AEeta, ipse tibi addidisti. [h] non erant in iis, quæ tibi casus inuexerat, & quidem inueterato malo, [i] cùm tumor animo resedisset. est autem ægritudo, vt docebo, in opinione mali recentis, sed mœres videlicet regni desiderio, non filiæ. illam enim oderas, & iure fortasse. regno non æquo animo carebas. est autem impudens luctus mœrore se conficientis, quòd imperare non liceat liberis.

g v. c. *tota ipse tibi*

h v. c. *non inerãt in iis,* & ita L.

i o. v. c. *cùm tumor animi res.* & ita L.

27 ‖ Dionysius quidem tyrannus, Syracusis expulsus, * Corinthi pueros docebat. vsque eò imperio carere non poterat. Tarquinio verò quid impudentius, qui bellum gereret cum iis, qui eius non tulerant superbiam? is, cùm restitui in regnum

* vide Laërt. in Platone hinc prouerb. Dionysius Corinthi.

regnum nec Veientium, nec Latinorum armis potuisset, Cumas se contulisse dicitur, inque ea vrbe senio, & ægritudine esse confectus. Hoc tu igitur censes sapienti accidere posse, vt ægritudine opprimatur, id est, miseria? [11] nam cùm omnis perturbatio, miseria est, tum carnificina est ægritudo, habet ardorem libido, leuitatem lætitia gestiens, humilitatem metus: sed ægritudo maiora quædam, tabem, cruciatum, [k] afflictionem, fœditatem: lacerat, exest animum, planéque conficit. hanc nisi exuimus sic, vt abiiciamus, miseria carere non possumus. ‖ At 28
hoc quidem perspicuum est, tum ægritudinem exsistere, cùm quid ita visum sit, vt magnum quoddam malum adesse, & vrgere videatur. Epicuro autem placet, opinionem mali, ægritudinem esse natura, vt, quicumque intueatur in aliquod maius malũ, si id sibi accidisse opinetur, sit continuò in ægritudine: Cyrenaici non omni malo ægritudinem effici censent, sed insperato, [l] nec opinato malo. est id quidem nõ mediocre ad ægritudinem augendam. videntur enim omnia repentina grauiora ex hoc: & illa iure laudantur:

,, *Ego, cùm genui, tum* [m] *moriturum sciui, & ei rei sustuli.*

,, [12] *Præterea ad Troiam cùm misi* [n] *ad defendendam Græciam,*

,, [o] *Scibam me in mortiferum bellum, non in epulas mittere.*

‖ Hæc igitur præmeditatio futurorum malorum, lenit eorum aduentum, quæ venientia longè antè videris. itaque apud Euripidem à Theseo dicta laudantur. licet enim; vt sæpe facimus, in Latinum illa conuertere. 29

,, [p] *Nam qui hæc audita à docto meminissem viro,*

,, *Futuras mecum commentabar miserias:*

,, *Aut mortẽ acerbam, aut exsilij mæstam fugam,*

,, *Aut*

k al. *afflictationem*, l L. *& necopinato malo*. & ita o. v. c. ● m o. v. c. *morituros* n o v. c. *ob defendẽdam Gr.* & ita L. o al. *Sciebam* p Ἐγὼ δὲ τοῦτο παρὰ σοφοῦ τινὸς μαθὼν, Εἰς φροντίδας νοῦν, συμφορᾶς τ' ἐβαλλόμην, φυγάς τ' ἐμαυτῷ προστιθεὶς πάτρης ἐμῆς, Θανάτους τ' ἀώρους, καὶ κακῶν ἄλλας ὁδοὺς, Ὡς εἴ τι πάσχοιμ' ὧν ἐδόξαζόν ποτε, Μή μοι νεωρὸν προσπεσὸν, μᾶλλον δάκοι.

,, *Aut semper aliquam molem meditabar mali:*
,, *Vt, siqua inuecta diritas casu foret,*
,, *Ne me imparatum cura laceraret* [q] *repens.*

30 ‖ Quod autem Theseus à docto viro se audisse dicit, id de seipso loquitur Euripides. fuerat enim auditor Anaxagoræ: quem ferunt, nuntiata morte filij, dixisse, Sciebam me genuisse mortalem: quæ vox declarat, iis esse hæc acerba, à quibus non fuerint cogitata. ergo id quidem [r] non est dubium, quin omnia, quæ mala putantur, sint improuisa grauiora. itaque quamquam non hæc vna res efficit maximam ægritudinem: tamen, quoniam multum potest prouisio animi, & præparatio ad minuendum dolorem, sunt semper omnia homini humana meditata. & nimirum hæc est illa præstans, & diuina sapientia, perceptas penitus, & pertractatas humanas res habere: nihil admirari, cùm acciderit, nihil, antequam euenerit, non euenire posse arbitrari.

,, *Quamobrem omneis, cùm secundæ res sunt maximè,*
,, *Meditari secum oportet, quo pacto aduersam ærumnam ferant:*
,, *Pericla, damna, exsilia, peregrè rediens semper cogitet,*
,, *Aut filij peccatum, aut vxoris mortem, aut morbum filiæ:*
,, *Communia esse hæc: fieri posse: vt nequid animo sit nouum:*
,, *Quidquid præter spem eueniat, omne id deputare esse in lucro.*

31 ‖ Ergo hoc Terentius [s] à Philosophia sumtum cùm tam commodè dixerit, nos è quorum fontibus id haustum est, non & dicemus hoc melius, & constantiùs sentiemus? [t] hic est enim ille vultus semper idem, quem dicitur Xantippe prædicare solita in viro suo fuisse Socrate,

eodem

q fort. *recens:*

r o.v.c. *non dubiũ, quin om.* &c. & ita L.

s al. *è Philos.* al. *sumtum tam commodè dixerit,*

t al. *hinc est*

u *vultu*, abest ab o. v. c. nec agnoscis L.

eodem [u] vultu semper se vidisse exeuntem illum domo, & reuertentem. nec verò ea frons erat, quæ M. Crassi illius veteris, quem semel ait in omni vita risisse Lucilius: sed tranquilla, & serena. sic enim accepimus. iure autem erat semper idem vultus, cùm mentis, à qua is fingitur, nulla fieret mutatio. Quare accipio equidem à Cyrenaicis hæc arma contra casus, & euentus, quibus eorum aduenienteis impetus diuturna præmeditatione frangantur: simúlque iudico, malum illud, opinionis esse, non naturæ. si enim in re [x] essent, cur fierent prouisa leuiora? ‖ sed est, iisdem de rebus quod 32
dici possit subtiliùs, si priùs Epicuri sententiam viderimus: qui censet, necesse esse omneis in ægritudine esse, qui se in malis esse arbitrentur, siue illa antè prouisa, & exspectata sint, siue inueterauerint. nam neque vetustate minui mala, nec fieri præmeditata, leuiora: stultámque etiam esse meditationem futuri mali, aut fortasse ne futuri quidem: satis esse odiosum malum omne, cùm venisset: qui autem semper cogitauisset, accidere posse aliquid aduersi, ei fieri illud sempiternum malum: si verò ne futurum quidem sit, frustra suscipi miseriam voluntariam: ita semper angi, aut accipiendo, aut cogitando malo. ‖ le- 33
uationem autem ægritudinis in duabus rebus ponit, auocatione à cogitanda molestia, & reuocatione ad contemplandas voluptates. parere enim censet animum rationi posse, &, quò illa ducat, sequi. vetat igitur ratio intueri molestias: abstrahit ab acerbis cogitationibus hebetem aciem ad miserias contemplandas: à quibus cùm [y] cecinit receptui, impellit rursum, & incitat ad conspiciendas, totáque mente contrectandas varias voluptates. quibus ille & præteritarum memoria, & spe consequentium,

x al. *esset*.

y ἐσήμανε τό ἀνακλητικὸν,

tium, sapiétis vitam refertam putat. Hæc nostro
more nos diximus. Epicurei dicunt suo. [13] sed,
quæ dicant, [z] videamus quo modo negligamus.
34 ‖ Principio malè reprehendunt præmeditatio-
nem rerum futurarum. nihil est enim, quod tam
obtundat eleuetque ægritudinem, quàm perpe-
tua in omni vita cogitatio. nihil esse, quod acci-
dere non possit: quàm meditatio conditionis
humanæ, quàm vitæ lex, commentatioque pa-
rendi: quæ non hoc affert, vt semper mœrea-
mus, sed vt nunquam. neque enim qui rerum
naturam, qui vitæ varietatem, qui imbecillita-
tem generis humani cogitat, mœret. cùm hæc
cogitat, sed tum vel maximè sapientiæ fungitur
munere. vtrumque enim consequitur, vt & con-
siderandis rebus humanis proprio Philosophiæ
[a] fruatur officio, & aduersis casibus triplici
consolatione sanetur: primùm, quòd posse acci-
dere diu cogitauerit, quæ cogitatio vna maxi-
mè molestias omneis [14] extenuat, [b] & diluit:
deinde, [c] quòd humana ferenda intelligit:
postremò, quòd videt nullum malum esse, nisi
culpam, culpam autem nullam esse, cùm id,
quod ab homine non potuerit præstari, eue-
35 nerit. ‖ [15] Nam [d] reuocatio illa, quam affert,
cùm à contuendis nos malis auocat, nulla est.
non est enim in nostra potestate, fodicantibus
iis rebus, quas malas esse opinemur, dissimu-
latio, vel obliuio. lacerant, vexant, stimulos ad-
mouent, igneis adhibent, respirare non sinunt.
Et tu obliuisci iubes, quod contra naturam est?
quod à natura datum est auxilium, extorques,
inueterati doloris? est enim tarda illa quidem
medicina, sed tamen magna, quam affert lon-
ginquitas, & dies. iubes me bona cogitare, obli-
uisci malorum. diceres aliquid, & magno qui-
dem Philosopho dignum, si ea bona sentires
36 esse, quæ essent homine dignissima. ‖ Pytha-
goras

z L. *videamus: quomodo negligamus.*

a L. *fungatur officio,*

b q. v. c. *& deluit:* al. *deleuit:*

c al. *quòd humane ferenda intelligit:* non pl.

d fort. *auocatio illa,*

goras mihi sic diceret, aut Socrates, aut Plato:
Quid iaces? aut quid mœres? aut cur succum-
e al. *quæ vt te peruellere forsitan p.* bis, cedísque fortunæ?[e] quæ peruellere te for-
sitan potuerit, & pungere: non potuerit certè
vireis frangere. magna vis est in virtutibus. eas
excita, si fortè dormiunt. iam tibi aderit prin-
ceps fortitudo, quæ te animo tanto esse coget,
vt omnia, quę possint homini euenire, contem-
nas, & pro nihilo putes. aderit temperantia,
quæ est eadem moderatio: à me quidem paulò
antè appellata frugalitas: quæ te turpiter, &
nequiter facere nihil patiatur. Quid est autem
nequius, aut turpius effæminato viro? ne iusti-
tia quidem sinet ista facere: cui minimum esse
videtur in hac causa loci. quæ tamen ita dicet,
dupliciter esse te iniustum, cùm & alienum ap-
petas, qui mortalis natus, condicionem postu-
les immortalium, & grauiter feras, te, quòd
vtendum acceperis, reddidisse. || prudentiæ ve- 37
rò quid respondebis, dicéti virtute se esse con-
tentam, quomodo ad bene viuendum, sic, & ad
beatè: quæ si extrinsecus religata pendeat, &
f v. c. *à se,* non oriatur [f] ex se, & rursus ad se reuertatur,
& omnia sua complexa nihil quærat aliunde:
non intelligo, cur aut verbis tam vehementer
ornanda, aut re tantopere expetenda videatur.
Ad hæc bona me si reuocas, Epicure, pareo, se-
quor, vtor te ipso duce, obliuiscor etiam ma-
lorum, vt iubes, eóque faciliùs, quòd ea ne in
malis quidem ponéda censeo. sed traducis co-
gitationes meas ad voluptates. quas? corporis,
credo, aut quæ propter corpus vel recordatio-
ne, vel spe cogitentur. || numquid est aliud? re- 38
cténe interpretor sententiam tuam? solét enim
isti negare nos intelligere, quid dicat Epicu-
g fort. *acriculus*, fort. *acrocholus,* rus, hoc dicit, [16] & hoc ille [g] Græculus, me au-
diente Athenis senex Zeno, istorum acutissi-
mus, cõtendere, & magna voce dicere solebat:
cum

um esse beatum, qui præsentibus voluptatibus frueretur, consideretque se fruiturum aut in omni, aut in magna parte vitæ, dolore interueniente: aut si interueniret, si summus foret, futurum breuem: si productior, plus habiturum iucundi, quàm mali: hæc cogitantem fore beatũ, præsertim si [h] antè præceptis bonis
39 contentus esset, nec deos extimesceret. || [17] Habes [i] formam Epicuri vitæ beatæ, verbis Zenonis expressam, nihil vt possit negari. Quid ergo? huiúsne vitæ propositio, & cogitatio aut [k] Thyesten leuare poterit, aut AEtam, de quo paulò antè dixi, aut Telamonem, pulsum patria, exsulantem, atque egentem? in quo hæc admiratio fiebat:

" [l] *Hiccine est Telamon ille, modò quem gloria ad cælum extulit?*

" [m] *Quem spectabant? cuius ob os Graij ora obuertebant sua.*

40 || Quòd si cui, vt ait idem, [n] simul animus cum re concidit, à grauibus illis antiquis Philosophis petenda medicina est, non ab his voluptariis. quam enim isti Bonorum copiam dicunt: fac sanè summũ bonum esse, non dolere. quamquam id non vocatur voluptas. sed non necesse est nunc omnia. idne est, quò traducti luctum leuemus? sit sanè summum malum, dolere. in eo igitur, qui non est, si malo careat,
41 continuóne fruitur summo bono? || quid * tergiuersamur, Epicure, nec fatemur eam nos dicere voluptatem, quam tu idem, * cùm os perfricuisti, soles dicere? sunt hæc tua verba, necne? in eo quidem libro, qui continet omnem disciplinam tuam (fungar enim iam interpretis munere, ne quis me putet fingere) dicis hæc. *Nec equidem habeo quod intelligam bonum illud, detrahens eas voluptates, quæ sapore percipiuntur, detrahens eas etiam, quæ auditu, & cantibus,*

h al. *antè perceptis b.*
i fort. *formulam*
k al. *Thyestam*
l L. *Hitine*
m L. *Quem adspectabāt?*
n q.v.c. *simul animus rem cōdidit,* mendosè.
* vide Nonium c.1. in Tergiuersari 197.
* Vide Victor. lib 8. Var. lec c.6.

detrahens eas etiam, quæ ex formis percipiuntur ocu-
lis, suaues motiones, siue quæ aliæ voluptates in toto
homine gignūtur quolibet è sensu.[18] *Nec verò ita di-*
ci potest, mentis lætitiā solam esse in bonis. lætantem
enim mentem ita noui, spe eorū omnium, quæ
suprà dixi, fore vt natura iis potiens, dolore ca-
reat. ‖ Atque hæc quidem his verbis, quiuis vt 42
intelligat quam voluptatem norit Epicurus:
deinde paulò infrà, SAEPE QVAESIVI (inquit)
ex iis, qui appellantur sapientes, quid haberent,
quod in bonis relinquerent si illa detraxissent,
nisi vellent voces inaneis fundere, nihil ab his
potui cognoscere: qui si virtutes ebullire vo-
lent, & sapientias, nihil aliud dicent,[19] nisi eam
° viam qua efficiantur eæ voluptates, quas su-
prà dixi. Quæ sequuntur, p in eadem sententia
sunt: totúsque liber, qui est de summo bono,
refertus & sententiis, & verbis talibus est. ‖ Ad 43
hanccíne igitur vitam Telamonem illum re-
uocabis, vt leues ægritudinem, & siquem tuo-
rum afflictum mærore videris, huic acipense-
rem potiùs, quàm aliquem Socraticum libel-
lum dabis: q αὐλῶν hortabere vt audiat voces
potiùs, quàm Platonis? expones, quæ spectet
florida, & varia? fasciculum ad nareis admo-
uebis? incendes odores? r & sertis redimiri iu-
bebis, & rosa? Si verò aliquid etiam: tum planè
luctum omnem absterseris? Hæc Epicuro con-
fitenda sunt, aut ea, quæ modò expressa ad ver-
bum dixi, tollenda de libro, vel totus liber
potiùs abiiciendus. est enim confertus volu-
ptatibus. ‖ quærendum igitur, quemadmodum 44
ægritudine priuemus eum, qui ita dicat.

" ---*pol mihi fortuna magis nūc deficit, quàm genus.*
" *Namque regnū suppetebat mihi: vt scias quan-*
to e loco,
" *Quantis opibus, quibus de rebus lapsa fortuna*
s *occidat.*

o L. *vim,* p fort. *in eandem sententiam sunt:* & ita L.

q L. *hydrauli hort.* & ita q.v.c.al. *hydrauli h.*

r q.v.c. non habet hîc copulationem *&*

s al. *accidat.*

Quid?

Quid huic calix mulsi impingendus est, vt plorare desinat, aut aliquid eiusmodi? Ecce tibi ex altera parte ab eodem Poëta:

,, *Ex opibus summis opis egens Hector tuæ.*

Huic subuenire debemus. quærit enim auxiliũ.

,, *Quid petam præsidi, aut exsequar? quóve nunc*
** auxilio, aut fuga*

,, *Freta sim? arce, & vrbe orba sum. quò accedam? quò applicem,*

,, *Cui nec aræ patriæ domi stant: fractæ, & disiectæ iacent:*

,, *Fana, flamma deflagrata: tosti alti stant parietes,*

,, ** Deformati, atque abiete crispa.*

Scis, quæ sequantur: & illud in primis,

,, *O pater, ô patria, ô Priami domus.*

,, *Septum altisono cardine templum:*

,, *Vidi ego te, adstante ope barbarica,*

,, *Tectis cælatis, laqueatis,*

,, ** Auro, ebore instructam regificè.*

45 ‖ O poëtam egregium! quamquam ab his cantoribus Euphorionis contemnitur. sentit omnia repentina, [t] & inopinata esse grauiora. exaggeratis igitur regis opibus, quæ videbantur sempiterna forè, quid adiungit?

,, *Hæc omnia vidi inflammari,*

,, *Priamo vi vitam * euitari,*

,, *Iouis aram sanguine turpari.*

Præclarum carmen. est enim & rebus, & verbis, & modis lugubre. eripiamus huic ęgritudinem. quomodo? collocemus [u] in culcitra plumea: psaltriam adducamus: [x] cedrum incendamus: demus scutellam dulciculæ potionis: [20] ali-
46 quid [y] prouideamus & cibi. ‖ Hæc tandem bona sunt, quibus ægritudines grauissimæ detrahantur? tu enim paullò antè [z] ne intelligere [ ] quidẽ alia bona dicebas. reuocari igitur oportere à mœrore ad cogitationẽ bonorum, conueniret mihi cum Epicuro, si quid esset bonum,

* al. *exilio*,

* al. *deformati auro atque abiete crispa.*

* al. *eboreque instructum regificè.*

t L. *& nec opinata* & ita v. c.

* Vide Lip. 2. Ant. c. 11.

v L. *in culcita plum.* & ita o. v. c.

x alij, *bedicrum* mendosè.

y L. *videamus & cibi.* vide Prisc. lib. 2.

z fort. *ne intelligere quidem te alia*

a al. *Quid ergo tu Ep.* conueniret. Dicet aliquis:[a] Quid? ergo tu Epicurum existimas ita voluisse, aut libidinosas eius fuisse sententias? Ego verò minimè. video enim ab eo dici multa seuerè, multa præclarè. Itaque, vt sæpe dixi, de acumine eius agitur, non de moribus. quamuis spernat voluptates eas, quas modò laudauit: ego tamen meminero, quod videatur ei summum bonum. non enim verbo solùm posuit voluptatem, sed explanauit quid diceret. *Saporem*, inquit, *& corporum complexum, & ludos, atque cantus, & formas eas, quibus oculi iucundè moueantur.* Num fingo? num mentior? cupio refelli. quid enim laboro, nisi vt veritas in omni quæstione explicetur? At idem ait, non crescere voluptatem

b fort. *esse voluptatem.* dolore detracto: summámque [b] voluptatem, nihil dolere. ¶ Paucis verbis tria magna pec- 47
cata. vnum, quòd secum ipse pugnat. modò enim, ne suspicari quidem se quidquã bonum,
21 nisi sensus quasi titillaretur voluptate: nunc autem, summam voluptatem esse, dolore carere. potéstne magis secum ipse pugnare? alterum est peccatum, quòd, cùm in natura tria sint: vnum gaudere: alterum, dolere: tertium, nec gaudere, nec dolere: hic putat primum, & tertium idem esse, nec distinguit à non dolendo voluptatem. tertium peccatum commune cum quibusdam, quòd, cùm virtus maximè expetatur, eiúsque adipiscendæ causa Philosophia quæsita sit, ille à virtute summum bonum sepa-
rauit. ¶ At laudat, & sæpe, virtutem. Et quidem 48
C. Gracchus, cùm largitiones maximas fecisset, & effudisset ærarium, verbis tamen defendebat ærarium. Quid verba audiam, cùm

c L. Frugi, facta videam? Piso ille [c] frugi, semper contra legem frumentariam dixerat. is lege lata, consularis ad frumentum accipiendum venerat. animaduertit Gracchus in contione Pisonem

stantem,

stantem, quærit audiente pop. Rom. qui sibi
constet, cùm ea lege frumentum petat, quam
dissuaserat. Nolim, inquit, mea bona, Gracche,
tibi viritim diuidere liceat: sed si facias, partem
petã. Parúmne declarauit vir grauis, & sapiens,
lege Sempronia patrimonium publicum dissi-
pari? Lege orationes Gracchi: patronum æra-
49 rij esse dices. || Negat Epicurus iucundè posse
viui, nisi cum virtute viuatur. negat vllam in
sapientem vim esse fortunæ: tenuem victum
antefert copioso: negat vllum esse tempus, quo
sapiens non beatus sit. omnia Philosopho di-
gna, sed cùm voluptate pugnantia. Non istam
dicit voluptatem. Dicat quamlibet. nempe eam
dicit, in qua virtutis nulla pars insit. Age, si
voluptatem non intelligimus, ne dolorem qui-
dem? nego igitur eius esse, qui dolore summum
malum metiatur, mentionem facere virtutis.
50 || [d] Et conquerũtur quidam Epicurei viri opti-
mi (nam nullum genus est minùs malitiosum)
me studiosè dicere contra Epicurum. Ita, cre-
do, de honore, aut de dignitate contendimus:
[e] mihi summum in animo bonum videtur: illi
autem in corpore, mihi in virtute, illi in volu-
ptate. & illi pugnant: & quidam vicinorum fi-
dem implorant. multi autem sunt, qui statim
conuolent. ego sum is, qui dicam me non la-
borare, [21] [f] factum habiturum, quod egerint.
51 || quid enim? de bello Punico agitur? de quo
ipso cùm aliud M. Catoni, aliud L. Lentulo vi-
deretur, nulla inter eos concertatio vnquam
fuit. hi nimis iracundè agunt, præsertim cùm
ab his non sanè animosè defendatur sententia,
pro qua non in senatu, non in contione, non
apud exercitum, neque apud censores dicere
audeant. sed cum istis aliàs. & eo quidem ani-
mo, nullum vt certamen instituam: verum di-
centibus facilè cedam. tantùm admonebo: si

d Lamb. *Et querũtur quidem*

e fort. *mihi summum in animo bonũ positum videtur.*

f L. *ratum habiturum quod eger.*

maximè verum sit, ad corpus omnia referre sapientem: siue, vt honestiùs dicam, nihil facere, nisi quod expediat: siue omnia referre ad vtilitatem suam: quoniã hæc plausibilia non sunt, vt in sinu gaudeant gloriosè loqui desinant.
¶ Cyrenaicorum restat sententia, qui tum ægritudinem censent exsistere, si necopinatò quid 52
euenerit. est id quidem magnum, vt suprà dixi, etiam Chrysippo ita videri scio, quod prouisum antè non sit, g [23] id fieri vehementius, sed non sunt in hoc omnsa: quamquam hostium repens aduentus magis aliquanto conturbat, quàm exspectatus: & maris subita tempestas, quàm antè prouisa, terret nauigãteis vehementiùs: & eiusmodi sunt pleraque. sed cùm diligenter nec-opinatorum naturam consideres, nihil aliud reperias, nisi omnia subita videri maiora: & quidem ob duas causas, primùm, quòd, quanta sint quæ accidunt, considerandi spatium non datur: h deinde cùm videtur præcaueri potuisse, si prouisum esset, quasi culpa contractum malum ægritudinem acriorem facit.
¶ quod ita esse dies declarat: quæ proce- 53
dens ita mitigat, vt iisdem malis manentibus non modò leniatur ægritudo, sed in plerisque tollatur. Karthaginienses multi Romæ seruierunt, Macedones rege Perse capto. vidi etiam in Peloponneso, cùm essem adolescens, quosdam Corinthios, hi poterant omnes eadem illa de Andromacha deplorare,

„ *Hac omnia vidi.*

i Sed & iam decantauerant fortasse. eo enim erant vultu, k oratione, omni reliquo motu, & statu, vt eos Argiuos, aut Sicyonios diceres: magísque me mouerant Corinthi subitò adspectæ l parietum ruinæ, quàm * ipsos Corinthios: quorum animis diuturna cogitatio callum vetustatis obduxerat.
¶ Legimus librum 54
Clitomà

g L. *id fieri vehementius,*

h al. *deinde quòd videtur* &c. al. *deinde quoniam vid.*

i L. *Sed iam decantauer.*

k fort. *ornatu,*

l L. *parietina*, & ita v. c.

* Vrs. *ipsi Corinthij:*

...itomachi, quem ille euersa Karthagine misit consolandi causa ad captiuos ciueis suos, in eo est disputatio scripta Carneadis: quam se ait in commentarium retulisse. cùm ita positum esset, videri fore in ægritudine sapientem, p. tria capta: quæ Carneades cõtrà dixerit, scripta sunt. Tanta igitur calamitatis præsentis adhibetur à Philosopho medicina, quanta inueteratæ ne desideratur quidem. nec si aliquot annis pòst idem ille liber captiuis missus esset, vulneribus mederetur, sed cicatricibus. sensim enim, & pedetentim, progrediens extenuatur dolor: non quo ipsa res immutari soleat, aut possit: sed id quid ratio debuerat, vsus docet, minora esse ea, quæ sint visa maiora.

55 ‖ Quid ergo opus est, dicet aliquis, ratione, aut omnino consolatione [m] vlla, qua solemus vti, cùm leuare dolorem mœrentium volumus? hæc enim ferè tum habemus in promtu, nihil oportere inopinatum videri. [n] Atqui [o] tolerabiliùs feret incommodum, qui cognouerit, necesse esse id homini tale aliquid accidere. hæc enim oratio de ipsa summa mali nihil detrahit: tantummodò affert, nihil euenisse, quod non opinandum fuisset. neque tamen genus id orationis in consolando non valet: sed id haud sciam an plurimum. ergo ista nec-opinata non habent tantam vim, vt ægritudo ex his omnis oriatur. feriunt enim fortasse grauiùs: [24] non id efficiunt, vt ea, quæ accidant, [p] maiora videantur. quia recentia sunt, videntur, non quia repentina.

56 ‖ duplex est igitur ratio veri reperiendi, non in iis solùm, quæ mala, sed in iis etiam, quæ bona videntur. nam aut de ipsius rei natura, qualis, & quãta sit, quærimus, vt de paupertate nonnunquam, cuius onus disputando leuamus, docentes, quam parua, & quàm pauca sint, quæ natura desideret: aut

m v. c. *illa* & ita L.

n al. *aut qui toll. feret inc. q. cog. necess. esse id hom. tale aliquid accidere?*

o L. *tolerantius f.*

p L. *maiora sint. videntur; quia recentia sunt, non quia rep.*

à disputandi subtilitate orationem ad exempla traducimus. hîc Socrates commemoratur, hîc Diogenes, hîc Cæcilianum illud,

„ *Sæpe est etiam sub palliolo sordido sapientia.*

Cùm enim paupertatis vna, eadémque sit vis, quídnam dici potest, quamobrem C. Fabricio tolerabilis ea fuerit, alij negent se ferre posse?
|| huic igitur alteri generi similis est ea ratio 57
consolandi, quæ docet humana esse, quæ acciderint. non enim solùm id continet ea disputatio, vt cognitionem afferat generis humani. sed significat, tolerabilia esse, quæ & tulerint, & ferant ceteri. De paupertate agitur: multi patientes pauperes commemorantur. De contemnendo honore: multi inhonorati proferuntur, & quidem propter id ipsum beatiores: eorúmque, qui priuatum otium negotiis publicis ante tulerunt nominatim vita laudatur: nec siletur illud potentissimi regis [q] anapæstum [r], qui laudat senem, & fortunatum esse dicit, quòd inglorius sit, atque ignobilis ad supremum diem peruenturus.
|| similiter comme- 58
morandis exemplis, orbitates quoque liberorũ prædicantur, eorúmque, qui grauiùs ferunt, luctus, aliorum exemplis leniũtur. sic perpessio ceterorum facit, vt ea, quæ acciderint, multò minora, quàm quanta sint existimata, videãtur. ita fit sensim cogitantibus, vt, quantum sit ementita opinio, appareat. atque hoc idem & [s] Telamon ille declarat,

„ *Ego cùm genui, moriturum sciui:* & Theseus,

„ *Futuras mecum commentabar miserias.*

& Anaxagoras, Sciebã me genuisse mortalem. Hi enim omnes diu cogitantes de rebus humanis, intelligebãt, eas nequaquam pro opinione vulgi esse extimescendas. & mihi quidem videtur idem ferè accidere iis, qui antè meditantur, quod iis quibus medetur dies: nisi quòd ratio quædam

q L. *anapæsticum*.

r ζηλῶ σε γέρον, ζηλῶ δ' ἀνδρῶν ὃς ἀκίνδυνον βίον ἐξεπέρασ' ἀγνὼς, ἀκλεὴς, τοὺς δ' ἐν τιμαῖς ἧσσον ζηλῶ.

s L. *Telamo*

quædam sanat illos: hos ipsa natura, intellecto eo, quod remedium illud cõtinet malum, quod opinatum sit esse maximum, nequaquam esse
59 tantum, vt vitam beatam possit euertere. || hoc igitur efficitur, vt ex illo nec opinato plaga maior sit, non, vt illi putant, vt, cùm duobus pares casus euenerint, is mòdò ægritudine afficiatur, cui ille nec opinatus casus euenerit. itaque dicuntur nonnulli in mœrore, cum de hac communi omnium conditione audissent, ea lege nos esse natos, vt nemo in perpetuum esse posset expers mali, grauius etiam tulisse. Quocirca Carneades, vt video nostrum scribere Antiochum, reprehẽdere Chrysippum solebat, laudantem Euripideum carmen illud,

,, [t] *Mortalis nemo est, quem non attingat dolor,*
,, *Morbúsque. multi sunt humandi liberi,*
,, *Rursum creandi: mórsque est* [u] *finis omnibus,*
,, *Quæ generi humano angorem nequidquam afferunt,*
,, *Reddenda est terræ terra: tum vita omnibus*
,, *Metenda, vt fruges. sic iubet necessitas.*

60 || Negabat genus hoc orationis quidquam omnino ad leuandam ægritudinem pertinere. id enim ipsum dolendum esse dicebat, quòd in tam crudelem necessitatem incidissemus. nam illam quidem orationem ex commemoratione alienorum malorum [x] ad maleuolos consolandos esse accommodatam. mihi verò longè videtur secus. nam & necessitas ferendæ conditionis humanæ, quasi cum Deo pugnare [y] cohibet, admonétque esse hominem: quæ cogitatio magnopere luctum leuat: & enumeratio exemplorum, nón vt animum maleuolorum oblectet, affertur, sed vt ille, qui mœret, ferendum sibi id censeat, quod videat multos
61 moderatè, & tranquillè tulisse. || omnibus enim modis fulciendi sunt, qui ruunt, nec cohærere

t Ἔφυ μὲν οὐδεὶς, ὅστις οὐ πονεῖ βροτῶν, καὶ θάπτει τέκνα, χ' ἄτερος αὖ κτᾶται νέα: Αὐτός τε θνήσκει, καὶ τάδ' ἄχθονται βροτοὶ Εἰς γῆν φέροντες, τὴν δ' ἀναγκαίως ἔχει Βίον θερίζειν ὥστε κάρπιμον στάχυν.

u al. *finita*

x O. v. c. *ad malinolos*

y L. *prohibet,*

possunt Propter magnitudinem ægritudinis. e quo ipsam ægritudinem λύπην [a] Crysippus quasi λύσιν, id est, solutionem totius hominis, appellatam putat. quæ tota [a] poterat euelli, explicata, vt principiò dixi, causa ægritudinis. est enim nulla alia, nisi opinio, & iudicium magni præsentis, atque vrgentis mali. itaque & dolor corporis, cuius est morsus acerrimus, perfertur spe proposita boni: & acta ætas honestè, ac splendidè, tantam affert consolationē, vt eos, qui ita vixerint, aut non [b] attingat ægritudo, aut perleuiter pungat animi dolor. sed ad hanc opinionem mali cùm illa etiā opinio accessit, oportere; rectum esse: ad officium pertinere: ferre illud ægrè, quod acciderit: tum denique efficitur illa grauis ægritudinis perturbatio. ¶ ex hac opinione sunt illa varia, & detestabilia genera lugendi, pædores, muliebres lacerationes genarum, pectoris, fœminum, capitis persecutiones. Hinc ille [c] Agamemnon Homericus, & idem Accianus, 62

„ *Scindens dolore identidem intonsam comam.*

In quo facetum illud Bionis [d], perinde stultissimum regem in luctu capillum sibi euellere, quasi caluitio mœror leuaretur. Sed hæc omnia faciunt, opinantes ita fieri oportere. ¶ Itaq; & Aeschines in Demosthenem inuehitur, quòd is [e] septimo die post filiæ mortem hostias immolasset. At quàm rhetoricè? quàm copiosè? quas sentētias colligit? quæ verba contorquet? vt licere quiduis Rhetori intelligas. quæ nemo probaret, nisi insitum illud in animis haberemus, omneis bonos interitu suorum quàm grauissimè mœrere oportere. ex hoc euenit, vt in animi doloribus alij solitudines captent, vt ait Homerus de Bellerophonte, 63

„ [f] *Qui miser in campis mœrens errabat Aleis*
„ *Ipse suum cor edens, hominum vestigia vitans.*

& Nio

x L. *Plato in Cratylo ante Chrysippum.*
a al. *poterit*
b al. *tangat*
c ἰλιάδ. κ. Πολλὰς δ' ἐκ κεφαλῆς προθελύμνους ἕλκετο χαίτας.
d al. *proinde*
e ἑβδόμην ἡμέραν τῆς θυγατρὸς αὐτῷ τετελευτηκυίας, πρὶν πενθῆσαι, καὶ τὰ νομιζόμενα ποιῆσαι, στεφανωσάμενος καὶ λευκὴν ἐσθῆτα λαβών, ἐβουθύτει, &c.
f ιλ. ζ. ἤτοι ὁ καππεδίον τὸ ἀλήϊον οἶος ἀλᾶται, ὃν θυμὸν κατέδων, πάτον ἀνθρώπων ἀλεείνων.

iobe fingitur lapidea, propter æternum,
do, in luctu silentium. Hecubam autem pu-
at propter animi acerbitatem quandam, & ra-
em, fingi in canem esse cõuersam. sunt autem g
j, quos in luctu cum ipsa solitudine loqui
ie delectat, vt illa apud Ennium nutrix:
„ Cupido cepit miseram nunc me, proloqui
„ Cælo, atque terræ h Medeæ miserias.
64 Hæc omnia recta, vera, debita putantes, fa-
ciunt in dolore: maximeq; declaratur, hoc quasi
officij iudicio fieri. quòd si qui fortè, cùm in
luctu esse vellent, aliquid fecerunt humaniùs, i
aut si hilariùs loquuti sunt, reuocant se rursus
ad mœstitiam, peccatique se insimulant, quòd
dolere intermiserint. pueros verò matres, & ma-
gistri castigare etiam solent, nec verbis solùm,
sed etiam verberibus, si quid in domestico luctu
hilariùs ab iis factum est, aut dictum: plorare
cogunt. quid? ipsa remissio luctus cùm est con-
sequuta, intellectumque est nihil profici mœ-
rendo, nónne declarat fuisse totum illud vo-
65 luntarium? quid ille Terentianus i ipse se
puniens, k id est, ἑαυτὸν τιμωρούμενος:
„ Decreui tantisper me minus iniuriæ,
„ Chremes, meo gnato facere, dum fiam miser:
Hic decernit, vt miser sit: num quis igitur quid-
quam decernit inuitus?
„ Malo quidem me quouis dignum deputem.
malo se dignum deputat, nisi miser sit. vides
ergo opinionis esse, non naturæ malum. quid,
quod res ipsa lugere prohibet? vt apud Ho-
merum quotidianæ neces, interitusque mul-
torum, sedationem mœrendi afferunt: apud
quem ita dicitur,
„ l Namq; nimis multos, atque omni luce, m cadẽtes
„ Cernimus: vt nemo possit mærore vacare.
„ Quo magis est æquum tumulis mandare peremptos
„ Firmo animo, & luctum lacrymis finire diurnis.

Ergo

g Ὡς δ' ἵμερός μ' ὑπῆλθε, γῇ τε, κ' οὐρανῷ λέξαι μολούσῃ δεῦρο Μηδείας τύχας.
h L. Medeai
i ἑαυτὸν τιμωρούμενος.
k L. hoc totum, id est, ἑαυτὸν τιμωρούμενος, delet, vt alienum.
l ἰλ. τ. Λίην γὰρ πολλοὶ καὶ ἐπήτριμοι ἤματα πάντα Πίπτουσιν. πότε κέν τις ἀναπνεύσειε πόνοιο. Ἀλλὰ χρὴ τὸν μὲν καταθάπτειν ὅς κε θάνῃσι, Νηλέα θυμὸν ἔχοντας, ἐπ' ἤματι δακρύσαντας.
m q. v. C. carentes mendosè.

Ergo in potestate est, [n] abiicere dolor cùm velis, tempori seruientem. An est vli tempus, quoniam quidem res in nostra potestate est, [o] cui non ponendæ curæ ægritudinis causa seruiamus? Constabat eos, qui confidentem vulneribus Cn. Pompeium vidisse cùm in illo ipso acerbissimo, miserrimoque spectaculo sibi timerent, quòd se classe hostium circumfusos viderent, nihil tum aliud egisse, nisi vt remiges hortarentur, & vt salutem adipiscerentur fuga: posteaquàm Tyrum venissent, tum afflictari, lamentarique cœpisse. timor igitur ab iis ægritudinem potuit repellere, [p] ratio ac sapientia vera non poterit? Quid est autem, quod plus valeat ad ponendum dolorem, quàm cùm est intellectum, nihil profici, & frustrà esse susceptum? si igitur deponi potest, etiam non suscipi potest. voluntate igitur, & iudicio suscipi ægritudinem confitendum est. ‖ idque indicatur eorum patientia, qui cùm multa sint sæpe perpessi, faciliùs ferunt, quidquid accidit: obduruisseque sese contra fortunam arbitrantur: vt ille apud Euripidem, 67

„ [q] *Si mihi nunc tristis primùm illuxisset dies,*
„ *Nec tam ærumnoso nauigauissem salo:*
„ *Esset dolendi causa, vt iniecto equulei*
„ *Freno repentè tactu exagitantur nouo.*
„ *Sed iam [r] subiectus miseriis obtorpui.*

Defatigatio igitur miseriarum ægritudines cùm faciat leuiores, [s] intelligi necesse est, non rem ipsam, causam, atque fontem esse mœroris. ‖ Philosophi summi, necdum tamen sapientiam consequuti, nónne intelligunt, in summo se malo esse? sunt enim insipientes: neque insipientia vllum maius malum est: neque tamen lugent. quid ita? quia huic generi malorum non affingitur illa opinio, rectum esse, & æquum: & ad 68

[n] O. V. C. *abiicere*

[o] L. *cui non ponẽda ægritudinis causa seruiamus?*

[p] fort. *ratio vera, ac sapientia non poterit?*

[q] Εἰ μὲν τόδ᾽ ἦμαρ ἦν πρῶτον ἦν κακουμένῳ, Καὶ μὴ μακρὰν δὴ διὰ πόνων ἐναυστόλουν, Εἰκὸς σφαδᾴζειν ἦν ἂν ὡς ζεύγλην πῶλον, χαλινὸν ἀρτίως δεδεγμένον. Νῦν δ᾽ ἀμβλύς εἰμι, καὶ κατηρτυκὼς κακῶν. Ἐστι δέ τοι ταῦτα καὶ μεῖζω μακρὸς Χρόνος μαλάξει, νῦν δ᾽ ἔτ᾽ ἡβάσκει κακόν.

[r] V. C. *subactus miseriis*

[s] L. *intelligi necesse est, opinionem non rem ipsam, causam, &c.*

officium pertinere, ægrè ferre, quòd sapiens n sis. quod idem affingimus huic ægritudini, qua luctus inest: quæ omnium maxima est. ue Aristoteles, veteres Philosophos accuqui existimauissent, Philosophiam suis in-isse perfectam, ait eos aut stultissimos, aut gloriosissimos fuisse. sed se videre, quòd paucis annis magna accessio facta esset, breui tempore Philosophiam planè absolutam fore.

69 Theophrastus autem moriens accusasse naturam dicitur, quòd ceruis, & cornicibus vitam diuturnam, quorum id nihil interesset: hominibus, [t] quorum maximè interfuisset, tam exiguam vitam dedisset: quorum si ætas potuisset esse longinquior, futurum fuisse, vt, omnibus perfectis artibus, omni doctrina hominum vita erudiretur. quærebatur igitur se, tum, cùm illa videre cœpisset, exstingui. Quid? ex ceteris Philosophis nónne optimus, & grauissimus quisque confitetur, multa se ignorare? & multa sibi etiam atque etiam esse discenda? neque tamen, cùm se in media stultitia, qua nihil est peius, hærere intelligant, ægritudine premuntur. nulla enim admiscetur opinio officiosi doloris.

70 quid, qui non putant lugendum viris? qualis fuit Q. Maximus [u] efferens filium consularem: qualis L. Paulus, duobus paucis diebus amissis filiis: qualis M. Cato, prætore designato, mortuo filio: quales reliqui, quos in consolatione collegimus. Quid hos aliud placauit, nisi quòd luctum, & mœrorem esse non putabant viri? Ergo id, quod alij rectum opinantes, ægritudini se solent dedere, [x] ij turpe putantes, ægritudinem repulerunt. ex quo intelligitur, non in natura, sed in opinione esse ægritudinem. Contrà dicuntur hæc.

71 Quis tam demens, vt sua voluntate mœreat? natura affert dolorem. cui quidem Crantor, inquiunt, vester cedendum.

[t] v. c. *quorum id maximè*

[u] ἐκφέρων

[x] v. c. *id hi turpe putantes*

cedendum putat. premit enim, atque insta y nec resisti potest. Itaque Oileus ille apud S phoclem, qui Telamonem anteà de Aia morte consolatus esset, is cùm audisset de s fractus est. de cuius commutata mente c citur:

,, *Nec verò tanta præditus sapientia*
,, *Quisquā est, qui aliorū ærumnam dictis alleuant,*
,, *Non idem, cùm fortuna mutata impetum*
,, *Conuertat, clade* z *vt subita frangatur sua,*
,, *Vt illa ad alios dicta, & præcepta excidant.*

Hæc cùm disputant, hoc student efficere, naturæ obsisti nullo modo posse. ij tamen fatentur, grauiores ægritudines suscipi, quàm natura cogat. quæ igitur amentia, vt nos quoque idem ab aliis requiramus? ‖ sed plures sunt 72
causæ suscipiendi doloris. primùm illa opinio mali, quo viso, atque persuaso, ægritudo insequitur necessariò. deinde etiam gratum se mortuis facere, si grauiter eos lugeant, arbitrantur. accedit superstitio muliebris quædam. existimant enim, diis immortalibus se faciliùs satisfacturos, si eorum plaga perculsi, afflictos se, & stratos esse fateantur. sed hæc inter se quàm repugnent, plerique non vident. laudant enim eos, qui æquo animo moriantur: qui alterius mortem æquo animo ferant, eos putant vituperandos. quasi fieri vllo modo possit, quod in amatorio sermone dici solet, vt quisquam plus alterum diligat, quàm se. ‖ Præclarum illud 73
est, & si quæris, rectum quoque, & verum, vt eos, qui nobis carissimi esse debeant, æquè ac nosmetipsos amemus: vt verò plus fieri nullo pacto potest. ne optandum quidem est in amicitia, vt me ille plus, quàm se a amet: ego illum plus, quàm me. perturbatio vitæ, si ita sit, atque officiorum omnium, consequatur. sed de hoc aliàs. nunc illud satis est, non attribuere ad amissionem

y v. c. *nec ei resisti potest.* & ita L.

z L. non agnoscit particulam, *vt*,

a Verbum, *amet*, hîc abest à v. c.

nissionem amicorum, miseriam nostram, ne os plus quàm ipsi velint, si sentiant: plus tè, quàm nosmetipsos, diligamus. nam quod a unt, plerosque consolationibus nihil leuari, a ungúntque, consolatores ipsos confiteri se mi eros, cùm ad eos impetum suum fortuna con erterit: vtrumque dissoluitur. sunt enim ista non naturæ vitia, [b] sed culpæ. stultitiam autem accusare quamuis copiosè licet. nam & qui non leuantur, ipsi alios ad miseriam inuitant: & qui suos casus aliter ferunt, atque vt aliis auctores ipsi fuerunt, non sunt vitiosiores, quàm ferè plerique, qui auari auaros, gloriæ cupidos gloriosi reprehendunt. EST ENIM PROPRIVM stultitiæ aliorum vitia cernere, obliuisci suorum. || Sed nimirum hoc maximum est experimentum, cùm constet ægritudinem vetustate tolli, hanc vim non esse in die positam, sed in cogitatione diuturna. nam si eadem res est, & idem est homo: quî potest quidquam de dolore mutari, si neque de eo, propter quod dolet, quidquam est mutatum, neque de eo, qui dolet? cogitatio igitur diuturna, nihil esse in re mali, dolori medetur, non ipsa diuturnitas. Hîc mihi afferunt mediocritates: quæ si naturales sunt, quid opus est consolatione? natura enim ipsa terminabit modum. sin opinabiles, opinio tota tollatur, satis dictum esse arbitror, ægritudinem esse opinionem mali præsentis, in qua opinione illud insit, vt ægritudinem suscipere oporteat. || additur ad hanc definitionem à Zenone rectè, vt illa opinio præsentis mali sit recens. hoc autem verbum sic interpretatur, vt non tantùm illud recens esse velit, quod paulò antè acciderit, sed, quamdiu in illo opinato malo vis quædam insit, & vigeat, & habeat quandam viriditatem, tamdiu appelletur recens: vt [a] Arthemisia illa, Mausoli, Cariæ

b fort. *sed stultitia.*

a L. *Artemisia illa,*

74 75

Cariæ Regis, vxor: quæ nobile illud Halicarnassi fecit sepulchrum, quamdiu vixit, vixit in luctu, eodémque etiam confecta contabuit. huic erat illa opinio quotidie recens: quæ tum denique non appellabatur recens, cum vetustate exaruit. Hæc igitur officia sunt consolantium, tollere ægritudinem funditùs, aut sedare, aut detrahere quamplurimum, aut supprimere, nec pati manare longiùs, aut ad aliam traducere.

‖ Sunt, qui vnum officium consolantis putent, [b] malum illud omnino non esse, vt Cleanthi placet. sunt, qui non magnum malum, vt Peripatetici. sunt, qui abducunt à malis ad bona, vt Epicurus. sunt, qui satis putant ostendere, nihil inopinati accidisse, [c] nihil mali. Chrysippus autem caput esse censet in consolando, detrahere illam opinionem mœrenti, si se officio fungi putet iusto, atque debito. sunt etiam, qui hæc omnia genera consolandi colligunt. alius enim alio modo mouetur, [26] vt ferè nos omnia in consolationem vnam coniecimus: erat enim in tumore animus, & omnis [27] in eo [d] tentabatur curatio. sed sumendum tempus est non minùs in animorum morbis, quàm in corporum: vt Prometheus ille Aeschyli, cui cùm dictum esset, 76

„ [e] *Atqui, Prometheu, te hoc tenere existimo,*
„ [f] *Mederi posse rationem iracundiæ.*

Respondet,

„ [g] *Siquidem qui tempestiuam medicinam* * *admouens,*
„ *Non ad grauescens vulnus illidat manus.*

‖ Erit igitur in consolationibus prima medicina, docere aut nullum malum esse, aut admodùm paruum: altera & de communi conditione vitæ, [h] & propriæ, si quid sit de ipsius, qui mœreat, disputandum: tertia, summam esse stultitiam frustrà confici mœrore, cùm intelligas, nihil posse profici. nam Cleanthes quidem sapientem 77

b L. *docere malum illud omnino*
c L. *nihil noui.*
d al. *tenebatur*
e Οὐκοῦν Προμηθεῦ, τοῦτο γιγνώσκεις, ὅτι Ὀργῆς νοσούσης εἰσὶν ἰατροὶ λόγοι.
f L. *Mederi posse orationem iracundiæ.*
g Ἐάν τις ἐν καιρῷ γε μαλθάσσῃ κέαρ, Καὶ μὴ σφριγῶντα θυμὸν ἰσχναίνῃ βίᾳ.
* al. *Siquidem quis.*
* al. *admonet.*
h L. *& propriè si quid sit &c.* al. *& de propria, si quid &c.*

ntem consolatur: qui consolatione non t. nihil enim esse malum, quod turpe non i lugenti persuaseris, non tu illi luctum, sed titiam detraxeris. alienum autem tempus cendi. & tamen non satis mihi videtur vidisse l. Cleanthes, suscipi aliquando ægritudinem p se ex eo ipso, quòd esse summum malum

78 Cleanthes ipse [i] fatetur. || quid enim dicemus? cùm Socrates Alcibiadi persuasisset, vt accepimus, eum nihil hominis esse, nec quidquam inter Alcibiadem, summo loco natum, & quemuis baiulum interesse. cùm se Alcibiades affligtaret, lacrymánsque Socrati supplex esset, vt sibi virtutem traderet, turpitudinémque depelleret: quid dicemus, Cleanthe? [k] num in illa re, quæ ægritudine Alcibiadem afficiebat, mali nihil fuisse? [l] quid illa Lyconis, qualia sunt? qui ægritudinem extenuans, paruis ait eam rebus moueri, fortunæ, & corporis incommodis, non animi malis. quid ergo? illud, quod Alcibiades dolebat, non ex animi malis, vitiísq; constabat? Ad Epicuri consolationem satis est antè dictum.

79 || Ne illa quidem consolatio firmissima est, quamquam & vsitata est, & sæpe prodest: Non tibi hoc soli. Prodest hæc quidem, vt dixi, sed nec semper, nec omnibus. sunt enim qui respuant: sed refert, quo modo adhibeatur. vt enim tulerit quisque eorum, [m] qui sapienter tulerunt, non quo quisque incommodò affectus sit, prædicandum est. [n] Chrysippi ratio, ad veritatem firmissima est: ad tempus ægritudinis, difficilis. [o] magnum opus est, probare mœrenti, illum suo iudicio, & quòd se ita putet oportere facere, mœrere. nimirum igitur, vt in causis non semper vtimur eodem statu: (sic enim appellamus controuersiarum genera) sed ad tempus ad controuersiæ naturam, ad personam accommodamus: [p] sic in ægritudine

[i] L. *fateatur.* & ita o.v.c.

[k] q.v.c. *tum in illa re,* non plac.

[l] L. *quid? illa Lyconis, qualia sunt?*

[m] al. *patienter tulerunt,*

[n] L. *Chrysippi ad veritatem firmissima est:* & ita o.v.c. à quibus abest vox, *ratio,*

[o] q. v. c. *magnum onus est,*

[p] v. c. *sic in ægritudine lenieda, quam quisque curationem recipere possit, videndū est.*

lenienda. nam quam quisque curationem re-
pere possit, videndum est. ‖ sed nescio
pacto ab eo, quod erat à te propositum, a
rauit oratio. tu enim de sapiente quæsieras:
aut malum videri nullum potest, quod va
turpitudine: aut ita paruum malum, vt id q ob-
ruatur sapientia, vixque appareat: qui nihil pi-
nione affingat, assumatque ad ægritudinem:
nec id putet esse rectum, si quàm maximè ex-
cruciari, luctuque confici: quo prauius nihil
esse possit. edocuit tamen ratio, vt mihi quidem
videtur, cùm hoc ipsum propriè non quære-
retur hoc tempore, r ne quidem vllum esse
malum, nisi quod idem dici turpe posset: tamen
vt videremus, quidquid esset in ægritudine
mali, id non naturale esse, sed voluntario iudi-
cio, & opinionis errore contractum. ‖ tracta- 81
tum est autem à nobis id genus ægritudinis,
quod vnum est omnium maximum, vt, eo
sublato, reliquorum remedia ne magnoperè
quærenda arbitraremur. sunt enim certa, quæ
de paupertate, certa, quæ de vita inhonorata, &
ingloria dici soleant. separatim autem certæ
scholæ sunt de exsilio, de interitu patriæ, de
seruitute, de debilitate, de cæcitate, & de omni
casu: in quo nomen poni solet calamitatis. hæc
Græci in singulas scholas, & in singulos libros
dispertiunt. opus enim quærunt: 29 s quam-
quam planè disputationis sunt, delectationis.
‖ & tamen, vt medici, toto corpore curando, 82
minimæ etiam parti, si condoluit, medentur:
sic Philosophia, cùm vniuersam ægritudinem
sustulit, tamen, si quis error aliunde exstitit, si
paupertas momordit, si ignominia pupugit, si
quid tenebrarum offudit t exsilium, aut eorum,
quæ modò dixi, u si quid exstitit: & si singu-
larum rerum sunt propriæ consolationes: de
quibus audies tu quidem, cùm voles: sed ad
eundem

q q.v.c. *obseruetur sapientia,* fortasse legend. *obscuretur sapientia,*
r o.v.c. *num quod esset malum, nisi quod idem dici* & ita L.
s L. *quamquam plena disputationes delectationis sunt.*
t al. *exsilium,*
u L. *si quid exstitit: singularum rerum* &c.

undem fontem reuertendum eſt, ægritudinem nnem procul abeſſe à ſapiente, quòd inanis, quòd fruſtrà ſuſcipiatur, quòd non natura riatur, ſed iudicio, ſed opinione, ſed qua- inuitatione ad dolendum, cùm id decremus ita fieri oportere. ‖ hoc detracto, qu d totum eſt voluntarium, ægritudo erit ſublata illa mœrens: morſus tamen, & contractiunculæ quædam animi relinquentur. hanc dicant ſanè naturalem, dum ægritudinis nomen abſit, graue, tetrum, funeſtum: quod cum ſapientia eſſe, atque, vt ita dicam, habitare nullo modo poſſit. Atqui ſtirpes ſunt ægritudinis, quàm multæ, quàm amaræ! quæ, ipſo trunco euerſo, omnes elidendæ ſunt, &, ſi neceſſe erit, ſingulis diſputationibus. ſupereſt enim nobis hoc, cuicuimodi eſt, otium. Sed ratio vna omnium eſt ægritudinum, plura nomina. nam & inuidere, ægritudinis eſt, & æmulari, & obtrectare, & miſereri, angi, lugere, mœrere, ærumna affici, lamentari, ſollicitari, do-
84 lere, in moleſtia eſſe, afflictari, deſperare. ‖ hæc omnia definiunt Stoici: eaque verba, quæ dixi, ſingularum rerum ſunt, non, vt videntur, eaſdem res ſignificant, ſed aliquid differunt: quod alio loco fortaſſe tractabimus. hæ ſunt illæ fibræ ſtirpium, quas initiò dixi, [x] perſequendæ, & omnes elidendæ, ne vlla vnquam poſſit exſiſtere. magnum opus; & difficile quis negat? quid autem præclarum, non idem arduum? ſed tamen id ſe effecturam Philoſophia profitetur. nos modò curationem eius recipiamus. Verùm quidem hæc hactenùs. cetera, quotieſcumque voletis, & hoc loco, [y] & aliis, parata vobis erunt.

x fort. *perſecandæ,*

y al. *& alibi,*

M. T. CICERONI TVSCVLANARVM QVAESTIONVM ad M. Brutum, LIBER IIII.

De reliquis animi perturbationibus.

Perturbationum omnium differentias perscrutatur, & medicinam propriam singulis definitis aperit.

1 CVm multis locis nostrorum hominum ingenia, virtutesque, Brute, soleo mirari, tum maximè iis in studiis, quæ serò admodùm expetita, in hanc ciuitatem è Græcia transtulerunt. nam cùm à primo vrbis ortu, [a] regiis institutis, partim etiam legibus, auspicia, cæremoniæ, comitia, prouocationes, patrum consilium, equitum, peditumque descriptio, tota res militaris, diuinitùs esset constituta, tum progressio admirabilis, incredibilisque cursus ad omnem excellentiam factus est, dominatu regio repub. liberata. nec verò hic locus est, vt de moribus, institutisque maiorum, & disciplina, ac temperatione ciuitatis loquamur. aliis hæc locis satis accuratè à nobis dicta sunt, maximeque in iis sex libris, quos de repub. [b] conscripsimus. ‖ hoc autem loco 2 consideranti mihi studia doctrinæ, multa sanè occurrunt, cur ea quoque [c] accersita aliunde, neque solùm expetita, sed etiam conseruata, & culta videantur. erat enim illis pœnè in conspectu præstanti sapientia, & nobilitate Pythagoras, qui fuit in Italia temporibus iisdem, quibus L. Brutus patriam liberauit, præclarus auctor nobilitatis tuæ. Pythagoræ autem doctrina cùm longè, lateque flueret, permanauisse

a fort. *partim regiis institutis,*

b v. c. *scripsimus,* & ita L.

c L. *arcessita aliunde,* &c. & ita o. v. c.

ısse mihi videtur in hanc ciuitatem: idque
ım coniectura probabile est, tum quibusdam
am vestigiis indicatur. quis est enim, qui
tet, cùm floreret in Italia Græcia poten-
tı imis, & maximis vrbibus, ea, quæ magna
dı a est, in hisque primùm ipsius Pythagoræ,
dei de postea Pythagoreorum tantum nomen
esset, nostrorum hominum ad eorum doctissi-
3 mas voces, aureis clausas fuisse? ‖ quin etiam
arbitror, propter Pythagoreorum admiratioẽ,
Numam quoque regem, Pythagoreum à poste-
rioribus existimatum. nam cùm Pythagoræ di-
sciplinam, & instituta cognoscerent, regísque
eius æquitatem, & sapientiam à maioribus suis
accepissent, ætates autem & tempora ignora-
rent, propter vetustatem, eum qui sapientia ex-
celleret, Pythagoræ auditorem fuisse credide-
runt. Et de coniectura quidem hactenus. vesti-
gia autem Pythagoreorum, quamquam multa
colligi possunt, paucis tamen vtemur, quoniam
non id agitur hoc tempore. nam cùm carmini-
bus soliti illi esse dicantur, & præcepta quæ-
dam occultiùs tradere, & menteis suas à cogi-
tationum intentione, cantu, fidibúsque ad tran-
quillitatem traducere, grauissimus auctor in
Originibus dixit Cato, morem apud maiores
hunc epularum fuisse, vt deinceps, qui accuba-
rent, canerent ad tibiam clarorum virorum
laudes, atque virtutes. ex quo perspicuum est, &
cantus tum fuisse [d] rescriptos vocum sonis, &
4 carmina. ‖ quamquam id quidem etiam XII. ta-
bulæ declarant, condi iam tum solitum esse
carmen: *quod ne liceret fieri ad alterius iniuriam,*
leges * sanxerunt. nec verò illud non erudi-
torum temporum argumentum est, quod &
deorum puluinaribus, & epulis magistratuum,
fides præcinunt: quod proprium eius fuit, de
qua loquor, disciplinæ. mihi quidem etiam

d sic o.v.c. ἀναγεγραμμένους al. *descriptos*

* vide Augustin. 2. de ciuitate Dei, c. 9.

Appij Cæci carmen, quod valde Panætius lau dat epistola quadam, quæ est ad Qu. Tuberc nem, Pythagoreorum videtur. multa sunt etia in nostris institutis ducta ab illis: quæ pr tereo, ne ea, quæ peperisse ipsi putamus, aliu de didicisse videamur. || Sed, vt ad propc 5
rum redeat oratio: quàm breui tempore, qu ot, & quanti Poëtæ, qui autem oratores exstiterũt? facilè vt appareat, nostros omnia consequi potuisse, simul vt velle cœpissent. sed de ceteris studiis alio loco & dicemus, si vsus fuerit, & sæpe diximus. sapientiæ studium vetus id quidem in nostris: sed tamen, ante Lælij ætatem, & Scipionis, non reperio, quos appellare possim nominatim. quibus adolescẽtibus Stoicũ Diogenem, & Academicũ Carneadem video ad senatum ab Atheniẽsibus missos esse legatos, qui cùm reip. nullam vnquam partem attigissent, e essentque eorum alter Cyrenæus, alter Babylonius, nũquam profectò scholis essent excitati, neque ad illud munus electi, nisi in quibusdam principibus, temporibus illis, fuissent studia doctrinæ, qui cùm cetera literis mandarent, alij ius ciuile, alij orationes suas, alij monumenta maiorum: hanc amplissimam omnium artium bene viuendi disciplinam vita magis, quàm literis persecuti sunt. || Itaque illius ve- 6
ræ, elegantisq; Philosophiæ, quæ ducta à Socrate in Peripateticis adhuc permãsit, & idem alio modo dicentibus Stoicis, cùm Academici eorũ controuersias disceptarent, nulla ferè sunt, aut pauca admodum Latina monumenta, siue propter magnitudinem rerum, occupationémque f omnium, siue etiam, quòd imperitis ea probari posse non arbitrabantur: cùm interim, illis silentibus g C. Amafanius exstitit h dicens: cuius libris editis, commota multitudo contulit se ad eandem potissimùm disciplinam, siue

e o. v. c. *essétque eorũ alt.* & ita L.

f o. v. c. *hominum*, & ita L.

g q. v. c. *C. Amafinius*

h vox *dicẽs*: fortassis aliena est, & foris profecta.

ne quòd erat cognitu perfacilis, siue quòd invitabatur illecebris blandis voluptatis, siue etiam, quia nihil prolatum erat melius, illud, quod erat, tenebant. ‖ post [i] Amafanium antè [k] multi eiusdē æmuli rationis multa cùm scripsissent, Italiam totam occupauerunt: quodque maximum argumentum est, non dici illa subtiliter, quòd & facilè ediscantur: & ab indoctis probentur, id illi firmamentum esse disciplinæ putant.[l] Sed defendat quidem quod quisque sentit: sunt enim iudicia libera: nos institutum tenebimus, nullisque vnius disciplinæ legibus adstricti, quibus in Philosophia necessariò pareamus, quid sit, in quaque re maximè probabile, semper requiremus. quod cùm sæpe aliàs, tum nuper in Tusculano studiosè egimus. Itaque expositis tridui disputationibus, quartus dies hoc libro concluditur. vt enim in inferiorem [m] ambulationem descendimus, quod idem feceramus superioribus diebus, sic acta res est.

8 ‖ M. Dicat, si quis vult, [n] de qua re disputare velit. A. Non mihi videtur omni animi perturbatione posse sapiens vacare. M. AEgritudine quidem hesterna disputatione videbatur: nisi fortè temporis causa [o] assentiebare. A. Minimè verò: nam mihi egregiè probata est oratio tua. M. Nō igitur existimas cadere in sapientem ægritudinem? A. Prorsus non arbitror. M. Atqui, si ista perturbare animum sapientis non potest nulla poterit. Quid enim? metúsne conturbet? At earum rerum est absentium metus, quarum præsentium est ægritudo. sublata igitur ægritudine, sublatus est metus. restant duæ perturbationes, lætitia gestiens, & libido: quæ si non cadāt in sapientem, semper mens erit tranquilla sapientis. A. Sic prorsus intelligo.

9 ‖ M. Vtrùm igitur mauis? statímne nos vela facere, an quasi è portu egredienteis paululū remigare? A. Quid-

i al. *Amasinium*

k v. c. *cùm multi eiusdem æmuli rationis multa conscripsissent.*

l q. v. c. *Sed defendat quod quisq; sentit:*

m v. c. *descēdimus ambulationem.*

n v. c. *qua de re disputari velit.* & ita L.

o O. v. c. *nobis assentiebare.* & ita L.

nam est istuc? nō enim intelligo. M. Quia Chry-
sippus, & Stoici cùm de animi perturbationi-
bus disputant, magnam partem in his partien-
dis, & definiendis occupati sunt: illa eorum
perexigua oratio est, qua medeantur animis,
nec eos turbulentos esse patiantur. Peripate-
tici autem ad placandos animos multa affe-
runt: spinas partiendi, & definiendi præter-
mittunt. quærebam igitur, vtrùm panderem
vela orationis statim, an eam antè paululum
dialecticorum remis propellerem. A. Isto mo-
do verò. erit enim hoc totum, quod quæro,
ex vtroque perfectius. ‖ M. Est id quidem re- 10
ctius: sed pòst requires, si quid fuerit obscurius.
A. Faciam equidem. tu tamen, vt soles, dices
ista ipsa obscura planiùs, quàm dicũtur à Græ-
cis. M. Enitar [p] quidem: sed intento opus est
animo, ne omnia dilabantur, si vsi vnum ali-
quod effugerit. Quoniam, quæ Græci [q] πάθη
vocant, nobis perturbationes appellari magis
placet, quàm morbos: in his explicandis vete-
rem illam equidem Pythagoræ primùm, deinde
Platonis descriptionem sequar: qui animum in
duas parteis diuidunt: alteram rationis parti-
cipem faciunt, alteram expertem. in participe
rationis ponunt tranquillitatem, id est, placi-
dam, quietámq; constantiam: in illa altera mo-
tus turbidos tum iræ, tum cupiditatis, contra-
rios, inimicósque rationi. ‖ Sit igitur hic fons. 11
Vtamur tamen, in his perturbationibus descri-
bendis, Stoicorum definitionibus, & partitioni-
bus: qui mihi videntur in hac quæstione ver-
sari acutissimè. Est igitur Zenonis hæc defini-
tio, vt perturbatio sit, quod πάθος ille dicit,
auersa à recta ratione, contra naturam, animi
commotio. quidam breuiùs, PERTVRBATIO-
NEM, esse [r] appetitum vehementiorẽ [s] dicunt:
sed vehementiorem eum volunt esse, qui lon-
giùs discesserit à naturæ constantia, partes au-

[p] v.c. *equidem*: & ita L.

[q] o.v.c. *pathe*

[r] q, v.c. *impetum veh.*

[s] verbum *dicunt*: non agnoscit L. neque reperit in suis libris manuscr.

em perturbationum volũt ex duabus opinatis bonis nasci, & ex duabus opinatis malis: ita esse quatuor: ex bonis LIBIDINEM, & LAETITIAM, vt sit lætitia, præsentium bonorũ: libido, futurorum: ex malis METVM & AEGRITVDINEM nasci censent: metũ, futuris: ægritudinem, præsentibus. quæ enim venientia metuuntur, eadẽ efficiunt ægritudinem instantia. LAETITIA autem, & LIBIDO in bonorũ opinione versantur, cùm LIBIDO ad id, quod videtur bonum, illecta, & inflammata rapiatur. LAETITIA, vt adepta iam aliquid concupitũ, efferatur: & gestiat. natura enim omnes ea, quæ bona vidẽtur, sequũtur, fugiuntq; contra-

12 ria. || Quamobrem simul obiecta species cuiuspiam est, quod bonum videatur, ad id adipiscendum impellit ipsa natura. id cùm constanter, prudenterque fit, eiusmodi appetitionem Stoici βούλησιν appellant, nos appellamus VOLVNTATEM: eam illi putant in solo esse sapiẽte, quam sic definiunt, VOLVNTAS est, quæ quid cum ratione desiderat, quæ autem [t] aduersa ratione, incitata est vehementiùs, ea libido est, vel cupiditas effrenata: quæ in omnibus stul-

13 tis inuenitur. || itemque, cùm ita mouemur, vt in bono simus aliquo dupliciter id contingit. nam cùm ratione animus mouetur placidè, atque constanter, tum illud GAVDIVM dicitur. cùm autem & inaniter, & effusè animus exsultat, tum illa LAETITIA gestiens, vel nimia dici potest: quam ita definiunt, sine ratione animi elationem. quomodoque bona natura appetimus, sic à malis natura declinamus: quæ declinatio si cum ratione fiet, CAVTIO appelletur, eáque intelligatur in solo esse sapiente: quæ autem sine ratione, & cum exanimatione humili, atque fracta, nominetur metus. est igitur METVS [u] rationi aduersa cautio. [x] præsen-

t L. *auersa à ratione*, &c. al. *aduersa rationi*.

u L. *à ratione aduersa mnt.*

tis autem mali, sapientis affectio, nulla est. stulti autem ægritudo est ea, qua afficiuntur in malis opinatis, animosque demittunt, & contrahunt, rationi non obtemperantes. ‖ Itaqu hæc prima definitio est, vt ægritudo sit anim aduersante ratione, contractio sic quonia a quatuor perturbationes sunt, tres constant e: ægritudini nulla constantia opponitur. Sed omneis perturbationes iudicio censent fieri, & opinione. Itaque eas definiunt presliùs, vt intelligatur non modò quàm vitiosæ, sed etiam quàm in nostra sint potestate. ESTIGITVR AEGRITVDO, opinio recens mali præsentis, in quo demitti, contrahique animo rectum esse videatur. LAETITIA, opinio recens boni præsentis, in quo efferri rectum esse videatur. METVS, opinio impendentis mali, quod intolerabile esse videatur. LIBIDO, opinio venturi boni, quod sit ex vsu iam præsens esse, atque adesse. ‖ sed quæ iudicia, quasque opiniones perturbationum esse dixi, non in eis perturbationes solùm positas esse dicunt, verùm illa etiam, quæ efficiuntur perturbationibus, vt ægritudo quasi morsum aliquem doloris efficiat, metus recessum quendam animi, & fugam: lætitia profusam hilaritatem, libido effrenatam appetentiam. [x] opinionem autem, quam in omneis definitiones superiores inclusimus, volunt esse imbecillam assensionem. 15

x q.v.c. *opinationem*

‖ Sed in singulis perturbationibus parteis eiusdem generis plures [y] subiiciuntur: vt ægritudini, inuidentia (vtendum est enim, docendi causa, verbo minùs vsitato: quoniam inuidia non in eo, qui inuidet, solùm dicitur, sed etiam in eo, cui inuidetur) æmulatio, obtrectatio, misericordia, angor, luctus, mæror, ærumna, dolor, lamentatio, sollicitudo, molestia, afflictatio, desperatio, & si qua sunt de genere eodem. 16

y o.v.c. *subiciuntur*

[z] sub

* sub metum autem subiecta sunt pigritia, pu-
or, terror, timor, pauor, exanimatio, conturba-
o, formido.[z] Voluptati [a] maleuolantia * læ-
ns malo alieno, delectatio, iactatio, & similia.
bidini ira, excandescentia, odium, inimicitia,
d. cordia, indigentia, desiderium, & cetera eius-
17 m di.‖ hæc autem definiunt hoc modo. INVI-
DENTIAM esse dicunt ægritudinem susceptam
propter alterius res secundas, quæ nihil no-
ceant inuidenti. nam si quis doleat eius rebus
secundis, à quo ipse lædatur, non rectè dicitur
inuidere: vt, si Hectori Agamemnon. qui autem
cui alterius commoda nihil noceant, tamen eũ
doleat his frui, is inuidet profectò. AEMVLATIO
autem dupliciter illa quidem dicitur, vt & in
laude, & in vitio nomen hoc sit, nam & imita-
tio virtutis, æmulatio dicitur: sed ea nihil hoc
loco vtimur: est enim laudis: & est æmulatio,
ægritudo, si eo, [b] quod concupierit, alius po-
18 tiatur, ipse careat.‖ OBTRECTATIO autem
est ea, quàm intelligi zelotypiam volo, ægri-
tudo ex eo, quòd alter quoque potiatur, eo,
quod ille ipse concupiuerit. MISERICORDIA, est
ægritudo ex miseria alterius, iniuria laboran-
tis. nemo enim [c] parricidæ aut proditoris sup-
plicio misericordia commouetur. ANGOR, est
ægritudo premens. LVCTVS, ægritudo ex eius,
qui carus fuerit, interitu acerbo. MAEROR, ægri-
tudo flebilis. AERVMNA, ægritudo laboriosa.
DOLOR, ægritudo crucians. LAMENTATIO, ægri-
tudo cum eiulatu. SOLLICITVDO, ægritudo cum
cogitatione. MOLESTIA, ægritudo permanens.
19 ‖ AFFLICTATIO, ægritudo cum vexatione
corporis. DESPERATIO, ægritudo sine vlla
rerum exspectatione meliorum. Quæ autem
subiecta sunt [d] sub metu, ea sic definiunt: PI-
GRITIAM, metum consequentis laboris: TER-
ROREM, metum concutientem, ex quo fit, vt
pudorem

y fort. *metui autem*
a v.c. *maliuolentia*
* al. *lactans* vide Mur. 4. Var. c. 15.
b fort. *quod quis conc.*
c L. *patricida*
d v. c. *sub metum*

pudorem rubor, terrorem pallor, & tremor, & dentium crepitus consequatur: TIMOREM, metum mali appropinquantis: PAVOREM, metum mentem loco mouentem, ex quo illud Enni
» *Tum pauor sapientiam mihi omnem ex animo expectorat:*

EXANIMATIONEM, metum subsequentem, & quasi comitem pauoris: CONTVRBATIONEM, metum excutientem cogitata: FORMIDINEM. metum permanentem. ‖ Voluptatis 20
autem partes hoc modo describunt, vt [e] maleuolentia, sit voluptas ex malo alterius sine emolumento suo: DELECTATIO, voluptas suauitate auditus animum [f] deliniens. &, qualis est hæc aurium, tales sunt oculorum, & tactionum, & odorationum, & saporum: quæ sunt omnes vnius generis, ad perfundendum animũ tanquam illiquefactæ voluptates. IACTATIO, est voluptas gestiens, & se efferens, insolentius. ‖ Quæ autem libidini subiecta sunt, ea 21
sic definiunt. vt IRA, sit libido puniendi eius qui videatur læsisse iniuria. EXCANDESCENTIA autem, sit ira nascens, & modò exsistens, quæ θύμωσις Græcè dicitur: ODIVM, ira inueterata: INIMICITIA, ira vlciscẽdi tempus obseruans: DISCORDIA, ira acerbior, [g] intimo odio, & corde concepta: INDIGENTIA, libido inexplebilis: DESIDERIVM, libido eius, qui nondum adsit, videndi. [2] Distingunt illud etiam, [h] vt sit libido earum rerum, quæ dicuntur de quodam, aut quibusdam: quæ κατηγορήματα dialectici appellant: vt habere diuitias, capere honores. Indigentia, rerum ipsarum est, vt honorum, vt pecuniæ. ‖ Omnium 22
autem perturbationum fontem esse dicunt, INTEMPERANTIAM: quæ est à tota mente, & à recta ratione defectio, sic auersa à præscriptione rationis, vt nullo modo appetitiones

* vide 3. de Oratore.

e v. c. *maliuolentia.*

f v. c. *deleniens.*

g fort. *intimo animo, & corde*

h fort. *vt desiderium sit earũ rerũ, quæ dicuntur,* &c. fort. *vt sit earũ rerum, quæ dic.*

nes animi nec regi,nec cõtineri queant. quemadmodum igitur temperantia sedat appetitiones,& efficit, vt hæ rectæ rationi pareant:conseruatque considerata iudicia mentis : sic huic inimica intemperantia , omnem animi statum inflammat,conturbat, incitat.itaque & ægritudines , & metus , & reliquæ perturbationes omnes gignuntur ex ea. Quemadmodum cùm sanguis corruptus est,aut pituita redundat,aut bilis in corpore , morbi , ægrotationésque nascuntur:sic prauarum opinionum cõturbatio, & ipsarum inter se repugnantia , sanitate animum spoliat,morbísque [i] perturbat. ‖

23 ex perturbationibus autem primùm morbi cõficiuntur, quæ vocant illi [k] νοσήματα, eaque , quæ sunt eis morbis contraria , quæ habent ad res certas vitiosam offensionem, atque fastidium: deinde ægrotationes , quæ appellantur à Stoicis [l] ἀῤῥωστήματα,hísque item oppositæ cõtrariæ offensiones. hoc loco nimium operæ consumitur à Stoicis , maximè à Chrysippo dum morbis corporum comparatur morborum animi similitudo. qua oratione minimè necessaria prætermissa , ea , quæ rem continent, pertractemus. ‖

24 Intelligatur igitur , perturbationem, iactantibus se opinionibus inconstanter , & turbidè , in motu esse semper. cùm autem hic feruor,concitatióque animi [m] inueterauit , & tamquam in venis medullísque insederit , tum exsistit & morbus, ægrotatio , & offensiones eæ, quæ sunt eis morbis , ægrotationibúsque contrariæ.Hæc, quæ dico, cogitatione quidem inter se differunt , re verò copulata sunt,eáque oriuntur ex libidine , & lætitia.nam cùm est concupita pecunia , nec adhibita continuò ratio,|quasi quædam Socratica medicina , quæ sanaret eam cupiditatem: permanat in venas , & inhæret in visceribus illud

i v. c. *conturbat.*

k v.c. *noscémata,*

l v.c.*arrhostémata*

m L.*inueterauerit,*

illud malum, exsistitque morbus, & ægrotatio
quæ auelli inueterata non possunt: eiq; morbo
nomen est auaritia. ‖ similitérque ceteri mor-
bi: vt gloriæ cupiditas, vt mulierositas,
ita appellem eam, quæ Græcè φιλογυνεία di-
citur, ceteriqúe similiter morbi, ægrotation-
que nascuntur, quæ autem his sunt contraria,
ea nasci putantur à metu, vt odium mulierum,
[n] quale in μισογυνεία est, [o] vt in hominum
vniuersum genus, quod accepimus de Timo-
ne, qui μισάνθρωπος appellatur, vt inhospita-
litas est; quæ omnes ægrotationes animi ex
quodam metu nascuntur earum rerum, quas
fugiunt, & oderunt. ‖ definiunt autem animi 26
ægrotationem, opinationem vehementem de
re non expetenda, tanquam valde expetenda
sit, inhærentem, & penitus insitam. quod au-
tem nascitur ex offensione, ita definiunt, [p] Opi-
nionem vehementem de re non fugienda, in-
hærentem, & penitus insitam, tanquam fugien-
da. [q] hæc autem opinatio est, iudicare se scire,
quod nesciat. Ægrotationi auté talia quædam
subiecta sunt, auaritia, ambitio, mulierositás,
peruicacia, [r] liguritio, vinolentia, [s] cupedia, &
si qua sunt similia. est autem auaritia, opinatio
vehemens de pecunia, quasi petenda sit, inhæ-
rens, & penitus insita. similisq; est eiusdem ge-
neris definitio reliquarũ. ‖ Offensionum autem 27
definitiones sunt eiusmodi, vt inhospitalitas,
sit opinio vehemens valde fugiendum esse
hospitem, eaque inhærens, & penitus insita; si-
militer definitur & mulierum odium, vt Hip-
polyti, & vt Timonis, generis humani. Atque,
vt ad [t] valetudinis similitudinem [u] veniã, eaq;
collatione vtamur aliquando, sed parciùs, quã
solét Stoici: vt sunt alij ad alios morbos pro-
cliuiores: (itaq; dicimus grauedinosos quosdã,
quosdã torminosos, non quia semper sint, sed
quia

n v.c. *quale in μισογυνίᾳ Atilij. est, vt*
o L. *vt hominum vniuersi generis,*
p al. *Opinationem*
q q.v.c. *hæc autem opinatio, est iudicatio,*
r L. *ligurritio*, & ita o.v.c.
s al. *cuppedia,*
t v.c. *valitudinis*
u v.c. *veniamus,*
* Vide Victo. 4. var. c. 8.

quia sæpe sint:) [x] alij ad metum, alij ad aliam perturbationem. ex quo in aliis anxietas, vnde anxij, in aliis iracundia dicitur: quæ ab ira differt: éstque aliud iracundum esse, aliud iratum: vt differt anxietas ab angore. neque enim omnes anxij, qui anguntur aliquãdo, neque anxij, semper angũtur: vt inter ebrietatem, & ebriositatem interest: aliúdq; est esse amatorem, aliud amantem. atque hæc aliorum ad alios morbos procliuitas latè patet. nam pertinent ad omneis perturbationes. || in multis etiam vitiis apparet: sed nomen res non habet. ergo inuidi, & [y] maleuoli, liuidi, & timidi, & misericordes, quia procliues ad eas perturbationes [z] sunt, non quia semper feruntur. hæc igitur procliuitas ad suum quodque genus, à similitudine corporis, ægrotatio dicitur, dum ea intelligatur ad ægrotandum procliuitas. sed hæc in bonis rebus, quòd alij ad alia bona sunt aptiores, facilitas nominetur in malis procliuitas, vt significet lapsionem. in neutris habeat superius nomen. || Quo modo autem [a] in corpore morbus, ægrotatio, & vitium: sic in animo morbum appellant totius corporis corruptionem: AEgrotationem morbum cum imbecillitate: Vitium, cùm partes corporis inter se dissident: ex quo prauitas membrorum, distortio, deformitas: itaque illa duo, morbus, & ægrotatio, ex totius [b] valetudinis corporis conquassatione, & perturbatione gignuntur, vitium autem, integra [c] valetudine, ipsum ex se cernitur. sed in animo tantũmodò cogitatione possumus morbum ab ægrotatione seiũgere. vitiositas autem est habitus, aut affectio in tota vita inconstans, & à se ipsa dissentiens. ita fit, vt in altera, corruptione opinionũ morbus efficiatur, & ægrotatio: in altera, inconstantia, & repugnantia.

Margin: 28 (beside "ret : sed nomen res non habet"), 4 (beside "quia procliues"), 29 (beside "bus, ægrotatio").

x L. *sic alij ad metum,* &c.

y v. c. *maliuoli, & liuidi,* & ita L.

z *sunt,* non reperitur in v. c.

a v. c. *in corpore est morbus, est ægrotatio, est vitium:* & ita L.

b v. c. *valitudinis*

c v. c. *valitudine,*

non

non enim omne vitium parteis habet dissen-
tienteis, vt eorum, qui non longè à sapient[e]
absunt, affectio est illa quidem discrepans à
ipsa, dum est insipiens, sed non distorta, n[ec]
praua. || morbi autem, & ægrotationes, par[tes]
sunt vitiositatis: sed perturbationes, sintne eius-
dem partes quæstio est. vitia enim affectiones
sunt manentes: perturbationes autem, mou[e]n-
tes, vt non possint affectionum manent[i]um
partes esse. atque, vt in malis attingit animi na-
turam corporis similitudo, sic & in bonis. sunt
enim in corpore * præcipua, pulchritudo, vires,
valetudo, firmitas, velocitas: sunt item in ani-
mo. [5] [d] Corporis temperatio, cùm ea con-
gruunt inter se, è quibus constamus: sanitas sic
animi dicitur, cùm eius iudicia, opinionesque
concordant, eaque est animi virtus: quam alij
ipsam temperantiam dicunt esse, alij obtempe-
rantem temperantiæ præceptis, & eam subse-
quentem, nec habentem vllam speciem suam:
sed siue hoc, siue illud sit, in solo esse sapiente.
|| [6] Est autem quædam animi * sanitas, quæ in 31
insipientem etiam cadat, cùm * curatione medi-
corum [e] perturbatio mentis aufertur. Et, vt
corporis est quædam apta figura membrorum,
cum coloris quadam suauitate: eaque dicitur
pulchritudo: sic in animo opinionum, iudicio-
rumque æquabilitas, & constantia, cum firmi-
tate quadam, & stabilitate virtutem subse-
quens, aut virtutis vim ipsam continens, pul-
chritudo vocatur. Itemque viribus corporis, &
neruis, & efficacitati similes similibus quoque
verbis, animi vires nominantur. Velocitas
autem corporis, celeritas appellatur: quæ
eadem ingenij etiam laus habetur propter ani-
mi multarum rerum breui tempore * percur-
sionem. Illud animorum, corporumque dissi-
mile est, quòd animi valentes, morbo tentari
non

* Vrsin. *corpore valetudo, pulchritudo, vires, sine item in animo præcipua corporis temperatio, cùm ea congruunt inter se, è quibus constamus, sic animi dicitur*

d L. *Et vt corporis est temperatio, cùm*

* Turneb. *insanitas, quæ in sapientem etiam cadat,*

* al. *curatione, & perturbatione medicorum conturbatio mentis aufertur.*

e q.v.c. *conturbatio mentis aufertur.* & ita L.

* Nonius, *percursiones.*

non possunt, corpora possunt. sed corporum offensiones sine culpa accidere possunt, animorum non item. Quorum omnes morbi, & perturbationes ex aspernatione rationis eueniunt. itaque in hominibus solùm exsistunt. nam bestiæ simile quiddam faciunt, sed in perturbationes non incidunt. Inter acutos autem, & hebetes hoc interest, quòd ingeniosi, vt æs Corinthium in æruginem, sic illi in morbum & incidunt tardiùs, & recreantur ocyùs: hebetes non item. Nec verò in omnem morbum, ac perturbationē animus ingeniosi cadit. non enim multa efferata, & immania: quædam autem humanitatis quoque habent primam speciem, vt misericordia, ægritudo, metus. AEgrotationes autem, & morbi animorum, difficiliùs euelli posse putantur, quàm summa illa vitia, quæ virtutibus sunt contraria: [7] [f] morbis enim manentibus, vitia sublata esse non possunt, quia non tam celeriter sanantur, quàm illa

33 tolluntur. Habes ea, quæ de perturbationibus enucleatè disputant Stoici, quæ logica appellant, quia differuntur subtiliùs. è quibus quoniam tanquam [8] [g] è scrupulosis cotibus enauigauit oratio, reliquæ disputationis cursum teneamus: modò satis illa dilucidè diximus pro rerum obscuritate. A. Prorsus satis: sed siqua diligentiùs erunt cognoscenda, quæremus aliàs: nunc vela, quæ modò dicebas, ex-

34 spectamus, & cursum. M. Quando & aliis locis de virtute diximus, & sæpe dicendum erit (pleræque enim quæstiones, quæ ad vitam, moréisque pertinent à virtutis fonte ducuntur) quādo igitur virtus, est affectio animi constans, conueniénsque laudabileis efficiens eos, in quibus est, & ipsa per se, sua sponte, separata etiam vtilitate, laudabilis: ex ea proficiscuntur honestæ voluntates, sententiæ: actiones, om-

f fort. *morbis enim manentibus vitia sublata esse possunt, quia* &c. vel *quoniam* sic: *vitiis enim nō manentib. morbi sublati esse non possunt, quia nō tam* &c.

g fort. *è scrupulosis cotibus.*

nisque recta ratio: quamquam ipsa virtus breuissimè recta ratio dici potest. huius igitur virtutis contraria est vitiositas. sic enim malo, quàm malitiam appellare eam, quam Græci κακίαν appellant. nam malitia, certi cuiusdam vitij nomen est: vitiositas, omnium. ex qua [h] cogitantur perturbationes quæ sunt, vt paulò antè diximus, turbidi animorum, concit[illegible]que motus, auersi à ratione, & inimicissimi [illegible]tis, vitæque tranquillæ. important enim ægritudines anxias, atque acerbas, animosque affligunt, & debilitant metu. iidem inflammant appetitione nimia: quàm tum cupiditatem, tum libidinem dicimus, impotentiam quandã animi à temperantia, & moderatione plurimum dissidentem. ‖ quæ si quando [i] adepta est id, quod ci fuerit concupitum, [k] tum fert alacritatem, vt nihil esse constet, quod agat: vt ille, qui VOLVPTATEM animi nimiã, summũ esse errorem arbitratur. eorum igitur malorũ in vna virtute posita sanatio est. Quid autem est non miserius solùm, sed fœdius etiam, & deformius, quàm ægritudine quis afflictus, [l] debilitatusque iacens? cui miseriæ proximus est is, qui appropinquans aliquod malum metuit, exanimatusque pendet animi. quã vim significantes mali, Poëtæ impendere apud inferos saxum Tantalo faciunt, ob scelera, animique impotentiam, & superbiloquentiam. ea communis pœna stultitiæ est. omnibus enim, quorum mens abhorret à ratione, [m] semper aliquis dolor, aliis terror impendet. ‖ atque vt hæ tabificæ mentis perturbationes sunt, ægritudinem dico, & metum: sic hilariores illæ, cupiditas auidè semper aliquid [n] expetens, & inanis alacritas, id est, lætitia gestiens, non multùm differunt ab amentia. ex quo intelligitur, qualis ille sit, quem tũ moderatum, aliàs modestum, & temperantem, aliàs

35

36

h fort. *concitãtur*, for. *agitantur*

i v. c. *adoptaretur id,* q. fort. *adepta erit id, q.*

k L. *tum ea fertur alacritate,*

l L. *debilitatus, iacens?* & ita o. v. c.

m L. *semper aliquis talis terror impendet.* & ita ferè o. v. c. in quibus sic scriptũ est, *semper aliquid aliis terror imp.*

n fort. *appetens.*

aliàs constantem, continentemque diximus, nonnumquam hæc eadem vocabula ad frugalitatis nomen, tanquam ad caput, referre volumus. quòd nisi eo nomine virtutes continerentur, numquam illud ita peruulgatum esset, vt iam prouerbij locum obtineret, HOMINEM FRVGI OMNIA RECTE FACERE. quod idem cùm Stoici de sapiente dicũt, nimis admirabiliter, nimisque magnificè dicere videntur.

37 || Ergo is, quisquis est, qui moderatione, & constantia quietus animo est, sibique ipse placatus, vt neque tabescat molestiis, neque frangatur timore, nec sitienter quid ° appetens ardeat desiderio, nec alacritate futili gestiens deliquescat, is est sapiens, quem quærimus, is est beatus: cui nihil humanarum rerum aut intolerabile ad demittendum animum, aut nimis lętabile ad efferendum videri potest. quid enim videatur ei magnum in rebus humanis, cui æternitas omnis, totiusque mundi nota sit magnitudo: nam quid aut in studiis humanis, aut in tam exigua vitæ breuitate magnum sapienti videri potest, qui semper animo sic excubat, vt ei nihil improuisum accidere possit,

38 nihil inopinatum, nihil omnino nouum. || atque idem ita acrem in omneis partes aciem intendit, vt semper videat sedem sibi, ac locum sine molestia, atque angore viuendi, vt quemcumque casum fortuna inuexerit, hunc aptè, & quietè ferat, quod qui faciet, non ægritudine solùm vacabit, sed etiam perturbationibus reliquis omnibus. his autem vacuus animus, perfectè atque absolutè beatos efficit: idemque concitatus, & abstractus ab integra, certaque ratione, non constãtiam solum amittit, verùm etiam sanitatem. quocirca mollis, & eneruata putanda est Peripateticorum ratio, & oratio, qui perturbari animos necesse esse dicunt. sed

° q. v. c. *expectans ard.* al. *expetens*

adhibent modum quendam, quem vltra progredi non oporteat. || Modum tu adhibes vitio? an vitium nullum est, non parere rationi? an ratio parum præcipit, nec bonum illud esse, quod aut cupias ardenter, aut adeptus te efferas insolenter: nec porrò malum, quo aut oppressus iaceas, aut, ne opprimare, mente vix constes? eaque omnia aut nimis tristia? aut nimis læta errore fieri? qui si error stultis extenuetur die, vt, cùm res eadem maneat, aliter [p] ferat inueterata, aliter recentia: [q] sapientem ne attingat quidem omnino. etenim quis erit tandem modus iste? 40 || quæramus enim modum ægritudinis, in qua operæ plurimum ponitur, ægrè tulisse P. Rutilium fratris repulsam consulatus, scriptum apud Fannium est. sed tamen transisse modum videtur, quippe qui ob eam causam [r] à vita recesserit. moderatiùs igitur ferre debuit. quid si, cùm id ferret modicè, mors liberorum accessisset?[s] nata esset ægritudo noua, [s] sed ea modica: magna tamen facta esset [t] accessio. Quid, si deinde dolores graues corporis, si bonorum amissio, si cæcitas, si exsilium, si pro singulis malis ægritudines accederent? summa ea fieret quæ non sustineretur. qui modum igitur vitio quærit, similiter facit, vt si posse putet eum, qui se [u] è Leucade præcipitauerit, sustinere se, cùm velit. vt enim id non potest: sic animus perturbatus, & incitatus nec cohibere se potest, nec, quo loco vult insistere omnino: quæque crescentia perniciosa sunt, eadem sunt vitiosa nascentia. 41 || ægritudo autem, ceteræque perturbationes amplificatæ, certè pestiferæ sunt. igitur etiam susceptæ, continuò in magna pestis parte versantur. etenim ipsæ se impellunt, vbi semel à ratione discessum est: ipsaque sibi imbecillitas indulget, in altúmque prouehitur imprudens, nec reperit

locum

p L. *ferant*

q v. c. *sapienteis*

r sic o. v.c. confort. *è vita decesserit.*

s fort. *nec ea modica? aut etiam si modica, magna tamen* &c. al. *nec ea modica, aut si etiam modica, magna tamen* al. *quod si esset illa modica, magna tamē.* al. *qua vt esset modica, magna tamen*

t q.v.c. *accessione,*

v v. c. *è Leucate*

locum consistendi. quamobrem nihil interest,
vtrùm moderatas perturbationes approbent,
an moderatam iniustitiam, moderatam igna-
uiam, moderatam intemperantiam. qui enim
vitiis modū apponit, is partem suscipit vitio-
rum. quod cùm ipsum per se odiosum est, tum
eo molestius, quia sunt in lubrico, x incitatá- x fort. *incitatáque se-*
que semel [10] in procliue labuntur, sustinerí- *mel, procliuè*
42 que nullo modo possunt. || Quid? quòd ii- *labuntur.*
dem Peripatetici perturbationes istas, quas
non extirpandas putamus, non modò natu-
raleis esse dicunt, sed etiam vtiliter à natura
datas? quorum est talis oratio. Primùm mul-
tis verbis iracundiam laudant: COTEM for-
titudinis esse dicunt, multóque & in hostem,
& in improbum ciuem vehementiores irato-
rum impetus esse: leueis autem ratiunculas
eorum, qui ita cogitarent: prælium rectum
est hoc fieri: conuenit dimicare pro legibus,
pro libertate, pro patria. hæc nullam habent
vim, nisi ira excanduit fortitudo. nec verò de-
bellatoribus solùm disputant. imperia seuerio-
ra nulla esse putant sine aliqua acerbitate ira-
cundiæ: oratorem denique non modò accu-
santem, sed ne defendentem quidem probant
y sine aculeis iracundiæ. quæ etiam si non ad- y al. *sine sti-*
sit, tamen verbis, atque motu simulandam ar- *mulis*
bitrantur, vt auditoris iram oratoris incendat
actio. virum denique videri negant, qui irasci
nesciat. eámque, quam lenitatem nos dicimus,
43 vitioso z lentitudinis nomine appellant. || nec z al. *lenitu-*
verò solùm hanc libidinem laudant (est enim *dinis* men-
ira, vt modò definiui, vlciscendi libido) sed dosè.
illud ipsum genus vel libidinis, vel cupidita-
tis ad summam vtilitatem esse dicunt à natu-
ra datum: nihil enim quemquam, nisi quod * Plutarch.
libeat, præclarè facere posse. noctu ambula- in Themi-
bat in publico * Themistocles, quòd somnum stocle.

capere non posset: quærentibusque responde-bat, Miltiadis [a] trophæis se è somno suscitari. cui non sunt auditæ Demosthenis vigiliæ? qui dolere se aiebat, si quando opificum antelucana victus esset industria. Philosophiæ deniq; ipsius principes numquam in suis studiis tantos progressus sine flagranti cupiditate facere potuissent. vltimas terras lustrasse Pythagoram, Democritum, Platonem accepimus. vbi enim quid esset, quod disci posset, eò veniendum iudicauerũt. num putamus hæc fieri sine summo cupiditatis ardore potuisse? ‖ ipsam ægritudinem, quam nos vt tetram, & immanem beluam, fugiendam esse diximus. non sine magna vtilitate à natura dicunt constitutam, vt homines castigationibus, reprehensionibus, ignominiis affici se in delicto dolerent. impunitas enim peccatorum data videtur eis, qui & ignominiam, & infamiam ferunt sine dolore. morderi est melius conscientia. [b] ex quo est illud è vita ductum ab Afranio. nam cùm dissolutus filius, 44

a L. *tropæis*

b L. *ex quo est aliud sci-te dictum ab Afr.*

c verbum. *dixisset:* non est in v. c.

„ *Heu me miserum,*

[c] dixisset: tum seuerus pater,

„ *Dummodò doleat aliquid, doleat quod lubet.*

‖ Reliquas quoque parteis ægritudinis, vtileis esse dicunt, misericordiam ad opem ferendam, & calamitates hominũ indignorum subleuandas. ipsum illud æmulari, obtrectare, non esse inutile, cùm aut se non idem videat consecutum, quod alium, aut alium idem, quod se: metum verò si quis sustulisset, omnem vitæ diligentiam sublatam fore, quæ summa esset in eis, qui leges, qui magistratus, qui paupertatem, qui ignominiam, qui mortem, qui dolorem timerent. hæc tamen ita disputant, vt resecanda esse fateantur, euelli penitus dicant nec posse, nec opus esse: vt in omnibus ferè rebus me- 45

diocrita

diocritatem eſſe optimam exiſtiment.quę cum exponunt,nihilne tibi videntur, an aliquid dicere? A. Mihi verò dicere aliquid:itaque exſpe-
46 ɛ&o,quid ad iſta: ‖ M. Reperiam fortaſſe:ſed illud antè.vidéſne,quanta fuerit apud Academicos verecũdia?planè enim dicunt quod ad rem pertineat. Peripateticis reſpondetur à Stoicis, [illegible] dientur illi,per me licet : cui nihil eſt ne[illegible]ſ, niſi vbi ſit illud , quod veriſimillimũ vi[illegible]atur , [d] inquirere. quid eſt igitur , quòd occurrat in hac quæſtione , è qua poſſit attingi aliquid veriſimile, quo longiùs męns humana progredi non poteſt? definitio perturbationis: qua rectè Zenonem vſum puto. ita enim definit, vt perturbatio ſit [e] aduerſa ratione,contra naturam,animi commotio:vel breuiùs,vt perturbatio ſit appetitus vehementior : vehementior autem intelligatur is , qui procul abſit à
47 naturæ conſtantia. ‖ Quid ad has definitiones poſſim dicere?atqui hęc pleraque ſunt prudenter,acutéque diſſerentiũ.illa quidem ex Rhetorum pompa, ardores animorum, cotéſque virtutũ. an verò vir fortis, niſi ſtomachari cœperit,non poteſt fortis eſſe? [f] gladiatorũ id quidem.quamquam in eis ipſis videmus ſępe conſtantiam. colloquuntur, [g] congrediuntur, aliquid poſtulãt,vt magis placati, quàm irati eſſe videantur. ſed in illo genere ſit ſanè [h] Pacideianus aliquis hoc animo,vt narrat Lucilius,

„ Occidam illum equidem , & vincam, ſi id quæritis ; inquit,
„ Verùm illud credo fore, in os priùs accipiã ipſe,
„ Quàm gladium in ſtomacho , [i] ſura, ac pulmonibus ſiſto,
„ Odi hominẽ : iratus pugno:nec longius quidquam,
„ Nobis, quàm dextræ gladium dum accommodet alter:
„ Vſque adeò ſtudio , atque odio illius, efferor ira.

d v.c.*anquirere.* & ita L.

e L.*aduerſa à ratione,*al. *aduerſa rationi,*

f v. c. *gladiatorium id quidem.* & ita L.

g v. c. *congrediuntur, quæruntur, aliquid poſt.*

h v.c. & L. *Placideianus* al.*Placidianus* al.*Pacidianus*

i L.*Lura,ac pulm.*

‖ At sine hac gladiatoria iracundia videmus 4
progredientem apud Homerum Aiacem multa
cum hilaritate, cùm depugnaturus esset cum
Hectore: cuius, vt arma sumsit, ingressio lætitiã
attulit sociis, terroré autem hostibus: vt ipsum
Hectorem quemadmodũ est apud Homerum,
toto pectore trementé prouocasse ad pugnam
pœniteret. Atque hi collocuti inter se [illegible]
quam manum consererent, leniter & q[illegible]
nihil ne in ipsa quidem pugna iracundè, [illegible]
bioséve fecerunt. ego ne Torquatum quidem
illum, qui hoc cognomen inuenit, iratum existimo
Gallo torquem detraxisse: nec Marcellum
apud Clastidium ideò fortem fuisse, quia
fuerit iratus. ‖ De Africano quidem, quia notior 49
est nobis propter recentem memoriam,
vel iurare possum, non illum iracundia tum
inflammatum fuisse, cùm in acie M. Halienum
Pelignum scuto protexit, gladiúmque hosti in
pectus infixit, de L. Bruto fortasse dubitarim,
an propter infinitum odium tyranni effrenatiùs
in Aruntem inuaserit. video enim vtrumque
cõminùs ictu cecidisse contrario. Quid igitur
huc adhibetis iram? an fortitudo, nisi insanire
cœperit, impetus suos non habet? quid?
Herculem, quem in cælum ista ipsa, quam vos
iracundiam esse vultis, sustulit fortitudo, iratúmne
censes conflixisse * cum Erymanthio
apro, aut leone Nemæo? an etiam Theseus
Marathonij tauri cornua comprehendit iratus?
vide, ne fortitudo minimè sit rabiosa,
sitque iracundia tota leuitatis. neque enim est
illa fortitudo, quæ rationis expers est. ‖ Contemnendæ 50
sunt humanæ res: negligenda mors
est: patibiles & dolores & labores putandi.
Hęc cùm constituta sint iudicio, atque sententia,
tum est robusta illa, & stabilis fortitudo:
nisi fortè quæ vehementer, acriter, animosè
fiunt,

* al. *cum apro Aerimanthio*,

fiunt, iracundè fieri suspicamur. Mihi verò ne Scipio quidem ille, pontifex maximus, qui hoc Stoicorum verum esse declarauit, [l] numquam iratum esse sapientem: iratus videtur fuisse. Ti. Graccho, cùm consulem languentem reliquit, atque ipse priuatus, vt si consul esset, qui rem-
51 publicâ saluam esse vellet, se sequi iussit. ‖ Nescio, ecquid ipsi nos fortiter in republica fecerimus. si quid fecimus, certè irati non fecimus. An est quidquam similius insaniæ, quàm ira? quàm benè Ennius initium dixit insaniæ. Color, vox, oculi, spiritus, impotentia dictorum, atque factorum, quam partem habent sanitatis? quid Achille Homerico fœdius? quid Agamemnone, in iurgio? nam Aiacem quidem ira ad furorem, mortémque perduxit. Non igitur desiderat fortitudo aduocatam iracũdiam. Satis est instructa armata, parata per sese. Nam isto modo quidem licet dicere, vtilem vinolentiam ad fortitudinem, vtilem etiam dementiam, quòd & insani, & ebrij multa faciunt sæpe vehementiùs. Semper Aiax fortis: fortissimus tamen in furore:

" *Nam facinus fecit maximum, cùm, Danais inclinantibus,*
" [m] *Summam rem perfecit manus, prœlium cum restituit insaniens.*

52 ‖ Dicamus igitur vtilem insaniam. tracta definitionem fortitudinis. intelliges, eam stomacho non egere. fortitudo est igitur, [n] animi affectio legi summæ [11] in perpetiendis [o] rebus obtemperãs, vel conseruatio stabilis iudicij in eis rebus, quæ formidolosæ videntur, subeundis, & repellendis, vel scientia rerum formidolosarum [p], contrariarúmque, aut omnino negligendarum, conseruans earum rerum stabile iudicium: vel breuiùs, vt Chrysippus. nam superiores definitiones erant Sphæri, homi-

l o.v.c. *numquam priuatum esse sapientem:* & ita L.

m L. *Summam rem erexit, prœlium cum rest. inf.*

n v.c. *affectio animi legi*

o L. *doloribus.*

p L. *contrariarúmque, aut perferendarum, aut omnino negl.* & ita duo v.c.

nis in primis bene definientis, vt putant Stoici: sunt enim omnino omnes ferè similes: sed declarant communeis notiones, alia magis aliâ. Quo modo igitur Chrysippus? fortitudo est, inquit, scientia q perferendarum rerum, vel affectio animi in patiendo, ac perferendo, summæ legi parens sine timore.[14] r Licet enim sectemur istos, vt Carneades solebat, metu ne soli Philosophi sint. Quæ enim istarum finitionum nō aperit notionem nostram, quam habemus omnes de fortitudine, tectam, atque inuolutam? qua aperta, quis est, qui aut bellatori, aut imperatori, aut oratori quærat aliquid, neque eos existimet sine rabie quidquam fortiter facere posse? || s Quid Stoici, qui omneis insipienteis insanos esse dicunt, nónne ista colligunt? remoue perturbationes, maximéque iracundiam: iam videbuntur monstra dicere. Nunc autem ita disserunt, sic se dicere, omneis stultos insanire, vt malè olere omne cœnum. At non semper. Commoue: senties. Sic iracundus non semper iratus est. Lacesse: iam videbis furentem. Quid? ista bellatrix iracundia cùm domum redit, qualis est cum vxore? cum liberis? cum familia? an tum quoque est vtilis? est igitur aliquid, quod conturbata mens meliùs possit facere, quàm constans? an quisquam potest sine perturbatione mentis irasci? bene igitur nostri, cùm omnia essent in morbis vitia, quod nullum erat iracundia fœdius, iracundos solos, morbosos nominauerunt. || Oratorem verò irasci minimè decet: singulare non dedecet. An tibi irasci tum videmur, cùm quid in caussis acriùs, & vehementiùs dicimus? quid? cùm iam rebus transactis, & præteritis orationes scribimus, num irati scribimus?

q fort. *perferendorum laborum,*

r v.c. *Quanuis licet insectemur istos,*

s L. *Quid? Stoici, qui omneis &c.*

53 (margin, beside "fortiter facere posse? || Quid Stoici")

54 (margin, beside "runt. || Oratorem verò irasci minimè decet:")

Ecquis hoc animaduertit? Vincite.

Num

Num aut egisse vnquam iratum Aesopum, aut scripsisse existimamus iratum t Accium? agun- t L.Attium?
tur ista præclarè, & ab oratore quidem meliùs, si modò est orator, quàm ab vllo histrione: sed aguntur leniter, & mente tranquilla. Libidinem verò laudare, cuius est libidinis? Themistoclem, & Demosthenem mihi profertis: additis Pythagoram, Democritum, Platonem. Quid? vos studia, libidinem vocatis? [15] quæ vel optimarum rerum, vt ea sunt, quæ profertis, sedata tamen, & tranquilla esse debent.
55 ‖ Iam ægritudinem laudare, quam rem maximè detestabilem, quorum est tandem Philosophorum? u At commodè u V. C. Quàm commodè
dixit Afranius,

„ *Dummodò doleat aliquid, doleat quod lubet.*

Dixit enim de adolescente perdito, ac dissoluto: nos autem de constanti viro, ac sapienti quærimus. Et quidem illam ipsam iram centurio habeat, aut signifer, vel ceteri, de quibus dici non necesse est, ne rhetorum aperiamus mysteria. vtile est enim x vti motu animi, qui vti ratione x fort. cum vti motu
non potest: nos autem, vt testificor sæpe, de sa-
56 piente quærimus. ‖ At etiam æmulari vtile est, obtrectare, misereri. Cur misereare potiùs, quàm feras opem, si id facere possis? an sine misericordia liberales esse non possumus? non enim suscipere ipsi ægritudines propter alios debemus: sed alios, si possumus, leuare ægritudine. Obtrectare verò alteri, aut illa vitiosa æmulatione, quæ riualitati similis est, æmulari, quid habet vtilitatis, cùm sit æmulantis, angi alieno bono, quòd ipse non habeat: y obtrectantis autem alieno bono, quòd id etiam alius habeat? quis id approbare possit, ægritudinem y L.obtrectãtis autem, angi alieno bono, quod &c. & ita v. c.
suscipere z pro experientia, si quid habere velis? nam solùm habere velle, a summa dementia z διὰ τὶ τ̃ πείρας.
57 est. ‖ Mediocritates autem malorum quis laudare rectè possit? quis enim potest, in quo a al. summa dementia
libido,

libido, cupiditásve sit, non libidinosus, & cu-
pidus esse? in quo ira, non iracundus? in quo
angor, non anxius? in quo timor, non timidus?
libidinosum igitur, & cupidum, & iracundum, &
anxium, & timidum censemus esse sapientem?
de cuius excellentia multa quidem dici quam-
b al. *possunt:* uis fusè, lateque [b] possint: sed breuissimè illo
modo, SAPIENTIAM esse rerum diuinarum, &
humanarum scientiam, cognitionemque, quæ
causa cuiusque rei sit. ex quo efficitur, vt diuina
imitetur, humana omnia inferiora virtute du-
c al. *In hanc* cat. [c] In hunc tu igitur, tanquam in mare quod
est ventis subiectum, perturbationem cadere
tibi dixisti videri? quid est, quod tantam graui-
tatem, constantiamque perturbet? an improui-
sum aliquid, atque repentinum? quid potest
accidere tale ei, cui nihil subitum est, quod ho-
mini euenire possit? Nam quod aiunt nimia
resecari oportere, naturalia relinqui: quid tan-
dem potest esse naturale, quod idem nimium
esse possit? sunt enim omnia ista ex errorum
orta radicibus. Quæ euellenda, & extrahenda
penitùs, non circumcidenda, nec amputanda
sunt. || Sed quoniam suspicor te non tam de 58
sapiente, quàm de te ipso quærere (illum enim
putas omni perturbatione esse liberum, te vis)
videamus, quanta sint, quæ à Philosophia re-
media morbis animorum adhibeantur. est enim
quædam medicina certè: nec tam fuit homi-
num generi infensa, atque inimica natura, vt
corporibus tot res salutareis, animis nullam
inuenerit. De quibus est hoc etiam merita me-
liùs, quòd corporum adiumenta adhibentur
extrinsecùs, animorum salus inclusa in his ipsis
est. Sed quo maior est in eis præstantia, & diui-
nior, eo maiore indigent diligentia. 16 Itaque
d al. *benè ha-bita ratio* [d] benè adhibita ratio cernit, quid optimum sit:
neglecta, multis implicatur erroribus. || Ad te 59
igitur

igitur mihi iam conuertenda omnis oratio est. simulas enim quærere te de sapiente: quæris autem fortasse de te. Earum igitur perturbationum, quas exposui, variæ sunt curationes. nam neque omnis ægritudo vna ratione sedatur. alia est enim lugenti, alia [e] miseranti, alia inuidenti adhibenda medicina. [f] est enim in omnibus quatuor perturbationibus illa distinctio, vtrùm ad vniuersam perturbationem, quæ est aspernatio rationis, aut appetitus vehementior: an ad singulas, vt ad metum, libidinem, reliquasque meliùs adhibeatur oratio, & vtrùm illúdne non videatur ægrè ferendum, ex quo suscepta sit ægritudo, 17 an omnium rerum tollenda omnino ægritudo: vt si quis ægrè ferat, se pauperem esse, idne dispures paupertatem malum non esse: an hominem ægrè ferre nihil oportere. nimirum hoc melius: ne, si fortè de paupertate non persuaseris, sit ægritudini concedendum: ægritudine autem sublata, propriis rationibus, quibus heri vsi sumus, quodam modo etiam paupertatis malum tollitur. ‖ Sed
60 omnis eiusmodi perturbatio, animi placatione abluatur illa quidem, cùm doceas, nec bonum illud esse, ex quo lætitia, aut libido oriatur: nec malum, ex quo aut metus, aut ægritudo: verumtamen hæc est certa, & propria sanatio, si doceas, ipsas perturbationes per se esse vitiosas, nec habere quidquam aut naturale, aut necessarium: vt ipsam ægritudinem leniri videmus, cùm [g] obiicimus mœrentibus imbecillitatem animi effœminati, cumque eorum grauitatem, constantiamque laudamus, qui non turbulentè humana patiantur. quod quidem solet eis etiam accidere, qui illa mala esse censent, ferenda tamen æquo animo arbitrantur. putat aliquis voluptatem esse bonum: alius autem pecuniam: tamen & ille ab intemperantia,

e fort. *miserenti,*

f o. v. c. *est etiam in omnibus* & ita L.

g v. c. *obicimus*

tantia, & hic ab auaritia auocari potest. illa autem altera ratio, & oratio, quæ simul & opinionem falsam tollit, & ægritudinem detrahit, est ea quidem vtilior, sed rarò proficit, [h] neque ad vulgus adhibenda. || Quædam autem sunt ægritudines, quas leuare illa medicina nullo modo possit: vt si quis ægrè ferat, nihil in se esse virtutis, nihil animi, nihil officij, nihil honestatis: propter mala is quidem angatur, sed alia quædam ad eum sit admouenda curatio, & talis quidem, quæ possit esse omnium, etiam de ceteris rebus discrepantium Philosophorum. inter omneis enim conuenire oportet, commotiones animorum, à recta ratione auersas, esse vitiosas, 18 vt, [i] etiam si nec mala sint illa, quæ metum, ægritudinémve, nec bona, quæ cupiditatem, lætitiámve moueant, tamen sit vitiosa ipsa commotio. constantem enim volumus quendam, sedatum, grauem, 19 humana omnia prementem illum esse, quem magnanimum, & fortem virum dicimus. talis autem nec mœrens, nec timens, nec cupiens, nec gestiens esse quisquam potest. eorum enim hæc sunt, qui euentus humanos, superiores, quàm suos animos esse ducunt. || quare omnium 62
Philosophorum, vt antè dixi, vna ratio est medendi, vt nihil, quale sit illud, quod perturbet animum, sed de ipsa sit perturbatione dicendum. itaque primùm in ipsa cupiditate, cùm id solum agitur, vt ea tollatur, non est quærendum, bonum illud, nécne sit, quod libidinem moueat: sed libido ipsa tollenda est: vt siue, quod honestum est, id sit summum bonum, siue voluptas, siue horum vtrumque coniunctum, siue illa tria genera bonorum, tamen, etiamsi virtutis ipsius vehementior appetitus sit, eadem sit omnibus ad deterrendum adhibenda oratio. continet autem sedationem animi, humana in conspectu

h O. V. C. *neque est ad vulgus adhibenda.* & ita L.

i L. *etiam si & mala sint illa, quæ metum, ægritudinémve, & bona, quæ* al. *etiam si mala sint illa, quæ metum, ægritudinémve, bona, quæ cupiditatem,*

onspectu posita natura: quæ quo faciliùs expressa cernatur, explicanda est oratione communis conditio, lexque vitæ. || Itaque non sine causa cùm Orestem fabulam doceret Euripides, primos[k] treis versus reuocasse dicitur Socrates:

[l] *Neque tam terribilis vlla fando oratio est,*
Neq; sors, neq; ira cœlitum inuectū malum,[m]
Quod non natura humana patiendo [n] *ferat.*

Est autem vtilis ad persuadendum, ea, quæ acciderint, ferri & posse, & oportere, enumeratio eorum, qui tulerunt. etsi ægritudinis sedatio & hesterna disputatione explicata est, & in Consolationis libro, quem in medio (non enim sapientes eramus) mœrore, & dolore conscripsimus: quodque vetat Chrysippus, ad recenteis quasi tumores animi, remedium adhibere, id nos fecimus, naturæque vim attulimus, vt magnitudini medicinæ doloris magnitudo

64 concederet. || Sed ægritudini, de qua satis est disputatum, finitimus est metus. De quo pauca dicenda sunt. Est enim metus, vt ægritudo, præsentis: sic ille, futuri mali. Itaque nonnulli ægritudinis partem quandam, metum esse dicebant. alij autem metum, præmolestiam appellabant, quod est quasi dux consequentis molestiæ. Quibus igitur rationibus instantia feruntur, eisdem contemnuntur sequentia. nam videndum est in vtrisque, ne quid humile, summissum, molle, effœminatum, fractum, abiectumque faciamus. Sed quamquam de ipsius metus inconstantia, imbecillitate, leuitate dicendum est: tamen multum prodest, ea, quæ metuuntur, ipsa [o] contemnere. Itaque, siue casu accidit, siue consilio, percommodè factum est, quòd eis de rebus, quæ maximè metuuntur, de morte, & de dolore, primo, & proximo die disputatum est. Quæ si probata sunt, metu magna ex parte liberati sumus. Ac de malorum opinione

k v.c. *tris*

l Οὐκ ἔστιν οὐδὲν δεινὸν ὧδ' εἰπεῖν ἔπος, Οὐδὲ πάθος, οὐδὲ ξυμφορὰ θεήλατος, Ἧς οὐκ ἂν ἄραιτο ἄχθος ἀνθρώπου φύσις.

m q. v. c. *Neque fors*, mendosè.

n L. *nec ferat*. ex v.c.

o v. c. *contempnere*. mendosè.

opinione hactenùs. ‖ Videamus nunc de bono-rum, id est, de lætitia, & de cupiditate. Mihi qui-dem in tota ratione ea, quæ pertinet ad animi perturbationem, vna res videtur causam p con-tinere, omneis eas esse in nostra potestate, omneis iudicio susceptas, omneis voluntarias. Hic igitur error est eripiendus, [21] hæc detra-henda opinio: atque vt in malis opinatis, t. le-rabiliora: sic in bonis, sedatiora sunt efficie da ea, quæ magna, & lætabilia dicuntur. A que hoc quidem commune malorum, & bonorum: vt, si iam difficile sit persuadere, nihil e rerum, quæ perturbent animum, aut in s, aut in bonis esse habendum, tamen alia ad alium motum curatio sit adhibenda, aliaque ratione q maleuolus, alia amator, alia rursus anxius, alia timidus, corrigendus. atque erat fa-cile, sequentem eam rationem, quæ maximè probatur de bonis, & malis, negare vnquam lætitia affici posse insipientem, quòd nihil vn-quam haberet boni. Sed loquimur nunc more communi. ‖ Sint sanè ista bona, quæ putantur, 66 honores, diuitiæ, voluptates, ceteraque: tamen in eis ipsis potiundis exsultans, gestiensque læ-titia, turpis est: vt, si ridere concessum sit, vitu-peretur tamen cachinnatio. eodem enim vitio est effusio animi in lætitia, quo, in dolore, con-tractio: eademq; leuitate cupiditas est in appe-tendo, qua lætitia in fruendo: & vt nimis afflicti molestia, r sic animi elati lætitia, iure iudi-cantur leues. & cùm inuidere, ægritudinis sit: s malis autem alienis voluptatem capere, læ-titiæ: vtrumque immanitate, & feritate quadam proponenda, castigari solet. Atque vt t con-fidere decet, timere non decet: sic gaudere decet, lætari non decet: quoniam docendi causa à gaudio lætitiam distinguimus. ‖ Illud iam 67 suprà diximus, fieri contractionem animi rectè nunquam

p συνέχειν,

q v.c. malivolus:

r v.c. sic nimis elati

s ἐπιχαιρεκακεῖν,

t fort. diffidere

nunquam posse, elationem posse: aliter enim Næuianus ille gaudet Hector,

,, * *Lætus sum*
,, *laudari me abs te, pater, laudato viro:*

aliter ille apud Trabeam Chærea,

,, *Lena* u *delinita argento nutum obseruabit meum,*
,, *Quid velim, quid studeam: aduenient digito impellam ianuam:*
,, *Fores patebunt. de improuiso Chrysis me vbi adspexerit,*
,, *Alacris obuiam mihi veniet, complexum exoptans meum,*
Mihi se dedet:

* Vide 5. Famil. ep. 12. & lib. 15. ep. 6.

u al. *delenita*

Quam hæc pulchra putet, ipse iam dicet,

,, *Fortunam ipsam anteibo fortunis meis.*

Hæc lætitia quàm turpis sit, satis est diligenter
68 attendentem penitùs videre. ‖ Et vt turpes sunt, qui efferunt se lætitia tum, cùm fruuntur Venereis voluptatibus: sic flagitiosi, qui eas inflammato animo concupiscunt. Totus verò iste, qui vulgò appellatur amor, (nec, herculè, inuenio, quo nomine alio possit appellari) tantæ leuitatis est, vt nihil videam, quod putem conferendum. Quem Cæcilius,

,, --- x *deum qui non summum putet,*
,, *Aut stultum, aut rerum esse imperitum existimet:*
,, *Cui in manu sit, quem esse dementem velit,*
,, *Quem sapere, quem sanari, quem in morbū inijci,*
,, *Quem contra amari,* y *quem accersiri, quem expeti.*

x sic Eurip. Ἔρωτα δ' ὅστις μὴ θεὸν κρίνει μέγαν, Καὶ τῶν ἁπάντων δαιμόνων ὑπέρτατον, Ἢ σκαιός ἐστιν, ἢ καλῶν ἄπειρος ὢν Οὐκ οἶδε τὸν μέγιστον ἀνθρώποις θεόν.

y L. *quem arcessiri*, & ita o.v.c.

69 ‖ O præclaram emendatricem vitæ, Poëticam: quæ amorem, flagitij, & leuitatis auctorem, in concilio deorum collocandum putet. De comœdia loquor: quæ, si hæc flagitia non probaremus, nulla esset omnino. Quid autem ex tragœdia princeps ille Argonautarum?

,, z *Tu m' amori magis, quàm honoris seruauisti gratia.*

z Euripid. ὡς ἔρως σ' ἠνάγκασε Πόνων ἀφύκτων τοὐμὸν ἐκσῶσαι δέμας. Vide Vict. 15. Var. c. 8.

Quid ergo? hic amor Medeæ quanta mise-
riarum [a] incendia excitauit? atque ea tamen
apud alium Poëtam patri dicere audet se con-
iugem habuisse,

a v. c. excitauit: incendia: & ita L.

,, *Illum, amor quem dederat, qui plus pollet, potiorq; est patre.*

Sed Poëtas ludere sinamus, quorum fabulis 70
in hoc flagitio versari ipsum videmus Iouem.
Ad magistros virtutis, Philosophos veniamus:
qui amorem negant stupri esse, & in eo litig[illegible]
cum Epicuro, non multum, vt opinio mea [illegible]
mentiente. quis est enim amor iste amici[illegible]
cur neque deformem adolescentem quisq[illegible]
amat, neque formosum senem? mihi quidem
hæc in Græcorum gymnasiis nata consuetudo
videtur: in quibus isti, liberi, & concassi sunt
amores. Bene igitur Ennius,

b v.c. *ciuis*

,, *Flagitij principium est nudare inter* [b] *ciueis corpora.*

Qui vt sint, sicut fieri posse video, pudici, solli-
citi tamen, & anxij sunt: eoq; magis, quòd seipsi
continent, & coërcent. ‖ Atque, vt muliebreis 71
amores omittam, quibus maiorem licentiam
natura concessit: quis aut de Ganymedis raptu
dubitat, quid Poëtæ velint: aut non intelligit,
quid apud Euripidem & loquatur, & cupiat
Laius? quid denique homines doctissimi, &
summi Poëtæ de seipsis, & carminibus edant,
& cantibus? fortis vir in sua rep. cognitus, quæ
de iuuenum amore scripsit Alcæus? nam Ana-
creontis quidem tota poësis, est amatoria.
Maximè verò omnium flagrasse amore Rhe-
ginum Ibicum, apparet ex scriptis. Atque ho-
rum omnium libidinosos esse amores videmus.
Philosophi sumus exorti, & auctore quidem [c]
nostro Platone, quem non iniuria Dicæar-
chus accusat, qui amori auctoritatem tribue-
remus. ‖ Stoici verò & sapientem amaturum 72
esse

c prouocabulū, *nostro*, non habe[illegible] v. c. nec agnoscit L.

esse dicunt: & amorem ipsum, conatum amicitiæ faciundæ ex pulchritudinis specie definiunt. qui si quis est in rerum natura sine sollicitudine, sine desiderio, sine cura, sine suspirio: sit sanè. vacat enim omni libidine. hæc autem
73 de libidine oratio est. || sin autem est aliquis amor, vt est certè, qui nihil absit, aut non multùm ab insania, qualis in Leucadia est:

,, *Siquidem sit quisquam Deus, cui ego sim curæ.*

At ii erat deis omnibus curandum, quemadmodum hic frueretur voluptate amatoria:

,, *Heu me infelicem!*

Nihil verius. Probè & ille,

,, *Sanúsne es, qui temerè lamentare?*

Sic insanus suis etiam videtur. At quas tragœdias efficit?

,, *Te Apollo sancte, fer opem, teq; omnipotens*
Neptune, inuoco.

,, *Vosq; adeò venti.*

74 || Mundum totum se ad amorem suum subleuandum conuersurum putat: Venerem vnam
22 excludit, [d] vt iniquam. d al. *vt nequam.* Turneb.

,, *Nam quid ego te appellem, Venus?*

Eam præ libidine negat curare quidquam. quasi verò ipse non propter libidinem tanta flagitia & faciat, & dicat. Sic igitur affecto hæc adhibenda curatio est, vt & illud quod cupiat, ostendat quàm leue, quàm contemnendum, quàm nihil sit omnino, quàm facile vel aliunde, vel alio modo perfici, vel omnino negligi possit. Adducendus est etiam nonnumquam ad alia studia, sollicitudines, curas, negotia. Loci deniq; mutatione, tanquã ægroti non conualescentes, sæpe curandus est. Etiam nouo quodam amore veterem amorem tanquam * *clauo clauum* [e] *eii-*
75 *ciendum* putant. || maximè autem admonendus, quãtus sit furor amoris. omnibus enim ex animi perturbationibus est profectò nulla vehemen-

* Aristoteles 4. Polit. ἥλῳ γὰρ ἧλος ὥσπερ ἢ πασσάλῳ ... e v.c. *eiiciendum putant.*

tior: vt, si iam ipsa illa accusare nolis, stupra dico, & corruptelas, & adulteria, incesta denique, quorum omnium accusabilis est turpitudo: sed vt hæc omittamus, perturbatio ipsa mentis in amore, fœda per se est. nam, vt illa prætercam, quæ sunt furoris. || hæc ipsa per sese quam habent leuitatem, quæ videntur esse mediocria? 76

„ *iniuriæ,*
„ *Suspiciones, inimicitiæ, induciæ,*
„ *Bellum, pax rursum. Incerta hæc si tu postules*
„ *Ratione certa facere, nihilo plus agas,*
„ *Quàm si des operam, vt cum ratione insanias.*

Hæc inconstantia, mutabilitasque mentis, quem non ipsa prauitate deterreat? est enim illud, quod in omni perturbatione dicitur, demonstrandum, nullam esse nisi opinabilem, nisi iudicio susceptam, nisi voluntariam. etenim si naturalis amor esset: & amarent omnes, [f] & amarentur, & semper amarent, & idem amarent, neque alium pudor, alium cogitatio, alium satietas deterreret. || Ita verò [g] quamquam diu perturbat animum, dubitationem insaniæ non habet: cuius impulsu exsistit etiam inter fratres tale iurgium: 77

„ *Quis homo te exsuperauit vmquam gentium impudentia?*
„ *Quis autem malitia te?*

Nosti quæ sequuntur. alternis enim versibus intorquentur inter fratres grauissimæ contumeliæ: vt facilè appareat, Atrei filios esse eius, qui meditatur pœnam in fratrem nouam.

„ *Maior mihi moles, maius miscendum malum,*
„ *Qui illius acerbum cor contūdam, & comprimam.*

[h] Quæ igitur hæ erunt moles? audi [i] Thyestem ipsum:

„ *Impius hortatur me frater, [23] vt meos malis miser*
„ [k] *Manderem natos.*

Eorum viscera apponit: [24] quid est enim, [l] quò non progrediatur eodem ira, quò furor? Itaque

[f] hoc totū, *& amarentur*, non habent libri manuscripti, neque agnoscit L.
[g] L. *quamdiu perturbat* v. c. *Ira verò, quæ quamdiu perturbat*
[h] L. *Quæ igitur hæc erit moles?*
[i] al. *Thyestam*
[k] L. *Mādem*
[l] L. *quò non progreditur ira? eodem quò furor? Itaque*

ratos propriè dicimus exisse de potestate, id est, de consilio, de ratione, de mente. horum enim potestas in totum animũ esse debet.|| his autem sunt subtrahendi, in quos impetum conantur facere, dum se ipsi colligant (quid est autem se ipsum colligere, nisi dissipatas animi parteis rursum in suum locum cogere?) [m] aut rogandi sunt, orandíque, vt si quam habent vlciscendi vim, differant in tempus aliud, [n] dum de[illegible]uescat ira. Deferuescere autem certè sig[illegible]at ardorem animi inuita ratione excitatu[illegible]x quo illud laudatur Architæ: qui cùm vil[illegible]o factus esset iratior, Quo te modo, inquit, accepissem, nisi iratus essem? Vbi sunt er-
79 go isti, qui iracundiã vtilem dicunt? || [o] Potest vtilis esse insania? At naturalis est. An quidquã esse potest secundum naturã, [p] quod sit repugnante ratione? quo modo autem, si naturalis esset ira: aut alius alio magis iracundus esset: aut finem haberet [25] priùs, quàm esset vlta, vlciscendi libido: aut quemquã pœniteret, quod fecisset per iram? vt Alexandrum regem videmus: qui cùm interemisset Clytum, familiarem suum, vix à se manus abstinuit: tanta vis fuit pœnitendi quibus cognitis, quis est, qui [q] dubitet, quin hic quoque motus animi, sit totus opinabilis, ac voluntarius? quis enim dubitarit, quin ægrotationes animi qualis est auaritia, gloriæ cupiditas, ex eo, quod magni æstimetur ea res, ex qua animus ægrotat, orian-tur? vnde intelligi debet, perturbationem quo-
80 que omnem, esse in opinione. || Et, si fidentia, id est, firma animi confusio, scientia quædam est, & opinio grauis, non temerè assentiens: metus quoque, est diffidentia exspectati & impendentis mali. Et, si spes, est exspectatio boni, mali exspectationem esse necesse est, metum. Vt igitur metus, sic reliquæ perturbationes

m O.v.c. *aut rogandi, orandique, sunt, vt, si q.*
n q.v.c. *dũ deferuiscat ira. Deferuiscere, &c.*
o v.c. *Potest vtilis esse insania aut naturale quidquam est, & secundum naturã, quod sit repugn. rat.*
p al. *quod sit*
q q.v.c. *dubitat q.* non plac.

sunt in malo. Ergo vt constantia, scientiæ: sic perturbatio, erroris est. Qui autem natura dicuntur iracundi, aut misericordes, aut inuidi, aut tale quid, r ij sunt eiusmodi cõstituti, quasi mala valetudine animi: sanabiles tamen. vt Socrates dicitur, cùm multa in conuentu vitia collegisset in eum Zopyrus, qui se naturam cuiusque ex forma perspicere profitebatur, derisus est à ceteris, qui illa in Socrate vitia non agnosceret: ab ipso autem Socrate subleuatus s est,[26] t cùm illa sibi vitia inesse, sed ratione à se deiecta diceret.|| Ergo vt optima quisque valetudine affectus, [27] u potest videri alius, vt natura, ad aliquem morbum procliuior: sic animus alius ad alia vitia propensior. qui autem non natura, sed culpa vitiosi esse dicuntur, eorum vitia constant ex falsis opinionibus, rerum bonarum, ac malarũ, x vt sit alius ad alios motus, perturbationesque procliuior. inueteratio autem vt in corporibus ægriùs depellitur, sic in animis quoque perturbatio: citiúsque repentinus oculorum tumor sanatur, quàm diuturna lippitudo depellitur. Sed cognita iã causa perturbationum, quæ omnes oriuntur ex iudiciis opinionũ, & voluntatibus, sit iam huius disputationis modus. || Scire autẽ y nos oportet, cognitis, quoad possint ab homine cognosci, bonorum & malorum finibus, nihil à Philosophia posse aut maius, aut vtilius optari, quàm hæc, quæ à nobis hoc quatriduo disputata sunt. morte enim contemta, & dolore ad patiendum leuato, adiunximus sedationẽ ægritudinis: qua nullum homini maius malum est. etsi enim omnis animi perturbatio grauis est, nec multum differt ab amentia: z tamen ita ceteros, cùm sint in aliqua perturbatione aut metus, aut lætitiæ, aut cupiditatis, commotos modò, & perturbatos dicere solemus. at eos, [28] qui

r L. *ij sunt ita constituti, quasi m.* & ita v. c.

s verbum *est*, non est in v. c. nec agnoscit L.

t v. c. *cum illa sibi signa, sed r.*

v L. *potest videri alius alio natura ad aliq.*

x q. v.c. *vt sit alius ad alia vitia, & motus, pertur.*

y al. *vos*

z fort. *tamẽ ceteros, cum sint in al.*

81

82

28 qui se ægritudini [a] dederūt, miseros, affli-
83 ctos, ærumnosos, calamitosos, ‖ Itaque non
fortuitò factum videtur, sed à te ratione pro-
positum, vt separatim de ægritudine, & de cete-
ris perturbationibus disputaremus. in ea est
enim fons miseriarum, & caput. Sed & ægritu-
dinis, & reliquorum animi morborum vna sa-
natio est: omneis opinabileis esse, & volunta-
rios, eáque re suscipi, [b] quòd ita rectum esse vi-
deatur. Hunc errorem, quasi radicem omnium
malorum, stirpitùs Philosophia se extracturam
84 pollicetur. ‖ Demus ergo nos huic excolen-
dos, patiamúrque nos sanari. his enim malis
insidentibus, non modò beati, sed ne sani qui-
dem esse possumus. aut igitur negemus quid-
quam ratione confici, cùm contrà nihil sine ra-
tione rectè fieri possit, aut cùm Philosophia ex
rationum collatione constet, ab ea, si & boni,
& beati volumus esse, omnia adiumenta, & au-
xilia petamus bene, beatéque viuendi.

a al. *dederunt.*

b L. *quod ita rect.* & ita o.v.c.

M. TVLII CICERONIS TVSCVLANARVM QVAESTIONVM, ad M. Brutum,

LIBER QVINTVS.

Virtutem ad beatè viuendum se ipsa esse contentam.

Virtutis perfectam Ideam statuit, quæ nec augeri possit, nec minui, & quæ seipsa sit ad vitam beatam contenta.

1 QVINCTVS [a] hic dies, Brute, finem faciet
[b] Tusculanarum disputationum: quo die
est à nobis ea de re, quam tu ex omnibus ma-
ximè probas, disputatum. placere enim tibi ad-
modum sensi ex eo libro, quem ad me accura-

a v. c. *Hic dies, Brute,*

b q. v. c. *Tusculanarum quæstionum, seu disputationum*

tissimè scripsisti, & ex multis sermonibus tuis, virtutem ad beatè viuendum se ipsa esse contē-tam. Quod etsi difficile est probatu, propter tam varia, & tam multa tormenta fortunæ: tale tamen est, vt elaborandum sit, quo faciliùs probetur. nihil est enim omnium, quæ in Philosophia tractātur [c] quod grauiùs, magnificentiúsque dicatur. ‖ Nā, cùm ea causa impulerit eos, 2
qui primi se ad Philosophiæ studium contulerunt, vt, omnibus rebus posthabitis, totos se [d] in optimo vitæ statu exquirendo collocar[ent]: profectò spe beatè viuendi tantàm in eo st[udio] curam, operámque posuerūt. ‖ Quòd si ab i[is] inuēta, & perfecta virtus est, &, si præsidij ad beatè viuendum in virtute satis est: quis est, qui nō præclarè & ab illis positam, & à nobis susceptā operam philosophandi arbitretur: sin autē virtus subiecta sub varios, incertosq; casus, famula fortunæ est, nec tantarū virium est, vt se ipsa tueatur: vereor, ne nō tam virtutis fiducia [e] nitendum nobis ad spem beatè viuēdi, quàm vota facienda videantur. ‖ Equidem [f] eos casus 3
in quibus me fortuna vehemēter exercuit mecum ipse considerans, huic incipio sentētię diffidere: interdum etiam humani generis imbecillitatem, fragilitatemque extimescere vereor enim, ne natura, cum corpora nobis infirma dedisset, iisque & morbos insanabileis & dolores intolerabileis adiunxisset, animos quoque dederit [2] & corporum doloribus [h] congruenteis, & separatim suis angoribus & molestiis implicatos. [3] ‖ Sed in hoc me ipse castigo, quòd 4
ex aliorū, & ex nostra fortasse mollitie, non ex ipsa virtute de virtutis robore existimo. illa enim, si modò est vlla virtus quam dubitationē auunculus tuus, Brute, sustulit: omnia, quæ cadere in hominem possunt, subter se habet: eaq; despiciens, casus contemnit humanos: culpaq; omni

c . c. *quo grauius, magnificentiusque dicatur.*
d q. v. c. *in opportuno vitæ statu*
e fort. *nitēdum nobis sit ad sp.*
f fort. *eos casus, quibus me for.*
g sic v. c. & ita L.
h fort. *coagrescentes,* al. *coagētes,* vel *congranescentes,* al. *compungentes,*
i L. *mollitia,*

omni carens, præter se ipsam, nihil censet ad se pertinere. Nos autem omnia aduersa tum venientia metu augentes, tum mærore præsentia, rerum naturā, quàm errorem nostrum, damnare malumus.

5 ‖ Sed & huius culpæ, & ceterorū vitiorum, peccatorumq; nostrorū omnis à Philosophia petenda correctio est cuius in sinum cum à primis temporibus, ætatis nostra voluntas, studiumq; [4] nos [k] contulissent, his grauissimis casibus in eundem portum, ex quo eramus egressi, magna iactati tempestate confugimus. O vitæ Philosophia dux, ò virtutis indagatrix, expultrixque vitiorū. quid non modò nos, sed omnino vita hominū sine te esse potuisset? tu vrbeis peperisti: tu dissipatos homines in societatem vitæ conuocasti: tu eos inter se primò domiciliis, deinde coniugiis, tum literarum, & vocum cōmunione iunxisti: tu inuentrix legū, tu magistra morū, & disciplinæ fuisti. ad te cōfugimus: à te opem petimus: tibi nos, vt antea magna ex parte, sic nunc penitus, totosq; tradimus.[5] Est autem vnus dies benè, & ex præceptis tuis actus,[l] peccanti immortalitati anteponendus. Cuius igitur potiùs opibus vtamur, quàm tuis? quæ & vitæ tranquillitatem largita nobis es, & terrorem mortis sustulisti.

6 ‖ [m] At Philosophia quidem tantum abest, vt perinde ac de hominum est vita merita, laudetur, vt à multis etiam vituperetur. Vitupurare quisquam vitæ parentem,[n] & hoc parricidio se iniquitare audet: & nam impiè ingratus esse, vt eam accuset, quam vereri deberet. etiam si minùs percipere potuisset. Sed vt opinor hic error & hæc indoctorū, animis offusa caligo est, quòd tam longè retrò respicere non possunt: nec eos, à quibus vita hominum instructa primò

7 sit, fuisse, Philosophos arbitrantur. ‖ Quam rem antiquissimā cū videamus, nomé tamé esse

k L. *compulissent*,

l q.v.c. *perpetuitati, & immortalitati* al. *peccantis*

m q.v.c. *Ac Philosophia quidē tantū abest, vt preinde, ac de hom.* &c.

n L. *& hoc patricidio se inquin.*

confitemur recens. Nam sapientiam quidem
ipsam quis negare potest non modò re esse an-
tiquam, verùm etiam nomine?[6] o quæ diuina-
rum, humanarumque rerum tum initiorum,
causarumque, tum cuiusq; rei cognitione hoc
pulcherrimum nomen apud antiquos assequeba-
tur. Itaque & illos septé, qui à Græcis σοφοὶ,
sapientes à nostris & habebantur, & nomina-
bantur, & multis antè sæculis Lycurgum, cuius
temporibus Homerus etiam fuisse antè hanc
vrbem conditam traditur, etiam heroicis æt ti-
bus Vlyssem, & Nestorem accepimus & fui se,
& habitos esse sapienteis. || Nec verò At las 8
sustinere cælum, nec Prometheus affixus Cau-
caso, nec stellatus Cepheus cum vxore, genero,
filia traderetur, nisi cælestium diuina cognitio
nomen eorum ad errorem fabulæ traduxisset.
A quibus ducti deinceps omnes, qui in rerum
contemplatione studia ponebant, sapientes &
habebantur, & nominabantur: idque eorũ no-
men vsque ad Pythagoræ manauit ætaté, quem,
vt scribit auditor Platonis Ponticus * Heracli-
des, vir doctus in primis, Phliuntem ferunt ve-
nisse, eumque cum Leonte principe Phliasiorũ,
doctè, & copiosè disseruisse quædam. cuius in-
genium, & eloquentiam cùm admiratus esset
Leon, quæsiuisse ex eo, qua maximè arte con-
fideret. at illum artem quidem se scire nullam,
sed esse Philosophum. admiratum Leontem
nouitaté nominis, quæsisse quinam essent Phi-
losophi, & quid inter eos, & reliquos inter-
esset. || Pythagorã auté respondisse, p similẽ sibi 9
videri vitam hominum, & mercatum eum, qui
haberetur maximo ludorum apparatu totius
Græciæ celebritate. nam vt illic alij corpori-
bus exercitatis, gloriam, & nobilitatem coronæ
peterent: alij emendi, aut vendendi quæstu, &
lucro ducerentur: esset autem quoddam genus
eorum,

o L. *quæ cùm diuinarum, humanarúmque rerum, tum initoirũ, causarúmque cuiusque*

* vide Laër. in Heraclide, lib. 5.

p τὸν βίον ἐοικέναι πανηγύρει,

rum, idque vel maximè ingenuum, qui nec plausum, nec lucrum quærerent, sed visendi causa venirent, studioséque perspicerent, quid ageretur, & quo modo: [8] item nos [q] quasi in mercatus quadam celebritate ex vrbe aliqua, sic in hāc vitā ex alia vita, & natura profectos: alios gloriæ seruire, alios pecuniæ: raros esse quosdam, qui, ceteris omnibus pro nihilo habitis, rerum naturam studiosè intuerentur: hos se appellare sapientiæ studiosos, id est enim ... osophos: & vt illic liberalissimū esset, spe... e, nihil sibi acquirentem, sic in vita longè on... ibus studiis contemplatioñe rerum, cogni-

10 tionemq; præstare. ‖ Nec verò Pythagoras nominis solum inuentor, sed rerum etiam ipsarū amplificator fuit. Qui cùm post hunc Phliasiū sermonem in Italiam venisset, exornauit eam Græciam, quæ magna dicta est, & priuatim, & publicè, præstantissimis & institutis, & artibus. Cuius de disciplina aliud tempus fuerit fortasse dicendi. Sed ab antiqua Philosophia vsque ad Socratem, qui Archelaum, Anaxagoræ discipulum, audierat, numeri, motúsque tractabantur, & vnde omnia orirentur, [9] quóve recederent: studioséque ab his siderum magnitudines, interualla, cursus inquirebantur, & cuncta cælestia. Socrates autem primus Philosophiam deuocauit è cœlo, & in vrbibus collocauit, & in domos etiam introduxit, & coëgit de vita, &

11 moribus, rebúsque bonis, & malis quærere. ‖ Cuius multiplex ratio disputandi, rerúmque varietas, & ingenij magnitudo, Platonis memoria & literis consecrata, plura genera effecit dissentientium Philosophorum. E quibus nos id potissimùm [r] consectati sumus, quo Socratem vsum arbitramur, vt nostram ipsi sententiam tegeremus, errore alios leuaremus, & in omni disputatione, quid esset simillimum veri, quæreremus.

q L. *quasi in mercatus quădam celebritatem ex*, &c. al. *quasi in mercatum*

r q.v.c. *consecuti sumus.*

reremus. Quem morem cùm Carneades acutissimè, copiosissiméque tenuisset, fecimus & aliàs sæpe, & nuper in Tusculano, vt ad eam consuetudinem disputaremus. Et quattridui quidem sermonem superioribus ad te perscriptum libris misimus: quincto autem die, cum eodem in loco consedissemus, sic est propositum, de quo disputaremus. ‖ A. Non mihi videtur ad beatè
s fort. *virtus.* viuendum satis posse ˢ virtutem. M. At Hercule Bruto meo videtur: cuius ego iudicium, [illegible] tua dixerim, longè antepono tuo. A. Non d[illegible]to. Nec id nunc agitur, tu illum quantum a[illegible]: sed hoc, quod mihi dixi videri, quale sit: de eo à te disputari volo. M. Nempe negas ad beatè viuendum satis posse virtutem? A. Prorsus nego. M. Quid? ad rectè, honestè, laudabiliter, postremò ad bene viuendum satísne est præsidij in virtute? A. Certè satis. M. Potes igitur, aut qui malè viuat, non eum miserum dicere, aut qué bene fateare, eum negare beatè viuere? A. Quídni possim: nam etiam in tormentis rectè, honestè, laudabiliter, & ob eã rem bene viui potest, dummodò intelligas, quid nũc dicam bene. dico enim, constanter, grauiter, sapienter, fortiter. Hæc etiam in equuleum coniiciuntur, quò vita non adspirat beata. ‖ M. Quid igitur? soláne 13
beata vita, quæso, relinquitur extra ostium, limenque carceris, cùm constantia, grauitas, fortitudo, sapientia, reliquæque virtutes rapiantur ad tortorem, nullumque recusent nec supplicium, nec dolorem? A. Tu, si quis es facturus,
t q.v.c. *Ista minimùm me mouent,* noua aliqua conquiras oportet. ᵗ Ista me minimè mouent, nõ solùm quia peruulgata sunt, sed multò magis, quia, tanquam leuia quædam vina nihil valent in aqua, sic Stoicorum ista
u al. *pota* magis gustata, quàm ᵘ potata delectant. Velut
x q. v. c. *in aculeum.* iste chorus virtutum, ˣ in equuleum impositus, imagines constituit ante oculos cum amplissima

plissima dignitate, vt ad eas cursum perrectura, nec eas beata vita à se desertas passura videatur. cùm autem animum ab ista pictura, imaginibusque virtutum, ad rem, veritatemque traduxeris, hoc nudum relinquitur, possítne quis
14 beatus esse quamdiu torqueatur. ‖ Quamobrẽ hoc nunc quæramus. virtutes autẽ noli vereri ne expostulent, & querantur se è beata vita y esse relictas. Si enim nulla virtus prudẽtia vacat, prudentia ipsa hoc videt, non omneis bono esse etiam beatos: multáque z M. Attilio, Q. Cæpione, a M. Aquillio recordatur: beatamque vitam, 10 b si imaginibus potiùs vti, quàm rebus ipsis placet, conantem ire in equuleum retinet ipsa prudentia, negetq; ei cũ dolore, & cruciatu quidquam esse commune. M. Facilè patior, te isto modo agere: etsi iniquum est præscribere mihi te, quemadmodum à me
15 disputari velis. ‖ Sed quæro, vtrùm aliquid actũ superioribus diebus, an nihil arbitremur? A. Actum verò, & aliquantum quidem. M. Atqui, si ita est, profligata iam hæc, & pænè ad exitũ c adducta quæstio est. A. Quo tãdem modo? M. Quia motus turbulenti, iactationésque animorum incitatæ, & impetu inconsiderato elatæ, rationem omnem repellentes, vitæ beatę nullam partem reliquerunt. quis enim potest, mortem aut dolorem metuens, quorum alterum sæpe adest, alterum semper impendet, esse non miser? quid, si idem (quod plerumque fit) paupertatem, ignominiam, infamiam timet: si debilitatem, cæcitatem: si denique, quod non singulis hominibus, sed potentibus populis sæpe contingit, seruitutem: post ea timens
16 esse quisquam beatus? ‖ Quid, qui non modò ea futura timet, verùm etiam fert, sustinetque præsentia? adde eodem d exsilia, luctus, orbitates. Qui rebus his fractus ægritudine e eliditur,

y fort. *relictas esse.*
z L. M, *Atilio,*
a L. *M, Aquillio,*
b L. *nisi imaginibus,* &c.
c al. *deducta*
d L. *exsulia,*
e al. *debilitatur,*

tur, potest tandem esse non miserrimus? quid
verò illum, quem libidinibus inflammatum, &
furentem videmus, omnia rabidè appetentem
cum inexplebili cupiditate, quoque affluentiùs
voluptates vndique hauriat, eo grauiùs, arden-
tiusque sitientem, nónne rectè miserrimum di-
xeris? quid elatus ille leuitate, inanique lætitia
& exsultans, & temerè gestiens, nónne tanto
miserior, quanto sibi videtur beatior? ergo, vt hi
miseri, sic contrà illi beati, quos nulli metus
terrent, nullæ ægritudines exedunt, nullæ li-
bidines incitant, nullæ futiles lætitiæ, exsultanteis
languidis liquefaciunt voluptatibus. Vt maris
igitur tranquillitas intelligitur, nulla ne mini-
ma quidem aura fluctus commouente: sic ani-
mi quietus, & placatus status cernitur, cùm per-
turbatio nulla est, qua moueri queat. || Quòd si 17.
est, qui vim fortunæ, qui omnia humana quæ-
cumque accidere possunt, tolerabilia ducat, ex
quo nec timor eum, nec angor attingat, idem-
que, si nihil concupiscat, nulla efferatur animi
inani voluptate, quid est, cur is, non beatus sit?
& si hæc virtute efficiuntur, quid est, cur virtus
ipsa per se non efficiat beatos? A. Atqui [11] alte-
rum [f] dici non potest, qui nihil metuant, nihil
agantur, nihil concupiscant, nulla impotenti
lætitia efferantur, beati sint: itaque id tibi con-
cedo: alterum autem iam integrum non est. su-
perioribus enim disputationibus effectum est
vacare omni animi perturbatione sapientem.
M. Nimirum igitur confecta res est. videtur
enim ad exitum venisse quæstio. A. Propemo-
dum id quidem. || M. Verumtamen Mathema- 18
ticorum iste mos est, nō Philosophorum. Nam
Geometræ cùm aliquid docere volunt, si quid
ad eam rem pertinet eorum, quæ antè do-
cuerunt, id sumunt pro concesso, & probato:
illud modò explicant, de quo antè nihil scri-
ptum.

[f] fort: *non dici non potest*, al. *negari non potest*.

ptum est. Philosophi, quamcumque rem habent in manibus, in eam, quæ conueniunt, congerunt omnia: etsi alio loco disputata sunt. Quod ni ita esset, cur Stoicus, si esset quæsitum, satisne ad beatè viuendum virtus posset, multa diceret? cui satis esset, respondere, se antè docuisse, nihil bonum esse, nisi quod honestum esset: hoc probato, consequens esse, beatam vitam virtute esse contentam: & quo mo[illegible]do hoc sit consequens illi, sic illud huic: vt [illegible] beata vita virtute & contenta sit: nisi ho- g v. c. contempta sit, mendosè.
19 n[illegible]a quod sit, nihil aliud sit bonum. || Sed t[illegible]a non agunt sic. Nam & de honesto, & de summo bono separatim libri sunt: & cum ex eo efficiatur, satis magnam in virtute ad beatè viuendum esse vim, nihilominùs hoc agunt separatim. proprijs enim, & suis argumentis, & admonitionibus tractanda quæque res est, tanta præsertim. caue enim putes, vllam in Philosophia vocem emissam clariorem, vllúmve esse Philosophiæ promissum vberius, aut maius. Nam quid profitetur? ô dij boni! [h] perfecturam h q. v.c. effecturam se
se, qui legibus suis paruisset, vt esset contra fortunam semper armatus: vt omnia præsidia haberet in se, bene, beateq; viuendi: [i] vt esset sem- ei, qui legib. i fort. vt esset denique semper beatus.
20 per denique beatus. || Sed videro, quid efficiat. Tantisper hoc ipsum magni æstimo, quod pollicetur. Nam Xerxes quidem refertus [k] omnibus præmiis, donisque fortunæ non equitatu, k L. omnibus muneribus, donisq; for.
non pedestribus copiis, non nauium multitudine, non infinito pondere auri contentus, præmium proposuit, qui inuenisset nouam voluptatem. Qua ipse inuenta, non fuit contentus: neque enim vmquam finem inueniet libido. Nos vellem præmio eligere possemus, qui nobis aliquid attulisset, quo hoc firmiùs crederemus. || A. Vellem id quidem: sed habeo [l] paulu- l q.v.c. paululum,
21 lum, quod requiram. ego enim assentior, eorũ,

quæ

quæ posuisti, alteri consequens esse, vt, quemadmodum, si quod honestum sit, id solum sit bonum, sequatur beatam vitam virtute confici, sic si vita beata in virtute sit, nihil esse nisi

m al. auctore Aristo, & Ant. virtutem bonũ. Sed Brutus tuus [m] auctore Aristone, & Antiocho non sentit hoc, putat enim, etiam si sit bonum aliquod præter virtutem. M. Quid igitur? contra Brutúmne me dicturum putas? A. Tu verò, vt videtur: nam præfinire non est meum. M. Quid cuique igitur consentaneum sit, alio loco. ‖ Nam ista mihi & cum Antiocho sæpe, [22]

22

n L. & cum Aristo nuper. [n] & cum Aristone nuper, Athenis imperator apud eum [o] diuersarer

o L. deuersarer. sensio fuit. mihi enim non videbatur quisquam esse beatus posse, cùm in malis esset: in malis autem sapientem esse posse, si essent vlla corporis, aut fortunæ mala. Dicebantur hæc, quæ scripsit etiam Antiochus locis pluribus: virtutem ipsam per se beatam vitam efficere posse, neque tamen beatissimam: deinde ex maiore parte plerasque res nominari, etiam siqua pars

p v.c. valitudinem. abesset, vt vireis, vt [p] valetudiné, vt diuitias, vt honorem, vt gloriam: quæ genere, non numero cernerentur: item beatam vitam etiamsi ex aliqua parte claudicaret, tamen ex multò maiore parte obtinere nomen suum. ‖ Hæc nunc 23

q ἐξακριβοῦν [q] enucleare non ita necesse est: quamquam non constantissimè dici mihi videntur. Nam & qui beatus est, non intelligo, quid requirat, vt sit beatior (si est enim quod desit, ne beatus

r L. ex maiore parte quidem est) &, quòd [r] ex maiori parte vnamquamque rem appellari, spectaríque dicunt, est vbi id isto modo valeat. cùm verò tria genera malorum esse dicant: qui duorum generum malis omnibus vrgeatur, vt omnia aduersa sint in fortuna, omnibus oppressum corpus, & confectum doloribus, huic paululúmne ad beatam vitam deesse dicemus, non modò ad beatissimam?

24 mam? ‖ Hoc illud est quod Theophrastus sustinere non potuit. Nam cùm statuisset, verbera tormenta, cruciatus, patriæ euersiones, [s] exsilia, orbitates, magnam vim habere ad malè, miseréque viuendum, non est ausus elatè, & amplè loqui, cùm humiliter, demisséque sentiret. Quàm benè, non quæritur: constanter quidem certè. Itaque mihi placere non solet, consequentia reprehendere, cùm prima concesseris. Hic autem elegantissimus omnium Philosophorum, & eruditissimus, non magnopere reprehenditur, cùm tria genera dicit bonorum: vexatur auté ab omnibus primum in eo libro, qué scripsit de vita beata, in quo multa disputat, quamobrem is, qui torqueatur, qui crucietur, beatus esse non possit. in eo etiam putatur dicere, in rotam, beatam vitam [t] non adscendere. Nusquam id quidem dicit omnino, sed,
25 quæ dicit, idem valent. ‖ Possum igitur, cui concesserim, in malis esse dolores corporis: in malis, fortunæ naufragia, huic [u] succensere dicenti, non omneis bonos esse beatos, cùm in omneis bonos ea, quæ ille in malis numerat, cadere possint? vexatur idem Theophrastus & libris, & scholis omnium Philosophorũ, quòd in Callisthene suo laudarit illam sententiam,

» [x] *Vitam regit fortuna, non sapientia.*

Negant, ab vllo Philosopho quidquam dictum esse languidiùs. rectè id quidem: sed nihil intelligo dici potuisse constantiùs. Si enim tot sunt in corpore bona, tot extra corpus, in casu, atque fortuna: nónne consentaneũ est, plus fortunam, quæ domina rerum sit & externarum, & ad corpus pertinentium, quàm consilium, valere? ‖ an malumus Epicurum imitari? qui multa præclarè sæpe dicit: quàm enim sibi constanter, conuenientérque dicat, non laborat: Laudat tenuem victum Philosophi id quidem:

s L. *exsilia*.

t q.v.c. *non scandere*.

v q.v.c. *suscensere*.

x Τύχη τὰ θνητῶν πράγματ' οὐκ εὐβουλία.

sed si Socrates, aut Antisthenes diceret, non is,
qui finem bonorum voluptatem esse dixerit.
Negat, quemquam iucundè posse viuere, nisi
idem honestè, sapienter, iustéque viuat. Nihil
grauius, nihil Philosophia dignius: nisi idem
hoc ipsum, honestè, sapienter, iustè, ad volupta-
tem referret. Quid meliùs, quam fortunam exi-
guam interuenire sapienti? sed hoc ísne dicit,
qui, cùm dolorem non modò maximum ma-
lum, sed solum malum etiam dixerit, toto cor-
pore opprimi possit doloribus acerrimis, t im
cùm maximè contra fortunã glorietur? ‖ quod 27
idem melioribus etiam verbis * Metrodorus.
y Occupaui, inquit, te fortuna, atque cepi: om-
neísque aditus tuos interclusi, vt ad me aspira-
re non posses. Præclarè, si Aristo Chius, aut si
Stoicus Zeno diceret, qui, nisi quòd turpe esset,
nihil malum duceret. Tu verò, Metrodore, qui
omne bonum in visceribus, medullísque con-
dideris, & definieris, summum bonum firma
corporis affectione,[13] exploratáque z spe con-
tineri, fortunæ aditus interclusisti? quo modo?
isto enim bono iam exspoliari potes. Atque his
capiuntur imperiti: & propter huiusmodi sen- 28
tentias, istorum hominũ est multitudo. ‖ a Acu-
tè disputantis illud est, non quid quisque dicat,
sed quid cuique dicendum sit, videre. Velut in
ea ipsa sententia, quam in hac disputatione su-
scepimus, omneis bonos semper beatos volu-
mus esse. b Quos dicam bonos, perspicuum est.
omnibus enim virtutibus instructos, & orna-
tos, tum sapienteis, tum viros bonos dicimus.
Videamus qui dicendi sint beati. equidem hos
existimo, qui sint in bonis, nullo adiuncto ma-
lo. ‖ Nec vlla alia huic verbo, cùm beatum di- 29
cimus, subiecta notio est, nisi, secretis malis
omnibus, cumulata bonorũ complexio. Hanc
assequi virtus, si quidquam præter ipsam boni
est, non

* vide Laë. libr. 10. in Epicuro.

y προκατείλημμαί σε, ὦ τύχη, καὶ πᾶσαν τὴν σὴν ἀφήρημαι παρείσδυσιν

z fort. *eius spe cont.*

a v. c. *Acutè autem disputantis illud est.*

b q. v. c. *Quid dicam bonos viros,* &c. non pl.

est, non potest. aderit enim malorum, si mala
illa [c] dicimus, turba quædam, paupertas, igno-
bilitas, humilitas, solitudo, [d] amissio suorũ, gra-
ues dolores corporis, perdita [e] valetudo, debi-
litas, cæcitas, interitus patriæ, exsilium, seruitus
denique. In his tot, & tantis, 14 [f] atque etiam
quæ plura possunt accidere, potest esse sapiens.
nam hæc casus importat, qui in sapientem po-
test incurrere. at ea si mala sunt, quis potest
præstare, sapientem semper beatum fore, cùm
vel in omnibus his vno tempore esse possit?
30 non igitur facilè concedo, neque Bruto meo,
neque communibus magistris, neque veteribus
illis Aristoteli, Speusippo, Xenocrati, Polemo-
ni, vt cùm ea, quæ suprà enumeraui, in malis
numerent, iidem dicant semper beatum esse sa-
pientem. quos si titulus hic delectat insignis, &
pulcher, Pythagora, Socrate, & Platone dignis-
simus, inducant animum illa, quorum splendo-
re capiuntur, vireis, [g] valetudinem, pulchritu-
dinem, diuitias, honores, opes contemnere, eá-
que, quæ his contraria sint, pro nihilo ducere.
Tum poterunt clarissima voce profiteri, se ne-
que fortunnæ impetu, [h] nec multitudinis opi-
nione, [i] nec dolore, neque paupertate terreri,
omniáque sibi in sese esse posita, neque esse
quidquã extra suam potestatem, quod ducant
31 in bonis. Neque hũc & hæc loqui, quæ sunt
magni cuiusdam, & alti viri, & eadem, quę vul-
gus, in malis, & bonis numerare, concedi vllo
modo potest: qua gloria commotus Epicurus
exoritur. Cui etiam, si diis placet, videtur sem-
per sapiens beatus. Hic dignitate huius senten-
tiæ capitur, sed numquam id diceret, si ipse se
audiret. quid est enim, quod minùs conueniat,
quàm vt is, qui vel summum, vel solũ malum
dolorem esse dicat, idem censeat, Quàm hoc
suaue est, tum, cùm dolore crucietur, dicturum

c o. v. c. *ducimus*, & ita L.
d q. v. c. *amissio carorum*.
e v. c. *valitudo*.
f L. *ad quæ etiam plura possunt accedere*.
g v. c. *validudinem*.
h al. *neque mult*.
i al. *neque dol*.

esse sapientem? Non igitur ex singulis vocibus, Philosophi spectandi sunt, sed ex perpetuitate,
atque constantia. ‖ A. Adducis me, vt tibi assen- 32
tiar. Sed tua quoque vide ne desideretur constantia. M. Quónam modo? A. Quia legi tuum nuper quartum de finibus. In eo mihi videbare, cótra Catonem disserens, hoc velle ostendere, quod mihi quidem probatur, inter Zenonem, & Peripateticos nihil præter verborum nouitatem interesse. Quod si ita est, quid est causæ, quin, si Zenonis rationi consentaneum sit, satis magnã vim in virtute esse ad beatè viuendum, liceat idem Peripateticis dicere? rem enim opinor spectari oportere, non verba. ‖ M. Tu qui- 33
dem tabellis obsignatis agis mecum: & testificaris, quid dixerim aliquando, aut scripserim. Cum aliis isto modo, qui legibus impositis disputant. Nos in diem viuimus: [k] quodcumque nostros animos probabilitate percussit, id dicimus. itaque soli sumus liberi. verumtamen, quoniam de constantia paulo antè diximus, non ego hoc loco id quærendum puto, verúmne sit quod Zenoni placuerit, quódque eius auditori, Aristoni, bonũ esse solum, quod honestum esset: sed si ita esset, [l] tum vt hoc totum, beatè viuere, in vna virtute poneret.
‖ Quare demus hoc sanè Bruto, vt sit beatus 34
semper sapiens. quàm sibi conueniat, ipse viderit. Gloria quidem huius sententiæ quis est illo viro dignior? nos tamen teneamus, vt sit idem beatissimus: [m] etsi Zeno Cittieus, [15] [n] aduena quidem, & ignobilis, verborum opifex, insinuasse se in antiquam Philosophiam videtur. Huius sententiæ grauitas à Platonis auctoritate repetatur: apud quem sæpe hæc oratio vsurpata est, vt nihil præter virtutem diceretur
bonum: ‖ velut in Gorgia Socrates, cùm esset 35
ex eo quæsitum, Archelaum Perdiccæ filium, qui tum

k sic o.v.c. *aliàs tamen, quódque nostros*

l fort. *tum vtrum hoc totum, b.*

m fort. *&, si Zeno Citticus, aduena quidam, & ignobil. verb. opif. insi. se in antiq. Phil. videtur: huius sententiæ* &c.

n L. *aduena quidam.*

qui tum fortunatissimus haberetur, nónne beatum putaret? Haud scio, inquit, ° nunquam enim cum eo locutus sum. Ain tu? an tu aliter id scire non potes? nullo modo. Tu igitur ne de Persarum quidem rege magno potes dicere, beatúsne sit? an ego possum, cùm ignorem, quàm sit bonus? Quid? tu in eo sitam vitam beatam putas? Ita prorsus existimo, bonos, beatos: improbos, miseros. miser ergo Archelaus? certè, si iniustus. Videtúrne omnem
36 hic beatā vitam in vna virtute ponere? || Quid verò in epitaphio? quo modo idem? P *Nam cui viro, inquit, ex se ipso apta sunt omnia, quæ ad beatè viuendum* q *ferunt, nec suspensa aliorum aut bono casu, aut contrario pendere ex alterius euentis, & errare coguntur: huic optimè viuendi ratio comparata est. Hic est ille moderatus, hic fortis, hic sapiens, hic, & nascentibus, & cadentibus cùm reliquis commodis, tum maximè liberis, parebit, & obediet præcepto illi veteri.*

„ r *Neque enim lætabitur vnquam, neque mœrebit nimis,*
„ *Quòd semper in seipso omnem spem reponet sui.*

Ex hoc igitur Platonis quasi quodam sancto, augustóque fonte nostra omnis manabit oratio.
37 || vnde igitur rectiùs ordiri possumus, quàm à communi parente natura? quæ quidquid genuit, non modò animal, sed etiam quod ita esset ortum è terra, vt stirpibus suis niteretur, in suo quodque genere perfectum esse voluit. Itaque & arbores, & vites, & ea, quæ sunt humiliora, neque se tollere à terra altiùs possunt: alia semper virent: alia hieme nudata, verno tempore tepefacta frondescunt: neque est vllum, quod non ita vigeat interiore quodam motu, s & suis quoque seminibus inclusis, vt aut flores, aut fruges fundat, aut baccas, omniáque in omnibus, quantum in ipsis sit,

o οὐ γὰρ πώποτε συγγέγονα τῷ ἀνδρί.

p ὅτῳ γὰρ ἀνδρὶ εἰς ἑαυτὸν ἀνήρτηται πάντα τὰ πρὸς εὐδαιμονίαν φέροντα, &c.

q o. v. c. *conferunt.*

r οὔτε γὰρ χαίρων, οὔτε λυπούμενος ἄγαν φανήσεται, διὰ τὸ αὐτῷ ἀεὶ πεποιθέναι.

s L. *& suis in quoque seminib. inclusis.* & ita o. v. c.

nulla vt impediente, perfecta sint. ‖ Faciliùs 38
verò etiā in bestiis, quòd his sensus à natura est
datus, vis ipsius naturæ perspici potest.* ‖ Nam-
que alias bestias nanteis, aquarum incolas esse
voluit: alias, volucreis, cælo frui libero: serpen-
teis quasdam: quasdam esse gradienteis. earum
ipsarum partim soliuagas, partim congregatas:
immaneis alias, quasdam autem cicures: non-
nullas abditas, terrâque tectas. atque earum
quæque suum tenens munus, cùm in disparis
animantis vitam transire non possit, manet in
lege naturæ. & vt bestiis aliud alij præcipui à
natura datum est, quod suum quæque retinet,
nec discedit ab eo: sic homini multò quiddam
præstantius: etsi præstantia debent ea dici, quæ
habent aliquā comparationem. Humanus au-
tem animus, decerptus ex mente diuina, cum
alio nullo, nisi cum ipso Deo, si hoc fas est di-
ctu, comparari potest. ‖ Hic igitur, si est excul- 39
tus, & si eius acies ita curata est, vt ne cæcetur
erroribus: fit perfecta mens, id est, absoluta ra-
tio: quæ est idem, quod virtus. Et, si omne bea-
tum est, cui nihil deest, & quod in suo genere
expletum, atque cumulatum est, ídque virtutis
est proprium: certè omnes virtutis compotes,
beati sunt. Et hoc quidē mihi cum Bruto con-
uenit, item cum Aristotele, Xenocrate, Speusip-
po, Polemone. Sed mihi videntur etiam beatis-
simi. quid enim deest ad beatè viuendum ei, qui
confidit suis bonis? aut, qui diffidit, beatus esse
qui potest? ‖ At diffidat, necesse est, qui bona 40
diuidit [t] tripartito. Quî enim poterit aut cor-
poris [u] firmitate, aut fortunæ stabilitate confi-
dere? atqui, nisi stabili, & fixo permanēte bono,
beatus esse nemo potest.[16] [x] Quid igitur eius-
modi istorū est? [y] vt mihi illud Laconis dictum
in hos cadere videatur, qui glorianti cuidam
mercatori, quòd multas naueis in omnē oram
maritimam

* vide Aristotel. in politicis.

t q. v. c. *tripertito.*

v fort. *firmitati, aut fortunæ stabilitati conf.*

x q. v. c. *Quid ergo eiusmodi &c.*

y πρὸς τὸν μακαρίζοντα λάμπρον τὸν ἀγγινὴ τῶ στόλῳ ἰδὼν πλουσιώτερος εἶ, καὶ καλήρεια πολλὰ ἔχων, Λάκων ἔφη, ἡ περιστίχω δαιμονία ἐκ σχοινίων ἀναρτημάτων.

maritimam dimisisset. Non sanè optabilis [z] ista quidem est, inquit, rudentibus apta fortuna. An dubium est, quin nihil sit habendũ in eo genere, [17] [a] quod vita beata cõplectitur, si id possit amitti? nihil enim inueterascere, nihil exstingui, nihil cadere debet eorũ, in quibus vita beata consistit. nam qui timebit, ne quid ex his deperdat, beatus esse nõ poterit. ‖ volumus enim, 41
eum, qui beatus sit, tutũ esse, inexpugnabilem, sæptum, atque munitum, non vt paruo metu præditus sit, sed vt nullo. Vt enim innocens is dicitur, non qui leuiter nocet, sed qui nihil nocet: sic [b] sine metu is habendus est, non qui parum metuit, [c] sed qui omnino metu vacat. quæ est enim alia fortitudo, nisi animi affectio cum in adeundo periculo, & in labore, ac dolore patiens, tum procul ab omni metu? Atque hæc certè non ita se haberent, nisi omne bonum in vna honestate consisteret. ‖ Qui autem illam 42
maximè optatam, & expetitam securitatem (securitatem autem nunc appello, [d] vacuitatem ægritudinis, in qua vita beata posita est) habere quisquam potest, cui aut adsit, aut adesse possit multitudo malorum? qui autem poterit esse celsus, & erectus, & ea, quæ homini accidere possunt, omnia parua ducens, qualẽ sapientem esse volumus, [e] nisi omnia sibi in se posita esse censebit? an Lacedæmonij Philippo minitanti per literas, se omnia, quæ conarentur, prohibiturũ, quæsiuerunt, num se esset etiã mori prohibiturus: vir is, quẽ quærimus, non multò facilius tali animo reperietur, quàm ciuitas vniuersa? quid ad hanc fortitudinẽ, de qua loquimur, temperantia adiuncta, quæ sit moderatrix omnium commotionum? quid potest ad beatè viuendum deesse ei, quem fortitudo ab ægritudine, & à metu vindicet: temperantia tum à libidine auocet, tum insolenti alacritate gestire

z v. c. *quidem ista, inquit,*
a o. v. c. *quo vita beata complectitur,*
b ἄφοβος
c fort. *sed qui omni metu vacat.*
d ἀλυπίαν
e v. c. *nisi omnia in se posita censebit?*

non sinat? Hæc efficere virtutem ostenderem,
nisi superioribus diebus essent explicata. ‖ At- 45
qui cùm perturbationes animi, miseram: seda-
tiones autem, vitã efficiant beatam: dupléxque
ratio perturbationis sit, quòd ægritudo, & me-
tus, in malis opinatis: in bonorum autem erro-
re, lætitia gestiens, libidóque versentur: cùm
hæc omnia cum consilio, & ratione pugnent:
his tu tam grauibus concitationibus, támque
ipsis inter se dissentientibus, atque distractis,
quem vacuum, solutum, liberum videris, hunc
dubitabis beatum dicere? atqui sapiens semper
ita affectus est. semper igitur sapiens beatus est.
‖ atque etiam omne bonum, lætabile est: quod
autem lætabile, id prædicandum, & præ se fe-
rendum: quod tale autem, id etiam gloriosum:
si verò gloriosum, certè laudabile: quod autem
laudabile, profectò etiam honestum: quod bo-
num igitur, id honestum. At quæ isti bona nu-
merant, ne ipsi quidem honesta [f] dicunt. solum
igitur bonum, quod honestum. ex quo effici-
tur, [g] honestate vna vitam contineri beatam.
Non sunt igitur ea bona diceda, nec habenda,
quibus abundantem licet esse miserrimum.
‖ [28] An dubitas, quia præstans [h] valetudine, 45
viribus, forma, acerrimis, integerrimísque sensi-
bus, adde etiam, si libet, pernicitatem, & velo-
citatem, da diuitias, honores, imperia, opes,
gloriam: si fuerit is, qui hæc habet, iniustus, in-
temperans, timidus, hebeti ingenio, atque nul-
lo: dubitabísne eum miserũ dicere? qualia igi-
tur ista bona sunt, quæ qui habeat, miserrimus
esse possit? videamus, ne, vt aceruus ex sui gene-
ris grauis, sic beata vita ex sui similibus parti-
bus effici debeat. Quod si ita est: ex bonis, quæ
sola honesta sunt, efficiendum est beatum. ea
mixta ex dissimilibus si erunt: honestum ex his
effici nihil poterit. quo detracto, quid poterit
beatum

f q.v.c. *dicant.*
g q.v.c. *honestate vnã vitam continere beatam.* non plac.
h v.c. *valitudine,*

beatum intelligi? etenim quidquid est, quod bonum sit, id expetendum est: quod autem expetendum, id certè approbandum: quod verò approbaris, id gratum, acceptúmque habēdum. ergo etiam dignitas ei tribuenda est. quod si ita est: laudabile sit necesse est. bonum igitur omne laudabile. ex quo efficitur, vt, quod sit hone-
46 stum, id sit solum bonum. || Quod ni ita tenebimus, multa erunt, quæ nobis bona dicenda sint. Omitto diuitias: quas, cùm quiuis, quãuis indignus, habere possit, in bonis non numero. quod enim est bonum, id non quiuis habere potest. Omitto nobilitatem, famámque popularem, stultorũ, improborúmque consensu excitatam. Hæc, quæ sunt minima, tamen bona dicantur necesse est: candiduli dentes, venusti oculi, color suauis, & ea, quæ Euryclia laudat Vlyssi pedes abluens, * lenitudo orationis, mollitudo corporis, ea si bona [i] dicemus, quid erit in Philosophi grauitate, quàm in vulgi opinione, stultorúmque turba, quod dicatur
47 aut grauius, aut grandius? || At enim eadem Stoici * præcipua, vel producta dicunt, quæ bona isti. Dicunt * illi quidem: sed his vitam beatam compleri negant: hi autem sine iis esse nullum putant: aut, si sit beata beatissimã certè negant. Nos autem volumus beatissimam: ídque nobis Socratica illa conclusione confirmatur. Sic enim princeps ille Philosophiæ disserebat. Qualis cuiusque animi affectus esset, talem esse hominem: qualis autem ipse homo esset, talem eius esse orationem: orationi autem facta similia, factis vitam. Affectus autem animi in bono viro laudabilis. & vita igitur laudabilis, boni viri. honesta ergo, quoniam laudabilis. ex quibus bonorum beatam vitam
48 esse, concluditur. || Etenim, proh deorum, atque hominũ fidem, parúmne cognitum est, su-

* vide Nonium cap. 1. in lenitudo 486.

i V.C. *ducemus*, & ita L.

* προηγμένα,

* al. *illi sine ijs vitam beatam complent*

perioribus nostris disputationibus, an delectationis, & otij consumendi causa locuti sumus, sapientem ab omni concitatione animi, quam perturbationem voco, semper vacare? semper in animo eius esse placidissimam pacem. vir igitur temperatus constans, sine metu, sine ægritudine, sine alacritate vlla, sine libidine, nónne beatus? at semper sapiens talis: semper igitur beatus. Iam verò quî potest vir bonus non ad id, quod laudabile sit, omnia referre, quę agit, quę que sentit? refert autem omnia ad beatè viuendum. beata igitur vita laudabilis. nec quidquam sine virtute laudabile. beata igitur vita virtute cõficitur. ‖ Atque hoc sic etiã concluditur. Nec 4
in misera vita quidquam est prædicabile, aut gloriãdũ: nec in ea, quæ nec misera sit, nec beata. Et est in aliqua vita prædicabile aliquid, & gloriandũ, ac præ se ferendũ: vt Epaminondas,

„ [k] *Consiliis nostris laus est attonsa Laconum:*

vt Africanus,

„ *A sole exoriente, supra Meoti' paludes,*
„ *Nemo est, qui factis me* [l] *æquiparare queat.*

‖ [m] Quòd si beata vita glorianda, & prædicanda, & præ se feranda est, nihil est enim aliud, 50
quod prædicandũ & præ se ferendum. Quibus positis, intelligis quid sequatur: & quidem, nisi ea vita beata est, quæ est eadem honesta: sit aliud necesse est melius vita beata. quod enim erit honestum, certè fatebuntur esse melius. ita erit beata vita melius aliquid, quo quid potest dici peruersius? quid? cùm fatentur satis magnam vim esse in vitiis ad miseram vitam, [n] nónne fatendum est, eandem vim in virtute esse ad beatam vitam? contrariorum enim contraria sunt consequentia. ‖ Quo loco quæro, quam vim habeat libra illa Critolai: qui 51
cùm in alteram lancem animi bona imponat, in alteram corporis, & externa: tantum propendere

k Ἡμετέραις, βουλαῖς Σπάρτη μὲν ἐκείρατο δόξαν, Μεσσήνη δ' ἱερὰ τέκνα χρόνῳ δέχεται· Θήβη δ' ὅπλοισιν μεγάλη πόλις ἐστεφάνωται, Αὐτόνομος δ' Ἑλλὰς πᾶσ' ἐν ἐλευθερίῃ.

l al. *æquiperare*

m L. *Quòd si est: sola beata vita glorianda, & prad.* &c.

n fort. *nónne fatendum sit est,*

pendere illam boni lancem putet, vt terram, & maria deprimat. Quid igitur aut hunc prohibet, aut etiam Xenocratem illum, grauissimum Philosophorum, exaggerantem tantoperè virtutem, & extenuantem cetera, ° & abiicien- o v. c. *& abicientem,*
tem, in virtute non beatam modò vitam, sed etiam beatissimam ponere? quod quidem p nisi p q. v. c. *nisi fit,*
sit, virtutum interitus consequetur. ‖ nam in quem cadit ęgritudo, in eundem metum cadere necesse est. est enim metus futuræ ægritudinis sollicita exspectatio. In quem autem metus, in eundem formido, timiditas, pauor, ignauia. Ergo vt idem vincatur interdum necesse est, nec putet ad se præceptum illud * Atrei pertinere, * *illud antiquum pertinere,*
„ *Proinde ita parent se in vita, vt vinci nesciant.*
Hic autem vincetur, vt dixi: nec modò vincetur, sed etiam seruiet. At nos virtutem semper liberam volumus, semper inuictam. Quæ nisi
53 sunt, sublata virtus est. ‖ Atqui si in virtute satis est præsidij ad benè viuendum, satis est etiam ad beatè. satis est enim certè in virtute, vt fortiter viuamus. q si fortiter, etiam vt magno q L. *si vt fortiter,*
animo, & quidem vt nulla re vnquam terreamus, semperque simus inuicti. Sequitur, vt nihil pœniteat, nihil desit, nihil obstet. Ergo omnia profluenter, absolutè, prosperè. igitur beatè. Satis autem ad fortiter viuendum virtus potest.
54 satis ergo etiam ad beatè. ‖ Etenim vt stultitia, etsi adepta est quod concupiuit, nunquam se tamen satis consequutam putat: sic sapientia semper eo contenta est, quod adest, neque eam vnquam sui pœnitet. 19 Similémne putas C. Lælij vnum consulatum fuisse, & eum quidem r L. *etsi cùm sapiens, & bonus*
cum repulsa? (r sed cùm sapiens, & bonus vir, qualis ille fuit, suffragiis præteritur, non populus à bono consule potiùs, quàm ille à vano * Vide Victor. lib. 12. Var. c. 10.
populo repulsam fert) sed tamen vtrùm malles, se, * si potestas esset, semel, vt Lęlium, consulem,

an,

an, vt Cinnam, quater? non dubito, tu quid re-
sponsurus sis. || Itaque video, cui committam. 55
Non quemuis hoc idem interrogarem. respon-
deret enim alius fortasse, se non modò quatuor
consulatus vni anteponere: sed vnum diem
Cinnæ, multorum, & clarorum virorum totis
ætatibus. Lælius si digito quem attigisset, pœnas
dedisset. at Cinna, collegæ sui, [s] consulis, Cn.
Octauij, præcidi caput iussit, P. Crassi, L. Cæsaris,
nobilissimorum hominum: quorum virtus
fuerat domi, militiæque cognita, M. Antonij,
omnium eloquentissimi, quos ego audierim,
C. Cæsaris, in quo mihi videtur fuisse [t] spe-
cimen humanitatis, salis, suauitatis, leporis.
Beatúsne igitur, qui hos interfecit? mihi contrà
non solùm eo videtur miser, quòd ea fecit, sed
etiam quòd ita se gessit, vt ea facere ei liceret.
Etsi peccare nemini licet. sed sermonis errore
labimur: id enim licere dicimus, quod cuique
conceditur. || Vtrùm tandem beatior C. Ma- 56
rius, tum, cùm Cimbricæ victoriæ gloriam cum
collega Catulo communicauit, pœnè altero
Lælio. (nam hunc illi duco simillimum) an cùm
ciuili bello victor, iratus, necessariis Catuli
deprecantibus non semel respondit, sed sæpe,
Moriatur? in quo beatior ille, qui huic nefariæ
voci paruit, quàm is, qui tam scelerate impe-
rauit. nam cùm accipere, quàm facere præstat
iniuriam: tum morti iam [u] ipsi aduentanti pau-
lulùm procedere obuiam, quod fecit Catulus,
quàm, quod Marius, talis viri interitu sex suos
obruere consulatus, & contaminare extremum
tempus ætatis. || Duodequadraginta annos 57
* tyrannus Syracusanorum fuit Dionysius, cùm
quinque & viginti natus annos dominatum
occupasset. Qua pulchritudine vrbem, quibus
autem opibus præditam, seruitute oppressam
tenuit ciuitatem? Atqui de hoc homine à bonis
auctoribus

s vox, *consu-lis*, fortasse delenda, vt foris profecta.

t δεῖγμα

u prouocabulum, *ipsi*, non comparet in v. c. neque agnoscit L.

* idem 3. de Nat. deorũ.

auctoribus sic scriptum accepimus, summam fuisse eius in victu temperantiam, [x] in rebusq; gerendis virum acrem, & industrium, eundem tamen [y] maleficum natura, & iniustum. Ex quo omnibus, benè veritatem intuentibus, videri necesse est miserrimum. ea enim ipsa, quæ concupierat, ne tum quidem, cùm omnia se posse censebat, consequebatur.

x for. *eumq; in rebus gerendis virum acrem,*

y *κακοῦργον φύσει καὶ ἄδικον,*

58 || Qui cùm esset bonis parentibus, atque honesto loco natus (etsi id quidem alius alio modo [z] tradit) abundaretque, [a] & æqualium familiaritatibus, & consuetudine propinquorum: haberet etiam more Græciæ quosdam adolescenteis amore coniunctos. credebat eorum nemini: sed iis, quos ex familiis [b] locupletum seruos delegerat, quibus nomen seruitutis ipse detraxerat, & quibusdam conuenis, [c] & feris barbaris, corporis custodiam committebat. Ita propter iniustam dominatus * cupiditatem in carcerem quodammodò ipse se incluserat. Quinetiam, ne tonsori collum committeret, tondere filias suas docuit. Ita sordido, ancillarique artificio regiæ virgines, vt tonstriculæ, tondebant barbam, & capillum patris. Et tamen ab iis ipsis, cùm iam essent adultæ, ferrum remouit, instituitque, vt candentibus iuglandium putaminibus barbam sibi, & capillum adurerent.

z q.v.c. *tradidit)*

a *&*, copulationem non habent vetere codices.

b v. c. *locupletiũ seruos*

c fort. *& feri barbaris.*

* Vide Platonem 8. de repub.

59 || Cumque duas vxores haberet, [d] Aristomachen, ciuem suam, Doridem autem Locrensem, sic noctu ad eas ventitabat, vt omnia specularetur, & perscrutaretur antè. Et, cùm fossam latam cubiculari lecto circumdedisset, eiusque fossæ transitum ponticulo ligneo coniunxisset: eum ipsum, cùm fores cubiculi clauserat, detorquebat. Idemq; cùm in communibus suggestis consistere non auderet, concionari ex turri alta solebat.

d q.v.c. *Aristomacham,*

60 || Atque is cùm pila ludere vellet (studiosè enim id factitabat) tunicamque po-

neret,

neret, adolescentulo, quem amabat, tradidisse
gladium dicitur. Hîc cùm quidam familiaris
iocans dixisset, Huic quidem certè vitam tuam
committis: arrisissetque adolescens, vtrumque
iussit interfici: alterum, quia viam demonstra-
uisset interimendi sui: alterum, quia id dictum
risu approbauisset. Atque eo facto sic doluit, vt
nihil grauius tulerit in vita. quem enim vehe-
menter [e] amaret, occiderat. Sic distrahuntur in
contrarias parteis impotentium cupiditates.
Cùm huic obsequutus sis, illi est repugnan-
dum. 26 Quamquam hic quidem tyrannus 61
ipse [f] indicauit, quàm esset beatus. Nam cùm
quidam ex eius assentatoribus Damocles, com-
memoraret in sermone copias eius, opes, ma-
iestatem, dominatus, rerum abundantiam,
magnificentiam ædium regiarum: negaretque
vmquam beatiorem quemquam fuisse: Visne
igitur, inquit, ô Damocle, quoniam hæc te vita
delectat, ipse eandem degustare, & fortunam
experiri meam? cùm se ille cupere dixisset, col-
locari iussit hominem in aureo lecto, [g] strato
pulcherrimo, textili stragulo, magnificis ope-
ribus picto: abacosque compluréis ornauit
argento, auroque cælato. Tum ad mensam
eximia forma pueros delectos iussit consistere,
eosque ad nutum illius intuenteis diligenter
ministrare. Aderant vnguenta, coronæ: in- 62
cendebantur odores: mensæ conquisitissimis
epulis [h] exstruebantur. Fortunatus sibi Da-
mocles videbatur. In hoc medio apparatu
fulgentem gladium è lacunari seta equina
[i] appensum, demitti iussit, vt impenderet illius
beati ceruicibus. Itaque nec pulchros illos
[k] administratores adspiciebat, nec plenum
artis argentum, nec manum porrigebat in
mensam: iam ipsæ defluebant coronæ: denique
exorauit tyrannum, vt abire liceret, quòd iam
beatus

e v. c. *amarat*, & ita L.

f al. *indicauit*.

g L. *strata pulcherrimo textili stragulo*.

h q. v. c. *construebantur*, non plac.

i q. v. c. *aptum*, & ita L. al. *actum*.

k v. c. *ministratores*.

beatus nollet esse. Satísne videtur declarasse Dionysius, nihil esse ei beatum, cui semper aliquis terror impendeat? Atque ei ne integrum quidem erat, vt ad iustitiam remigraret, ciuibusque libertatem, & iura redderet. iis enim se adolescens improuida ætate irretierat erratis, eaque commiserat, vt saluus esse non
63 posset, si sanus esse cœpisset. ‖ Quantoperè verò amicitias desideraret, quarum infidelitatem extimescebat, declarauit in Pythagoreis duobus illis, quorum cùm alterum vadem mortis accepisset: alter, vt vadem suum liberaret, præstò fuisset [l] ad horam mortis destinatam: Vtinam ego, inquit, tertius vobis amicus adscriberer. Quàm huic erat miserum, carere consuetudine amicorum, societate victus, sermone omnino familiari! homine præsertim docto à puero, & artibus ingenuis erudito. Musicorum verò perstudiosum accepimus poëtam etiam tragicum: quàm bonum, nihil ad rem. in hoc enim genere nescio quo pacto magis, quàm in aliis, suum cuique pulchrum est. adhuc neminem cognoui poëtam (mihi fuit cum Aquinio amicitia) qui sibi non optimus videretur. Sic se res habet. Te tua, me delectant mea. Sed, vt ad Dionysium redeamus, omni cultu, & victu humano carebat: viuebat cum fugitiuis, cum facinorosis, cum barbaris: neminem, qui aut libertate dignus esset, aut vellet omnino liber esse, sibi amicum arbitra-
64 batur. ‖ [m] Non ergo iam cum huius vita, qua tetrius, miserius, detestabilius excogitare nihil possum, Platonis, aut Architæ vitam comparabo, doctorum hominum, & planè sapientium. Ex eadem vrbe humilem homunculum, à puluere & radio excitabo, qui multis annis pòst fuit, Archimedem. Cuius ego quæstor ignoratum ab Syracusanis, cùm esse omnino negarent,

l L. *ad horam morti destinatam:*

m q. v. c. *Non ego iam cum*

rent: ſeptum vndique, & veſtitum vepribus, & dumetis indagaui ſepulchrum. tenebam enim quoſdam ſenariolos, quos in eius monumento eſſe inſcriptos acceperam: qui declarabant, in ſummo ſepulchro ſphæram eſſe poſitam cum cylindro. ‖ Ego autem cùm omnia colluſtra- 65
rem oculis (eſt enim ad portas [n] Agragianas, magna frequentia ſepulchrorum) animaduerti columellam non multùm è dumis eminentem: in qua inerat ſphæræ figura, & cylindri. Atque ego ſtatim Syracuſanis (erant autem principes mecum) dixi me illud ipſum arbitrari eſſe, quod quærerem. Immiſſi cum faſcibus multi purgarunt, & aperuerunt locum. Quò cùm patefactus eſſet aditus, ad aduerſam baſim acceſſimus. apparebat epigramma exeſis poſterioribus partibus verſiculorum, dimidiatis ferè. Ita nobiliſſima Græciæ ciuitas, quondam verò etiam doctiſſima, ſui ciuis vnius acutiſſimi monumentum ignoraſſet, niſi ab homine Arpinate didiciſſet. Sed redeat vnde aberrauit oratio.
‖ Quis eſt enim omnium, qui modò cum mu- 66
ſis, id eſt, cum humanitate, & cum doctrina habeat aliquod commercium, [o] qui ſe non hunc mathematicum malit, quàm illum tyrannum? Si vitæ modum, actionemque quærimus: alterius mens rationibus agitandis, exquirendiſque alebatur, cum oblectatione ſolertiæ: qui eſt vnus ſuauiſſimus paſtus animorum: alterius cæde, & iniuriis, cum & diurno, & nocturno metu. Age, confer Democritum, Pythagoram, Anaxagoram. quæ regna, quas opes ſtudiis eorum, & delectationibus antepones? ‖ Etenim 67
quæ pars optima eſt in homine, in ea ſitum eſſe neceſſe eſt illud, quod quæris omnium optimum. Quid eſt autem in homine ſagaci, ac bona mente melius? eius bono fruendum eſt igitur, ſi beati eſſe volumus. bonum autem

mentis,

n L. *Acraganas* al. *Agrigentinas* al. *Achradinas*.

o *qui ſe non hunc eſſe mathematicum*

mentis, est virtus. ergo hac beatam vitam contineri necesse est. Hinc omnia, quæ pulchra, honesta, præclara sunt, vt suprà dixi: sed dicendum illud idem paulò vberiùs videtur: plena gaudiorum sunt. Ex perpetuis autem, plenisque gaudiis cùm perspicuum sit vitam beatam exsistere, sequitur vt ea exsistat ex ho-
68 nestate. || Sed, ne verbis solùm attingamus ea, quæ volumus ostendere, proponenda quædam quasi mouentia sunt, quæ nos magis ad cognitionem, intelligentiamque conuertant. Sumatur enim nobis quidam præstans vir optimis artibus, isque animo parumper, & cogitatione fingatur. Primùm ingenio eximio sit, necesse est. tardis enim mentibus virtus non facilè p committitur. deinde q ad inuestigandum veritatem studio incitato. Ex quo triplex ille animi fœtus exsistit: vnus in cognitione rerum positus, & in explicatione naturæ: alter in descriptione expetendarum, fugiendarúmve rerum: tertius in iudicando, quid cuique rei sit consequens, quid repugnans: in quo inest omnis tum subtilitas disserendi, tum veritas
69 iudicandi. || Quo tandem igitur gaudio affici necesse est sapientis animum cum his habitantem, pernoctantemque curis? r &, cùm totius mundi motus, conuersionesque perspexerit, sideraque viderit innumerabilia cœlo inhærentia cum eius ipsius motu congruere certis infixa sedibus? septem alia suos quæque tenere cursus, multum inter se aut altitudine, aut humilitate distantia, quorum vagi motus rata tamen, & certa sui cursus spatia definiant? Horum nimirum adspectus impulit illos veteres, & admonuit, vt plura quærerent. Inde est indagatio nata initiorum, & tanquam seminum, vnde essent omnia orta, generata, concreta: quæque cuiusque generis vel inanimi,

p V.C. *comitatur.* & ita L. ἔπεται.

q I. *ad inuestigandam veritatem* &c. & ita V.C.

r V.C. *vt cùm totius mundi motus,*

s q. v. c. *vel animantu*, — s vel animati, vel muti, vel loquentis origo. quæ vita, quis interitus, quæque ex alio in aliud vicissitudo, atque mutatio: vnde terra & quibus librata ponderibus, quibus cauernis t maria sustineantur: u in qua omnia delata grauitate medium mundi locum semper expetant, qui est idem infimus in rotundo. ‖ Hæc tractanti animo, & nocteis & dies cogitanti, exsistit illa à deo Delphis præcepta cognitio, vt ipsa se mens x vitiis exutam cognoscat, coniunctámque cum diuina mente se sentiat, ex quo insatiabili gaudio compleatur. ipsa enim cogitatio de vi, & natura deorum, studium incendit illius æternitatis imitandæ: neque se in breuitate vitæ collocatam putat, cùm rerum causas alias ex aliis aptas, & necessitate nexas videt. Quibus ab æterno tempore fluentibus in æternum, ratio tamen, ménsque moderatur. 70

t v. c. *sustinent*: & ita L.

u L. *in quam*

x hæ duæ voces, *vitiis exutam*, in v. c. nó comparent, nec eas agnoscit L.

‖ Hæc ille intuens, atque suspiciens, vel potiùs omneis partes, oráfque circumspiciens, quanta rursus animi tranquillitate humana, & citeriora considerat? hinc illa cognitio virtutis exsistit: efflorescunt genera, partésq; virtutum: inuenitur, quid sit, quod natura y spectet extremum in bonis, quod in malis vltimum, quò referenda sint officia, quæ degendæ ætatis ratio deligenda. Quibus & talibus rebus exquisitis, hoc vel maximè efficitur quod hac disputatione agitamus, vt virtus ad beatè viuendum sit seipsa contenta. 71 ‖ Sequitur tertia, quæ per omneis parteis sapientiæ manat, & funditur, quæ rem definit, genera z dispartit, sequentia adiungit, perfecta concludit, vera & falsa diiudicat differendi ratio, & scientia. Ex qua cùm summa vtilitas exsistit ad res ponderandas, tum maximè ingenua delectatio, & digna * sapientia. Sed hæc otij. Transeat idem iste sapiens ad remp. tuendam quid eo possit esse præstantius, 72

y q. v. c. *exspectet*, non plac.

z v. c. *dispertit*, & ita L.

* al. *sapiēte*.

72 [a] cùm contineri prudentia vtilitatem ciuium cernat, iustitia nihil in suam domum inde deriuet, reliquis vtatur tot, támque variis virtutibus? adiunge fructum amicitiarum: in quo à doctis positum est cùm consilium omnis vitæ consentiens, & pœnè conspirans, tum summa iucunditas è quotidiano cultu, atque victu. Quid hæc tandem vita desiderat, quo sit beatior? [b] cur rei refertæ tot, tantísque gaudiis, fortuna ipsa cedat necesse est. Quòd si gaudere talibus bonis animi, id est, virtutibus, beatum est, omnésq; sapientes iis gaudiis perfruuntur: omneis eos confiteri beatos esse necesse est.

a *L. cùm prudentia vtilitatem* &c. & ita q.v.c.

b L. *cui rei refirta tot.* &c.

73 ‖ A. Etiámne in cruciatu, atque tormentis? M. An tu me in viola [c] putas, aut in rosa dicere? an Epicuro, qui tantummodò induit personam Philosophi, & sibi ipse hoc nomen inscripsit, dicere licebit: quod quidem, vt habet se res, me tamen plaudente dicit, nullum sapienti esse tempus, etsi vratur, torqueatur, secetur, quin possit exclamare, Quàm pro nihilo puto! cùm præsertim omne malum dolore definiat, bonum voluptate: hæc nostra honesta, turpia irrideat, dicátque nos in vocibus occupatos, inaneis sonos fundere, neque quidquam ad nos pertinere, nisi quod aut leue, aut asperum in corpore sentiatur. Huic ergo, vt dixi, non multùm differenti à iudicio ferarum, obliuisci licebit sui? & tum fortunam contemnere, cùm sit omne & bonum eius, & malum in potestate fortunæ: tum dicere, se beatum in summo cruciatu, atque tormentis, cùm constituerit non modò summum malum esse dolorem, sed etiam solum?

c sic aliquot è nostris v.c. alij *putabas*, & ita L.

74 ‖ Hæc verò illa sibi remedia comparauit ad tolerandum dolorem, firmitatem animi, turpitudinis verecundiam, exercitationem, consuetudinémque patiendi, præcepta fortitudinis, [d] duritiam virilem: sed vna se dicit plac.

d al. *duritiem* non

recordatione acquiescere præteritarum voluptatum: vt si quis æstuans, cùm vim caloris non facilè patiatur, recordari velit, se aliquando in Arpinati nostro gelidis fluminibus circumfusum fuisse. non enim video, quo modo sedare possint mala præsentia præteritæ voluptates. || Sed cùm is dicat semper beatum 75
esse sapientem, cui dicere hoc, si sibi constare vellet, non liceret: quídnam faciendum est iis, qui nihil expetendum, nihil in bonis ducendum, quod honestate careat, existimant? me quidem auctore etiam Peripatetici, veteresque Academici balbutire desinant aliquando, aperteque, & clara voce audeant dicere, beatam vitam in Phalaridis taurum descensuram. || Sint 76
enim tria genera bonorum, vt iam [e] à laqueis Stoicorum, quibus vsum me pluribus, quàm soleo, intelligo, recedamus: sint sanè illa genera bonorum, dum corporis, & externa iaceant humi, & tantummodò, quia sumenda sunt, appellentur bona: alia autem diuina illa, longè, lateque se pandant, cœlumque [f] contingant, vt, 23 ea qui adeptus sit, cur eum beatum modò, & non beatissimum etiam dixerim? dolorem verò sapiens extimescet? is enim huic maximæ sententiæ repugnat. Nam contra mortem nostram, atque nostrorum, contraque ægritudinem, & reliquas animi perturbationes satis esse videmur superiorum dierum disputationibus armati, & parati. dolor esse videtur acerrimus virtuti aduersarius. is ardenteis faceis intentat: is fortitudinem, magnitudinem animi, patientiam se [g] debilitaturum minatur. || Huic igitur suc- 77
cumbet virtus? huic beata sapientis, & constantis viri vita cedet? quàm turpe! ô dij boni. Pueri Spartiatæ non ingemiscunt verberum dolore laniati: Adolescentium greges Lacedæmone vidimus ipsi incredibili contentione certanteis

[e] ἀπὸ βρόχων

[f] L. *contingant, ea qui adeptus sit.*

[g] al. *debellaturum* non plac.

certant eis pugnis, calcibus, vnguibus, morsu
denique vt exanimarentur, priusquam se vi-
ctos faterentur. * *Quæ barbaria India vastior,* * Valer. lib.
aut agrestior? in ea tamen gente primum ij, 3. c. 3. Pli.
qui sapientes habentur, nudi ætatem agunt, lib. 7. c. 2.
& Caucasi niueis, hiemalémque vim perferunt
sine dolore: cumque ad flammam se [h] appli- h q, v. c. *ap-*
78 cuerint, sine gemitu aduruntur. ‖ Mulieres *plicauerunt*
verò in India, cùm est cuiusque earum vir
mortuus in certamen, iudiciumque veniunt,
quam plurimùm ille dilexerit, plures enim sin-
gulis solent esse nuptæ. Quæ est victrix, ea læta,
prosequentibus suis, vna cum viro in rogum
imponitur: illa victa mæsta discedit. Numquam
naturam mos vinceret. est enim ea semper in-
uicta. Sed nos vmbris, deliciis, otio, languore,
desidia animum infecimus: opinionibus, ma-
lóq; more delinitum molliuimus. AEgyptiorũ i al. *delenitũ*
morem quis ignorat? quorum imbutæ mentes
[k] prauitatis erroribus, quamuis carnificinam k fort. *pra-*
priùs subierint, [24] quàm ibim, aut aspidem, aut *uus erroribus*
felem, aut canem, aut crocodilũ violent: quo- l L. *quod be-*
rũ etiã si imprudentes, quippiam fecerint, pœnã *stia nónne*
79 nullã recusent. ‖ De hominibus loquor. [l] quid *frigus*, &c.
bestiæ? nónne frigus, non famem, non monti- * al. *siluestri*
uagos, * atque siluestreis cursus, lustrationésq; *cursus*,
patiuntur? nónne pro suo partu ita propugnãt,
vt vulnera excipiant? nullos impetus, nullos
ictus reformident? omitto, quæ perferrant: quę-
que patiantur ambitiosi, honoris causa: laudis
studiosi gloriæ [m] causa amore incensi, cupidi- m v. c. *gra-*
80 tatis: plena vita exemplorum est. ‖ Sed adhi- *tia:* & ita L.
beat oratio modum, & redeat illuc, vnde de- al. non ha-
flexit. Dabit, dabit, inquam, se in tormenta bent *causa:*
vita beata: nec iustitiam, temperantiam, in
primísque fortitudinem, magnitudinem ani-
mi, patientiam prosecuta, cùm tortoris os vi-
derit, consistet: virtutibúsque omnibus sine

vllo animi terrore ad cruciatum profectis, resistet extra foreis (vt antè dixi) limenque carceris. quid enim ea fœdius, quid deformius sola relicta,[n] comitatu pulcherrimo segregata? quod tamen fieri nullo pacto potest. nec enim virtutes sine beata vita cohærere possunt, nec illa sine virtutibus.
81 ‖ itaque eam tergiuersari non sinent, secúmque rapient ad quemcumque ipsæ dolorem, cruciatúmque ducentur. sapientis est enim proprium, nihil, [o] quod pœnitere possit, facere, nihil inuitum: splendidè, constanter, grauiter, honestè omnia: nihil ita exspectare, quasi certò futurum: nihil, cùm acciderit, admirari, vt inopinatum, ac nouum accidisse videatur: omnia, ad suum arbitrium referre: suis stare iudiciis. Quo quid sit beatius, mihi certè in mentem venire nõ potest.
82 ‖ Stoicorum quidem facilis cõclusio est. Qui cùm finem bonorum esse senserint, congruere naturæ, cumque ea conuenienter viuere: cùm id sit [p] in sapiente situm non officio solùm, verùm etiam potestate, sequatur necesse est, vt, cuius in potestate summum bonum, in eiusdem vita beata sit. Ita fit semper vita beata sapientis. Habes, quæ fortissimè de beata vita dici putem, &, quo modo, nunc est, nisi quid tu melius attuleris, etiam verissimè. A. Melius quidem afferre nihil possum: sed à te [q] impetrare libenter velim, nisi molestum sit, quoniam te nulla vincula impediunt vllius certæ disciplinæ, libásque ex omnibus, quodcumque te maximè specie veritatis mouet: quod paulò antè Peripateticos, veteremque Academiam hortati videbare, vt sine [r] retractatione liberè dicere auderent, sapienteis esse semper beatissimos: id velim audire, quemadmodum his putes consentaneum esse id dicere. multa enim à te contra istam sententiam dicta sunt, & Stoicorum ratione cõclusa.

‖ M. Vta

[n] fort. *à comitatu pulc.*

[o] fort. *cuius pœnitere p.*

[p] L, *in sapientis situm non*

[q] q.v.c. *impetrarim libenter, nisi mol.*

[r] al. *retrectatione*

83 ‖ M. Vtamur igitur libertate: qua nobis solis in Philosophia licet vti: quorum oratio nihil ipsa iudicat, sed habetur in omneis parteis, vt ab aliis possit ipsa per sese, nullius auctoritate adiuncta, iudicari. Et quoniam videris hoc velle, vt, quæcumque dissentientiũ Philosophorũ sententia de finibus sit, tamen virtus satis habeat ad vitam beatam præsidij[s], [25] * quod quidem Carneadem disputare solitum accepimus: sed is, vt contra Stoicos, quos studiosissimè semper refellebat, & contra quorum disciplinam ingenium eius exarserat: [t] nos illud quidem cum pace agemus. sic enim Stoici fineis bonorum rectè posuerunt: confecta res est: necesse est semper beatum esse sapientem. ‖ Sed quæra-
84 mus vnamquamque reliquorum sententiam, si fieri potest, vt hoc præclarum quasi decretum beatæ vitæ possit omnium sententiis, & disciplinis conuenire. Sunt autem hæ de finibus, vt opinor, retentæ, defensæque sententiæ: primùm simplices quatuor: Nihil bonum, nisi honestum, vt Stoici: Nihil bonum, nisi voluptatem, vt Epicurus: Nihil bonum, * nisi vacuitatem doloris, vt Hieronymus: Nihil bonum, nisi naturæ primis bonis aut omnibus, aut maximis frui, vt Carneades contra Stoicos disse-
85 rebat. Hæc igitur simplicia: ‖ Illa mixta: Tria genera bonorum, maxima animi, secunda corporis, externa tertia, vt Peripatetici, nec multò veteres Academici secus. Voluptatem cum honestate [v] Clitomachus, & Callipho copulauit. Indolentiam autem honestati Peripateticus Diodorus adiunxit. Hæ sunt sententiæ, quæ stabilitatis aliquid habeant. Nam Arystonis, Pyrrhonis, Herilli, nonnullorumque aliorum euanuerunt. Hi quid possint obtinere, videamus, omissis Stoicis: quorum satis videor defendisse sententiam. Et Peripateticorum quidem ex-

s v.c. *sententia sit de finib.*

* al. *hoc*

t fort. *nos autem illud cum pace ag.* Vrs. *illius* vel *illorum*

* al. *nisi vacuitatem, vt Hieronymus* vide Vict. lib. 1. var. c. 8.

v v.c. *Diomachus*, 1.2. ita L.

plicata causa est: præter Theophrastum, & si qui
illum secuti, imbecilliùs horrent dolorem, &
reformidãt. Reliquis quidem licet facere, quod
ferè faciunt, vt grauitatem, dignitatemque vir-
tutis exaggerent. Quam cum ad cœlum extule-
rint, quod facere eloquentes homines copiosè
solent: reliqua ex collatione facile est conte-
rere, atque contemnere. ‖ nec enim licet iis, qui 86
laudem cum dolore petendam esse dicunt, ne-
gare, eos beatos, qui illam adepti sunt. Quam-
x v.c. *sunt* quam enim [x] sint in quibusdam malis: tamen
hoc nomen beati longè, & latè patet. Nam vt
quæstuosa mercatura, fructuosa aratio dicitur,
non si altera semper omni damno, altera omnis
tẽpestatis calamitate semper vacet: sed si multò
y v.c. *maiore* & ita L. [y] maiori ex parte exstet in vtraque felicitas:
sic vita, non solum si vndique referta bonis est,
sed si multò maiore, & grauiore ex parte bo-
na propendent, beata rectè dici potest. ‖ Se- 87
quetur igitur horum ratione vel ad supplicium
beata vita virtutem, cúmque ea descendent
in taurum, Aristotele, Xenocrate, Speusippo,
Polemone auctoribus, nec eam minimis blan-
z al. *Calliphonis* dimentis corrupta deseret. eadem [z] Calliphon-
tis erit, Diodorique sententia: quorum vterque
honestatem sic complectitur, vt omnia, quæ si-
ne ea sint, longè, & retrò ponenda censeat.
* Vide Plat. 5. de Rep. * Reliqui habere se videntur angustiùs: enatant
tamen: Epicurus, Hieronymus, & si qui sunt,
qui disertum illum Carneadem curent defen-
a L. *quin* dere. nemo est enim, [a] qui eorum bonorum
animum putet esse iudicem, eumque condo-
cefaciat, vt ea, quæ bona, maláve videantur,
possit contemnere. ‖ Nam quæ tibi Epicuri 88
videtur, eadem erit Hieronymi, & Carneadis
causa, & hercle omnium reliquorum. qui e-
nim parum est contra mortem, aut dolorem
paratus? ordiamur ab eo, si placet, quem mol-
lem,

lem, quem voluptarium dicimus. Quid is, tibi mortémne videtur, an dolorem timere? qui cũ diem, quo moritur, beatum appellat, maximiſque doloribus affectus, eos ipſos inuentorum ſuorum memoria, & recordatione confutat: nec hoc ſic agit, vt ex tempore quaſi effutire videatur. de morte enim ita ſentit, vt, diſſoluto animante, ſenſum exſtinctum putet: quod autẽ ſenſu careat, nihil ad nos id iudicet pertinere. Item de dolore certa habet, quæ ſequatur: quorum magnitudinem breuitate conſolatur,
89 longinquitatem leuitate. ‖ quid tandem? iſti grandiloqui contra hæc duo, quæ maximè angunt, meliùs ſe habent, quàm Epicurus? an ad cetera, quæ mala putantur, non & Epicurus, & reliqui Philoſophi ſatis parati videntur? quis non paupertatem extimeſcit? [a] neque tamen quiſquam Philoſophorum. Hic verò ipſe quàm paruo eſt contentus? nemo de tenui victu plura dixit. etenim quæ res pecuniæ cupiditatem afferunt, vt amori, vt ambitioni, vt quotidianis ſumtibus copiæ ſuppetant: cùm procul ab iis omnibus rebus abſit: cur pecuniam magnopere deſideret, vel potiùs curet
90 omnino? ‖ an Scythes Anacharſis potuit pro nihilo pecuniam ducere:[26] noſtrates Philoſophi facere non [b] potuerunt? Illius epiſtola fertur his verbis, *Anacharſis Hannoni ſalutem. Mihi amictus eſt, Scythicum tegmen: calciamentum, ſolorũ callum: cubile, terra.* [c] *pulpamentum, fames: lacte, caseo, carne veſcor. Quare vt ad quietũ me licet venias* [27] *Munera autem iſta,* [d] *quibus es delectatus, vel ciuibus tuis, vel diis immortalibus dona.* Omnes ferè Philoſophi omnium diſciplinarum, niſi quos à recta ratione natura vitioſa detorſiſſet, hoc
91 eodem animo eſſe potuerunt. ‖ Socrates, in pompa cùm magna vis auri, argentíque ferretur, Quàm multa non deſidero, inquit. Xeno-

a L. *neque tamen non quiſquam Philoſoph.*

b L. *poterũt?*

c fort. *pulmentum,*

d v.c. *quibus delicatus es,* vide Vict. li. 15. c. 19. al. *quibus deliciaris,* al. *quibus deliciatus es,*

crates, cùm legati ab Alexandro quinquaginta ei talenta attulissent, quæ erat pecunia temporibus illis. Athenis præsertim maxima: [e] adduxit legatos ad cenam in Academiam: iis apposuit tantum, quod satis esset, nullo apparatu. Cum postridie rogarent eum, cui numerari iuberet: Quid? vos hesterna, inquit, cenula nõ intellexistis, me pecunia non egere? quos cùm tristiores vidisset, xxx. minas accepit, ne aspernari regis liberalitatem videretur. ‖ At verò 92
Diogenes, liberiùs, vt Cynicus, Alexandro roganti, vt diceret, si quid sibi opus esset, Nũc quidẽ paululũ, inquit, à sole [f] absis. offecerat videlicet apricanti. Et hic quidem disputare solebat, quanto regem Persarum vita, fortunaq; superaret, sibi nihil deesse: illi nihil satis vmquam fore. se eius voluptates non desiderare, quibus nũquã satiari ille posset: suas eũ consequi nullo modo posse. ‖ Vides, credo, vt Epicurus cupidi- 93
tatum genera diuiserit, nõ nimis fortasse subtiliter, vtiliter tamen: partim esse naturaleis, & necessarias: partim naturaleis & non necessarias: partim neutrum: necessarias satiari posse pænè nihilo: diuitias enim naturæ, parabileis esse. Secundũ autẽ genus cupiditatũ, nec ad potiendũ difficile censet, nec verò ad carẽdũ. Tertias, quod essent planè inanes, [28] neq; necessitatem modò, sed ne naturã quidẽ attingerẽt, funditus eiiciẽdas putauit. ‖ Hoc loco multa ab E- 94
picureis disputantur, hæq; voluptates [g] sigillatim extenuãtur: quarũ genera nõ cõtẽnũt: quærũt tamẽ copiam. nã & obscenas voluptates, de quibus multa ab illis habetur oratio, faciles, cõmuneis, in medio sitas esse dicunt: eásque si natura requirat, non genere, aut loco, aut ordine, sed forma, ætate, figura metiendas putant: ab iisq; abstinere minimè esse difficile, si aut [h] valetudo, aut officium, aut fama postulet: omninóque genus hoc voluptatum optabile esse, si

e q.v.c. *adduxit leg.* non pl.

f verbum *absit.* abest ab o. v. c. neque id agnoscit L.

g L. *singillatim ext.* q.v.c. *singulatim*, &c.

h v. c. *valitudo*,

non obſit:prodeſſe numquã. ‖ Totúmque hoc de voluptate ſic ille præcepit, vt voluptatem ipſam per ſe,quia voluptas ſit, ſemper optandam, expetẽdáq; putet:eademq; ratione dolorẽ ob id ipsũ,quia dolor ſit,ſemper eſſe fugiendũ. itaq; hac vſurũ cõpenſatione ſapientẽ,vt voluptatẽ fugiat ſi ea maiorem dolorẽ effectura ſit: & dolorem ſuſcipiat maiorem efficientẽ voluptatẽ:omniáq; iucunda,quãquam ſenſu corpo-
96 ris iudicẽtur,ad animũ referri tamen.‖ Quocirca corpus gaudere tã diu, dũ præſentẽ ſentiret voluptatẽ:animũ & præſentẽ percipere pariter cũ corpore,& proſpicere venientem,nec præteritam præterfluere ſinere.ita perpetuas,& contextas voluptates in ſapiente fore, ſemper, 29 cum exſpectationi ſperatarum, perceptarum memoria iungeretur. Atque iis ſimilia, ad victum etiam transferuntur, extenuantúrque magnificentia,& ſumtus epularum, quod par-
97 uo cultu natura contenta ſit.‖ Etenim quis hoc non videt,deſideriis iſta condiri omnia?Darius in fuga, cùm aquam turbidam, & cadaueribus inquinatam bibiſſet, negauit vmquam ſe bibiſſe iucundiùs.Numquam videlicet ſitiens biberat. Nec eſuriens Ptolemæus ederat: [i] cui cum peragranti AEgyptum,comitibus non cõſecutis,cibarius in caſa panis datus eſſet: nihil viſum eſt illo pane iucundius. Socratẽ ferunt, cùm vſque [k] ad veſperum contentiùs ambularet,quæſitúmque eſſet ex eo,quare id faceret: reſpondiſſe,ſe, quo meliùs cenaret, opſonare
98 ambulando famem. ‖ Quid? victum Lacedæmonium [l] in phiditiis nónne videmus? vbi cùm tyrannus cenauiſſet Dionyſius,negauit ſe iure illo nigro,quod cenæ caput erat. delectatum. Tum is, qui illa coxerat,minimè mirum, inquit:condimenta enim defuerunt. Quæ tandem, inquit ille?Labor in venatu,ſudor, curſus ab Eurota,fames,ſitis. his enim rebus Lacedæ-

i L. *cui cùm peregrinanti; comitib. non conſ.* & ita Nonius
k v.c. *ad veſperam*
l al. *in philitiis*

moniorum epulæ condiuntur. Atque hoc non ex hominum more solùm, sed etiam ex bestiis intelligi potest, quæ,[30] vt quidquid obiectum est, quod modò à natura non sit alienum, eo contentæ non quærunt amplius. ‖ Ciuitates 9
quædam vniuersæ, more doctæ, parsimonia delectantur, vt de Lacedæmoniis paulò antè diximus. Persarum à Xenophonte victus exponitur: quos negat ad panem adhibere quidquam, præter [m] nasturtium. Quamquam, si quædam etiam suauiora natura desideret, quàm multa ex terra, arboribúsque gignuntur cùm copia facili,[31] tum suauitate præstantia? adde siccitatem: quæ consequitur hanc continentiam in victu, adde integritatem valetudinis. ‖ Confer sudanteis, ructanteis, refertos epulis, tanquam opimos boues, tum intelliges, qui voluptatem maximè sequãtur, eos minimè cõsequi: iucunditatémque victus esse in desiderio, nõ in satietate. Timotheum, clarum hominem Athenis, & principem ciuitatis, ferunt, cùm çenauisset apud Platonem, eoque conuiuio admodum delectatus esset: vidissetque eum postridie, dixisse: Vestræ * quidem cenæ non solùm in præsentia, sed etiam postero die iucundæ sunt. Quid, quòd ne mente quidem rectè vti possumus, multo cibo, & potione compleri? est præclara epistola Platonis ad Dionys. propinquos: in qua scriptum est his ferè verbis, *Quo cùm venissem, vita illa beata, quæ ferebantur, plena Italicarum, Syracusanarúmque mensarũ, nullo modo mihi placuit, bis in die saturum fieri, nec vmquam pernoctare solum: ceteráque, quæ comitantur huic vitæ, in qua sapiens [n] nemo efficitur vmquam, moderatus verò multò minus.* ‖ QVæ enim natura tam mira- 101
biliter tẽperari potest? quo modo igitur iucũda vita potest esse, à qua absit prudẽtia? absit moderatio? ex quo Sardanapali opulentissimi, Syriæ regis error agnoscitur, qui incidi iussit in busto,

m κάρδαμον.

* equidem

n V.C. *nemo efficietur vmquam* & ita L.

„ o *Hæc habeo, quæ edi, quæq; exsaturata libido*
„ *Hausit: at illa iacent multa, & præclara relicta.*
Quid aliud, inquit Aristoteles, in bonis, non in regis sepulchro inscriberes? hæc habere se mortuum dicit, quæ ne viuus quidé diutiùs habebat
102 quàm fruebatur. || Cur igitur diuitiæ desiderétur? aut vbi paupertas beatos esse non sinit? p Signis, credo,[32] tabulis, ludis. Si quis est, qui his delectetur, nónne meliùs tenues homines fruũtur, quàm illi, qui his abundant? est enim earũ omniũ rerum nostra in vrbe summa in publico copia. Quę qui priuati habent, nec tã multa, & raro vident, cùm in sua rura venerint. Quos tamen pungit aliquid, cùm, illa vnde habeant, recordantur. q Dies deficiet, si velim paupertatis causã defendere: aperta enim res est, & quotidie nos ipsa natura admonet, quàm paucis,
103 quàm paruis rebus egeat, quàm vilibus. || Num igitur ignobilitas, aut humilitas, aut etiam popularis offensio, sapienté beatũ esse prohibebit? vide, ne plus cõmendatio in vulgus, & hæc, quę expetitur, gloria, molestiæ habeat, quàm voluptatis. Leuiculus sanè noster Demosthenes, qui illo susurro delectari se dicebat, aquam ferentis mulierculæ, vt mos in Græcia est, insusurrantisque alteri. Hic est ille Demosthenes. Quid hoc leuius? At quantus arator? sed apud alios loqui videlicet didicerat, non multum
104 ipse secum. || Intelligendum est igitur, nec gloriam popularem r ipsam per se expetendam, nec ignobilitatem extimescendam. Veni Athenas, inquit Democritus, neque me quisquam s ibi agnouit. Constantem hominem, & grauem, qui glorietur, à gloria se t absfuisse. An tibicines, iíque, qui fidibus vtuntur, suo non multitudinis arbitrio, cantus, numerósque moderantur: vir sapiens, multò arte maiore præditus, non quid verissimum sit, sed quid velit vulgus, exquiret? an quidquam stultius, quàm

o Κεῖν' ἔχω ὅσσ' ἔφαγον, καὶ ἐφύβρισα, καὶ σὺν ἔρωτι τέρπν' ἔπαθον, τὰ δὲ πολλὰ, καὶ ὄλβια πάντα λέλειπται.

p L. *insignis*

q fort. *Dies me deficiet*,

r fort. *ipsam per se esse exp.*

s *ibi* abest ab o. v. c. nec agnoscit L.

t L. *affuisse* & ita duo. v.c.

quos singulos, sicut operarios, barbarósque
[u] contemnas, eos aliquid putare esse vniuer-
sos? ille verò nostras ambitiones, leuitatésque
[x] contemnet, honorésque populi, etiam vltrò
delatos, repudiabit: nos autem eos nescimus,
antequam pœnitere cœpit, [y] contemnere. ‖ Est 105
apud Heraclitum Physicum de principe Ephe-
siorum Hermodoro. vniuersos ait Ephesios
esse morte multandos, quòd, cùm ciuitate ex-
pellerent Hermodorum, ita locuti sunt, [z] Ne-
mo de nobis vnus excellat: sed, si quis extite-
rit, alio in loco, & apud alios sit. An hoc non
ita fit omni in populo? nónne omnem exsupe-
rantiam virtutis oderunt? quid? Aristides (ma-
lo enim Græcorum, quàm nostra proferre)
nónne ob eã causam expulsus est patria, quòd
præter modum iustus esset? Quantis igitur mo-
lestiis vacant, qui nihil omnino cum populo
cõtrahunt: quid est enim dulcius otio literato?
iis dico literis, quibus infinitatẽ rerũ, atq; natu-
ræ, & in hoc ipso mundo cælum, terras, maria
cognoscimus. ‖ Contemto igitur honore, con- 106
temta etiam pecunia, quid relinquitur, quod
extimescendum sit? [a] exsilium, credo: quod
in maximis malis ducitur. Id si propter alie-
nam, & offensam populi voluntatem malum
est: quàm sit ea contemnenda, paulò antè
dictum est. Sin abesse à patria miserum est: ple-
næ miserorum prouinciæ sunt: ex quibus
admodum pauci in patriam reuertuntur. ‖ At 107
multantur bonis exsules. Quid tum? parúm-
ne multa de toleranda paupertate dicuntur?
iam verò [b] exsilium, si rerum naturam, non
ignominiam nominis quærimus, quantum
demùm à perpetua peregrinatione differt? in
qua ætates suas Philosophi nobilissimi con-
sumserunt, Xenocrates, Crantor, Arcesilas, La-
cydes, Aristoteles, Theophrastus, Zeno, Clean-
thes, Chrysippus, Antipater, Carneades, Pa-

u v. c. *contempnas*, mendosè.
x v. c. *contempnet*, mendosè.
y v. c. *contempnere*, mendosè.
z Ἡμέων μηδὲ εἷς ὀνήϊστος ἔστω· εἰ δέ τις τοιοῦτος, ἄλλῃ τε καὶ μετ᾽ ἄλλων.
a al. *exsulium*,
b al. *exsulium*.

nætius, Clitomachus, Philo, Antiochus, Posidonius, innumerabiles alij, qui semel egressi, nunquam domum reuertere. 33 c At enim * non sine 34 ignominia afficere poterit sapientem. de sapiente enim est hæc omnis oratio, cui iure
108 id accidere non possit. nam iure exsulantem consolari non oportet. ‖ Postremò ad omneis casus facillima ratio est eorum, qui ad voluptatem ea referunt, quæ sequuntur in vita, vt, quocumque hæc loco suppeditent, ibi beatè queant viuere. Itaque ad omnem rationem Teucri vox accommodari potest,

„ *Patria est, vbicumque est benè.*

Socrates quidem cùm rogaretur, cuiatem se esse diceret, MUNDANUM, inquit. totius enim mundi se incolam, & ciuem arbitrabatur. Quid T. d Albutius? nónne animo æquissimo Athenis exsul philosophabatur? cui tamen illud ipsum
109 non accidisset, si in repub. quiescens, Epicuri legibus paruisset. ‖ Quî enim beatior Epicurus, quòd in patria viuebat, e quàm Metrodorus, quòd Athenis? f aut Plato Xenocratem vincebat, aut Polemo Arcesilam, quo esset beatior? Quanti verò ista ciuitas æstimanda est, ex qua boni, sapientesque pelluntur? Demaratus quidem Tarquinij, Regis nostri, pater, tyrannum Cypselium quòd ferre non poterat, fugit Tarquinos Corintho, & ibi suas fortunas constituit, ac liberos procreauit. Num stultè ante-
110 posuit exsilij libertatem domesticæ seruituti? ‖ Iam verò motus animi, sollicitudines, ægritudinésque obliuione leniuntur, traductis animis ad voluptatem. Non sine causa igitur Epicurus ausus est dicere, semper in pluribus bonis esse sapientem, quia semper sit in voluptatibus. Ex quo effici putat ille, quod quærimus, vt sapiens semper beatus sit. etiámne, si sensibus carebit oculorum, si aurium? Etiam. nam ista ipsa contemnit. ‖ Primùm enim, horribilis ista cæcitas

c L. *At enim non erit sine ignominia. Ignominia afficere poterit sapientem? de sapiente enim* &c.

d al. *Albucius?*

e v.c. *quàm quòd Athenis, Metrodorus?*

f fort. *An Plato Xenocratem vincebat, aut Polemo*

quibus tandem caret voluptatibus? cùm qui-
dam etiam disputent, ceteras voluptates in ipsis
habitare sensibus: quæ autem adspectu perci-
piantur, ea non versari in oculorum vlla iu-
g q.v.c. *olfaciamus,* cunditate: vt ea, quæ gustemus, [g] olfaciamus,
tractemus, audiamus, in ea ipsa, vbi sentimus,
parte versentur, in oculis tale nihil fit. animus
accipit quæ videmus. Animo autem multis
modis, variísque delectari licet, etiamsi non ad-
hibeatur adspectus. Loquor autem de docto
h νοεῖν. homine, & erudito, cui viuere est [h] cogitare. sa-
i q.v.c. *cognitio* pientis enim [i] cogitatio non fermè ad inuesti-
gandum adhibet oculos aduocatos. etenim si
nox non adimit vitam beatam, cur dies nocti
similis adimat? || nam illud Antipatri Cyrenai-
ci est quidem paulò obscænius, sed non absur-
da sententia est: cuius cæcitatem cùm mulier-
culæ lamentarentur, Quid agitis? inquit: an vo-
bis nulla videtur voluptas esse nocturna? Ap-
pium quidem veterem illum, qui cæcus annos
multos fuit, & ex magistratibus, & ex reb. ge-
stis intelligimus, in illo suo casu, nec priuato,
nec publico muneri defuisse. C. autem Drusi
domum compleri consultoribus solitam acce-
pimus: cùm, quorum res esset, sua ipsi non vide-
bant, cæcum adhibebant ducem. Pueris nobis
Cn. Aufidius prætorius & in senatu sententiam
dicebat, nec amicis deliberantibus deerat, &
Græcam scribebat historiam, & videbat in lite-
k L. *Diododotus* ris. || [k] Diodorus Stoicus, cæcus, multos annos 112
l v. c. *domi nostræ vixit* & ita L. [l] nostræ domi vixit. Is verò, quod credibile vix
esset, cũ in Philosophia multò etiã magis assi-
duè, quàm antea, versaretur, & cùm fidibus Py-
thagoreorum more vteretur, cúmq; ei libri no-
ctes, & dies legerentur, quibus in studiis oculis
m v.c. *quam lineam scr.* & ita L. nõ egebat: tamẽ, ꝙ sine oculis fieri posse vix vi-
detur, geometriç munus tuebatur, verbis prçci-
piẽs discẽtibus, vnde, quò, [m] quãq; lineã scribe-
rent,

rēt. Asclepiadē ferūt,nō ignobilē,[n] Eretricū Phi- n L.*Eretraicum* fort.
losophū,[o] cùm quidā quæreret,quid ei cæcitas *Eretriam*
attulisset,respondisse,Vt puero vno esset comi-
tatior. Vt enim vel sūma paupertas tolerabilis o fort.*cùm*
sit,[35] si liceat,[p] q̄ quibusdā Græcis quotidie:sic *quidam ex eo*
cæcitas ferri facilè possit, si non desint subsidia *quær.*
114 [q] valetudinū. ‖Democrit⁹ luminib⁹ amissis,al- p προσαιτεῖν
ba scilicet, & atra discernere nō poterat:at ve-
rò bona,mala:æqua,iniqua:honesta,turpia:vti- q v.c.*ad valitudinem.*
lia,inutilia:magna, parua poterat:& sine varie-
tate colorum licebat viuere beatè:sine notione
rerū nō licebat. Atq; hic vir impediri animi etiā
aciē adspectu oculorū arbitrabatur:&,cùm alij
sæpe,q̄ esset antè pedes,nō viderēt,[r] ille infini- r L.*ille infinitatem*
tatē omnē peregrinabatur,vt nulla in extremi-
tate cōsisteret. Traditū est etiā,Homerū cæcum
fuisse. At eius picturā,nō poësim,videmus. Quæ
regio,quę ora,qui loc⁹ Gręcię,[s] quę species for- s q.v. c. *quæ species, formáque pugnæ, quæ acies,*
mę,quę pugna,quę acies,q̄ remigiū,qui motus
hominū,qui ferarū,non ita expictus est,vt,quæ
ipse nō viderit, nos vt videremus,effecerit?quid
ergo aut Homero ad delectationē animi,ac vo-
luptatē, aut cuiquā docto defuisse vnquā arbi-
115 tramur?‖ aut,ni ita se res haberet,Anaxagoras,
aut hic ipse Democritus , agros, & patrimonia
sua reliquissēt:huic discēdi, quęrendiq; diuinæ
delectationi [36] toto se animo [t] dedidissēt? Ita- t L.*dedissent.*
que,augurē Tiresiā, quē sapientē fingūt Poëtæ,
nunquā inducūt deplorantē cæcitatē suā:at ve-
rò Polyphemū Homerus cùm immanē,ferūque
finxisset,cū ariete etiā colloquentem facit,eiús-
que laudare fortunas,q̄,quà vellet,ingredi pos-
ses,[37] &,quę vellet,attingere.[u] Rectè hic quidē,
nihilo enim erat ipse Cyclops, quàm aries ille,
prudentior.‖In surditate verò quídnā est mali?
erat surdaster M. Crassus:[x] sed aliud molestius,
q̄ malè audiebat,etiam si,vt mihi videbatur,in-
iuria. Epicurei nostri Græcè fari nesciunt, nec

Græci Latinè. ergo hi in illorum, & illi in horum sermone surdi: [y] omnésque ad nos in iis linguis, quas non intelligimus, quæ sunt innumerabiles, surdi profectò sumus. At vocẽ citharœdi non audiunt: ne stridorem quidem serræ tum cùm acuitur: aut grunnitũ, cùm iugulatur sus: nec, cùm quiescere volunt, fremitum murmurantis maris. Et, si cãtus eos fortè delectant, primùm cogitare debẽt, antequã hi sint inuenti, multos beatè vixisse sapienteis. deinde multò maiorem percipi posse legendis his, quàm audiendis, voluptatem. ‖ Tum, vt paulò antè cæ- 117
cos ad auriũ traducebamus voluptatem, sic licet surdos ad oculorum. etenim qui secum loqui poterit, sermonẽ alterius non requiret. Cõgerãtur in vnum omnia, vt idem oculis, & auribus captus sit: prematur etiã doloribus acerrimis corporis: qui primùm per se ipsi plerũque conficiunt hominem:[z] sin fortè longinquitate producti, vehementiùs tamen torquent, quàm vt causa sit, cur ferãtur: quid est tandẽ, dij boni: quod laboremus? portus enim præstò est, quoniã mors ibidẽm est, æternũ nihil sentienti receptaculum. ‖ Theodorus Lysimacho mortem 118
minitãti, Magnum verò, inquit, effecisti, si cantharidis vim consecutus es. Paulus Persæ deprecanti, ne in triumpho duceretur: In tua id, inquit, potestate est. Multa primo die, cùm de ipsa morte quæreremus: non pauca etiã postero, cùm ageretur de dolore, sunt dicta de morte: quæ qui recordetur, haud sanè periculũ est, ne non mortẽ aut optandam, aut certè non timendam putet. Mihi quidem in vita, seruanda videtur illa lex, quæ in Græcorũ conuiuiis obtinetur. [a] Aut bibat, inquit, aut abeat: Et rectè. Aut enim fruatur aliquis pariter cum aliis voluptate potandi: aut, ne sobrius, [b] in violentiam vinolentorum incidat, antè discedat: sic iniurias for

y L. *omnésque itidem nos*

z fort. *dein, sin fortè long.*

a ἢ πῖθι, ἢ ἄπιθι.

b q. v. c. *in violẽtiorum multorũ incid.* non pl.

rias fortunæ, quas ferre nequeas, defugiendo relinquas. Hæc eadem, quæ Epicurus, totidem
119 verbis [c] dicit & Hieronymus. ‖ [d] Quòd si iis Philosophis, quorum ea sententia est, vt virtus per se ipsa nihil valeat: omne, quod honestum nos, & laudabile esse [e] dicimus, id illi cassum quiddam, & inanis vocis sono decoratum esse dicant: [f] & tamen semper beatum esse censent sapientem: quid tandem à Socrate, & Platone, perfectísque Philosophis faciendum [g] putes? quorum alij tandem præstantiam in bonis animi esse dicunt, vt ab his corporis, & externa ob-
120 scurentur. ‖ Alij autem hæc ne bona quidem ducunt, in animo reponunt omnia. Quorum controuersiam solebat, tanquam honorarius arbiter, [h] iudicare Carneades. nam cùm quæcumque bona Peripateticis, eadē Stoicis commoda viderentur: neque tamen Peripatetici plus tribuerent diuitiis, bonæ valetudini, ceterísque rebus generis eiusdem, quàm Stoici: cùm ea, re, non verbis ponderarentur: causam esse dissidendi negabat. Quare hunc locum ceterarum disciplinarum Philosophi quemadmodum obtinere possint, ipsi viderint. Mihi tamen gratum est, quòd se sapientium perpetua bene viuendi facultate dignum quiddam Philoso-
121 phorum voce profitentur. ‖ Sed quoniam manè est eundum, has quinque dierum disputationes memoria comprehendamus. Equidem me etiam conscripturum arbitror. vbi enim meliùs vti possumus hoc, cuicuimodi est, otio? ad Brutúmque nostrū hos libros alteros quinque mittemus: à quo non modò impulsi sumus ad Philosophicas scriptiones, verùm etiam lacessiti. In quo quantum ceteris profuturi simus, non facilè dixerimus: nostris quidem acerbissimis doloribus, variísque, & vndique circumfusis molestiis alia nulla potuit inueniri leuatio.

c al. *dicit Hieronymus.*
d L. *Quòd si ij Philosophi.*
e q.v.c. *dicamus,*
f delenda videtur copulatio *&*
g q.v.c. *vides?*
h fort. *diiudicare*

Præfationum, quas M. Tullius Phi-
pemodum hypothesis. Reddunt enim
studia Philosophiæ contulerit. Peculia
schema complectitur.

DISPOSITIO PRAEFATIONIS
Librorum de Natura deorum.

Cicero hac præfatione	*Beneuolos obiurgatores placat, ut didicisse se gaudeant.*	*Causas adducens*	*Quare quæstionem de natura deorum instituerit.*	*Rationes assignat, nimirum*	*Quia de vniuersa Philosophia disserere instituit. Reddit autem rationem, cur*	
					Quia id tutissimum in tanta Philosophorũ dissensione videatur. Verum deos esse, Philosophorũ (paucis exceptis) consensu, & duce natura, constat.	
	Inuidos obtrectatores docet, ut reprehendisse pœniteat.		*Quare in hac quæstione Academicos potissimum sequatur.*			

losophicis libris præposuit, eadem est pro-
rationem cur Cæsarianis temporibus se ad
ria verò quædam huius præfationis hoc

1 Relicta oratoria, ad Philosophiæ studium se contulerit.
2 Cæsaris potissimũ tempore Philosophiam literis mandet.
3 Latinũ literis.
4 Διαλογικῶς.
5 Academικῶς.

Respondet

1 Non hoc studium nouum esse, sed à pueritia in eo institutum fuisse.
2 Ne, cùm vacet à repub. ocio langueat, & quærat aliquam inde consolationem.
3 Latinè, quòd putauit ad decus & laudem suæ ciuitatis pertinere. Effectus, quòd multi ad studium Philosophiæ inde sunt accensi. Et apparet Latinam linguam non magis inopem, quàm Græcam esse.
4 Quod in huiusmodi disputationibus ratione magis, quàm autoritate nitendum. Sic magis enitescit veritas: sicut nimium altercando amittitur.
5 Ne videatur causam desertam suscepisse. Nam quòd Academia abolita est visa, non Academiæ vitio, sed hominum tarditate euenit.

Quæstionem de figuris deorum, de sedibus, de actione, omittit.
Quæstionem verò de prouidentia Dei prosequitur.

Nempe

Quia de his summa Philosophorum dissensione certatur.

Ne in summo errore homines versentur.

M. T. CICERONIS

DE NATVRA DEORVM

AD MARCVM BRVTVM.

Liber primus.

De difficultate, necessitate, & vtilitate disputationis de Dijs, rationem reddit cur Philosophiam tractet, Academicósque sectetur. Velleium Epicureum aliorum de Dijs opiniones recensentem inducit, & quid ipse existimet, cuius deliramenta refutandi partes Cotta Academico tradit.

DISPVTANT

C. VELLEIVS Epicurus. C. COTTA Academicus. LVCILIVS BALBVS Stoicus. CICERO auditor disputationis.

CVM multæ res in Philosophia nequaquam 1
satis adhuc explicatæ sunt, tum perdifficilis, Brute, (quod tu minimè ignoras,) & perobscura quæstio est de natura deorum: quæ & ad [a] agnitionem animi pulcherrima est, & ad moderandam religionem necessaria. De qua tam variæ sunt doctissimorum hominum, támque discrepantes sententiæ, [1] vt magno argumento esse debeat, causam, id est, principium Philosophiæ, esse scientiam: prudenterque Academicos à rebus incertis assensionem cohibuisse. [2] quid est enim temeritate [b] fortius? aut quid tam temerarium, tamque indignum sapientis grauitate, atque constantia, quàm aut falsum sentire, aut, quod non satis explorate perceptum sit, & cognitum, sine vlla dubitatione defendere? * velut in hac quæstione, pleri- 2
que, quod maximè verisimile est, & quò omnes * duce natura vehimur, deos esse dixerunt: dubitare se Protagoras: nullos esse omnino Diagoras

a fort. cognitionem
b L. turpius? al. fœdius?
* Pulchrè hanc sententiā confirmat Polyb. lib. 13. καί μοι δοκεῖ μεγίστην θεῶν τοῖς ἀνθρώποις ἡ φύσις ἀποδεῖξαι τὴν ἀλήθειαν, καὶ μεγίστην αὐτῇ περιθεῖναι δύναμιν.

goras Melius, & Theodorus Cyrenaicus pu-
tauerunt. Qui verò deos esse dixerunt, [3] tanta
sunt in varietate, ac dissensione constituti, vt
eorum molestum sit annumerare sententias.
Nam & de figuris deorum, & de locis, atque
sedibus, & actione vitæ multa dicuntur: dé-
que his summa Philosophorum dissensione
certatur. [4] Quod verò maximè rem, causam-
que continet, est, [c] verùm nihil agant, nihil
moliantur, an ob omni curatione, & admini-
stratione rerum vacent: an contrà ab his, & à
principio omnia facta, & constituta sint, & ad
infinitum tempus regantur, atque moueantur:
[d] in primísque magna dissensio est: eáque nisi
diiudicatur, in summo errore necesse est ho-
mines, atque in maximarum rerum ignora-
3 tione versari. ‖ Sunt enim Philosophi, & fue-
runt, qui omnino nullam habere censerent hu-
manarum rerum procurationem deos. Quo-
rum si vera sententia est, quæ potest esse pie-
tas? quæ sanctitas? quæ religio? hæc enim
omnia, purè, ac castè tribuenda deorum numi-
ni ita sunt, si animaduertuntur ab his, etsi est
aliquid [e] à diis immortalibus hominum gene-
ri tributum. Sin autem [f] dij neque possunt nos
iuuare, nec volunt, [g] nec curant omnino: nec
quid agamus, animaduertunt, nec est quod [h] ab
his ad hominum vitam permanere possit: quid
est, quod vllos diis immortalibus cultus, ho-
nores, preces adhibeamus? In specie autem fictæ
simulationis, sicut reliquæ virtutes, [k] ita pietas
inesse non potest, cum quà simul & sanctita-
tem, & religionem tolli necesse est: quibus sub-
latis, perturbatio vitæ sequitur, & magna con-
4 fusio. ‖ Atque haud scio, an, pietate aduersus
deos sublata, fides etiam, & societas humani
generis, & vna excellentissima virtus, iustitia,
tollatur. Sunt autem alij Philosophi, & hi qui-

c L. *vtrùm nihil agant, nihil moliantur, ab omni curatione, & administratione rerum vacent:* &c.

d L. *in primísque de eo magna dissensio est: quæ nisi diiudicatur,* &c.

e v. c. *à deis*

f v. c. *dei*

g v. c. *nec omnino curant:*

h v. c. *ab iis* & ita L.

i v. c. *deis im.*

k v. c. *item*

dem magni, atque nobiles, qui deorum mente, atque ratione, omnem mundum administrari & regi censeant: neque verò id solùm, sed etiam ab iisdem vitæ hominum consuli, & prouideri; nam & fruges, & reliqua, quæ terra pariat: & tempestates, ac temporum varietates, cælíque mutationes, quibus omnia, quæ terra gignat, maturata pubescant, à diis immortalibus tribui generi humano putant: multáque, quæ dicentur in his libris, colligunt: quæ talia sunt, vt ea ipsa dij immortales ad vsum hominum fabricati pænè videantur. ‖ Contra quos Carneades ita multa disseruit, vt excitaret homines non socordeis ad veri inuestigandi cupiditatem. res enim nulla est, de qua tantopere non solùm indocti, sed etiam docti dissentiant. Quorum opiniones, cùm tam variæ sint, támque inter se dissidentes: alterum fieri profectò potest, vt earum nulla: alterum certè non potest, vt plus vna vera sit. Qua quidem in causa & [l] beneuolos obiurgatores placare, & inuidos vituperatores confutare possumus, vt alteros reprehendisse pœniteat, alteri se didicisse gaudeant. [m] Nam qui admonent, amicè docendi sunt: [5] qui inimicè insectantur, repellendi. ‖ Multum autem fluxisse video de libris nostris, quos cõplureis breui tempore edidimus, variúmque sermoné partim admirantium, vnde hoc philosophandi nobis subitò studium extitisset, partim, quid quaque de re certi haberemus, scire cupientium. Multis etiam sensi mirabile videri, eam nobis potissimùm probatã esse Philosophiam, quæ lucem eriperet, & quasi noctem quandam rebus offunderet, * desertæque disciplinæ, & iampridem relictæ, patrocinium nec opinatum à nobis esse susceptum. Nos autem nec subitò cœpimus philosophari: nec mediocrem à primo tempore ætatis in eo studio operam,

l v. c. *beniuolos*

m L. *Nam quiadmonent amicè, docendi sunt:*

* Academiã desertã disciplinam vocat, vt Iurisconsulti desertam causam τὸ ἐρημοδίκιον. Vide Alex. ab Alex. lib. 4. Geni. c. 4. & Chiliad. Erasmi.

operam, curámque consumsimus, &, cum mi-
nimè videbamur, tum maximè philosophaba-
mur [n]. Quod & orationes declarant, refertæ n L. *Quod*
Philosophorum sententiis: & doctissimorũ ho- *& orationes*
minũ familiaritates, quib. semper domus nostra *nostra decl.*
floruit: & principes illi, Diodorus, Philo, Antio-
7 chus, Posidonius, à quibus instituti sumus. ‖ Et
si omnia Philosophiæ præcepta referuntur ad
vitam, arbitramur nos & publicis & priuatis
in rebus ea præstitisse, quæ ratio & doctrina
præscripserit. Sin autem quis requirit, quæ
causa nos impulerit, vt hæc tam serò literis
mandaremus, nihil est, quod expedire tam faci-
lè possimus. Nam cùm otio langueremus, & is
esset reip. status, vt eam vnius consilio, atque
cura gubernari necesse esset: primùm ipsius
reip. causa Philosophiam nostris hominib. ex-
plicandam putaui, magni existimans interesse
ad decus & laudem ciuitatis, [o] res tam graueis, o V. C. *res*
tamque præclaras Latinis etiam literis conti- *tam grauis.*
9 neri. ‖ Eoque me minùs instituti mei pœnitet,
quòd facilè sentio, quàm multorum non modò
discendi, sed etiam scribendi studia commoue-
rim. complures enim Græcis institutionibus
eruditi, ea, quæ didicerant, cum ciuibus suis
communicare non poterant, quòd illa, quæ à
Græcis accepissent, Latinè dici posse diffiderét.
Quo in genere tantum profecisse videmur, vt
à Græcis ne verborum quidem copia vincere-
10 mur. ‖ Hortata est etiam, vt me ad hæc confer-
rem, animi ægritudo, fortunæ magna, & graui
commota iniuria. Cuius si maiorem aliquam
leuationé reperire potuissem, non ad hanc po-
tissimùm confugissem. Ea verò ipsa nulla ratio-
ne meliùs frui potui, quàm si me non modò ad
legendos libros, sed etiam ad totam Philoso-
phiam pertractandam dedissem. Omnes autem
eius partes, atque omnia mẽbra tum facillimè

noscuntur, cùm totæ quæstiones scribendo explicantur. est enim admirabilis quædam p continuatio, seriésque rerum, vt alia ex alia nexa, & omnes inter se aptę, colligatæque videantur: ‖ Qui autem requirunt, quid quaque de re ipsi 10
sentiamus, curiosiùs id faciunt, quàm necesse est. non enim q tam auctores in disputando, quàm rationis momenta quærenda sunt. Quin etiam obest plerumque iis, qui discere volunt, auctoritas eorum, qui se docere profitentur. desinunt enim suum iudicium adhibere: id habent ratum, quod ab eo, quem probant, iudicatum vident. Nec verò probare soleo id, r quod de Pythagoricis accepimus: quos ferunt, si quid affirmarent in disputando, cùm ex iis quæreretur, quare ita esset, respondere solitos, s *Ipse dixit.* Ipse autem, erat Pythagoras. tantum opinio præiudicata poterat, vt etiam sine ratione valeret auctoritas. ‖ Qui autem 11
t mirantur, nos hanc potissimùm disciplinam sequutos, his quatuor Academicis libris satis responsum videtur. Nec verò desertarum, relictarúmque rerum patrocinium suscepimus. non enim hominum interitu sententiæ quoque occidunt: sed lucem auctoris fortasse desiderant: vt hæc in Philosophia ratio contra omnia disserendi, nullámque rem apertè iudicandi, profecta à Socrate, repetita ab Arcesila, confirmata à Carneade, vsque ad nostram viguit ætatem: quam nunc propemodùm orbam esse in ipsa Græcia intelligo. Quod non Academiæ vitio, sed tarditate hominum arbitror contigisse. Nam si singulas disciplinas perspicere, magnum est: quanto maius omneis? quod facere iis necesse est, quibus propositum est, veri reperiendi causa, & contra omneis Philosophos, & pro omnibus dicere. ‖ Cuius rei tantæ, 12
támque difficilis facultatem consequutum esse

me

p συνέχεια,

q al. *tam auctoritatis in disputando,*

r L. *quod de Pythagoreis accepimus:* & ita v. c.

s αὐτὸς ἔφα

t v.c. *admirantur,*

me non profiteor : sequutum esse præ me fero. Nec tamen fieri potest, vt, qui hac ratione philosophentur, ij nihil habeant, quod sequantur. [u] Dictum est hac de re alio loco diligentiùs: sed quia nimis indociles quidam, tardíque sunt, admonendi videntur sæpiùs. non enim sumus ij, quibus nihil verum esse videatur : sed ij, qui omnibus veris falsa quædam adiuncta esse dicamus, tanta similitudine, vt in iis nulla insit certa iudicandi, & assentiendi nota. Ex quo exstitit & illud, multa esse probabilia: quæ quamquam non perciperentur, tamen quia visum haberent quendam insignem, & illustrem,

13 his sapientis vita regeretur. || Sed iam, vt omni me inuidia liberem, ponam in medio sententias Philosophorum de natura deorum. quo quidem loco conuocandi omnes videntur, qui, quę sit earum vera, iudicent. Tum demùm mihi procax Academia videbitur, si aut consenserint omnes, aut erit inuentus aliquis, qui quid verum sit, inuenerit. Itaque mihi libet exclamare, vt Statius in Synephebis:

,, *Prò deûm, popularium omnium adolescentium*
,, *Clamo, postulo, obsecro, oro, ploro, atq; imploro fidẽ.*

14 || Non leuissima de re, vt quæritur ille fieri in ciuitate facinora capitalia,

,, *Ab amico amante argentum accipere meretrix* [x] *non vult:*

sed vt adsint, cognoscant, animaduertant, quid de religione, pietate, sanctitate, cæremoniis, fide, iureiurando, quid de templis, delubris, sacrificiisque [y] solemnibus, quid de ipsis auspiciis, quibus nos præsumus, existimandum sit. hæc enim omnia ad hanc de diis immortalibus quæstionem referenda sunt. Profectò eos ipsos, qui se aliquid certi habere arbitrantur, addubitare coget doctissimorum hominum de maxi-

15 ma re tanta dissensio. || Quod cùm sæpe aliàs, tum

u v.c. *Dictũ est omnino hac de re* &c. & ita L.

x L. *non volt.*

y v. c. *solemnibus*, mendosè.

tum maximè animaduerti, cùm apud C. Cottam familiarem meum, accuratè sanè, & diligenter de diis immortalibus disputatum sit. Nam, cùm * feriis Latinis ad eum, ipsius rogatu, [z] accersitúque venissem, offendi eum sedentem in exhedra, & cum C. Velleio senatore disputantem: ad quem tum [a] Epicuri primas ex nostris hominibus deferebant. Aderat etiam Q. Lucilius Balbus: qui tantos progressus habebat in Stoicis, vt cùm excellentibus in eo genere Græcis compararetur. * Tum, vt me Cotta vidit, Peropportunè, inquit, venis. oritur enim mihi magna de re altercatio cum Velleio: cui, pro tuo studio, non est alienum te interesse. ‖ * At 16

quî mihi quoque videor, inquam, venisse, vt dicis, opportunè. tres enim trium disciplinarum principes conuenistis. M. enim Piso si adesset, nullius Philosophiæ, earum quidem, quæ in honore sunt, vacaret locus. * TVM Cotta, Si, inquit, liber Antiochi nostri, qui ab eo nuper ad Balbum missus est, vera loquitur: nihil est, quòd Pisonem, familiarem tuum, desideres. Antiocho enim Stoici cum Peripateticis [6] [a] re consentire videntur, verbis discrepare: quo de libro velim scire, Balbe, quid sentias. * EGÓNE? inquit ille. miror, Antiochum, hominem in primis acutum, non vidisse, interesse plurimum inter Stoicos, qui honesta à commodis non nomine, sed genere toto disiungerent: & Peripateticos, qui honesta [b] commiscerent commodis, vt ea inter se magnitudine, & quasi gradibus, non genere differrent. hæc enim est non verborum parua, sed rerum permagna dissensio. Verùm hæc aliàs: nunc quod cœpimus, si videtur. ‖ * MIHI verò, inquit 17

Cotta, videtur. Sed vt hic, qui interuenit, me intuens, ne ignoret, quæ res agatur, de natura agebamus deorum. Quæ cùm mihi videretur

perob

* Vide Alexādrum ab Alexandro, lib.5.cap.7.

z L. *arcessitúq; venisse*, & ita v. c.

* COTTA

a L. *Epicurei*

* CICERO

* COTTA

a O.V.C. *re concinere videntur*, & ita L.

* BALBVS

b O.V.C. *commiscerent cũ commodis*, & ita L.

* Vide prouerbium, θεῶν ἀγορά.

* COTTA

perobscura, vt semper videri solet: Epicuri ex Velleio sciscitabat sententiam. Quamobrem, inquit, Vellei, nisi molestum est, repete quæ cœperas. * REPETAM verò. quàmquam non mihi, sed tibi hic venit adiutor. ambo enim, inquit, arridens, ab eodem Philone nihil scire
18 didicistis. || * TVM ego, quid didicerimus, Cotta viderit: tu autem nolo existimes me adiutorem huic venisse, sed auditorem, & quidem æquum, libero iudicio, nulla eiusmodi adstrictum necessitate, vt mihi, velim, nolim, sit certa quædam tuenda sententia. * TVM Velleius, fidenter sanè, vt solent isti, nihil tam verens, quàm ne dubitare aliqua de re videretur, tanquam *modò ex deorum concilio*, & ex Epicuri intermundiis descendisset: Audite, inquit, [c] non commentitias, futileisque sententias, non opificem, ædificatorémque mundi Platonis de Timæo deum: nec anum fatidicam Stoicorum προνοιαν, quam Latinè licet prouidentiam dicere: neque verò mundum ipsum, animo & sensibus præditum, rotundum, ardentem, volubilem deum, portenta & miracula non differentium Philosophorum, sed
19 somniantium. || Quibus enim oculis intueri * potuit vester Plato fabricam illam tanti operis, qua construi à deo, atque ædificari mundum [d] facit? quæ molitio? quæ ferramenta? qui vectes? quæ machinæ? qui ministri tanti muneris fuerunt? quemadmodum autem obedire, & parere voluntati architecti aër, ignis, aqua, terra potuerunt? [7] Vnde verò ortæ illæ quinque formæ, ex quibus reliquæ formantur, aptè cadentes ad animũ efficiendum, pariendósque sensus? [e] longum est iter ad omnia, quæ talia sunt, vt optata magis, quàm inuenta videantur. || Sed illa palmaris quidem, quòd qui non modò natum mundum introduxerit, sed etiam

* VELLEIVS.

* CICERO.

c V. C. *non futileis, commentitiasq; sententias,*

* VELLEIVS & ita L.

* Mundum diuina prouidentia factũ, & etiam animo, & prouidentia præditum his verbis fatetur Plato, Οὕτως οὖν δὴ, κατὰ λόγον τὸν εἰκότα δεῖ λέγειν τόνδε τὸν κόσμον ζῶον. ἔμψυχον ἔννουν τῇ ἀληθείᾳ, διὰ τὴν τοῦ θεοῦ γενέσθαι πρόνοιαν.

d ποιεῖ:

e L. *longum est ad omnia.* & ita O. V. C.

[f] manu pœnè factum, is eum dixerit fore sempiternum. Hunc censes *primis*, vt dicitur, *labris* *gustasse* [g] physiologiam, qui quidquam, quod ortum sit, putét æternum esse posse? quæ est enim coagmentatio non dissolubilis? aut quid est, cuius principium aliquod sit, [h] nihil sit extremum? [i] Pronœa verò si vestra est, Lucili, eadem requiro, quæ paulò antè, ministros, machinas, [8] omnem [k] totius orbis designationem, atque apparatum: sin alia est, cur mortalem fecerit mundum, non quemadmodum Platonicus deus, sempiternum. ‖ Ab vtroque autem 21
sciscitor, cur mundi ædificatores repentè exstiterint, innumerabilia antè [l] secula dormierint. Non enim si mundus nullus erat, [m] secula non erant. Secula nunc dico, non ea, quæ dierum, noctiumque numero annuis cursibus conficiuntur. nam fateor ea sine mundi conuersione effici non potuisse: sed fuit quædam ab infinito tempore æternitas, quam nulla temporum circumscriptio metiebatur. spatio tamen, qualis ea fuerit, intelligi non potest: quod ne in cogitationem quidem cadit, vt fuerit tempus aliquod, nullum cùm tempus esset. ‖ Isto igitur 22
tam immenso spatio quæro, Balbe, cur Pronœa vestra cessauerit. Laborémne fugiebat? At iste nec attingit deum, nec erat vllus, cùm omnes naturæ numini diuino, cœlum, ignes, [n] terræ, maria parerent. Quid autem erat, quod concupisceret deus mundum signis, & luminibus, tanquam ædilis, ornare? si vt deus ipse meliùs habitaret: anteà videlicet tempore infinito in tenebris, tanquam in gurgustio, habitauerat. Pòst autem varietaténe eum delectari putamus, qua cœlum & terras exornatas videmus? quæ ista potest esse oblectatio deo? quæ si esset, non ea tamdiu carere potuisset. ‖ An hæc, vt ferè 23
dicitis, hominum causa à deo constituta sunt? Sapien

f σχεδὸν χειροποίητον, g q.v.c. *Physiologiam, id est, natura rationem*, mendosè. nam hoc totum, *id est, natura rationem*, ex glossa profectum est. h fort. *nullum sit extremum?* i L. *Pronœa verò vestra si eadem est. Lucili, eadem requiro*, k L. *totius operis designationem*, l v.c. *secla* m v.c. *secla* n v.c. *terra*,

Sapientúmne? Propter paucos ergo tanta est
facta rerum molitio. An stultorum? At primùm
causa non fuit, cur de improbis benè merere-
tur, deinde, quid est assequutus, cùm omnes
stulti sint sine dubio miserrimi: maximè quòd
stulti sunt. miserius enim stultitia quid possu-
mus dicere? deinde, quòd ita multa sunt incom-
moda in vita, vt ea sapientes commodorum
compensatione leniant, stulti nec vitare ve-
nientia possint, nec ferre præsentia. Qui verò
mundum ipsum animantem, sapientemque esse
dixerunt, o nullo modo viderunt animi natu-
ram, intelligentes in quam figuram cadere pos-
24 set: de quo dicam paulò pòst. ‖ Nunc autem
hactenùs admirabor eorum tarditatem, qui ani-
mantem immortalem, & eundem beatum, &
rotundũ esse velint, quòd ea forma vllam * ne-
get esse pulchriorem Plato. At mihi vel cylin-
dri, vel quadrati, vel coni, vel pyramidis videtur
esse formosior. Quæ verò vita p attribuitur isti
rotundo deo? nempe vt ea celeritate contor-
queatur, cui par nulla ne cogitari quidem pos-
sit. In qua non video vbinam mens constans, &
vita beata possit insistere: quodque in nostro
corpore, si minima ex parte significetur, mo-
lestum sit: cur hoc idem non habeatur mole-
stum in deo? terra enim profectò, quoniam
pars mundi est, pars est etiam dei. Atqui terræ
maximas regiones, inhabitabileis, atque incul-
tas videmus, quòd pars earum appulsu solis
exarserit, pars obriguerit niue, pruinaque, lon-
ginquo solis abscessu. quæ, si mundus est deus,
quoniam partes mundi sunt, dei membra par-
tim ardentia, partim refrigerata q dicenda sunt.
25 ‖ Atque hæc quidem vestra, Lucili. qualia verò
sint, ab vltimo repetam superiorum. THALES
* enim Milesius, qui primus de talibus rebus
quæsiuit, aquam dixit esse initium rerum, deum
autem,

o L. *nullo modo animi naturam intelligentes, non viderũt, in quam figuram cadere posset:*

* Plato in Timæo.

p L. *tribuitur isti* &c. & ita v.c.

q v.c. *ducenda sunt.*

* Vide Lactant. lib. 1. c. 5. Homer. sic, ὠκεανὸς, ὅσπερ γένεσις πάντεσσι τέτυκται, Pindarus, τὸ ὕδωρ ἄριστον.

autem, eam mentem, quæ ex aqua cuncta fingeret. Si dij possunt esse sine sensu, & mente, r cur aquæ adiunxit, si ipsa mens constare potest vacans corpore? ANAXIMANDRI autem opinio est, * natiuos esse deos, longis interuallis orienteis, occidenteísque, s eoque innumerabileis esse mundos. Sed nos deum, nisi sempiternum, intelligere qui possumus? ‖ POST 26 * Anaximenes, aëra deum statuit, eumq; gigni, esseque immensum, & infinitum, & semper in motu: quasi aut aër sine vlla forma deus esse possit, cùm præsertim deum non modò aliqua, sed pulcherrima specie esse deceat: aut non omne, quod ortum sit, mortalitas consequatur. INDE Anaxagoras, qui accepit ab Anaximene disciplinam, primus omnium rerum descriptionem, & modum, mentis infinitæ vi, ac ratione designari, & confici voluit: in quo non vidit, neque motum sensui coniunctum, & continentem, in infinito vllum esse posse: neque sensum omnino, quo non ipsa natura pulsa sentiret. Deinde si mentem istam quasi animal aliquid esse voluit, erit aliquid interius, ex quo illud animal nominetur: Quid autem interius mente? Cingitur igitur corpore externo. Quod quoniam non placet, aperta, simplexque mens, nulla re adiuncta, quæ sentire possit, fugere intelligentiæ nostræ vim, & notionem videtur. ‖ Crotoniates autem Alcmæo, qui soli, & lunæ, 27 reliquísque sideribus, animóque prætereà diuinitatem dedit: non sensit, sese mortalibus rebus immortalitatem dare. NAM Pythagoras, qui censuit, animum esse per naturam rerum omnem intentum, & commeantem; ex quo nostri animi carperentur, nó vidit distractione humanorum animorum discerpi, & dilacerari deum: & cùm miseri animi essent, quòd plerisq; contingeret tum dei partem esse miseram: quod

r L. *cur mentem aqua adiunxit? cur aquam menti, si ipsa mens*

* Sic Plutarchus, Αναξίμανδρος τὸν ἀςέρας οὐρανίους θεούς.

* Sic Plutarchus, Αναξιμένης ὁ μιλήσιος ἀρχὴν τῶν ὄντων ἀέρα ἀπεφήνατο, ἐκ γὰρ τούτου τὰ πάντα γίνεσθαι καὶ εἰς αὐτὸν πάλιν ἀναλύεσθαι.

s fort. *idémque innumerabileis esse*

quod fieri non potest. Cur autem quidquam ignoraret animus hominis, si esset deus? quomodo porrò deus iste, si nihil esset animus, aut
28 infixus, aut infusus esset in mundo? ‖ * Tum XENOPHANES, qui mente adiuncta, omne præterea, quod esset infinitum, deum voluit esse, de ipsa mente ita reprehenditur, vt ceteri: de infinitate autem vehementiùs, in qua nihil neque sentiens, t neque coniunctum esse potest. * Nam PARMENIDES commentitium quiddam coronæ similitudine efficit: Stephanen appellat, continentem ardore locis orbem qui cingit cœlum: quem appellat deum. In quo neque figuram diuinam, neque sensum quisquam suspicari potest. Multa eiusdem monstra, quippe qui bellum, qui discordiam, qui cupiditatem, ceteráque generis eiusdem ad deum reuocat: quæ vel morbo, vel somno, vel obliuione, vel vetustate delentur. Eademq; de syderibus: quæ reprehensa iam in alio, in hoc omit-
29 tantur. ‖ EMPEDOCLES * autem multa alia peccans, in deorum opinione turpissimè labitur. Quatuor enim naturas, ex quibus omnia constare vult, diuinas esse censet: quas & nasci, & extingui perspicuum est, & sensu omni carere. Nec verò PROTAGORAS, qui sese negat omnino de diis habere quod liqueat, sint, non sint, qualésve sint, quidquam videtur de natura deorum suspicari. u Quid DEMOCRITVS, qui tum imagines, earúmque circuitus x in deorum numero refert: tum illam na-

* Sic etiam Plutarch. Ὁμοῦ πάντα χρήματα ἦν· νοῦς δὲ αὐτὰ διῆρε, καὶ διεκόσμησε. Laërti⁹ sic, πάντα χρήματα ἦν ὁμοῦ, εἶτα νοῦς ἐλθὼν αὐτὰ διεκόσμησε· παρὸ, καὶ νοῦς ἐπεκλήθη.

t v. c. *neque coniunctum potest esse.*

* De Parmenide vide Gyraldum, dial. 3. in historia poëtarum. Plutarchus lib. 2. de placit. cap. 7. Παρμενίδης στεφάνας εἶναι περιπεπλεγμένας ἐπαλλήλους, τὴν μὲν ἐκ τοῦ ἀραιοῦ, τὴν δὲ ἐκ τοῦ πυκνοῦ, μικτὰς δὲ ἄλλας ἐκ φωτὸς καὶ σκότους μεταξὺ τούτων, καὶ τὸ περιέχον δὲ πάσας τείχους δίκην στερεὸν ὑπάρχειν. Vide Arist. de placit. Zenonis. Lactant. l. 2. c. 13. Eius versus citantur à Laërtio, & Plutarcho. Τέσσαρα γὰρ πάντων ῥιζώματα πρῶτον ἄκουε, Ζεὺς αἰθὴρ, Ἥρη τε φερέσβιος, ἠδ' Ἀϊδωνεὺς Νῆστίς τ', ἣ δακρύοις τέγγει κρούνωμα βρότειον. u L. *Quid?* x L. *in deorum numerum refert:*

turam, quæ imagines fundat, ac mittat. tum & scientiam, intelligentiamque nostram, nónne in maximo errore versatur? cùm idem omnino, quia nihil semper suo statu maneat, neget esse quidquam sempiternum: nónne deum ita tollit omnino, vt nullam opinionem eius reliquam faciat? Quid aër, quo DIOGENES APOLLONIATES vtitur deo, quem sensum habere potest, aut quam formam dei? ‖ IAM DE 30
PLATONIS inconstantia longum est dicere: qui in Timæo, patrem huius mundi nominari negat posse: in legum autem libris, quid sit omnino deus, y inquiri oportere non censet. Quòd verò sine corpore vllo deum vult esse, Græci dicunt, * ἀσώματον, id quale esse possit, intelligi non potest. careat enim sensu, necesse est, careat prudentia, careat voluptáte: quæ omnia vnà cum deorum notione comprehendimus. Idem & in Timæo dicit, & in legibus, * & mundum deum esse, & cœlum, & astra, & terram, & animos, [11] & eos, quos maiorum institutis accepimus: quæ & per se sunt falsa perspicuè, & inter sese vehementer repugnãtia.
‖ Atque etiam * XENOPHON paucioribus verbis 31
eadem ferè peccat. [z] facit enim in iis, quæ à Socrate dicta retulit, Socrátem disputantem, formam dei quęri non oportere: eundemque & solem, & animum deum dicere: & modò vnum, tum autem plureis deos. Quæ sunt iisdem in erratis ferè, quibus ea, quæ de Platone [a] diximus. ‖ Atque etiam ANTISTHENES in eo libro, 32
[b] qui Physicus inscribitur, populareis deos multos, naturalem vnum esse dicens, tollit vim, & naturam deorum. Nec multò secùs

Speu

y L. inquiri oportere. & ita v. c.

* Libro nimirum 7. Atheniensis hospes sic loquitur, Τὸν μέγιστον θεὸν καὶ ὅλον τὸν κόσμον φαμὲν οὔτε ζητεῖν δεῖν, οὔτε πολυπραγμονεῖν τὰς αἰτίας ἐρευνῶντας· οὐ γὰρ οὐδὲ ὅσιον εἶναι, τὸ δὲ ἔοικε πᾶν τούτου τοὐναντίον γιγνόμενον ὀρθῶς ἂν γίγνεσθαι.

* Ex Trismegisti dogmatib⁹ hoc hausit Plato.

z ποιεῖ

* in 10. de legibus his verbis, Καὶ πᾶσιν εἰς ψυχὴ χρωμένη νοῦν μὲν προσλαμβάνουσα ἀεὶ θεὸν, θεὸς οὖσα, ὀρθὰ καὶ εὐδαίμονα παιδαγωγεῖ πάντα. a al. *diximus.* b fort. *qui physiognomonicus inscribitur,* * lib. 4. τῶν ἀπομνημονευμάτων disputat cũ Euthydemo Socrates. l. 8. τῆς παιδείας, & l. 4. expe-

Speusippus, Platonem auunculum subsequens, & vim quandam dicens, qua omnia regantur, eamque animalem, euellere ex animis conatur
33 cognitionem deorum. ‖ ARISTOTELES quoque in tertio de Philosophia libro multa turbat, [12] à magistro Platone c vno dissentiens. modò enim menti tribuit omnem diuinitatem: modò mundum ipsum deum dicit esse: modò quendam alium præficit mundo, eique eas parteis tribuit, vt replicatione mundi quadam motum regat, atque tueatur: tum cœli ardorem deum dicit esse, non intelligens, cœlum mundi esse partem: quem alio loco ipse designarit deum. Quomodo autem cœli diuinus ille sensus in celeritate tanta conseruari potest? vbi deinde illi tot dij, si numeramus etiam cœlum deum? Cùm autem sine corpore idem vult esse deum, omni illum sensu priuat, & prudentia. Quo porrò modo mūdus moueri potest, carens corpore? aut quomodo semper
34 se mouens, esse quietus, & beatus potest? ‖ Nec verò eius condiscipulus XENOCRATES in hoc genere prudentior: in cuius libris, qui sunt de natura deorum, nulla species diuina describitur. deos enim octo esse dicit: quinque eos, qui in stellis vagis d nominantur: vnum, qui ex omnibus sideribus, quæ infixa cœlo sunt, ex dispersis quasi membris simplex sit putandus deus: septimum, Solem adiungit: octauamque, Lunam: qui quo sensu beati esse possint, intelligi non potest. Ex eadem Platonis schola PONTICVS Heraclides puerilibus fabulis refersit libros: e & tamen modò mundum, tum mentem diuinam esse putat: errantibus etiam stellis diuinitatem tribuit, sensuque deum priuat, & eius formam mutabilem esse vult: eodemque libro rursus terram, & cœlum refert in deos.
35 ‖ Nec * verò THEOPHRASTI inconstantia

c L. non dissentiens.

d fort. *numerantur:*

e fort. *& tum mundum, tum mentem, deū esse putat:*

* Fuit Speusippi auditor: inter opera ipsi⁹ sunt Allegoriæ Homericæ, ex quibus plurima hîc notat Velleius.

ferenda est. modò enim menti diuinum tribuit principatum: modò cœlo: tum autem signis, sideribúsque cœlestibus. Nec audiendus eius auditor STRATO, is, qui Physicus appellatur: qui omnem vim diuinam in natura sitam esse censet, quæ causas gignendi, augendi, minuendi habeat: sed careat omni sensu, & figura. || ZENO autem (vt iam ad vestros, Balbe, ve- 36
niam) naturalem legem, diuinam esse censet, eámque, vim obtinere recta imperantem, prohibentémque contraria. Quam legem quomodo efficiat animantem, intelligere non possumus. Deum autem animantem certè volumus esse. Atque hic idem alio loco * æthera, deum dicit esse, si intelligi potest nihil sentiens deus, qui numquam nobis occurrit neque in precibus, neque in optatis, neque in votis. Aliis autem libris [f] rationem quandam, [g] per omnem pertinentem naturam, [h] vt diuinam, esse affectam putat. Idem astris hoc idem tribuit, tum annis, mensibus, annorúmque mutationibus. Cùm verò * Hesiodi theogoniam interpretatur, tollit omnino [i] vsitatas, perceptásque cognitiones deorum. neque enim Iouem, neque Iunonem, neque Vestam, neque quemquam, qui ita appelletur, in deorum habet numero: sed rebus [k] inanimatis, atque mutis per quandam significationem hæc docet tributa nomina. || Cuius * disci- 37
puli ARISTONIS non minùs magno in errore sententia est: qui neque formam dei intelligi posse censeat, neque in diis sensum esse dicat: dubitétque omnino, deus animans nécne sit. CLEANTHES autem, qui Zenoné audiuit vnà cum eo, quem proximè nominaui, tum * ipsum mundum, deum dicit esse, tum totius naturæ menti, atque animo, hoc nomen tribuit:

* Sic Plutarc. de hoc dogmate, θεὸν δὲ καὶ τὸν κόσμον, καὶ τοὺς ἀστέρας, καὶ τὴν γῆν, τὸν δὲ ἀνθρώπων πάντων νοῦν, ἐν αἰθέρι.

f fort. *spiritũ quẽdam*, πνεῦμα,

g v. c. *per omnem naturã rerum pertinentem*, & ita L.

h fort. *deũ esse putat.*

* huius cõmentarij apud Laërtium nulla fit mentio.

i L. *insitas, præceptasq́;*

k L. *inanimis*, & ita o. v.c.

* Aristonem intelligi Zenonis discipulum notat Laërtius

* Plut. sic hoc dogma explicat, Θεὸν δὲ καὶ τὸν κόσμον, καὶ τοὺς ἀστέρας, καὶ τὴν γῆν, τὸν δὲ ἀνωτάτω πάντων νοῦν, ἐν αἰθέρι.

buit: tum vltimum, & altissimum, atque vndique circumfusum & extremum omnia cingentem, atque complexum ardorem, qui æther nominetur, certissimum deum iudicat. Idem quasi delirans in iis libris, quos scripsit * contra voluptatem, tum fingit formam quandam, & speciem deorum, tum diuinitatem omnem tribuit astris, tum nihil ratione censet esse diuinius. Ita fit, vt deus ille, quem mente noscimus, atque in animi notione, tanquam in vestigio, volumus reponere, nusquam pror-
38 sus appareat. || At PERSEVS, eiusdem Zenonis auditor, eos dicit esse habitos deos, à quibus magna vtilitas ad vitæ cultum esset inuenta: ipsasque res vtileis, & salutareis, deorum esse vocabulis nuncupatas: vt ne hoc quidem diceret: illa inuenta esse deorum, sed ipsa diuina. [13] m Quo quid absurdius, quàm aut res sordidas, atque deformeis deorum honore afficere, aut homines iam morte deletos, reponere in deos, quorum omnis cultus esset futurus in
39 luctu? || Iam verò CHRYSIPPVS, * qui Stoicorum somniorum vaferrimus habetur interpres, magnam turbam congregat ignotorum deorum, atque ita ignotorum, vt eos ne coniectura quidem informare possimus, cùm mens nostra quiduis videatur cogitatione posse depingere. ait enim, vim diuinam in ratione esse positam, & vniuersæ naturæ animo, atque mente: ipsumque mundum, deum dicit esse, & * eius animi fusionem vniuersam: tum eius ipsius principatum, qui in mente & ratione versetur, communémque rerum naturam, vniuersa, atque omnia continentem: tum fatalem vmbram, & necessitatẽ rerum futurarum: ignem præterea, & eum, quẽ antea dixi, æthera: tum ea, quæ natura fluerent, atque manarent, vt aquã, & terram, & aëra, & solem, lunam, sidera, vni-

l v. c. nominatur, & ita L.

* hoc titulo nullus est apud Laërtium liber.

m fort. Quæso quid absurdius,

* Apud Lucianũ, etiam mercator ipsius miratur, ipséque profitetur ἀγχίνειαν τῶν λόγων πλεκτάνας αἷς συμποδίζει τοὺς προσομιλοῦντας καὶ ἀποφράττει, καὶ σιωπᾶν ποιεῖ

* τὸ πνεῦμα in Stoicorũ placitis vocat Plutarchus.

* Defendit hoc Lucilius, impugnat Epiphanius.

uersitatemque rerum, qua omnia continerentur: atque homines etiam eos, qui immortali-
tatem essent consecuti. ‖ Idemque disputat, 40
æthera esse eum, quem homines Iouem appel-
larent: quique aër per maria manaret, eum esse
Neptunum: terram eam, quæ Ceres diceretur.
Similique ratione persequitur vocabula reli-
quorum deorum, idemque etiam legis * perpe-
tuæ, & æternæ vim, quæ quasi dux vitæ, & ma-
gistra officiorum sit, Iouem dicit esse: eadem-
que n fatalem necessitatem appellat, sempiter-
nam rerum futurarum veritatem: quorum nihil
tale est, vt in eo vis diuina inesse videatur. Et
hæc quidem in primo libro de natura deorum.
‖ in secundo autem vult Orphei, Musæi, Hesio- 41
di, Homeriq; fabellas accommodare ad ea, quæ
ipse primo libro de diis immortalibus dixerit:
vt etiam veterrimi poëtæ, qui hæc ne suspicati
quidē sint, Stoici fuisse videantur. Quem * Dio-
genes Babylonius consequens in eo libro, qui
inscribitur de Minerua, partum Iouis, ortum-
que virginis ad physiologiam traducēs, disiun-
git à fabula. ‖ Exposui ferè non Philosopho- 42
rum iudicia, sed delirantium somnia. nec enim
multò absurdiora sunt ea, quæ poëtarum voci-
bus fusa, ipsa suauitate nocuerunt: qui & ira
inflammatos, & libidine furenteis induxerunt
deos: fecerūtque vt eorum bella, pugnas, * præ-
lia, vulnera videremus: odia præterea, o dissi-
dia, discordia, * ortus, interitus, * querelas, la-
mentationes, effusas in omni intemperantia
libidines, * adulteria, vincula, cum humano ge-
nere concubitus, p mortalesque ex immortali
procreatos. ‖ Cum poëtarum autem errore cō- 43
iungere licet portenta * magorum, AEgyptio-
rúmque in eodem genere dementiā: tum etiam
vulgi opiniones, quæ in maxima inconstantia,
veritatis

* Legē æternam etiam *κοινὸν* vocari, *καὶ διὰ πάντων ἐρχόμενον* apud Laërtium in Zenone legimus.

n *εἱμαρμένην ἀνάγκην*

* hunc Cicero in Officiis magnum & grauē Stoicum vocat, vixit annis 88.

* Iliad. 8.

o q. v. c. *discidia*,

* vt Hesiodi Theogonia.

* vt Thetidis Iliad. 1.

* Iliad. 14.

p v. c. *mortalisque*

* Horū autem auctorem fuisse Zoroastem credit Epiphanius.

* Lege Eusebium de præparat. Euang. lib. 2. c. 1.

veritatis ignoratione versantur. Ea qui consideret, quàm inconsultè ac temerè dicantur, venerari Epicurum, & in eorum ipsorum numero, de quibus hæc quæstio est, habere debeat. solus enim vidit, primùm esse deos, quòd in omnium animis eorum notionem impressisset ipsa natura. Quæ est enim gens, aut quod genus hominum, quod non habeat sine doctrina anticipationem quandam deorũ? quam appellat * πρόληψιν Epicurus, id est, anteceptam animo rei quandam informationem, sine qua nec intelligi quidquã, nec quæri, nec disputari possit? Cuius rationis vim, atque vtilitatem ex illo cælesti Epicuri de regula, & iudicio volumine accepimus. Quod igitur fundamentum huius quæ-
44 stionis est, id præclarè iactum videtis. ‖ Cum enim non instituto aliquo, aut more, aut lege sit opinio constituta, maneatque ad vnum omnium firma consensio: intelligi necesse est, esse deos, quoniã insitas eorum, vel potiùs innatas cognitiones habemus. De quo autem omnium natura consentit, id verum esse necesse est. Esse igitur deos confitendũ est. Quod quoniam ferè constat inter omneis non Philosophos solùm, sed etiam indoctos; fateamur constare illud etiam, hanc nos habere siue anticipationem, vt antè dixi, siue prænotionem deorum. sunt enim rebus nouis noua ponenda nomina, vt Epicurus ipse πρόληψιν appellauit, quam antea nemo
45 eo verbo nominarat. ‖ Hanc igitur habemus, vt deos beatos, & immortaleis putemus. Quę enim nobis natura informationem deorum ipsorum dedit, eadem insculpsit in mẽtibus, vt eos æternos, & beatos haberemus. Quod si ita est, verè exposita illa sententia est ab Epicuro; *Quod æternum, beatúmque sit, id nec habere * ipsum negotij quidquam, nec exhibere alteri. itaque ꝗ neque ira, neque gratia teneri, quòd, quæ talia essent, imbecilla*

* Hanc anticipationé his verbis desinit Laërtius, τὴν πρόληψιν λέγουσιν οἱονεὶ κατάληψιν, ἢ δόξαν ὀρθὴν, ἢ ἔννοιαν ἢ καθολικὴν νόησιν ἐναποκειμένην, τοῦτ' ἔστι μνήμην τοῦ πολλάκις. οἷον τὸ τοιοῦτόν ἐστιν ἄνθρωπος. ἅμα γὰρ τῷ ῥηθῆναι ἄνθρωπος, εὐθὺς κατὰ πρόληψιν, καὶ ὁ τύπος αὐτοῦ νοεῖται, προηγμένων τῶν αἰσθήτων.

* vide Lactant. de opificio Dei.

ꝗ for. *neque ira, ira tangi, neque gr.*

essent omnia. Si nihil aliud quæreremus, nisi vt deos piè coleremus, & vt superstitione liberaremur, satis erat dictum, nam & præstans deorum natura, hominum pietate coleretur, cùm & æterna esset, & beatissima. habet enim venerationem iustam quidquid excellit: & metus omnis à vi atque ira deorum pulsus esset. intelligitur enim, à beata, immortalíque natura & iram, & * gratiam segregari: quibus remotis, nullos à superis impendere metus. * Sed ad hanc confirmandam opinionem inquirit animus & formam, & vitam, & actionem mentis, atque agitationem in deo. ‖ Ac de forma quidem partim natura nos admonet, partim ratio docet. nam à natura habemus * omneis omniũ gentium speciem nullam aliam, nisi humanam, deorum. quæ enim alia forma occurrit vnquam aut vigilanti cuiquam, aut dormienti? Sed, ne omnia reuocentur ad primas notiones, ratio hoc idem ipsa declarat. ‖ Nam cum præstantissimam naturam, vel quia beata est, vel quia sempiterno conuenire videatur, eandem esse pulcherrimam, quæ compositio membrorum, quæ conformatio lineamentorum, quæ figura, quæ species humana potest esse pulchrior? vos quidem, Lucilij, soletis (nam Cotta meus modò hoc, modò illud) cum artificium effingitis, fabricámque diuinam, quàm sint omnia in hominis figura non modò ad vsum, verùm etiam ad venustatem apta, describere. ‖ Quòd si omnium animantium formam vincit hominum figura, deus autem animans est: ea figura profectò est, quæ pulcherrima sit omniũ: quoniamq; deos beatissimos esse constat, beatus autem esse sine virtute nemo potest, nec virtus sine ratione constare, nec ratio vsquam inesse, nisi in hominis figura: hominis esse specie deos confitendum est. Nec tamẽ ea species, corpus

46 47 48

* vide Lactant. de ira Dei.

* Deorum forma, quã statuit Epicurus.

r fort. *omnes omnium gentium homines speciem,* &c.

corpus est: sed quasi corpus: nec habet sanguinem, sed quasi sanguinem. ‖ Hæc quamquã & inuenta sunt acutiùs, & dicta subtiliùs ab Epicuro, quàm vt quiuis ea possit agnoscere: tamẽ fretus intelligẽtia vestra, dissero breuiùs, quàm causa desiderat. Epicurus autem, qui res occultas, & penitus abditas non modò viderat animo, [14] s sed etiam sic tractat, vt manu, docet eam esse vim & naturam deorum, vt primùm non sensu, sed mente cernatur: nec soliditate quadam, nec ad numerum, vt ea, quæ ille propter firmitatem στερέμνια appellat, sed imaginibus, similitudine, & transitione perceptis: t cùm infinita simillimarum imaginum species ex innumerabilibus indiuiduis exsistat, [15] u & ad eos affluat, cùm maximis voluptatibus in eas imagines mentem intentam, infixamque nostram intelligentiam, capere quæ sit & beata natura, & æterna.

50 ‖ Summa verò vis infinitatis, x & magna, ac diligenti contemplatione dignissima est: in qua intelligi necesse est, eam esse naturam, vt omnia omnibus paribus paria respondeant: hanc * ἰσονομίαν appellat Epicurus, id est, æquabilem tributionem. Ex hac igitur illud efficitur, si mortalium tanta multitudo sit, esse immortalium non minorem: &, si, quæ interimant, innumerabilia sint, etiam ea, quæ conseruent, infinita esse debere.

51 ‖ Et * quærere à nobis, Balbe, soletis, quæ vita deorum sit, quæque ab iis degatur ætas. Ea videlicet, quã nihil beatius, nihil omnino bonis omnibus affluentius excogitari potest. nihil enim agit: nullis occupationibus est implicatus: nulla opera molitur: sua sapientia, & virtute gaudet: habet exploratum fore se semper cùm in maximis, tum in æternis voluptatibus. ‖ Hunc deum ritè beatum dixerimus, vestrum verò laboriosissimum, siue enim ipse mundus,

s L. *sed etiã sic tractat, vt manu ducat: docet eã esse vim*, &c.

t L. *deinde, cùm infinita* & *simill.*

u L. *& ad nos affluat*,

x fort. *& magna, & dilig.* fort. *magna, ac diligenti*, &c. deleta copulatione, *&*

* Laërtius, φησὶ δὲ παρερχομένου ἐνδοτέρω, καὶ ἰσοταχῶς αὐτὰς κινεῖν τὸ κινοῦ.

* Altera diuisionis pars de vita deorum.

deus est, quid potest esse minùs quietum, quàm
nullo puncto temporis intermisso, versari cir-
cum axem cæli admirabili celeritate? nisi quie-
tum autem, nihil beatum est, siue in ipso mun-
do deus inest aliquis, qui regat, qui gubernet,
qui cursus astrorum, mutationes temporum,
rerum vicissitudines, ordinésque conseruet, ter-
ras & maria contemplans, hominum commo-
da, vitásque tueatur: næ ille est implicatus mo-
lestis negotiis, & operosis.|| Nos autem beatam
vitam in animi securitate, & in omnium vaca-
tione munerum ponimus. docuit enim nos
idem, qui cetera, natura effectum esse mundum:
nihil opus fuisse fabrica, y cámque rem ei esse
tam facilem, quam vos negatis effici sine diui-
na posse solertia, * vt innumerabileis natura
mundos effectura sit, efficiat, effecerit. * Quod
quia quemadmodum natura efficere sine ali-
qua mente possit, non videtis: vt tragici Poëtæ,
cùm explicare argumenti exitum non potestis,
z confugitis ad deum.|| Cuius operam profectò 54
non desideraretis, si immensam, & intermina-
tam a in omneis parteis magnitudinem regio-
num videretis: in quam se iniiciens animus, &
intendens, ita latè, longéque peregrinatur, vt
nullam tamen oram vltimi videat, in qua pos-
sit insistere. In hac igitur immensitate latitudi-
num, longitudinum, altitudinum, infinita vis
innumerabilium volitat atomorum: quæ, inter-
iecto inani, cohærescunt tamen inter se, & aliæ
alias apprehendentes continuantur: ex quo ef-
ficiuntur hæ rerum formæ, atque figuræ: quas
vos effici posse sine follibus, & incudibus, non
putatis. b Itaque imposuistis in ceruicibus no-
stris sempiternum dominum, quem dies, & no-
cteis timeremus. Quis enim non timeat omnia
prouidentem, & cogitantem, & animaduerten-
tem, & omnia ad se pertinere putantem, curio-
sum,

y v. c. *támque eam rem esse facilem, quàm vos* &c.

* Plutarch. lib. 2. plac. c. 1. Δημόκριτος καὶ ἐπίκουρος καὶ τούτων μαθητὴς μητρόδωρος, ἀπείρους κόσμους ἐν τῷ ἀπείρῳ κατὰ πᾶσαν περίστασιν.

* Ex quo Platonis loco hæc deprompta sint, vide Apud Bitu-leium.

z θεὸς ἀπὸ μηχανῆς.

a v. c. *in his partis*

b L. *Itaque imposuistis ceruicibus nostris*

ſum, & plenum negotij deum. ‖ Hinc * vobis * vide Gell. li.6.c.21.
exſtitit primùm illa fatalis neceſſitas, quã ἱμαρμένην dicitis: vt quidquid accidat, id ex æterna veritate, cauſarúmque continuatione fluxiſſe dicatis. Quanti autem hæc Philoſophia æſtimãda eſt, cui, tanquã aniculis, & iis quidẽ indoctis, fato fieri omnia videantur? Sequitur μαντικὴ veſtra, quæ Latinè diuinatio dicitur: qua tanta imbueremur ſuperſtitione, ſi vos audire vellemus, vt haruſpices, augures, harioli, vates, &
56 coniectores nobis eſſent colendi. ‖ His terroribus ab Epicuro ſoluti, & in libertatem vindicati, nec metuimus eos, quos intelligimus, nec ſibi fingere vllam moleſtiã, nec alteri quærere: & piè, ſanctéque colimus naturam excellẽtem, atque præſtantem. Sed elatus ſtudio, vereor, ne longior fuerim. Erat autem difficile, rem tantã, támque præclaram, incohatam relinquere. quãquam non tam dicendi mihi ratio habẽda fuit,
57 quàm audiendi. ‖ * Tvm Cotta, comiter, vt ſolebat, * Atqui, inquit, Vellei, niſi tu aliquid dixiſſes, nihil ſanè ex me quidem audire potuiſſes. mihi enim non tam facilè in mentem venire ſolet, quare verum ſit aliquid, quàm quare falſum. Idque cùm ſæpe, tum, cùm te audirem paulò antè contigit. Roges, me, qualem deorum naturam eſſe ducam: nihil fortaſſe reſpondeam. Quæras, putémne talem eſſe, qualis modò à te ſit expoſita: nihil dicam mihi videri minùs. Sed antequam aggrediar ad ea, quæ à te diſputata
58 ſunt, de teipſo dicam quid ſentiam. ‖ Sæpe enim de L. Craſſo, [c] familiari tuo illo, videor audiſſe, cùm te togatis omnibus ſine dubio anteferret, & paucos tecum Epicureos è Græcia compararet. Sed, quòd ab eo te mirificè diligi intelligebam, arbitrabar illum propter [d] beneuolentiam id vberius dicere. Ego autẽ, etſi vereor laudare præſentem; iudico tamẽ de re obſcura, atque

* COTTA

* Altera pars huius libri.

c v.c. *familiare illo tuo*, & ita L.

d v.c. *beniuolentiam*

atque difficili à te dictũ esse dilucidè: neq; sen-
tentiis solùm copiosè, sed verbis etiã ornatiùs,
quàm solent vestri. ‖ Zenoné, quem Philo no-
ster e coryphæũ appellare Epicureorũ solebat,
cùm Athenis essem, audiebam frequenter, &
quidem ipso auctore Philone: credo, vt faciliùs
iudicarem, quàm illa bene refellerentur, cùm à
principe Epicureorum accepissem quemadmo-
dũ dicerentur. Non igitur ille, vt plerique, sed
isto modo, vt tu, distinctè, grauiter, ornatè. sed
quod in illo mihi vsu sæpe venit, idem modò,
cùm te audiré, acciderat, vt molestè ferrem, tan-
tum ingeniũ (bona venia me audies) in tam le-
ueis, ne dicam in tam ineptas sẽtẽtias incidis-
se. ‖ Nec ego nũc ipse aliquid afferam melius. 60
vt enim modò dixi, omnibus ferè in rebus, &
maximè in physicis, quid non sit, citiùs, quàm
quid sit, dixerim. Roges me, quid, aut qualis sit
deus: auctore * vtar Simonide: de quo cùm
quæsiuisset hoc idẽ tyrãnus Hiero, deliberandi
causa sibi vnũ diem postulauit. cùm idem ex eo
postridie quæreret: biduum petiuit. cùm sæpius
duplicaret numerũ dierum, admiránsque Hiero
f quæreret, cur ita faceret? Quia, quãto, inquit,
diutiùs considero, tanto mihi res videtur ob-
scurior. Sed Simonidé arbitror (non enim Poë-
ta solùm suauis, verùm etiã ceteroqui doctus,
sapiensq; traditur) g quia multa venirent in mẽ-
tem acuta atq; subtilia, dubitantẽ, quid eorum
esset verissimum, desperasse omnem veritatem.
‖ Epicurus verò tuus (nam cum illo malo disse- 61
rere, quàm tecũ) [16] quid dicit, quod non modò
Philosophia dignũ esset: sed etiã mediocri pru-
dentia? Quæritur primùm in ea quæstione, quæ
est de natura deorũ, síntne dij, necne sint. Dif-
ficile est negare, credo, si in cõtione quæratur:
sed in eiuscemodi sermone, & consessu, facilli-
mum. Itaq; ego ipse Pontifex, qui cærimonias,
religio

e κορυφαῖον τὸν πρῶτον τῶν χορευτῶν

* Epiphanius Eudæmoné quédam comicum citat, qui simili ferè vsus est sententia. Tertullian. Thaletem simile quid Crœso respondisse scribit. de Simonide vide multa apud Giraldum in historia Poëtarum.

f v. c. *requireret,*

g fort. *quia multa venirent ei in mentem acuta, &c.*

religionésque publicas sanctissimè tuédas arbitror, is hoc, quod primum est, esse deos, persuaderi mihi, non opinione [h] solùm, sed etiã ad veritaté planè velim. multa enim occurrunt, quæ conturbent, vt interdum nulli esse videãtur. ‖

62 Sed vide, quàm tecũ agam liberaliter, quæ communia sunt vobis cum ceteris Philosophis, non attingam, vt hoc ipsum: placet enim omnibus ferè, mihiq; ipsi in primis, deos esse. itaque non pugno. rationem tamen eã, quæ à te affertur, nõ satis firmam puto. Quòd enim omnium gentiũ, generumque hominibus ita videretur, id satis magnũ esse argumentum dixisti, cur esse deos confiteremur. Quod cùm leue per se, tum etiam falsum est. primum enim vnde notæ tibi sunt opiniones nationum? equidem arbitror multas esse genteis sic immanitate efferatas, vt apud eas nulla suspicio deorum sit. ‖

63 Quid? Diagoras, atheos qui dictus est, posteaque * Theodorus, nónne apertè deorum naturam sustulerunt? nam Abderites quidem * Protagoras, cuius à te modò mentio facta est, sophistes * temporibus illis vel maximus, cùm in principio libri sui sic posuisset, [i] DE DIIS NEQVE VT SINT, neque vt non sint, habeo [k] dicere, Atheniensium iussu vrbe, atque agro est exterminatus: librique eius in contione combusti. Ex quo equidem existimo, tardiores ad hanc sententiam profitendam multos esse factos, quippe cùm pœnam ne dubitatio quidem effugere potuisset. ‖

64 Quid de sacrilegis, quid de impiis, periurisque dicemus?

" *---Tubulus si Lucius vmquam,*
" *Si Lupus, aut Carbo, aut Neptuni filius,*

vt ait Lucilius, putasset esse deos tam periurus, aut tam impius fuisset? Non est igitur tam explorata ista ratio ad id quod vultis, confirmandum, quàm videtur. Sed quia commune est hoc argumentum, aliorum etiam Philosophorum, omittam

h vos *solùm*, non comparet in aliquot v.c.

* Theodorus audiuit Zenonem Brysonem, Pyronem, vt ait Suidas, Laërtius Aristippi fuisse auditorem tradit.

* vide Philostratum, Suidam, & Laërtium.

* circa quartam & septuagesimã Olympiadem.

i Περὶ θεῶν οὐκ ἔχω εἰδέναι οὔτε ὡς εἰσὶν, οὔτε ὡς εἰσὶν, οὔτε ὡς οὗς εἰσί.

k fort. *scire.*

omittam hoc tempore: ad vestra propria venire malo. ‖ Condoce esse deos. doce me igi- 65
tur, vnde sint, vbi sint, quales sint corpore, animo, vita. Hæc enim scire desidero. Abuteris ad omnia atomorum regno, & licentia,[17] hinc, *quodcumque in solum venit*, vt dicitur, effingis, atque efficis.[18] l Quæ primùm nullæ sunt. * nihil enim, quod vacet corpore: corporibus autẽ omnis obsidetur locus: ita nullũ inane, nihil esse indiuiduum potest. Hæc ego nunc physicorum oracula fundo, vera, an falsa, nescio: sed veri tamen similiora, quàm vestræ. ‖ ista enim 66
flagitia Democriti, siue etiam antè * Leucippi, esse corpuscula quædam læuia, alia aspera, rotunda alia, partim angulata, curuata quædam, & quasi adunca: ex his effectum esse cælum, atque terras, nulla cogente natura, sed concursu quodam fortuito. Hanc tu opinionem, C. Vellei, vsque ad hanc ætatem perduxisti, priúsque te quis de omni vitæ statu, quàm de ista auctoritate deiecerit. antè enim iudicasti, Epicureum te esse oportere, quàm ista cognouisti. Ita necesse fuit aut hæc flagitia animo concipere, aut susceptæ Philosophiæ nomen amittere. ‖ [19] 67
Quid enim mereas, vt Epicureus esse desinas? Nihil equidem, inquis, vt rationem vitæ beatæ, veritatemque deseram. Ista igitur est veritas? Nam de vita beata nihil repugno: quam tu ne in deo quidem esse censes, nisi planè otio langueat. Sed vbi est veritas? In mundis, credo, innumerabilibus, omnibus minimis temporum punctis, aliis nascentibus, aliis cadentibus: m an in indiuiduis corpusculis, tam præclara opera, nulla moderante natura, nulla ratione, fingentibus? Sed oblitus liberalitatis meæ, qua tecum paulò antè vti cœperam, plura complector. Concedam igitur, ex indiuiduis constare omnia: ‖ Quid ad rem? deorum enim natura 68
quæritur.

l L. *Quæ primum nullæ sunt. nihil est enim minimum. deinde nullum est inane. nihil enim, quod v.*

* vide Lact. lib. de falsa sapientia, cap. 17.

m L. *aut in indiuid. corpusculis, tam pr. op. nullam mo. nat. nulla rat. fingentibus.*

quæritur. Sint sanè ex atomis. non igitur æterni. quod enim ex atomis sit, [20] n id natum aliquando sit. Si natum, nulli dij antè, quàm nati. Et si ortus est deorum, interitus sit, necesse est, vt tu paulò antè de Platonis mundo disputabas. Vbi igitur illud vestrum beatum, & æternum? quibus duobus verbis significatis deum. Quod cùm efficere vultis, in dumeta correpitis. ita enim dicebat, non corpus esse in deo, sed quasi corpus: nec sanguinem, sed quasi sanguinem.

69 ‖ Hoc persæpe facitis, vt, cùm aliquid non verisimile dicatis, & effugere reprehensionem velitis, afferatis aliquid, quod omnino ne fieri quidem possit: vt satius fuerit, idipsum de quo ambigebatur, concedere, quàm tam impudenter resistere: velut Epicurus, cùm videret, si atomi ferrentur in locū inferiorem * suopte pondere, nihil fore in nostra potestate, quòd esset eorum motus certus, & necessarius: inuenit quo modo necessitatem effugere, quod videlicet Democritum fugerat, ait, atomum, cùm pondere & grauitate directò deorsum feratur, declinare o paululum. Hoc dicere turpius est, quàm illud, quod vult, non posse descendere.

70 ‖ Idem facit contra dialecticos: à quibus cùm traditum sit, in omnibus disiunctionibus, in quibus, aut etiam, aut non, poneretur, alterutrum verum esse: pertimuit ne, si concessum esset huiusmodi aliquid. Aut viuet cras, aut non viuet Epicurus, alterutrum fieret necessarium. Totum hoc aut etiam, aut non, negauit esse necessarium. Quo quid dici potest obtusius? Vrgebat Arcesilas Zenonem, cùm ipse omnia falsa diceret, quæ sensibus viderentur: Zeno autem nonnulla visa esse falsa, non omnia. Timuit Epicurus, ne, si vnum visum esset falsum, nullum esset verum. omneis sensus veri nuncios dixit esse. nihil horum, nisi callidè gra-

n L. *id natū aliquando sit necesse est. Si nat.*

* Epicurus (vt notat Plutarch.) atomis triplicem motū assignauit, vnum, κατὰ σάθμην, seu ad lineam: alterum, κατὰ παρέγκλισιν, seu obliquum: tertiū sursum, κατὰ πληγὴν.

o ἐλάχιστον.

uiorem enim plagam accipiebat, vt leuiorem
repelleret. || Idem facit in natura deorum. dum 71
indiuiduorum corporum concretionem fugit,
ne interitus, & dissipatio consequatur, negat
esse corpus deorum, sed tanquam corpus: nec
sanguinem, sed tanquam sanguinem. Mirabile
videtur, quòd non rideat haruspex, cùm haru-
spicem viderit. hoc mirabilius, quòd vos inter
vos risum tenere possitis. non est corpus, sed
quasi corpus. Hoc intelligerem, quale esset, si
id in cereis fingeretur, aut fictilibus figuris. in
deo quid sit quasi corpus, aut quasi sanguis, in-
telligere non possum. ne tu quidem Vellei: sed
non vis fateri. || ista enim à vobis quasi dictata 72
redduntur: quæ Epicurus oscitans [p] halucina-
tus est, cùm quidem gloriaretur, vt videmus
[q] in scriptis, se magistrum habuisse nullum.
[21] Quod & non prædicanti, [r] tam facilè qui-
dem credam: sicut mali ædificij domino glo-
rianti se architectum non habuisse. nihil enim
* olet ex Academia, nihil ex Lyceo, nihil ne è
puerilibus quidem disciplinis. * Xenocratem
audire potuit: quem virum! dij immortales!
& sunt [s] qui putant audiuisse: ipse non vult.
credo plus nemini. Pamphilum quendam, Pla-
tonis auditoré, ait à se Sami auditum. ibi enim
adolescens habitabat cum patre, & fratribus,
quòd in eam pater eius Neocles [t] agripeta ve-
nerat. || Sed, cùm agellus eum non satis ale- 73
ret, vt opinor, ludi magister fuit. Sed hunc Pla-
tonicum mirificè contemnit Epicurus: ita me-
tuit: ne quid vnquam didicisse videatur. In
Nausiphane Democriteo tenetur: quem cùm à
se non neget auditum, vexat tamen omnibus
contumeliis. Atqui si hæc Democritea non au-
disset, quid audierat? quid est in physicis Epi-
curi non à Democrito? nam etsi quædam com-
mutauit, vt, quod paulò antè [u] de inclinatione
atomorum

p L. *allucinatus est.*
q fort. *in eius scriptis,*
r L. *tamen facilè equidem credam:* & ita o. v.c.
* Vide prouerbium, Olet ex Academia.
* Athenis enim concesserat iterum, quo tempore Socrates in Academia florebat, octodecim annis natus.
s q. v.c. *qui putent*
t *κληροῦχος*
u fort. *de declinatione atomorum*

atomorum dixi, tamen pleraque dicit eadem,
atomos, inane, imagines, infinitatem locorum,
innumerabilitatémque mundorum, eorum or-
tus, & interitus, omnia ferè, quibus naturæ ra-
74 tio continetur. || Nunc istuc quasi corpus, &
quasi sanguinē, quid intelligis? ego enim scire
te ista meliùs, quàm me, non fateor solùm, sed
etiam facilè patior. Cùm quidem semel dicta
sunt, quid est, quod Velleius intelligere possit,
Cotta non possit? Itaq; corpus quid sit, sanguis
quid sit, intelligo: quasi corpus, & quasi san-
guis, quid sit, nullo prorsus modo intelligo.
Nec tu me celas, vt Pythagoras solebat alie-
nos: nec consultò dicis occultè, tanquam
x Eraclitus: sed, quod inter nos liceat, ne tu
75 quidem intelligis. || Illud video pugnare te,
species vt quædam sit deorum, quæ nihil con-
creti habeat, nihil solidi, nihil expressi, nihil
eminentis, sitque pura, leuis, perlucida. Dice-
mus ergo idem, quod in * Venere Coa: corpus
illud non est, sed simile corpori: nec ille fusus,
& candore mixtus rubor, sanguis est: sed quæ-
dam sanguinis similitudo: sic in Epicureo deo
non res, sed similitudines rerum esse. Fac, id,
quod ne intelligi quidem potest, mihi esse
persuasum cedò mihi istorum adumbratorum
76 deorum lineamenta, atque formas. || Non de-
est hoc loco copia rationum, quibus docere
velitis, humanas esse formas deorum: primùm
quòd ita sit informatum, y anticipatúmque
mentibus nostris, vt homini, cùm de deo co-
gitet, forma occurrat humana: deinde, vt quo-
niam rebus omnibus excellat natura diuina,
forma quoque esse pulcherrima debeat: nec
esse humana vllam pulchriorem. Tertiā ratio-
nem affertis, quod nulla in alia figura domi-
77 cilium mentis esse possit. || z Primum igitur
quidque consideremus quale sit, arripere enim

x *L. Heraclitus: cui cognomentum σκοτεῖνος* cuius librū Euripides cū Socrati propter affectatā obscuritatem obtulisset, rogarétque cuiusmodi videretur, respondisse fertur ea quæ intellexit præclara esse, & sic iudicare etiā ea quæ non intellexerit, op⁹ tamē habere natatore Delio.

* De Venere Coa, vide Strab. Plin. Ouid. & Athæne. in dipnosophi. lib. 13.

y q. v. c. *& anticipatum mentibus*

z q. v. c. *Primum igitur quidq; consi.*

mihi videmini quaſi veſtro iure rē nullo mo-
do probabilem. Quis tam cæcus in contem-
plandis rebus vmquam fuit, vt nō videret ſpe-
cies iſtas hominum collatas in deos, aut con-
ſilio quodam ſapientum, quo faciliùs animos
imperitorum ad deorum cultum à vitæ praui-
tate conuerterent: aut ſuperſtitione, vt eſſent
ſimulacra, quæ venerantes, deos ipſos ſe adire
crederent? Auxerunt autem hæc eadem poëtæ,
pictores, opifices. Erat autem non facile agen-
teis aliquid, & molienteis deos, in aliarum for-
marum imitatione ſeruare. Acceſſit etiam iſta
opinio fortaſſe, quòd homini homine nihil
pulchrius videatur. || Sed tu hoc, phyſice, non 78
vides, quàm blanda conciliatrix, & quaſi ſui
ſit lena natura? An putas vllam eſſe terra, maríque beluam, quæ non ſui generis belua maxi-
mè delectetur? quod ni ita eſſet, cur non geſti-
ret taurus equæ contrectatione, equus vaccæ?
An tu aquilam, aut leonem, aut delphinum vl-
lam anteferre cenſes figuram ſuæ? Quid igitur
mirum, ſi hoc eodem modo homini natura
præſcripſit, vt nihil pulchrius quàm hominem
putaret, eam eſſe cauſam, cur deos hominum
ſimileis putaremus? || Quid cenſes, ſi ratio eſſet 79
in beluis? non ſuo quaſque generi plurimum
tributuras fuiſſe? At mehercle ego (dicam enim,
vt ſentio) quamuis amem ipſe me, tamen non
audeo dicere, pulchriorem eſſe me,[a] quàm ille
fuit taurus, qui vexit Europam. Non enim hoc
loco de ingeniis, aut de orationibus noſtris,
ſed de ſpecie, figuráque quæritur. Quòd ſi fin-
gere nobis, & iungere formas velimus: qualis
ille maritimus Triton pingitur[22] [b] natantibus
inuehens beluis, adiunctis humano corpori,
nolis eſſe? Difficili loco verſor. Eſt enim vis
tanta naturæ, vt homo nemo velit niſi hominis
ſimilis eſſe. Et quidem formica formicæ. || Sed 80
tamen

a v.c. *quam ille fuerit taurus*, & ita L.

b ſic o.v.c.

tamen cuius hominis? quotus enim quisque formosus est? Athenis cùm essem, è gregibus ephæborum vix singuli reperiebantur. Video, quid arriseris. sed tamen ita res se habet. Deinde nobis, qui, concedentibus Philosophis antiquis, adolescentulis delectamur, etiam vitia sæpe iucũda sunt.* Nęuus in articulo pueri delectat Alcæum. At est corporis macula, næuus, Illi tamen hoc lumen videbatur. * Q. Catulus, huius collegæ, & familiaris nostri pater dilexit municipem tuum Roscium: in quem etiam illud est eius,

„ *Constiteram, exorientem auroram forte salutans,*
„ *Cùm subito à læua Roscius exoritur.*
„ *Pace mihi liceat, cælestes, dicere vestra,*
„ *Mortaleis visus pulchrior esse deo.*

23 c Huic pulchrior deo? At erat, sicut hodie est, peruersissimis oculis. Quid refert, si hoc ipsum falsum, & venustum illi videbatur?
81 ‖ Redeo ad deos, ecquos si non tam strabones, at d petulos esse arbitramur? ecquos næuum habere? ecquos silos, flaccos, frontones, capitones, quæ sunt in nobis? an omnia emendata in illis? detur id vobis. Num etiam est omnium facies? nam si plures: aliam esse alia pulchriorem necesse est. Igitur aliquis non pulcherrimus deus. Si vna omnium facies est, florere in cælo Academiam necesse est. Si enim nihil inter deum, & deum differt: nulla est apud deos cognitio, nulla perceptio.
82 ‖ Quid si etiam, Vellei, falsum illud omnino est, nullam aliam nobis de deo cogitantibus speciem, nisi hominis, occurrere? taménne ista tam absurda defendes? nobis fortasse e si occurrit, vt dicis: Iouem, Iunonem, Mineruã, Neptunum, Vulcanum, Apollinem, reliquos deos, ea facie nouimus, qua pictores, fictorésque voluerunt: neque solũ facie, sed etiam ornatu, ætate, atque vestitu, at non

* Prouerb. Suũ cuique pulchrum.

* Vide Crinitum lib. 2. de poëtis Latinis, & Giraldum lib. 10. Historiæ poëticæ.

c L. *Hui pulchrior deo?*

d L. *petulos*

e fort. *sic occurrit,*

f fort. *Iouémq;,&c.*

AEgyptij, nec Syri, nec ferè cuncta barbaries. firmiores enim videas apud eos opiniones esse de bestiis quibusdã, quàm apud nos de sanctissimis templis, & simulacris deorũ. ‖ Etenim fa- 83
na multa expoliata, & simulacra deorũ de locis sanctissimis ablata videmus à nostris. at verò ne fando quidem auditũ est. * crocodilum, aut, ibim, aut felem violatũ ab AEgyptio. Quid igitur censes? Apim illum sanctum Egyptiorum bouem, nónne deum videri AEgyptiis? tam hercle, g quam tibi illam nostram * Sospitam, quam tu numquam h ne in somnis quidem vides, nisi cum pelle caprina, cum hasta, cum scutulo, cum calceolis repandis. At nõ est talis Argiua, nec Romana Iuno. Ergo alia species Iunonis. i Argiuis, alia Latinis. Et quidem alia nobis Capitolini, alia Afris Ammonis Iouis.
‖ Non pudet igitur Physicum, id est, speculato- 84
rem, venatorémque naturæ, ab animis consuetudine imbutis, petere testimonium veritatis? isto enim modo dicere licebit Iouem semper barbatum, Apollinẽ semper imberbem, cæcios oculos Mineruæ, cæruleos esse Neptuni. Et quidem Athenis laudamus Vulcanum eum, quem fecit * Alcmenes : in quo stante atque vestito leuiter apparet claudicatio non deformis. Claudũ igitur habebimus deum, quoniam de Vulcano sic accepimus. Age & hic vocabulis deos esse facimus, quibus à nobis nominan-
tur. ‖ At primùm quot hominum linguæ, tot 85
nomina deorũ. Non enim, vt tu Velleius, quocumque veneris, sic idem in Italia Vulcanus, idem in Africa, idem in Hispania. Deinde nominum non magnus numerus ne in pontificiis quidem nostris, deorum autem innumerabilis. An sine nominibus sunt? istud quidem ita vobis dicere necesse est. Quid enim attinet, cùm vna facies sit, plura esse nomina? quàm bellum erat,

* De hisce Aegyptiorum monstris fusè infrà lib. 2.

g v.c. *quam tibi illã vestram Sos.*

* Vide hîc Bituleium

h ὐδὲ κατ' ὄναρ

i fort. *alia Argiuis, alia Romanis, alia Latinis.*

* Præclara huius monumẽta vide apud Pausaniã & Plinium.

rat, Vellei, confiteri potiùs nescire quod nescires, quàm ista effutientem [k] nauseare, [l] atque ipsum sibi displicere? An tu mei similem putas esse, aut tui deum? profectò non putas. Quid ergo? solem dicam, aut lunam, aut cælum, deum? ergo etiam beatum. Quibus fruentem voluptatibus? & sapientem. Quî potest esse in eiusmodi trunco sapientia? Hæc vestra sunt. ¶ Si igitur nec humano visu, quod docui: nec tali aliquo, quod tibi persuasum est: quid dubitas negare deos esse? Non audes. Sapienter id quidem. Etsi hoc loco non populum metuis, sed ipsos deos. Noui ego Epicureos [24] omnia sigilla [m] numerantes: quamquam video nonnullis videri, Epicurum, ne in offensionem Atheniésium caderet, verbis reliquisse deos, re sustulisse. Itaque in illis selectis eius, breuibúsque senteтiis, quas appellatis κυρίας δόξας, hæc, vt opinor, prior sententia est. [n] *Quod beatum & immortale est, id nec habet, nec exhibet cuiquam negotium.* In hac ita exposita sententia, sunt qui existiment, [25] quod ille [o] inscitia planè loquédi fecerit, fecisse consultò. De homine minimè vafro malè existimant. Dubiũ est enim, vtrùm aliquid dicat iste beatũ & immortale, an, si quod sit beatum, id esse immortale. ¶ Non animaduertunt, hic eum ambiguè locutum esse: sed multis aliis locis & illum, & Metrodorum tam apertè, quàm paulò antè te. Ille verò deos esse putat: nec quéquam vidi, qui magis ea, quæ timenda esse negaret, timeret, mortem dico, & deos. Quibus mediocres homines non ita valde mouentur, his ille clamat omnium mortalium menteis esse perterritas. Tot millia latrocinantur, morte proposita. Alij omnia, quæ possunt, fana cõpilant. Credo, aut illos mortis timor terret, aut hos religionis. ¶ Sed quoniã non audes (iam enim cũ ipso Epicuro loquar) negare esse deos: quid

k ναυτιᾶν

l fort. *atque ipsam tibi disp.*

m L. *venerantes:*

n τὸ μακάριον, καὶ ἄφθαρτον οὔτε αὐτὸ ἔχει πράγματα, οὔτε ἄλλῳ παρέχει.

o L. *inscientia planè loquendi*

est, quod te impediat aut solem, aut lunam, aut mundũ, aut mentẽ aliquã sempiternã in deorũ natura ponere? Nunquam vidi, inquis, animam rationis, consiliíque participem in vlla alia, nisi humana figura? Quid? solis numquinã, aut lunæ aut quinq; errantiũ siderũ simile vidisti. sol duabus vnius orbis vltimis partibus definiens motum, cursus annuos conficit. p Huius hanc illustrationem eiusdẽ incensa radiis menstruo spatio luna complet. Quinque autẽ stellæ eundem orbem tenentes aliæ propiùs à terris, aliæ remotiùs, ab iisdem principiis, disparibus temporibus eadem spatia conficiunt. 89

‖ Numquid tale, Epicure, vidisti? Ne sit igitur sol, ne luna, ne stella: quoniã nihil esse potest nisi quod attigimus, aut vidimus. Quid? deũ ipsum q numne vidisti? cur igitur credis esse? tollamus ergo omnia, quæ aut historia nobis, aut noua ratio affert. Ita fit, vt mediterranei mare esse non credant. Quæ sunt tantæ animi angustiæ vt, * si Seriphi natus esses, nec vmquã egressus ex insula in qua lepusculos, vulpeculásque sæpe vidisses, non crederes leones & pantheras esse, cùm tibi, quales essent, diceretur? si verò de elephanto quis diceret, etiã r irrideri te putares?

90 ‖ Et tu quidẽ, Vellei, non vestro more, sed dialecticorũ s quæ funditus gẽs vestra non nouit: 26 t argumẽti sententiã conclusisti: Beatos esse deos sumsisti. Concedimus. Beatũ autẽ sine virtute neminem esse posse. Id quoq; damus, & libenter quidem. Virtutẽ autẽ sine ratione constare nõ posse. Conueniat id quoq; necesse est. * Adiũgis, nec rationẽ esse, nisi in hominis figura. Quẽ tibi hoc daturũ putas? si enim ità esset, quid opus erat te gradatim istuc peruenire? quid autẽ est istuc gradatim? sumsisses tuo iure. Nã à beatis ad virtutem, à virtute ad rationem video te venisse gradibus. A ratione ad humanam figu

p L. *Huius hanc lustrationem*

q L. *numnam vid.*

* Seriphius hîc, pro homine simplice & imperito per Antonomasiam, vide hîc Bitulcium.

r. q. v. c. *viderí*

s L. *quem funditus gens* &c.

t fort. *argumẽto sententiam conclus.*

*Rationem esse posse sine humana figura.

ã figurã quo modo accedis? Præcipitare istuc uidẽ est, non descendere. ‖ Nec verò intelligo, ur maluerit Epicurus deos hominum simileis icere, quã homines deorum. Quæres, quid inersit. Si enim hoc illi simile sit, esse illud huic ideo. Sed hoc dico, non ab hominibus formæ igurã peruenisse ad deos. dij enim semper fueũt, & nati nunquã sunt, si quidem æterni sunt uturi, at homines nati. antè igitur humana for ıa, quàm homines, ea, qua erant forma dij imıortales. Non ego illorum, humana forma, sed ıostra, diuina dicenda est. Verùm hoc quidẽ, vt oletis. Illud quæro, quæ fuerit tanta fortuna. ihil enim in rerũ natura ratione factũ esse vul. is. ‖ Sed tamen quis iste tantus casus? vnde tam elix cõcursus atomorum, vt repentè homines leorũ forma nascerentur? semina deorũ decilisse de cælo in terras putamus, & sic homines atrum simileis extitisse? vellem diceretis: deoum cognationẽ agnoscerem nõ inuitus. Nihil ale dicitis: sed casu esse factum, vt deorũ simies essemus. Et nunc argumenta quęrenda sunt, quibus hoc refellatur? vtinam tam facilè vera nuenire [u] posśé, quàm falsa cõuincere. Etenim enumerasti memoriter, & copiosè, vt mihi quilem admirari liberet, in homine esse Romano antam scientiã, vsque à Talete Milesio de naura deorum Philosophorum sententias. ‖ Omnésque tibi illi delirare visi sunt, qui sine manious & pedibus constare deum posse decreuerunt? [x] nec hoc quidem vos mouet, cõsideranteis, quę sit vtilitas, quæq; opportunitas in homine mẽbrorũ, vt iudicetis, membris humanis deos non egere? quid enim pedibus opus est sine ingressu? quid manibus, si nihil cõprehendatur? quid reliqua descriptione omnium corporis partiũ, in qua nihil inane, nihil sine causa, nihil superuacaneũ est? Itaq; nulla ars imi-

u v. c. *possim*, & ita L.

x v. c. *ne hoc quidem*

tari solertiam naturæ potest. Habebit igitur linguã deus, & nõ loquetur: dẽteis, palatũ, fauceis, nullum ad vsum: quæque procreationis causa natura corpori affinxit, ea frustra habebit deus: nec externa magis, y quàm interiora, 27 cor, pulmones, iecur, ceteráque detracta vtilitate, quid habent venustatis: quandoquidem hęc esse in deo propter pulchritudinem vultis. || Istisne fidentes somniis non modò Epicurus, & 94
Metrodorus, & Hermacus contra Pythagoram, Platonem, Empedoclémque dixerunt, sed meretricula etiam Leontium, contra Theophrastum scribere a ausa sit? 28 scito quidem illa sermone, b & Attico. Sed cùm tantum Epicuri hortus habuerit licentiæ, etiam soletis queri: Zeno quidem etiam litigabat, quid dicam Albutium? nam Phædro nihil elegantius, nihil humanius. sed stomachabatur senex, siquid asperiùs dixeram: cùm Epicurus contumeliosissimè Aristotelem vexarit: Phædoni Socratico turpissimè maledixerit: Metrodori sodalis sui, fratrem, Timocratem, quia nescio quid in Philosophia dissentiret, 29 totis voluminibus conciderit: in Democritum ipsum, quem secutus est, fuerit ingratus: * Nausiphanem, magistrum suum, à quo nihil didicerat, tam malè acceperit. Zeno quidem non eos solùm, qui tum erant, Apollodorum, c Syllum, ceterósque figebat maledictis, sed Socratem ipsum, parentem Philosophiæ, Latino verbo vtens, scurram Atticum fuisse dicebat: Chrysippum numquam nisi 30 Chesippum vocabat. || Tu 95
ipse paulò antè, cùm tanquam senatum Philosophorum citares summos viros desipere, delirare, dementeis esse dicebas. Quorum si nemo verum vidit de natura deorum, verendum est, ne nulla sit omnino. Nam ista, quæ vos dicitis, sunt tota commentitia, vix digna lucubratione

anicula

y L. *quàm interiora, cor, pulmones, iecur, cetera, quæ detracta vtilitate, q d habent ven.*

a fort. *ausa est?*

b L. *& Attico: sed tamen tantum Epic. hortus habuit licentia. Etiã soletis queri: Zeno quidẽ* &c.

* De hac discipuli ingratitudine Laë. ἤγαγεν αὐτὸν εἰς ἔχθραν τοιαύτην, ὥστε μὴ λοιδορεῖσθαι καὶ ἀποκαλεῖν διδάσκαλον, πλεύμονά τε αὐτὸν ἐκάλει, καὶ ἀγράμματον, καὶ ἀπατεῶνα.

c L. *Sylleum ceteros, figebat ma.* & ita v. c.

anicularum. non enim sentitis, quàm multa
vobis suscipienda sint, [d] si impetraueritis, vt
concedamus eandem esse hominum, & deo-
rum figuram. Omnis cultus, & curatio corpo-
ris erit eadem adhibenda deo, quæ adhibetur
homini: ingressus cursus, [e] accubatio, incli-
natio, sessio, comprehensio, ad extremum etiam
96 sermo, & oratio. || Nam quod & mares deos,
& fæminas esse dicitis, quid sequatur videtis.
Equidem mirari satis non possum, vnde ad
istas opiniones vester ille princeps venerit. Sed
clamare non desinitis, retinendum hoc esse,
deus vt beatus immortalísque sit. Quid autem
obstat, quo minùs sit beatus, si nō sit bipes? aut
ista siue beatitas, siue beatitudo dicenda est
(vtrumque omnino durum, sed vsu molien-
da nobis verba sunt) verùm ea, quæcumque
est, cur aut in solem illum, aut in hunc mun-
dum, aut in aliquam mentem æternam, figura
membrísque corporis vacuam, cadere nòn po-
97 test? || Nihil aliud dicis, nisi nunquam vidi so-
lem, aut mundum beatum. Quid? mundum,
præter hunc, vmquámne vidisti? negabis. Cur
igitur non sexcénta millia esse mundorum, sed
innumerabilia ausus est dicere? Ratio docuit.
Ergo hoc te ratio non docebit, cum prӕstantis-
sima natura [f] quæratur, eáque beata, & æterna,
quæ sola in diuina natura sunt, [g] vt immorta-
litate vincamur ab ea natura, sic animi præstā-
tia vinci: atque vt animi, item corporis? cur igi-
tur, cùm ceteris rebus inferiores simus, forma
pares sumus? ad similitudinē enim [h] deo pro-
piùs accedebat humana virtus, quàm figura. An
quidquā tam puerile dici potest (vt eundem lo-
cū diutius vrgeā) quàm si ea genera belluarum,
quæ in rubro mari, Indiáve gignātur, nulla esse
8 dicamus? || Atqui ne curiosissimi quidē homi-
nes exquirendo audire tā multa possunt, quàm

d v.c. *si impetraritis* & ita L.
e v.c. *accubitio*, & ita L.
f L. *quaeritur*, & ita v. c.
g fort. *nos, vt immortalitate vincimur sic animi pr.*
h fort. *dei*

sunt multa, quæ terra, mari, paludibus, fluminibus exsistunt. Quæ negemus esse, quia nũquam vidimus. Ipsa verò quàm nihil ad rem pertinet, quæ vos delectat maximè, similitudo? Quid? canis nónne similis lupo? atque, vt Ennius,

„ *Simia quàm similis, turpissima bestia, nobis?*

At mores in vtroque dispares Elephanto beluarũ nulla prudentior. At figura quæ vastior? de bestiis loquor. ‖ Quid? inter ipsos homines. 99
nónne & simillimis formis dispares mores,[i] & moribus figura dissimilis? etenim si semel, Vellei, suscipimus genus hoc argumenti, attende quò serpat. tu enim sumebas, nisi in hominis figura rationem inesse non posse. sumet alius, nisi in terrestri: nisi in eo, qui natus sit: nisi in eo, qui adoleuerit: nisi in eo, qui didicerit: nisi in eo, qui ex animo constet, & corpore caduco, & infirmo: postremò nisi in homine, atque mortali. Quod si in omnibus his rebus obsistis, quid est, quòd te vna forma cõturbet? his enim omnibus, quæ proposui, adiunctis, in homine rationem esse, & mentem videbas. Quibus detractis, deum tamen nosse te dicis, modò lineamenta maneant. Hoc est non considerare, sed quasi sortiri, quid loquare. ‖ Nisi fortè ne hoc 100
quidem attendis, non modò in homine, sed etiam in arbore, quidquid superuacaneum sit, aut vsum non habeat, obstare. Quàm molestum est vno digito plus habere? quid ita? quia nec speciem, nec vsum alium quinque desiderant. Tuus autem deus non digito vno redũdat, sed capite, collo, ceruicibus, lateribus, aluo, tergo, poplitibus, manibus, pedibus, feminibus, cruribus. Si vt immortalis sit, quid hæc ad vitam membra pertinent? quid ipsa facies? magis illa, cerebrum, cor, pulmones, iecur. hæc enim sunt domicilia vitæ. Oris quidem habitus ad vitæ firmitatem nihil pertinet. ‖ At eos vitu- 101
perabas,

[i] al. *& moribus consimilibus figura diss.*

erabas, qui ex operibus magnificis, atque ræclaris, cùm ipsum mundum, cùm eius ıembra, cœlum, terras, maria, cúmque horum ısignia, solem, lunam, stellásque vidissent, úmque temporum mutationes, maturitates, icissitudinésque cognouissent, suspicati essent liquam excellentem esse, præstantémque na-ıram, quæ hæc fecisset, moueret, regeret, gu-ernaret. Qui, etiamsi aberrant à coniectura, ideo tamen quid sequantur. Tu quod opus andem magnum, & egregium habes, quod ffectum diuina mente videatur, [k] ex quo esse eos suspicere? Habeo, inquis, in animo insitam nformationem quandam dei. Et barbati qui-lem Iouis, 31 [l] galeatæ Mineruæ. Num igi-ur taleis putas? Quantò meliùs hæc vulgus mperitorum, qui non membra solùm hominis leo tribuunt, sed vsum etiam membrorum. lant enim arcum, sagittas, hastam, clypeum, uscinam, fulmen, &, si, actiones, quæ sint leorum, non vident, nihil agentem tamen leum non queunt cogitare. Ipsi, qui irriden-ur, Aegyptij, nullam beluam, nisi ob aliquam tilitatem, quam ex ea caperent, consecraue-unt. 32 Ibes * maximam vim serpentium con-iciunt, cùm sint aues excelsæ, cruribus rigidis, orneo, proceróque rostro: auertunt pestem ab Aegypto, [m] cùm volucreis angueis ex vasti-ate Libyæ vento Africo inuectas interficiunt, atque consumunt. Ex quo fit, vt illæ, nec norsu viuæ noceant, nec odore mortuæ. * Possum de ichneumonum vtilitate, de cro-odilorum, de felium dicere: sed nolo esse longus. [n] Ita concludam tamen, beluas à bar-baris

k al. *ex quo deos esse suspicere?*

l fort. *& galeata Minerua.*

* Vide Plinium, lib. 10. cap. 28. Herodotus in Euterpe sic describit, Εἶδος δὲ τῆς ἴβιος τόδε, μέλαινα δεινῶς πᾶσα, σκέλεα δὲ φορέει γεράνου, πρόσωπον δὲ ἐς τὰ μάλιστα ἐπίγρυπον, μέγαθος ὅσον κρέξ. τῶν μὲν δὴ μελαινέων τῶν μαχομένων πρὸς τοὺς ὄφεις, ἥδε ἰδέη. Vide Solinum.

m v. c. *cùm volucris anguis ex vastitate*

* Vide Aristotelem de historia animalium, lib. 9. cap. 6. Plinium, lib. 8. cap. 24. & 25. Nicandrum in Theriacis.

n L. *ita concludam tamen beluas à barbaris propter* & ita 4. c.

:nsu : nec esse in ea vllam soliditatem, neque
andem ad numerum permanere, eamque esse
us visionem, vt similitudine, & transitione
:rnatur, neque deficiat vmquam ex infinitis
orporibus similium accessio : ex eoque fieri,
t in hæc intenta mens nostra, beatam illam
aturam, & sempiternam putet. Hoc, per ipsos
eos, de quibus loquimur, quale tandem est?
am si tantum modò ad cogitationem valent,
ec vllam habent soliditatem, nec eminen-
am: quid interest, vtrùm de hippocentauro,
n de deo cogitemus? omnem enim talem
onformationem animi ceteri Philosophi mo-
ım inanem vocant : vos autem aduentum in
nimos, & introitum imaginum dicitis. ‖ Vt
gitur T. Gracchum cùm videor concionantem
ı Capitolio videre, [34] de M. Octauio defe-
:ntem sitellam, tum eum motum animi dico
sse inanem : tu autem & Gracchi, & Octauij
nagines remanere, quæ, in Capitolium cùm
eruenerint, tum ad animum meum referan-
ır. hoc idem fieri in deo, cuius crebra facie
ellantur animi: ex quo esse beati, atque æterni
ıtelligantur. Fac imagines esse, quibus pul-
:ntur animi. species duntaxat [s] obiicitur quæ-
am. ‖ Num etiam cur beata sit? cur æterna?
uæ autem istæ imagines vestræ, aut vnde? à
)emocrito omnino hæc licentia. Sed & ille
eprehensus à multis est, nec vos exitum repe-
itis : totaque res vacillat, & claudicat. Nam
uid est, quod minùs probari possit, quàm
ımnium in me incidere imagines Homeri,
ırchilochi, Romuli, Numæ, Pythagoræ, Pla-
onis, [t] nec ex forma, qua illi fuerunt? quo
nodo ergo illi? & quorum imagines? * Or-
heum poëtam docet Aristoteles numquam
uisse, & hoc Orphicum carmen [u] Pythagoricè
:runt cuiusdam fuisse [x] Cecropis. At Orpheus,
id est,

s V. C. *obiicitur*
t L. *nec ea forma, qua illi fuerunt?*
* Hinc collige, librum de mundo, esse Aristotelis.
u L. *Pythagorei ferunt* & ita O. V. C.
x al. *Cercopis*.

id est, imago eius, vt vos vultis, in animum
meum sæpe incurrit. ‖ Quid, quòd eiusdem 109
hominis in meum aliæ, aliæ in tuum? quid,
quòd earum rerum, quæ numquam omnino
fuerunt, neque esse potuerunt, vt Scyllæ, vt
Chimeræ? quid, quòd hominum, locorum,
vrbium earum, quas numquam vidimus? quid,
quòd, simulac mihi collibitum est, præstò est
imago? quid, quòd etiam ad dormientem ve-
niunt inuocatæ? Tota res, Vellei, nugatoria
est. vos autem non modò oculis imagines, sed
etiam animis inculcatis. tanta est impunitas
garriendi. ‖ At quàm licenter? Fluentium fre- 110
quenter transitio fit visionum, vt è multis vna
videatur. Puderet me dicere non intelligere,
si vos ipsi intelligeretis, qui ista defenditis.
Quo modo enim probas continenter imagines
ferri? aut, si continenter, quo modo y æternæ?
Innumerabilitas, inquis, suppeditat atomorum.
Num eadem ergo ista facient, vt sint omnia
sempiterna? confugis ad æquilibritatem: sic
enim *ἰσονομίαν*, si placet, appellemus: & ais,
quoniam sit z natura mortalis, immortalem
etiam esse oportere. Isto modo, quoniam ho-
mines mortales sunt, sint aliqui immortales:
&, quoniam nascuntur in terra, nascantur &
in aqua: & quia sunt quæ interimant, sint
quæ conseruent. Sint sanè: sed ea conseruent,
quæ sunt. Deos istos esse non sentio. ‖ Omnis 111
tamen ista rerum effigies, ex indiuiduis quo
modo corporibus oritur? quæ etiam si essent,
quæ nulla sunt: pellere seipsa, & agitari inter
se concursu fortasse possent: formare, figu-
rare, colorare, animare non possunt. Nullo
igitur modo immortalem deum efficitis. Vi-
deamus nunc de beato. Sine virtute certè nullo
modo. virtus autem actuosa: & deus vester
nihil agens: expers virtutis igitur: ita ne
beatus

y al. *æterna sunt?*

z *οὐσία*

eatus quidem. ‖ Quæ ergo vita? Suppeditatio, inquis, bonorum, nullo malorum interentu. Quorum tandem bonorum? voluptaum. Credo: nempe ad corpus pertinentium. ullam enim nouistis, nisi profectam à corore, & redeuntem ad corpus, animi voluptaem. Non arbitror te, Vellei, similem esse Epiureorum reliquorum: [a] quos pudeat earum picuri vocum, quibus ille testatur, se ne intelligere quidem vllum bonum, quod sit seunctum à delicatis, & obscœnis voluptatibus: uas quidem non erubescens, persequitur mneis nominatim. ‖ Quem cibum igitur, aut uas potiones, aut quas vocum, & florum varietates, aut quos tactus, quos odores adhiebis ad eos, vt eos perfundas voluptatibus? t poëtæ quidem, nectar, * ambrosiam, epulas omparant, & aut [b] Iuuentatem, aut Ganyedem pocula ministrantem. Tu autem, Epiure, quid facies? neque enim vnde habeat ista eus tuus, video: nec, quo modo vtatur. Locupletior igitur hominum natura ad beatè viendum est, quàm deorum, quòd pluribus generibus fruitur voluptatum. ‖ At has leuiores ucis voluptates, quibus quasi [c] titillatio (Epiuri enim hoc verbum) sensibus adhibetur. uousque ludis? nam Philo etiam noster ferre on poterat, aspernari Epicureos, molleis, & elicatas voluptates. summa enim memoria ronunciabat plurimas Epicuri sententias, iis sis verbis, quibus erant scriptæ. Metrodori erò, qui est Epicuri collega sapientiæ, multa npudentiora recitabat. accusat enim Timoratem, fratrem suum, Metrodorus, quòd dubitet omnia, quæ ad beatam vitam pertineant, entre metiri: neque id semel dicit: sed sæpiùs. nnuere te video. nota enim tibi sunt. Proferm libros, si negares. Neque nunc reprehendo,

a I. *quos non pudeat earum Epicuri*

* Suidas, ἀλλὰ τὸ γὰρ ἀμβρόσιης καὶ νέκταρός ἐστιν ἀπόῤῥωξ. Νέκταρ, τουτέστι νεόκταρ, τὸ νέους ποιοῦν τοὺς πίνοντας. ἀμβροσίας οὐδεὶς δύναται βροτῶν τυχεῖν.

b ἥβην,

c γαργαλισμός

hendo, quòd ad voluptatem omnia referantur: alia est ea quæstio: sed doceo, deos vestros esse voluptatis experteis: ita vestro iudicio ne beatos quidem. || At dolore vacant. Satin' est 115
id ad illam abundantem bonis, vitam beatissimam? Cogitant, inquis, assiduè beatos esse se. habent enim nihil aliud, quod agitent in mente. Comprehende igitur animo, & propone ante oculos, deum nihil aliud in omni æternitate, nisi, *Mihi pulchre est:* &, *Ego beatus sum*, cogitantem. Nec tamen video, [d] quomodò videatur iste deus beatus, cùm sine vlla intermissione pulsetur, agiteturque incursione atomorum sempiterna, cumque ex ipso imagines [e] semper affluant. Ita nec beatus est vester deus, nec æternus. || At etiam de sancti- 116
tate, de pietate aduersus deos, libros scripsit Epicurus. At quo modo in his loquitur? vt [f] Coruncanum, aut Scæuolam, pontifices maximos, te audire dicas: non eum, qui sustulerit omnem funditùs religionem: nec manibus, * vt Xerxes: sed rationibus, deorum immortalium templa, & aras euerterit. Quid est enim, cur deos ab hominibus colendos dicas, [g] cùm dij [35] non modò homines, non colant, sed omnino nihil curent, nihil agant? At est eorum eximia quædam, præstansque natura, vt ea debeat ipsa per se ad se colendam elicere sapientem. || An quidquam eximium 117
potest esse in ea natura, quæ sua voluptate lætans nihil nec factura sit vmquam, neque agat, neque egerit? Quæ porrò pietas ei debetur, à quo nihil acceperis? aut quid omnino, cuius nullum meritum sit, ei deberi potest? est enim pietas, iustitia aduersum deos: cum quibus quid potest nobis esse iuris, cùm homini nulla cum deo sit communitas? [h] sanctitas autem, est scientia colendorum deorum: qui

quamobrem

d L. *quomodo sibi videatur iste deus*

e L. *semper ad nos affluant.*

f L. *Coruncanium, aut Scæuolam, pontifices*

* Vide Iustinũ, lib. 2.

g L. *cùm dei non modò hominibus, non consulant, sed*

h ὁσιότης

uamobrem colendi sunt, non intelligo, nullo ec accepto ab iis, nec sperato bono. || Quid est utem, quòd eos veneremur propter admiationem eius naturæ, in qua egregium nihil idemus? Nam superstitione, quod gloriari soetis, facile est [i] liberare, cùm sustuleris omnem im deorum. Nisi fortè Diagoram, aut Theoorum, qui omnino deos esse negabant, censes uperstitiosos esse potuisse. Ego ne Protagoram uidem, cui neutrum [k] liquerit, nec esse deos, ec non esse. Horum enim sententiæ omnium on modò superstitionem tollunt, in qua inest mor inanis deorum: sed etiam religionem, uæ deorum cultu pio continetur. || Quid ij, ui dixerunt, totam de diis immortalibus opiionem fictam esse ab hominibus sapientibus eip. causa, vt, quos ratio non posset, eos ad fficium religio duceret, nónne omnem religionem funditùs sustulerunt? [l] Quid Prodicus Chius? qui ea, quæ prodessent hominum vitæ, eorum in numero habita esse dixit quam tanem religionem reliquit? || Quid? qui aut forcis, aut claros, aut potenteis viros tradunt post ortem ad eos peruenisse, eosque esse ipsos, uos nos colere, precari, venerariq; soleamus, ónne expertes sunt religionum omnium? quæ tio maximè tractata ab Euhemero est: quem oster & interpretatus, & sequutus est, præter eteros, Ennius. Ab * Euhemero autem & mors, & sepulturæ demonstrantur deorum. Vtrùm itur hic confirmasse religionem videtur, an enitùs totam sustulisse? omitto [m] Eleusinam nctam illam, & augustam,

Vbi initiantur gentes orarum vltimæ:

ræterea Samothraciam, eaque, quæ Lemni octurno aditu occulta coluntur siluestribus pibus densa. Quibus explicatis, ad rationemq; uocatis, rerum magis natura cognoscitur, *finem*

i forr. *liberari*,

k L. *liquuerit*,

l al. *Quid Perseus Citicus? Quid Prodicus Cius, qui ea,*

* Vide Lactantium, lib. 1. cap. 11. Athenæum, lib. 14. Plutarchũ, in placit. lib. 1. cap. 7.

m v. c. *Eleu-*

quàm deorum. ‖ Mihi quidem etiam Demo- 121
critus, vir magnus in primis, cuius fontibus
n fort. *natare videtur* Epicurus hortulos suos irrigauit, [36] n. nutare
videtur in natura deorum. Tum enim censet
imagines diuinitate præditas inesse vniuersitati
rerum: tum principia, menteisque, quæ sunt in
eodem vniuerso, deos esse dicit: tum animan-
teis imagines, quæ vel prodesse nobis solent,
vel nocere: tum ingenteis quasdam imagines,
tantasque, vt vniuersum mundum complectan-
tur extrinsecùs. Quæ quidem omnia sunt patria
Democriti, quàm Democrito digniora. Quis
enim istas imagines comprehendere animo
potest? quis admirari? quis aut cultu, aut reli-
gione dignas iudicare? ‖ Epicurus verò ex ani- 122
mis hominum extraxit radicitùs religionem,
cùm diis immortalibus & opem, & gratiam
sustulit. cùm enim optimam, & præstantissi-
mam naturam dei dicat esse, negat idem esse
in deo gratiam. tollit id, quod maximè pro-
prium est optimæ, præstantissimæque naturæ.
quid enim est melius, aut quid præstantius
bonitate, & beneficentia? qua cùm carere
deum vultis, neminem deo nec deum, nec ho-
minem carum: neminem ab eo amari, nemi-
nem diligi vultis. Ita fit, vt non modò homines
à diis, sed ipsi dij inter se ab aliis alij negli-
gantur. ‖ Quanto Stoici meliùs, qui à vobis 123
reprehenduntur? Censent autem, sapienteis
sapientibus etiam ignotis esse amicos. nihil
est enim virtute amabilius. Quam qui adeptus
o L. *cùm in imbecillitate, gratificationem,* erit, vbicumque erit gentium, à nobis dili-
getur. Vos autem quid mali datis, o cùm imbe-
cillitatem, gratificationem, & beneuolentiam
ponitis? Vt enim omittam vim, & naturam
p fort. *Nulla vobis est caritas. carũ* deorum: ne homines quidem censetis, nisi
imbecilli essent, futuros beneficos, & be-
nignos fuisse. P Nulla est caritas naturalis
inter

inter bonos. carum ipsum verbum est amoris: ex quo amicitiæ nomen est ductum: quam si ad fructum nostrum referemus, non ad illius commoda, quem diligimus: non erit ista amicitia, sed mercatura quædam vtilitatum suarum. Prata, & arua, & pecudum greges diliguntur isto modo, quòd fructus ex eis capiuntur. Hominum caritas, & amicitia, gratuita est. Quanto igitur magis deorum? qui nulla re egentes, & inter se diligunt, & hominibus consulunt.

4 sulunt. ‖ Quod ni ita sit, quid veneramur, quid precamur deos? cur sacris pontifices, cur auspiciis augures præsunt? q quid optamus à diis immortalibus? quid vouemus? At etiam Epicuri liber est r de sanctitate. Ludimur ab homine non tam faceto, quàm ad scribendi licentiam libero. Quæ enim potest esse sanctitas, si dij humana non curant? quæ autem animans natura, nihil curans? verius est igitur illud, nimirum, quod familiaris omnium nostrûm Posidonius disseruit in libro quinto de natura deorum, nullos esse deos Epicuro videri: quæque iis de diis immortalibus dixerit, inuidiæ detestandæ gratia dixisse. neque enim tam desipiens fuisset, s vt homunculis similem deum fingeret, lineamentis duntaxat extremis, non habitu solido, membris hominis præditum omnibus, vsu membrorum ne minimo quidem, exilem quendam, atque perlucidum, nihil cuiquam tribuentem, nihil gratificantem, omnino nihil

125 curantem, nihil agentem. ‖ Quæ natura primùm nulla esse potest: idque videns Epicurus, re tollit, oratione relinquit deos. Deinde, si maximè talis est deus, vt nulla gratia, nulla hominum caritate teneatur, valeat. quid enim dicam, propitius sit? esse enim propitius potest nemini, quoniam, vt dicitis, omnis in imbecillitate est & gratia, & caritas.

q τί ἀλχόμεθα

r περὶ ὁσιότητος.

s L. *vt homunculi similem.*

M. T. CICERONIS
DE NATVRA DEORVM, ad Marcum Brutum,
LIBER II.

Ex Stoicorum disciplina disserit deos esse, mundumq; ab eis regi, & humanam gentem iuuari, ac diligi: de Planetarum, fixarumq; stellarum motibus, & affectibus: de animantium quamplurium natura: & de fabrica partium corporis humani luculentè tractat.

QVAE cùm Cotta dixisset, tum Velleius, 1
* VELLEIVS * NAE ego, inquit, incautus, qui cum Academico, & eodem rhetore congredi conatus sum. Nam neque indisertum Academicum pertimuissem, nec sine ista Philosophia rhetorem, quámuis eloquentem. neque enim flumine conturbor inanium verborum, nec subtilitate sententiarum, si orationis est siccitas. Tu autem, Cotta, vtraque re valuisti: corona tibi, & iudices defuerunt. Sed ad ista aliàs. nunc Lucilium, si ipsi commodum est, audiamus. ‖ * TVM 2
* BALBVS Balbus, Eundem, inquit, mallem audire Cottam, dum, qua eloquentia falsos deos sustulit, eadem veros inducat. est enim & Philosophi, & Pontificis, & Cottæ, de diis immortalibus habere non errantem, & vagam, vt Academici, sed, vt nostri, stabilem, certámque sententiam. Nam contra Epicurum satis, supérque dictum
a v.c. *Sed habeo audire,* mendosè. est. ª Sed aueo audire, tu ipse, Cotta, quid sentias. ‖ * AN, inquit, oblitus es, quod initiò 3
* COTTA dixerim, faciliùs me, talibus præsertim de rebus, quid non sentirem, quàm quid sentirem, posse dicere? Quòd si haberem aliquid, quod liqueret: tamen te audire vicissim vellem, cùm ipse tam multa

multa dixissem. *Tum Balbus, Geram tibi morem, & agam quàm breuissimè potero. etenim conuictis Epicuri erroribus, longa de mea disputatione detracta oratio est. Omnino diuidunt nostri totam istam de diis immortalibus quæstionem in parteis quatuor. Primùm docent esse deos: deinde, quales sint: tum, mundum ab his administrari: postremò, consulere eos rebus humanis. Nos autem hoc sermone quæ priora duo sunt sumamus: tertium, & quartum, quia maiora sunt, puto in aliud esse tempus differenda. *Minime' verò, inquit Cotta: nam & otiosi sumus, & iis de rebus agimus, quæ sunt etiam negotiis anteponendæ.

*BALBVS

*COTTA

4 ‖ *Tum Lucilius, Ne egere quidem videtur, inquit, oratione prima pars. quid enim potest esse tam apertum, tamque perspicuum, cùm cælum suspeximus, cælestiàque contemplati sumus, quàm esse aliquod numen præstantissimæ mentis, quo hæc regantur? quid ni ita esset, qui potuisset assensu omnium dicere Ennius?

*BALBVS

„ [1] *Adspice hoc sublime candens, quem inuocant omnes Iouem.*

Illum verò & Iouem, & dominatorem rerum, & omnia [b] nutu regentem, &, vt idem Ennius,

„ *--patrem diuúmque, hominúmque,*

Et præsentem, ac præpotentem deum. [c] Quod qui dubitat, haud sanè intelligo, cur non idem, 5 sol sit, an nullus sit, dubitare possit. ‖ [d] Quid enim est hoc illo euidentius? quod nisi cognitum, comprehensúmque animis haberemus, non tam stabilis opinio permaneret, nec confirmaretur diuturnitate temporis, nec vnà cum sæculis, ætatibúsque hominũ [e] inueterare potuisset. Etenim videmus, ceteras opiniones fictas, atque vanas, diuturnitate extabuisse. Quis enim hippocentaurum fuisse, aut chimæram putat? quç've anus tam excors inueniri

b q.v.c. *motu reg.* non pl.

c L. *Quod qui dubitet, haud sane,* &c. & ita v. c.

d fort. *Qui enim est*, &c.

e fort. *inueterascere*

potest, quæ illa, quæ quondam credebantur,
apud inferos portenta, extimescat? opinionum
enim commenta delet dies: naturæ iudicia
confirmat. Itaque & in nostro populo, & in
ceteris, deorum cultus, religionúmque sancti-
tates exsistunt in dies maiores, atque meliores.
¶ Idque euenit non temerè, nec casu, sed quòd 6
præsentiam sæpe diui suam declarãt: vt & apud
Regillum bello Latinorum, cùm A. Postu-
mius dictator cùm Octauio Mamilio Tuscula-
no prælio dimicaret, in nostra acie Castor, &
Pollux ex equis pugnare visi sunt: & recentio-
re memoria iidem Tyndaridæ Persen victum
nuntiauerunt: P. enim Vatienus, auus huius
adolescentis, cùm è præfectura Reatina Ro-
mam venienti noctu duo iuuenes cum equis
albis dixissent, Regem Persen illo die captum,
senatui nuntiauit, & primò, quasi temerè de
rep. locutus esset, in carcerem coniectus est:
pòst, à Paulo literis allatis, cùm idem dies
constitisset: & agro à senatu, & vacatione do-
natus est. Atque etiam cùm ad fluuium Sagram
Crotoniatas Locri maximo prælio deuicissent,
eo ipso die auditam esse eam pugnam ludis
Olympiæ memoriæ proditum est. Sæpe Fauno-
rum voces exauditæ, sæpe visæ formæ deo-
rum, [2] quemuis aut non hebetem, aut impium
deos præsenteis esse confiteri coëgerunt. ¶ Præ- 7
dictiones verò, & præsensiones rerum futura-
rum quid aliud declarant, nisi hominibus ea,
quæ sint, ostendi, monstrari, portendi, [f] præ-
dici? ex quo illa ostenta, monstra, portenta,
prodigia dicuntur. Quòd si ea ficta credimus
licentia fabularum, Mopsum, Tiresiam, * Am-
phiaraum, Calchantem, Helenum: quos tamen
augures ne ipsæ quidem fabulæ asciuissent, si
res omnino repudiarent: ne domesticis quidem
exemplis docti, numen deorum comprobabi-
mus?

f al. *prodici?*

* Amphiaraus, teste Plin. vna hominis ætate ante bellũ Troianum fuit. Hic vates natales suos ad Neleum vsque refert. vide Homerum Odyss. 15. Pindar. in Nemeis, Ode 9.

8 mus? || nihil nos P. Claudij, bello Punico primo, temeritas mouebit? qui etiam per iocum deos irridens, cùm cauea liberati pulli non pascerentur, mergi eos in aquam iussit, vt biberent, quoniam esse nollent. Qui risus, classe deuicta, multas ipsi lacrymas, magnam populo R. cladem attulit. Quid? collega eius Iunius eodem bello nónne tempestate classem amisit, cùm auspiciis non paruisset? itaque P. Claudius à populo [g] condemnatus est: Iunius necem sibi ipse [h] consciuit. [3] C. Flaminium Cœlius religione neglecta cecidisse apud Thrasimenum scribit cum magno reip. vulnere. Quorum exitio intelligi potest, eorum imperiis remp. amplificatam, qui religionibus paruis-
9 sent. || Et, si conferre volumus nostra cum externis, ceteris rebus aut pares, aut etiam inferiores reperiemur: religione, id est, cultu deorum, multò superiores. An [i] Actij Nauij lituus ille, quoad inuestigandum suem regiones vineæ terminauit, contemnendus est? crederem, nisi eius augurio rex * Hostilius maxima bella gessisset. Sed negligentia nobilitatis, [k] augurij disciplina omissa, veritas auspiciorum spreta est, species tantùm retenta. Itaque maximæ reip. partes, in his bella, quibus reip. salus continetur, nullis auspiciis administrantur, [4] nulla peremnia seruantur, [5] nulla ex acuminibus, [6] nulli viri vocantur: ex quo in procinctu testamenta perierunt. Tum enim bella gerere nostri duces incipiunt, cùm auspi-
10 cia posuerunt. || At verò apud maiores tanta religionis vis fuit, vt quidam imperatores etiã seipsos diis immortalibus capite velato, [7] [l] verbis certis pro rep. [m] deuouerent. Multa ex Sibyllinis vaticinationibus, multa ex haruspicum responsis commemorare possum, quibus ea cõfirmentur, quæ dubia nemini debent esse. Atqui

g v.c. *condemnatus est:* mendosè.

h L. *conciuit.*

i L. *Aty N.* de lituo vide Gell. lib. 5. c. 8. & Macrob. li. 5. c. 8. & Cic. 1. de Diuinat.

* Lapsus est hic memoriæ Ciceronis. Nam ipse Cicero Tarquinij Prisci augurē facit Actium.

k L. *auguriorum disc.* al. *augurum disc.*

l L. *verbis conceptis*

m fort. *deuouerint.*

& nostrorum augurũ, & Etruscorũ, & haruspicum disciplinam * P. Scipione, C. Figulo cõsulibus res ipsa probauit. Quot cum T. Gracchus consul iterum crearet, primus rogatorum, vt eos retulit, ibidem est repentè mortuus. Gracchus cùm comitia nihilominus peregisset, remque illam in religionem populo venisse sentiret, ad senatum retulit. senatus, quos adsoleret, referendum censuit. haruspices introducti responderunt, non fuisse iustum comitiorum rogatorem.

* Pub. Scipio Nasica, C. Martius Figulus Cons. anno DXCII.

11 Tum Gracchus, vt è patre audiebam, incensus ira, Itáne verò? ego non iustus, qui & consul rogaui, & augur, & auspicato? an vos Thusci, ac barbari auspiciorũ populi Rius tenetis, & interpretes esse comitiorum potestis? itaque tum illos exire iussit. Pòst autem ex prouincia literas ad collegium misit, se, cùm legeret libros, recordatum esse vitio sibi tabernaculum [n] captum fuisse in hortos Scipionis, quòd, cùm pomœrium postea intrasset, habendi senatus causa, in redeundo, cùm idem pomœrium transiret, auspicari esset oblitus: itaque vitio creatos esse consules. Augures rem ad senatum: senatus, vt abdicarent: consules abdicauerunt. Quæ quærimus exempla maiora? vir sapientissimus, atque haud scio an omniũ præstantissimus, peccatum suum, quod celari posset, confiteri maluit, quàm hærere in rep. religionem: consules summum imperium statim deponere, quàm id tenere punctum temporis cõtra religionem.

n V. C. *captũ fuisse, hortos Scipionis,* &c. L. *captũ fuisse in hortis Scipionis,* &c.

12 Magna augurum auctoritas. [o] Quid haruspicum ars, nónne diuina? hæc innumerabilia ex eodem genere qui videat, nónne cogatur confiteri deos esse? quorum enim interpretes sunt, eos ipsos esse certè necesse est. Deorum autem interpretes sunt: deos igitur esse fateamur. At fortasse non omnia eueniunt, quæ prædicta sunt. [8] [p] Ne ægri quidem

o L. *Quid? harusp.*

p L. *Ne æg. quidẽ omnes conualescũt, idcirco ars nulla medicina est:*

quidem, quia non omnes conualescunt, idcirco ars nulla medicina est. Signa ostenduntur à diis rerum futurarum. In his si qui errauerunt, non deorum natura, sed hominum coniectura peccauit.[q] Itaque inter omneis omnium gentium sententia constat. omnibus enim innatum est, & in animo quasi insculptũ, esse deos. Qua-
13 les sint, varium est: esse nemo negat. ‖ * Cleanthes quidem noster quatuor de causis dixit in animis hominum informatas deorum esse notiones. Primam posuit eam, de qua modò dixi, quæ orta esset ex præsensione rerum futurarum: alteram, quam ceperimus ex magnitudine commodorum, quæ percipiuntur cæli temperatione, fæcunditate terrarum, aliarumque
14 commoditatum complurium copia: ‖ tertiam, quæ terreret animos fulminibus, tempestatibus, nimbis, niuibus, grandinibus, vastitate, pestilentia, terræ motibus, & sæpe fremitibus, lapideisque imbribus, & guttis imbrium quasi cruentis: tum lapidibus, aut repentinis terrarum hiatibus: tum, præter naturam, hominum, pecudumque portentis: tum facibus visis cælestibus: tum stellis iis, quas Græci cometas, nostri [r] crinitas vocãt: quę nuper bello * Octauiano magnarum fuerunt calamitatum præanntiæ: tum sole geminato, quod, vt è patre audiui, Tuditano, & Aquillo consulibus euenerat: quo quidem anno P. Africanus sol alter extinctus est. quibus exterriti homines, vim quandam esse cælestem, & diuinam suspicati
15 sunt. ‖ quartam causam esse, eamque vel maximam, æquabilitatem motus, conuersionem cæli: solis, lunæ, siderúmque omnium distinctionem, [s] varietatem, pulchritudinem, ordinem: quarum rerum adspectus ipse satis indicaret, non esse fortuita. Vt si quis in domũ aliquam, aut in gymnasium, aut in forum venerit:

q fort. *inter omneis omniũ gentium homines constat.*

* Altera diuisionis pars.

r q. v. c. *cincinnatas*

* Bellũ hoc Marinum fuisse tradunt autores, vide Plin. li. 25.

s v. c. *vtilitatem*, mendosè.

cùm videat omnium rerum rationem, modum, disciplinam, non possit ea sine causa fieri iudicare, sed esse aliquem intelligat, qui præsit, & cui pareatur: multò magis in tantis motibus, tantisque vicissitudinibus, tam multarũ rerum, atque tantarum ordinibus, in quibus nihil vnquam immensa, & infinita vetustas mentita sit, statuat necesse est, ab aliqua mente tantos naturæ motus gubernari. ‖ Chrysippus quidem, 16
quamquam est acerrimo ingenio, tamen ea dicit, vt ab ipsa natura didicisse, non vt ipse reperisse videatur. *Si enim, inquit, est aliquid in rerum natura, quod hominis mens, quod ratio, quod vis, quod potestas humana efficere non possit: est certè id quod illud efficit, homine melius. Atqui res cælestes, omnésque eæ, quarum est ordo sempiternus, ab homine confici non possunt. est igitur id, [t] quo illa cōficiuntur, homine melius. Id autem quid potius dixerim, quàm deum? etenim si dij non sunt, quid esse potest in rerum natura homine melius? in eo enim solo ratio est, qua nihil potest esse præstantius. Esse autem hominem, qui nihil in omni mundo melius esse, quàm se putet, desipientis arrogantiæ est. Ergo est aliquid melius. Est igitur profectò deus.* ‖ An verò, si do- 17
mum magnam, pulchramque videris, non possis adduci, vt, etiãsi dominum non videas, muribus illam, & [u] mustellis ædificatam putes: tantum verò ornatum mundi, tantam varietatem, pulchritudinemque rerum cælestium, tantam vim, & magnitudinem maris, atque terrarum, si tuum, ac non deorum immortalium domicilium putes, nónne planè desipere videare? An ne hoc quidem intelligimus, omnia supera esse meliora? terram autem esse infimam, quam crassissimus circunfundat aër? vt ob eam ipsam causam, quod etiam quibusdam regionibus, atque vrbibus contingere videmus, [10] hebetiora vt sint hominum ingenia propter cæli

plenio

[t] L. à quo

[u] al. mutelis.

pleniorum naturam, hoc idem generi humano euenerit, quod in terra, hoc est, in crassissima regione mundi collocati sint. Et tamen ex ipsa hominum solertia esse aliquam mentem, & eam quidem acriorem, & diuinam, existimare debemus. Vnde enim hanc homo arripuit: vt * ait apud Xenophontem Socrates. Quin & humorem, & calorem, qui est fusus in corpore, & terrenam ipsam viscerũ soliditatem, animum denique illum spirabilem si quis quærat vnde habemus, apparet: quòd aliud à terra sumsimus, aliud ab humore, aliud ab igne, aliud ab aëre eo,[x] quem spiritu ducimus. Illud autem, quod vincit hæc omnia, rationem dico, &, si placet, pluribus verbis, mentem, consilium, cogitationem, prudentiam vbi inuenimus? vnde sustulimus? an cetera mundus habebit omnia, hoc vnum, quod plurimi est, non habebit? atqui certè nihil omnium rerum melius est mundo, nihil præstabilius, nihil pulchrius: nec solùm nihil est, sed nec cogitari quidem quidquam melius potest. Et, si ratione, & sapientia nihil est melius, necesse est hæc inesse in eo, quod optimum esse concedimus.

* vide li. 3. vbi ad hæc Cotta respondet.

x al. *quem spiritum dicimus.* non pl.

19 || [y] Quid verò tanta rerum consentiens, conspirans, continuata cognatio? quem non coget ea, quæ à me dicuntur, comprobare? possétne vno tempore florere, deinde vicissim horrere terra? aut, tot rebus ipsis se immutantibus, solis accessus, [z] discessúsque solstitiis, brumísque cognosci? aut æstus maritimi, fretorumque angustiæ ortu, aut obitu lunæ commoueri? aut vna totius cæli conuersione cursus astrorum dispares conseruari? hæc ita fieri omnibus inter se concinentibus mundi partibus profectò non possent, nisi ea vno diuino, & continuato spiritu continerentur.

y L. *Quid verò? tanta rerum consentiẽs, cõsp. continu. cognatio, quem non coget, ea,* &c.

z al. *recessúsq;*

20 || Atque hæc cùm vberiùs disputantur, & fusiùs, vt

siùs, vt mihi est in animo facere, faciliùs effugiunt Academicorum [a] calumniam. cùm autem, vt Zeno solebat, breuiùs, angustiúsque concluduntur: tum apertiora sunt ad reprehendendum. Nam vt profluens amnis, aut vix, aut nullo modo: conclusa autem aqua, facilè corrumpitur: sic orationis flumine reprehensoris vitia diluuntur: angustia autem conclusæ orationis non facilè seipsa tutatur. hæc enim, quæ dilatantur à nobis, Zeno sic premebat.

a v. c. *calūpniā.* mendosè.

‖ *Quod ratione vtitur, id melius est, quàm id, quod ratione non vtitur. Nihil autem mundo melius, ratione igitur mundus vtitur. Similiter effici potest, sapientem esse mundum. similiter, beatum: similiter, æternum. Omnia enim hæc meliora sunt, quàm ea, quæ sunt his carentia: nec mundo quidquam melius, ex quo efficitur, esse mundum deum. Idémque hoc modo: Nullius sensu carentis pars aliqua potest esse sentiens. Mundi autem partes sentientes sunt. non igitur caret sensu mundus.* Pergit idem, & vrget angustiùs. *Nihil, inquit, quod animi, quódque rationis est expers, id generare ex se potest animantem, compotémque rationis. Mundus autem generat animanteis, compotésque rationis. animans est igitur mundus, compósque rationis.* ‖ Idémque similitudine, vt sæpe solet, rationem conclusit hoc modo: *Si ex oliua modulatè canentes tibiæ nascerentur: non dubitares, quin esset in oliua tibicinis quædam scientia.* [b] *Quid si platani fidiculas ferrent numerosè sonanteis? idem scilicet censeres, in platanis inesse musicam. Cur igitur mundus non animans, sapiénsque iudicetur, cùm ex se procreet animanteis, atque sapienteis?* Sed quoniam cœpi secus agere, atque initiò dixeram: negaram enim hanc primam partem egere oratione, quòd esset omnibus perspicuum, deos esse: tamen id ipsum rationibus physicis confirmari volo. sic enim res se habet, vt omnia, quæ alantur,

21 22 23

b al. *Quòd si platani fidic. ferr. numerosè sonātein: idē, &c.*

alantur, & crescant, contineant in se vim caloris: sine qua neque ali possent, neque crescere. Nam omne, quod est calidum, & igneum, cietur, & agitur motu suo. quod autem alitur, & crescit, motu quodam vtitur certo, & æquabili: qui quamdiu remanet in nobis, tandiu sensus, & vita remanet: refrigerato autem, & exstincto calore, occidimus ipsi, & exstinguimur.

24 ‖ [c] Quod quidem Cleanthes his etiam argumentis docet, quanta vis insit caloris in omni corpore. negat enim vllum esse cibum tam grauem, quin is die, & nocte concoquatur? cuius etiam in reliquiis inest calor iis, quas natura respuerit. Iam verò venæ, & arteriæ * micare non desinunt, quasi quodam igneo motu: animaduersúmque sæpe est, cùm cor animantis alicuius euulsum, ita mobiliter palpitaret, vt imitaretur igneam celeritatem. Omne igitur, quod viuit, siue animal, siue terra editum, id viuit propter inclusum in eo calorem. Ex quo intelligi debet, eam caloris naturam vim in se habere vitalem per omnem mundum pertinentem.

25 ‖ Atque id faciliùs cernemus, toto genere hoc igneo, [d] quod tranat omnia, subtiliùs explicato. [e] Omnes igitur partes mundi tangam, quæ maximo calore fultæ sustinentur. quod primùm in terrena natura perspici potest. Nam & lapidum conflictu [f] atque tritu elici ignem videmus: & recenti fossione,

„ ---*terram fumare calentem,*

Atque etiam ex puteis iugibus aquam calidam trahi, & id maximè hibernis fieri temporibus, quòd magna vis, terræ cauernis, contineatur caloris: eáque hieme sit densior: ob eámque causam, calorem insitum in terris contineat

26 arctiùs. ‖ Longa est oratio, multæque rationes, quibus doceri possit, omnia, quæ terra concipiat, semina, quæque ipsa ex se generata stirpibus

c al. *Et quidem Cl.*

* σφύζειν

d fort. *quod trameat omnia,*

e L. *Omnes igitur partes mundi, (tangam autem maximas) calore fultæ sust.* & ita o.v.c.

f fort. *ac contritu*

bus

bus infixa contineat, ea, temperatione caloris & oriri, & augescere. Atque aquæ etiam admistum esse calorem, primùm ipse liquor, tú aquæ declarat effusio: quæ neque conglaciaret frigoribus, neque niue, pruináque concresceret, nisi eadem se admisto calore liquefactá, & dilapsa diffunderet. Itaque & aquilonibus, reliquísque frigoribus adiectis durescit humor: &

g τήκεται. idem viciſſim mollitur tepefactus, & g tabescit calore. Atque etiam maria agitata ventis ita tepescunt, vt intelligi facilè possit, in tantis illis humoribus inclusum esse calorem. nec enim ille externus, & aduentitius habendus est tepor, sed ex intimis maris partibus agitatione excitatus: quod nostris quoque corporibus contingit, cùm motu, atque exercitatione recalescunt. ‖ [11] Ipse verò aër, qui natura est ma- 27

ximè frigidus, minimè est expers caloris. Ille

h q. v. c. admixtus est: verò & multò quidem calore h admistus est. ipse enim oritur ex respiratione aquarum. earum enim quasi vapor quidam aër habendus est. Is autem exsistit motu eius caloris, qui aquis continetur. Quam similitudinem cerne-

al. subiectis re possumus in iis aquis, quæ efferuescunt i subditis ignibus. Iam verò reliqua quarta pars mundi, ea & ipsa tota natura feruida est, & ceteris naturis omnibus salutarem impertit, &

vitalem calorem. ‖ Ex quo concluditur, cùm 28

omnes mundi partes sustineantur calore, mundum etiam ipsum simili, paríque natura in tanta diuturnitate seruari: eóque magis, quòd intelligi debet, calidum illud, atque igneum, ita in omni fusum esse natura, vt in eo insit procreandi vis, & causa gignendi, à quo & animantia omnia & ea, quorum stirpes terra continentur, & nasci sit necesse, & augescere. ‖ Na- 29

tura est igitur, quæ contineat mundum omnem, eúmque tueatur, & ea quidem non sine

sensu.

ſenſu, atque ratione, omnem enim naturam neceſſe eſt, quæ non ſolitaria ſit, neque ſimplex, ſed cum alio coniuncta, atque connexa, habere aliquem in ſe principatum, vt in homine mentem, in belua quiddam ſimile mentis, vnde oriantur rerum appetitus. In arborum autem, & earum rerum, quæ gignuntur è terra, radicibus ineſſe principatus putatur. Principatum autem id dico, quod Græci ἡγεμονικὸν vocant: quo nihil in quoque genere nec poteſt, nec debet eſſe præſtantius. Itaque neceſſe eſt, illud etiam, in quo ſit totius naturæ principatus, eſſe omnium optimum, omniúmque rerum poteſtate, dominatúque dignissimum.

30 gniſſimum.‖ Videmus autem in partibus mundi (nihil eſt enim in omni mundo, quod non pars vniuerſi ſit) ineſſe ſenſum, & rationem. In ea parte igitur, in qua mundi eſt principatus, hæc ineſſe neceſſe eſt, & acriora quidem, atque maiora. QVocirca ſapientem eſſe mundum neceſſe eſt: naturamque eam, quæ res omneis complexa teneat, perfectione rationis excellere, eoque deum eſſe mundum, omnemque vim mundi diuina natura contineri. [k] Atque mundi feruor ille, purior, perlucidior, mobiliórque multò: ob eáſque cauſas aptior ad ſenſus commouendos, quàm hic noſter calor, quo hæc, quæ nota nobis ſunt, retinentur,

31 & vigent. ‖ Abſurdum eſt igitur dicere, cùm homines, beſtiæque hoc calore teneantur, & propterea moueantur, & ſentiant, mundum eſſe ſine ſenſu, qui integro, & puro, & libero, eodémque acerrimo & mobiliſſimo ardore teneatur. præſertim cùm is ardor, qui eſt mundi, non agitatus ab alio, neque externo pulſu, ſed per ſe ipſe, ac ſua ſponte moueatur. Nam quid poteſt eſſe mundo valentius, quod pellat, atque moueat calorem eum, quo ille teneatur?

[k] v. c. *Atque etiam mundi ille feruor, purior, &c.*

neatur. || Audiamus enim * Platonem, quasi 32
quedã deũ Philosophorũ: cui duos placet esse motus, vnũ suum, alterum [l] externum: esse autem diuinius, quod ipsum ex se sua sponte moueatur, quàm quod pulsu agitetur alieno. Hunc autem motũ in solis animis esse ponit, ab hisque principium motus esse ductum putat. Quapropter quoniam ex mundi ardore motus omnis oritur, is autem ardor non alieno impulsu, sed sua sponte mouetur: animus sit necesse est. Ex quo efficitur, animantem esse mundum. Atque ex hoc quoque intelligi poterit, in eo inesse intelligentiam, quòd certè est mundus melior, quàm vlla natura. Vt enim nulla pars corporis nostri est, quæ non sit minor, quàm nosmetipsi sumus: sic mundum vniuersum pluris esse necesse est, quàm partem aliquam vniuersi. Quod si ita est, sapiens sit mundus necesse est. nam, ni ita esset, hominem, qui est mundi pars, quoniam rationis est particeps, pluris esse, quàm mundum omnem, oporteret. || Atque 33
etiam si à primis, inchoatisque naturis ad vltimas, perfectásque volumus procedere, ad deorum naturam perueniamus necesse est. Primò enim animaduertimus, à natura sustineri ea, quæ gignuntur è terra, quibus natura nihil tribuit amplius, quàm vt ea alendo, atque augẽdo tueretur. || Bestiis autem sensum, & motum de- 34
dit, & cum quodam appetitu accessum ad res salutareis, à pestiferis recesssũ homini hoc amplius, quòd addidit rationem, qua regerentur animi appetitus, [12] qui tum [m] remitterentur, tum continerentur. Quartus autem gradus, & altissimus, eorum, qui natura boni, sapiẽtésque gignuntur: quibus à principio innascitur ratio recta, constánsque, quæ supra hominẽ putanda est, deóque tribuenda, id est, mundo: in quo necesse est perfectam illam, atq; absolutam inesse rationem.

* lib. 10. de leg. Athe- niensis hospes ex motu sic probare nititur esse deos, ἔστω τοίνυν, ἡ μὲν ἕτερα δυναμένη κινεῖν κίνησις, ἑαυτὴν δὲ ἀδυνατοῦσα ἀεὶ μία τις. ἡ δὲ ἑαυτήν τ' ἀεὶ καὶ ἕτερα δυναμένη κατὰ δὲ συγκρίσεις, ἔν τε διακρίσεσιν, αὔξαις δὲ καὶ τῷ ἐναντίῳ καὶ γενέσεσι καὶ φθοραῖς, ἀλλὰ μία τις αὐτῶν πασῶν κινήσεων.

l fort. *alienum:*

m fort. *emitterentur.*

35 rationem. || Neque enim dici potest, in vlla re-
rum institutione non esse aliquid extremum,
atque perfectum. Vt enim in vite, vt in pecude
(nisi quæ vis obstitit) videmus naturam suo
quodam itinere ad vltimum peruenire : atque
vt pictura , & fabrica , ceteræque artes habent
quemdam absoluti operis effectum: sic in omni
natura, ac multò etiam magis necesse est absol-
ui aliquid , ac perfici. Etenim ceteris naturis
multa externa, quo minùs perficiantur, possunt
obsistere : vniuersam autem naturam nulla res
potest impedire: propterea quòd omneis natu-
ras ipsa cohibet, & continet. Quocirca necesse
est esse illum quartum , & altissimum gradum,
36 quò nulla vis possit [n] accedere. || Is autem gra- *n sic v. c. al. accidere*
dus est , in quo rerum omniū natura ponitur:
quæ quoniam talis est , vt præsit omnibus , &
eam nulla res possit impedire, necesse est, intel-
ligentē esse mundum, & quidem etiam sapien-
tem. Quid autem est inscitius , quàm aut eam
naturā, quæ omneis res sit complexa, non opti-
mam dici: aut, cùm sit optimā, nō primùm ani-
mantem esse , deinde rationis, & consilij com-
potem , postremò sapientem ? qui enim aliter
potest esse optima ? neque enim, si stirpium si-
milis sit, aut etiam bestiarum, optima putanda
sit potiùs, quàm deterrima: nec verò, si rationis
particeps sit, nec sit tamen à principio sapiens,
non sit deterior mundi potiùs , quàm humana
conditio. homo enim sapiens fieri potest: mun-
dus autem, si in æterno præteriti temporis spa-
tio fuit insipiens, nūquam profectò sapientiam
consequetur. ita erit homine deterior. Quod
quoniam absurdum est , & sapiens à principio
37 mūdus, & deus habendus est. || Neque enim est
quidquam aliud , præter mundum , cui nihil
absit : quódque vndique aptum , atque perfe-
ctum , expletúmque sit omnibus suis numeris,

* Idem 3. de finib.

& partibus. Scitè enim * Chrysippus, vt clypei causa, inuolucrum: vaginam autem, gladij sic. præter mundum, cetera omnia aliorum causa esse generata, vt eas fruges, atque fructus, quos terra gignit, animantium causa: animanteis autem, hominum, vt equum, vehendi causa: arandi, bouem: venandi, & custodiendi, canem. Ipse autem homo ortus est ad mundum contemplandum, & imitandum, nullo modo perfectus, sed quædam particula perfecti. || Sed 38
mundus, quoniam omnia complexus est, nec est quidquam, quod non insit in eo, perfectus vndique est. Quid igitur potest ei deesse, quod est optimum: nihil autem est mente, & ratione melius. ergo hæc mundo deesse non possunt. Bene igitur idem Chrysippus, qui similitudines adiungens, omnia in perfectis, & maturis docet esse meliora, vt in equo, ° quàm in equulo: in cane, quàm in catulo: in viro, quàm in puero: item quod in omni mundo optimum sit, id in perfecto aliquo, atque absoluto esse debere. || Est autem mundo nihil 39
perfectius: nihil virtute melius. Igitur mundi est propria virtus. Nec verò hominis natura perfecta est: & efficitur tamen in homine virtus. Quanto igitur in mundo facilius? est ergo in eo virtus. sapiens igitur est: & propterea deus. Atque hac mundi diuinitate perfecta, tribuenda est sideribus eadem diuinitas: P quæ ex nobilissima purissimáque ętheris parte gignuntur, neque vlla præterea sunt admista natura, totáq; sunt calida, atque perlucida: vt ea quoque rectissimè & animantia esse, & sentire, atque intelligere dicantur. || Atque ea quidem tota esse ignea duorum sensuum testimonio confirmari Cleanthes putat, tactus, & oculorum. 40
Nam solis candor illustrior, quàm vllus ignis, quippe qui immenso mũdo tam longè, latéque colluceat:

° v. c. *quam in ecul[e]o,*

p L. *qua ex mobilissima, puriss.* & ita v. c.

colluceat:& is eius tactus est, q non vt tepefa- q fort. *vt non tepef.*
ciat solùm,sed etiam sæpe comburat. Quorum
neutrum faceret,nisi esset igneus. Ergo,inquit,
cùm sol igneus sit, Oceanique alatur humori-
bus, quia nullus ignis sine pastu aliquo possit
permanere:necesse est,aut ei similis sit igni,quē
adhibemus ad vsum,atque ad victū: aut ei,qui
corporibus animantium continetur.Atque hic
noster ignis,quem vsus vitæ requirit,confector
est, & consumtor omnium,idémque quocum-
que inuasit,cuncta disturbat ac dissipat.Contrà
ille corporeus,vitalis, & salutaris, omnia con-
seruat,alit,auget,sustinet,sensúq; afficit. Negat
ergo esse dubium, horum igniū sol vtri similis
sit,cum is quoque efficiat,vt omnia floreāt, &
in suo quæque genere pubescāt.Quare cùm so-
lis ignis similis eorum ignium sit, qui sunt in
corporibus animantiū:solem quoque animan-
tem esse oportet, & quidem reliqua astra,quæ
oriātur in ardore cælesti, qui æther,vel cælum
41 nominatur.|| Cum igitur r aliorū animantium r al. *aliarum*
ortus in terra sit,aliorum in aqua,in aëre alio- *anim.*
rum: absurdū esse Aristoteli videtur,in ea par-
te,quæ sit ad gignenda animalia aptissima,ani-
mal gigni nullū putare.Sidera autem ętheream
locum obtinent; qui quoniam tenuissimus est,
& semper agitatur, & viget: necesse est quod
animal in eo gignatur,idem quoq; sensu acer-
rimo, & mobilitate celerrima esse. Quare cum
in ęthere astra gignantur,consentaneū est,in iis
sensum inesse,& intelligentiā.Ex quo efficitur,
in deorum numero astra esse ducenda. Etenim
licet videre acutiora ingenia, & ad intelligen-
dum aptiora eorum,qui terras incolant eas,in
quibus aër sit purus, ac tenuis, quàm illorum,
42 qui vtantur crasso cælo,atq; concreto. || Quin-
etiā cibo, quo vtare, interesse aliquid ad men-
tis aciem putant. Probabile est igitur præstan-

tem intelligentiam in sideribus esse; quæ & ætheream mundi partem incolant, & marinis, terrenísque humoribus longo interuallo extenuatis, alantur. Sensum autem astrorum, atque intelligentiam maximè declarat ordo eorum, atque constantia. nihil est enim, quod ratione, & numero moueri possit sine consilio: in quo nihil est temerarium, nihil varium, nihil fortuitum. Ordo autem siderum, & in omni æternitate constantia, neque naturã significat: [13] s est enim plena rationis: neque fortunã, quæ amica varietati constantiam respuit. Sequitur ergo, vt ipsa sua spõte, suo sensu, ac diuinitate moueantur. ‖ Nec verò * Aristoteles non laudandus in eo, quòd omnia, quæ mouẽtur, aut natura moueri censuit, aut vi, aut voluntate: moueri autem solem, & lunam, & sidera omnia: quæ autem natura mouerẽtur, hæc aut pondere deorsum, ac leuitate in sublime ferri: quorum neutrum astris cõtingeret, propterea quòd eorum motus in orbem circunferretur. Nec verò dici potest vi quadam maiore fieri, vt contra naturam astra moueantur. quæ enim potest maior esse? restat igitur, vt motus astrorum sit voluntarius. Quæ qui videat, non indoctè solùm, verùm etiam impiè faciat, si deos esse neget. Nec sanè multum interest, vtrùm id neget, an eos omni procuratione, atque actione priuet. mihi enim t qui nihil agit, esse omnino non videtur. Esse igitur deos ita perspicuum est, vt, id qui neget, vix eum sanæ mentis existimem. 44

‖ [14] * u Sanè restat, vt, qualis eorum natura sit, cõsideremus: in quo nihil est difficilius, quàm à consuetudine oculorum aciem mentis adducere. ea difficultas induxit & vulgò imperitos, & simileis Philosophos imperitorum, vt nisi figuris hominum constitutis, nihil possent de diis immortalibus cogitare. Cuius opinionis leuitas 45

s fort. *est enim expers rat.*

* 2. Physic. 2. de anima & 1. de cælo.

t τὸ ἐνεργεῖν τοῦ εἶ ἀκολουθεῖ.

* QVALES SINT DII.

v L. delet hîc aduerbium; *Sanè*

leuitas confutata à Cotta non desiderat x orationem meam. Sed cùm talem esse deum [15] certa notione animi præsentiamus, primum vt sit animans, deinde vt in omni natura nihil eo sit præstantius: ad hanc præsensionem, notionémque nostram, nihil video, quòd potiùs accommodem, quàm vt primùm hunc ipsum mundum, quo nihil fieri excellentius potest, animantem esse, & deum iudicem. x q.v.c. *ratione meam.* non placet

46 || Hic quàm volet Epicurus iocetur, homo non aptissimus ad iocandum, miniméque respiciens patriam: & dicat, se non posse intelligere, qualis sit volubilis, & rotundus deus: tamen ex hoc, quod ipse etiam probat, numquam me mouebit. Placet enim illi esse deos, quia necesse sit præstantem aliquam esse naturam, qua nihil sit melius. Mundo autem certè nihil est melius. Nec dubium, quin, quod animans sit, habeátque sensum, & ratioñe, & mentem, id sit melius, quàm id, quod his careat. Ita efficitur, animantem, sensus, mentis, rationis mundum esse compotem. Qua ratione, deum esse mundum, concluditur.

47 || Sed hæc paulò pòst faciliùs cognoscentur ex iis rebus ipsis, quas mundus efficit. Interea, Vellei, noli, quæso, præ te ferre, nos planè experteis esse doctrinæ. Conum tibi ais, & cylindrum, & pyramidem pulchriorem, quàm sphæram, videri. Nouum etiam oculorum iudiciũ habetis. Sed sint ista pulchriora, duntaxat adspectu: quòd mihi tamẽ ipsum non videtur: quid enim pulchrius ea figura, quæ sola omneis alias figuras complexa continet, quæque nihil asperitatis habere, nihil offẽsionis potest, nihil incisum angulis, nihil anfractibus, nihil eminẽs, y nihil lacunosum? * cúmque duæ formæ præstantes sint, ex solidis, globus (sic enim σφαῖραν interpretari placet) ex planis autem, circulus, aut orbis, qui κύκλος Græcè dicitur, y sic o.v.c. *quam laciniosum?* * vide Arist. l. 2. de cælo.

his duabus formis cõtingit solis, vt omnes earum partes sint inter se simillimæ, à medióque
tantum absit extremũ, quàm tum idem à summo. Quo nihil fieri potest aptius. ‖ Sed si hęc nõ 48
videris, quia numquam eruditum illum puluerem attigistis : [16] [z] anne hoc physici quidẽ intelligere potuistis hanc æqualitatem motus, constantiámque ordinũ in alia figura non potuisse seruari? Itaque nihil potest esse indoctius, quàm quod à vobis affirmari solet. Nec enim hunc ipsum mundum pro certo rotundum esse dicitis, nam posse fieri, vt sit alia figura : innumerabileísque mundos, alios aliarum esse formarum. Quæ, [17] si bis bina quot essent, didicisset Epicurus, certè non diceret. Sed dum palato, quid sit optimum, iudicat, cæli [a] palatium
(vt ait Ennius) non suspexit. ‖ Nam, cùm duo 49
sint genera siderum : quorum alterum spatiis immutabilibus ab ortu ad occasum cõmeans, nullum vmquã cursus sui vestigium inflectat: alterum autem continuas conuersiones duas iisdem spatiis, cursibúsque conficiat: ex vtraque re & mundi volubilitas, quæ nisi in globosa forma esse non posset, & stellarum rotũdi ambitus cognoscuntur : primúsque sol, qui astrorum obtinet principatum, ita mouetur, vt cùm terras larga luce compleuerit, easdem modò
his, modò illis partibus opacet. ‖ Ipsa enim 50
vmbra terræ soli officiens, noctem efficit : nocturnorum autem spatiorum eadem est æquabilitas, quæ diurnorum: eiusdémque solis tum accessus modici, tum recessus, & frigoris, & caloris modum temperant : [18] circuitus enim [b] solis orbium v. defectibus & lx. & ccc. quarta ferè diei parte addita, conuersionem conficiunt annuam : inflectens autem sol cursum tum ad septentriones, tum ad meridiem, æstates, & hiemes efficit, & ea duo tempora,

z L. *an ne hoc quidem, physici intelligere pot.*

a L. *palatũ,*

b L. *solis orbium v. & lx. & ccc. quarta ferè diei parte add.* &c.

quorum

quorum alterum hiemi senescenti adiunctum
est, alterum aestati. Ita ex quatuor temporum
mutationibus omnium, quae terra, marique gi-
51 gnuntur, initia, causaeque ducuntur. ‖ Iam solis
annuos cursus spatiis menstruis luna cõsequi-
tur: cuius tenuissimum lumen facit proximus
accessus ad solem, c digressus autem longissi-
mus quisque plenissimum. Neque solùm eius
species, ac forma mutatur tum crescendo, tum
defectibus in initia recurrendo, sed etiam re-
gio, quae tum est d aquilonalis, tum australis.
In lunae quoque cursu est brumae quaedam, &
solstitij similitudo: multáque ab ea manant, &
fluunt, quibus & animãtes alantur, augescant-
que, & pubescant, maturitatemque assequan-
52 tur, quae oriuntur è terra. ‖ Maximè verò admi-
rabiles sunt motus earum * quinque stellarum,
quae falsò vocantur errantes. nihil errat quod
in omni aeternitate conseruat progressus, & re-
gressus, reliquósque motus constanteis, & ra-
tos. Quod eo est admirabilius in his stellis,
quas dicimus, quia tum occultãtur, tum rursus
aperiuntur, tum abeunt, tum recedunt, tum an-
tecedunt, tum subsequuntur, tum celeriùs mo-
uentur, tum tardiùs, tum omnino ne mouen-
tur quidem, sed ad quoddam tempus insistunt.
Quarum ex disparibus motionibus magnum
annum Mathematici nominauerunt: qui tum
efficitur, cũ solis, & lunae, & quinque errãtium
ad eandem inter se comparationem confectis
53 omnium spatiis est facta cõuersio. ‖ Quae quàm
longa sit, * magna quaestio est: esse verò certam
& definitam, necesse est. Nam ea, quae Saturni
stella dicitur, e φαινόνque à Graecis nominatur,
quae à terra abest plurimùm, xxx. ferè annis
cursum suum conficit. In quo cursu multa mi-
rabiliter efficiens, tum antecedendo, tum re-
tardando, tum vespertinis temporibus delite-

c L. *degressus*

d L. *aquilonaris.*

* Hic locus ex Platonis l. 7. de leg. est tradu-ctus, πιεραπέον inquit, οὐ γάρ ἐστι τοῦτο ἄρισοι, τὸ δόγμα ὀρθὸν περὶ σελήνης τε καὶ ἡλίου καὶ τῶν ἄλλων ἄστρων, ὡς ἄρα πλανᾶταί ποτε, πᾶν δὲ τοὐναντίον ἔχει τούτου. τὴν αὐτὴν γὰρ ταὐτῶν ὁδὸν ἕκαστον, καὶ οὐ πόλλας ἀλλὰ μίαν ἀεὶ κύκλῳ διεξέρχεται.

* Vide Plutar. li. 2. de plac. c. 32.

e v. c. *Phaenonque.*

scendo, tum matutinis rursum se aperiendo,
nihil immutat sempiternis sæculorum ætati-
bus, quin eadem iisdem temporibus efficiat.
Infra autem hanc propiùs à terra Iouis stella
fertur, quæ [f] φαίθων dicitur: eáque eundem
XII. signorum orbem annis XII. conficit, eas-
démque quas Saturni stella efficit in cursu va-
rietates. ‖ Huic autem proximum inferiorem 54
orbem tenet [g] πυρόεις, quæ stella Martis ap-
pellatur: eáque IIII. & XX. mensibus, VI. vt
opinor, diebus minùs, eundem lustrat orbem,
quem duæ superiores. infra hanc autem stella
Mercurij est. ea [h] στίλβων appellatur à Græcis:
quæ anno ferè vertente signiferum lustrat or-
bem, neque à sole longius vmquã vnius signi
interuallo discedit, tum anteuertens, tum sub-
sequens. Infima est quinque errantium, terræ-
que proxima, stella Veneris, quæ [i] φωσφόρος
Græcè, Lucifer Latinè, dicitur, cùm antegredi-
tur solem:[19] cum subsequitur autẽ, Hesperos.
Ea cursum anno conficit, & * latitudinem lu-
strans signiferi orbis, & longitudinem: quod
idem faciunt stellæ superiores: neque vmquam
ab sole duorum signorum interuallo longiùs
discedit tum antecedẽs, tum subsequens. ‖ Hanc 55
igitur in stellis constantiam, hanc tantam tam
variis cursibus in omni æternitate conuenien-
tiam temporum non possum intelligere sine
mente, ratione, consilio. Quæ cùm in sideribus
inesse videamus, non possumus ea ipsa non in
deorum numero reponere. Nec verò stellæ eæ,
quæ inerrantes vocantur, non significant ean-
dem mentem, atque prudentiam: quarum est
quotidiana, conueniens, constánsque conuer-
sio: nec habent æthereos cursus, neque cælo
inhærentes, vt plerique dicunt physicæ ratio-
nis ignari. non est enim ætheris ea natura, vt vi
sua stellas complexa contorqueat. nam tenuis,
ac per

f v.c. *Phaethon*

g v.c. *Pyrois,*

h v.c. *stilbon*

i q.v.c. *phosphoros q.* al. *fosphoros*

* Latitudo stellæ est à linea ecliptica, id est, à medio signiferi: lõgitudo verò, ab initio Arietis distantia.

ac perlucens, & æquabili calore suffusus æther,
non satis aptus ad stellas continendas videtur.
56 || Habent igitur suam sphæram stellæ inerran-
tes ab ætherea coniunctione secretam, & libe-
ram. Earum autem peremnes cursus, atque per-
petui, cum admirabili, incredibilíque constan-
tia, declarant in his vim, & mentem esse diui-
nam : vt hæc ipsa qui non sentiat deorum vim
habere, is nihil omnino sensurus esse videatur.
Nulla igitur in cælo nec fortuna, nec temeri-
tas, nec erratio, nec vanitas inest : contráque
omnis ordo, veritas, ratio, constantia. [k] Quæ-
que his vacant, ea mentita, & falsa, plenáque
erroris eunt circum terras, infra lunam : quæ
omnium vltima est, in terrísque versatur. Cæ-
lestem ergo admirabilem ordinem, incredibi-
lémque constantiam, ex qua conseruatio, & sa-
lus omnium omnis oritur, qui vacare mente
57 putat, is ipse mentis expers habédus est. || Haud
ergo, vt opinor, errauero, si à principe inuesti-
gandæ veritatis, huius disputationis princi-
pium duxero. * Zeno igitur ita naturam defi-
nit, vt eam dicat, ignem esse artificiosum ad
gignendum progredientem via. censet enim
artis maximè proprium esse, creare, & gignere,
quódque in operibus nostrarũ artium manus
efficiat, id multò artificiosiùs naturam efficere,
id est, vt dixi, ignem artificiosum, magistrum
artium reliquarum. Atque hac quidem ratio-
ne omnis natura artificiosa est, quòd habet
quasi viam quãdam, & sectam, quam sequatur.
58 || Ipsius verò mundi, qui omnia complexu suo
coërcet, & continet, natura non artificiosa
solùm, sed planè artifex ab eodem Zenone di-
citur ; consultrix, & prouida vtilitatum, op-
portunitatúmque omnium. Atque vt ceteræ
naturæ suis seminibus quæque gignuntur, au-
gescunt, continentur ; sic natura mundi om-

[k] L. *Quaque his vacant, ementita, & falsa,* &c. & ita v. c. & nonnulli impressi.

* Sic Plutarc. li. 1. de Plac. c. 7. οἱ στωικοὶ κοινότερον θεὸν ἀποφαίνονται, πῦρ τεχνικὸν ὁδῷ βαδίζον, ἐπὶ γένεσει κόσμου ἐμπεριειληφότος πάντας τοὺς σπερματικοὺς λόγους.

neis motus habet voluntarios, conatúſque, & appetitiones, quas [l] ὁρμὰς Græci vocant, & his conſentaneas actiones ſic adhibet, vt noſmetipſi, qui animis mouemur, & ſenſibus. Talis igitur mens mundi cùm ſit, ob eámque cauſam prouidentia appellari rectè poſſit (Græcè enim [m] πρόνοια dicitur) hæc potiſſimùm prouidet, & in his maximè eſt occupata, primùm vt mundus quàm aptiſſimus ſit ad permanendũ, deinde vt nulla re egeat, maximè autem vt in eo eximia pulchritudo ſit, atque omnis ornatus.

59 || Dictum eſt de vniuerſo mundo, dictum eſt etiam de ſideribus: vt iam propemodum appareat multitudo nec ceſſantium deorum, nec ea, quæ agant, molientium cum labore operoſo, ac moleſto. Non enim venis, & neruis, & oſſibus continentur, nec iis eſcis, aut potionibus veſcuntur, vt aut nimis acres, aut nimis concretos humores colligant: nec iis corporibus ſunt, vt aut caſus, aut ictus extimeſcant, aut morbos metuant ex defatigatione membrorum. Quæ verens Epicurus [20] monogrammos deos, & nihil agenteis commentus eſt.

60 || Illi autem pulcherrima forma præditi, puriſſimáque in regione cæli collocati, ita feruntur, moderantúrque curſus, vt ad omnia conſeruanda, & tuenda conſenſiſſe videantur. multæ autem aliæ naturæ deorum ex magnis beneficiis eorum non ſine cauſa & à Græcis ſapientibus, & à maioribus noſtris conſtitutæ, nominatæque ſunt. quidquid enim magnam vtilitatem generi afferret humano, id non ſine diuina bonitate erga homines fieri arbitrabantur. Itaque tum illud, quòd erat à deo natum, nomine ipſius dei nuncupabant: vt cùm fruges Cererem appellamus, vinum autem Liberum: ex quo illud Terentij,

„ *Sine Cerere, & Libero friget Venus.*

|| Tum

l v.c. *hormas*

m v.c. *pronœa*

61 ‖ Tum autem res ipsa, in qua vis inest maior aliqua, sic appellatur, vt ea ipsa vis nominetur deus, vt Fides, vt Mens: quas in Capitolio dedicatas videmus proximè à M. [n] Aemilio Scauro, antè autem [o] ab Attilio Calatino erat [p] Fides consecrata. Vides Virtutis templum, vides Honoris à M. Marcello renouatum: quod multis antè annis erat bello Ligustico à Q. Maximo dedicatum. Quid Opis? quid Salutis? quid Concordiæ? Libertatis? Victoriæ? quarum omnium rerum quia vis erat tanta, vt sine deo regi non posset, ipsa res deorum nomen obtinuit. Quo ex genere, * Cupidinis, & Voluptatis, & Lubentinæ Veneris vocabula consecrata sunt, vitiosarum rerum, neque naturalium: quamquam Velleius aliter existimat: sed tamen ea ipsa vitia
62 naturam vehementiùs sæpe pulsant. ‖ Vtilitatem igitur magnitudine constituti sunt ij dij, qui vtilitates quasque gignebant. Atque his quidem nominibus, quæ paulò antè dicta sunt à me, quæ vis sit in quoque declaratur deo. Suscepit autem vita hominum, consuetudoque communis, vt beneficiis excellentis viros in cœlum fama, ac voluntate tollerent. Hinc Hercules, hinc Castor, & Pollux, hinc Aesculapius, hinc Liber etiam: hunc dico Liberum Semele natum; non eum, quem nostri maiores augustè, sanctèq; Liberum cum Cerere, & Libera consecrauerunt: quod quale sit, ex mysteriis intelligi potest. Sed quòd ex nobis natos, liberos appellamus, idcircò Cerere nati, nominati sunt, Liber, & Libera: [q] quod in Libero seruant, in Libera non item. Hinc etiam Romulus, quem quidem eundem esse Quirinum putant: quorum cùm remanerent animi, atque æternitate fruerentur, dij ritè sunt habiti, cùm & optimi essent, &
63 æterni. ‖ Alia quoque ex ratione, & quidem physica, magna fluxit multitudo deorum: qui induti

n v. c. *Aimilio*

o L. *ab Atilio Calatino* & ita v. c.

p fort. *Spes*

* Vide Lactant. lib. 1. instit. cap. 15 1. Tuscul. quæst. & 2. de Leg.

q v. c. *quod in Libera seruant, in Libero nō item.*

induti specie humana fabulas poëtis suppeditauerunt, hominum autem vitam superstitione omni referserunt. Atque hic locus à Zenone tractatus, pòst à Cleanthe, & Chrysippo, pluribus verbis explicatus est. Nam vetus hæc opinio Græciam oppleuit, exsectum cœlum à filio Saturno, vinctum autem Saturnum ipsum à filio Ioue. Physica ratio non inelegans inclusa est in impias fabulas. ‖ cœlestem enim, altissimam, æthereamque naturam, id est, igneam, 64
quæ per sese omnia gigneret, vacare voluerunt ea parte corporis, quæ coniunctione alterius egeret ad procreandum. Saturnum autem, eum esse voluerunt, qui cursum, & conuersionem spatiorum, ac temporum contineret: qui deus Græcè idipsum nomen habet. Κρόνος enim
r L. *dicitur:* & ita v.c. [r] eiicitur: qui est idem χρόνος, temporis spatium. * Saturnus autem est appellatus, quòd
* Vide Lactant. 1. Instit. cap. 12. saturetur annis. ex se enim natos comesse fingitur solitus, quia consumit ætas temporum spatia, annisque præteritis insaturabiliter expletur. Vinctus est autem à Ioue, ne immoderatos cursus haberet, atque vt eum siderum
s q. v. c. *vinclis* [s] vinculis alligaret. Sed ipse Iupiter, id est, iuuans pater, quem conuersis casibus appellamus à iuuando Iouem, à poëtis pater diuumq; hominumq; dicitur: à maioribus autem nostris optimus, maximus, & quidem antè optimus, id est, beneficentissimus, quàm maximus, quia
t fort. *hominibus,* maius est, certeque gratius, prodesse [t] omnibus, quàm opes magnas habere. ‖ Hunc igitur Ennius, vt suprà dixi, nuncupat ita dicens, 65

" [22] *Adspice hoc sublime candens quem inuocant omnes Iouem,*

Planiusque alio loco idem,

u L. *quod lucet.* " *Cui, quod in me est, exsecrabor hoc,* [u] *quo lucet, quidquid est.*

hunc etiam augures nostri cùm dicunt, Ioue

fulgente,

falgente, tonante: dicunt enim, cœlo fulgente, tonante. Euripides autem, vt multa præclarè, sic hoc breuiter,

„ [x] *Vides sublime fusum, immoderatum æthera,*
„ *Qui tenero terram* [y] *circumuectu amplectitur:*
„ *Hunc summum habeto diuum: hunc perhibeto Iouem.*

66 ‖ Aër autem, vt Stoici disputant, interiectus inter mare, & cœlum, Iunonis nomine consecratur: quæ est soror, & coniux Iouis, [z] quod & similitudo est ætheris, & cum eo summa coniunctio. Effœminarunt autem eum, Iunonique tribuerunt, quòd nihil est eo mollius. Sed Iunonem à iuuando credo nominatam. Aqua restabat, & terra, vt essent ex fabulis tria regna diuisa. 24 Datum est igitur [a] Neptuno alterum Iouis, vt volunt, fratri, maritimum omne regnum: nomenque productum, vt Portunus à portu, sic Neptunus [b] à nando, paulùm primis literis immutatis. Terrena autem vis omnis, atque natura, Diti patri dedicata est: qui Dis, vt apud Græcos [c] πλοῦτων, quia & recidant omnia in terras, & oriantur è terris. Is rapuit Proserpinam, quod Græcorum nomen est. ea enim est, quæ [d] Περσεφόνη Græcè nominatur: quam frugum semen esse volunt, absconditamque quæri à matre fingunt. ‖ Mater autem est à ge-
67 rendis frugibus Ceres, tanquam Geres: casuque prima litera itidem immutata, vt à Græcis. nam ab illis quoque [e] Δημήτηρ, quasi [f] γημήτηρ nominata est. Iam qui magna verteret, Mauors: Minerua autem, quæ vel minueret, vel minaretur. Cumque in omnibus rebus vim haberent maximam prima, & extrema, principem in sacrificando Ianum esse voluerunt: quod ab eundo nomen est ductum: ex quo transitiones peruiæ, Iani: foresque in liminibus profanarum ædium, ianuæ nominantur. Nam Vestæ nomen

x Ὁρᾷς τὸν ὑψοῦ τόνδ' ἄπειρον αἰθέρα, Καὶ γῆν πέριξ ἔχονθ' ὑγραῖς ἐν ἀγκάλαις. Τοῦτον νόμιζε, τὸν δ' ἡγοῦ θεόν.

y L. *circumiectu amplectitur:* & ita v.c.

z L. *quòd ei & similitudo*

a L. *Neptuno alteri Iouis, vt volunt, fratri,*

b L. *immò à nubendo, vel nuptu.* Vide Lips. Satur. Ser. lib. 1. cap. 2.

c v.c. *Pluto,*

d v.c. *Persefone*

e *Demeter,*

f *Gemeter.*

g L. *à Græcis est : ea est enim,*

nomen [g] à Græcis : ea est enim, quæ ab illis ἑστία dicitur. Vis autem eius ad aras, & focos pertinet. itaque in ea dea, quæ est rerum custos intimarum, omnis & precatio, & sacrificatio extrema est. ‖ Nec longè absunt ab hac vi dij 68
penates, siue à penu ducto nomine (est enim omne, siue vescuntur homines, penus) siue ab eo, quòd penitùs insident : ex quo etiam penetrales à poëtis vocantur. Iam Apollinis nomen, est Græcum : quem Solem esse volunt: Dianam autem, & Lunam, eandem esse putant: cùm Sol dictus sit, vel quia solus ex omnibus sideribus est tantus : vel quia, cùm est exortus, obscuritatis omnibus solus apparet : Luna à lucendo nominata sit. eadem est enim Lucina: itaque, vt apud Græcos Dianam, eamque Luciferam, [h] sic apud nostros Iunonem Lucinam in pariendo inuocant : quæ eadem [25] Diana [i] omniuaga dicitur, non à venando, sed quòd in septem numeratur tanquam vagantibus:
‖ Diana dicta, quia noctu quasi diem efficeret. 69
Adhibetur autem ad partus, quòd ij maturescunt aut septem nonnunquam, aut plerumq; nouem lunæ cursibus : qui quia mensa spatia conficiunt, menses nominantur. Concinneque, vt multa, Timæus: qui cùm in historia dixisset, qua nocte natus Alexander esset, eadem Dianæ Ephesiæ templum deflagrauisse : adiunxit, minimè id esse mirandum, quòd Diana, cùm in partu Olympiadis adesse voluisset, [k] abfuisset domo. Quæ autem dea ad res omneis veniret, Venerem nostri nominauerunt : atque ex ea potiùs venustas, quàm Venus ex venustate.
‖ Videtisne igitur, vt à physicis rebus, benè, 70
atque vtiliter inuentis, tracta ratio sit ad commentitios, & fictos deos? quæ res genuit falsas opiniones, erroresque turbulentos, & superstitiones pœnè anileis. & formæ enim nobis deorum,

h al. *sic apud nos Iunonem*

i L. *anniuaga*

k L. *afuisset domo.* & ita V.C.

deorum, & ætates, & vestitus, ornatusque noti
sunt: genera præterea, coniugia, cognationes,
omniaque traducta ad similitudinem imbe-
cillitatis humanæ. nam & perturbatis animis
inducuntur: accipimus enim deorum cupidi-
tates, ægritudines, iracundias; nec verò, vt
fabulæ ferunt, dij bellis, præliisque caruerunt:
nec solùm, vt apud Homerum, cùm duos exer-
citus contrarios alij dij ex alia parte defen-
derent: sed etiam, vt, cùm Titanis, vt cùm Gi-
gantibus, propria bella gesserunt. Hæc & di-
cuntur, & creduntur stultissimè, & plena sunt
71 futilitatis, summæque leuitatis. ‖ Sed tamen,
his fabulis spretis, ac repudiatis, deus [l] perti- — l διήκων
nens per naturam cuiusque rei, per terras Ce-
res, per maria Neptunus, alij per alia, poterunt
intelligi, qui, qualesque sint, quoque eos no-
mine consuetudo nuncupauerit, quos deos &
venerari, & colere [m] debemus. Cultus autem — m fort. de-
deorum, est optimus, idemq; castissimus, atque — beamus.
sanctissimus, plenissimusque pietatis, vt eos
semper pura, integra, incorrupta & mente, &
voce veneremur. non enim Philosophi solùm,
verumetiam maiores nostri superstitionem à
72 religione [n] separauerunt. ‖ Nam qui totos dies — n L. sepa-
precabantur, & immolabant, [o] vt sui liberi sibi — rarunt.
superstites essent, superstitiosi sunt appellati: — o L. vt sibi
quod nomen posteà latius patuit. Qui autem — sui liberi su-
omnia, quæ ad cultum deorum pertinerent, — perstites
diligenter [p] pertractarent, & tanquam rele- — & ita v. c.
gerent, sunt dicti religiosi ex relegendo, vt ele- — p L. retra-
gantes ex eligendo, tanquam à diligendo dili- — ctarent, &
gentes, ex intelligendo intelligentes: his enim — ita v.c.
in verbis omnibus inest vis legendi eadem, quæ
in religioso. Ita factum est in superstitioso, &
religioso, alterum vitij nomen, alterum laudis. — * PROVI-
Ac mihi videor satis, & esse deos, & quales — DENTIA
73 essent, ostendisse. ‖ * Proximum est, vt doceam, deorum.

deorum

deorum prouidentia mundum administrari. Magnus sanè locus,& à vestris,Cotta, vexatus: ac nimirum vobiscum omne certamen est.Nam vobis,Vellei,minùs notum est;quemadmodum quidque dicatur. Vestra enim solùm legitis, vestra amatis : ceteros causa incognita q condemnatis. Velut à teipso, hesterno die ; dictum est,anum fatidicam r προνοιαν à Stoicis induci, id est , prouidentiam. Quod eo errore dixisti, quia existimas ab his prouidentiam fingi quasi quandam deam singularem , quæ mundum omnem gubernet , & regat : sed id præcisè dicitur. || Vt,si quis dicat,Athenrensium rempub. 74
consilio regi , desit illud , Ariopagi : sic , cùm dicimus ; prouidentia mundum administrari, deesse arbitror,deorum.Plenè autem,& perfectè sic dici existimato , prouidentia deorum mundum administrari. Ita salem istum , quo caret vestra natio , in irridendis nobis nolitote consumere:& mehercule,si me audiatis, s ne expetiamini quidem. Non decet : non datum est: non potestis. Nec verò hoc in te vnum conuenit , moribus domesticis , ac nostrorum hominum vrbanitate limatum : sed cùm in reliquos vestros , tum in eum maximè, qui ista peperit, hominem sine arte , sine literis , insultantem in omneis, sine acumine vllo, sine auctoritate, sine lepôre. || Dico igitur prouidentia deorum 75
mundum , & omneis mundi parteis & initio constitutas esse, & omni tempore administrari: * eamque disputationem treis in parteis nostri ferè diuidunt : quarum pars prima est,quæ dicitur ab ea ratione , quæ docet esse deos : quo concesso , confitendum est , eorum consilio mundum administrari. Secunda est autem,quæ docet , omneis res subiectas esse naturæ sentienti , ab eaque omnia pulcherrimè geri. Quo constituto,sequitur ab * animantibus principiis eam

q v. c. *condempnatis.* mendosè.

r v. c. *pronœam*

s fort. *ne experimini quidem.*

* Vide Lactant. lib. de ira Dei, c. 9. & diuinar. instit. lib. 3. cap. 7.

* Hæc duo principia sic explicat Laërtius , δοκεῖ δ' αὐτοῖς ἀρχὰς εἶναι τῶν ὅλων δύο, τὸ ποιοῦν καὶ τὸ πάσχον. τὸ μὲν οὖν πάσχον εἶναι τὴν ἄποιον οὐσίαν τὴν ὕλην. τὸ δὲ ποιοῦν τὸν ἐν αὐτῇ λόγον, τὸν θεόν, τοῦτον γὰρ ὄντα ἀΐδιον διὰ πάσης αὐτῆς δημιουργεῖν ἕκαστα.

eam esse generatam. Tertius locus est, qui ducitur ex admiratione rerum cœlestium, atque
76 terrestrium. ‖ Primùm igitur aut negandum est deos esse, quod & Democritus simulacra. & Epicurus imagines inducens, quodam pacto negat: aut, qui deos esse concedant, iis fatendum est, eos aliquid agere, idque præclarum. Nihil est autem præclarius mundi administratione: deorum igitur consilio administratur mundus. Quod si aliter est, aliquid profectò sit necesse est melius, & maiore vi præditum,
t quàm deos, quale id cumque est, siue inanima natura, siue necessitas vi magna incitata, hæc pulcherrima opera efficiens, quæ videmus. t L. *quàm deus,*
77 ‖ Non est igitur natura deorum præpotens, neque excellens, siquidem ea subiecta est ei vel necessitati, vel naturæ, qua cœlum, maria,
24 u terræque regantur. Nihil autem est præstantius deo: ab eo igitur necesse est mundum regi. Nulli igitur est naturæ obediens, aut subiectus deus. Omnem ergo regit ipse naturam. Etenim si concedimus, intelligenteis esse deos, concedimus etiam prouidenteis, & rerum quidem maximarum. Ergo vtrùm ignorant, quæ res maximæ sint, quoque hæ modo tractandæ, & tuendæ, an vim non habent, qua tantas res sustineant, & gerant? at & ignoratio rerum, aliena naturæ deorum est, & sustinendi muneris propter imbecillitatem difficultas, minimè cadit in maiestatem deorum. Ex quo efficitur id, quod volumus; deorum prouidentia mun- u L. *terra regantur.* & ita v. c.
78 dum administrari. ‖ Atqui necesse est, cùm sint dij, si modò sint, vt profectò sunt, animanteis esse, nec solùm animanteis, sed etiam rationis compotes, inter séq; quasi ciuili conciliatione, & societate coniunctos, vnum mundum, vt communem remp. atque vrbem aliquam x regenteis. Sequitur, vt eadem sit in his, quæ in x v. c. vt *gentes.*

y v.c. *utrabique*

genere humano, ratio, eadem veritas y vtrobiq; sit, eadémq; lex: quæ est recti præceptio, prauíq; depulsio. Ex quo intelligitur, prudentiam quoq; & mentem à diis ad homines peruenisse: ob eámq; causam maiorum institutis mens, fides, virtus, concordia, consecratæ, & publicè dedicatæ sunt. ‖ Quæ qui conuenit penes deos esse 79
negare, cùm eorum augusta, & sancta simulacra veneremur? quòd si inest in hominum genere mens, fides, virtus, cõcordia: vnde hæc in terras, nisi à superis, defluere potuerunt: cúmque sit in nobis consilium, ratio, prudentia, necesse est, deos hæc ipsa habere maiora, nec habere solùm, sed etiam his vti in maximis, & optimis rebus. Nihil autem est nec maius, nec melius mundo. necesse est ergo eum deorum consilio, & prouidentia administrari. ‖ Postremò cùm 80
satis docuerimus, hos esse deos, quorũ insignem vim, & illustrem faciem videremus, solem dico, & lunam, & vagas stellas, & inerranteis, & cœlum, & mundum ipsum, & earum rerum vim, quæ inessent in omni mundo cum magno vsu, & cõmoditate generis humani: efficitur, omnia regi diuina mente, atque prouidentia. Ac de prima quidem parte satis dictum est. Sequitur, vt doceam, omnia subiecta esse naturæ, eáq; ab ea pulcherrimè regi. ‖ Sed quid sit ipsa NATVRA, 81
explicãdum est antè breuiter,[25] quo faciliùs id, quod docere volumus, intelligi possit. Namque alij naturam censent esse vim quandam sine ratione, cientem motus in corporibus necessarios: alij autem, vim participem rationis, atque ordinis, tanquam via progredientem, declarantémque, quid cuiusq; rei causa efficiat, quid sequatur, cuius solertiam nulla ars, nulla manus, nemo opifex consequi possit imitando. seminis enim vim esse tantam, vt id, quanquam sit perexiguum, tamen si inciderit in concipientem,

compre

comprehendentémque naturam, nactúmque sit materiam, qua ali, augerísque possit, ita fingat, & efficiat in suo quidque genere, partim vt tantummodò per stirpeis alantur suas, partim vt moueri etiam, & sentire, & appetere possint, &
82 ex sese similia sui gignere. || Sunt autem, qui omnia naturæ nomine appellent, * vt Epicurus, qui ita diuidit, omnium, quæ sint, naturam, esse corpora, & inane, quæque his accidant. Sed nos cùm dicimus natura constare, administraríque mundum, non ita dicimus, vt glebam, aut fragmentum lapidis, aut aliquid eiusmodi, [26] nulla cohærendi natura, sed vt arborem, vt animal, in quibus nulla temeritas, sed ordo
83 apparet, & artis quædam similitudo. || Quòd si ea, quæ à terra stirpibus continentur, arte naturæ viuunt, & vigent: profectò ipsa terra eadem vi continetur, & arte naturæ, quippe quæ grauidata seminibus, omnia pariat, & fundat ex sese, stirpeis amplexa alat, & augeat, ipsáq; alatur vicissim à superis, externísque naturis. Eiusdémque exspirationibus aër alitur, & æther, & omnia sidera. Ita, si terra natura tenetur, & viget, eadem ratio in reliquo mundo est. stirpes enim terræ inhærent. animantes autem [a] à spiratione aëris sustinentur: ipséque aër nobiscum videt, nobiscum audit, nobiscum sonat. nihil enim eorum sine eo fieri potest. Quin etiam & ita mouetur nobiscum. quacumque enim imus, quacumque mouemur, videtur quasi locum
84 date, & cedere. || Quæque in medium locum mundi, qui est infimus, & quæ à medio in superum, quæque conuersione rotunda circum medium feruntur, ea continentem mundi efficiunt, vnámque naturam. Et cùm quatuor sint genera corporũ, vicissitudine eorum mundi cõtinuata natura est. Nam ex terra, aqua: ex aqua, oritur aër: ex aëre, æther: deinde retrorsum vicissim ex

* Vide hoc dogma apud Plutarch. lib. 1. de plac. c. 3.

a v.c. *adspiratione aeris sustinentur:* & ita L.

æthere, aër: ex aëre, aqua : ex aqua, terra infima.
b οὐσίαις ταύταις, Sic [b] naturis his, ex quibus omnia constant, sursum, deorsum, vltrò, citróq; commeantibus, mundi partium coniunctio continetur. ‖ Quæ 85
aut sempiterna sit necesse est, hoc eodé ornatu, quem videmus : aut certè perdiuturna, permanens ad longinquũ, & immensum penè tempus. Quorum vtrũuis vt sit, sequitur, natura mũdum administrari. Quæ enim classium nauigatio, aut quæ instructio exercitus, aut rursus (vt ea, quæ natura efficit, cõferamus) quæ procreatio vitis, aut arboris, quæ porrò animantis figura, cõformatióque membrorũ, tantam naturæ solertiam significat, quantam ipse mũdus? aut igitur nihil
c L. *quod à sentiente natura* est, [c] ꝙ sentiente natura regatur: aut mundum regi cõfitendum est. ‖ Etenim qui reliquas na- 86
turas omneis, earúmque semina contineat, quî
d v. c. *vt siquidem eis,* potest ipse non natura administrari? [d] vt, si quis denteis, & pubertatem natura dicat exsistere: ipsum autem hominem, cui ea exsistant, non constare natura: non intelligat, ea, quæ efferant aliquid ex sese, perfectiorem habere naturam, quàm ea, quæ ex iis efferantur. Omnium autem rerum, quæ natura administrantur, seminator, & sator, & parens, vt ita dicam, atque educator, & altor est mundus : omniaque, sicut membra, & parteis suas, nutricatur, & continet. Quòd si mundi partes natura administrantur, necesse est mundum ipsum natura administrari : cuius quidem administratio nihil habet in se, quod reprehendi possit. ex iis enim naturis, quæ erant, quod effici potuit optimum, effectum est.
‖ Doceat ergo aliquis potuisse melius. Sed 87
nemo vnquam docebit : &, si quis corrigere aliquid volet, aut deterius faciet, aut id, quod fieri non potuit, desiderabit. Quòd si omnes mundi partes ita constitutæ sunt, vt neque ad vsum meliores potuerint esse, neque ad speciem

ciem pulchriores: videamus, vtrùm ea fortuita sint, an eo statu, quo cohærere nullo modo potuerint, nisi sensu moderante, diuináque prouidentia. Si ergo meliora sunt ea, quę natura, quàm illa, quæ arte perfecta sunt: nec ars efficit quidquam sine ratione: ne natura quidem rationis expers est habenda. Quî igitur conuenit, signum, aut tabulam pictam cùm adspexeris, scire adhibitam esse artem: cumque procul cursum nauigij videris, non dubitare, quin id ratione, atque arte moueatur: aut cùm solarium vel descriptum,[e] aut ex aqua contemplere, intelligere declarari horas arte, non casu: mundum autem, qui & has ipsas arteis, & earum artifices, & cuncta complectatur, consilij, e fort. *vel ex aqua contemplare,*

88 & rationis esse expertem putare? ‖ quòd si in Scythiam, aut Britanniam, sphæram aliquis tulerit hanc, quam nuper familiaris noster effecit Posidonius, cuius singulæ conuersiones idē efficiunt in sole, & in luna, & in quinque stellis errantibus, quod efficitur in cælo singulis diebus, & noctibus: quis in illa barbarie dubitet, quin ea sphæra sit perfecta ratione? Hi autem dubitant de mundo, ex quo & oriuntur, & fiunt omnia, casúne ipse sit effectus, aut necessitate aliqua an ratione,[f] an mente diuina: & Archimedem arbitrantur plus valuisse in imitandis sphæræ conuersionibus, quàm naturam in efficiendis, præsertim cùm multis partibus sint illa f L. *ac mente diuina:* & ita. v. c.

89 perfecta, quàm hæc simulata, solertiùs. ‖ Atque ille apud [g] Actium pastor, qui nauē nūquā ante vidisset, vt procul diuinū, & nouū vehiculum Argonautarum è monte conspexit, primo admirans, & perterritus, hoc modo loquitur: g L. *Aceium* al. *Attium*

,, *-- tanta moles labitur.*
,, [27] *Fremebunda ex alto, ingēti sonitu, & spiritu:*
,, *Præ se vndas voluit: vertices vi suscitat,*
,, *Ruit prolapsa: pelagus respergit:[h] profluit.* h L. *restat.*

,, *Ita*

,, *Ida dum interruptum credas nimbum voluier,*
,, *Dum quod sublime ventis expulsum rapi*
,, *Saxum, aut procellis, vel globosos turbines*
,, *Exsistere ictos vndis concursantibus:*
,, *Nisi quas terrestreis Pontus strages conciet:*
,, *Aut fortè Triton fiscina*[28] *euertens specus,*
,, *Subter radices penitus vndanti in freto*
,, *Molem ex profundo saxeam ad cælum vomit.*

Dubitat primò, quæ sit ea natura, quam cernit ignotam: idémque, iuuenibus visis, auditóque nautico cantu,

,, [i] *Sicut inciti, atque alacres rostris perfremunt*
,, *Delphini* -- itém alia multa. --*Siluani melo*
,, *Consimilem ad aureis cantum, & auditũ refert.*

i fort. *Sicuti, citi atque alacres*

‖ Ergo vt hic primo adspectu inanimum quiddam, sensúque vacuum se putat cernere: pòst autem signis certioribus, quale sit id, de quo dubitauerat, incipit suspicari: sic Philosophi debuerunt, si fortè eos primus adspectus mundi conturbauerat, postea, cùm vidissent motus eius finitos, & æquabileis, omniaque ratis ordinibus moderata, immutabilíque constantia, intelligere inesse aliquem non solùm habitatorem in hac cælesti, ac diuina domo, sed etiam rectorem, & moderatorem, & tanquam architectum tanti operis, tantíque muneris. Nunc autem mihi videntur ne suspicari quidem, quanta sit admirabilitas cælestium rerum, atque terrestrium. ‖ Principio enim terra sita in media parte mundi, circumfusa vndique est[29] hac animabili, spirabilíque natura, cui nomen est aër, Græcum illud quidem, sed receptum iam tamen vsu à nostris: tritum est enim pro Latino. Hunc rursus amplectitur immensus æther, qui constat ex altissimis ignibus. Mutuemur hoc quoque verbum, dicatúrque tam æther Latinè, quàm dicitur aër: etsi interpretatur Pacuuius,

90 (margin, beside "Ergo vt hic primo…")
91 (margin, beside "…Principio enim terra sita in")

,, *Hoc,*

" *Hoc, quod memoro, nostri cælum, Graij perhibent*
" *æthera.*

Quasi verò non Graius hoc dicat. At Latinè loquitur. Siquidem nos non quasi Græcè loquentem audiamus. Docet idem alio loco,

" *Gratugena de isto aperit ipsa* [k] *ratio.*

[k] v. c. *oratio.*

92 Sed ad maiora redeamus. || Ex æthere igitur innumerabiles flammæ siderum exsistunt: quorum est princeps sol, omnia clarissima luce collustrans, * multis partibus maior, atque amplior, quàm terra vniuersa: deinde reliqua sidera magnitudinibus immensis. Atque hi tāti ignes, tamque multi non modò nihil nocent terris, rebusque terrestribus, sed ita prosunt, vt si motæ loco sint, conflagrare terras necesse sit à tantis ardoribus, moderatione, & tempe-
93 ratione sublata. || Hic ego non mirer esse quēquam, qui sibi persuadeat, corpora quędam solida, atque indiuidua, vi & grauitate ferri, mūdumque effici ornatissimum, & pulcherrimum ex eorum corporum concursione fortuita? Hoc qui existimat fieri potuisse, non intelligo, cur non idem putet, si innumerabiles vnius, & viginti formæ literarum vel aureæ, vel qualeslibet, aliquo [l] coniiciantur, posse ex his in terrā excussis annaleis Ennij, vt deinceps legi possint, effici: quod nescio anne in vno quidē versu
94 possit tātum valere fortuna. || Isti autē quēadmodū asseuerant, ex corpusculis nō colore, nō qualitate aliqua, quam ποιότητα Græci vocant, non sensu præditis, sed concurrentibus temerè, atque casu, mundum esse perfectum? vel innumerabileis potiùs in omni puncto temporis alios nasci, alios interire? Quòd si mūdum efficere potest concursus atomorum, cur porticum, cur templum, cur domum, cur vrbem non potest? quæ sunt minùs operosa, & multò quidem faciliora. Certè ita temerè de mundo ef-

* Plat. in Epinomide τὸν γὰρ ἥλιον, inquit, ὅλον τῆς γῆς ὅλης μείζω διανοηθῆναι δυνατὸν ὀρθῶς, καὶ πάντα τὰ φερόμενα ἄστρα θαυμαστόν τι μέγεθος ἔχει.

[l] v. c. *coniiciantur,*

furiunt, vt mihi quidem numquam hunc admirabilem cæli ornatum, qui locus est proximus, suspexisse videantur. ‖ Præclarè ergo Aristoteles,* *Si essent,* inquit, *qui sub terra semper habitauissent, bonis, & illustribus domiciliis, quæ essent ornata signis, atque picturis, instructaq; rebus iis omnibus, quibus abundant ij, qui beati putantur, nec tamen exissent vmquam supra terrã: accepissent autem fama, & auditione, esse quoddam numen, & vim deorum: deinde aliquo tempore, patefactis terræ faucibus, ex illis abditis sedibus euadere in hæc loca, quæ nos incolimus, atque exire potuissent: cùm repentè terram, & maria, cælúmque vidissent: nubium magnitudinem, ventorúmque vim cognouissent, adspexisséntque solem, eiúsque tum magnitudinẽ pulchritudinẽq; tũ etiã efficientiã cognouissent, quòd is diẽ efficeret toto cælo luce diffusa: cũ autẽ terras nox opacasset, tũ cælũ totũ cernerent astris distinctũ, & ornatũ, lunæque luminum veritatem tũ crescentis, tum senescentis, eorúmq; omnium ortus, & occasus, atque in omni æternitate ratos, immutabileisque cursus: hæc cùm viderent, profectò & esse deos, & hæc tanta opera deorum esse arbitrarentur.* Atque hæc quidem ille. 95

* Aristotelis liber vnde hæc sũt desumpta, nõ exstat.

‖ Nos autem tenebras cogitemus tantas, quantæ quondam eruptione Aetnæorum ignium finitimas regiones obscurauisse dicuntur, vt per biduum nemo hominem homo agnosceret: cùm autem tertio die sol illuxisset, tum vt reuixisse sibi viderentur. [m] quòd si hoc idem ex æternis tenebris contingeret, vt subitò lucem adspiceremus: quænam species cæli videretur? Sed assiduitate quotidiana, & consuetudine oculorum, assuescunt animi: neque admirantur, neque * requirunt rationes earum rerum, quas semper vident: [n] perinde, quasi nouitas nos magis, quàm magnitudo rerum debeat ad exquirendas caussas excitare. 96

m sic v. c. al. *Hoc si idem*

* *exquirunt*

n v. c. *proinde*, & ita L.

‖ Quis enim hunc hominem dixerit, qui cùm 97

tam.

tàm certos cæli motus, tam ratos astrorum ordines, tamque omnia inter se connexa, & apta viderit, neget in his vllam inesse rationem, eáque casu fieri dicat, quæ quanto consilio gerantur, nullo consilio assequi possumus? an cùm ° machinatione quadam moueri aliquid videmus, vt spheram, vt horas, vt alia permulta: non dubitamus, quin illa opera sint rationis: cùm autem impetum cæli admirabili cum celeritate moueri, vertique videamus, constantissimè conficientem vicissitudines anniuersarias, cum summa salute, & conseruatione rerum omnium: dubitamus, quin ea non solùm ratione fiant, sed etiam excellenti
98 quadam, diuinaque ratione? ‖ licet enim iam, remota subtilitate disputandi, oculis quodammodo contemplari pulchritudinem rerum earum, quas diuina prouidentia dicimus constitutas. Ac principiò terra vniuersa cernatur, locata in media mundi sede, solida, & globosa & vndique ipsa in sese nutibus suis conglobata, vestita floribus, herbis, arboribus, frugibus. Quorum omnium incredibilis multitudo, insatiabili varietate distinguitur. Adde huc fontium gelidas perennitates, liquores perlucidos amnium, riparum vestitus viridissimos, speluncarum concauas altitudines, saxorum asperitates, impendentium montium altitudines, immensitatésque camporum: adde etiam reconditas auri, argentíque venas, infinitamque vim marmoris. ‖ Quæ verò, & quam va-
99 ria genera bestiarum vel cicurum, vel ferarum? qui volucrum lapsus, atque cantus? qui pecudũ pastus? quæ vita siluestriũ? Quid iam de hominũ genere dicam? qui quasi cultores terræ cõstituti, non patiuntur eam nec immanitate p beluarum efferari, [31] nec stirpiũ asperitate q vastari; quorúmque operibus agri, insulæ, litoráque

o μηχανήματί τινι

p al. belluarum

q al. vastescere:

collucent, distincta tectis, & vrbibus. Quæ si, vt animis, sic oculis videre possemus, nemo cunctam intuens terrã, de diuina ratione dubitaret.
|| At verò quãta maris est pulchritudo? quæ species vniuersi? quæ multitudo, & varietas insularũ? quę amœnitates orarũ, & litorũ? quot genera, quamq́; disparia partim submersarũ, partim, fluitãtiũ, [r] & innatantium [s] beluarũ, partim ad saxa natiuis testis inhærentium? [32] Ipsum autẽ mare sic terrã apperẽs [t] litoribus eludit, vt vna ex duabus naturis conflata videatur. || Exinde 101 mari finitimus aër, die, & nocte distinguitur: isque tũ fusus, & extenuatus in sublime fertur: tum autẽ cõcretus, in nubeis cogitur: humoreque colligẽs, terrã auget imbribus: tum effluens huc, & illuc, ventos efficit. Idem annuas frigorum, & calorum facit varietates: idemque & volatus alitum sustinet & spiritu ductus alit, & sustentat animanteis. Restat vltimus, & à domiciliis nostris altissimus, omnia cingens, & coërcens cæli complexus: qui idem æther vocatur, extrema ora, & determinatio mundi: in quo cum admirabilitate maxima igneæ formæ cursus ordinatos definiũt. || Ex quibus sol, cu- 102 ius magnitudine multis partibus, terra superatur, circum eam ipsam voluitur, isque oriens, & occidens, diem, nóctemque conficit: & modò accedens, tum autem recedens, binas in singulis annis reuersiones ab extremo contrarias facit: quarum interuallo tũ quasi tristitia quædam contrahit terram, tum vicissim lætificat, vt cum cælo hilarata videatur. || Luna autem quæ 103 est, vt ostendunt mathematici, maior, quàm dimidia pars terræ, iisdem spatiis vagatur, quibus sol: sed tum congrediens cum sole, tum [u] digrediens, & eam lucem, quam à sole accipit, mittit in terras, & varias ipsa mutationes lucis habet: atque etiam tum subiecta, atque opposita soli,

r [illegible] & innãtium belluarum, & ita L.
s al. *belluarũ*
t v.c. *litorib. eludit*, &c. fort. *litoribus alludit*:
u L. *degrediens*, & ita v.c.

ta soli, radios eius, & lumen obscurat: tum ipsa incidens in vmbram terræ, cum est è regione solis, interpositu, interiectúque terræ, repentè deficit. iisdemque spatiis hæ stellæ, quas vagas dicimus, circum terram feruntur, eodemque modo oriuntur, & occidunt. Quarum motus tum incitantur, tum retardantur, sæpè etiam insistunt. Quo spectaculo nihil potest admira-
104 bilius esse, nihil pulchrius. ‖ Sequitur stellarum inerrantium maxima multitudo: quarum ita descripta distinctio est, vt ex notarum figurarum similitudine nomina inuenerint. Atque hoc loco me intuens, Vtar, inquit, carminibus Arati, eis quæ à te admodum adolescentulo conuersa, ita me delectant, quia Latina sunt, vt multa ex iis memoria teneam. ˣ Ergo, vt oculis assiduè videmus sine vlla mutatione, aut varietate,

„ * *Cetera labuntur celeri cælestia motu,*
„ *Cùm cæloque simul noctéisque, diésque ferũtur.*

105 ‖ Quorum contemplatione nullius expleri potest animus, naturæ constantiam videre cupientis.

„ *Extremúsque adeò duplici de cardine vertex*
„ *Dicitur esse polus.* --- Hunc circum ἄρκτοι duæ feruntur, numquam occidentes.

„ *Ex his altera apud Graios Cynosura vocatur,*
„ *Altera dicitur esse Helice.* --- Cuius quidem clarissimas stellas totis noctibus cernimus.

„ * *Quas nostri septem soliti vocitare Triones.*

106 ‖ Paribúsque stellis similiter distinctis eundem cæli verticem lustrat parua Cynosura.

„ *Hac fidunt duce nocturna Phœnices in alto:*
„ *Sed prior illa magis stellis distincta refulget,*
„ *Et latè prima confestim à nocte videtur,*
„ *Hac verò parua est: sed nautis vsus in hac est.*
„ *Nam cursu interiore breui conuertitur orbe.*

Ex quo fit earũ stellarũ admirabilior adspectus,

„ *Has*

ˣ v.c. *Ergo, vt oculis assiduè videamus sine vlla,* &c. & ita L.

* Horũ versuum cum Græcis collationẽ vide ex Petionio, & Bituleio

* Hæc Arati nõ sunt. Vide Gell. lib. 2. c. 21.

,, *Has inter, veluti rapido cum gurgite flumen,*
,, *Toruus Draco serpit subter, y supraq; reuoluẽs,*
,, *Sese conficiénsque sinus è corpore flexos.*

y L. *superáque r.* & ita v.c.

‖ Eius cùm totius est præclara species z in primis suspicienda est figura capitis, atque ardor oculorum. 107

z L. *tum in primis.*

,, *Huic non vna modò caput ornans stella relucet,*
,, *Verùm tempora sunt duplici fulgore notata,*
,, *Etrucibúsq; oculis duo feruida lumina flagrãt,*
,, *Atque vno mentum radianti sidere lucet:*
,, *Obstipum caput, & tereti ceruice reflexum.*
,, *Obrutum in cauda maioris figere dicas.*

‖ Et reliquum quidem corpus draconis totis noctibus cernimus. 108

,, *Hoc caput hic paulùm sese, subitóque recondit,*
,, *Ortus vbi, atq; obitus a parte admiscẽtur in vna.*

a L. *partem admiscentur in vnam.*

Id autem caput,

,, *Attingens defessa velut mærentis imago*
,, *Vertitur.* ----quam quidem Græci,
,, *Engonasin vocitant, genibus quia nixa feratur.*
,, *Hîc illa eximio posita est fulgore corona.*

‖ Atque hæc quidem à tergo: propter caput autem Anguitenens: 109

,, *Quem claro perhibent Ophiuchum nomine Graij*
,, *Hic pressu duplici palmarum continet anguem,*
,, *Eius & ipse manet religatus corpore toto:*
,, *Námq; virũ mediũ serpens sub pectora cingit.*
,, *Ille tamen nitens grauiter vestigia ponit,*
,, *Atque oculos vrget pedibus, pectúsque Nepai.*

Septentriones autem sequitur.

,, *Arctophylax, vulgò qui dicitur esse Bootes:*
,, *Quòd quasi temone adiunctam præ se quatit Arctum.*

‖ Dein quæ sequuntur. Huic Booti enim 110

,, *--subter præcordia fixa videtur*
,, *Stella micans radiis Arcturus nomine claro:*

cui subiecta fertur,

,, *Spicum illustre tenens splendenti corpore virgo.*

Atque

Atque ita demetata signa sunt, vt in tantis descriptionibus diuina solertia appareat.

,, *Et natos Geminos inuises sub caput Arcti,*
,, *Subiectus media est Cancer, pedibúsque tenetur*
,, *Magnũ Leo, tremulã quatiens è corpore flãmã.*

Auriga

,, *Sub laua Geminorum obductus parte feretur.*
,, *Aduersum caput huic Helice truculenta tuetur.*
,, *At Capra lauum humerum clara obtinet.*

Tum quæ sequuntur,

,, *Verùm hac est magno, atq; illustri pradita signo.*
,, *Contrà Hædi exiguum iaciunt mortalibus ignẽ.*

Cuius sub pedibus

,, *Corniger est valido* [b] *connexus corpore Taurus.* d L. *connixus*

111 ‖ Eius caput stellis consperſum est frequẽtibus.

,, *Has Graci stellas, Hyadas vocitare fuerunt:*

A pluendo, ὕειν enim est pluere. Nostri imperitè suculas: quasi à suibus essent, non ab imbribus nominatæ. Minorem autem Septentrionem Cepheus passis palmis tergo subsequitur.

,, *Nãq; ipsum ad tergũ Cynosura vertitur Arcti.*

Hunc antecedit

,, *Obscura specie stellarum Cassiopea.*
,, *Hanc autem illustri versatur corpore propter*
,, *Andromeda,* [c] *aufugiẽs adspectũ mæsta parẽtis.* c al. *effugiẽs* al. *fugiens*
,, *Huic equus ille iubam quatiens fulgore micãti,*
,, *Summum contingit caput aluo stelláque iũgens*
,, *Vna, tenet dupliceis communi lumine formas,*
,, *Æternum ex astris cupiens connectere nodum.*
,, *Exin contortis Aries cum cornibus haret.*

Quem propter

,, *Pisces, quorum alter paulùm pralabitur antè.*
,, *Et magis horriferis Aquilonis tangitur alis.*

112 ‖ Ad pedes Andromedæ Perseus describitur.

,, *Quẽ sũma ab regione Aquilonis flamina pulsãt.*

Cuius propter læuum genu

,, *---Vergilias tenui cum luce videbis.*
,, *Inde Fides leuiter posita, & connexa videtur.*

,, Inde

„ *Inde est ales auis lato sub tegmine cæli.*

Capiti autem equi proximat Aquarij dextra, totúsque deinceps Aquarius.

„ *Tum gelidum valido de pectore frigus anhelās,*
„ *Corpore semifero magno Capricornus in orbe.*
„ *Quem cùm perpetuo vestiuit lumine Titan,*
„ *Brumali flectens contorquet tempore currum.*

‖ Hinc autem adspicitur, 113

„ *Vt sese emergens ostendat Scorpius altè*
„ *Posteriore trahens flexum vi corporis arcum,*
d. v.c. *pinnis* „ *Quem propter nitens* [d] *pennis conuoluitur ales.*
„ *At propter se Aquila ardēti cū corpore portat.*

Deinde Delphinus,

„ *Exinde Orion obliquo corpore nitens.*

Quem subsequens,

„ *Feruidus ille Canis stellarum luce refulget.*

Post lepus subsequitur,

„ *Curriculum nunquam defesso corpore sedans.*
„ *At canis ad caudam serpens prolabitur Argo.*
„ *Hanc Aries tegit, & squāmoso corpore Pisces,*
„ *Fluminis illustri tangentem corpore ripas.*

e. forr. *Quid longè serpēs, & manans* ‖ [e] Quam longè serpentem, & manantem 114
„ *—adspicies, proceráque vincla videbis,*
„ *Quæ retinent Pisces caudarum à parte locata.*
„ *Inde Nepæ cernes propter fulgentis acumen,*
„ *Aram, quam flatu permulcet spiritus austri.*

propter quæ Centaurus

* *subiungere* „ *Cedit, equi partem properās* * *submergere Chelis.*
„ *Hinc dextrā porgēs, quadrupes quā vasta tenetur,*
„ *Tendit, & illustrem truculentus cædit ad aram.*
„ *Hic sese infernis è partibus erigit Hydra:*

Cuius longè corpus est fusum.

„ *In medióque sinu fulgens cratera relucet.*
„ *Extremam nitens plumato corpore Coruus*
f. al. *tondet:* „ *Rostro* [f] *tundit: & hic Geminis est ille sub ipsis*
g. al. *Anticanis,* „ [g] *Ante-Canem, Graio Procyō qui nomine fertur.*

‖ Hæc omnis descriptio siderum, atque hic tantus cæli ornatus, ex corporibus huc, & illuc ca-

su, &

casu, & temerè concursantibus potuisse effici cuiquam sano videri potest? aut verò [h] alia, h al. *alia, qua natura,*
quæ natura, mentis & rationis expers, hæc efficere potuit, quæ non modò vt fierent, ratione eguerunt, sed intelligi qualia sint, sine summa ratione non possunt? Nec verò hæc solùm admirabilia, sed nihil maius, quàm quòd ita stabilis est mundus, atque ita cohæret ad permanendum, vt nihil ne excogitari quidem possit aptius. omnes enim partes eius vndique medium locum capessentes, nituntur æqualiter. maximè autem corpora inter se iuncta permanent, cùm quodam quasi vinculo circumdata colligantur: quod facit ea natura, quæ per omnem mundum, omnia mente, & ratione conficiens funditur, & ad medium rapit, & conuertit extrema.
116 ‖ Quocircà si mundus globosus est, ob eamque causam omnes eius partes [i] vndique æquales, ipsæ per se, i q.v. c. *vndique æquabiles ipsæ,*
atque inter se continentur: contingere idem terræ necesse est, vt, omnibus eius partibus in medium vergentibus, (id autem medium, infimum in sphæra est) nihil interrumpat, quo labefactari possit tanta contentio grauitatis, & ponderum. Eademque ratione mare, cùm supra terram sit, medium tamen terræ locum expetens, conglobatur vndique æqualiter, neque redundat vnquam, neque effunditur.
117 ‖ Huic autem [k] continens aër, fertur, ille quidem leuitate [l] sublimi, sed tamen in omneis parteis se ipse fundit. itaque & mari continuatus, & iunctus est, & natura fertur ad cœlum: cuius tenuitate, & calore temperatus, vitalem, & salutarem spiritum præbet animantibus. Quem complexa summa pars cœli, quæ æther dicitur, & suum retinet ardorem tenuem, & nulla admistione concretum, & cum aëris extremitate coniungitur. In æthere autem astra voluuntur:
k συνεχὴς
l al: *sublimis,*

quæ

quæ se & nixu suo conglobata continent, & forma ipsa, figuráque sua momenta sustentant. * sunt enim rotunda: quibus formis, vt antè dixisse videor, minimè noceri potest.‖ Sunt au- 118
tem stellæ natura flammeæ. quocirca terræ, maris, aquarum vaporibus aluntur iis, qui à sole ex agris tepefactis, & ex aquis excitantur: quibus altæ, renouatæque stellæ, atque omnis æther,[m] refundunt eadem, & rursum [n] trahunt in idem, nihil vt ferè intereat, aut admodum [o] paululum, quod astrorum [p] ignis, & ætheris flamma consumat. Ex quo euenturum nostri putant id, de quo Panætium abdubitare dicebant, vt ad extremum omnis mundus ignesceret, cùm, humore consumto, neque terra ali posset [q] neque remearet aër: cuius ortus, aqua omni exhausta, esse non posset: ita relinqui nihil præter ignem: à quo rursum animante,[r] ac deo renouatio mundi fieret, atque idem ornatus [s] oriretur. ‖ Nolo in stellarum ratione 119
multus vobis videri, maximéque earum, quæ errare dicuntur. quarum tantus est concentus ex dissimillimis motibus, vt, cùm summa Saturni refrigeret: media Martis incendat, bis interiecta Iouis illustret, & temperet, infráque Martem duæ soli obediant, ipse sol mundum omnem sua luce compleat, ab eoque luna illuminata grauiditates, & partus afferat, maturitatesque gignendi. Quæ copulatio rerum, & quasi consentiens ad mundi incolumitatem coagmentatio naturæ, quem non commouet: hunc horum nihil vmquam reputauisse certò scio. ‖ Age vt à cælestibus rebus ad terrestreis 120
veniamus: quid est in his in quo non naturæ ratio intelligentis appareat? Principiò, eorũm, quæ gignuntur è terra, stirpes & stabilitatem dant iis, quæ sustinent, & ex terra succum trahunt: quo alantur ea, quæ radicibus continentur:

* Vide Plu. li. 2. de Pla. c. 14. Arist. li. 1. de cælo, c. 7. & 11.

m L. *refundunt eodem*, al. *refundãt eod.*

n L. *trahunt indidem*, & ita v. c. al. *trahant ind.*

o al. *paulũ*,

p fort. *ignis, & ætheris flamma consumant.*

q v. c. *nec remearet aër* al. *nec remaneret aër*, mendosè.

r L. *ac de eo ren.* & ita v. c.

s v. c. *oreretur.*

tur: obducuntúrque libro aut cortice trunci, quo sint à frigoribus & caloribus tutiores. Iam verò vites sic clauiculis adminicula tanquam manibus, apprehendunt, atque ita se erigunt, vt animantes. Quin etiam à caulibus, brassicísque, si prope sati sint, vt à pestiferis, & nocentibus, refugere dicuntur, nec eos vlla ex
121 parte contingere. || Animantium verò quanta varietas est? quanta ad eam rem vis, vt in suo quæque genere permaneant? quarum aliæ coriis tectæ sunt, aliæ villis vestitæ, aliæ spinis hirsutæ: pluma alias [t] squamma videmus obductas: alias esse cornibus armatas, alias habere effugia [u] pennarum. Pastum autem animantibus largè, & copiosè natura eum, qui cuique aptus erat, comparauit. Enumerare possum ad eum pastum capessendum, conficiendúmque, quæ sit in figuris animantium, & quàm solers, subtilísque descriptio partium, quámque admirabilis fabrica membrorũ. omnia enim, quæ quidem intus inclusa sunt, ita nata, atque ita locata sunt, vt nihil eorum superuacaneum sit, nihil ad vitam retinendam
122 non necessarium. || Dedit autem eadem natura beluis & sensum, & appetitum, vt altero conatum haberent ad naturaleis pastus capessendos, altero secernerent pestifera à salutaribus. Iam verò alia animalia gradiendo, alia serpendo ad pastum accedunt, alia volando, alia nando: cibúmque partim oris hiatu, & dentibus ipsis capessunt, partim vnguium tenacitate arripiunt, partim aduncitate rostrorum: alia sugunt, alia carpunt, alia vorant, alia mandunt. Atque etiam aliorum ea est humilitas, vt ci-
123 bum terrestré rostris facilè contingant. || Quæ autem altiora sunt, vt anseres, vt cygni, vt grues, vt cameli, adiuuantur proceritate collorum. Manus etiam data elephãtis, quia propter

t v.c. *squama*
u v. c. *pinnarum*.

magnitudinem corporis difficileis aditus habebant ad pastum. At, quibus bestiis erat is cibus, vt alius generis, bestiis vescerentur, [x] aut vireis natura dedit, aut celeritatem. data est quibusdam etiam machinatio quædam, atque solertia: vt in araneolis, aliæ quasi rete texunt, vt, si quid inhæserit, conficiant: [y] aliæ autem vt ex inopinato obseruant, &, si quid incidit, arripiunt, idque consumunt. Pinna verò (sic enim Græcè dicitur) duabus grandibus patula conchis, cum parua squilla quasi societatem coit comparandi cibi. itáque cùm pisciculi parui in concham hiantem [z] innatauerint, tum admonita à squilla pinna morsu comprimit conchas. sic dissimillimis bestiolis communiter cibus quæritur. In quo admirandum est, [a] congressúne aliquo inter se, an iam inde ab ortu naturæ ipsæ congregatæ sint. ‖ Est etiam admiratio nonnulla in bestiis aquatilibus iis, quæ gignuntur in terra: veluti crocodili, fluuiatilésque testudines, quædámque serpentes ortæ extra aquam, simul ac primùm niti possunt, aquam persequuntur. Quin etiam anatum oua gallinis sæpe supponimus: ex quibus pulli orti primùm aluntur ab iis, vt à matribus: deinde eas relinquunt, à quibus exclusi, fortíque sunt: & effugiunt, cùm primùm aquam, quasi naturalem domum, videre potuerunt. Tantam ingenuit animantibus conseruandi sui natura custodiam. Legi etiam scriptum, esse auem quamdam, quæ Platalea [b] nominetur: eam sibi cibum quærere aduolantem ad eas aues, quæ se [c] in mari mergerent: quæ cùm emersissent, piscémque cepissent, vsque eò premere earum capita mordicus, dum illæ captum amitterent: id quòd ipsa inuaderet. Eadémque hæc auis scribitur conchis se solere complere, eásque cùm stomachi calore concoxerit

124

[x] fort. *iis aut vireis*

[y] v. c. *aliæ autem ex inopinato obs.*

[z] v. c. *innatauerunt,*

[a] al. *progressúne*

[b] al. *nominaretur:*

[c] fort. *in mare*

coxerit, euomere, atque ita eligere ex iis, quæ sunt esculenta. || * Ranæ autem marinæ dicuntur obruere sese arena solere, & moueri prope aquam : ad quas, quasi ad escam, pisces cùm accesserint, confici à ranis, atque consumi. * Miluo est quoddam bellum naturale cùm coruo. Ergo alter alterius, vbicumque nactus est, oua frangit. Illud verò ab Aristotele animaduersum, à quo pleraque, quis potest non mirari? Grues, cùm loca calidiora petentes maria [d] transmittunt, trianguli formam efficere. eius autem summo angulo aër ab iis aduersus pellitur : deinde sensim ab vtroque latere, tanquam remis, [e] pennis cursus auium leuatur. Basis autem trianguli, quàm grues efficiunt, ea tanquam à puppi, ventis adiuuatur: hæque in tergo præuolantium colla, & capita reponunt. * Quod quia ipse dux facere non potest, quia non habet vbi nitatur, reuolat, vt ipse quoque quiescat. In eius locum [f] succedit ex iis, quæ acquieuerunt; eáque vicissitudo in omni cursu conseruatur. Multa eiusmodi proferre possum, sed genus ipsum videtis. || Iam verò illa etiam notiora, quanto se opere custodiant bestiæ, vt in pastu circumspectent, vt in cubilibus delitescant. Atque illa mirabilia. Quid ea, quæ nuper, id est, paucis antè sæculis, medicorum ingeniis [g] reperta sunt? [34] vomitione canis purgare aluos * ibes Aegyptiæ curant. Auditum est, pantheras, quæ in barbaria venenata carne caperentur, remedium quoddam habere quo cùm essent vsæ, non morerentur : * capras autem in Creta feras, cùm essent confixæ venenatis sagittis, herbam quærere,

115 (beside "sunt esculenta")

126 (beside "ferre possum")

* vide Aristol. lib. 9. de hist. animal. ca. 37. Aelian. lib. 13. c. 1. Plin. lib. 9. ca. 42. Oppian. li. 2. de venatione.

* vide Ari. ibi. c. 1. Plin. li. 10. c. 74.

d v.c. *transmittunt.*

e v.c. *pinnis*

* vide Ari. ibi. cap. 10. Plin. ibid. c. 23. Aelia. li. 15. c. 9.

f L. *succedit ex iis, quæ acquieuerũt in proxima: eáque*

g L. *reperta sunt, vomitione & deiectione purgare, ex eo, quod vomitione canes, aluos se ibes Aegyptiæ curant?*

* Vide Aelian. lib. 15. c. 20. Pli. l. 8. c. 27. Herodot. in Euterpe

* Vide variè de hac re scribentes, Arist. li. 9. hist. cap. 6. Plin. lib. 8. cap. 2. Val. lib. 1. cap. 8. Solinum, Poly. hist. libr. ca. 31. Theoph. lib. 9. ca. 18. Diosc. lib. 3. ca. 32. Apule. ca. 62.

quæ dictamus vocaretur, quam cùm guſtauiſ-
ſent, ſagittas excidere dicunt è corpore. ‖ Cer- 127
uæque paulò ante partum perpurgant ſe qua-
dam herbula, quæ ſeſelis dicitur. Iam illa cer-
nimus, vt contra metum & vim, ſuis ſe armis
quæque defendat. Cornibus tauri, apri denti-
bus, morſu leones, aliæ fuga ſe, aliæ occulta-
tione tutantur: atramenti effuſione ſepiæ, cor-
pore torpedines. Multæ etiam inſectanteis
odoris intolerabili fœditate depellunt. Vt verò
perpetuus mundi eſſet ornatus, magna adhibi-
ta cura eſt à prouidentia deorum, vt ſemper
eſſent & beſtiarum genera, & arborum, om-
niúmque rerum, [h] quæ altæ aut radicibus à
terra, aut ſtirpibus continerentur. Quæ quidem
omnia eam vim ſeminis habent in ſe, vt ex vno
plura generentur: ídque ſemen incluſum eſt in
intima parte earum bacarum, quæ ex quaque
ſtirpe funduntur: iiſdémq; ſeminibus & homi-
nes affatim veſcuntur, & terræ eiuſdem gene-
ris ſtirpium renouatione complentur. ‖ Quid
loquar, quanta ratio in beſtiis ad perpetuam 128
conſeruationem earum generis appareat? nam
primum aliæ mares, aliæ fœminæ ſunt: quod
perpetuitatis cauſa [i] machinata natura eſt.
Deinde partes corporis & ad procreandum, &
ad concipiendum aptiſſimæ: & in mari, & in
fœmina commiſcendorum corporum miræ li-
bidines. Cùm autem in locis ſemen inſedit, ra-
pit omnem ferè cibum ad ſeſe, eóque ſeptum
fingit animal. quod cùm ex vtero elapſum ex-
cidit: in is animantibus, quæ lacte aluntur, om-
nis ferè cibus matrum lacteſcere incipit: eáque,
quæ paulò antè nata ſunt, ſine magiſtro, duce
natura, mammas appetunt, earúmque vbertate
ſaturantur. Atque, vt intelligamus nihil ho-
rum eſſe fortuitum, & hæc omnia eſſe proui-
dæ, ſolertíſque naturæ: quæ multiplices fœtus
procreans,

h q.v.c. *quæ à terra ſtirpibus continerentur.*

i *ἐμηχανήσατο*

procreant, vt sues, vt canes, his mammarum data est multitudo: quas easdem paucas ha-
129 bent eæ bestiæ, quæ pauca gignunt. || Quid dicam, quantus amor bestiarum sit in educandis, custodiendísque iis, quæ [k] procreauerint, vsque ad eum finem, dum possint se ipsa defendere? etsi pisces, vt aiunt, oua cùm genuerunt, relinquunt. facilè enim illa, aqua & sustinentur, & fætum fundunt. * Testudines autem, & crocodilos dicunt, * cùm in terra partum ediderint, obruere oua, deinde discedere. Ita & nascuntur, & educantur ipsa per sese. Iam gallinæ, auésque reliquæ & quietum requirunt ad pariendum locum, & cubilia sibi, nidósque construunt, eósque quam possunt mollissimè substernunt, vt quàm facillimè oua seruentur. Ex quibus pullos cùm excluserint, ita tuentur, vt & [l] pennis foueant, ne frigore lædantur, &, si est calor, à sole se opponant. Cùm autem pulli pinnulis vti possunt, tum volatus eorum matres prosequuntur, reliqua cura liberantur.
130 || Accedit etiam ad nonnullorum animantium, & earum rerum, quas terra gignit, conseruationem, & salutem, hominum etiam solertia, & diligentia. 35 Nam multæ & pecudes, & stirpes sunt, quæ sine procuratione hominum saluæ esse non possunt. Magnæ etiam opportunitates ad cultum hominum, atque abundantiam aliæ aliis in locis reperiuntur. Aegyptum * Nilus irrigat, &, cùm tota æstate obrutam, opletámque tenuerit, tum recedit, mollitósque, & oblimatos agros ad serendum, relinquit. * Mesopotomiam fertilem efficit Euphrates: in quam quotannis quasi nouos agros inuehit. Indus verò, qui est omnium fluminum maximus, non aqua solùm agros lætificat, & mitigat, sed eos etiam conserit. magnam enim vim seminum secum frumenti, & simi-

k v. c. *procreauerunt*.

* Plin. l. 32. ca. 4. quatuor facit genera testudinum.

* vide Plin. lib. 8. c. 25. Aelia. l. 10.

l v. c. *pinnis*

* vide Plutarch. li. 4. de Placitis ca. 1.

* vide Solinum c. 50. Polyb. Str. lib. 13.

liam dicitur deportare. ‖ Multáque alia in aliis 131
locis m commemorabilia proferre possum:
multos fertileis agros alios aliorũ fructuum.
Sed illa quanta benignitas naturæ, quòd tam
multa ad vescendum, tam varia, támque iucunda gignit: neque ea vno tempore anni: vt semper & nouitate delectemur, & copia? Quam tempestiuos autem dedit, quàm salutareis non modò hominum, sed etiam pecudum generi, iis denique omnibus, quæ oriuntur à terra, ventos etesias? quorum flatu nimij temperantur calores. Ab iisdem etiam maritimi cursus celeres, & certi diriguntur. Multa prætereunda sunt: & tamen multa dicuntur. ‖ Enumerari enim non possunt fluminum opportunitates, æstus maritimi n multum accedentes, & recedentes: montes vestiti, atque siluestres: salinæ ab ora maritima remotissimæ: medicamentorum salutarium plenissimæ terræ: artes denique innumerabiles, ad victum, & ad vitam necessariæ. Iam diei, noctísque vicissitudo conseruat animanteis, tribuens aliud agendi tempus, aliud quiescendi. Sic vndique omni ratione concluditur, mente, consilióque diuino omnia in hoc mundo ad salutem omnium, cõseruationémque admirabiliter administrari. 132
‖ Sin quæret quispiam, cuiúsnam causa tantarum rerum molitio facta sit: arborúmne & herbarum? quæ quamquam sine sensu sunt, tamen à natura sustinentur. at id quidem absurdum est. An bestiarum? nihilo probabilius, deos mutarum & nihil intelligentium causa tantum laborasse. Quorum igitur causa quis dixerit effectum esse mundũ? Eorum scilicet animantium, quæ ratione vtuntur. Hi sunt dij, & homines: quibus profectò nihil est meliùs. ratio est enim, quæ præstat omnibus: itaque fit credibile, deorum, & hominum causa factum esse mundum, 133
quæque

m ἀξια λέγουσιν ἀξιόλογα

n al. *tum accedentes, tum recedentes: montes vest.*

quæque in eo sint, omnia. Faciliúsque intelligetur, à diis immortalibus hominibus esse prouisum, si erit tota hominis fabricatio perspecta, omnísque humanæ naturæ figura, atque
134 perfectio. ‖ Nam cum tribus rebus animantium vita ° teneatur, cibo, potione, spiritu: ad hæc omnia percipienda os est aptissimum: quod adiunctis naribus spiritu augetur. Dentibus autem in ore constructis manditur, atque ab his extenuatur, & molitur cibus. Eorũ aduersi acuti morsu diuidũt escas, intimi autem conficiunt, qui genuini vocantur: quæ confectio etiam à
135 lingua adiuuari videtur. ‖ Linguam autem ad radices eius hærens excipit stomacus: quò primùm illabuntur ea, quæ accepta sunt ore. Is vtraque ex parte tonsillas attingens, palato extremo, atque intimo terminatur. Atque is agitatione, & motibus linguæ cùm depulsum, & quasi detrusum cibum accepit, depellit. Ipsius autem partes eæ, quæ sunt infra id, quòd deuoratur, dilatantur: quæ autem supra, contrahuntur. Sed cùm aspera arteria (sic enim à medicis appellatur) ostium habeat adiunctum linguæ radicibus, paulò suprà, quàm ad linguam stomachus annectitur, eáque ad pulmones vsque pertineat, excipiátque animam eam, quæ ducta sit spiritu, eadémque à pulmonibus respiret, & reddat: tegitur quasi quodam operculo. Quod ob eam causam datum est, ne, si quid in eam ci-
136 bi fortè incidisset, spiritus impediretur. ‖ Sed cum alui natura, subiecta stomacho, cibi, & potionis sit receptaculum: pulmones autem, & cor extrinsecus spiritum aduocant: in aluo multa sunt mirabiliter effecta, quæ constant ferè è neruis. Est autem multiplex, & tortuosa, arcétque, & continet, siue illud aridum est, siue humidum, quòd recipit, vt id mutari, & concoqui facilè possit; eáque tum adstringitur, tum

° al. *contineatur*.

relaxatur, atque omne quod accepit, cogit, &
confundit: vt facilè & calore, quem multum
habet, & terendo cibo, & præterea spiritu om-
nia cocta, atque confecta [36] in reliquum cor-
pus p diuidantur. In pulmonibus autem ineſt
raritas quædam, & aſſimilis ſpongiis mollitu-
do, ad hauriendum ſpiritum aptiſſima: qui tum
ſe contrahunt adſpirantes, q tum ſpiritu dila-
tant, vt frequenter ducatur cibus animalis, quo
maximè aluntur animantes. ‖ Ex inteſtinis au- 137
tem, & aluo ſecretus à reliquo cibo ſuccus is,
quo alimur, permanat ad iecur per quaſdā * à
medio inteſtino vſque ad portas iecoris (ſic
enim appellant) ductas, & directas vias, quæ
pertinent ad iecur, eíque adhærent. r Atque in-
de aliæ pertinentes ſunt, per quas cadit cibus à
iecore s dilapſus. Ab eo cibo cùm eſt ſecreta
bilis, iique humores, qui ex renibus profun-
duntur: reliqua ſe in ſanguiné vertunt, ad eaſ-
démque portas iecoris confluunt, ad quas om-
nes eius viæ pertinent: per quas lapſus cibus,
in hoc ipſo loco in eam venam, quæ caua ap-
pellatur, confunditur, pérque eam ad cor con-
fectus iam, coactúſq; perlabitur: à corde autem
in totum corpus diſtribuitur per venas admo-
dum multas, in omneis parteis corporis perti-
nenteis. ‖ Quemadmodum autem reliquiæ cibi 138
depellantur, tum adſtringentibus ſe inteſtinis,
tum relaxantibus, haud ſanè difficile dictu eſt:
ſed tamen prætereundum eſt, ne quid habeat
iucunditatis oratio. Illa potiùs explicetur in-
credibilis fabrica naturæ. Nam quæ ſpiritu in
pulmones anima ducitur, ea caleſcit primùm
t ab ipſo ſpiritu, deinde cogitatione pulmonũ:
ex eáque pars redditur reſpirando, pars conci-
pitur cordis parte quadam, quam ventriculum
cordis appellant: cui ſimilis alter adiunctus eſt,
in quem ſanguis à iecore per venam illã cauam
influit.

p L. *didantur,*
q v. c. *tum in reſpiratu dilatant*, & ita L. al. *tum in reſpirando dilatant*, al. *tum reſpirantes dil.*
* Vide Bituleium in hũc locum & Veſuliũ li. 5. de fabrica humani corporis, ca. 6.
r L. *Atque inde aliæ ad renes pertinentes ſunt per*
s L. *delapſus.*
t v. c. *ipſo à ſpiritu,*

influit. Eóque modo ex his partibus & sanguis per venas in omne corpus diffunditur, & spiritus per arterias. Vtræque autem crebræ, mutæque toto corpore intextæ vim quandam incredibilem artificiosi operis, diuiníque testantur.
139 || Quid dicam de ossibus quæ subiecta corpori mirabiles commissuras habent, & ad stabilitatem aptas, & ad artus finiendos accommodatas, & ad motum, & ad omnem corporis actionem. Huc adde neruos, à quibus artus cõtinentur: eorúmque implicationẽ toto corpore pertinentem: qui, sicut venę, & arteriæ à corde tractę, & profectę, in corpus omne ducuntur. || Ad
140 hanc prouidentiã naturæ tam diligentẽ, támq; solertem adiũgi multa possunt, è quibus intelligatur, quantæ res hominibus à deo, quámque eximiæ tributæ sint: qui primùm eos humo excitatos, celsos, [u] & erectos constituit, vt deorum cognitionem, cælũ intuentes, capere possent. Sunt enim è terra homines non vt incolæ, atque habitatores, sed quasi spectatores superarum rerum, atque cælestium: quarum spectaculum ad nullum aliud genus animantium pertinet. Sensus autẽ, interpretes, ac nuntij rerum, in capite tanquam in arce, mirificè ad vsus necessarios & facti, & collocati sunt. Nam oculi, tanquam speculatores, altissimum locum obtinent: ex quo plurima conspicientes, fungantur
141 suo munere. || Et aures cùm [37] sonum recipere debeant, qui natura in sublime fertur: rectè in altis corporum partibus collocatæ sunt. Itémque nares, eò quòd omnis odor ad superiora fertur, rectè sursum sunt: & quòd cibi & potionis iudiciũ magnum earũ est, non sine causa vicinitatem oris secutæ sunt. Iam gustatus, qui sentire eorum, quib. vescimur, genera [x] debet, habitat in ea parte oris, qua esculentis, [y] & poculentis iter natura patefecit. Tactus autem

u v.c. *& rectos const.* & ita L.

x v. c. *deberet*, & ita L.

y v.c. *& potulentis*

toto corpore æquabiliter fusus est, vt omneis ictus, omneísque nimios & frigoris, & caloris appulsus sentire possimus. Atque, vt in ædificiis architecti auertunt ab oculis, & naribus dominorum, ea, quæ profluentia necessariò teтri essent aliquid habitura: sic natura res simileis procul amandauit à sensibus. ‖ Quis verò 142
opifex, præter naturam, qua nihil potest esse callidius, tantam solertiam persequi potuisset in sensibus? quæ primùm oculos membranis tenuissimis vestiuit, & sepsit: quas primùm perlucidas fecit, vt per eas cerni posset: firmas autem, [z] vt continerentur. Sed lubricos oculos fecit, & mobileis, vt & declinarent, siquid noceret: & adspectum, quò vellent, facilè conuerterent. aciésque ipsa, qua cernimus, quæ [a] pupilla vocatur, ita parua est, vt ea, quæ nocere possint, facilè vitet. Palpebræque, quæ sunt [b] tegumenta oculorum, mollissimæ tactu, ne læderent aciem, aptissimè factæ & ad claudendas pupillas, ne quid incideret, & ad aperiendas: ídque prouidit, vt identidem fieri posset cum maxima celeritate. ‖ Munitæque sunt palpebræ 143
tanquam vallo pilorum: quibus & apertis oculis, si quid incideret, repelleretur: & somno cōniuentibus, cùm oculis ad cernendū non egeremus, vt qui, tanquam inuoluti, quiescerent. Latēt præterea vtiliter, & excelsis vndique partibus sepiuntur. Primùm enim superiora superciliis obducta sudorem à capite, & fronte defluentem repellunt. Genæ deinde [c] ab inferiore parte tutantur subiectæ leuitérque eminentes. Nasus ita locatus est, vt quasi murus oculis interiectus esse videatur. ‖ Auditus autem sem- 144
per patet. eius enim sensu etiam dormientes egemus. A quo cùm sonus est acceptus, etiam è somno excitamur. Flexuosum iter habet, ne quid intrare possit, si simplex, & directum pateret.

z L. *vt continerent.*

a v. c. *pupula*

b v. c. *tegmenta*

c al. *ab infiriori p.*

pateret. Prouisum etiam, vt, [39] si qua minima bestiola conaretur irrumpere, in sordibus aurium, tanquam in visco, inhæresceret. Extrà autem eminent, quæ appellantur aures, & tegendi causa factæ, tutandique sensus, & ne adiectæ voces laberentur, atque errarent, priusquàm sensus ab his pulsus esset. Sed duros, & quasi corneolos habent introitus, multísque cum flexibus, quòd his naturis relatus amplificatur sonus. Quocircà, & in fidibus testudine resonatur, aut cornu: & ex tortuosis locis,
145 [d] & inclusis referuntur ampliores. || Similiter nares, quæ semper propter necessarias vtilitates patent, contractiores habent introitus, ne quid in eas, quod noceat, possit peruadere: humoréinque semper habent ad puluerem, multáque alia [e] repellenda, non inutilem. Gustatus præclarè septus est. ore enim continetur, & ad vsum aptè, & ad [f] incolumitatis custodiam. Omnísque sensus hominum multò antecellit sensibus bestiarum. Primùm enim oculi in iis artibus, quarum iudicium est oculorum, in pictis, fictis, cęlatísq; formis, in corporum etiam motione, atque gestu multa cernunt subtiliùs. colorum etiam, & figurarum [g] tum venustatem, atque ordinem, [40] &, vt ita dicam, decentiam, oculi iudicant: atque etiam alia maiora. nam & virtutes, & vitia cognoscunt: iratum, propitium: lætantem, dolentem: fortem, igna-
146 uum: audacem, timidúmque cognoscunt. || Aurium item est admirabile quoddam, artificiosúmque iudicium, quo iudicatur & in vocis, & in tibiarum, neruorúmque cantibus varietas sonorum, interualla, distinctio, & vocis genera permulta: canorum, fuscum: læue, asperum: graue, acutum: flexibile, durum: quæ hominum solùm auribus iudicantur. Nariúmque item, & gustandi, [h] & apertè tangendi magna iudicia sunt.

d L. *& inclusis, soni referuntur ampliores.*

e al. *depellenda*,

f v. c. *incolumitatis*

g videtur deléda particula *tum*

h v. c. *& pariter tangendi* & ita L.

sunt. Ad quos sensus capiendos, & perfruendos, plures etiam, quàm vellem, artes repertæ sunt. Perspicuum est enim quò compositiones vnguentorum, quò ciborum conditiones, quò corporum lenocinia processerint. || Iam verò 147
animum ipsum, mentémq; hominis, rationem, consilium, prudentiam, qui non diuina cura perfecta esse perspicit, is his ipsis rebus mihi videtur carere. De quo dum disputarem, tuam mihi dari [i] velim, Cotta, eloquentiam. Quo enim tu illa modo diceres? quanta primùm intelligentia, deinde consequentium rerum cum primis coniunctio, & comprehensio esset in nobis; ex quo videlicet, quid ex quibusq; rebus efficiatur, idq; ratione, concludimus: singulásq; res definimus, circumscriptéq; complectimur, ex quo scientia intelligitur quam vim habeat, qualis sit: qua ne in deo quidem est res vlla præstantior. || Quanta verò illa sunt, quæ vos 148
* Academici infirmatis, & tollitis, quod & sensibus, & animo ea, quæ extrà sunt, percipimus, atq; comprehendimus! Ex quibus collatis inter se, & comparatis, arteis quoq; efficimus, partim ad vsum vitæ, partim ad oblectationem necessarias. Iam verò domina rerum (vt vos soletis dicere) eloquendi vis, quàm est præclara, quámq; diuina? quæ primùm efficit, vt ea, quæ ignoramus, discere, & ea, quæ scimus, alios docere possimus. Deinde hac cohortamur, hac persuademus, hac consolamur afflictos, hac deducimus perterritos à timore, hac gestienteis comprimimus, hac cupiditates, iracundiásq; restinguimus. hæc nos iuris, legum, vrbium societate deuinxit: hæc à vita immani, & fera segregauit.
|| Ad vsum autem orationis, incredibile est, nisi 149
diligenter attenderis, quanta opera machinata natura sit. Primùm enim à pulmonibus arteria vsque ad os intimum pertinet: per quam vox

principium

[i] fort. *vellem*,

* ἀκαταληψίαν Academicorũ notat, de qua fusè in quæstionibus Academicis.

principium à mente ducens, percipitur, & funditur. [41] Deinde in ore sita lingua est, finita dentibus. Ea vocem immoderatè profusam fingit,& terminat: [k] quæ sonos vocis distinctos,& pressos efficit,cùm & ad denteis,& ad alias parteis pellit oris. Itaque plectri similem linguam nostri solent dicere:chordarum,denteis: [42] nareis cornibus iis, [43] [l] qui ad neruos resonant in
150 cantibus. ‖ Quàm verò aptas,quámque multarum * artium ministras manus natura homini dedit! digitorum enim contractio facilis, facilísque porrectio,propter molleis commissuras, & artus,nullo in motu laborat. Itaque ad pingendum,ad fingendum,ad sculpendum,ad neruorum eliciendos sonos,ac tibiarum, apta manus est, admotione digitorum. Atque hæc oblectationis: illa necessitatis: cultus dico agrorum,exstructionésq; tectorum, tegumenta corporum vel texta,vel suta,omnémque fabricam æris,& ferri:ex quo intelligitur,adinuenta animo,percepta sensibus,adhibitis opificum manibus omnia nos consequutos,vt tecti, vt vestiti, vt salui esse [m] possimus:vrbeis,muros,domici-
151 lia, delubra haberemus. ‖ Iam verò [n] operibus hominum, id est, manibus, cibi etiam varietas inuenitur, & copia. Nam & agri multa ferunt manu quæsita,quæ vel statim consumantur,vel mandentur condita vetustati. Et prætereà vescimur bestiis & terrenis,& aquatilibus,& volatilibus,partim capiendo,partim alendo, Efficimus etiam domitu nostro quadrupedum vectiones: quorum celeritas, atque vis, nobis ipsis affert vim,& celeritatem. Nos onera quibusdã bestiis, nos iuga imponimus: nos elephantorum acutissimis sensibus,nos sagacitate canum ad vtilitatem nostram abutimur: nos è terræ cauernis ferrum elicimus,rem ad colendos agros necessariam: nos æris, argenti, auri venas, penitùs abditas,

k L. *sonos q; vocis distinctos,*

l fort. *quæ*

* Vide Lactant. lib. de Opificio, cap. 10.

m L. *possimus:*

n L. *operis.*

abditas, inuenimus, & ad vsum aptas, & ad ornatum decoras: 44 arborum autem confectione, omniq́ue materia, & culta, & siluestri, partim ad ° calefaciendum corpus igni adhibita, & ad mitigandum cibum vtimur, partim ad ædificandum, vt tectis septi, frigora, caloresq́; pellamus.

° *v. c. calfaciendum corpus*

‖ Magnos verò vsus affert ad nauigia facienda. 152
Quorum cursibus suppeditantur omnes vndiq; ad vitam copiæ: quasq́ue res violentissimas natura genuit, earum moderationem nos soli habemus: maris, atque ventorum, propter nauticarum rerum scientiam: plurimisq́ue maritimis rebus fruimur, atq; vtimur. * Terrenorum item commodorum omnis est in homine dominatus. Nos campis, nos montibus fruimur: nostri sunt amnes, nostri lacus: nos fruges serimus, nos arbores: nos aquarum inductionibus terris fœcunditatem damus: nos flumina arcemus, dirigimus, auertimus: nostris denique manibus in rerum natura quasi alteram naturam efficere conamur.

* Vide Aristotelem, de mundo.

‖ Quid verò? hominum ratio non in 153
cœlum vsque penetrauit? Soli enim ex animantibus nos astrorum ortus, obitus, cursusq́ue cognouimus: ab hominum genere finitus est dies, mensis, annus: defectiones solis, & lunæ, cognitæ, prædictæque in omne posterum tempus, quæ, quantæ, quando futuræ sint. Quæ contuens animus, accipit ab his cognitionem deorum: ex qua oritur pietas: cui coniuncta iustitia est, reliquæq́; virtutes: ex quibus vita beata exsistit par, & similis deorum nulla re, nisi immortalitate, quæ nihil ad benè viuendum pertinet, cedens cœlestibus. Quibus rebus expositis, satis docuisse videor, hominis natura quanto omnes anteiret animanteis. Ex quo debet intelligi: nec figuram, situmq́ue membrorum: nec ingenij, mentisq́ue vim, talem effici potuisse fortuna.
‖ Restat, vt doceam, atque aliquando perorem, 154
omnia,

omnia; quæ sint in hoc mundo, quibus vtantur homines, hominum causa facta esse, & parata. Principiò ipse mundus, deorum, hominumque causa factus est: quæque in eo sunt omnia, ea parata ad fructum hominum, & inuenta sunt. Est enim mundus quasi communis deorum, atque hominum domus, aut vrbs vtrorumque. Soli enim ratione vtentes, iure, ac lege viuunt. Vt igitur Athenas, & Lacedæmonem, Atheniensium, Lacedæmoniorúmque causa putandum est conditas esse: omniáque, quæ sint in his vrbibus, eorum populorum rectè esse dicuntur: sic quæcumque sunt in omni mundo, deorum,

155 atq; hominum putanda sunt. || Iam verò * circuitus solis, & lunæ, reliquorúmque siderum, quamquam etiam ad mundi cohærentiam pertinent, tamen & spectaculum hominibus præbent: nulla est enim insatiabilior species, nulla pulchrior, & ad rationem, solertiámq; præstantior: [45] eorum enim cursus p demetiti, maturitates temporum, & varietates, mutationésque cognouimus. quæ si hominibus solis nota sunt, hominum causa facta esse iudicanda sunt.

* Hoc etiã sẽsisse videtur Homer⁹ his verbis, ἦως ἐκ λεχέων παρ' ἀγαυοῦ πιθωνοῖο ὤρνυθ' ἵν' ἀθανάτοισι φόως φέροι ἠδὲ βροτοῖσιν.

p L. *dimetati*, & ita v.c. al. *demetati*,

156 || Terra verò fœta frugibus, & vario leguminum genere, quæ maxima largitate fundit, ea ferarúmne, an hominum causa gignere videtur? quid de vitibus, oliuetísque dicam? quarum vberrimi, lætissimíque fructus nihil omnino ad bestias pertinent. neque enim serendi, neque colendi, nec tempestiuè demetendi, percipiendíque fructus, neque condendi, ac reponendi vlla pecudum scientia est: earúmque omnium

157 rerum, hominum est & vsus, & cura. || Vt fides igitur, & tibias eorum causa factas dicendum est, qui illis vti possunt: sic ea, quæ diximus, solis iis confitendum est esse parata, qui vtuntur. nec si quæ bestiæ furantur aliquid ex his, aut rapiunt, illarum quoque causa ea nata esse dicemus,

cemus. 46 Neque enim homines q murium, aut formicarum causa frumentum condunt, sed coniugum, & liberorum, & familiarum suarum. itaque bestiæ furtim, vt dixi, fruuntur: domini palàm, & liberè. Hominum igitur causa eas rerum copias comparatas, fatendum est.
|| Nisi fortè tanta vbertas, & varietas pomorum, earúmque iucundus non gustatus solùm, sed odoratus etiam, & adspectus dubitationem affert, quin hominibus solis ea natura donauerit. tantúmque abest, vt hæc bestiarum etiam causa parata sint, vt ipsas bestias hominum gratia generatas esse videamus. Quid enim oues aliud afferunt, nisi vt earum villis r confectis, atque contextis homines vestiantur? quæ quidem neque ali, neque sustentari, neque vllum fructum edere ex se sine cultu hominum, & curatione potuissent. Canum verò tam fida custodia, támque amans dominorum adulatio, tantúmque odium in externos, & tam incredibilis ad inuestigandum sagacitas narium, tanta alacritas in venando, quid significat aliud, nisi se ad hominum commoditates esse generatos? 158
|| Quid de bobus loquar? quorum ipsa terga declarant non esse se ad onus accipiendum figurata: ceruices autem natæ ad iugum: tum vires humerorum, & latitudines, ad aratra extrahenda. quibus cùm terræ subigerentur fissione glebarum, ab illo aureo genere, * vt Poëtæ loquuntur, vis nunquam vlla afferebatur. 159

,, s *Ferrea tum verò proles exorta repentè est,*
,, *Ausaq; funestum prima est fabricarier ensem,*
,, *Et gustare manu victum, domitumq; iuuencum.*

Tanta putabatur vtilitas percipi ex bobus, vt eorum visceribus vesci scelus haberetur. Longum est multorum persequi vtilitates, & asinorum: quæ certè ad hominum vsum paratæ sunt. || * Sus verò quid habet, præter escam? 160

q al. *murum*,

r L. *confectu*, *atque* & ita v. c.

* Hesiodus huius fictionis primus autor perhibetur.

s Χαλκείη γενεὴ προτέρων ὀλοώτεροι ἄνδρες, Οἳ πρῶτοι, κακοῦργον ἐχαλκεύσαντο μάχαιραν, Εἰνοδίην, πρῶτοι δὲ βοῶν ἐπάσαντ' ἀροτήρων.

* Vide Plin. lib. 8. cap. 51 Varr. de re rustica, lib. 2. cap. 4.

47 cui quidem, [t] ne putresceret, animam ipsam pro sale datam dicit esse Chrysippus. Qua pecude, quòd erat ad vescendum hominibus aptâ, nihil genuit natura fœcundius. Quid multitudinem, suauitatémque piscium dicam? quid auium? ex quibus tanta percipitur voluptas, vt interdum Pronœa nostra, Epicurea fuisse videatur. Atque hæ ne caperentur quidem nisi hominum ratione, atque solertia. quamquam aueis quasdam, & alites, & oscines, vt nostri augures appellant, rerum augurandarum causa
261 esse natas [u] putemus. || Iam verò immaneis, & feras beluas nanciscimur venando, vt & vescamur iis, & exerceamur in venando ad similitudinem bellicæ disciplinæ, & vtamur domitis, & condocefactis, vt elephantis: multaque ex earum corporibus remedia, morbis, & vulneribus eligamus, sicut ex quibusdam stirpibus, & herbis, quarum vtilitates longinqui temporis vsu, & periclitatione percipimus. Totam licet animis tanquam oculis lustrare terram, mariaque omnia cernere, & spatia frugifera, atque immensa camporum, vestitusque densissimos montium, pecudum pastus, tum incre-
262 dibili cursus maritimos celeritate. || nec verò tantùm supra terram, sed etiam in intimis eius tenebris plurimarum rerum latet vtilitas, quæ ad vsum hominum orta, ab hominibus solis inuenitur. Illud verò, quod vterque vestrûm fortasse arripiet ad reprehendendum: Cotta, quia Carneades libenter in Stoicos inuehebatur: Velleius, quia nihil tam irridet Epicurus, quàm prædictionem rerum futurarum: mihi videtur vel maximè confirmare, deorum prouidentia consuli rebus humanis. est enim profectò diuinatio, quæ multis locis, rebus, temporibus apparet, tum in priuatis, tum maximè
263 in publicis. || Multa cernunt haruspices: multa

[t] L. *ne putisceret*.

[u] L. *putamus*. & ita v. c.

augures prouident: multa oraculis declarantur, multa vaticinationibus, multa somniis, multa portentis: quibus cognitis, [x] multæ sæpe res hominum sententia, atque vtilitate partæ, multa etiam pericula depulsa sunt. Hæc igitur siue vis, siue ars, siue natura, ad scientiam rerum futurarum homini profectò est, nec ab alio alicui, quàm à diis immortalibus data. quæ si singula vos fortè non mouent, vniuersa certè inter se connexa, atque coniuncta mouere debebunt. ‖ Nec verò vniuerso generi ho- 164
minum solùm, sed etiam singulis à diis immortalibus consuli, & prouideri solet. Licet enim contrahere vniuersitatem generis humani, eamque gradatim ad pauciores, postremò deducere ad singulos. Nam si omnibus hominibus, qui vbique sunt, quacumque in ora, ac parte terrarum, ab huiusce terræ, quam nos incolimus, continuatione distantium, deos consulere censemus ob eas causas, quas antè diximus: his quoque hominibus consulunt, qui has nobiscum terras ab oriente ad occidentem colunt. ‖ sin autem his consulunt, qui quasi 165
magnam quandam insulam incolunt, quam nos orbem terræ vocamus: etiam illis consulunt, qui parteis eius insulæ tenent, Europam, Asiam, Africam. Ergo & earum parteis diligunt, vt Romam, Athenas, Spartam, Rhodum: & earum vrbium separatim ab vniuersis singulos diligunt, vt Pyrrhi bello Curium, Fabricium, [y] Coruncanum: primo Punico Calatinum, [z] Duillium, Metellum, Lutatium: secundo Maximum, Marcellum, Africanum: post hos, Paulum, Gracchum, Catonem, [a] patrúmve memoria Scipionem, Lælium: multosque præterea, & nostra ciuitas, & Græcia tulit singulareis viros: quorum neminem, nisi iuuante deo, talem fuisse credendum est. ‖ Quæ ratio 166

poëtas,

x L. *multæ sæpe res ex animi sententia, atque vtilitates partæ,*

y L. *Coruncanium:*

z L. *Duellium,*

a al. *patrumq;*

poëtas, maximeque Homerum impulit, vt prin-
cipibus heroum, Vlyssi, Diomedi, Agamemno-
ni, Achilli, certos deos, discriminum, & pericu-
lorum comites adiungeret. Prætereà ipsorum
deorum sæpe præsentiæ, quales suprà comme-
moraui, declarant, ab his & ciuitatibus, & sin-
gulis hominibus consuli. quod quidem intel-
ligitur etiam significationibus rerum futu-
rarum, quæ tum dormientibus, tum vigilan-
tibus portenduntur, multa prætereà ostentis,
multa extis admonemur, multisque rebus aliis:
quas diuturnus vsus ita notauit, vt artem diui-
nationis efficeret. Nemo igitur vir magnus sine
167 aliquo afflatu diuino vmquam fuit. ‖ Nec
verò ita refellendum est, vt si segetibus, aut vi-
netis cuiuspiam tempestas nocuerit, aut si quid
è vitæ commodis casus abstulerit, eum, cui
quid horum acciderit, aut inuisum deo, aut
neglectum à deo iudicemus. Magna dij curant,
parua negligunt. magnis autem viris prosperè
eueniunt semper omnes res: si quidem satis à
nostris, & à principe Philosophorum * So-
crate dictum est de vbertatibus virtutis, & co-
168 piis. ‖ Hæc mihi ferè in mentem veniebant,
quæ dicenda putarem de natura deorum. Tu
autem, Cotta, si me audias, eandem causam
agas, teque & principem ciuem putes, & ponti-
ficem esse cogites, &, quoniam in vtramque
partem vobis licet disputare, hanc potiùs su-
mas: eámque facultatem differendi, quam tibi
à rhetoricis exercitationibus acceptam ampli-
ficauit Academia, huc potiùs conferas. mala
enim, & impia consuetudo est contra deos
disputandi, siue ex animo id fit, siue simulatè.

* In Apologia in Epilogo.

M. T. CICERONIS
DE NATVRA DEORVM,
ad Marcum Brutum,
LIBER III.

Quæ Balbus Stoicus superiori libro de Diis disseruit, eadem Cotta Academicus per singula capita repetens, contrariis rationibus infirmat, & de omnibus probabiliter disserens, liberum lectori iudicandi arbitrium relinquit, credendiq; nihil tam firmum esse, quod rationibus contrariis probabiliter infirmari possit.

QVAE cùm Balbus dixisset, tum arridens 1
* COTTA Cotta, * SERÒ, inquit, mihi, Balbe, præcipis, quid defendam. ego enim, te disputante, quid contrà dicerem, mecum ipse meditabar, neque tam refellendi tui causa, quàm ea, quæ minùs intelligebam, requirendi. Cùm autem suo cuique iudicio sit vtendum, difficile factu est, me id sentire, quod tu velis. Hîc Velleius,
* VELLEIVS * NESCIS, inquit, quanta cum exspectatione, Cotta, sim te auditurus. iucundus enim Balbo nostro sermo tuus contra Epicurum fuit. præbebo igitur me tibi vicissim attentum contra Stoicos auditorem. spero enim, te, vt soles, benè
* COTTA paratum venire. ‖ Tum Cotta, * [a] SI meher- 2
a L. *Sic est,* culè, inquit, Vellei. [1] neque enim mihi [b] par
* VELLEIVS ratio cum Lucilio est, ac tecum fuit. * QVI tan-
* COTTA dem, inquit ille? * QVIA mihi videtur Epi-
meherculè, curus vester de diis immortalibus non magno-
b L. *par cer-* perè pugnare. tantummodò negare deos esse
tatio cum non audet, ne quid inuidiæ subeat, aut cri-
Lucilio minis. Cùm verò deos nihil agere, nihil curare confirmat, membrisque humanis esse præditos, sed eorum membrorum vsum nullum habere:

ludere

ludere videtur, satísq; putare, si dixerit esse
3 quandam beatam naturam,& æternam.|| A Balbo autem animaduertisti, credo, quàm multa dicta sint, quamque, etiam si minus vera, tamen apta inter se, & cohærentia. itaque cogito, vt dixi, non tam refellere eius orationem, quàm ea, quæ minùs intellexi, requirere. Quare Balbe, tibi permitto, responderéne mihi malis, de singulis rebus quærenti ex te ea, quæ parum accepi, an vniuersam audire orationem meam. Tum Balbus: * Ego verò, si quid explanari tibi voles, respondere malo: sin me interrogare, non tam intelligendi causa, quàm refellendi: verum voles, faciam: vel ad singula, quæ requires, statim respondebo: vel, cum peroraris,
4 ad omnia. || Tum Cotta, * Optime, inquit. quãobrem sic agamus, vt nos ipsa ducit oratio. Sed antequam de re, pauca de me, nõ enim mediocriter moueor auctoritate tua, Balbe, orationeque ea, [c] quæ me in perorando cohortabatur vt meminissem, me & Cottam esse, & pontificem, quod eò, credo, valebat, vt opiniones, quas à maioribus accepimus de diis immortalibus, sacra, cærimonias, religionésque defenderem. Ego verò eas defendam, sempérque defendi: nec me ex eà opinione, quam à maioribus accepi de cultu deorum immortalium, vllius vmquam oratio aut docti, aut indocti mouebit. sed cùm de religione agitur, [d] T. Coruncanum, P. Scipionem, P. [e] Scæuolam, pontifices maximos, non Zenonem, aut Cleanthem, aut Chrysippum sequor: habeoque C. Lælium augurẽ eundem sapiẽtem: quem potiùs audiam de religione dicentem in illa oratione nobili, quã quem-
5 quam principem Stoicorum. || cúmque omnis populi R. Religio, in sacra, & in auspicia diuisa sit: tertiũ adiunctũ sit, si quid prędictionis causa ex portentis & monstris, Sibyllæ interpretes,

* BALBVS

* COTTA

c sic. v. c. fort. *qua me in perorando cohortabaris, vt mem.*

d L. T. *Coruncanium,*

e al. *S. Scæuulam,*

harúspicésve monuerunt : harum ego religio-
num nullam vmquam contemnendam putaui:
mihíque ita persuasi, Romulum auspiciis, Nu-
mam sacris constitutis fundamenta iecisse no-
stræ ciuitatis: quæ nũquam profectò sine sum-
ma placatione deorum immortaliũ tanta esse
potuisset. Habes, Balbe, quid Cotta, quid pon- 6
tifex sentiat. fac nunc ergo intelligam, tu quid
sentias. à te enim Philosopho rationem acci-
pere debeo religionis: maioribus autẽ nostris,
etiam nulla ratione reddita, credere. Tum Bal-
bus, * Quam igitur à me rationem, inquit, Cot-
*BALBVS ta, desideras ? Et ille, * [f] Quadripartita, inquit,
* COTTA fuit diuisio tua: primùm vt velles docere deos
f v.c. *Qua-* esse: deinde quales essent: tum, ab his mundum
dripertita, regi: postremò, consulere eos rebus humanis.
Hæc, si rectè memini, partitio fuit. * RECTISSI-
*BALBVS ME, inquit Balbus : sed exspecto, quid requi-
* COTTA ras. ‖ * Tum Cotta, PRIMVM quidque videa- 7
mus, inquit? Et si id est primum quod inter om-
neis, nisi admodum impios, conuenit. [2] mihi
quidem ex animo exuri non potest esse deos.
g L. *Quod in* Id tamen ipsum, quod mihi persuasum est, esse
ista parte deos, auctoritate maiorum, cur ita sit, nihil tu
* BALBVS me doces. * QVID est, inquit Balbus, si tibi per-
ne egere qui- suasum est, cur à me velis discere? Tum Cotta,
* COTTA * QVIA si aggredior, inquit, ad hanc disputa-
dem or. tionem, quasi nihil vmquam audierim de diis
h L. delet immortalibus, nihil cogitauerim, rudem me
hic vocem discipulum, & integrũ accipe, & ea, quæ requi-
* BALBVS ro, doce. ‖ * Dic igitur, quid requiras. * EGÓNE? 8
* COTTA primùm illud, cur, [g] quod [h] perspicuũ in partẽ,
perspicuum ne egere quidem oratione dixisses, quòd esset
perspicuum, & inter omneis constaret, de eo
* BALBVS ipso tam multa dixeris. * Quia te quoque, in-
quit, animaduerti, Cotta, sæpe, cùm in foro di-
ceres, quàm plurimis posses argumentis one-
rare iudicem, si modò eam facultatem tibi da-
ret cau

ret causa. Atque hoc idem & Philosophi fa-
ciunt, & ego, vt potui, feci. Tu autem, qui id
quæris, similiter facis ac si me roges, cur te
duobus contuear oculis, & non altero tantùm,
9 cùm idem vno assequi possim. || * Tum Cotta, * COTTA
QVAM simile istud sit, inquit, tu videris. Nam
ego neque in causis, si quid est euidens, de quo
inter omneis conueniat, argumentari soleo:
perspicuitas enim argumentatione eleuatur:
nec, si id facerem in causis forensibus, idem
facerem in hac subtilitate sermonis. Cur con-
tueteris autem altero oculo, causa non esset,
cùm idem obtutus esset amborum, & cùm re-
rum natura, quam tu sapientem esse vis, duo
lumina ab animo ad oculos perforata nos ha-
bere voluisset. Sed quia non confidebas, tam
esse id perspicuum, quàm tu velis, propterea
multis argumentis deos esse docere voluisti.
Mihi enim vnum satis erat, ita nobis maiores
10 nostros tradidisse. || Sed tu auctoritates omneis
contemnis, ratione pugnas. Patere igitur, ratio-
nem meam cum tua ratione contendere. Af-
fers hæc omnia argumenta, cur dij sint: rem-
que mea sententia minimè dubiam argumen-
tando dubiam facis. mandaui enim memoriæ
non numerum solùm, sed etiam ordinem ar-
gumentorum tuorum. Primum fuit, cùm cæ-
lum suspexissemus, statim nos intelligere esse
aliquod numen, quo hæc regantur. Ex hoc il-
lud etiam,

,, [3] *Adspice hoc sublime candens, quem inuocant*
omnes Iouem.

Quasi verò quisquam nostrum, istum potiùs,
quam Capitolinum, Iouem appellet: aut hoc
perspicuum sit, constétque inter omneis, eos
esse deos, quos tibi Velleius, multique præte-
11 rea, ne animanteis quidē esse cōcedant. || Graue
etiam argumentū tibi videbatur: quòd opinio

de dis immortalibus & omnium esset, & quotidie cresceret. Placet igitur, tantas res opinione stultorum iudicari, vobis præsertim, qui illos insanos esse dicatis? At enim præsenteis vidimus deos, vt apud Regillum Postumius, in Salaria [i] Vacienus, nescio quid etiã de Locrorum apud Sagram prælio. Quos igitur tu Tyndaridas appellabas, id est, homines homine natos, & quos Homerus, qui recens ab illorũ ætate fuit, sepultos esse dicit Lacedæmone, eos tu canteriis albis, nullis calonibus obuiam [k] Vacieno venisse existimas, & victoriam populi R. [l] Vacieno potiùs homini rustico, quàm M. Catoni, qui tum erat princeps, nuntiauisse? Ergo, & illud in silice, quod hodie apparet apud Regillum, tanquam vestigium vngulæ Castoris equi credis esse? ‖ nônne mauis illud credere, 12
quod probari potest, animos præclarorum hominum, quales isti Tyndaridæ fuerunt, diuinos esse, & æternos, quàm eos, qui semel cremati essent, equitare, & in acie pugnare potuisse? aut si hoc fieri potuisse dicis doceas oportet, quomodo nec fabellas anileis proferas. ‖ TVM Lu- 13
cillius, An tibi, inquit fabellæ videntur? nônne ab A. Postumio ædem Castori & Polluci in foro dedicatam, nônne s.c. [m] de Vacieno vides? nam de Sagra Græcorum etiam est vulgare prouerbium: qui, quæ affirmant, certiora esse dicunt, *quàm illa, quæ apud Sagram.* His igitur auctoribus nônne debes moueri? Tum Cotta, * RVMORIBVS, inquit, mecum pugnas, Balbe: ego autem à te rationes requiro.

* *Desunt hic nonnulla.* * ‖ Sequuntur, 14
quæ futura sunt. Effugere enim nemo id potest, quod futurum est. Sæpe autem ne vtile est quidem scire, quid futurum sit. miserum est enim, nihil proficientem angi, nec habere ne spei quidem extremum, & tamen commune solatium:

i L. *Vattienus*

k L. *Vattieno*

l L. *Vattieno*

* BALBVS

m Lamb. *de Vattieno*

* COTTA

ſolatium: præſertim cum vos iidem fato fieri dicatis omnia: quod autem ſemper ex omni æternitate verum fuerit, id eſſe fatum. Quid igitur iuuat, aut quid affert ad cauendum, ſcire aliquid futurum, cum id certè futurum ſit? vnde porrò iſta diuinatio? quis inuenit fiſſum iecoris? quis cornicis cantum notauit? quis [n] forteis? quibus ego credo: nec poſſum [o] Attij Nauij, quem commemorabas, lituum cõtemnere. Sed qui iſta intellecta [p] ſunt, à Philoſophis debeo diſcere, præſertim cum iſti plurimis de rebus diuinis mentiantur.

[n] V. C. ſortis
[o] L. Atij
[p] L. ſint,

15 At medici quoque (ita enim dicebas) ſæpe falluntur. Quid ſimile, medicina, cuius ego rationem video: & diuinatio? quæ vnde oriatur, non intelligo. Tu autem etiã Deciorũ deuotionibus placatos deos eſſe cenſes. Quæ fuit eorum tanta iniquitas, vt placari populo R. non poſſent, niſi viri tales occidiſſét? conſilium illud Imperatorum fuit, quod Græci στρατήγημα appellant, ſed eorũ imperatorũ, qui patriæ conſulerent, vitæ non parcerent. rebantur enim fore, vt exercitus imperatorem, equo incitato ſe in hoſteis immittentem, perſequeretur: id quod euenit. Nam Fauni vocẽ equidem nunquã audiui. Tibi, ſi audiuiſſe te dicis, credã. Etſi, Faunus omnino quid ſit, neſcio. Nõ igitur adhuc, quantum quidẽ in te, Balbe, eſt, intelligo deos eſſe: quos equidẽ credo eſſe, ſed nihil docent Stoici.

16 Nã Cleanthes, vt dicebas, quatuor modis [q] formatas in animis hominũ putat deorum eſſe notiones. Vnus is modus eſt, de quo ſatis dixi, qui eſt ſuſceptus ex præſentione rerũ futurarũ. Alter ex perturbationibus tẽpeſtatũ, & reliquis motibus. Tertius ex commoditate rerũ, quas percipimus, & copia. Quartus ex aſtrorũ ordine, cæliſque cõſtantia. De præſenſione diximus. De perturbationibus cæleſtibus, & maritimis, & terrenis, non poſſumus dicere,

[q] fort. informatas

cùm ea fiant, non esse multos, qui ea metuant, & à diis immortalibus fieri existiment. ‖ Sed non id quæritur, sintne aliqui, qui deos esse putent: dij vtrùm sint, nécne, quæritur. Nam reliquæ causæ, quas Cleanthes affert, quarũ vna est de commodorum, quæ capimus, copia: altera de temporum ordine, cœlíque constantia: tum tractabuntur à nobis, cùm de prouidentia deorum disputabimus: de qua plurima à te, Balbe, dicta sunt: eodemque illa etiam differemus, quòd Chrysippum dicere aiebas, quoniam esset aliquid in rerum natura, quod ab homine effici non posset, esse homine aliquid melius. ‖ quæque in domo pulchra cum pulchritudine mundi comparabas, & cùm totiùs mundi conuenientiam, consensúmque afferebas, Zenonísque breueis, & acutulas conclusiones in eam partem sermonis, quam modò dixi, differemus: eodemque tempore illa omnia, quæ à te physicè dicta sunt de vi ignea, déque eo calore, ex quo omnia generari dicebas, loco suo quærentur: omniáque, quæ à te nudiustertius dicta sunt, cum docere velles, deos esse, quare & mundus vniuersus, & sol, & luna, & stellæ sensum ac mentem haberent, in idem tempus reseruabo. ‖ A te autem illud etiam, atque etiam quæram, quibus rationibus tibi persuadeas, deos esse. Tum Balbus.

17

18

19

* BALBVS * EQVIDEM attulisse rationes mihi videor: sed eas tu ita refellis, vt cùm me interrogaturus esse videare, & ego me ad respondendum compararim, repente auertas orationem, nec des respondendi locum. Itaque maximæ res, tacitæ præterierunt, de diuinatione, de fato: quibus de quæstionibus tu quidem strictim, nostri autem multa solent dicere. Sed ab hac quæstione, quæ nunc in manibus, est separantur. Quare, si videtur, noli agere con-

fusè:

fuſè : vt hoc explicemus hac diſputatione,
20 quod quæritur. ‖ * OPTIME, inquit, Cotta. *COTTA
Itaque quoniam quatuor in parteis totam quę-
ſtionem diuiſiſti, de prima quidem diximus:
conſideremus ſecundam. Quæ mihi talis vi-
detur fuiſſe, vt, cùm oſtendere velles, quales
dij eſſent, oſtenderes nullos eſſe. à conſuetu-
dine enim oculorum animum abducere diffi-
cillimũ dicebas : ſed cum deo nihil præſtantius
eſſet, non dubitabas, quin mundus eſſet deus.
quòd nihil in rerum natura melius eſſet, modò
poſſemus eum animantem cogitare, vel potiùs,
21 vt cetera oculis, ſic animo hoc cernere. ‖ Sed
cùm mundo negas quidquam eſſe melius, quid
dicis melius? ſi pulchrius, aſſentior. ſi aptius ad
vtilitates noſtras, id quoque aſſentior. Sin au-
tem id dicis, nihil eſſe mundo ſapientius? nullo
modo prorſus aſſentior : non quòd difficile ſit
mentem ab oculis ſeuocare : ſed quo magis
ſeuoco, eò minùs id, quod tu vis, poſſum men-
te comprehendere. Nihil eſt mundo melius in
rerum natura. Ne in terris quidem vrbe noſtra.
Num igitur idcirco in vrbe eſſe rationem, co-
gitationem, mentem putas? aut, quoniam non
ſic, num idcirco exiſtimas formicam antepo-
nendam eſſe huic pulcherrimæ vrbi, quòd in
vrbe ſenſus ſit nullus in formica non modò
ſenſus, ſed etiam mens, ratio, memoria? Vide-
re oportet, Balbe, quid tibi concedatur, non
22 te ipſum, quod velis, ſumere. ‖ Iſtum enim lo-
cum totum illa vetus Zenonis, breuis, &, vt
tibi videbatur, acuta concluſio dilatauit. Zeno
enim ita concludit, *Quod ratione vtitur, melius
eſt, quàm id, quod ratione non vtitur. Nihil autem
mundo melius, ratione igitur mundus vtitur.* Hoc ſi
placet, iam efficies, vt mundus optimè librum
legere videatur. Zenonis enim veſtigiis hoc
modo rationem poteris concludere. Quod li-
teratum

literarum est,id est melius,quàm quod non est literarum. Nihil autem mundo melius, literatus igitur est mundus. Isto modo etiam disertus,& quidem mathematicus,musicus, omni denique doctrina eruditus, postremò Philosophus erit mundus. Sæpe dixit nihil fieri sine deo, nec vllam vim esse naturæ, vt sui dissimilia posset effingere. Concedam non modò animantem, & sapientem esse mundum, sed fidicinem etiam, & tibicinem, quoniam earum quoque artium homines ex eo procreantur. ‖ 23
[4] Nihil igitur affert pater iste Stoicorum, quare mundum ratione vti putemus, [r] nec cur animantem quidem esse.Non est igitur mundus deus:& tamen nihil est eo melius, [s] nihil est eo pulchrius, nihil salutarius, nihil ornatius adspectu,motúque constantius. Quòd si mundus vniuersus non est deus, ne stellæ quidem, quas tu innumerabileis in deorum numero reponebas.Quarum te cursus æquabiles, æternique delectabant:nec mehercule iniuria. sunt enim admirabili, incredibilique constantia. ‖ 24
Sed non omnia, Balbe, quæ cursus certos, & constanteis habent,ea deo potiùs, quàm naturæ tribuenda sunt. Quid Chalcidico Euripo in motu identidem reciprocando putas fieri posse constantius:quid freto Siciliensi?quid Oceani feruore illis in locis,

„ *Europam,Libyámque rapax vbi diuidit vnda?*

[t] Quid æstus,maritimi,vel Hispanienses, vel Britannici,eornmque certis temporibus vel accessus, vel recessus, sine deo fieri nónne possunt?Vide, quæso, si omnis metus, omniáque, quæ certis temporibus ordinem suum conseruant,diuina ducimus, [5] [u] ne tertianas quidem febreis,& quartanas,diuinas esse dicendum sit, quarum reuersione, & motu quid potest esse constantius. Sed omnium talium rerum ratio redden-

r L. *ne cur animãtem q.*

s v. c. *nihil est enim eo pulchrius,*

t L. *Quid æstus maris,* &c.

u L. *ne tertianas quoque f.* &c.

reddenda est. Quod vos cùm facere non pote-
25 stis, tanquam in aram, confugitis ad deum. ‖ Et Chrysippus tibi acutè dicere videbatur, homo sine dubio versutus, & callidus. Versutos eos appello, quorum celeriter mens versatur: callidos autem, quorum, tanquam manus opere, sic animus vsu concaluit. Is igitur, si aliquid est, inquit, quod homo efficere non possit, qui id efficit, melior est homine. Homo autem hæc quæ in mundo sunt, efficere non potest. qui potuit igitur, is præstat homini. Homini autem præstare quis possit, nisi deus? est igitur deus. Hæc omnia in eodem quo illa Zenonis, erro-
26 re versantur. ‖ Quid enim sit melius, quid præstabilius, quid inter naturam, & rationem intersit, non distinguitur. Idemque, si dei nō sint, negat esse in omni natura quidquam homine melius. id autem putare quemquam hominem, nil homine esse melius, summæ arrogantiæ censet esse. Sit sanè arrogantis, pluris se putare, quàm mundum. At illud non modò, non arrogantis, sed potiùs prudentis, [6] intelligere se habere sensum, [x] & rationem, & orationem, hæc eadem & caniculam non habere. Et si domus pulchra sit, intelligamus eam dominis, inquit, ædificatam esse, non muribus. Sic igitur mundum deorum domum existimare debemus. Ita prorsus existimarem, si illum ædificatum, non, quemadmodum docebo, à natura
27 conformatum putarem. ‖ At enim quærit apud Xenophontem Socrates, vnde animam arripuerimus, si nulla fuerit in mundo. Et ego quæro, vnde orationem, vnde numeros, vnde cantus. Nisi verò loqui solem cum luna putamus, cùm propiùs accesserit, aut ad harmoniā canere mundum, vt Pythagoras existimat. Naturæ ista sunt, Balbe, naturę non artificiosè ambulantis, vt ait Zeno, quod quidem quale sit,

iam

x *L. & rationem: hæc eadem Orionem, & Caniculam non h.*

iam videbimus, sed omnia scientis, & agitantis
motibus, & mutationibus suis. || Itaque illa mi- 28
hi placebat oratio de conuenientia, consensu-
y L. cognationem cont. que naturæ, quam quasi cognatione continua-
tam conspirare dicebas. Illud non probabam,
quòd negabas id accidere potuisse, nisi ea vno
diuino spiritu contineretur. Illa verò cohæret,
& permanet naturæ viribus, non deorum : est-
que in ea iste quasi consensus, quam συμπά-
θειαν Græci vocant: sed ea, quo sua sponte ma-
ior est, eo minùs diuina ratione fieri existiman-
da est. || Illa autem, quæ Carneades afferebat, 29
quemadmodum dissoluitis? Si nullum corpus
immortale sit, nullum esse corpus sempiter-
num. corpus autem immortale nullum esse, ne
indiuiduum quidem, nec quod dirimi, distra-
hique non possit. Cúmque omne animal pati-
bilem naturam habeat, nullum est eorũ, quod
effugiat accipiendi aliquid extrinsecus, id est,
quasi ferendi, & patiendi necessitatem. Et, si
omne animal mortale est, nullum est immor-
tale. Et, si omne animal secari ac diuidi potest,
nullum est eorum indiuiduum, nullum æter-
num. Atqui omne animal ad accipiendam vim
externam, & ferendam paratum est. mortale
igitur omne animal, & dissolubile, & diuiduũ
sit necesse est. || Vt enim, si omnis cera com- 30
mutabilis esset, nihil esset cereum, quod com-
mutari non posset : item nihil argenteum, ni-
hil æneum, si commutabilis esset natura ar-
genti & æris. similiter igitur, si omnia, quæ
sunt, ex quibus cuncta constant, mutablia sunt,
nullum corpus esse potest non mutabile. mu-
tabilia autem sunt illa, ex quibus omnia con-
stant, vt vobis videtur. omne igitur corpus mu-
tabile est. At si esset corpus, aliquod immorta-
le, non esset omne mutabile. ita efficitur, vt
omne corpus mortale sit, etenim omne corpus,
aut

aut aqua, aut aër, aut ignis, aut terra est, aut id, quod est concretum ex his, aut ex aliqua parte eorum. horum autem nihil est, quod non in-
31 tereat. || nam & terrenum omne diuiditur, & humor ita mollis est, vt facilè [z] comprimi, collidíque possit. ignis verò, & aër omni impulsu facillimè pellitur, naturáque cedens est maximè, [a] & dissipabilis. præterea omnia hæc tum intereunt, [b] tum in naturam aliam conuertuntur: quod fit, cùm terra in aquam se vertit, & cùm ex aqua oritur aër, & cùm ex aëre æther, cúmque eadem vicissim retrò commeant. Quòd si ea intereũt, ex quibus constat omne animal,
32 nullum est animal sempiternum. || Et, vt hæc omittamus, tamen animal nullum inueniri potest, quod neque natum vmquam sit, & semper sit futurum. omne enim animal sensus habet. sentit igitur & calida, & frigida, & dulcia, & amara, nec potest vllo sensu iucunda accipere, & non accipere contraria. si igitur voluptatis sensum capit, doloris etiam capit. quod autem dolorem accipit, id accipiat etiam interitum necesse est. omne igitur animal confitendum est esse mortale. Præterea, si quid est, quod nec voluptatem sentiat, nec dolorem, id animal esse non potest. sin autem quod animal est, id illa necesse est, sentiat: & quod ea sentiat, non potest esse æternum, & omne animal sentit: nullum igitur animal est æternum. || Præterea nullum potest esse animal, in quo non & appetitio sit, & declinatio naturalis. appetuntur autem quæ secundum naturam sunt, declinantur contraria: & omne animal appetit quædam, [c] & fugit à quibusdam. Quod autem refugit, id contra naturam est: & quod est contra naturam, id habet vim interimendi. omne ergo animal intereat necesse est. Innumerabilia sunt, ex quibus effici, [d] cogíque possit, nihil esse,

quid.

z v.c. *premi;*
a v.c. *& dissupabilis.*
b L. *cùm in naturam aliam.*
c fort. *& refugit à quibusdam, à quo autem refugit,* &c.
d *συνάγεσθαι* al. *colligique*

quid sensum habeat, quin id intereat. etenim ea
ipsa, quæ sentiuntur, vt frigus, vt calor, vt vo-
luptas, vt dolor, vt cetera, cùm amplificata sunt,
interimunt. nec vllum animal est sine sensu.
nullum igitur animal est æternum. ‖ Etenim 34
aut simplex est natura animantis, vt vel terre-
na sit, vel ignea, vel animalis, vel humida: quod
quale sit, ne intelligi quidem potest: aut con-
creta ex pluribus naturis, quarum suum quæ-
[e] fort. *feratur:* que locum habeat, quo naturæ vi [e] efferatur:
alia infimum, alia summum, alia medium. Hæc
ad quoddam tempus cohærere possunt: semper
autem nullo modo possunt. necesse est enim,
suum quæque in locum natura rapiatur. nullũ
igitur animal est sempiternum. ‖ sed omnia 35
vestri, Balbe, solent ad igneam vim referre, He-
raclitum, vt opinor, sequentes: quem ipsum
non omnes interpretãtur vno modo, qui quo-
niam, quid diceret, intelligi noluit, omittamus.
vos autem ita dicitis, omnem vim, esse ignem.
itaque & animanteis, cùm calor defecerit, tum
interire: & in omni natura rerum id viuere, id
vigere, quod caleat. ego autem non intelligo,
quo modo calore exstincto corpora intereant,
non intereant humore, aut spiritu amisso, præ-
sertim cùm intereant etiam nimio calore.
Quamobrem id quidem commune est de cali-
do: verumtamen videamus exitum, ‖ ita vul- 36
[f] L. *nihil esse animale extr.* tis, opinor, [f] nihil esse animal extrinsecus in
natura, atque mundo, præter ignem. qui ma-
gis, quàm præter animam, vnde animantium
quoque constet animus, ex quo anima dicitur?
Quo modo autem hoc, quasi concedatur, su-
[g] fort. *animatum,* mitis, nihil esse [g] animum, nisi ignẽ? probabilius
enim videtur, tale quiddam esse animum, vt sit
ex igne, atque anima temperatum. quod si ignis
ex sese ipse animal est, nulla se alia admiscen-
te natura, quoniam is, cum inest in corporibus
nostris,

nostris, efficit vt sentiamus: non potest ipse esse sine sensu. rursus eadem dici possunt: quidquid est enim, quod sensum habeat, id necesse est sentiat & voluptatem, & dolorem: ad quem autem dolor veniat, ad eundem etiam interitum venire. ita fit, vt ne ignem quidem efficere
37 possitis æternum. || Quid enim? non eisdem vobis placet, omnem ignem [h] pastu indigere? nec permanere vllo modo posse, nisi alatur? ali autem solem, lunam reliqua astra, aquis alia dulcibus, alia marinis? eámque causam Cleanthes affert, cur se sol referat, nec longiùs progrediatur solstitiali orbe, itémque brumali, ne longiùs discedat à cibo, hoc totum quale sit, mox: nunc autem concludatur illud, quòd interire possit, id æternū non esse natura: ignem autem interiturū esse, nisi alatur: non esse igi-
38 tur natura ignem sempiternum. || Qualem autem deum intelligere nos possumus nulla virtute præditum? Quid enim? prudentiámne deo tribuemus quæ constat ex scientia rerum bonarum, & malarum, &, nec bonarum, nec malarum. Cui mali nihil est, nec esse potest, quid huic opus est [i] delectu bonorum, & malorum? quid autem ratione? quid intelligentia, quibus vtimur ad eam rem, vt apertis obscura assequamur. at obscurum deo nihil potest esse. nam iustitia, quæ suum cuique distribuit, quid pertinet ad deos? hominum enim societas, & communitas, vt vos dicitis, iustitiam procreauit. temperantia autem constat ex prætermittendis voluptatibus corporis: cui si locus in cœlo est, est etiam voluptatibus. Nam fortis deus intelligi quî potest? in dolore, an in labore, an in periculo? quorum deum nihil attingit. Nec ratione igitur vtenté, nec virtute vlla præ-
39 ditū deum intelligere quî possumus? || Nec verò vulgi, atque imperitorū inscitiam despicere

h v. c. *pastus indigere?* & ita L.

i v. c. *dilectu* & ita L.

possum, cum ea cōsidero, quæ dicuntur à Stoicis. sunt enim illa imperitorum. piscem Syri venerantur. omne ferè genus bestiarum Aegyptij cōsecrauerunt. Iam verò in Græcia multos habent ex hominibus deos, Alabandum, Alabandi: Tenedi, Tenem: Leucotheam, quæ fuit Ino, & eius Palæmonē filium, cuncta Græcia: Herculem, Aesculapium, Tyndaridas: Romulum nostri, aliósque complureis: quos quasi nouos & adscriptitios ciueis in cælum receptos putant.
Hæc igitur indocti. || Quid vos Philosophi? qui 40
meliora? omitto illa: sunt enim præclara. Sit sanè deus ipse mundus. Hoc credo illud esse

,, *Sublime candens, quem inuocant omnes Iouem.*

quare igitur plureis adiungimus deos? quanta autem est eorum multitudo? mihi quidem sanè multi videntur. singulas enim stellas numeras deos, eásque aut beluarum nomine appellas, vt Capram, vt * Lupam, vt Taurum, vt Leonem, aut rerum k inanimatarū, vt Argon, vt Aram, vt
Coronam. || sed, vt hæc concedantur, reliqua 41
quî tandem non modò concedi, sed omnino intelligi possunt? cùm fruges, Cererem: vinum, Liberum dicimus, genere nos quidem sermonis vtimur vsitato: sed ecquem tam amentem esse putas, qui illud, quo vescatur, deum credat esse? Nam quos ab hominibus peruenisse dicis ad deos, tu reddes rationem quemadmodum idem fieri potuerit, aut cur fieri desierit, & ego discam libenter. quo modo nunc quidem est, non video, quo pacto ille, cui in monte Oetæo illatæ lampades fuerunt, vt ait Accius, in domum æternam patris ex illo ardore peruenerit. quem tamen Homerus conueniri apud inferos facit ab Vlysse, sicut ceteros, qui excesserant vita.
|| quamquam, quem potissimùm Herculem co- 42
lamus, scire sanè velim. plures enim tradunt nobis ij, qui interiores scrutantur, & recondi-

tas lite

* Surgens. *Nepam* legit.
k L. *inanimarum*.

tas literas:antiquissimum Ioue natum, sed an-
tiquissimo item Ioue. nam Ioues quoque plu-
reis in priscis Græcorum literis inuenimus. ex
eo igitur & Lisyto est is Hercules , quem con-
certauisse cum Apolline de tripode accepimus.
alter traditur Nilo natus , Aegyptius : quem
aiunt Phrygias literas conscripsisse. Tertius est
[l] ex Ideis indigenis : cui inferias afferũt. Quar-
tus,Iouis est, [m] Asteriæ, Latonæ sororis,quem
Tyrij maximè colunt , cuius Karthaginem fi-
liam ferunt. Quinctus in India,qui Belus dici-
tur. Sextus hic ex Alcumena,quem Iupiter ge-
nuit,sed tertius Iupiter:quoniam,vt iam doce-
43 bo, plureis Ioues etiam accepimus. ‖ Quando
enim me in hunc locum deduxit oratio,doce-
bo , meliora me didicisse de colendis diis im-
mortalibus iure pontificio, & maiorum more,
capedunculis iis,quas Numa nobis reliquit, de
quibus in illa aureola oratiũcula dicit Lælius,
quã rationibus Stoicorum.Si enim vos sequar,
dic,quid ei respondeam,qui me sic roget.Si dij
sunt,súntne etiam Nymphæ deæ ? si Nymphæ,
Panisci etiam, & Satyri?Hi autem non sunt:ne
Nymphæ quidem,deæ igitur.At earum templa
sunt publicè vota,& dedicata. Quid igitur ? ne
ceteri quidem. ergo dij , quorum templa sunt
dedicata.Age porrò, Iouem,& Neptunũ,deum
numeras.ergo etiam Orcus,frater eorum,deus,
& illi,qui fluere apud inferos dicuntur, Ache-
ron,Cocytus, Styx, Phlegethon : tum Charon,
tum Cerberus dij putandi. At id quidem repu-
44 diandũ:ne Orcus quidem igitur. ‖ Quid dicitis
ergo de fratribus ? hæc Carneades agebat,non
vt deos tolleret : quid enim Philosopho minùs
conueniens ? sed vt Stoicos nihil de diis expli-
care conuinceret. Itaque insequebatur. Quid
enim ? aiebat, si ij fratres sunt in numero deo-
rum,num de patre eorũ Saturno negari potest?

l L. *ex Idæis dalus*
m L. *& Asteria.*

quem vulgò maximè ad occidentem colunt. qui si est deus, patrem quoque eius, Cælum esse deum confitendũ est. Quod si ita est Cæli quoque parentes dij habendi sunt, Aether, & Dies, eorúmque fratres, & sorores: qui à genealogiis antiquis sic nominantur, Amor, Dolus, Motus, Labor, Inuidentia, Fatum Senectus, Mors, Tenebræ, Miseria, Querola, Gratia, Fraus, Pertinacia, Parcæ, Hesperides, Somnia: quos omnes Erebo, & Nocte natos ferunt. Aut igitur hæc monstra probanda sunt, aut prima illa tollenda.

45 ‖ Quid? Apollinem, Vulcanum, Mercurium, ceteros, deos esse dices: de Hercule, Aesculapio, Libero, Castore, Polluce dubitabis? At hi quidem coluntur æquè, atque illi: apud quosdam etiam multò magis. Ergo hi, dij sunt habendi, mortalibus nati matribus. Quid? Aristæus, qui oliuæ dicitur inuentor, Apollinis filius: Theseus, qui Neptuni: reliqui, quorũ patres dij, non erunt in deorũ numero. Quid, quorum matres? opinor etiam magis. Vt enim in iure ciuili, *qui est de matre libera, liber est*: item iure naturæ, qui de dea matre est, deus sit necesse est. Itaque Achillem Astypalea insula [n] sanctissimum colit. Qui si deus est: & Orpheus, & Rhesus, dij sunt, matre Musa nati. Nisi fortè maritimæ nuptiæ terrenis anteponuntur. Si hi, dij non sunt, quia nusquam coluntur: quo modo illi sunt?

46 ‖ Vide igitur, ne virtutibus hominũ isti honores habeantur, non immortalitatibus: quod tu quoque, Balbe, visus es dicere. Quo modo autem potes, si Latonam deam [o] putes, Hecatem non putare, [p] ‖ quæ matre Asteria est, sorore Latonæ? an hæc quoque dea est? vidimus enim eius aras, delubraque in Græcia. sin hæc dea est, cur non Eumenides? quæ si deæ sunt, quarum & Athenis fanum est, & apud nos, vt ego interpretor, lucus Furinæ: Furiæ deæ sunt, speculatrices,

n L. *sanctissimè*

o L. *putas.*

p L. *enim matertera Asteria est, mater Latonæ? an h.*

culatrices, credo, & vindices facinorum, & scelerum.
47 ‖ Quòd si tales dij sunt, vt rebus humanis intersint, Natio quoque, dea putanda est: cui, cùm fana circuimus in agro Ardeati, rem diuinam facere solemus. Quæ quia partus matronarum tueatur, à nascentibus, Natio nominata est. Ea si dea est, dij omnes illi, qui commemorabantur à te, Honos, Fides, Mens, Concordia, ergo etiam Spes, Moneta, q omniáque quæ cogitatione r nobismetipsis possumus fingere. quod si verisimile nõ est: ne illud quidem est, hęc vnde fluxerunt. Quid autem dicis? si dij sunt illi, quos colimus, & accepimus: cur non eodem in genere Serapim, Isimq; numeremus? quod si facimus, cur barbarorum deos repudiemus? boues igitur, & equos, ibes, accipitres, aspidas, crocodilos, pisceis, canes, lupos, s feleis, multas præterea beluas, in deorum numero reponemus. quæ si reiiciamus, illa quoque
48 vnde hæc nata sunt, reiiciemus. ‖ Quid deinde? Ino, dea dicetur, quæ Leuchothea à Græcis, à nobis Matuta dicitur, cùm sit Cadmi filia? Circe autem, & Pasiphaë, è Perseide, Occeani filia, natæ, patre sole, in deorum numero non habebuntur? quamquam Circen quoque coloni nostri Circeienses religiosè colunt. Ergo hanc deam dicis. Quid Medeæ respondebis? quæ duobus auis, Sole, & Oceano, AEeta patre, matre Idyia procreata est. Quid huius Absyrto fratri, qui est apud Pacuuium Aegialeus? sed illud nomen veterum literis vsitatius. Qui si dij non sunt, vereor quid agat Ino. hæc enim
49 omnia ex eodem fonte fluxerunt. ‖ An Amphiaraus, deus erit, & Triphonius? nostri quidem publicani, cùm essent agri in Bœotia deorum immortalium excepti lege censoria, negabant immortaleis esse vllos, qui aliquando homines fuissent. Sed si sunt hi dij, est certè

q q.v.c. *omnia, quæ cog.*
r al. *nobismetipsi*
s v.c. *felis*

Erichtheus, cuius Athenis & delubrũ vidimus,
& sacerdotem. Quem si deum facimus, quid aut
de Codro dubitare possumus, aut de ceteris,
qui pugnantes pro patriæ libertate ceciderunt?
quod si probabile non est: ne illa quidem supe-
riora, vnde hęc manant, probãda sunt. ‖ Atque 50
* acuenda in plerisque ciuitatibus intelligi potest, * au-
gendæ virtutis gratia, quo libentiùs reip. causa
periculum adiret optimus quisque, virorum
fortium memoriam honore deorum immor-
talium consecratam. ob eam enim ipsam cau-
sam Erichtheus Athenis, filiæque eius in nu-
mero deorum sunt. t Itémque [8] Leonaticum
t L. *Itémque Leonatarum est delubr.* est delubrum Athenis, quod Leocorion nomi-
natur. Alabandenses quidem sanctiùs Alaban-
dum colunt, à quo est vrbs illa condita, quàm
quemquam nobilium deorum: apud quos non
inurbanè Stratonicus, vt multa, cùm quidam
ei molestus Alabãdum, deum esse confirmaret,
Herculem negaret: Ergo, inquit, mihi Alaban-
dus, tibi Hercules sit iratus. ‖ Illa autem, Balbe, 51
quæ tu à cælo, astrísque ducebas, quàm longè
serpant, non vides. Solem, deũ esse, Lunámque,
quorum alterum Apollinem Græci, alteram
Dianã putant. Quòd si Luna, dea est: ergo etiam
Lucifer: ceteræque errantes, numerum deorum
obtinebunt. igitur etiã inerrantes. [9] Cur autem
u V.C. *atqui* u arcus species non in deorum numero repo-
natur? est enim pulcher, & ob eam causam,
quia speciem habeat admirabilem, Thaumante
dicitur esse nata. cuius si diuina natura est, quid
facies nubibus? arcus enim ipse ex nubibus ef-
ficitur quodam modo coloratus. Quarum vna
etiam Centauros peperisse dicitur. Quòd si nu-
beis retuleris in deos, referendæ certè erunt
tempestates, quæ populi R. ritibus consecratæ
sunt. Ergo imbres, nimbi, procellæ, turbines,
sunt dij putandi. nostri quidem duces, mare in-
gredientes,

gredientes, immolare hostiam fluctibus con-
52 sueuerunt. || Tum si est Ceres à gerendo: ita
enim dicebas: terra ipsa dea est, & ita habetur.
quæ est enim alia Tellus? sin terra: mare etiam:
quem Neptunum esse dicebas: ergo & flumina
& fontes. Itaque & fontis delubrum [x] Marso x L. *Maso*
ex Corsica dedicauit: & in augurum precatio-
ne Tiberinum, Spinonem, [y] Anemonem, No- y fort. *Anienem,*
dinum, alia propinquorum fluminum nomina
videmus. Ergo hoc aut in immensum serpet,
aut nihil horum recipiemus, nec illa infinita
ratio superstitionis probabitur. Nihil ergo ho-
53 rum probandum est. || Dicamus igitur Balbe,
oportet cōtra illos etiam, qui hos deos ex ho-
minum genere in cælum translatos, non re, sed
opinione esse dicunt, quos augustè omnes, san-
ctéq; veneramur. Principio Ioues treis nume-
rant ij, qui Theologi nominantur: ex quibus
primum, & secundū natos in Arcadia: alterum
patre Aethere, ex quo etiam Proserpinam na-
tam ferunt, & Liberum: alterum patre Cælo,
qui genuisse Mineruam dicitur, quam princi-
pem, & inuentricem belli ferunt: tertium Cre-
tensem, Saturni filium: cuius in illa insula se-
pulchrum ostenditur. Διόσκουροι etiam apud
Graios multis modis nominantur. Primi tres,
qui appellantur Anaces, Athenis ex Ioue, rege
antiquissimo, & Proserpina nati, Tricopatreus,
[z] Eubuleus, Dionysius. Secūdi, Ioue tertio nati z al. *Eubu-*
ex Leda, Castor & Pollux. Tertij dicuntur à *leus,*
nōnullis [a] Aleo, & Melampus, [b] Emolus, Atrei a L. *Alco,*
54 filij, qui Pelope natus fuit. || Iam Musæ primæ b al. *Eume-*
quatuor, natæ Ioue altero, Thelxiope, Mneme, *lus,*
Aœde, Melete: secundæ, Ioue tertio, & Mnemo-
syne, procreatæ nouem: tertiæ, Ioue tertio Pie-
riæ natæ, & Antiopa: quas Pieridas, & Pierias
solent Poëtæ appellare, iisdem nominibus, eo-
dem numero, quo proximæ superiores. Cúm-

que tu Solem, quia solus esset, appellatum esse
dicas: Soles ipsi quàm multi à Theologis pro-
feruntur? Vnus eorum Ioue natus, nepos
Aetheris: alter, Hiperione: tertius, Vulcano,
Nili filio: cuius vrbem Aegyptij volunt esse
eam, quæ Heliopolis appellatur: quartus is,
quem heroicis temporibus [c] Achanto Rhodi
peperisse dicitur, auum Ialysi, Camiri, & Lindi:
quintus, qui Colchis fertur, AEetam, & Cir-
cen procreauisse. || Vulcani item complures, 55
primus Cælo natus, ex quo Minerua Apolli-
nem eum, cuius in tutela Athenas antiqui hi-
storici esse voluerunt: secundus Nilo natus,
Opis, vt Aegyptij appellant, quem custodem
esse Aegypti volunt: tertius ex tertio Ioue, &
Iunone, qui Lemni fabricæ traditur præfuisse:
quartus Menalio natus, qui tenuit insulas pro-
pter Siciliam, quæ Vulcaniæ [d] nominabantur.
|| Mercurius vnus Cælo patre, Die matre na- 56
tus: cuius obscænius excitata natura traditur,
quòd adspectu Proserpinæ commotus sit: alter
Valentis, & Phoronidis filius, is, [11] qui sub ter-
ris [e] habetur, idem Trophonius: tertius Ioue
tertio natus, & Maia, ex quo, & Penelopa Pa-
na natum ferunt: quartus Nilo patre, quem
Aegyptij nefas habent nominare: quinctus,
quem colunt Phæneatæ, qui Argum dicitur in-
teremisse, ob eámque causam Aegypto præ-
fuisse, atque Aegyptiis leges, & literas tradi-
disse. Hunc Aegyptij [f] Thoyth appellant: eo-
démque nomine anni primus mensis apud eos
vocatur. || Aesculapiorum primus, Apollinis, 57
quem Arcades colunt: qui specillum inuenisse,
primúsque vulnus obligauisse dicitur: secun-
dus, secundi Mercurij frater. Is fulmine per-
cussus, dicitur humatus esse Cynosuris: ter-
tius, Arsippi, & Arsinoæ: qui primus purgatio-
nem alui, dentísque euulsionem, vt ferunt, in-
uenit.

[c] L. *Atantho*

[d] v.c. *nominatur*. & ita v.c.

[e] L. *habet*, & ita v.c.

[f] al. *Thouth*

uenit: cuius in Arcadia non longè à Lusio flumine sepulchrum, & lucus ostenditur. Apollinum antiquissimus is, quem paulò antè ex Vulcano natum esse dixi, custodem Athenarum: alter Corybantis filius, natus in Creta: cuius de illa insula cum Ioue ipso certamen fuisse traditur: tertius Ioue tertio natus, & Latona: quem ex Hyperboreis Delphos ferunt aduenisse: quartus in Arcadia, quem Arcades Nomionem appellant, quòd ab eo se
58 leges ferunt accepisse: ‖ Dianæ item plures: prima Iouis, & Proserpinæ, quæ pinnatum Cupidinem genuisse dicitur: secunda notior, quam Ioue tertio, & Latona natam accepimus: tertiæ pater Vpis traditur, Glauce mater. Eam Græci sæpe Vpim paterno nomine appellant. g Dionysios multos habemus: primum è Ioue, & Proserpina natum: secundum Nilo, qui Nysam dicitur interemisse: tertium, Caprio patre, eúmque regem Asiæ præfuisse dicunt: [12] h cuius Abazea sunt instituta: quartum Ioue, & Luna, cui sacra Orphica putãtur confici: quintum Niso natum & Thione, à quo Trieterides
59 constitutæ putantur. ‖ Venus prima Cælo, & Die nata: cuius Elide delubrum videmus: altera, spuma procreata: ex qua, & Mercurio Cupidinem secundum natum accepimus: tertia, Ioue nata, & Dione: quæ nupsit Vulcano. Sed ex ea, & Marte natus Anteros dicitur: quarta, Syria, Tyróque concepta: quæ Astarte vocatur: quam Adonidi nupsisse traditum est. Minerua prima, quam Apollinis matrem suprà diximus: secũda orta Nilo, quam Aegyptij Saitæ colunt: tertia illa, quam Ioue generatam suprà diximus: quarta Ioue nata, & Coryphe, Oceani filia: [13] i quam Arcades Coriam nominant, & quadrigarum inuentricem ferunt: quincta Pallantis: quæ patrem dicitur interemisse, virgini-

g L. *Dionysos*

h L. *cui Sabazia sunt instituta:*

i L. *quam Arcades Coryphasiam nom.*

tatem suam violare conantem : cui pinnarum talaria [k] affigunt. ‖ Cupido primus, Mercurio, 60
& Diana prima natus dicitur : secundus, Mercurio, & Venere secunda : [14] tertius [l] quidem est Anteros, Marte, & Venere tertia. Atque hæc quidem, atque eiusmodi ex vetere Græciæ fama collecta sunt. Quibus intelligis resistēdum esse, ne perturbentur religiones. Vestri autem non modò hæc non refellunt, verùm etiā confirmant, interpretando, quorsum quidque pertineat. Sed eò iam, [m] vnde huc digressi sumus, reuertamur. ‖ Num censes igitur subtiliore ra- 61
tione opus esse ad hæc refellenda ? nam mentem, fidem, spem, virtutē, honorem, victoriam, salutem, concordiam, [n] ceteráque eiusmodi, rerum vim habere videmus, non deorum. Aut enim in nobismet insunt ipsis, vt mens, vt fides, vt spes, vt virtus, vt cōcordia: aut [o] optandæ nobis sunt, vt [p] honos, vt salus, vt victoria. Quarū rerum vtilitate video etiam consecrata simulachra. Quare autem in his vis deorum insit, tum intelligam, cùm cognouero. Quo in genere vel maximè est Fortuna numeranda: quam nemo ab inconstantia, & temeritate seiunget : quæ digna certè non sunt deo. ‖ Iam 62
verò quid vos illa delectat explicatio fabularum, & enodatio nominū? exsectum à filio Cælum, vinctum itidem à filio Saturnum. Hæc, & alia generis eiusdem ita defenditis, vt ij, qui ista finxerunt, non modò non insani, sed etiā fuisse sapientes videantur. In enodandis autem nominibus, quod miserandum sit, laboratis. Saturnus, quia se saturat annis: Mauors, quia magna vertit: Minerua, quia minuit, aut quia minatur: Venus, quia venit ad omnia: Ceres à gerendo. Quàm periculosa consuetudo ? in multis enim nominibus hærebitis. Quid Veioui facies ? quid Vulcano ? quamquam, quoniam Neptunum

k al. *affingunt.*
l L. delet particulam *quidem*
m L. *vnde huc degressi s.*
n al. *ceterásque*
o al. *optanda*
p v. c. *honor.*

Neptunum [q] à nando appellatum putas, nullum erit nomen, quod non possis vna litera explicare, vnde ductum sit. In quo quidem magis tu mihi natare visus es, quàm ipse Neptunus.

63 ‖ Magnam molestiam suscepit, & minimè necessariam primus Zeno, pòst Cleanthes, deinde Chrysippus, commentitiarum fabularum reddere rationem: vocabulorum, cur quique ita appellati sint, causas explicare. Quod cùm facitis, illud profectò confitemini, longè aliter rem se habere, atque hominum opinio sit: eos enim, qui dij appellantur, rerum naturas esse, non figuras deorum. Qui tantus error fuit, vt perniciosis etiam rebus non modò nomen deorum tribueretur, sed etiam sacra constituerentur. Febris enim fanum in Palatio, [r] & ædem Laurum, & aram malæ Fortunæ Esquiliis consecratam videmus.

64 ‖ Omnis igitur talis à Philosophia pellatur error, vt, cùm de diis immortalibus disputemus, dicamus digna diis immortalibus: de quibus habeo ipse, quid sentiam: non habeo autem, quid tibi assentiar. Neptunum esse dicis, animum cum intelligentia per mare [s] pergentem. Idem de Cerere. Istam autem intelligentiam aut maris, aut terræ non modò comprehendere animo, sed ne suspicione quidem possum attingere. Itaque aliunde mihi quærendum est, vt & esse deos, & quales sint, discere possim, quàm qualeis tu eos esse velis.

65 ‖ Videamus ea, quæ sequuntur: primùm, deorúmne prouidentia mundus regatur: deinde, consulántne rebus humanis. hæc enim mihi ex tua partitione restant duo, De quibus, si vobis videtur, accuratiùs disserendum puto. Mihi verò, inquit Velleius, valdè videtur. nam & maiora exspecto: & his, quæ dicta sunt, vehementer assentior. Tum Balbus. Interpellare te, inquit, Cotta, nolo. sed sumemus tempus aliud, efficiam

q al. *à nubendo*

r L. *& Orbonæ ad ædem Larum, & aram* &c.

s v. c. *pertinentem,*

efficiam profectò, vt fateare. Sed

Multa desunt.

„ ‖ *Nequaquã istuc istac ibit: magna inest certatio.* 66

t al. Num „ t *Nam vt ego illis supplicarẽ tanta blãdiloquẽtia?*

Niobe parúmne ratiocinari videtur, & sibi ipsa nefariam pestem machinari? Illud verò quàm callida ratione?

„ *Qui volt, quod volt, ita dat se res: vt operã dabit.*

Qui est versus omnium seminator malorum:

u V. C. transuersa „ *Ille* u *trãsuersa mẽte mihi hodie tradidit repagula:*

„ *Quibus ego iram omnem recludam, atque illi perniciem dabo:*

„ *Mihi mærores, illi luctũ: exitium illi, exsiliũ mihi.*

Hanc videlicet rationem, quam vos diuino beneficio homini solùm tributam dicitis, bestiæ non habent. ‖ Vidésne igitur, quanto munere 67 deorum simus affecti? atque eadem Medea patrem, patriamque fugiens:

„ *Postquam pater appropinquat, iamq; penè vt comprehendatur, parat,*

„ *Puerum intereà obtruncat, membraq; articulatim diuidit,*

„ *Perq; agros passim dispergit corpus: id ea gratia,*

„ *Vt, dum nati dissipatos artus captaret parens,*

„ *Ipsa intereà effugeret: illum vt mæror tardaret sequi,*

„ *Sibi salutem vt familiari pareret paricidio.*

x L. sic ne ratio quidẽ Huic vt scelus, x sic nec ratio quidem defuit.

‖ Quid? ille funestas epulas fratri comparans; 68 nónne versat huc & illuc cogitatione rationem?

„ *Maior mihi moles, maius miscendum est malum,*

„ *Qui illius acerbũ cor contundam, & comprimam.*

Nec tamen ille ipse est prætereundus, qui non sat habuit coniugem illexisse in stuprum: de quo rectè, & verissimè loquitur Atreus,

„ *Quod re in summa summum esse arbitror*

„ *Periclum, matres coinquinari, regiam*

y L. misceri „ *Contaminari stirpem,* y *admisceri genus.*

At

At id ipſum quàm calidè, qui regnum adulterio quæreret? (pater.

„ *Addo* (inquit) *huc, quòd mihi portento cæleſtum*

„ *Prodigium miſit regni ſtabilimen mei,*

„ *Agnum inter pecudes aurea clarum coma*

„ *Quondam Thyeſtem clepere auſum eſſe, è regia:*

„ *Qua in re adiutricem coniugem cepit ſibi.*

69 ¶ Videtúrne ſumma improbitate vſus non ſine ſumma eſſe ratione? nec verò ſcena ſolùm referta eſt his ſceleribus, ſed multò vita communis pœnè maioribus. Sentit domus vniuſcuiuſque, ſentit forum, ſentit curia, campus, ſocij, prouinciæ, vt quemadmodum ratione rectè fiat, ſic ratione peccetur. Alterum & à paucis, & raró: alterum & ſæpe, & à pluribus: vt ſatius fuerit nullam omnino nobis à diis immortalibus datam eſſe rationem, quàm tanta cum pernicie datam. Vt vinum ægrotis, quia prodeſt raró, nocet ſæpiſſimè, melius eſt non adhibere omnino, quàm ſpe dubiæ ſalutis in apertam perniciem incurrere: ſic haud ſcio, an melius fuerit, humano generi motum iſtum celerem cogitationis, acumen, ſolertiam, quam rationem vocamus, quoniam peſtifera ſit multis, admodum paucis ſalutaris, non dari omnino, quàm tam munificè, & tam largè dari.

70 ¶ Quamobrem ſi mens, voluntaſque diuina idcircò conſuluit hominibus, quòd iis largita eſt rationem: iis ſolis conſuluit, quos bona ratione donauit: quos videmus, ſi modò vlli ſunt, eſſe paucos. Non placet autem paucis à diis immortalibus eſſe conſultum. ſequitur ergo, vt nemini conſultum ſit. Huic loco ſic ſoletis occurrere, non idcircò non optimè nobis à diis eſſe prouiſum, quòd multi eorum beneficio peruersè vterentur. etiam patrimoniis multos malè vti: nec ob eam cauſam eos beneficium à patribus nullum habere. Quis

iſtuc

z L. delet, *in collatione* istuc negat? 16 aut quæ est z in collatione ista similitudo? nec enim Herculi Deianira nocere voluit, cùm ei tunicam sanguine Centauri tinctam, dedit: nec prodesse Phæreo Iasoni is, qui gladio vomicam eius aperuit, quam sanare medici non poterant. multi enim etiam cùm obesse vellent, profuerunt, & cùm prodesse, obfuerunt. Ita non fit, ex eo, quod datur, vt voluntas eius, qui dederit, appareat: nec, si is, qui accepit, benè vtitur, idcircò is, qui dedit, amicè dedit. ‖ Quæ enim libido, quæ auaritia, 71
quod facinus aut suscipitur nisi consilio capto, aut sine animi motu, & cogitatione, id est, ratione, perficitur? nam omnis opinio, ratio est, & quidem bona ratio, si vera: mala autem, si falsa est opinio. Sed à deo tantùm rationem habemus, si modò habemus: bonam autem rationem, aut non bonam, à nobis. non enim, vt patrimonium relinquitur, sic ratio homini est beneficio deorum data. Quid enim potiùs hominibus dedissent, si iis nocere voluissent? iniustitiæ autem, intemperantiæ, timiditatis quæ semina essent, si his vitiis ratio non subesset? Medea modò, & Atreus commemorabantur à nobis, heroicæ personæ, inita, subductaque ratione, nefaria scelera meditantes.

a L. *Quid? leuitates comicæ,* ‖ a Quid leuitates comicæ, parúmne semper in 72
ratione versantur? parúmne subtiliter disputat ille in Eunucho?

„ *---quid igitur faciam?*

„ *Exclusit, reuocat: redeam? non. si me obsecret.*

Ille verò in Synephebis Academicorum more contra communem opinionem non dubitat pugnare ratione, qui in amore summo, summaque inopia suaue esse dicit,

„ *Parentem habere auarum, illepidum, in liberos*

„ *Difficilem, qui te nec amet, nec studeat tui.*

‖ Atque huic incredibili sententiæ ratiunculas 73
suggerit:

suggerit:

,, *Aut tu illum fructu fallas: aut per literas*
,, *Auertas aliquod nomen: aut per seruolum*
,, *Percutias pauidum. postremò, à parco patre*
,, *Quod sumas [17] quanto dissipas libentius?*

Idemque facilem & liberalem patrem, incommodum esse amanti filio disputat: quem

,, *Neque quo pacto fallam, neq; quid inde auferam,*
,, *Nec quem dolũ ad eum, aut machinam cõmoliar,*
,, *Scio quidquam. ita omneis meos dolos, fallacias,*
,, *Præstigias* [b] *præstrinxit commoditas patris.*

[c] Quid ergo isti doli? quid machinæ? quid fallaciæ, præstigiæque? num sine ratione esse potuerunt? O præclarum munus deorum! vt Phormio possit dicere,

,, *Cedò senem. iam instructa mihi sunt in corde consilia omnia.*

b L. *præstinxit*

c L. *Quid ergo? isti doli quid? machina: quid? fallacia, præstigiaq; nõ sine ratione esse potuerunt?*

74 || Sed exeamus è theatro: veniamus in forum. [18] [d] sessum ite precor. quid vt iudicetur? Qui tabularium incenderit. Quod facinus occultius? At se Qu. Sosius, splendidus eques Rom. ex agro Piceno, fecisse confessus est. Qui transcripserit tabulas publicas. Id quoque L. Alenius fecit, cùm chyrographum Sexprimorum imitatus est. Quid hoc homine solertius? Cognosce alias quæstiones auri Tolosani, coniurationis Iugurthinæ. Repete superiora, Tubuli: de pecunia capta ob rem iudicandam: posteriora, de incestu rogatione Peducæa: tum hæc quotidiana, sicæ, venena, peculatus, testamentorum etiam lege noua quæstiones. Inde illa actio, OPE CONSILIÓQVE TVO FVRTVM aio factum esse: inde tot iudicia de fide mala, tutelæ, mandati, pro socio, fiduciæ: reliqua, quæ ex emto, aut vendito, conducto, aut locato contra fidem fiunt: inde iudicium publicum rei priuatæ [e] lege Lectoria: inde euerriculum malitiarum omnium, iudicium de dolo malo: quod

e L. *lege Lætoria:*

quod C. Aquillius, familiaris noster protulit. Quem dolum idem Aquillius tum teneri putat, cùm aliud sit simulatum, aliud actum.
|| Hanc igitur à diis immortalibus tantam arbitramur malorum sementem esse factam? Si enim rationem hominibus dij dederunt: & malitiam dederunt. est enim malitia versuta, & fallax nocendi ratio. Iidem autem dij fraudem dederunt facinus, ceteraque, quorum nihil nec suscipi sine ratione, nec effici potest. Vtinam igitur, vt illa anus optat, 75

„ --- *ne in nemore Pelio securibus*

„ *Cæsa cecidisset abiegna ad terram trabes:*

sic istam calliditatem hominibus dij ne dedissent: qua perpauci benè vtuntur: qui tamen ipsi sæpe à malè vtentibus opprimuntur. innumerabiles autem improbè vtuntur: vt donum hoc diuinum rationis, & consilij, ad fraudem hominibus, non ad bonitatem impertitum esse videatur. || Sed vrgeris identidem, hominum esse istam culpam, non deorum. Vt si medicus grauitatem morbi, gubernator vim tempestatis accuset. Etsi hi quidem homunculi, sed tamen ridiculi. Quis enim te adhibuisset, dixerit quispiam, si ista non essent? contra deum licet disputare liberiùs. In hominum vitiis ais esse culpam. Eam dedisses hominibus rationem, quæ vitia, culpamque excluderet. Vbi igitur locus fuit errori deorum? nam patrimonia spe benè tradendi relinquimus: qua possumus falli: deus falli quî potuit? an vt Sol in currum cùm Phaëtontem filium sustulit: aut Neptunus, cùm Theseus Hippolytum perdidit, cùm ter optandi à Neptuno patre habuisset potestatem. 76 || Poëtarum ista sunt: nos autem Philosophi esse volumus, rerum auctores, non fabularum. Atque ij tamen ipsi dij poëtici si sciissent, perniciosa fore illa filiis, peccasse in 77

beneficio.

beneficio putarentur. Et, si verum est, quod Aristo Chius dicere solebat, nocere audientibus Philosophos iis, qui benè dicta malè interpretarentur. posse enim asotos ex Aristippi, acerbos è Zenonis schola exire. prorsus, si, qui audierunt, vitiosi essent discessuri, quòd peruersè Philosophorum disputationem interpretarentur, tacere præstare [f] Philosophis, quàm iis, qui se audissent, nocere. || Sic si homines rationem bono consilio à diis immortalibus datam in fraudem, malitiamque conuertunt: non dari illam, quam dari humano generi melius fuit. Vt si medicus sciat, eum ægrotum, qui iussus sit vinum sumere, meracius sumturum, statimque periturum, magna sit in culpa: sic vestra ista prouidentia reprehendenda, quæ rationem dederit iis, quos scierit ea peruersè, & improbè vsuros. Nisi fortè dicitis eam nesciuisse. Vtinam quidem. Sed non audebitis. non enim ignoro, quanti eius nomen putetis. || Sed hic quidem locus concludi iam potest. Nam si stultitia, consensu omnium Philosophorum, maius est malum, quàm si omnia mala & fortunæ, & corporis ex alia parte ponantur, sapientiam autem nemo assequitur: in summis malis omnes sumus. quibus vos optimè consultum à diis immortalibus dicitis. Nam, vt interest, vtrùm nemo valeat, an nemo possit valere: sic non intelligo, quid intersit, vtrùm nemo sit sapiens, an nemo esse possit. Ac nos quidem nimis multa de re apertissima. [19] [g] Telamon autem vno versu locum totum conficit, vtrùm dij homines negligant:

[f] fort. *Philosophos*.

78 (margin, beside "quàm iis, qui se audissent")

79 (margin, beside "eius nomen putetis")

[g] L. *Telamo autem* &c.

„ *Nam si curent, benè bonis sit, malè malis: quod*
nunc abest.

80 || Debebat illi quidem omneis bonos efficere, si quidem hominum generi consulebant.

Sin id minùs, bonis quidem certè consulere
debebant. Cur igitur duos Scipiones, fortissi-
mos, & optimos viros, in Hispania Pœnus
oppressit? cur Maximus extulit filium con-
sularem? cur Marcellum Hannibal interemit?
cur Paulum Cannæ sustulerunt? cur Pœno-
rum crudelitati Reguli corpus est præbitum?
cur Africanum domestici parietes non texe-
runt? Sed hæc vetera, & alia permulta. Pro-
piora videamus. Cur auunculus meus, vir in-
nocentissimus, idemque doctissimus, P. Ruti-
lius in exsilio est? cur sodalis meus interfectus
domi suæ, Drusus? cur temperantiæ, pru-
dentiæque specimen ante simulacrum Vestæ,
pontifex maximus est [h] Qu. Scæuola trucida-
tus? cur etiam antè tot ciuitatis principes à
Cinna interemti? cur omnium perfidiosissimus
C. Marius Qu. Catulum præstantissima digni-
tate virum, mori potuit iubere? || [i] Dies defi- 81
ciat, si velim numerare, quibus bonis malè
euenerit: nec minùs, si commemorem, quibus
improbis optimè. Cur enim Marius tam feli-
citer septimùm consul, domi suæ senex est
mortuus? cur omnium crudelissimus tam diu
Cinna regnauit? At dedit pœnas. Prohiberi
melius fuit, impedirique, ne tot summos vi-
ros interficeret, quàm ipsum aliquando pœnas
dare. Summo cruciatu, supplicioque Qu. Va-
rius, homo importunissimus, periit: sed, quia
Drusum ferro, Metellum veneno sustulerat,
illos conseruari melius fuit, quàm pœnas sce-
leris Varium pendere. Duodequadraginta Dio-
nysius tyrannus annos fuit opulentissimæ, &
beatissimæ ciuitatis. || [k] Quàm multas ante 82
hunc in ipso Græciæ flore Pisistratus, ac Pha-
laris, ac Apollodorus pœnas sustulit multis
quidem antè cruciatis, & necatis! Et prædones
multi sæpe pœnas dant: nec tamen possumus
dicere,

[h] L. *Qu. Scæuola*

[i] fort. *Dies me deficiat*

[k] L. *Quàm multos ante hunc in ipso Græcia flore Pisistratus. At Phalaris, at Apollodorus pœnas sustulit. Multis quidem antè cruciatis, & necatis.*

dicere, non plureis captiuos acerbè, quàm prædones necatos. Anaxarchum Democritum à Cyprio tyranno excarnificatum accepimus: Zenonem Eleatem in tormentis necatum. Quid dicam de Socrate, cuius morti illacrymari soleo, Platonem legens? Vidésne igitur, deorum iudicio, si vident res humanas, discrimen esse
83 sublatum? ‖ Diogenes quidem Cynicus dicere solebat, Harpalum, qui temporibus illis prædo felix habebatur, contra deos testimonium dicere, quòd in illa fortuna tam diu viueret Dionysius, de quo antè dixi, cùm fanum Proserpinæ Locris expilauisset, nauigabat Syracusas: isque, cùm secundissimè cursum teneret, Viderísne, inquit, amici, quàm bona à diis immortalibus nauigatio sacrilegis detur? [l] Atque homo acutus, cùm benè, planeque percepisset, in eadem sententia perseuerabat. Qui, cùm ad Peloponnesum classem appulisset, & in fanum venisset Iouis Olympij, aureum ei detraxit amiculum, grandi pondere, quo Iouem ornarat ex manubiis Karthaginensium tyrannus Gelo. atque in eo etiam cauillatus est, æstare graue esse aureum amiculum, hyeme frigidum: eique laneum pallium iniecit, cùm id esse aptum ad omne anni tempus diceret, idemque Aesculapij [m] Epidauri barbam auream demi iussit. neque enim conuenire, barbatum esse filium, cùm in omnibus fanis pater
84 imberbis esset. ‖ Iam mensas argenteas de omnibus delubris iussit auferri: in quibus quòd more veteris Græciæ inscriptum esset, BONORVM DEORVM, vti se eorum bonitate velle dicebat. Idem Victoriolas aureas, & pateras, coronasque, quæ simulacrorum porrectis manibus sustinebantur, sine dubitatione tollebat: eaque se accipere, non auferre, dicebat. esse enim stultitiam, à quibus bona pre-

l fort. *Idq; homo acutus,*

m L. *Epidaury*

caremur, ab iis porrigentibus, & dantibus nolle sumere. Eundemque ferunt hæc, quæ dixi, sublata de fanis in forum protulisse, & per præconem vendidisse: exactaque pecunia edixisse, vt, quod quisque à sacris haberet, id ante diem certam in suum quidque fanum referret. ita ad impietatem in deos, in homines adiunxit iniuriam. Hunc igitur nec Olympius Iupiter fulmine percussit, nec Aesculapius misero, diuturnoque morbo intabescentem interemit: [21] atque in suo lectulo mortuus, ª in Tympanidis rogum illatus est: eamque potestatem, quam ipse per scelus erat nactus, quasi iustam, & legitimam, hæreditatis loco filio tradidit. ‖ Inuita in hoc loco versatur oratio. videtur enim auctoritatem afferre peccandi: & rectè videretur, nisi in virtutis, & vitiorum, sine vlla diuina ratione, graue ipsius conscientiæ pondus esset. Qua sublata, iacent omnia. Vt enim nec domus, nec respub. ratione quadam, & disciplina designata videatur, si in ea nec rectè factis præmia exstant vlla, nec supplicia peccatis: sic mundi diuina in homines moderatio, profectò nulla est, si in ea discrimen nullum est bonorum, & malorum. 85

ª L. *in Tympanidiis, in rogum illatus est.*

‖ At enim minora dij negligunt, neque agellos singulorum, nec viticulas persequuntur: nec, si vredo, aut grando cuipiam nocuit, id Ioui animaduertendum fuit. Ne in regnis quidem Reges omnia minima curant. Sic enim dicitis, quasi ego paulò antè de fundo Formiano, P. Rutilij sim questus, non de amissa salute. Atq; hoc quidem omnes mortales sic habent, externas commoditates, vineta, segetes, oliueta, vbertatem frugum, & fructuum: omnem denique commoditatem, prosperitatemque vitæ à diis se habere, virtutem autem nemo vmquam acceptam deo retulit. ‖ Nimirum rectè, 87 86

propter

propter virtutem enim iure laudamur, o & in virtute rectè gloriamur. Quod non contingeret, si id dono à deo, non à nobis haberemus. At verò aut honoribus aucti, aut re familiari, aut si aliud quippiam nacti sumus fortuiti boni, aut depulimus mali, cùm diis gratias agimus, tum nihil nostræ laudi assumtum arbitramur. Num quis, quòd bonus vir esset, gratias diis egit vmquam? At quòd diues, quòd honoratus, quòd incolumis, Iouemque optimum, maximum, ob eas res appellant, non quòd nos iustos, temperatos, sapienteis efficiat, sed quòd
88 saluos, incolumeis, opulentos, copiosos. ‖ Neque Herculi quisquam decumam vouit vmquam, si sapiens factus esset. Quamquam Pythagoras, [22] cùm in geometria quiddam noui inuenisset, Musis, bouem immolasse dicitur. Sed id quidem non credo, quoniam ille ne Apollini quidem Delio hostiam immolare voluit, ne aram sanguine adspergeret. Ad rem autem vt redeam, iudicium hoc omnium mortalium est, fortunam à deo petendam, à se ipso sumendam esse sapientiam. Quamuis menti delubra, & virtuti, & fidei consecremus, tamé hæc in nobis ipsis sita videmus: spei, salutis, opis, victoriæ facultas à diis expetenda est. Improborum igitur prosperitates, secundęque res redarguunt (vt Diogenes dicebat) vim omnem deo-
89 rum, ac potestatem. ‖ At nonnumquam bonos exitus habent boni. Eos quidem p adscribimus, attribuimúsque sine vlla ratione diis immortalibus. At * Diagoras, cùm Samothraciam venisset, atheos ille qui dicitur, atque ei quidã amicus, Tu, qui deos putas humana negligere, nónne animaduertis ex tot tabellis pictis, quàm multi votis vim tempestatis effugerint, in portúque salui peruenerint? Ita fit, inquit. illi enim nusquam picti sunt, qui naufragiũ fecerunt, in

o V. C. *& virtute rectè gloriamur.* al. *& de virtute rectè glor.*

p q. V. C. *arripimus,*

* Sic Laërtius θαυμάζοντος τινὸς τὰ ἐν Σαμοθρᾴκῃ ἀναθήματα, ἔφη πολλῶ ἄνει καὶ οἱ μὴ σωθέντες ἀνετίθεσαν.

mariq́ue perierunt. Idémque, cùm ei nauiganti * victores aduersa tempestate timidi, & perterriti dicerent, non iniuria sibi illud accidere, qui illum in eandem nauem recepissent: ostendit eis in eodem cursu multas alias laboranteis: quæsiuitq́ue num etiam in iis nauibus Diagoram vehi crederent. Sic enim sese res habet, vt ad prosperam, aduersámve fortunam, qualis sis, aut quemadmodum vixeris, nihil intersit: ‖ Nõ 90
animaduertunt, inquit, omnia dij: ne reges quidem. Quid est simile? Reges enim si scientes prætermittunt, magna culpa est. At deo ne excusatio quidem est inscientiæ. Quem vos præclarè defenditis, cùm dicitis, eam vim deorum esse, vt, etiam si quis morte pœnas sceleris effugerit, expetantur eæ pœnæ à liberis, à nepotibus, à posteris. O miram æquitatem deorum! Ferrétne vlla ciuitas latorem istiusmodi legis, vt condemnaretur filius, aut nepos, si pater, aut auus deliquisset?

„ *Quinam Tantalidarum internecioni modus*
„ *Paretur? aut quanã vmquã ob mortẽ * Myrtili*
„ *Pœnis luendis dabitur satias supplicij?*

‖ Vtrùm poëtæ Stoicos deprauauerint, an 91
Stoici poëtis dederint auctoritatem, non facilè dixerim, portenta enim, & flagitia ab vtriusque dicuntur. neque enim, quem * Hipponactis iambus læserat, aut qui erat * Archilochi versu vulneratus, à deo immissum dolorem, non cõceptum à se ipso, continebat: nec, cùm AEgisti libidinem, aut cùm Paridis videmus, à deo causam requirimus, cùm culpæ pænè vocem audiamus, nec ego a multorum ægrorum salutem non ab Hippocrate potiùs, quàm ab AEsculapio datam iudico: nec Lacedæmoniorum disciplinam dicam vmquam ab Appolline potiùs Spartæ, quàm à Lycurgo datam. Critolaus, inquam, euertit * Corinthum: Karthaginem Hasdrubal.

* *vectores.*

* Mercurij hic filius fuit ex Phaetusa siue ex Myrto Amazone, vid. Communi Iliad. β.

* vide prouerbium, Hypponacteum Præconium. & Plin. lib. 36. c. 5.

* vide prouerbium. Αρχιλόχου πάτρις a fort. *multa ægris*

* *Corinthum Thucydides ἀφνειὸν χωρίον Pindarus ἰσθμίου πρόθυρον ποτειδᾶνος* vide Pausa. & Ciceronem 1. Offic.

drubal. Hi duos illos oculos oræ maritimæ effoderunt, non iratus alicui, [b] quem omnino
92 irasci posse negatis deum. ‖ At subuenire certè potuit, & conseruare vrbeis tantas, atque taleis. Vos enim ipsi dicere soletis, nihil esse quod deus efficere non possit, & quidem sine labore vllo. vt enim hominum membra nulla contentione, mente ipsa, ac voluntate moueantur: sic numine deorum omnia fingi, moueri, mutarique posse. Neque id dicitis superstitiosè, atque aniliter, sed Physica, constantique ratione. materiam enim rerum, ex qua, & in qua omnia sint, totam esse flexibilem, & commutabilem, vt nihil sit, quod non ex ea, quamuis subitò fingi, conuertique possit. eius autem vniuersæ fictricem, & moderatricem diuinam esse prouidentiam. hanc igitur quocumque se moueat, efficere posse, quidquid velit. Itaque aut nescit, quid possit: aut negligit res humanas, aut, quid
93 sit optimum, non potest iudicare. ‖ Non curat singulos homines. Non mirum: ne ciuitates quidem. Non has: ne nationes quidem, & genteis. Quòd si has etiam contemnet, quid mirum est, omne ab ea genus humanum esse contemtum? [23] Sed quomodo iidem dicitis, non omnia deos persequi qui idem vultis, à diis immortalibus hominibus [d] dispartiri, ac diuidi somnia? Idcirco somnia hæc tecum, quia vestra est de somniorum veritate sententia. Atque iidem etiam vota suscipi dicitis oportere. Nēpe singuli vouent: audit igitur mens diuina etiam de singulis. Videtis ergo, eam non esse
94 tam occupatam, quàm putabatis? ‖ Fac esse distentam, cœlum versantem, terram tuentem, maria moderantem. Cur tam multos deos nihil agere, & cessare patitur? cur non rebus humanis aliquos otiosos deos præficit? qui à te, Balbe, innumerabiles explicati sunt. Hæc ferè

b L. *quem omnino irasci posse negatis, deus.*

c L. delet relatiuum *qui*

d L. *dispertiri*, & ita v. c.

dicere habui de natura deorum, non vt eam
tollerem, sed vt intelligeretis, quàm esset ob-
scura, & quàm difficileis explicatus haberet.
Quæ cùm dixisset Cotta, finem fecit. || Lucilius 95
* LVCILIVS, autem,* Vehementiùs inquit, tu quidem, Cot-
ta, inuectus es in eam Stoicorum rationem, quę
de prouidentia deorum ab illis sanctissimè, &
prouidentissimè constituta est. Sed quoniam
aduesperascit, dabis diem nobis aliquem, vt
contra ista dicamus. est enim mihi tecum *pro
aris, & focis* certamen, & pro deorum templis,
atque delubris, próque vrbis muris, quos vos,
pontifices, sanctos esse dicitis, diligentiúsque
vrbem religione quàm ipsis mœnibus cingitis.
Quæ deseri à me, dum quidem spirare potero,
* COTTA nefas iudico. || Tum Cotta,* Ego verò & opto 96
redargui me, Balbe: & ea, quæ disputaui, differe-
a fort, *quàm* re malui,[a] quàm iudicare: & facilè me à te vin-
diiudicare: ci posse, certò scio. * Quippe, inquit Velleius,
* VELLEIVS. qui etiam somnia putet ad nos mitti ab Ioue.
Quæ ipsa tamen tam leuia non sunt, quàm est
* CICERO Stoicorum de natura deorum oratio. * Hæc
* Vide Au- cùm essent dicta, ita discessimus, vt Vel-
gustinum 5. leio Cottæ disputatio verior, mihi
de ciuitate Balbi ad veritatis similitu-
Dei cap. 9. dinem videretur esse
propensior.

DIO

DIONYSII LAMBINI ANNOTATIVNCVLAE IN LIBRVM PRIMVM ACAdemicarum quæstionum ad Varronem.

1 parteis Antiochinas.] *sic habent nostri libri veteres: atque ita iam pridē emēdauit Petr. Victorius, Florentinus. Hac epistola autem exstat etiam in libris epistolarum ad familiareis: & locata est lib. IX.*

2 feliciter euenire volo] *legendum,* tibi feliciter euenire volo.

IN LIB. I. ACAD. QVAEST. editionis secundæ.

1 In Cumano, &c.] *Post primam editionem nostram, præter codices eos, quibus tum vsi sumus Mēmianos, cùm alios præterea nacti sumus, tum vnum sanè quàm fidum atque integrum: quem nobis vtendum dedit Claud. Puteanus.*

2 vt mos amicorum est.] *hac olent glossam, seu annotationem, quare fortasse sunt delenda, vt aliena. Veruntamen delere ausi non sumus, partim quia in nostris codicibus reperimus, partim quia posse ferri videntur.*

3 Atticus, omitte, &c.] *puto legendum, libris omnibus inuitis,* Atticus autem, omitte ista, &c.

4 quòd iam pridem ad hunc eum ipſ.] *libri nostri vet. habent,* quæ iam pridem, &c. *ego vulgatam lectionem retinea.*

5 Itaque non hæsitans] *vulgati libri habent,* non multùm hæsitans: *nos vocem,* multùm, *non repertam in libris manuscript. delendam curauimus.*

6 non possunt.) *libri veteres habent,* non possent.

7 Vides autem eadem ipse, didicisti enim.

&c.] *sic habent libri & manuscr. & vulg. Sed quid si dicamus legendum,* Didicisti autem eadem ipse. Vides enim non posse nos, *&c. Iudicet lector. ego nihil affirmo.*

8 Amafanij] *quidam libri man. habent.* Amafinij.

9 & oratorum, quoniam, *&c.*] *duo ex nostris libris vet. habent,* & oratorum etiam, quoniam, *&c.*

10 verbis, quamquam nouis, cog.] *Si deleatur vox,* quamquam, *longè planior sit, vt mihi quidem videtur, sententia. malim tamen in locum,* quamquam, *substitui,* aliquando.

11 cùm causas rerum efficientium, *&c*] *sic omnes quidem habent libri & vulg. & manusc. sed videtur legendum,* cùm causas rerum efficienteis, *&c. sic enim sæpius loquitur: vt libro de fato, in Topicis, in Timæo, seu de vniuerso & alibi. Quin malim legi,* cum causas efficienteis, *&c. deleta voce,* rerum.

12 adhibenda enim ea materia est, *&c.*] *locus est admodum corruptus, ad quem tamen emendandum aliquantum nos libri veteres adiuuerunt: in quorum nonnullis scriptum est,* materia, *pro* geometria. *Omnino vox,* geometria, *nihil hic loci habet: cetera, quæ peruerso ordine erant collocata, eadem opera, & in suum locum restituta & perpugata sunt.*

13 & ad vitæ constantiã, *&c.*] *libri vulgati habent.* & ad vitæ consuetudinem & constantiam, *nos libros veteres secuti, vocẽ* consuetudinẽ, *deleuimus.*

14 id est, ad Græcos ire iubeo.] *possit aliquis suspicari, hæc verba esse ex declaratione superiorum verborum nata, & in contextum Ciceronis translata. ego quidem ita esse arbitror.*

15 plurimumque poëtis nostris, *&c.*] *Adr. Turnebus legendum censet,* Plurimùm quidem & poëtis nostris, *&c.*

16 ad docendum parum.] *quidam libri manuscr. habent,* ad edocendum parum.

17 sed eam mihi nunc, *&c.*] *sic hunc locum emendauit Turnebus, in libris vulgatis, & manuscr. corruptum,*

ruptum, in quibus legitur, ſed da mihi, *&c.*

18 Qui non verba, ſed, *&c.*] *qui ſententiam poëtarum Græcorum interpretantur, vt Ennius in Medea: Accius in Phæniſsis.*

19 Relictam à te veterem iam, *&c.*] *Academiam, ſcilicet, quam ſequebaris, cùm Antiochum audiebas.*

20 à qua abſum tam diu] *libri veteres habent*, aqua abſumtam iam diu, *& probant docti quidã. vt ſit tralatio ab ædificiis, eluuione, & vi aquarum ablatis. Sed vulgâta lectio non eſt reiicienda*, à qua abſum tam diu.

21 in conſpectu conſedimus omnes] *locus planus, & apertus. ad cetera igitur propero.*

22 conferre.] *conducere, id eſt, Socrates cenſebat aſtrologiã inutilẽ eſſe ad bene & ex virtute viuẽdũ.*

23 ſapientiſſimum eſſe dictum.] *fortaſſe legendum*, eſſe iudicatum.

24 ad comprehendendam ingenij virtutem idonea:] *in quibuſdam libris manuſcr. legitur*, ad comprehendendum ingeniis, *&c. Nam qui docilitate & memoria præſtant, ingenioſi dicuntur, faciléque comprehendunt ea, quæ ſunt ad bene viuendum idonea.*

25 aut augendum, aut tuendum:] *ſic repoſui ex codice Memmiano. ſententia autem plana eſt. cetera, inquit, pertinent ad id bonum aut amplificandum, atque augendum, aut tuendum, ac retinendum.* agendum, *quod eſt in vulgatis, ferri non poteſt.*

26 nihil eſt enim, quod non alicubi eſſe cogatur.] *hoc totum mihi videtur alienum, non Ciceronis.*

27 & qualitatem nominabant.] *libri quidam veteres habent*, & quaſi qualitatem quandam nominabant.

28 dialecticorum quoq; verba nulla ſunt publica:] *in quibuſdã libris manuſc. legitur*, Dialecticorum verò verba nulla ſunt publica, vtũtur ſuis.

29 ex qua omnia expreſſa atque efficta ſint.] *ſic cenſet legendum Adr. Turnebus, & rectè: cum vulgati*

gati libri habeant, effecta.

30 eoque etiam interire.] *nempe ea, quæ genita sunt. Itaque velim sic legi,* eoque etiam omnia interire, *&c.*

31 cum sit nihil omnino in rerũ natura minimũ, *&c.*] *nã physici nõ est, credere aliquid esse minimũ.*

32 nonnumquam quidem eandem fortunam, quòd efficiat multa improuisa hæc nec opinata nobis] *quidam libri veteres habent,* Interdum quidem eandem fortunam, quòd efficiat multa improuisa, & nec-opinata nobis, *&c.*

33 nisi in animi notionib.] *sic habet codex vnus vetus. alij,* motionibus: *quod non reiicit Adr. Turnebus, & interpretatur, agitationibus. Nam in cogitando (inquit) Platoni animus mouetur, ego tamen magis probo,* notionibus, *quemadmodum edendum curaui, neque ille improbat.*

34 qua de causa quæque essent, *&c.*] *libri veteres habent,* id est, qua de causa quæque essent, *&c. quam scripturam non puto reiiciendam.*

35 & quasi rerum notis vteb.] *nonnulli libri veteres habent,* & quasi rerum notis ducib. vteb. *&c. ego nihil muto.*

36 & ita moderatus, vt præ se, *&c. libri duo manuscr. habent,* & ita moratus: *vnde quidam legendum putant,* & vita ita moratus, *&c. Ego scripturam antiquam sine vlla additione probo, neque tamen vulgatam damno.*

36 diligenter ea, quæ à superiorib. accep. tuebantur.] *duo libri veteres habẽt,* diligenter eis, quæ à superiorib. acceperant, vtebãtur. *ego nihil muto.*

37 media putabat, vt dixi.] *malim legi,* media ponebat, *&c. Quod autem suprà proximè libri veteres habent,* officia autem & seruata, prætermissaque, *puto copulationem,* &, *esse delendam. quod si retineatur, legendum,* & prætermissa, *non,* prætermissaque.

38 in angustumque deducent] *lego,* adducerent,

rent,*&c. Sic enim potiùs Cicero loqui solet in Partitionibus.* Rationum & firmamentorum contentio adducit in angustam disceptationem. *Idem pro Quinctio:* qui hunc in summas angustias adductum putaret,*&c.*

39 vt in quatuor initiis rerum,*&c.*] *Zeno quatuor tantum elemēta ponebat: quintā autem naturā non agnoscebat: cælum enim igneum esse putabat.*

40 nomen hoc duxerat, cùm eo verbo antea nemo tali in re vsus esset: plur.*&c.*] *sic restitui, à libris manuscr. adiutus: & sic censeo esse legēdū, nō, vt in libris vulg. legitur,* nomē hoc duxerat. at cū eo verbo antè nemo tali in re vsus esset,*&c.*

41 sed latiores quædam ad rationem inueniendam viæ reperiuntur] *legendum fortasse est,* viæ aperiuntur: *verumtamen nihil mutare ausim sine librorum veterum auctoritate, cùm præsertim hæc lectio nihil habeat vitij.*

42 remouebat] *Zeno scilicet.*

43 Quæ cùm dixisset: & breuiter sanè,*&c.*] *quidam libri manuscr. habent,* Quæ cùm dixisset. Breuiter sanè,*&c.*

44 & qua de causa discidium factum sit.] *sic est legendum, & ita scriptum est in tribus antiquis codicibus.* discidium *autem, à discindo natum: significátque diuulsionem, & distractionem, χωρισμὸν, de quo nos alibi.*

45 neque assensione approbare] *sic legendum, non vt est in libris vulg.* assertione. *Item infrà non longè,* assensionem, *non* assertionem. *Nam* assertio, *sic accepta, vox barbara est.*

46 cohibereque semper, *&c.*] *approbationem, & assensionem tollebat Arcesilas, quam ponebat Zeno, contrariámque inducebat retentionem, quam ἐποχὴν appellabat.*

EIVS

EIVSDEM IN LVCVLLVM, SEV LIB. IIII. ACADEMICArum quæstionum.

1 non desiderauit indocilem vs. discipl.] *si recta scriptura est,* disciplinam vsus indocilem, *interpretor, disciplina vsus, qua doceri non potest, quaéq; nullis præceptionibus tradi potest: μάθησιν ἐμπειρίας ἀδίδακτον. Et videtur dixisse,* disciplinam vsus, *pro vsu, vel potiùs, pro longa exercitatione, & consuetudine artis alicuius: ex qua quis sit vsu peritus. In quibusdam libris vulgatis impressum est,* indocilem militiæ disciplinam.

2 afuit ab oculis & fori, *&c.*] *sic habent libri veteres duo, longè omnium optimi, & sic esse legendum & nos millies tam lectorem admonuimus, & alij ex auctoritate similiter veterū codicum demonstrarunt.*

3 nec quidquam aliud est videndum nob.] *duo libri veteres habent,* nec quidquam aliud est enim intendendum nobis, *&c. planè vitiosè. sed ex hac vitiosa scriptura suspicabar legendum,* nec quidquam aliud est enitendum nobis, *&c.*] *Verumtamen nihil mutandum censeo.*

4 nisi vt in vtramque partem dicendo, eliciant. *&c.*] *sic habent libri veteres, neque est in eis,* & audiendo, *quod est in vulgatis.*

5 Sed vt potuerint, potuerunt omnibus rebus aud.] *hunc locum multos abhinc annos sic emendandum esse iudicaui, maneóque in sententia. Nihil enim neque ad Ciceronis sensum accommodatius, neque scriptura recepta affinius, ac similius excogitari potest. Licet tamen legere pro,* Iudicauerunt autem re semel aud. *vbi libri omnes habent,* iudicauerunt: aut re semel audita, *&c. licet, inquam legere.* At iudicauerunt, re semel audita, *&c. vt ex* aut, *faciamus,* at: *& mutato loco, transferamus in eum, in quo locari debet. Licet etiam sic,* vt olim, nunc

nunc autem iudicauerunt, re semel, *&c. Sed hæc emendatio minùs placet. propter particulam,* nunc; *cuius in antiqua scriptura nullum vestigium comparet.*

6 si ventus esset,] *id est, vt Plautus in Milite glo. loquitur,* si ventus operam daret.

7 si non fuerint vera,] *sic restitui, codices manuscriptos sequutus: in quibus partim ita scriptum est, partim,* si non fuerit veritas.

8 quin contra suum doctorem, librum etiam edidit] *sic habent libri veteres, atque ita legendum. Nam,* quin, *non pertinet ad verbum,* tenuit, *quod proximè antecedit, sed per se stat, & ad ea, quæ sequuntur, refertur: hoc modo,* Quin etiam contra suum doctorem, *&c.*

9 Repetunt iam à P. Valerio] *cùm in libris veteribus scriptum reperissem,* Repetunt iam P. Valerio, *ego,* à P. Valerio, *reposui: quæ scriptura perspicuè recta est.*

10 ingenij non minùs in hoc q.] *locus per se ipse suspectus, augent suspicionem veteres codices: in quibus mirè corruptus, & deprauatus est. Sic enim ferè legitur,* ingenij non minùs in hoc nomine inthermada, eloquentiæ in Melachio, id est, odio suauitatis. *Quis Lynceus in his tenebris aliquid videat? Ego quidem fateor, me hîc nihil videre. Verumtamen, vt hominum ingenia excitemus, aliquid potiùs, quantumuis leue, & nugatorium, quàm nihil dicamus. Quid igitur, si quis coniiciat legendum?* ingenij non minùs in Bione, in Carneade eloquentiæ, in Melanthio Rhodio suauitatis. *De Bione legendus Diogenes Laërtius.*

11 nec enim verum esse disputare, *&c.*] *sic est legendum, non, vt quidam, emendare se putantes, corruperunt,* nec verò esse vllam rationem, *&c.* Verum, *autem, id est, iustum, æquum: vt apud Horat. epist. ad Mæcenatem, lib.* 1. Metiri se quemque suo modulo, ac pede verum est. *& item apud*

M. Tullium

M. Tullium pro Quinctio: continuóne verum fuit, à prætore postulare, vt tibi ex edicto possidere liceret? *Nequis autem me putet pro meo iure atque imperio sic edendum curasse: ita planè nuper scriptum reperi in duobus codicibus veteribus, in quibus tamen hæc duo inania verba,* vllam rationem, *nihilominus scripta sunt, quæ sine dubio delenda sunt, vt aliena, & ab eo, qui veram scripturam non intellexerat, adscriptum reperisse in duobus aliis libris manuscriptis, nisi quòd in eis est, ordine verborum mutato,* nec verum enim: *duarum autem illarum vocum,* vllam rationem, *nulla exstant in iis libris vestigia. neque verò cuiquam dubium esse debet, quin ab iis fuerint adiecta, qui* verò, *pro* verum, *legerint.*

12 ἀκατάληπτον] καταληπτόν *legi vult Turnebus. nam vulgò legitur,* (id enim volumus esse ἀκατάληπτον.) *in libris veteribus autem, literis Latinis scriptum est,* (id enim volumus esse acatalepton,) *&c. Quamuis autem Turnebi coniectura sit probabilis, vt* catalepton, *referatur ad illud tantum, quod postremo loco à Cicerone ponitur, quod comprehendi posset, tamen antiqua & recepta lectio ferri potest, vt referatur ad illud totum, cùm negaret quidquam esse, quod comprehendi posset, &c. nam qui negat quidquam esse, quod comprehendi posit, ponit acatalepton. Omnino Turnebi emendatio, facilior ac planior est, quàm lectio recepta.*

13 effictúmque ex eo, quod esset, quale, *&c.] Hic locus restitutus est ex ipso Cicerone infrà pag. ab hoc loco vicesima quincta ibi,* Quale igitur visum? Tum illum ita definiuisse: ex eo, quod esset, sicut esset, impressum & signatũ & effictum. *sequitur paulò pòst,* Hîc Zenonem vidisse acutè, nullũ esse visum, quod percipi posset, si id tale esset ab eo, quod est, vt eiusmodi ab eo, quod non est, posset esse. *Vt igitur hunc locũ aliquãto obscuriorem declaremus, hoc dicebat Philo. Si Zeno rectè definiuit visum, quod percipi posit (sic autem definiuit:*

finiuit: Visum, quod percipi possit, est quod impressum ac signatũ est ex eo, quod est, quale esse non potest ex eo, quod non est) verũ est, nihil comprehendi, nihilque percipi posse. At Zeno visum definiuit non rectè: aliquid igitur comprehẽdi potest: effictũ *autẽ edendum curauimus, Manutianam editionem secuti, quamuis in omnibus libris* effectum *scriptum inuenerimus.*

14 qui non in sensibus sui cuiusque generis, *&c.*] *aliquot libri veteres non habent negationem post relatiuum*, qui. *In eis enim sic legitur*, qui in sensibus, *&c. ego tamen nihil muto.*

15 sapientíque satis non sit, non esse falsum, *&c.*] *negationis particulam, quæ inter* satis, *&* sit, *aberat ab omnibus libris vulgatis, restitui ex codice Memm. sic enim legitur in omnibus vulgatis*, satis sit: *vbi quis non videt negationem deesse?*

16 qui lucem eripere conetur?] *sic omnes quidem habent libri, sed Passeratius legendum putat*, qui lucem in rebus clarissimis eripere conetur?

17 quemadmodum prima visa, *&c.*] *legendum fortasse est*, primò visa. *&c. vt* primò, *&* deinde, *inter se respondeant. Omnino neque prima visa, neque secunda dicuntur. Præterea vbi libri vulgati habent*, nos pellerent, *legendum*, eos pellerent. eos *autem, videlicet sensus.*

18 aliqua sic recondit *] *Manutius putat legendum*, aliqua sibi recondit: *alij delent particulam*, sic. *ego cum videam eam reperiri in omnibus libris, suspicor aliquid potius desiderari: verbi gratia, tale quiddam:* vt horũ vsum in alia tẽpora reseruet, *vel potius tale*, vt ea, cùm opus sit, depromat.

19 & istam catalepsim, quam, *&c.*] *Sic habent nostri codices veteres: & ita sine dubio legendum. nam vulgati non habent pronomen*, istam, *quæ hic non est inanis.*

20 vt stellarum numerus, par, an impar sit, nescitur, quasi d.] *sic nunc edidi olim autem*, nesciatur, *quomodo habent libri vulg. Sed videtur neque*

nesciatur, *neque* nescitur, *hic locum habere deberet. nam subintelligitur, vel potiùs repetitur ἀπὸ κοινοῦ, incertum est, hoc modo,* vt stellarum numerus, par, an impar sit, quasi desperatos aliquos relinquamus. *hac sententia, Cum his igitur agamus, qui hæc distinguunt: illos, qui omnia sic incerta dicant. vt stellarum numerus, par, an impar sit, incertum est. quasi desperatos aliquos relinquamus.*

21 Quæ est ista regula, si notionem veri & falsi, *&c.] in libris vulgatis ita legitur,* Quæ ista regula est veri & falsi, *&c. ego hoc totum,* veri & falsi, *tanquam à librario errante temerè bis positum, semel hic non suo loco, iterúmque suo loco, funditus deleui. Námque hæc regula, quam dicit, non intelligitur regula veri & falsi: sed regula, qua certum ab incerto, cognitum ab incognito distinguitur, id est, regula cognitionis. Supra, paulò antè operarij isti, mastigiæ planè & flagriones, mendosè ediderunt, olim,* nos moueri, *pro* vos moueri, *& mox,* differendo, *pro* disserendo.

22 Quamobrem, siue tu probabilem visionem, & quæ non impediatur, *&c.] hunc locum anteà mutilum ac lacerum beneficio codicum manuscript. sanè quàm fœliciter restitui. nam probabilis visio, & ea, quæ non impeditur, eiusdem sunt ordinis ac ponderis. rursus, improbabilis visio, & ea, quæ impeditur, idem valent. At, vt vulgò legitur, hæc sunt confusa, & præterea mutila. Sic enim habent omnes libri vulgati.* Quamobrem siue tu probabilem visionem, siue improbabilem, & quæ non impediatur, vt Carneades vol. *&c. quæ lectio planè inepta & inexplicabilis est.*

23 cùm conuicti, ac iudicio veritatis coacti, *&c.] libri veteres non habent,* conuicti, ac: *sed his duabus vocibus sublatis, simpliciter,* cùm iudicio veritatis coacti, &c.

24 reddenda assensio.] *plerique libri veteres habent,* credenda assensio. *vnde suspicor legendum,*

prodenda

prodenda assensio. prodenda *autem, id est, deferenda & relinquenda.*

25 quoniam vel illa vera definitio transf. non poss. in fals. vel quod ea def. exp.] *hunc quoque locum anteà corruptum atque inexplicabilem, nos opere veterum codicum, sane quàm feliciter restituimus, atque emendauimus. sic enim habent omnes libri vulgati, quoniam vel illa vera def. transf. non poss. in fals. quod ea def. &c. quorum verborum qui sententiam explicare poterat? Nunc autem restituta particula disiunctiua* vel, *antè* quod ea def. *&c. sententia Cic. planissima est. Hoc enim sentit si negauerint Academici definitionem illam posse in aliam rem transferri, quàm quæ definita sit: fatendum eis sit, quoniam neque illa definitio transferri posit in falsum, neque id quod ea definitione explicetur, id quod definitum est, percipi posse: quod ille negauit.*

26 cúmq; ipsa natura accuratæ orationis, *&c.*] *docti quidam legi volunt*, accuratæ rationis. *& paulò post:* qualis est istorum ratio, *&c. ego nihil muto, tametsi non damnem eorum coniecturam.*

27 sed vt in his nihil intersit omnino, *&c.*] *quidam legi malunt*, sed vt inter hæc nihil, *&c.* nihil vt esset, qui disting. tr. ille & pallor, neque vt, *&c. quidam libri vulgati sic habent*, nihil interesset, quî distingueretur, *&c. quæ lectio videtur planè mendosa: alij sic, vt olim à me editum est*, nihil vt esset, quî distingueretur tremor ille, *&c. minùs corruptè. nam ne hæc quidem lectio fortasse mendo vacat. Videtur enim sic potiùs legendum*, nihil esset, quî, *seu* quo disting. tr. ille & pal. neque quidquam interesset, *&c. verumtamen nihil muto. licet enim ex his verbis consentaneam & accommodatam sententiam elicere.*

28 cur non vt planè nihil intersit?] *legendum fortasse est*, cur non inter quæ planè, *&c. vel sic*, cur non & eiusmodi, vt planè nihil intersit?

29 simul ac se ipse commouit, atque, *&c.*] *le-*

gendum fortaßis est, simul ac se ipse commonuit, atque ad sese reuocauit, &c. commonere enim est memoriam refricare, & quasi aurem vellere: quod videtur hic quadrare.

30 nam videbar somniare modego, &c.] sic legendum, nam videbar somniare medego esse, &c. vel somniare egomet esse mortuum. non, vt vulgò, nam videbar somniare me & ego, &c. & paulò pòst sic est legendum, eadem est in somnis species horum, & eorum. omissum fuerat à scriptore horum, cum copula &, vt ex ipsa sententia intelligere licet. Legendum autem, in somnis, non, vt vulgò, in somniis. in somnis enim, & vigilantes, inter se opponuntur, vt apud Graecos, ὄναρ, seu κατ' ὄναρ, & ὕπαρ.

31 nec sit in duobus, aut pluribus nulla re diff. nulla comm.] sic esse legendum sententia ipsa clamat, & verò sic habent nostri libri veteres. Vult enim Cicero, hoc Academicos falsum contendere ac postulare. Nam haec duo falsa sunt: hoc primum, non esse suo quidque in genere tale, quale est: contrarium enim verum, suo quidque in genere, tale esse, quale est. Alterum deinde falsum: in duobus aut pluribus nulla re differentem esse aliquam communitatem. Paulò pòst legendum vt edidimus, At tibi sint & oua ouorum, &c. est enim concessio.

32 neque id est contra nos, &c.] neque id prouerbium, tam simile aliquid alicui esse, quàm ouum ouo, contra nos est. nam nobis satis est, licere res quantumuis inter se similes, & geminas, internosci posse, vsu adhibito.

33 At enim nihilo minùs assentiri potes, hoc illud esse, &c.] hic locus erat ante nostram editionem impeditiss. & planè inexplicabilis. nunc autem expeditiss. & ad explicandum facillimus. Sunt enim verba aduersarij, sic obiicientis, At enim nihilo minùs, &c. id est, at enim dices, me aequè posse assentiri, & concedere, hoc ouum, esse illud & rursus, illud, hoc

lud; hoc esse, vt si inter oua illa nihil omnino interesset. Resp: Non est ita. habeo enim regulam, *&c. Sæpenumero autem scriptores librarios errantes scripsisse* magis, *pro* minùs : *& contrà* minùs, *pro* magis, *sciunt, qui tractant codices manuscriptos, & hoc indicarunt quidam viri doctiss. & philosophi, & iurisconsulti.*

34 id est, assensionis retentio :] *suspicor hæc non esse verba Ciceronis, sed aliena, & ex annotatione nata. Quid enim minùs credibile quàm Hortensio & Ciceroni obscuram fuisse futuram huius Græcæ vocis significationem, nisi eam interpretarentur?*

35 iuratúsque dixeris, eas te comper.] *Sic legendum*, eas te comperisse. *non, vt vulgò*, ea te comp.

36 idem te comperisse dix.] *te comperisse coniurationem Catilinariam.*

37 Carneades nonnumquam & secundum illud dabat] *nempe hoc, At aliquando assentietur.*

38 assentiri quidquam aut falsum, aut incognitum] *vel legendum*, assentiri cuiquam aut falso, aut incognito, *vel* assentiri, *accipiendum est* ἐνεργητικῶς, *quòd non est inusitatum.*

39 eáque quæ percipi non possunt, iis quæ possunt] *fuerat hoc loco omissæ à scriptore quatuor voces propter verbum* possunt, *bis positum. à verbo enim*, percipi, *contulerat se ad secundum*, possunt.

40 vt in tam præcipitem locum, *&c.*] *sic legendum est, non, vt vulgò*, vt tamen in præcipitem locum, *&c. Atque hanc emendationem & comprobat ratio, & adiuuant codices manuscr. quamuis hoc loco corrupti. nam ex ea ipsa corrupta scriptura licet intelligere, vulgatam esse adulterinam, & elicere veram. Partim enim in eis scriptum*, cã : *partim* causa. *Quis non videt, ex tam, quod erat rectum & verum, factum esse*, cã : *deinde ex*, cã, causa ? *Mihi autem eo magis hæc emendatio placet, quod Guidoni Fabio, Pibracio, patrono regio, viro doctiss. & integerrimo, antè quàm ad codicum antiquorum scri-*

pturam animum aduertissem, venerat in mentem.

41 sin autem, omnino nihil esse, quod percipi, *&c.*] *Nam si nihil percipi potest, non potest sapiens assentiri rei incognitæ, quin uno tempore opinetur. At sapiens non opinatur: ergo sapiens assensus omneis cohibere debet.*

42 quis enim iste dies illux. q.] *Sic nunc edidi*, quis enim iste dies, *&c. Nam vulgati habent*, quis inquam, enim iste dies ill. *unde olim sic legendum conieceram*, quid enim vmquam iste dies ill. *quam lectionem nunc repudio, posteaquam vidi in libris veteribus neque* inquam, *neque* vmquam, *scriptum esse.*

43 qui illum gloriæ causa facere dicerent: sperare etiam] *scriptor librarius pro* facere dicerent, *scripserat* facerent, *duobus verbis in unum contractis.*

44 cùm quæreret, Dionysius ille Heracl.) cùm quæreret, *nempe Antiochus. itaque post verbum* quæreret, *debet nota distinctionis poni: quam olim omiserant operæ.*

45 esse sensus quidem dicit, *&c.*] *sic iusseram olim excudi, si quidem operæ mihi obtemperare voluissent*, esse sensus quidem dicit, sed obscuros & tenebricosos, *&c.*

46 sed etiam imitari quemquam, *&c.*] *malim sic legi*, sed etiam imitari non nisi clarum, nisi nobilem quemquam? *Admonendus autem est lector, in libris manusc. non esse particulam* etiam.

47 videntur minimè contemti Philosophi] *quidam sic legi volunt*, videntur mihi quidem non contemti Philosophi: *alij sic*, videntúrne tibi contemti Philosophi? *quod magis placet.*

48 Visum, credo] *sic quidam putant legendum*, Visum verum, credo. Quale igitur visum verum? Tum, &c. in quibus esse me profiteor. *& verò hanc scripturam comprobant ea, quæ non longè sequuntur.*

licebat

49 licebat enim nihil percipere] *nempe si nullum visum verum esset.*

50 & tamen opinari] *i. assentiri incognito & falso.*

51 maneant illa omnia. Lacerat iste causam, *&c.*] *Sic olim edidi. sic & nunc : quia nihil reperi melius,* iste *autem.i. Epicurus, per contemtum. Nam veteres codices non multum me adiuuerunt : qui sic habent ,* maneant : illa omnia. lacerat ista tam veracis vos esse sensus dicit. *qua scriptura quid corruptius? Vulgata lectio porrò coniecturam, & manum emendatoris non nimis sagacis olet. Sed quid si ex antiqua scriptura deprauata hanc faciamus?* Lacerat Themista causam. veraceis suos esse sensus dicit. *vt per Themistam , mulierem Epicuream, & Philosophia Epicurea peritiss. Epicurus significetur. Themistam autem commemorat M. Tullius in oratione in Pison. & lib. 2. de finibus. vbi tamen vulgò legitur,* de Themistocle loqui ? *pro* de Themista loqui?

52 Dicit me acriùs videre, *&c.*] *legendum fortasse est ,* Dicet me, *&c. praterea docti quidam legi volunt,* acutiùs videre, *quódque magis placet.*

53 vbi igitur illud est semel ?] *pertinet hic locus ad illum , qui est superiore pagina.* eò enim rem dimittit Epicurus , si vnus sensus semel in vita mentitus sit, *&c.*

54 qui ne nunc quidem] *vel repetendum ἀπὸ κοινοῦ* putat : *vel adscribendum. doctus quidam neutrum probat , sed vult deleri relatiuum* qui. *ego nihil muto.*

55 quam dicis esse oportere, vt non possit, *&c.*] *sic legendum est , non, vt est in libris vulgatis ,* quæ dicis oportere.

56 eodem cælo, aqua, ceteris, *&c.*] *quid hic valeat* aquæ *nomen, quaro.*

57 vt agitur Callidus, priùs quàm , *&c.*] *sic lib. 13. epist. ad Attic.* nec est melius quidquam, quàm vt Lucilius , Sustineat rursum. vt bonus

sæpe agitator, equósque.

58 quæ nec augenti, nec minuenti, quid, *&c.*] *sic necessariò legendum, libris omnibus reclamantibus. sententia autem hæc est: qua ars, inquit, quid primum, aut postremum sit aut ei, qui auget, aut ei, qui minuit, non docet.*

59 vide, quàm sit cautus is, qui, *&c.*] *Sic omnes quidem habent libri & manusc. & typis impressi. Sed ijs inuitis legendum arbitror,* vide, quàm sit catus is, *&c. cauto enim non opponitur tardus: sed improuidus potiùs, aut inconsultus, aut inconsideratus. Itaque cùm sequantur hæc verba*, quem isti tardum putant, *cùmque M. Tul. perspicuè tardum voluerit opponi nomini superiori, siue cauto, siue cato: si tardus & cautus non opponuntur inter se, sed catus, & tardus potius* (catus *enim, est acutus*) *dico hîc legendum* catus, *non* cautus. *nulla enim vox est affinior voci* cautus, *quàm* catus.

60 eiusmodi dissimilitudines] *Passeratius legendum putat,* eiusmodi dissimilitudines, *&c.*

61 quia nobismetipsis modò cæruleum videbatur, manè rauum] *sic Nonius legit,* manè rauum, *vbi vulgati omnes & manuscr. habent partim,* manè flauum, *partim,* manè atrum.

62 Herculi quendam laborem exantlatũ] Herculi, *positum pro* Herculis, *qua de re alibi. Profert autem hunc locum Nonius in verbo,* exantlare: *vbi legit* exanclatum, *per* c, *quasi à verbo* anculare *quod quidam dicunt apud veteres valuisse haurire. Atqui existimo* anculare, *significasse apud veteres ministrare, non haurire: & ita Festus in voce* ancillæ. *idem perspicuè,* antlare *docet ortum esse à Græco verbo* ἀντλεῖν. *nec me mouet, quòd apud eum scriptum est* anclare, *in libris vulgatis. nonnulli enim veteres habent,* antlare. *Omnino exhaurire laborem Latini dicunt, præsertim poëtæ. Ergo &* exantlare *probandum est.* Exanclare *autem etiam probo, ab enculando: quod est ministrare, vt exanclare laborem, idem*

rem, idem valeat, quod perferre, & tolerare.

63 sed nihilo minor: Esse tale verũ, quale, &c.] *Sic restitui, & ita legendum: non, vt vulgò,* sed nihil miror: quod est tale, &c. *Nequis autem arguat, me meo arbitratu, & quasi pro imperio, ita edidisse, proponam antiquam scripturam: eique meam emendationem affinem esse ostendam: deinde ratione confirmabo. Partim igitur sic habent codices manuscr.* sed mihi minor esset tale, &c. *partim sic,* sed nihil minor est, sed tale, &c. *ex his vitiosis scripturis quid facilius, quàm facere,* sed nihilo minor, esse tale verũ, &c. *Sententia autem plana est.* Respondet mihi non Aristoteles, aut Theophrastus; nec Xenocrates quidem, aut Polemo, sed nihilo minor: *nempe Zeno, Stoicorum princeps. quid mihi respondet quærenti, quid sit id, quod comprehendi possit?* esse tale verum, &c. *Hæc huius loci sententia est. Nam quòd Adrianus Turnebus voluit hic* περιεργεῖν, & φιλονεικεῖν, *cùm iam meam editionem vidisset: vellem quiesset. Sic autem legendum censet ille,* sed mihi minores: tale verum, &c. *planè inconsideratè. Nam primùm cùm antecedat verbum numeri singularis* respondet, *debet subsequi nomen quoque singularis numeri. At* minores, *numeri multitudinis est. Deinde, Zeno, vel solus, vel primus dixit, καταληπτὸν, hoc est, id, quod comprehendi possit esse, tale verum, quale falsum esse non possit. Itaque cùm Zeno significetur, & Zeno sit princeps Stoicorum, & idem sæpe à M. Tullio laudatus sit, & discipulorum multitudine floruerit: non dubium est quin* minores, *hîc ferri non possit. adde quòd hæc & locutio, & sententia,* mihi minores, *parum concinna est. Sed iudicet lector.*

64 Itaque incognito nimirum assentiar.] *hunc locum in omnibus libris deprauatum, sententiam Ciceronis odoratus, parua immutatione, correxi. sic enim vulgò legitur,* incognitione assentiar. *sic paulò pòst ead. pagina,* Tu cũ me incognito assen-

tiri veres, idque turpissimum esse dicas, & plenissimum temeritatis, &c. *& infrà aliquot post paginis*, Contineo igitur me, ne incognito assentiar.

65 velut illud antè: éstne, &c.] *libri veteres habent*, velut illud à te éstne, *&c.*] *Locus suspectus.*

66 si adigam iusiurandum, &c.] *Sic coniecit esse legendum Paul. Manutius: & rectè. Itaque reiecta vulgata lectione, à qua nõ discrepat antiqua*, si adiiciam iusiurandum, *hanc secutus sum. Paulò antè autem, vbi libri vulgati, & manuscripti habent*, Extremitatem & quasi libramentum, &c. *ego, deleta copulatione &, edendum curaui*, Extremitatem, quasi libram, &c. *& vbi vulgò legitur*, Lineamentum sine vlla latitudine carentem, *reposui*, Lineam autem, longitudinem latitudine carentem. *Non improbo tamen Manutij coniecturam, qui sic reponendum putat*, Lineam autem, sine vlla latitudine currentem. *Vt tamen liberè quod sentio, dicam, minùs probatur.*

67 quàm potissimum sententiam meliùs eliget, aut disc.] *sic habent libri nonnulli veteres, omnino meliùs, quàm vulgati, sed mihi tamen ij quoque hic suspecti sunt. nam alij habent*, quam potissimùm sapientem sententiam meliùs eliget. *quam scripturam quis non videt esse laceram & mutilam? nemo, opinor Sed licet fortassis ex hac aliquid elicere, quod sit probabile. Quid igitur si sic legamus?* quam potissimùm sapientum sententiam meliùs eliget? etsi, quamcumque eliget, insipiens eliget.

68 cui sex reliquos concessisse primas) *sic emendauit Paul. Manutius, cui assentior. nam vulgò legebatur*, consensisse primos *f. mendosè nostri quidem libri veteres habent*, consensisse primas : *qua scriptura, quamuis deprauata, Manutij emendationem comprobat.*

69 per omnia permeat. & tr.) *nostri libri veteres habent planè*, per omnia permanet, & tr. *qua*

scriptura

scriptura non est reÿcienda: sed nec hæc, quam sequuti sumus, damnanda.

70 quod nulla fuerit, nouo consilio inito, *&c.*] *sic legendum, non, vt est in libris vulgatis,* initio.

71 Myrmecides aliquis, minut.] *De Myrmecide sic Varro lib.6. de lingua Lat.* Etenim faciliùs obscura opera Myrmecidis ex ebore oculi videant, si extrinsecùs nigras setas admoueant. *Plinius lib.7. cap.21.* Callicrates ex ebore formicas, & alia tam parua fecit animalia, vt partes earum à ceteris cerni non possent. Myrmecides quidam in eodem genere inclaruit: à quo quadrigam ex eadem materia, quam musca integeret alis, fabricatam, & nauem, quam apicula pinnis absconderet. *Idem l.36. c.5. in extr.* Sunt & in paruis marmoreis famam consequuti, Myrmecides: cuius quadrigam cum agitatore cooperuit alis musca: & Callicrates, cuius formicarum pedes, atque alia membra peruidere non est. *Galenus* προτρεπτικῷ εἰς τὰς τέχνας. Καὶ περὶ μὲν τῶν ἄλλων ὑμεῖς καὶ πάνυ πέποιθα γινώσκειν, ὅτι μηδὲν τούτων ἐστὶ τέχνη, οἷον τὸ πεταυρίζειν, καὶ βαδίζειν ἐπὶ σχοινίων λεπτῶν ἐν κύκλῳ τε περιδινεῖσθαι, μὴ σκοτούμενον, καὶ τοιαῦτα ποιεῖν. οἷα τὰ Μυρμηκίδου τοῦ Ἀθηναίου, καὶ Καλλικράτους τοῦ Λακεδαιμονίου, *id est,* *Ac de aliis quidem valdè confido vos sic existimare, nihil horum artem esse, exempli causa petauristarum more pernici saltu mouere, & quasi in aëre volare, & in funibus tenuibus ambulare, & in orbem circumagi, sine vertigine capitis, & talia opera facere, qualia Myrmecidis Atheniensis, & Callicratis Lacedamonÿ fuerunt.*

72 nec eo tamen aiunt empirici notiora, *&c.*] *sic legendum, non, vt habent omnes libri vulgati,* empiricis. *Nam & sententia, vt ita legatur, postulat: & libri veteres ita planè scriptum habent. Empirici (inquit) quamuis medici corpora aperuerint, vt viderent singularum partium situs, &c. negant tamen*

tiri veres, idque turpissimum esse dicas, & plenissimum temeritatis, &c. *& infrà aliquot post paginis*, Contineo igitur me, ne incognito assentiar.

65 velut illud antè: éstne, &c.] *libri veteres habent*, velut illud à te éstne, *&c.*] *Locus suspectus.*

66 si adigam iusiurandum, &c.] *Sic coniecit esse legendum Paul. Manutius: & rectè. Itaque reiecta vulgata lectione, à qua nō discrepat antiqua*, si adiiciam iusiurandum, *hanc secutus sum. Paulò antè autem, vbi libri vulgati, & manuscripti habent*, Extremitatem & quasi libramentum, &c. *ego, deleta copulatione &, edendum curaui*, Extremitatem, quasi libram, &c. *& vbi vulgò legitur*, Lineamentum sine vlla latitudine carentem, *reposui*, Lineam autem, longitudinem latitudine carentem. *Non improbo tamen Manutij coniecturam, qui sic reponendum putat*, Lineam autem, sine vlla latitudine currentem. *Vt tamen liberè quod sentio, dicam, minùs probatur.*

67 quàm potissimum sententiam meliùs eliget, aut disc.] *sic habent libri nonnulli veteres, omnino meliùs, quàm vulgati, sed mihi tamen ij quoque hic suspecti sunt. nam alij habent*, quam potissimùm sapientem sententiam meliùs eliget. *quam scripturam quis non videt esse laceram & mutilam? nemo, opinor Sed licet fortassis ex hac aliquid elicere, quod sit probabile. Quid igitur si sic legamus?* quam potissimùm sapientum sententiam meliùs eliget? etsi, quamcumque eliget, insipiens eliget.

68 cui sex reliquos concessisse primas) *sic emendauit Paul. Manutius, cui assentior. nam vulgò legebatur*, consensisse primos *f. mendosè nostri quidem libri veteres habent*, consensisse primas: *qua scriptura, quamuis deprauata, Manutij emendationem comprobat.*

69 per omnia permeat. & tr.) *nostri libri veteres habent planè*, per omnia permanet, & tr. *qua scriptura*

scriptura non est reÿcienda: sed nec hac, quam sequuti sumus, damnanda.

70 quod nulla fuerit, nouo consilio inito, *&c.*] *sic legendum, non, vt est in libris vulgatis,* initio.

71 Myrmecides aliquis, minut.] *De Myrmecide sic Varro lib.6. de lingua Lat.* Etenim faciliùs obscura opera Myrmecidis ex ebore oculi videant, si extrinsecùs nigras setas admoueant. *Plinius lib.7. cap.21.* Callicrates ex ebore formicas, & alia tam parua fecit animalia, vt partes earum à ceteris cerni non possent. Myrmecides quidam in eodem genere inclaruit: à quo quadrigam ex eadem materia, quam musca integeret alis, fabricatam, & nauem, quam apicula pinnis absconderet. *Idem l.36. c.5. in extr.* Sunt & in paruis marmoreis famam consequuti, Myrmecides: cuius quadrigam cum agitatore cooperuit alis musca: & Callicrates, cuius formicarum pedes, atque alia membra peruidere non est. *Galenus* περὶ προτρεπτικοῦ εἰς τὰς τέχνας. Καὶ περὶ μὲν τῶν ἄλλων ὑμεῖς καὶ πάνυ πέποιθα γινώσκειν, ὅτι μηδὲν τούτων ἐστὶ τέχνη, οἷον τὸ πεταυριστεῖν, καὶ βαδίζειν ἐπὶ σχοινίων λεπτῶν ἐν κύκλῳ τε περιδινεῖσθαι, μὴ σκοτούμενον, καὶ τοιαῦτα ποιεῖν. οἷα τὰ Μυρμηκίδου τοῦ Ἀθηναίου, καὶ Καλλικράτους τοῦ Λακεδαιμονίου, *id est, Ac de aliis quidem valdè confido vos sic existimare, nihil horum artem esse, exempli causa petauristarum more pernici saltu mouere, & quasi in aëre volare, & in funibus tenuibus ambulare, & in orbem circumagi, sine vertigine capitis, & talia opera facere, qualia Myrmecidis Atheniensis, & Callicratis Lacedamonij fuerunt.*

72 nec eo tamen aiunt empirici notiora, *&c.*] *sic legendum, non, vt habent omnes libri vulgati,* empiricis. *Nam & sententia, vt ita legatur, postulat: & libri veteres ita planè scriptum habent.* Empirici *(inquit) quamuis medici corpora aperuerint, vt viderent singularum partium situs, &c. negant tamen*

ea idcircò esse notiora: quia, &c. Empirici autem sunt ij, qui artem negligunt, vsum tantùm consequuti sunt, & vsu tantùm valent.

73 è contraria parte terræ.] *videntur hæc aliena, non Ciceronis.*

74 Egóne? ne bis quidem tantùm] *verba sunt Epicuri: quorum hæc sententia est. ego solem maiorem quidem esse posse, quàm videatur, puto, sed non multò: ne bis maiorem quidem, id est, ne altero quidem tantò maiorem esse arbitror: tantum abest, vt amplius duodeuiginti partibus maiorem, quàm terram esse putem, vt Mathematici confirmant. sic ferè suprà,* Epicurus autem posse putat etiam minorem esse eum, quàm videatur, sed non multò: ne maiorem quidem multò putat esse, vel tantum esse, quantus videatur. *Mendosi autem sunt hoc loco libri omnes, qui habent,* Egóne vobis quidem, *&c.*

75 an vt Xenocrati, &c.] *repete, ἀπὸ κοινοῦ, placet. mendosè hic opera olim,* Xenocratis, *ediderant, pro,* Xenocrati. *mendosè item habent libri vulgati,* Xenocratis.

76 vt & quodcumque moueatur corpus, eà aliud cedat.] *legendum fortasse est,* vt & quacumque quodque moueatur corpus, eà aliud cedat. & quà quodque cesserit, eà aliud illicò subsequatur? *vel,* & quà quidquam moueatur corporum, *&c. Mendosè autem hic opera olim ediderant,* moueatur corpus, & aliud cedat, *&c. delenda enim est copulatio,* &, *vel ex,* &, *faciendum,* eà: *& pro,* quodcumque, *suprà non longè, legendum,* quacumque. *quod malo, vt dixi.*

77 quasi decempeda permensi refertis, &c.] *Manutij coniecturam, quæ mihi ita certa videtur, vt pro vera scriptura corruptis exemplaribus, habenda sit, sequi non dubitaui, paucis quibusdam exceptis, in quibus ab ea non ita longè discessi, præsertim cùm hic nihil ferè præter ordinem immutetur. ego tamen putarim,*

tarim, hæc verba, quasi malis architectis, *quæ sunt in omnibus libris, non esse Ciceronis, sed aliunde in contextum orationis illata: aut sic legendum*, quasi mali sitis architecti. *quamquam, quomodo ego edidi*, quasi malis architectis, *aptè cohæret cum pronocabulo*, vobis, *sine quo stare non potest. Præterea, ex voce*, ergo, *facio*, ego: *vt à voce*, dubium, *proficiscatur principium nouæ orationis.*

78 erigimur, elatiores fieri videmur.] *meliùs fortasse*, altiores fieri videmur: *vt habet codex vnus vetus.*

79 quæ ἀπάθεια nominatur.] *sic scriptum est in vno codice Memmiano: & ita legendum: nisi quis putet legi debere potiùs*, quæ πάθη nominantur. *Omnino alterutro modo legendum est, æquè bona sententia. nam si*, quæ πάθη nominantur, *legamus: ita verba erunt explicanda, sapientem ea, quæ πάθη nominantur, ne sentire quidem. si quæ ἀπάθεια nominatur, sic sapientem ea, quæ sunt media, ne sentire quidem: quæ ἀπάθεια nominatur.*

80 si numquam, vter sit sapiens, apparebit: nónne vtroque est prud.] *multa hic erant à scriptore librario properante, atque aliud agente, prætermissa: quæ ego ex sensu Ciceronis, & sententia huius loci restitui, non sine ope codicum manuscriptorum.*

81 non esse illa probanda sapienti?] *vel sic legendum, quomodo iam olim edidimus: vel sic*, non posse illa probata esse sapienti? *vel sic*, non posse illa probabilia esse sapienti? *Omnino primam lectionem, quam iam olim sequutus sum, reliquis duabus antepono. Vulgata autem lectio*, non posse illa probanda esse sapienti? *ferri non potest.*

82 Vos autem mihi veremini,] *legendum videtur*, Vos autem mihi vereri videmini, *&c. Verumtamen nihil mutare ausim. nam*, mihi veremini, *sic potest explicari, mihi timetis, hoc est, mea causa, & pro me, & in rem meam timetis, ne scilicet labar, &c. quomodo boni scriptores loquuntur interdum.*

83 vt Calliphonem sequar.] *videtur delenda particula*, vt, *hoc loco, ut inanis, & otiosa. nam suprà posita semel est suo loco, ibi,* vt quoniam Aristippus, *&c. Verumtamen non sum eam delere ausus. nam sæpe Latini scriptores taleis particulas bis ponunt, cum ea, quæ semel posita est, longiùs distat. Idq; sæpenumerò apud Plautum animaduerti, & notaui.*

84 epochen enim illam, *&c.*] *Sic nunc edendum curaui. Nam olim verborum ordinem perturbatum esse putans, mutâram: nunc, eodem ordine seruato, paucissima muto. & primùm deleo* per, *quod inane est, & natum ex verbo, quod antecedit,* percipi, *deinde restituo particulam,* enim, *quæ omissa fuit ab imprudente librario, propter similitudinem syllabæ postremæ vocis,* epochen, *Latinè scriptæ. Infrà,* Tollendam, *repono pro,* Tollendum. *Manutius ex* per, *facit,* quare, *quod non damno: sed sic, vt dixi, legi malo.*

EIVSDEM LAMBINI IN LIB. I.
DE FINIBVS, ANNOT.

1 quod semel admissum, *&c.*] *libri veteres habent*, quod semel iam missum: *quod improbare non possum. Videtur enim translatio esse à telo misso, quod semel missum, retrahi non potest. Talia sunt & verba*, Nam semel emissum, *vt ait ille*, manet irreuocabile verbum.

2 aut aliquid ferre denique] *quidam libri non habent*, denique.

3 An, Vtinam ne in nemore, *&c.*] *Sic scriptum reperi in duobus codicibus manuscriptis, pro quo alij habent*, At, Vtinam, *&c. Atque hoc modo legendum esse viderat iam Muretus annotationibus in Philipp. 14.*

4 ornateque dictas,] *libris omnibus inuitis, qui habent,* dictatas, dictas, *legendum censeo.*

5 Χαῖρε, Tite. hinc Muci iam, *&c.*] *hic versus in omnibus*

omnibus libris vulgatis corruptus est. ego eum, antiquæ scripturæ vestigia sequutus, emendaui: quemadmodum & secundum: in quo, Ponti, & Tritanni, *sunt generandi casus, pro, Pontij, Tritannij, à rectis, Pontius, Tritannius. Verba autem hæc,* hinc Muci iam Albucius, *&c. hanc sententiam continent: ex hoc Mucij Albucius, ex hoc: inquam, iam factus est inimicus.*

6 primùm totus est alienus.] *nihil dicit à se: sed ab aliis, vt à Democrito, petitum, non est suus, sed alienus. nihil dicit suum, sed omnia aliena.*

7 & adhæsiones atomorum, *&c.*] *nonnulli libri habent,* adhæsitationes. *ego nihil muto.*

8 quo nihil turpius physico, *&c.*] *hæc verba, quæ reperiuntur deinceps in omnibus libris vulgatis, & quibusdam etiam manuscriptis,* quàm fieri sine causa quidquam dicere, *ego funditùs delenda censeo, vt aliena, & superuacanea, & in libris melioribus non comparentia, quod & Manutio videtur.*

9 quæ sequitur, sunt tota Democriti] *quidam legi volunt,* quæ sequuntur: *ego,* quæ sequitur, *malo: & ita reperi scriptum in libris manuscriptis, & ita habent omnes vulgati. opponitur autem illi membro,* quæ mutat. *nam,* quæ sequitur, *interpretor, quæ probat.*

10 In tertia verò parte, *&c.*] *Hoc totum, quod reperitur in libris vulgatis, ab hoc loco,* In tertia verò parte, *&c. vsque ad,* Confirmat autem, *&c. non reperi in libris nostris manuscriptis, quæ credibile est à docto aliquo esse assuta. Nam cùm certum sit, hic aliquid deesse in libris manuscriptis, neque difficile admodùm sit, quid desit, conijcere, hoc totum ille, quisquis fuit, non ineptè suppleuit. nisi fortè in alio meliore exemplari reperitur. Ego in nostris libris manuscriptis non reperi, neque vllam reperi lacunam.*

11 eum non talem videri fuisse, *&c.*] *vocabantur hoc verbo iudices, vt suprà dixit in Lucullo, in extr. ibi,* quæque iurati iudices cognouissent, vt ea non

non esse facta videri pronunciarent. *& orat. in Pison.* tum tu ipse de te, fecisse videri pronunciasti. *& li. v. accusat.* fecisse videri pronunciauit. *Sed admonendus est lector, me in omnibus libris manuscriptis, quibus quidem vsus sim, scriptum reperisse pro,* videri, *partim,* fidei, *partim,* fideri. *Ac,* fidei, *quidem reijciendum prorsus est: sed,* fideri, *fortasse non item. nam Æolicum digamma, quod pronunciatur ferè vt,* u, *consonans, speciem gerebat literæ* f, *ita vt,* videri, *&,* fideri, *unum sint.*

12 neque verò tu, aut quisquam eorum, *&c.*] *libri veteres habent,* neque verò Troij, aut quisquam, *&c. quod quid sibi velit, quæro. Putabam legendum, coniectura facta ex hac vitiosa scriptura,* Thorij, neque verò Thorius, aut quisquam, *&c. Commemorat enim L. Thorium Balbum voluptarium, lib. 2. his verbis:* Is ita viuebat, vt nulla tam exquisita posset inueniri voluptas, qua non abundaret. erat & cupidus voluptatum, & cuiusuis generis eius intelligens, & copiosus: ita non superstitiosus, vt illa plurima in sua patria sacrificia, & fana contemneret: ita non timidus ad mortem, vt in acie sit ob rempub. interfectus, *&c. Sed quærat potiùs lector ingeniosus, quid pro hac voce sit hic reponendum. ego, repræsentata antiqua scriptura, officio meo functus sum.*

13 nisi te, quoquo id modo loq.] *sic legendum, non vt vulgò,* quoque vt id modo.

14 addidisti ad extremum, *&c.*] *ante hæc verba, libri vulgati habent hæc,* etenim, quasi detractis de homine sensibus, *quæ ex suo loco, qui est pagina proximè sequens, huc in alienum immigrarunt, ea funditus sustuli, cùm præsertim in manuscr. sola vox,* detractis, *eaq; in nonnullis cum litura compareat.*

15 intelligi posse, & voluptatem ipsam per se esse expetendam, *&c.*] *Ego hìc à Camerario dissentio, qui putat, hoc totum,* & voluptatem per se esse expetendam, & dolorem per se esse fugiendum,

subdi

subditititia esse.

16 & aut officiis debitis, aut rerum necessitatibus,] *hoc totum alienum, & ab aliquo indocto inculcatum esse puto.*

17 vt ita ruant, itaque turbent, vt, *&c.*] *sic reperi scriptum in omnibus veteribus codicibus, & ita sine dubio legendum, non, vt vulgò,* atque turbentur, *seu,* itaque turbentur. *nam,* turbare, *hoc loco, vt & sæpe alibi, valet, turbas facere, seu excitare. Plautus Menæc.* Adibo ad hominem. nam turbare gestio. *Idem Most.* Facio idem, quod plurimi alij, quibus res timida, aut turbida est. Pergunt turbare vsque vt ne quid possit conquiescere.

18 quod melius sit, accedere.] *sic emendaui ex antiquis codicibus, Memmiano, Cuiatiano, Huraltino, & Puteanino: in quibus omnibus planè scriptum est.* accedere, *non, vt in vulgatis,* accidere.

19 quæ sua sede naturam aut sollicitare possit, aut frangere] *libri manuscripti habent,* possit, aut tangere: *quos in hoc non sequor, in eo sequor, quòd habent,* quæ sua sede naturam aut sollicitare, *id est, suo loco commouere, ac depellere.*

20 & prauissimis animi doloribus] *omnes, quos vidi, codicesq́ manuscripti habent,* & purissimis animi doloribus. *mendosè, quis negat? aut quis dubitat? sed hoc tamen celatum lectorem nolui, vt ex hac vitiata scriptura integram, si possit, eliciat, atque exprimat. quid si legamus,* & durissimis animi doloribus? *quid si,* & grauissimis animi doloribus? *Sed quid si dicamus, antiquam scripturam esse rectam, & sinceram? & purissimos animi dolores, hic à Cicerone esse dictos, vt purissimas, & liquidissimas, & sincerissimas animi voluptates? Consideret lector. ego enim nihil affirmo.*

21 & omnium falsarum opinionum temeritate derepta] derepta (*sic enim habent omnes codices manuscripti*) *id est, demta, detracta.*

22 odia, discidia, disc.] *Sic habent omnes nostri*

libri veteres, quos quare non sequerer, causa nulla visa est. discidium *autem, valet, χωρισμὸν, distractionem, separationem, à verbo, discindo, vt & alias saepe, & alibi diximus.*

23 sed contrà semper alit aliquid tum vis.] *veteres codices mihi hic suspicionem mendi commouent: quorum alij habent*, sed contrà semper alit quid. tum, &c. alij, sed contrà semper aliquid tum, &c. *sine vllo verbo.*

24 cadere causa, si qui, &c.] *hoc loco libri manuscripti corrupti sunt, qui habent, partim*, cedere causae: *partim*, cedere causa. *Nam vulgati, in quibus est*, cadere causa, *quamuis eos sequutus sim, non sunt tamen omni ex parte incorrupti. Quorsum enim dicat, eos Epicureos cadere causa, qui aliter existiment? nisi fortè idcircò, quòd Epicureorum rationes, & decreta, in controuersiam, & quasi in iudicium vocata sint. Verumtamen cùm hunc locum cum illo, cui hic respondet, & ad quem referendus est, considero, in eam sententiam adducor, vt legendum putem*, cadere causam. *nam locum illum respicit Torquatus, qui est supra duodecim abhinc paginis, ibi*, Homines optimi non intelligunt totam rationem euerti, si ita se res habeat. *Ex illo igitur loco, arbitror hic legendum*, causam cadere. *nam*, causam cadere, & rationes euerti, *idem ferè valent. Quamuis autem vsitatè dicatur causa cadere is, qui litem perdit (hoc autem loquendi genus è re forensi, & iudiciali natum est) tamen videtur mihi hoc loco M. Tullius hoc sentire, atque hoc velle, fore vt causa, & rationes Epicureorum euertantur, & corruant, si verum sit, & si fateantur Epicurei, recta, & honesta, per se esse iucunda. Quòd si quis contendat, ex vulgata, & vsu recepta consuetudine eandem sententiam exprimi posse, hoc modo* concedo: *si qui è nostris aliter existimant, hoc est, si existimant, animi voluptatem, non autem corporis, aut è corpore ortam, esse summum bonum: eos cadere causa, id est,*

eos

eos esse victos, ac damnatos, & nihil habere, quo Epicurei decreta tueri possint: denique Epicuri partem deserere, & ad alias transfugere.

25 maledici morosi] sic edendum iam olim curaui, reiecta vulgatà scriptura, à qua non discrepat antiqua, monstrosi. nam profectò, monstrosi, hic locum habere non potest: morosi, verò, maximè.

26 alij audaces, proterui, iidem intemp.] locus suspectus. nam, audaces, cum proteruis, petulantibus, intemperantibus, & similibus, nihil habent inter se commune. audaces enim sunt, sicarij, percussores, paricidæ: proterui, petulantes, &c. sunt libidinosi, & voluptarij homines. Quare sic legi velim, deletis duabus vocibus, alij audaces, alij petulantes, proterui, intemperantes, iidem ignaui, nunquam in sententia permanentes.

27 nec ad commodiùs differendum. Ea scientia, & verborum vis, &c.] nihil hic præter ordinem verborum, qui confusus, & perturbatus erat, restitui. in ceteris, in quibus à libris vulgatis discessi, manuscriptos sequutus sum.

28 & moderatio, natura cupiditatum, &c.] sic omnes quidem libri habent. Sed tamen quidam legi volunt, & moderatio cupiditatum, natura, generibusque earum, &c.] ego nihil muto.

29 Eadem, inquit, scientia, &c.] libri veteres aliquot habent, Eadem (inquit) sententia, &c.] ego nihil muto.

30 copulationesque consuetudinem, instituendarum amicitiarum fieri, &c.] libri veteres partim sic habent, copulationesque consuetudinem instituendarum voluptatum, fieri propter voluptatem: partim sic, copulationesque consuetudinum voluptates fieri propter voluptatem: quarum scripturarum quis non videt vtramque esse mendosam, eademq; opera quis non intelligit, vulgatam esse interpolatam? nam ex voluptatum, seu voluptates, quæ reperiuntur in libris veteribus,

factum est, amicitiarum, *satis audacter. Ego malim nomen*, amicitiarum, *quod est substitutum, &*, voluptatum, *seu* voluptates, *quæ videntur scripta ab errante scriptore, deleri, & ita legi*, copulationesq; consuetudinum instituendarum fieri propter voluptatem, *&c.*

31 si ludicra, exercendi, aut venandi consuetudine] *libri tres veteres habent*, aut venandi consuetudines, *&c. quos hic non sequor.*

EIVSDEM IN LIB. II.

1 vt quibusdam in formulis, qua de re agatur.] *sic est legendum, & ita statim loquitur:* conueniat, quid sit id, de quo agatur: *nisi quis ita malit*, ea de re agitur. *Quòd si quis neget, fretus antiqua scriptura, fortè corrupta: cum ego sexcentis è pandectis iuris ciuilis locis, & ex ipso Cicerone, non paucis obruam: vt omittam, quod doctissimi nostræ ætatis Iurisconsulti mihi assentiuntur.*

2 & in eo nutare] *quidam legi volunt*, & in eo natare: *à quibus dissentio.* nutare *enim positum est hic pro labare, vacillare.*

3 omnes enim iucundum modum, quo s. hil.] *hunc locum profert Nonius, in verbo*, hilaretur, *& legit*, quo sensus hilaretur, *in numero singulari.*

4 dissimiliter efficientibus volupt.] *libri aliquot veteres habent*, dissimileis efficientibus voluptates. *alij cum vulgatis consentiunt. ego nihil muto.*

5 Sed inuidiosum nomen est, & infamiæ, *&c.*] *libri omnes veteres, quos quidem viderim, habent*, Sed fortè dicitis, inuidiosum nomen est, *&c. Ego hoc totum*, fortè dicitis, *vt ineptum, atque ex annotatione natum, quod & quidam iam viri docti viderant, & è libris deleuerant, reieci. præterea*, fortè, *sic positum, solœcum est:* fortasse, *potius dicerent Latini. Quòd autem quidam se deinceps in nonnullis libris antiquis scriptum reperisse dicunt, pro*, infamiæ subiectum, infame, & suspectum, *ego nusquam*

quam reperi. & si reperissem, non probarē. Quòd autem infrà non longè Ad. Turnebus pro, de Pelasgis, *vult legi,* de plagis, *seu* de pagis, *&c. non placet.*

6 Quamquam hæc inter nos nupera notitia) *Cùm in libris man. partim reperissem scriptum,* nuper notitia, *vt vulgo legitur: partim,* nupera notitia, *vt & in nonnullis exemplaribus Terentianis: partim,* inter nos notitia, *sine voce* nuper, *aut* nupera: *ego* nupera notitia, *edendum curaui, quemadmodum & nonnullis viris doctis legi placere cognoui.* Nuperum *autem pro recenti, à veteribus vsurpatum esse testatur Festus, idq; confirmat auctoritate Plauti, Capt.* Recens captum hominem nuperum, nouitium. *Si quis tamen malit legi,* nuper, *non admodum laborabo.*

7 qui vtroque careat) *legendum fortasse est,* qui vtriusque careat.

8 cognomento qui σκοτεινὸς perhib. &c.) *hæc videntur ex aliquo poëta sumta.*

9 Sin autem voluptatem putat adiungendam, &c.) *hunc locum partim veterum codicum auctoritatem secutus, partim coniectura ductus, perpurgaui. Sic autem habent omnes ferè libri & manuscr. & typis impressi.* Sin autem voluptatem putat, dicat adiungendam illam, quæ fit, &c.

10 quid tendit? cùm, &c.) *si locus emendatus est,* quid tendit, *interpretor* quid contendit? *sed vellem scriptum esset,* quid frustra contendit?

11 sicut facit re, neque tamen diuidit verb.) *sic restitui, absit verbo inuidia, valde εὐστόχως, & sine vlla vi. nam ex* remque, *feci* re, neque, *molli brachio. Hanc emendationem tamen, nequid dissimulem, video cuidam vero docto in mentem venisse.*

12 quibus vinum defusum) defusum, *ex veteribus libris reposui, pro* diffusum. *cetera quæ sequuntur, Manutio debentur. non celabo lectorem tamen, in nostris libris omnibus, pro* œnophoro, *esse* hyrsiphon, *quæ vox, quid valeat, quærat lector ingenio-*

sus. Omnino longè abest ab œnophoro.

13 argentum,æs Corinthium,aut Deliacum,locus ipse,ædificium,&c.) *sic emendat Muretus ex antiquis codicibus lib. Var. lect. 6. cap. 20. sed Ad. Turnebus pro voce illa corrupta, quæ etiam in libris quibusdam manuscriptis reperitur :* odrilicium, *legendum censet,* odor,in licium:*vt* inlicium, *cohæreat cum voce,*ædificium,*seu potius,*locus ipse, *hoc modo:*vestis argentum,æs,odor,inlicium locus ipse.*Vult enim esse versum ex Lucilio.*

14 gumias ex ordine) *sic legendum*, Gumiæ *autem,id est,comedones, lurcones. Apuleius Apologia* I Testimonium ex libello legi audisti gumiæ cuiusdam, & desperati lurconis. Iam Crasso, me in eius domo nocturna sacra cum Appio Quinctiano factitasse. *paulò post lego,*ô Publi, gurges,Galloni:es homo miser,*&c.*

15 Primùm diuisit ineleganter.)*sic quidem habēt libri nostri:sed quidam legi volunt pro* ineleganter, vitiosè:*nonnulli,*negligenter,*ego nihil muto.*

16 maximo est argumento, nullam esse voluptatem illam,qua,*&c.) sic restitui,coniectura ductus, & tamen antiquæ scripturæ vestigia persecutus,*nullam, *interpretor,inanem. quòd si quis malit legi* inanem,*non pugnabo.*

17 At illa pellit,quæ permulc.sensum voluptas.) *sic restitui non dubia coniectura ductus. Illa, inquit, voluptas,quæ est in statu,non pellit animum : at illa pellit,quæ est in motu.*

18 summæ mihi videtur inscitiæ.)*hoc est, summa mihi videtur esse stultitia. Quod idcirco annotaui, quòd audiam nonnullos hic legi velle*, inscientiæ. *in quo falluntur,cùm præsertim omnes veteres codices habeant* inscitiæ.

19 Ergo nata est sententia, *&c.)velim legi,* Huic ergo nata, est,*&c. Quidam malunt sic :* Ex quo nata est sententia,*&c.*

19 vna simplex,*&c.) vel subintelligendum,* sententia:*vel*

tia: *vel legendum*, vnus simplex, cuius Zeno auctor, positus in decore totus. *subintelligitur finis.*

20 Quid iudicat sensus? dulce amarum, *&c.*) *sic restituit hunc locum Petr. Faber Tholosanus, consiliarius regius in ambulatorio consilio, quod magnum appellant: quam emendationem postea veterum codicum auctoritas confirmauit. Quod autem ad illa superiora verba attinet,* in quo frustra iudices solent, *&c. eorum hæc sententia est. Nam video à nonnullis obscura & impedita, ab alijs corrupta haberi, vt existiment legendum*, nihilominùs *pro* nihilo magis. *Hoc igitur significat Cicero. Cùm iudices sententiam pronuntiant, frustra solent addere, si quid mei iudicij est, nam, etiam si hæc verba non addiderint, si res non fuit eorum iudicij, hoc est, si ad eorum cognitionem, seu notionem non pertinuit, non propterea magis fuit iudicatum, hoc est, res non est iudicata, si non fuit eorum cognitionis & iudicij, etiam si verba illa, si quid mei iudicij est, non fuerint ab eis addita. ergo frustra addere solent.*

21 nec eam cessando, siue gaudendo, *&c.*] *Nihil vitij hac scriptura habere videtur. Sed libri man. mendi suspicionem mihi commouent. Sic enim habent:* nec eam cessando, siue gaudentem, vt Aristippus, siue non dol. *&c. vnde suspicor sic esse à Cicerone scriptum, & sic legendum*, nec eam siue gaudendo, vt Aristipp. siue non dol. *&c. Quærat aliquid probabilius lector ingeniosus.*

22 quæ prima, natura approbauisset] *hoc totum, quod reperitur in libris vulgatis, & nonnullis manuscriptis*, ea cum voluptate coniungerent: *non comparet autem in vno longè optimo, funditus deleui, vt superuacaneum & alienum.*

23 his initiis inducti] *fortasse*, imbuti, *legendum: quamquam nihil muto.*

24 Non igitur deimprobo, *&c.*] *si hanc lectionem vulgatam retinemus, à qua non discrepat an-*

tiqua, legendum est infrà, nec verò omnia, timente, sed primùm qui, *&c. Contrà si,* timentem, *quod infrà sequitur, incorruptum & sincerum est, legendum hic,* Non igitur improbum, sed callidum improbum quærimus: qualis, *&c.*

25 sed impunè tamen fecisse enim quis coarg. possit?) *vel ex hoc loco quàm valde deprauati sint libri vulgati, intelligere licet. deprauatos enim dico, qui tam longè discedant à manuscriptis. Sic igitur habent vulgati,* sed impunè tamen id te constat fecisse. quis enim coarguere possit? *At manu. sc.* sed impunè tamen. fecisse enim quis coarguere possit? *quam lectionem quis non videt vulgata multis partibus esse concinniorem? Sententia autem plana est. hoc enim significat M. Tullius.* improbè feceris, nisi monueris, ne assideat: sed impunè tamen. *repete* ἀπὸ κοινοῦ, feceris, *quis enim coarguere posiit te sciuisse aspidem occultè latere, & non monuisse? vel, quis te, etiam si fatearis te sciuisse, neque illum monuisse, reum facere, & scelens conuincere queat?*

26 testata ciueis) *alij legunt,* testata crimen: *& ita scriptum est in quibusdam lib. manusc.*

27 de Themista loqui?) *semper hic locus mihi fuerat antea suspectus, non solùm propterea quòd quæ hic dicuntur, iuxta vulgatam lectionem, pugnabant cum superioribus, vt lector attentus facilè & continuò perspexerit: verùm etiam quia veteres codices habent pro,* Themistocle, Themisto. *Itaque non dubitabam, quin aliud nomen, quàm Themistoclis, hic esset reponendum. Sed cùm, quo tempore prima Ci. editio à me tractabatur, nondum Themistam illam, mulierem Epicuream, quam commemorat Cicero in oratione in Pisonem, antea incognitam, aperuissem: factum est vt hic locus manserit incuràtus miniméque purgatus. Nuper autem cum in eo essem, vt hanc secundam editionem molirer, ac pararem, commodùm Claudius Puteanus, me admonuit, se cùm Romæ esset,*

me esset, à Mureto accepisse, ita à quodam, cuius nomen taceatur, esse emendatum ex v.c. Themista: *quomodo certò scio, me, cùm ad hunc locum peruenissem, fuisse mea sponte repositurum. Facilè cùm vidissem, hic significari mulierem illam, de qua tam multa collegissem in commentationibus in AEmiliũ Probum, & in his ipsis notis Ciceronianis, ad locum illum, qui est in orat. in Pisonem.* Nec verò contemsisti, licet sis Themistâ sapientior. *quem locum alij corruptum esse existimarunt, in his Turnebus: alij ineptè & ridiculè explicarunt.*

28 siue celare poterit, siue opibus magnis, quidquid fecerit, obtinere: certéque malet existimari] *sic hunc locum ex antiquo codice emendauit Io. Scala, vt refert Manutius: quam scripturam testificor me quoque in nostris antiquis codi. reperisse. In verbo* obtinere, *repetendum* ἀπὸ κοινοῦ, poterit. *Vulgata lectio porrò,* siue celare poterit, siue opibus maius quidquam fecerit: certéque malet obtinere existimari, *&c. planè mendosa est: olétque manum emendatoris audacis, & imperiti, hoc est, corruptoris.*

29 & hercule modò vir optimus, *&c.*] *quidam legi volunt,* Et hercule mihi vir optimus, *&c. quibus assentior.*

30 omnia pericula pro rep.] *legendum puto,* omnia pericula adire pro rep.

31 nos varones stupemus.] *Riuius legendum putabat,* nos bardi *cum se in veteribus libris,* nos barones, *scriptum reperisse testaretur. Ad extremum tamen* varrones, *probabat. ego Turnebi sententiam secutus.* varones, *edendum curaui.* varones, *autem, id est, tardi, pingues, hebetes. Licet tamen legere etiam* varrones.

32 quid enim de amicitia statueris vides.] *hæc verba,* vtilitatis causa expetenda, quæ deinceps pòst, statueris, *leguntur in libris vulgatis, & in nonnullis manu. deleri iussi, vt aliena, & ex an-*

notatione nata.

33 num quid est, nisi quod turpe est? *sic legendum est, libris omnibus inuitis, sententia ipsa flagitante, quæ talis est, num quid est odio dignum, inquit, nisi quód turpe est?*

34 primò vtilitatis causa, &c.] *aut legendum est hic,* voluptatis, *aut paulò post,* spe vtilitatis.

35 quàm sint tua Puteolis granaria?] *Muretus lib. 7. cap. 20. var. lect. ex codicis veteris auctoritate corrigit,* granaria? *vbi vulgati habent,* gramina. *&* *verò etiam in aliquot codicibus antiq. sic scriptum reperi.*

36 verùm, esto.] *cùm ab omnibus libris manuscr. absit vox* modò, *non dubito quin aliunde huc inuecta sit, & ita factum,* isto modo, *ab aliquo semidocto. At quanto rectius & facilius erat ex* isto, *quod erat corruptum, facere,* esto? *sic igitur emendamus.* Verùm, esto: consequatur, *&c. deleta voce,* modo, *quæ, vt dixi, in libris veteribus non reperitur. Est autem concessio. sic sæpe Horat. vt in epist. 1. lib. 1.* Multis occulto crescit res fænore: verùm, Esto alios aliis rebus, studiisque teneri. *Sic & ipse M. Tullius. exempla sunt in promptu.*

37 deinde dolorem quem maximum?] *sic hunc locum corrigo in lib. vulg. corruptum: in quibus legitur,* iam maximum?

38 vt primùm despexit.] *libri veteres habent,* vt primum dispexit.

39 veneuntque scripta eius:] *Quidam legi volunt,* vincunturque.

40 non inuitatam volupt.] *sic legendum censeo libris omnibus inuitis, nam man. habent,* mutatam: *quod nonnulli probant, & interpretantur, emtam: ego non probo: impressi,* mutuatam, *quod perspicuè deprauatum est.* inuitatam, *omnino rectum est, & simile ei quod sequitur* euocatam.

41 vide, ne Manliana sint ista vestra.] *Sic habent omnes, quos quidem viderim, libri veteres, sed*

quidam

quidam legi volunt, vide ne Manliana sint iussa vestra. *alij*, ne Manliana sint ista castra. *al.* ne Manliana sint imperia vestra, *&c.*

42 in quodam volucrium genere, *&c.*] *sic edendum curaui, libris omnibus inuitis, Carisij auctoritatem secutus, qui lib. 1. admonet, Ciceronem lib. 2. de finibus vsurpasse*, volucrium, *in patrio casu. nullus autem alius locus est in hoc libro, in quo hac vox scripta sit, prater hunc.*

43 Athone perfosso.] *secutus hic sum Pauli Manutij coniecturam, vt item sape alibi, quod velim lectorem, si interdum tacitus pratereo, non existimare, me rei aliena inuolanda aut inuncanda gratia, id facere.*

44 perpetuísne malis voluptatibus perfruens] *sic legendum, non, vt habent libri vulgati*, perfluens.

IN LIB. III. DE FINIBVS.

1 dulcedinem corporis titillantem, ex eáve natam lær.] *Sic emendaui ex auctoritate librorum manuscriptorum. quod & olim Riuio in mentem video venisse.*

2 causam difficilem repellunt] *fortasse legendum*, refellunt: *quamquam hac lectio ferri potest.*

3 plurima nouarunt] *sic legendum, vt edendum curaui, quod quidem primum non longè abest à lectione vulgata*, nominauerunt. *deinde reperitur integra in codice Memmiano, & Cuiatiano.*

4 de rebus non peruulgatis] *codex Cuiatianus habet*, non peruagatis.

5 qui tum in philosophia, *&c.*] *lego*, qui cùm in omni philosophia, *&c.*

6 quasi heluo librorum.] *codex Cuiatianus habet*, heluaris libri: *planè mendosè. quis neget? sed quid si dicamus hinc videri legendum*, heluari libros videbatur?

Quòd

7 Quòd cùm accidisset, vt alter alterum, *&c.*] *videtur hoc quibusdam mendosum, aut certè insitatè dictum. mihi verò non videtur. Nam* Quòd, *hic positum pro, sed, seu autem, vt in* quòd si. *Sic apud Lucret. lib. 1.* Quòd nunc æterno quia constant semine quæque: *vbi libri vulgati habent,* At nunc, *&c.*

8 sed resideamus, *&c.*] *libri manuscript. habent,* sed residamus: *& paulò pòst,* Aristotelios, *pro quo vulgati habent,* Aristotelicos.

9 ceteras Philosophorum disciplinas, omnino aliam magis, aliam minùs, *&c.*] *sic edendum curaui, libris omnibus inuitis: qui sic habent,* ceteræ Philosophorum disciplinæ, omnino alia magis, alia minùs, sed tamen omnes, *&c. plane mendosè, quis non videt? Dici enim Latinè non potest,* arbitror ceteras Philosoph. disciplinas, *& nihil adiuuare, &c. Itaque vel committendum, vt Cicero, solœcè locutus sit, quod est incredibile: aut, sic, vt edidi, legendum. Paucis pòst verbis, quis non videt hanc lectionem esse mancam & laceram,* quæ rem vllam virtutis expertem, aut in bonis, aut in malis numerent, *&c. quamuis omnes libri sic habeant? Itaque sic edidi, & omnino sic legendum,* quæ rem vllam aut virtutis expertem in bonis aut turpitudinis, *seu* aut vitij, in malis numerent, *&c.*

10 id solum bonum esse, quod honestum sit: nullo modo, *&c.*] *hic quoque videtur aliquid deesse. Itaque sic fortasse legendum, & quod deest, ita supplendum:* id solum bonum esse, quod honestum sit: id solum malum, quod turpe: nullo modo prob. *&c.*

11 rerum nomina nouarum noua videbantur] *secutus sum in hoc loco restituendo P. Manutij coniecturam: quæ ita certa est, vt scripti codices omnes eam refellerent, nihilominus probanda videretur. Nunc, cum eam nonnulli codices adiuuent, nemini dubium esse debet, quin sit hæc vera scriptura.*

atque

12 atque cogitatione & ratione collegit] *sic legendum, vt edidimus,* & cogitatione, & ratione coll. *&, vt habent libri veteres, non vt vulgati,* cognitione & ratione coll.

13 ne quis sequi existimet, vt sint duo vlt. bon. *&c.] sic planè habent omnes nostri libri veteres: quos quamobrem non sequerer, causa nulla visa est. vulgata autem lectio,* ne quis sic existimet, vt sint duo vltima bonorum, *ferri non potest. Quòd autem sic olim edidimus,* ne quis sic existimet, poni duo vltima bonorum, *&c. coniectura ducti, id feceramus, cùm & vulgatam lectionem ineptam esse videremus, & antiquam parũ attẽtè cõsiderassemus.*

14 Vt enim si cui sit propositum, collimare hastam aliquo, &c.] *locus est valde corruptus & perturbatus: quẽ conatus sum, verbis in suum ordinem restitutis emendare. Omnino hoc assecutus sum, vt cùm vsu recepta lectio, sit inexplicabilis, neque ex ea probabilis vlla sententia exprimi posit: ex hac nostra emendatione sententia superioribus maximè consentanea elici queat: neque quidquam de meo sit additum, sed tantum ordo verborum, qui perturbatus erat, restitutus. De verbo* collimandi *autem, quia video quosdam doctos existimare,* collineare *potiùs esse scribendum, quàm* collimare*: vereor ne aliud sit* collimare, *aliud* collineare: *&* collimare *quidem sit limis oculis aliquid intueri:* collineare *verò, recta linea telum aliquod aliquò dirigere. Itaque in libro secundo de diuinatione putem sic legendum,* quis est, qui totum diem iaculans, non aliquãdo collineet? *non vt vulgò,* non aliquando collimet? *& contrà hîc rectè legi arbitror,* collimet, *&* collimare hastam. *Verumtamen iudicent eruditiores. nam* collineare, *mihi suspectum est.*

15 tota conuersa est] *Sic habent omnes lib. & man. & vulgati: à quibus discedendum esse non puto, quidam tamen legi volunt,* tota versa est.

16 qui mancam fore put.] *Aristoteles, & Peri-*

pateticí,

patetici qui summum bonum esse dixerunt, virtute adhibita, frui primis à natura datis: Callipho, qui voluptatem ad virtutem adiunxit: Diodorus, qui ad virtutem addidit vacuitatem doloris. Profert autem hunc locum Nonius, & mancam, *interpretatur, debilem.*

17 ob eamque rem trium earum rerũ, quas suprà dixi, singulis singulas add.] *Sic habent omnes libri veteres, hoc uno à vulgatis discrepantes, quòd hi habent,* singulas singulis: *illi ordine conuerso,* singulis singulas. *Sententia autem plana est. hoc enim significat Cicero, & quia tres illi virtutem sine aliqua accessione mancam ac debilem fore putauerunt, idcirco singulas trium illarum rerũ, nempe vel prima natura, vel voluptatem, vel vacuitatem doloris, addiderũt singulis suis finibus nempe virtuti. Sed, ne mentiar, videtur insolens locutio,* addiderunt singulas res singulis, *cùm singula res, quæ adduntur, tres sunt: ea res autem, ad quam fit accessio, vna est, & simplex, videlicet virtus. Quare facilius adducor vt assentiar P. Fabro Aruerno, qui censet legendum,* singulas singuli add. *quam eius coniecturam, eo libentius probo, quòd libri veteres habent,* singulis singulas, *vt dixi, non, vt recentiores,* singula singulis. *Credibile est enim scriptorem librarium,* singulis singulas, *pro* singuli singulas, *non inuisitatè. nam sæpe literam, à qua vox sequens initium capiebat, addebant vltimæ syllabæ vocis antecedentis, vt hic s, additum est voci,* singulis, *propterea quòd vox* singulas, *habet eandem in principio literam: & contra interdum omittebant, vt aliàs ostendimus. Præterea si legamus,* singuli, *& sententia erit planior, & explicatio facilior.* singuli *enim intelligentur Aristoteles, scil. Peripatetici; Callipho, Diodorus, qui virtuti res singulas ex illis tribus addiderunt. sic igitur legendum arbitror,* singuli singulas addiderunt, *&c.*

18 Id autem sequens illud, quod prodesset]

poss.

post vocem, sequens, *tolle distinctionis notam*, sequens illud autem, *id est, quod sequitur bonum. Omnino locus est obscurus, atque impeditus. hoc autem dissimilitudinis in libris manuscriptis reperi, quod habent*, Id autem sequens illud etiam, quod prod. *Ego velim sic legi*, Sequens autem illud, etiam id, quod prodesset, *&c.*

19 maximè tamen his Stoicis, *&c.*] *omnes libri veteres, & recentiores habent*, maximè tamen his Stoicis, *&c. Sed puto à Cicerone scriptum esse*, maximè tamen his, qui nihil aliud, *&c. vocem*, Stoicis, *natam esse ex interpretatione, cùm aliquis è regione ita scripsisset*, Stoicis.

20 & istam maximè propter limatam, *&c.*] *sic habent omnes nostri libri manuscripti: quos sequor potiùs, quàm vulgatos, qui habent*, & ista maximè propter, *&c. planior autem esset lectio, si ita legeretur*, & maximè propter istam limatam, *&c. atque hoc modo fortasse est legendum.*

21 nullis definitionibus vtuntur: qui dicunt, *&c.*] *pronocabulum*, ipsi, *quod erat post verbum*, vtuntur, *deleui, vt inane, & superuacaneum.*

22 quàm illorum ratione, qui, *&c.*] *sic legendum est, vel libris omnibus inuitis. Sic autem loquitur infrà, non longè*, Itaque consentaneum est his, quæ dicta sunt, ratione illorum, qui illum bonorum finem, quod appellamus extremum, *&c.* crescere putant posse, *&c. Atque hanc meam emendationem libri veteres adiuuant. Qui autem vulgatam lectionem quàm illa eorum ratio, tuentur, nihil vident.*

23 Eorum autem, qui dolorem, *&c.*] *nihil equidem hic mutare ausim: sed tamen non dissimularim lectori, me suspicari sic à Cicerone scriptum esse*, Eorum autem, qui dolorem in malis non habent, ratione certè cogi, vti in omnibus tormentis conseruetur beata vita sapienti? *vt scilicet hæc verba pendeant ab illo capite*, An verò certius

quidquam

quidquam poteſt eſſe,quàm, *&c. cogi autem interpretor hoc loco, vt ſæpe alibi vſurpat*, colligi, concludi,effici, *&c.*

24 quia cognitiones, comprehenſionéſque rerum,*&c.*] *Sic reſtitui,libris omnibus reclamantibus, qui habent*, cogitationes, compr. *planè mendosè: ſed paulò pòſt ÿs ducibus, atque auctoribus, deleta præpoſitione*, ad appetitiones mouent, *excudendum curaui.*

25 vt eius ratio reddi poſſit ergo, vt etiam probabilis facti ratio reddi poſſit. Eſt autem off. *&c.*] *Hoc totum* ergo, vt etiam prob. facti rat. reddi poſſ. *quod deerat in libris impreſſis,ego repertum in omnibus noſtris manuſc. reſtitui. non celabo lectorem tamen,in libris veteribus ſcriptum eſſe*,probabiliter facti ratio reddi poſſit.

26 nam neque iis,qui virtute fruuntur,manendum in vita, *&c.*] *deerant hic aliquot verba, quæ ſcriptor librarius errans prætererat. ea nos ex alÿs locis,in quibus eadem diſputantur,reſtituimus.*

27 eos autem communitatis & ſocietatis ſuæ, vt beſtiis hom.] *legendum videtur* homines autem communitatis & ſocietatis ſuæ, vt beſtiis vti ad vtilitatem, *&c. quamquam nihil muto.*

28 qui migraret, iniuſtum fore] *Sic legendum. Iam verò* migraret, *hoc loco, id eſt, tranſiliret, παραβαίη. ſic offi.* 1. quæque pertinent ad veritatem, & ad fidem, ea migrare interdum, & non ſeruare ſit iuſtum. *ſic vtitur eodem verbo li.* 1. *de Diuinatione. Ne quis autem me putet ita meo arbitratu, & pro meo iure edidiſſe, ſic vt edidi, habent omnes libri veteres. Itaque vulgata ſcriptura*, qui vi ageret, *reÿcienda eſt.*

29 ſed communia eſſe dicuntur] *has duas voces* emolumenta & detrimenta, *vt habebat prima noſtra editio,vel ſolam vocem* emolumenta, *delendam cenſeo. Repetenda enim & ſubintelligenda ex ſuperioribus* commoda & incommoda.

qui iu

30 qui iubent tempori parêre] *Sic omnes habent libri veteres, neque video quamobrem quidquam sit mutandum. Expreßit enim quod Græci dicunt,* καιρῷ πείθεσθαι, *seu* πειθαρχεῖν, *id est,* tempori parêre. *P. Victorius tamen putat legendum* parcere, *quod ij dam Græci dicunt* χρόνῳ πείθεσθαι.

31 Nec verò pietas aduersus deos, &c.] *sic habent omnes libri & veteres, & recentiores. sed Nonius in voce* aduorsum, *legit* aduorsum deos, *& hunc totum locum profert.*

ELVSDEM IN LIB. IIII.

1 non facilè perdiscere] *sic omnes quidem habent libri, & man. & typis impreßi: sed quid sibi vult hoc* perdiscere? *aut quomodo hic locum habere potest? Videtur enim potiùs scribi debere,* dissoluere, *aut* subuertere, *aut* euertere. *aut aliquid aliud tale: nisi fortè dicamus, hoc esse referendum ad oratorum, & patronorum consuetudinem, quos non solùm eius, pro quo dictum erat, sed etiam aduersarij iura, & argumenta perdiscere oportebat, vt eis respondere possent. quod ea quæ sequuntur, comprobant.*

2 non melior, quàm illa sunt] *videtur legendum* non paulò melior, *&c.*

3 etsi illud erat æquius, suum cuique concedere] *sic restitui, libri vnius veteris vestigia secutus: in quo ita scriptum est.* etsi illud erat æquius, æquum cuique, *&c. nam hoc* æquum, *natum est ex voce* æquius.

4 materia tantum ad meliorem partem d. &c.] *quid sibi hæc verba velint* ad meliorem partem, *non discipio: omnino mihi suspecta sunt.*

5 quod erat hominum non spinas, &c.] *sic restitui ex obscuris antiquæ scripturæ vestigijs. quamuis autem olim ediderim,* quod erat hominum non de spinis vellentium, *tamen adscripseram, malle me legi* quod erat hominum non spinas

vellentium, *&c. Nec mihi displicet aliorum coniectura qui sic restituunt*, de fortitudine more hominum non spinas vellentium, *&c.*

6 non meliùs, quàm veteres] *ego hoc totum* quàm veteres, *delendum puto, vt superuacaneum, & aliunde inuectum. Sic igitur legi velim*, ab hoc autem quædam non melius: quædam omnino relicta. *nam in ijs verbis* ab hoc autem quædam non meliùs, *subintelligendum, vel repetendum* ἀπὸ κοινοῦ, quàm ab antiquis.

7 vt se saluum, *&c.*] *Sic legendum* vt se saluum, *&c. non vt vulgò* vt se saluum, *&c.*

8 quia momentum aliquod habeat ad iucundum accessio] *sic legendus est hic locus, quamuis libri vulgati reclament, & nonnulli manusc. ex quibus alij sic habent planè, vt edidimus : alij hoc modo*, habeat ad iucundum accessio, *quæ scripturas eos adiuuaret, qui sic legi vellent, vt olim edidi*, quia mom. aliq. habeat ad vitam iucundam acces.

9 non risu potiùs, quàm oratione eiciendum? *quidam legi volunt* eiiciendum.

10 vt expleat summam] *sic planè scriptum est in libris nostris manuscriptis. nam vulg. habent*, vt expleant summum, *quod ferri non potest. antiqua verò scriptura, perspicuè recta & sincera est.*

11 appetentis] *sic & olim, & nunc edidi, libris omnibus inuitis, ratione flagitante. Hæc enim sententia est, & hic orationis cursus, & tenor*: si est quædam naturalis appetitio hominis, ea quæ secundum natura sunt, appetentis, *&c. Nam si quis dicat, nihil esse subintelligendum, sed sic hæc verba connectenda, & explicanda*: si est quædam appetitio naturalis, ea quæ secundū naturam sunt, appetens: *id est, quæ appetitio appetit ea, quæ sunt secundum naturam, &c. Siquis, inquam hoc mihi dicat : respondeam nō fieri mihi verisimile, Cicer. esse ita locutum. præterea appetitio nō appetit, sed facit, vt quis appetat: & appetitio est animantis appetentis, non ipsa appetit. quod*

petit. quòd si appeteret, animal esset, quod est absurdũ dictu. Sed piget me hæc refellere, aliò properantem.

12 Quid, de quo nulla dissensio est?] *sic erat emendatus hic locus in li. Cl. Puttan. & ita reperi scriptum in aliquot libris manuscriptis. nam libri vulg. mendosè habent,* de quo multa diss.

13 vt simile sit omnium naturarum illud vltimum] *sic restitui à simili loco, qui est supra non longè, admonitus.* Nemo enim est, qui aliter dixerit, quin omnium naturarum simile esset id, ad quod omnia referuntur, *&c.*

14 aciem animorum nostr. virt. splend. præstinguitis] *sic legendum, non, vt vulgò,* perstringitis, *quod est nuper introductum. nam omnes lib. ma. habent, vel* præstringitis, *vel* prestringentis, *vel paulò aliter. omnino in prima syllaba semper habent* pre, *vel* præ. *Iam verò, quin* præstinguo, *sit verbum compositum ex præ & stinguo, is, vt restinguo, exstinguo, distinguo, ex re, ex, di, & eodem simplici stinguo, nemo, nisi linguæ Latinæ ignarus, dubitat. Sed de hoc verbo plura in commentariis Lucretianis, & suprà in his notis Ciceronianis, non semel.*

15 & ratione effecta, sens. non rel. quid. quod sic intell. *&c.*] *In hoc loco verborum ordo erat perturbatus & permixtus. ego sensum & mentem Ciceronis odoratus, quod erat inordinatum, in suum ordinem restitui ac redegi, nihil præterea.*

16 At enim dicitis virtutem, *&c.*] *nostri omnes libri veteres, vno excepto, habent partim,* At enim nam dicitis virtutem, *&c. partim,* At enim nam dicitis, *&c. Manutius testatur, in Maffei lib. scriptum esse,* At enim veram dicitis virtutem, *quam scripturam non improbo, & eam confirmant nostri libri, quamuis deprauati. Credibile enim est,* uam *factum ex* veram *cùm esset ita scriptum* u'am. *deinde ex* u'am, *factum* nam: *postremò ex* nam, *nonnulli facere conati sunt* non: *contrà videtur vox* veram *esse inanis. nam virtutis nomen, satis per se ple-*

num atque integrum est. quamquam Horat. dixit in epistola 1. lib. 1. Virtutis veræ custos, rigidúsque satelles. *& in Oda 5. lib. 3.* Nec vera virtus cum semel excidit, *&c. & Mar. Tullius infrà libro 5.* veram virtutem *appellat, virtutem moralem, & voluntariam, differentem à non voluntaria, quam διανοητικὴν appellat Aristoteles. præterea* nam, *potuit esse natum ex particula* enim, *quæ antecedit. Sed hac de re iudicet lector eruditus. Sed codex Memmianus tollit omnem dubitationem, in quo scriptum est,* At enim natura dicitis virtutem, *&c. Natum erratum ex eo quod* natura *scripserunt librarij illi hoc modo : nam hinc cetera scriptura fluxére.*

17 vt à princip. permaneret ad f.] *Sic legendum, non vt habent plerique libri vulgati, & nonnulli manuscr.* permaneret ad fineis.

18 Illud verò minimè consect. sed in primis hebes illorum, Gior.] *sic restituit hunc locum Muretus duabus his vocibus,* scilicet nominum, *quæ ex aliqua annotatione nata erant deleta : & distinctione mutata. Profert autem hunc locum Nonius in voce* consectarium, *quod ille interpretatur efficax, perfectum. vbi tamen impressum est* coniectarium, *non* consectarium.

19 sensus enim cuiusque, & natura rerum, atque ipsa ver. *&c.*] *Sic Horatius Sat. 1. libro primo,* Queis paria esse ferè placuit peccata, laborant, Cùm ventum ad verum est, sensus moresque repugnant, Atque ipsa vtilitas, iusti propè mater, & æqui.

20 verbis illis commodiùs vtantur] *legendum videtur,* commodioribus. commodioribus *autem, id est, aptioribus, & accommodatioribus.*

21 posse, valetudinem autem, *&c.*] *post* obteri posse : *& ante* facileis illas quidem, *erat lacuna in vno libro manuscr. longè omnium antiquissimo : quæ sic in ora libri aliena manu, vt videtur expleta*

expleta est: vt iam olim edidimus.

22 quibuscum re concinebat] *Sic hunc locum restitui ex Nonio.*

23 admirati sumus] *malim legi* demirati sumus.

24 prius quàm despexerunt] *legendum censeo* dispexerunt. *& suprà non longè* qui iam dispecturi sunt.

25 earum etiam contrariorum] *vel sic legendum, vel si vulgatam lectionem retineamus* contrariarum, *desideratur aliquid, post vocem* contrariarum, *fortasse* inertiarum. *ego* contrariorum *probo. sic enim statim loquitur, ibi*, virtutem contraria.

26 illæ fallaciloquæ, vt ait Statius] *sic olim restitui ex codice Memmiano.* illæ, fallaciloquæ, vt ait Statius, malitiæ, *&c. cùm libri vulg. habeant* illæ fallaciloquentiæ, vt ait Accius, *&c. Ego nunc* fallaciloquæ, *retineo.* Statius, *non item* Accius, *vel* Attius, *malo. Nonius autem non me mouet, qui legit* fallaci loquentiæ, *vt vulgò.*

27 cum Aristotele, & illis re consentire] *cod. Mem. habet* consistere, *vnde suspicor legendum* concinere, *vt suprà:* quibuscum re concinebat, verbis discrepabat,

28 Non ego tecum iam ita loquar, *&c.*] *quidam legi volunt* non ego tecum iam ita iocabor: *& paulò pòst, vbi est* contenta numeris, *liber vnus manuscriptus habet* contenta neruis, *ego malim deleri* numeris. *Nam videtur &* neruis, *&* numeris, *esse superuacaneum.*

29 cuius generis onus nauis vehat] *lectionem hanc receptam probo: tametsi* cuiuscuius, *habeat vnus liber manu.* Cuiuscuius *autem, i. cuiuscumque, à recto* quisquis, *vsus est eodem casu Lucretius, vt est in nostris editionibus. hæc autem verba*, Hæc non videre, *si mendo carent, sic sunt explicanda & intelligenda. Est ne hoc ferendum, vel an non est hoc turpe & pudendum, hæc non videre, ad gubernatoris artem nihil pertinere, cuius generis onus nauis*

vehat? sic ferè Lucretius loquitur, libro secundo, principio, nónne videre: Nil aliud sibi naturam latrare, nisi, vt cùm corpore seiunctus dolor absit, mente fruatur iucundo sensu, cura semota, metúque? *Omnino tamen malim legi*, Nemo non videt cuius generis, *&c.* pertinere. *vel*, Hîc nemo non videt, cuius generis onus n. vehat ad gubernatoris artem nihil pertinere.

30 hoc vno vitio maximè mihi premi] *vocem* vitio, *quæ huc irrepsit vt alienam, delendam puto.*

31 re eadem defend. quæ Peripat. verba tenent mord.] *quomodo possunt Stoici Peripateticorum verba mordicus tenere, si noua verba finxerũt, & quæ illi bona appellant, hi proegmena, seu producta: quæ illi mala, hi apoproegmena, siue reiecta nominarunt.? Omnino hic locus mendo non vacat. quod sic fortasse purgari possit*, re eadem defendunt, quæ Peripatetici & tenent mordicus: verbo non item. quæ rursus, *&c. vel* re eadem defendunt, quæ Peripatetici & tenent mordicus: verbo deserunt, quæ, *&c. coniecturam probabiliorem faciat lector ingeniosus. mihi satis est, mendum quasi digito indicasse.*

32 euelli ex ore nolunt] *libri veteres omnes, quos vidi, habent* euelli ex ordine volunt, *&c. ego eos deprauatos esse arbitror, & vulgatos sequor.*

EIVSDEM IN LIB. V.

1 cum M. Pisone disputantem in eo gymn.] *in libris veteribus non comparet vox* disputantem.

2 species quædã commouit, *&c.*] *vel legendum* cõmonuit, *sic suprà rectè legitur*, me quidem ad altiorem memoriam, *&c. vel suprà legendum* mihi quidem altiorem memoriam Oedipodis, *&c. si* commouit, *retinere volumus.*

3 vt id etiam cognomen.] *sic habent libri veteres: vulgati autem mendosè*, co gnomine. *velim*

præterea

praeterea legi qui id etiam, *pro* vt id etiam.

4 sed, ne dum huic obsequor] *vel subintelligendum* vide, *seu* verendum, *seu aliquid tale, vel adscribendum, vt à librario praetermissum. sic autem Graeci saepe loqui solent. vt apud Platonem lib. primo, de rep.* Εἰπέ τι φὴς εἶναι τὸ δίκαιον, καὶ ὅπως μοι μὴ ἐρεῖς ὅτι τὸ δέον ἐστιν. *id est, dic quid asseuerés esse ius. & vt ne mihi dicas esse id quod oportet. est enim* ἔλλειψις *Attica, & subintell.* σκόπει, *vel* ἰδέ, *vel aliquid aliud tale.*

5 Huius Lyco, oratione locuples, &c.] *sic legendum, non, vt vulgò,* Huius Lysias oratione locuples, &c. *Huius autem emendationis dux mihi fuit, & quasi signifer Franciscus Fabricius Marcoduranus, qui cùm ad me scripsisset, cognoscere licere ex Laertio, Lyconem, non, Lysiam, Stratonis discipulum & auditorem fuisse: ego continuò iterum consului hoc loco veteres codices. in eis reperi partim* Huius Lyoratione, *partim* Huius Lycoratione, *ex quibus scripturis, quamuis deprauatis, apparet, vulgatam scripturam* Lysias, *esse reiiciendam:* Lyconis *nomen autem esse reponendum. Diogenis autem verba, si quis fortè requiret, haec sunt, in Stratone,* Διεδέξατο αὐτοῦ τὴν σχολὴν Στράτων, *&c. id est, Excepit autem eius (Theophrasti) scholam Strato, &c. Deinde in Lycone,* Τοῦτον διεδέξατο Λύκων, Ἀστυάνακτος, Τρωαδεύς, φραστικὸς ἀνὴρ, *&c. i. Hunc autem (Stratonem) suscepit, seu excepit Lyco Astyanactis filius, Troadensis, vir eloquens, &c. sequitur duabus paginis post,* Τὸν δὲ περίπατον καταλείπω τῶν γνωρίμων τοῖς βουλομένοις: Βούλωνι, Καλλίνῳ, Ἀρίστωνι, Ἀμφίωνι, Λύκωνι, Πύθωνι, *&c. i. Peripatum autem relinquo ex iis, qui nobiles & clari sunt, si qui valent: Buloni, Callino, Aristoni, Amphioni, Lyconi, Pythoni, &c.*

6 in quibus nihil aut honestum] *si codices man. hanc lectionem non confirmarent, tanta tamen vis veritatis est, vt ea probari deberet. nunc cùm eam*

vehat? sic ferè Lucretius loquitur, libro secundo, principio, nónne videre: Nil aliud sibi naturam latrare, nisi, vt cùm corpore seiunctus dolor absit, mente fruatur iucundo sensu, cura semota, metúque? *Omnino tamen malim legi*, Nemo non videt cuius generis, *&c.* pertinere. *vel*, Hîc nemo non videt, cuius generis onus n. vehat ad gubernatoris artem nihil pertinere.

30 hoc vno vitio maximè mihi premi] *vocem* vitio, *quæ huc irrepsit vt alienam, delendum puto.*

31 re eadem defend. quæ Peripat. verba tenent mord.] *quomodo possunt Stoici Peripateticorum verba mordicus tenere, si noua verba finxerũt, & quæ illi bona appellant, hi proegmena, seu producta: quæ illi mala, hi apoproegmena, siue reiecta nominarunt.? Omnino hic locus mendo non vacat. quod sic fortasse purgari possit*, re eadem defendunt, quæ Peripatetici & tenent mordicus: verbo non item. quæ rursus, *&c. vel* re eadem defendunt, quæ Peripatetici & tenent mordicus: verbo deserunt, quæ, *&c. coniecturam probabiliorem faciat lector ingeniosus. mihi satis est, mendum quasi digito indicasse.*

32 euelli ex ore nolunt] *libri veteres omnes, quos vidi, habent* euelli ex ordine volunt, *&c. ego eos deprauatos esse arbitror, & vulgatos sequor.*

EIVSDEM IN LIB. V.

1 cum M. Pisone disputantem in eo gymn.] *in libris veteribus non comparet vox* disputantem.

2 species quædã commouit, *&c.*] *vel legendum* cõmonuit, *sic suprà rectè legitur*, me quidem ad altiorem memoriam, *&c. vel suprà legendum* mihi quidem altiorem memoriam Oedipodis, *&c. si* commouit, *retinere volumus.*

3 vt id etiam cognomen.] *sic habent libri veteres: vulgati autem mendosè*, co gnomine. *velim*

præterea

praeterea legi qui id etiam, *pro* vt id etiam.

4 sed, ne dum huic obsequor] *vel subintelligendum* vide, *seu* verendum, *seu aliquid tale, vel adscribendum, vt à librario praetermissum. sic autem Graeci saepe loqui solent. vt apud Platonem lib. primo, de rep.* Εἰπέ τι φὴς εἶναι τὸ δίκαιον, καὶ ὅπως μοι μὴ ἐρεῖς ὅτι τὸ δέον ἐστιν. *id est, dic quid asseuerés esse ius. & vt ne mihi dicas esse id quod oportet. est enim* ἔλλειψις *Attica, & subintell.* σκόπει, *vel* ὅρα, *vel aliquid aliud tale.*

5 Huius Lyco, oratione locuples, &c.] *sic legendum, non, vt vulgò,* Huius Lysias oratione locuples, &c. *Huius autem emendationis dux mihi fuit, & quasi signifer Franciscus Fabricius Marcoduranus, qui cùm ad me scripsisset, cognoscere licere ex Laertio, Lyconem, non, Lysiam, Stratonis discipulum & auditorem fuisse: ego continuò iterum consului hoc loco veteres codices. in eis reperi partim* Huius Lyoratione, *partim* Huius Lycoratione, *ex quibus scripturis, quamuis deprauatis, apparet, vulgatam scripturam* Lysias, *esse reijciendam:* Lyconis *nomen autem esse reponendum. Diogenis autem verba, si quis fortè requiret, haec sunt, in Stratone,* Διεδέξατο αὐτοῦ τὴν σχολὴν Στράτων, *&c. id est, Excepit autem eius (Theophrasti) scholam Strato, &c. Deinde in Lycone,* Τοῦτον διεδέξατο Λύκων, Ἀστυάνακτος, Τρωαδεύς, φραστικὸς ἀνὴρ, *&c. i. Hunc autem (Stratonem) suscepit, seu excepit Lyco Astyanactis filius, Troadensis, vir eloquens, &c. sequitur duabus paginis post,* Τὸν δὲ περίπατον καταλείπω τῶν γνωρίμων τοῖς βουλομένοις: Βούλωνι, Καλλίνῳ, Ἀρίστωνι, Ἀμφίωνι, Λύκωνι, Πύθωνι, *&c. i. Peripatum autem relinquo ex ijs, qui nobiles & clari sunt, si qui valent: Buloni, Callino, Aristoni, Amphioni, Lyconi, Pythoni, &c.*

6 in quibus nihil aut honestum] *si codices man. hanc lectionem non confirmarent, tanta tamen vis veritatis est, vt ea probari deberet. nunc cùm eam*

codices duo adiuuent, atque adeò præ se ferant, nihil est, quòd de huius lectionis veritate dubitemus, & lectionem vulgatam, in quibus nihil, quod non aut honestum, *&c. non reijciamus.*

7 & quatenus quidquid se attingat] *vel* quidquid, *positum pro* quidque, *quod non est inusitatum bonis scriptoribus: vel legendum* quidque.

8 quod idem reapse pr. &c.] *ex manifestis antiquæ scripturæ vestigijs, sic vulgatam emendaui*, quod idem reipsa. *Sic autem habent libri manu.* quod idem reapse. reapse *autem, valet* reipsa, *quod sciunt & Pueri, eòque sæpe vtitur Plautus, Lucretius, ipse M. Tullius, ceteri.*

9 Configebat tardus celerois, stans volatileis, *&c.*] *Sic apud Attium Philoctetа:* Configo tardus celereis, stans volatileis. Pro veste pinnis membra textis contegens. *Hæc ex Iosepho Scaligero, iuuene doctissimo, & planè patris simillimo.*

10 vt prudentiam, temp.] *atqui prudentia, quam Græci φρόνησιν appellant, numeratur in virtutibus non voluntarijs, quas illi διανοητικὰς nominant, & ad prius genus pertinet.*

11 datam pro sale ne putisceret] *sic legendum censeo* ne putisceret, *vt legit Nonius Marcelus in voce* putidum. *Nam libri omnes & vulgati, & ma. habent* putresceret, *mendosè. sic & lib. 2. de natu. Deorum*, Sus verò quid habet præter escam? cui quidem ne putisceret, animam ipsam pro sale datam dicit esse Chrysippus. *Præterea* animam, *edendum curaui, reiecta vulgata lectione* animum. *Sic enim est in secundo libro de nat. Deorum. Adde quòd Varro lib. 2. de re rust.* animam, *dixit non* animum, *de eadem re loquens. Sic enim ille.* Itaque eis animam datam esse proinde ac salem, quæ seruaret carnem.

12 sic illis & apta quædam ad naturam putare, & aliena] *sic restitui, libros manu. duces atque auctores*

ctores secutus: in quibus verbum amputare, quod est in vulg. post vocem aliena, non comparet: aptare, quod in vulg. deinceps legitur post ad naturam, partim variè scriptum est, vt optare patare, partim planè pro eo est putare quod rectum est. Hunc autem locum apparet à sciolis esse corruptum, aut à doctis quidẽ illis, sed partim plus nimio sibi tribuentibus, partim non attendentibus, nondum hoc loco agi de putando, aut amputando: sed infrà non longè, ibi quæ circumcidat amputet, &c. Quin ea ipsa verba, quæ debuerant eos admonere, nihil hîc esse mutandum, illos homines minimè malos induxerunt, vt hunc locum deprauarent, vt & innumerabileis alios deprauarunt.

13 Sic & extr. omn. app. ductum à prima commendatione naturæ] sic legendum censeo, vel omnibus libris reclamantibus, in quibus est à prima communione nat. sic enim loquitur infrà, non longè admodum. Et adhuc quidem ita nobis progressa ratio est, vt ea duceretur omnis à prima commendatione naturæ.

14 nepas aculeis] sic nunc edidi, & Nonij auctoritatem, & duorum codicum manuscriptorum fidem secutus. consulendus autem Nonius in voce nepam, vbi docet nepam esse scorpium, potiùs quàm cancrum. Cicero in Arato, Atque oculos vrget pedibus, pectúsque nepaï.

15 fabellarúmque auditione duc.] profert hunc locum Nonius in voce fabellæ. & in auditus, & auditio.

16 quæ rebus ipsis perfruatur] docti quidam legi volunt, perficiatur.

17 etiam si incommodatura sit] sic legendum censeo, reiecta vulgata lectione, etiam si incommoda datura sit, &c. nam primùm hoc loquendi genus, incommodum dare, est insolens, neque est quod quisquam mihi dicat, incommodum dare, æquè esse tolerabile, vt malum dare. nam respondeo, hoc esse

vsitatum: illud non esse. deinde veteres codices omnes quos vidi, hoc loco vel lituram habent, vel ita planè, vt edidi. alij enim habent incommoda datura, *cum fœda litura in participio* datura, *vt facilè appareat, initiò scriptum fuisse* incommodatura, *deinde postea ex duabus vltimis syllabis* tura, *factũ esse hoc modo* data, *pro* datura, *& ita ex* incommodatura, *factum esse* incommoda datura. *codices Cuiatij verò, & N. Clerici, & Memmij luculentè, & eadem manũ* incommodatura. *quam scripturam planè rectam & germanam Ci. arbitror. Vtitur eodem verbo & in Quinctiana, ibi,* vt cùm ipsi nihil alteri scientes incommodarint, nihil ipse iure incommodi capere possit. *& Terent. Andr.* magis id adeò mihi vt incommodet, Quàm vt obsequatur gnato.

18 facilè nos ea carere pateremur] *sic legendum esse coniecimus, partim ex antiqua scriptura, partim ex ipsa sententia. nam vulgata lectio,* facilè pateremur, *perspicuè mutila est.*

19 cùm verò paulum processerint] *quidam addunt,* ætate, *vt sit* paulum ætate processerint, *&c. quibus assentior.*

20 Endymionis somnum nobis velimus dari] *libri vulgati ferè omnes habent* nolimus dari, *sed codices veteres Memmiani, & Huraltinus, & Clericanus, &c.* velimus dari. *vtrocumque modo tamen legamus, eadem sententia manet. hoc tantùm interest, quòd si* nolimus, *legemus, tum geminata negatio magis negabit, hoc modo* nolimus nobis Endymionis somnum dari, ne si iucundissimis quidem, *&c.*

21 possit paratissimis vesci voluptatibus] *hunc locum profert Nonius in verbo* vescit, *idque hic interpretatur* vti.

22 excitantur spe gloriæ, *&c.*] *nostri libri veteres habent,* spe gloria: *vnde conijcio, legendum esse* excitantur sæpe gloria, *&c. idque magis probo,*

quamquam

quamquam enim vulgatam lectionem, spe gloriæ, non damno: tamen alteram, veram puto. Sic enim loqui solet M. Tullius, gloria duci, prouocari, incendi, excitari: non, gloriæ spe duci, prouocari, &c.

23 quem Tiberina decursio] sic Manutius emendauit ex antiquo codice, quomodo nos quoque scriptum in quatuor reperimus.

24 Hæc est nec omnia spern. &c.] Sic edidimus, nostros libros veteres sequuti. nam Manutiana editio hic à nostra in hoc discrepat, quòd habet, Hæc est non omnia, &c. sic autem sæpe Cicero solet has duas copulationes, nec, seu, neque, &c, hoc ordine collocare, vt antecedat, nec, seu, neque, deinde sequatur, &c.

25 in vestris auribus commentatus?] quidam legi volunt, commoratus? ego nihil muto, neque vllam causam video, cur quid mutetur.

26 qua de re agatur] sic legendum, vel libris omnibus inuitis: idq; possum sexcentis aliis locis ostendere.

27 Iam illa externa parcè tu quidem. sed cùm corporis, bona sint] hunc locum duabus vocibus in ordinem restitutis emendaui: quo facto, iam sententia planissima est. Iam illa externa (inquit) parcè tu quidem dicis bona: sed tamen cùm hæc corporis, id est, quæ ad corpus pertinent, bona appelles, eorum profectò conficientia, nempe externa, quæ sunt fortunæ, in bonis numerabis. Licet etiam hæc posteriora sic legere, sed hæc corporis, cùm bona sint, eorum prof. Nam scriptura vulgata, à qua non discrepat antiqua, sed hæc cùm corporis bona sint, vix tolerabilis est.

28 Contra hæc attende me nihil dicere] nihil hic discrepant libri veteres à vulgatis. locus tamen mihi suspectus est. non enim exprimitur ea, quæ postulatur, sententia. Nam hoc videtur dici debere: contra hæc attende, an nihil videar dicere: si ista, &c. id est, contra hæc Peripatetica, attende vtrùm hoc argumentum, quod sequitur, & quod iam afferam, infirmum sit, atque imbecillum, néone: si ista mala sunt, &c. Quare sic legendum censeo, Contra hæc attende,

attende, videárne nihil dicere.

29 In crucem qui agitur] *codex Huraltinus habet,* in cruce qui agitur: *vnde legendum censeo,* in crucem qui agitur, *reiecta lectione vulgata,* in cruce qui angitur, *&c.*

30 Tecum enim, vt ait Theophrastus, mihi instituenda, *&c.*] *Quis non videt, verborum ordinem hic esse perturbatum? Quomodo enim potuit Theophrastus, qui multis annis, atque adeò seculis, ante Lucium Ciceronem natus est, de eo cogitare, aut loqui? Sic igitur videtur legendum,* tecum enim, Luci, mihi instituenda oratio est. Omnis auctoritas philosophiæ, vt ait Theophrastus, consistit in beata vita comparanda, *&c.*

31 qui verè, falsóve, quæreremus] *verbum,* quæreremus, *quod in omnibus libris reperitur, alienum, & superuacaneum puto: hoc primum, deinde,* falsóve, *legendum arbitror, vt sit hæc sententia, qui siue verè, siue falsò dicitur oculis se priuasse, &c. Quidam autem sic legunt,* qui verè, falsóve, querer emur: *paulò pòst legendum,* quàm minimum, *vbi libri omnes vulgati habent,* quàm minimè.

32 vt in actionibus præscribi solet, *&c.*] *videtur sic potiùs esse legendum,* vt in actionibus fieri solet. de re eadem scripsit alio modo. *Iam vulgata lectio,* vt in actionibus præscribi solet, de re eadem fecit alio modo: *non videtur mihi ferri posse.*

33 sed tu etiam, Chrysippe, in foro, domi: in schola desinis] *sic edendum curaui, & libros veteres, & rationem sequutus. Hæc enim sententia est, non ego solus bonum appello, quod secundùm naturam est: quod contra, malum: sed etiam tu, Chrysippe, in foro cum ciuibus aliquid rei contrahens, domi loquens cum domesticis, & familiaribus: in schola verò de Zenonis decretis, & de summo bono disputans, desinis ita loqui. Vulgata lectio,* in foro, domi, in schola desinis, *ferri non potest, & clamat se esse corruptam.*

Quanti

34 Quanti quidque sit, aliter docti, & indocti] *sic emendaui, codices manuscriptos in his, Cuiacianum, & Huraltinum sequutus: cuius scriptura facilis, & aperta sententia est.* Quanti, *inquit*, quidque sit, aliter docti, & indocti *definiunt, seu æstimant.* sed, *&c.*

35 Tantùm refert, quàm magna dicam: cùm expetenda, quàm valdè] *hic quoque locus, sine ulla coniectura, ex plana, & liquida antiquorum librorum scriptura præclarè à me restitutus est. Sententia autem & concinna, & plana est. Cùm ego ista omnia, quæ tu producta, & proposita nominas, bona dixero, hoc tantum refert, quàm magna bona dicam, cùm expetenda appellaro, quæ tu eligenda: hoc tantum interest inter te & me, quàm valdè expetenda dicam, quàm valdè tu eligenda.*

36 An hoc vsquequaque, aliter in vita? & non, *&c.] sic habent omnes libri & manuscripti, & typis impressi. nisi quòd interpunctio vitiosa est, & interrogationis nota desideratur post,* aliter in vita? *neque nunc video, quare hic quidquam mutatum sit, quamuis olim aliter senserim. Hæc enim sententia est,* An hoc vsquequaque, *id est, in omni re, iudicabis, nempe vnumquidque esse appellandum ex maiore parte, verbi gratia, bonum id dicimus, quod plus habet boni, quàm mali: & id dulce dicimus, quod plus in se continet dulcedinis, quàm amaroris, & ita de ceteris: aliter autem in vita se habere existimabis, & non de tota vita ex maiore parte vitæ iudicabis? id est, non iudicabis eam vitam beatam esse, in qua plus sit boni, quàm mali?*

37 Stoici scilicet] *Sic olim restitui, coniectura ductus, mendum videlicet à librariis scriptoribus commissum: qui pro,* Stoici scilicet, *fecerunt,* Stoicifcilicet: *deinde ex hac vitiosa scriptura natum est,* Stoicis licet, *non minùs vitiosum. Verumtamen, nisi nimis longè abesset ab antiqua scriptura, mallem legi,* Stoici soli: Minimè, *&c. Quin hac fortasse recta*

scriptura

ſcriptura eſt, & non ita longè abeſt ab antiquæ ſcriptura. nam ex, Stoici ſoli, *factum,* Stoicilili: *hinc,* Stoici ſcilicet, *aut,* Stoicis licet.

38 quaſi verò hoc didiciſſet] *Sic habent libri duo manuſcripti, vbi vulgati habent,* quis verò hoc didiciſſet, *&c.*

EIVSDEM IN LIB. I. Tuſculanarum quæſtionum.

1 non multos etiam apud nos futuros Polygnotos, *&c.*] *ſic legendum, libris iis inuitis, qui habent,* futuros Polycletos, *&c. Nam Polycletus, fuit ſtatuarum fictor: Polygnotus, pictor, vt & Parrhaſius.*

2 ita nos ſtudiosè dedimus] *ſic legendum. nam vocem,* operam, *quæ eſt in libris vulgatis, ab aliquo indocto fuiſſe adiectam vincunt omnes ferè, quos vidi, libri veteres: in quibus eius nulla comparent veſtigia.*

3 Malum mihi videtur eſſe mors] *Quis hic ponat quæſtionem, quæritur. Alij incertam eſſe perſonam exiſtimant, &,* Auditorem *per* A. *quod in libris vulgatis ſcriptum eſt, ſignificari volunt: alij,* Atticum: *in quibus eſt Lactantius lib.* 1. *Inſtitut. vt refert Adrianus Turnebus Aduerſar. lib.* 9. *cap.* 18. *ſed Lactantium falli puto, vt mox oſtendam. Quod autem ad has literas,* A. *&* M. *attinet, quæ reperiuntur in libris vulgatis, earum nullum exſtat in manuſcriptis veſtigium. Quòd ſi adſcribendæ, aut retinendæ ſunt: quod feci, vt ineptis gratum facerem, qui ab vſitatis, quantumuis abſurdis, diſcedi non putant oportere: per* A. *malim* Adoleſcentem *intelligi, quàm* Atticum, *aut* Auditorem. *meam ſententiam comprobat id, quod eſt lib.* 2. *non nimis longè à principio,* At tu adoleſcens, cùm id tibi paulò antè dixiſſes videri, rogatus à me, Etiámne maius,

quàm

quàm dedecus, *&c. & verba extrema eiusdem libri,* Sic faciemus: tuisque optimis studiis obsequemur. *Non significari* Atticum *autem declarant illa verba, ex libro 3. ferè in principio,* Vt enim in Academiam nostram descendimus, inclinato iam in pomeridianum tempus die, poposci eorum aliquem, qui aderant, causam dissetendi, *&c. Si Atticus hac litera significaretur, non dixisset,* poposci eorum aliquem, *sed,* poposci Atticum. *Iam per* M. *licet per me significetur* Marcus. *Omnino malim esse, vbi personarum loquentium mutationes fiunt, inania spatia relinqui: quemadmodum feceram in prima editione. Sed, vt dixi, nolui in me irritare maleuolos, & ineptos, satis alioqui sua sponte irritabileis, & maximè in re parui momenti, & propemodum ἀδιαφόρῳ.*

4 mento summam aquam atting.] *hunc locum profert Nonius in voce,* summum.

5 num illud, quod Sisyphu' versat saxum, *&c.*] *etiam hunc profert Nonius in voce,* hilum, *& præterea alibi.*

6 hæc poëtarum, & pict. port.] *hunc quoque locum profert idem ille Nonius in voce,* portentum.

7 aliis cor ipsum animus vid. ex quo excordes, *&c.*] *Etiam hunc profert in vocibus,* excordes, *&* concordes, *idem ille, quem aliquoties iam commemoraui, Grammaticus.*

8 cordi suffusum sanguinem] *Immò dicebat Empedocles, cordi suffusum sanguinem, esse animi sedem.*

9 quasi quandam continuatam motionem, *&c.*] *lapsus est hic Cicero.* ἐντελέχεια *enim non est motio, sed vis per se continenter, & perpetuò mouens: qualis est animus.*

10 in ceteris humi retineret, & permanerent tamen] *sic est legendum: itaq; scriptum reperi in tribus codicibus manuscriptis.*

11 qui non modò adiutores in præliis victoriæ, *&c.*]

&c.] *videtur ita legendum potiùs*, qui non modò adiutores in prælijs populi Romani, sed etiam victoriæ nuncij fuisse perhibentur.

12 rempub. non feret?] *sic legendum, non, vt in libris vulgatis*, conferet. non feret *enim habent omnes libri veteres, quos vidi, cum interrogationis nota. præterea, aliquot libri eiusdem nota*, instituta, rempub. *vbi vulgati habent*, instituta reipub. *quod probo.*

13 Alti Acheruntis falso sanguine] *Adrianus Turnebus legendum putat*, salso sanguine, *quemadmodum apud Ennium*, neque miseræ lauere lacrymæ salsum sanguinem.

14 etiam alios tot seculis de animis] *hoc totum*, disputasse de animis, *quod erat in vulgatis, non reperitur in libris veteribus: & profectò si quis altiùs perspiciat, attentiusq; consideret, videbit redundare. reperitur enim*, ἀπὸ κοινοῦ, dixisse animos, *&c.*

15 siue ipsa natura superiora appetentes, *&c.*] *sic habent aliquot veteres codices, meliùs opinor, quàm vulgati*, superiora appetente, *vel lege*, ipsæ.

16 sublimè ferri] *licet etiam legere*, in sublime ferri, *vt habent nonnulli alij libri.*

17 patritam illam, & auitam, *&c.*] *sic legit Nonius, docens*, patritam, *ita dictum esse à veteribus, vt* auitam, *quod iam olim indicauit Manutius.*

18 neque enim est vllus sensus, *&c.*] *hoc refellit Lucretius lib.3.* Dicere porrò oculos nullam rem cernere posse. Sed per eos animum vt foribus spectare reclusis: Desipere est, contrà cùm sensus dicat eorum. Sensus enim trahit, atque acies detrudit ad ipsas. Fulgida præsertim cùm cernere sæpe nequimus, Lumina luminibus quia nobis præpediuntur: Quod foribus non fit, neque enim quà cernimus ipsi, Ostia suscipiunt vllum reclusa laborem, *&c.*

19 vt tributum deo sit, hoc est, seipsum posse cognoscere.] *hoc totum*, hoc est, seipsum posse cognoscere,

cognoscere, *puto non esse Ciceronis.*

20 Cùm pareat igitur æternum id esse] *sic legendum, libris omnibus repugnantibus. Nam primùm sic legitur apud Platonem in codicibus manuscriptis,* Ἀθανάτου δὴ πεφασμένου τοῦ ὑφ' ἑαυτοῦ κινουμένου, *id est, cùm appareat, seu apparuerit id esse immortale, quod à seipso mouetur : Deinde,* pareat, *pro,* appareat, *nemo, qui benè Latinè loquatur, vmquam dixit: & qui ita loquuntur, barbarè loquuntur. Itaque reponendum est hoc loco,* pareat, *quo verbo vtebantur veteres, cum multis aliis in rebus, tum in actionibus, & iudiciis, vt,* si pareat Titum mihi debere centum, *&c. mendosè autem hîc operarij hæc olim separauerant à verbis Platonis, cùm pertineant, & continuentur vsque ad illa,* Licet concurrant, &c.

21 Nam sanguinem, bilem, *&c.*] *videtur legendum,* Nam sanguis, bilis, pituita, ossa, nerui, venæ, omnis denique, *&c. nisi quis dicat, eum Græcorum more loquutum esse.*

22 per animum ipsum.] *In libris veteribus non est,* per. *sic enim habent,* animum ipsum, *&c. Vnde conijcere posit aliquis, esse legendum,* animo ipso, *&c.*

23 terráne tibi, aut hoc nebul.] *quidam legi volunt,* Terrenáne tibi, *&c. ego nihil muto.*

24 ac diremtus earum partium.] *Sic edendum curaui ex autoritate librorum manuscriptorum, paulò pòst eodem versu, pro,* iunctione, *legendum fortasse est,* vinctione.

25 qui acribus oculis deficientem solem intuerentur] *sic edendum curaui, libris omnibus inuitis, duces sequutus, Lucretium, Virgilium, ipsum Ciceronem. Lucretius lib.* 3. Cùm feruifcit, & ex oculis micat acribus ardor. *Virgilius lib.* 12. Scintillæ absistunt, oculis micat acribus ardor. *M. Tullius pro Plancio,* Populum Romanum aureis hebetiores, oculos acriores & acutiores habere. *Sic autem esse apud Lucretium legendum, non,* micat acriùs ardor, *vidit & Passeratius.*

26 multa aduersa reuertens, tanquam in rate, in mari immenso nostra vehitur ratio] *legendum,* tanquam in rate in mari,*&c. hoc primum, quemadmodum habent libri veteres, & docet Adrianus Turnebus lib.10. Aduersar. & ita iusseram olim excudi.* reuerens, *autem reieci, vt suppositum.* reuertens, *vt rectum, & autoritate librorum manuscriptorum comprobatum, probaui. quam lectionem idem Turnebus tuetur, & explicat erudite. Praeterea,* ratio, *legendum, vt & edendum curaui, non,* oratio. *significat enim, nostrae mentis aciem, & rationem in hoc mundo vehi, tanquam qui in rate vehitur, in mari immenso. de oratione non loquitur.*

27 nec quidquam aliud est] *sic habent plerique manuscripti. Manutius asseuerat in codicibus Massai scriptum reperiri,* nihil quidquam. *Omnes vulgati habent,* nequicquam, aliud est, *&c. quod Turnebus retinet, & interpretatur,* non quidquam. *Ego,* nec quidquam, *reponendum censeo: & ita reperi scriptum in codice Memmiano, & Huraltino, & Danielis.* nec quidquam, *autem valet,* non quidquam. *nam,* nec, *pro,* non, *vsurpabant veteres: vt,* furtum nec manifestum, nec-opinatò, nec-erit, nec rectè, *pro,* non manifestum, non opinatò, non erit, non rectè *vide Festum. Quòd si quis dicat, etiam,* ne, *posuisse veteres pro,* non, *respondebo, illud esse obscurum, & controuersum, aut certè minus vsitatum, & antiquum: hoc perspicuum esse, & inter omneis constare, & vsitatissimum esse. Quare,* nec-quicquam, *probo,* ne quicquam, *non item: quamquam neque improbo, neque damno.*

28 & siue retractabis,] *codex Memmianus, & Huraltinus, & Danielis habent,* retractabis. *quod probo, & ita reponendum censeo, reiecta vulgata lectione,* siue retardabis, *&c. nam,* retardare, *verbum est actiuum.*

29 Nam similitudo.] *codex Huraltinus habet,* Iam similitudo, *&c.*

nihil

30 nihil necessitatis affert, cur nascatur animi similitudo.] *locus hic fœdè corruptus erat, vitiosa interpunctione, & unius literæ detractione: quem sanè feliciter, præfiscinè, interpunctione mutata, & litera,* n, *reddita, restitui. Sic autem habent libri omnes vulgati*, nihil necessitatis affers, cur nascatur animi similitudo, *&c. nulla sententia. nunc autem, vt à me editus est, optima sententia est, nihil necessitatis, inquit, affert similitudo procreatorum, quare nascantur animi, quia similitudo ex corpore proficiscitur.*

31 Quasi verò ista vi quidquam, *&c.] Ita sine dubio legendum, vt rectè coniecit is, quem Manutius commemorat, Petrus Crassus Episcopus Viterbiensis. nam vulgata lectio*, Quasi verò ista, vel quidquam, *&c. corrupta est.*

32 publicè ei gratulabantur] *lege*, publicè ei gratulabantur. *nam libri vulgati non habent*, ei, *ante*, gratulabantur.

33 sit qui dixerit] *sic habent omnes nostri libri veteres: quod olim fugerat me, lector, indicare. nam libri vulgati habent*, sit qui id dixerit: *quæ tamen lectio ferri potest.*

34 nisi cùm sic, tanquam in febre, dicitur, *&c.] Iam olim in quibusdam libris antiquis post*, in febre, *repereram hæc verba*, qua carere iucundum est: *sed quia indicâram ea esse aliena, quod æquè & nunc iudico, non solùm reieceram, sed ne digna quidèm, quæ lectori indicarentur, existimâram.*

35 qui nec careat, nec sent.] *libros veteres sequutus sum, qui omnes ad vnum sic habent, vt iam olim edidi*, qui nec careat, nec sent. *nam vulgati non habent*, nec *ante verbum*, careat.

6 ne sues quidem id velint. Endym.] *in libris vulgatis post*, id velint, *sequuntur deinceps hæc*, non modò ipse. *ea ego funditus delenda censeo. non sunt enim Ciceronis, sed aliena, & ex annotatione aliqua nata.*

Xx 2

37 æquo animo fe[illegible]ndum putant.] *quidam addita negatione legunt*, æquo animo ferendum non putant: *vel*, iniquo animo ferendum putant. *Ego nihil muto.*

38 Nam reor, nullis, *&c.*] *vel sic legendum, vt habet codex Huraltinus, & Danielis, & Clericanus. vel,* Nam reor, non vllis, *&c. hoc autem significat Cicero.* Cur eorum, qui exacta ætate moriuntur, fortuna laudatur? quia nullis posset esse vita iucundior, si longior vita daretur, quàm illis, quippe cùm essent prudentissimi. prudentia autem nihil dulcius.

39 quàm illud iter iucundum esse deb.] *quid est hac scriptura, quæ in omnibus libris manuscriptis reperitur, planius? quid eadem elegantius, maximè si cum vulgata conferetur? quæ talis est,* quàm optabiliter iter illud iucundum esse debet, quo conf. *Nam profectò olet manum audaculi emendatoris, seu veriùs, corruptoris, qui de suo addidit,* optabiliter, *cùm fortè pro,* iucundum, ineundum, *legisset, aut etiam ex voce,* iucundum, *fecit,* ineundum: *& ita totum hunc locum contaminauit.*

40 venenum, vt sitiens, obduxisset] *Sic esse legendum, iampridem admonuit Petrus Victorius, idq; ex autoritate librorum veterum, quibuscum omnes nostri consentiunt, & conspirant.* obduxisset, *autem, id est exorbuisset, ebibisset. Horatius Ode 3. lib. 3.* illum ego lucidas Inire sedes, ducere nectaris Succos, & adscribi quietis Ordinibus patiar deorum.

41 Et hæc quidem hoc modo] *sic iam olim edendum curaui, siue Manutij coniecturam sequutus, siue antiquam scripturam in Maffæi libro manuscripto repertam, & deinceps, eodem auctore,* extremo, *pro eo, quod est in libris vulgatis,* æstimo.

42 mortis, si est misera, finis, *&c.*] *sic habet vnus codex antiquus, & ita sine dubio legendum.*

43 humine, an sublime putr.] *sic habent omnes libri & manuscripti, & impressi. neque video, cur*

quidquam

quidquam mutandum sit. nam sublime, *aduerbium est, significans hic quietem in loco: interdum motum ad locum. de quo in commentationibus Lucretianis.*

44 Ecce alius exor. è terra] *Memnon, Auroræ filius.*

45 cùm multi inimicos etiam mortuos, pœniuntur] *sic habent libri veteres, & ita legendum.* pœniuntur *autem, id est, puniunt, seu puniuntur,* ἐνεργητικῶς.

46 ipse summis saxis] *scribe* ipse, *minore prima litera. In oratione in Pisonem, vbi hi ijdem versus proferuntur, pro* ipse saxis summis, *&c. legitur* vspiam saxis, *&c. quorum vtrum rectius sit, iudicent eruditi.*

47 Neque sepulchrum quò recip.] *vel legendum* quò recipiatur, *videlicet corpus: vel* quod recipiat, *&c. id est, quod sepulchrum recipiat corpus Atrei, &c. eadem sententia.*

48 omni autem oratione, *&c.*] *sic legendum, & ita habent omnes libri veteres. nam* ratione, *quod est in libris vulgatis, quamuis in speciem probabile videatur, tamen ineptum. non enim dicit Marcum adolescens omni ratione, & omni genere argumentorum ac probationum docuisse mortem non esse ducendam in malis: quamquam hoc quoque factum est: sed eum in tota oratione hoc spectasse, atque adeò perficisse, vt mors non sit ducenda in malis.*

49 cùm enim illam ad sollemne, & statum sacrif.] *sic legendum est,* ad sollemne, & statum, *inquam, non, vt volunt quidam,* ad sollemne, & statutum, *&c. quamuis nonnulli libri manuscri.cis suffragentur. Nam primùm veteres Grammatici docent, in his Festus, dicta esse stata sacrificia à veteribus scriptoribus, quæ certis diebus fiebant.*

50 Euthynous ponitur, fatorum munere, leto,] *sic legendum, non vt vulgò* Euthynous potitur fatorum munere læto. *Sententia autem hæc*

est, Euthynous potitur leto, *id est, mortem obijt* fatorum munere, *id est, fatorum beneficio.*

51 quod cùm exantlauisset omneis, *&c.*] *profert hunc locum Nonius. sed legit* exanclauisset. *ego* exantlauisset, *probo hoc loco, quo modo habent aliquot libri man.* exanclauisset *tamen, non damno. Est enim verbum ab anculãdo, quod valet ministrare, & ministeria laboriosa subire : ex quo ancilla dicta est. Quocirca exanclare labores, pro subire labores, videtur etiam pulchre & eleganter dictum.*

EIVSDEM IN LIB. II.

1 & effectrix eloquentiæ est] *sic necessariò legendum est. approbationem autem auditorum cur dicat effectricem esse eloquentia, sciunt qui vel primoribus digitis Ciceronem attigerunt. oratorem scilicet excitat assensus auditorum, & magna frequentia. contrà si Demosth. aut Cicero vel à corona deserantur, sed auditores habeant infestos & alienos, muti sint. Hæc adscripsi, quia compilator quidam alienorum scriptorum scriptis in notis non suis, sed alienis, se non videre, quomodo ad hunc locum quadrare possit vox* effectrix. *Mirum verò, hominem in literis cæcum, hoc non videre.*

2 & refellere sine pertinacia, *&c*] *hanc lectionem tuetur Adr. Turneb. Aduers. lib. 1. cap. 8. Manutius sic mutat,* & refelli sine pertinacia, & refellere sine iracundia, *&c. Ego nihil muto: præsertim cùm & sententia sit probabilis, & sumta sit ex Gorgia Platonis, vt obseruatum est ab alijs viris doctissimis, locum adscribere piguit, ad alia properantem.*

2 non ferè præter suos quisquam in manus sumit] *nullum vidi librum neque manuscri. neque typis impressum: multos autem vidi: qui ita non habeat,* in manus sumit. *& tamen Adr. Turnebus admonet, mendosè legi in libris vulg.* in manu sumi. *Tale illud est, quod etiam à se principe restitu-*

tum

tum & emendatum putat. nec si ipsi minùs consequi poss. *cùm dicat vulgò legi,* nec si ipsi minus cons. *quam scripturam nullo prorsus in libro quantumuis mendoso reperi.*

3 vt cum eorum vita mirab.] *videtur sic potiùs legendum*, vt eorum cum vita mirabil. pugn. oratio. *Verumtamen nihil ausim mutare sine librorum veterum testimonio, præsertim cùm hæc vsu recepta, ferri posit.*

4 Et si in segetem, &c.] *videtur legendum*, Et si segetem sunt in deteriorum datæ Fruges. *alioqui versus claudicabit.*

5 sic sine doctrina, &c.] *legendum arbitror, libris omnibus inuitis,* si nec sine doctr. animi, &c.

6 ita est vtraque res vna, &c.] *Sic Horat. epi. ad Pison. de natura, & arte,* alterius sic Altera poscit opem res, & coniurat amicè. *Non est autem celandus lector vocem* vna, *nullo in libro man. à nostris multis comparere. quo fit, vt putem esse delendam. Et verò superuacanea est.*

7 ego tantam vim non tribuo sapienti, &c.] *sic habent nostri libri aliquot manusc. non, vt vulgati,* sapientiæ, &c. *Ac multis iam annis antè admonuerat Paulus Manutius, se in quodam antiquo libro ita scriptum reperisse.*

8 Esse fortem in perferendo, off. s. est.] *Sic nunc edendum curaui, olim autem sic,* si fortis in perferendo, *quòd ita scriptum esset in codice Huraltino, longè meliùs, quam* Si fortis, *adscripseram tamen me legi malle,* Esse fortem in perferendo, officio satis est, *si quis vetus codex adiuuaret. Nunc igitur cùm omnes ferè codices antiq. habeant partim vt vulgati,* Si fortè, &c. *partim.* Sit fortis, &c. *vt olim edidimus, partim* se fortè in perferendo, *ex hac postrema, quamuis mendosa scriptura hanc pudenter, & sine vi elicio,* Esse fortem in perf. existimo.

9 Quæ corpore exantlaui] *sic habent aliquot*

nostri libri vet. alij partim exãclata, *partim* exantlata: *quæ æquè probo vulg. partim* exantlato, *partim* exanclato, *planè opinor, mendosè. Videtur enim legendum, vel* exantlaui, *vt à nobis editum est, quod valet exhausi, vel* exanclaui, *i. subij, toleraui: vel* exantlata: *id est, exhausta. Quòd autem quidem vulgatam lectionem* exanclato, *tuentur, vt* exanclatum corpus *intelligatur fatigatum, exaustum, non admodum placet.*

10 Iam decolorem sang. omn.] *profert hunc locum Carisius lib. 2. in voce* decolorem.

11 tam intoleranter, *&c.*] *profert etiam hunc locum idem Caris. eod. lib. in voce* toleranter, *ex quo licet intelligere*, tolerabiliter, *&* intolerabiliter dolere, *seu* ferre dolorem, morbos, *&c. quod alibi in vulg. lib. reperitur, mendosum esse, vt aliàs admonui.*

12 Vnde ignem mortalibus diuisse cluet doctu, Prometheus Clepsisse dolo, *&c.*] *sic videtur legendum. sunt enim versus Anapæstici cum coronide, vt rectè animaduersum est à Ios. Scaligero, Iulij Cæsaris Scaligeri filio, iuuene doctissimo. malè autem hic operæ olim interpunctum posuerunt post* mortalibus, *& distinctionis notã post* Prometheus. *Quòd autem Ad. Turnebus lib. 2. Aduers. cap. 8. aliter hos versus legit, ego ab eo dissentio.*

13 suboles,] *sic legendum & scribendum est* suboles, *inquam*, non soboles: quamuis reclamet indoctorum, & ineptorum turba.

14 Verò, ac libenter.] *sic olim edideram.* Fui verò, ac libenter, *librum vnum manuscr. secutus, in quo hoc verbum erat adscriptum. Sed postea comperi, hoc verbum esse alienum, neque Cice. abest enim ab alijs omnibus, & verò facilè subintelligi potest.*

15 nullo dilectu] *sic habent aliquot libri manuscr. pro eo quod est in vulgatis,* nullo delectu: *quod magis probo, à verbo* dilego.

16 Numquam quidquam, inquit, ab h.] *Sic omnes quidem*

quidem habent, quos vidi, libri, & man. & typis impressi. Sed malim legi, Nihil quidquã, inquit, &c.

17 dum nihil bonum, nisi quod hon.] vel particula dum, delenda est, vt inanis, & aliena: vel aliquid subintelligendum, verbi gratia tale quiddam dicis, seu doces. vel legendum, verbis gloriantem, docentem, nihil bonum, &c. Iudicet lector eruditus.

18 Optare hoc quidem est, non docere, &c.] P. Fab. Tholos. quem suprà commemoraui, vir doctissimus, super supplicum libellorum in regia magister factus putat hoc loco legendum. Captare hoc quidem est, &c. qua coniectura mihi valde probatur; neque obstant eius coniecturæ similia loquendi genera: vnum in Lucullo: Somnia censet hæc esse Democriti, non docentis, sed optantis. alterum in libro de Fato, Optare hoc quidem est, non disputare. Illa enim dicuntur in Democritum & Epicurum: qui quasi prouincias atomis dabt: hæc in Zenonem, qui conclusiunculis spinosis & argutis captabat. Itaque dixit suprà non longè, quid me decipis, Zeno?

19 tum honestas, tum dignitas, tum decus, &c.] omnino legendum est, vt nunc edidi, & ita olim à Petro Victorio editum est. Nam sic omnes libri manus. hoc primum: deinde, ita sæpe alibi, vel hæc quia solet coniunctim ponere, honestatem, dignitatem, decus: vel hæc honestatem, dignitatem, laudem.

20 nihil proficientem, & laborantem?] legendum fortasse est, & frustrà laborantem. quin planè vocem frustra, aut aliam aliquam parem, & idem valentem, deesse existimo.

21 aut Prometheum, aut Philoctetam? Illos enim, &c.] ex Maffæi libro iam olim, has duas voces, aut Prometheum, quæ desiderantur in libris vulg. restituit P. Manutius, quas nos quoque in vno ex nostris reperimus. cetera, quæ hi. [illegible] erãt fœdè corrupta, à Manutio prætermissa, nos nõ infeliciter, mea

mea quidem sententia, emendauimus, paucis post verbis, omnes libri veteres habent, in lecto humido: *vbi vulgati* in lectulo hum. *nos manuscr. sequimur.*

22 Quid exornamus Philosophiam?] *Apud Nonium, si modo Nonij exempla emendata sunt, legitur* quid philosophiam exornamus? *Ego nihil muto, praesertim cum libri veteres lectionem vulgatam confirment.*

23 Cretum quidem leges, &c.) *hunc locum profert Carisius li. 2. in voce* Cretam, *vbi scribendum* Cretum, *&* Cretam legis, *pro* Cretum leges. *nam hoc* Cretam legis, *perspicue mendosum est. Meam autem sententiam id quoque quod sequitur, confirmat. Docet enim illo loco Carisius, Cretes Cretum: & Cretenses Cretensium, vsitatum esse veteribus.*

24 Hæc duo Græci illi, quorum, &c. vno nomine app.) *si prudens & sciens ista scripsisti, M. Tulli, rem philosophia indignam fecisti, qui cum scires, Graecos aliud nomen habere, quo dolorem significant,* λυπην: *aliud, quo laborem,* πόνον, *hoc tamen scripsisti, haec duo vno nomine ab illis appellari. Sin imprudens & insciens: non debuisti, cum Academicus esses, tam temerè, id quod nescires, affirmare. Sed nimirum patriam amasti, tuis fauisti, tuos Graecis anteponere voluisti. Veruntamen ita te amor patriae monere debuit, vt tamen sciens, neque tuis tam multa tribueres.*

25 Militia verò, nostram dico, non Spart. &c.) *hic locus ita restitutus erat in vno ex codicibus nostris manusc. alicuiúsne viri docti ingenio, & coniectura, an ex alio cod. manusc. emendatiore, affirmare non ausim. hoc vnum videor liquidò confirmare, vix quidquam posse ad huius loci emendationem aptiùs excogitari posse: si Marcus Tullius non ita scripsit.*

26 vt si vsus foret) *legendum fortasse est*, si vsus ferat. *nihil tamen mutandum arbitror.*

27 quid? ille cursus, clamor, &c.) *li. vet. habent.* cursus,

cursus, concursus, clamor, *&c. quos sequor.*

28 Quiesce igitur & vulnus oblig, *&c.*) *Adr. Turneb. Aduersariorum lib. 4. cap. 18. legit deinceps hoc modo*, Etiamsi Eurypylus non posset, posset AEsopus: *idque ex vno codice man. atque huius scripturæ sententiam explicat. nos in aliquot cod. Memmianis, & Huraltino hanc vulgatam reperimus*, Etiamsi Eurypylus posset, non posset AEsopus. *cuius hæc sententia est, etiam si Eurypylus posset tot verba facere, & percunctanti Patroclo singillatim respondere, vt vir fortis, & homo militaris: tamen AEsopus, qui eius partes agit, non posset. priorem tamen illam non improbamus.*

29 si satisfactum iis non sit, se velle decumb.) *sic restituit Adrian. Turnebus ex auctoritate cod. manusc. Ego autem olim, antequam vet. cod. ad manus meas peruenissent, conieceram legendum* nisi satis factum iis sit, *&c. quod idem valet. Et verò quoniam libris vet. de integro aditis & consultis, in vno tantum reperi negationis particulam, in duobus* ni satisfactum iis sit, *&c. in alijs* si satisfactum iis sit, *&c. vt in vulg. ego meam emendationem Turnebi coniectura veriorem esse puto.*

30 homo minimè malus) *profert hæc Carisius, in* minimè, *quod interpretatur* non, *sed mendosè, apud illum* primo, *impressum est pro* secundo.

31 Itera dum eadem ista mihi) *verba sunt M. Tullij, ex quodam poeta tamen mutuata, quasi Epicurum interrogantis, quæ sæpe item alibi à M. Tullio vsurpantur. Itaque non debet interesse spatium, neque scribi litera* A. *quasi verba sint eius qui quæstionem posuit. Et paulò post*, Summum, quo nihil, *&c. Epicuri responsio est.*

32 sed homo cautus, &c.] *Nonius Marcellus in voce* catus *legit hic* catus, *his verbis*, Catus, pro sapiente. *Cic. Tuscul. lib. 2.* Sed homo catus numquam terminat, *&c.*

33 quod quidem citiùs dixerim solum, quàm

summum

summum bonum.] *secutus sum, & olim, & nunc libr. vulg. fateor autem scripturam antiquam esse veriorem. manusc. autem omnes habent,* quod quidem citiùs dixerim solum, quàm non summum bonum. *Quid autem intersit inter has duas scripturas, paucis verbis expediam. vulgata hæc sententia est, sanè quàm facilis & acuta. Ita virtutem, & quidquid ab ea profectum sit, bonis omnibus antepono. vt eam ausim dicere solum bonum esse potiùs, quàm summum bonum. antiqua, hæc tãtum virtuti, & ei bono, quod ab ea profectum sit, tribuo, vt si quis esse summum bonum, aut dicat aliquod esse maius, aut superius, ausim dicere solum esse bonũ: hoc est, si quis mihi non concedat quod à virtute proficiscitur, id esse summum bonum: tantum abest, vt hoc æquo animo feram, vt potiùs contenderim esse solum bonũ.*

34 si se lamentis muliebriter, &c.] *profert hunc locum Carisius lib. I. in* muliebriter.

35 maximè est prouidendum, ne quid abiectè. &c.] *profert & hunc in* ignauè, *idem ille.*

36 è quibus eiici vocem & fundi videmus] *sic habent duo libri manusc. quos sequor. Ita enim loquuntur Latini, eijcere & mittere & fundere vocem: quod Græci dicunt ἀφιέναι φωνὴν. itaque legendum esse apud Lucretium, & M. Tullium in oratione pro M. Cælio ostendimus. In vulgatis mendosè legitur,* elici, *quod minùs probo.*

37 omnibus vngulis] *Quidam legi volunt* omnibus vnguiculis: *atque idem mihi semper visum est. nam* vngulæ *dicuntur de quadrupedibus.*

38 à dolore deductus est] *sic habent omnes lib. manusc. quos quidem viderim,* deductus est autem, *subintell. de sententia, seu de eo, quod didicerat,* deuictus est, *quod est in plerisque vulgatis suppositum est: ideóque reijciendum.*

39 non possunt eidem morb.] *sic habent omnes nostri libri vet.* eidem *autem, antiquè, pro* iidem, *positum est.*

si tanti

si tanti sint, vt ferendi non sint] *Sic legendum, non, vt in lib. vulg.* si tanti non sint, vt ferendi sint, *negatio scilicet loco suo mota fuerat, & in alienum translata.*

IN LIB. III. TVSC. QVAEST.

1 haud erat sanè quòd quisquam rationem ac doctr. &c.] *Sic habent omnes ferè lib. vulg. quibus consentiunt tres manuscr. Neque video, quare hæc lect. non sit multis modis potior illa, quæ reperitur etiam in quibusdam manuscr.* haud erat sanè quòd quisquam ratione & doctrina. *Hoc enim significat M. Tullius, si tales à natura facti essemus, vt eam ducem sequi possemus, futurum fuisse, vt doctrina aut institutione non egeremus. Solet autem hic scriptor sæpe hæc coniunctim ponere,* rationem ad doctrinam, viam & rationem, *pro ea, quam Græci μέθοδον appellant.*

2 deprauati,] *sic legendum, non, vt vulgò* deprauatis, *quamuis ita scriptum in quibusdam libris man. reperiatur, nam s, postremum adcreuit huic participio* deprauati, *ex particula sequentis initio.*

3 cùm verò parentibus redditi, demum magistris traditi sumus: tum, &c.] *hæc est vera & sincera scriptura, nunc tandem à nobis hac secunda editione restituta. nam vulgata lectio,* cùm verò parentibus redd. i. mag. *&c. vitiosa & praua est, cùm scriptor librarius* ex dum, *quod erat scriptum pro* demum, *fecisset,* id est. *Paucis pòst versibus libri quidam veteres habent, vbi nos edidimus,* vt nobis optimam naturam inuidisse vid. *&c.* optimè naturam, *&c. & vbi nos edidimus* quam vnam natura maximè inq. *illi ijdem,* quam vna natura, *&c. vtrumque mendosè: hoc quoque mendosè quod sequitur aliquanto longiùs, vbi nos edidimus,* & ægritudinem animi, quam appellarunt insaniam: *illi habent,* & ægrotum animum, quam appella. *quamuis Pet. Victorius harum trium lectionum*

duas

duas secutus sit in editione sua.

4 ea virtuti resonat, tanquam imago voci] *sic legendum, libris omnibus inuitis: neque me mouet Ad. Turnebi auctoritas aliter sentientis. quid enim absurdius dici potest, quàm* gloria virtuti resonat, tanquam imago gloriæ? *Quid si neque* gloriæ, *neque* voci *debeat adscribi? sed ita legi simpliciter?* tanquam imago. *suprà lib. I.* Virtutẽ, inquit, gloria, tanquam vmbra sequitur. *qui locus me admonet hic quoque legendum esse, sine vlla additione* tanquam imago, *nam quemadmodum in li. I. poterat & videbatur dicere debere* virtutem gloria sequitur, tanquam vmbra corpus: *quod tamen non fecit: sic hoc loco dixit simpliciter*, gloria virtuti resonat, tanquam imago. *cùm videatur dicere debuisse*, tanquam imago. *id est*, ἠχὼ voci. *Vnde igitur nata est vox* gloriæ, *post nomen* imago, *quærat aliquis. ex ora libri, seu ex nota ad oram libri adscripta ab homine parum acuto: ab alio autem longe minus acuto in contextum translata.*

5 appellarunt insaniam, &c.] *sic habent omnes nostri libri veteres: neque video, quamobrem quisquam hac scriptura offendi posset. Et tamen Adr. Turnebus vult legi* appellarunt insanaìn, &c. *à quo dissensio. Multis autem aliis argumentis refellere cùm illius opinionem possim, his duobus contentus ero. primum est, quòd sanitatis nomen opponit insaniæ. Sequitur enim deinceps*, propterea quòd in pert. an. sunt in corp. sanitas esse non possit. *Alterum est, simillima locutio infrà proxime.* Nec minùs illud acutè quòd animi affectum mẽtis car. nominauerunt amentiam. *en tibi, vt hic mens vacua tranquillitate & constantia, dicta est insania: ita in illo loco, mentis affectio lumine mentis carens, amentia est nominata.*

6 eos enim sanos intelligi necesse est, &c.] *non placet mihi nonnullorum librorum veterum scriptura. quam quidam amplectuntur, quamuis eam in vno*

ex nostris.

ex nostris repererim. est autem hac, eos enim sanos quoniam intelligi necesse est, *&c. Est enim implicata & inconcinna. praeterea particula* quoniam, *hic non satis apta, aut accommodato loco posita est, & lectoris cogitationem moratur ac turbat.*

6 stultitiam enim censuerunt, id est, inconst. sanitate vac. *&c.*] *ordo & sententia verborum est,* censuerunt stultitiam: id est, inconstantiam sanitate vacantem: posse tamen tueri mediocria officia, *&c. Quod autem quidam codices manusc. sic habent,* stultitiam enim censuerunt inconstantiam, id est, sanitate vacantem, *&c. ea verò scriptura ferri non potest: & se ipsa resilit, atque adeo iugulat.*

7 vt victum aliquando esse se fateatur.] *sic edidi, nostros libros veteres manuscr. secutus: quorum quidam sic planè habent,* vt victum siquando esse se fateatur. *Quis non videt, hoc* siquando, *esse depravatum, & ab errante librario scriptore pro,* aliquando *esse scriptum?* quandoque *porrò, nullo in manuscripto reperi, quod cuius certo argumento esse potest, non esse Ciceronis.*

8 nexae & coniugatae sunt] *Nonius legit,* & iugatae sunt: *& ita reponendum censeo, libris omnibus inuitis, quamquam non omnibus libris inuitis sic reponatur. nam sic in tribus scriptum reperi.*

9 sed te itemus, & lusisse putemur, *&c.*] *omnes ferè nostri libri veteres habent pro,* sed tentemus, *&c.* sed temerius iusisse putemur. *Ac* iusisse *quidem pro* lusisse, *scriptum, non me monet. est enim vsitatum mendum,* i. *pro* l. *& contra* l. *pro* i. *ab illis scriptum esse. sed, quid sibi velit hoc,* temerius, *quaero: à quo vulgatum* tentemus, *quod videtur incorruptum, tam longè absit. Quid si dicamus sic esse à Cicerone scriptum?* sed teneriùs lusisse putemur. teneriùs *autem, id est, delicatiùs, mollius, iocosius, puerilius,* τρυφερώτερον.

10 quod nec quidquam est in tali homine] *sic legendum*

legendum censeo. nec quidquam, *autem id est,* non quicquam, *seu,* non quidquam : nec, *pro* non, *vt suprà diximus : vel lege,* nequicquam : *vt* ne, *pro* non, *item intelligatur.*

11 nam cùm omnis perturbatio, miseria est, *&c.*] miseria est, *habent omnes libri vulgati: & bona pars manuscriptorum : & ita malim legi, quàm,* misera est. *& sic olim edi iusseram.*

12 Præterea ad Troiam cùm misi, *&c.*] *non est legendum,* Præterea tum, ad Troiam cùm misi, *&c. vt olim putaui, sunt enim trochaici. In proximo versu autem pro* Scibam, *libri veteres habent*, Sciebam: *quod non placet. ne hoc quidem dissimulabo, in libris veteribus scriptum esse*, ob defendendam Græciam : *vbi vulgati habent,* ad defendendam Græciam.

13 sed quæ dicant, videamus : quomodo neglig.] *vitiosam interpunctionem correxi : hoc tantum. quo facto hic locus planus factus est. dicebat paulò antè, se Epicuri sententiam suo more persequutum esse: quam Epicurei suo exprimunt:* sed quæ dicant, *inquit,* videamus : *quomodo dicant negligendum dolorem.*

14 extenuat, & diluit, *&c.*] *omnes ferè veteres codices habent*, extenuat, & deluit : *vnde quidam facere conantur,* extenuat, & delenit.

15 Nam reuocatio illa, *&c.*] *legendum videtur,* auocatio: *vt pagina superiore,* auocatione à cogitanda molestia, *&c.*

16 & hoc ille acrocholus, me audiente,] *locus hic variè scriptus est in libris manuscriptis, in aliis sic,* egriculus, *in aliis,* acroculus, *in aliis,* agricolus, *in aliis*, ecroculus. *quid multa? nihil sinceri. vulgata autem lectio*, Græculus, *planè mendosa est. Natum autem mendum est ex scriptorum librariorum inscientia, qui Græca nomina, quamuis interdum scripta essent literis Latinis, tamen ea deprauabant. Ego olim,* acrocholus, *edendum curaui. aut certè*

certè ne mentiar, ἀκρόχολος, Græcis literis P. Victorij coniecturam secutus. neque me mei facti ne nunc quidem pœnitet. Nam quod Adrianus Turnebus, mauult legi acriculus, nomine Latino, deminuto ab acer, vix audeo probare, quamuis multò minus ausim improbare. Nam hoc, acrocholus, maximè conuenit & seni Zenoni & Epicureorum ingenio: quos M. Tul. sæpe ait esse iracundos. Ex quo illud infrà, non longè admodum. Hi nimis iracundè agunt. Verumtamen nihil affirmo, & hanc totam controuersiam, integram relinquo. Rursum acriculus, mihi placet, quia vox Latina est: non est autem verisimile Ciceronem in hac re Græco nomine fuisse vsurum.

17 Habes formam, &c.] legendum fortasse est, habes formulam.

18 Nec verò ita dici potest, &c.] hæc non fuerunt separanda à superioribus. Sunt enim etiam verba Epicuri: vsque ad illa, atque hæc, &c.

19 nisi eam vim, qua afficiantur, &c.] sic restitui ex Nonio, qui ita legit in verbo ebullire. nam vulgò legitur viam, &c.

20 aliquid videamus & cibi] sic olim restitui ex Prisc. lib. 2. quam restitutionem postea nostri omnes veteres codices comprobarunt.

21 nisi sensus quasi titillarentur volupt.] sic est legendum, & hæc est vera & sincera scriptura. nam quod quidam libri veteres ex nostris habent, nisi sensus quasi sitit hilarentur voluptate, &c. quis non videt, eam scripturam esse corruptam, & hæc verba, quasi sitit hilarentur, si suo ordine, & suo situ syllabæ legantur, & si literæ ita vt debent iungantur, & disiungantur, efficere hanc nostram lectionem nisi sensus quasi titillarentur, &c. nam adspirationis nota addita, & l. detracta, non me mouent. omnino, vt semel dicam, sic legendum, ut semper edidi: & qui aliter iudicant, nihil sapiunt, nihil vident.

22 ratum habiturum, quod egerit] sic emendandum censeo, etiam libris omnibus inuitis: ita enim

loquuntur Latini, ratum habere, *non* actum habere.

23 id ferire vehementiùs] *sic emendauit olim Riuius, cui assentior. confirmat hanc lectionem similis locus aliquot post versibus*, ibi feriunt enim fortasse grauiùs.

24 non id efficiunt, vt ea, quæ accidant, maiora sint. videntur quia recentia sunt, non quia repent.] *Sic hunc locum emendaui partim coniectura ductus, partim librorum man. auctoritatem secutus: in quibus non sunt hæc, quæ reperiuntur in quibusdam vulgatis*, maiora videntur, *post illa* recentia sunt. *sententia hæc est, ista nec-opinata non efficiunt, vt maiora sint. videntur maiora, quia sunt recentia, non quia repentina. Turnebus post nostram priorem Ciceronis editionem, secutus aliquos libros antiquos, in quibus hæc verba iterata sunt*, maiora videntur, *ita conijcit legendum, eadem sententia, sed non ita concinnè*. non id efficiunt, vt ea, quæ accidant, maiora sint, quia recentia sunt, maiora videntur, non quia repentina. *nos breuiùs*. videntur, quia recentia sunt, non quia repent. *vox* maiora, *concinnius subintelligitur, quàm adscribitur*.

25 Cælo, atque terræ Medeaï miserias] *legendum*, Medeaï, *vt emendat Turnebus lib. Aduersariorum 19. non, vt vulgò*, Medeæ,

26 vt ferè nos omnia in Consol. vnam con.] *legendum fortasse est* in Consolationem nostram, *quamquam in his verbis* omnia, vnam, *videtur non inconcinna antithesis. Itaque nihil mutare ausim*.

27 in eo tenebatur curatio] *legendum puto* vertebatur curatio. *Quod si minus probabitur*: tentabatur, *quod reperitur in alijs libris manuscriptis tolerabilius mihi videtur, quam* tenebatur.

28 Mederi posse orationem, *&c.*] *sic hunc versum nunc restituimus. in* orationem, *fit συνίζησις*.

Nam

Nam olim sic edidimus, Orationem mederi iracundiæ. *fortasse non male: sed nimis longe ab antiq. script. Is autem, qui proxime sequitur, sic legendus*: Si quidem qui tempest. *&c. Nam olim opera male hoc*, Siquidem, *diuulsum a reliquo versu, separatim posuerant. videtur tamen legendum* admouet, *aut* qui *positum erit pro* quis.

29 Quamquam plenę disputationes delectationis sunt, *&c.*] *Cum vulgata lectio*, plane disputationis sunt, delectationis, *me sæpe offendisset, à qua non admodum discrepat antiqua: & quidam non indoctus, in libro suo impresso, quem commodatò mihi dederat, adscripsisset*, non delectationis: *putaueram hunc locum sic esse emendandum. sed fefellit me opinio. Nam emendandus vt & coniecit Turnebus*, quamquam plenæ disputationes delectationis sunt.

EIVSDEM IN LIB. IIII.

1 pręsentis autem mali, *&c.*] *atqui nónne patientia, seu tolerantia est? paulo antè libri vet. habent, à* ratione auersa cautio. *quomodo nunc edidi. nam olim vulg. secutus, edideram*, ratione aduersa cautio. *quam lectionem nunc minus probo.*

2 voluptati maleuolentia lætans, *&c.*] *Nonius legit*, maleuolentia lactans: *sed errat Nonius. describitur enim ea, quam Græci ἐπιχαιρεκακίαν appellant. suprà autem non longè pro*, sub metum autem subiecta sunt, *videtur legendum*, metui autem subiecta sunt, *&c. vt quæ sequuntur, eis respondeant*, voluptati maleuolentia, *&c.* libidini ira, *&c. alioqui videtur subiungere debuisse*, sub voluptatem maleuol. sub libidinem ira, *&c. nisi dicamus Ci. consuluisse aurium voluptati, & perspicuitati. nam hoc*, metui, *præterquam quod ambiguum est (potest enim infinitiui modi esse passiui, à verbo* metuor) *præterea facit orationem κακόφωνον, pro-*

præter i, literam in vltima syllaba. Ita suprà dixit, subi metum subiecta, *&c. inf.* voluptati subiecta, *&c. quamuis,* subiecta, *subintelligatur, non exprimatur.*

2 Distinguunt etiam illud,] *nonnulli libri veteres habent,* Distinguitur etiam illud, *&c. ego nihil muto.*

3 vt in hominum vniuersum genus]. *videtur legendum,* vt hominum vniuersi generis. *quo modo codex vetus vnus habet, & vt ita legatur postulat ratio. subintelligitur enim, & repetitur ἀπὸ κοινοῦ,* odium. *quemadmodum autem supra dixit,* odium mulierum, *sic debet hic dici,* odium vniuersi generis hominum.

4 qui procliues ad eas perturbationes, *&c.*] *verbum* sunt, *quod est in libris vulgatis, nullus in veteribus reperitur.*

5 & vt corporis est temperatio] *etiam hic conspirat & congruit ratio cum auctoritate veterum librorum, in quibus ita legitur, vt edendum curaui: nisi quòd deest aduerbium similitudinis* vt, *quod à librario omissum puto, propter copulæ,* &, *similitudinem.*

6 Est autem quædam animi sanitas.] *non celabo lectorem, me in plerisque libris veteribus scriptum reperisse.* Est autem quædam animi sanitas, quæ in insipientem etiam cadat, cùm curatione & perturbatione medicorum conturbatio mentis auf. *&c. quam scripturam quis non videt esse mendosam? & hoc,* perturbatione, *à scriptore librario errante scriptum esse, propter vocem* conturbatio, *quæ proximè sequitur. Quid si quis dicat, ex hac vitiata scriptura, sic esse reponendum?* Est autem quædam animi sanitas, quæ in insip. etiam cadat, cùm curatione medicorum, & purgatione, conturbatio mentis aufertur. *Sed Adrianus Turnebus nouam hic lectionem, & valde à vulgata, & ab antiqua discrepantem excogitat, quæ talis est,* Est autem quædam animi insanitas, quæ in sapien-

in sapientem etiam cadat, cùm curatione, *&c. vt vulgò.*

7 morbis enim manentibus vitia sublata esse possunt.] *sic legendum, non, vt est in libris vulgatis,* vitia sublata esse non possunt. *Quòd si codices veteres hanc emendationem non confirmarent, & sola ratio tamen satis confirmare debet. vel sic reponendum, vt adscriptum est ad oram contextus verborum Ciceronis, è regione huius loci.*

8 è scrupulosis cotibus] *legendum fortasse est,* è scruposis. *Lucret. libro quarto,* haud quadam ratio scruposa relicta est,

9 nata esset ægritudo noua: sed ea modica, *&c.] locus hic non videtur emendatus. quid si sic legamus?* nata esset ægritudo noua: nec ea modica: aut si et modica, magna tamẽ, *&c. quid si sic?* nata esset ægritudo noua: q, si esset illa modica, magna tamẽ, *&c, quid si sic?* nata esset ægritudo noua: quę vt esset modica, magna tamẽ, *&c.*

10 in procliue labuntur] *malim legi*, procliue labuntur, *detracta præpositione* in, *quemadmodum apud Lucretium libro secundo*, Et procursus item procliue volubilis exstat. *sic enim scriptum est in codicibus manuscr. nota melioris, vt admonui in commentar. Lucretiani, nonnulli libri habent,* in procliui, *mendosè.*

11 vitioso lentitudinis nomine appell.] *sic legendum, & ita habent omnes noštri libri veteres, & plerique vulgati. Nonium igitur non sequemur, qui legit* lenitudinis.

12 Quam gladium in stomacho, lura, *&c.] Turnebo assentior, qui* lura, *legendum putat: vt* lura, *hic os ventriculi, aut ventris pellem significet. nam libri omnes habent,* sura *mendosè.*

13 in perpetiendis rebus, *&c.] legendũ fortasse,* in perpetiendis laboribus: *& ita infrà, perferendorum laborum, vbi est* perferendarum rerum.

14 Quãuis licet insectemur istos] *sic habent om-*

nes libri man. sic plerique vulgati, & optima sententia est. & tamen nonnulli ausi sunt huc manus admouere, & ita mutare. Licet enim insectemur, *&c. Offendit eos scilicet hoc.* Quamuis licet. *& putarunt mendosum, cum mendo careat. nam,* Quamuis licet, *valet,* quantumuis licet.

15 quæ vel optimarum rerum] *quidam addi volunt verbum* sunt, *hoc modo,* quæ vel optimarum rerum sunt, vt ea sunt, *&c.*

16 Itaque bene adhibita ratio] *Turnebus legendum censet,* bene habita.

17 an omnium rerum tollenda omnino ægrit.] *sic prorsus est legendum, quamuis reclament plerique codices manuscripti, qui habent,* toleranda, *nam hoc,* toleranda, *ferri non potest, quamuis docti quidam in sua editione secuti sint. Omnino piget me hanc lectionem refellere: & alteram, quam secutus sum, habéntque multæ aliæ editiones, confirmare. locis enim innumerabilib. clamat Cicero, Stoicorum sententia, tollendam esse ægritudinem, non amputandas, aut circumcidendas esse animorum perturbationes: sed radicitus euellẽdas, & extrahendas. Postremò nemo Latinorum vnquam ita locutus est,* tolerare ægritudinem: *& qui hoc genus loquendi Latinum esse putant, se lingua Latina esse imperitos satis declarant, vt Florentinus ille, qui perpetuò dicit,* ipsum, *pro* eum : *quodam loco* , disputare longiùs, *pro* disputare diutiùs: *alibi,* vi extrinseca, *pro* vi externa: *alibi,* causam fuisse, vt *pro* causam fuisse, cur: *alio loco,* virtutes cunctas esse scientias, *pro* virtutes omneis esse scientias: *& alia innumerabilia, planè aut barbara, aut solœca : quæ colligere magnum opus esset. quæ pauca protuli, vt supercilium ponat, & se norit, neque alios ita, vt solet, præ se despiciat, sed se quoque hominem esse meminerit.*

18 vt etiam si nec mala sint illa, &c.] *legendum,* vt etiam & mala sint illa, quæ, *&c.* & bona, quæ, *&c. hæc enim M. Tullij sententia est, non solùm, si non sunt mala*

sint mala ea, quæ metum, ægritudinémque afferant: nec, si non sint bona, quæ cupiditatem, lætitiamque excitent, sed etiam si & illa verè mala sint, quæ aut metuamus futura, aut ægrè feramus præsentia, & quamuis illa verè bona sint, quæ aut concupiscamus absentia, aut insolenter ostentemus præsentia, vitiosam vtrobique esse animi commotionem.

19 humana omnia prementem] *quidā legendum putant,* omnia spernentem. *ego nihil mutandū censeo. significat. n. virum fortem & magnanimum, omnia seipso inferiora atque humiliora ducere oportere.*

20 Neque sors, *&c.*] *quidam libri veteres habent,* Neque fors, *quos non sequor. Nam* Fors, *Fortuna ipsa est, casuum & euentorum causa efficiens, nobis ignota.* sors *verò, & vel casus, & euentus ipse, vel quod à fortuna ipsa profectum est. Iam quod Euripides τύχη dixit,* sortem *aptè Cic. interpretatus est.* Fors *autem, hic ferri non poterat: & qui hoc amplectuntur, ostendant, se in lingua Latina esse hospites. versu sequenti, nostri libri manuscripti habent,* patiendo hæc ferat, *vnde facio,* patiendo hæc ferat.

21 hæc detrahendo opinio: atq; vt in] *in omnibus ferè libris veteribus ita scriptum reperi,* hæc detrahenda opinione conferrent: atque vt in malis, &c. *quod lectorem celatum hac editione nolui, siquid forte ex hac scriptura boni elici posse existimarit.*

22 excludit vt iniquam] *Adr. Turnebus ex cod. aliquo antiquo legit,* vt nequam.

23 vt meos malis miser Mandem natos.] *Ita iam pridem emendauimus: sic dixit autem hic poeta,* malis mandare, *pro malis, seu maxillis committere, & permittere: quod valet, deuoratum ire, seu maxillis cōminutum ire: vt Lucretius libro secundo.* Ne Saturnus eum malis mandaret adeptus.

24 quid est enim, quò non progr. ira? eodem quo furor.] *hunc locum sic emendaui, duabus vocibus in suum locum restitutis, & interpunctione mutata. ita enim legitur in libris vulgatis:* quid est

enim, quò non prog. eodem ira, quo furor.

25 priùs quàm esset, vltra, vlciscendi libido] *sic habent multæ editiones, in his Veneta Manutiana. & sic omnino legendum, reclamantibus libris manus. in quibus scriptum est*, vlla, *pro* vlta, *planè mendosè. Nam huius antiquæ scripturæ inepta & absurda sententia est. hoc enim significat, quomodo vlciscendi libido priùs finem haberet, quàm vlla esset libido nata? vult interdum vlciscendi libidinem prius finem habere, quàm vlla omnino extiterit. q est ἀδύνατον. nã quod non est, aut non fuit, esse desinere dici non potest. Hæc qui nõ videt, se nihil videre fateatur necesse est.*

26 cùm illa sibi vitia inesse, sed r.] *omnes ferè nostri lib. veteres habent*, cùm illa sibi signa, sed r. *sine verbo*, inesse, *& item multæ editiones, nisi quòd non nullæ ex ijs habent verbum* inesse, *de qua scriptura iudicet lector eruditus. Omnino, ne diutius dissimulẽ, puto esse suppositam, & ex glossæ natam. quamquam etiã hæc vulgata suspecta est. quomodo enim possunt vitia inesse in Socrate, si iam ratione deiectã sunt?*

27 potest videri alius alio natura, &c.] *hic pro*, vt, *quod erat deprauatum, feci* alio.

28 qui se ægritudini dediderunt] *nonnulli libri veteres habent*, dederunt. *alij*, dediderunt, *vt edidimus, & item alij ante nos.*

EIVSDEM IN LIB. V.

1 Quinctus hic dies, Brute,] *nostri libri veteres non habent vocem*, Quinctus.

2 & corporum doloribus congruenteis] *in verbo*, congruenteis, *mendum subesse suspicor. significat enim Cicero, naturam nobis dedisse animos & ex corporum doloribus dolorem contrahenteis, ac perferenteis, & ex suis, &c. quasi dixisset*, συναλγοῦντας, & συμπάσχοντας, *& vna cum corporibus dolenteis, sensumq́ corporis participanteis, &c. At vox*, congruenteis, *non videtur hanc sententiam, notionémq;ue*

némque exprimere. fortasse melius expressisset, si scriptum esset, corporum doloribus coegrenteis *seu* coægrescenteis : *vel* congrauescenteis, *vel* confungenteis *omnino aliud verbum hic desidero. Cum his autem Ciceronianis congruunt illa Lucretiana li.* 3. Præter enim quàm quòd morbis cum corporis ægrit. Aduenit id, quod eam de rebus sæpe futuris Macerat, inque metu mali habet, curisque fatigat.

3 Sed in hoc me ipse castigo] *nonnulli libri veteres habent,* Sed hoc me ipse castigo, *&c. Nonius in verbo* castigo, *legit,* Sed hoc in me ipse castigo: *in quo non sum eum secutus. Quod autem idem paulò pòst,* mollitia, *legit, non, vt habent omnes libri,* mollitie, *in eo sum eum secutus.*

4 studiúmque nos compulisset] *sic habent libri manuscripti, & sic legendum, non, vt est in vulgatis,* contulisset.

5 est autem vnus dies bene, *&c.*] *concinna & venusta antithesis. Vnus dies, inquit, actus ex philosophiæ præceptis, pluris est, quam immortalitas peccans: immortalitatem vni diei: ex præceptis philosophiæ actum, peccanti opposuit. Quod autem olim editum est,* pænè toti immortalitati, *pro* peccanti immortalitati, *nobis imprudentibus & inuitis factum est: cùm is, qui editioni illi præerat, coniecturam illam cuiusdam amici mei, tanquam mihi probatam (quam delere oblitus eram) pro vera lectione, me inconsulto, secutus esset.*

6 quæ cùm diuinarum, humanarumq; rerum, *&c.*] *sic iam olim edi iusseram: in quo mihi obtemperatum est, nisi quòd particula* tum, *ante,* cuiusque rei, *&c. non fuit deleta. nam ex antiqua scriptura, quæ non habet illud* tum, *ante verba illa, quæ dixi,* cuiusq; rei. *facilè animaduerteram, vel imprudentem: atque errantem scriptorem, vel prudentem, & plus nimio sibi fidentem, harum particularum* cùm, tum, *ordinem perturbasse, eásque non suis locis collo-*

casse: sed cùm deberet ita scribere, quę cùm diuinarum, humanarumque rerum, *&c. scripsisse*, quæ diuinarum, *&c. deinde, cùm scribere deberet*, tum initiorum, causarumq; cuiusque rei cognitione, *&c. scripsisse*, tum initiorum, causarúmque, tum cuiusque rei cognitione, *&c.*

8 item nos quasi in mercatus quandam celebritatem] *sic legit Nonius: cuius auctoritatem secutus, sic edendum curaui. Nam libri manuscript. & vulgati habent*, in mercatus quadam celebritate, *mendosè.*

9 quóve recederent.] *quidam legendum putant*, reciderant.

10 nisi maginibus potiùs vti] *sic legendum, non, vt in libris vulgatis*, imaginibus.

11 alterum dici non potest, quin ij, qui, *&c.*] *videtur hic mendum subesse. Námque hoc sentit Cicero. Alterum negari non potest, quin ij, qui nihil metuant, &c. beati sint, &c. Quare vel sic legendum videtur*, alterum negari non potest, quin, *&c. vel sic*. alterum non dici non potest, quin ij, *&c. quomodo olim edidimus.*

12 & cum Aristo nuper, *&c.*] *sic legendum censet Leon. Malaspina in emendationibus in lib. 6. epist. ad Att. cui assentior. fuit enim Aristus Antiochi frater. Itaque paulò antè eadem ratione legendum arbitror*, Sed Brutus tuus auctore Aristo & Antiocho, *&c.*

13 exploratáque spe contineri] *legendum fortasse*, exploratáque eius spes, *&c.*

14 ad quæ etiã plura possunt accedere] *sic emendaui, certißima coniectura ductus. Nam vulgata lectio, à qua non discrepat antiqua*, atque etiam quæ plura possunt accedere, *vitiosa est.*

15 aduena quidam, & ignobilis, *&c.*] *profert hunc locum Nonius in voce*, opifex.

16 Quid igitur eiusmodi istorum est?] *i. quid igitur bonorum istorum, nempe corporis, & fortunæ*

stabile

stabile est? Hæc adscripsi, propterea quod quidam nuper hunc locum non intelligens, putabat esse mendosum, & emendationis indigere. In manuscriptis autem codicibus hoc tantum dissimilitudinis reperi; quod illi ferè omnes habent pro, Quid igitur, *&c.* Quid ergo, *&c.*

17 quo vita beata complectitur,] *nostri omnes libri manuscripti habent*, quo beata vita complectitur, *&c. quod reijcere non potui, quamuis vulgata,* quod vita beata complectatur, *sit probabilis. Nam omnino hac antiqua est tutior. adde quod non solum hoc verbum deponens, sed alia multa eiusdem generis vsurpabant veteres παθητικῶς, quod alibi ostendimus non semel. Sic autem participium huius verbi, παθητικῶς, vsurpauit in oratione pro Roscio Amerino, ibi,* quo vno maleficio scelera omnia complexa esse videantur.

18 An dubitas, quin, *&c.*] *hic est ἀνακόλουθον. Nam hæc particula,* quin, *non habet cum quo cohæreat, aut cui adiungatur. Posteaquam enim multa interposuit, mutat loquendi formam, & subiungit,* dubitabísne eum miserum dicere? *eum, nisi voluisset memoriæ lectoris subuenire, liceret ei, seruato eodem orationis tenore, subiungere,* is miser dicendus sit? *hic erat enim orationis cursus, & tenor,* An dubitas, quin is, qui bonis corporis ornatus sit, si is vitiosus sit, miser dicendus sit? *sed, vt dixi, propter longam interpositionem, vt lectoris memoriæ consuleret: quem credibile erat oblitum esse verbi illius, atque adeo totius orationis superioris.* An dubitas, quin præstans valetudine, *&c. subiunxit,* dubitabísne eum miserum dicere? *quasi totum illud non fuerit in oratione positum. Quod genus & Ciceroni, & aliis scriptoribus est vsitatum.*

19 Similémne putas C. Lælij *&c.*] *hic iterum est ἀνακόλουθον. cum enim instituisset ita loqui,* Similémne putas C. Lælij vnum consulatum fuisse,

atque

atque Cinnæ quatuor? *cùm ita, inquam, loquuturus videtur, multis de sapientis repulsa interpositis, mutauit locutionis formam, & de integro, quasi nihil de vno C. Lælij consulatu loquutus est, ita orsus est.* Sed tamen vtrùm malles te, si potestas esset, *&c.*

20 Quamquam his quidem tyrannus ipse indicauit, *&c.*] *sic legendum, vt & antea edidi, & vt habent pleræque editiones,* ipse indicauit, *non,* ipse iudicauit, *quamuis nonnulli codices manuscripti ita habeant. Nam sententia, & ratio hanc scripturam refellunt. Hoc enim significat Cicero, Dionysium, Damocle collocato in aureo lecto, & iussis illis formosis pueris ad mensam conquisitissimis epulis exstructam stare, eiq; ministrare, &c. hoc pacto indicasse, quam miser esset. plus est autem* indicare, *quam* iudicare. *nam omnes ferè tyranni iudicant, & intelligunt se esse miseros, suorumq; malorum, ac suarum miseriarum ipsi sibi testes, & conscij sunt. sed hæc non indicant vulgò, quin, quantum possunt, sua mala alios celant, vultuq; & fronte, & specie fortunatos se, ac beatos esse præ se ferunt. hic igitur tyrannus non solùm se miserum esse iudicauit, sed id facto illo ceteris declarauit, atque indicauit. Præterea,* iudicauit quàm esset beatus, *non conuenit ita loqui. dixisset enim potius,* iudicauit se non esse beatum. indicauit quàm esset beatus, *autem & Latinis vsitatum est loquendi genus, & bellam habet ironiam. Postremò, verba illa, quæ infrà posita sunt, ibi:* Satísne videtur declarasse Dionysius, nihil esse ei beatum, cui semper aliquis terror impendeat? *satis magno argumento sunt, hic legendum esse,* indicauit.

21 morti destinatam] *sic habent nonnulli libri veteres, alij,* mortis, *vt vulgati.*

22 cùm prudentia vtilitatem ciuium cernat] *verbum,* contineri, *quod foris huc irruerat, delendum curaui. nam primùm non reperitur in vno codice*

codice manuscripto, deinde sententia ipsa respuit. Hoc enim sentit Cicero, sapientem etiam in republica administratione, vtilitatem virtutis declaraturum: prudentia enim fretus, cernet vtilitatem ciuium: iustitia instructus, nihil in suum domum ex publica vtilitate deriuabit, &c. Sic igitur hic locus emendandus, verbi, contineri, *adiectione corruptus. quod vnde manarit, excogitare non possum: nisi forte ex eo, quod cum semidoctus aliquis, putans quippiam deesse, hoc verbum è regione huius loci adscripsisset, aut etiam in contextum innexisset: hoc secuti sunt postea scriptores omnes. Sed nihil deest: hæc enim sententia est, vt dixi: Quid viro tali, qualem paulo ante descripsimus, si ad rempublicam administrandam se contulerit, præstantius esse queat? qui prudentia fretus, cernat ciuium vtilitatem: iustitia, nihil alienum in suam vtilitatem conuertat, nihilq; in se transferat: temperantia, nullius pudicitiam violet: & item de ceteris. Quis non videt, hunc infinitiuum,* contineri, *hic esse superuacaneum, atque inane, neque esse Ciceronis?*

23 ea qui adeptus sit, cur eum, &c.] *particulam,* vt, *positam ante,* ea qui adeptus sit, *deleui, vt inanem, & sententiæ obstantem, natam scilicet ex vltima syllaba verbi proximè antecedentis,* contingant, *cum scriptor librarius ita scripsisset,* contingant nt, *vnde factum postea,* vt.

24 quàm ibim, aut aspidem] *legendum fortasse est,* quàm ibim, aut apim. *Erat autem apis, bos, Ægyptiorum Deus: quamquam nihil mutandum censeo: nam etiam aspidem colebant Ægyptij.*

25 quod quidem Carneadem] *videtur legendum,* hoc quidem Carneadem, *&c. paulò post,* nos autem illud cum pace agemus.

26 nostrates Philosophi facere non potuerunt?] *sic legendum est:* facere non poterunt? *inquam, & ita habent omnes ferè libri veteres, quos vidi: itaq; edi iusseram: non nego tamen, deleto verbo,*

facere,

facere, *lectionem eam, quam mauult Manutius, ferri non posse. Hoc dico, alteram esse & antiquiorem, & meliorem.*

27 munera autem ista, quibus deliciaris] *vel sic legendum,* quibus delicatus es : *vel,* quibus deliciatus es. *sic enim Gracè scriptum est,* δῶρα δὲ, οἷς ἐντρυφᾶτε, *munera autem, quibus deliciamini, seu deliciati estis. & paulò ante legendum,* pulmentum fames, *non* pulpamentum. *Horatius Satyr.* 2. *lib.* 2. tu pulmentaria quære Sudando. *& epist.* 2. *ad Loll. lib.* 1. Cenes vt pariter pulmenta laboribus emta.

28 neque necessitatem modò] *videtur legendum,* neque non necessitatem modò, *&c. seu,* neque modò non necessitatem, *&c.*

29 cùm exspectationi speratarum, perceptarum memoria, *&c.*] *nihil vitij videtur in hac scriptura inesse, sed antiqua suspicionem vitij mihi commouet: quæ talis est,* cùm expectatio speratarum, perceptarum memoria iung. *&c. ex hac enim suspicatus sum aliquando, scriptum esse à Cicerone,* cum exspectatio speratarum, perceptarum memoriæ iungeretur, *&c. seu,* cum perceptarum memoria iungitur.

30 vt quidquid obiectum est] vt quidquid, *id est,* vt quidque, *quemadmodum alibi docuimus.*

31 tum suauitate præstantia?] *videtur legendum,* suauitate præstanti?

32 tabulis, ludis] *quidam legi volunt,* tabulis pictis, *deleta voce,* ludis, *à quibus dissentio.*

33 At enim non erit sine ignominia. Ignom.] *nihil, meo quidem iudicio, melius hic excogitari potest, quàm quod Manutio venit in mentem: qui, cùm in omnibus libris & vulgatis, & manuscriptis ita legatur,* At enim non sine ignominia afficere poterit sapientem? *sic coniecit esse reponendum,* At enim non erit sine ignominia, Ignominia afficere poterit sapientem?

Ignominia

34 Ignominia afficere poterit ſapientem?] *docti quidam legi volunt*, attingere poterit ſapientem?

35 ſi liceat quod quibuſdam Græcis quotidie] *ſi liceat mendicare, quod Graci dicunt, προσαιτεῖν.*

36 toto ſe animo dediđiſſent:] *libri quinque veteres, in his Muraltinus, & Danielis, habent*, dediſſent: *quod magis probo.*

37 & quæ vellet attingere] *quidam legi volunt*, & quæ vellet adſpicere. *ego nihil muto.*

DIONYSII LAMBINI ANNOTATIONES IN LIBRVM I. DE Natura Deorum.

1 vt magno argumento eſſe debeat, cauſam, &c.] *Hunc locum docti aliquot viri putant partim mutilum, ac lacerum, partim corruptum. Ego ſuum cuique iudicium liberum, vt par eſt, relinquam. ſed non dubitabo profiteri, mihi videri integrum eſſe, & explicari poſſe. Hoc idem enim dicit, opinor, Cicero, quod Ariſtoteles lib. 1.* τῶν μετὰ τὰ φυσικά*, cap. 2.* Ὥστ' εἴπερ διὰ τὸ φεύγειν τὴν ἄγνοιαν ἐφιλοσόφησαν, φανερὸν ὅτι διὰ τὸ εἰδέναι, τὸ ἐπίστασθαι ἐδίωκον, καὶ οὐ χρήσεώς τινος ἕνεκα. *id eſt, Itaque ſi propterea quod fugerent inſcientiam, philoſophati ſunt: perſpicuum eſt, eos eò vt ſcirent, ſcientiam perſequutos eſſe, non vtilitatis alicuius gratia. Illa Ariſtoteles. Hæc Cicero, Cauſa, id eſt, principium philoſophiæ, eſt ſcientia, id eſt, homines ingenio excellentes, ſcientiæ cauſa philoſophati ſunt, hoc eſt, ſcientia, vt finis, cuius gratia quærere cœperunt naturam rerum, impulit eos, vt philoſopharentur. Ita ſcientia & principium, & finis eſt philoſophiæ. finis, quia eius cauſa philoſophati ſunt homines: principium, quia impulit, & commouit eos ad philoſophandum.*

2 Quid eſt enim temeritate turpius?] *vel hoc modo*

modo legendum, quomodo coniecit & Manutius: Quin enim temeritate fœdius? *vel,* Quid enim temeritate turpius? *quantumuis licet reclament codices, quos vidi, omnes: neque hæc scriptura ferri vllo modo potest, quidquid comminiscantur, & proferant studiosi antiquitatis homines, ipseq; adeò Turnebus. Nam (vt idem alibi fatetur) omni antiquitatis situ, carie, & putrore potentior est ratio, & veritas. Fuit porrò facilius deprauare;* turpius, *in* fortius, *quàm,* fœdius, *in* fortius. *Nam exempli gratia, ex* turpius, *factum est primum,* torpius, o, *pro* u, *deinde ex* turpius, tortius, t, *pro* p, *hinc* fortius. *Meam autem emendationem confirmat simillimus locus in primo libro de Diuinat. ferè in principio, ibi,* Nam cùm omnibus in rebus temeritas in assentiendo, errorque turpis est, tum in eo loco maximè, *&c. Quod autem ἀλαζὼν quidam, quem nominare nec volo, nec possum,* fortis *nomen sic hoc loco accipi dicit, vt apud M. Tullium pro Quinctio, ibi,* Dolabella, vt homines nobiles solent, *&c.* iniuriam facere fortissimè perseuerat, *&c. ne ille valdè fallitur. nam apud M. Tullium,* fortissimè perseuerat, *positum est pro constantissimè, & acerrimè perseuerat. Noluit enim M. Tullius vti vocabulo duriore, aut grauiore, propter personæ dignitatem. Iam,* fortem, *sæpe vsurpari pro eo, qui in sententia manet, & à suscepta causa non desistit, sed eam ad extremum tuetur, ac defendit, constat. sic Horatius epist. 15. lib. 1. dixit, Res paternas, & maternas fortiter absumtas, versus adscribam,*
Menius vt rebus maternis, atque paternis Fortiter absumtis, vrbanus cœpit haberi, Scurra vagus, *&c. vbi docuimus in commentariis,* fortiter, *ab Horatio esse positum translate pro strenuè, impigrè, animose, &c.*

3 tanta sunt in varietate, ac dissensione constituti, vt &c.] *Cui erudito, & in Ciceronianis scriptis diligenter versato non videtur hoc loquendi genus insolens?*

insolens? tanta sunt in varietate, ac dissensione constituti. *nónne hoc participium*, constituti, *manus alienas olet? nónne credibilius est, ita à Cicerone scriptum esse?* tanta sunt in varietate, ac dissensione, vt *&c. Omnino sic mihi persuasi. quare, me auctore, deleatur vox*, constituti, *vt aduentitia.*

4 Quòd verò maximè rem, causamque continet] *vulgatam lectionem, quia ferri non potest, reieci, Manutijq; coniecturam, præsertim a codicibus antiquis adiutam, & confirmatam, aliqua ex parte approbaui: nempe quatenùs tulit veterum librorum autoritas: in quibus primùm post* continet, *partim non reperitur verbum substantiuum*, est, *partim reperitur: deinde ante*, omni curatione, *&c. ab omnibus abest particula*, an, *quæ corrumpit sententiam. nam*, nihil agere, nihil moliri, omni curatione, & administratione rerum vacare, *re vnum sunt: at particula*, an, *disiungit diuersa. postremò à nonnullis ita legitur*: in primisque magna est dissensio: *& multa alia vel comparent, vel non in libris illis, quæ fidem faciant, sic esse legendum.* Quod verò maximè rem, causamque continet, est, vtrùm nihil agant, nihil moliantur, omni curatione, & administratione rerum vacent, an contrà ab his & à principio omnia facta, & constituta sint, & ad infinitum tempus regantur: in primisque de eo magna dissensio est, *seu, vt mauult Manutius*, magna de eo quæstio est: quæ nisi dijudicatur, *&c. Omnino*, dissensio, *mihi magis probatur, quam*, quæstio, *propter verbum*, dijudicatur. *Dicunt enim Latini, dijudicare litem, controuersiam, dissensionem, & similia, non, quæstionem.*

5 qui minimè insectantur, repellendi] *legendum est fortasse*, refellendi. *Verumtamen nihil mutandum censeo sine librorum veterum auctoritate. nam*, repellendi, *aptè respondet illi*, insectantur.

6 re concinere vid.] *sic nunc edidi, libros veteres, qui omnes ad vnum sic habent, duces sequutus. Sic autem sæpe & alibi loquitur. exempli causa, lib. 4. de finibus*, quid attinuit cum iis, quibuscum re concinebat, verbis discrepare?

7 vnde verò ortæ illæ quinque.] *hic locus quibusdam non videtur à mendo esse vacuus. Nam Plato in Timæo ex materia indiuidua, & diuidua, & ex tertio materiæ genere, quod esset eiusdem naturæ, & quod alterius, & ex proportionibus duplis, sesquialteris, triplis, octuplis, &c. animum vult esse procreatum. Iam nihil attinet Democriti, aut Epicuri hac de re sententiam huc inculcare. Perspicuè enim Velleius Platonem hic oppugnat. Quòd si cum Epicuro luctaretur, quod non facit: &, si qualitates illas significaret, ex quibus sensus, & animus gignitur: quatuor duntaxat numerantur à Lucretio, neque plures ab Epicuro ponuntur. Sic autem Lucretius lib. 3.* Tenuis enim quædam moribundos deserit aura, Mista vapore: vapor porrò trahit aëra secum: Nec calor est quisquam, qui non sit mistus & aër. Rara quod eius enim, *&c. sequitur*, Iam triplex animi est igitur natura reperta. Nec tamen hæc sat sunt ad sensum cuncta creandum. Nil horum quoniam recipit mens posse creare Sensiferos motus, quædam quæ mente volutent. Quarta quoque hic igitur quædam natura necesse est Attribuatur, ea est omnino nominis expers. Qua neque mobilius quidquam, neque tenuius exstat, *&c. Præterea, cùm qualitates illas significet, ex quibus efficitur animus, non aliud quidquam, vt apparet ex his verbis, aptè cadentes ad animum efficiendum, pariendosq; sensus: videtur vel delendum hoc totum,* ex quibus reliquæ formantur; *vel quid hic M. Tullius sentiat, amplius considerandum.*

8 Omnem totius operis designationem] *sic legendum, & ita habent libri veteres, non,* omnem totius

totius orbis designationem.

9 nullo modo viderunt animi, &c.] *mendosè hic operæ inculcarunt olim negationis particulam,* non, *ante verbum,* viderunt, *errantes ex coniectura mea ad oram libri adscripta, quæ talis fuit:* nullo modo viderunt animi naturam, non intelligentes, in quam figuram, *&c. Nam participium,* intelligentes, *sine negationis particula,* non, *ferri non potest. Malim tamen sic legi,* nullo modo animi naturam intelligentes, non viderunt, in quam figuram cadere posset. *vel sic,* nullo modo viderunt animi naturam, non intelligentes, in quam figuram cadere posset. *vel sic,* non viderunt animi naturam nullo modo in eam figuram cadere posse, *vt deleatur verbum,* intelligentes, *quod est tamen in omnibus libris.*

10 cur mentem aquæ, cur aquam menti, &c.] *hunc locum partim coniectura ductus, partim antiquæ scripturæ vestigia sequutus, emendaui. Nam libri vulgati sic habent,* cur aquæ adiunxit, si ipsa mens constare potest vacans corpore? *quam scripturam quis non videt esse mutilam?*

11 & eos, quos maiorum institutis accepimus.] *leue est, quod dicturus sum: sed tamen, quidquid est, lectorem non celabo. tres libri veteres, vno consensu, habent hoc loco,* & eos, quos malorum institutis accepimus. *quod eò adscripsi, vt meminerit lector, scriptores illos librarios indoctos, sæpe scripsisse,* i, *pro* l, *& contrà,* l, *pro* i.

12 à magistro Platone non dissentiens] *sequutus sum Manutij coniecturam, meo iudicio, rectam, & certam.*

13 Quæso, quid absurdius, quàm] *sic videtur legendum, non, vt est in libris vulgatis:* Quo quid absurdius, *&c.*

14 sed etiam sic tractat, vt manu ducat, docet, *&c.] sic restituit hunc locum Adrianus Turnebus, uir omni doctrinæ genere præstantissimus: quamquam*

hæc editio nonnihil ab eius coniectura discrepat. ille enim verbum, docet, omittit: nos ex, doceat, fecimus, docet. quod item Ioanni Passeratio venit in mentem. Sic autem legendum esse, vt & olim, & nunc edidimus, ratio ipsa clamat. hæc enim sententia est, Epicurus, qui res ita tractat, quasi manu ducat, docet, &c. Cùm autem sic iam olim ediderim, tamen nebulo ille ausus est ementiri me retinuisse, doceat, & addidisse, docet: hoc est, sic edidisse, vt manu doceat, docet, &c. cùm ita ediderim, vt manu ducat, docet, &c. quomodo & nunc sine vlla dissimilitudine edidi.

15 & ad nos affluat] sic emendaui ex simili loco, qui est infrà, paucis pòst paginis, ibi, cumque ex ipso imagines semper ad nos affluant. Sic autem omnino legendum est, neque cuiquam dubitandi locus relictus est. nam Epicurus dicebat, nos & videre, & cogitare per imagines, & accursu imaginum ad nos, hoc est, ad oculos, & ad mentem.

16 quid dicit, quod non modò] vel legendum, quid dixit: vel paulò pòst, dignum sit.

17 hinc, quodcumq; in solum venit, &c.] quidam legendum putant, quicquid in solem venit, &c.

18 quæ primùm nullæ sunt. nihil enim est minimum, &c.] hic locus non erat integer, prætermissa enim fuerant nonnulla à scriptore librario, quæ sic restitui, Quæ primùm nullæ sunt. nihil enim minimum deinde non est inane. nihil enim est, quod vacet corpore, &c. ita hoc totum, nihil est enim minimum, deinde, non est inane, desiderabatur, quo detracto, sententia huius loci est inexplicabilis, atque obscura.

19 Quid enim mereas, vt Epic. &c.] id est, quam mercedem, aut quod pretium tibi persolui velis, vt Epicurus esse desinas? quæ merces, aut quod præmium te adducere possit, vt ab Epicurea secta descisças? Sic sæpe alibi loquitur M. Tullius. Sed de hoc genere loquendi nos plura in commentariis Plautinis.

id natum

20 id natum aliquando sic necesse est.] *sic omnino legendum est. nam nisi hæ duæ voces* necesse est, *addantur, mutila & lacera oratio est, quod quibus aliter videtur, non solum hospites in lingua Latina sint, verùm etiam iudicio careant, necesse est. hoc dico, si tueamur hanc scripturam vsu receptam,* & *quæ in omnibus codicibus reperitur,* id aliquando natum sit. *Nam si eam immutare vellemus, & ita legere,* id aliquando natum est, *fateor his duabus vocibus adiectu opus non fore.*

21 Quod & non prædicanti, tamen facilè equidem, *&c.*] *sic est legendum, & ita olim edidi, sequutus non tam Manutij auctoritatem, quam tamen plurimi facio, præsertim testimonio scripturæ veteris adiutam, quàm treis libros manuscriptos, quibus olim vsus sum, quósque, tanquam mihi diffidens, denuò hodie consului. Accedit ratio, quæ mihi libris omnibus pluris est.*

22 natantibus inuehens beluis] *putaui aliquando aliquid hoc loco subesse mendi in participio* inuehens, *& legendum vel* natantibus inuectus beluis, *&c. vel,* natantibus insidens beluis, *&c. Sed librorum omnium veterum consensus extorsit mihi, vt nihil mutandum existimem. Sic Cornelius Nepos in Timotheo,* Idem classi præfectus circumuehens Peloponnesum, Laconicam populatus, classem eorum fugauit.

23 Huic! pulchrior deo?] *assensus Manutio, qui ex* huic, *coniecit legendum,* hui! *non celabo lectorem in nostris libris manuscr. scriptum esse, ordine conuerso.* deo pulchrior?

24 omnia sigilla veneranteis] *sic restituit Manutius, cùm antea legeretur,* omnia sigilla numeranteis, *ineptè.*

25 quod ille inscientia planè loquendi] *sic legendum, vel libris omnibus inuitis. nam* inscitia, *idem valet, quod stultitia; vt testatur Festus. Hic autem Cicero significat Epicurum ignoratione, seu*

inscientia plane loquendi, ambigue locutum esse.

26 argumento sententiam conclusisti.] *in libris manu scriptis hoc dissimilitudinis à vulgatis reperi, quod habent partim* arguméta, *partim* argument. *cum litura, aut lacuna post literam* t. *hinc conieci legendum* argumento. *Manutius legit,* argumentis. *suprà autem non longè eiusdem coniecturam secutus sum, vbi pro* quæ funditus, *&c. ille reponit,* quem funditus, *&c.*

27 Cor, pulmones, iecur, cetera, quæ, *&c.*] *sic antea vulgò legebatur,* Cor, pulmones, iecur, ceteraque, detracta vtilitate, quid habent venustatis? *qua in lectione nihil erat vitij, præter vitiosam interpunctionem, & copulationem* que, *pro qua debebat scribi relatiuum* quæ.

28 scito quidem illa, *&c.*] *sequutus sum P. Victorij sententiam: qua nihil discrepat ab antiqua scriptura. sic enim habent nostri libri veteres. docet autem ille lib. Variarum lectionum 24. capit. 18. esse hic* ἀποσιώπησιν *bonis scriptoribus vsitatam. Quòd si nulla hic esset reticentia, sed integra, & libera locutio: hic esset quasi orationis tenor, & cursus.* scito illa quidem sermone Attico: sed tamen meretricula quod indignum est. *sequitur acclamatio, seu epiphonema,* tantum Epicuri hortus habuit licentiæ.

29 totis voluminibus conciderit] *quidam legi malunt* consciderit, *à verbo conscindo.*

30 Chesippum voc.] *à verbo* χέζειν, *quod est (sit honos auribus) cacare.*

31 galeatæ Mineruæ] *etiam in nummis argenteis, & aureis, galeatam Mineruam exprimebant veteres. qualeis nummos duos vidi apud Erricum Memmium, V.C. Cl. Teueninum, hominem antiquitatis R. peritiss. quos quia commemoraui, & descripsi in commentarijs in Cornel. Nepotem, in Alcibiade, ego hic de ijs plura non scribam.*

32 Ibes maximam p.] *libri veteres habent,* velut ibes maximam p. *qua scriptura cur reijcienda sit,* non

non video.

33 superior aëri, ignibus altissima ora redd.] sic omnino legendum est, & ita olim edideram. ita denique multis antè annis in meo codice emendaram: quod idem & Manutio venit in mentem. Nam vulgata lectio superior aër, ferri non potest. nihilo magis illa, quam tamen Manutius non improbat superior aërem, vt subintelligatur, inquit ille, seu potius vt repetatur ἀπὸ κοινοῦ locum teneat. non potest enim illud locum teneat, subintelligi, quia interpositum est, hanc inundet aqua.

34 de M. Octauio deferentem sitellam] quidam hic cistellam, legi volunt, vt lib. 1. ad Herennium: aut illic quoque legendum sitellam, quod malo.

35 non modò hominibus non consulant] sic emendauit hunc locum Manutius, qui antea ita legebatur, homines non colant.

36 nutare videtur.] olim hic operæ natare, impresserant, cùm nutare, vt est in libris vulgatis omnibus, excudi iussissem: tantùmmodò quorumdam coniecturam adscripsissem natare. Natare autem videtur, si cui fortè placeat, id est, non satis sibi constare, neque certus & firmus esse videtur, translatione ducta à natantibus, qui cùm in elemento molli & cedente moueantur, stabiles esse non possunt. sic Horat. Sat. 7. lib. 2. pars multa natat, modò recta capessens, Interdum vitiis obnoxia. vbi errant, qui natat, interpretantur ἐπιπολάζει, i. frequens est, apparet, quo fit vt probabilis sit illorum coniectura. Omnino nutare malim, quàm natare.

37 cùm in imbecillitate gratif.] sic restitui, parua mutatione facta. Nam ex imbecillitatem, quod erat corruptum, feci in imbecillitate, quod perspicuè verum & rectum est. quod si cui dubium est, argumento erit huius libri versiculus vltimus, qui ita habet, quoniam, vt dicitis, omnis in imbecillitate est & gratia, & caritas.

EIVSDEM IN LIB. II.

adſpice hoc Sublime candens] *ſi ſcripti fuerunt hoc loco verſus iambei ab Ennio. ſic debuerunt hæc edi,* adſpice hoc Sublime candens, quem inuocant omneis,*&c. vt* adſpice hoc, *pertinet ad verſum ſuperiorem,ſitq; eius pars poſtrema.* Sublimè candens:*&c.verſus erit integer ſenarius.Sed credibilius eſt ſcriptos fuiſſe trochaicos. Quare nihil mutandum cenſeo.*

2 quemuis aut non hebetem,aut impium] *ſic habent omnes libri, quos quidem viderim, quorum verborum hæc mihi ſententia eſſe videtur.Nemo eſt, modò non ſit hebes, qui cùm deorum præſentiam in tot rebus cognouerit,non cogatur fateri deos eſſe, aut ſi neget,cùm ſit non hebes,non ſit impius.hæc videtur eſſe horum verborum ſententia.Sed quidam malunt ſic legi:*quemuis aut non hebetem, aut non impium,*&c. eadem ſententia. ego nihil muto,cùm ſic, vt edidi,habeant libri veteres.*

3 C. Flaminium Cœlius,*&c.*] *ſic legendum, non* C.Flamininum:*quamuis ita olim editum ſit in prima editione.id enim factum eſſe me imprudente, atque adeò inuito, declarat quod hoc operarum peccatum relatum eſt inter errata. Quis enim neſcit Flamininos eſſe Patritios, & Quinctiæ gentis: hunc C. Flaminium autem, cuius cognomen non reperio, eſſe plebeium, & Flaminiæ gentis? ſed hac de re aliàs plura.*

4 nulla peremnia ſeruantur,] *Auſpicia peremnia,vt ex Feſto intelligere licet,erant,cùm magiſtratus in campum euntes Petroniam amnem auſpicatò tranſibant. Feſtus in Peremne.* Peremne dicitur auſpicari: qui amnem,aut aquam, quæ ex ſacro oritur,auſpicatò tranſit. *Idem in Petronia* Petronia amnis eſt in Tiberim profluens:quam magiſtratus auſpicatò tranſeunt, cùm in campo quid agere volunt.quod genus auſpicij peremne

remne vocatur. *amnem autem antiqui fœmininè enuntiabant.*

5 nulla ex acuminibus] *Arnobius lib. 2. aduersus genteis,* Numquid seruatis de cœlo, aut otiosas tacitis obnuntiationibus actiones? cùm pacatis bella, signum monstratis ex arce? aut fetialia iura tractatis? per clarigationem repetitis res captas? aut Martium discrimen obeuntes, spem prœlij præsumitis, & ex acuminibus auspicatis? *M. Tullius lib. 2. de Diuina.* Itaque nec amneis transeunt auspicatò, nec tripudio auspicantur. nam ex acuminibus quidem, quod totum auspicium militare est.

6 nulli viri vocantur] *de hoc loco consule Aduersaria Adr. Turnebi.*

7 verbis conceptis] *sic legendum, non, vt est in libris vulgatis,* verbis certis.

8 Ne ægri quidem omnes conualescunt. idcirco ars nulla medicina est?] *sic legendum. nam vulgata, à qua nôn discrepat antiqua, ferri non potest.* Ne ægri quidem quia non omnes conualescunt, idcirco ars nulla medicina est. *credibile est ab aliquo semidocto adiectas esse has duas voculas,* quia non *propter vocem* idcirco, *quæ sequitur. Liceret tamen, si pluribus coniecturis locus esset, ita legere.* Ergo quia non omnes ægri conualescunt, idcirco ars nulla medicina est?

9 Itaque inter omneis omnium gent. &c.] *locus suspectus sua sponte, augent suspicionem libri veteres: qui sic habent,* Itaque inter omneis omnium gentium summa constat. *quæ scriptura nihilo est planior, aut certior, quàm vulgata. Putabam has voces,* sententia, *&* summa *esse alienas: pro* summa, *reponendum,* homines, *vt ita legatur,* Itaque inter omneis omnium gentium homines constat, *videlicet esse Deos.*

10 hebetiora vt sint homin.] *putabat quidam non indoctus hic delendam particulam* vt, *quòd satis*

esset, semel esse positam suprà, vbi, vt ob eam causam, *&c. sed fallebatur, vt ei demonstraui. nam & vtrobique necessaria sunt, & ad duo diuersa referuntur: prior, ad illa* quam crasiss. circumfundat aër, *&c. hæc posterior ad verbum* cõtingere. *Adde quòd verbum* euenerit, *quod est infrà, cohærere debet cum illa priore particula* vt.

31 Ipse verò aër, qui natura est maximè frigidus] *sic legendum est, non solùm quòd sic omnes libri & manuscripti & typis impressi, verùm etiam quia vt ita legatur, ratio postulat. Nam hic Zenonis Citiei, & Stoicorum rationes, ac sententiæ explicantur. Hæc autem erat Zenonis sententia, vt testatur Diogenes Laërtius in Zenone Citieo,* εἶναι δὲ τὸ μὲν πῦρ τὸ θερμόν. τὸ δὲ ὕδωρ, τὸ ὑγρόν, τὸν δὲ ἀέρα τὸ ψυχρόν. τὴν δὲ γῆν, τὸ ξηρόν. *id est, Esse autem ignem quidem, calorem: aquam verò humorem: aëra verò, frigus: terram autem, siccitatem. Quod autem olim aliter editum est, nempe hoc modo:* Ipse verò aër, qui natura est maximè humidus, *&c. ideò euenit, quod suspensus, ac districtus multis cogitationibus, non satis attendi hic explicari Stoicorum rationes, non Peripateticorum: qui aërem dicunt esse humidissimum, & calidissimum: aquam humidam, & frigidissimam, &c. Atque hoc iam olim lectorem admonui in commentarijs in Cornelium Nepotem, pagina 447. quo loco narrat de Regibus & nominatim de Ptolemæo.*

32 qui tum remitterentur, tum continerentur] *sic legendum, quamuis olim existimarim legendum,* tum remitterentur, tum contenderentur: *quia* remittere, & contendere, *inter se opponuntur: vt funis remissus, funis contentus: animi remissio, animi contentio. Nam hic alia ratione, remittere, & continere appetitus etiam inter se opponuntur. remittuntur enim appetitus appetentes res honestas, appetitionibus nostris indulgemus: continentur, cùm appetentes res inhonestas, & non concessas, eos comprimimus & coërce

& coërcemus. vt si diceremus equum remittere, & contrà, equum continere. quamquam vsitatiùs dicunt Latini, equo habenam remittere, quàm equum remittere: contrà, equum continere, vsitatè dicitur: non item, opinor, equo habenam continere. Itaque vt esset verior oppositio, sic legendum fortasis esset, qui tum emitterentur, seu, admitterentur, tum continerentur, quod considerent Latinè docti. nam barbaros, qui nihil vident in lingua Latina, non moror.

23 est enim plena rationis] videtur legendum, est enim expers rationis, non, vt est in libris omnibus, est enim plena rationis. Hoc enim significat M. Tullius ex ordine siderum, & constantia æquabili, & perpetua, facilè intelligi posse, sidera Deos esse. Nam siquis dicat eum ordinem, eámque constantiam natura constare: natura est ἄλογος, id est rationis expers: & opponuntur inter se natura, & ratio, vt cùm dicimus, alia fieri ratione, alia natura, alia fortuna, alia, &c. siquis altera ex parte, fortuna fieri contendat, fortuna est inconstans, & varia. Cùm igitur sidera tam ordinatè, & constanter ab æternitate moueantur, idque neque natura, aut fortuna fieri possit: dij sint necesse est. Manet scrupulus. nam Aristoteles vbique naturam dicit esse ordinatam, & definitam, hoc est, τεταγμένην, & ὡρισμένην, vt fortunam ἄτακτον & ἀόριστον. Respondebimus ita Aristoteli videri: secus Zenoni: cuius hic rationes explicantur. quamquam ex ijs, quæ infrà dicuntur, intelligere licet, ex Stoicorum sententia, naturam esse vim quandam ordinatam, & ratione progredientem, & inferiùs, planè & disertè dicit Cotta naturam non esse rationis expertem.

24 Sanè restat, vt, qualis, &c.] deleto aduerbio Sanè lego, Restat, vt qualis eorum, &c. Nam primum sanè, hoc loco inane, atque ineptum est. deinde quis non videt hoc sanè, esse natum è negligentia & oscitatione scriptoris librarij, qui propter illud sanæ mentis, quod est suprà proximè, huc iterum sanè, inculca

inculcarit? Omnino vndecumque natum sit, delendum, vt alienum & superuacaneum. In vno quidem codice manu. linea transuersa confossum est. Eodem plane scriptoris errore, in ep. VIII. *libro decimotertio ad Att. in codice Turnesiano manuscripto, alioqui emendatiss. scriptum est hoc modo, initio epistolæ:* Planè facturum nihil erat, quod scriberem, &c. *vbi vox* facturum, *inanis & supernacanea est, nata ex fine superioris epistolæ, qui talis est,* continuò te certiorem esse facturum.

15 certa notione animi, &c.] *nonnulli ex nostris lib. manu. habent* certa ratione animi, &c. *quam scripturam quamuis in locum vulgatæ substituere non ausim, tamen nihilo magis ausim damnare. Nam sæpe* ratio animi, *vsurpatur à bonis scriptoribus vt à Lucretio locis pluribus. exempli gratia, libro primo,* Nec, ratione animi quam quisquam possit apisci. *Omnino, vt dixi, nihil hic muto, quamuis antiqua scriptura sit probabilis. verumtamen indicet lector eruditus.*

16 an ne hoc quidem phys.] *nostri libri veteres non habent* an, *& ita in eis scriptum est,* ne hoc quidem physici intellig. pot. *in qua scriptura, hoc præterea animaduertendum est, particulam* quidem, *locatam esse ante nomen* physici, *quomodo edidimus. nam vulgò sic legitur,* anne hoc physici quidem intell. *mendosè.*

17 si bis bina quot essent, &c.] *sic iampridem emendauit Manutius, cùm legeretur partim* si bis bina quid essent, &c. *partim* si bis bina quod essent, &c.

18 circuitus enim solis orbium V. & L. & CCC.] *Sic legendum esse & ratio, & libri omnes manu. in quibus vocis defectibus, quæ reperitur in vul. post* V, *nullum exstat vestigium, peruincunt. Sententia autem hæc est, Quinque & sexaginta, & trecenti circuitus solis circulorum, sex circiter horis additis, conficiunt annuum spatium. Cùm ex auctoritate librorum*

brorum manu. ita hunc locum hac secunda editione emendassem: admonitus sum à Cl. Puteano iurisconſ. sic pridem esse à Iac. Cujatio emendatum, libro de diuersis temp. praescriptionibus, siue coniectura ductο, siue auctoritate librorum veterum freto.

19 cùm subsequitur autem, hesperus, &c.] *videtur sic legendum*, cùm subsequitur autem, Græce hesperos, Latinè vesper.

20 monogrammos deos, &c.] *Sic eos describit Lucretius lib.* V. Tenuis enim natura Deûm, longéque remota Sensibus ab nostris, animi vix mente videtur. *Eadem ratione* λογοθεωρητους *appellat, id est, qui ratione tantùm cernuntur. Sed hac de re plura in commentarijs Lucretianis.* Monogrammum *autem appellant pictores id, quod solis lineis informatum, ac descriptum est, nullis dum coloribus adhibitis. hinc homines* monogrammi *per translationem, vt docet Nonius, homines macie prætenues, & quasi decolores.*

21 Adspice hoc sublime candens] *scribe, vt suprà admonuimus esse scribendum*, adspice hoc Sublime candens quem inuocant omnes Iouem. *si Ennius scripsit hic versus iambeos. Sed si trochaicos, quod mihi verisimilius est, nihil muto.*

22 Datum est igitur Neptuno, alteri, &c.] *sic legendum* alteri, *inquam, non, vt vulgo,* alterum. *quod ferri non potest.*

23 Diana anniuaga dicitur] *sic restituit Adr. Iunius ex Probo. Idem legit paulò ante* apud nos, *vbi vulgò* apud nostros, *paulò post vbi vulgò legitur*, sed quòd in septem numeratur tanquam vagantib. *vult legi*, in septem vagantur tanquam venantibus. *ego nihil muto.*

24 terræ regantur.] *sic necessario legendum, etiamsi codices manuscripti reclamarent. nunc cùm omnes ad vnum hanc lectionem comprobent, non est dubium quin lectio vulgata* terræque regantur, *sit eÿcienda, quia sententia desinat in clausulam versus*

sus heroici, quod in oratione soluta esse vitiosum, docet ipse Cicero in perfecto Orat.

25 quo facilius id, quod docere volumus] *quidam libri veteres habent* volimus : *unde suspicari quis posit scriptum esse à Cicerone* velimus: *quamquam* volimus, *non est reyciendum, cùm veteres dixisse* volim ; *pro* velim, *constet. hac re tantùm me suboffendit, quòd scenam olet.*

26 nulla cohærendi natura, &c.] *quid sibi velit hoc,* nulla cohærendi natura, *fateor ingenue me non videre. Quid enim? nónne lapidis, aut glebæ, aut ligni partes, quæ constituunt totum lapidem, totam glebam, totum lignum, inter se cohærent? an hoc dicit, fragmenta lapidis iam non cohærere cũm toto lapide? neque fragmenta glebæ cum tota gleba? & ita ordine carere, & arte? quorsum hæc? videtur enim constituere velle discrimen inter res inanimas, & res animatas, vt in his sit aliquis ordo, & artis quædam similitudo. i. rationis, in illis nullus ordo, nulla ratio. quare videtur pro* coherendi ; *legendum vel* crescendi, *vel* coalescendi, *vel aliquid aliud tale. Contrà nihil videtur mutandum. nam perspicuè discrimen constituit inter totam terram, & particulam terræ: quòd terra tota, ordinem quendam, & artem præ se ferat: non item terræ fragmenta.*

27 Fremebunda ex alto, &c.] *Priscianus libro de metris comicis, alio, quàm hic leguntur, ordine legit. Sic enim ille,* aut forte Triton fuscina euertens specus, Subter radices penitus vndanti in freto Molem ex prof. saxa ad cælum vomit. Fremebunda ex alto, ingenti son. &c.

28 euertens specus,] *Quidam legi volunt,* euerrens specus, *ego in omnibus libris manuscr. reperi scriptum,* euertens.

29 hac animabili, spirabilique] *Idem, quem suprà commemoraui, Iunius, ex Probo legit* animali : *contrà Seruius apud Virgil. ad illum locum lib. 3. Æn.* per hoc cæli spirabile lumen: *legit,* spirabile, *sic*

enim

enim ille, spirabile, id est, vitale, quo spiramus: & est sermo Ciceronis: quamquam illi dixit spirabile in libris de nat. deorum.

30 Quis enim hunc hominem dixerit, &c.] *profert hunc locum Nonius in voce* aptus. *vbi animaduersione dignum est legi pro* tam ratos astrorũ ordines, *quo modo habent omnes libri & manuscripti, & impressi* tam statos astrorum ordines,

31 nec stirpium asperitate vastari] *Nonius legit* vastescere: *& ita censeo reponendum.*

32 Ipsum autem mare, &c.] *putaueram olim pro* cludit *seu* claudit, *legendum* clauditur. *sed cum libri veteres habeant* litoribus cludit, *quid est opus coniectura? Nam sic ferè loquitur in Topicis, ibi,* Aquillius quærentibus iis, ad quos id pertineret, quid esset litus: ita definire, quà fluctus alluderet, *aliàs* cluderet. *Omnino*, litoribus cludit, *aut* claudit, *ferri non potest.* litoribus clauditur, *probarem, nisi tam longe abesset ab antiqua scriptura.*

33 & rursum trahunt indidem] *sic legendum.* indidem *autem, id est, ex eodem loco, seu ex iisdem locis.*

34 vomitione, & deiectione purgare, ex eo, quòd vomitione canes, aluo se ibes, &c.] *sic restitui, scripturæ veteris vestigia secutus. nam vulgata lectio* vomitione canis purgare, aluos ibes AEgyptiæ curant, *mendosa est. sed in re perspicua quid opus est exemplis præsertim in promptu positis? ita, quæ desunt, supplenda sunt. Nam perspicue dicit Cicero medicos reperisse, non vomitione canes purgare. neque aluo, ibes AEgyptias se curare. nam etiam qui non erant medici hæc viderunt: sed rationem purgandi per vomitionem, & alui deiectionem, ex eo, quòd canes & ibes his duobus diuersis modis se curant.*

35 Nam multæ & pecudes, &c.] *sic Lucretius lib. V.* At leuisomna canum fido cum pectore corda.

Et

Et genus omne, quod est veterino semine partum, Lanigeræque simul pecudes, & bucera sæcla, Omnia sunt hominum tutelæ tradita.

36 in reliquum corpus didantur] *sic legendum:* didantur, *id est, diffundantur, distribuantur. Lucre. lib.* Inde quòd exprimimus, per caulas omne palati Diditur, *&c.*

37 sonum recipere, *&c.*] *alij libri habent* percipere. *docti quidam legi volunt* excipere : *ego* accipere. *vt infrà eodem libro, non longè admodum.*

38 qui natura in sublime fertur] *quidam libri non habent in fortasse rectè.*

39 siqua minima bestiola conaretur irrumpere] *quidam legendum putant* irripere, *idque annotatum est ad oram codicis Memmiani, non tamen, vt ex antiquo aliquo exemplari profectum: sed quasi à coniectura natum.*

40 &, vt ita dicam, decentiam, *&c.*] *profert hunc locum Nonius in voce* decorem. *Quamuis autem apud eum legatur, vt in libris M. Tullij,* tum venustatem. *ego tamen puto delendam particulam* tum, *vt natam ex postrema syllaba vocis antecedentis* figurarum: *cùm scriptor syllabam* tum, *bis scripsisset: ex eáque alius* tum, *fecisset.*

41 deinde in ore sita lingua est, *&c.*] *Profert & hunc locum Nonius in verbo* fingit.

42 nares cordib. iis, *&c.*] *cur non dixit,* nares cornuum eorum, *&c. nam debebant etiam ἀσυνδέτως. deinceps consequi similes casus:* linguam plectri similem : chordarum, denteis: nareis cornuum eorum, *&c. Notandus igitur locus : cuius similem me apud Lucr. reperire, & notare memini, lib. 4. sub extr.*

43 quid ad neruos, *&c.*] *Sic habent omnes libri & manuscr. & impressi. quare nihil mutandum, cùm præsertim Priscianus testetur, hic cornus, nus, in genere mascu. & hoc cornum, ni, in neutro, & hoc cornu, nu, indeclinabiliter, vsurpatum esse à veteribus.*

Arborum

44 Arborum autem consectione] *quidam legi volunt* confectione.

45 eorum enim cursus dimetati, *&c.*] *sic legendum, & ita habēt veteres codices, non* dimetiti. *nam à verbo dimetior, fit dimensus: dimetatus autem, à dimetando.*

46 Neque enim homines murium, aut formic.] *Secutus sum libros & vulgatos, & manuscript. qui sic habent. lectorem tamen celatum nolui, Carisium lib. 1. testari à M. Tullio hic scriptum esse* murum, *pro* murium.

47 cui quidem ne putisceret, *&c.*] *legendum, libris omnibus inuitis, vt est apud Nonium, in voce* putidum, ne putisceret, *& ita etiam olim edi iusseram. Nam vulgò legitur,* ne putresceret. *huic loco similis est ille sup. lib. 5. de finibus.* animam illi pecudi datam pro sale ne putisceret. *sic enim illic quoque legendum est, non* putresceret, *vt habent libri vulgati.*

EIVSDEM IN LIB. III.

1 neque enim mihi par ratio] *quidam legendum putant,* in quib. ego me esse profiteor, par certatio est: *quod ego valde probarem, si qua essent huius scripturæ in libris veteribus vestigia: quamquam non est incredibile vel à scriptore librario, vel ab alio aliquo deprauatam esse scripturam rectam ac germanam, factúmque ex* par certatio, par ratio.

2 mihi quidem ex animo exuri non potest.] *sic habent omnes ferè libri & vulgati, & manuscripti, quæ lectio si nobis probabitur, tralatio erit ab ijs notis, quæ ferro inuruntur. quædam exempla tamen vulgata habent* exiri, *vnde nuper quidam fecerunt* exire. *alij legi volunt* excuti: *ego, si quid mutandum sit, malim legi* exseri, *à verbo,* exsero. *cuius contrarium est, insero. vt autem Latini dicunt, inserere opiniones, ita & exserere.*

3 Adſpice hoc ſublime candens] *ſcribe* adſpice, *litera* a, *minore :* Sublime, S, *maiore, propter eam cauſam, quam ſuprà dixi. Sed malo eſſe trochaicos, quare nihil mutabis.*

4 Nihil igitur affert pater iſte Stoicorum] *ſic Lucr. Epicurum patrem appellat, lib. 3. princ.* Tu pater, & rerum inuentor : tu patria nobis Suppeditas præcepta, *&c.*

5 ne tertianas quoque febreis , *&c.*] *ſic legendum vel libris omnibus reclamantibus. hæc enim ſententia eſt, Vide, ne tertianas quoque febreis dicendum ſit eſſe diuinas, ſi, quæcumque certis temporibus ordinem ſuum conſeruant , diuina ducimus. ſciolus aliquis ſcilicet ex* quoque , *fecit* quidem , *Ciceronis ſenſum non aſſecutus.*

6 intelligere ſe habere ſenſum , & rationem: hæc eadem Orionem, & Canic. *&c.*] *Præclarè hic locus à Manutio reſtitutus eſt, atque hanc emendationem noſtri quoque codices comprobant.*

7 cuius matertera Aſteria eſt , mater Latona] *ſic reſtitui , genealogiæ hiſtoriam ſecutus. Latona enim & Aſteria , ſorores fuiſſe traduntur : Hecate autem Latonæ filia.*

8 Leonatarũ eſt delubrum Athenis , quo Leocorion. *&c.*] *hunc locum ſtellula , ſeu* ἀστερίσκῳ *olim notari iuſſi : neque id temerè. quid enim ſibi vult hoc Leonaticum, quod eſt in libris omnibus. Nam* Leocorion, *quid ſit, ſciunt omnes mediocriter eruditi : nempe delubrum, ſeu templum Lei filiabus, quæ ſua morte peſtem ciuitatis Athenienſis ſedarunt, dedicatum.* Leonaticũ *autem ferè omnes corruptum eſſe putant, ex quibus alij cenſebant legendum* Leonticum, *aut* Leontium *potius, à Leo, puellarum illarum patre : quemadmodum à Timoleonte Timoleontium dictum eſt. ſed errant atque hoc vllo modo ferri poteſt. Nam à Timoleonte rectè Timoleontium fingi poteſt à Leo (* λέως *enim dicebatur ille , non* λέων *)* Leontium *nullo modo. alij* Leo natis eſt delubrum,

delubrum, *&c. alij putabant* Leonaticum *esse retinendum, &* Leonaticum *dictum à Leinatis, seu natabus, id est, filiabus, vt Graeci λεωκόρειον nominarunt παρὰ τὰς τοῦ Λέω κόρας. sed hoc ne ij quidem, quibus hoc venit in mentem, magnopere probant. ego putabam sic legendum,* Leo Attico est delubrum Athenis, *&c. sed non placet. delubrum enim erat filiarum Leï, non ipsius Lei. Putabam etiam sic* Leo dicatum est delubrum, *&c. sed eadem ratione hoc quoque reijcio. Venit tandem mihi in mentem, sic omnino esse legendum,* Itémque Leonatarum est delubrum Athenis, *&c. qua coniectura ita mihi placet, vt nihil putem excogitari posse neque melius, neque verius.*

9 Cur autem argui species non in deorum] *omnes ferè libri vulgati, & manuscript. habent,* cur autem arcus species non in deorum, *&c. nisi quod in vno scriptum erat* arqui, *quod probo. Nam veteres Grammatici docent,* arquum, *in generandi casu* arqui, *seu* arcum arci, *dici irim:* arcum, *in patrio casu* arcus, *suspensum fornicem, sic Lucret. lib. 6.* Tum color in nigris exsistit nubibus arqui. *Priscianus verò lib. 6. disertè* arcus, arci, *pro iride, declinari docet. Sed Carisius sic legit hunc locum lib. 1. cap. de analogia,* Cur autem arcus septies non in deorum, *&c. quod puto esse erratum librarij: &* septies *impressum esse pro* species.

10 Itaque & fontis delubrum, *&c.*] *huius loci restitutio Riccardo Riccardio Florentino debetur, vt testatur P. Victorius lib. Variarum lect. xxxvij. cap. xix. Nam significatur C. Papyrius Maso, quem narrat Plinius lib. 15. cap. 29. primum in monte Albano triumphasse de Corsis, quémque à Pisone traditum esse scribit myrte coronatum ludos Circenseis spectare solitum. Eundem commemorat & Festus in Myrtea corona. Papirij Masones denique referuntur in epistola quadam ad Papyrium Patum lib. 9. epist.*

11 qui sub terris habet] *sic habent libri manuscr.* habet, *id est, habitat.*

12 cui Sabazia sunt instituta:] *sic legendum est, vt rectè à Paulo Manutio emendatum est; cum vulgò legatur,* cuius Abazea sunt instituta, *&c.*

13 quam Arcades Coryb.nom.] *sic restituit hunc locum P. Victorius Variarum lectionum lib. 12. cap. 15. ex Clementis Protreptico.*

14 tertius quidem, *&c.*] *deleo vocem* quidem, *quòd inanis & superuacanea est.*

15 & Orbonæ ad ædem Larum,] *sic edendum curaui, codices manuscr. secutus, quomodo iam antè à Manutio fuerat hic locus restitutus. mendosè autem hic operæ omiserant olim præpositionem* ad.

16 aut quæ est ista similitudo?] *duas voces* in collatione, *deleui, vt superuacaneas, & aliunde inuectas.*

17 quanto dissipas libentiùs] *leue fortasse alicui videbitur, quod hic mihi lectorem admonere visum est, libri veteres habent pro* dissipas, dissipis, *vnde mihi suspicio orta est, scriptum esse à Cæcilio* dissicis. dissicere *autem valet dissipare, dispergere, &c. de quo verbo plura in notis ad orationem pro M. Cælio.*

18 sessum it prætor] *sic erat emendatus hic locus in codice Memmiano: & rectè.*

19 Telamo autem, *&c.*] *sic habent omnes nostri libri veteres, & sic olim edi iusseram, si mihi operæ libraria obtemperare voluissent. Præterea, nomina Græca in ων desinentia habentia generandi casum in ωνος, Latini solent vsitatiùs vertere in* o, *simplex, sine* n.

20 Quàm multos ante hunc in ipsa Gr. fl. Pisistratus?] *Ita nunc edendum curaui, manuscr. librorum auctoritatem secutus, qui sic planè habent: sententia autem huius scripturæ, in promptu est. hoc enim significat Cicero, etiam Pisistratum multos annos tyrannum fuisse in ciuitate libera, & omnium*

totius Græciæ urbium principe, Athenis. sequitur deinceps, At Phalaris, & Apollodorus pœnas sustulit, *id est, pœnas dedit. dicunt enim Latini* sufferre pœnas, *pro eo, quod est, dare pœnas.*

21 atque in suo lectulo mortuus, in tympanidiis in rogum illatus est] *sic nunc edidimus. nam olim vulgatam lectionem*, in tympanidis rogum ill. *à qua nihil ferè discrepat antiqua, retinuimus. Quòd autem P. Victorius ex* tympanidis, *fecit* tyrannidis, *non placet: nec ferri potest. Quid enim* aut quid valet rogus tyrannidis? *nihil planè: aut, siquid, nihil ad rem. nam per rogum tyrannidis, significaretur interitus tyrannidis, ut Cicero per Bustum reip. pestem & exitium reip. significat. Nunc quid sibi velit* in tympanidiis, *nobis explicandum.* tympana, *ligna erant, quibus verberabantur à tyranno damnati.* tympanidia, *parua tympana. significatur igitur aliqua ex parte illa* ποικιλία, *&* κατασκευὴ, ἡ περὶ τὴν ἐκφορὰν Διονυσίου, *id est, varius ille, & multiplex apparatus circa funus & exsequias Dionysij tyranni: quem Græci scriptores tantopere prædicant, sed non describunt, neque exprimunt.*

22 Cùm in geometria quiddam noui inuenisset, &c.] εὑρὼν, *inquit Plutarchus*, συμποσ. *cap.* 2. ὅτι τῆς ὀρθογωνίου τριγώνου ἡ ὑποτείνουσα ἴσον δύναται ταῖς περιεχούσαις, *id est, cùm reperisset latus subiectum triangulo rectangulo tantumdem valere, quantum ambientia, seu continentia.*

23 Sed quomodo iidem dicitis, &c.] *mendosè hic operæ fecerant olim* qui idem vultis, *&c. pro,* qui iidem vultis, *&c. hoc primùm deinde legēdum ita videtur, ut in nonnullis vulgatis,* persequi iidem vultis, *deleto* qui. *Ne hoc quidem modo malè legeretur.* Sed quomodo iidem dicitis, n. o. d. persequi qui vultis à diis immortalib. *&c. deleto* iidem: *sed priorem lectionem magis probo, cùm præsertim eam in duobus codicibus manuscript. repererim.*

FVLVII VRSINI ANNOTATIONES IN LVCVLLVM.

***

7 Nos autem qui contra omnes dicere qui sibi scire videntur solemus] *Ita legitur hic locus in libro manuscripto, cuius scripturam libentius sequor quàm eam, quæ circumfertur in vulgatis.*

11 Et Tetrilius Rogus] *Manuscripti aliquot libri habent* Tetrinius, *quod est nomen familiæ Romanæ apud Suetonium in Caio. Sed siue* Tetrinius, *scribas, siue, vt est in vulgatis,* Tetrilius, *parum refert, dummodò* Rocus *pro* Rogus *retineatur, quod est in antiquis denarijs (reperiæ gentis cognomen.*

14 Repetunt iam à P. Valerio] *In antiquo codice est,* Repetunt à P. Valerio, *& sic alibi locutus est:* Repetunt ab Erechtheo.

15 Quod si illi tum in nouis rebus quasi modò nascentes hæsitauerunt] *Petrus Ciacconus putat voces* quasi modò nascentes *adiectas Cice. fuisse.*

16 Quod inuestigata sunt] quot *habet vetus liber, & ita mihi videtur legendum, quòd facilè* t. *litera in* d. *mutari solita sit: inde* set *pro* sed, *& alia huiusmodi multa reperiuntur.*

ibi. Audiuit enim Egésinum] *Ita Manutius:* Egesimum, *Lambinus: vterque malè. est enim recta scriptura,* Hegesinus. *ἡγησῖνος habent Græci scriptores, Laërtius, & alij.*

ibi. Bene autem nosse Carneadem Stratoniceus Metrodorus putabatur] *Laërtius lib. x.* Μητρόδωρον δὲ τὸν Στρατονικέα πρὸς Καρνεάδην ἀποχωρῆσαι τάχα βαρυνθέντα ταῖς ἀνυπερβλήτοις αὐτοῦ χρηστότησιν.

19 Vt nemo sit nostrum qui non in sensibus sui cuiusque generis iudicium requirat acrius]

Particula

Particula non *abest à vetere, eóque optimo libro, & omnino tollenda videtur, vt sensus constet huius loci commodior.*

32 Si eæ quæ disputent vera non sint tum omnia fore incerta] *Hic quoque delendam opinor particulam,* non, *qua abest à libro viri doctissimi, qui cùm manuscripto diligenter fuit collatus.*

47 Quæ omnino nulla sunt] sint *rectius habent veteres libri.*

53 Vtimur exemplis somniantium, furiosorum, ebriorum , illud attendamus] *Longè melius hic locus legitur in libro, qui emendatus est à viro doctissimo ex collatione manuscripti exemplaris :* Vtimur exemplis somniantium, furiosorum, ebriorum: nec illud attendimus, *&c.*

68 Sustinenda est potius omnis assensio] *Expressit Græca illa , δεῖν μᾶλλον πᾶσαν συγκατάθεσιν ἐπέχειν.*

69 Quid eum Mnesarchi pœnitebat] Quid enim ? Mnesarchi pœnitebat. *ita est in codice manuscripto.*

74 An de vllis certius possum dicere] possumus , *est in veteribus libris , meliùs , vt videtur, quàm in vulgatis.*

80 Audiat quàm nobiscum malè agatur : vt enim vera videamus , quàm longè videbimus? Ego Catuli Cumanam ex hoc loco regionem video, Pompeianum non cerno] *Huius loci scriptura, multò, vt mihi videtur, emendatior reperitur in libro , qui est collatus à viro doctissimo cum manuscriptis, quàm quæ in vulgatis circumfertur :* Audiet quàm nobiscum malè egerit: vt enim vera videamus , quàm longè videmus ? ego Catuli Cumanum ex hoc loco video , Pompeianum non cerno.

84 Quam haberet M. Cotta] *Opinor scribendum, vt est in manuscripto,* quam haberet in C. Cotta. *Fuit enim C. Aurelius Cotta bis consul cum P. Serui-*

lio Gemino, anno post vrbem conditam D I. & D V.

85 Centum Alexandros eiusdem modi facere non possit] *Melius, vt in manuscripto,* facere num possit?

88 Dormienti verè æquè ac vigilanti probantur] probabantur *est in veteribus libris, & ita huius loci sententia requirit, vt legatur.*

94 Si habes quod liqueat, neque respondes: superbe] *In veteribus libris est.,* superbus.

99 Etenim is quoque qui à vobis sapiens inducitur] à nobis *habet liber manuscriptus, quod magis placet.*

100 Non enim est è saxo sculptus aut è robore dolatus] aut ebore dolatus *est in manuscripto, sed non placet: dissentit enim à Græco versu, vnde hæc Latina translata sunt,* οὐκ ἀπὸ δρυός, οὐδ' ἀπὸ πέτρης.

103 Academicis placere esse rerum eiusmodi dissimilitudines] *Scribe,* similitudines, *auctoribus libris veteribus.*

106 Et facile esse ei locum] & facias *videtur legendum: & ita est in manuscripto.*

116 Liniamentum sine vlla latitudine carentem] *Locus sine dubio mendosus. nec displicet Scala emendatio, quam vulgauit Manutius. posset etiam ita corrigi:* Lineam autem, longitudinem latitudine carentem, *vt proximè accedat ad Euclidis definitionem,* γραμμὴ μῆκος ἀπλατές.

118 Princeps Thales vnus è septem, cui sex reliquos concessisse primas ferunt] *Huius loci emendatio debetur Ioanni Scala, qui primus pro* consensisse primos, *correxit* concessisse primas: *eamque correctionem Callimachi auctoritate confirmauit ex Diogene Laërtio.*

ibi. Anaxagoras materiam infinitam, sed eas particulas similes inter se] *Lambinus* id est, particulas, *&c. melius fortasse in veteribus,* sed ex ea particulas, *&c.*

Quanti

120 Quanti libertas ista æstimanda est] *videtur rectius esse in manuscripto* ipsa,*pro*,ista.

122 Nec eo tamen aiunt Empiricis notiora esse illa , quia , &c.] *Videtur legendum esse* empirici , *sine litera* s , *& ita interpungendum*. Nec eo tamen aiunt Empirici notiora esse illa, quia, *&c. Hoc autem Empiricorum argumentum , quo corporum dissectionem superuacaneam & variam esse conabantur ostendere , ponitur à Galeno multis in locis,& à Cornelio Celso in procemio, cuius verba sunt hæc : Nam colorem, lauorem , mollitiem, duritiem , similiáque omnia non esse talia inciso corpore, qualia integro fuerint , quia cum corporibus inuiolatis , hæc tamen metu, dolore , inedia , crudelitate, lassitudine , mille aliis mediocribus affectibus sæpe mutentur , multò magis verisimile esse , interiora, quibus maior mollities , lux ipsa noua sit , sub grauissimis vulneribus , & ipsa trucidatione mutari: neque quicquam esse stultius , quàm quale quidque viuo homine est , tale existimare esse moriente , imò iam mortuo.*

123 Quid aduersis vestigiis stent contra nostra vestigia] *Diogenes in Pythagora.* εἶναι δὲ καὶ Ἀντίποδας, καὶ τὰ ἡμῖν κάτω, ἐκείνοις ἄνω.

126 Vos verò huius magnitudinem] *Magis placet , vt est in libris manuscriptis ,* vos ergo eius magnitudinem.

131 Et Aristoteles eiúsque amici nunc proximè videntur accedere] *Scribe* huc , *pro* , nunc : *ita enim ex codicibus manuscriptis correxit in suo libro vir doctissimus Ioannes Scala.*

148 Per ἐποχὴν illam omnium rerum comprobans] *Locus in vulgatis stella notatus corrigi potest , si pro ,* per , *legatur* semper , *vt est in libro manuscripto.*

IN LIB. I. ACADEMICORVM.

1 Nos autem pręceptis Dialecticorum & Oratorum etiam] *Ita legendum ex libro manuscripto, cùm in vulgatis desit vox* etiam, *qua alioqui necessaria videtur.*

2 Ita enim appellat Atomos] *Deest verbum* Atomos *in manuscripto, & rectè, vt videtur.*

3 Et tamen in illis veteribus nostris quæ Menippum imitati non interpretati quadam hilaritate conspersimus] *Videtur legendum,* quas *pro* quæ, *vt ad Varronis Satyras referatur, quas inscripsit Menippeas.*

4 Philosophicè scribere voluimus] philosophiam *habet vetus liber pro* philosophicè.

5 Sed date mihi nunc satis ne probas] *Libentius, si veteres libri adiuuarent, legerem,* sed ea mihi nunc non satis probas.

6 Quæ contra Philonem Antiochus scripserit] *de Antiocho Ascalonita, qui veteris Academiæ iam penè desertæ patrocinium suscepit. Plutarchus in vita Luculli sic scribit :* ἰδίον φησὶ τῆς ἀκαδημίας ἐξ ἀρχῆς ἐρῶντα, καὶ ζῆλον ἴσχειν ὑ τῆς νέας λεγομένης καὶ περ ἀνθούσης τότε τοῖς Καρνεάδου λόγοις διὰ φίλωνος, ἀλλὰ τῆς παλαιᾶς πιθανὸν ἄνδρα, καὶ δεινὸν εἰπεῖν τότε προεστάτην ἐχούσης τὸν Ἀσκαλωνίτην Ἀντίοχον, *&c.* pro istam, *est* ista *in veteribus libris : quam scripturam agnoscit vir doctissimus in suo etiam libro.*

7 E ab ipsa natura inuolutus] & ipsa natura, *sine* ab *videtur legendum : & ita est in manuscripto.*

8 Nam cùm Speusippum sororis filium Plato philosophiæ quasi heredem reliquisset : duos autem præstantissimos studio atque doctrina Xenocratem & Aristotelem] *Si diligentius attendamus, manca & imperfecta videtur oratio: nam illud* duos autem, *non habet quò referatur. itaque*

Petrus

Petrus Ciacconus coniectura ductus, vt mihi videtur, optima, existimat legendum, philosophiæ ex asse heredem reliquisset: secundos autem præstantissimos, *&c. notum est cùm ex Cicerone ipso, tum ex Iureconsultis omnibus, qui sint secundi heredes. & cùm ita esset scriptum, IIos autem, imperitus librarius pro*, secundos, *fecit*, duos. *posset etiam defendi vox*, quasi, *vt dicat*, Speusippum primum quasi heredem relictum, secundos autem, Aristotelem, *&c.*

9 Illam A.S.D.de.O.R. &.N.A.A.C.D.R.] *Petrus Ciacconus putat duas voces abundare, sicq; legendum esse*, Illam. autem. Socraticam. de. omnibus. reb. nulla. affirmatione. adhibita. consuetudinem. D. reliquerunt.

10 Ita facta est differendi, quod minimè Socrates probabat, ars quædam] *Hic quoque verbum*, differendi, *videtur abundare. ait enim Philosophiam factam esse artem, quæ ars de rebus certis, & notis tractare solet, cùm Socrates de singulis tanquam de incertis disputans, eam artem esse negaret.*

11 Fuit ergo iam accepta à Platone philosophandi ratio triplex] *Petrus Ciacconus expungit vocem*, accepta, *tanquam superuacaneam.*

12 Et quasi qualitatem quandam nominabant] *Delenda vox*, quasi, *autoribus antiquis codicibus.*

13 Itaque aër, vtimur enim pro Latino; & ignis, & aqua] *ita legendum ex manuscripto.*

14 Omnibusque modis mutare] mutari, *habet liber antiquus, fortasse meliùs.*

15 primum vt in quatuor initiis rerum] *Delenda*, in, *præpositio, quæ rectè abest à vetere libro.*

16 Qui ab antiquorum ratione nunc desciscis] *Pro*, qui, *liber manuscriptus habet*, quam, *unde coniecturam facio, scribendum esse*, quoniam.

17 Et veluti amantes Socratem, Democritum, Anaxagoram, Empedoclem] *Ex librorum veterum autoritate, confirmante etiam historia, corrigendum*

gendum puto, & multò iam ante Socratem, Democritum, Anaxagoram, Empedoclem, *&c.*

IN LIBRVM I. DE FINIBVS BONORVM, ET MALORVM.

1 Sed tam multum studium, tamque multam operam] *Ita est in manuscriptis, quamuis ad orationis magis venustatem pertineat, si ita legatur, quàm ad sententiam.*

3 A quibus tam dissentio] tantum dissentio, *rectius est in manuscripto.*

7 Vtinam esset ille Persius] *Ita est in manuscripto, cùm in vulgatis desit verbum,* esset.

ibid. Facetè is quidem sicut alias] alia, *habet manuscriptus liber, quod magis placet.*

9 Quem quidem iocum cum multa venustate, & omni sale ridet Lucilius] *Ita corrigendus est hic locus ex fide veteris exemplaris: in vulgatis enim pro,* iocum, *&,* ridet, *ineptè scriptum est,* locum, *&,* idem.

ibid. χαῖρε hinc hostis Muci] *Scribendum,* χαίρε τι: *est enim ad lictores oratio, quos salutat Prætor Scæuola :* lictores turma omnis cohorsque. *cùm autem in veteribus libris scriptum sit,* chorusque, *inde conijci potest, in antiquioribus fuisse,* chorsque, *quomodo in antiquis etiam denarijs incisum reperitur.*

11 Explicatam esse iis literis arbitramur] iis libris, *est in manuscripto, & ita videtur legendum.*

13 Defensa est Epicuri sententia de voluptate] διαφυλάττειν τὴν γνώμην *dicunt Græci.*

17 Democrito adiicit perpauca mutans] Democrito adhærescit perpauca mutans: *ita est in manuscripto apud me libro: & paulò pòst,* citimum, *pro,* extremum.

19 Itaque attulit rem commentitiam] *Aduerbium,*

bium, itaque, *abundare videtur, delendumq́ omnino, quia abest à vetere libro, reijciente etiam sententia.*

24 Quem in adoptionem D. Silano emancipauerat] *Ad hanc indicandam adoptionem, in denario argenteo D. Silani impressus est torques, Manliæ Torquatorum familiæ vsitatum insigne, de quo abundè scripsimus in libro De familiis Romanorum.*

26 Quoquo is modo loqueretur] *Ita legendum; cùm in uulgatis sit*, id, *pro*, is.

ibi. Aliena dicit in Physicis, nec ea ipsa, quæ tibi probarentur: sed si quæ in his corrigere voluit, deteriora fecit] *Scribe ex antiquo codice*, aliena dicit in Physicis, nec ea ipsa, quæ tibi probentur, & si quæ, *&c.*

29 Vt ad id omnia referri oporteat, ipsum autem nusquam] *Aristoteles lib. 1. ad Nicom.* ἁπλῶς δὲ τέλειον τὸ καθ' αὑτὸ αἱρετὸν ἀεί, καὶ μηδέποτε δι' ἄλλο.

30 Etenim quid percipit, & quid iudicat] *Antiquus liber habet*, at quid percipit, aut quid iudicat.

43 Et omnium falsarum opinionum temeritate direpta.] *Placet*, diremptà, *vt est in libro manuscripto.*

47 Nec quid prouenturum sit prouident] nec quid porrò euenturum sit prouident, *legitur in manuscripto, & sine dubio meliùs.*

49 Si contra semper alit aliquid] quid, *pro*, aliquid, *est in manuscripto : & paulò pòst legendum*, quas natura non deprauata desideret.

50 Sic iniustitia cuius in mente consedit, hoc ipso, quod adest, turbulenta non potest non esse] *Locus hic in Aldinis editionibus deprauatus, ita ex manuscriptis exemplaribus est corrigendus.*

60 Nemo igitur est non miser] eorum non miser, *habet manuscriptus liber.*

Ecce

61 Ecce alij minuti, & angusti, aut omnia semper desperantes] *Inducenda videtur particula,* aut, *quæ abest à manuscripto codice.*

67 Nisi æquè amicos, & nosmetipsos diligamus] *Rectius est in manuscripto,* ac nosmetipsos.

69 Si ludicra exercendi, aut venandi consuetudine adamare solemus] *Mihi magis placet, vt est in vetere codice,* si ludicras exercendi, aut venandi consuetudines adamare solemus.

IN LIBRVM II. DE FINIBVS.

7 Omnes enim iucundum motum, quo sensus hilarentur] hiarent, *habet liber manuscriptus, pro,* hilarentur, *quod magis placet.*

13 Nullum inueniri potest, quod magis idem declaret Latinè, quo Græcè, quam declarat voluptas] *Supplendum ex manuscripto,* nullum inueniri potest, quod magis idem declaret Latinè, quid Græcè, ἡδονὴ, quam declarat voluptas.

16 Dicat adiungendam illam, quæ sit in motu] *Ita legitur hic locus in manuscriptis, & paulò post,* notiones verborum, *pro,* cogitationes, *vt est in Aldinis, siue, vt habet Victorius,* cognitiones.

19 Diodorus ad eandem honestatem addidit vacuitatem doloris] *Verbum,* addidit, *abundat, additum ab eo, qui locum explicatione illustrare voluerit.*

21 Similiter & si dicat] *Scribendum,* ac si dicat: *& paulò post,* dum cetera cauerent, *pro,* duntaxat.

23 Resplendeat his vestis] respondeat, *est in manuscripto: & in Lucilianis versibus,* glumas, *legendum pro,* gumas: *&,* illaque verè, *pro,* illudque verè.

25 Non solùm vt recta sequamini] *Melius,* sequamur, *vt habet antiquus liber.*

35 Vt voluptatem illam Aristippi] *Videtur,* Aristippi

Aristippi, *nomen* χολιαστικῶς *fuisse ab aliquo positum: abest enim à vetere libro.*

39 Hoc diuinum animal] *Deest in antiquo particula*, sic, *quæ reperitur in manuscripto, in quo est*, sic hoc diuinum, *&c.*

45 Quòd rationem habeant à natura menti datam, & acrem, & vigentem] *Ita legitur in antiquo, cùm in vulgatis sit*, mentemque, *pro*, menti.

ibi. Et se implicet primùm ciuium, deinde omnium mortalium societate] *Lambinus habet*, societati, *vt est in manuscripto: sed malè*, implicet, *retinuit pro*, applicet.

47 In formarum specie, ac dignitate] *Ita legendum, pro*, à dignitate.

62 Contineo me ab exemplis. Græcis hoc modicum est: Leonidas, Epaminondas, tres alij, aut quatuor] *Ita interpungendus hic locus ex libro manuscripto: malè enim habent vulgati*, Contineo me ab exemplis Græcis, *&c.*

63 L. Thorius Balbus fuit Lanuuinus] *Extat L. Thorij huius Balbi denarius argenteus, in quo Iunonis sospitæ simulacrum, quale Lanuuij colebatur, cum pelle caprina signatum est, adiecta inscriptione*, L. Thorius Balbus I.S. M.R. *hoc est, Iuno sospita Maxima Regina.*

66 Hic dolor populi, duce, & auctore Bruto, causa ciuitati libertatis fuit] *Abundat vox*, ciuitati, *quæ nec in manuscripto reperitur.*

67 Testes excitamus eos] citamus, *habet liber manuscriptus: & paulò pòst legendum*, at cum tuis si disseras, *pro*, at cum tuis cùm disseras.

69 Et eam tantùm ad aurem admouerent] *Corrigendum, autore libro manuscripto*, & ea tamen ad aurem, *&c.*

70 Cur Thorius, Postumius, Curtius, cur omnium magister Orata] *Huic loco stellula in Aldinis apposita est. putaui autem aliquando commodè corrigi posse, si pro*, Curchius, *legeretur*, Orchius, *quod*

quod est familiæ Romanæ nomen satis notum: sed incidi posteà in manuscriptum librum, qui haberet, cur Ghirus, *unde coniecturam feci,* cur C.Hirrus, *emendari debere. C. enim Hirrus murenarum viuarium primus excogitauit, vt scribit Varro lib.3.de re rust. & Plinius lib.9.cap.55.*

ibid. His enim rebus detractis] *Vox,* rebus,*non est in manuscripto, neque videtur necessaria.*

71 Qui pietatem cauet] qui piè metu agit, *legebat amicus meus doctissimus.*

78 Esse enim, nisi eris, non potes] nisi sis, *habet manuscriptus liber.*

84 Satis & in mediocribus amicitiis præsidij: contemni iam non poteris]. *Aliter est in manuscripto, sed non ita rectè,* satis & in mediocribus amicitiis:præsidium iam contemnere poteris.

92 An id exploratum cuiquam esse potest] *Sententia sumpta ex Sophoclis versibus in Trachyniis, quam expressit etiam in Catone.*

ἢ καὶ πλείους τις ἡμέρας λογίζεται
μάταιός ἐστιν. οὐ γὰρ ἔσθ᾽ ἥ γ᾽ αὔριον,
πρὶν εὖ πάθῃ τις τὴν παροῦσαν ἡμέραν.

94 Quædam alia toleratio est verior] ratio, *pro,* toleratio,*habet manuscriptus liber.*

ibid. Huic Epicurus comparet se si potest] comparet si quid potest,*est in manuscripto.*

96 Ab adolescente suscepta] ab adolescentulo, *est in vetere libro:quam lectionem confirmant Græca Epicuri verba apud Laërtium, unde hæc Ciceronis translata sunt;* ἐκ μειρακίου.

112 Maria ambulauisset, terramque nauigasset] *Isocrates in Panegyrico,* ὥστε τῷ στρατοπέδῳ πλεῦσαι μὲν διὰ τῆς ἠπείρου, πεζεῦσαι δὲ διὰ τῆς θαλάσσης, τὸν μὲν Ἑλλήσποντον ζεύξας, τὸν δὲ Ἄθω διορύξας. *Huc respexit Lucretius lib.* 3. Ille quoque ipse viam, qui quondam per mare magnum Strauit. *Dubium autem non est, quin Xenophontis locum Cicero exprimere voluerit.*

IN

IN LIB. III. DE FINIBVS.

1 Titillantem ex ea re natam lætitiam] *Ita cum Lambino legit Manutius, & commodè, vt videtur: debeo tamen admonere lectores, in vno apud me manuscripto reperiri,* titillationem, ex cave natam lætitiam.

4 Quæ ipsi Græciæ nota non sunt] *In manuscripto est,* Quæ ipsi scientiæ nota sunt.

5 Quòd si in ea lingua, quam plerique vberiorem putant, concessum est, vt doctissimi homines, &c.] *Ita legitur hic locus in vetere libro, cùm in aliis sit,* concessum à Græcis est.

9 Sic equidem diligentiùs] hic equidem, *&c. scribendum ex antiquo codice.*

16 Principium ductum esse à se diligendo. in principiis autem naturalibus plerique, &c.] *Ita opinor legendum ex manuscripto: in vulgatis autem abundant verba,* diligendi sui : *& pro,* diligendo, *scriptum est,* diligendi, *quam lectionem notauit etiam Morelius.*

18 Quæ sunt contra naturam, arbitrantur] arbitramur, *habet manuscriptus.*

21 Simul autem cepit] *Scribendum,* simul ac cepit: *Ita enim est in vetere libro.*

22 Vt enim, si cui sit propositum collimare hastam aliquò, aut sagittam vt feriat, sicut nos vltimum in bonis diximus : sic huic in huiusmodi similitudine, omnia sunt facienda vt collimet, & tantum niti, vt omnia faciat, quo propositum assequatur] *Ita legitur hic locus in vetere libro, minùs vt videtur, quàm in vulgatis, mendosè. In lib. 2. de Diuinat. dixit :* quis est, qui totum diem iaculans non aliquando collimet? *Vt de verbo Collimare, non sit dubitandum, etsi alij pro eo,* collineet, *reposuerint.*

49 Non sequi vt etiam diuitias bonum esse di-

camus] ſequitur, *pro,* ſequi , *eſt in codice manu-ſcripto.*

60 Et ſæpe officium eſt ſapientis deſciſcere à vita] *Ita planè eſt in manuſcripto, niſi quòd pro,* deſciſcere, *habet,* diſcedere.

63 Qui quòd eam cuſtodiat , Pinnoteres vocatur] *Ariſtoteles lib. 5. περὶ ζώων ἱστορίας.* αἱ δὲ πίνναι ὀρθαὶ φύονται ἐκ τοῦ βύσσου ἐν τοῖς ἀμμώδεσι, βορβορώδεσιν καὶ ἔχουσι δὲ πιννοφύλακα, αἱ μὲν καρίδιον, αἱ δὲ καρκίνιον, οὗ στερισκόμεναι, διαφθείρονται θᾶττον. *ad quæ verba reſpexit Plinius lib. 9. cap. 45. cùm ſcribit:* Concharum generis & pinna eſt , naſcitur in limoſis ſubiecta ſemper, nec vnquam ſine comite , quem Pinnoterem vocant, alij Pinnophylacem: is eſt ſquilla parua, alibi cancer dapis aſſectator.

IN LIBRVM IIII.

1 Quæ tamen à te agetur non melior] modo melior, *eſt in manuſcripto.*

15 Completur enim & ex eo genere vitæ, quod virtute fruitur] finitur , *pro,* fruitur, *habet vetus liber.*

23 Immanitas iſta verborum] inanitas, *eſt in antiquo.*

33 Quomodo igitur euenit] *Magis placet,* eueniat, *vt eſt in manuſcripto.*

35 Si nihil in eo quidem perficiendum eſt] *Abeſt aduerbium,* quidem, *à vetere libro.*

46 Hoc igitur quæritis omnes , & ij, qui, *&c.*] *Legendum,* vt ij, qui, *&c.*

56 E Phœnicia profectos] E Pœnicia, *puto legendum, vt ſeruetur antiqua ſcribendi ratio, qua,* bellum Pœnicium, *in ænea tabella inciſum eſt: in veteribus etiam libris, huius ſcripturæ veſtigium apparet, qui habent,* Poërica, *corruptè ſcilicet, pro,* Pœnicia.

V 2

ibi. Vt haberentur aptæ, habiles, & ad naturam accommodatæ] *Pro duobus verbis*, aptæ, habiles, *vnum*, optabiles, *habet manuscriptus*.

69 Quod erit cumque visum ages] *Melius*, agens, *vt est in antiquo: paulò pòst, pro*, istud quæso, *est*, ista inquam, *sed non ita placet*.

71 Non appello mala, sed si libet, reiectanea] reiecta, *habet liber vetus*.

73 Et quæ bona negarentur esse ab eo] vt quæ bona, *&c. habet vetus liber, & ita planè legendum videtur*.

76 Hæc non videre, cuius generis onus] *Particula*, non, *abest à manuscripto, nec sanè sententia requirit*.

IN LIBRVM V. DE FINIBVS.

4 Ita enim Athenis se collocauit, vt sit penè vnus ex Atticis, vt id etiam cognomine videatur habiturus] *Lego, confirmante libro manuscripto*, vt inde etiam cognomen videatur, *&c.*

12 Cuius accuratè scripti de moribus libri, dicuntur illi quidem esse Aristotelis, sed non video cur non potuerit patri similis esse filius] *Diogenes Laërtius in Eudoxi Cnidij vita, videtur eius opinionis, & iudicij fuisse, vt scripti de moribus libri Nicomacho tribuendi essent*, φησὶ δὲ αὐτὸν, *inquit*, Νικόμαχος ὁ Ἀριστοτέλους τὴν ἡδονὴν λέγειν τὸ ἀγαθόν.

16 Quoniam vt medicina valetudinis] *Locus sumptus ex lib. 1. Ethic. ad Nicomachum*: ἰατρικῆς μὲν γὰρ ὑγίεια, ναυπηγικῆς δὲ πλοῖον.

17 Alij censent primum ascitum doloris vacuitatem] non dolore, *pro*, doloris vacuitatem, *habet antiquus liber*.

20 Ne si etiam euitare posset] nisi etiam, *&c. est in manuscripto*.

35 Atqui perspicuum est hominem è corpore,

animoque constare] *Respexit ad locum Aristotelis in 1.Polit.* τὸ δὲ ζῶον πρῶτον συνέστηκεν ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος, ὧν τὸ μὲν ἄρχον ἐστὶ φύσει, τὸ δὲ ἀρχόμενον.

38 Animum illi pecudi datum pro sale, ne putresceret] *Varro lib. 2. de re rust.* Suillum pecus donatum à natura dicunt ad epulandum. itaq; his animam datam pro sale, quæ seruaret carnem. *Plin.lib.8.cap.51.*Hoc maximè brutum, animamque ei pro sale datam non illepidè existimabatur.

40 Non necesse est & illa pristina manere vt tuenda] *Legendum ex manuscripto,* non ne necesse est, & illa pristina manere tuenda, *&c. & paulò post,* sic extremum omnium appetendum, *&c.*

49 Vt nostros possis agnoscere cantus] cognoscere, *habet manuscriptus : & ita magis placet, vt legatur.*

55 Vt conquiescere ne infantes quidem possint] *Aristoteles lib. 8. Politic.* οὐ γὰρ δύναται τὸ νέον ἡσυχάζειν.

ibid. Eaque cupiditas agendi aliquid adolescit vnà cum ætatula] *Ita est in manuscripto, pro,* ætatibus: *& paulò infrà,* segnitie, *pro,* nequitia : *quam lectionem notauit etiam Morelius.*

62 Quis Paulum Numitorem] *Opinor legendum,* Pullum Numitorium, *de quo in lib.2.de Inuent. sic scribit,* Nam in senatu, & in consilio de Syphace diu deliberatum est, & de Q. Numitorio Pullo apud L. Opimium, & eius consilium dictum est. *Liuius Epitome 60.* L. Opimius Pr. Fregellanos, qui defecerant, in deditionem accepit. *Asconius in orat.in L.Pisonem.* Notum est, *inquit*, Opimium in prætura Fregellas cepisse, quo facto, visus est ceteros quoque nominis Latini socios malè animatos repressisse.

64 Nos tutores misimus Regibus] *Pertinent hæc ad argenteum denarium M. Lepidi, in cuius vna parte*

parte turrita imago Ægypti signata est cum literis ALEXANDREA, *in altera inscriptio*, M. LEPIDVS PONT. MAX. TVTOR REG. EX S.C.

70 Tiberina decursio] *Vide num huic loco conueniant Piscatorij ludi, de quibus Festus meminit in voce Piscatorij: aut ludi* Μαιοῦμα, *de quibus mentio est apud Suidam.*

87 Acrionem Locros] *Quidam* Eurytum *reponunt, sed malè: fuit enim Eurytus Tarentinus, ut ex Diogene intelligitur, apud quem scriptum est:* τελευταῖοι γὰρ ἐγένοντο τῶν πυθαγορείων, οὓς καὶ Ἀριστόξενος εἶδε, Ξενόφιλός τε ὁ χαλκιδεὺς ἀπὸ θράκης, καὶ Φάντων ὁ φλιάσιος, καὶ Ἐχεκράτης καὶ Διοκλῆς, καὶ Πολύμναστος φλιάσιοι. καὶ αὐτοὶ ἦσαν δὲ ἀκροαταὶ Φιλολάου καὶ Εὐρύτου τῶν ταραντίνων.

IN LIB. I. TVSCVL. QVAEST.

3 Annis enim ferè DX. post R. C. Liuius fabulam dedit C. Claudio Cæci filio, M. Tuditano Cos.] *In manuscripto est* ICXIV. *pro*, DX. *facilè autem librarius ex* ICXIII. *tot enim anni numerantur ad consulatum Centhonis & Tuditani, fecit* ICXIV. Centhone *verò habet vetus liber, pro* Cæci filio, *&* docuit *pro* dedit.

7 Sed vt Aristoteles vir summo ingenio, scientiæ copia] *Hæc duo postrema verba non leguntur in manuscripto.*

18 Animumque cum corpore extingui] *Hæc verba in veteribus quibusdam codicibus non inueniuntur: itaque meritò amicus meus, homo doctissimus è libro suo delebat, quasi essent* σχολιαστικῶς *ab aliquo adiecta, qui voluerit præcedentem sententiam* παραφραστικῶς *exponere.*

24 Si est Aristoxeni harmonia] *Vetus liber,* Si est vt Aristoxeni harmonia.

29 Vt viderentur ij qui vita excesserant viuere] *Scribendum*, vt viderentur eis qui, *&c. ita*

enim est in manuscripto, & ita omnino videtur legendum.

30 Quòd nulla gens tam fera, nemo omnium tam sit immanis] nemo hominum *habet antiquus liber, pro* omnium, *& ita paulò post*, & religione hominum consecrata, *pro omnium.*

31 Vir magnus leges, instituta, Remp. conseret] Reip. condet *est in manuscripto quodam libro, rectius aliquanto, quàm in vulgatis, sed non plenè satisfacit. par pari autem melius responderet.* Ergo arbores seret diligens agricola, quarum aspiciet baccam ipse numquam: vir magnus leges instituet, quæ deseret. *atque hæc mihi lectio optima videtur.*

35 Qui è vita cesserunt] excesserunt, *pro* cesserunt *habet manuscriptus liber.*

37 Quæ meus amicus Appius νεκρομαντεῖα faciebat] ψυχομαντεῖα *scriptum est in vntiquo. Sed vtrumque verbum putat Petrus Ciacconus abundare.*

38 Pherecydes Syrus] *Videtur scribendum* Surius: *si quidem Σύρος νῆσος ἐςὶ ἰωνικὴ, vt inquit Strabo lib.* XII. *à qua, τὸ ἐθνικὸν, Σύριος.*

40 Siue ignei sublime ferri] *Vetus codex habet* in sublime ferri, *quod magis placet, quia suprà dixit* in cælestem locum.

41 Quam quisque norit artem] *Versus est ex Aristophanis Vespis translatus, nec ab ijs, qui prouerbia collegerunt, animaduersus.*

Ἔρδοι τις ἣν ἕκαστος εἰδείη τέχνην.

46 Animum & videre & audire] *Videtur respexisse ad Menandri sententiam, quæ circumfertur.* νοῦς ὁρᾷ, καὶ νοῦς ἀκούει.

65 Laomedonti tanta fieret iniuria] Troi, *pro* Laomedonti *erat scribendum: sed fuit Ciceronis* μνημονικὸν ἁμάρτημα.

ibi. Diuina mallē ad nos] *Aristoteles lib. I. Eth. ad Nicomachum.* καὶ ἐκ τοῦ περὶ τοὺς θεοὺς ἐπαίνου.

γελοῖοι

γελοῖοι γὰρ φαίνονται πρὸς ἡμᾶς ἀναφερόμενοι.

68 Quam vocant Græci ἀντάξονα.] *Nusquam, quòd meminerim, hæc vox reperitur. itaque placet Petro Ciaccono, vt pro eà ἀντίχθονα reponatur. Plutarch. lib. 3. de placitis Philosophorum cap. 9.* θάλης κὴ οἱ ἀπ' αὐτῦ μίαν εἶναι τὴν γῆν. φιλόλαος ὁ πυθαγόρειος, δύο: ταύτην, κὴ γῆν ἀντίχθονα. *& Ptolemæus, Plinius, Mela, & alij eius oræ incolas antichthonas appellant.*

82 Vellem adesse posset Panætius: vixit cum Africano: quærerem ex eo] *Aliter in manuscripto legitur hic locus:* vellem adesset Panætius: quærerem.

85 Priamum autem tanta progenie orbatum, cùm in aram confugisset hostis manus interemit] *Aristoteles lib. .Eth. ad Nic.* κὴ ἐνδέχεται τὸν μάλιστα εὐθηνοῦντα μεγάλαις συμφοραῖς περιπεσεῖν ἐπὶ γῆρας, καθάπερ ἐν τοῖς ἡρωικοῖς περὶ πριάμου μυθεύεται.

86 Non liberi defleti] *Antiquus liber manuscriptus habet* deleti, *quod minus placet: placeret magis* eiecti, *scilicet à fortunis.*

89 Ad non dubiam mortem concurrerunt] cucurrerunt *magis placet, vt est in antiquo.*

ibi. Perempto. at id ipsum odiosum est, sine sensu esse odiosum.] *Ita habet Manutius, quod potest quidem defendi: non semper contradicit Auditor Marco, sed aliquando ipse sibi Marcus obijcit. sed longè melius habet meus liber manuscriptus:* Perempto. A. at id ipsum odiosum est sine sensu esse M. odiosum. *Quid autem opus est dialogo, si quis velit sibi obijcere?*

92 Nescio quando in Latmo obdormiuit] *Aduerbium* quando, *Antonius Augustinus mutat in* quomodo: *& illa verba quæ sequuntur*, Qui est mons Cariæ, *putat esse scholium Grammatici alicuius.*

ibi. Cùm in eius simulacro videas esse nullum

ſenſum] *Abeſt vox* ſenſum *ab antiquo , & rectè, vt opinor.*

94 Pro rata partè, aut longa, aut breuia dicuntur] *Poſt vocem* parte *in manuſc. legitur* auita: *quod verbum mendoſum eſt , & pro eo reponendum fortaſſe,* in vita.

96 Pendemus animis] animi , *rectius in manuſcripto.*

101 Hodie apud inferos fortaſſe cenabimus] *Cùm apud Græcos ſcriptores, qui hoc Leonidæ dictum celebrarunt , reperiatur ſcriptum* ἀριστήσομεν , *quod eſt prandebimus, non eſt cur quiſquam Ciceronem reprehendat , qui verterit* cenabimus : *reſpexit enim (vt opinor) ad Romanorum morem , qui ſoliti erant cena vti, pro prandio. itaque concenationes alibi appellauit ea conuiuia, quæ Græci* συμπόσια, *ſiue, vt certius dicam,* σύνδειπνα *nominarunt.*

109 Nemo parum diu vixit, qui virtutis perfectæ perfecto functus eſt munere] *Totum hoc reijcit Anton. Auguſtinus , quod arbitratur primum ab inepto aliquo Grammatico , in margine libri , ad ſignandam Ciceronis ſententiam eſſe notatum , deinde in ſeriem ab imperito librario fuiſſe receptum.*

114 Simili precatione Trophonius, & Agamedes] *Plutarchi verba , quæ leguntur apud Stobæum , faciunt ad hunc locum.* Τροφώνιος καὶ Ἀγαμήδης, ποιήσαντες ἐν δελφοῖς ναὸν ᾔτουν παρὰ τοῦ Ἀπόλλωνος τὸν μισθόν, ὁ δὲ αὐτοῖς δώσειν ἔφη τῇ ἑβδόμῃ ἡμέρᾳ· καὶ ταύτῃ ἀπέθανον. ἔτι δὲ Κλέοβις καὶ Βίτων κυδίππης τῆς μητρὸς αὐτῶν εὐξαμένης τῇ ἥρᾳ δοῦναι τοῖς παισὶν, ὅπερ ἂν εἴη κάλλιστον, ὅτι ἑαυτοὺς ὑποζεύξαντας τὴν μητέρα εἰς τὸ ἱερὸν ἀνήγαγον, τὸν βίον παραχρῆμα κατέστρεψαν.

115 Euthymus potitur fatorum munere læto] *Magis placet , vt eſt in manuſcripto ,* Euthynous potitur fatorum numine, letho.

ibid. Rebus à diis immortalibus iudicatam] *Scriberem libentius* iudicatis, *vt habet liber manuſcr.*

Alci

116 Alcidamus quidam Rhetor antiquus in primis nobilis] Alcidamas *scribendum est auctoribus Græcis scriptoribus, & vetere quoque Alcidamantis imagine ex marmore, cui subscriptum est.* ΑΛΚΙΔΑΜΑϹ.

ibid Repetunt ab Erichtheo] Erechtheo *scribendum ex Apollodoro, qui lib.* IV. *ita de hac re narrat:* Ἐρίχθει δὲ ὑπὲρ Ἀθηναίων νίκης χρωμένῳ ἔχρησεν ὁ θεὸς κατορθώσειν τὸν πόλεμον, ἐὰν μίαν τῶν θυγατέρων σφάξῃ, καὶ σφάξαντος αὐτοῦ τὴν νεωτάτην, καὶ αἱ λοιπαὶ ἑαυτὰς κατέσφαξαν. ἐπειήσαντο γὰρ συνωμοσίαν ἀλλήλαις συναπολέσθαι. Menoeceus *etiam paulò post, pro* Menœcheus *ex eodem scriptore corrigendum. Ex eo autem, quod suprà dixit Cicero, tres versiculos Elysio in tabellis fuisse datos, colligere possumus, responsa in tabellis ab oraculo dari solita fuisse: quod confirmatur huiusmodi quadam apud me antiquissima tabella ex ære, in qua incisum est,* Nunc me rogitas: nunc consulis: tempus abit iam.

117 Melior Ennij, quàm Solonis oratio] melius Ennij quàm Solonis elogium, *est in manuscripto.*

IN LIB. II. TVSCVL QVAEST.

14 Sed vltro appetendus, subeundus, excipiendus dolo) *legendum ex antiquo*, sed etiam non vltro appetendus, &c. *Petrus tamen Ciacconus,* quiuis est non modò, &c. *putat legendum sine interrogationis nota.*

25 Vnde ignis lucet] *Ita legit Manutius. Faërnus tamen pro* lucet, *habet* cluet : *& infrà* clepse *pro* clepsisse. *Pantagathus autem ita hos versus interpungebat:*

Dolorem quem percipit ob furtum Lemium;
Vnde ignis lucet mortalibus clam diditus:
Eum Prometheus clepsisse est dictus dolo,
Pœnasque Ioui fato expendisse pessimo.

31 Tuque in ea intueberis] *Ant. Augustinus*, tuq; in eam, *legit: at ea sunt honestas, dignitas, decus.*

33 Aut Philoctetam illum quam te enim malo dicere: sed ille certè non fortis qui iacet, *&c.*] *Anton. Augustinus delet aduerbium* aut, *Pantagathus autem retinet, qui totum hunc locum ita legebat:* Aut Philoctetam illum, aut me, malo dicere de illo. M. certè fortis qui iacet in lectulo humido.

38 Medicum requirens modo] requirit *legitur in antiquo, & melius.*

40 Inde pugiles cestibus contusi] nudi *pro* inde *videtur legendum, quomodo emendauit Anton. Augustinus, siue ex ingenio, siue ex auctoritate veterum librorum.*

42 Agesis] *Ita olim correxit Faërnus. Anton. autem Augustinus ex corrupto verbo* Agapetis, *quod est in libris manuscriptis, fecit* Atagesis.

ibi. Sit ne igitur malum dolor, *&c.* volunt non esse malum dolorem] *Petrus Ciacconus putat vocem* dolorem *otiosam esse. paulò post ita legendum,* Falsaque eius visione & specie moueri homines duco vehementius, vimque eius omnem esse tolerabilem.

43 Quoniam à viris virtus nomen est mutuata] *Nonnulli veteres libri hæc verba non habent: Itaque facilè adducor vt credam fuisse ab aliquo σχολιαστικῶς addita.*

46 Si te fortè dolor aliquis peruellerit] perculerit *habet manuscriptus liber.*

47 Vt nobismetipsis imperemus] *Videtur respexisse ad Homericum illud de Vlysse,* τέτλαθι δὴ κραδίη.

56 Toto corpore, atque omnibus vnguiculis] *Ita legitur in antiquo pro* vngulis.

64 Non quo fugiendus sit] non quod fugiendus, *vetus liber: & paulò post,* nequeunt, *pro* non queunt.

Si

67 Si tanti non sint, vt ferendi sint] *Ego mallem* si tanti sint, vt ferendi non sint.

IN LIB. III. TVSCVL. QVAEST.

Ea virtuti resonat, tanquam imago gloriæ] *Abest vox* gloriæ, *ab antiquo: & rectè. Varro in li. 3. de re rustica, cap. 16. eodem modo de apibus dixit.* Primum secundum villam, potissimùm vbi non resonent imagines. *has ἠχοὺς appellari Columella scribit.*

9 Qui hæc rebus nomina posuerunt] imposuerunt; *puto rectius vt est in manuscripto.*

11 Infamiam enim censuerunt, id est, inconstantiam sanitate vacantem] *Vox* id est, *non legitur in antiquo.*

14 Atque in quem cadit ægritudo) atqui, *vetus codex.*

16 Quid illum filium Solis) *In antiquo est,* quid? AEeta filium Solis, &c.

Ibid Lacrymæ peredere humore exangues genas(*variè legitur hic versus in manuscriptis: in vno enim est,* Lacrymis hument exangues genæ situ liuentes, *in altero,* Lacrymæ perdidere humorem, *&c.*

28 Opinione mali ægritudinem esse, non natura) *Manutius ex ingenio addidit,* non, *quod deest in antiquis. mihi magis placet, vt habet manuscriptus,* opinione mali ægritudinem esse natam. *ex voce enim* natam, *imperitus librarius fecit,* natura.

31 Ergo hoc Terentius à philosophia sumptum tam commodè dixerit) *Ita legendus hic locus ex manuscripto, à quo abest,* cum, *& rectè.*

43 Si verò aliquid etiam tum planè luctum omnem absterseris) *Amicus meus homo doctissimus mauult vt legatur,* si verò aliquam admoueris, luctum planè absterseris: *aut,* si verò amorem admoueris, luctum planè absterseris. *Sed*

Sed vulgata lectio magis placet, qua Tullius verecundissimè, & κατ' ἀποσιώπησιν, quæ turpia erant, notauit τὰ ἀφροδίσια, quò inuisiorem redderet Epicurum, ob impudentiam.

44 Ex opibus summis opis egens Hector tuæ] Hecuba *pro* Hector, *scriptum est in antiquo, & ita magis placet.*

ibi. Quóve nunc auxilio, aut fuga] exilio *habet manuscriptus, & rectiùs, vt opinor. paulò pòst*, deformati auro atque abiete crispa, *in vulgatis deest vox*, auro. *infrà*, auro eboréque instructum regificè, *pro* auro ebore instructam regificè, *quod non ita placet.*

45 Exaggeratis igitur regis opibus] regiis *habet antiquus liber: &* adiungitur. *pro*, qui adiungit.

ibi. Cedrum incendamus] *Ita pro* Hedrychum *repositum est à doctissimis viris, quid si ex* Hedrychum *faciamus* cedrum ac thyum? *indicantibus libris veteribus correctionem, & confirmante Homeri versu, ex Odyssea* v.

53 Quàm ipsos Corinthios] *Ego malim*, quàm ipsi Corinthij, *cuius scriptura vestigium apparet in vetustis etiam exemplaribus.*

61 Quasi solutionem totius hominis appellatam putat] *Aristoteles lib. 3. Eth.* καὶ ἡ μὲν λύπη ἐξίστησι, καὶ φθείρει τοῦ ἔχοντος φύσιν.

ibi. Rectum esse & ad officium pertinere] *Ita legitur in libris veteribus.*

63 Quòd is septimo die post filiæ morté hostias immolasset] *AEschi. in oratione* κατὰ Κτησιφῶντος. Ἑβδόμην δ' ἡμέραν τῆς θυγατρὸς αὐτῷ τετελευτηκυίας, πρὶν πενθῆσαι, καὶ τὰ νομιζόμενα ποιῆσαι, στεφανωσάμενος, καὶ λευκὴν ἐσθῆτα λαβὼν, &c.

71 Vt nos quoque idem ab aliis requiramus] ab illis *magis placet, vt legitur in manuscripto.*

72 Nam & qui non leuantur, ipsi alios ad miseriam inuitant] *Ita Manutius, malè prorsus: nam qui non admittit consolationem, non statim dicendus est*

dus est inuitare alios ad miseriam. Victorius, ipsi ad miseriam inuitant, *male: culpa librarij. Meus manuscriptus rectè*, ipsi ad se miseriam inuitant: *quòd non minus est stultum vltro accersere sibi malum, quàm aliorum vitia cernere, obliuisci suorum.*

84 Quid autem præclarum, quod non idem arduum] *Ita est in manuscripto: in vulgatis autem deest* quod, *sententia alioqui postulante.*

IN LIB. IV. TVSCVL. QVAEST.

1 Comitia, prouocationes, patrum consilium) *Verbum* prouocationes, *mihi quidem suspectum est, & iure, vt arbitror: nam non puto inuitis regibus potuisse prouocari ad populum. Fortè* prensationes *in comitijs creandi regis, aut cuius vis inferioris magistratus, si id ius erat à populo petere. Omnino* prensationes *sunt cognata comitijs, quibus tanquam rudimenta quædam legum de ambitu adhibitus debuit esse aliquis modus instituto regio, aut etiam lege.*

3 Et cantus tum fuisse rescriptos vocum sonis, & carmina] *Mallem* descriptos, *quia propriè, & parum remotè à litera, respondétque Græco verbo* ἀναγεγραμμένους. *Sed quomodo* vocum sonis? *an soni in tabulas referebantur? itaque placebat Pantagatho, vt pro* sonis, *legeretur* notjs.

8 Nisi fortè temporis causa assentiebare] *Post vocem* causa, *in antiquo est*, noui, *sine dubio corruptè, pro* nobis.

27 Non quia semper, sed quia sæpe sint] *Abest ab antiquo libro verbum* sint, *quod est secundo loco positum.*

29 Ergo inuidi & maleuoli, & liuidi] *Ita est in antiquo, cùm in alijs desit coniunctio*, &, *post vocem* maleuoli, *quæ necessaria videtur.*

30 Corporis temperatio cum ea congruunt]

Ita

Ita est in vulgatis: liber manuscriptus habet, sicut enim corporis temperatio,&c. *quæ videtur melior lectio. sed cùm addantur duo verba, minúsque sit transponere verba, quàm addere, ita legerim:* Sunt enim in corpore valetudo, pulchritudo, vires, velocitas: sunt item in animo, præcipua corporis temperatio, cùm ea congruunt inter se, è quibus constamus: sanitas sic animi dicitur.

7 M. Alienum] Allienum *duplici* ll, *scribendum est auctoribus antiquis denarijs.*

8 Prœlium cùm restituit insaniens] *Petrus Ciacconus existimat hoc totum additamentum esse.*

9 Illum enim putas omni perturbatione esse liberum te vis] *Antonius Augustinus delet postrema verba* te vis. *in manuscriptis est* liberum, vis videamus.

10 Vt etiam si nec mala sint illa quæ metum, ægritudinémve, nec bona, quæ cupiditatem]. *Hic locus aliter legitur in antiquo, in quo ita scriptum est:* vt etiam si mala sint illa quæ metum ægritudinémve: bona, quæ cupiditatem.

11 Tanquam clauum clauo] *Aristoteles lib. 4. Polit.* ἥλῳ γὰρ ὁ ἧλος ὥσπερ ἡ παροιμία.

IN LIB. V. TVSC. QVAEST.

1 Peccanti immortalitati] *Amicus meus putat legendum*, peccantis *pro* peccanti.

2 Ita nos, quasi in mercatum quandam celebritate ex vrbe aliqua] *Ita scriptum est in antiquo, cùm in alijs sit* item, &, mercatus.

3 Partim soliuagas, partim congregatas: immanes alias, quasdam autem cicures] *Videtur transtulisse Aristotelis illa ex Politicis,* τῶν δὲ θηρίων τὰ μὲν ἀγελαῖα, τὰ δὲ σποραδικά. *& paulò post,* τὰ μὲν ἥμερα, τὰ δὲ ἄγρια.

4 Non qui parua non metuit, sed qui omnino metu-

metu vacat] *Ita legi debet hic locus, cùm in aliis desit,* non.

47 At enim eadem Stoici præcipua, vel producta dicunt, quæ bona isti: illi quidem sine iis vitam beatam compleri, hi autem sine iis esse nullam putant] *Ita legitur hic locus in manuscripto.*

52 Præceptum illud Atrei] *pro,* Atrei, *in manuscripto scriptum est,* antiquum.

62 Seta equina appensum] aptum, *pro,* appensum, *est in vetere libro manuscripto, vt dubium non sit, quin,* aptum, *legi debeat.*

63 Adhuc neminem cognoui Poëtam (& mihi fuit cum Aquinio amicitia) qui sibi non optimus videretur] *Eadem sententia usus est in epistola quadam ad Atticum: lib.* 13. Nemo vnquam Poëta, neque Orator fuit, qui quenquam meliorem se arbitraretur. *Aristoteles lib.* 4. *Ethic.* πάντες γὰρ ἀγαπῶσι τὰ αὐτῶν, ὥσπερ οἱ γονεῖς, καὶ οἱ ποιηταί. *pro,* Aquinio, *autem, vidi notatum in quodam libro,* cum aliquibus.

65 Est enim ad portas Agragianas] Achradinas, *habet vetus liber.*

72 Tum maximè ingenua delectatio, & digna sapientia] sapiente, *scriptum est in antiquo, & ita videtur rectius.*

79 Honoris causa, laudis studiosi gloriæ causa] *Ita est in vulgatis. Ego secundò loco delerem,* causa: *quam lectionem confirmant ea, quæ sequuntur.*

83 Nos illud quidem] *vel,* illius, *vel,* illorum, *videtur legendum.*

86 Altera omnis tempestatis calamitate semper vacet] *Longè melius legitur in manuscripto,* omni, *pro,* omnis, *&,* vacat, *pro,* vacet:

88 Eos ipsos inuentorum suorum memoria, & recordatione confutat] compensat, *habet manuscriptus pro,* confutat.

91 Quàm multa non desidero] *Respexit ad Socratis*

oratis illud, quod refert Diogenes, πόσων ἐγὼ χρεῖαν οὐκ ἔχω.

94 Genus hoc voluptatum optabile esse, si non obsit, prodesse nonnunquam] *Ita legit amicus meus hunc locum, cùm in vulgatis desit particula* non. *Optabile autem dicunt Graci ἀγαπητόν. Aristoteles li. 1. Eth. ἀγαπητὸν γὰρ καὶ ἑνὶ μόνῳ. Significat enim bonum illud, quod qui consecuti sunt, eo contenti viuere possunt.*

95 Cum expectationi speratarum] speratæ, *Ant. Augustinus. quod si* expectatio *retineatur, vt habet Victorius, melior lectio erit, si* memoriæ *legatur, pro* memoria.

98 Negauit se iure illo nigro) *Plutarchus in Lycurgo. τῶν δ' ὄψων εὐδοκιμεῖ μάλιστα παρ' αὐτοῖς ὁ μέλας ζωμός.*

101 Opulentissimi Syriæ regis) *Scribendum* Assyriæ, *atque hoc ipsum epigramma, quod refert Cicero, ἀσσυρίοις γράμμασιν scriptum fuisse, Graci scriptores tradunt.*

104 Neque me quisquam ibi agnouit) *Delenda particula* ibi, *quia non est in veteribus libris: atque hanc scripturam confirmant Graca etiam verba apud Laërtium. ἦλθον γὰρ φησὶ πρὸς Ἀθήνας, καὶ οὔτις με ἐγίνωσκε.*

112 Et videbat in literis) *Liber vetus habet,* viuebat, *sed non placet: verbum enim* videbat, *ad Aufidij cæcitatem refertur.*

113 Si liceat quod quibusdam Græcis quotidie) *Ita habent libri vulgati, nec malè alij,* si libeat, *non satis bene. Quid enim si libeat, non liceat autem? vt* liceat *hic significet concedatur, vt ipse docuit suprà. Quòd autem quidam putant locum adhuc restare mendosum, videndum num pro* quotidie *aptius sit* quiritare.

116 Epicurei nostri Græcè fari nesciunt, nec Græci Latinè) *Faernus pro* Epicurei *legendum putabat* Opici: *qua mihi lectio optima videtur. Notum autem*

autem est cum ex Strabone, tum ex alijs, Opicos Campaniæ populos fuisse.

118 Aut bibat, inquit, aut abeat] *Allusit ad Græcum illud*, ἢ πῖθι, ἢ ἄπιθι.

119 Quod si iis Philosophis, quorum ea sententia est] *Ita est in vulgatis, satis imperfectè. Ego mallem*, quod si ij philosophi. *& infrà*, dicant attamen semper.

121 Ad philosophicas scriptiones] philosophas *legitur in antiquo: & Plato*, φιλόσοφον φύσιν *dixit, hoc est, naturam philosophicam.*

IN LIBRVM I. DE NATVRA DEORVM.

1 Vt magno argumento esse debeat prudenter Academicos à rebus incertis assensionem cohibuisse] *Ita legitur hic locus in manuscripto, cùm in alijs sit*, Vt magno argumento esse debeat, causam, id est, principium philosophiæ, esse scientiam, prudentérque Academicos, &c.

2 Et quò omnes duce natura vehimur] *Vide num melius sit* venimus, *vt est in antiquo, pro* vehimur: *quamuis ad verbum* duce *aptius sit* vehimur.

ibi. Dubitare se Protagoras] *Diogenes in Protagora.* περὶ μὲν θεῶν οὐκ ἔχω εἰδέναι, εἴθ' ὡς οὐκ εἰσὶν· πολλὰ γὰρ τὰ κωλύοντα εἰδέναι, ἥτε ἀδηλότης, καὶ βραχὺς ὢν ὁ βίος τοῦ ἀνθρώπου. διὰ ταύτην δὲ τὴν ἀρχὴν τοῦ συγγράμματος ἐξεβλήθη πρὸς Ἀθηναίων, καὶ τὰ βιβλία αὐτοῦ κατέκαυσαν ἐν τῇ ἀγορᾷ.

9 Vt alia ex aliis nexa] *Vetus liber habet*, vt aliæ ex aliis nexæ.

ibi. Non enim tam auctoritatis in disputando, quàm rationis momenta quærenda sunt.] auctores *scriptum est in antiquo, pro* auctoritatis.

11 Contra omnia differendi] *Illustrant hunc locum Diogenis verba quæ leguntur in Arcesila:* Ἀρκεσίλας ἢ Ἀρκεσίλαος Πιταναῖος τῆς Αἰολίδος, ὁ τῆς μέσης Ἀκαδημίας κατάρξας πρῶτος, ἐπισχὼν τὰς ἀποφάσεις διὰ τὰς ἐναντιότητας τῶν λόγων. πρῶτος δὲ καὶ εἰς ἑκάτερον ἐπεχείρησε, καὶ πρῶτος τὸν λόγον ἐκίνησε τὸν ὑπὸ Πλάτωνος παραδεδομένον, καὶ ἐποίησε δι' ἐρωτήσεως, καὶ ἀποκρίσεως ἐριστικώτερον.

13 Vt Statius in Synephebis] vt ille in Synephebis, *est in manuscripto.*

20 Omnem totius orbis designationem]operis, *pro* orbis *habent manuscripti aliquot libri: quæ mihi lectio magis placet, ob ea quæ præcedunt* ministros, machinas, &c.

23 Nullo modo viderunt animi naturam intelligentes] videntur *si legas, vt est in manuscripto, sensus patebit apertius.*

25 Eósque innumerabiles esse mundos] *Abest à manuscripto codice vox* mundos, *quam opinor glossema esse.*

28 De ipsa quidem mente] *Ita legitur in antiquis codicibus, & rectè: sequitur enim aduerbium,* autem.

ibi. Commenticium quiddam coronæ similitudine efficit] *In manuscripto est,* commenticium quiddam coronæ simile effecit.

33 Aristoteles quoque in tertio de Philosophia libro] *Aristotelem tres de Philosophia libros scripsisse tradit Diogenes, de quibus* ἐν τῷ περὶ ψυχῆς, *fit etiam ab ipso Aristotele mentio.*

ibi. A magistro Platone vno dissentiens] *Manutius ex* vno, *fecit* non : *in manuscripto est*, suo: *vt fortasse legendum sit*, à magistro suo Platone dissentiens.

53 vt Tragici Poëtæ] *Sumpsit hanc comparationem à Platone, cuius verba sunt ex Cratylo,* εἰ μὴ ἄρα δὴ ὥσπερ οἱ τραγῳδοποιοὶ ἐπειδάν τι ἀπορῶσιν, ἐπὶ τὰς μηχανὰς ἀποφεύγουσιν.

Coryphæum

59 Coryphæum appellare Epicureorũ solebat.] Κορυφαῖον *est in vetustissimo, eodémque optimo libro: atque ita legendum puto.*

61 Quod non modò philosophia dignum esset] sit *pro* esset *legendum ex antiquo libro.*

66 Alia aspera, alia rotunda, alia autem partim angulata & pyramidata, quædam curuata & quædam quasi adunca] *Ita legitur hic locus in manuscriptis, cùm in vulgatis desit vox.* pyramidata.

73 Sed hunc Platonicum mirificè contemnit: Epicurus] sed hunc & Platonem, *habent libri manuscripti.*

79 Quod si fingere nobis] ἀφομοιοῦν *Græci dicunt. Aristoteles lib. 1. Polit,* ὥσπερ καὶ τὰ εἴδη ἑαυτοῖς ἀφομοιοῦσιν οἱ ἄνθρωποι, οὕτω καὶ τοὺς βίους τῶν θεῶν, &c.

80 Mortalis visus] visust *habet manuscriptus liber, quod placet.*

83 Ergo alia species Iunonis Argiuis, alia Laniuinis, alia nobis] *Ita legendum hic locus ex auctoritate vetustissimi libri, cùm in vulgatis desint duo postrema verba,* alia nobis, *& pro* Laniuinis, *scriptum sit* Latinis. *colebatur autem Lanuij Iuno Sospita cum pelle caprina, cum hasta, cum scutulo, cum calceolis repandis, cuiusmodi in denarijs L. Roscij Fabati, & L. Thorij Balbi, qui Lanuini fuerunt, signata reperitur.*

94 Istis ne fidentes somniis] videntes *pro* fidentes, *habet antiquus liber, non malè: ut* FIDENTES *videatur scriptum fuisse in antiquioribus, antiqua scribendi ratione, qua* TERMINAEIT DIEI F. *& alia similia in veterum monumentis reperiuntur.*

ibi. Ausa sit] *scribendum* ausit, *ex manuscripto.*

107 De M. Octauio deferentem Sitellam] *De Sitella, in quam suffragia conyciebantur, mentio est in lege Seruilia, cuius extant apud me fragmenta quædam.* Eamq; sortem. ex. hace. lege. apertam.

braciòque aperto literam.digiteis.operam..palam. . . vndai causa.ad. sitellam.sorti.venietis.in.eam sitellam.manum. demittito.tam. deuexam.populo,&c.

110 Sed ea conseruent quæ sunt] *Videtur legendum*, sed ea quæ conseruent quæ sunt.

119 Qui ea quæ prodessent hominum vitæ, deorum in numero habita esse dixit] *Respexit ad Græca illa*, ἄνθρωπος ἀνθρώπῳ δαιμόνιον, *&* θεοὶ σωτῆρες ἐχῶν.

IN LIBRVM II. DE NATVRA DEORVM.

6 P. enim Vatienus] Vatinius *est in veteribus libris, & ita legendum cùm hîc, tum apud Valerium Maximum lib. 8. cap. 8. & Lactantium lib. 2. cap. 8. itaque in Fastis ex hac emendatione, & ex verbis quæ sequuntur*, Auus huius adolescentis, *addendum erit* P. N. *vt integra inscriptio sit*, P. VATINIVS P. F. P. N.

10 Primus rogatorum vt eos retulit] rogator *habet liber manuscriptus.*

14 Tuditano & Aquillio Cos.] *Vetus liber* M. Tuditano, & Ap. Claudio Cos. *Sed huius lectionis veteribus ex historia petenda est.*

14 Euulsum] euolsum *est in vetustißimo libro, & ita legit Quinctilianus.*

17 Quæ æneis efferuescunt subditis ignibus] *Ita legitur in manuscripto, cum in vulgatis desit vox* æneis, *quæ tamen potest esse alicuius scholium.*

32 Quæ non sit minor] minoris *vetus liber, quod placet: sequitur enim:* sic mundum vniuersum pluris esse necesse est.

46 Minimèque resipiens patriam] *Ita legitur in manuscripto, pro* respiciens, *& ita omnino legendum: est enim* resipere, *redolere & præ se ferre.*

Conti

49 Continuas conuersiones duas] sui *pro* duas *amicus meus legendum putat.*

52 Tum abeunt, tum recedunt] *Emendandum ex antiquo libro,* tum adeunt, tum recedunt.

65 Qui tenero terram circumuectu amplectitur] circumiectu *habet liber manuscriptus, quod magis placet, confirmantibus Græcis Euripidis versibus, vnde translati sunt Latini, quos hic adducit Cicero.*

Ὁρᾷς τὸν ὑψοῦ τόνδ' ἄπειρον αἰθέρα,
Καὶ γῆν πέριξ ἔχονθ' ὑγραῖς ἐν ἀγκάλαις,
Τοῦτον νόμιζε Ζῆνα, τόνδ' ἡγοῦ θεόν.

70 Et plena sunt futilitatis, summæque leuitatis] vanitatis *habet liber manuscriptus, pro* futilitatis.

73 Qui qualésque sunt] *Lambinus* sint: *à vetere autem libro id verbum abest.*

ibi. Anum fatidicam Προνοίαν induci, id est, prouidentiam] *Hæc tria postrema verba*, id est, prouidentiam, *non sunt in vetere lib. olent autem sine dubio glossema ab imperitis librarijs in seriem receptum. Quod autem sequitur,* velut hesterno die, *vel Cicer.* μνημονικὸν ἁμάρτημα, *vel librarij lapsum esse, credendum est. non enim hesterno die* Velleij *disputatio cum Cotta instituta fingitur, sed eodem. atque in ipso secundi libri initio ita contexitur dialogus, vt nullus dies intercesserit inter Epicureorum & Stoicorum confutationem. Idem error est in illis lib. 3.* Quæ à te nudius tertius dicta sunt: cùm docere velles deos esse. *sunt autem verba Cottæ ad Balbum, quæ non nudius tertius, sed eodem die finguntur esse dicta. credi potest Ciceronem in animo habuisse tribus libris trium dierum disputationem referre voluisse: mox id mutasse, relictis prioris cogitationis vestigijs.*

76 Quod & Democritus simulacra & Epicurus imagines inducens] *nomen* Epicurus *non legitur in manuscripto, & certè videtur abundare.*

105 Hunc circum ἄρκτοι duæ] Arctoe *habet vetustißimus codex, & rectè: eodem enim modo* Adelphoe *apud Terentium, &* Canephoroe *alibi scriptum reperitur.*

110 At capra læuum humerum claro obtinet] humero *scriptum est in veteribus libris.*

111 Et magis horriferis] horrisonis *vetus liber.*

114 Extremam nitens] extremum *habet antiquus codex.*

117 Huic autem continens aër fertur] circumfertur *est in antiquo.*

118 Quæ æther] ætherea *est in manuscripto.*

124 Platalea nominetur] Platea *appellatur ab Aristotele lib. 8. cap. 12. & Plin. lib. 10. cap. 40. vt fortasse hic quoque ita scribendum sit.*

129 Dum possint se ipsa defendere] *Arist. lib. 1. Pol.* τὰ μὲν συνεκτίκτει τῶν ζώων τοσαύτην τροφὴν, ὡς ἱκανὴν εἶναι μέχεις οὗ δύνηται αὐτὸ αὑτῷ πορίζειν τὸ γεννηθέν.

135 Quæ sunt infra id quod deuoratur] *Aliter legitur his locus in manuscriptis:* quæ sunt infra, in quas id quod deuoratur descendit. *paulò post antiquus idem liber habet,* eadémque à pulmonibus respiret, & redeat.

136 Quæ constant ferè è neruis] *Legendum* constat, *vt est in manusc. vt ad* aluum *referatur.*

ibid. Tum spiritu dilatant] *Deest,* se, *quod est in antiquo,* tum se spiritu, &c.

137 Ad easque portas iecoris] *Ita est in manuscripto pro,* ad easdémque.

144 Et quasi corneolos habent introitus] corneos *legitur in manuscriptis.*

151 Arborum autem confectione] ὑλοτομίαν *appellat Aristoteles lib. 1. Pol.*

154 Deorum atque hominum putanda sunt] *Videtur respexisse ad locum Aristotelis, qui est in li. 1. Polit.* ὥστε ὁμοίως δῆλον, ὥστε καὶ γενομένοις οἰητέον τὰ τε φυτὰ τῶν ζώων ἕνεκεν εἶναι, καὶ τὰ ἄλλα τῶν.

ἀνθρώπων

ἀνθρώπων χάριν, τὰ μὲν ἥμερα καὶ διὰ τὴν χρῆσιν, καὶ διὰ τὴν τροφήν. τῶν δὲ ἀγρίων εἰ μὴ πάντα, ἀλλὰ τά γε πλεῖστα τῆς τροφῆς, καὶ τῆς ἄλλης βοηθείας ἕνεκεν, ἵνα καὶ ἐσθὴς, καὶ ἄλλα ὄργανα γίνηται ἐξ αὐτῶν. εἰ οὖν ἡ φύσις μηθὲν, μήτε ἀτελὲς ποιεῖ, μήτε μάτην, ἀναγκαῖον τῶν ἀνθρώπων ἕνεκεν αὐτὰ πάντα πεποιηκέναι τὴν φύσιν.

159 Victum domitúmque iuuencum] vinctum *habet antiquus liber, eamq́; lectionem confirmant ea quæ* περὶ βοὸς ἀροτῆρος *cecinerunt Græci Poetæ.*

IN LIBRVM III. DE NATVRA DEORVM.

5 Ex portentis & monstris Sibillæ interpretes] *Antiquus liber manuscriptus habet* monitis, *pro* monstris: *quæ lectio potest retineri, quamuis magis satisfaciat vulgata, si ita interpungatur,* Ex portentis & monstris, Sibyllæ interpretes, &c.

22 Sæpe dixi] dixti *legendum, vt est in manuscripto.*

35 Qui quoniam quid diceret intelligi noluit] *in manuscripto est*, qui quoniam diceret quod intelligi noluit. *& paulò pòst,* omnia vnum esse ignem, *pro* omnem vim esse ignem.

38 Prudentiámne Deo tribuemus] *Vertit locum Aristotelis lib. 10. Ethic.* πράξεις δὲ ποίας ἀπονεῖμαι χρεὼν αὐτοῖς, πότερας τὰς δικαίας, &c.

40 Vt capram, vt lupam] Nepam, *pro* lupam *habet antiquus liber, & rectè: nec enim lupæ simulacrum inter sidera relatum fuisse apud scriptores reperitur.*

42 Ex eo igitur & Lisyto] Lisyea *habet antiquus liber, vnde coniecturam facio* Lysidea *legendum esse.*

ibi. Ex Idæis dactylis] *Antiqua lectio habet* digitis, *quasi* dactylos *illos appellare Latino nomine maluerit.*

43 Si dij sunt: súntne etiam Nymphæ deæ? si Nymphæ, Paniscíne & Satyri? *Ita legitur hic locus in manuscripto, & ut videtur, melius quàm in impressis.*

44 Hæc, Carneades agebat] aiebat *habet vetus liber.*

46 Lucus Furinæ] Forinæ *scribendum ex auctoritate vetusti lapidis, in quo ita incisum est,*

P. POETELLIVS P. L.
SYRVS
LANISTA AD. AR. FORIN
AR. ROM. DD. VIX
ANN. XLIIX.
H. S. E.

47 Serapim] Sarapim *est in antiquo, & vtroque modo reperitur in æneis numismatibus, in quibus est* Deo Sarapidi *&* Serapidi.

48 Absyrto fratri] Apsyrto *scribendum auctoribus Græcis scriptoribus, apud quos est* ἄψυρτος.

50 Atque in plerisque ciuitatibus] atqui *est in manuscripto, ad huius loci sententiam, & ornatum aptius.*

51 Thaumante dicitur Iris esse nata] *Ita legit Ant. Augustinus, cùm in impressis desit vox* Iris.

52 Itaque & Fontis delubrum] *Fonti Deo vernecibus, sacrum fiebat, vt ex inscriptione fratrum Arualium constat, in qua est,* FONTE. VERB. N. II.

ibid. Anemonem] *De Anemone fluuio meminit Plin. lib. 3. cap. 15: sed cùm in octaua Italiæ regione ponatur, non habet hîc locum: itaque pro* Anemonem *parua mutatione* Alemonem *legendum putarim, qui, vt inquit Vibius Sequester, fluuius est Romæ vicinus, vbi Mater deum* VI. *Kal. Apr. lauatur. Statius lib. 1. Sil.*

Est locus ante vrbem quà primùm nascitur ingens
Appia, quaq; Italo gemitus Almone Cybelle
Ponit, &c.

& Lucas

& Lucanus lib. 1.

Tunc qui fata Deûm secretáque carmina seruant,

Et lotâ paruo reuocant Almone Cybellem,

55 Anaces] *Ἀνακοὺς appellant Græci Castorem & Pollucem: & eorum templum ἀνάκειον dicitur à Luciano in Timone.*

56 Die matre natus] Dia *legitur in manuscripto eámque lectionem confirmat vetus inscriptio fratrum Arualium, in qua sunt hæc,*

IIII. ID. DEC. FRATRES ARVAL. IN LVCO. DEAE. DIAE. VIA. CAMPANA. APVD LAP. V. CONVENER. PER. C. PORC. PRISCVM. MAG. ET. IBI IMMOLAV. QVOD. AB. ICTV. FVLMINIS ARBORES LVCI. SACRI.D.D.ACTTACTAE.ARDVERINT. EARVMQVE ARBORVM ADOLEFACTARVM, &c.

ibi. Hunc AEgyptij THOYTH] THOTH *est in veteribus libris, cum quibus consentit Græci Ptolemæi scriptura in codice apud me maioribus literis exarato.*

58 Iam Græci sæpe Vpim] *Intelligit Callimachum, siue Alexandrum Ætolum Poëtam, cuius versus est ex libro, qui fuit inscriptus Musæ, ὑμνῆσαι ταχέων ὦπιν βλητῆρα ὀϊστῶν. Callimachi autem carmen in hymno in Dianam ita legitur, οὖπι ἄνασσα φαεσφόρε, &c.*

60 Traditum est] *Cùm in manuscripto sit* prædictum, *opinor* proditum *legi debere, eámque veram esse huius loci lectionem.*

64 Dicamus digna diis immortalibus] *Corruptè in manuscripto est* dicali vsu loquamur, *pro* digna iis loquamur, *vt ego coniicio.*

68 Quondam Thyestem clepere ausum esse à regia] *Aliter hic versus reperitur scriptus in vetustissimo codice,* quem de ara Thyestem, &c.

78 Qui iussus sit vinum sumere] cui vsus sit, *est in manuscripto.*

79 Telamon] Telamo *habet vetustus liber, antiquorúmque est ea Latinorum terminatio, vt Agamemno. Videndus Quinctilianus.*

83 Grandi pondere] graui, *pro* grandi, *est in manuscripto: & paulò suprà* expoliauisset, *pro* expilauisset.

ibid. Pater imberbis esset] *Notum est Græcum carmen.*

---- οὔποτε φοίβου.
θηλείαις οὐδ' ὅσον ἐπὶ χνοὸς ἦλθε παρειαῖς.

86 Virtutem autem nemo vnquam] *Ita legendum est ex vetustissimo libro.*

93 Non mirum, ne ciuitates quidem] *Totus hic locus ita legitur in antiquo.* nimirum ne ciuitates quidem. non eas? ne nationes quidem, &c.

ibid. Iccirco somnia hæc tecum] *vox* somnia *abest ab antiquo codice, nec dubito, quin sit omnino inducenda.*

96 Qui etiam somnia putet ad nos mitti ab Ioue] *Respexit ad Homeri versum,* καὶ γάρ τ' ὄναρ ἐκ Διός ἐστιν.

M. TVL

M. * T. CICERONIS
CONSOLATIO.

** Omnino hunc librum Ciceronis non esse existimo, præsertim cũ de clarißimis viris, quos se in consolatione recensuisse ipse testatur, ferè nulla fiat mentio.*

QVAMQVAM recentibus morbis medicinam adhibere vetant sapientes, nihilq; aduersi hominibus accidere solet in vita, quod aut improuisum, aut inexpectatum videatur; conemur tamen, si qua ratione possumus, mederi nobismetipsis, & domesticæ subuenire calamitati. Si enim quoties vsu venit, consuluimus ceteris; cur non aliquando nobisipsis? &, si mala, quæ nec vitari, nec auerti humanis viribus possunt, pertulimus toleranter; cur non ea, si possumus, ratione leuiora faciamus? præsertim cùm ad ægritudines, & molestias depellendas eò acriùs incumbere homines debeant, quò melius est sine cura viuere, quàm curis, & angoribus oppressum, ac circumuentum, humanam conditionem satis per se miseram, aliis etiam incommodis efficere miseriorem. Quid porrò præstantius, quid vtilius est, quàm, cùm corpore valeas, curare, vt etiam animo valere possis? siquidem corpus animi gubernaculo, animus autem ministerio corporis indiget. at neque animus æger benè gubernabit, nec affectum corpus animi rectè parebit imperio. Quamobrem prudenter à doctis, & sapientibus viris cogitatum, & factum est, qui de luctu minuendo antę nos scripserunt; quorum extant satis multa, sanè sapienter literis mandata, in primisque à Theophrasto, Xenocrate, & Crantore; quorum libros cùm sæpe animi causa sumpserimus in manus, admirati eorum saluberrimis præceptis refertam, & conditam eloquentiam, tum proximè legimus necessariò. casus enim ereptæ nobis filiæ, quam in oculis ferebamus, eximiis & virtutis, & prudentiæ

dentiæ laudibus præstantem, ita nos vel perculit, vel afflixit, vt ab iis opem ad leniendum, & mitigandum dolorem petere coacti simus, quorum maximè doctrina, atque autoritate anteà mouebamus. Itaque multa, quæ ab illis vel acutè cogitata, vel eleganter enunciata sunt, ad dolorem nostrum abstergendum colligemus, vt, si minùs ceteros in tanto mœrore delectare poterimus, quod aliàs & dicendo, & scribendo efficere conati sumus, & fortasse interdum præstitimus, saltem nobisipsis medeamur. Sed nos etiam in hoc fortiores erimus, quàm ceteri: quibus difficile non fuit, cùm doloris expertes ipsi essent, alios consolari, & à mœrore abducere: nos autem dolore afflicti, consolationem à nobis petentes, nosmetipsos in dolore vincemus, ac naturæ quandam quasi vim afferemus. quæ vtinam tanti sit, vt ceteros quoque in pari fortuna doceat aduersos casus patienter ferre: qui quò sæpiùs contingunt, eò propiores hominibus putandi sunt, qualique in ipsa humana natura innati, atque insiti, ideoque leuiùs ferendi. qui enim hominem se esse agnoscit, hominisque nomen sibi vendicat, cur ea, quæ hominis maximè propria sunt, recusare, ac reiicere audeat? quod simul vt fecisset, & imprudens, & iniustus meritò haberetur. Atque hic locus à Theophrasto egregiè tractatus, & perpolitus est: itemque à Xenocrate; quorum vterque eos, qui communes casus recusant, imprudentiæ, atque iniustitiæ condemnat: alter etiam diis ipsis aduersos non dubitat appellare. quod etiam grauius crimen est, ac vix in homine tolerabile; qui, cùm omnia diis immortalibus accepta referre debeat, quorum ope viuit, intelligit, agit; si eorum voluntati repugnet, cum diis, gigantum more, bellare videbitur. hæc autem peritè, vt dixi, à
multis

multis tractata sunt. Sed ego Crantorem sequor; cuius legi breuem illum quidem, sed verè aureum, &, vt Panætio placuit, ad verbum ediscendum de luctu librum, quo acutè vniuersam doloris medicinam complexus est; sed humanæ naturæ incommoda ita diligenter, & accuratè expressit, vt quasi luendorum scelerum causa nasci homines, & in hanc lucem ingredi, possis agnoscere. Fac enim nasci hominem, & in lucem edi: continuò senties, non rerum humanarum dominum, & gubernatorem exortum, sed veriùs miseriarum seruum, atque incommodorum. Nam infantiam, & pueritiam vagitus, lacrymæ, imbecillitas, nullus nec rationis, nec corporis vsus, dolores, molestiæque quamplurimæ amplectuntur. Adolescentiam ardor quidam excipit ætatis, nec prudentiæ, nec iudicij compos; rerum vtilium, ac laudabilium contemptio, voluptatis, & sæpe turpitudinis appetitio; veri boni ignoratio; in pares ferocia, in superiores superbia, in infimos arrogantia. ex his contentiones, rixæ, contumeliæ, assiduus denique molestiarum concursus existit: ex rebus honestis contemptis infelicitas, & infamia; ex turpibus curiosè arreptis, & conquisitis luctus, morbi, perpetuum deniq; sui ipsius odium, ex cognita rerum turpium mercede conflatum. Adde insanas pecuniarum largitiones, nullam futuri temporis curam, non inopiæ, non liberorum, non vxoris, non posterorum, non familiæ. quæ si quis ætatis potiùs vitia, quàm naturæ miserias, velit appellare, quanquam nominis quæstionem inducat, non tamen ipsas ab homine miserias, atque incommoda remouebit. Nec verò audiendus erit qui hæc ab humanæ naturæ miseriis separanda putet. quòd non in natura insita sint, sed vnius, vel aliquorum hominum errores videantur,

deantur: totius autem naturæ illa esse affirmet, quæ à nullo prorsus homine seiungi possunt. quasi verò humanum non sit irasci, quòd multi non irascantur, aut humanum loqui, & societatem coire, quòd multi reperiantur, qui nihil difficilius faciant, quàm cum hominibus congredi, aut sermonem cum aliquo conferre. verè autem humanæ miseriæ sunt, quòd, & si non omnes in vno, certè omnes in omnibus, & aliquæ in multis, & multæ sæpe in vno agnoscuntur. Iam, constantis ætatis quot, quantæque miseriæ sint, non difficile est intelligere, ac difficillimum enumerare. hæc enim ex omnibus hominis ætatibus in perturbationes animi, in pericula capitis, famæ, fortunarum vna maximè incurrit. sicut enim ceterarum omnium ætatum, ad res, negotiaque tum priuata, tùm publica peragenda aptissima est, maximeque idonea; ita etiam vna, præ ceteris omnibus, difficultatum, miseriarumque omnium, quæ ex publica, priuataque administratione oriuntur, particeps, & socia est. hæc priuata amicorum negotia procurat, hæc publica sustinet munera: hæc gloriam, & commodum ex rebus feliciter euenientibus: hæc ærumnas, & molestias ex aduersis experitur: huic bonorum ciuium propugnatio, huic malorum accusatio proposita est: huic inuidia, & æmulatio à bonis imminent, à malis pericula, & insidiæ intenduntur: ætas nunquam pacata, semper laboriosa, semper anxia, & sollicita, quæ si non aliquos interdum vel vtilitatis, vel voluptatis fructus ex assiduo labore perciperet, seipsam profectò regere, ac tueri non posset. Sed miseriarum numerus multò maior est, magnitudo autem tanta, vt neminem à publicis procurationibus non auertere, ac deterrere possit. illustre præbuit exemplum vniuersæ

ciuitati

ciuitati calamitas nostra, quam ex parta ciuium salute, ex defensis aris, ac focis, ex proditoribus à Reipublicæ, ac populi Romani ceruicibus depulsis contraximus. Sed nostra fuerit ærumna: ciuibus contigerit salus, & quies, quam etiam, vita ipsa profundenda, si opus fuisset, libentissimè redemissemus. Nihil necesse est mihi de me ipso prædicare, sed tamen verissimè affirmare possum, eos demùm annos me verè vixisse, quos in præclaro aliquo patriæ vel commodo, vel ornamento consumpsi, ac, si longiùs mihi vitam producere liceret, non me alia causa ad diutiùs viuendum, quàm publicæ vtilitatis studium, curaque adduceret: quæ vna cogitatio in homine gloriosa, & laudabilis est maximè. Nunc, quæ extrema de ætatibus superest, quid ego de senectutis incommodis, ac miseriis loquar? quas plurimas esse, & grauissimas, & nomen ipsum, langoris, calamitatisque plenissimum, indicat, & aspectus ipse senum hominum patefacit. quid est enim aliud, senem videre trementem, incuruum, canum, imbecillum, infirmum, quàm cernere morientem viuum, aut viuentem mortuum? Ac, si nonnullis visum est, magnam esse senilis ætatis consolationem prudentiam, vsu rerum quæsitam, quæ illius ætatis propria est; eosdem illos fateri oportet, ex eo ipso fonte manare etiam ad senes non minimùm doloris, atque molestiæ. qui enim se prudentem, rerumque agendarum peritum agnoscit, cur non doleat, quæ optimè intelligit, præ ætatis vitio, optimè etiam perficere non posse? &, si patriam diligit, cur non angatur, quòd, quam consilio iuuat, opera etiam iuuare non possit? eoque maior prudentium dolor est, quòd optimorum consiliorum fructum nulla alia ratione percipi posse, quàm si optimè ad exitum perducantur, intelligant,

intelligant, quòd, nisi vir optimus, patriæque amantissimus ad agendum accedat, prorsus inania sint futura. De ætatibus satis mihi videor dixisse. quid iam de generibus hominum loquar, aut nunquid principes viros, & medios, & infimos æquè miseros esse negare possum? Reges ipsi quàm miseri sint, quantoque opere sollicitudini, timori, atque insidiis propositi, satis ostendit Dionysius, cùm imminente capiti gladio Damoclem fortunæ suæ felicitatem voluit experiri. nec mirum, cùm iis bellorum calamitates, agrorum vastationes, populorum cædes, vrbium exitia immineant. quæ cùm eueniunt, qui victoria potitur, aliquid & ad gloriam, & ad imperium semper acquirit; sed tanta prætereà rerum amissio, tantusque sumptus consequitur, vt magni constet victoria, ac plerumque præstiterit, nunquam arma sumpsisse: sin profligatio exercitus, aut clades aliqua contingit, nihil eo statu miserius ne cogitari quidem potest, siquidem captiuitati, inopiæ, luctui, contemptui coniunctus est. Sed fac Regem esse à bellorum impetu, & à castrorum puluere remotum, sua pacatè possidentem, nulla hostium incursione vexatum: num idcircò tutior, & miseriis securior? quinimò, vt otium humana natura non fert, ipse sibi molestiam, ac sollicitudinem exhibebit. nam aut de augendis vectigalibus, aut de producendis finibus, deque vrbibus ad imperium acquirendis, aut de iungendis cum potentioribus propinquitatibus, atque amicitiis cogitabit: quæ, qui animo agitat, nec à molestia liber est, nec alios securos, ac quietos esse sinit. De auaritia verò, maxima animorum peste, nolim hoc loco pluribus disputare: quæ in deside, atque otiosa mente quàm maximè exoritur, eaque erectiores animos, & altiores dignitatis gradus maximè sollicitat.

citat. Huic generi infimum hominum genus opponitur, quod, vt nomine abiectissimum, sic re quoque omnibus calamitatibus, atque angoribus est propositum. Huic inopia, fames, contumelia, iniuriæ, tributorum solutio, militiæ incommoda, misera denique omnia perferenda sunt: eoque miserius est, quòd ceteris omnibus, cùm aduersa fortuna premuntur, permulta tamen suppetunt, è quibus consolationem, dolorisque leuationem petunt: at infimam plebem natura ipsa fatali quadam necessitate tam abiecto, tamque imo loco collocauit, vt omnibus ærumnis subiecta, nulla propemodum ratione erigi, aut subleuari possit. Ne mediocris quidem hominum conditio miseriarum expers esse cognoscitur. nam inter summum, & infimum interiecta, alteri paret, alterum patitur, cui si imperare posset, certè longiùs à miseria distaret. Sed quia neque dignitate præstat, nec summos viribus adæquat, suo statu contenta esse cogitur. Itaque multis in ciuitate perfungitur incommodis, non illis quidem parum Reipublicæ fructuosis, aut valdè ad ferendum grauibus, atque asperis, sed quæ tamen animum sollicitent, & humanas miserias augeant. Hæc longiori oratione persequi, non est præsentis instituti: ante oculos omnia sunt, & nobis præcipuè re ipsa perspecta, & cognita. Nec verò alia est fœminarum conditio: aut enim iisdem, aut parum certè diuersis, & molestiis, & angoribus vexantur. nam & iisdem morbis, quibus viri, & iisdem animi perturbationibus, mentisque erroribus obiiciuntur eoque miserior illarum status est, quo mollior natura & ad propulsanda incommoda, calamitatesque perferendas infirmior. Easdem, quas viri, ex parentum, fratrum, sororum, affinium interitu molestias, & dolores hauriunt. maritos

sæpe fatuos, parum de re domestica sollicitos, pecuniam profundentes nanciscuntur, ex quo paupertas, & luctus: quibus malis eò premuntur grauiùs, quòd non, vt homines, indagare possint, qua maximè ratione medeantur incommodis, rebusque suis consulant. Quantùm Tullia mea ex patris exsilio doloris, quantùm ex maritorum ærumnis, & difficultatibus luctus, molestiæq; percepit? & quamuis optanda etiam minimè pauca in vita viderit; malorum tamen paucorum sensus, vel doctissimis hominibus iudicantibus, ita acerbus est, vt bonis vel plurimis, & maximis æquetur, interdum etiam præferatur. Permulta prætereà in hoc genere sunt, quæ reticere præstat, quàm edere. Sed magna certè, vel hoc vno nomine, fœminarum miseria est, quòd quamdiu viuunt, parere semper coguntur: aut enim innuptæ parentibus, & affinibus, aut nuptæ maritis parent, & seruiunt. sic, quò minùs liberæ, eò magis miseræ, nec vnquam liberæ, nisi è vita profectæ. ergo mortuæ beatæ censendæ erunt. Nec sanè video, quid aptius dici possit. sed, vt ad nos ipsos redeamus, cui vxor contigit, is præter communes omnium calamitates præcipuo etiam miseriæ genere premitur, quòd non solùm suis, sed etiam domesticis vxoris, & familiæ molestiis, curisque vexatur: neque enim ab ea, qui cùm arctissimo matrimonij vinculo conglutinatus est, aut mente, aut cogitatione seiunctus esse potest. Itaque tot vexatus calamitatibus, tantisque miseriis circumclusus hominis animus quid egregium, aut eximium suscipere, aut cogitare potest? mirum, ni sese abjiciat, ac veluti desperatione perculsus humi iaceat. Redeo igitur ad illud, quod initio dixi, neminem esse, qui spiritum ducat, non miserum, neminem verè felicem: parumque sapiunt ij, qui neminem

minem luendorum scelerum causa natum, felicem, aut beatum audent nominare. nostra enim, quæ dicitur vita, mors est, nec vnquam viuit animus, nisi compage solutus corporis, liber æternitate potiatur. Itaque mortem in beneficij loco tributam à diis immortalibus iis, quos maximè dilexerunt, traditum est: vt, cùm Herodoto auctore, Argia sacerdos, quòd optimum filiis esset, à dea precata, eos reperit mortuos. Mortem autem, tanquam optimam, illis esse concessam, credamus sanè Apollini Delphico, qui exoratus à Trophonio, & Agamede, à quibus templum magnificè Apollini exædificatum Delphis erat, vt, quod esset optimum homini, tribueret, post diem tertium exanimes sunt inuenti: quo munere indicauit deus, & deus is, cui diuinationis partes à reliquis diis sunt relictæ, mortem homini omnium rerum esse optimam. Itaque excutiatur iam, & euellatur funditùs falsa illa multorum opinio, malam esse mortem: quandoquidem, vel deorum iudicio, non modò mala non est, sed omnium rerum optima, & omnium munerum, quæ humano generi dari possunt, præstantissima. Præclarè. nam & miseriarum omnium, quas viuentes pertulimus, finis est in morte, & vitatio futurarum, in quas progredientes in vita incurrunt. docemur enim exemplis è propagatione vitæ permultos optimos, & fortissimos ciues incredibiles hausisse calamitates. Immerentes dixerit aliquis: ergo non sunt in miseriis ponendæ: nihil enim miserum, quod non culpa contractum. De hoc aliàs viderimus: sed calamitates certè fuerunt: quarum etiam vnica cogitatio, quæ præteruolat, & effugit, non modò sensus, qui corporis firmiùs inhæret, acerbitatis habet plurimùm. Ex quo verè colligi potest, sapienter fecisse

Thraces, qui, si Herodoto credimus, nascentibus liberis, lugere; morientibus, lætari solebant: exitum videlicet vitæ, vt miseriarum finem, & quietis portum, probabant; vitæ initium, vt ingressum ad molestias, & dolores, inuiti videbant. Si ergo nascimur miseri, morimur beati; quis in hanc lucem edi velit, vt miseriis opprimatur? quis non potiùs mori, vt beatam vitam acquirat?&, si hoc nobismetipsis, vt optimum, vellemus; cur liberis, & affinibus, diuersum? an meliùs nobis, quàm iis, quos summè diligimus, esse velimus, aut potiùs beatè nobis, miserè ipsis & infeliciter? hoc certè nullo modo: quamobrem amanda mors semper omnibus, carissimis etiam optanda. Ac, si quibus mori præstat, quàm viuere, iis præcipuè, quos & acta cum virtute vita claros effecit, & mors satis diuturna vita perfunctos, molestia afficere non potest. Nasci verò non intelligo, quibus expediat. nam in ærumnas, miseriasque ingredientes quid gratum, quid hilare adspicimus? qua re potiùs non offendimur? quod primus ille nascentium infantium vagitus, & eiulatus satis declarat. tributus enim est ab optima parente natura, quæ nihil inane solet efferre, ac potiùs iis rebus, quas efficit, admiranda semper edit vel pietatis, vel iustitiæ, vel prudentiæ documenta. Ex quo intelligi licet, non nasci longè optimum esse, nec in hos scopulos incidere vitæ: proximùm autem, si natus sis, quamprimùm mori, & tanquam ex incendio effugere fortunæ. Sileni quæ fertur fabula, si grauioribus ludicra interdum admiscere liceat, idem certè confirmat; qui, captus à Mida, missionem doctrina redemit: docuit autem, Regem numquam nasci optimum esse, sed celeritatem mortis proximè accedere: idemque Euripidis testimonio, poetæ sapientissimi, comprobatur.
Sed

Sed Crantor noster patri, filij mortem ægerrimè ferenti, responsum ait datum esse in Psychomantio, filio suo bene beatéque esse, vtiliusque futurum fuisse, si etiam pater pari ratione fatis concessisset. Quamobrem, si dolorũ finem mors affert, si securioris & melioris initium vitæ, si futura mala auertit, si medetur præsentibus, si nos ex plurimis vel morborum, vel molestiarum, vel acerbitatum periculis educit; cur eam tãtopere accusare, aut dolorem ex ea deriuare velimus, ex qua potiùs consolationem, ac lætitiam haurire fas esset? Nisi si, quod mortem subsequitur, nos fortasse sollicitos habet: de quo libet pauca dicere, ne hic vnus ad molestiam, doloremque elendũ angulus relinquatur: qui profectò insipiẽtibus obiiciendus non est, nec in tanto argumentorum aceruo, quibus mortem ipsam nobis ostringere conamur, committendum, vt hoc vno nomine minùs nobis debere videatur. Et quamquam hæc futuri post mortem temporis cura hominis propria non sit, sed Diis immortalibus potiùs relinquenda, quorum nos vel liberalitati, vel sapientiæ permittere fas, piumque esset: qui enim nascentium curam suscipiunt, qui viuentes protegunt, alunt, tuentur, fouent, cur morientes deserant? tamen aliquid etiam modestè de iis exquirere, non est inutile. Necesse est autem, sit alterum de duobus, vt aut sensus penitus omnes mors auferat, aut in alium quendam locum ex iis locis morte migretur. quòd si morte sensus extinguitur, obitusque noster ei somno similis est, qui nonnunquam etiam, sine visis somniorum placatissimam quietem affert, quid lucri est emori: aut quod omnino tempus reperiri potest, quod ei tempori anteponatur, cui similis futura est perpetuitas omnis consequentis ætatis? Sin

migrationem malimus esse mortem in eas oras, quas è vita profecti incolunt; quid optabilius, quàm ad eos proficisci, quos mortuos viuens dilexeris, & cum iis perpetua vita perfrui, qui, vt nos in laude viueremus, & libenter moueremur, suis & præceptis, & exemplis tantopere laborarunt? Mihi certè nihil videtur euenire posse gratius, quàm, si mors aditum ad alia loca patefaciat, ad eos venire, & cum iis esse, quos & maximè dilexi, & numquam non diligere ac laudare possum. Ad meos autem & affines, & amicos vt peruenero, quantopere lætabor? quæ iucundior collocutio, qui suauior vel congressus, vel complexus? O vitam verè vitalem, vt ait Ennius, omnibus bonis, ac gaudiis circumfluentem? sed beatam etiam mortem, quæ ad beatissimam vitam aditum aperiat. Me quidem, etsi dolore vehementer perculsum & afflictum, his tamen monitis, & præceptis non mediocriter alleuari sentio. itaque neminem puto fore, quem non rationes, à nobis tam studiosè è sapientum libris collectæ, iuuent, ac delectent, eoque magis, quo leuiores erunt aliorum dolores, quàm hic, quo nos tantopere vexati sumus. Nam si amor, si pietas filiæ, si virtus, si grauitas, si constantia, si cetera, quæ vix in fœminis spectari, nedum requiri solent, consideranda sint; tanta facta iactura grauissimè dolere debuimus: sed vincat dolorem consolatio; nec iam, quid amiserimus, sed, quatenus mortalem filiam lugere deceat, cogitemus. Hoc nos in mœrore nostro; quod certè fortis est ægroti, non solùm accipere, sed etiam exquirere medicinam. At, si quis erit, quem dolor à ratione auerterit, cui non satis firma videantur ea, quæ iam dicta sunt; is se hominem esse meminerit; nihil autem humanius esse morte, vt, si mors ab ipso diuelli,

diuelli, atque auferri posset, diis propior habendus esset, quàm hominibus; nec omni ex parte hominis nomen ipsi congrueret, quia communi, & præcipua hominis conditione non vteretur; præterea lacrymis nihil profici, quæ si quid adiumenti afferre possent, non solùm effundendæ, sed studiosè conquirendæ viderentur. Denique, non solùm iniustè, sed etiam turpissimè agere qui immodicè doleat. turpitudo enim peior est dolore; siquidem dolor homini à natura insitus est, nihilque habet infamiæ; turpitudo autem iccirco vituperanda, quòd aliquid semper indecorum continet, culpa contractum. At omnis immodicus dolor turpis est, & à viro alienus: quandoquidem, vt immodicè, prætérque rationem doleas, sponte efficis, ex quo culpa exoritur; quæ homini maximè fugienda, vitandaque est, ne cogitationibus mollissimis, quales interdum perditè amãtes suscipere solent, nimium perturbemur, & effeminemur? quin potiùs nos ad Homerica præcepta referamus,

Corde age sis firmo, nec te submitte dolori;
Namque aliquid grauius peiúsque aliquando tulisti.

Nemo videlicet suorum funera experitur; cui non aduersa multa antea contigerint; ita variis omni ex parte incommodis humana natura concluditur. Cur igitur grauiora, vel certè æquè grauia fortiter passus, cùm maximè occa'uisse, & ad dolorem nouum obduruisse deberet, despondeat animum, séque mœrori tradat? Quod etiam iniustum esse, paulò antè dicebamus. natura enim vsuram nobis vitæ dedit, tanquam pecuniæ, nulla præfinita die: quod si, cùm libet, sua repetit ea conditione commodata, vt restituenda sint, cur accusatur? aut, cur non potiùs naturæ gratias agis, quòd, cùm ei-

tiùs potuisset, tardiùs repetierit, quàm, quòd aliquando repetierit, iniusta querela insequeris? Certum est enim, non habitandi locum, sed commorandi diuersorium, nobis esse concessum; è quo cùm migramus, alacres tanquam ex hospitio miseriarum atque incommodorum plenissimo, egredi debemus, ac lætissimo animo ad futuram vitam, tanquam ad patriam, euolare: quod sapientes re ipsa præstitisse memorantur. profectò enim, si quid est, quod morientes perturbet, aut morientium affines habeat solicitos, id totum aut ex falsa quadam opinione oritur, quòd vitæ huius vsum nimis vtilem, ac iucundum arbitremur; aut ex nimio in nosmetipsos amore caritatéque prouenit. Sed opinionem illam, quam rationes adeò firmæ conuellunt, libenter deponere debemus; ab hoc verò amore nimio tantò libentiùs abhorrere, quantò indecentius est, vitæ munere perfunctos, velle etiam in vita, Diis inuitis, commorari, communemque omnium, qui ante nos è vita discesserunt, conditionem recusare; demùm, tanta esse mollitia, tantaque impudentia, vt ne in morte quidem confirmemur, ac resipiscamus. Quòd si nostrorum mortem dolemus, cogitemus aliquando, moriendum ipsis fuisse; mortem autem incertam esse, nec in hominis arbitrio positam, sed è Deorum voluntate pendere: quos verò lugemus, eos quoque suorum mortem vidisse, patienterque tulisse; ideòque suo exemplo, quid nos facere velint, præcipere: denique id, quod ad consolandum maximum, ac firmissimum est, non eos nobis penitus ereptos esse, nec prorsus amissos, sed ad præfinitum tempus à nostris oculis, nostráque consuetudine remotos. Itaque cùm ad eum vitæ terminum, quem natura præscripsit, nos quoque peruenerimus, statim eorum

eorum consuetudinem regustabimus, & ad suauissimam vel consuetudinem, vel conuictũ redibimus. Mortem suis acerbam amaramque in moriendo esse, nonnulli existimant, atque ideò fortasse perturbantur: quod me quidem, sublatis grauioribus dolendi causis, quas iam superiori disputatione reiecimus, minimè angit: ipse enim discessus animi à corpore vel cum nullo, vel certè cum modico dolore fit, & interdum sine sensu, nonnumquam etiam, si rectè sapimus, cum voluptate. Sed, quicquid sit, totum hoc ita leue est, qualia sunt ea, quæ puncto temporis fiunt: nec, si mors paulò longior alicui contingat, desperandum est de deorum naturæque benignitate, quin eo quoque tempore properantem è vita discedere foueant, atque alleuent: cuius rei in morientibus sæpissimè signa minimè dubia cernuntur, cum velut è somno exciti, quo tempore extremum spiritum edituri sunt, ita gaudentes & alacres aspiciunt, vt libentissimè iudices è vita proficisci. Quamobrem ne hæc quidem vllam æquam doloris afferre causam possunt, qui certè comprimendus ac minuendus est, quod, etiam si nolis, tempore tamen ipso extenuatur, & euanescit: non, quòd minuendi doloris vis in ipsa die posita sit, sed quòd vsus ipse cogitatioque diuturni temporis doceat, nihil esse in morte mali, ideóque leuiter, & patienter ferendam. Sed turpe stultumque est homini, tãta tamque varia rerum cognitione instructo, non à seipso potiùs maturè, quam serò ab vsu, & cogitatione doloris remedia expectare: quæ tam firma sunt, vt neminem fore putem, quem non vehementer non iuuent solùm, sed etiam permoueant. Mihi verò eò magis necessaria fuerũt, quo turpius visum esset, me, qui ceteros constantissimè consolatus essem, in meo dolore iacere: vox-

que illa exaudiri, & fortasse non immeritò, potuisset,

Hiccine ille Cicero, cuius ob os Graij
Ora obuertebant sua?

Sed nos Philosophia aduersus omnes vel temporum, vel fortunæ, vel naturæ insidias muniuit: quæ ita fortis est, vt nullius iniuriæ impetum extimescat: ita lenis & suauis, vt omnes acerbitates facilè mitiget, ac molliat: ita demũ vtilis & fructuosa, vt totam se ad humanas vtilitates liberalissimè porrigat atq; explicet. Nec verò secus debet. quæ enim humanarum miseriarum cumulum optimè norit, & acutissimè perspiciat, si eas patiatur manare longius, neque homini mœrore confecto consilio præsidióque suo præstò sit, quid illo miserius? quid vita nostra laboriosius, aut tetrius? aut quid prodesset adspectum à natura ad supera erectũ accepisse? vt cœlum contemplari, vt deorum maiestatem cogitare, aut à diis immortalibus mentem & rationem, vt vtilia cognoscere, honesta à turpibus secernere, æqua amplecti, ab iniquis abstinere possemus, voce denique ipsa & oratione frui, quæ nullis animantibus concessa est, quaque ceteris omnibus, quæ sub cœlo sunt, viuentium naturis antecellimus? Inania hæc videri possent, si tam multis ex aduerso miseriis oppressa hominis natura, neque se ad cœlestia erigere, nec tantis bonis, quibus maiora esse nulla potuerunt, vti posset. Sed profectò, vt contra serpentium virus pharmachorum genera multa, contra inopiæ calamitatem solertia & industria, contra turpitudinis voluptatem pudor & verecundia, sic contra doloris morsum Philosophia nobis data est deorum immortalium concessu, atque munere, quam vt nemo satis pro dignitate laudare queat, sic quamplurimi mentis tranquillita

quillitatem, animi moderationem, in voluptates imperium, in acerba omnia summam quandam vim ac fortitudinem illi vni acceptam referant necesse est. Neque nos aut in exsilio patientes, aut in honorum cursu temperantes fuissemus, aut nunc in tanto mœrore sapienter & fortiter versaremur, nisi tuo, Philosophia, optima rerum humanarum moderatrix, beneficio. Tu verò felix & beata, Tullia mea, si quis tibi in morte sensus est; quæ tot tantisque miseriis, quibus proposita fuisses in vita, vna morte perfuncta es; à præsentibus malis expedita, ab impendentibus erepta, & in tuto ac tranquillo quietis portu collocata meritò tibi mortem iucundam fuisse putem, cùm vel ea bona, quibus viuenti frui licuit, animo reputas: vel mala, quæ moriens vitasti, mente, ac cogitatione complecteris. Ego autem, cùm te felicem iudicem, ac, si dicere liceat, penè oculis cernam, cur tua morte excrucier? potiùs lætabor, ac tibi, tanquam de re optatissima, gratulabor: cui nisi molestũ est, me ia ætate confectum in tam perturbata Republica, tamq; misero vitæ genere reliquisse, quid iam graue aut acerbũ esse possit? Sed hoc quoque ratione ipsa leuius aliquantò efficitur: neque tu nũc, quid me perferre necesse sit, sed, quàm non multò post tecum iisdem bonis vsurus sim, debes cogitare: nihil enim accidere valde graue potest iis, qui spe iam propinqua futuri boni recreantur, & aluntur. Sed nescio qui nos teneat error, aut miserabilis ignoratio veri? non enim tantopere bonis delectamur, quàm malis affligimur; ex quo fit, vt hæc etiam nolentes augeamus, bona autem, quæ fruendo, cogitando, gaudendo maiora efficere expediret, etiam deteramus: quod certè minimè oporteret. Nam, si seriò disputare volumus, cur dolores resque aduersas re

aduersas refugiamus, quæ fortitudinem in nobis gignunt, & efficiunt? quæ si nulla essent, nulla profectò fortitudo agnosceretur? cur mortem horreamus quæ assidua sui memoria, nos vt meliores simus, admonet: nec patitur, ad ea nos animum adiungere, quæ aliquam nomini nostro vel intemperantiæ, vel iniustitiæ notam possint inurere? Bona verò, & ea quæ probantur in vulgus, cur tantopere appetamus? quæ consecuti, molliores plerumque ac deteriores euadimus. Itaque his voluptatum lenociniis obruimur, vt discessum ex hac vita impendere, vix aliquando recordemur. Sapienter Philosophorum princeps, & magister Plato quæ sensus appetit, aut timet, nihil aliud esse, quàm somnia: itaque penitus contemnenda esse. mala verò vt vitentur, ad æterna properandum: quò nisi confugias, vitari numquam posse. at ad æterna ne properari quidem potest, nisi morte ianitore, ac duce. Quorsum hæc? vt intelligamus, non modò à dolore vacuam, quietam, opportunam, bonam deniq; esse mortem, sed etiam summorum atque immortalium bonorum liberalem, ac beneficam ministram. itaque Cato sic è vita discessit, vt lætaretur, caussam se nactum esse moriendi. Iam nemini dubium esse potest, quin vir prudentissimus, si sua morte lætabatur, mortem etiam optimã esse agnosceret. Certè enim in re sua, quæ præsertim sensu percipiantur, nemo fallitur. Quod comprobare possunt Artabani, Xersis patrui, viri sapientissimi, testimonio: de quo est apud Herodotum, cùm Xerxes exercitus sui copias penè innumerabiles, ante se in aciem instructas, intuens collacrymatus esset, neminem ex tot fortè, milibus militibus ad centum annos superstitem futurum, illum Xerxi respondisse: at tam multa sunt, tamque misera, quæ viuentes perferunt, vt nemo sit,

mo sit, quin mori sæpissime cupiat, cùm incidentes calamitates, & morbi vitam adeò perturbent sollicitámque habeant, vt longissima videatur: itaque mortem perfugium esse ærumnosæ vitæ, dubitare nemo potest. nec his contentus addidit etiam illud, Deos immortales, cùm hominum vitã, quæ adeò misera sit multis bonorum integumentis velarunt & operuerunt, fecisse quodammodo inuidentiùs, ne mortis suauitatem, quanta est, omni ex parte degustaremus. Amphiaraum fabulæ narrant Ioui atque Apollini fuisse carissimum, neque tamen illum senium attigisse: ex quo quid aliud coniici potest, quàm mortis celeritatem diuinum munus, & lucrum esse maximum? Itaque scitum est illud comicum:

Nam quem tuetur, atque diligit Deus,
Iuuenis supremum mortis intrat limitem:

Neminem enim, quem dilexerint Dij, patiuntur esse miserum: quare vitam eis, miseriarum plenam, adimant necesse est. Quid autem contingere homini tam gratum potest, quod eum magnopere in vita retineat? voluptas, credo, quam ex alicuius siue artis, siue doctrinæ tractatione percipit. At doctrina æmulationem, omnium rerum molestissimam, si quæris, etiam dolorem parit: non tam enim delectamur, aliquid discentes, quàm angimur, multò plura, ac maiora, quæ scire vellemus, penitus ignorantes. Artes verò, quas tenuiores tractant, quid habent voluptatis, aut quid non potiùs molestiarum, & mœroris? quanta inter eos, qui illas exercent, perfidia? quantum odium? quanta inuidia? aut quis est sua sorte contentus, & non alienæ siue industriæ, siue fortunæ, æmulator, osor, detractor? Sin ciuilem vitam quísquam appetit, & in Republicæ luce viuere pulchrum putat, is se exigua, ac penè

nulla

nulla honoris specie magnas comparare calamitates certò sciat: quotus enim quisque est, cui non publica administratio vel mœroris, vel iacturæ tantùm attulit, quantùm verbis explicare vix queat? Ac, si de toto vitæ cursu iudicare verè volumus, exitum rideamus. Vbi optimi Reipublicæ administratores, seu verius parentes, Miltiades, Elphialtes, Cimo, Themistocles, Aristides? quantùm illis fides, charitas, integritas, constantia peperit miseriæ? vt non modò honoribus, dignitate, auctoritate spoliarit, sed etiam in exsilium miserit: quod contrà oportebat; viros optimos, patriæque amantissimos honore affici, in oculis ferri. Scipio Africanus apud nostros optimam caussam amplexus, paucorum immoderatæ libidini repugnans, manè mortuus in lecto est inuentus? nec abfuit suspicio, quin ab vxore, quæ Gracchorum soror fuit, interfectores essent immissi. Metello autem Numidico, homine omnium clarissimo, ac præstantissimo, quid miserius? qui, ne in legem perniciosam iuraret, in exsilium abire sit coactus. fateor profectò, inter omnia exsilij genera; atque omnes miseriarum caussas maximè honestam Numidici fuisse conditionem; cui probitas, integritas, in patriam charitas calamitatis caussam attulerit; sed tamen, fatendum est, grauissimam fuisse calamitatem, pelli patria, auelli à suis, bonorum direptionem, liberorum siue mœstitiam, siue ærumnam videre, M. Regulum, C. Marium, L. Brutum, ob liberandam patriam interfectum, prætereo. nolim in iis commemorandis nimius videri: quorum exitus nemo est, quin ex libris, imaginibus, fama denique vulgari iam didicerit? quæ cùm multa maximéque grauia sint, grauissimum tamen illud debet videri, quòd homine ambitionis vinculis in

ſis irretito, quíque è popularibus ſuffragiis totus pendeat, nihil vſquam infelicius reperiri poteſt. quantus in eo timor, quanta dubitatio, quantus conatus, quanta ſollicitudo? vt nullam illi à moleſtia vacuam eſſe horam, non immeritò ſuſpicari poſſimus. nam, ſi ſeruientis ea eſt conditio, vt ex eius, cui ſeruit, moribus, voluntate, ingenio propriam ſibi fortunam fingat, qui populo ſeruit, auido, inuido, ignaro, ad mutationem procliui, &, quod caput eſt, ingrato, num aliquando beatus eſſe poterit? an potiùs, quoties de eius natura cogitabit, toties ſuam ipſe calamitatem, ac fortunam conquereretur? præclarè vetus Poëta:

Aeterno mixtam luctu mortalibus vitam
Olim conſtituit diuûm Pater, atque hominum Rex.

Itaque quamdiu hac luce vtimur, viuere quidem videmur, ſed veriùs aſſiduè morimur, aut ſaltem vitam verbo retinemus, re ipſa amiſimus. Equidem non video, quid in hominis vita valde optandum, aut felix eſſe poſſit: multos potiùs, ne in maiora, quàm quæ humana conſuetudo quotidie fert, mala inciderent, mortem ſibi dedita opera conſciuiſſe ſcio. quod tamen non iccirco dictum velim, quia probandum putem; ſed, vt ex eo appareat, humana vita, quàm multis vndique prematur difficultatibus. Cleomenes Lacedæmoniorum Rex, eiúſque filius, morte vltrò appetita, præterea Theogenes Numantinus, qui, ne in hoſtium manus veniret, primùm ſuis, deinde ſibi ipſi mortem attulit, quantoperè vita fugienda ſit, ſatis videntur apertè declaraſſe. Ac niſi turpe videatur, homines à mulierculis, multò certè imbecillioribus, fortitudinis exempla petere, repetamus ex hiſtoriis Aſdrubalis vxorem illam, quæ, Carthagine in hoſtiũ poteſtatem redacta,

ſeipſam

seipsam cum tribus filiis in conflagrantis patriæ incendium immisit. Sed præter hæc, quæ iam testata sunt, & illustria, fateamur sanè ingenuè, tantam esse humanæ naturæ miseriam, vt neque genus ipsum hominum, nec è toto genere singuli miseriarum expertes esse possint. Quod eò magis mirandum est, quòd non iis solùm malis, quibus hominis natura assiduè affligitur, mala nostra præscripta sunt, sed ipsi nos, quantum in nobis est, miseriores quotidie reddere conamur. nullum enim aliud in toto terrarum orbe genus animantium reperias, præter vnum hominem, quòd in proprium genus, atque in seipsum sæuitiam exerceat suam. Meritoque Dicearchus in eo libro, quem de hominis interitu luculentum, & eruditum conscripsit, nihil habere dubitationis putauit; quin multò plures extincti sint homines ipsa hominum sæuitia, & acerbitate, quàm omni reliquo genere calamitatis: tanta est enim in permultis auaritia, tantum ambitionis, imperij, diuitiarum studium, vt explendæ cupiditatis gratia nihil sibi non licere putent. Atque hoc malum non iam angustis finibus compressum videmus, sed superioribus seculis erupisse vehementer, & manasse latiùs: non enim certum aliquem hominum numerum, sed regna ipsa, & totas persæpe funditùs sustulit ciuitates. At, si ad singulos homines, quæ proxima ratio est, mentem, cogitationemque conuerteris, ne in iis quidem quicquam reperies, quod valdè appetere, aut approbare possis: finge enim animo quicquid homini felix, aut beatum ex opinione vulgari possit in vita contingere: congerantur diuitiæ, bona, valetudo, honores, potentia, etiam voluptates accedant. Cùm hæc omnia in hominem contuleris, nihil tamen tribuerit stabile,
aut

aut firmum, nihil, quod repentinam, & assiduam pati mutationem possit: caduca enim & incerta sunt omnia, non in humanis consiliis, aut viribus posita, sed in fortunæ temeritate, ac temporum vicissitudine constituta. Quid autem homini turpius, quàm è temporis ac fortunæ mutatione pendere, & secundo illius flatu subleuari, reflatu deprimi & affligi? aut lætis rerum euentis gloriari, aduersis lugere: nec lacrymis temperare posse? quid iam intersit inter hominem mutámque pecudem, si nos perinde atque illa, quibus rationem Natura denegauit, extrinsecus toti pendeamus, in nobis ipsis nihil fortitudinis, nihil firmitatis, nihil habeamus constantiæ? quamuis enim homini non mater, sed veriùs nouerca Natura corpus fragile, infirmúmque tradiderit, animum autem & in molestiis anxium, & in timore humilem, & ad labores mollem: plurimos tamen inseuit diuinos ingenij iudiciíque igniculos, quorum auxilio & cum dolore luctari, & timori obsistere, labores verò omnes nullo negotio vincere, ac perferre possemus: itaque tributum diuinitus mentis ignem, & prudentiæ non extinguere, sed sopitum fouere, atque augere debemus. Mors autem, progressus in vita longiùs si immineat, nihil est, cur magnopere commoueamur: quæ præsertim aut meliorem, quàm quo viuentes fruimur, aut certè non deteriorem vitæ statum sit allatura. Quis enim negabit, si animus omnino intereat, extincto sensu nihil esse mali: proptereáque nullam iustam doloris causam existere, at si vigeat, corpore solutus ac liber; quid iam illa vita beatius, quid diuinius? ex quo maxima & verissima lætitiæ ac voluptatis exoritur occasio. Itaque nihil iam restat, quo minùs, optimam esse mortem, verè affirmare possimus, tantúmq;

abesse, vt, cùm adest, dolenda sit, vt nunquam fugienda, sæpe etiam optanda videatur; atque eò magis, quò diutius in vita homo permanserit: nam cùm iis bonis, quæ afferre vita potest, satiari cœperit, tum ab humanis molestiis secedens, in beatissimam vitam commigrabit. Non enim is ego sum, qui animum simul cum homine interire putem, tantúmque mentis lumen è diuina natura delibatum, posse extingui, sed potiùs, certo tempore emenso, ad immortalitatem redire: quid autem hominem magis deceat, quàm tam multis támque firmis rationibus nixum virilem animum retinere, fœmineam mollitiem exsuere? Qui verò mortuos nimis lugent, nec humanam conditionem magno elatóque animo despicere possunt, in eos illud probri plenum verè dicetur;

Vos etenim iuuenes animum geritis muliebrem:
Illáque virgo viri.

Multæ enim repertæ fœminæ sunt, quæ in domestico luctu singularem animi præsentiam, ac magnitudinem præstiterunt. Sed virilis fortitudo, vt libidini, sic dolori, non aliter, quàm seruo domina imperare debet, eámque coërcere, ac frangere, tamquam vitiosam & imbecillam animi partem: quam si emergere patiatur, séque pauló altiùs efferre, non modò rationi præcurret, sed etiam victrix in animo exsultabit: quo nihil homini turpius, aut perniciosius ne excogitari quidem possit. Gorgias orator, iam ætate confectus, ac morti proximus, rogatus, num libenter moreretur; Maximè verò, inquit, nam tanquam ex putri, miseráque domo lætus egredior. O virum egregium, dignúmque, cuius vigeat in omnium ore, ac mente sententia: quid enim potuit præclarius dicere? cùm mala, quæ viuentem pati necesse est, cogitaret: miseriarum finem, quas moriens relinque

relinquebat, adesse lætaretur? Sic par est loqui hominem, qui non libidine vexetur, non voluptatis illecebris irretiatur, nulli denique pareat cupiditati: quæ summa est ratio, & sapientia, humanæ necessitati imperare, non dolori cedere, non desiderio angi, nihil denique humanum extimescere. Angamur liberorum aut affinium interitu? quid ita? vt stultos imitemur, qui, quæ mutari non possunt, quæque vel nolentes opprimunt, perferre nequeunt: saniores, quorum tam multa extant ad æternitatem illustria siue exempla, siue testimonia negligamus? quid est aliud, cæcorum more ambulare, &, cùm in celebritate versari, ac Solis lumine vti possis, solitudinem tamen, ac tenebras querere? iam enim ad eos, quos æmulari satius est, quósque nobis imitandos proposuit antiquitas, nostra delabatur oratio. Mortem igitur in malis nullo modo esse ponendam, sed in præcipuis bonis numerandam, dubitaturum puto neminem: si enim à miseriis abstrahit, si in meliorem vitam inducit, si neque misera ipsa est, nec vllius particeps miseriæ, cur mala censeatur? sin hoc largitur, vt sempiternis bonis potiamur, vitámque mortalem habuimus, æternam adipiscamur, quid morte beatius esse possit? Itaque sapientissimos homines accepimus non modò suorum morte non perculsos, neque dolore vllo affectos, sed etiam sæpissime lætatos esse. Anaxagoræ inter familiares suos de natura rerũ differenti, filij mortem nunciatam tradunt: nihílque aliud ab eo responsum, nisi se illum genuisse mortalem. Præclara verò vox, & verè digna, quæ à tanto viro emitteretur: non enim sanè video, quid sapientiùs, aut constantiùs dici posset. an adolescentem illum esse mortuum? fracti hoc animi, nec in rebus aduersis admodum firmi

signum fuisset; an angi sese non sua, sed filij causa? num igitur ignorare se fateretur, quantis è malis elapsus esset filius? an se quidem dolore, sed tamen humanum casum agnoscere? vbi ergo hominis grauitas, iudicium, sapientia? aut quid ab imperitorum turba distabit? è quibus tamen sæpe multi nec iis rebus anguntur, quæ necessariò eueniunt, nec quo minùs eueniant, cùm communes omnibus sint, laborandum vllo pacto censent. Ille verò sapiens, & verè Philosophus, quem neque improuisus nuncius perculit, nec à disputatione abduxit, sed potiùs vocem expressit, summæ indicem fortitudinis, ac sapientiæ. Vellem & hoc ipsum de pluribus ex nostris dicere liceret: quos si interdum fortunæ oppressit iniuria, nihil aliud iudices, quàm prostratos illos, ac penitus abiectos esse: quasi verò aliquid acciderit quod vel ante ipsos nemini, aut, quod ipsis, si minùs hoc tempore, saltem paucis pòst annis non euenturum fuerit: ac, cùm maximè animo vigere deberent, tum præcipuè non solùm præteritæ patriæque virtutis, sed etiam humanæ legis, ac penè obliuiscuntur sui: tantùm in eorum animis mollities potest, ac seruitus quædam doloris, atque tristitiæ. An ego illum iudicare liberum possim, cui dolor imperat? quem repentinus casus perturbat, impellit, euertit? qui nihil præ doloris magnitudine cogitare, nihil meditari queat? qui nihil in seipso, in temporibus, atque in fortuna, quæ stabilitatis nihil habet, sua ponat omnia? Ego verò istam non modò seruitutem, sed penè captiuitatem, & quidem miserrimam censuerim: quid enim interest inter eum, qui vinctus ab hostibus, & carceribus conclusus, obndeatur, & eum qui dolore captus, suo prorsus careat arbitrio? At ille quidem, & si corpore seruiat, ani

tiat, animo tamen liber est, nec dubitat aliquando fore, vt libertatem assequatur: qui verò dolori paret, nec valet corpore, & animo quàm maximè laborat; non enim amicis frui, non Reipublicæ prodesse, non priuatas res curare, non publicis consulere potest: ita in otio, & quidem molestissimo, nec cuiquam paret, & tamen sibi non imperat; qui cùm assiduis, & maximis prematur angustiis, alterum esse necesse est, vt quamdiu in dolore versatur semper miser sit, alterum fieri nullo modo potest, vt, nisi dolere desinat, à miseriis eximatur. Quantò sapientiùs Xenophon, qui, cùm sacra solemnia perageret, maiorémque natu filium in prælio apud Mantineam cecidisse audiret, coronam tantùm è capite deposuit, sed in sacris peragendis constanter perstitit: vbi verò cognouit, fortiter pugnantem occidisse, coronam rursus capiti imposuit: Deósque ipsos, quibus litabatur, testatus est, maiorem se ex filij virtute voluptatem, quàm ex obitu molestiam cepisse. Huic ego non dubitarim, quin omnia, quæcunque accidere possent in vita, nullam essent perturbationem allatura: qui enim vsque eò in Deorum cultu constans, & firmus esset, vt neque filij morte nunciata, ab iis auocari posset, cur eum credam filij morte lugenda à Deorum voluntate dissensurum fuisse? aut qui virtutem, filiæ vitæ anteferret, non iure credi possit, illum & virtutis studio incensum, & patriæ charitate impulsum, omnes molestias, omnésque calamitates libentissimè fuisse subiturum? Sed quo rariores qui hoc modo animati sint, hoc præclariores viri: nihil enim ad laudem illustrius, quàm in æternam gloriam, aut in patriæ vtilitatem intuentem, aut saltem fortiter dolores perferentem, & cum fortuna

luctantem negligere humana: quæ qui nimiùm curant, ij laudis studium, ciuium commoda, denique omnia, quæ laudabilia putantur, prorsus è mente, ac cogitatione eiiciant, necesse est. Neque enim humanis curis implicitus, toto animo de patriæ salute, atque vtilitate cogitare, aut laudem sibi præclaris actionibus comparare, vel egregij quicquam suscipere, ac sustinere queat: suis autem commodis, ac rationibus prospiciens, & consulens cæterà omittet, de seipsos dies noctésque cogitabit. Ita nec boni ciuis, nec boni viri fungetur officio: bonum enim virum decet, de cæterorum commodis æque laborare, ac de suis: bonum verò ciuem sua omnia posteriora habere, patriæ commoda, prima & maxima ducere: à quibus neque dolore, neque vlla omnino humana auelli perturbatione debemus. Periclem narrant historiæ intra quatriduum duobus filiis, eximiæ indolis adolescentibus, esse orbatum: qui vsque eò fortis, ac constás in luctu fuit, vt nihil prorsus de pristino habitu cultúque diminuerit, sed eundem, quem antea, in concionibus habendis morem ritúmque seruarit: nec vnquam coronam è capite deposuerit: de quo traditum est, nihil eum putauisse indignius futurum, quàm si aliquod fracti animi signum mœroris causa muliebri more edidisset. Fortem sanè hominem, & magna laude æternáque memoria dignissimum, quem neque naturæ vis ad nimium sæpe amorem trahens, potuerit de statu dimouere, & ad dolorem abducere: nec liberorum desiderium, quos tamen summè dilexisse dicitur, vlla ratione perturbarit. nec mirum: vera enim fortitudo inanes sollicitudines eiicit, ac depellit: opprimit cupiditates, imperat timori: nihil autem appetit, forti viro indignum: neç ab vlla re vel metu, vel inconstantia repellitur:

pellitur:& quamuis excelſam elatámque naturam ratio ipſa,doctrinę pręceptis imbuta,confirmet : quod Pericli doctiſſimo homini,maximóque ingenio prædito , ſine vlla dubitatione contigiſſe,prorſus mihi perſuadeo:ipſæ tamen fortitudinis radices in animo præcipuè inſident: qui cum humana deſpicit, nec ad humilia , quaſi humi depreſſus , vllo pacto adhæreſcit : facilè fit, vt vberiores, & maturiores fructus ferat, cùm ad eum, veluti ad agrum optimum cultura,ratio etiam acceſſerit conformatióque doctrinæ. Non enim ſenſu omni doloris caruiſſe ſummos viros, credendum eſt:qualis enim nihil ſentientis animi, ſenſúque prorſus carentis eſſe fortitudo potuiſſet?Sed dolorem ſentientes, ad eum opprimendum,ac vincendum ſummam animi contentionem adhibebant , tantúmque nitebantur, vt è pugna diſcederent ſuperiores. Verum enim illud eſt, nullam animo maiorem peſtem vna remiſſione,poſſe contingere : qui ſi intentus eſt, ſeque ad reſiſtendum parat, omnia ſuſtinet pondera, omnia vel firmiſſima tormenta facilè diſcutit ac depellit:at remiſſione eneruatus, & effœminatus,ita deprimitur, & vrgetur,vt ſe ad æquitatem nequeat extollere. Nec verò quiſquam doloris impetum excipere ac fortiter perpeti poſſet, niſi ſe priùs ad obſiſtendum comparaſſet : aut fortitudinem acquirere , niſi priùs doloribus multis acerrimè , ac fortiſſimè reſtitiſſet : ex quo conſuetudo fit,quæ callum obducit animo , nóſque contra omnes vel naturæ, vel fortunæ impetus armat. An cenſemus Harpagum Medum tantum fortitudinis exemplum , quantum ab Herodoto memoriæ mandatum eſt , edere potuiſſe, niſi priùs in patientiæ ac fortitudinis exercitatione ſæpiſſime verſatus eſſet? nec ſine maximo fructu, magnáque

potiùs cum nominis sui gloria. Tantum enim fortitudine, ac prudentia præstitit, vt acerbissimam iniuriam sine vllo planè doloris sensu pertulerit, & sese cumulatè contra Regis immanitatem vlcisci potuerit. Nam, cùm eius filium Rex Astyages interfectum ad epulandum apponi iussisset; capútque ei post cœnam allatum ostendisset, rogans, cuius feræ viscera in mensa comedisset, ille verò nihil perterritus, nec animo vllam in partem deiecto; agnosco, inquit, quid sit actum, ac quicquid regi placuit, mihi quoque placere pronuncio: hoc autem immanissimum genus iniuriæ tamdiu dissimulauit, quoad Cyrum ex Persia in Mediam euocare potuit: quo adueniente, cùm exercitus Imperator contra eum à Rege missus esset, & regnum, & Regem illi tradidit: itaque Astyages in Cyri potestatem, impietatis suæ pœnas daturus, redactus est. O factum, omnium gentium, ac sæculorum memoria dignissimum! ex quo non modò qui dolori cedunt, ad patientiam, ac fortitudinem excitentur, sed etiam Reges, quíque hominibus imperant, ne quid impium, aut indecens audeant, erudiantur. Nam aduersus iniustitiam, atque impietatem tantum est odium, tanta inuidia, vt ne ipsum quidem cœlum, aut sydera, etiam si homines velint, huiusmodi scelera pati, ac dissimulare possint: ac si sera Deorum vindicta sit, noluerunt tamen impios ipso in facinore adeò exsultare, vt non angore conscientiæ, fraudísque cruciatu, tanquam domesticis furiis, assiduè vexētur. Tantúmque potest impietatis odium, vt Tyrannum extinctum, ac sæuissimè excruciatum nemo misereatur, nemo doleat: nam aduersus hoc hominum genus, nec in vllo pręterea, omnem prorsus vim, omnésque stimulos amittit dolor: qui si ratione comprimendus est,

dus est, quod suprà diximus, multò etiam magis consuetudine vincetur; cuius tantæ sunt vires, vt non modò perturbationes animi sedare, sed etiam naturæ vim afferre, eámque sæpissime immutare, ac penitus aliam possit efficere; cuius auxilio non modò doloris aculei, sed etiam fortunæ fulmina depelli, ac contemni facilè poterunt. Meditemur igitur, & omnino statuamus, nihil prorsus humanum esse dolendum, non mortem, quam iam optimam esse cognouimus, nõ egestatem, quæ sæpissime maximi boni causa à diis immortalibus tribuatur, non exsilium, cùm orbis terrarũ omnibus pateat, non cetera generis eiusdem, quæ vulgi opinione grauissimis in malis numerãtur: nullum enim tam graue malúm apparebit, quin ex eó bonum aliquod multò maius, multóque optabilius magno Deorum beneficio aliquando colligatur. Pleni sunt libri Philosophorum, refertæ argumentis, ac rationibus paginæ ferè omnes: tanta autem exemplorum copia, vt nihil possit esse cumulatius. Quę cùm ita sint, qua iam re terreamur, aut cui dolori cedamus? Diõ certè, qui è Platonis schola defluxit, cùm eius filius in atrium è tecto delapsus interisset, non modò non doluit, sed etiam in eó, quod tum fortè agebat, constantor perstitit: quo facto indicauit, & vir sapiens, & Platonis discipulus, quid cæteros, qui sapientes haberi volunt, facere oporteat. At Præxaspes multò fortiùs: siquidem filij morientis, cùm ferro traiiceretur, sine vllo prorsus dolore spectator fuit. Cambyses enim iratus, & ebrius, cùm eius filium sagittis peteret, iámque pectus reclusum appareret, patrem iussit inspicere, num cor percussum esset: cui cùm pater respondisset: iam cordi gittam esse infixam, tum Cambyses, num quid certam, inquit, habeo manum? at pater, nullo

doloris signo dato, nec vsquam conuersa, aut commota facie; ne Apollinem quidem, inquit, certiores, sagittas emissurum crediderim. Quid hunc patrem putemus facturum fuisse, si filius in pugna fortiter dimicans occubuisset, qui nullius culpæ conscium filium crudelissimè trucidari non doluerit? num credamus, filij mortem honestam, ac pro patria susceptam, tali patri futuram fuisse iucundissimam? Nec tamen dubito permultos fore, qui impium illum, ac penè viscerum suorum carnificem vocent: sed faciant sanè vt lubet: dum hoc mihi concedant, exemplum hoc fortitudinis, ac deuicti doloris esse præclarissimum. Quod si ita est, vt infirmos animos spectata cæterorum virtus erigat, & confirmet: quem censeamus iam dolori concessurum, cùm tam multos audiat, qui seipsos in dolore superarint: quocirca tam multa veterum exempla colligere vereor, ne superuacaneum, aut fortasse putidum videatur. Quòd si ceteris tantùm, & non nobismetipsis scriberemus, fortasse breuiores in scribendo, in exemplis autem recensendis etiam parciores essemus: sed fit nescio quomodo, vt ex aliorum casibus ad mala nostra sananda medicinam colligamus. Nobis quidem ita videtur, & cùm nostri vulneri medeamur, mirari non debebunt, qui hæc in manus sument, si quid fortasse paulò expressum vberiùs inuenerint: illud certè propositum habemus, vt omnibus nobiscum prodesse, omniúmque dolori, quàm acuratissimè fieri possit, consolationem afferre possimus. Quamobrem his enumerandis nostram valde imminui, atque alleuari molestiam experimur; ceteris idem optamus, ac, si dicere liceat, etiam speramus: nam in tanta vel argumentorum, vel exemplorum copia, quibus se legentes penè obrui sentient,

ecquis se immobilem, aut in dolore inexorabilem præbeat?

Desunt nonnulla.

Nec verò ignoro, nonnulla interdum accidere, quibus ita perturbetur, & opprimatur animus, vt à medicina refugiat. idque si vllo in casu contingit, certè, cum dolore affligimur, maximè solet euenire. Quod ex eo fit, quòd erepti vel amici, vel affinis, vel filij cogitatio adeò nobis grata est, quòd illum penè ante oculos constituere videatur, vt; etiamsi dolorem refricet, & lacrymas eliciat, tamen eam deponere nolimus: ac, si ad consolandum remedia suppetant, tamen nihil minùs, quàm consolantium verba, audiamus. Falluntur sanè grauiter, qui ita agunt: sed hunc errorem, quo magnoperè delectantur, sibi extorqueri nolunt. Quare suum vnicuique studium, suaque omnibus delectatio relinquatur: non enim vereor, quin, si minùs in ipso doloris æstu remediis vtendum homines censeant, certè, cùm modicè dolor resederit, ac se paulùm quasi remittere cœperit, ad extinguendas doloris reliquias monita, præceptaque nostra adhibeantur. Nihil autem vtilius est, quàm hæc eadem in voluptate, ac lætitia pertractare, atque in manibus habere: sic enim & legi, atque ad verbum edisci, & penitùs memoriæ mandari possunt, vt cùm in animum penitùs influxerint, tum exhauriri, ac prorsus elabi non facilè queant. Ita fit, vt, cùm repentè dolor inuasit, tum iis vtamur, quæ, nisi antè percepta, & cognita sint, impetu ipso doloris incurrente, planè depelli, atque excludi solent. Sensimus hoc in nobisipsis; nec parum nobis obfuit, hanc vniuersam aduersus dolorem commentationem non multò antè animo, ac mente percurrisse: quamuis enim permultos Philosophorum libros, vel de luctu,

vel

vel de morte satis accuratè legissemus, vt Theophrasti, Xenocratis, aliorum, quos commemorare nihil attinet? tamen hoc non ideò feceramus, quòd euenturum putaremus, vt iis ipsis in nostro mœrore vteremur. Itaque, neque lectionem, quantùm oportuisset, accuratam, nec memoriam satis intentam adhibuimus: casu autem repentino oppressi, non priùs ad libros confugere potuimus, quin antè acerbitatis vi prosterneremur: quamquam posteà tempore ipso factum est, vt dolor nec, vt anteà, acrior, & mens ipsa paulò esset sedatior, & ad medicinam accipiendam magis idonea. Sed pergamus ad reliqua, quæ nec multa restant, & scitu, ac cognitione dignissima, fructu autem ipso, quem præcipuè quærimus, gratiora fortasse, & vberiora. Quid est ergo, quod aliquam nobis afferre dubitationem possit, cur nihil omnino nostrorum morte dolere debeamus? credo, si quando nobis in mentem venit, magnam nos ex eorum, quos amitimus, opera, ac studio vtilitatem percepturos fuisse. At hoc non ad amicos, aut affines, quorum dolere videmur interitu, sed ad nosmetipsos pertinebit. Mercenarius igitur dolor fuerit, quique non ex affinitate, aut beneuolentia, sed ex vna proueniat vtilitate. Quid autem flagitiosius, & indignius, quam eũ, qui sic doleat, fateri oportere, cùm tantoperè alicuius morte crucietur, quòd aliqua vtilitate priuatus sit, si nihil ex eius vita beneficij, ac commodi se consequuturum sperauisset, nihil sibi omnino dolendum fuisse? At videamus, non Persas, aut Scythas, sed è media ciuitate nostra clarissimos, & præstantissimos viros, ac ciues, qui non modò amicorum, cum quibus coniunctissimè vixerant, sed etiam liberorum, & quidem carissimorum, interitum ita fortiter, & constanter
tulerunt,

tulerunt, vt causæ nihil sit, quin eos superioribus Græcis comparare, atque etiam anteferre debeamus. Atque hoc multò magis in illis mirandum fuerit, quòd in eorum obitu se fortissimos, & constantissimos præbuerunt, qui non modò ipsis vtilissimi, si vixissent, sed penè soli vtiles, ac iucundi esse potuissent. Quid enim vtilius filio? quid iucundius vnico? at filium, & vnicum Q. Fabius, præterea consularem, qui iam magnas res gesserat, & maiores cogitabat, amisit: neque solùm non doluit, quod fortissimi animi fuit, sed etiam mortuo laudationem in foro dixit: quo nihil fortius, aut laudabilius ne ex omni quidem antiquitate recenseri potest. Cuius orationem quis non admiretur, insignem ingenij, iudicij, ordinis præstantia? Quo modo ille vel ea, quæ dixit, sine luctu dicere, aut, quæ scripsit, sine dolore cogitare potuit? cùm præsertim hoc in illa laudatione & admirari, & obstupescere soleamus, quòd non, vt alij, de ceterorum fortitudine disputat, vt suum ipse dolorem aliorum exemplo minuat, sed in filio hærens, illius maximè virtutes, propriasque laudes, quæ vel acerbiorem efficere doloris sensum poterant, longissimo sermone prosequitur. Quod singularis virtutis exemplum fortasse Horatij Puluilli laudem magna ex parte diminuere videatur; quem tamen summum virum silentio præterire nefas ducimus: cùm in eo ipso, quòd filij mortem æquissimo animo tulit, etiam Ioui Opt. Max. cuius ædem dicabat, gratissimum fecisse videatur: nam Pontifex, inter solemnium verborum nuncupationem postem tenens, vt filium mortuum audiuit, neque manum à poste remouit, ne sacra dirimeret, nec vultum à populo auertit, ne suum potiùs dolorem, quàm populi vtilitatem, ac salutem, cogitare videretur.

-cetur. Iam quid L. Paulo insignius, quid illustrius? qui filios paucissimis diebus duos ita perdidit, vt nullum penè doloris paulò acrius indicium ediderit: ac potiùs in ea concione, quam de rebus à se gestis ad populum habuit, lætatus est, quicquid populo Romano immineret aduersi, totum id in seipsum à diis immortalibus esse conuersum. Cum Sulpitio verò Gallo quis neget actum esse preclarissimè? cuius innocentiam, sapientiam, militarem virtutem, etiam insignis in obitu filij fortitudo illustrauerit. Quem vt nunquam lubens tacitum dimiserim, sic ad Catonem properans exsultare videtur animus, & quasi in portum ex horrida tempestate delatus, in sapientissimi viri nomine, atque exemplo conquiescere: neque enim maiori mihi admirationi esse solent clarissimi hominis res gestæ, ac virtus, non solùm in luce patriæ, sed etiam in congressu hostium cognita, quàm fuit illa in filij morte Prætoris designati, in oculis omnium ciuium fortitudo declarata. Atque horum egregia in domesticis miseriis, atque ærumnis facinora, qui fortiter in ciuitate nostra imitati sint, casúsque fortunæ grauissimos patientissimè tulerint, non difficile fuerit oratione complecti. Nam & Qu. Martius Rex, cùm vnicum summæ pietatis, summæque virtutis filium amisisset, dolorem prudentia peruicit, & eo ipso die, quo filij rogum spectaret, curiam ingressus est, senatumque iussit conuenire. Crassus verò in eo prælio, quod cum Parthis commisit, occiso filio, tantùm abfuit, vt doleret, vt etiam exercitum increpauerit, quòd vnius militis iactura tantoperè commoueretur; hortatusque sit, vt patriæ virtutis memores, pro Republica fortiter dimicarent, filij mortui vltionem sibi vni relinquerent. Sed antiquior P. Crassus, vir clarus, & consularis, P. Crassi filij mortem

mortem & vidit,& moderatissimè tulit. Nec ab eius laude absuit, ac fortasse Crasso præstitit Cn. Cæpio, qui Cæpionem filium naufragio absumptum ita non doluit, vt eum ne leuiter quidem è vultu, aut vlla corporis parte commotum ò familiaribus quisquam vllo pacto senserit. Iam quid Pisones, Scæuolas, Brutos, Marcellos, Metellos, Lepidos, Aufidios enumerem? quorum singuli pluribus amissis filiis, vel vxoribus, vel parentibus, nec lugendum existimarunt,& suam in illorum funeribus virtutem, atque constantiam non sibi solùm, sed etiam generi, nominique Romano gloriosam fore putauerunt. Pudet in virorum grauissimis casibus repetendis longiori vti ratione, cùm virorum maximè peculiaris virtus sit,& in viris efflorescat, ac vigeat maximè: quamobrem de fœminis potiùs dicendum est, vt, cùm eas fortissimas fuisse cognitum sit, tum pudeat viros, à mulierculis virtutis exempla petere, & ab iis ea virtute, quæ ipsorum propria esse debeat, videri aliquando superatos. Nam, si verum est, quod à Theophrasto alicubi proditum memoriæ mandauimus, orbem terrarum Theatrum quoddam esse magnum, diuina mente repletum, & cœlestis indicandæ sapientiæ gratia tam multis vndique collucentibus ornamentis illustratum, ac depictum: in eo autem medio collocatos esse homines à deo, vt cùm fortuna, dolore, morbis, egestate, casibúsque permultis assiduè luctentur: deum verò ipsum, quantum quisque pugnando valeat, quamque viriliter fortitudine diuinitùs accepta vtatur, desuper aspectare: hoc, inquam, si verum est, dubitari profectò non potest, quin, quemadmodum populus Romanus in muneribus publicis inuisos habet gladiatores, qui omni modo vitam impetrare cupiunt, fauet iis, qui contemptum

temptum eius præ se ferunt, itidem dij immortales, si quos ex hominibus nimis anxiè de vita sollicitos, eiusque exitum detrectantes aspiciant, iis dij aliquo modo succenseant, eos verò & caros habeant, & muneribus prosequantur, qui si è vita reuocentur ipsi, vel suos reuocari videant, alacres, lætique deo pareant, nihilque propterea mali sibi accidisse iudicent. quod si fœminas præstitisse intelligimus, cur iis imbecilliores, atque infirmiores videri velint viri? Neque solùm vnam aliquam è multis fœminam, sed totam gentem, ac nationem, vt marium virtute, sic fœminarum eximia quadam magnitudine animi præstitisse accepimus. Lacænas enim matronas traditum est, occisis filiis vulnera inspicere consueuisse, ac, si aduersos vulneratos esse comperissent, lætabundas funus ducere, eosque in auita sepulcra inferre solitas esse: contrà verò, quos auersis vulneribus concisos agnoscebant, ab iis refugientes, clàm sepeliendos curabant, nec vllo prorsus honore funeris prosequendos statuebant: tantum in fœmineis quoque animis decus poterat, & studium gloriæ. Qua ex gente etiam illud ad nos preclarum dimanauit, matrem quandam filium, senis confossum vulneribus, ingemere noluisse, nec coronam è capite deponere, sed ad comites conuersam, ita loquutam: Quantò pulcrius, & optabilius est, in acie victorem animam efflare, quàm in Olympico certamine parta victoria viuere? At alia filium interfectum audiens, idcircò, inquit, genueram, vt mortem pro patria fortiter occumbere non dubitaret. Quid his fœminis facias, aut quo non honore, ac gratulatione dignas putes, quæ de patriæ dignitate, deque gloria sollicitæ, honestam mortem cuiuis saluti, ac lucro anteponerent? Agè verò, num Lacænis Romanarum virtus inferior? par fortasse.

fortasse;nisi malis etiam superiorem appellare: quàm fortis enim,& quàm magnifica illa Corneliæ vox, quæ duodecimo iam fœtu amisso, cùm Tiberium, & Caium, filios interfectos spectauisset, nullo timore perculsa, nulloque dolore confecta: Nunquam,inquit,ego me non felicem dixerim, quæ Gracchos pepererim. Fortem verò fœminam, & cuiuis ex veteribus mentis præstantia, ac magnitudine animi conferendam: non enim dolori concessit, sed potiùs, cùm virtute vicisset, victrix de dolore triumphum egit. Nihil iam Rutiliam miremur, quæ C. Cottam filium in exsilium sequuta,cùm posteà reuersum in patriam amisisset, nemo eam lacrymantem post elatum funus vidit. Parique fato Clodia vsa est, quæ D. Brutum filium consularem mortuum superstes vidit; neque tamen eius obitum non fortiter, & patienti animo tulit. Quæ virtutis non vulgaria in fœminis exempla mirari aliquis possit, qui sexus imbecillitatem, ac mollitiem cogitet: at verò, qui fortissimis genitas parentibus, & fortibus etiam auis, maioribusque prognatas recordatus fuerit, nihilò ab eis minorem vel prudentiam,vel animi magnitudinem requirat. Est ergo vlla res tanti, aut commodum vllum tam expetendum,vt,illo amisso,ne prudentiam quidem retineamus? quæ si vlla nobis residet, nos profectò vel auitæ, vel patriæ virtutis admonet, nec de Pisonibus, Fabiis, Brutis, Marcellis cogitantes, quos imitemur, & à quibus ortum ducamus, immemores esse patitur. Horum enim armis imperij fines producti sunt: horum sanguine parta, ac stabilita libertas: horum denique labore,ac studio Respublica ad tantam peruenit siue bellicæ laudis, siue domesticæ virtutis gloriam. Quorum in vestigia pedem ponere oportet, qui laudabi-

liter viuere, quique honestis in actionibus exerceri volunt, nec vllo mentis errore ad nimium dolorem, atque insaniam traduci. Nominauimus externos magnos, clarosque viros: collegimus de nostris plurimos, quibus mortis sensus non modò ingratus, sed etiam optatus, & iucundus accidit. Addatur, si placet, etiam Theramenes, qui veneno epoto, maxima æquitate animi, ludens in morte, quod erat in poculo reliquum, Critiæ propinauit. Ergo ille in sua morte vir clarus, & sapiens ludebat; nos in filiorum, aut affinium morte lugebimus? & veterum dicta quotidie legentes, atque addiscentes, præclara ducebimus, exempla repudiabimus? aut eam vitam, quæ mortem hanc consequutura est, immortalem, beatam, à miseriis omnibus vacuam, negligemus? Quamuis enim nudum corpus, & exanime discedens relinquat animus, nec ampliùs liceat homini, qui è vita discedat; suis opibus, bonis, diuitiis perfrui,

Astante, vt ille ait, ope barbarica,
Tectis cælatis laqueatis:

tamen multò maioribus & bonis, & opibus, quæ nulla vetustas absumet, nulla vis eripiet, piorum mentes assiduè potiuntur. Sed dimittamus & exempla clarorum hominum, & illorum virtutis impressam historiis memoriam: veniamus ad id, quod vnusquisque sensu percipit, quantumque ex morte consequamur emolumenti, ac commodi, re ipsa, factisque probemus: ex qua docendi, ac disputandi ratione perspicuè veritas elucescit, quidque hoc modo se habeat, vel illo, facilè potest perspici. Si quisquam est, qui secundos in omni vita rerum exitus adipisci, & consequi possit, nihilque timeat aduersi; hunc nemo inficiari poterit, iure dictum, si vitam sibi morte

multis

multis partibus meliorem affirmet. Atqui nemo est, qui non modò miserias, atque ærumnas ab humana vita segregare, sed ne semihoram quidem felicem sibi, ac beatam polliceri possit. Metelli sibi fortunam sperant omnes; Priami sobolem, ac regnum exoptant alij: quasi non & Metellus tam multos nactus filios, ac nepotes, cùm maximè beatus esse posset, inuitus obierit; & Priamum non omni orbatum progenie, summóque dolore confectum, hostilis manus interemerit. His vitam si mors aliquot antè annis ademisset, è multis eos miseriis, ac luctibus simul eripuisset: quos idcircò experti sunt, quia vitam diutiùs, quàm ipsorum requirebat felicitas, produxerunt. Hinc illa miserabiliter decantata,

Hæc omnia vidi inflammari,
Priamo vi vitam auferri,
Iouis aram sanguine turpari:

quæ non modò visu, sed etiam auditu acerbissima sunt; quid putamus misero Regi, qui omnia & videre, & audire, & experiri coactus est? Num ei multò meliùs euenisset, si vitam omninò multis antè annis, quàm hæc acciderent, amisisset? Forsitan quispiam dixerit; multa, quæ viuens nactus est, bona citò decedens penitùs reliquisset, sed à malis etiam multò grauioribus, qualia multa secula non viderunt, felicissimè liberatus esset. Ex quibus, omnibus, multísque aliis perspicuum est, peruertere homines ea, quæ sunt humanæ fundamenta felicitatis, cùm vtilitatem à morte seiungunt, aut cùm miseriam cum morte connectunt. L. Crassum, ex nostra ciuitate clarissimum, & eloquentissimum virum, matura mors, quantis è molestiis, quantísque incommodis eripuit? nam, qua in patriam pietate fuit, ex iis malis, quæ mortem eius consequuta

sunt, incredibilem, si vixisset, dolorem accepisset: flagrauit enim bello Italia, exarsit senatus inuidia, nihil denique in ciuitate fuit, quod non eius temporis calamitatem, luctúmque persenserit. Nam quid fugam Marij, quid cetera, quæ in illius discessu acciderunt, maximè luctuosa, summéque miseranda commemorem? quid reditum illum sanguinarium, cuius ex recordatione nemo est, qui non intimis sensibus exhorrescat. tenemus enim memoria, aut saltem ex patrum scriptis accepimus, crudelissimam omnium cædem illo tempore esse factam; trucidatos viros, & ciues, incisas eorum ceruices, in Rostrísque positas, qui multorum ciuium salutem, ac dignitatem eloquentia peperissent. Quàm multos ex illa Reipublicæ tempestate commemorare possumus, innocentissimos homines, atque optimos, vt acerbissimam calamitatem effugerent, libertatem morte quæsisse? O acerbum, ac nemini non pœnitendum Reipublicæ statum, conditionémque viuendi: cùm eos ipsos, qui Rempublicam suo labore, suóque sanguine auxerint, iuuarint, seruarint; nusquam tutos, nihílque magis, quàm propinquorum manus, ac gladios timentes, horrescentésq; videas: illorum autem, quorum ope, atque auxilio seruatus sis, cùm horribiles, miserósq; casus spectes, nulla tamen ratione opitulari, nihílque afferre adiumenti queas. Quis neget iis ipsis, qui hæc intueri cogantur, mortem esse non modò detrectandam, sed etiam optandam? qui autem, ne in horum temporum flammam incidant, mortis beneficio cōsequuti sint, eos verò beatissimos iure omnes existimabunt. qualem fuisse L. Crassum, nisi res ipsa probauisset, nihil esset, cur oratione persuadendum videretur. Sed hæc paulò antiquiora, quàm, vt omnibus in memoriam redigi,

ac

ac cogitatione comprehendi possint. Pompeij autem nostri familiaris casu quid in ciuitate notius, quid illustrius? aut quid omniũ oculis, ac mentibus perspectius, & clarius? hunc, si maturè extinctus esset, nihil doloris, nihil inuasisset mali: quod tam diu in vita mansit, iccirco factum est, vt singularis calamitatis exemplum omnibus præbuerit. Cui eo luctuosior fortunæ acerbitas visa est, quo feliciore, ac secundiore fortuna in omni vita vsus erat, quis enim vniuersis ciuibus aliquando carior? quis in toga, vel rebus gestis, vel honoribus extra ordinem delatis clarior? quis opibus, propinquitatibus, amicitiis florentior? cui nihil prorsus ad summam, absolutamque felicitatem, præter honestum, ac iucundum vitæ exitum, deesset. Sed videamus, quantùm in rebus humanis fortunæ possit iniuria; nisi malimus ad propriam mortalis vitæ nimis asperam, miseramque conditionem omnia mala reuocare: qui enim amplissimis fortunis vsus erat; qui nihil, nisi sublime, ac beatum nec cogitare, nec optare consueuerat; cui omnia vel ad vsum, vel ad voluptatem supererant, bellum cum socero suscepit; deseruit domum; profugit ex Italia; & cùm antea nihil in ceteris bellis, nisi summo consilio, prudentiáque gessisset, cùm vel maximè ingenio, iudicióque excellere debuisset, sui penè oblitus est: itaque imbelles, & infirmas copias, tirones, collectitiosque milites cum robustissimis legionibus conferre non dubitauit: & amisso exercitu, ereptísque castris, turpissimè victus, in seruorum manus vir summus, & clarissimus incidit. Vitæ verò vt miserabiliter priuatus sit, commemorare nihil est necesse: cùm eo ipso, quòd in tam miseram fortunam delapsus, vitam citò amiserit, minùs fortasse miser censeri possit. Beatissimus autem obiis-

ſet,ſi,cum in Rep.florebat, cùm valebat auctoritate,& gratia, cũ copiis opibuſque affluebat, è vita deceſſiſſet: cuius propagatio quantũ illi mœroris,ac luctus attulerit, non modò ſcribẽdo,ſed vix etiam cogitando conſequi quiſquã poſſit.Itaque hoc ſtabilito,& fixo, mortem ſæpiſſimè beatam homini contingere,non ſolùm quod nos in beatam vitam inducat,ſed etiam, quòd multarum,magnarumque miſeriarũ ſenſu liberet, & à futuris vel calamitatibus, vel doloribus abſtrahat, quid iam relinquetur,cur non morte lætari, ac clarorum hominum virtutem,qui nullius interitu perturbati ſunt,imitari debeamus? An non optimam, beatamque mortem iudicabat L. Brutus, cùm Tyrannum arcens, quem expulerat, vitam pro nihilo ducebat?Item Decij,quo tempore cum Latinis pro patria dimicantes, ſeſe hoſtium telis obiiciebant?præterea Scipio,Paulus, Marcellus, Albinus, quos vitam in acie iuuandæ patriæ cauſa fortiſſimè profudiſſe memoriæ proditum legimus.Et verò nihil fuit, quamobrem elato excelſoque animo homines vitam non deſpicerent, vt ſempiternam gloriam conſequi poſſent: nam cum nullo, vel certè minimo doloris ſenſu,quem morientes perferunt,infinitam laudem commutabant, hunc enim locum de exiguo,vel nullo potiùs dolore mortis, quem ſuprà perſtrinximus, paulò vberiùs percurramus. Neque enim abſurdè dixiſſe mihi videtur is, qui morientium mortuorumque hominum ſtatum, & conditionem duabus potiſſimum ex rebus percipi, atque intelligi poſſe affirmauit: quarum vnam ſomnum ſtatuit, alteram verò tempus illud, quod noſtrum cuiuſque ortum anteceſſit.Et ſanè ita eſt,vt ex omnibus opinionibus, quarum errore duci vulgus ſolet, cùm de morte loquitur, nulla planè ad verita

veritatem videatur esse propensior: ita enim multi viuunt, vt præsentibus bonis fruantur: nec sanè cogitent, quid paucis pòst annis vel ipsis, vel ceteris boni, aut mali possit euenire. Itaque sæpe non opinatis morbis, perturbationibus, & angoribus vexantur: mortis verò, de qua potissimum cogitare debuerant, ita non reminiscuntur, vt ad se minimum illam pertinere, nec sua quicquam interesse existiment: qui, vt Panetius, Africanum dicere solitum tradit, ferociores equos domitoribus tradendos esse, vt paulatim parere, seque mitiores, ac molliores præbere incipiant; sic ipsi in gyrum fortitudinis, ac patientiæ reducendi sunt, ne, si mors imprudentes oppresserit, perterreantur, planeque concidant. Sed nescio quo modo voluptate, luxúque delinita hominum consuetudo de recta maiorum via deflexit, eóque sensim delata est, vt nihil minùs, quàm verum agnoscat, nec cùm aliquid agitur, rectum id nec ne sit, magnopere cogitet: qua nulla maior pestis, ac pernicies humanis rebus, valde iam labefactatis, potuit afferri. Atqui, si in vllo homine, certè in his ipsis vulgare dictum & verum, & acutè cogitatum esse deprehenditur: quid enim isti aliud agunt, nisi totos dies per inertiam perdunt, atque ita viuunt, vt stertere potiùs, quàm vllo pacto viuere videantur? Dormiens autem vt nihil sentit, nihil agit, nihil curat; sic mortuus quid agere, quid curare, aut sentire possit? haud sanè intelligas: itaque in fabulis, quos dij maximè adamarunt, eos, ne imminentem aliquam calamitatem sentire cogerentur, si vigilassent, à diis immortalibus consopitos esse accepimus. Mortem igitur, siquidem somno similis est, singulis noctibus induimus, & cùm in somno sensus sit planè nullus, nullũ etiam in morte futurũ esse sensum, verissimè statuere.

guntur. At bonis, qui mortem semper, tanquam præsentis tempestatis portum in ore, ac sermone habuerint, quique ex huius vitæ procellis, mortis beneficio, aliquando egredi, sæpissime concupiuerint, nihil libentius, ac iucundius mentione, ac nomine ipso mortis accidit. Atque in iis etiam præstans, planéque admirandum Deorum munus agnoscitur. bonos enim, & quidem plurimos, non modò cum exiguo dolore, vt optare homines vulgò solent, sed omnis planè doloris expertes ex hac vita egressos, sine vlla dubitatione reperias: ex quibus, Q. Fabius Consulatum adeptus, cùm in Curia prætereuntes salutaret, nihil dolens, nihil molesti sentiens, immò planè gaudens, è vita discessit: atque idem contigit A. Pompeio, cùm in æde Iouis Capitolini sacra fecisset, itemque Thalnæ Consuli, diis immortalibus supplicanti. Quid hos in ipso mortis articulo doloris expertos existimes, qui paulò antè læti viuebant, & in eo, quo moriebantur, puncto temporis, nihil lugubre testati sint, nihil flebile dixerint? Morte inquies, oppressi sunt. at sapientissimi, & optimi viri; quibus mortem, tanquam beatæ vitæ initium, dij immortales largiri voluerunt, quàm eo fortasse iucundiorem ipsis fore videbant; quo minus eo tempore tantum boni expectauerant, ac ne sperare quidem poterant. nam, cùm mors è diuina voluntate tota pendeat, haud sanè in hominis potestate esse possit, quo potissimùm die, quáque cõditione mori velit. Nec verum est quod dicitur à quibusdam, mortis eundem omnibus hominibus diem ac terminũ diuinitùs esse constitutum: vt auté vel citiùs, vel serius moriamur, singulorum hominum vel intemperantia, vel negligentia contingere. Nam, vt illud verissimum est, præfini-

etiam perpetua voluptas, delectatióque prosequitur: quæ sanè eo maior in animo exoriri, ac vigere solet, quo latior alicuius in colendo officio, vitáque honestè ducenda manauit industria: certè enim, cùm ad rectè agendum natus homo sit, ideóque mentis, & rationis munere, præ ceteris animantibus, ornatus, atque instructus, vnde potiùs laudem, ac voluptatem, quàm ab honestis actionibus petat? An, vnde ortum duxerit obliuiscatur? ille verò nec sui oblitus est, qui rectè vixit, nec iniquo animo mori potest, cùm multos relinquat suæ testes memorésque virtutis. Quanto autem gaudio exsultare credendus est illorum animus, qui corporis admistione solutus, in cœlestes ignes, sempiternásque domos, vnde exierat, reuertit? profectò enim ex diuina mente delibatos habemus animos, qui hac mole inclusi, tanquam terræ grauitate, sic ipsi nimio pondere corporis opprimuntur: vbi autem soluti corporibus ad proprias sedes euolauerunt, tum verè viuũt, nec libidini, voluptati, dolori seruiunt, sed sui compotes, nulla re anguntur, nihil requirunt, omnibus imperãt. Rectè igitur dictum est, corpus terram esse, mentem autem ignem de cœlo sumptum: id quod clarorum virorum acta cum virtute vita, præclaræque actiones facilè testantur. quo modo enim aut omnia humanæ vitæ commoda contemneret, aut voluptates cunctas pro nihilo duceret, aut vitam ipsam laudis, honestatísque gratia profunderet; qui nihil quicquam ad se, præter hæc ipsa mortalia, quæ manibus contrectat, quæ terit pedibus, pertinere cogitaret? Verùm hæc non ita se habent. corpus enim è terra concretum, tamdiu terrestrium rerum amore ducitur quoad in terram ipsam, vnde ortum duxit, reuertatur: animus verò, qui è cœlo sumptus est, sempiternum

ternum quiddam, & cæleste appetit, nec iisdem, quibus corpus, finibus cogitationes coërcet suas: itaque nunquam quiescere, nec verè viuere putandus est, quamdiu corpore conclusus, inuitus propemodùm mortali labe, terrenisque vinculis cohibetur. At illa quanti sunt, grauissimis vitæ laboribus liberari, in mediis doloribus, & ærumnis obdormiscere, & quasi emissos è molestissima vitæ custodia, in iucundissimam, suauissimamque domum remigrare? Huc enim pertinent quæ de piorum quiete, deque voluptate illa, qua egressi è vita perfrui dicuntur, disputari à sapientibus solent: qui cùm intelligerent, non fortuitò, aut temerè satos, & creatos homines esse, nec eadem mereri bonos, qui multis exantlatis laboribus vitam in medio dolore amisissent, & improbos, quorum in patrandis flagitiis semper est animus, cogitatióque defixa; iccirco non eundem probis, & improbis vitæ terminum, nec eadem mortuis præmia statuerunt. Qua nos recordatione potissimùm refici, ac recreari decet, qui carissimam filiam, optiméque de nobis meritam, ita vixisse scimus, vt ad optimos mores, summáque prudentiam nihil posset accedere, & ita mortuam, vt in dolore, quem ex partu contraxerat, summam animi magnitudinem, summamque constantiam præstiterit: cuius mentio nobis, dolore iam, si non penitus extincto, certè magnopere leuato, non solùm acerba, sed etiam iucunda accidit: qui enim aliter debet? cùm nec ipsi quicquam acciderit mali, nec ego vlla re, quæ tantopere cum natura congruat, & cum omnibus hominibus communicet, angi aut perturbari debeam. Quid ergo mihi restat? nihil sanè, nisi, cùm ea diuino potissimùm beneficio vitæ munere perfuncta sit, vt ad eam maximè viuendi conditionem cogitationem meam, mentemque

que

que referam, qua nunc ipsam perfrui credimus, ac si, quod æquum est, fateri velimus, etiam intelligimus, qua ex meditatione eo maiorem voluptatem percepturus sum, quo meliore illa nunc statu, quàm quem viuens experta est, sine vlla dubitatione perfruitur. Quid enim boni non merita est quæ nihil vnquam egit, ac ne cogitauit quidem mali, & iis angoribus, ac malis, quæ viuenti obiecta sunt, ita patienter perfuncta sit, vt non secus de aduersis, quàm de secundis rebus diis immortalibus gratulari, gratiásque agere soleret? &, cùm nihil, nisi rectum, honestúmque cogitaret, tamen vna conscientia contenta, nec sua benefacta in luce collocari, nec sibi quicquam propterea laudis, aut gloriæ deberi arbitraretur. Quæ ergo ita animata fuerit, vt de se quidem minimùm, de recta mente, ac de æquitate plurimùm laboraret, an nō diis ipsis censemus maximè gratam & probatam fuisse? in qua non ficta, & adūbrata, vt in multis; sed maximè solida, & expressa virtutis elucebat effigies. Nam, cùm eam talē natura genuisset, vt quod pulchrum, rectúmque agnoscebat, sua sponte sequeretur, tamen eo non cōtenta, summa vi rationis, prudētiæque perfecerat, vt nulla re minùs, quàm natura duce, egere videretur: itaque qui eius instituta, & mores pauló diligentiùs inspexisset, qui regundæ familiæ solertiam, qui summum in cunctis rebus ingenium, singularémque doctrinā aduertisset; haud fuisset sanè, quod aut virilem in intelligendis, iudicandísque rebus prudentiam, aut exquisitam patrisfamilias sólertiam requireret: itaque quibus maximè rebus egere sæpe homines solemus, fortitudo, & prudentia, hæ ita in muliere abundabant, vt sui mœroris medicinam non peteret fóris, sed in seipsam spectans, ex sua semper virtute penderet. Quantò autē grauiores, ac

res, ac difficiliores animi morbi sunt, quàm corporis, eo magis mirandum est, talem extitisse illam, cuius fortitudini corporis mala parerent, prudentiæ verò omnes animi morbi facilè cederent. Itaque quamquam ex calamitate, temporibúsque nostris molestiæ plurimùm traxerit, nunquam tamen animo perculsam, aut deiectam sensimus: angebatur patris exsilio, totiúsque familiæ luctum, bonorumque direptionem inuita videbat, sed matri tamen consilio, prudentiáque aderat, & rebus in magnum sæpe discrimen adductis, reditus spem nobis afferre nunquam dubitauit. Ita, quantum ex calamitate doloris, tantundem ex filiæ suauitate, ac pietate solatij capiebamus. quod vt esset diuturnius, si commodum nostrum, aut eam quæ omnibus antiquissima est, liberorum charitatem cogitaremus, magnopere optare debuimus. at, cùm illam corporis vinculis solutam, omnibus exsutam miseriis, & immortalitatis compotem factam, animo reputamus, non modò in dolore conquiescimus, sed etiam præcipuè lætamur. quid enim mihi accidere lætius potest, quàm de immortalitate animorum cogitanti, de filiæ simul æterna, beataque vita confidere? animos enim esse immortales, ne dubitandum mihi quidem videtur. Faciam autem non inuitus, vt sapientissimorum hominum percurram hac de re sententiam, quando me in hunc locũ deduxit oratio. Neque verò hæc ita disputanda censeo, vt animos iccirco non interire probari possit, quòd mortuorum corporibus vis quædam inesse veneratione digna putetur; quæ significare debeat, non deleri morte animos, sed immortalium animorũ, veluti sepulchra quædam, mortalia corpora fuisse: quasi non & maiora, & firmiora multa suppetant, quibus planum fieri possit, qui animos simul cũ corporibus in

bus interire contendat, eum contra rationem nulla nixum ratione, pugnare. Quòd si auctoritas quærenda sit, quem grauiorem nominaro auctorem possum, quàm eum, quẽ Apollo ipse sapientissimum omnium pronunciauit? cuius testimonium tale fuit, vt diuinos esse hominũ animos, & eos, corpore solutos, in cælum remigrare, vnde priùs venissent, in omni sermone asseruaret. In quo cũ Philosophis illis consensit, quos quondam Italicos nominauit antiquitas, maximéque nobiles iudicauit: quorum semper constans fuit opinio, demitti animos è cœlo, diuinæq; mentis eos esse non solùm munus, sed etiam partem præcipuam, ac propriam. Quòd si secus esse quisquam putet, haud sanè facilè, quid multis, & firmissimis in hanc sententiã argumentis respondere possit, inueniet: sic enim planè cognosci, ac sensu ipso diiudicari potest, summam esse, peneq; incredibilẽ in animis celeritatem, ac festinationẽ, cuius ope, quæ corpus non modò certo mensium, sed vix etiam annorum spatio perficere, atqui exsequi posset, ea ipsi non modò semel puncto temporis percurrere, sed etiam sæpius excogitare, & repetere facillimè queant. Quod si mirum videtur, cur nõ admirabilius censeatur, meminisse animũ tam multa, innumerabilibus antè sæculis gesta, quæ futura sunt, cogitãdo prospicere, ac nõ modò præsentia, sed etiã præterita, & futura, veluti Deũ, omnia cõplecti, ac sub oculos subiicere conari? Quis dubitet, cùm hæc intelligat, eademque in seipso agnoscat, diuinũ esse animum, nec, si diuina æterna sunt, ipsum esse mortalem? cùm præsertim duabus ex rebus, quæ præcipuè in animo sunt, illius æterna natura facilè intelligi, ac deprehendi possit. Hæc autẽ sunt, motus, qui in eo præcipuus est, principium, ac perpetuitas: cùm enim ex seipso

moueat

moueatur, nec aliunde, vt cetera, principium motus mutuetur, summa autē in eo, quamdiu in corpore est, perpetuitas motus appareat, quippe quæ etiam in dormientibus agnoscatur, & vigeat, icirco dubitari nullo modo potest, quin diuinus sit, & sempiternus futurus. Et sanè ita esse ratio vincit, & rerum probat exitus: Dei enim imago quædam animus est, ex ipso Deo delibata, ac profecta. Quòd si Deus immortalitate fruitur, cur eam partem, quam ex seipso sumpsit, mortalem esse velit? quin hoc ipso singularem, & eximiam diuinam esse vim iudicandum putauit, quòd non solùm ipse immortalis sit, sed etiam, quos velit, suæ naturæ compotes, & planè immortales efficiat. Corpus autem voluit esse mortale: nec immeritò, cùm è terra, cuius mutationi subiecta natura est, initium duxerit, & in eam ipsam, vitæ cursu confecto, abire debeat. Sed animus, profectus à Deo, cœlum ipsum appetit. nam in eum locum, vnde discessit, semper optat redire: terra autem, si cui appetenda, corpori soli est: at verò animis æterna cœli sedes quærenda, eáque propria illorum patria, siquidem animorum nulla in terris origo inueniri potest: nihil enim est in animis mixtum, atque concretum, aut quod ex terra natum, atque fictum esse videatur: nihil ne aut humidum quidem, aut flabile, aut igneum. his enim in naturis nihil inest, quod vim memoriæ, mentis, cogitationis habeat, quod & præterita teneat, & futura præuideat, & complecti possit præsentia, quæ sola diuina sunt nec inuenietur vnquam, vnde ad hominem venire possint nisi à Deo. Singularis est igitur quædam natura, atque vis animi seiuncta ab his vsitatis, notísque naturis, ita quicquid est illud, quod sapit, quod vult, quod viget, cœleste, & diuinum est, ob eámque rem

que rem æternum sit necesse est. Nec verò deus ipse, qui intelligitur à nobis, alio modo intelligi potest, nisi mens soluta quædam, & libera, segregata ab omni concretione mortali, omnia sentiens, & mouens, ipsaq; predita motu sempiterno: itaque eandem æternitatem animis quoque nostris, ex seipsa exortis, impartiuit. Quorum ex cogitationibus, atque operibus nihil aliud, nisi diuinos esse illos, & sempiternos, colligere possumus: nam si ædificiorum magnitudinem, atque ornatum, si monumenta literarum, si pecuniæ vim infinitam in res maximè stabiles, & admirandas effusam, si plurimarum, maximarumque rerum adeptionem cogitare voluerimus, profectò intelligemus, hæc nunquam facturum fuisse hominem, nisi diuturnitatem temporis, ipsamque æternitatem plurimùm ad se pertinere existimaret. Iam ipsa gloriæ cupiditas, honorum sitis, opum, ac diuitiarum assidua procuratio, quid aliud indicat, nisi cogitare hominem in posterum, nec eodem vescendi, viuendique studio, quo ceteras animantes duci videmus, humanum animum detineri? Sed hæc abiectiora, atque humiliora, nec vllis, nisi sanè angustis naturæ terminis, circumscripta. Quid illa in primis grauia, atque præstantia, nec vlli planè in terris degenti, nisi soli homini, tributa? contemplatorem esse ipsum cœli, rerumq; cœlestium; frui magnarum, obscurissimarumque rerum scientia, quæ vel ad excolendos ad integritatem, atque innocentiam mores, vel ad comparandam Solis, astrorumque cognitionem, vel ad exercendam in abditis, obscurisq; rebus memoriam, mentemque pertineant? nónne hæc ipsa tanta, ac talia, diuinum esse animum ostendunt, nec illius naturam aliunde, quàm è cœlo, delibatam, ac deductam? An censemus, si vnà cum corporibus animi interirent, aut sapientissimos homines tam æquo animo mori posse, aut tam iniquo, planeque inuito

ſtultos, & fatuos? Socratem ferunt, morti proximum, de piorum immortalitate, beataque vita, quæ mortem conſequitur, diſputauiſſe: itaque læto, ac libenti animo letale illud poculum hauſiſſe, quaſi non ad mortem, ſed ad regnum, atque imperium vocaretur. At verò, quorum animus in terra defixus hæret, qui nihil, niſi mortale, terrenumque cogitant, eos planè repugnantes, atque inuitos è vita diſcedere videmus: nec immeritò, cùm animorum æternitatem propiùs iam intuentes, crucientur mirum in modum, quaſi flagitiosè actam vitam pœna etiam ſit immortalis conſequutura. Atque illud etiam (ô ſtultum hominem dixerit aliquis, & naturæ ſuæ penitùs ignarum) nemini obſcurum eſſe poteſt, ex ipſis etiam ſacris, cæremoniiſque maiorum æternam hominis vitam facilè cognoſci, atque intelligi poſſe: neque enim illi aut mortuos tanto honore coluiſſent, aut tam multas, tamque varias ſepulchrorum cæremonias poſteris tradidiſſent, niſi cognitum, perſpectumque habuiſſent, vigere animum in morte, nec, quamquam corpus occidat, hominem ipſum penitùs euaneſcere. Itaque ſtatuiſſe videntur, mortem ipſam non eſſe humanæ vitæ confectricem, nec ex ea ſequi interitum; ſed potiùs ad aliam multò feliciorem vitam iis, qui rectè vixiſſent, ducem optimam ſolere exiſtere. quicumque enim conuenienter naturæ vixerint, nec illam ſequuti ſint malæ conſuetudinis corruptelam, quæ diuinitùs datos igniculos extinguit, vitiaque gignit, & confirmat omnia, eos & viuentes gloria, & è vita excedentes præmiis proſequi oportet: id enim non ſolùm rationi conſentaneum, ſed etiam veriſſimum, atque æquiſſimum eſt. Cui autem æquitatis antiquior cura, quàm deo? itaque, cùm homo ſolus ex omni propemodum genere nactus ſit aliquam notitiam dei, niſi vitæ iniquitate deo iniquus, atque inuiſus euaſerit,

ferit, ad deum certè euolabit. Idque æternitatis humanæ vel maximum, ac firmissimum argumentum est, solum hominem diuinæ voluntatis participem, consciumque existere: vt quamquam agrestibus, siluestribusque in locis natus sit, tamen, ipsa docente natura, & esse Deum, & colendum, ac verendum esse, dubitare non possit. O rem dignam, in qua non modò homines, sed ipsas etiam pecudes obstupescere, ac, si fieri possit, etiam erubescere oporteat: cognatum esse hominem Deo; nullum aliud in terris animal, nisi hominem solum, Dei cognitione imbutum esse, nec quicquam esse aliud, quod animo, è diuina mente, hausto, præditum sit: tantamque inesse homini cæcitatem, atque socordiam, vt diuinæ cognationis immemor, auersetur migrationem ad Deum? Nec enim aliud esse mors, quàm migratio ad cœlestes, superasque sedes, existimanda est. nec id solùm ratione quadam æquitati, veritatique consentanea, sed etiam sapientissimorum hominum maximè firmo, stabilique consensu. Atqui eum, qui hoc pacto viuere, ac penè à seipso dissentire velit, meminisse certè oportuit, terram ipsam, omniaque, quæ sub cœlo sunt, diuina voluntate regi: proptereáque quiddam nobis quod obseruandum, & addiscendum videatur, præscribere. quis ergo terram ipsam, aut quotannis feracem, aut semper optimas fruges, & nunquam malas inutilésque herbas edentem efferentémque vidit? quis animalia semper vberes fœtus edidisse, numquam sterilitatem passa esse, recordatur? Quòd si hæc ipsa secus se habent, nihilque in rebus humanis perpetuò firmum, eiusdémque naturæ optare licet; cur quam in omnibus & rebus, & animantibus vicissitudinem cernimus, eam ab homine seiungamus? qui si multos annos feliciter vixerit, si sobolem, honores, opes assecutus, diu tantis bonis frui potuerit, præclarè secum esse

actum verè dixerit. Sed aduersi tamen aliquid subeundum, perferendúmque relinquetur: demum oppetenda mors erit, quæ eo leuior esse debet, quòd omnibus communis est, nec cuiquam singularis, aut præcipua: sic hoc quoque gratior, quòd nos à multis erroribus abstrahit; quibus, quoad viuimus, in tanta opinionum varietate, assiduáque veri inquisitione perturbari sæpe solemus; & ad ipsam cernendam, fruendámque veritatem iucundè traducit. Quo nihil beatius homini posse contingere, satis, vt arbitror, ex eo suspicari possumus quòd innata est homini cupiditas scientiæ: eius autem præstantia non sanè video, qua alia in re, nisi in perfecta veritatis cognitione posita sit: ex quo fit, vt veritatis cognitionem assecuti, perfecta, absolutáque scientia potiamur: veréque dici potest, qui veritatem intueatur, sensúque percipiat, eum voti sui compotem, veréque beatum esse. Quòd, si beata vita quærenda nobis est, nec quicquam fugiendum magis, quàm ne miseriarum grauitate premamur; quid illo homine stultius, aut stolidius reperiri potest, qui ceterorum morte ita angitur, vt beatæ vitæ oblitus, miseriam, atque infelicem consectetur? Profectò enim ita se res habet, vt, nisi mortis, dolorísque timore liberatus sit, etiamsi multas cognitas, perceptásque virtutes habeat, rectúmque, & æquum omni planè vtilitati anteponat, beatus tamen esse nemo possit: quid enim aliud dolor est, nisi cruciatus animi, iisque perpetuus? quid aliud timor, nisi assiduus inuisarum, ac molestarum rerum metus? at quo modo felix, aut beatus esse poterit, qui assiduo cruciatu, metúque vrgebitur? Quin eo miserior atque infelicior existimari debet, quòd non solùm sibiipsi molestiam, miseriámque comparabit, sed in ceterorum etiam sermonem, ac vituperationem incurret: nihil enim nimio dolore deformius, nihil à viro alienius: & si corporis prauitatibus vituperatio

proposita

proposita est, vitiis ipsis, quibus laborat animus, nihil turpitudinis, nihil inuretur infamiæ? illa verò & grauiora sunt, & maiori animaduersione vindicanda, quo nobiliorem, quàm corpus est, sedem, nempe animum ipsum, occupauerunt. Quòd si turpis dolor nimius, & vituperatione dignus, certè illud consequetur, vt, qui nimio dolori seipsum tradat, ne laude quidem vlla dignus censeatur: est enim series quædam maximè veritati consentanea, vt sententiarum, sic rerum, &, quemadmodum in sermone disputationéque nostra nectitur aliud ex alio, ita qui se vna aliqua vel deformitate, vel turpitudine implicari patitur, multis statim miseriis, ac deformitatibus opprimetur. Nec verò credi velim, me, quia dolori nimio repugnem, idcirco dolorem omni ex parte improbare, omnésque illius ex animo fibras euellendas existimare. est enim, quatenus homo doleat, & (quod prudenter à Crantore dictum est) siue secetur pars aliqua corporis, siue auellatur, sensus tamen adesse debet: istuc enim, nihil dolere, fieri non potest, quin quémadmodum feritatem corporis quandam, sic animi stuporem maximum indicet. Sed nimirum illud est, quod improbamus, dolori nos ipsos ita tradere, vt in aliam fortasse grauiorem ex alia parte vituperationem incidamus: nam quemadmodum qui nihil prorsus doleat, desciscere videatur ab hominis natura, quæ morte perculsa dolorem, ac luctum aliquo modo indicare cogitur; ita, qui dolori nimis indulgeat, humanæ naturæ penitus obliuisci, communemque omnium conditionem recusare iudicabitur. Quibus rebus intelligitur, grauiter peccare homines, cùm vel ea, quæ omnibus perferenda, subeundáque sunt, detrectare audent, vel quid ipsos in vita deceat quæque sequi, aut refugere debeant, non cernunt satis: quod proprium prudentiæ munus est; quam humanarum actionum moderatricem à Diis immortalibus esse constitu-

tam, inficiari nemo potest. Atqui huic tam præclaro, diuinóque muneri planè obsistit, qui nimio dolore ducitur: non modò enim seipsum sine vllo fructu lacrymis, ac tristitiæ tradit, sed etiam omni planè consilio ac iudicio vacat: vbi enim ratio, si se dolore auferri sinat? vbi constantia, si sibi ipse repugnet, & in mœrore iaceat? vbi denique humanitas, si se hominem esse oblitus, nihil sibi cum morte commune esse contendat? Iam verò illud stultissimum, existimare, quæ ceteri homines libenti animo subeant, iis se non esse obstrictum. quid enim? an ignorare quisquam potest, quanta inter homines cognatio sit, quantáque similitudo? etenim, nisi hoc verum fateremur, causæ nihil esset, cur homo hominem consilio, re, gratia iuuaret; ab hostium impetu, ac læsione defenderet. quod contrà videmus accidere; vt qui ab his actionibus auertat animum, non modò in vulgus improbetur, sed etiam inhumanitatis, ac feritatis accusetur. Certè enim non è marmore sculpti, aut è robore dolati sumus: est in nobis quiddam, quod pietate, misericordiáque moueatur, nec extingui sinat illam, qua Diis proximi sumus, iuuandi, ac benefaciendi voluntatem. Itaque insitum homini, atque innatum videtur, vt, quoties alium hominem, quamuis alienum, premi calamitate, atque ærumna videat, crucietur animo, nec, si facultas suppetat, dimittendam putet illius subleuandi occasionem: quam enim ipse, si eo loco esset, benignitatem sibi impartiri optaret, ea vt in alium vtatur, natura tacita quadam voce monere, ac præcipere videtur. Quæ igitur sibi euenire posse dubitet, ea si contingant, cur angi, ac perturbari velit? aut, cur non potiùs humana illa esse, & omnibus hominibus procliuia, fateatur? quantò rectiùs ille, qui hominem se agnoscit, nihílque humani à se alienum putat? Itaque cùm hanc ex animis nostris opinionem, mala

omnia

omnia non esse humana, veluti immitem quandam, & immanem belluam, extraxerimus, profectò minùs miserè, minúsque sollicitè viuemus: relinquetur enim illa cogitatio, quæcumque accidant, fortiter ferenda esse, nihílque posse homini euenire, quo funditus prosternatur. Idque ita erit, si nobismetipsis non assentabimur, sed veritatem, qua nihil præclarius, præstabilius, vberius esse potest, toto pectore amplectemur: hæc enim illa est, quam assecuti, meliores multò efficimur, & ad perferenda incommoda, præclaráque peragenda alacriores, cùm nihil, nisi quod rectum, & æquum est, laudabile arbitramur, nihílque aliud, nisi egregia illa, ex quibus vera gloria nascitur, expetimus. Ac mihi videor nimis etiam nunc angustè, atque exiliter agere: qui enim latior obiici campus queat, in quo fidentiùs, atque alacriùs exsultare possit oratio? sed faciam impudenter, si medicinam deserens animorum, quam ex omnibus maximè vtilem esse intelligo, ad meam vnius delectationem, sermonem omnem, mentémque conuertam. Dolorem igitur nimis acrem, ac diuturnum fugiendum diximus, & quidem probabiliter, cùm ex eo mala multa, maximéque grauia soleant exoriri, contrà verò nihil boni: neque enim dolor ex illis rebus est, in quibus vel ab probandum, vel advituperandum, multa & magna contrariarum rationum paria momenta agnoscantur: hoc enim si accideret, agerem verecundiùs, neque me in eum locum demitterem, vnde nullum planè exitum viderem. Sed quoniam hæc ita se habent, contendo, vincendum esse animum, dolorique acriter obsistendum: siue enim nosmetipsos, siue amicos, siue vulgi opinionem cogitemus, id nobis sine vlla dubitatione faciendum est: at, si ad mortuos ipsos animum traducamus, quî possumus existimare, gratum illis fore, quòd nimio dolore cruciemur? præsertim cùm ex eo nihil ad illos vtilitatis, sed

permultùm ad nos dedecoris, atque incommodi permanet. Quid igitur eos ipsos à nobis optare, atque expetere arbitremur? nihil sanè, nisi vt eos illustri memoria, ac recordatione decoremus. *Nemo me lacrymis decoret*, ait Ennius, *cur? quia volito viuus per ora virûm.* quid igitur est causæ, cur fletum lacrymásque recuset? nimirum ea gloria, quam se adhuc viuentem assecutum esse confidebat. Eandem igitur ob causam nostrum quoque luctum mortuis ingratum, molestúmque fore suspicemur, nec aliud eos à nobis quicquam flagitare credamus, quàm, vt id ipsum illis, quo maximè delectemur, tribuamus: hæc autem gloria est, & assidua illorum virtutis recordatio; quam si sermone, laudationéque nostra immortalem efficere liceat, hoc vno de mortuis nos vel optimè meritos existimare possemus. Quid quòd eum, qui sic doleat, vt recreari, confirmaríque non possit, ne diuinum quidem numen horrere, sapientissimi homines prodiderunt? impium autem est, quibus debemus omnia, iis pessimam referre gratiam, contrà verò, qui Deorum voluntati paruerunt, nihílque se, quod ab illis vltrò daretur, molestè ferre declarauerunt, eos non solùm viuentes præcipua laude ornauit antiquitas, sed etiam è vita egressos perpetuo coluit honore: ídque eo studiosiùs, ac libentiùs, si quos intellexit cum Deorum cultu exercitationem virtutis, & præcipuam in mortales beneficentiam coniunxisse. Scitè profectò, vt cetera fermè omnia: quid enim maiori laude dignum, ex omnibus rebus humanis commemorare possimus, quàm eum, qui vitam ducat cum virtute coniunctam, ad Deorum cultum, atque honorem, perpetuum in homines studium, ac pietatem aggregare? nec quidpiam tantulum modò in eius animo existere, quid non vel pietati, vel humanitati, vel denique virtuti sit consentaneum? Nec aliam sanè ob causam

ob causam perturbari omnem vitam errore inscitiáque videmus, nisi quòd, quæ in hominis vita præcipua esse deberent, pietas erga Deos, in homines beneficentia, virtus in ingeniis, ac moribus, ea ferè omnia negliguntur: eadémque ratione quæ maximè vitare deberemus, ea studiosè expetimus, cœcóque impetu ferimur ad illa, quibus vita nostra planè fera, atque immanis efficitur. Ex hoc fonte cupiditates insatiabiles exoriuntur, quibus non modò singulos homines, sed totas familias, & vniuersas funditus euersas ciuitates videmus: præterea seditiones, insidiæ, discordiæ, rerúmque & hominum clades, & interitus; ex his etiam incredibiles dolores emanant, quibus perturbari vitam neque solùm insuauem, sed acerbissimam effici necesse est. Quod contrà probis, virtutémque amantibus accidit: nam diuinæ voluntati obtemperantes, nihil in seipsis, sed in ea seipsos, ac sua ponunt, & locant omnia: neminem lædunt: omnes liberalitate, benignitate, charitate amplectuntur: nulla re cruciantur, nihil appetunt, omnium vitiorum fracto impetu, cupiditatúmque radicibus ex animo penitus euulsis. Num igitur eos, qui ita vixerunt, vt sibi iucundi, Diis grati, hominibus fructuosissimi extiterint, diuinis honoribus iure dignos maiores nostri censuerunt; eósque cum Diis immortalibus æuum agere sapientissimus poëta non immeritò cecinit? Nec tamen iccirco, quòd eorum corpora in cœlum perlata, credere sapienter quisquam possit; quod quia natura non patitur, vt, quod è terra est, alibi, quàm in terra maneat, nec credi quidem debeat, necesse est; sed quòd eorum animi, tanquam hominum de Diis immortalibus, humanóque genere optimè meritorum, in cœlum putentur elati. Quod de Romulo, vrbis nostræ conditore, memoriæ proditum accepimus; quem singulare in genus hominum collatum

munus tam præclaræ vrbis condendæ, in Deorum numero collocauit: ídque eo tempore, quo literis, & doctrinis homines exculti facilè fictum à germano, verum à falso secernebant: vt credi non possit, quicquam illis persuaderi potuisse, quod vllam ficti, aut falsi imaginem præ se ferret. Sed, quod ille mortalis, eximia virtutis, ac beneficientiæ gloria, consecutus est, vt non solùm immortalis, sed Deus iudicaretur; id ipsum aliis etiam tributum esse, vt inter Deos recepti putarentur, cùm excessissent è vita, annales veterum loquuntur. Quod & apud Græcos priùs contigit, & inde fortasse ad nostros permanauit: nam & Hercules, & Liber, fratres Tyndaridæ, & fœminæ plurimæ, quibus nunc inter deos locus esse præcipuus creditur, & hominibus nati, & homines fuerunt: sed, quòd virtute præstiterunt, &, vt ceteris ad rectè viuendum, benéque merendum prælucerent, laborauerunt, ideò eos hominum fama, beneficiorum memor, in consessu, concilióque cœlestium collocauit: atque ipsos, quos vocamus, maiorum gentium Deos, aliósque quamplurimos, quos in Deorum numerum retulimus, hinc à nobis egressos, & in cælum profectos facillimum erit agnoscere. Maximum verò argumentum est, quod de illis credimus, id esse verissimum, quòd & tantus tot sæculorum, doctissimorúmque hominum consensus veritatis vox ipsa esse videtur: & quòd tantæ, támque præclaræ virtuti, quem alium verè congruentem locum tribuere oporteat, non sanè reperies. Quis est autem tam demens, vt quos innocentia, liberalitate, & singulari quadam, ac præcipua virtute Diis proximos intelligat, iis seiunctum à Diis tribuendum locum censeat? &, cùm hominis animus terrena respuat, ad supera semper feratur; qui non solùm tacito naturæ impulsu, sed voluntate, réque ipsa, vt quam maximè

maximè cœlestibus similes essent, præstiterunt, eos licebítne, cœlo esse priuatos? Mihi verò eo iustiùs in cœlo collocati videntur, quo clarior eorum inter homines vèl eluxit liberalitas, vel virtus enituit: quis enim Hercule fortior? quis prudentior? quis ab omni cupiditate remotior? quos illo labores, vt fortiter ageret, & hominibus prodesset, suscepit, & pertulit? aut quid non doloris, & calamitatis exhausit? quis ergo hunc cœlo excludi patiatur, cùm eius virtutis sempiterna gloria, & laudis patuerit immortalitas? Eademque ceterorum conditio est; quorum alius alio genere virtutis, omnes summis, & singularibus, vel in ipsos deos, vel in homines meritis præstiterunt: itaque tam egregiis, eximiisque factis non infixas plumbo statuas, non arescentes triumphorum coronas satis diuturna persoluere posse præmia iudicatum est; sed florentiora, stabilioraque munera quæsita sunt, quibus ornarentur ij, qui virtutem, honestatem, gloriam, otio, libidini, voluptati, vitæ denique prætulissent. Tamque id æquum est, quàm illud decorum, maximeque probandum, non easdem improbis, sedes, quas bonis, atque integris, post mortem esse propositas: intellexerunt enim ex maioribus nostris complures, qui sapientia præstiterunt, cùm in diis æquitas præcipuè vigeat, eaque in eorum gubernatione appareat maximè, fieri non posse, quin nequitiam, sceleraque auersentur, quique ea in vita exercuerunt, eos à seipsis longissimè seiungant. Quod in vulgus edi, verumque existimari, non modò rationi conueniens, sed vtile quoque in primis est futurum: nam, si quid in hominum animis pietatis, si quid religionis inerit, certè ob hanc potissimùm causam se à flagitiis, ac facinoribus abstinebunt, quòd impios, ac nefarios homines à deorum concilio, ac societate arceri iudicabunt. Nec enim omnibus iidem

iidem illi sapientes arbitrati sunt eundem cursum in cœlum patere: nam vitiis, & sceleribus contaminatos, deprimi in tenebras, atque in cœno iacere docuerunt: castos autem animos, puros, integros, incorruptos, bonis etiam studiis, atque artibus expolitos, leni quodam, ac facili lapsu ad deos, id est, ad naturam sui similem, peruolare. Quod si ita est, certè nobis, quantum conniti animo possumus, quantum diligentia consequi contendendum, atque elaborandum est, vt ne ab iis segregemur, quorum est proprium, vita frui sempiterna, ac beata, quod efficere qui voluerit (omnes autem velle debebunt, qui seipsos diligere, conuenienterque naturæ volent viuere) numquam committet, vt, quæ ceteris exitiosa fore crediderit, ea ipse persequatur: neque enim in spem venire poterit, aut ignoraturos esse deos quæ ipse agat, cùm diuinam naturam nihil prætertire credibile sit, aut illa probaturos, à quibus non modò dij, sed etiam sani homines abhorreant. Quid enim turpius libidine? quid tetrius auaritia? quid detestabilius crudelitate? quæ quamuis in hominibus aliquando existant, tamen ab hominis natura tam aliena sunt, quàm humanum illud erit, si omnia nobis bona, omniaque commoda expetamus. Atque in hoc comprimendæ sunt cupiditates, quibus trahimur persæpè ad ea, quæ virtuti aduersantur: quod facillimè perficiet, qui tam gloriosi facinoris exitum secum ipse assiduè cogitabit: tantaque est huius cogitationis suauitas, vt, quod libenter, alacriterque agimus, etiam sine labore peragamus: idque in præstantibus, laudisque appetentibus hominibus facilè cernitur, quorum tanta esse solet, vel in obeundis præliis, vel in agendis caussis, vel in contentionibus pro republica suscipiendis alacritas, tantáque virtus, vt quod in iis rebus periculi, aut

aut laboris est, aut non sentiant, aut pro nihilo ducant. Magnum enim est contendentis, & ad gloriam anhelantis animi fomentum, magnum solatium, spes futuræ, ac propinquæ siue vtilitatis, siue gloriæ. Neque id solùm in magnis, sed etiam in leuioribus laboribus, ac studiis: quos enim cursus, quos venatio delectat, eos quamuis de via fessos, ac penè exanimes videas, numquam tamen minùs alacres, minúsque concitatos animaduertas. Iam, honorum cupiditas, quid non in nostra ciuitate laboris, quid non sollicitudinis, negotiíque facessit? quotus tamen quisque est, qui se vel labore defatigatum, vel prensationis molestia, curáque confectum audeat dicere? Sic, quorum oculos virtutis splendor occupauit, gloriæque studium animos deleniuit, ij nec laborem sentiunt, &, si tantus est, vt aliquando erumpat, eo tamen non magnoperè mouentur: toti enim in eo sunt, vt prolem patriæ, immortalémque sibi nominis memoriam comparent: quam si quis negligendam ducat, omnémque hominis felicitatem rectè factorum conscientia metiri velit, is certè diuinos honores, qui claris viris tribui consueuerunt, numquam negliget: etenim de diis ipsis, qui eosdem sibi honores asciuerunt, pessimè iudicasse videretur. Tanta autem eorum, qui huiusmodi consuetudine delectati sunt, & sapientia, & æquitas agnoscitur, vt dubitari non possit, quin, ipsi quod egerunt, à certa ratione proficiscatur: quales numerare Lacedæmonas possumus, clarissimos, & fortissimos viros, qui ciues suos, mortem pro patria obeuntes, diuinis honoribus afficere solebant. Quid verò illæ, omnis planè doctrinæ, omnísque sapientiæ parentes Athenæ? nónne Codrum Regem suum, ob pietatem in patriam, meritáque illa, quibus excelluit, magno consensu in deos retulerunt? Atque haud scio, an rectè senserint viri doctissimi,

doctiſſimi, quorum ea fuit opinio, viros claros, & fortes idcircò deorum immortalium honore conſecratos, vt incitaretur virtus acriùs, & acuerentur vehementiùs ad obeunda pericula, qui patriæ amore, ſtudioque tenebantur: vera enim virtutis merces gloria eſt, nec quicquam eſt aliud, quo magis ad rectè, honeſteque agendum præſtantis animi homines incendantur. Quod optimè agnouit, ac diutiſſimè retinuit, omnium literarum præclara cuſtos, & altrix Græcia; quæ multos habet virtutis gratia factos ex hominibus deos: quorum alios fatentur nouos; alios multis iam ſeculis receptos in cœlum, conſecratoſque contendunt: quàm multi autem ſint, qui reconditas eorum ſcrutantur literas, noſſe fortaſſe poſſunt. Neque verò hæc à me ideò copioſiùs diſputantur, quòd eos temerè, neque ſatis conſideratè tam multos conſecratos eſſe, credi velim; cùm eos ipſe quoque venerer, deorumque loco habendos putem: ſed potiùs, cùm tot apud omnes penè gentes immortalitate, diuiniſque honoribus affecti reperiantur, vt exacuam bonorum mentes ad ea promerenda, quæ ſapientium iudicio ducuntur ampliſſima: nihil enim præſtantius, aut beatius accidere homini poteſt, quàm eo loco donari, quem, vt aſcenderent vrbis noſtræ conditores, nullum periculum, nullum laborem, nullum denique certamen prætermiſerunt: ac, ſi priuatæ vtilitatis, & commodi habenda ratio eſt, nullam aliam expetere, aut optare vir ſapiens, & eruditus, præter hanc vnam, debet. Templa verò publicè vota, & dedicata, quantum in vulgus dignitatis, quantum habent gloriæ? cùm omnes, qui deos illos, quibus templa vouentur, publicè colunt, fateri cogantur, & fuiſſe homines, & ad deos, diuinoſque honores, vna virtute fretos, aſcendiſſe. Nec mirandum eſt, deos illos publicè coli, eorumque delubra, & templa auguſtè, ſan-

ctéque

æque exornari, qui vel patribus nati sunt diis, vel matribus: nam quemadmodum eorum cultus & sanctus, & religiosus est, maximeque pietati, atque æquitati consentaneus, sic admirationis, aut dubitationis nihil habet: totus enim ex natura oritur; vt iure ipso naturæ, qui deo satus, vel dea editus, procreatusque sit, deus esse debeat. At verò, qui homine patre, vel mortali matre natus est, hunc esse deum, & magnum quiddam videri potest, & dubitandi occasionem, nec fortasse ineptam, multis afferre solet: non enim, si eximius talium virorum virtuti tribuatur honos, quin id iure fiat, aut dubitare, aut negare quisquam potest: sed, quòd tantam virtutis esse vim velimus, vt vel natura ipsa eius vnius ope immutetur, hoc illud est, de quo quærere doctiores viri non immeritò soleant. Quibus ita responsum est, non immutari virtute naturam; nec enim id, sine prioris naturæ corruptione, posse euenire; sed, eadem in illis manente natura, euolare animum ad deos, & in eorum adscribi concilium, cùm immortalis sit, & immortalitatis diuinæ particeps: corpus autem, suapte natura mortale, manere in terra, quodque terrenum est, nullo pacto suam exsuere posse naturam, vt alienam induat. Quamuis enim hæc ipsa quæstio perobscura videri soleat, nec omninò procliues, aut faciles habeat explicatus; tamen, nisi auctoritatibus contra rationem pugnetur, non incommodè, opinor, à nobis exposita censeri potest. Et quoniam, quæ in hoc genere præcipua, cognituque digna sunt, persequimur omnia (volumus quidem certè) prætereundum non est, quales, quamque multæ virtutes, erudiendorum hominum gratia, sint honore deorum immortalium, consecratæ: cuius rei finis est, publica vtilitas, vt, quo honore virtutes ipsas decoratas videant, eundem se consequuturos esse homines sperent, si iisdem virtutibus

tibus excellant. Quo in genere multum boni est in imitatione: libenter enim ea imitantur, & persequuntur multi, ex quibus alios illa eadem, quæ ipsi appetunt, consequutos vident. atque ex eo plerumque accidit, vt multis in rebus, quas anteà ne cogitauerant quidem, cùm ad clarorum virorum imitationem se contulerint, multorum vigeat industria: quæ cùm paulò manauit latiùs, quantos progressus, quantáque acquirat incrementa, nihil necesse arbitror commemorare: constat enim inter omnes, quæ præclara ducuntur, ea ferè omnia à tenuibus initiis sumpsisse exordium, quod paulàtim imitatione progrediente confirmatum, ita increbuit, vt ne augeri quidem, aut exaggerari magis posset. Quod, si vlla in re gratum nobis, atque optatum esse debet, certè in complectendis, prouehendísque virtutibus non video, quid esse possit optatius: siquidem ex his informatio pendet, educatióque vitæ; quæ cùm rectè instituitur, atque excolitur, incredibile dictu est, quantos, quámque vberes iustitiæ, integritatis, omnísque amplissimæ laudis fructus afferat. Sed, cùm virtutes multæ meritò colantur, quòd & ipsæ cultu dignæ sint, & multæ ab iis ad vniuersum genus hominum vtilitates proueniant, quid sit, cur bestiæ quoque ipsæ ab Aegyptiis fermè omnes consecratæ sint, scire sanè velim. Sit piscis in cultu, ac deorum opinione apud Syros, homines nec tanta ingenij acie præditos, nec tantis doctrinarum præsidiis instructos, vt, hæc inepta, ridiculáque esse, possint agnoscere. Aegyptij verò, omnibus affluentes eruditionis, & scientiæ laudibus, quo modo in tam inanem, támque absurdam delabi opinionem potuerint, equidem intelligere vix possum. Quid enim? an boues, canes, lupos, feles, pisces in deorum numero habebimus? & quos nobis natura præsidij, auxiliíque causa animantes genuit,

nuit,

nuit, eos per inscitiam deos iudicabimus? quibus nihil fœdius, obscœnius, lutulentius ne natura quidem ipsa viderit. Etiámne animalium monstra illa, à quibus hominum generi præcipua incommoda inferuntur, crocodilos, aspidas, serpentes, ceteras feras, & immanes belluas, in deorum numerum referemus? quid erit aliud, naturam inuertere, & ima summis, summa infimis commutare? &, cùm tantam in his imperitiam, barbariámque agnoscamus, taménne ista penitùs inania pertinaciter defendemus? Eadémque inscitia cœpas, allia, fructus ceteros, qui oriuntur è terra, in deorum numero reposuit Aegyptus: quæ haud scio, cur longiori oratione refellere sit necesse: incredibilis est enim eorum absurditas, vt nulla esse possit aut pertinacia, aut imperitia tanta, quæ non ista aspernetur, atque refugiat. Imbres autem, nimbi, procellæ, si à nostris consecratæ sunt, id antiquissimis populi Romani ritibus, ac cæremoniis receptum, & confirmatum est: quæ tolli, aut perturbari, cùm & satis firma ratione nitantur, & vsu iam ipso confirmata, & approbata sint, sine nefario scelere non possunt. Græciam verò, quam paulò antè laudibus ornauimus, hoc loco non sanè laudare possumus, quæ Cupidines, & Amores satis audacter, & temerè in Gymnasiis, ædibúsque publicis consecrarit: quid enim Cupidini, aut Amoribus cum Gymnasiis? aut, quid ea consecratio, vel ad considerandum, vel ad imitandum afferre potuit honestatis, aut boni? nihil enim temerarium, nihil insipiens in deorum consecratione esse debet, nec, quod vllam vel leuissimam aut turpitudinis, vt vllius omninò impudentiæ suspicionem afferat: quales videri possunt eorum consecrationes, quorum in rebus probitati, pudoríque contrariis numen esse, potentiáque creditur. Qui ergo ad hominum vitam vel adiuuandam, vel exco-

lendam, atque exornandam aliquid attulerunt, quique virtutibus, rerumque gestarum gloria præstiterunt, eos nemo dubitet, iure deos habitos, diuinoque cultu affectos esse. Neque ego vllo pacto auderem hoc primus prodere: non enim tam studiosè, quæ laudari possunt, appeto, quàm reformidare ea soleo, ex quibus possit aliquid, vel leuioris culpæ redundare. Cùm verò & mares, & fœminas complures in deorum numero esse videamus, & eorum in vrbibus, atque agris augustissima templa veneremur; assentiamur eorum sapientiæ, quorum ingeniis, & inuentis omnem vitam legibus, & institutis excultam, constitutamque habemus: tantis enim ducibus aberrare non possumus, nec à nobis, sed ab illis ipsis, quos sequimur, rei tam iustæ, ac debitæ ratio reposcetur: iure enim fecisse putandi sunt, qui ne quem virum, aut fœminam præclarè meritam debito honore spoliarent, eorum memoriam sanctam, venerandamque esse voluerunt: nos autem iniustè ageremus, si, quos pari cultu, venerationeque dignos cognouimus, eos pateremur silentio præteriri. Neque hoc de te vna, mea Tullia, dictum volumus, cuius exstabunt virtutis, prudentiæ, doctrinæ, continentiæ, ad omnem æternitatem impressa vestigia, sed de iis omnibus, quos tali honore dignos, aut ipsi vidimus, aut futuro tempore posteritas intuebitur. Nunc autem de te loquar, quam non ego amissam, aut mihi penitus ademptam, velim dicere, cùm illucescat menti meæ quotidie magis præclarissima nominis tui, tuarumque virtutum gloria. Vigebis autem memoria, quandiu monumenta exstabunt illa, quibus eximia consignata sunt tam excelsæ laudis testimonia; quæ sempiterna fore, cùm præstantissima sint, planè confidere debemus. Tibi igitur nunquam me debitum persoluisse officium putabo, nisi de me optimè meritam, quem eximiè coluisti,

coluisti, ac de patria, quam semper ornasti, supremo honore decorauero. Id autem facilè consequar, cùm is locus, quem tibi delegi, sempiternam habiturus sit religionem: nostra verò, si qua erit ex ea re consolatio, quæ magna certè erit, aut si qua laus ex paterna pietate, mihi certè iucundissima acciderit: nihil enim aliud vel audire, vel memoria repetere libentiùs possum, quàm me in eam, quam summè dilexerim, summéque diligendam merito suo censuerim, quàm maximè pium, gratumque esse, cùm præsertim in alienos, quia de se optimè erant meriti, tam prolixos, liberalesque sese, & maiores nostri, & exteri præbuerint. Quòd si vllum vnquam animal consecrandum fuit, qualia multa consecrauerunt Aegyptij, quod nullum profectò fuit; si Cadmi, aut Amphitryonis progenies, aut Tyndari in cœlum tollenda fama fuit, huic idem honos certè dicandus est: quod quidem faciam, téque omnium optimam, doctissimámque approbantibus diis immortalibus ipsis, in eorum cœtu locatam, ad opinionem omnium mortalium, consecrabo. Tu ergo in eo ipso fano, quod ad nominis tui memoriam, ac cultum, votum, dedicatúmque est, & laudari te, & coli senties: maximè autem lætaberis in eo, quòd & eum tibi, quem maximè debui, honorem persoluerim, & me simul iniquissimo fortunæ imperio penitùs exsoluerim: nosti enim, quàm semper alacri, fortíque animo cunctis casibus restiterim, vt ne me quidem, pulsum patria, omníque planè dignitate spoliatum, tum acri impetu frangere, ac deiicere fortuna potuerit. Cum inimicis autem quanta contentione decertauerim, quæque mea fuerit in iis refutandis, frangendísque virtus, & constantia, norunt omnes, qui varios ciuitatis nostræ casus curiosè notauerunt. Cùm verò, Tullia, te mihi extremo loco fortuna ademisset, tum equidem intellexi, quantum

illa in rebus posset humanis, quantáque aduersus meipsum vi, ac potestate niteretur: itaque nihil habui, quod dicerem, nisi, cedo, & manum tollo, cum tam graui accepto vulnere, planè dolore perculsus, atque afflictus essem. Nunc autem & præceptis sapientiæ aduersus omnem fortunæ vim confirmatus, & te consecrata, in cœlúmque recepta, tanta affectus voluptate, ac lætitia, quantam animo capere maximam possum, exsultare planè videor, victorque de fortuna, ac de omni prorsus dolore triumpho. Tu ergo, quando me insigni, & excellenti tuarum laude, memoriáque virtutum, tam præclarè iuuisti, nunc ab hominibus seiuncta, non me deserens, sed aliquando respectans, perduc eò, vbi tua tandem colloquutione, conspectúque fruar: vt, & parenti tui amantissimo, quam potissimùm optare debes, gratiam referas, & ego multò mihi gratiorem, multóq; iucundiorem congressum nostrum futurum intelligam, quàm insuauis, & acerbus digressus fuit.

* * *

FINIS.